КИР ЮЛІЯН ПЕЛЕШ

ЛІТУРҐІКА

Кир ЮЛІЯН ПЕЛЕШ

ЛІТУРҐІКА

УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД

Кир Юліян ПЕЛЕШ
(1843–1896)

Кир ЮЛІЯН ПЕЛЕШ

ЛІТУРҐІКА

Біоґрафічні матеріяли

Видавець Олександр Савчук
ХАРКІВ • 2019

УДК 232.931:243
П 24

Це видання присвячене
175-річчю з дня народження
Владики Юліяна Пелеша

Видання підготовлене за підтримки
Українського культурного фонду.
Позиція Українського культурного фонду
може не збігатися з думкою автора

Кир Ю. Пелеш
П 24 **Літурґіка**. *Біоґрафічні матеріяли* / Кир Ю. Пелеш ; упоряд. А. Черемський. — Харків : Видавець Олександр Савчук, 2019. — 672 с.
ISBN 978-617-7538-30-0

“Літурґіка” є основною частиною фундаментального підручника Кир Ю. Пелеша “Пастирське Богословіє”, за яким навчалося кілька поколінь українських студентів-теологів перед Другою світовою війною.

УДК 232.931:243

ISBN 978-617-7538-30-0

ВІД УПОРЯДНИКА

Розвиток у нашій державі теолоґічної освіти створює сталий попит на якісну богословську літературу. Але, на жаль, більшість підручників, за якими сьогодні змушені навчатися українські студенти-теолоґи (як православні, так і греко-католики), є або російського походження або написані на основі російськомовних джерел. Зазвичай цей факт пояснюється нерозвиненістю української богословської думки і відсутністю якісної навчальної літератури, написаної вітчизняними теолоґами. Але це не зовсім правда, оскільки в недалекому минулому така література існувала, зокрема в Греко-католицькій Церкві.

Одним із найвідоміших богословських підручників, за яким навчалося кілька поколінь українських студентів-теологів, є “Пастирське Богословіє” Кир Юліяна Пелеша (1843-1896). Понад століття ця Книга була обов’язковою лектурою для алюмнів греко-католицьких семінарій, а в часи підпілля вона залишалася по суті єдиним (після “Катехизму” Ф. Шпіраго) базовим підручником для навчання майбутніх священиків.

На відміну від багатьох подібних підручників, “Пастирське Богословіє” Кир Ю. Пелеша написане на базі виключно західньоевропейських наукових джерел (тобто серед бібліоґрафічних посилань відсутні російськомовні праці), що робить його унікальним, оскільки показує нашу інтеґрованість до европейської богословської традиції, а також доводить, що східній обряд мож-

на досліджувати і без посередництва Росії. Як зазначає у своїй моноґрафії "Божественна Літургія" о. Мелетій Соловій[1)], "Літурґіка" Кир Ю. Пелеша була першим правдиво науковим підручником літурґіки в українській богословській літературі, що взорувався на західньокатолицькі джерела (головно на праці німецьких авторів о. Франца Шміда і о. Якоба Флюка[2)]).

Підручник Кир Ю. Пелеша не тільки давав вичерпні знання самого предмету, але й виконував ще одну важливу місію: скріплював фундамент віри майбутнього священика. Можливо тому серед представників передвоєнного духовенства ми бачимо так багато прикладів жертовної відданості Апостольському Престолу, попри всі випробування, які випали на їхню долю в часи підпілля.

Призначенням Пастирського Богословія, як прикладної науки, є допомога священикові сповняти свій уряд: славити Бога і вказувати людям шлях до вічного спасіння. Спираючись на слова, якими Спаситель встановив душпастирський чин (Мт. 28: 19-20), Кир Ю. Пелеш поділяє Пастирське Богословіє на три частини відповідно до потрійного уряду священика як учителя, совершителя Святих Тайн і пастиря свого духовного стада. Цими частинами є: Дидактика, Літурґіка і Теорія душпастирювання (Годеґетика).

Перше видання "Пастирського Богословія" (1877 р.) виходило окремими випусками, а друге (1885 р.) — об'єднало всі три частини в одному томі. Як доповнення до основного тексту, Автор написав також і четверту частину, яка виходила двома виданнями (1878 і 1898 рр.) під назвою "Росправа о духовнім урядовім стилю", де ґрунтовно розглянуто канцелярійну практику священика. Всі частини "Пастирського Богословія" побачили світ у Відні, у видавництві оо. Мехітаристів.

[1)] *о. Соловій М.*, ЧСВВ. Божественна Літургія: історія, розвиток, пояснення (1-ше вид. – Рим: В-во оо. Василіян, 1964; 2-ге вид. – Львів: Свічадо, 1999. – С. 137–138).

[2)] З оригінальним текстом книг *Fluck J.* Katholische Liturgik. Bd. I–II. Regensburg 1853–55; *Schmid F.* Grundriß der Liturgik der Christkatholischen Religion. Passau 1836, а також другого (1835) і третього (1840–42) видання книги *Schmid F.* Liturgik der Christkatholischen Religion. Bd. I–III. Passau, можна ознайомитися на сайті: books.google.com.ua.

Готуючи до друку перше за останні 135 років перевидання монументальної праці Кир Ю. Пелеша, ми прагнули не тільки зібрати разом усі 4 частини цієї Книги, але й доповнити основний текст прекрасними проповідями й статтями Автора, посилання на які він використовує як ілюстративний матеріял, а також подати біоґрафічні відомості й спогади про нашого незабутнього Владику.

Через значну ріжницю в обсязі кожної з чотирьох частин книги, ми розподілили весь матеріял на 2 томи приблизно однакового обсягу. До 1-го тому ввійшли найбільша II частина "Пастирського Богословія" – "Літурґіка" (у зв'язку з цим нумерація параґрафів у томі починається з § 141), а також біоґрафічні матеріяли; до 2-го тому ввійшли I і III частини "Пастирського Богословія" – "Дидактика" і "Годеґетика" (у зв'язку з цим у томі після § 140 одразу ж іде § 374), а також "Росправа о духовнім урядовім стилю" (IV частина), біоґрафічні матеріяли (ті ж самі, що в 1-му томі) і цитовані Автором проповіді й статті, надруковані в часописі "Рускій Сіонъ".

Для сучасного читача стиль тексту може видатися трохи незвичним через наявність архаїчних слів, полонізмів та церковнослов'янізмів. Але це не повинно відлякувати, адже будь-яка освічена людина мусить уміти користуватися словниками (багато з яких зараз є доступними on-line). Певною мірою утруднити сприйняття тексту може також не зовсім "стандартний" правопис. Ця проблема тісно пов'язана з історією розвитку нашої літературної мови. Справа в тому, що наприкінці XIX ст. в Галичині рівнобіжно функціонували кілька правописів, кожен з яких мав певну сферу застосування. Зокрема в церковній літературі, де важливим було зберегти традиційне написання слів церковнослов'янського походження, широко використовували етимолоґічний правопис М. Максимовича. Фіксуючи традиційне написання слів, цей правопис пропонував позначати змі-

ни, які історично відбулися в їхній вимові, за допомогою символа **^** (“дашóк”). У більшости випадків ці зміни стосувалися звука [**і**]. Отже, *літери* **ô, ê, й̂** слід читати як [**і**]. Наприклад, м**ô**й = [м**і**й], жал**ô**бно = [жал**і**бно], к**ô**нь = [к**і**нь]; вт**ê**кали = [вт**і**кали], мат**ê**рью = [мат**і**р’ю], головн**й̂** = [головн**і**], котр**й̂** = [котр**і**]. На початку слова **ô** означає не *лише* [**і**] на місці етимолоґічного [**о**], але й протетичний звук [**v**], що утворився перед ним: **ô**тъ = [в**і**д], **ô**нъ = [в**і**н]. Порівняно з фонетичними правописами, перевагою “максимовичівки” була можливість розріжняти на письмі слова, подібні за звучанням, але ріжні за значенням (омоніми): н**ê**съ = [н**і**с] і н**ô**съ = [н**і**с]; в**ê**зъ = [в**і**з] і в**ô**зъ = [в**і**з]. На відміну від російської транскрипції, *літеру* **ѣ** *(ять)* також слід читати як [**і**]: б**ѣ**гъ = [б**і**г], хл**ѣ**бъ = [хл**і**б], ц**ѣ**лый = [ц**і**лий]. *Літери* **ë**, **ы**, **ъ** зберігалися.

Враховуючи брак доступної інформації про особу Кир Ю. Пелеша, основний текст “Пастирського Богословія” доповнено біоґрафічними матеріялами (спогади о. Северина Матковського, о. Петра Мельничука, о. М. Горникевича, оглядові статті о. Іринея Назарка ЧСВВ та о. Івана Хоми), які дають нам змогу краще усвідомити історичне значення цієї непересічної людини для нашої Церкви.

Андрій Черемський MD, PhD

КИР ЮЛІЯН ПЕЛЕШ. БІОҐРАФІЧНІ МАТЕРІЯЛИ

о. Северин Матковський

Д-р ЮЛІЯН ПЕЛЕШ
Епископ Станиславівський, а відтак Перемиський[1)]

Епископ Ю. Пелеш був сином убогого вчителя[2)] з Лемківщини. Народився 3 січня 1843 р. в с. Смереківці Біцького деканату. Його мати була попадянкою, дочкою о. Т. Щавінського з с. Реґетів Перемиської епархії. Завдяки своїй матері знав священиче життя, що оберталося навколо церкви та на попівщині. Змалку мав нагоду бачити й пізнати те патріярхальне життя священиків, яким особливо відзначалася Лемківщина. І хоч мені це напевно невідомо, все ж можна здогадуватися, що лишень під впливом родини пішов молодий Юліян до школи, що вона допомогла йому вирватися з убогих стін дяківки-школи[3)] в широкий світ до кращого життя. Про це можна здогадуватися напевно, бо за тих часів у нас всі хлопці з-під сільської стріхи тією самою дорогою — наукою, пильністю, а особливо здібностями, — домагалися кращих умов життя. Це був просто вимріяний ідеал наших бідних батьків того часу: побачити свого сина при вівтарі у своїй церковці. У тій церковці, де вони знаходили розраду і пораду у своєму горі й нужді, де гоїлися їхні рани і болі серця, де родилися їхні надії і радощі життя, де починалося і кінчалося їхнє невеселе, але чесне життя. Так почалося життя і д-ра Ю. Пелеша. Нижчу школу закінчив він у Яселі в 1854 р., шість кляс ґімназії — в Пряшеві на Угорській

[1)] З книги: *о. Матковський С.* Три синодальні архієреї: Спомини з життя і діяльности преосвящених Ю. Куїловського, Ю. Пелеша і С. Сембратовича. – *Львів*, 1932. – С. 31–45. (Авторський текст адаптовано відповідно до вимог сучасної літературної мови. Крім того, розшифровано малозрозумілі для сучасного читача скорочення і внесено невеликі уточнення в написання титулів та імен деяких осіб, бібліографічні посилання, а також у назви деяких населених пунктів *(прим. ред.)*).

[2)] Так пишуть його біографи. На мою думку, радше дяковчителя, якого я мав нагоду особисто пізнати в Станиславові.

[3)] Наші селяни донині називають дяківку школою.

Русі (1855–1861 рр.), а VII і VIII кляси ґімназійні — в Перемишлі, де 1863 р. зложив іспит зрілости з відзнакою. Богословіє студіював у Відні в семінарії св. Варвари, де як питомець IV року зложив перший строгий докторський риґороз. На священика його висвятив епископ Тома Полянський у Перемишлі 13 жовтня 1867 р. По висвяченню повернувся Юліян до Відня як докторант св. богословія, а в 1870 р. став доктором св. богословія. Молодий доктор, вернувши по студіях до Галичини, до Львова, почав свою кар'єру, як це у нас звичайно водилося, від семінарійного префекта і катехита шкіл.

Та недовго лишався у Львові, бо в 1873 р. покликано його до Перемишля на професора пастирського богословія. Але вже у 1874 р. зайшли у Віденській семінарії непорозуміння, внаслідок яких задумував уряд її розв'язати.[1)] Тоді, за впливом митрополита Йосифа

[1)] От що пише колишній австрійський міністр Фльоріан Зємялковський *(F. Ziemiałkowski)* у своїх "Pamiętnikach" (Kraków, 1904. – T. 1. – S. 59-60): "Drugą sprawą, którą się niezwłocznie zająłem, było tutejsze (віденське) ruskie seminaryum ad St. Barbaram. Seminaryum to, założone przez Maryę Teresę dla kształcenia alumnów unickich z Galicyi i Węgier, nie miało już teraz racji bytu szczególnie dla Galicyi...; był zaś ten zakład wielce szkodliwym nie tylko dla Galicyi, ale i dla Państwa, dostawszy się bowiem od bardzo już dawna pod wpływ kapelanów ambasady rosyjskiej, wysyłał do kraju księdży, zakażonych schyzmą prawosławija i oddanych Rosyi. Z seminaryum tego wyszli tacy Jachimowicze, Litwinowicze, Popiele, krzewiący między duchowieństwem unickim dążności rosyjskie i szyzmatyckie...

Wyłożywszy te powody, przedstawiłem Karolowi von Stremayerowi (тодішньому австрійському міністру Просвіти і Віроісповідань) wniosek zniesienia tego seminaryum jako niepotrzebnego i szkodliwego, a obrócenia pieniędzy (które rocznie kosztowało do 700 flor. na każdego alumna) na lepszą dotacyę seminarjum lwowskiego, któremu po sto kilkadziesiąt złotych ryńskich na alumna wyznaczono (sic! справді до глибини серця зворушуюча дбайливість і прихильність "ministra-rodaka" для покривджених уніятських питомців у Львові, що їх аж такими видумками мусів боронити перед холодом і голодом).

Ponieważ seminaryum ad St. Barbaram, służące do kształcenia alumnów unickich z Galicyi i Węgier, utrzymywane było *pro rata* kosztem austryackim i węgierskim, więc K. Stremayer odniósł się z moim wnioskiem do węgierskiego ministia wyznań. Ten, zapytawszy swoich biskupów o zdanie, odpowiedzial, że się na zwinięcie tego seminaryum zgadza, "weil dort unsere Alumnen von den galizischen mit russischen und schismatischen ideen angesteckt werden", że zresztą nie chce przesądzać, co rząd austryacki postanowi, rząd węgierski od naibliższego roku

Сембратовича, став д-р Ю. Пелеш ректором тієї семінарії і заразом парохом церкви св. Варвари. У Відні, далеко

szkolnego począwszy, swoich alumnów do seminaryum ad St. Barbaram posyłać nie będzie. Otrzymawszy taką odpowiedź, zapytał Stremayer naszych biskupów unickich, tj. ks. Metropolitę (a był nim wówczas ks. Józef Sembratowicz) i ks. J. Stupnickiego, biskupa przemyskiego. Obydwaj byli za utrzymaniem rzeczonego seminaryum, utrzymując, że we Wiedniu mogą się przędzej kształcić na doktorów św. teologji niż we Lwowie, a ks. Metropolita *ad captandam benevolentiam* mininistra dodał, że we Wiedniu mogą nauczyć się dobrze niemieckiego języka. Zasłaniając się tą opinją biskupów, utrzymał Stremayer seminaryum ad St. Barbaram, chociaż teraz stalo się jeszcze kosztowniejszym, gdyż rząd węgierski natychmiast przestał posyłać swoich alumnów, a więc i subsydia płacić. Na przytoczony zaś w moim memorandum przeciw temu zakładowi zarzut, że w nim wychowują się moskalofile i szyzmatycy pod wpływem ambasady rosyjskiej, wcale nie zważano, minister K. Stremayer bowiem był przekonany, że Polacy uprzedzeni są przeciw Rusinom i pomawiają ich o skłanianie się ku Rosyi i szyzmie całkiem niesłusznie. Dopiero gdy w parę lat później przy sprawdzaniu rachunków tego zakładu spostrzeżono jakimś przypadkiem, że liczono więcej porcyj niż było alumnów, przedsiewzięto rewizyę i znaleziono w seminaryum ośmiu Moskali, słuchaczów medycyny i chemii, usunięto rektora, ks. J. Ciepanowskiego i zabroniono dawać przytułek obcym (були то не москалі, а бідні академіки-русини з Галичини, що діставали так звану *"empiri"-ю*, себто харч від питомців даром. Практикувалося це не лише у Відні, але й у Львові довгі часи. Таким харчем удержувалося багато молодих людей, що пізніше ставали вченими, професорами, лікарями і т. п.) *(див. також прим. 1 на с. 21 цього видання (ред.))*.

"Rektorem zamianowano na rekomendacyę ks. J. Stupnickiego, teraźniejszego biskupa przemyskiego ks. dr. J. Pełesza. Ten zaprowadził trochy porządku, zakazał alumnom wychodzić pojedyńczo na miasto, zachęcał, by brali udział w uroczystościach obrządku łacińskiego i t. p., całkiem wszakże usunąć zakorzenionych tam tendencyj nie potrafił. Dopiero teraźniejszy Metropolita ks. Sylwester Sembratowicz, gdy i biskupi łacińscy zażądali mieć swoich alumnów przy swym boku (в семінарії св. Варвари латинників не було), zażądał zniesienia zakładu ad St. Barbaram i niema go już, chwała Bogu" *(з ориґінальним текстом "Pamiętników" можна ознайомитися на сайті Gorlickiej Biblioteki Cyfrowej: www.mbpgorlice.info (прим. ред.))*. Видко з цих слів, як дуже декому залежало на тому, щоби: 1) розірвати всякий зв'язок і відносини між галицькими українцями а прикарпатськими на Угорщині; 2) відгородити українців китайським муром від Відня й Заходу, піддавши їх цілком під вплив польської культури; 3) віддати українців у Австрії виключно в руки польської влади в Галичині. Звідси беруть свій початок ті гарячі змагання польського "ministra-rodaka" і його побожне зітхання "chwała Bogu"!

від рідного краю, перебув він, як сам мені пізніше розповідав, найкращі хвилі свого життя, сповняючи місію виховання молодого клеру, призначеного до проводу в ділах Церкви й народу.

Тут показав д-р Ю. Пелеш свою велику інтеліґенцію, ерудицію та пильну працю. Його "Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom", написана для цілого вченого світу, та "Пастирське Богословіє", написане для молодого греко-католицького українського клеру, здобули йому славу у вчених колах не тільки Австро-Угорщини, але також Німеччини і Риму. Своєю історичною працею здобув він собі ім'я вченого в колах німецького клеру, університетах, нунціятурі, а навіть і на цісарському дворі у Відні. Цю його працю уважно досліджували не лише його земляки-українці, але й румуни, серби, а також православні вчені москалі та греки. Він сміливо і ясно описав долю з'єднаної Церкви на Русі, розвіяв не одні неправдиві наклепи й вигадки, приневолюючи особливо польських і московських істориків та публіцистів полемізувати з ним, виправдовуючи ті вислови, що компромітували як царську православну Росію, так не менше і римо-католицьку Польщу з її клером і шляхтою.

У висвітленні д-ра Ю. Пелеша польський католицизм виглядав трохи инакшим від того, що голошено з польської сторони. З'ясувалося, що дуже часто католицизм у Польщі служив засобом винародовлення українського народу, оруддям шляхетської пихи й захланности. І хоч як намагалися оспорювати цю, на фактах і історичних, критично оброблених джерелах оперту істину, все-таки "Geschichte der Union" лишилася і, здається, ще довго буде джерелом історичної правди для вченого світу. З тих причин дехто говорив і донині говорить, що д-р Ю. Пелеш писав свою історію на замовлення віденських двірських сфер, щоби тим способом зогидити раз на все Росію і її цареславіє в очах галицьких українців, а піднести добродійства, яких діждалася уніятська Церква й духовеньство під скипетром Габсбурґів, австрійських цісарів. Такий погляд здається мені мало правдивим і ймовірним, а більше подібним є на загальновідому в нас пісеньку про німецьку інтриґу, яка, мовляв, завжди

старалася поріжнити й розділити слов'янських братів, що довго жили "w zgodzie i miłości bratniej", аж поки їх не поріжнили німці. Д-р Ю. Пелеш вияснив добре ту єдність і згоду на церковнім полі, якої ми сьогодні є очевидцями й свідками.

Якими б одначе не були мотиви написання історії уніятської Церкви д-ром Ю. Пелешем, певним є те, що нею він здобув собі славу й пошану. На нього посипалися похвали і багато почестей. Йому пропонували епископський престіл у Крижевачі в Хорватії, але він не погодився, бо його тягнуло до рідного краю. Инші богословські праці д-ра Ю. Пелеша також визначаються великою ерудицією. Він писав проповіді, богословські статті, підручники для школи, а його "Пастирське Богословіє" показало, як добре визнавався він у церковних книгах і взагалі в обрядах нашої Греко-Католицької Церкви. Його "Літурґіка" до сьогодні є одним із найобширніших підручників для нашого клеру. Всі ті літературні праці почав він ще у Львові, коли, як молодий префект, був головним співробітником церковного часопису "Рускій Сіонъ", що його видавав д-р Сильвестер Сембратович. Він доложив також праці при виданню "Изборника", який нині є майже в кожній церкві і в руках кожного священика. Його "Пастирське Богословіє" вийшло друком у Відні в 1876–1877 рр., "Учебник католицької релиґії" для V і VI кляс ґімназій — у Львові в 1877–1878 рр., "Розправа о духовнім урядовім стилю" — у Відні в 1878 р., "Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom" — у Відні в 1878 р. (I часть) і в 1880 р. (II часть).[1] Цей останній твір закуплено до приватної,

[1] Теперішній парох церкви св. Варвари у Відні о. д-р Мирон Горникевич у статті "150-ліття церкви св. вмч. Варвари у Відні" ("Нива". – 1926. – Ч. 2. – С. 48–49) пише: "У 1874 р. по резиґнації о. д-ра Якова Ціпановського приходить на ректора семінарії і пароха церкви св. Варвари знаменитий д-р Юліян Пелеш (1874–1883). Вистачить глянути в парохіяльні книги й архів, щоби одразу побачити зміну в управі парохії. Д-р Ю. Пелеш є надзвичайно визначною особистістю в історії не лише цієї парохії, але й цілої нашої Церкви. Світлий, учений історик, що видав наукові праці, незрівнянно цінні своїм особливо великим матеріялом. Незвичайно енергійний ректор семінарії, яка дістала тоді славу першого наукового виховуючого інституту у Відні, він дбав не лише про наукову освіту нашого молодого клеру, але

підручної бібліотеки Святійшого Отця в Римі і цісаря Франца Йосифа у Відні. Д-р Ю. Пелеш був також одним із головних співробітників великого видання кардинала Йозефа Герґенротера "Kirchen-Lexicon", яке мало загальне і всесвітнє значення в німецькому католицькому богословії, про що згадує у своїх записках учений крилошанин о. Антоній Петрушевич зі Львова. У 1883 р. вийшла критична розвідка д-ра Ю. Пелеша під заголовком "Унія і православіє"[1)] та инші дрібніші розвідки і статті.

Внаслідок такої діяльности д-р Ю. Пелеш став немов би амбасадором галицького греко-католицького епископату у Відні, посередником між нунціятурою і віденським урядом а українським галицьким клером.

Віденська нунціятура пильно прислуховувалася, що скаже ректор Віденської семінарії св. Варвари, а віденський кардинал і вчений богословський світ уважали його авторитетом у всіх справах, що торкалися Греко-Католицької Церкви й народу. І д-р Ю. Пелеш вповні доріс до того становища, яке займав. Своєю поведінкою, зовнішнім виглядом, товариською огладою та чудовою

й про його виховання на добрих церковних і народних працівників. Мабуть, у Віденській семінарії зродився той гарний звичай, що богослови по черзі зрікалися однієї страви для своїх світських товаришів і таким способом давали їм змогу втриматися в дорогому місті. Можливо саме завдяки цьому число наших студентів у Відні помітно збільшилося і вони заснували перше світське українське товариство "Академічна Січ", першими членами якого стали наші богослови. Національна свідомість нашого молодого покоління у Відні росла. А який дух панував між нашою молоддю можна пізнати з того, що угорський уряд, боючись, щоби угорські русини, поміщені в семінарії разом з галичанами, не набралися патріотичного "сепаратистичного" духу, постарався про перенесення їх до угорських духовних семінарій, щоби виховувати їх на мадяронів... На той час багато залежало від доброї волі уряду. Тому зрозуміло, що д-р Ю. Пелеш, який був учителем молодого престолонаслідника Рудольфа і мав довір'я на цісарському дворі, міг зробити багато доброго для своєї парохії. І дійсно, в його часах ця парохія стала однією з перших у Відні, а її парох мав у Відні й цілій Австрії таке значення, якого міг би йому позавидувати не один епископ" (цитата подається в повному обсязі за оригінальним текстом статті. Авторський текст адаптовано відповідно до вимог сучасної літературної мови *(прим. ред.)*).

[1)] Рускій Сіонъ. – 1883. – Річник 11 *(прим. ред.)*.

красномовністю, а при тому знаючи, як обертатися у найвищих сферах, здобув він собі вступ навіть до цісарського двору, де його покликали на одного з учителів наслідника престолу архикнязя Рудольфа.

Нічого дивного, що в ньому зродилася амбіція, себто охота показати всюди, щó він для справи своєї Церкви зробити може. У своїй праці науковій чи педаґоґічній, чи на будь-якому иншому полі, він старався перевищити инших і не жалів для цього ні свого труду, ні здоров'я. Цю ревність проявляв він і пізніше, коли вже став епископом у Станиславові. Ця надмірна праця робила його нервовим, і не раз у тому нервовому настрої можна було бачити сльози в його очах. Це додавало йому ще більшого чару й робило симпатичним для всіх, хто його таким бачив. Його любили і настоятелі, і підлеглі, і ціле оточення.[1)] Віденські питомці майже сліпо вірили у слова "sui magistri".

Бо хоч він тримав їх у руках досить гостро, все ж таки вони старалися не робити йому прикрости, що більше, під впливом свого ректора виробили собі на Віденському університеті таку опінію, що професори вважали питомців семінарії св. Варвари найліпшими слухачами. Справді треба визнати, що сама атмосфера Віденського університету сильно впливала на гурток наших віденських питомців, і то найздібніших (бо лише таких тут висилано), та на їх замилування до наукової праці. З тієї семінарії вийшли найчільніші наші люди: митрополити Антоній Ангелович, кардинал Михайло Левицький, Григорій Яхимович, Спиридон Литвинович, епископи Іван Снігурський і д-р Юліян Пелеш та инші визначні священики і вчені, як: д-р Іван Пулюй, професор Празького університету; д-р Михайло Людкевич, професор богословського факультету в Перемишлі; Ігнатій Онишкевич, славіст і професор Чернівецького університету; о. Андрій Білецький, архіпресвітер Львівської капітули; о. Богдан Пюрко, славіст і крилошанин зі Львова; о. Олександер Стефанович, професор зі Львова; Ізидор Громницький,

[1)] Я бачив на власні очі, як семінарійна служба у Відні заливалася ревними сльозами, хоч це були німці, коли д-р Ю. Пелеш виїжджав із Відня назавжди.

ґімназійний директор; д-р Віновський; епископ Ілля Гранилович з Крижевача; д-р Тит Мишковський, професор Львівського університету; о. Іван Костецький, професор математики зі Львова та багато инших. І треба визнати, що той дух і традиційна слава духовної семінарії св. Варвари за ректорату д-ра Ю. Пелеша не тільки не змарніли, а навіть зміцнилися. Не раз траплялося, що коли ніхто зі студентів-німців, мадярів чи инших, навіть докторантів, на так званих університетських семінарах не вмів відповісти на поставлене питання, професор звертався до питомців зі "Schönlaterngasse" з окликом: "No! Es wird uns schon gewiss ein Grieche sagen!", і звичайно, не помилявся. "Griech"-*ами* називали богословів семінарії св. Варвари, вважаючи їх окрасою Віденського факультету.

Церква св. Варвари, хоч і маленька, відзначалася чистотою та порядком. Гарні й точні богослуження притягали до себе не лише віденських парохіян, але і з далеких сторін Австрії, Стирії, Тиролю та инших провінцій Австро-Угорщини з'їздилися порозкидані скрізь українці. Особливо в більші свята громадилися численні парохіяни в церкві, а звідти йшли відвідати свого пароха, який старим звичаєм на Великдень заставляв для них обильні столи зі "свяченим" і вмів для кожного знайти прихильні слова заохоти і похвали, а часом, як було треба, й упімнення.

Прибуваючі з Галичини священики, інтеліґенція та селяни знаходили в семінарії захист, пораду й поміч. Особливо селяни, які не раз приїздили до цісаря на авдієнцію, щоби поскаржитися на свою біду й кривду, завжди знаходили в о. ректора поміч та гостину. Пригадую собі добре, як якийся селянин із Поділля, під час мого побуту у Відні, чотири тижні гостював у д-ра Ю. Пелеша, чекаючи на цісаря, що виїхав був, як звичайно щороку, до Ішль на купелі. Бідні студенти зі світських факультетів також мали в отці-ректорові моральну і матеріяльну підтримку. Взагалі д-р Ю. Пелеш не жалував ні труду, ні коштів, коли ходило о поміч якомусь землякові з Галичини.

Він полагоджував багато справ (приміром, за мого побуту у Відні, справу фантової льотерії на дівочий інститут

у Перемишлі), які йому поручали владики, крилошани й инші, і полагоджував їх, звичайно, добре, бо всюди знаходив доступ, повагу і вислухання. Як ставилися до нього високі сфери духовні й світські у Відні, я мав нагоду бачити не раз, як от на святкуванні 100-ї річниці заложення семінарії чи парохії св. Варвари. На тому торжестві, окрім галичан, були присутні папський нунцій і багато духовних та світських достойників. Промова, виголошена нунцієм, була повна похвал для д-ра Ю. Пелеша. Ось такого я пізнав о. д-ра Ю. Пелеша, коли гостював у нього з моїм братом Іваном і ходив на виклади на Віденськім університеті. Задалеко завело б мене, коли б я хотів описувати його приватне домашнє життя, яке я мав нагоду обсервувати, зустрічаючись із ним майже щодня.

Скажу лише коротко, що воно було дуже систематичне, обчислене майже на години. Кожна пора дня мала своє призначення. Вечорами грав на фісгармонії, бо був музикальний, і я не раз прислуховувався його музиці. Він дуже часто награвав церковні пісні з Ірмольоґіона чи Гласопісняця, і тоді я навчився пізнавати красу нашого обряду, який д-р Ю. Пелеш дуже любив і високо цінував.

У 1883 р. повернувся д-р Ю. Пелеш до рідного краю, чого собі так дуже бажав. Його покликали на мітрата, архідиякона Львівської капітули. Та найбільший труд чекав його в часі, коли по утворенню нової епархії в Станиславові (1885 р.) його іменовано першим її епископом.[1] Орґанізація й упорядкування всіх справ, спо-

[1] Ось як пише про ці події о. Петро Мельничук у книзі "Владика Григорій Хомишин" (1-ше вид. – Рим-Філядельфія, 1979; 2-ге вид. – Львів: Місіонер, 1997. – С. 10–11): "Заснування нової дієцезії не було таке легке. Зі сторони Митрополичого Ординаріяту було велике, але бузуспішне зусилля, щоби створити нову дієцезію. І хто знає, як довго це було би потривало, якби до тієї справи не вмішався престолонаслідник — цісаревич архикнязь Рудольф. Він був великим приятелем о. д-ра Юліяна Пелеша, пароха українського греко-католицького населення Відня. Цей своєю пристойною поставою, науковим стажем і повагою вибився в столиці Австрії на видне місце, так що удостоївся почести — бути вчителем наслідника престолу архикнязя Рудольфа... З нагоди інтронізації на Владичий престіл архикнязь прислав Епископові в дарунок 2 пари сивих коней, а коли в 1886 р.

лучених з новокреованим епископством, як капітула, консисторія і т. ін., — це та велетенська праця, яка переходила сили одного чоловіка, та він її довершив і виконав добре. А робив усе буквально він сам, бо опинився в Станиславові одинокий, лише зі своїм слабовитим капеляном о. Львом Бачинським, і тому полагоджував усі справи особисто.

Інтронізація Епископа Ю. Пелеша в 1886 р. проходила величаво. Такого привітання, яке зготував першому Станиславівському епископові бурмістр д-р Іґнацій Камінський, Станиславів ще не бачив і, здається, не скоро побачить. Ціле місто удекороване. Величезний з'їзд священиків і світських людей, всі готелі, приватні доми, школи і касарні зайняті гостями. Одним словом, це був тріюмфальний в'їзд, відсвяткований містом, околицею і цілою новою епархією. Але одночасно був це і тріюмф бурмістра д-ра І. Камінського, який мусів вести велику боротьбу з Коломиєю, що всіма силами старалася стати столицею нової епархії. Однак д-р І. Камінський, що був також послом до Відня, переміг, і вибір упав на Станиславів. Він сам особисто розповідав мені про всі свої заходи й кошти, бо ми один одного добре знали і взаємно відвідували. Але, на мою думку, вибір епископської столиці був не дуже щасливим, бо Коломия на це підходила більше, ніж положений на краю епархії жидівський Станиславів.

Так опинився д-р Ю. Пелеш у Станиславові, який приніс йому надмірний труд, а за цим – і розчарування. Тут настав поворот у його дотепер спокійному і щасливому житті, як це мені розповідав. Правда, він, полишений сам собі, — хоч зразу і не знав тамошнього клеру й умовин, у яких мусив спершу розглянутися, — зумів швидко зорієнтуватися, підібрати собі людей і до двох літ пустити цілу ту велику машину управи епархією в рух. Хоч це коштувало йому не тільки величезної праці, але й дуже значно підірвало його сили і здоров'я. Нерви зачали виповідати йому послух, хоч змушував їх ріжними героїчними середниками до витривалости. Сам енерґійний, він любив коло себе тільки таких людей. З того приводу не один нерішучий і боязкий потерпів від нього і мав причину нарікати, але недовго, бо Епископ, побачивши свою похибку, старався її якнайскорше направити. Скоро орієнтуючись, і справедливий, хоч рішучий, з'єднував собі щораз більше прихильників поміж клером. Доказом цього є факт, що за почином заліщицького деканату сільський клер закупив з добровільних складок і датків для свого Епископа пару гарних коней і повозку за 4.000 золотих ринських і пожертвував йому на знак відданости й признання. Такий дар для Епископа від клеру може видатися дивним тому, що були вони незнайомі з умовами, в яких жив д-р Ю. Пелеш. А треба знати, що його матеріяльне становище було дуже лихе й скрутне. Вивінування станиславівського епископства було найнужденнішим у цілій Австро-Угорщині, а те, що одержували, завдячували лише енерґії й впливам самого Епископа, і то лише у Відні, бо неприхильні урядові сфери у Львові дуже по-мачушиному обходилися з епископством у Станиславові. Сама палата епископська і той маленький будинок капітульний, які одержало епископство, вказує на те, як лихо його спершу вивіновано. Донині ще сидять станиславівські крилошани в найманих помешканнях, а нижчий клер тулиться, де може, здалеку від катедри. І діялося все це не випадково, але було зумисне обдумане.

Правда, Епископ любив блиск і велич, і задля піднесення обряду все старався так виступати, то ж не дивно, як мусіло його боліти й дратувати те, що не мав навіть гарнішого епископського ґардеробу, а капітульна ризниця була дуже вбога. Не допомагала і прихильність радника намісництва українця Сильвестра Гавришкевича, який з рамени намісництва мав подбати про те, що належить до епископства, бо пропоновані радником кредити власноручно зменшував намісник, відсилаючи до Відня відповідні реляції. Всю ту історію знаю докладно з уст самого радника С. Гавришкевича, який дуже тим обурювався, але супроти намісника нічого вдіяти не міг.

Тому епископ Ю. Пелеш мусів сам багато писати і часто їздити до Відня, бо у Львові йому відмовляли. Але

об'їздив цілу Галичину, зложив йому візиту, що було великою честю і для всіх українців" *(прим. ред.)*.

та жебранина в кінці і йому опротивіла, а віденським кругам надокучила. Мав він у Відні своїх "приятелів", що кидали йому колоди під ноги, як, наприклад, колишнього "ministra-rodaka" Ф. Зємялковського, польського демократа, який кпить собі з тієї жебранини епископа Ю. Пелеша у своїх споминах, оголошених друком. Там читаємо:

"Ksądz J. Pełesz objąwszy nowokreowaną stolicę biskupią w Stanisławowie, zgłosił się do mnie z żalem, że zapłaciwzsy podatek, nema już zaco urządzić swei rezydencyi, na co potrzeba choć 5000 fl. Idę znowu do cesarza. "Der Mensch ist ja unersättlich!" wykrzyknął "ich hab ihm unlängst einige Tausend gegeben". Ks. J. Pełesz dostal te 5.000 fl., a ja swoją drogą skorzystałem ze złego humoru cesarza. Wyczytałem w "Neue freie Presse", iż "Dnewnyk Warszawskij" ogłosił odręczne pismo cara, nakazujące wyrazić swe monarsze uznanie biskupowi Popielowi za gorliwe nawracanie unitów na prawosławie oraz oznajmił mu, iż wolno mu sprowadzić jeszcze więcej księży ruskich z Galicyi, jeśli tego potrzebę uzná. Przypomniawszy sobie, iż cesarz, gdym mu wspomniał o prześladowaniu unitów w Rosji, powiedział, iż jest pewnym że to się dzieje bez wiedzy cara, wyciałem owo doniesienie "Nowej Presy" i nosiłem przy sobie w pularesie z zamiarem pokazania go przy dobrej sposobnośći cesarzowi. Za taką sposobność uważałem niezadowolienie jego z natrętności ks. J. Pełesza i, przypomniawszy mu jego słowa o carze co do prześladowania unitów, podałem wyż wymieniony odcinek z "Nowej Presy". "Der Dnewnyk ist ja ein Regierungsblatt?" zapytał po przeczytaniu, a gdym to potwierdził, dodał: "dann muss das authentisch sein: ich danke ihnen". I na tem audyencya się skończyła, ale "das Eis war gebrochen". Cesarz przestał wierzyć w "lojalność der Ruthenen" — czy i cara? — o tem ostatniem nie wiem. Co zaś dotyczy Ruteńców, to przekonałem się potem niejednokrotnie, że patrzy na nich tak, jak na to zasłużyli" (гляди: "Pamiętniki". – T. 1. – S. 72).[1)]

Епископ Ю. Пелеш бував, отже, часто в грошевих клопотах, що дуже вражало його амбіцію і зменшувало роз-

[1)] З оригінальним текстом "Pamiętników" можна ознайомитися на сайті: www.mbpgorlice.info (*прим. ред.*)

мах, з яким брався до всякого діла. Це впливало також на його настрій і поведінку. Він ставав нетерпеливим, а навіть прикрим для свого найближчого оточення. Це, напевно, було й однією з причин його зденервування.

У найтіснішому своєму колі він не раз скаржився і нарікав, що ліпше й легше йому жилося в семінарії у Відні, ніж тепер на епископському престолі, чого я й сам був свідком.

Одначе при тім усі його публічні виступи завжди були зрівноважені і сполучені з достоїнством. Пригадую собі добре, як раз на канонічній візитації в якомусь містечку вступив на запрошення до латинського костела, і там латинський парох, вітаючи його промовою, почав розводитися о "narodowościach i zgodzie", а сам був великим душехватом і шовіністом. Знетерпеливлений Епископ відповів хитрому "proboszczowi", що захотів давати якісь "braterskie" наставлення й упімнення "ruskiemu duchowieństwu, a może i samemu biskupowi" в присутності польської інтеліґенції і дідичів, які громадно зібралися в костелі, більш-менш такими словами: "Księże proboszczu, przybyłem tutaj nie jako polityk, ale jako pasterz do swoich owieczek. Kto chce zgody i braterstwa, musi zaczynać od siebie i odpowiednio postępować. Dlatego ja, jako biskup katolicki, jestem w prawie i ciebie, proboszczu, nie tylko prosić, ale i polecić tobie, tak pracować w winnicy Chrystusowej, żeby miłość i zgoda, którą ja zawsze zalecam swoim wiernym i duchowieństwu, stała się rękojmią, że wspólnymi siłami i pracą dojdziemy do tego najwyższego celu, do którego każdy prawy katolik pilnie zdążać powinien...".

Бесіда була коротка, але так переконуюча, що не тільки "proboszcz" стратив голову, але й уся присутня Польонія сконстернована заметушилася з обурення на свого "proboszcza kanonika" і шукала відтак способів, як би затерти цей немилий інцидент. Чи це їй вдалося, — не знаю.

Якими були поведінка і публичні виступи епископа Ю. Пелеша може також відобразити історія, яка зчинилася в Снятині, де Епископ посвячував новозбудовану величаву церкву св. Михаїла.

Не тільки парохіяни Снятина, але й місто, рада повітова та дідичі-вірмени величаво вітали Епископа. По торжественних церковних відправах, у яких взяли участь близько 50 священиків, до великого обіду засіло, окрім крилошан і священиків, 10 дідичів-коляторів, цілий урядничий вищий світ Снятина та инші визначні громадяни міста й околиці. На бажання Епископа до стола запрошено також двох снятинських міщан, яких Епископ відзначив з-поміж инших гостей особливішим способом, наказавши посадити їх близько себе. В часі обіду підніс тост на честь снятинського міщанства, а у своїй промові зазначив, що перше місце тут належиться міщанству, бо воно своїм заходом і коштом вибудувало цю величаву церкву, яку він приїхав посвятити. Наслідком цього було те, що присутні пани, які спершу дивилися на бідних міщан як на інтрузів у товаристві, нараз так змінили свою поведінку, що здивовані міщани не вірили собі й допитувалися мене (а я тоді був сотрудником у Снятині), що сталося, що ті пани, які звикли були викидати міщан зі своїх канцелярій за двері, тепер нараз так дуже почемніли. Довідавшись про це, Епископ тішився і сміявся, а тих міщан казав прикликати ще раз, із ними разом повечеряв і довго розмовляв та на просьбу міщанства затримався в Снятині аж три дні. А міщанство собі так сподобало Епископа, що з власного почину покрило всі кошти того торжества у своєму місті.

Епископ любив свій нарід, любив бідних, понижених і покривджених, а до того ж темних селян, радо і довго з ними говорив, випитував і радив. А його популярність довела до того, що мужики, особливо з поблизьких повітів від Станиславова, стали щодня облягати його палату і так йому докучали, що він мусів обмежувати ті відвідини, бо забирали йому багато часу і часто ставали для нього тягарем.

Не обходилося при тім і без скарг на священиків, часто комічних, а то й злобних. Одного разу прийшли до Епископа парохіяни славного проповідника тверезости о. Антонія Струтинського з с. Ямниця коло Станиславова. Вони говорили, що їх церква дуже бідна, а причиною цього є парох. Здивований Епископ, що особисто

знав о. А. Струтинського як дуже ревного душпастиря і не раз, виїзджаючи на прохід, вступав до нього, як сам казав "на квасне молоко", запитав, з якої причини. Мужики відповіли, що парох щодня так багато відправляє в церкві, що годі йому настарчити церковного світла. Парохіяни Ямниці почули "admonitionem paternam", а Епископ переконався, що не завжди можна вірити всяким скаргам, бо не так легко людей задовільнити, а зате дуже легко вразити навіть маленькою дрібницею.

Доказом того, що Епископ скоро здобував собі довір'я не тільки мужиків, але й серця свого клеру, а навіть станиславівської світської інтеліґенції, які зачали покладати на нього великі надії, є поставлення його кандидатури до Віденського парляменту, і то проти його волі. Це був необдуманий крок зі сторони станиславівського клеру, який не зміг належно оцінити, що при галицьких виборах, при неприхильности міродайних чинників – сильних міра цього – з цілої тої історії вийде тільки компромітація Владики. Епископ програв тоді проти митрополичого урядового кандидата о. Корнилія Мандичевського, пароха Надвірної (Станиславівської епархії).

Епископ Ю. Пелеш здебільшого стояв здалеку від політики. Раз лише виголосив у Львівському соймі велику бесіду при шкільній дебаті, і вона зробила сильне враження і в соймі, і в краю. Поза тим займався лише церквою і духовеньством.

Треба ще тут згадати, що епископ Ю. Пелеш звернув пильну увагу на Буковину, яка належала до його епархії, і на тамошні відносини. Він ними дуже цікавився, бував там сам і висилав своїх відпоручників — між иншими о. Клима Кульчицького, пароха і декана в Підпечарах. За часів Епископа прилучилася до Греко-Католицької Церкви численна громада православних буковинських українців, і для них зостала креована нова греко-католицька парохія в Раранчі. Визначний конвертит селянин Дутка навіть їздив з епископом Ю. Пелешем до Риму і був представлений св. Отцю Папі Римському.

У 1891 р. перенесено епископа Ю. Пелеша до Перемишля, де його прийняли досить недовірливо, бо його випередила опінія строгого і дуже вимогливого настоя-

теля, а при тому нервового чоловіка. Але скоро і там та опінія змінилася на користь Епископа, а нагоду до того дала його діяльність на Львівському Синоді. Ці справи, хоч дуже цікаві, але по більшій части вже знані з брошури "Висвітлення до історії Львівських Синодів", тому їх тут пропускаю.

Цей мій погляд якнайкраще ілюструє вислів синодального о. Йосифа Крушинського (пароха Селиськ, Перемиської епархії) на прощальній авдієнції членів Синоду, звернений спеціяльно до особи епископа Ю. Пелеша: "Ви полонили і забрали наші серця!" І відповідь Епископа: "Епископи також мають серце!" Ці слова не були лише звичайними конвенціональними фразами, які можна почути при всяких нагодах, а були щирим висловом почуттів і того довір'я й любови, які епископ Ю. Пелеш здобув собі у загалу всього синодального клеру своєю поведінкою і позицією, яку там зайняв в обороні прав і привілеїв Греко-Католицької Церкви і духовеньства.

Думаю, що цікавою річчю буде хоч дещо пізнати ставлення до Преосвященого Епископа Ю. Пелеша Святійшого Отця, а також Префекта Конґреґації для Поширення Віри *(Congregacio de Propaganda Fide)*, якій донедавна підлягала Греко-Католицька Церква. Знаю з оповідання самого Епископа, що Святійший Отець ставився до нього дуже прихильно, приймав його на приватних авдієнціях, просьби його вислуховував дуже уважно та прихилявся до них. При обсаджуванні Митрополичого престолу по уступленні митрополита Й. Сембратовича Святійший Отець спочатку взяв був під увагу віденську пропозицію обсадити Митрополію особою д-ра Ю. Пелеша. Довго важилося між ним а д-ром Сильвестром Сембратовичем. Врешті перемогла думка римських кругів за д-ром С. Сембратовичем. Відень уступив Римові, а д-р Ю. Пелеш пішов до Станиславова. Причини тої зміни не знаю, можна лишень здогадуватися, що деяким римським сферам не міг подобатися на становищі Митрополита рішучий і самостійний характер д-ра Ю. Пелеша, який все ж таки мав велику повагу в Римській курії. Ситуація значно змінилася тоді, коли префектуру Конґреґації для поширення віри обійняв польський кардинал ґр. Мєчислав Лєдоховський. Яка була тому причина, сам Епископ не оповідав, але скаржився, а радше виговорився перед о. Павлом Матковським, перемиським архідияконом, що цей кардинал накинувся на нього, а навіть грозив усуненням з епископського престолу. Не пояснив ближче причини такої поведінки кардинала, але знаю докладно, що в капітульних кругах оповідали собі, що причиною афери, яка вийшла між Кардиналом і Епископом, було становище д-ра Ю. Пелеша на Львівському Синоді і його спротив на змагання папського делеґата архієпископа Августина Чіяски і митрополита С. Сембратовича. Говорили також, що погрози кардинала М. Лєдоховського усунути епископа Ю. Пелеша з престолу не могли мати ніякого успіху хоча б тому, що всім членам Синоду була запоручена недоторканість особи і повна свобода ділання на Синоді. Що більше, за епископом Ю. Пелешем стояли високі віденські сфери. І справді, Епископ нічого не робив собі з тих погроз, бо чув за собою сильні плечі на Віденському дворі.

Він лише нарікав, що великою кривдою для Греко-Католицької Церкви є те, що в Римі Її ставлять на рівні з якоюсь місією десь там в Африці серед муринів чи ботокудів. Він оповідав, що говорив про це зі св. Отцем і переконував його, що тут повинна наступити якась зміна. Все те мало діятися під час поїздки всіх трьох наших епископів до Риму. Коли иншим разом Митрополит знову запрошував його їхати до Риму, епископ Ю. Пелеш відмовився і вже більше не їздив туди аж до самої смерти. Коли раз на консисторській сесії в Перемишлі бесіда зійшла на Рим, і епископ Ю. Пелеш запитав о. архідиякона П. Матковського, чому він ані разу не був у Римі, той відповів менше-більше так: "Преосвященні! Коли б я мав паломничати до Риму, то я не їхав би до св. Міста залізницею, і то ще вигідно І-ю клясою, а пішов би пішки. Але, на жаль, я вже застарий, а до того ж по-латині трохи забув, а по-італійськи не розумію, по-руськи ж знов там не розуміють". Ці слова зробили велике враження на Епископа, він устав з крісла, зняв з голови фіолетову шапочку, поклонився перед

о. П. Матковським і сказав: “Тоді піду і я з Вами”. Відтак з усмішкою на лиці, як то в нього було звичаєм, додав: “Вас по-руськи не зрозуміли б у Римі, але я Вас добре розумію!” Згодом довідався я від о. П. Матковського, що епископ Ю. Пелеш дякував йому пізніше за те, що своїм висловом на консисторській сесії відрадив йому їхати до Риму, і при тому розповів інцидент, який мав з кардиналом М. Лєдоховським, про який я вище згадав.

Від Синоду не любив епископ Ю. Пелеш говорити про митрополита С. Сембратовича. Чи зносився з ним ближче, — не знаю. Зрозумів я це, коли одного разу в розмові з Епископом звернув бесіду на Митрополита. Епископ нервово перервав мене і зачав говорити про щось инше. Невдовзі зачав Епископ щораз більше хворіти, хоч до того не признавався і не допускав до себе нікого, а в 1896 р. попрощався зі світом навіки.

Був це чоловік великого ума, що піднявся високо лише завдяки своїй праці і талантові, а однак був невдоволений своїм кругом ділання, відколи засів на владичім престолі. Для його таланту, знання, праці і розмаху цей престіл був замалий. Йому належалося місце в катедрі св. Юра у Львові, а не в глухім Станиславові. Так думало багато людей і явно про це говорили. Та тут вирішували ріжні політичні позакулісові інтриґи й махінації, а не дійсна потреба нашої св. Церкви.

Чи діждеться колись наша св. Церква, щоби ніхто непокликаний не вмішувався до наших церковних справ і не шукав своїх власних інтересів і вигод там, де ходить лише про справи Божі? Чи діждеться наш нарід, щоби його церковні провідники служили лише інтересам Церкви і народу, їх лишень мали на оці і на серці та могли провадити так, щоби це виходило на славу Божу, спасіння душ і добро українського народу, щоби не потребували оглядатися на своїх ворогів і на шкідників Христового стада? Нам приходиться лише сказати з пророком: “Дивні діла Твої, Господи, і ще дивніші дороги, якими Ти провадиш своїх людей до найвищої цілі”. Та я вірю кріпко, що прийде час, коли всемогучий Господь Бог утихомирить бурю і позволить нашій Церкві й нашому народові доплисти до тихого соняшного берега та зажити своїм власним щасливим життям!

Тут властиво можна би вже скінчити мої спомини про другого синодального епископа д-ра Юліяна Пелеша, який, як усі часописи писали, заскоро зійшов з цього світу. Одначе мушу ще звернути увагу шановного читача на діяльність цього Владики на Львівському Синоді, де він скоро зорієнтувався в ситуації, обійняв невдячну ролю посередника, щоби втихомирити бурю, яка грозила вибухом, що міг розсадити цілий Синод і скомпромітувати нашу церковну єрархію. Його діяльність на Синоді була рішуча й децидуюча, і нею він здобув собі серця не лише свого перемиського клеру, але й загалу нашого духовеньства. Однак тією своєю діяльністю рівночасно стягнув він на себе невдоволення тих сфер, які хотіли вжити Синоду до своїх цілей.

Для повного образу треба ще додати кілька слів про те, яких переконань політичних, а властиво національно-партійних, був покійний д-р Ю. Пелеш. Певне, що був великий прихильник Австрії й цісаря та видів будучність свого народу в зв’язі з Австрійською державою. Зрештою, його переконання були українські. Це видно хоч би з того, що був прихильний до програми народовців і замолоду брав участь у культурній роботі тієї партії, яка поволи на його очах приходила до сили і впливу. Ще як академік він належав до віденської “Січи”, а відтак був її почесним членом. У Львові знову працював у відділі товариства “Просвіта”. Однак, стоячи непохитно при вірності католицизмові, він не годився на той радикальний напрям, який під впливом М. Драгоманова зачав ширитися поміж молодими народовцями, і поборював його при кожній нагоді. Поборював також і москвофільство, оскільки воно перероджувалося в цареславіє і схизму. Толерував однак і лишав у спокої тих москвофілів, що вірно стояли при католицизмові й Австрії. Як Епископ стояв осторонь від політики, хоч слідкував за нею. В епископі Ю. Пелешу зійшов зі світу чоловік, на якого всі покладали дуже великі надії. Наскільки він їх сповнив, осудить майбутній історик і вкаже на його заслуги як Епископа. Але безперечно, що був це непересічний чоловік і визначний Владика нашої святої Церкви.

о. Іриней Назарко, ЧСВВ

БІОҐРАФІЧНІ ДАНІ КИР ЮЛІЯНА ПЕЛЕША[1)]

Кир Юліян Пелеш народився 3 січня 1843 р. в селі Смерековці на Лемківщині, де його батько був учителем, а на думку інших, — радше вбогим дяко-вчителем.[2)] Мати Юліяна була попадянкою, дочкою о. Т. Щавинського — пароха в Реґетові перемиської єпархії. Від своєї матері малий Юліян багато довідався про патріярхальне життя наших священиків, особливо на Лемківщині. Тому що дальша рідня побачила небуденні природні здібності малого Юліяна, батьки післали його до школи. "Це був просто вимріяний ідеал наших бідних батьків того часу — пише дальше згаданий о. С. Матковський — побачити свого сина при вівтарі у своїй церковці. У тій церковці, де вони знаходили розраду і пораду у своєму горі й нужді, де гоїлися їхні рани і болі серця, де родилися їхні надії і радощі життя, де починалося і кінчалося їхнє невеселе, але чесне життя".[3)]

Так зачалося й життя малого Юліяна. Вселюдну школу закінчив він у Яселі 1854 р., шість кляс ґімназії — у Пряшеві на Карпатській Україні (1855–1861 рр.),

[1)] Зі статті: *о. І. Назарко, ЧСВВ* Єпископ Ю. Пелеш — історик Церкви // Український історик. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1981. – Ч. 1–4 (69–72). – С. 118–127. (Авторський текст адаптовано відповідно до вимог сучасної літературної мови. Крім того, внесено уточнення в написання титулів та імен деяких осіб, бібліографічні посилання, а також у назви деяких населених пунктів *(прим. ред.)*).

[2)] *о. Матковський С.* Три синодальні архієреї: Спомини з життя і діяльности преосвящених Ю. Куїловського, Ю. Пелеша і С. Сембратовича. – *Львів*, 1932. – С. 31 (матеріяли з цієї книги подаються в нашому виданні *(прим. ред.)*).

[3)] *о. Матковський С.* Три синодальні архієреї: Спомини з життя і діяльности преосвящених Ю. Куїловського, Ю. Пелеша і С. Сембратовича. – *Львів*, 1932. – С. 31.

а сьому й восьму ґімназійні кляси — в Перемишлі, де йому допомагав грошево вуйко — брат його матері. У Перемишлі в 1863 р. він склав іспит зрілости (матуру) з відзначенням. За порадою Перемиського Владики Томи Полянського (1860–1869) Юліян почав студіювати богословіє в семінарії св. Варвари у Відні. 13 жовтня 1867 р. єпископ Т. Полянський висвятив Юліяна на священика, але новоієрей, як докторант богословія, вернувся до Відня, де в 1870 р осягнув науковий ступінь доктора теолоґії. Після докторату о. Юліян виїхав до Львова, де став катехитом кількох шкіл, префектом Духовної семінарії, а згодом — ад'юнктом богословського факультету Львівського університету та співзасновником церковного часопису "Рускій Сіонъ".[1)] Та недовго він залишався у Львові, бо вже у 1873 р. о. д-ра Ю. Пелеша покликано до Перемишля на професора пастирського богословія.[2)] Одначе в той час зайшли різні прикрі непорозуміння у Віденській семінарії, внаслідок яких австрійський уряд задумував її розв'язати. Треба знати, що Центральну семінарію "ad St. Barbaram" заснувала імператриця Марія Тереза в 1774 р. для виховання уніятських питомців з Галичини й Закарпаття, отже поляки такої семінарії не мали.[3)] Тому вони оскаржували Віденську семінарію перед австрійським урядом у тому, що ця семінарія є гніздом москвофільства і схизми. Але австрійський міністр освіти й віроісповідань звернувся за вияснениям до наших Владик, а вони запропонували нового ректора для Віденської семінарії в особі о. д-ра Ю. Пелеша. Так о. Ю. Пелеш уже в 1874 р. став одночасно ректором Духовної семінарії й парохом церкви св. Варвари у Відні.[4)] Одночасно він став також

[1)] Енциклопедія Українознавства: Словникова частина / за ред. *В. Кубійовича*. – Париж – Нью-Йорк, 1976. – Т. 8. – С. 2842.

[2)] Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien für das Jahr 1873. – Lemberg, 1872. – S. 466.

[3)] *Андрухович А.* Віденське Barbareum: Історія королівської Ґенеральної греко-католицької семінарії при церкві св. Варвари у Відні з першого періоду її існування (1775–1784) // В кн.: Греко-католицька духовна семінарія у Львові: матеріяли і розвідки / зібрав *о. Й. Сліпий*. – Ч. 1. – *Львів*, 1935.

[4)] Українська Загальна Енциклопедія / за ред. *І. Раковського*. – Львів – Станиславів – Коломия, 1931. – Т. II. – С. 1009.

вихователем цісарського престолонаслідника архикнязя Рудольфа.[1] У Відні о. Ю. Пелеш провів найкращі й найплідніші роки свого життя, бо не тільки сповняв важливу місію виховання українського видатнішого клеру, але й виявив свою працьовитість, ерудицію та інтеліґенцію, бо саме тут написав свої найважніші наукові твори: "Історія Унії Руської Церкви з Римом", "Пастирське Богословіє" та ін. До тих часів відноситься характеристика о. Ю. Пелеша, яку подав уже згаданий його пізніший наступник на парафії св. Варвари — о. д-р Мирон Горникевич. Він писав: "Д-р Ю. Пелеш — це надзвичайно визначна особистість в історії не лише цієї парохії, але й цілої нашої Церкви. Світлий, учений історик, що видав наукові праці незрівнянно цінні, особливо своїм великим матеріялом. Незвичайно енергійний ректор семінарії ... дбав не лише про наукове виховання клеру, але й про його виховання на добрих церковних і народніх працівників".[2]

Внаслідок такої діяльности о. д-р Ю. Пелеш став у Відні немов амбасадором українського католицького єпископату й посередником між нунціятурою і віденським урядом та українським галицьким клером. Віденська нунціятура пильно прислухалася, що скаже ректор Віденської семінарії св. Варвари, а віденський кардинал і вчений богословський світ уважали його авторитетом у всіх справах, що торкалися греко-католицької Церкви й народу. І о. д-р Ю. Пелеш повністю доріс до того становища, яке займав.[3]

Не дивно, що коли Папа Лев XIII ериґував для українців у Станиславові нову єпархію, першим її єпископом іменовано о. д-ра Ю. Пелеша.[4] Акт церковної інтронізації довершив сам митрополит Сильвестр Сембратович

[1] *Ісаїв П.* Історія Перемиського єпископства східнього обряду. – Філядельфія, 1970. – С. 32.

[2] *о. Горникевич М.* 150-ліття церкви св. вмч. Варвари у Відні // Нива. – Львів, 1926. – Ч. 2. – С. 49.

[3] *о. Матковський С.* Три синодальні архієреї: Спомини з життя і діяльности преосвящених Ю. Куїловського, Ю. Пелеша і С. Сембратовича. – Львів, 1932. – С. 35.

[4] *Welykyj A., OSBM* Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia. – Romae, 1954. – V. II. – P. 460–467.

у 1886 р. Ця інтронізація проходила величаво. Такого привітання, яке приготував новому Владиці бурґомістр д-р А. Камінський, Станиславів, мабуть, ще не бачив. Це був водночас тріюмф бурґомістра й посла до Відня д-ра А. Камінського, бо він мусів вести тяжку боротьбу з Коломиєю, що всіма силами хотіла стати столицею нової єпархії.[1] Одначе торжества скоро минулися, а прийшла щоденна праця і труднощі, пов'язані з утворенням капітули, зорґанізуванням консисторії, заведенням ладу в катедрі, підбиранням відповідних людей і т. п. Єпископ Ю. Пелеш переїхав із Відня, тутешніх людей не знав, був полишений сам собі, але вкоротці зорієнтувався і до двох років велику машину єпархії запустив у рух. Однак це коштувало йому багато труду, підривало йому здоров'я, і нерви починали йому виповідати послух. Крім цього, матеріяльна ситуація нової єпархії була дуже скрутна. Вивінування станиславівського єпископа було найнужденніше в цілій Австро-Угорщині.[2] Владика Ю. Пелеш часто бував у грошевих клопотах, що дуже вражало його амбіцію і зменшувало розмах у його плянах. Сам намісник відмовляв йому підмоги, тому єпископ часто писав і їздив до Відня, але тоді міністром був поляк Ф. Зєм'ялковський, який кожну авдієнцію Кир Ю. Пелеша в грошевих справах використовував на те, щоби перед цісарем оклеветати українців як схизматиків і москвофілів. Це описує сам Ф. Зєм'ялковський у своїх споминах.[3]

Єпископ щиро любив свій нарід, особливо міщан і селян, які не раз облягали його палату з різними скаргами й просьбами. На урочистому обіді з нагоди посвячення величавої церкви, збудованої міщанами у Снятині, казав Владика разом з крилошанами, польськими коляторами і високими урядовцями посадити при столі двох міщан. А міщанству так сподобався єпископ, що воно

[1] Львівські Архієпархіяльні Відомості. – 1886. – Ч. 10.

[2] *о. Матковський С.* Три синодальні архієреї: Спомини з життя і діяльности преосвящених Ю. Куїловського, Ю. Пелеша і С. Сембратовича. – Львів, 1932. – С. 39.

[3] *Ziemiałkowski F.* Pamiętniki. – Kraków, 1904. – T. 1. – S. 72 (з оригінальним текстом цього видання можна ознайомитися на сайті: www.mbpgorlice.info *(прим. ред.)*).

з власного почину покрило всі кошти цього торжества. Духовенство ж Кир Ю. Пелеш так до себе прихилив, що на одному торжестві священики прилюдно заявили йому: "Владико, Ви полонили наші серця!". Варто також підкреслити, що єпископ Ю. Пелеш особливо опікувався Буковиною, яка належала до його єпархії, часто її відвідував, відправляв богослуження, говорив проповіді, а зокрема, доручив її піклуванню свого відпоручника о.-декана Климентія Кульчицького з Підпечар.

До політики Кир Ю. Пелеш не мішався, тільки раз виголосив у Львівському соймі велику промову в шкільній дебаті, й вона зробила сильне враження як у соймі, так і в цілім краю.[1)]

У 1891 р. Апостольська Столиця перенесла Кир Ю. Пелеша на його власне бажання і бажання цісаря до Перемишля на єпископа-ординарія.[2)] Одначе в Перемишлі Владику прийняли холодно і з недовір'ям, бо його випередила опінія дуже строгого й вимогливого настоятеля, а при тому нервової людини. Але в дуже короткому часі ця опінія змінилася на користь Владики Юліяна, особливо на Львівському Синоді 1891 р., де він рішуче став у обороні прав і привілеїв нашої Церкви й духовенства.[3)] Також у короткому часі кількома мудрими публічними виступами Єпископ здобув собі майже всю перемиську інтеліґенцію, яка хотіла вести свою, від Львова незалежну політику, бо їй не подобався радикалізм під впливом М. Драгоманова. З апостольською ревністю Єпископ взявся до праці у своїй новій єпархії. Майже щонеділі й щосвята вибирався він не раз і в далекі околиці на канонічні візитації. Дуже достойно відправляв торжественні богослуження, а проповідував так сердечно, що часто витискав сльози з

[1)] Neue Freie Presse. – Wien, 1890, IX, 4 (ознайомитися з оригінальним текстом цього числа ґазети можна на сайті Österreichische Nationalbibliothek: anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp *(прим. ред.)*).

[2)] *Welykyj A., OSBM* Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia. – Romae, 1953. – V. I. – P. 472–473.

[3)] *Korczak A.* Die griechisch-katholische Kirche in Galizien. – Leipzig-Berlin, 1921. – S. 37.

очей слухачів. Тому нарід щиро полюбив свого Єпископа і з парафії до парафії їхав або йшов за ним. Особливо лемки гордилися своїм великим земляком.[1)]

Владика виступав проти того, щоби цісарський намісник поляк ґраф К. Бадені втручався в церковні справи його єпархії. Скарги намісника на Владику до Відня успіху не мали, бо Владика мав великі впливи на цісарському дворі.

Владика Пелеш подбав, щоби австрійський уряд у 1893 р. дав державний дозвіл на заснування повної Духовної семінарії в Перемишлі.[2)]

За цього Владики о.-крилошанин Костянтин Чехович (пізніше єпископ) вів активно далі справу побудови Інституту для дівчат. Владика ж сам дав поважний даток на ту ціль, у 1893 р. посвятив наріжний камінь, а в 1895 р. урочисто освятив Інститут і відкрив виділову школу для дівчат, до якої пізніше додано шестилітній ліцей (у 1903 р.). Після Першої світової війни цей ліцей перемінено на гуманітарну гімназію, яка проіснувала до 1939 р.

Як у Станиславівській, так і в Перемиській єпархії Владика проявив виразний український національний напрям. А треба знати, як пише проф. П. Ісаїв, що "Перемишль і Посяння мали найдовше багато москвофілів". За цього Владики особливо молодші священики займалися не тільки душпастирською працею, але й закладали читальні "Просвіти", дбали про національне освідомлення своїх вірних.

Десь на четвертому році такої праці Владика почав занепадати на здоров'ї. Крилошани на засіданнях консисторії спостерегли, що Єпископ раптом блідне на обличчі, пітніє, а не раз навіть передає провід офіціялові. Згодом були випадки, що Єпископ не міг докінчити Архієрейського богослуження і сідав за престолом крайньо вичерпаний, а священики самі закінчували

[1)] *Кревецький І.* Лемки — зелена вітка українського народу // Нова Зоря. – Станіславів, 1929. – Ч. 7.

[2)] *Ісаїв П.* Історія Перемиського єпископства східнього обряду. – Філядельфія, 1970. – С. 32.

богослуження. Опісля щораз то частіше хворів, хоч і не признавався до важкої недуги (рак), і невдовзі помер у 1896 р. на 53-му році життя. Похований у Перемишлі…

Немає сумніву, що Кир Ю. Пелеш був непересічною людиною та визначним Владикою нашої Церкви. Велику ролю тут відіграли його багаті природні дарування. Широкий горизонт думки, що охоплював усі потреби Церкви й народу, велика ерудиція, набута в закордонних університетах, пориваюча красномовність, зовнішня поведінка, повна поваги, товариське вигладження, вміння обертатися в найвищих сферах, здобули йому вступ на цісарський двір, де він був учителем наслідника трону, архикнязя Рудольфа. Мав він великі досягнення педаґоґічні у вихованні духовної молоді, ще більші досягнення письменницькі, а найбільші успіхи — наукові, як єдиний по сьогодні історик нашої Церкви. Був людиною сильної волі, невгасимого ентузіязму, невтомної активности і надмірної працьовитости, що руйнувала його здоров'я, і тому заскоро зійшов з цього світу. Може, був занадто великим прихильником Австрії і цісаря, але був українських переконань: як студент належав до віденської "Січи", як священик був членом виділу товариства "Просвіта", але поборював у ньому драгоманівську радикальщину й москвофільство. Словом, Юліян Пелеш був українським католицьким єпископом-науковцем великого формату.

о. Іван Хома

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС КИР ЮЛІЯНА ПЕЛЕША[1)]

Єпископ Юліян Пелеш народився 3 січня 1843 року в с. Смерековці Ясельського повіту, на Лемківщині, як син місцевого дяковчителя Григорія й Іванни Щавінської (дочки пароха зі Ждині).[2)] Вчився спершу в Яселі, опісля ходив до ґімназії (I-VI кл.) у Пряшеві (на Закарпатті), а VII-VIII ґімназійні кляси закінчив у Перемишлі в 1863 р., де склав із відзначенням іспит зрілости. Філософічні й богословські студії завершив у Відні в 1867 р. і в тому ж році прийняв священичі свячення з рук перемиського єпископа Томи Полянського.

Окрім клясичних мов (латинської і грецької), дуже добре знав німецьку й польську, а у Відні вивчив досить добре ще французьку, італійську й румунську мови. Був зразковим священиком, визначним науковцем, промовцем, проповідником, орґанізатором. Церковні настоятелі цінили його обов'язковість і працьовитість як душпастиря й науковця та як практичну людину.

10 травня 1870 р. він здобув докторат з богословія у Віденському університеті. Потім від 17 червня 1870 р. до 30 вересня 1872 р. був префектом студій у греко-католицькій Ґенеральній семінарії у Львові, а крім того, мав ще й інші побічні зайняття: як катехит у вірменській високій школі для дівчат, як катехит в учительській семіна-

[1)] Зі статті: *о. І. Хома* Єпископ Юліян Пелеш і його "Історія Унії Руської Церкви з Римом" (1878–1880) // Науковий збірник УВУ. – Мюнхен, 1983. – Т. 10. – С. 864–873. (Авторський текст адаптовано відповідно до вимог сучасної літературної мови. Крім того, внесено уточнення в написання титулів та імен деяких осіб, бібліографічні посилання, а також у назви деяких населених пунктів *(прим. ред.)*).

[2)] *Шах С.* Між Сяном і Дунайцем: Спомин. – Мюнхен, 1960. – Ч. І. – С. 45 (з оригінальним текстом цієї книги можна ознайомитися на сайті: diasporiana.org.ua *(прим. ред.)*).

рії, як "ексгортатор" Академічної ґімназії й екзаменатор при богословських іспитах.[1)]

У вересні 1872 р. став професором пасторального богословія у Духовній семінарії в Перемишлі, а крім того — просинодальним екзаменатором, референтом консисторії й членом комісії для підготовки і видання катехитичних книжок. Був також співзасновником церковного часопису "Рускій Сіонъ".

19 жовтня 1874 р. цісар Франц Йосиф апробував пропозицію міністра культу й освіти К. Стремаєра (*Karl von Stremayer*), щоби о. д-р Юліян Пелеш став ректором греко-католицької Духовної семінарії у Відні й парохом тамошньої церкви св. Варвари. Канонічно це перевів галицький митрополит Йосиф Сембратович, бо віденська парохія св. Варвари була під його властю, так що на початку 1875 року о. Ю. Пелеш перебрав два згадані становища у Відні. Якщо б тоді він був відмовився, то за рік греко-католицька Духовна семінарія була б розв'язана, і під знаком запиту опинилося б дальше існування нашої парохії св. Варвари. Він одразу взявся до реорґанізації обох установ і мав для цього визначні прикмети душпастиря, науковця, виховника й орґанізатора. Ці прикмети були джерелом його успіху і одночасно довір'я до нього, так що час його урядування був щасливим часом для обох установ.

Як ректор Духовної семінарії він дбав не лише про богословську освіту майбутніх священиків, але й про виховання їх на добрих церковних і народніх діячів. Йому, як молодому священикові, треба завдячувати те, що у віденській Духовній семінарії започатковано гарний звичай: богослови по черзі зрікалися одної страви для своїх товаришів-студентів і тим способом помагали їм вдержатися на студіях у Відні. Мабуть, у зв'язку з тим число наших студентів у Відні значно збільшилося, і вони в 1868 р. заснували студентське товариство "Академічна Січ", першими членами якого стали богослови. Опісля поступово витворювалося і закріплювалося братнє співжиття між нашими світськими студентами й богословами та зростала національна свідомість серед них.[1)] Отець Ю. Пелеш зайнявся українською студійною молоддю у Відні в широкому пляні й підтримував її.

[1)] *Plöchl W. M.* St. Barbara zu Wien: Die Geschichte der griechisch-katholischen Kirche und Zentralpfarrei St. Barbara. – Wien, 1975. – Bd. I. – S. 209–210.

Крім численних завдань, які о. Ю. Пелеш узяв на себе або які на нього було накладено, треба згадати ще одне особливе завдання, що його він мав у Відні: бути учителем престолонаслідника архикнязя Рудольфа. Воно вказувало на окреме зацікавлення цісаря Франца Йосифа Східньою Церквою в Австрії, бо він хотів, щоби престолонаслідник одержав відповідне й авторитетне знання також і з цієї ділянки. Сповнюванням цього завдання о. Ю. Пелеш здобув собі велике довір'я у престолонаслідника і при віденському цісарському дворі.

Отець Юліян Пелеш вісім років був парохом церкви св. Варвари у Відні. "В той час ця парохія була одною з перших у Відні, а її парох мав у Відні й Австрії таке значення, якого міг би йому позавидувати не один єпископ".[2)] Апостольський нунцій у Відні Л. Якобіні, пізніший державний секретар, в тому часі не раз звертався до о. Ю. Пелеша за інформацією в деяких церковних справах (наприклад, запитував про о. Івана Наумовича, пароха Гниличок, і про о. Йосифа Черлюнчакевича, пароха церкви св. Норберта в Кракові).

У 1883 р. о. Ю. Пелеш стає архідияконом Львівської митрополичої капітули, а 27 березня 1885 р. — першим Станіславівським єпископом, маючи перед собою важ-

---

[1)] "Das war eine der Ursachen, warum verhältnismäßig viele Ruthenen nach Wien studieren kamen. Für sie, die oft mittellos waren, wurden St. Barbara, Sitsch, aber auch das Klerikalseminar ein echtes Stück Heimat und eine geistliche und materielle Hilfe. Wie weit das ging, erhellt aus der Tatsache, daß J. Pelesch die Studierenden des Klerikalseminars dazu bewog, täglich auf eine Speise der immerhin reich gedeckten Tafel zugunsten ihrer studierenden Landsleute zu verzichten. Da die Kleriker des Zentralseminars zumeist auch dem Studentenverein Sitsch angehörten, so ergab sich hier eine echt bundesbrüdliche Gemeinschaft..." (гляди: *Plöchl W. M.* St. Barbara zu Wien: Die Geschichte der griechisch-katholischen Kirche und Zentralpfarrei St. Barbara. – Wien, 1975. – Bd. I. – S. 212, а також: *о. Горникевич М.* 150-ліття церкви св. вмч. Варвари у Відні // Нива. – Львів, 1926. – Ч. 2. – С. 48).

[2)] *о. Горникевич М.* 150-ліття церкви св. вмч. Варвари у Відні // Нива. – Львів, 1926. – Ч. 2. – С. 49.

ливе і нелегке завдання зорґанізувати й упорядкувати всі справи, пов'язані з новоствореною єпархією. Великі вроджені здібності й широка освіта допомогли йому виконати це завдання. В тому часі він був також співтворцем Львівського синоду 1891 р., на якому обороняв наші прадідні традиції, знаючи добре історію своєї Церкви, її світла й тіні.

Останні п'ять років свого життя (від 27 червня 1891 р. до 22 квітня 1896 р.), будучи Перемиським єпископом, Кир Ю. Пелеш намагався здійснити плян свого попередника (1700 – 1713 рр.) єпископа Юрія Винницького (пізніше митрополита) — заснувати в Перемишлі Духовну семінарію. Завдяки своїм давнім знайомствам і впливам у Відні Кир Ю. Пелеш виєднав державне розпорядження від 13 липня 1893 р., яке дозволяло заснувати повну Духовну семінарію в Перемишлі.[1)] Він рішуче противставився втручанням у церковні справи своєї єпархії галицького намісника поляка графа Казимира Бадені, так що доноси того до віденської цісарської канцелярії не мали успіху.[2)] Владика Ю. Пелеш домагався від галицького крайового уряду окремої єпископської палати, одначе галицький крайовий відділ не хотів дати згоди на неї з "ощадностевих причин". Тоді він звернувся за поміччю на ту ціль до цісаря й одержав позитивну відповідь: австрійський уряд покрив кошти будови гарної палати перемиських владик, що її закінчено в 1896 р. Кир Ю. Пелеш сам доглядав за будовою палати, радів нею, але мешкати в ній не дочекався, бо помер 22 квітня 1896 р. на Липовиці (Засяння), проживши 53 роки життя, повного великої посвяти й праці для нашої Церкви й народу.

[1)] *о. Гриник В.* Українська Католицька Духовна Семінарія в Перемишлі: Ювілейний Альманах українських католицьких богословів Перемиської єпархії. – Перемишль, 1937. – С. 107.

[2)] *о. Голинський П.* Перемиські владики і духовенство в службі Церкві і народові. Перемишль — західний бастіон України. – Нью-Йорк – Філядельфія, 1961. – С. 76.

Кир Юліян Пелеш

ЛІТУРҐІКА

Відень • 1885

ПАСТЫРСКОЕ БОГОСЛОВІЕ.

Написавъ

Д^ръ^ ЮЛІАНЪ ПЕЛЕШЪ.

Второе исправлене выданье.

Друга часть:

ЛІТУРГИКА.

ВѢДЕНЬ 1885.

НАКЛАДОМЪ ОО. МИХИТАРИСТÔВЪ.

Зъ печатнѣ В. Гейнриха.

Передне слово до первого выданья.

Возваный р. 1872 черезъ Преосвященый Ординаріатъ Перемыскій на вмѣстного профессора пастырского богословія въ богословскôмъ заведенію въ Перемышли, пôзнавъ емъ заразъ въ першихъ дняхъ моего учительского дѣйствованья велики трудности и недогôдности такъ для учителя, якъ и для ученикôвъ выплываючи изъ недостатка учебника пастырского богословія; не меньше дався пôзнати той недостатокъ при испытахъ конкурсовыхъ о душпастырски посады. Моимъ ученикамъ дававъ емъ по кождôмъ преподаванью мои письма до ôтписованья, но на тôмъ вѣчнôмъ ôтписованью они тратили не тôлько дорогій часъ, но и ослабляли здоровье. Отожь, щобы тому недостатку хоть въ объемѣ моего тогдашного званія зарадити, постановивъ емъ рукопись моихъ преподаваній изъ пастырского богословія для ужитку моихъ ученикôвъ дати выпечатати. Въ тôмъ постановленью утвердило мене еще бôльше мнѣніе досвѣдченыхъ душпастырей, котри перечитавши мою рукопись судили, що она дѣйстно може служити яко руководство при сповненью душпастырского званія. Но приготовленья до печатанья заняли бôльше часу, а межи тымъ и я оставъ перенесеный на инне мѣстце, и покликаный до инного уряда, котрый менѣ до совершенья моего намѣреного дѣла мало часу оставлявъ. Однакожь тымъ дѣло остало ôтрочене, но не залишене; бо и тутъ знову показалася потреба такои книги, въ котрôй бы літургика ведля приписôвъ нашого обряда и нашои церковнои провинціи була по можности вѣрно и точно выложена. Бо наши богословы, котри на Вѣденьскôмъ Всеучилищи на богословскій выдѣлъ ходятъ, не маютъ способности поучитися о своѣмъ обрядѣ, тôлько въ сѣменищи; про недостатокъ отвѣтного учебника були бы про тое принуждени ôтписовати собѣ дотычни письма. И то була послѣдна причина, котра мене принуждила намѣрене дѣло безъ дальшои ôтволоки довершити. И славити Бога, оно стало довершене.

Въ своихъ початкахъ въ тѣснôмъ объемѣ тôлько яко пôдручникъ для академичныхъ преподаваній призначене, стало

постепенно розширене, и намѣряе прислужитися не только слушателямъ богословія пастырского, но и дѣйстнымъ душпастырямъ. При составленью сеи книги уживавъ емъ всяки умѣетни пособія, яки менѣ були приступни, и на отвѣтныхъ мѣстцяхъ они суть точно наведени; а при тôмъ старавъ емъ ся всюди звертати увагу на существуючи и въ нашôй церковнôй провинціи правосильни законы и роспорядженя власти церковнои и державнои, и въ тôмъ взглядѣ исповняю милый обовязокъ, складаючи подяку Всеч. О. Іоанну Крыницкому, пароху въ Ходновичохъ, Епархіи Перемыскои и Всеч. О. Михаилу Куницкому, пароху въ Медыни, Львовскои Архіепархіи, котри менѣ, находячися въ канцеляріяхъ ихъ парохіальныхъ урядôвъ, различни державни и церковни законы и роспорядженья до ужитку ласкаво заудѣлити зволили. Впрочôмъ последовавъ емъ всюди и во всѣмъ науцѣ непогрѣшимои учителькн истины, единои, святои, соборнои и апостольскои Церкви; и если бы щонибудь съ тою наукою несогглашалося, тое симъ яко несказане уважаю и ôткликую. Языкословамъ же, котри въ сѣмъ письмѣ схотятъ найти грамматычни ошибки, отповѣдаю напередъ словами св. Августина (до пс. 138.): „Лучше есть, если высмѣютъ насъ грамматицы, якъ не поразумѣютъ народы".

Отдаючи сію перву мою самостоятельну працю въ руки моихъ въ Христѣ собратей и содѣлателей въ виноградѣ Христовôмъ маю тôлко одно щире желаніе: щобы она хоть для моихъ колишнихъ ученикôвъ и початковыхъ душпастырей сталася помôчною при справованью ихъ тяжкого, но славного званія, котре стремитъ прославити Бога и спасти души, — а тогди мôй трудъ буде богато вынадгородженъ.

Въ Вѣдни, въ праздникъ Покрова Пресв. Богородицы 1877.

АВТОРЪ.

ЛІТУРГИКА.

§. 141.

Понятіе літургіи, літургики.

Дѣло ôткупленья рода людского, которе І. Христосъ проповѣданьемъ слова вѣчнои правды начавъ, остало обєктивно совершене Его смертію крестною. Яко Учитель показавъ Христосъ „заблудшей овци" дорогу до еи цѣли, до селеній приготовленыхъ ей небеснымъ Отцемъ; а яко Первосвященикъ, который на крестнôмъ деревѣ принѣсъ Богу жертву нового Завѣта, заслуживъ Христосъ роду людскому благодать, за помочію которои цѣлый родъ людскій и каждый чоловѣкъ, може побѣдити всѣ перепоны стоячіи ему въ дорозѣ до осягненя цѣли, котору черезъ проповѣданье Слова божого пôзнавъ, и до которого дôстатися желае; яко Первосвященикъ стався Христосъ истиннымъ посередникомъ межи Богомъ и людьми, щобы людей ôтпавшихъ ôтъ Бога до Бога припровадити. Той урядъ священическій, або тое посередничество межи Богомъ и людьми, поручивъ Христосъ, такъ само, якъ и урядъ учительскій, своей Церкви, котора тойже черезъ своихъ слугъ, священикôвъ, въ літургіи и прочихъ літургичныхъ священнодѣйствахъ выповняе.

Слово „літургія" обнимае въ своѣмъ ширшôмъ значенью всѣ ôтъ Христа установлени и ôтъ Церкви передани и устроени священнодѣйства, черезъ котори вѣрнымъ посредствомъ священикôвъ, яко заступникôвъ Христа и слугъ Церкви, благодать божа подаеся и Богу довжна честь ôтдаеся, а черезъ тое и внѣшнымъ способомъ показуеся общеніе Бога съ людьми. —

Літургика же есть умѣетнôсть, котора учитъ, якъ цѣле церковне священнодѣйствіе есть и довжно бути устроене, и справоване, щобы могло свою высоку цѣль осягнути; або: пастырска літургика есть умѣетне наставленье; якъ священикъ літургію, т. е. всѣ богослужебни

дѣла мае совершати, щобы цѣль літургіи остала осягнена. Задача літургики пастырскои состоитъ одже въ тôмъ, щобы представити и пояснити цѣле богослуженье, пояснити его составни части, и показати, якъ они съ собою суть тѣсно соединени, и разомъ органичну цѣлôсть составляютъ.

Літургични поясненья могутъ бути различного рода, такъ: исторични, котори показуютъ, якъ поодиноки богослуженья повстали, и въ различныхъ краяхъ совершаются. Таки поясненья належатъ властиво до исторіи христіаньскои старожитности; но и пастырска літургика довжна за нихъ хоть въ короткости згадати, по за якъ они суть конче потрёбни до зрозумѣнья и належитого оцѣненья теперь существуючихъ правосильныхъ літургичныхъ приписôвъ. Въ тôмъ взглядѣ однакожь треба хоронитися передъ крайнымъ розумованьемъ тыхъ, котори видячи, що многи священнодѣйства въ давныхъ часахъ въ иннôмъ видѣ совершалися, хотѣли бы до первобытныхъ установленій повернути; . . . . що выдаеся подôбнымъ до стремленія того чоловѣка, который бы широку многими доплывами скрѣплену рѣку хотѣвъ навернути до вузкого, слабого поточка, зъ которого она повстала. Поясненья предметовіи, котори показують цѣль и значенье поодинокихъ священнодѣйствій и ихъ ôтношенье до цѣлои літургіи. При тôмъ поясненью треба поступати на пôдставѣ св. катол. вѣроученія, и неспускати зъ очей узаконненои Церквою термінологіи. Практични наставленья и поясненья, котори показуютъ, яки обовязки маютъ всѣ при богослуженью участвуючи лица.

Тіи три роды літургичныхъ поясненій будутъ тутъ увзгляднятися.

§. 142.

Подѣлъ паст. Літургики.

Всѣ священнодѣйства маютъ межи собою гдеяки вспôльни составни части, въ инныхъ же цѣлкомъ ôтъ себе различаются; для того буде найперше о тôмъ бесѣда, що всѣмъ священнодѣйствамъ есть вспôльне, а потôмъ о тôмъ, що кождому зъ нихъ есть властиве, и чимъ ôтъ себе различаются. Соотвѣтно сказаному дѣлится літургика пастырска на загальну и на частну літургику.

§. 143.

Жерела паст. літургики.

Жерела пастырскои літургики суть въ загалѣ тіи сами, що и пастырского богословія. Тутъ перше мѣстце занимае Письмо св. и Преданіе. — Письмо св. ст. Завѣта показуе священнодѣйства ôтъ самого Бога яко приготовленье до христіаньства установлени богослужебни обряды, котори або цѣлкомъ або въ змѣненôмъ видѣ до христіаньского богослуженя остали приняти*); Письмо св. нового Завѣта содержитъ всѣ сущни составни части христіаньско-катол. богослуженья, и учитъ на примѣрѣ Христа и Апостолôвъ, якъ Бога и внѣшно духомъ и истинною належитъ почитати и прославляти, вѣрнымъ благодать божу удѣляти, и ихъ съ Богомъ соединяти. — Преданіе (именно рѣшенія вселеньскихъ и частныхъ Соборôвъ, рѣшенія престола Апостольского письма св. Отецъ, літургіи различныхъ краѣвъ и народôвъ) показуе постепенне розвитье цѣлои літургіи.

Точни правила всего священнодѣйствія содержатъ особливо літургични (церковни) книги, рѣшенія св. Собранія Обрядôвъ, и право звычаеве.

А) Церковни книги суть:

Служебникъ (літургиконъ), Минеа, Октоихъ, Тріодіонъ, Требникъ (Евхологіонъ), Часословъ, и всѣ прочи въ Церкви употребляеми книги, о которыхъ еще на иннôмъ мѣстци буде бесѣда. Всѣ тіи книги содержатъ кромѣ текста т. е. богослуженія, такожь приписы (рубрики) паказуючи, акъ поодиноки богослуженія довжни совершатися. Тіи приписы обовязуютъ священнослужителя въ совѣсти, такъ що безъ грѣха не можна ихъ ани змѣнити, ани опустити. Се показуеся зъ цѣли и существа обрядôвъ тыми приписами управильненыхъ и зъ ихъ тѣснои звязи съ вѣроученіемъ, дальше зъ потребы обряды въ ихъ чистотѣ и однообразности захoвати, а особливо зъ выразныхъ приказôвъ церковнои власти. Такъ каже Соборъ Трид.: „Если бы кто казавъ, що принятіи и одобрени Церквою при торжественнôмъ удѣляню св. Таинъ употребляни обряды, може кождый душпастырь ведля своеи воли безъ грѣха опущати або на яки инни нови перемѣняти, най буде анатема“ (Зас. 7. к. 13.). Соборъ Замостскій приказуе „держатися установленыхъ и Церквою освященыхъ обрядôвъ при священнодѣйствіяхъ содержаныхъ въ однôмъ и тôмъ самôмъ требнику безъ всякого додатка и безъ найменьшого скороченья“ (tit. III. de sacram. cor. administr.). Престолъ Апостольскій приказуе якъ найстрожше точне захованье літургичныхъ приписôвъ, понеже въ дотычныхъ

*) Тутъ належитъ н. пр. тиміамъ (Исходъ 30, 7., 8.), свѣтло при богослуженью; уживанье елея, воды; св. одежи; часы молитвѣ посвячени; празднованье одного дня въ седмици, различни праздники (пасха, сошествіе).

рѣшеніяхъ находимо выразы: „praecipimus observari“, — „in virtute s. obedientiae praecipimus“, — „praecipit et mandat“, „inviolate observent“, — котори выразы не содержатъ совѣтъ або поученіе, но строгій приказъ. То само слѣдуе и зъ самыхъ рубрикъ, бо передъ ними часто находятся слова: „Внемли о Іерею!“ або: Іерей творитъ, — чтетъ, — распростираетъ илитонъ. — Іерей руцѣ и оцѣ выспрь вознесъ вкупѣ же и мысль, глаголетъ велегласно и т. п. Всѣ тіи и инни літургични приписы суть составлени въ видѣ певного, положительного приказа, которого священнослужитель строго мае держатися.

Впрочёмъ тая довжность слѣдуе изъ самого понятія обрядôвъ церковныхъ, и то само потверджае исторія библійна и церковна. Бо если застановимося надъ составными частями якого ни будъ обряда при справованью св. Таинъ, побачимо, що той обрядъ есть тôлько внѣшнымъ совершеннымъ представленьемъ того, що становитъ сущнôсть дотычнои Тайны. До того обряда не можна одже безъ нарушенья его совершеннои цѣлости ани ничь додати, ани ничь перемѣнити. Обрядъ есть то красна гармонія. Всѣ его части, и сами найменьши, соглашаются межи собою и съ головною пôдставою, котора слѣдуе изъ догмата; для того не можна ани найменьшу часть змѣнити безъ нарушенья и безъображенья тои гармоніи. Якъ найлучшій музикальный утвôръ тратитъ свою вартôсть, если тôлько оденъ ложный тонъ дасться чути, такъ само рѣчь маеся и въ обрядѣ. Для того найлучше есть заховати и тое, що здаеся бути найменьше важнымъ, такъ само, якъ и найважнѣйше. Не можна одже въ літургичныхъ приписахъ говорити о рѣчахъ маловажныхъ; бо цѣль літургіи, одже и літургичныхъ приписôвъ есть прославленіе Бога и спасеніе людей; въ предметѣ же такъ великои ваги не може бути бесѣды о рѣчахъ незначительныхъ. Тое потверджае библійна исторія; такъ: огонь спаливъ сынôвъ Аарона, понеже приносили тиміамъ непосвященый: Оза укараный оставъ смертію за тое, що непозволено дôткнувся скиніи Завѣта; тысячи Витсамітôвъ згинули за подôбне переступленіе; — були то кары за презрѣніе старозавѣтныхъ літургичныхъ приписôвъ, и если Богъ въ новôмъ Завѣтѣ не допущае такъ тяжки кары за незахованье новозавѣтныхъ літургичныхъ приписôвъ, то зъ того не слѣдуе, що оставляе ихъ безкарными, бо неизслѣдими суть совѣты божи. Самъ Спаситель учитъ насъ своимъ примѣромъ, якъ точно належитъ заховати літургични приписы, бо ведля приказа старозавѣтнои синагоги не вôльно было въ суботу бôльше читати, якъ три, пять або сѣмь стихôвъ, що Христосъ точно заховавъ (Лук. 4, 16.). Такъ поступала по

всѣ часы св. Церковь и до того священьство и вѣрныхъ строго напоминала. (Ср. Gaßner, Past. Theol. I. 123.)

Всѣ літургични приписы (рубрики) собрани суть въ Типиконѣ*), котрый точно показуе, якъ всякого рода церковни богослуженія довжни ôтправлятися, и въ Евхологіонѣ**), котрый содержитъ обрядъ при совершаню св. Таинъ и инныхъ церковныхъ обрядôвъ.

в) Рѣшенія св. Собранія Обрядôвъ.

По всѣ часы старалася власть церковна о тое, щобы богослуженіе совершалося всюди ведла певного устава, который основаный на преданію церковнôмъ мавъ удержати во всѣхъ Церквахъ однообразнôсть богослуженія, и не допустити ніякихъ обрядôвъ, котори бы не соглашалися съ цѣлію и идеами цѣлого богослуженія. Но се дѣло было получене зъ великими трудностями; майже кожда Епархія мала велики розличія въ обрядахъ, а понеже было обще желаніе запровадити въ тôмъ взглядѣ однообразнôсть, для того рѣшивъ Соборъ Тридентійскій, щобы Престолъ Апостольскій занявся симъ дѣломъ, що и сталося, и въ западнôй Церкви остала постепенно запроваджена однообразнôсть въ обрядѣ. П. Сикстъ V. установивъ въ тôй цѣли въ конституціи „Immensa aeterni Dei“ р. 1577. Собраніе св. обрядôвъ (Congregatio sacrorum rituum), до котрои належитъ чувати надъ однообразностію и чистотою обрядôвъ, рѣшати взглядни споры и заниматися дѣлами канонизаціи Святыхъ.

Дѣлами восточного Обряда занималося Собраніе розширенья вѣры (Congregatio de propaganda fide), до которого належало межи инными исправленіе літургичныхъ книгъ восточнои Церкви. (При тôй конгрегаціи находится печатня, въ которôй печатаются книги въ майже всѣхъ языкахъ цѣлого свѣта). П. Пій IX. розширивъ тую Конгрегацію черезъ конституцію „Romani Pontifices,“ додаючи до неи ôтдѣлъ для дѣлъ восточного Обряда.

---

*) Типиконъ, сирѣчь Оустав церковнаго пѣнія по указамъ въ книгахъ церковныхъ обрѣтающимся, въ Перемышли изданъ г. 1852 Іер. Яковомъ Досковскимъ т. вр. сотрудникомъ катедр. Пароха; а потôмъ г. 1870 розсмотренъ, исправленъ и розширенъ черезъ Архіпресвитера Собора клиросса Перемыского Григорія Шашкевича.

**) Еухологіонъ се есть Требникъ ко исправленію Таинъ святыхъ и инныхъ обрядовъ церковныхъ, первѣе въ манастерѣ Уневскомъ Иноковъ Ч. С. В. В. лѣта 1739 . . . ново напечатанъ въ Перемышли, въ типографіи Епископской р. 1844.

Для еи важности наводжу тую конституцію дословно*). До тои Конгрегаціи належатъ одже всѣ дѣла восточного Обряда и еи рѣшенія суть закономъ для восточныхъ Церквей або въ загалѣ, або въ частности для тыхъ, для которыхъ суть выданы. Тая Конгрегація выдала вже многи роспоряженья ôтносящися до руско-католическои Церкви, именно до Церковнои провинціи Галицко-Львовскои, межи которыми одно изъ найважнѣйшихъ мѣстць занимае такъ звана „*Конкордія,*“ котра на основѣ давныхъ законôвъ церковныхъ о обрядахъ восточныхъ, управилняе точнѣйше и подробно зо взгляду на Галицки

обстоятельства взаимни ôтношенья латиньского и греческого обряда, и становитъ для згаданои церковнои области почастне право. Причиною того закона было тое обстоятельство, що многи незважаючи на роспоряженья Престола Апостольского нарушали права греко-католическои Церкви, и противъ выразныхъ многихъ заказôвъ найвысшои власти церковнои перетягали вѣрныхъ гр.-кат. обряда на рим.-кат. обрядъ, въ слѣдствіе чого ôтъ давныхъ часôвъ были межи клиромъ обохъ обрядôвъ всегдашни споры, а до Престола Апостольского засылано зъ однои и другои стороны пôдозрѣванья и жалобы.

---

*) *Pius Papa IX.* Ad perpetuam rei memoriam. Romani Pontifices, quibus ab ipso Christo Domino in persona beatissimi Apostolorum Principis fuit commissa suprema cura et potestas universam regendi et moderandi Ecclesiam, nunquam intermiserunt indefessis consiliis et laboribus sanctissimam Christi fidem, religionemque diffundere per omnes terras, et secundum Domini praeceptum confirmare Fratres, et homines nutantes sustinere, et imperitos docere, et devios revocare, et incertos ducere, ac vel haeresis vel schismatis contagione infectos ad catholicae unitatis centrum reducere, et spirituali omnium populorum bono consulere, et omnia peragere, quae majori Ecclesiae utilitati quovis modo conducere possent. Cum autem Ecclesia a Christo Domino fundata una omnino sit, eaque ex Occidentis et Orientis populis constet, tum iidem Romani Pontifices suas omnes paternas curas cogitationesque in Orientalis quoque Ecclesiae gentes assidue contulerunt, quae tot habuit viros ingenio, consilio, sacraque praesertim doctrina, eruditione, eloquentia ac sapientissimis scriptis, magnorumque recte factorum, et sanctitatis gloria insignes.

Et sane ut in Oriente integrum inviolatumque catholicae fidei servaretur depositum, utque ecclesiastica disciplina prospere procederet, et sacra liturgia omni sanctitate ac splendore fulgeret, iidem Pontifices, ubi primum Ecclesiae pax fuit donata, et plura convocarunt concilia, et varias edidere constitutiones, decreta, nihilque intentatnm reliquere, ut Orientalium utilitatem promoverent. Quod quidem singulare Romanorum Pontificum, et hujus Sanctae Sedis erga orientales populos studium et amor semper viguit, ac vel maxime enituit, cum aliqua praesertim oborta est haeresis aut schisma excitatum, quandoquidem iidem Pontifices nullis sibi curis parcendum esse duxerunt, ut in Oriente catholica servaretur, et magis in dies propagaretur unitas. Atque haec fidei unitas cum legitimorum rituum varietate optime consistit, ex quibus immo major in Ecclesiam ipsam splendor et majestas mirifice redundat. Hinc ipsi Decessores Nostri non solum in animo nunquam habuere Orientales gentes ad ritum latinum ducere, verum etiam quoties opportunum esse existimarunt, luculentissimis verbis clare aperteque declararunt, se nolle proprios Orientalium Ecclesiarum ritus utpote venerabili suae originis antiquitate, et sanctorum Patrum auctoritate commendatos, destruere, vel immutare, sed unice velle, ne quid in ritus ipsos forsitan induceretur, quod fidei catholicae adversetur, vel periculum generet animarum, vel ecclesiasticae deroget honestati, quemadmodum immortalis memoriae Benedictus XIV. Decessor Noster copiose demonstravit suis encyclicis litteris ad orientales Missionarios die 16. Julii anno 1755 datis, quarum initium „Allatae sunt.“ Quod si orientales ritus alicujus arbitrio aliquando immutati fuerint, id nunquam Apostolicae huic Sedi est tribuendum.

Majores vero, ac potissimae post funestissimum et nunquam satis lugendum Photii schisma curae et sollicitudines pro Orientalibus a Romanis Pontificibus, et ab hac Apostolica Sede adhibitae fuere, quae optatissimum in Florentino Concilio asequutae sunt exitum, cum in eodem Concilio sancta catholica unio, jamdiu tam vehementer expetita fuerit restituta. Cum vero Marcus Archiepiscopus Ephesinus tamquam novus Photius hujusmodi unionem insigni prorsus audacia convellere et labefactare est conatus, Romani Pontifices omnem dederunt operam, ut Graecos ad catholicam unitatem reducerent, ac spiritualibus omnium Orientaltum necessitatibus studiosissime occurrerent. Quocirca eorundem Pontificum cura et Missionarii ad orientales gentes missi, et Orientalium rituum libri recogniti, et peculiaria S. R. E. Cardinalium Consilia instituta, quae eorum negotia sedulo examinarent ac definirent. Et quidem pluribus annis ante Clementis VIII. Pontificatum specialis instituta fuit Congregatio de rebus Graecorum, ac alia deinde sub eodem Pontifice erecta super negotiis fidei et religionis catholicae paulo post appellata de Propaganda Fide, quae tum Graecorum aliorumque Orientalium negotia, tum fidei propagationem in Occidentalibus regionibus curaret. Atque haec Congregatio eundem habebat finem, quem deinde habuit, et in praesentia habet Congregatio generalis eodem titulo Propagandae Fidei insignita, et a Gregorio XV. Apostolicis litteris die 23. Maji anno 1622 datis, et incipientibus „Inscru-

Неменьще ходили таки жалобы и до правительства такъ польского, якъ и по ôтзысканью Галичины черезъ Австрію до австрійского; но хотяй ôтъ всѣхъ тыхъ найвысшихъ властей часто приходили найсправедливши рѣшенія, то однакожь дѣло не остало залагоджене, споры не уставали, понеже „многочисленни Конституціи и премноги рѣшенія св. Престола Апостольского, выдани черезъ кôлька столѣтій въ користь Католикôвъ восточного Обряда въ нашихъ окрестностяхъ, гдекотри злобно не хотѣли знати, инни же тіижь для цѣлей зовсѣмъ не церковныхъ вызысковали“, *) и для

tabili“ erecta cum munere praesidendi Missionibus omnibus ad praedicandum et docendum Evangelium et catholicam doctrinam.

At vero, inspecta Orientalium cum ritus tum disciplinae varietate, vel facile fuit agnoscere, etiam post praedictae Congregationis generalis de propaganda Fide institutionem, necesse esse, ut quemadmodum Occidentalium ita et Orientalium graviora negotia, quae majori examine et studio indigerent, peculiariter a nonnullis ejusdem Congregationis generali Cardinalibus tractarentur. Quocirca, Urbano VIII. Pontifice, qui in locum Gregorii XV. fuit suffectus, duae speciales ex ipsius generalis Congregationis de Propaganda Fide gremio Congregationes constitutae fuere, quarum altera apellata super dubiis Orientalium, altera super correctione Euchologii Graecorum. Ut vero opus ab hac postrema Congregatione inceptum ad finem perduceretur, et studia eidem pro Euchologio Graecorum commissa omnes Orientalium libros complecterentur, nova Congregatio uti stabilis et distincta a Congregatione de Propaganda Fida erecta fuit a Clemente XI. super correctione librorum Orientalium, proprium habens Praefectum et Secretarium, et constans ex quinque Cardinalibus, pluridus theologis, virisque orientalium rituum et linguarum peritis. Ex ipsius autem Congregationis Christianae Fidei Propagandae actis apparet, quomodo fere semper, ubi de aliquibus summi momenti Orientalium negotiis erat peragendum, eorum cura et examen fuerit demandatum peculiaribus consiliis, seu Congregationibus S. R. E. Cardinalium ejusdem Congregationis de Propaganda Fide, quemadmodum praestitum fuit de rebus, quae Graecos Melchitas, Armenos, Coptos, Maronitas, Ruthenos, aliasque orientales natïones respiciebant.

Haec autem agendi ratio, quam ipsa rerum natura et indoles exposcit, Nobis viam mnnivit ad ea deliberanda, quae Nostris hisce Litteris constituere existimavimus. Cum enim arcano divinae providentiae consilio in hac Petri Cathedra, licet immerentes, collocati pastoralis Nostrae vigilantiae, sollicitudini et caritatis

*) **Дръ Спиридонъ Литвиновичъ, Метроп. посланіе зъ дня** 4. **Студня** 1864 **ч.** 136 **(Орд.).**

того сожалѣнія достойный станъ рѣчи не змѣнився. На тое съ „болестію сердця поглядали Епископы“, и щобы тымъ межи-обрядовымъ спорамъ конецъ положити, заключили дня 23. Студня 1853 договоръ, конкордію, котору предложили св. Престолу до осудженья и затвердженья. Но справа тая не заразъ стала залагоджена, ажь р. 1862 приказавъ св. Отецъ Пій П. IX., щобы установлена черезъ Него Конгрегація для дѣлъ восточного Обряда занялася тою справою; и истинно ôтбула тая Конгрегація на дняхъ 4. и 12. Серпня 1862 два засѣданья, на котрыхъ поодиноки точки згаданои Конкордіи

curas cogitationesque ad universum humanum genus indesinenter debeamus extendere, ac simul omni contentione eniti et efficere, ut omnes homines cognoscant solum Deum verum, et quem misit Jesum Christum, et omnes occurrentes in unitatem fidei, et agnitionis Filii Dei vitam habeant, idcirco vel ab ipso Nostri Pontificatus exordio curas Nostras ad Orientales studiosissime aeque ac amantissime convertimus, clementissimum misericordiarum Patrem sine intermissione orantes et obsecrantes, ut qui in unitate fidei cum hac veritatis Cathedra sunt consociati, magis in dies stabiles et immoti persistant, et crescentes in scientia Dei, et cognitione Domini Nostri Jesu Christi per bona opera certam eorum vocationem et electionem faciant; qui vero ab unico Christi ovilli, extra quod salus esse non potest, misere aberrant, ad illud redire properent atque festinent. Ea porro spe sustentamur fore, ut dives in misericordia Deus hisce Nostris humillimis et ferventissimis precibus propitius annuere velit. Interim vero prae oculis habentes praesentem Orientalium conditionem, et noscentes, in aliquibus locis quaedam impedimenta, Deo auxiliante, ita fuisse remota, ut Orientalis ritus gentes possint cum hac Apostolica Sede libere communicare, et idcirco facilius Nobis sit gravibus illarum indigentiis occurrere, Apostolici Nostri ministerii esse duximus, Nostras paternas curas et sollicitudines ingeminatis studiis adhibere, ut spirituali eorundem Orientalium bono et necessitatibus majorem in modum prospicere valeamus. Itaque selectae S. R. E. de Propaganda Fide Cardinalium et Romanae Curiae Praesulum Congregationi commisimus, ut, rebus sedulo perpensis, Nobis proponeret, quae potiora essent suscipienda consilia ad Orientalium utilitatem magis magisque procurandam. Qui quidem Cardinales et Praesules ex una parte apprime noscentes, quam multiplices gravesque sint Orientalium indigentiae, et quam necesse sit, ut illorum negotia, propter linguae, ritus disciplinaeque varietatem peculiari ratione quotidie magis dirigantur: ex altera vero animadvertentes, quae quantaeque sint curae et occupationes ejusdem Congregationis Fidei Propagandae ob mirum sanctissimae nostre religionis progressum, hoc potissimum ineunte saeculo divina adspirante gratia, in America septentrionali, in Indiis Orientalibus, in Sinis, in

були розмотрени, и понеже найдено еще гдещо не зовсѣмъ точно пояснене, для того остала тая справа звернена Апостольской Нунціятурѣ въ Вѣдни съ тымъ, щобы таяжь ôтъ взглядныхъ Епископôвъ зажадала потребныхъ поясненій. Но понеже отвѣты не заразъ надôйшли, а споры літургични и обрядовіи съ каждымъ днемъ змагалися, для того вôзвавъ II. Пій IX. пôдъ днемъ 2. Марта 1863 Епископôвъ обохъ обрядôвъ, щобы чимъ скорше предложили средства, якъ бы тому сумному состоянію можна зарадити, и щобы выслали до Риму якого богослова, котрый бы о цѣлôй справѣ мôгъ св.

Oceania, aliisque Europae locis singulari ejusdem Congregationis opera studioque effectum, et ob auctum Sedium Episcopalium et Apostolicorum Vicariatuum et sacrarum expeditionum seu Missionum numerum, vel facile sibi persvaserunt, eandem Congregationem novis indigere auxiliis, ut sine gravibus difficultatibus Orientalium negotiis speciali modo providere queat. Quamobrem censere opportunum omnino esse ad hujusmodi assequendum finem, ut ex ipsius Congregationis Fidei Propagandae more, formandi scilicet speciales Congregationes pro rerum ac temporum gravitate, institueretur peculiaris Congregatio, quae stabili modo omnia tum ritus, tum disciplinae Orientalium Ecclesiarum negotia tractanda, ac dirigenda unice curaret. Quamobrem Nobis proposuere consilium formandi ex ipsa Congregatione Propagandae Fidei specialem et stabilem Congregationem, quae Orientalium libris corrigendis, omnibusque et singulis cujusque generis Orientalium negotiis tractandis unice operam navet, quaeque constet ex nonnullis ejusdem Congregationis Fidei Propagandae Cardinalibus, atque a Generali ipsius Congregationis Cardinali Praefecto pendeat, et proprium habeat Secretarium, proprios Consultores, ac proprios Officiales. Nos igitur de majori Orientalium bono summopere solliciti et ea omnia peragere vehementer cupientes, quae spirituali eorundem prosperitati magis in dies conducere queant, de eorundem Venerabilium Fratrum Nostrorum S. R. E. Cardinalium consilio ac sententia hisce Litteris Auctoritate Nostra Apostolica, praedictam specialem Congregationem pro omnibus Orientalium Ecclesiarum negotiis unice tractandis ac dirigendis perpetuum in modum erigimus et constituimus, iis tamen legibus et conditionibus, quas hisce Nostris Litteris statuimus, et quas perpetuo servandas esse praecipimus.

Omnia itaque negotia, quae ex commemoratis Decessoris Nostri Gregorii XV. Litteris „Inscrutabili“ aliorumque Romanorum Pontificum Constitutionibus ad eandem Congregationem de Propaganda Fide pertinent, erunt in posterum in duas plane distinctas classes divisa, nempe in negotia latini ritus, et negotia orientalis ritus. Nova Congregatio a Nobis instituta omnia Orientalium negotia, etiamsi mixta, quae scilicet

Престолу точну справу здати. На тое возванье удалися сами Епископы обохъ Обрядôвъ до Риму, именно: изъ рускои стороны б. п. Дръ Ѳома Полянскій, Епископъ Перемыскій и б. п. Дръ Спиридонъ Литвиновичь, тогди Еп. Канатскій и Администраторъ Апост. Львовскои Епархіи; а зъ латинскои стороны Львовскій Архіепископъ Ф. Кс. Вѣршхлейскій и Іосифъ Гоппе, Пралатъ и Викарій капитулярный Перемыскій. Тіи достойники церковни брали участь на собраніяхъ Конгрегаціи, и дня 17. Червня 1863 пôдписали Конкордію р. 1853 составлену и теперъ мало перемѣнену, съ чимъ согласився и лат. Епископъ Тарнôвскій І. А. Пукальскій. Тую Конкордію розмотряли еще Кардиналы на засѣданью дня 30. Вересня 1863, а дня 6. Жовтня предложивъ ей Секретаръ Конгрегаціи для дѣлъ восточного Обряда Его Святости, который тую Конкордію затвердивъ, и она пôдъ днемъ 6. Жовтня 1863 остала яко законъ оголошена. — Въ Львовскôй Епархіи остала Конкордія оголошена пастырскимъ посланіемъ Митрополита Литвиновича пôдъ днемъ 4. Студня 1864 ч. 136 (орд.) въ рускôмъ и латиньскôмъ языцѣ. — Поодиноки постановленія Конкордіи будуть наведени на отвѣтныхъ мѣстцяхъ*). Поясненья гдекоторыхъ вопросôвъ ôтносячихся до Конкордіи находятся въ окружнôмъ посланію Львовскои Митр. Консисторіи зъ дня 12. Сѣчня 1865 ч. 3 — и зъ дня 4. Жовтня 1869 ч. 5552. Послѣдне роспоряджене выдано зъ новода т. зв. закона межиконфессійного зъ дня 25. Мая 1868).

---

sive rei, sive personarum ratione Latinos attingant, tractare debebit, nisi eadem Congregatio negotia ipsa ad generalem Propagandae Fidei Congregationem deferenda esse interdum existimaverit. Atque haec Congregatio pro negotiis Ecclesiarum ritus Orientalis, cui praeerit Cardinalis Praefectus Congregationis Propagandae Fidei, constabit ex sufficienti numero Cardinalium ipsius Congregationis Fidei Propagandae; et proprios habebit Consultores, ac distinctum Secretarium, et Secretariam cum suis propriis Officialibus. Ut autem huic Congregationi a Nobis statutae praesto sint viri, qui Ecclesiarium Orientalium linguas, ritum ac disciplinam calleant, in hanc almam urbem nostrum nonnullos arcessivimus ecclesiasticos viros doctrina, et Orientalium rerum peritia spectatos, qui suis studiis et scientia eidem Congregationi a Nobis erectae auxilio sint in iis praesertim, quae Orientalium Ecclesiarum ritus ac disciplinam, et Orientalium librorum emendationem respiciunt etc. — Datum Romae VIII. Idus Januarii 1862. Епископамъ обвѣщено черезъ бреве „Amantissimus humani generis“ зъ дня 8 Цвѣтня 1862; въ Львовскôй Епархіи оголошено посланіемъ зъ дня 25. Мая 1862 ч. 29.

*) Важнѣйши документа ôтносячися до обряда нашого, будутъ наведени въ додатку до пастырского богословія.

Важнѣйши рѣшенія Престола Апостольского ôтносячися до нашого Обряда суть: Булля П. Климента VIII. **зъ р.** 1595 „Magnus Dominus et laudabilis“ **выдана по ôтновленью Унія Руси съ Римомъ на Синодѣ Берестскôмъ; — Бреве П. Павла** V. 10. **Студня** 1615, **въ которôмъ опровергае клеветне мнѣніе тыхъ, котори утверджаютъ, що Престолъ Римскій хоче черезъ Унію Русинôвъ перетягнути на латиньскій обрядъ;***) — **Бреве** „Apostolatus officium“ **зъ дня** 19. **Липня** 1724 **П. Венедикта** XII. **затверджаюче рѣшенія Синода Замостского;****) **многи декреты П. Венедикта** XIV. **особливо: бреве** „Etsi dubitare non possumus“ **зъ дня** 26. **Листопада** 1742 — **бреве** „Inter plures“ **зъ** 24. **Мая** 1744 **въ которыхъ декретахъ Папа говоритъ о устройствѣ монастирей Ч. С. Василія В., о духовнôмъ Сѣменищи для Русинôвъ въ Вѣдни, о Синодѣ Замостскôмъ, который на ново потверджае, и торжественно заявляе, що Престолъ Апостольскій не хоче, щоба Русины перейшли на латиньскій обрядъ, тôлько щобы заховали единьство вѣры; и приказуе, щобы Русины заховали свôй обрядъ ведля давнѣйшихъ Папскихъ рѣшеній, именно ведля рѣшеній** „Etsi pastoralis“ **зъ дня** 25. **Мая** 1742 **и** „Demandatum coelitus“ **зъ дня** 24. **Студня** 1743, **въ которыхъ обширно поясняе, якъ Престолъ Апостольскій потверджавъ восточни обряды. — Енциклика** „Allatae sunt“ **зъ дня** 16. **Липня** 1755. **выдана до Миссіонерôвъ восточныхъ, въ которôй П. Венедиктъ** XIV. **на ново запевняе Грекамъ ненарушимôсть ихъ обрядôвъ. — (Тіи документа находятся въ дѣлѣ:** Annales Ecclesiae Ruthenae, Leopoli 1862). **П. Григорій** XVI. **въ бреве** „Perlatum ad Nos“ **зъ дня** 17. **Липня** 1841 **выдано зъ повода пастырского посланія Митрополита Михаила Левицкого зъ дня** 10. **Марта** 1841 **о Приматѣ Папы Римского, которе бреве Митрополитъ М. Левицкій оголосивъ окружнымъ посланіемъ зъ дня** 11. **Жовтня** 1841. **На тое бреве покликуеся Митрополитъ Григорій Яхимовичъ въ окружнôмъ посланію зъ дня** 10. **Сѣчня** 1862 **ч.** 9 **(орд.), въ которôмъ Митрополитъ пôдъ найстрожшими карами заказуе всяки змѣны обрядовіи. П. Григорій** XVI. **енциклика** „Inter gravissimas“ **зъ дня** 3. **Лютого** 1832 „Studium paternae benevolentiae“ **зъ дня** 2. **Мая** 1836. **Особливше старанье посвящае П. Пій** IX. **восточному Обрядови и рускôй Церкви, якъ посвѣдчае установленье осôбнои Конгрегаціи для дѣлъ восточного Обряда, Конкордія и многи инни постановленья, межи которыми найновша есть енциклика зъ дня** 13. **Мая** 1874 **начинаюча ся словами:** „Omnem sollicitudinem“ **выдана зъ повода ôтпаденія Холмскои Епархіи ôтъ Церкви. (Тая енциклика оголошена въ Львовскôй Епархіи пастырскимъ посланіемъ Митрополита Іосифа Сембратовича зъ дня** 17. **Червня** 1874 **ч.** 64 **(орд.), а въ Перемыскôй Епархіи пастырскимъ посланіемъ Епископа Іоанна Ступницкого зъ дня** 18. **Серпня** 1874 **ч.** 180 **(орд.). Тое епископске пастырске посланіе опираеся на исторіи рускои Церкви католическои, и есть дуже занимательне.**

*) Theiner, Neueste Zustände, Dokumente S. 32 Gusty, Historya kościoła ruskiego, wyd. Lawrowski. Kraków 1858 II., 22. — Annales, Harasiewicz, 249.

**) Synodus provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae a. 1720. Romae 1838, pag. IX.

Г. Право звычаеве.

Кромѣ приписôвъ літургичныхъ книгъ и рѣшеній найвысшои власти церковнои суть также и законни звычаи жереломъ пастырскои літургики. Тое не пôдлежитъ ніякому сомнѣнію, понеже Церковь кладе въ премногихъ рѣшеніяхъ великій натискъ на звычаи; но иде тутъ передъ всѣмъ о тое, щобы звычай бувъ законный; бо якъ Церковь съ однои стороны приказуе, „щобы заховати звычаи; щобы ничь не змѣняти“, такъ зновъ выразно каже: „Треба заховати літургични приписы, бо противни звычаи суть надужитья (corruptelae potius dicendae sunt, quam consuetudines **и т. п. — Щобы звычай літургичный бувъ законный, довженъ бути:** ***а)*** **розумный, т. е. самъ въ собѣ добрый (або хоть обоятный) и похвальный, котрый такъ само якъ и литургичный приписъ представляе догматичну правду, и служитъ до пôднесенья и возвеличенья богослуженья;** ***в)*** **законно задавненый** (legitime praescripta) **т. е. що той звычай заховували розлични люде въ розличныхъ часахъ при многихъ случайностяхъ, або що ани не дасть опредѣлитися, ôтъ коли той звычай зачався** (consuetudo immemorabilis, **ôтъ непамятныхъ часôвъ). До законного задавненья потреба ведля канонистôвъ** 40 **лѣтъ;** ***г)*** **звычай не повиненъ спротивлятися выразному закону, с. е. якъ выражаются канонисты, не бути** „contra legem“, **но або** „secundum“ **або** „praeter legem“, **то есть такій, котрый або ôтповѣдае вымогамъ закона, або тычится обстоятельства закономъ не предвидженого и неопредѣленого. Звычай противозаконный не може въ рѣчахъ літургичныхъ николи осягнути силы закона, якъ много разъ рѣшивъ Престолъ Апостольскій; въ кôнци** ***д)*** **до законности звычая потребне есть согласіе дотычнои власти церковнои. Компетентна законодательна власть въ дѣлахъ обрядовыхъ есть Престолъ Апостольскій; доки одже Престолъ Апостольскій якійсь літургичный звычай або выразно або мовчаливо** (tacito consensu) **не потвердитъ, такъ довго не мае той звычай, хотьбы мавъ всѣ прочи условія до законности потрѣбни, силы законнои, и не есть законнымъ звычаемъ, но наду-**

житьемъ. Правда того твердженья слѣдуе изъ понятія законодательнои власти церковнои. Бо еслибысьмо хотѣли утверджати, що до законности певного літургичного звычаю не потрѣбне есть согласіе законодательнои власти церковнои, то довжнибысьмо также признати, що законодательну власть не мае установлене ôтъ Бога Начальство, но нарôдъ, що очевидно спротивляеся вѣрѣ; бо если бы нарôдъ мавъ право впроваджати таки літургични звычаи, котри съ часомъ и безъ согласія законодательнои власти могутъ статися законами, то ктожь мôгъ бы потôмъ заперечити тому самому народу, що ôнъ въ инныхъ церковныхъ дѣлахъ може законы давати, и що законодательну власть церковну мае нарôдъ, а не установлене ôтъ Христа Начальство церковне? — Такъ одже законодательну власть въ дѣлахъ літургичныхъ (обрядовыхъ) мае Престолъ Апостольскій; Епископы же обовязани чувати надъ тымъ, щобы всѣ законы літургични всюди и ôтъ всѣхъ точно були исповнени, щобы дальше всяки похвальни звычаи обрядови не спротивляючися законамъ були захованы, а въ сомнительныхъ случаяхъ удаватися о рѣшеніе до Престола Апостольского взглядно до св. Собранія обрядôвъ, и щобы втиснувшися надужитья літургични остали усунени. Клиръ же обовязанъ слухати и выконувати приписы и роспоряджeнья Епископôвъ, помагати имъ въ сѣмъ многоважнôмъ дѣлѣ, и николи и пôдъ ніякимъ условіемъ ани прямо ани непрямо не спротивлятися ихъ роспоряджeньямъ.

Якъ сумни и соблазнительни послѣдства за собою потягае противне поступованье, учитъ історія послѣднихъ часôвъ нашои святои Церкви, коли гдекотри пôдъ видомъ очищенія обряда стали противъ выразныхъ заказôвъ власти церковнои своевôльно робити обрядовіи змѣны (зр. Паст. посланіе Митр. Гр. Яхимовича зъ дня 10. Сѣчня 1862 ч. 9 (орд.) и многи инни), котри допровадили до тыхъ сумныхъ событій, о котрыхъ св. Отецъ Пій П. IX. въ посланію зъ дня 3. Мая 1874 „Omnem sollicitudinem" такъ выражаеся: „Nemini prorsus, hac Sancta Sede inconsulta, fas esse in re liturgica vel leviores innovationes peragere"; а дальше; „Nec ullius momenti est, quod ad fucum faciendum adjicitur, nimirum liturgicas hujusmodi innovationes proponi, ut orientalis ritus expurgetur et ad nativam integritatem restituatur. Quandoquidem Ruthenorum liturgia nulla alia esse potest, nisi quae vel a sanctis Ecclesiae Patribus fuit instituta, vel Synodorum canonibus sancita, vel legitimo usu inducta, Apostolica Sede sive expresse sive tacite semper approbante: et si quae variationes temporis lapsu in eadem Liturgia occurrerunt, eae profecto non inconsultis Romanis Pontificibus et potissimum ea mente invectae sunt, ut hujusmodi ritus a quavis haeretica et schismatica labe eximerentur, atque ita catholica dogmata ad incolumitatem fidei tuendam, et bonum

animarum promovendum rectius et clarius exprimerentur". И заключае: „Post haec Vos Ven. Fratres, etiam atque etiam in Domino hortamur, ut liturgicam disciplinam ab Apostolica Sede probatam, vel eadem sciente et non contradicente invectam religiose tueamini, quavis innovatione penitus interdicta, et accuratam sacrorum Canonum hac in re editorum, ac potissimum Zamoscenae Synodi custodiam Parochis atque Sacerdotibus vel per severissimas, si opus fuerit, poenarum sanctiones praecipiendam curetis." *)

Такъ одже совѣсть приказуе кождому священикови свято и точно заховати всѣ літургични приписы, рѣшенія Престола Апостольского въ дѣлахъ літургичныхъ и одобрени церковною властію літургични звычаи, а Літургика яко часть пастырского богословія довжна на нихъ опиратися и зъ нихъ свои засады и правила выводити.

До жерелъ пастырскои літургики причислити належитъ также роспоряджeнья власти державнои ôтносячися до такихъ дѣйствій, котрй душпастырь не тôлько яко слуга Церкви, но также яко державный урядникъ справуе, и для того будутъ дотычни роспоряджeнья тутъ съ всею можливою точностію наведени.

§. 144.

Література паст. Літургики.

Въ первыхъ вѣкахъ христіаньства есть література пастырскои літургики цѣлкомъ не заступлена, и не ма въ першыхъ шести столѣтіяхъ ани одного писателя, котрый бы симъ предметомъ исключно и нарочно занимався. Въ письмахъ св. Отецъ находимо вправдѣ многи и дуже цѣнни росправы літургични, котри однакожь тôлько случайно говорятъ о рѣчахъ літургичныхъ, и намъ вправдѣ скудни, но дорогоцѣнни вѣсти о літургіи першихъ вѣкôвъ христіаньства подаютъ. И не могло инакше бути, бо если поглянемо на часы передъ Константиномъ В., видимо Церковь стогнаючу пôдъ тяжкимъ игомъ лютыхъ гоненій поганьскихъ, коли христіане були принуждени въ тайныхъ домахъ и пещерахъ совершати священнодѣйства, особливо тайну Вечерю, и не могли ани думати о торжественнôмъ совершанью священно-

*) Паст. Посланіе Митроп. киръ Іос. Сембратовича зъ д. 17. Юнія 1874 ч. 64. — Паст. Посланіе Еписк. киръ Іоана Ступницкого зъ д. 18. Серпня 1874 ч. 180 — Зр. Gaßner, Handbuch der Pastoral, Supplementband. Salzburg 1870. S. 26. ss. — Schüch, Pastoral-Theologie, Linz 1875. S. 290. — Josephus Papp-Szilágyi, Enchiridion Juris Ecclesiae orientalis catholicae M. Varadini 1862. §§. 56—61.

дѣйствій. Для того ограничаются и письма, котри зъ тыхъ часôвъ походятъ, на опровергаңью злобныхъ клеветъ и нападôвъ ворогôвъ христіаньства и на заохоченью христіанъ до неустрашимои борбы и постояности въ вѣрѣ и въ терпѣніяхъ. Письма христіаньскихъ писателей тыхъ вѣкôвъ суть одже апологетични и паренетични. Но и по часахъ Константина В. не спріяли обстоятельства розвитью літургичныхъ обрядôвъ; бо якъ церковна исторія свѣдчитъ, тогди всѣ були заняти догматичными спорами, не могли одже звертати належиту увагу на літургію въ загалѣ и въ особенности. Тіи всегдашни внѣшни и внутрени гоненія, споры и неспокои були одже первою причиною, для чого літургична література въ першихъ шести столѣтіяхъ не могла розвиватися. Но суть еще инни дуже важни причины. Такъ найперше знаема изъ церковнои исторіи disciplina arcani. Христіяне видячи, що суть зо всѣхъ сторонъ обсачени найзатятшими ворогами, котри и найсвятѣйши рѣчи и дѣла не убоятся безбожно высмѣвати и для своихъ цѣлей злобно перекручати, свято хоронили и укрывали таинства христіаньски передъ иновѣрцями, и для того не могли о нихъ въ публичныхъ письмахъ росправляти. Дальше великои ваги есть и тое обстоятельство, що догматы еще не були точно и ясно опредѣлени, и хотяй ôтъ Церкви хранени и вѣрени, не були еще ясными словами высказани; а понеже богослуженіе есть съ вѣрою тѣсно соединене, и властиво есть внѣшнымъ представленьемъ вѣры, для того не могло богослуженіе скорше розвинутися, ажь тогди, коли вѣроученіе остало во всѣхъ своихъ точкахъ противъ иновѣрцѣвъ точно и ясно высказане и опредѣлене. Для доказа сказаного наводжу лише гдекотри случаи: Щобы въ богослуженіо дати выразъ догмату о божествѣ Іисуса Христа, котре Аріане оспорювали, кажучи о Христѣ: „ἦν ὅτε οὐκ ἦν" (с. е. бувъ часъ, коли Христа не було або Христосъ не есть вѣчный) додала Церковь до славословія: „Слава Отцу и Сыну и святому Духу" слова: „Нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминь." — Манихеи уважали вино за плодъ злого начала, и для того совершали тайну вечерю тôлько пôдъ видомъ хлѣба, що споводовало П. Льва В. роспорядити, щобы вѣрни причащалися св. Таинъ пôдъ видами хлѣба и вина; а коли пôзнѣйше реформаторы оспорювали важнôсть Тайны пôдъ однымъ видомъ, роспорядила Церковь, щобы вѣрни причащалися пôдъ однымъ видомъ. *) Такъ дѣялося на востоцѣ и на западѣ по всѣ часы, и такъ дѣеся и нынѣ, и въ тôмъ змыслѣ маютъ розумѣтися слова посланія Пія П. IX. зъ дня 3. Мая 1874. „Omnem sollicitudinem": „Ruthenorum liturgia nulla alia esse potest, nisi quae vel a sanctis Ecclesiae Patribus fuit instituta, vel Synodorum canonibus sancita, vel legitimo usu inducta, Apostolica Sede sive expresse sive tacite semper approbante: et si quae variationes temporis lapsu in eadem Liturgia occurrerunt, eae profecto non inconsultis Romanis Pontificibus et potissimum ea mente invectae sunt, ut hujusmodi ritus a quavis haeretica et schismatica labe eximerentur, atque ita catholica dogmata ad incolumitatem fidei tuendam, et bonum animarum promovendum rectius et clarius exprimerentur."

*) Maſt, der Cultus ein Reflex des Glaubens, in der Tübinger Quartalſchrift 1845. IV. S. 523 n. 24.

Изъ наведеныхъ причинъ есть одже література пастырскои літургики дуже скудно заступлена, и не ма письмъ, котри бы исключно и нарочно тымъ предметомъ занималися. Маемо однакожь и зъ тыхъ часôвъ дорогоцѣнни при иннôй случайности составлени письма, межи котрыми суть найважнѣйши слѣдуючи:

Св. Юстинъ М. († 167) описуе въ первôй апологіи пôдъ ч. 65 обрядъ крещенія, а пôдъ ч. 67 обрядъ празднованья безкровнои жертвы въ Недѣли.

Св. Тертулліанъ († 220 або 245) въ многихъ письмахъ, особливо въ письмѣ: „De oratione de baptismo; ad uxorem", говоритъ о розличныхъ священнодѣйствіяхъ; въ письмѣ „de anima" о обрядѣ похороннôмъ.

Св. Кипріанъ († 258) росправляе въ письмѣ „о молитвѣ Господнѣй" и въ посланію до Циціліи о безкровнôй жертвѣ.

Въ дѣлѣ „Апостольски Конституціи" находятся въ кн. II., ч. 57 и кн. VIII., ч. 6—8 двѣ літургіи, перша безъ молитвъ, друга обширнѣйша съ молитвами. Такъ послѣдна содержитъ обрядъ безкровнои жетрвы, обрядъ принятія оглашеныхъ и крещенія, рукоположенья, поминанія о усопшихъ и церковный уставъ для низшихъ клирикôвъ и дѣвиць.

Церковный историкъ Евзебій описуе посвященье Церкви въ Тирѣ и Церкви св. Гроба (h. e. X. 19).

Св. Кирилъ Іерусалимскій († 386) описуе въ пяти послѣдныхъ катихизахъ обрядъ крещенія, миропомазанія и безкровнои жертвы.

Св. Василій В. († 379) говоритъ въ книзѣ liber reg. fus. explicat. interrog. 35. о часахъ на молитву посвященныхъ и о молитвахъ (псальмахъ) при тôй случайности употребляныхъ.

Св. Амброзій († 397) споминае въ своихъ бесѣдахъ часто о літургичныхъ дѣлахъ и обрядахъ.

Св. Іоанъ Златоустъ († 407) часто говоритъ о рѣчахъ літургичныхъ; такъ въ 14. омиліи до I. Тімот. о часахъ молитвѣ посвященыхъ; въ 80. ом. до евангелія св. Іоанна при словахъ: „Горѣ имѣимъ сердца" о колѣноприклоненію, и инни.

Св. Іеронимъ († 420), въ котрого письмахъ находятся многи примѣчанія о богослужебныхъ обрядахъ тогдашныхъ часôвъ.

Св. Августинъ († 430) занимаеся въ многихъ своихъ письмахъ дѣлами літургучными особливо въ дѣлахъ: de catechizandis rudibus; confessiones; de cura mortuorum; de Symbolo ad catechumenos; epistola ad Januarium.

Св. Левъ В. Папа († 461) подае въ своихъ бесѣдахъ ôтлични поученія о літургіи въ загалѣ и о роцѣ церковнôмъ.

Павлінъ Епископъ Нолетаньскій, († коло 431) котрого письма суть важни для архітектуры церковнои.

Кромѣ згаданыхъ занимаются еще инни писателѣ першихъ столѣтій дѣлами літургичными, но ихъ записки суть меньшои ваги.

Численнѣйши суть літургични письма зъ пôзнѣйшихъ вѣкôвъ, именно зъ середнихъ вѣкôвъ, въ котрыхъ многи писателѣ нарочно и исключно занималися росправами о літургіи. Тутъ есть тое замѣчательне, що они любовалися въ мистичныхъ поясненьяхъ літургичныхъ обрядôвъ, но рѣдко коли занималиси ихъ историчнымъ изслѣдованьемъ. Межи тыми писателями суть особливо замѣчательни:

Јсидоръ Севильскій († 636) въ чѣлѣ: „De divinis s. eccl. officiis ad Fulgentium epist. l. II.“ Въ первôй книзѣ пише о Церкви, о богослужебныхъ дѣйствіяхъ въ загалѣ и въ частности, о праздникахъ и постахъ; въ другôй книзѣ о церковныхъ лицяхъ, оглашеныхъ, о символѣ, крещенію, миропомазанію и священьствѣ. Се дѣло мало въ своѣмъ часѣ велику славу.

Св. Іоанъ Дамаскинъ, найбôльшій богословъ своихъ часôвъ, сочинивъ многи літургични письма, пѣсни и молитвы, о котрыхъ низше буде бесѣда. — **Алькуинъ, Амалярій, Валяфрідъ**, Страбо, **Вільгелмъ, Дурандъ** и многи инни, котрыхъ сочиненія для насъ суть меньшои ваги, и для того ихъ поименно не наводжу.

Важнѣйши суть для насъ слѣдуючи сочиненья:

Leo Allatius, библіотекаръ Ватиканьскои библіотеки, въ 17. ст. писавъ о греческôй литургіи многи росправы, котори содержитъ дѣло: De Ecclesiae occidentalis et orientalis perpetua consensione. Paris 1648. — De templis Graecorum recentioribus, de narthice ecclesiae veteris et de Graecorum quorundam ordinationibus. Coloniae 1645. — De dominicis et hebdomadibus ecclesiae graecae. Coloniae 1645.

Jacobus Goar, **Доминиканъ**, удався р. 1631 по приказу Настоятеля на востокъ, где черезъ 8 лѣтъ проживавъ на островѣ Хіосъ, и по своѣмъ поворотѣ зъ востока написавъ *Εὐχολόγιον* sive Rituale Graecorum. Lutet. Paris 1647. Venet 1730.

Isaacus Habertus (**Епископъ**) *Ἀρχιεράτικον* seu Pontificale Ecclesiae graecae. Paris 1626.

Eusebius Renandot, Liturgiarum orientalium collectio. Paris 1716.

Jos. Aloys. Assemanus, Codex lit. eccl. universae in XV. libros distributus, in quo continentur libri rituales, missales, pontificales, officia diptycha ecclesiarum Orientis et Occidentis. Romae 1749 — 1766 tom. IV.

Joannes Grancolas (Doctor Sorbonicus), antiquae Liturgiae seu Ordines, quibus sacrosanctum missae sacrificium olim per quaelibet saecula celebrabatur in Ecclesia tum orientali tum occidentali. Paris 1697. — Vetus ecclesiae Sacramentarium. Paris 1699.

Pierre le Brun, prêtre de l'Oratoire, Explication litterale, historique et dogmatique de priéres et des ceremonies de la Messe, à Paris 1777—78 8 volumes.

Anton Josef Binterim, Pfarrer zu Bilk bei Köln, die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christ-katholischen Kirche aus den ersten, mittleren und letzten Zeiten. Mainz, 1825—33, 7 Theile in 16 Bänden.

Ludovicus Thomassin, vetus et nova Ecclesiae disciplina. Magontiaci 1787, 10 libri.

Joannes Bona, Cardinalis († 1674), Rerum liturgicarum libri duo. Romae 1671.

Henricus Denzinger, Ritus Orientalium in administrandis Sacramentis. Wirceburgi 1863—64, duo volumina.

Dr. Isidor Silbernagel, Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämmtlicher Kirchen des Orients. Landshut. 1865.

N. Nilles S. J. de rationibus festorum mobilium utriusque ecclesiae occidentalis atque orientalis commentarius. Viennae 1868.

Dr. Hugo Laemmer, in decreta Concilii Ruthenorum Zamosciensis animadversiones theologico-canonicae. Triburgi Brisgoviae 1865.

Систематичну літургику писали:

Franz Xaver Schmid, Liturgik der christ-kath. Religion. Paßau 1832. 3 Bände. — Grundriß der christ-katholischen Liturgik. Paßau 1836.

Johann Bapt. Lüft, Wissenschaftliche Darstellung des kath. Cultus. Mainz 1844.

Dr. Jak. Fluck, Kath. Liturgik, Regensburg 1853—1855 2 Theile.

Dr. Ferd. Probst, Monographien über die Messe, Altarsakrament, Benedictionen, Exequien, Brevier.

Кромѣ того занимае літургика важну часть въ кождôмъ пастырскôмъ богословію.

Література пастырскои Літургики обширно наведена есть въ слѣдуючихъ дѣлахъ: Fluck, Liturgik. Regensburg 1853. I. S. 23—46. — Gollowitz, Pastoral-Theologie. Regensburg 1845. II. S. 15—21.

ПЕРВА РОСПРАВА.

Загальна Літургика.

§. 145.

Переглядъ.

Літургика занимаеся систематичнымъ поясненьемъ и представленьемъ всѣхъ богослужебныхъ чинôвъ яко однои ограничнои цѣлости, но кожда цѣлôсть довжна мати певну основну провôдну гадку, идею, ôтъ котрои всѣ составни части выходятъ, до неи ôтносятся, и въ нѣй сосредоточаются; если про тое літургія въ загалѣ есть истинно органична цѣлôсть, мае безперечно также свою провôдну гадку, идею, цѣль, котра такъ цѣле богослуженіе якъ и его составни части одушевляе, и всюди хоть въ розличныхъ видахъ показуеся; про тое есть перша задача літургики яко богословскои умѣетности показати, яка есть идея цѣлого богослуженія.

Тая идея богослуженія не може однакожь остати тайна и невидима, но довжна явитися въ внѣшнôмъ для нашихъ змыслôвъ понятнôмъ и приступнôмъ видѣ; для того есть друга задача літургики представити форму богослуженія. Соотвѣтно тому, що сказано въ §. 142 буде тутъ тôлько о тôмъ бесѣда, що всѣмъ богослужебнымъ чинамъ есть вспôльне, одже о идеи и цѣли богослуженья въ загалѣ, и о формѣ богослуженья, о скôлько она всѣмъ богослужебнымъ чинамъ есть вспôльна.

I. Отдѣлъ.

§. 146.

*Идеа и цѣль богослуженія.**)

Іисусъ Христосъ, основатель Церкви, есть также основателемъ богослуженія; но Іисусъ Христосъ бувъ Богочеловѣкъ, и для того розличаемъ въ дѣлахъ І. Христа божеску и человѣческу сторону; про тое видимо и въ церковнôмъ богослуженью тую двояку сторону, именно божеску и человѣческу. Перва обнимае всё, що священикъ яко слуга божій въ имени божôмъ дѣлае, до другои же належитъ всё, що дѣеся въ имени христіаньской громады будьто черезъ

*) Зр. Fluck, Liturgik I. 47 ss.

самыхъ вѣрныхъ, будьто черезъ священика яко представителя вѣрныхъ.*) Тую двояку сторону богослуженія треба въ оцѣ задержати, щобы поняти и опредѣлити идею и цѣль богослуженія. Вправдѣ не выступаютъ тіи двѣ стороны богослуженія нигде чисто и незмѣшано, но всегда разомъ получени, понеже они ôтносятся до себе якъ причина и слѣдствіе, съ божескою дѣятельностію соединяеся человѣческа дѣятельность и взаимно человѣческа дѣятельнôсть опираеся на божескôй дѣятельности. Богослуженіе есть вѣрнымъ образомъ истинного религійного житья: якъ въ религійнôмъ житью человѣкъ безъ благодати божои не може ничь спасительного здѣлати, но обовязанъ съ благодатію божіею содѣйствовати, такъ само рѣчь маеся и въ богослуженію. Зъ тои причины належитъ одже опредѣлити:

1. Яка есть цѣль богослуженія зо взгляду на его божеску (обективну) сторону?

2. Яка есть цѣль богослуженія зо взгляду на его человѣческу (субективну) сторону?

1. Цѣль богослуженія зо взгляду на его божеску сторону состоитъ въ тôмъ, щобы ôткупленья рода людского Христомъ совершеного всѣхъ людей участниками здѣлати, т. е. щобы кождый человѣкъ осягнувъ вѣчне спасеніе. — Человѣкъ бувъ призначеный до вѣчнои счасливости. Богъ выпосаживъ го надприродными дарами, межи Богомъ и человѣкомъ заходила якъ найтѣснѣйша звязь, и Богъ хотѣвъ, щобы той станъ Нимъ поставлевый ставсь въ певнôмъ змыслѣ черезъ человѣка заслуженымъ, тымъ, що человѣкъ исполнитъ положене ôтъ Бога условіе, що заховае одну ему дану заповѣдь. Но человѣкъ не исполнивъ того условія, стався непослушнымъ, а черезъ тое утративъ надприродни дары, стягнувъ на себе тяжку вину и кару, его силы душевни остали ослаблени, розумъ притьменымъ а воля до злого склонною, его тѣло смерти пôддане, а въ кôнци и нерозумна природа почула гнѣвъ божій, и на нѣй затяжила также клятва божа. (Римл. 8, 9—22). Такъ одже стався человѣкъ найнесчасливымъ. Зъ того несчасливого состоянія прійшовъ Сынъ божій человѣка выкупити, и для того треба було знищити всѣ послѣдства первородного грѣха, именно: *а)* Задосытьучинити за вѣчну вину и кару; *б)* просвѣтити розумъ человѣка, щобы ôнъ знавъ найти путь до своего источника, Бога; *г)* подати му средства спомагаючи, щобы мôгъ ведля пôзнанои правды жити, и свою послѣдну цѣль

*) Н. пр. до первыхъ належитъ справованье св. Таинъ, освященія и пр. до другихъ молитвы, клячанье, поклоны и т. п.

осягнути; *д)* освободити природу ôтъ тяжацои на нѣй клятвы, и привернути еи до первобытнои зависимости ôтъ человѣка. — Всё тое остало исповнене черезъ дѣло ôткупленья Христомъ совершене. Такъ: *а)* Іисусъ Христосъ задосыть учинивъ оскорбленôй справедливости божôй, понеже стався за насъ непослушныхъ послушнымъ „даже до смерти, смерти же крестнои"; *б)* просвѣтивъ нашъ розумъ свѣтломъ евангелскои правды; *г)* низпославъ намъ св. Духа, который кождому удѣляе благодать, щобы мôгъ ведля пôзнанои правды жити, и не упавъ пôдъ перепонами противляючимися осягненью его вѣчного призначенья, и *д)* освободивъ нерозумну природу ôтъ клятвы, котора на нѣй въ слѣдствіе первородного грѣха тяжила. (Ср. Іоан 2, 1—11. Мат. 8, 23—28. Марк. 6, 45, 51. Лук. 5, 1—11).

Но Христосъ совершивъ дѣло ôткупленья тôлько обективно; а щобы оно также субективно, т. е. на кождôмъ человѣцѣ въ особенности совершилося, и щобы кождый человѣкъ доступивъ вѣчного спасенія, поручивъ тое дѣло Церкви, котора овочи ôткупленья Христомъ совершеного кождому человѣкови привмѣняе, въ имени божôмъ удѣляе. Тое дѣеся черезъ богослуженіе, въ которôмъ видимо всѣ тіи дѣйствія, котори Христосъ пôднявъ для спасенія рода людского. Именно: *а)* Церковь непрестанно приноситъ небесному Отцу заслуги Его единородного Сына въ безкровнôй жертвѣ яко задосытьучиненье за грѣхи людски, або властиво въ безкровнôй жертвѣ приносится Христосъ небесному Отцу безкровнымъ способомъ яко жертва. *б)* Церковь проповѣдае откровене черезъ Христа слово вѣчнои правды. *г)* Якъ Христосъ низпославъ св. Духа и съ нимъ всяку благодать, такъ и Церковь удѣляе вѣрнымъ въ имени Бога въ святыхъ Тайнахъ св. Духа и всяку благодать, и *д)* освободжае и нерозумну природу ôтъ клятвы грѣховнои черезъ освященія и благословенія.

Изъ сказаного одже ясно показуеся, що цѣль и идея христіаньского богослуженія зо взгляду на его божеску сторону есть тая сама, що и идея и цѣль самого дѣла ôткупленья, понеже оно робитъ людей участниками овочей ôткупленья Христомъ совершеного.

2. Цѣль богослуженія зо взгляду на его человѣческу сторону состоитъ въ внѣшнôмъ представленью нашои вѣры, надѣи и любви Бога. Само собою розумѣеся, що наведени высше составни части богослуженія не суть сами и едини; бо если человѣкъ хоче осягнути вѣчне спасеніе, довженъ содѣйствовати съ благодатію божіею, а понеже божеска сторона богослуженія удѣляе человѣкови благодать божу, для того довженъ тутъ и человѣкъ содѣйство-

вати, а цѣле тое содѣйствіе человѣка розумѣемо пôдъ именемъ человѣческои стороны богослуженія. Человѣкъ содѣйствуе съ благодатію св. Духа черезъ вѣру, надѣю и любовь, зъ котрыхъ всѣ прочи добродѣтели якъ изъ богатого жерела выплываютъ; а понеже тіи обявы внѣшнымъ способомъ довжни дѣятися, для того видится оправданымъ тверджене, що идеа богослуженія состоитъ въ внѣшнôмъ представленью нашои вѣры, надѣи и любви Бога. — Важнѣйши обявы тои человѣческои дѣятельности суть:

а) Сильна вѣра, котра обявляеся въ исповѣданію вѣры (въ символѣ вѣры).

б) Понеже вѣра безъ дѣлъ есть мертва, якъ тѣло безъ души, для того обявляеся истинна вѣра не тôлько словами, но и дѣлами. Человѣкъ вѣрою просвѣщеный видитъ Бога, о скôлько то человѣкови возможно, въ повнôй славѣ и величію, и въ слѣдствіе того видится принужденымъ воздавати Богу честь и славу.

г) Тое почитанье Бога ôтносится также до всѣхъ личностей, въ котрыхъ слава божа особлившимъ способомъ являеся, именно до Ангелôвъ и Святыхъ, котрыхъ про тое человѣкъ яко избраныхъ божихъ почитае и прославляе.

д) Человѣкъ поглядаючій на величіе боже, на его славу и совершеньство остае сумнымъ чувствомъ перенятый, коли погляне на себе, на свою немощь, ничтожнôсть и грѣховнôсть, и тое его зъ вѣры и почитанья Бога выплываюче чувство заявляе смиреннымъ исповѣданьемъ грѣхôвъ.

е) Съ тымъ почутьемъ своеи ничтожности въ тѣснôй звязи стоитъ почутье власнои безсильности человѣка, которе обявляеся въ умильнôй молитвѣ о помôчь благодати божои.

ж) Въ тôй молитвѣ удаеся человѣкъ не тôлько до Бога, но также до Его Избраныхъ, которыхъ человѣкъ про тое взывае о ходатайство и заступництво.

з) Но человѣкъ вѣрою просвѣщеный пôзнае, що ôнъ есть членомъ мистичного тѣла Церкви, и для того обходятъ го не тôлько его власни потребы, но также и потребы прочихъ членôвъ, такъ жіючихъ якъ и усопшихъ помочи требуючихъ, и зъ того почутья слѣдуе молитва за живыхъ и усопшихъ.

и) Вѣра показуе человѣкови премноги добродѣйства яки Богъ человѣкови удѣливъ и всегда удѣляе; человѣкъ чуеся перенятымъ сердечною любовію, и вдячностію ко Богу, котора обявляеся въ молитвѣ благодарственнôй, котора такъ само якъ и молитва просительна ôтносится не тôлько до благодѣяній намъ самымъ, но и нашимъ ближнимъ удѣленыхъ. Всѣ наведени внѣшни обявы внутренныхъ изъ

живои вѣры выплываючихъ чувствъ называются **молитвою**, котра одже чи то въ словѣ чи въ святыхъ пѣсняхъ произнесена есть внѣшнымъ представленьемъ содѣйствія чоловѣка съ благодатію св. Духа, або обявомъ внутреннои религійности. Тая внутренна религійность може однакожь обявитися и инными способами, такъ: клячаньемъ, складаньемъ рукъ, окропленьемъ свяченою водою, битьемъ въ груди, поклонами и т. п., котри всѣ дѣла не суть чимъ иннымъ, якъ внѣшнымъ обявомъ внутреннои религійности. — Цѣль богослуженія зо взгляду на его чоловѣческу сторону состоитъ одже въ внѣшнôмъ оказанью внутренного религійного житья; а понеже тое изъ вѣры, надѣи и любви состоитъ, для того есть цѣль богослуженія въ згаданôмъ ôтношенію внѣшне представленье нашои вѣры, надѣи и любви Бога.

3. Съ обома высше наведеными цѣлями въ тѣснôй звязи стоитъ еще трета цѣль; именно **богослуженіе мае причинитися до удержанья и усовершенья религійно-норовственного житья вѣрныхъ**. За тую цѣль богослуженія згадуе **Апостолъ**, коли пише: „Слово Христово да вселяется въ васъ богатно, во всякой премудрости учаще и вразумляюще себе самѣхъ во псалмѣхъ и пѣніихъ и пѣснехъ духовныхъ" (Колос. 3, 16), а **Соборъ Тридентійскій** на зас. 22. въ к. 9. такъ говоритъ: „Понеже природа людска такъ есть успособлена, що не легко може безъ внѣшныхъ спомагаючихъ средствъ вознестися до розмышляньи о рѣчахъ божихъ, для того установила Церковь ведля науки и преданія Апостольского гдеяки звычаи (обряды), щобы черезъ тіи и велика жертва остала прославлена, и умы вѣрныхъ черезъ видими знаки религійности заохочени до розмышлннья надъ высшими рѣчами". И истинно тую цѣль осягае богослуженіе такъ зо взгляду на его божеску якъ и чоловѣческу сторону. Въ першôмъ взглядѣ получае чоловѣкъ посредствомъ богослуженія потрѣбну во всѣхъ ôтношеньяхъ житья благодатъ; а въ другôмъ взглядѣ, т. е. при молитвѣ и прочихъ внѣшныхъ обявахъ религійности, накланяе чоловѣка до розмышляньи надъ ихъ значеньемъ и цѣлію, и черезъ тое провадитъ и напоминае чоловѣка до правдиво религійно норовственного житья.

II. Отдѣлъ.

Форма богослуженія.*)

§. 147.

Понятіе.

Щобы богослуженіе могло свою трояку цѣль осягнути, довжно явитися въ певнôмъ отвѣтнôмъ видѣ, або довжно якъ всё, що для чоловѣка зъ души и тѣла состоячого призначене, мати внѣшну **форму**, котра соотвѣтно еи цѣли довжна мати слѣдуючи ознаки: 1. **Внѣшнôсть**, щобы еи змыслами видѣти и пôзнати можна; 2. понеже богослужебна форма содержитъ пôдъ внѣшнымъ видомъ опредѣлену идеу, для того довжна она на правдѣ почивати, т. е. представляти истинно правдиву христіаньско-католическу **идеу**; 3. понеже ôтношенье межи богослужебною формою и еи содержаньемъ не есть случайне, но потребне, для того довжна форма богослуженія такъ бути успособлена, щобы содержана въ нѣй идеа живо и трафно представлялася, **щобы одже форма богослуженія узмысловляла идеу богослуженія**. Се свойство літургичнои формы видимо во всѣхъ богослужебныхъ чинахъ, зъ котрыхъ для доказа сказаного наводжу тôлько слѣдуючи два: При Т. Крещенія обмываеся крещаемого водою, бо якъ вода очищае тѣло ôтъ бруду, такъ очищае благодатъ тою формою узмысловлена душу ôтъ змазы грѣховнои; въ св. Т. Евхаристіи подаеся источникъ всякои благодати пôдъ видами хлѣба и вина; бо якъ хлѣбъ и вино поживляе тѣло, такъ крѣпитъ и поживляе благодать св. Т. Евхаристіи душу чоловѣка. То само побачимо и при всѣхъ прочихъ Тайнахъ и богослуженіяхъ. 4. Въ кôнци довжна літургична форма бути такъ устроена, щобы истинно могла причинитися до религійно-норовственного образованья вѣрныхъ. — Соотвѣтно сказаному **розумѣемо пôдъ літургичною формою внѣшный, певну христіаньско-католическу идеу представляючій и узмысловлючій знакъ, котрый Церковь употребляе, щобы вѣрныхъ участниками благодати ôткупленья здѣлати, тую благодать внѣшно представити и въ вѣрныхъ религійно-норовственне житье удержати и до що разъ бôльшои совершенности допровадити.**

§. 148.

Потреба літургичнои формы слѣдуе:

1. **Изъ потребы формы въ загалѣ безъ взгляду на еи содержанье.** Есть рѣчь певна, що всяке существо, котре для насъ существовати мае и хоче, довжно намъ якимсь

---

*) Зр. Fluck, Liturgik I. 57 ss.

способомъ явитися, бо въ противнôмъ разѣ не моглибысьмо знати, що оно существуе, тымъ меньше зналибысьмо его свойства. Способъ явленья же есть форма. Ведля того закона поступае и самъ Богъ, котрый хотячи датися пôзнати черезъ людей, являвся по свѣдоцтвѣ святои исторіи пôдъ различными видами, „въ исполненіи временъ“ же явився найсовершеннѣйшимъ способомъ черезъ своего единородного Сына.

2. Изъ понятія самого богослуженія. Бо если застановимося надъ богослуженіемъ:

а) Зо взгляду на его божеску сторону, видимо, що благодать ôткупленья, котра посредствомъ богослуженья мае бути удѣлена роду людскому, не есть загальне, но певне и опредѣлене понятіе, и яко таке довжно передъ вѣрными въ певнôй опредѣленôй формѣ явитися. Дальше хотяй чоловѣкъ не може заслужити собѣ на благодать ôткупленья, то однакожь ôнъ обовязанъ содѣйствовати съ благодатію, къ тому же потреба, щобы знавъ, що, коли и яка благодать ему удѣляеся. Тое же не може инакше пôзнати якъ тôлько тымъ способомъ, що благодать ему удѣляема выступае передъ нимъ пôдъ отвѣтнымъ внѣшнымъ видомъ, н. пр. коли въ св. Т. Покаянія чуе ôтъ сповѣдника, заступника божого, слова: „Азъ тя разрѣшаю отъ всѣхъ грѣховъ твоихъ“ и т. п.

в) То само вымагае и чоловѣческа сторона богослуженія, бо благодать ôткупленья, чоловѣкови ôтъ Бога удѣлена, не може остати мертва, но довжна въ житью явитися, и для того не тôлько органами душевными но и тѣлесными свое житье оказати, тымъ бôльше, що межи душею а тѣломъ заходитъ тѣсна звязь, такъ що всѣ дѣланья души черезъ отвѣтни органы тѣлесни обявляются. Зъ того же показуеся необходима потреба літургичнои формы.

г) Еще явнѣйше показуеся потреба літургичнои формы зо взгляду на трету цѣль богослуженія, именно религійно-норовственне образованье вѣрныхъ, котре якъ изъ его понятія слѣдуе, безъ формы було бы зо всѣмъ не можливе.

§. 149.

Роды формы богослуженія.

Понеже літургична форма есть внѣшнымъ представленьемъ и узмысловленьемъ идеи богослуженія, для того зависитъ число родôвъ літургичнои формы ôтъ числа способôвъ, якъ гадки (идеи) на внѣ обявляются. Тое же дѣеся:

1. Посредствомъ слова (бесѣды), и для того есть слово (бесѣда) первою формою богослуженія. Найпростѣйшій способъ обявленья нашихъ гадокъ есть слово (бесѣда); тымъ способомъ мы звычайно пôзнаемо гадки и мысли другихъ

людей, а навѣть и гадки Бога и для того Іисусъ, черезъ котрого Богъ найсовершеннѣйшимъ способомъ явився, называеся „Слово.“ Слово яко літургична форма розличаеся зновъ на слово въ тѣснѣйшôмъ значенью, т. е. бесѣда, посредствомъ котрои мы наши мысли и гадки заявляемо, и слово въ ширшôмъ значенью, о скôлько чоловѣкъ свои мысли и гадки черезъ мѣны, движенія тѣла заявити може. Слово въ першôмъ значенью выступае або яко звычайна бесѣда, н. пр. коли чоловѣкъ мовитъ отче нашь, або яко пѣснь, спѣвъ церковный; въ другôмъ значенью, коли чоловѣкъ движеніями тѣла особливо лиця свои религійни чувства заявляе.

2. Посредствомъ дѣла и для того есть дѣйствіе другій родъ літургичнои формы. Чоловѣкъ мыслячій заявляе свои гадки и мысли словомъ, коли же тіи гадки хоче осуществити, дѣлае имъ соотвѣтно; и для того якъ слово (бесѣда) есть въ богослуженію обявомъ религійного ума, такъ дѣйствіе (дѣланье) есть обявомъ религійнои воли; а понеже воля есть средоточіемъ религійно-норовственного житья, — понеже тôлько тіи дѣла чоловѣчески суть добри и заслужительни, котри изъ свободнои воли происходятъ — для того занимаютъ літургични дѣйствія (чины) переважне мѣстце межи родами літургичнои формы.

3. Посредствомъ символа, и для того есть символъ третій родъ літургичнои формы. Перши два роды літургичнои формы суть обявомъ идеи богослуженія черезъ дѣятельнôсть чоловѣка; но и нерозумна природа може и довжна въ богослуженію тôй цѣли служити, понеже и она есть дѣломъ божимъ, и въ нѣй оказуесь слава и величіе боже. „Небеса повѣдаютъ славу божію,“ природа голоситъ славу своего Сотворителя, и для того употребляе и Церковь въ богослуженію розлични предметы нерозумнои природы, щобы и они причинялися до осягненья цѣли богослуженія. Такъ употребляеся при богослуженію вода, хлѣбъ, елей и пр. Такій изъ природы для узмысловленя религійнои идеи взятый предметъ называеся символъ або образъ, понеже внѣшно узмысловляе тое, що внутренно черезъ благодать божу дѣеся.

Наведеными трема способами обявляются всѣ гадки чоловѣческои души, и они суть такожь головными родами літургичнои формы, изъ котрыхъ всѣ прочи выплываютъ.

4. Всѣ згадани роды літургичнои формы дѣются въ часѣ и на певнôмъ мѣстци, а зъ того взгляду належитъ такожь и призначеный до богослуженія часъ и мѣстце причислити въ певнôмъ взглядѣ до літургичнои формы, и для того буде въ літургицѣ бесѣда о святôмъ часѣ и о святыхъ мѣстцяхъ.

§. 150.

Свойства літургичнои формы.

Всѣ роды літургичнои формы довжни мати певни свойства, выплываючи изъ идеи и цѣли богослуженія. Тіи свойства суть:

1. Они не повинни ограничатися самою внѣшностію, но довжни ôтличатися многозначностію и важностію своего содержанья, котре зновъ есть чисто церковне, христіанско-католическе.

2. Природнôсть, т. е. літургична форма довжна стояти въ тѣснôмъ ôтношенью до идеи богослуженія, такъ щобы форма живо и ясно узмысловляла идею дотычного богослуженія, н. пр. ôмытье водою при Т. Крещенія, помазанье миромъ при Т. миропозанья. Въ слѣдствіе того свойства суть літургични формы не тôлько розлични зо взгляду на роды богослужебныхъ чинôвъ, но также и зо взгляду на успособленье розличныхъ народôвъ, якъ тое видимо въ обрядахъ восточнои и западнои Церкви.

3. Понеже посредствомъ літургіи вѣрнымъ удѣляеся благодать божа черезъ Христа заслужена, для того довжни літургични формы бути безпосередно або посередно ôтъ Христа установлени, понеже тôлько Христосъ, источникъ благодати, може роспорядити, пôдъ якимъ видомъ и якимъ способомъ мае тая благодать вѣрнымъ бути удѣлена. Всѣ літургични формы суть одже ôтъ Бога установлени, и то або безпосередно тіи, котри ôтносятся до существа рѣчи н. пр. матерія и форма св. Таинъ, або посередно въ имени Христа черезъ Церковь, н. пр. молитвы при справованью св. Таинъ, розлични благословенія и т. п.

4. Літургични формы повинни бути истинно католически, т. е. всѣ сущни формы богослуженія довжни всегда и всюди, где тôлько Церковь Христова роспростороняеся, бути захованы, якъ тое видимо при св. Тайнахъ.

5. Довжни отвѣчати важности и святости дѣла, и для того бути честни и поважни.

6. Певно опредѣлени, и ôтъ личности літурга независими, котрыхъ ôнъ про тое ани перемѣняти ани опускати не може; для народа же зрозумѣли, зъ чого для священика выплывае довжнôсть тіижь совѣстно на основѣ науки Церкви поясняти. Одно и друге есть Церковію узаконнене.

7. Наконецъ всѣ несущни літургични формы повинни отвѣчати обстоятельствамъ и потребамъ часу и людей, для того могутъ таки літургични формы, котри не суть сущни, бути розлични не тôлько на розличныхъ мѣстцяхъ, но также на тôмъ самôмъ мѣстци въ розличныхъ часахъ. Такъ н. пр. не всё, що въ перших вѣкахъ христіаньства было на часѣ, дасться запровадити въ нашихъ часахъ, а такъ

само тяжко и неможливо було бы вернути до всѣхъ літургичныхъ формъ першихъ вѣкôвъ, а залишити всё инне, чого тогди не було, но въ протягу вѣкôвъ прійшло въ уживанье.

§. 151.

О початку певныхъ богослужебныхъ формъ.

За часôвъ Апостолôвъ и ихъ безпосередныхъ наслѣдникôвъ состояло богослуженье зъ дуже поединчихъ обрядôвъ, котрыхъ число также було не велике, а то по тôй причинѣ, понеже страшни гоненія, пôдъ якими христіяне стогнали, не позваляли розвинути цѣлу красоту богослуженья христіаньского. Въ тыхъ часахъ треба було найперше старатися о утриманье того, що до существа необходимо було потрѣбне, и не було часу ани можности случайнымъ дѣйствіямъ літургичный характеръ надавати. Въ прочёмъ той бракъ точно опредѣленыхъ обрядôвъ церковныхъ доповняла ревнôсть служителей и вѣрныхъ тогдашнои Церкви. Однакожь находимо вже въ тыхъ часахъ при богослуженью, особливо при Літургіи певни обряды; такъ певно есть, що при Літургіяхъ читано Письмо св., по чёмъ слѣдовала наука, совершалася Тайна вечеря, и молитвою заключалося цѣле богослуженье. Составленье молитовъ, яко и установленье всѣхъ тутъ ôтносячихся дѣйствій належало до кождого Епископа, котрый зо взгляду на обстоятельства и потребы своеи громады всё тое установлявъ, зъ чого природно слѣдовало велике розличіе межи богослужебными обрядами въ поодинокихъ околицяхъ, такъ що не тôлько обряды восточнои и западнои Церкви, но и обряды поодинокихъ Епархій мали межи собою обрядовіи розличія. Такій станъ рѣчи не мôгъ на довго остоятися. Соборы ускаржалися до семого столѣтія на тіи розличія, котри зо взгляду на тое обстоятельство, що не всѣ при богослуженьяхъ употребляеми молитвы були списани, но часто тôлько въ памяти Епископôвъ хоронилися, могли легко до ересей допровадити. Въ правдѣ були Літургіи вже въ першихъ вѣкахъ списани, що показуеся зъ того, що тіи довгіи молитвы, котри Апостольски Конституціи содержатъ, не мôгъ кождый священнослужитель на память умѣти, а то тымъ меньше, понеже переважне число Епископôвъ и Пресвитерôвъ першихъ вѣкôвъ ôтличалося не такъ ученостію, якъ побожностью и ревностью для славы божои. Певно про тое можна утверджати, що многи, при богослуженьяхъ употребляеми, молитвы ôтъ одного Епископа составлени на его наслѣдникôвъ переходили, щобы тымъ способомъ согласіе при богослуженіяхъ удержати. Такъ посвѣдчае св. Григорій Наз. въ бесѣдѣ о св. Василію, що той святитель оставивъ порядокъ молитовъ епископскихъ; Оригенъ (Libr. VI. contra Celsum) згадуе за книги,

содержачи святіи молитвы; св. Атаназій (ср. ad Marcum P.) ускаржаеся, що Аріане нищатъ церковни книги. Були оджe вже въ першихъ вѣкахъ книги церковни, но зъ нихъ мале число прійшло до насъ, а то по тôй причинѣ, що многи въ гоненіяхъ пропали, инни затратилися про велику тайну, въ якôй ихъ христіяне заховували, щобы св. Таинства не выставити на смѣхъ язичникôвъ; инныхъ знову слѣды затерлися тогди, коли въ Церкви запроваджено певне, всѣхъ обовязуючи книги церковни.

Въ римскôй Церкви положивъ П. Левъ В. заснову до постоянного порядку въ богослуженьяхъ, котрый потôмъ П. Гелазій розширивъ, а П. Григорій В. исправивъ и до постоянности припровадивъ. — Въ греческôй Церкви походитъ певный порядокъ богослуженья еще ôтъ св. Василія и Јоанна Златоуста, котрый въ розличныхъ составныхъ частяхъ инными св. Мужами исправленъ и розширенъ на Руси въ цѣлости зôставъ принятый. — Въ прочёмъ о поодинокихъ богослуженіяхъ буде на своѣмъ мѣстци потрёбне сказане.

§. 152.

Довжнôсть священика заховувати приписани ôтъ Церкви богослужебни формы (обряды).

Понеже обряды богослужебни въ тѣснôй звязи стоятъ съ естествомъ богочестія, и своими символичными дѣйствіями вѣру св. исповѣдаютъ, то сама собою показуеся потреба, щобы въ нихъ заховувалося въ Церкви согласіе, и щобы богослуженія по возможности всюди еднако ôтправлялися. Всѣ літургични приписы намѣряютъ про тое удержати однообразнôсть въ богослуженью, щобы предухоронити передъ злыми слѣдствами, котри бы повстали, если бы лишено было кождому літургови пôсля его мнѣнія богослуженіе совершати. — Собраніе христіянъ на богослуженью становитъ цѣлôсть, а тая яко така довжна мати и въ богослуженію певну постоянну норму, котру всѣ обовязани заховувати, и котру ани змѣняти ани по своему мнѣнію розширяти не можна. Понеже Церковь тое единство и однообразнôсть въ рѣчахъ важныхъ всегда заховувала, для того покликуются богословы часто на формы и приписы літургични, въ котрыхъ передана ôтъ Апостолôвъ вѣра свято сохраняеся, яко на найсильнѣйши доказы многихъ правдъ вѣры католической.

Для того, якъ вже высше въ §. 143. сказано, заказуе Соборъ Тридентійскій пôдъ карою выключенія щонибудь въ приписаныхъ ôтъ Церкви обрядахъ змѣняти, а Синодъ Замостскій приказуе держатися установленыхъ и Церквою освяченыхъ обрядôвъ при священнодѣйствіяхъ „содержаныхъ въ однôмъ и тôмъ самôмъ требнику, безъ всякого додатка и безъ найменьшого скороченья.“ (Tit. III. de sacr. eorum. admin.)

Для того повиненъ священикъ:

а) Триматися точно приписôвъ своеи церковнои власти; бо если самовольно запроваджае обрядовіи змѣны, то стаеся, якъ досвѣдченье учитъ, причиною, що и народъ зачне легковажити приписы церковни, якъ скоро тôлько спостереже, що священикъ такъ само робитъ, черезъ що лѣпше мыслячимъ злый примѣръ даеся, а людямъ злои волѣ отвираеся способнôсть повагу священника пôдкопувати и въ семію христіяньску зерно незгоды кидати.

б) И въ тôмъ случаю, коли бы священикъ розумно судивъ, що якіись літургични приписы не суть отвѣтни, довженъ ихъ заховувати; бо они суть властію узаконнени и ніяке приватне лице не може ихъ посвоему мнѣнію змѣняти ани исправляти. Если бы вôльно было, щобы въ тôмъ взглядѣ кождый своимъ мнѣніемъ рядився, то мусѣлобы прійти до цѣлковитого розстроенья и непорядку. Въ тôмъ случаю однакожь може священикъ и повиненъ удатися до своего Епископа съ прошеніемъ або представленьемъ заосмотренымъ въ отвѣтни доказы, и выказуючи потребу желаемои перемѣны.

г) Дальше обовязанъ душпастырь и вѣрныхъ напоминати, щобы при богослуженьяхъ отвѣтно літургичнымъ приписамъ заховувалися; н. пр. стояли, клячали, и въ загалѣ всё робили, що змыслъ и выразни слова літургичныхъ приписôвъ вымагаютъ. Для того повиненъ душпастырь старатися, щобы при богослуженіяхъ заховувано всяку отвѣтну приличнôсть и побожнôсть. Бо если сами язычники съ почтеніемъ приступали до мѣстця, где своихъ мнимыхъ богôвъ почитали, если Исраилтяне не важилися зневажити храмъ старозавѣтный, то о скôлько бôльше довжни христіане почитати мѣстце, где прославляютъ Бога въ Тройци святôй единого, где перебувае въ св. Т. Евхаристіи самъ Христосъ. Святымъ страхомъ переняти приступали перши христіяне до храма божого, ихъ одежа была чиста, зъ ихъ очей перебивалася свята боязнь и дитинна любовь, жаромъ щирои побожности роспалени были ихъ серця, и многозначна тишина пановала въ св собранію. (Clemens Alex. paed. l. III. cap. 10). Славни Імператоры и князѣ складали при входѣ до Церкви свое оружіе и царски ознаки (Act. I. Conc. Ephes. Orat. Theodosii Imp), а всѣ вѣрни покланялися при входѣ, глубоко упадаючи на землю. (S. Greg. Naz. or. 29.) Для того довжни и теперь душпастырѣ старатися, щобы вѣрни заховувалися при богослуженіяхъ честно, побожно и святости дѣла отвѣтно. Щобы усторонити причину до можливыхъ непорядкôвъ, повиненъ кождый полъ и кождый вѣкъ

мати въ Церкви свое мѣстце. Где тое можливе, найпораднѣйше есть зарядити такъ, щобы пôдчасъ богослуженья женьщины стояли осôбно ôтъ мужчинъ, передъ̆ними доросла молодѣжъ обохъ полôвъ, а на самôмъ передѣ дѣти. Впрочёмъ тутъ треба увзглядняти мѣстцевіи обстоятельства, но николи не позволити молодцямъ, щобы пôдчасъ богослуженія ишли на хоры.*)

§. 153.

О поодинокихъ родахъ літургичнои формы. Переглядъ.

Якъ въ §. 149. доказано, суть головни літургични формы слѣдуючи три: слово, дѣйствіе и символъ; о тыхъ одже буде въ загальнôй літургицѣ бесѣда, о скôлько они всѣмъ богослужебнымъ чинамъ суть вспôльни; а понеже всё тое дѣеся въ часѣ и на певнôмъ мѣстци, про тое входитъ и часъ и мѣстце въ певне ôтношенье до богослуженья, и черезъ тое ôтношенье часъ и мѣстце освящаеся; для того буде въ слѣдуючôмъ бесѣда: 1. О святôмъ часѣ або роцѣ церковнôмъ; 2. о святыхъ мѣстцяхъ; 3. о святыхъ рѣчахъ (символахъ); 4. о літургичнôмъ словѣ (бесѣдѣ); 5. о священнодѣйствіяхъ.

I. ГЛАВА.

Святіи часы, рôкъ церковный.

§. 154.

Понятіе и идеа року церковного. Подѣлъ.

Чоловѣкъ яко сотворенье есть привязаный до часу, котрый часъ ведля своихъ потребъ и занятій дѣлитъ на меньши и бôльши періоды. Яко сотворенье дочасне и змыслове привязаный есть до того подѣлу часу, котрому и прочи сотворенья пôдлягаютъ, и котрый подѣлъ ôтъ положенья нашои земли до сонця зависитъ. Но чоловѣкъ мае такожь без-

*) Гденекуда есть звычай, що пôдчасъ богослуженія роскладаютъ свои шатри купцѣ съ свѣчками, образками, книжками и инными рѣчами, межи котрыми суть и горячи напитки. Що тое спротивляеся воли Церкви, есть рѣчъ певна; но есть оно такожь и державными законами заказано, именно надв. декретами зъ дня 20. Листопада 1785 и зъ дня 15. Сѣчня 1788; а законъ межиконфессійный зъ д. 25. Мая 1868 (Вѣст. зак. держ. сош. XIX., ч. 40) въ арт. 13. каже: „Ferner muß an den Festtagen während des Hauptgottesdienstes in der Nähe des Gotteshauses Alles unterlassen werden, was eine Störung oder Beeinträchtigung der Feier zur Folge haben könnte“.

смертну душу, и яко такій належитъ до надзмыслового свѣта, который не пôдлежитъ границямъ дочесности, бо головна цѣль того свѣта есть ведля науки Церкви неперестанно голосити славу божу. Тую задачу выповняютъ тіи чисти духи, котори зрѣніемъ божого лиця утѣшаются; а чоловѣкъ, который есть посередникомъ межи тыми двома свѣтами, довженъ до порядка обохъ застосоватися. Яко членъ дочасности пôдлягае правиламъ природнымъ, а яко членъ вѣчности довженъ такожь и до правилъ духового свѣта приноровитися, ведля которыхъ ôнъ мае жити яко чадо боже, и наслѣдникъ царства небесного, и приготовлятися до счасливои вѣчности. Якъ въ змысловôмъ свѣтѣ соньце есть средоточіе, до которого всѣ сотворенья ôтносятся: такъ въ свѣтѣ надприроднôмъ есть способомъ найсовершеннѣйшимъ Богъ тое средоточіе, около которого всѣ духи рушаются, и ôтъ него свѣтло и житье получаютъ. Для чоловѣка именно есть житье и дѣланье явившого ся во плоти Бога правиломъ и примѣромъ, ведля которого ôнъ яко членъ высшого свѣта жити повиненъ. Чоловѣкъ одже мае двоякій часъ звычайный, природный або гражданьскій, и надприродный, святый або церковный. Природный часъ мае свою причину въ видимыхъ явленіяхъ природы, особливо же въ соньци, а опредѣленый въ собѣ заключеный періодъ того часу называеся гражданьскимъ рокомъ; надприродный же часъ мае свою причину въ соньци духôвъ, въ Бозѣ, особливо же въ житью J. Христа и въ вѣрѣ въ житье вѣчне, а заключеный періодъ того часу называеся святый, церковный рôкъ.

Той подѣлъ часу находимо у всѣхъ народôвъ, за которыхъ исторія згадуе: Египтяне посвящали певни дни, мѣсяцѣ и роки своимъ божкамъ; Греки и Римляне мали двояке численье року: гражданьске и святе; они называли дни и мѣсяцѣ именами своихъ божкôвъ, якъ: dies Lunae (Dianae), Martis, Jovis; — Januarius ôтъ божка Janus, Februarius ôтъ божка Juno Februalis и пр.; давни Нѣмцѣ и Словене мали свои праздники, якъ н. пр. у Нѣмцёвъ „wyhi Nathen“ т. е. святи ночи, ôтъ 25. Студня до 6. Сѣчня, а у Словенъ Коляды въ тôмъ самôмъ часѣ, который праздникъ оба народы веселыми спѣвами и розличными роспустами освящали, и многи инни.

Такожь и народъ Исраильскій мавъ двоякій рôкъ: гражданьскій, который зачинався мѣсяцемъ Тішрі въ Вересню, и святый, который зачинався мѣсяцемъ Нізанъ въ Мартѣ або Цвѣтню, ведля того, коли першій весняный нôвъ припадавъ. Се обще явленье, що кождый народъ мавъ певный святый часъ, есть явнымъ доказомъ, що чоловѣкъ есть зъ природы религійный, въ слѣдствіе чого хоче свôй дочасный бытъ вѣчности приноровити. Тое одже обще зъ природы чоловѣка

выплываюче явленье не могло не показатися и у народа христіаньского, который такожъ розличае звычайный, граждань-скій и святый, церковный рôкъ.

Пôдстава святого року у поганьскихъ народôвъ була исторична. Они обходили важни событія, котори до розвою ихъ силы и знаменитости причинилися, яко народни памятни дни, ведля которыхъ дни, тыжнѣ и мѣсяцѣ называли, и ведля которыхъ свôй святый часъ числили, для того що тіи событія приписовали своимъ божищамъ. Пôдстава христіаньского року церковного есть такожъ исторична, т. е. Церковь обходитъ щорочно тіи событія, которымъ христіаньство свôй початокъ, розвôй и утвердженье завдячае. Воплощеніе, житье, терпѣніе и смерть J. Христа, потôмъ его воскресеніе и на небеса вознесеніе и низпосланіе св. Духа суть точки осередни, около которыхъ церковный рôкъ рушаеся. Праздники, на памятку тыхъ событій постановлени, пригадуютъ чоловѣкови кождого року всё, що Спаситель для него здѣлавъ, и напоминаютъ го, щобы живъ ведля заповѣдей Христа, если хоче остатню свою цѣль осягнути.

Средоточіе цѣлого року церковного есть Воскресеніе Христово, такъ якъ воскресеніе Христа есть печатію дѣла ôткупленья рода людского; „аще бо Христосъ не воста, каже Апостолъ, тще убо проповѣданіе наше, тща же и вѣра ваша". (I. Кор. 15, 14.) Для того памятка на се событіе що недѣли ôтбуваеся, и всѣ прочи праздники ôтъ праздника Пасхи мовбы свое свѣтло и тепло получаютъ. Про тую велику важнôсть праздника Пасхи не задоволилася Церковь тойже тôлько разъ въ роцѣ обходити, но обходитъ го кождои седмицѣ въ Недѣлю. Но суть еще два инни событія въ дѣлѣ ôткупленья, до которыхъ многи инни ôтносятся, именно Воплощеніе Сына божого и Сошествіе св. Духа; для того и праздники на памятку тыхъ событій постановлени занимаютъ важне мѣстце въ роцѣ церковнôмъ, що особливо показуеся въ богослуженіяхъ цѣлого року, и для того мы будемо цѣлорочне богослуженіе переглядати ведля тыхъ трехъ головныхъ праздникôвъ, самиже праздники року церковного розсмотримо ведля подѣла, якій въ книгахъ церковныхъ находится. Кождый бôльшій праздникъ мае свое предпразденьство и попразденьство, для того и о тыхъ буде бесѣда.

Рôкъ церковный состоитъ одже найперше зъ дней посвященыхъ особлившому почитаню Бога, а именно почитанью найважнѣйшихъ хвиль въ дѣлѣ ôткупленья рода людского, т. е. зъ праздникôвъ господскихъ. Но почитанье Бога ôтносится не тôлько до самого Бога, но такожъ и до его избраныхъ орудій, именно до Пречистои Дѣвы Маріи, до Ангелôвъ и Святыхъ; для того состоитъ рôкъ церковный дальше изъ праздникôвъ богородичныхъ, и праздникôвъ нарочитыхъ Святыхъ. — Чоловѣкъ, который Бога почитае и его прославляе, видитъ, коли на себе погляне, якъ часто ôнъ есть невдячный за одержани благодати божи, тое наповняе го смуткомъ и жалемъ, а Церковь хотячи чоловѣкови дати способность до щирого роскаянія, установила дни покаянни съ постомъ получени; для того состоитъ рôкъ церковный дальше изъ дней постныхъ. — Въ кôнци чоловѣкъ яко членъ мистичного тѣла Церкви, прославляе и молитъ Бога не тôлько за себе, но и за всѣхъ членôвъ Церкви, такожъ и за тыхъ, котори „въ вѣрѣ и надеждѣ воскресенія упокоилися", и для того состоитъ рôкъ церковный въ кôнци зъ дней заупокойныхъ.

Всѣ праздники Господски розличаются на движими и недвижими; а понеже Недѣля есть найдавнѣйшій праздникъ, и якобы форма всѣхъ прочихъ праздникôвъ, для того подѣлимо росправу о роцѣ церковнôмъ на слѣдуючи точки:

А. О Недѣли и церковныхъ приписахъ зо взгляду на празднованье Недѣли и прочихъ праздникôвъ.

В. О недвижимыхъ праздникахъ Господскихъ, богородичныхъ и нарочитыхъ Святыхъ.

Г. О движимыхъ праздникахъ.

Д. О постныхъ дняхъ и часахъ.

Е. О дняхъ заупокойныхъ.

А. Недѣля.

§. 155.

Историчный початокъ и имена.

Найдавнѣйшій ôтъ самого Бога установленый праздникъ була Суббота (ôтъ еврейского слова שַׁבָּת переставъ, спочивъ) якъ посвѣдчае книга бытія: „И соверши Богъ въ день шестый дѣла своя, яже сотвори: и почи въ день седмый отъ всѣхъ дѣлъ своихъ, яже сотвори. И благослови Богъ день седмый, и освяти его". (Быт. 2, 2—3.) Богъ самъ постановивъ одже заразъ по сотворенью свѣта, щобы семый день бувъ посвяченый ôтпочинкови и прославленью его св. имени, и для того вже давно передъ Мойсеомъ святили всѣ народы семый день на памятку, що въ той день остало сотворенье довершене. Но коли пôзнѣйше тая гадка що разъ бôльше стала затератися, и на мѣсце почитанья правдивого Бога наступило идолопоклоньство, приказавъ Богъ черезъ Мойсея: „Помни день субботный, еже святити его: шесть дней дѣлай, и сотвориши въ нихъ вся дѣла твоя: въ день же седмый, суббота Господу Богу твоему, да не сотвориши всякаго дѣла въ

онь, и пр.“ (Исходъ 20, 8—10.) Сей торжественный приказъ находимо въ книгахъ старого завѣта 52 разы повтореный, а переступникамъ були найтяжши кары, — три разы кара, смерти — загрожени. Въ старômъ завѣтѣ праздновано одже субботу. Новый завѣтъ задержавъ такожъ тое торжественне постановленье боже, день семый оставъ праздникомъ, но для важныхъ причинъ перенесла Церковь Христова празднованье семого дня изъ субботы на Недѣлю. Причина того була слѣдуюча: Старый завѣтъ праздновавъ субботу на памятку сотворенья видимого и невидимого свѣта, новый завѣтъ же празднуе Недѣлю, понеже въ той день остало ôткупленье — друге сотворенье — свѣта черезъ воскресеніе І. Христа совершене и мовбы запечатане. Якъ одже старозавѣтна Церковь обходила въ субботу памятку першого сотворенья свѣта, такъ христіаньска Церковь обходитъ въ Недѣлю памятку другого сотворенья або ôтродженья свѣта, котре Іисусъ Христосъ своимъ преславнымъ воскресеніемъ довершивъ.

Початокъ празднованья Недѣли походитъ зъ часôвъ Апостольскихъ, бо такъ въ книгахъ нового завѣта, якъ особливо въ письмахъ апостольскихъ ученикôвъ находимо мѣстця, изъ которыхъ тое заключити можна. Такъ пише авторъ Дѣяній Апостолськихъ: „Во едину же отъ субботъ (т. е. въ першій день тыжня)*) собравшимся ученикомъ преломити хлѣбъ“ (Дѣян. 20, 7.); а въ І. Кор. 16, 2. читаемъ: „По единѣй отъ субботъ кійждо васъ да полагаетъ у себе сохраняя, еже аще что благопоспѣшится“. Изъ тыхъ мѣстць показуеся, що вже за часôвъ апостолскихъ мала Недѣля, (першій день тыжня) велике значенье. Яснѣйше тое доказуютъ свѣдоцтва поапостольски. Такъ доноситъ Плиній, намѣстникъ римского цѣсаря въ Витиніи не довго по смерти св. Ап. и Евангелиста Іоанна, що христіане сходятся въ определеный день (stato die) передъ сходомъ сонця, и спѣваютъ пѣсни Христу яко своему Богу, обовязуются торжественною присягою выстерѣгатися всякихъ беззаконій, а потôмъ совершаютъ вспôльный обѣдъ (тайну вечеру). Пôдъ тымъ опредѣленымъ днемъ не можна що инного розумѣти, тôлко недѣлю, що потверджае св. Игнатій Антіохійскій, современникъ Плинія, пишучи до жителей Магнезіи: „Колисьте прійшли до ôтновленія надѣи, то не празднуйте суб-

*) Пôдъ словами „единъ отъ субботъ“ розумѣеся тутъ и въ І. Кор. 16, 2, першій день тыжня, т. е. наша Недѣля, понеже суббота употребляеся часто въ значенью седмицѣ, тыжня. Греческій текстъ мае: „*ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων*“ — латиньскій: „Una autem sabbati“ при чёмъ примѣчае: Die dominica“. Aug. Bisping, Exegetisches Handbuch, Erkl. des I. Briefes an die Korinther S. 297 und der Act. Apost.

боту, но день Господній, князя и царя дней, въ который мы черезъ Христа и его смерть получили животъ“. — **Св. Юстинъ М.** же пише въ другôй апологіи такъ: „Въ Недѣлю сходимося всѣ разомъ, понеже то есть день, коли Богъ при сотворенью свѣта роздѣливъ свѣтло ôтъ тьмы, а Спаситель нашъ Іисусъ Христосъ воставъ отъ мертвыхъ“.

Недѣля есть одже найдавнѣйшій христіаньскій праздникъ, и якобы форма всѣхъ праздникôвъ; но за для еи старожитности остала и суббота черезъ довги часы въ высокôмъ поважанью, и сами Христіяне обходили субботу довго яко день праздничный. Особливо восточна церковь уважала субботу черезъ многіи вѣки яко праздникъ, якъ свѣдчитъ св. Августинъ (ep. 19. ad Hieron.), апостольски конституціи (lib. II. c. 59. V. c. 15. 20. VII. c. 23. VIII. c. 33.), св. Атаназій (ом. о сѣющемъ), св. Епифаній (exposit. fidei §. 24.) и инни. Но при тôмъ всѣмъ було празднованье Недѣли и на востоцѣ всегда высше, якъ субботы. — **Но для чого мала суббота у Христіанъ тяке значенье?** Ученый Кевъ (Cave, Prim. christ. l. I. c. 7. p. 174) отвѣчае на той вопросъ такъ: „Понеже Исраилтяне були перши, котори приняли вѣру Христову, для того задержалося у нихъ особливше почитанье для Мойсеовыхъ установъ, особливо же для субботы, котору Богъ самъ на памятку ôтпочинку по довершенью дѣла ôткупленья установивъ, которои празднованье черезъ Мойсея остало уряджене, и ôтъ ихъ попередникôвъ черезъ такъ многи столѣтія совѣстно хоронене; бо тяжко и прикро було бы для нихъ, если бы той ôтъ Бога установленый и вѣками освяченый праздникъ оставъ знесеный. Для тои причины було для тыхъ часôвъ рѣчею ростропности, такъ якъ въ инныхъ рѣчахъ, и въ тôмъ предметѣ увзглянити успособленье и склонности народа, и задержати субботу яко день праздничный“. — Церковь одже увзглядняла по примѣру Христа узасаднени мнѣнія и звычаи народа; но если кто бôльше вымагавъ, и субботу высше якъ Недѣлю хотѣвъ ставити, то такому предпринятію и стремленію Церковь рѣшительно спротивлялася. Для того остали осуджени Евіониты, котори обходили субботу по закону Мойсея, хотяй и Недѣлю праздновали, а Синодъ Лаодикейскій (кан. 29.) выразно заказуе празднованье субботы ведля закона Мойсеового. Пôзнѣйше змѣнилися обстоятельства, причина упала, и для того устало празднованье субботы.

Отвѣтно до высокого значенья мае Недѣля розлични имена: Такъ называеся она **день сонця** (dies solis), которе имя пригадуе на поганьски часы, но мае такожь христіаньске значенье, которе св. Амврозій высказуе словами: „День Господній есть для насъ преславный и торжествен-

ный, понеже въ той день возсіявъ Спаситель яко восходяче сонце по прогнанью тьмы пекла въ свѣтлѣ воскресенія; для того называеся ôнъ такожь день сонця, понеже го просвѣщае Христосъ, восходяче сонце праведности“ (Opp. t. III. serm. 61.). У церковныхъ писателей найчастѣйше приходитъ Недѣля пôдъ именемъ „день Господень“, понеже есть посвящена Господу, прославленью и службѣ Бога, Господа неба и земли, который насъ сотворивъ и ôткупивъ. Дальше называеся Недѣля едина отъ субботъ, т. е. першій день тыжня, якъ высше сказано; — у св. Іоанна Златоуста „день хлѣба“, понеже въ той день особливо собиралися христіане на ломленіе хлѣба т. е. на празднованье тайнои вечерѣ. Слово „Недѣля“ производятъ, ôтъ „не“ и „дѣло“, що пригадуе на приказы церковни ôтносячися до празднованья Недѣли.*) На востоцѣ часто уживаеся имя „воскресеніе“, понеже той день посвященый особливо на памятку воскресенія Христового.

Съ Недѣлею стоятъ въ тѣснôй звязи прочи дни седмицѣ, якъ показуеся изъ именъ поодинокихъ дней седмичныхъ и зъ богослуженія седмичного. О богослуженію буде пôзнѣйше бесѣда, тутъ тôлько о именахъ. Въ старôмъ завѣтѣ числено дни седмични ôтъ субботы, и такъ называла ся наша недѣля „едина отъ субботъ“ т. е. ведля звычаю еврейского языка: первый день по субботѣ. Коли же въ Церкви христіаньскôй мѣстце субботы заняла Недѣля, уважано той день яко голову седмицѣ, яко первый день, а прочи дни числятся ôтъ Недѣли, и такъ: Понедѣлокъ, с. е. першій день по Недѣли, Вторникъ, вторый день по Недѣли; Середа, середина дней седмичныхъ; Четвертокъ, четвертый день по Недѣли; Пятокъ, пятый день по Недѣли, и Суббота, которе имя для его старожитности въ первобытнôмъ видѣ задержалося. Латиняне называютъ Недѣлю feria prima vel dominica, а потôмъ понедѣлокъ feria secunda, и т. д., но маютъ такожь назвиска дней изъ поганьскихъ часôвъ, якъ: dies Lunae, dies Martis, Mercurii, Jovis, и т. д., зъ чого и прочи романьски народы и Нѣмцѣ взяли имена дней седмичныхъ. Словеньски народы маютъ безъ изнятія назвы седмичныхъ дней таки сами, якъ и мы.

Заключеный періодъ часу, ôтносячій ся до однои Недѣли, называеся седмица ôтъ числа дней, зъ которого состоитъ, або тыждень, ôтъ старо-словенского тойже день, которе имя означае, що въ протягу седмицѣ тіи сами дни повертаются.

---

*) Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Wien 1875, II. Band, S. 335, каже: „Недѣля, dies dominicus“, eigentlich „non-labor“.

§. 156.

Приписы зо взгляду на празднованье Недѣли.

Велике значенье Недѣли споводовало такъ церковну якъ и мірску власть выдати точни приписы зо взгляду на празднованье Недѣли. Тіи приписы суть двоякого рода, одни заказуютъ всѣ, що бы спротивлялося належитому празднованью Недѣли, а други приказуютъ, що до належитого празднованья належитъ. Тіи законы суть основани на чисто и истинно христіаньскихъ понятіяхъ, и суть явнымъ свѣдоцтвомъ взаимного, счасливого и спасительного согласія обохъ, ôтъ Бога установленыхъ, властей, мірскои и церковнои. Пôзнѣйше змѣнився той станъ рѣчи въ многôмъ, якъ низше побачимо.

До першого рода законôвъ належитъ:

1. *Заказъ всякихъ тяжкихъ служальчихъ працъ*, котрый заказъ Богомъ даный Церковь много разъ повторила, и точно опредѣлила, якъ нpropovідь — и точно опредѣлила, якъ нороводченіе подробно выказуе, а мірска власть многими законами изъ своеи стороны потвердилэ. Такъ споминае историкъ Евзебій о двохъ законахъ Цѣсаря Константина В. (Euseb. vit. Constantini, IV., 18—20.), которыми заказуе войску въ Недѣлю всяки муштры, и приказуе нити до Церкви; а таки законы суть дуже численни, и до нынѣшныхъ часôвъ хоть по части заховуются. Еще строжши були дотычни законы, ôтносячися до мірянъ. Изняти були ôтъ того заказу случаи потребы, межи котрыми особливо на згадку заслугуе позволенье заниматися зъ важнои причины и за вѣдомостію пароха польными роботами въ часѣ жнивъ. — Церковни законы не остали въ тôмъ взглядѣ змѣнени, а законы австрійски найновшихъ часôвъ такъ кажутъ: „Арт. 13. Никого не можна силовати, щобы въ дни праздничны ему чужои Церкви або общества религійного вздержався ôтъ роботы. Въ Недѣли однакожь належитъ застановити пôдчасъ богослуженія всяку ненагло потрѣбну публичну роботу. Дальше довжно въ дни праздничны якои ни будь Церкви або общества религійного пôдчасъ головного богослуженья залишитися въ поблизу дому божого всѣ, що могло бы споводовати перешкоду або обиду (Störung oder Beeinträchtigung) празденьства. — То само мае заховатися при звычайныхъ (herkömmlich) походахъ (процессіяхъ) на тыхъ площадяхъ и дорогахъ, черезъ котри походъ переходитъ“ (Законъ изъ 25. Мая 1868.).

2. *Заказъ судовыхъ переправъ*, съ изнятіемъ случаѣвъ наглои потребы. Таки законы выдавъ Константинъ В. (Cod. Theod. lib. II. tit. 8. de feriis), Валентиніанъ старшій, и молодшій, а по ихъ примѣру королѣ и Цѣсарѣ пôзнѣйшихъ

вѣкôвъ. Въ Австріи суть т. зв. празднины судовіи (Gerichtsferien) въ слѣдуючи дни: Всѣ Недѣли и приказани дни празднични; ôтъ праздника Рождества Христового до праздника трехъ царей (Богоявленіе); ôтъ цвѣтнои Недѣли до свѣтлого Понедѣлка; крижовіи дни; ôтъ праздника божого тѣла до слѣдуючого Четверга. — Для Галичины выйшло слѣдуюче роспоряджене, котре въ оригиналѣ наводжу: „Es ist hierorts beschwerdsam zur Sprache gebracht worden, daß die k. k. Bezirksämter an griech.-kath. Feiertagen Gemeindevorsteher, Gemeindebevollmächtigte und einzelne Insassen des gr.-kath. Ritus und dies unter Gesetzesstrenge und auf solche Stunden vorladen, daß dadurch die Vorgeladenen von dem Gottesdienste und dem Religionsunterrichte zurückgehalten werden. Ich sehe mich daher veranlaßt, dem Herrn Vorsteher in Erinnerung zu bringen, daß in fraglicher Beziehung die Bestimmungen des hohen Erlasses des bestandenen Ministeriums des Inneren vom 20. Jänner 1849 (R.-G.-B. Nr. 98, Ergänzungsband) strenge zu beobachten sind, welche mit dem Justizministerial-Erlasse vom 1. Februar 1849 auch auf gerichtliche und Steuer-Agenten ausgedehnt worden sind. Lemberg, den 15. Juni 1861. Z. 750 (praes). In Abwesenheit Sr. Exzellenz des Herrn Statthalters. Mosch m. p.“ А высшій ц. к. краевый Львовскій Судъ освѣдчивъ Митр. Консисторіи пôдъ днемъ 13. Студня 1864 ч. 30326 слѣдуюче: „Das k. k. Oberlandesgericht beehrt sich dem hochwürdigen griech.-kath. Metropolitan-Consistorium in Erwiderung auf die geehrte Zuschrift vom 29. September 1864, Z. 4536, zu eröffnen, daß gleichzeitig sämmtliche Gerichte an die genaue Befolgung der hoh. Justiz-Ministerial-Verordnung vom 25. Jänner 1849, wienach alle Vorladungen der Ruthenen zum Erscheinen vor öffentlichen Behörden an griech.-kath. Feiertagen zu beseitigen sind, erinnert wurden“. При тôй случайности згадую хоть для исторіи еще слѣдуючи роспоряджена ôтносячися до згаданыхъ двохъ заказôвъ: Епископска Консисторія Перемыска рѣшеніемъ зъ дня 15. Жолтня 1814 ч. 1345 каже: На многихъ мѣстцяхъ ôтправляются въ Недѣли и Свята ярмарки, що на пôдставѣ найвысшихъ (цѣсарскихъ) постановленій заказуеся. — Курендою тоиже Консисторіи зъ дня 19. Вересня 1817 ч. 1746 заказуются на основѣ рѣшенія Губерніи зъ дня 22. Серпня 1817 ч. 40170 ярмарки, суды, музыки въ часѣ богослуженія.

3. *Заказъ посѣщати театры и публични мірски забавы*, котрый заказъ бувъ выданый въ тôмъ намѣренію, щобы вѣрни мали бôльше часу до службы божои и хоть оденъ день посвятили исключно Богу. Кромѣ того мала Церковь еще инну причину наставати на совѣстне захованье сего закона, а именно, щобы ухоронити вѣрныхъ ôтъ соблазней, яки имъ зо стороны жидôвъ и язычникôвъ грозили. Жиди обходили день субботный съ пересадженою трусливостію, и найменьше дѣло уважали за велике беззаконіе, но натомѣсть

ôтдавалися найбôльшôй роспустѣ, такъ що ихъ святкованье субботы обще называно „luxus sabbatarius“. Не меньша соблазнь грозила вѣрнымъ зо стороны безбожныхъ видовискъ поганьскихъ, для того заказуе четвертый Синодъ Картагійскій посѣщанье видовискъ въ дни празднични пôдъ карою клятвы, (кан. 88). Яка нынѣ въ тôмъ взглядѣ практика, не треба и згадовати.

4. *Заказъ въ Недѣлю постити.* Яко причину того закона наводитъ Кассіянъ, (Collat 21. c. 20), що тое дѣеся изъ почтенія для воскресенія Христового, котре не въ смутку но радостно належитъ праздновати; що каже и авторъ апостольскихъ конституцій. (Lib. V. c. 20). Впрочёмъ при установленью того закона мала Церковь безъ сомнѣнія на оцѣ слова Іисуса Христа, що тогди належитъ сумовати, коли женихъ возьмется отъ насъ.

До другого рода законôвъ належатъ:

1. Першій и найважнѣйшій законъ бувъ, *щобы кождый вѣрный присутствовавъ недѣльному богослуженію.* Якъ совѣстно вѣрни заховували той законъ, свѣдчатъ письма не тôлько христіаньскихъ, но и поганьскихъ писателей; ревнôсть Христіанъ була въ тôмъ взглядѣ такъ велика, що если кто физично бувъ перешкодженый присутствовати богослуженью, то старався, щобы хоть черезъ діакона були му прислани святѣйши дары. Такъ пише св. Юстинъ Мученикъ: „Въ Недѣлю сходятся всѣ, котри въ городахъ и по селахъ жіютъ, на едно мѣстце..... Всѣмъ притомнымъ роздѣляются и удѣляются тіи рѣчи, надъ котрыми були говорени благодарственни молитвы; непритомнымъ же посылаются черезъ діаконôвъ“. (Apol. I. n. 67.) То само посвѣдчае авторъ апостольскихъ конституцій (l. II. c. 59.) Тертулліанъ, (de fuga c. 14., Apol. c. 7.) и инни. Но не тôлько въ день, но также и въ ночи зъ Субботы на Недѣлю ôтправлялося богослуженіе, на котре вѣрни якъ найчисленнѣйше учащали. — Коли пôзнѣйше ревнôсть въ богослуженію стала остигати, выдала Церковь строги законы противъ переступникôвъ. Кто безъ важнои причины три Недѣли не прійшовъ на богослуженіе, на того постановлена була кара клятвы (Синодъ Сардикейскій, кан. 11. — Син. Трулянскій к. 80.); такъ само постановлени були кары на тыхъ, котри не на цѣле богослуженіе, тôлько на якусь часть приходили, а коли часто случалися выпадки, що многи передъ кôнцемъ Службы божои выходили, выдали почастни Синоды законы, силою котрыхъ тіи, що передъ кôнцемъ Службы божои зъ Церкви выходили, пôдлягали тяжкимъ карамъ (Conc. Narbon (a. 506.) can. 47. Aurelian. I. (a. 511.). c. 26 Aurelian. III. (a. 538.) c. 29.). — Ведля законôвъ церковныхъ обовязанъ бувъ кождый вѣрный присутствовати

Службѣ парохіальнôй, пôзнѣйше ôтступила вправдѣ Церковь ôтъ строгости того закона, но и нынѣ приказано есть пôдъ тяжкимъ грѣхомъ „въ Недѣли и Свята Службы божои и науки духовнои слухати.

2. *Торжественне настроенье духа мало и на внѣ обявлятися,* и для того христіане старалися въ праздничный день въ краснѣйшôй одежи явитися. Найрадше одѣвалися въ бѣли одежи, котру фарбу вже погане уважали яко знакъ радости, а христіане яко знакъ невинности и одежи тыхъ чистыхъ духôвъ, котри передъ престоломъ Всевышнёго Бога прославляютъ (Дѣян. 10., 30. Апокал. 15., 6. 19., 8.). Христіане одѣвалися одже въ дни праздничи въ свѣтлу одѣжь, чимъ хотѣли оказати, що и ихъ души суть особливо въ той день украшени цвѣтами христіаньскихъ добродѣтелей, якъ пише П. Левъ Великій: Если есть розсудно и въ певнôмъ взглядѣ обовязокъ, въ праздники свѣтлѣйше одѣватися, и одежію тѣлесною обявляти радôсть душевну, чижъ не годится, щобы душа Христіаньска, котра есть истиннымъ и живымъ храмомъ Бога, украсила себе, и намѣряючи праздновати таинство ôткупленья о тое печаливо старалася, щобы ей не безображала ніяка змаза неправедности?“ (Бес. 41.)

Кромѣ того украшали Христіане въ дни праздничи также и Церкви, и для того употребляли въ тіи дни бôльше свѣтла, богатши ризы, и старалися о торжественнѣйшій спѣвъ при богослуженію, якъ звычайно.

Всѣ тіи звычаи и законы стремили до того, щобы вѣрни день святый истинно и правдиво по Христіаньски обходили, и щобы ихъ душевне настроенье также и на внѣ для славы Бога и созиданія братій обявлялося. Приписы зо взгляду на празднованье Недѣли суть зо стороны церковнои и днесь правосильни, и ôтносятся не тôлько до Недѣли, но и до всѣхъ прочихъ приказаныхъ Праздникôвъ. — Синодъ Замостскій такъ пише: „Понеже праздники не для того суть установлени, щобы народъ свободный ôтъ тяжкихъ працъ, ôтдавався піятикамъ и танцямъ, або ходивъ по торгахъ и инными мірскими справами занимався, но щобы сходився въ Церкви на богослуженія, и тіи дни дѣлами боговѣйными Богу посвящавъ: для того напоминае святый Синодъ всѣхъ, щобы не тôлько присутствовали богослуженіямъ, проповѣди, чтенію и катехизаціи, до чого суть обовязани; но также, щобы вздержовалися ôтъ всего непозволеного, и ôтъ того, що до заказаного провадитъ, и щобы заховували, якъ каже св. Августинъ Субботу (т. е. праздникъ) не тѣлесно, не збытками юдейскими, котри свободный часъ надуживаютъ на беззаконія: бо лучше бы зробили, если бы цѣлый день копали, якъ танцёвали и пили. — Кромѣ того, понеже писано есть: „Помни день субботный, еже святити его . . да не сотворши всякаго дѣла въ онь, ты и сынъ твой, и дщерь твоя, и рабъ твой, и раба твоя, и волъ твой, и осля твое, и всякій скотъ твой, и пришлецъ обитаяй у тебе“: для того напоминае святый Синодъ всѣхъ господарей, щобы своихъ пôдвладныхъ, искупленыхъ дорогоцѣнною кровію Христа, посылали до Церкви не до роботы, если не хотятъ воздати отвѣтъ за ихъ души“ (tit. XVI. de jejuniis et festis).

В) Недвижими Праздники.

§. 157.

Понятіе и подѣлъ.

Недвижими праздники суть тіи, котри що року въ той самъ день припадаютъ. Межи ними найважнѣйше мѣстце занимае и мовбы средоточіе есть праздникъ по плоти рождества Господа нашего Іисуса Христа, съ котрымъ многи изъ недвижимыхъ праздникôвъ въ тѣснôй звязи стоятъ; для того теперь буде бесѣда о празднику Рождества Христового и о прочихъ недвижимыхъ праздникахъ Господскихъ, Богородичныхъ и нарочитыхъ Святыхъ.

§. 158.

Праздникъ еже по плоти Рождества Господа и Спаса нашего І. Христа.

Найперше належитъ згадати за историчный початокъ того праздника. Праздникъ Рождества Христового, котрый теперь всегда 25. Студня обходится, зôставъ вѣроятно ажь въ 4. столѣтію въ цѣлôй Церкви запроваджений, и здается, що Апостолы и ихъ наслѣдники той праздникъ въ его теперѣшнôмъ видѣ не знали, понеже не ма о нѣмъ споминки въ письмахъ апостольскихъ Отцѣвъ. Тое слѣдуе и зъ того, що въ половинѣ 4. столѣтія, зъ котрого заховалася певна вѣсть о тôмъ празднику, обходжено го въ розлични дни, що трудно припустити, если бы той праздникъ зъ часôвъ апостольскихъ походивъ, бо тогди зналибысьмо хоть о спорахъ и росправахъ взглядомъ дня, коли той праздникъ обходити належитъ. По тôй причинѣ и св. Августинъ не вычисляе го межи праздниками походячими зъ часôвъ апостольскихъ. Перша хоть непевна вѣсть о тôмъ празднику находится въ актахъ мучеників, ведля котрыхъ за часôвъ Діоклеціана погане власно тогди напали христіанъ, коли они въ Антіохіи праздникъ Рождества Христового обходили, и всѣхъ съ Церквою спалили. Ажь за П. Ліберія (352—366) зôставъ сей праздникъ въ западнôй Церкви на день 25. Студня запроваджений, въ

Церкви же восточной обходили той праздникъ довгій часъ 6. Сѣчня разомъ съ праздникомъ Богоявленія, якъ показуеся зъ бесѣды св. Іоанна Зл. р. 386 на праздникъ Рождества въ Царгородѣ держанои, въ которôй о сѣмъ предметѣ такъ каже: „Еще не минуло десять лѣтъ, ôтъ коли намъ той день (25. Студня) есть знаемый . . . Найперше обходили го на западѣ, и насъ не давно научили сей праздникъ обходити . . . Найперше бувъ ôнъ знаемый Римлянамъ, бо они сей праздникъ обходили ôтъ давна ведля давного преданія". Початокъ сего праздника есть одже на западѣ, а на востоцѣ бувъ ôнъ ажь коло р. 376 запроваджений, и за влѣяніемъ св. Іоанна Зл. всюди „яко мати всѣхъ праздникôвъ" принятый.

И истинно есть той часъ дуже отвѣтный, бо не лише сама природа, но и исторія давныхъ народôвъ подае сказôвки, котори радили, щобы сей праздникъ въ тôмъ часѣ ôтправляти. Передъ самымъ праздникомъ Рождества Христового суть найкоротши дни, а найдовши ночи, и ôтъ того часу зачинае день рости а нôчь малѣти: такъ и тогди, коли Христосъ явився, бувъ майже цѣлый свѣтъ покрытый тьмою невѣрства и идолопоклоньства, но коли Христосъ явився, стали тіи тьмы уступати передъ свѣтломь правды, которе Христосъ зъ неба принѣсъ.

Дальше находимо въ исторіи розличныхъ народôвъ праздники, котори въ тôмъ самôмъ часѣ ôтбувалися, и котори можна уважати яко образы Христіаньского праздника Рождества Христового. Такъ обходили Египтяне въ тôмъ часѣ праздникъ Озіра божка сонця; Перзы праздновали свято Мітры божка сонця; Римляне обходили въ той самъ часъ Сатурналіи, яко памятку на золотый вѣкъ, коли уставала рôвнниця межи станами, и всѣ разомъ тѣшилися. Въ той самъ часъ припадали такожь римски Ювеналіи и Сігилляріи, коли родичи своимъ дѣтямъ розлични дары давали, и Бруналіи (natales invicti solis) въ честь божка сонця, который тогди мовбы относивъ побѣду надъ тьмою. — У нѣмецкихъ народôвъ припадали дня 25. Студня до 6. Сѣчня т. з. wyhi Nahten т. е. святи ночи, зъ ôтки прійшло имя Weihnachten, а сѣверни народы обходили тогди праздникъ своего божка Freyr т. з. Jol- и Junifest, въ честь сонця. Народъ Израильскій же обходивъ въ тôмъ часѣ праздникъ освященія храма на памятку, якъ Юда Макавей очиствивъ храмъ Іерузалимскій. Той праздникъ тревавъ ведля Іосифа Флявія 8 дней, и назывався такожь праздникъ свѣтла, бо тогди жиды освѣчали въ ночи свои домы. У Словенъ наконецъ припадавъ въ той самъ часъ праздникъ Коляды, божка веселія и блаженьства.

Всѣ тіи праздники маютъ щось сходного съ праздникомъ Рождества Христового; бо якъ тіи давни народы праздновали память сонця оживляючого природу, и приносячого радôсть и блаженьство всѣмъ сотвореньямъ, хотяй тіи слѣдства ложно своимъ богамъ приписовали, такъ и христіане почитаютъ правдиве свѣтло, котре свѣту явилося, Христа Бога. Особливо же есть згаданый праздникъ старозавѣтнои Церкви истинно образомъ праздника Рождества Христового: бо якъ Исраилтяне праздновали очищеніе Церкви черезъ Юду, такъ и мы почитаемъ Христа, котрый очиствивъ всѣ храмы жидôвскіи ôтъ поверховныхъ, предобразительныхъ обрядôвъ, а поганьски ôтъ идолопоклоньства, и основавъ нову Церковь правдивого Бога.

Церковь одже запроваджаючи праздникъ Рождества Христового оперлася на тыхъ давныхъ звычаяхъ, и затримала навѣть многи обряды, тôлько дала имъ видъ христіаньскій, якъ н. пр. коляды, подарунки для дѣтей и инни.

Праздникъ Рождества Христового, котрый всегда въ той самъ день припадае, есть про тое средоточіе всѣхъ недвижимыхъ праздникôвъ, котри зновъ дѣлятся на праздники Господски, Богородични и нарочитыхъ Святыхъ.

§. 159.

Предпразденьство и попразденьство въ загалѣ и Рождества Христового въ особенности.

Кождый бôльшій праздникъ мае свое пред- и попразденьство, котрый звычай походитъ изъ старого завѣта, въ котрôмъ бôльши праздники, якъ: Пасху, Пятдесятницю и пр. обходжено черезъ ôсѣмъ дней, а для тои причины тревае такожь пред- и попразеньство бôльшихъ христіаньскихъ праздникôвъ звычайно 8 дней, съ изнятіемъ найбôльшихъ праздникôвъ, котри маютъ довше предпразденьство и довше попразденьство. Черезъ тую установу намѣряе Церковь идею праздника зо взгляду на его божеску и человѣческу сторону постепенно живше и точнѣйше представити, якъ бы тое могло статися въ оденъ день, коли самъ праздникъ обходится. И такъ предпразденьство приготовляе постепенно на достойне празднованье самого праздника; самъ праздникъ представляе дотычну идею особливо зо взгляду на его божеску сторону, а попразденьство кромѣ того учитъ чоловѣка, якъ ôнъ тую идею въ собѣ въ житье впровадити мае. Задача пред- и попразденьства состоитъ одже не тôлько въ тôмъ, щобы надати самому празднику бôльше торжество, но такожь, щобы цѣль и идею праздника въ серцяхъ вѣрныхъ тымъ живше вытиснути и ихъ до отвѣтного захованья въ житью возвати и заохотити.

Предпразденьство Рождества Христового начинаеся ведля церковныхъ книгъ дня 20. Студня, однакожь и цѣлый пôстъ передъ тымъ Праздникомъ, начинаючійся ôтъ дня св.

Апостола Филипа належитъ до предпразденьства Рождества Христового, понеже черезъ цѣлый той часъ приготовляе Церковь на достойне праздноване сего великого Праздника. О тôмъ предпразденьствѣ, котре есть съ постомъ получене, буде бесѣда въ росправѣ о постахъ. Попразденьство Рождества Христового тревае до 31. Студня, коли той праздникъ ôтдаеся, однакожь и всѣ слѣдуючи праздники и Недѣли ажь до начала Тріоди належатъ въ певнôмъ змыслѣ до сего праздника, якъ въ росправѣ о богослуженіяхъ побачимо.

§. 160.

Недвижими Праздники Господски.

Праздники Господски суть постановлени на памятку якого важного событія зъ житья Спасителя. Недвижими Праздники Господски суть кромѣ Рождества Христового слѣдуючи:

1. *Еже по плоти Обрѣзаніе Господа н. І. Христа*, припадае 1. Сѣчня, т. е. осьмого дня по Рождествѣ, на памятку, якъ Христосъ ведля Моисеевого закона въ осьмый день бувъ обрѣзаный, чоловѣка же напоминае, щобы обрѣзався серцемъ, н серцемъ сокрушенымъ и побожными дѣлами Богу служивъ. Причину, для котрои Церковь сей праздникъ въ тôмъ часѣ запровадила, дало историчне событіе обрѣзанія, а потôмъ поганьски праздники, котри на той часъ припадали, якъ высше сказано, и котри они великими роспустами и беззаконіями освящали. Особливо обходили поганьски Римляне 1. Сѣчня честь своего божка Яна (Janus) и богинѣ Стрены піятикою и всякими скверными дѣлами; межи Словенами дѣялося подôбно въ честь Коляды, коли они ходили съ Туромъ, богомъ вôйны. Щобы тымъ беззаконіямъ таму положити, и ихъ зъ помежи народа выкоренити, запровадила Церковь праздникъ Обрѣзанія, и приказала той день молитвами и постомъ освящати, и истинно бувъ сей день черезъ много столѣтій днемъ постнымъ. Перши слѣды сего праздника находимо въ 5. столѣтію.

Нарôдъ называе сей праздникъ новымъ рокомъ, понеже тогди зачинаеся рôкъ гражданьскій. Церковный рôкъ зачинаеся 1. Вересня, а въ латиньскôй Церкви першою Недѣлею Адвента. На Руси зачинався колись рôкъ церковный съ Мартомъ по примѣру старозавѣтнои Церкви, но пôзнѣйше принято звычай греческій, и церк. рôкъ зачинаеся 1. Вересня.

2. *Богоявленіе* обходится 6. Сѣчня на памятку крещенія І. Христа въ рѣцѣ Іорданьскôй, для того той праздникъ и Іорданомъ называеся. Сей праздникъ мавъ кромѣ своеи историчнои причины также бути явнымъ исповѣданіемъ божества І. Христа, и пригадовавъ кромѣ явного свѣдоцтва Бога Отца также перше чудо Христомъ въ Канѣ здѣлане. Сей праздникъ запроваджено въ Церкви греческôй вѣроятно вже въ 2. столѣтію, понеже Климентъ Александрійскій, который съ початку 3. ст. въ глубокôй старости померъ, споминае о нѣмъ яко о давнôмъ, и также находимо въ дѣлахъ св. Григорія Ниссейского, Златоуста, Амброзія и инныхъ проповѣди на сей праздникъ. Сей праздникъ бувъ первоначально постановленый на памятку явленья І. Христа черезъ Рождество и при крещенію, и его выступленія яко чудотворца въ Канѣ Галилейскôй, для того и его имя Богоявленіе. Въ 4. ст. приняла и западна Церковь той праздникъ, но въ иннôмъ видѣ, именно на памятку явленія Христа межи поганами черезъ звѣзду, котора трёмъ волхвамъ зъ востока показалася. Онъ называеся также праздникъ Просвѣщенія, понеже въ той день подôбно якъ передъ Пасхою и Сошествіемъ св. Духа катехумены крестилися.

3 *Срѣтеніе Господне*, празднуеся дня 2. Лютого т. е. въ 40 день по Рождествѣ Христовôмъ, на памятку, якъ І. Христосъ въ 40 день по Рождествѣ бувъ ведля закона Моисея до храма принесеный, и тамъ срѣтивъ го праведный Сімеонъ, которому Богъ обѣцявъ, що такъ довго не умре, доки не узритъ обѣцяного Мессію, зъ ôтти и его имя срѣтеніе (ὑπαπαντή—occursus). До половины 5. ст. не ма о тôмъ празднику ніякои згадки, ажь за панованья Цѣсаря Мартіана (450—457) обходжено той праздникъ въ Іерусалимѣ, зъ ôтки ôнъ въ Палестинѣ и малôй Азіи розширился. Р. 526 обходжено той праздникъ въ Антіохіи за панованья Ц. Юстина. Кôлька лѣтъ пôзнѣйше выбухла въ Царгородѣ велика зараза, на котору много людей умерало, для того приказавъ Ц. Юстиніанъ р. 541, щобы для ôтверненья строгои справедливости божои торжественно обходити праздникъ Срѣтенія, понеже певный боговѣйный мужъ казавъ, що мавъ видѣніе, зъ которого довѣдався, що тая епидемія тымъ способомъ устане. Запроваджено одже въ Царгородѣ праздникъ Срѣтенія, щобы „Богъ, который до Сімеона въ храмѣ прійшовъ, также и утисненымъ людямъ на помôчь прійшовъ“. Зъ Царгорода розширився той праздникъ скоро по всѣхъ восточныхъ церквахъ. Въ западнôй Церкви мавъ ôнъ бути запроваджений р. 494 за П. Гелазія, щобы вытиснути поганьски праздники, котори въ той часъ съ великимъ згôршеньемъ христіанъ ôтбувалися. Тіи праздники були постановлени въ честъ божка Феброуа, при чёмъ погане свои домы выкуряли смоляками; дальше въ тôмъ мѣсяци обходили праздникъ очищенья богини Юноны, потôмъ Просерпіны, дальше праздникъ Пана, божка пастырей и чередъ, lupercalia званый, и наконецъ поминки усопшихъ и богôвъ пôдземныхъ.

При всѣхъ тыхъ праздникахъ робили обходы, и кождый тримавъ свѣтло въ руцѣ. Щобы народъ ôтъ тыхъ суевѣрныхъ праздникôвъ ôттягнути, запровадила западна Церковь сей праздникъ, при чемъ также свѣчки свячено.

4. ***Преображеніе*** Христово 6. Серпня на памятку, якъ Христосъ на горѣ Θаворъ въ присутствіи трехъ ученикôвъ и двохъ Пророкôвъ преобразився. Сей праздникъ обходитъ восточна Церковь ôтъ 7. столѣтія торжественно; въ западнôй Церкви есть то тôлько малый праздникъ, который много пôзнѣйше тамъ оставъ принятый.

5. ***Воздвиженіе Честнаго Креста*** дня 14. Вересня, на памятку вынайденья св. креста, на которôмъ Христосъ смерть претерпѣвъ. Причина постановленья того праздника есть така: Елена мати Константина В. велѣла шукати крестъ Христа, и коли р. 326 найшли робôтники три кресты, и по чудеснôмъ уздоровленью однои женьщины правдивый крестъ Христа пôзнали, постановлено той день святковати. Въ р. 614 забрали Перзы Іерусалимъ, и взяли съ собою той св. крестъ, надѣючисъ дорогого окупу; но р. 628 були ôтъ Ц. Ираклія побити, и довжни були и св. крестъ ôтдати; ôтъ того часу той праздникъ еще торжественнѣйше обходжено, а на памятку, що Христосъ на тôмъ крестѣ умеръ, постановлено на сей день строгій пôстъ.

§. 161.

Праздники Богородични суть:

1. ***Зачатіе св. Анны*** 9. Студня, постановлене на памятку зачатія Преч. Дѣвы Маріи. Сей праздникъ находится въ греческôй Церкви вже въ 6. ст., а въ западнôй Церкви оставъ запроваджений ажь въ 11. ст. Первоначально не бувъ сей праздникъ въ честь непорочного зачатія впроваджений, хотяй по всѣ вѣки було побожне мнѣніе, которе найславнѣйши учени боронили, що Богъ зо взгляду на заслуги Спасителя захоронивъ Дѣву Марію въ першôй хвили початія ôтъ змазы грѣха первородного. Папа Пій IX. оголосивъ сей догматъ на желанье цѣлои кат. Церкви 8. Студня 1854. Праздникъ Зачатія бувъ найвысшимъ рѣшеніемъ зъ дня 17. Червня 1787 знесеный, и було приказано переносити го на слѣдуючу Недѣлю; но тое постановленье остало рѣшеніемъ ц. к. Министра Просвѣты и Вѣроисповѣданій зъ дня 8. Листопада 1857 ч. 19479 знесене, и роспоряджуньемъ Митроп. Литвиновича зъ дня 1. Студня 1857 ч. 6172 приказано, щобы той праздникъ 9. Студня торжественно обходжено.

2. ***Рождество Преч. Дѣвы Маріи*** дня 8. Вересня на памятку тои хвилѣ, коли Марія изъ праведныхъ Іоакіма и Анны народилася. Сей праздникъ запроваджено также перше на востоцѣ, еще въ 5. столѣтію, а ажь по 200 рокахъ зачали го и на западѣ обходити, найперше въ Испаніи а потôмъ въ цѣлôй западнôй Церкви по приказу П. Сергія I. (658—667).

3. ***Покровъ Пресв. Богородицы*** 1. Жовтня, запроваджений на памятку, якъ преч. Дѣва ôтвернула велике несчастье ôтъ Царгорода, при чемъ видѣли побожни монахи, якъ она своимъ омофоромъ городъ прикрывала. — Сей праздникъ не обходится торжественно.

4. ***Входъ въ Храмъ Пресв. Богородицы*** дня 21. Листопада на памятку, що праведни родичи привели Дѣву Марію до храма, и еи на службу Богу посвятили, где она до 14. року житья перебула. Той праздникъ установлено въ Царгородѣ р. 730, зъ ôтки ôнъ всюди на востоцѣ яко нарочитый праздникъ бувъ принятый. Въ западнôй Церкви запроваджений найперше во Франціи р. 1374 черезъ П. Григорія XI. а р. 1585 черезъ П. Сикста V. для цѣлои Церкви, но на западѣ не обходится торжественно.

5. ***Соборъ Пресв. Богородицы*** 26. Студня въ другій день праздника Рождества Христового, въ тôй цѣли постановленый, щобы мы, покланяючися рождшомуся Іисусу, ôтдавали честь и его божôй матери, при чёмъ также споминается, якъ Марія передъ Иродомъ до Египта по приказу ангела утѣкала. Сей праздникъ есть дуже давный.

6. ***Благовѣщеніе*** Пресв. Богородицы 25. Марта на памятку тои хвилѣ, коли ангелъ принѣсъ Маріи вѣсть, що она выбрана на матерь Сына божого. Той праздникъ обходила греческа Церковь вже въ першôй половинѣ 5. столѣтія, якъ посвѣдчае бесѣда патріарха царгородского Прокля въ той праздникъ держана, а Проклій умеръ въ першôй половинѣ 5. столѣтія. Въ западнôй Церкви запроваджено той праздникъ въ 7 столѣтію.

7. ***Успеніе Пресв. Богородицы*** 15. Серпня запроваджений на пôдставѣ давного преданія, що святе тѣло Маріи не остало въ земли, но въ третій день було взяте до неба. Сей праздникъ есть дуже давный, якъ межи иными показуеся зъ письмъ П. Гелазія, который р. 496 умеръ, и о тôмъ празднику говоритъ яко о давнôмъ и обще уважанôмъ. Всѣ тіи праздники съ изнятіемъ Покрова обходятся торжественно, маютъ предпразденьство и попразденьство. Кромѣ того суть еще три праздники въ честь пресв. Богородицѣ, именно: Положеніе честныя ризы Пресв. Богородицы, 2. Липня, положеніе честнаго пояса пресв. Дѣвы 31. Серпня и праздникъ сострраданія пресв. Богородицы въ десятый пятокъ по Воскресенію. — Въ латиньскôй Церкви есть 17 праздникôвъ Богородичныхъ.

§. 162.

Праздники нарочитыхъ Святыхъ:

1. Св. В. М. *Димитрія* (26. Жолтня), который за панованья Максиміана 26. Жовтня 296 въ Солунѣ мученическу смерть перетерпѣвъ и скоро по смерти чудами вславився, для того восточна Церковь его память щорочно торжественно обходитъ. На западѣ той праздникъ незнаемый.

2. *Св. Архистратига Михаила и прочихъ безплотныхъ Силъ* (8. Листопада). Сей праздникъ запроваджено около 6. ст. на вѣсть, що св. Михаилъ явився, и тымъ оказано союзъ, якій межи людьми и ангелами заходитъ.

3. *Св. Отца Николая* (6. Студня), который по многихъ трудахъ и апостольскихъ працяхъ 6. Студня 342 умеръ, а понеже такъ за житья якъ и по смерти многими чудами прославився, для того не о довго по смерти его яко святого почитали. Мощи св. Николая остали перенесени р. 1096 зъ Миръ Ликійскихъ, где були положени, до города Баръ въ Италіи, где доси спочиваютъ, и Богъ явнымъ чудомъ прославляе своего вѣрного слугу, зъ его бо мощей плыне всегда миро. Памятку перенесенія мощей св. Николая обходитъ Церковь въ лѣтѣ 9. Мая.

4. *Св. Первомученика Стефана* (27. Студня) т. е. въ третій день по Рождествѣ Христовôмъ, щобы учтити того святого, который першій кровь свою за Христа проливъ, о чёмъ св. Августинъ такъ пише: „Вчера праздновалисьмо Рождество Господа, днесь празднуемо Рождество слуги. Рождество Господа обходилисьмо въ той день, въ который ôнъ изволивъ родитися. Рождество же слуги обходимо въ той день, коли тойже оставъ вѣнчаный“. Зъ того слѣдуе, що сей праздникъ есть дуже давный, если св. Августинъ о нѣмъ, яко обще знаемôмъ говоритъ.

5. *Св. Василія В.* (1. Сѣчня) славного Учителя Церкви, который умеръ 1. Сѣчня 353. и за для славныхъ своихъ дѣлъ заразъ бувъ яко Святый почитаный.

6. *Трехъ Святителей, Василія В., Григорія Богослова и Іоанна Златоуста* (30. Сѣчня), котри найбôльше боролися съ еретиками, для того Церковь ихъ память щорочно торжественно обходила вѣроятно скоро по ихъ смерти.

7. *Рождество св. Іоанна Крестителя* (24. Червня), щобы ôтдати належиту честь тому Святому, который ведля слôвъ Спасителя бувъ найбôльшій межи пророками. Сей праздникъ, о которôмъ вже св. Августинъ (ом. 287) споминае, припадае тогди, коли день зачинае малѣти, и то цѣлкомъ ведля слôвъ Предтечи: „Ему (Христу) подобаетъ расти, мнѣ же малѣти“ (Іоан. 3., 30.). Есть то такожь першій примѣръ въ исторіи Церкви, що день рождества человѣка торжественно обходится, до того бо часу не було ани праздника рождества Маріи, котрый вѣроятно ажь въ 5. ст. запроваджено. — Въ честь св. Іоанна Крестителя обходитъ Церковь еще инни праздники, такъ: Усѣкновніе главы (29. Серпня), на памятку, якъ св. Іоанъ по приказу Ирода бувъ стятый. Тѣло св. Іоанна безъ головы взяли его ученики, и похоронили го коло замку Ирода Махерусъ. Пôзнѣйше перенесено тіи мощи до Самаріи, и тамъ ихъ похоронили въ гробѣ Елисея. Голову же св. Іоанна найшли два монахи въ колишнôмъ домѣ Ирода, и перенесли ен до Сиріи до города Емесы. Тамъ зновъ она запропастилася, и ажь р. 431 найшлася. Памятку першого и другого обрѣтенія головы св. Іоанна Крестителя обходитъ Церковь 24. Лютого. Потôмъ зновъ пропала тая голова и найшлася ажь р. 954, а на тую памятку постановленый церковный праздникъ 25. Мая. Пôзнѣйше, коли Сирію Сарацины нападали, перенесли Христіане голову св. Іоанна до Царгорода, а р. 1204 взяли ен крестоносцѣ съ собою, и занесли до города Аміенъ (Amiens) во Франціи, где по нинѣ находится.

8. Св. Ап. *Петра и Павла* (29. Червня), котри по довгихъ трудахъ Апостольскихъ въ Римѣ зôйшлися, и оба того самого дня, оденъ мечомъ, другій на крестѣ р. 67 або 68 смерть мученическу перетерпѣли, а Христіане заразъ ихъ праздникъ обходили.

Кромѣ тыхъ недвижимыхъ праздникôвъ въ честь нарочитыхъ Святыхъ обходила наша Церковь еще инни, котри Синодъ Замостскій причисляе такожь до великихъ праздникôвъ, но они пôзнѣйше остали на внѣ (pro foro) знесени, и называются въ устахъ народа церковными праздниками, понеже они маютъ въ книгахъ церковныхъ осôбне праздничне богослуженіе; но вѣрни не суть обовязани въ тіи дни вздержоватися ôтъ тяжкихъ робôтъ. Тіи праздники суть слѣдуючи: 1. Св. В. М. Георгія 23. Цвѣтня; 2. св. Апостола и Евангелиста Іоанна 8. Мая; 3. пренесеніе мощей св. Николая 9. Мая; 4. св. Иліи Пророка 20. Липня; 5. св. Анны, 25. Липня; 6. усѣкновенье главы св. Іоанна Крестителя 29. Серпня; 7. св. Священномученика Іосафата 16. Вересня, и 8. преставленіе св. Евангелиста Іоанна 26. Вересня. Тіи праздники остали одже въ змыслѣ высше опредѣленôмъ знесени, а роспорядженьемъ Перемыскои Консисторіи зъ дня 9. Липня 1814 ч. 949 було приказано, щобы ихъ празднованье переносити на слѣдуючу Недѣлю. Знесенье тыхъ праздникôвъ наступило за согласіемъ власти церковнои. Св. Престолъ Апостольскій видѣвся принужденымъ ограничити число праздникôвъ, понеже, якъ каже П. Урбанъ VIII. въ буллѣ „Universa per orbem“ зъ 13. Вересня 1642, „изъ доносôвъ Архіепископôвъ и Епископôвъ пôзнавъ, що число праздникôвъ такъ змоглося, що многи не знаютъ, котри праздники они по силѣ

законôвъ церковныхъ маютъ заховати, а котрыхъ празднованье есть лишене ихъ свобôднôй воли, и для того остигае ревнôсть въ обходженью праздникôвъ; що кромѣ того доходятъ до него жалобы зо стороны бѣдныхъ, що они про множество праздникôвъ не маютъ часу до працѣ на удержанье житья; що въ кôнци зробивъ досвѣдченье, що многи посвящаютъ дни празднични не службѣ божôй, но роспустѣ и грѣхамъ", и для того знѣсъ той Папа многи праздники. Тое постановленье ôтносилося впрочѣмъ въ первôмъ рядѣ до западнои Церкви, такъ якъ и пôзнѣйши роспорядженья Апостольского Престола. Однакожь и въ рускôй католическôй Церкви були тіи сами обстоятельства и потребы, и для того вже польске правительство удавалося до Риму, щобы гдекотри праздники остали на Недѣлю перенесени. Тое само повторилося, хоть пôдъ инными обстоятельствами иннымъ способомъ пôдъ австрійскимъ правительствомъ. Дня 13. Вересня 1784 до ч. 21426 завозвало Правительство Галицке рускихъ Епископôвъ, щобы число Праздникôвъ ограничили, а знесени праздники на Недѣлю перенесли, однакожь щобы зо взгляду на епархіальну практику задержали тіи праздники, котри до созиданья вѣрныхъ причиняются и суть потрѣбни. По повторнôмъ завозванью правительства зъ дня 11. Мая 1786 ч. 12029 выдала Консисторія на основѣ дворского декрета зъ 19. Липня 1787 пôдъ днемъ 11. Сѣчня 1788 окружне посланіе, въ котрôмъ роспорядила, що слѣдуючи праздники належитъ торжественно обходити: Въ Сѣчню: Обрѣзанье Господне, Богоявленье, трехъ Святителей; въ Лютôмъ: Срѣтеніе; въ Мартѣ: Благовѣщеніе; въ Цвѣтню: св. В. М. Георгія; въ Червню: Рождество св. Іоанна Крестителя, и св. Ап. Петра и Павла; въ Липню: Пророка Иліи; въ Серпню: Преображеніе, Успеніе и Усѣкновеніе; въ Вересню: Рождество Пресв. Дѣвы, Воздвиженіе честнаго Креста; въ Жовтни: св. Димитрія; въ Листопадѣ: св. Архистратига Михаила, Воведеніе въ Храмъ; въ Студни: св. Николая, Рождество Христово, Соборъ Пресв. Богородицы и св. Первомученика Стефана; дальше великій Пятокъ, свѣтлый Понедѣлокъ и Вторникъ, Вознесеніе и Понедѣлокъ по Сошествію св. Духа, т. е. праздника св. Тройци. О праздникахъ Зачатія Пресв. Дѣвы и святѣйшои Евхаристіи кажеся, що они суть въ гр.-как. обрядѣ такъ само якъ и въ лат. обрядѣ праздники, и що ихъ празднованье переносити належитъ на Недѣлю (высше §. 161. 2 сказано, що тое рѣшеніе зо взгляду на праздникъ непорочного Зачатія Маріи Дѣвы остало знесене). — Тымъ рѣшеніемъ остало одже число праздникôвъ ограничене, а еще бôльше ограниченье наступило за Епископа Львовского Петра Бѣлянского, котрый въ слѣдствіе дворского декрета зъ 28. Вересня 1791 согласився рѣшеніемъ зъ 15. Липня 1792 на перенесенье

слѣдуючихъ праздникôвъ на Недѣлю, именно: св. В. М. Георгія, св. Пророка Иліи, и Усѣкновенія главы св. Іоанна Крестителя. Тая практика заховуеся въ нашôй церковнôй провинціи до нынѣ. *)

---

*) О празднику св. Священномученика Іосафата, котрый за постояннôсть въ оборонѣ св. Соединенія мученическу смерть перетерпѣвъ, не ма въ тыхъ рѣшеніяхъ згадки. праздникъ того Святого католическои Руси обходится по днесь тôлько въ Церкви. По мученическôй смерти св. Іосафата писавъ Митрополитъ Велиминъ Рутскій до Апостольского Престола межи инными такъ: „Возрадовалася руска земля. Перше суху и безплодну зросила кровъ, котру схизматики изъ ненависти противъ св. Уніи и католическои вѣры пролили". П. Урбанъ VIII. причисливъ сего Мученика р. 1643 до числа блаженныхъ, а П. Пій IX. записавъ Го р. 1867 по переведенôмъ процесѣ канонизаціи до числа Святыхъ Угодникôвъ божихъ. При тôй случайности уважаю необходимымъ навести часть пастырского посланія б. п. Митрополита Спиридона Литвиновича зъ д. 21. Студня 1866 до ч. Орд. 159., котрый такъ звучитъ: „Послѣдными лѣтами тяжила на народѣ нашôмъ въ тôмъ краю всесильна рука божа въ справедливôмъ наказанію за грѣхи людски: огнѣ, потопы водни, посуха, неурожай и повсюдный недостатокъ, на конецъ голодъ, вôйна и розлични смертоносни хоробы соединилися на погубу любезного народа нашого. — Но всемилостивый Богъ и Отецъ нашъ небесный „щедръ и милостивъ Господь, довготерпѣливъ и многомилостивъ, не до конца прогнѣвается, ниже въ вѣкъ враждуетъ; не по беззаконіемъ нашимъ сотворилъ есть намъ, ниже по грѣхомъ нашимъ воздалъ есть намъ" (пс. 102., 8.); днесь Онъ милосердія окомъ поглядае на насъ и подае намъ небесну потѣху въ вѣрѣ святôй католическôй, котру устами и сердцемъ исповѣдуемъ; днесь небо отвераетсяи на всерадостну поруку ласки божои и милосердія Его являеся надъ нами свѣтлѣйша зоря небесного Іерусалима, новый Угодникъ божій и Предстатель за побожнымъ народомъ рускимъ: блаженный Священномученикъ Іосафатъ, Архіепископъ Полоцкій, котрого ôтъ бôльше якъ двѣста лѣтъ Церковь святая въ молитвахъ своихъ на помощь призывае, нынѣ же во всемірну радôсть по всѣмъ свѣтѣ католическôмъ на Олтаряхъ божихъ яко Святого почитати готовится! Се бо святѣйшій Отецъ всѣхъ вѣрныхъ, блаженнѣйша Голова Церкви Хрістовои, Пій Папа IX. духомъ божімъ проважденный, силою власти данои Му ôтъ Хріста Бога въ ключахъ царства небесного, розрѣшати и вязати на небѣ и на земли, торжественнымъ вырокомъ св. Собранія обрядôвъ изъ д. 2. Мая 1865 оголосити благоизволивъ: „що безпечно можна приступити до канонізаціи, то есть: до поставленія во Святыхъ блаженного Священномучени-

Г) Движими Праздники.

§. 163.

Праздникъ Пасхи. Имя и часъ празднованья.

Средоточіе всѣхъ движимыхъ праздникôвъ есть Праздникъ Пасхи, котрый всегда припадае въ одну изъ Недѣль межи 22. Мартомъ и 25 Цвѣтнёмъ: скорше ани пôзнѣйше не можна праздновати Пасхи. Имя Пасха мае сей праздникъ зъ того, що отвѣчае старозавѣтному празднику того имени. Пасха значитъ переходъ, понеже, коли Израилтяне мали зъ неволи Египетскои освободжеными бути, велѣвъ Богъ черезъ Мойсея, щобы кождый Израилтянинъ забивъ агнца, и его

ка Іосафата Архіепископа Полоцкого", а новѣйшимъ оголошеніемъ на весь міръ христіанскій зъ д. 8. Студня сего року въ неисповѣдиму радôсть увѣрени есьмо, що всесвѣтлѣйшій праздникъ поставленія во Святыхъ Священномученика нашого Іосафата въ первôй и славнѣйшôй на весь міръ Святыни, въ пресвѣтлôй Церкви св. верховного Апостола Петра въ Римѣ 29. Червня 1867 року обходится буде. — Возлюбленніи въ Хрістѣ! Передъ всѣмъ вознесѣмъ горѣ сердця наши и благодарѣмъ Бога Отца небесного, що чудомъ безконечнои милости Своеи даруе намъ нового Угодника и Засгупника передъ престоломъ славы Своеи, нового Предстателя за нами зъ роду и крови нашои: Святого Іосафата, положившого душу свою въ кровавыхъ мукахъ за вѣру святу, за соединеніе католическое, за вѣрный свôй нарôдъ и за вѣчне его спасеніе; витаймо Его на престолахъ Святынь нашихъ въ побожнôй радости, яко нове небесне свѣтило, просвѣщающое весь кругъ земный свѣтомъ вѣры божественнои и огрѣвающое сердця людски полуменемъ любви въ единствѣ св Духа". Потôмъ взывае до жертвъ потрёбныхъ для покрытья издержокъ при торжествѣ канонизаціи, и заключае: „Нашимъ заданьемъ буде, цѣле количество зôбраныхъ жертвъ на руки Преосвященного Архіепископа Назіанзенского киръ Іосифа Сембратовича, всевозлюбленного родимця нашого и заступника народа руского въ Римѣ, а въ сѣмъ дѣлѣ свят. Престоломъ Апостольскимъ постановленого Постулятора якъ найскорше переслати, и при тôмъ на вѣчну памятку такъ великого и славного для Церкви и народа нашого событія до всеобщои вѣдомости подати. Надъ симъ же богоугоднымъ предпринятіемъ да явится благодать и благословеніе Господа Бога и Спаса Нашого Іисуса Хріста за предстательствомъ Пречистыя Его Матери, святого Священномученика Іосафата и всѣхъ Святыхъ, Аминь". — Надѣятися, що праздникъ сего Святого Патрона Руси буде колись народнымъ Праздникомъ католическои Руси!

кровію помазавъ дверѣ своего дома, то ангелъ губитель ихъ мине. Пасха старозавѣтна була одже постановлена на памятку перехода ангела и выбавленья Израильского народа зъ неволѣ Египетскои, а Пасха новозавѣтна постановлена на памятку Воскресенія Христового, черезъ котре мы зъ неволѣ грѣховнои есьмо выбавлени. Называеся такожь Великдень, яко праздникъ Праздникôвъ и торжество торжествъ.

Праздникъ Воскресенія Христового запровадили безъ сомнѣнія еще Апостолы, и ôнъ ôтъ всѣхъ Церквей заразъ бувъ принятый, якъ особливо показуеся зъ великого спора о часѣ празднованья Пасхи, котрый спôръ коло половины другого столѣтія зачався. Восточни Христіане обходили сей праздникъ разомъ съ Жидами, т. е. 14. дня мѣсяця Нізанъ, незважаючи на то, чи той день на Недѣлю або на инный день припадавъ; западни же Христіане обходили той праздникъ въ Недѣлю по 14. дни мѣсяця Нізанъ. Зъ того повставъ спôръ, котрый вже Папа Аникетъ и св. Поликарпъ въ половинѣ 2. ст. хотѣли залагодити, но безъ успѣха. То само дѣло не удалося и П. Віктору (193—202), ажь Синодъ Никейскій І. (325) рѣшивъ той спôръ постановляючи: 1. що праздникъ Пасхи мае обходитися въ Недѣлю по повнолунію весняного рôвноденьстія, т. е. коли день и нôчь рôвнаеся; а понеже тое тôлько межи 22. Мартомъ и 25. Цвѣтнёмъ може случитися, для того припадае праздникъ Пасхи всегда въ протягу тыхъ 35. дней. 2. Если бы на той день припадала и жидôвска Пасха, то есть, если повнолуніе весняне на Недѣлю припадае, то переносится Пасху на слѣдуючу Недѣлю. (Якъ сталося н. пр. р. 1876). Для точного опредѣленія дня праздника Пасхи приказавъ тойже Синодъ Патріарсѣ Александрійскому, щобы ôнъ кождого року ведля золотого числа опредѣливъ день Пасхи, и тое Римскому Папѣ обвѣстивъ, котрый тое прочимъ Епископамъ до захованья мавъ до вѣдомости подати. Но западни Христіане ôткинули не одовго потôмъ кругъ Александрійскій, т. е. золоте число изъ 19 лѣтъ состояще, и вынайшли кругъ 84 лѣтній, въ котрôмъ ведля ихъ мнѣнія не тôлько новолунія, но и дни на той самый день мали вернутися. Щобы тое несогласіе усунути, составивъ Θеофиль Алекс. р. 380 кругъ 437 лѣтній, въ котрôмъ ведля его мнѣнія новолунія и дни на той самый день мали вертатися. Пôзнѣйше впровадивъ за панованья Имп. Аркадія Аніанъ, монахъ Египетскій, періодъ 532 лѣтній, но той не бувъ на западѣ заразъ принятый, и ажь коли за часôвъ П. Льва І. знову повставъ спôръ о дни Пасхи, впровадивъ Вікторъ Аквитаньскій 532 лѣтній кругъ Аніана въ уживанье. Но незадовго ôткинули го западни Христіане на ново, бо Діонизій Малый вынайшовъ въ 6. ст. кругъ 95 лѣтній; но той показався ошибочный и до вынайденья дня Пасхи неспосôбный; для того приняли западни Христіане знову

кругъ 532 лѣтній, котрый на востоцѣ ôтъ часôвъ Аніана уживаеся. — Для точного опредѣленія дня Пасхи выбираются зъ алфавита Кирилского 35 буквы пасхальни, котри называются ключь граничный, и буква пасхальна певного лѣта означае, кôлько днями того року Пасха отъ 21. Марта ôтстоитъ. Тіи буквы суть въ псалтири такъ расположени, що ôтъ буквы п на першôмъ мѣстци положенои до буквы ц, котра на остатнôмъ мѣстци стоитъ, составляютъ 532 лѣтній періодъ, котрый въ псалтири ключь Алфа называеся. Тіи буквы слѣдуютъ по собѣ не перерванымъ рядомъ и для кождого четвертого року есть буква червено означена, а коли цѣлый періодъ скôнчится зачинаеся зновъ ôтъ буквы п. Колися одже букву пасхальну вынайде, то легко опредѣлити день Пасхи.

Тую же букву можна вынайти за помочію таблицѣ Иренея, на котрôй лѣта періода 532 лѣтного означени суть буквами ôтъ п до ц. Періодъ той начинаеся ôтъ р. 344, потôмъ р. 876, дальше р. 1408, р. 1940 и т. д. Щобы найти букву пасхальну певного року, треба ôтъ того року ôттягнути періодъ попереджаючій, и потôмъ шукати на таблици отвѣтну букву, и еи значенье ведля слѣдуючои таблицѣ: а, 1; в, 2; б, 3; г, 4; д, 5; є, 6; ж, 7; ѕ, 8; з, 9; и, 10; і, 11; к, 12; л, 13; м, 14; н, 15; ѡ, 16; п, 17; р, 18; с, 19; т, 20; ѹ, 21; ф, 22; х, 23; ѿ, 24; ц, 25; ч, 26; ш, 27; щ, 28: ъ, 29; ы, 30; ь, 31; ѣ, 32; ю, 33; о, 34; ѧ, 35. — Н. пр. яка есть буква пасхальна р. 1874? Береся 1874, ôтъ того ôттягаеся 1408 яко періодъ попереджаючій остае 466 котрому числу ôтповѣдае на таблици Иренея буква и = 10; Теперь же, если число буквы пасхальнои есть 10 або меньше якъ 10, то додаеся 21, и дôстанеся день Пасхи въ Мартѣ: если же есть тое число бôльже ôтъ 10, то ôттягаеся ôтъ него 10, и маеся день Пасхи въ Цвѣтню. Одже въ р. 1874 есть буква и = 10, додаеся 21 = 31; для того Пасха припадала 31. Марта. Р. 1875? Оттягаеся 1408, остае 467 котрому числу ôтповѣдае буква х = 23; ôтъ того ôттягаеся 10, одже въ р. 1875 була Пасха 13. Цвѣтня. Р. 1876? Оттягаеся 1408, остае 468, котрому числу отвѣчае буква м = 14; тъ ôтого ôттягаеся 10 остае 4; одже Пасха була въ р. 1876 дня 4. Цвѣтня. (Тымъ способомъ опредѣляеся изъ наведенои таблици день Пасхи. Впрочёмъ тутъ сказано тôлько тое, щое въ практицѣ придатне; умѣетно пише о тôмъ Dr. Gregor Jachimowicz, Abhandlung über die Regeln, nach welchen die Slaven des griechischen Ritus den Ostertag berechnen. Lemberg 1836, въ рускôмъ переводѣ перепечатана въ Рускôмъ Сіонѣ р. 1875. Зрôвнай такожь: Балудянскій, исторія церковная, Віенна 1852 ст. 22. Nilles, Commentarius de computo ecclesiastico, Atrebati 1864 pag. 93 ss.

Опредѣливши день праздpraзднованья Пасхи, легко вже опредѣлити часъ, коли припадаютъ прочи движими Праздники, понеже они зависятъ ôтъ Пасхи. Всѣ тіи Праздники стоятъ съ Пасхою въ тѣснôй звязи, и ведля того, чи передъ Пасхою, чи по Пасцѣ припадаютъ, належатъ до Предпразденьства або Попразденьства Воскресенія Христового.

§. 164.

Предпразденьство Пасхи.

Понеже Пасха есть найбôльшій Праздникъ христіаньскій, або якъ Церковь выражаеся „праздниковъ праздникъ и торжество торжествъ“, для того не ограничаеся его празднованье на оденъ день, но повтаряеся черезъ цѣлый рôкъ що Недѣли, а кромѣ того окруженый есть той праздникъ цѣлымъ кругомъ праздникôвъ, котри або на Пасху приготовляютъ, и предпразденьство Пасхи становлятъ, або идею и значенье сего праздника мовбы живше и всестороннѣйше представляютъ, и сей великій праздникъ отвѣтно его высокому значенью заключаютъ и до Попразденьства Пасхи належатъ.

До Предпразденьства Пасхи належатъ:

а) Недѣля о Мытари и Фарисею, коли насъ Церковь взывае, щобысьмо начинаючи обходити памятъ страстей Христовыхъ смирилися серцемъ, и такъ приготовлялися на праздникъ свѣтлого воскресенія Христового. Тая Недѣля называеся такожь початокъ Тріоди, понеже ôтъ тои Недѣли начинаеся богослуженіе зъ Тріоди. Початокъ Тріоди опредѣляеся або такъ що ся ôтъ дня пасхального 70 дней назадъ числитъ, або такъ: до числа буква пасхальнои додаеся въ простôмъ роцѣ 10, а въ високосномъ 11, и если буде зъ того число меньше ôтъ 32, то маемо день Тріоди въ Сѣчню; если же число бôльше ôтъ 32, то ôттягаеся 31 и выйде початокъ Тріоди въ Лютôмъ, н. пр. р. 1874 есть число буквы пасхальнои 10, до того додаеся 10, одже бувъ початокъ Тріоди, або Н. Мытаря и Фарисея 20. Сѣчня.

в) Недѣля о блуднôмъ Сыну показуе чоловѣкови нескôнчене милосердіе боже, для того взывае го до щирого покаянія; но знаючи, що многихъ не взрушитъ голосъ любви, читае Церковь *г)* въ Недѣлю Мясопустну евангеліе о страшнôмъ судѣ, щобы тымъ грѣшника до покаянія взрушити. Оттакъ показуе чоловѣкови *д)* въ Недѣлю Сыропустну, якъ святый часъ поста пережити мае, и якъ молитвою, постомъ и добрыми дѣлами на спасеніе вѣчне собѣ довженъ заслуговати. Но пôдставою всякихъ добрыхъ дѣлъ есть вѣра, бо безъ вѣры не можна подобатися Богу, тому *е)* Церковь празднуючи въ першу Недѣлю поста память побѣды православія надъ иконоборцями взывае насъ, що-

бысьмо сильно вѣрили въ Христа и уподобилися Богу и Святымъ, котрыхъ намъ Церковь въ образахъ представляе, и котрый образъ мы черезъ грѣхъ обезобразили. Ôттакъ *ж)* показуе намъ въ **другу Недѣлю** поста пôдъ образомъ розслабленого наше сумне состояніе и показуе, що если вытримаемо на предпринятôй дорозѣ покаянія, и мы будемо очищени; а щобы насъ до дальшихъ працъ для нашого спасенія заохотити и покрѣпити, ставляе намъ передъ очи св. крестъ *з)* въ **трету Недѣлю поста**, напоминаючи насъ въ евангелію, щобысьмо послѣдовали Христу, котрый на тôмъ крестѣ смерть перетерпѣвъ и насъ ôткупивъ. Но вже зближаеся свѣтлый праздникъ Пасхи, котрый мы чистымъ серцемъ довжни обходити, для того *и)* напоминае насъ въ **четверту недѣлю** поста, щобысьмо очистили совѣсть въ щирôй сповѣди, и не дали замкнути собѣ уста черезъ духа нѣмого, ворога нашого спасенія, но высказали всё, що намъ на серци лежитъ въ Тайнѣ Покаянія. Потôмъ же *к)* въ **пяту и шесту Недѣлю поста** показуе намъ межи инными, що наше найбôльше счастье состоитъ въ соединенію съ Богомъ, котрого мы въ св. Тайнѣ Евхаристіи пріймаемъ. Страстна седмиця посвящена памяти страстей Спасителя и съ великимъ торжествомъ обходится. Часъ одже ôтъ Недѣли Мытаря и Фарисея есть приготовленьемъ на свѣтлый Праздникъ Пасхи; Церковь свята представляе въ тôмъ часѣ чоловѣкови, — якъ при обзорѣ дотычного богослуженія побачимо, — его счасливе состояніе передъ грѣхопаденіемъ, и его сумне состояніе по грѣхопаденію, изъ котрого го единородный Сынъ божій выкупивъ, и учитъ го, якъ ôнъ за помочію благодати божои може и повиненъ двигнутися изъ рабства ворога спасенія, и статися приобрѣтенымъ Сыномъ божимъ, наслѣдникомъ благъ вѣчныхъ.

§. 165.

Попразденьство Пасхи.

Черезъ довгій часъ приготовляе Церковь свята вѣрныхъ на достойне и правдиво христіаньске празднованье Пасхи; всѣ обряды и молитвы предпразденьства стремлятъ до того, щобы приготовити христіанъ, щобы они пріймаючи Агнца пасхального могли щиро и сердечно сказати зъ дѣтьми еврейскими: „Благословенъ грядый во имя Господне“. Но якъ Церковь съ великою старанностію приготовляе вѣрныхъ на сей свѣтлый Праздникъ, якъ въ тôмъ предпразденьствѣ ôткрывае передъ очима вѣрныхъ станъ найбôльшого пониженья Сына божого, такъ ôтсланяе въ Праздникъ Пасхи и слѣдуюче попразденьство образъ Его найвысшои, божои славы и величества, а чоловѣка учитъ, якъ ôнъ мае старатися, щобы стався участникомъ благодати ôткупленья.

Такъ коли намъ Церковь св. въ свѣтлый Праздникъ Пасхи оголосила радостну вѣсть о Воскресенію Христа, Слова, единородного Сына божого, котрый для нашого спасенія стався чоловѣкомъ, и понижившися до крестнои смерти, силою своего божества воставъ изъ мертвыхъ, хоче насъ также пересвѣдчити о тôй основнôй правдѣ христіаньства, и для того пригадуе намъ въ **Ѳомину Недѣлю**, якъ Апостолъ Ѳома оставъ наочно пересвѣдченый о воскресенію Христовôмъ, щобы мы „не видѣвши но вѣровавши блаженьство осягнули“. — Но сама вѣра не достаточна до спасенія, вѣра довжна въ дѣлахъ оказоватися, для того напоминае насъ Церковь въ **Недѣлю Мироносицъ**, щобысьмо украсили наши души цвѣтами христіаньскихъ добродѣтелей, якъ тіи жены, котри спѣшили помазати тѣло Христово дорогоцѣнными олѣйками; а въ **Недѣлю о розслабленнôмъ** учитъ насъ, що кождый, хотьбы якъ застарѣлый налоговый грѣшникъ може двигнутися изъ сна грѣховного, если тôлько съ вѣрою и преданностію удасться до воскресшого Христа. Потôмъ подробнѣйше показуе образы розличныхъ грѣшникôвъ, котри черезъ щире покаяніе остали оправдани, такъ: въ **Недѣлю о Самарянынѣ** представляе налогового грѣшника, котрый служивъ похоти плотскôй, а въ **Недѣлю о слѣпôмъ** грѣшника, котрый бувъ слѣпый для всякои правды и честноты, и живъ въ рабствѣ грѣха, доки и его очи не остали для правды отворени. А коли такъ Церковь всѣхъ до вѣры въ Христа воскресшого завозвала и ихъ на дорогу духовного ôтродженья допровадила, заключае кругъ Пасхальный празднуючи въ 40 день по Пасцѣ праздникъ **Вознесенія Господня**.

Іисусъ Христосъ совершивъ вже дѣло ôткупленья рода людского, исповнивъ чашу страстей, задосыть учинивъ справедливости божôй, зломивъ силу ада и отворнвъ роду людскому замкнени черезъ грѣхъ врата Царства небесного. Апостолы остали достаточно поучени и для справованья ихъ уряда потребною властію выпосажени. Церковь була установлена, и пôдъ видиму Голову поставлена: всё одже було совершене, для чого І. Христосъ на свѣтъ прійшовъ, и всё остало такъ заряджене, щобы кождый чоловѣкъ мôгъ статися участникомъ благодати ôткупленья. Теперь одже прійшовъ часъ, щобы единородный Сынъ божій, котрый для нашого спасенія стався чоловѣкомъ, вернувъ до своего небесного Отца. Для того взявъ Христосъ своихъ ученикôвъ на гору елеоньску, щобы тамъ передъ ихъ очима вознестися на небеса. На тôй горѣ зачалося терпѣніе Спасителя, тамъ одже мало зачатися и его прославленіе; на горѣ елеоньскôй видѣли Апостолы Христа въ найбôльшôмъ пониженью, бо тамъ оставъ пôйманый, звязаный и на беззаконый судъ поведеный; на тôй горѣ мали го такожь узрѣти въ найбôльшôй небеснôй славѣ. Тутъ

говоритъ съ ними послѣдній разъ, обѣцюе имъ низпослати Утѣшителя святого Духа, потверджае ихъ въ ихъ урядѣ кажучи: „Дадеся мнѣ всяка власть на небеси и на земли. Шедше убо научите вся языки, крестяще ихъ во имя Отца и Сына и святаго Духа: учаще ихъ блюсти вся, елика заповѣдахъ вамъ: и се азъ съ вами есмь во вся дни до скончанія вѣка“, и благословлящи ихъ вознѣсъ ся на небо. Тымъ одже остала заключена земска дѣятельнôсть Богочоловѣка, и на памятку тои торжественнои хвили оставъ запроваджений Праздникъ Вознесенія Господня. Не можна сомнѣватися, що вже Апостолы обходили той праздникъ, котре мнѣніе подѣляе св. Августинъ, коли пише: „Тое, що мы не ведля писанія, но изъ преданія заховуемо, и що на цѣлôмъ свѣтѣ заховуеся, треба такъ уважати, якъ бы оно було запроваджено ôтъ самыхъ Апостолôвъ або ôтъ Соборôвъ, якъ н. пр. страсти Господни, его воскресеніе, его вознесеніе, сошествіе святого Духа щороку празднично обходятся“ (Ep. 44. c. 1.). Однакожь здаеся, що той праздникъ не бувъ заразъ обще принятый, понеже о немъ не споминаютъ найдавнѣйши церковни писателѣ восточнои и западнои Церкви, а Орігенъ вычисляючи христіаньски праздники о вознесенію ничь не згадуе. Перши слѣды о тôмъ празднику находятся въ такъ званыхъ Конституціахъ Апостольскихъ (котри остали написани при кôнци 3. и съ початку 4. столѣтія), котри роспоряджаютъ, щобы въ праздникъ Вознесенія невôльники були свободни ôтъ роботы, понеже въ той день довершивъ Христосъ свое земске житье (Lit. VIII. c. 33.). Той праздникъ оставъ одже вѣроятно обще запроваджеый при кôнци третого столѣтія. Св. Іоанъ Златоустъ и св. Августинъ знаютъ о тôмъ празднику, бо ôтъ нихъ маемо бесѣды на вознесеніе.

По вознесенію слѣдуе 10 дней, котри суть властиво попразденьствомъ вознесенія, но можна ихъ такожъ уважати яко предпразденьство Сошествія св. Духа, понеже въ евангеліяхъ тыхъ дней часто споминаеся о маючôмъ снійти св. Духу. Въ тôмъ часѣ припадае сема Недѣля по Пасцѣ, въ котру воспоминаеся память св. отецъ первого Никейского Собора, котри осудили ересь Арія, и торжественно исповѣли божество Іисуса Христа „Сына божія единороднаго, отъ Отца рожденнаго прежде всѣхъ вѣкъ, Свѣта отъ Свѣта, Бога истинна отъ Бога истинна, рожденна, не сотворенна, единосущна Отцу, имже вся быша.“ И дѣйстно тое воспоминанье есть на дуже отвѣтнôмъ мѣстци року церковного; бо въ минувши Недѣли показала Церковь всемогущество Христа, опровергнула розлични сомнѣнія о его божествѣ, показала всякого рода людямъ, що тôлько въ Христѣ и черезъ Христа могутъ бути спасени, а коли обходила и найславнѣйшій доказъ божества Христового, его вознесеніе, показуе теперь въ тую

Недѣлю побѣду вѣры надъ всѣми ворогами, а чоловѣка учитъ, акъ ôнъ вѣрою въ Христа всѣхъ ворогôвъ своего спасенія може побѣдити.

Въ десятый день по Вознесенію слѣдуе Сошествіе св. Духа, понеже въ той день зôйшовъ Духъ св. на Апостолôвъ въ Іерусалимѣ зôбраныхъ. Сей праздникъ называеся такожь Пятдесятниця, которе имя походитъ або зъ ôтти, що ôтъ Пасхи до Сошествія св. Духа есть 50 дней, для того и цѣлый той часъ пятдесятницею называеся, або взяте есть изъ старого завѣта, который мавъ такожь въ пятдесятый день праздникъ на памятку законодательства на горѣ Синайскôй, понеже въ пятдесятый день по исходѣ изъ Египта давъ Богъ Исраилтянамъ законъ. Той старозавѣтный праздникъ бувъ образомъ новозавѣтнои Пятдесятници, и оставъ черезъ него доповненый и довершеный. Старозавѣтна пятдесятниця пригадовала основанье царства божого (теократіи) въ народѣ избранôмъ; а новозавѣтна пятдесятниця обходитъ памятку царства божого нового завѣта, до которого суть покликани всѣ роды землѣ; законодательство Синайске обовязовало народъ избраный до работы закона, а черезъ сошествіе св. Духа остали всѣ люде покликани до свободы дѣтей божихъ; Духъ св. накланяе насъ до исповненія закона не загроженьемъ каръ, но возбудженьемъ въ насъ дитиннои любви; на Синаи выписавъ Богъ законъ на каменныхъ таблицяхъ. Духъ св. же записуе законъ любви Бога и ближнього въ нашихъ серцяхъ чертами незатераемыми. По старозавѣтнôй Пятдесятници приносили Исраилтяне Богу первенцѣ земскихъ плодôвъ, Христіане же приносятъ Богу цвѣты и плоды добродѣтелей, котори въ нихъ родятся за помочію благодати св. Духа. — Такожъ и пора року, коли Пятдесятниця празднуеся, есть дуже отвѣтна; бо въ тôмъ часѣ находится цѣла природа въ своѣмъ найкрасшôмъ блеску, що узмысловляе дѣйствія св. Духа въ серцяхъ вѣрныхъ, котори за помочію ласки св. Духа очистилися ôтъ змазы грѣховнои, и украсилися добродѣтелями. Зъ ôтти повставъ звычай, що Христіане въ той день украшаютъ Церкви и свои домы зелеными деревами и цвѣтами, про що и самъ праздникъ у многихъ называеся зелеными святами. У насъ мае той праздникъ такожь имя Русалѣ, которе имя походитъ зъ часôвъ поганьскои Руси, котора въ той часъ чтила божища Русалки. Христіане задержали имя, но въ значенью Христіаньскôмъ. У св. Григорія Наз. приходитъ той праздникъ пôдъ именемъ День святого Духа.

Той Праздникъ походитъ безъ сомнѣнія зъ часôвъ апостольскихъ, бо певно Апостолы не залишили що року обходити памятку тои торжественнои хвили, коли наитіемъ св. Духа остали вповнѣ просвѣщени, и коли Церковь христіаньска на внѣ властиво остала основана. Суть

учени, котори припущаютъ, що вже въ Дѣяніяхъ апостольскихъ, именно въ гл. 2., ст. 1. и гл. 20., ст. 16. св. Лука говоритъ о христіаньскôй Пятдесятници, но инни съ бôльшою вѣроятностію тіи мѣстця ôтносятъ до старозавѣтнои Пятдесятници. Но маемо инни неоспорими свѣдоцтва о апостольскôмъ початку сего праздника; такъ о нѣмъ говоритъ св. Юстинъ М., св. Ириней, Тертулліанъ, Орігенъ, а св. Августинъ на мѣстци высше наведенôмъ выразно приписуе его початокъ апостольскимъ часамъ.

Пятдесятниця мае также попразденьство, которе треває до слѣдуючои Суботы, коли сей праздникъ заключаеся, або якъ церковни книги выражаются, ôтдаеся. Въ давныхъ часахъ обходили христіане цѣлый той тыждень празднично и вздержовалися ôтъ тяжкихъ роботъ, теперь есть тôлько въ Понедѣлокъ великій праздникъ, который въ церковныхъ книгахъ называеся „Понедѣлокъ святаго и животворящаго Духа"; въ нашихъ літургиконахъ же есть на той день призначена также служба пресвятôй Тройци, и той день называе Синодъ Замостскій Праздникомъ Пресвятои Тройци, въ который мы торжественно исповѣдаемъ вѣру въ Бога въ Тройци святôй единого. Початокъ того праздника есть на западѣ, и то въ пôзнѣйшихъ часахъ. До осьмого столѣтія праздновали го тôлько въ гдекоторыхъ околицяхъ, и Римска Церковь не была за его впроваджуеньемъ; дальше обходили той праздникъ не въ той самъ день, одни въ Недѣлю передъ адвентомъ, други въ Недѣлю по Сошествіи св. Духа, ажь П. Іоанъ XXII. († 1334) роспорядивъ, щобы той праздникъ бувъ въ цѣлôй Церкви въ першу Недѣлю по Сошествіи св. Духа обходженый.

До движимыхъ Праздникôвъ причислити належитъ также Недѣлю всѣхъ Святыхъ, т. е. першу Недѣлю по Сошествіи св. Духа. Понеже не было можливе память всѣхъ святыхъ Мученникôвъ, Исповѣдникôвъ и т. д. осôбно обходити такъ для малого числа дней року, якъ и для того, що многихъ Святыхъ имена были незнаеми, а Церковь уважала за святу довжнôсть ихъ святу память почитати, для того вже въ першихъ вѣкахъ установлено день посвященый памяти и почитанью всѣхъ святыхъ Угодникôвъ божихъ, и на востоцѣ бувъ той Праздникъ вже въ 4. столѣтію обще знаемый и обходженый, якъ свѣдчитъ св. Іоанъ Златоустъ въ „Похвалѣ всѣхъ Святыхъ, котори на цѣлôмъ свѣтѣ мученическу смерть перетерпѣли". Зъ тои бесѣды показуеся также, що вже тогди обходила Церковь той праздникъ въ першу Недѣлю по сошествіи св. Духа, бо св. Іоанъ Зл. такъ зачинае свою бесѣду: „Еще не минула Седмиця, ôтъ колисмо праздновали Пятдесятницю, и знову приспѣвъ мученическій хоръ або полки мученикôвъ не меньши ôтъ тыхъ полкôвъ ангельскихъ, котори Яковъ видѣвъ" (Быт. 32., 2.). Зр. S. Chrysost. opera ed. Migne t. II. col. 705 ss. — На западѣ оставъ той праздникъ о много пôзнѣйше запроваджений при слѣдуючôй случайности: Цѣсаръ Фокасъ подаривъ П. Бонифатію IV. р. 610 выставленый ôтъ Марка Агріппы пантеонъ, въ которôмъ мѣстилися розличны поганьски идолы. Папа перестроивъ тую будôвлю на христіаньску Церковь, велѣвъ до неи перенести мощи многихъ Святыхъ, посвятивъ тую Церковь въ честь Пресвятои Богородицѣ и всѣхъ Святыхъ, и запровадивъ въ Римѣ праздникъ всѣхъ Святыхъ, который припадавъ на 12. Мая, понеже то бувъ день освященія Церкви. Въ цѣлôй западнôй Церкви оставъ той праздникъ запроваджений черезъ П. Григорія III. р. 731, не, якъ инни кажутъ, черезъ П. Григорія IV. р. 834, понеже за той праздникъ згадуе Martyrologium Bedae († 735) и вже Алькуину знаемый той праздникъ пôдъ именемъ: Omnium Sanctorum. Коли той праздникъ оставъ перенесеный на день 1. Листопада, не вѣдомо. Нашъ народъ называе день св. Космы и Дамяна, который 1. Листопада ст. ч. припадае, также днемъ всѣхъ Святыхъ, очевидно ведля аналогіи рим.-кат. обряда.

Дальше до движимыхъ праздникôвъ належитъ Праздникъ святѣйшои Евхаристіи. Початокъ сего праздника есть въ западнôй Церкви, а причина его запроваджуенья есть слѣдуюча: Въ Епархіи Люттіхъ во Франціи жила побожна инокиня Юліанна, и она мала видѣніе, въ которôмъ узрѣла мѣсяць на однôй сторонѣ притьменый, при чёмъ почула голосъ божій, который значенье того видѣнія пояснявъ тымъ, що въ крузѣ праздникôвъ не достае еще оденъ праздникъ въ честь св. Тайны Евхаристіи. Она сообщила тое видѣніе тамошному крылошанину Іоанну, который еи напôмнувъ, щобы въ тôмъ взглядѣ удалася до Епископôвъ и ученыхъ богословôвъ, що она истинно здѣлала. Ученый Доминиканъ Гуго, и Архіпресвитеръ Лютіхскій Яковъ Панталеонъ (который пôзнѣйше оставъ Папою пôдъ именемъ Урбанъ IV.) судили, що тое видѣніе походитъ ôтъ Бога, и просили тогдашного Епископа въ Люттіхъ Роберта, щобы запровадивъ той праздникъ. Епископъ Робертъ согласився на тое, и созвавъ Синодъ, на которôмъ хотѣвъ той праздникъ торжественно оголосити; но коли вже всё остало приготовлене, умеръ той Епископъ 16. Жовтня 1246 и дѣло остало на короткій часъ застановлене. На ново порушивъ тую справу высше згаданый Гуго (Hugo); коли оставъ кардиналомъ легатомъ въ Нидерляндіи, тогди ôнъ роспорядивъ, щобы всѣ Церкви его легаціи обходили той праздникъ. Такъ оставъ той праздникъ запроваджений въ Епархіи Люттіхъ и въ пограничныхъ Епархіяхъ. Ишло теперь о запроваджуенье сего праздника въ цѣлôй Церкви, що истинно сталося за стараньемъ наслѣд-

ника Роберта Епископа Генрика. Той Епископъ удався до Папы Урбана IV., давнѣйшого Архіпресвитера въ Люттіхъ, єъ прошеніемъ, щобы той праздникъ оставъ въ цѣлôй Церкви запровадженый, и П. Урбанъ IV. выдавъ дня 11. Серпня 1264 конституцію: „Transiturus", въ котрôй сей праздникъ для цѣлои Церкви запровадивъ. Но вже 2. Жолтня 1264 умеръ П. Урбанъ IV., а понеже никто не настававъ на торжественне обходженье сего праздника, не було его празднованье обще, ажь доки П. Климентъ V. на вселеньскôмъ Соборѣ Віенскôмъ р. 1311 конституцію Урбана VI. потвердивъ, а П. Іоанъ XXII. (1316) еи въ житье впровадивъ. Слѣдуючи Папы старалися о якъ найторжественнѣйше обходженье того Праздника, а Соборъ Тридентійскій называе го „побѣдою надъ ересію", и анатема кидае на тыхъ, котри бы сей праздникъ ôткидали. — Наша св. Церковь обходитъ сей праздникъ торжественно въ втору Недѣлю по Сошествіи св. Духа. И истинно достойно и праведно есть ôтдавати честь и славу „хлѣбу преестественному, егоже Ангели и Архангели трепещуще видѣти желаютъ", не тôлько при каждôй иннôй случайности, но такожь посвятити его почитанью осôбный день, бо и всѣ инни таинства нашои св. вѣры мы воспоминаемъ и почитаемъ при каждôмъ богослуженію, а однакожь на ихъ честь посвящаемъ такожь и осôбни дни." „Въ правдѣ, каже оденъ ученый, празднуе Церковь ôтъ Апостольскихъ часôвъ память установленья св. Т. Евхаристіи въ страстный Четверъ; но понеже въ той день занимаеся розмышляньемъ надъ страстьями и смертію Христа, и для того не може перенятися радостію отвѣтною тому празднику, понеже кромѣ того въ згаданый день многими инными священнодѣйствами есть занята; для того судила, що есть отвѣтно запровадити осôбный праздникъ въ честь того великого дѣла любви Христовои, и то въ часѣ для обявленья радости отвѣтнѣйшôмъ". „Для покрѣпленья вѣры, каже П. Урбанъ IV., и для возвысшенья католическои вѣры уважалисьмо за достойно и праведно роспорядити, щобы въ честь того высокого таиньства кромѣ церковного празде्ньства, въ котрôмъ го Церковь згадуе, бувъ щорочно обходженый осôбный, торжественный праздникъ . . . . Тогди повинни серця, голосы и уста всѣхъ спѣвати имны спасительнои радости, тогди довжна вѣра ликовати, надѣя радоватися, любовь веселитися . . . . . О щобы любовь для службы божои воспламенила вѣрныхъ, щобы они черезъ тое росли въ заслугахъ у того, котрый дався за нихъ въ цѣну ôткупленья, и имъ въ пищу подаеся, и щобы по сêмъ житью сподобилися бути достойными приняти его яко нагороду".

Послѣдній праздникъ, котрого часъ празднованья зависитъ ôтъ дня Пасхи, есть „Праздникъ сострапанія Пресвятои Богородицѣ", котрый совершаеся въ пятокъ второи седмицѣ по Недѣли всѣхъ Святыхъ. Сей церковный праздникъ отвѣчае празднику римско-кат. обряда пôдъ именемъ: „Festum dolorum beatissimae Virginis", котрый западна Церковь обходитъ въ пятокъ передъ цвѣтною Недѣлею, и его початокъ походитъ ведля свѣдоцтва П. Венедикта XIV. зъ 15. столѣтія, коли найперше оставъ заведеный въ Епархіи Кольоньскôй (Köln) черезъ провинціальный Синодъ р. 1413 по тôй причинѣ, щобы опровергнути злобу Гусситôвъ, котри безбожною рукою нищили и обезчещали образы Христа и болѣзнуюцои Матери божои, и щобы учтити велики страданія, котри Матерь божа пôдъ крестомъ Христа перетерпѣла. Коли той праздныкъ церковный въ Нѣмеччинѣ оставъ принятый, запровадивъ го П. Бенедиктъ XIII. въ цѣлôй Церкви, а Синодъ Замостскій вычисляе го межи движимыми Праздниками.

§. 166.

Д) *Посты и Загальницѣ.*

Важне мѣстце въ роцѣ церковнôмъ занимаютъ посты, котри Церковь яко дуже спасительне средство до осягненья вѣчного спасенія постановила въ тôмъ намѣренію, щобы вѣрни тіи особливо дни посвятили на покаяніе и молитву, и такъ не тôлько приготовлялися на достойне празднованье великихъ таинствъ христіаньскихъ, но такожь съ бôльшимъ успѣхомъ старалися осягнути вѣчне спасеніе.

1. Посты суть двоякого рода, тыжневи и рочни. Кождого тыжня есть въ Церкви восточнôй пôстъ въ Середу и Пятницю, понеже въ Середу оставъ Христосъ черезъ Юду проданый, а въ Пятницю умеръ на крестѣ. Западна Церковь поститъ въ Пятницю на памятку смерти Христа на крестѣ, и въ Субботу, въ котрый день Христосъ спôчнувъ въ гробѣ. Тіи посты походятъ зъ апостольскихъ часôвъ, якъ зо взгляду на восточну Церковь свѣдчитъ Епифаній: „Въ Середу и Пятницю есть приписаный пôстъ; бо въ Середу оставъ Христосъ проданый, а въ Пятницю умеръ на крестѣ. И ведля преданія Апостольского належитъ въ тіи дни постити, щобы исповнилося писаніе: „Пріидутъ дніе, егда отимется отъ нихъ (ученикôвъ) женихъ (Христосъ), тогда постятся" (Мт. 9., 15.) Comp. verae doctrinae de fide eccl. cath. — Звычай западнои Церкви, въ Пятницю и Субботу постити выводитъ П. Иннокентій І. тоже зъ апостольскихъ часôвъ, бо такъ пише: „Если мы Недѣлю для преславного воскресенія Христового не тôлько въ праздникъ Пасхи обходимо, но и кождои седмицѣ цѣлого року, если въ Пятницю постимо за для страстей Христовыхъ, то не повиннисьмо минати и Субботу, яко переходъ ôтъ смутку до радости. Бо

вѣдомо, що Апостолы сумовали въ тіи два дни, и крылися зъ боязни передъ жидами. Для того не ма сомнѣнія, що они постили черезъ тіи два дни. Тіи ôтъ Апостолôвъ заховани посты довжни и мы обходити що тыждня“ (Ep. 1. ad Decent c. 4. in c. 13. Dist. III. de consecr.). Въ прочемъ кождый чоловѣкъ обовязаный захoвати посты приписани законами его обряда.

Рочни посты, т. е. посты, котри тôлько разъ въ роцѣ обходятся, суть ведля хронологичного порядку церковного року слѣдуючи:

а) Въ праздникъ воздвиженія честного и животворящого креста дня 14. Вересня ст. ч. на памятку событія наведеного высше при тôмъ праздникy.

в) **Пôстъ передъ Рождествомъ Христовымъ**, котрый намъ пригадуе, якъ побожни патріархи и праведники старого завѣта въ постѣ и молитвѣ ожидали на прихôдъ Спасителя и есть установленый, щобы насъ приготовити на достойное празднованье Рождества Христового. О початку сего поста суть розлични мнѣнія. Ведля Дуранда (Ration. div. off. l. VI. c. 2.) бувъ той пôстъ ôтъ самого Апостола Петра запроваджений, що однакожь не есть вѣроятно, понеже самъ праздникъ Рождества Христового оставъ много пôзнѣйше запроваджений. О приготовленю на праздникъ Рождества Христового говоритъ авторъ омилій находящихся въ додатку до дѣлъ св. Августина, однакожь и зъ того не можна заключити, що ôнъ говоритъ о нашôмъ постѣ. Перше певне свѣдоцтво о тôмъ постѣ находится въ актахъ Синода Масоньского р. 582, котрый приписуе: „Ut a feria s. Martini usque ad Natale Domini, secunda, quarta et sexta Sabbati jejunetur, et sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari“. Зъ ôтти оставъ той пôстъ найперше въ инныхъ епархіяхъ Франціи, а коло 6. столѣтія въ Римѣ принятый, а зъ Риму розширився въ цѣлôй западнôй Церкви. Зъ западнои Церкви перейшовъ той пôстъ на востокъ, однакожь не передъ 9. столѣтіемъ, понеже Теодоръ Студитъ († 826), котрый росправляе о праздникахъ и постахъ восточнои Церкви, о тôмъ постѣ мовчитъ. Балудянскій въ своѣй исторіи церковнôй ст. 284 пише о початку сего поста, „що въ 10. столѣтію зачали монахи заховувати той пôстъ, міряне же не мали въ тôмъ взглядѣ ніякого закона. Показуеся то зъ того, що въ письмахъ Кирилла Александрійского, Василія В., Іоанна Златоуста, и въ канонахъ Собора Труллянского р. 692 не ма о тôмъ постѣ ніякои згадки, хотяй каноны того собора содержатъ цѣлу дисциплину восточнои Церкви, и о постахъ многи законы выдаютъ. Въ літургичныхъ книгахъ восточнои Церкви, котри у словеньскихъ народôвъ зачали писатися въ 9. и 10. столѣтію, находится тôлько руководство о предпасхальнôмъ постѣ, и Номоканонъ зъ 9. столѣтія спомнае тôлько о четырдесятници. Зъ того слѣдуе, що той

пôстъ зачали найперше монахи добровôльно въ 10. столѣтію держати, якъ утверджае Балзамонъ патріархъ Антіохійскій; но понеже епископы були найбôльше зъ монахôвъ выбирани, не одовго узаконили той пôстъ, и міряне обовязани були въ 15. ст. силою закона той пôстъ заховувати“. — Хотяй той початокъ рождественьского поста здаеся за надто пôзно бути поставленый, понеже Кодінусъ о нѣмъ въ своѣмъ дѣлѣ: Liber de officiis eccl. et curiae Constantinop. c. 7. яко о давнôмъ споминае, то однакожь певно есть, що на востоцѣ не оставъ той пôстъ передъ 9. столѣтіемъ запроваджений.

Пôстъ рождественьскій начинаеся всегда 14. Листопада т. е. въ день св. Апостола Филиппа, для того въ устахъ народныхъ такожь Филипôвка называеся. Ведля устава „всегда творимъ мясопустъ въ 14. день, въ память св. Ап. Филиппа непремѣнно, кромѣ дву дней Среды и Пятка, а съ 15. днемъ начинаемъ постъ къ Хрістову Рождеству. Аще ли случится Среда или Пятокъ въ 14. день, въ память св. Ап. Филиппа, тогда творимъ мясопустъ въ 13. день, на память св. Іоанна Златоустаго, а въ Среду или въ Пятокъ никакоже дерзнемъ мясопустъ творити, возбранено бо есть святыми правилы“ (Типикъ ст. 149.).

Сей пôстъ приготовляе вѣрныхъ на достойне празднованье по плоти рождества Христового, найбôльшого доказа безконечнои любви Бога Отца, котрый такъ возлюбивъ родъ людскій, що Сына своего единородного низпославъ для спасенія нашого. На тую важну хвилю приготовляе насъ Церковь отвѣтными чтеніями и пѣснями, въ тôмъ часѣ обходитъ праздникъ непорочного зачатія Пресвятои Маріи Дѣвы, изъ которои хотѣвъ Сынъ божій тѣло приняти, и въ тôмъ часѣ празднуе въ Недѣли св. Праотецъ и св. Отецъ память тои благословеннои семіи, изъ которои Христосъ по плоти походивъ.

г) **Свята Четырдесятница** або пôстъ предпасхальный, въ которôмъ часѣ вѣрни дѣлами покаянія, особливо же молитвою, постомъ и розмышляньемъ о страстяхъ и смерти Спасителя маютъ приготовитися на достойне празднованье Пасхи, щобы умерли для грѣха и съ Христомъ воскресли до нового, праведного житья. Сей пôстъ, который такожь великій пôстъ называеся, тревае 40 дней по примѣру Христа, который передъ роспочатьемъ своего учительского увяда 40 дней постивъ, и походитъ вѣроятно зъ часôвъ апостольскихъ, котри го заховували, въ чёмъ ихъ вѣрни наслѣдовали, и по якôмсь часѣ перемѣнився той побожный звычай въ законъ. Що великій пôстъ зъ часôвъ апостольскихъ походитъ, доказуе межи иными церковный историкъ Евзебій, который въ своѣй исторіи (кн. V. гл. 24.) наводитъ уступъ зъ листу св. Иринея до II. Віктора о захованôмъ за его часôвъ постѣ.

Причину до того листу давъ спо̂ръ о часѣ празднованья Пасхи. Якъ вѣдомо, обходили гдекотри Епископы Азіи праздникъ Пасхи не въ Недѣлю по повнолунію, но въ самъ день повнолунія съ Жидами, хотяй бы то не була Недѣля; за тое хотѣвъ ихъ П. Вікторъ выключити изъ церковного общества. Св. Ириней старався Папу о̂тъ того о̂твернути, и для того въ згадано̂мъ листѣ звернувъ увагу Папы на розличіе въ постѣ, черезъ що однакожь общество церковне не остало нарушене. Св. Ириней пише такъ: „Сей спорный вопросъ тычится не то̂лько дня (коли по̂стъ ко̂нчится), но также и способу поста. Бо гдекотри думаютъ, що довжни постити то̂лько оденъ день, инни два, зновъ инни три, а инни сорокъ. Они мѣрятъ сво̂й день черезъ складанье годинъ дня и ночи. И тое розличіе въ постѣ повстало не въ нашихъ часахъ, но давно за нашихъ предко̂въ, котори, якъ здаеся, безъ намысла заховуючи давный звычай, несвѣдомо и въ добро̂мъ змыслѣ запровадили той звычай и передали го будучности. Но при то̂мъ всѣмъ заховали согласіе, — и мы хочемо тоежь межи нами заховати, — и розличіе въ постѣ утримало единьство вѣры“. Зъ того мѣстця слѣдуе, що великій по̂стъ бувъ межи христіанами такъ загальный, якъ праздникъ Пасхи, що о̂нъ одже давно передъ часами Иринея († р. 202) бувъ запроваджений, що одже походитъ зъ часо̂въ Апостольскихъ. Тертулліанъ есть также того самого мнѣнія, и Евзебій, который, описуючи посты египетскихъ терапевто̂въ, зро̂внуе ихъ съ христіаньскими постами, и находитъ ихъ цѣлкомъ согласными; а понеже Евзебій терапевто̂въ тримае за ученико̂въ Ап. Марка, для того хоть непрямо признае, що великій по̂стъ походитъ зъ апостольскихъ часо̂въ. То само мнѣніе высказуе Евзебій при описованью синодо̂въ 2. столѣтія држаныхъ въ справѣ спора пасхального, при чѣмъ каже, що предпасхальный по̂стъ бувъ въ цѣло̂й Церкви о̂тъ першихъ часо̂въ знаемый и обовязуючій.

Той по̂стъ тревавъ ведля Евзебія вже тогди сорокъ дней, що посвѣдчае и св. Василій В. въ ом. 30. о постѣ. Соборъ Никейскій I. роспоряджае въ кан. 5., щобы кождого року передъ Четырдесятницею обходжено провинціальный синодъ; а Синодъ Лаодикійскій на многихъ мѣстцяхъ выразно говоритъ о сорокдневно̂мъ постѣ. Зъ того ясно слѣдуе, що великій по̂стъ о̂тъ першихъ вѣко̂въ тревавъ сорокъ дней. Въ то̂мъ соглашалися всѣ Церкви, но инакше рѣчь маеся съ днемъ, коли той по̂стъ начинався. Тутъ стрѣчаемъ велики розличія въ розличныхъ околицяхъ. Передъ всѣмъ належитъ примѣтити, що нигде не заховувано по̂стъ сорокдневный безъ перервы: И такъ найперше о̂ттягали о̂тъ тыхъ дней Недѣли, а на востоцѣ и Субботы, въ котори дни не постили; гдекотри не причисляли великій тыждень до четырдесятницѣ. Такъ одже не оставало на властивый по̂стъ сорокъ дней, а щобы ихъ до-

повнити, причисляно и попереджаючи Недѣли въ певно̂мъ змыслѣ до Четырдесятницѣ; и такъ найбо̂льша часть восточныхъ Церквей числила 7 тыжней кромѣ великого тыжня, котрый и апост. конституціи (кн. V. ст. 13.) роздѣляютъ о̂тъ Четырдесятницѣ, инни 8 тыжней, инни девять. Зъ того прійшло, що предпразденьство Пасхи тревае десять тыжней, т. е. о̂тъ Недѣли Мытаревои або о̂тъ начала Тріоди, такъ званого для того, що тогди начинаеся богослуженіе изъ Тріоди. Но всѣ Недѣли о̂тъ Мытаревои Недѣли ажь до Мясопустнои суть то̂лько приготовленьемъ на Четырдесятницю, въ котро̂мъ то часѣ вѣрни повинни постепенно приготовлятися на тяжки подвиги душеспасительнои Четырдесятницѣ. *)

д) По̂стъ передъ праздникомъ св. Апостолъ Петра и Павла, также Петро̂вкою званый, бувъ вѣроятно найперше о̂тъ монахо̂въ заховуваный, и ажь въ по̂знѣйшихъ вѣкахъ для почитанья трудо̂въ и смерти тыхъ двохъ великихъ Апостоло̂въ для всѣхъ вѣрныхъ запроваджений. Той по̂стъ начинаеся о̂тъ Недѣли всѣхъ Святыхъ, и тревае до самого праздника, и не есть всегда еднако довгій, можебо тревати найменьше 8 дней, а найбо̂льше 7 тыжней. Довготу Петрового поста

---

*) Въ якій день припадае початокъ Тріоди, мясопустъ предпасхальный, и якъ довго буде въ певно̂мъ роцѣ мясоястіе, можна опредѣлити або такъ, що о̂тъ дня Пасхи о̂ттягаеся отвѣтне число дней, або за помочію буквы пасхальнои. И такъ довготу мясоястія, котре найкоротше тревае 4 тыжнѣ и 4 дни, а найдовше 9 тыжней и 4 дни, выходится такъ: До числа буквы пасхальнои додаеся въ просто̂мъ роцѣ 31 а въ високосно̂мъ 32, сумму дѣлится черезъ 7, що выйде, означае число седмиць а останокъ число дней; н. пр. р. 1876 була буква пасхальна *м* = 14; до того додаеся, понеже ро̂къ высокосный, 32: зъ того выйде 46, котре дѣлится черезъ 7, зъ чого выйде 6, а остае 4; одже р. 1876 тревало мясоястіе 6 тыжней и 4 дни. Початокъ Тріоди: До числа буквы пасхальнои додаеся въ просто̂мъ роцѣ 10; въ високосно̂мъ 11; если сумма есть меньша о̂тъ 32, то означае день Тріоди въ Сѣчню, если же бо̂льша о̂тъ 32, то о̂ттягаеся 31 и маемъ день Тріоди въ Люто̂мъ; н. пр. р. 1876 буква пасхальна *м* = 14, додаеся 11, выйде 25; одже початокъ Тріоди бувъ р. 1876 дня 25. Сѣчня. Мясопустъ предпасхальный: До числа буквы пасхальнои додаеся въ просто̂мъ роцѣ 24, въ високосно̂мъ 25; що выйде, если есть меньше о̂тъ 32, показуе день мясопуста въ Сѣчню; если же сумма есть бо̂льша о̂тъ 32, то о̂ттягаеся 31 а останокъ показуе день мясопуста въ Люто̂мъ; н. пр. р. 1876 до буквы пасхальнои *м* = 14 додаеся 25 а понеже выйде 39 о̂ттягаеся 31, и остане 8; одже мясопустна Недѣля була р. 1876 дня 8. Лютого. (Само собою розумѣеся, що тое числено ведля Юліаньского календаря.)

можна опредѣлити изъ буквы пасхальнои такъ: Число буквы пасхальнои ôттягаеся ôтъ 43; останокъ дѣлится черезъ 7; що выйде, показуе число тыжней а останокъ прочи дни поста; н. пр. р. 1876 ôттягаеся ôтъ 43 число *м* = 14; остае 29; тое дѣлится черезъ 7 выйде 4 остае 1; оджe р. 1876 тревае Петрôвка 4 тыжнѣ и 1 день, або 29 дней.

е) **Пôстъ передъ успеніемъ Пресвятои Богородицѣ** ôтъ 1. до 15. Серпня въ честъ пресвятои Дѣвы, котра ведля давного преданія передъ своею смертію постила и молилася.

ж) Пôстъ на Усѣкновеніе честнои главы св. Іоанна Предтечи, котрый пôстъ належитъ заховати, въ якій нибудь день ôнъ припадае.

Зо взгляду на захованье постôвъ говоритъ Синодъ Замостскій такъ: „Якъ не належитъ безъ потребы обтяжати народъ постами, такъ треба старатися, щобы заховувавъ тіи посты, котри ведля обряда нашои Церкви и ведля приписôвъ довжни заховуватися". Потôмъ вычисляе высше наведени посты, и при постѣ Петровôмъ додае: „Св. Синодъ судитъ, що ôтъ того Поста можна разрѣшити селянъ и инныхъ робôтникôвъ, або въ части або цѣлкомъ, понеже припадае въ часъ, коли плоды збераются". Львôвскій Ординаріатъ роспорядивъ пôдъ днемъ 30. Мая 1788 до ч. 692, що посты передъ праздникомъ Петра и Павла и передъ Успеніемъ ограничени суть на оденъ попереджаючій дотычный праздникъ день, а пôстъ рождественьскій на девять дней передъ праздникомъ, дальше що ôтъ великого поста буде ведля потребы удѣлятися розрѣшеніе, посты же въ Середы и Пятницѣ, потôмъ на воздвиженіе, Усѣкновеніе и въ навечеріе Богоявленія належитъ заховати, а монахи довжни сохраняти всѣ посты. (Harasiewicz, Annales pag. 612.)

Душпастырь обовязанъ праздники и посты народу напередъ обвѣстити, и тойже поучати, якъ посты належитъ заховувати, кто и коли може бути ôтъ поста розрѣшеный и до кого въ тôмъ взглядѣ належитъ удаватися.

2. **Загальницѣ.** Суть въ роцѣ церковнôмъ и часы, коли не ма поста ани въ Середу, ани въ Пятницю. Тіи часы называются загальницѣ, и черезъ тое хоче Церковь оказати радôсть, якою есть перенята зъ причины ласкъ въ предидучи праздники ôтъ Бога полученыхъ. Таки **загальницѣ суть;** *а)* **Отъ Рождества Христового до Навечерія Богоявленія;** *б)* **ôтъ Недѣли Мытаря и Фарисея до Недѣли о блуднôмъ сынѣ,** ведля церковныхъ книгъ, котри кажутъ: „Вѣдати подобаетъ, яко въ сей седмици есть разрѣшеніе и на кійждо день, даже и въ Среду и Пятокъ вкушаютъ монаси сыръ и яйца, (въ 9-ый часъ т. е. о 3. годинѣ съ полудня), міряне же ядятъ мясо". Тую загальницю постановила восточна

Церковь, щобы ôтличитися ôтъ еретикôвъ Орменъ, котри въ той тыждень заховували пôстъ Арцивуріевъ, якъ кажеся въ Львôвскôмъ часословѣ зъ р. 1837 на ст. 302. „Подобаетъ вѣдати, яко въ сей седмицѣ постятся треклятіи армеии, мерзскій ихъ пôстъ, глаголеный арцевуріенъ: Ми же (монаси) на кійждо день (се же и въ Среду и въ Пятокъ) вкушаемъ сиръ и яйца (въ девятый часъ), мѣряне же ядятъ мясо, развращающе онѣхъ велѣніе толикія ересси." При седмици сыропустнôй примѣчае тойже часословъ: „Подобаетъ вѣдати: яко въ Среду и Пятокъ сыроястный, по 9. часѣ, ядимъ сыръ и яйца, ради Іакковітовъ и тетрадітовъ. *г)* Свѣтлый тыждень. *д)* Отъ Сошествія св. Духа до Недѣли всѣхъ Святыхъ.

§. 167.

Е) *Дни заупокойни.*

На вѣрѣ въ несмертельнôсть души и воскресеніе тѣлъ операеся звычай Церкви, въ певни дни молитися за тыми усопшими, котри еще не ôтпокутовали за всѣ грѣхи на сѣй земли, и въ чистилищи остаютъ. Души ихъ воспоминаются вправдѣ при каждôй літургіи особливо же въ Суботу; но кромѣ того суть еще певни дни въ роцѣ памяти усопшихъ помочи потребуючихъ посвячени. Таки церквою приказани дни заупокойни суть:

1. Субота мясопустна, для того, понеже въ Недѣлю мясопустну вспоминаеся другій приходъ Спасителя на судъ, щобы оджe Богъ бувъ милостивый тымъ душамъ, коли прійде на страшный судъ.

2. Субота 2., 3. и 4. тыждня великого поста, по тôй причинѣ, що мы тогди стараемося дѣлами покаянія заслужити собѣ на вѣчне спасеніе, а понеже тіи души вже сами не могутъ того зробити, для того мы ихъ заступаемо.

3. Субота передъ Сошествіемъ св. Духа, для того що Сошествіемъ св. Духа заключилося дѣло ôткупленья рода людского; тому мы молимо Бога, щобы и души усопшихъ въ нѣмъ участовали.

Кромѣ того суть въ поодинокихъ окрестностяхъ еще инни дни памяти усопшихъ посвящени, такъ: Понедѣлокъ, або Второкъ Ѳоминои Недѣли, и инни.

II. ГЛАВА.

Святіи Мѣстця.

§. 168.

Понятіе, историчный початокъ, подѣлъ.

Пôдъ святыми мѣстцями розумѣемо тіи мѣстця, котри исключно для богослужебныхъ дѣйствій суть посвячени. Хотяй на кождôмъ мѣстци можна Богу честь и славу ôтдавати (Іоан. 5, 21), то однакожь потрѣбни и отвѣтни суть для богослужебныхъ чинôвъ певни тôй цѣли исключно посвячени мѣстця, и для того видимо, що и поганьски народы, яке ни будь они мали понятіе о божествѣ, мали для его почитанья осôбни мѣстця, а Исраильтане выставили по выразному приказу и роспоряджéнью божому храмъ, котрый яко найбôльше святилище почитали, и въ нѣмъ Бога прославляли. Ведени тымъ природнымъ чувствомъ хотѣли и христіане мати свои храмы, но люти гоненія, якимъ въ першихъ вѣкахъ були пôдвержени, не допущали тое религійне желаніе сповнити; они були принуждени крытися въ приватныхъ домахъ, въ пôдземныхъ печерахъ, и кожде мѣстце, где тôлько могли зôбратися на богослуженіе, уважали за свôй храмъ. Но якъ тôлько гоненія на якій часъ утихли, ставили заразъ ведля своихъ силъ домы божи, особливо же зъ почятку третого столѣтія за панованья Імператора Александра Севера, котрый христіанамъ хоть по части спріявъ. Що вже въ тыхъ часахъ многи Церкви повстали, свѣдчатъ скарги христіанъ, що погане ихъ Церкви розваляютъ (Arnobius adv. gentes l. IV.) и приказъ Діоклетіана христіаньски Церкви замкнути и збурити (Eusebius, hist. eccl. l. VIII. c. 2) яко и декретъ Імп. Галліена до Епископôвъ выданый, щобы они мѣстця церковни собѣ ôдобрали, и на нихъ нови Церкви ставили (Euseb. h. e. l. VII. c. 13). Коли же Христіане за помочію Бога пôдъ Константиномъ В. повну свободу получили, стали возносити прекрасни будовы церковни, котрыхъ число съ кождымъ днемъ множилося. Зъ тыхъ часôвъ походитъ также звычай мѣстця для богослуженія призначени посвящати, щобы ихъ ôтъ всѣхъ прочихъ мѣстць розличити и ôтдѣлити. Тое посвѣдчае Евзебій (въ ист. церк. кн. X. гл. 3), где оповѣдае о торжественнôмъ посвященью Церкви черезъ Константина В. въ Тирѣ выставленои а р. 335 посвященои, и св. Августинъ въ Бесѣдѣ державнôй р. 336 при подôбнôй случайности, а р. 341 була посвящена Церковь въ Іерусалимѣ въ притомности многихъ Епископôвъ и Пресвитерôвъ (Евзебій, житье Конст. кн. IV. гл. 43, 46). По тôй

причинѣ не було позволено совершати богослуженіе въ Церкви непосвященôй, якъ показуеся зъ исторіи житья св. Атаназія, который бувъ возваный до отвѣчательности за тое, що літургизавъ въ великôй Церкви Александрійскôй передъ еи посвященьемъ. Були одже ôтъ першихъ вѣкôвъ христіаньства певни святи мѣсця, котори або исключно и безпосередно для богослуженія були призначени, т. е. властиви домы божи, церкви, каплицѣ съ принадлежностями або тôй цѣли посередно служили, якъ кладьбища, больницѣ, монастырѣ и т. п. Въ слѣдуючôмъ буде бесѣда о домахъ божихъ, т. е. Церквахъ и каплицяхъ, а потôмъ о кладьбищахъ.

А) Церковь.

§. 169.

Имя, символичне значенье, роды.

Отъ коли христіане були въ состоянію свои богослужебни собранія въ осôбныхъ тому посвященыхъ мѣстцяхъ совершати, надали имъ також отвѣтни имена. И такъ найдавнѣйше имя здается бути „*κυριακὴ*“, т. е. господній дôмъ, зъ чого повстало наше имя „Церковь“, нѣмецке „Kirche“, польске „Cerkiew“. Инне у давныхъ писателей часто приходяче имя домôвъ божихъ есть „*ἐκκλησία*“, т. е. собраніе вѣрныхъ на богослуженіе, зъ чого походитъ латиньске имя „ecclesia“, и назвы романьски, якъ: „l'église“, „la chiesa“ и пр. Имя „Костелъ“ (польске „kościoł“) производятъ ôтъ давного звычаю Церкви надъ мощами (костями) св. Мученикôвъ ставити. Приходитъ також имя „храмъ“ взяте изъ старого завѣта; — „Василика“ ôтъ греческого „*βασιλικὴ*“ *(οἰκία)* яко дôмъ посвященый почитанью Царя Царей, которе имя прійшло въ уживанье за часôвъ Константина В. Нынѣ называются василиками тôлько тіи Церкви, котори въ отвѣтнôмъ стилю давныхъ василикъ суть выставлени. Церковь называеся також поединчо „домъ божій“, „домъ Господень“ ôтъ своего призначенья, которому имени отвѣчае нѣмецка назва славнѣйшихъ Церквей „Dom“ ôтъ греческого „*δῶμα*“. Нѣмцѣ называютъ бôльши монастырски Церкви „Münster“ ôтъ monasterium, съ которымъ суть получени.

Символичне значенье Церкви есть трояке: Церковь есть образомъ Христа и его царства небесного, понеже тамъ присутствуе Христосъ самъ въ св. Тайнѣ Евхаристіи; потôмъ есть образомъ царства Христового на земли, понеже въ Церкви собираются всѣ члены належащи до мистичного тѣла Христового; наконецъ Церковь есть образомъ правдивого христіанина, который по словамъ Апостола „о Хрістѣ растетъ въ

Церковь святую о Господѣ: о немже созидается въ жилище божіе духомъ".

Ведля достоинства верховного настоятеля розличаемъ многи роды Церквей, и такъ суть: Церкви Митрополитальни, Епископски, катедральни, капитульни, колегіаты, монастырски и пр., найважнѣйши однакожь суть — о ко̂лько то входитъ въ объемъ сего письма — Церкви парэхіальни або матерни, и филіальни або дочерни. Парохіальни Церкви маютъ бо̂льши права, якъ дочерни; до нхъ выставленья, украшенья и удержанья обовязани причинятися всѣ, котори до тои парохіи належатъ; въ Церкви парохіально̂й совершаются всѣ важнѣйши богослуженія, въ дочерныхъ же то̂лько тіи, котори для о̂тдаленья певнои части вѣрныхъ суть потрёбни. Звычайно совершаеся въ Церкви парохіально̂й черезъ три Недѣли літургія, а въ четверту въ дочерно̂й, если где нема инного звычаю, або бо̂льше священико̂въ. Особливо же есть Церковь парохіальна мѣстцемъ, въ кото̂ромъ вѣрни обовязани передъ своимъ власнымъ душпастыремъ сповѣдатися и причащатися, и прочи св. Тайны принимати, на катехизаціи и проповѣди учащати, съ изнятіемъ тогди, коли душпастырь за отвѣтнѣйше осудитъ для певнои части своеи духовнои громады тіи чины въ дочерно̂й церкви совершати. Впрочо̂мъ при то̂мъ треба увзглядняти такъ права церкви парохіальнои, якъ и потребы и звычаи, яки въ певныхъ окрестностяхъ зо взгляду на дочерни Церкви съ часомъ выробилися.

§. 170.

Церковна Архітектура.

Сущни составни части Церкви. 1. Стиль римскій: василики, стиль византійскій, романьскій. 2. Стиль готицкій. Ренесансъ, рококо. *)

Стиль будовлей церковныхъ не есть плодомъ людскои фантазіи, о̂нъ не основуеся на вымыслахъ людского розума, но на духу и потребахъ христіаньства; бо якъ въ старо̂мъ завѣтѣ Богъ не оставивъ людскому розумови и воли, якъ

*) Обширно пишутъ о то̂мъ предметѣ: Kreuser, der christliche Kirchenbau. 2. Bde., 2. Aufl. Regensburg. 1860. — Zestermann, die antiken und christlichen Basiliken. Leipzig 1847. — Dr. Johann Kayser, über das Verhältniß der christlichen zur klassischen Architektur. Paderborn 1859. — Laib und Schwarz, Formenlehre des romanischen und gothischen Baustyls. Zürich 1867. — Lübke, Vorschule zum Studium der kirchlichen Kunst. Leipzig 1866. — Aschbach, Kirchenlexikon. Frankfurt 1846. Basilika, Baukunst, I. 510. ss. 521. ss.

мае бути выставленый и устроеный до̂мъ его почитанью и величанію посвяченый, но якъ найточнѣйше всё самъ черезъ Пророка Мойсея опредѣливъ, такъ и въ ново̂мъ завѣтѣ не лишивъ строенье домо̂въ божихъ самому людскому розумови, но опредѣливъ черезъ Церковь, котору Духъ св. во всѣмъ провадитъ, якъ маютъ бути строени и ставлени храмы посвяченіи для христіаньского богослуженія. И для того суть всѣ сущни и головни части христіаньскихъ храмо̂въ всѣхъ вѣко̂въ и народо̂въ еднаки; всюди находимо тіи части, котори до храма божого доконьче суть потрёбни, а различія о̂тносятся до рѣчей, котори не належатъ до сущности домо̂въ божихъ, но бо̂льше до ихъ внутренного и внѣшного украшенья и возвеличенья. Сущни части храмо̂въ христіаньскихъ остали всегда тіи сами, несущни же прибирали розлични виды, они були лишени промыслу и розумови людскому, который въ то̂мъ взглядѣ, въ протягу столѣтій величави плоды своеи дѣятельности показавъ.

I. До сущныхъ составъ Церкви належитъ:

1. Еи внутренный видъ, который о̂тъ найдавнѣйшихъ часо̂въ представляе подовговатый чотыроугольникъ (längliches Viereck), который то видъ Церкви приписуе вже авторъ апостольскихъ Конституцій въ кн. II. гл. 57. Но на чёмъ основуеся той законъ? Одни производятъ тое о̂тъ вида тыхъ приватныхъ комнатъ, въ которыхъ Христосъ и Апостолы на молитвы собиралися; инни пригадуютъ на ковчегъ Ноя, который бувъ чотыреугольный, якъ каже св. Августинъ: „Ковчегъ Ноя, который мавъ видъ Церкви, бувъ збудованый зъ чотыроугольного дерева"; (до пс. 86. §. 3.) инни зновъ выводятъ той видъ Церкви изъ вида скиніи завѣта и храма Соломона, котори тоже були чотыроугольни. Пророкъ Езекіилъ видитъ преславну нову (новозавѣтну) Церковь въ видѣ чотыреугольника, (2, 11.) а. св. Іоанъ той самъ видъ спостерѣгае въ небесно̂мъ Іерусалимѣ. (Откров. 31., 16.) Тіи образы и предсказанья були безсомнѣнно мѣродательни при узаконненью, що Церковь мае бути ставлена въ видѣ чотыреугольника; но и они маютъ всѣ разомъ еще инну, що такъ скажу, первоначальну причину, а тая есть, щобы въ видѣ Церкви узмысловити внѣшній видъ нашои земли, котора ведля тогдашного мнѣнія була чотыреугольна, и то довша о̂тъ востока на западъ, а коротша о̂тъ по̂вночи на полудне. Тое мнѣніе удержалося, якъ вѣдомо, дуже довго, и еще въ хроницѣ Нірнбергско̂й зъ р. 1493 находится карта земли въ видѣ чотыреугольника. Если одже христіане ставили Церкви въ видѣ подовговатого чотыреугольника, то хотѣли тымъ высказати, що до Церкви поликани суть всѣ концы земли, т. е. всѣ народы цѣлого свѣта. — Той видъ Церкви бувъ до часо̂въ Константина В. исключно принятый, по часахъ же Константина

В. выступае видъ креста. и бôльша часть Церквей була въ видѣ креста ставлена. Се явленье въ будовли Церквей слѣдовало природно изъ великого почитанья креста, орудія нашого спасенія, которе особливо тогди пôднеслося, коли Константинъ В. въ сѣмъ знаку побѣдивъ, и Церкви христіаньскôй по воли божôй повну свободу даровавъ. Но и въ сѣмъ видѣ не затерся первоначальный видъ Церкви, бо крестъ состоитъ изъ двохъ подовговатыхъ чотыреугольникôвъ, якъ каже св. Іеронимъ: „Що инне есть видъ креста, якъ чотыреугольникъ свѣта? На головѣ есть востокъ, на правôй руцѣ пôвнôчь, на лѣвôй полудне, а въ ногахъ западъ“. (Hieron. in Marc.) Того самого мнѣнія есть св. Августинъ на многихъ мѣстцяхъ. Крестообразный видъ Церкви представлявъ одже по мнѣнію христіаньского преданія крестъ, на которôмъ всѣ роды чотыреугольного свѣта остали ôткуплени. Тіи внутренни виды Церкви остали по наши часы.

2. Положенье Церкви, которе ведля найдавнѣйшого преданія естъ на востокъ, т. е. такъ, щобы голова Церкви, або еи найважнѣйша часть, престолъ була на востокъ положена. Такъ приписуютъ апостольски Конституціи (кн. II., гл. 57.), и такъ истинно були давни Церкви ставлени, якъ свѣдчитъ св. Атаназій: „Блаженни Апостолы для того роспорядили, щобы христіаньски Церкви ставилися на востокъ, щобысьмо поглядали на рай, на нашу давну отчину, изъ которои мы выпали“; Тертулліанъ, и многи инни. Тое положенье Церкви мае прекрасный змыслъ, бо коли христіанинъ до Церкви изъ западнои стороны входитъ, тое пригадуе му, що бнъ ôтдаляеся ôтъ тьмы грѣховнои до сонця правды, Христа, на престолѣ въ свят. Евхаристіи утаеного, у которого шукае просвѣщенья и покрѣпленья, щобы мôгъ дôстатися до страченои отчины, до рая, до царства небесного.*)

При ставленю новои церкви треба одже заховати тое давне преданіе, если тôлько яки непобѣдими перепоны тому въ дорозѣ не стоятъ, — н. пр. по мѣстахъ положенье улицѣ, инни забудованья — понеже въ противнôмъ разѣ многи літургични приписы такъ восточного якъ и западного обряда не могутъ бути точно исповнени.

---

*) Се положенье Церкви заховуеся такъ въ восточнôмъ якъ и въ западнôмъ обрядѣ, якъ свѣдчатъ всѣ латиньски писателѣ, изъ которыхъ наводжу лише одного: „In ipsa ecclesiae constructione non modo quoad situm versus orientem, sed etiam quoad modum architecturae vetus ac pia traditio servanda est“. (Instructio pastoralis ad Clerum, Eystadii 1871 pag. 103.) Наводжу тое нарочно, понеже не рѣдко стрѣтитися съ мнѣніемъ, що въ латиньскôй Церкви строятся храмы съ престоломъ на западъ.

3. Ведля давного преданія повинни Церкви ставитися на пôдвысшенôмъ мѣстци, що посвѣдчае Тертулліанъ кажучи: „Дôмъ нашого голуба (церкви) есть всегда положеный на высокихъ до свѣтла оберненыхъ мѣстцяхъ; бо образъ святого Духа любитъ востокъ, знакъ Христа“. (Adv. Valentinian. c. 3.) Сей звычай мае свою причину въ словахъ Христа, котори въ певнôмъ взглядѣ до рукотвореныхъ Церквей ôтносятся, именно до слôвъ: „Ты еси Петръ, и на семъ камени созижду Церковь мою, и врата адова не одолѣютъ ей“, (Мат. 16., 18.) котори высказуютъ силу цѣлои Церкви Христовои основанои на скалѣ, котора природно надъ прочи еи окружаючи предметы возносится. Такожь увзглядняно вѣроятно слова: „Не можетъ градъ укрытися верху горы стоя“, (Мат. 5, 14.) особливо же видѣніе св. Евангелиста Іоанна, который видѣвъ на горѣ великôй и высокôй святый Іерусалимъ нисходячій съ небесе. (Откров. 21., 10.) Высоке положенье Церкви пригадуе намъ высоку достойнôсть дому божого, до котрого мы восходячи довжни вознестися надъ свѣтовіи старанья и похоти, ôтложити „всякое житейское попеченіе“, и такъ Богу служити и Его величати.

Где мѣстцевіи обстоятельства не суть по тому, треба старатися при будовли Церкви, щобы еи хоть искусно высше надъ прочи домы поставити.

4. Въ кôнци належатъ до сущности Церкви еи три головни составни части, т. е. олтарь, где безкровна жертва приносится, корабль для собранія вѣрныхъ и притворъ. Той подѣлъ Церкви походитъ зъ часôвъ апостольскихъ, и отвѣчае подѣлу Церкви св. Іоанна въ Откровенію, (11., 1. 2.) где такъ пише: „И дана ми бысть тро̂сть подобна жезлу глаголя: востани и измѣри Церковь божію и олтарь, и кланяющыяся въ ней: а дворъ сущій внутрь Церкве изнеси внѣуду, ниже измѣри его“.

II. Всѣ наведени точки були по всѣ часы и всюди при будовли церквей заховани, и тôлько зо взгляду на несущни части, т. е. на внутренне и внѣшне украшенье и возвеличенье домôвъ божихъ выробилися розличія, и повстали такъ звани стилѣ будовы або архітектуры церковнои.

Розличаемъ два стилѣ архітектуры церковнои: римскій и готицкій. *)

1. Римскій стиль. Особенна характеристика римского стиля состоитъ въ тôмъ, що найбôльша вага кладеся на внутренну будову, внѣшнôсть же есть поединча, и мало розличаеся ôтъ прочихъ домôвъ. Се дѣялося въ противоположенью до поганьскихъ храмôвъ, котори внѣ були дуже украшени и богато выставлени, внутрь же були

---

*) Fluck, Liturgik. II. § 176. Schüch, Pastoral. S. 360 ss.

дуже бѣдни и майже безъ всякои окрасы. Христіане поступали противно; они, памятаючи на слова св. Письма „Слава дщере царевы (т. е. Церкви) внутрь“ (пс. 44., 14.), и на слова Христа: „Царствіе божіе внутрь васъ есть“ (Лук. 17., 21.), яко и на напôмненье Апостола, що тѣла наши суть храмомъ св. Духа, клали найбôльшу вагу на внутренне украшенье Церкви, щобы тая була достойнымъ храмомъ Бога, который въ нѣй пребувати благоволивъ. Внѣшній же видъ Церквей въ тôмъ стилю выставленыхъ бувъ поединчій и досыть бѣдный. Римскій стиль перейшовъ три періоды, котори гдекотори осôбными стилями называютъ, и такъ:

а) Стиль василикъ. Имя василика производили до недавна ôтъ часôвъ Константина В., который по ихъ мнѣнію велику для судовыхъ пересправъ призначену палату, котора василикою (царскій дôмъ) называлася, на устроенье Церкви подаривъ. Однакожь тое мнѣніе оказалося безосновнымъ. Бо хотяй истинно въ Римѣ находилися многи таки богато устроени палаты пôдъ именемъ василикъ, но они не були призначени для судовыхъ росправъ, но були то велики торговіи портики, где купцѣ зъ цѣлого свѣта свои товары роскладали; они не маютъ съ христіаньскими церквами кромѣ имене ничь бôльше вспôльного, и они не могли бути ани не були на Церкви перестроени. Кромѣ того есть замѣчательно, що еще передъ Константиномъ называлися Церкви василиками, якъ посвѣдчае Оптатъ, ведля которого въ Римѣ еще передъ Константиномъ В. було бôльше якъ сорокъ василикъ. Очевидно, що тогди называли кожду Церковь василикою въ значенью дома божого; пôзнѣйше называются такъ тôлько Церкви въ стилю василикъ выставлени. — Характеристични ознаки стиля василикъ суть: подовговатый чотыреугольникъ, который на восточнôй сторонѣ кôнчится полукруглою стѣною, (apsis, concha, Nische) и отдѣляеся отъ тоиже поперечнымъ кораблемъ. Зъ западнои стороны входится черезъ притворъ до середного корабля, который по обохъ сторонахъ мае два (або чотыри) побочни кораблѣ. Поодиноки кораблѣ роздѣлени суть ôтъ себе колонадою (Säulenreihe), а середній корабль есть высшій, якъ побочни. Надъ середнимъ кораблемъ не було съ початку ніякои повалы, но видно було бальки даху; пôзнѣйше однакожь стали давати прости або плоски повалы деревяни, въ которыхъ були вырѣзани богато украшени и вызолочени чотыроугольни паркеты. Свѣтло входило до середины черезъ полукругли мали ôкна, находячися надъ архитравомъ або надъ колонадою середного корабля. Зъ корабля входится до высше положеного поперечного корабля, который ôтъ тамтого есть ôтдѣленый, и за которымъ есть олтарь, посередъ которого возносится престолъ, а за нимъ въ заокругленôмъ мѣстци горне сѣдалище для Епископа съ побочными мѣстцями для

пресвитерôвъ. Внутрь була Церковь во всѣхъ своихъ частяхъ богато украшена. Всё, що тôлько искуство тыхъ часôвъ могло выдумати, употребляно до украшенья дома божого, и св. Іеронимъ (ep. ad Demetrium) згадуе за Церкви съ марморовыми стѣнами, дорогими стовпами (колюмнами), срѣбными сходами, съ золотыми, дорогими каменями высаджаными престолами. Особливо же служили до украшенья Церквей образы, о котрыхъ буде пôзнѣйше бесѣда, а межи тыми найславнѣйша була мозаика, т. е. образы здѣлани изъ составленыхъ малыхъ камѣньчикôвъ або шклянныхъ кусникôвъ. Ведля Плинія (hist. natur. l. 36. c. 25.) прійшла мозаика за часôвъ Суллѣ изъ Греціи, и Сулля употреблявъ еи въ Римѣ найперше при будовѣ храма Фортуны. Внутреннôсть Церквей ведля того стиля выставленыхъ була одже великолѣпна, но на внѣ були тіи Церкви дуже поединчи, безъ всякого украшенья и съ маленькими ôконцями, котри кромѣ того ажь пôзнѣйше були шклянни, зъ початку же изъ розличныхъ инныхъ прозрачныхъ предметôвъ. Въ тôмъ стилю выставлена есть Церковь св. Климента, одна изъ найдавнѣйшихъ Церквей въ Римѣ.

в) Стиль византійскій. Коли Константинъ В. свôй престолъ до Византіи, ôтъ него Константинополемъ названои, перенѣсъ, стали и тамъ искуства а межи ними и архітектура церковна двигатися. Архітектура церковна основувалася на давнôй римскôй, що есть цѣлкомъ природно, если увзгляднимо, що высокообразована Греція ôтъ бôльше якъ сто лѣтъ передъ Константиномъ упала и про внѣшни обстоятельства не могли въ нѣй искуства процвитати, а о искуствѣ византійскôмъ не могла бути ани бесѣда, понеже Византія була положена въ Тракіи, и не мала передъ Константиномъ ніякого значенья; дальше если увзгляднимо, що Константинъ В. при возбудженью храмôвъ мавъ будовничихъ римскихъ, котри безъ сомнѣнія держалися давного римского стиля, и тôлько тойже отвѣтно до вкуса восточного украшали и въ гдекотрыхъ рѣчахъ постепенно змѣняли. Тымъ способомъ перейшовъ римскій стиль въ другій свôй періодъ, котрый знаемый есть пôдъ именемъ стиля византійского. Инни заступники самостоятельности византійского стиля приписуютъ его початокъ Імп. Юстиніану, котрый построивъ Софійску Церковь. Однакожь се мнѣніе основно опровергае Крейзеръ въ наведенôмъ дѣлѣ, доказуючи, що и Церковь Софійска выставлена на основѣ римского стиля, и що розличія не ôтносятся до сущныхъ рѣчей. Впрочѣмъ Прокопій, котрый описуе публични будовы построени черезъ Юстиніяна, примѣчае, що той Імператоръ мавъ такожь римскихъ архитектôвъ. Стиль византійскій есть одже тôлько дальшій періодъ въ розвитію давного римского стиля. Тымъ не заперечаеся, що до розвитья римского стиля причинилися и Греки. Характеристични

ознаки византійского стиля суть: Пласка повала середины давныхъ василикъ уступила мѣстце величавôй середнôй копулѣ, коло котрои возносилися инни меньши симметрично росположени копулы; подовговатый чотыреугольникъ василикъ прибравъ видъ креста, або видъ осьмоугольника, такъ однакожь, що всегда оставъ въ основѣ видъ подовговатого чотыреугольника. Проче росположенье и украшенье Церкви остало тое саме, що и въ василикахъ. Найвысшій степень совершеньства осягнувъ той стиль въ будовѣ Церкви Софійскои, выставленои въ Константинополи за часôвъ Імп. Юстиніана въ рокахъ 530—537. На взôръ Софійскои Церкви остала такожь въ Кіевѣ въ 11. столѣтію за часôвъ великого князя Ярослава выставлена Церковь св. Софіи або ипостаснои Премудрости божои. На востоцѣ удержався той стиль по наши часы.

г) Стиль романьскій, есть переходъ ôтъ стиля римского, взглядно же византійского до готицкого. Имя мае зъ того, понеже найперше ставъ употреблятися въ Италіи въ 8. ст. черезъ Ломбардôвъ, зъ ôтки перейшовъ такожь до пограничныхъ романьскихъ (якъ: испаньскихъ, французскихъ) краѣвъ, и для того акъ тіи народы, котрыхъ языкъ изъ давного римского поставъ, романьскими называются, такъ получивъ и стиль церковнои архітектуры у нихъ употреблянои имя: стиль романьскій. Характеристични ознаки того переходового стиля суть: внутренный роскладъ и видъ давныхъ василикъ остае, но середна византійска копула стаеся що разъ высшою, а внѣшне украшенье Церкви що разъ богатше и оказальше. Коло высокои середнои вежообразнои копулы возносятся або меньши вежообразни копулы або меньши вежи, а надъ входомъ возносится велика вежа. Окна суть бôльши и ширши и образами украшени. Внутрь Церкви занимають мѣстце давныхъ стовпôвъ (колюмнъ) массивни муровани пилястры (Pfeiler), щобы могли на нихъ опертися бôльши и тяжши копулы и вежи, а давни стовпы (Säulen) служатъ бôльше до украшенья. Дальше замѣчательне есть въ тôмъ стилю строенье величавыхъ входныхъ (головныхъ) вратъ Церкви. — Изъ сказаного показуеся, що такъ званый стиль романьскій мало розличаеся ôтъ стиля византійского, и есть тôлько дальшимъ и совершеннѣйшимъ розвитьемъ стиля давныхъ василикъ. Тіи три періоды стиля римского узмысловляютъ стремленіе духа чоловѣческого до що разъ бôльшого совершеньства и представляютъ намъ исторію св. Церкви. Духъ чоловѣка яко образъ и подобіе боже стремитъ, вѣрою просвѣщеный, що разъ бôльше приблизитися до своего источника, Бога; хоче вознестися по надъ землю и еи сокровища, щобы позыскати свое найбôльше, вѣчне сокровище, и дѣлае, що въ его силахъ лежитъ. Тое здаеся представляти стиль

церковнои архітектуры въ своѣмъ постепеннôмъ розвитью. Василика внутрь богато украшена, на внѣ убога и мовбы притиснена, представляе христіанина одушевленого словомъ евангельскои правды, котрый однакожь про внѣшни обстоятельства не може еще выдати и свѣту показати плоды своеи христіаньскои дѣятельности: копула византійска возносится вже высше, заявляе на внѣ свои душевни стремленія и намѣренія, предсказуе побѣду свѣтла христіаньского надъ тьмою невѣрства; высша вежообразна копула романьска приближаеся вже до тои побѣды, а саму побѣду надъ всякими ворогами евангельского свѣтла представляе до небесъ стремляча пирамидальна вежа стиля готицкого. Точне и совѣстне составленье исторіи церковнои съ розвитьемъ стиля церковнои архитектуры оправдае въ повнѣ тіи гадки. Въ періодѣ василикъ получила Церкоь повну свободу, но при найлѣпшихъ стремленіяхъ и намѣреніяхъ власти церковнои и державнои не могла Церковь въ кождôмъ ôтношенью такъ розвиватися, якъ тое въ еи духу лежало; въ періодѣ копулъ розвилася власть евангелія дальше, но власть мірска взяла еи мовбы то въ свою опѣку, властиво же наложила ей найтяжши узы, узы византійски, котри по нынѣшни часы тяжатъ на нѣй въ державныхъ Церквахъ; стиль романьскій повставъ въ тыхъ часахъ, коли власть церковна приходила до повного, неограниченого узнанья зо всѣхъ сторонъ своеи силы и дѣланья, котре осуществилося въ середнихъ вѣкахъ. — Ведля романьского стиля ставлено Церкви на западѣ майже исключно ôтъ 10. до 13. столѣтія и особливо въ Нѣмеччинѣ суть многи Церкви ведля того стиля выставлени.

2. Готицкій стиль. Въ 13. столютію перемѣнилася христіаньска архітектура въ своѣмъ внѣшнôмъ видѣ совершенно, староримска архітектура уступила мѣстце новôй, котра звычайно называеся готицка. Стиль готицкій розличаеся ôтъ стиля римского въ слѣдуючихъ точкахъ: Римскій стиль клавъ найбôльшу вагу на внутренне украшенье, внѣшнôсть Церкви же була поединча, и кромѣ великои середнои копулы, представляючои Христа, и (чотырохъ або бôльше) меньшихъ побочныхъ копулъ, представляючихъ чотырохъ евангелистôвъ або дванатцять Апостолôвъ, дальше кромѣ искусныхъ входовыхъ дверей и креста на верху копулы, не находилося на внѣшнôй части Церквей построеныхъ ведля римского стиля ничь, чимъ бы Церковь изъ внѣ розличалася ôтъ прочихъ домôвъ. И тое дѣялося изъ важныхъ причинъ, якъ высше (при П. 1.) було сказано. Но коли Церковь до своеи повнои славы и власти на внѣ прійшла, не хотѣли церковни архітекты ограничатися на саме внутренне украшенье Церкви, но и еи внѣшнôсть отвѣтно и достойно представити. Стиль готицкій задержавъ одже внутренный способъ

строенья Церквей изъ староримского стиля, не совершенно перемѣнивъ внѣшній видъ. Духъ церковнои архітектуры одже оставъ той самъ, а розличія состоятъ тôлько въ внѣшности.

И такъ дотычно внутренного росклада задержався видъ подовговатого чотыреугольника або креста, вхôдъ ôтъ запада, престолъ на восточнôй сторонѣ, роздѣлъ Церкви на три части, и положенье Церкви на пôдвысшенôмъ мѣстци. Украшенія же стали змѣнятися: Мѣстце давныхъ стовпôвъ або мурованыхъ пилястрôвъ заняли каменни пилястры (Pilāre), котри стремлятъ до склеплѣня (звода), и тоежь пôддержуютъ. Тіи пилястры суть крестообразно розложени, и той самъ видъ представляютъ надъ зводомъ, где кôнчатся пирамидально. Звôдъ (склеплѣнье) кôнчится острокôнчасто, для того той стиль называеся также огивальный (Spitzbogenstyl) въ противоположенью до давного зоокругленого. (Rundbogenstyl). Хоръ, котрый давно кôнчився въ заокруглену стѣну (конху), прибравъ теперъ видъ многоугольника, и коло него повстали каплицѣ, звычайно сѣмъ для представленья семи св. Тайнъ.

Бôльши и цѣлкомъ нови суть розличія въ внѣшнôй будовѣ. Римскій стиль ограничався на внутреннôсть Церкви, готицкій же стиль хотѣвъ и внѣшнôсть Церкви достойно представити и украсити. Мѣстце давнои великои копулы заняла величава пирамидальна вежа, котрои верхъ св. крестомъ украшеный губився въ сини воздушнôй. На около неи возносятся мали вежи оперти на внутрь Церкви находячихся камѣнныхъ пилястрахъ. Окна суть величави подовговати чотыроугольники, и кôнчатся остроконечно, и суть украшени различными въ шклѣ выписаными образами. Надъ ôкнами и надъ дверми возносятся треугольники (Wimberge) пригадаючи св. Тройцу; надъ входовыми дверми есть звычайно округле красно вироблене ôкно (Rosette); а на пôдвысшеныхъ мѣстцяхъ, стовпахъ, або нишахъ умѣщени суть изъ каменья вытесани статуи Святыхъ. До украшенья служатъ вытесани образы взяти изъ рослинъ и звѣрятъ; такъ суть вытесани цвѣты, пучки, листье, левъ, голубы, псы и т. п., котри образы кромѣ своего символичного значенья маютъ представляти, що и нерозумна природа довжна причинятися до прославленья Бога. И Царство злого духа не есть выключене, а понеже Христосъ побѣдивъ адъ, для того представляе стиль готицкій на внѣшнôй сторонѣ церковнои будовы побѣдженого злого духа въ видѣ змѣи, совы и инного хробацтва, котре часто служитъ яко ринва и т. п. — Готицкій стиль намѣряе ведля сказаного идеу христіаньства въ церковнôй будовли вытиснути и пластично представити. Той стиль мае розличи имена, и такъ обще знаный

есть пôдъ именемъ стиля готицкого, котре имя ему найперше надали Италіяне для поруганья и высмѣянья того стиля, котрый выробився у Нѣмцѣвъ знаныхъ въ Италіи пôдъ именемъ Готôвъ; а понеже Италіане въ загалѣ всѣхъ Нѣмцѣвъ уважали за дикихъ варварôвъ, и ворогôвъ всякои просвѣты и норовственности, для того не много сподѣвалися ôтъ ихъ архітектуры, и безъ глубшого застановленья надъ предметомъ зъ ненависти къ Нѣмцямъ нехотѣли ôтъ нихъ ничь приняти. По тôй причинѣ немавъ готицкій стиль въ Италіи николи великихъ приклонникôвъ, и съ изнятіемъ гдекотрыхъ славныхъ памятникôвъ не найшовъ въ Италіи загального принятія. То само тычится и востока, где запановавъ стиль византійскій. Обще же принявся той стиль церковнои архітектуры на западѣ, именно въ Нѣмеччинѣ, Франціи и Англіи, котри краѣ также спорятся о авторство того стиля, каждый бо зъ нихъ приписуе собѣ его початокъ. По мнѣнію ученыхъ належится тая честь Франціи, где находятся найдавнѣйши готицки зданія. Такъ коло половины 12. столѣтія поступила будова Церкви катедральнои въ Парижи въ стилю чисто готицкôмъ вже далеко, а въ обохъ другихъ згаданыхъ краяхъ не було еще ани слѣдôвъ того стиля; а р. 1248, коли положено угольный камень до готицкого храма въ Колоніи (Köln), остала въ Парижи посвячена т. зв. Sainte-Chapelle Церковь, выставлена въ совершеннôмъ готицôмъ стилю, и въ тôмъ самôмъ часѣ була готицка катедральна Церковь Аміенска (Amiens) на укôнченью. Въ Франціи находятся одже найдавнѣйши чисто готицки Церкви, для того и въ Франціи здается бути отчина готицкого стиля, но въ Нѣмеччинѣ, оставъ ôнъ усовершеный, якъ по нынѣшни часы свѣдчатъ славни катедры въ Фрейбургу, Штрасбургу, Колоніи, Вѣдни и инни. По тôй причинѣ называеся той стиль также нѣмецкій. Въ кôнци называеся той стилъ также католическій, понеже свôй початокъ и усовершенье завдячае краямъ чисто католическимъ, и найсовершеннѣйше представляе идеу правдиво христіаньску, католическу. Готицкій стиль цвивъ ôтъ 13. до 16. столѣтія.

Ренесансъ-стиль. Рококо. Черезъ повни чотыри столѣтія цвивъ на западѣ стиль готицкій, и произвѣвъ тіи величави зданія, котри и нынѣ всѣхъ въ задивленье впроваджаютъ; но въ 15. столѣтію стали показоватися объявы, котри грозили упадкомъ тои славнои ôтросли церковного искуства. Історія упадку церковнои архитектуры стоитъ въ тѣснôй звязи съ историею католическои Церкви, и она доказуе явно, що пôдставою правдивои естетики есть правдива норовственнôсть и що тôлько жива згадка на Бога може удержати искуство на правдивôй дорозѣ, противно же змысловôсть провадитъ еи до певного неминаемого упадку. Вѣдомо

есть, що въ 15. столѣтію стало найперше въ Италіи ширитися стремленіе до ôтновленья поганьского кляссицизма. Учени тыхъ часôвъ нехотѣли инакше говорити и выражатися, якъ языкомъ кляссикôвъ греческихъ и римскихъ (якъ було згадано въ омилетицѣ §. 37.), въ всѣмъ хотѣли ôтновити часы давныхъ Грекôвъ и Римлянъ, духъ христіаньства довженъ бувъ знову боротися съ духомъ поганьства. Тое шкодливе, змысловости спріяюче стремленье ôтдѣловало такожь и на церковне искуство, именно же на церковну архітектуру, и его сумни послѣдства давалися що разъ бôльше чути. Вправдѣ не було оно въ состоянію вытиснути заразъ тое, що черезъ столѣтія выробилося, но оно дѣлало постепенно, якъ отрова до здорового тѣла запущена. Архітекты тогдашнихъ часôвъ зачали брати собѣ взоры изъ забыткôвъ будовництва поганьскихъ часôвъ, на котри высше тисячь лѣтъ свѣтъ майже зовсѣмъ забувъ; поганьски изъ змысловости походячи и до змысловости приноровляючися формы прійшли до почитанья, и художники стали ихъ, неуважаючи на вымоги христіаньского духа, употребляти при церковнôй архітектурѣ. Наги формы и рѣзьбы изъ христіанскои архітектуры зовсѣмъ выключени найшли теперь принятіе и признанье. Той періодъ называютъ ôтновленьемъ кляссичного романьского стиля, або францускимъ именемъ ренесансъ-стиль (renaissance). Всѣ потребамъ богослуженія и духови христіаньства отвѣчаючи формы готицкого стиля остали усунени, а ихъ мѣстце заняли давни стовпы, наги геніи и каріатиды, вазы, обеліски и т. п., котри наразъ сталися необходимо потрёбными до украшенья Церкви. Склеплѣня сталися знову горизонтальными або легко заокруглеными, и въ загалѣ всё, що возносилося до горы, довжно було уступити. На мѣстце до горы стремлячихъ пилястрôвъ прійшли дорійски, іоньски и коринтійски стовпы; ôкна строилися меньши, звычайно цѣлкомъ поединьчи, часомъ овальни або инакше позакручовани. Стѣны стратили свою богату орнаментику такъ внутрь якъ и внѣ; на мѣстце вежи прійшли копулы, котри на щитѣ мали меньшу копулку заосмотрену ôкнами, мовбы лѣхтарню. То сутъ характеристични ознаки въ рѣчи стоячого стиля. Тое направленье выробилося найперше въ Италіи, особливо за влѣяніемъ Брунелеского въ лѣтахъ 1375—1444, котрый бувъ отвертымъ противникомъ готицкого стиля, а зъ Италіи перейшло до Францін за влѣяніемъ королевского двора, который тогди бувъ взоромъ всѣхъ прочихъ дворôвъ а въ слѣдствіе того и ширителемъ сего направлаенья церковнои архітектуры. Готицкій стиль удержався найдовше въ Нѣмеччинѣ и въ Англіи, и тогди, коли ренесансъ-стиль майже исключно запановавъ во Франціи, строився въ Вѣдни за часôвъ Рудольфа (1358—1365) въ чисто готицкôмъ стилю ве-

личавый храмъ св. Стефана. — Впрочôмъ що и въ ренесансѣ могли повстати велики и красни храмы, свѣдчитъ славный на цѣлый свѣтъ храмъ св. Петра въ Римѣ.

Еще бôльше упала церковна архітектура въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ. Въ ренесансѣ занимала орнаментика пôдрядне мѣстце, и прилучалася до головныхъ формъ тôлько для ихъ украшенья, теперь же заняла головне мѣстце. Кромѣ того вôйшли въ уживанье неприродни, дивачни и безвкусни формы. Будôвлѣ стали покрыватися множествомъ звоѣвъ, (Schnörkel) череватыхъ фигуръ и т. п., такъ що зъ пôдъ тыхъ мнимыхъ украшеній майже не можна розпôзнати властиву будôвлю. Тіи украшенья суть до того дико и безъ найменьшого системы межи собою помѣшани; такъ листья, мушлѣ, урны, вазы звои, цвѣты, людски и звѣрячи статуи суть разомъ помѣшани. Въ прочôмъ не сутъ они зъ каменя тесани, но зъ гипсу або зъ масы выроблени (Stuccatur- oder Mörtelarbeit), и по мурахъ поприлѣпляни. Той способъ будовы называеся рококо (Rococco, Zopfstyl), и запановавъ особливо во Франціи пôдъ Людвикомъ XIV. и XV. (1700—1770), зъ ôтки, якъ всѣ моды розширився дальше. Зъ початку употребляли го особливо при мірскихъ будôвляхъ, пôзнѣйше и въ церковнôй архітектурѣ, а що найгôрше, думаючи, що тымъ украсятъ давни храмы, стали таки фигуры и орнаментику штукатурову прилѣпляти по мурахъ величавыхъ искусно построеныхъ давныхъ храмôвъ, чимъ ихъ не украсили. но безобразили.

Въ новшихъ часахъ, въ періодѣ гуманизма и раціонализма не много журився свѣтъ о будôвляхъ церковныхъ, съ изнятіемъ если ишло о знесенье якои Церкви, и ôтданье еи для цѣлкомъ не церковного ужитку; ажь въ найновшихъ часахъ, коли духъ церковный такъ въ умѣетности якъ и въ житью публичнôмъ ставъ змагатися, стало пôдноситися и церковне искуство въ властивôмъ собѣ духу. Не тôлько остали достойно ôтновлени и довершени давни величави зданія, якъ Храмъ въ Колоніи, Храмъ св. Стефана въ Вѣдни; но такожь стаютъ возноситися нови будôвлѣ, межи котрыми на згадку заслугуе готицкій храмъ въ Вѣдни, (Votivkirche) котрый издержками всѣхъ народностей и краѣвъ великои Австріи оставъ вознесеный зъ вдячности ко Богу за тое, що Его провидѣніе охоронило житье Цѣсаря Францъ Јосифа I., котрого злобна рука хотѣла убити. На мѣстци, где нападъ на Цѣсаря оставъ выконаный, возносится теперь величавый готицкій храмъ, яко знакъ вдячности ко Богу и памятка любви народôвъ ко своему Цѣсарю.

§. 171.

Описанье Церкви, еи составни части.

Поглянувши въ короткости на исторію церковнои архітектуры и на засады, ведля котрыхъ Церкви ôтъ найдав-

нѣйшихъ до найновшихъ часôвъ строилися, слѣдуе теперь занятися подрôбнымъ описаньемъ дома божого въ его теперѣшнôмъ у насъ употребляемôмъ и узаконненôмъ видѣ, при чôмъ буде сказано и о давнôмъ видѣ. Засады, ведля котрыхъ Церкви ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ ставлено, не змѣнилися въ ничôмъ, и не могли змѣнитися, бо они выплываютъ изъ потребы христіаньского богослуженія, и для того и теперѣшни Церкви строятся, где тôлько обстоятельства позваляютъ, на пôдвысценôмъ мѣстци съ престоломъ на востокъ, и состоятъ изъ трехъ головныхъ частей, т. е. изъ олтаря, корабля и притвора, внутренне же и внѣшне украшенье зависитъ ôтъ стиля, ведля котрого певна Церковь строится. Въ слѣдуючôмъ одже буде бесѣда о внутреннôмъ и внѣшнôмъ устроенью Церкви, именно: о притворѣ, корабли и олтарѣ, съ ихъ принадлежитостями, а потôмъ о внѣшности Церкви.

§ 172.

I. Внутренне устроенье Церкви. Притворъ.

Вступаючи до дому божого, входится найперше въ притворъ, котрого историчный початокъ и розвôй есть слѣдуючій: Въ давныхъ часахъ бувъ двоякій притворъ, внѣшній и внутренный. Внѣшній притворъ представлявъ досыть обширне мѣстце, котре не було покрыте, тôлько на его чотырохъ сторонахъ находилися ходники покрыти дахомъ опертымъ на стовпахъ. Той внѣшній притворъ Греки называли *πρόπυλον μέγα, πρώτην εἴσοδον*, Латинники vestibulum magnum, primum introitum (великій притворъ, першій входъ). Изъ того внѣшного притвора входилося черезъ трое дверей до внутренного притвора, котрый належавъ вже до будôвли церковнои, но бувъ ôтъ другои части Церкви, т. е. ôтъ корабля ôтдѣленый. Въ откровенію св. Іоанна называеся тая часть „дворъ“ *αὐλή*; Греки называли притворъ такожь *δρομικόν*, ôтъ его чотыреугольного вида, або *νάρθηξ*, або *πρόναος*, Латинники такожь atrium. Часто приходитъ притворъ пôдъ именемъ „рай“, котре имя находится въ письмахъ св. Атаназія, и ведля мнѣнія Проспера Аквитаньского (epist. ad Demetriad. c. 10.) походитъ зъ того, що тамъ находилися образы Адама и Евы, напоминаючи стоячихъ тамъ каянникôвъ и оглашеныхъ до щирого покаянія. Въ внѣшнôмъ притворѣ находився близко коло церковныхъ дверей, ведля иныхъ въ самôй серединѣ великій сосудъ съ водою (*φιαλα*, cantharus, labrum, lymphaeum), въ котрôмъ, входячи до Церкви, вѣрни умывали собѣ руки на знакъ чистого серця, съ якимъ належитъ до дому божого вступати. Притворъ мавъ таке призначенье: Тутъ стояли каянники, котри про тяжки грѣхи були зъ Церкви выключени такъ довго, доки не ôтправили наложену имъ покуту, и не оказали ознаки правдивого покаянія. Каянники дѣлили ся на чотыри клясcы: Каянники першои клясcы стояли въ внѣшнôмъ притворѣ выставлени на вѣтеръ, дощь и снѣгъ, для того называлися зимуючи hiemantes; а понеже они входячихъ до Церки вѣрныхъ съ слезами въ очахъ просили о заступництво и молитвы, для того такожь называлися плачущи, flentes. Дальше въ внѣшнôмъ притворѣ похороняли тѣла усопшихъ, якъ посвѣдчаютъ акта собора Наннетеньского зъ р. 658, где такъ кажеся: „In ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in atrio et porticu, aut in exedriis ecclesiae“. Тутъ було такожь мѣстце для жебракôвъ и убогихъ, где они просили о милостыню. Въ внутреннôмъ притворѣ стояли каянники другои клясcы, и оглашени приготовляючися до принятія Тайны крещенія. Они называлися слухаючи, понеже могли тутъ слухати читанье Апостола и Евангелія и проповѣди, почôмъ настоятель читавъ надъ ними молитву, и они на возгласъ: „Елици оглашенніи изыдите“ опущали Церковь, понеже еще не було имъ позволено присутствовати св. Літургіи. Для тои причины называеся часть Літургіи ôтъ початку до возгляса: „Елици .... изыдите“ літургія оглашеныхъ. Дальше въ внутреннôмъ притворѣ шукали охороны люде за для розличныхъ причинъ гонени, понеже Церковь мала право притулку (Asylrecht), котре никто не смѣвъ нарушити; потôмъ въ притворѣ ôтбувалися церковни соборы, якъ свѣдчитъ житьепись Іоанна милостника; въ кôнци тутъ роздѣляно межи бѣдныхъ милостыню изъ дарôвъ, котри вѣрни до Церкви приносили, и ôтправлялися вспôльни угощенья бѣдныхъ, *ἀγαπαί*, доки про случившися надужитья ихъ власть церковна не заказала. Такъ одже выглядавъ притворъ въ давныхъ часахъ. Познѣйше змѣнився его видъ и призначенье, и теперь остало изъ притвора слѣдуюче: На давный внѣшній притворъ пригадуе огороджене мѣстце коло Церкви, до котрого входится черезъ такъ звану Фôртку, *) и тое мѣстце называеся цминтаремъ, понеже на нѣмъ похороняли ажь до найновшихъ часôвъ тѣла усопшихъ. Внутренный притворъ пригадуе мѣстце пôдъ звôнницею, вежою, где вправдѣ не ма вже давныхъ каянникôвъ и оглашеныхъ, но совершаются еще по нынѣ отвѣтни богослужебни чины. Такъ на каянникôвъ пригадуе литія, т. е. якъ пôзнѣйше побачимо, смиренна умилительна молитва, котра повинна въ притворѣ совершатися; потôмъ при введенію жены родившои и по вѣнчанію она яко каянниця стоитъ въ притворѣ, доки ей священикъ не впровадитъ до храма яко очищену молитвами Церкви. На огла-

*) Имена уживаю таки, яки употребляются въ Ясельскôмъ, и Сяноцкôмъ, бо тін менѣ яко тамошному родакови знаеми.

шеныхъ, котри въ притворѣ стояли, пригадує обрядъ при крещенію. Крещаемый чекае въ притворѣ, вырѣкаеся тамъ сатаны и службы его, и, мовлячи символъ вѣры, входитъ до Церкви (близше буде той обрядъ поясненый при Тайнѣ Крещенія). Жебраки по нынѣшни часы для тои самои цѣли, якъ колись, стоятъ въ притворѣ и передъ Церквою, а давный сосудъ зъ водою для умиванья рукъ заступае малый сосудецъ, находячій ся при входѣ Церкви, и наповненый свяченою водою, котрою вѣрни знаменемъ крестнымъ окрапляются на знакъ, що они въ имя боже съ чистымъ серцемъ входятъ до храма Бога вышнёго.

§. 173.

Корабль Церкви.

Корабль есть середна часть Церкви призначена для собранія вѣрныхъ. Вже апостольски конституціи зрôвнуютъ Церковь съ залогою корабля, котрого кермникъ есть Епископъ, а діаконы надзорцями веслярôвъ, т. е. вѣрного народа (Кн. II., гл. 57). Святи отцы дуже радо зрôвнуютъ Церковь Христову съ ковчегомъ Ноя, або съ кораблемъ Петра, и зъ ôтти прійшло въ уживанье, що Церковь въ загалѣ называно кораблемъ. Зъ початку розумѣли пôдъ именемъ корабля такъ мистичне тѣло Церкви Христовои, якъ и рукотворену Церковь божу, но пôзнѣйше стали тое имя уживати для означенья тои части Церкви, въ котрôй вѣрни собираются, и тое удержалося по наши часы.

В ъ д а в н ы х ъ ч а с а х ъ б у в ъ к о р а б л ь ц е р к о в н ы й т а к ъ у с т р о е н ы й: Изъ притвора провадили три дверѣ до корабля; середни дверѣ були бôльши и богато украшени, и черезъ нихъ входили священики, зъ лѣвои або пôвночнои стороны входили женьщины, а зъ правои або полудневои сторони мужчины. При дверяхъ стояли діаконы и діакониссы, котри про тое дверниками (остіаріи) звани уважали на захованье приписаного порядка. Самъ корабль церковный соотвѣтно наведенымъ тремъ дверямъ дѣлився на три ôтдѣлы, котри були розлучени або стовпами, або стѣнами, и въ полудневôй части корабля було мѣстце для мужчинъ, а въ пôвночнôй для женьщинъ. Роздѣлъ обохъ полôвъ въ храмѣ бувъ вже въ старôмъ завѣтѣ приказаный, и христіаньска Церковь заховала той звычай, а конституціи апостольски его выразно узаконнили (кн. II., гл. 57). На востоцѣ бувъ такожь звычай для женьщинъ строити мѣстце ôтдѣльне пôдвысшене, якъ мало бути въ Софійскôмъ храмѣ въ Цареградѣ, и есть н. пр. въ греческôй Церкви австрійскихъ пôдданыхъ въ Вѣдни. Св. Іоанъ Златоустъ згадуе за тое уряджение яко давне въ ом. 73. до Мат. (Ed. Migne tom. VII. col. 667). Но для чого опредѣлено для

женьщинъ пôвнôчну, а для мужчинъ полудневу сторону? Одни думаютъ, опираючися на словахъ св. Павла, що мужови яко головѣ належится ôтличнѣйше мѣстце, за яке полудневу сторону тримали; инни гадаютъ, що женьщины для того получили мѣстце на пôвнôчнôй сторонѣ, понеже всяке зло, котрого пробуванье представляли собѣ на пôвночи, выйшло ôтъ женьщины. Въ прочôмъ, що полуднева сторона высше була цѣнена, показуеся и зъ того, що полудневу часть бôльше украшали якъ пôвнôчну. Вѣрни стояли въ корабли церковнôмъ въ слѣдуючôмъ порядку: Коло дверей стояли оглашени дальшого степени и каянники третои клясы, котри тутъ оставали пôдчасъ літургіи оглашеныхъ; передъ ними стояли ведля пола старши а напередѣ молодши люде, а съ ними разомъ каянники четвертои клясы, котрымъ було позволено остати въ Церкви пôдчасъ цѣлои літургіи, но не могли еще причащатися.

Т е п е р ь е с т ь к о р а б л ь ц е р к о в н ы й т а к ъ у с т р о е н ы й: Изъ притвора входится одными дверми до корабля, котрый въ бôльшихъ Церквахъ есть роздѣленый на три части великими пилястрами, якъ н. пр. въ катедральнôй Церкви въ Перемышли, и по многихъ мѣстцяхъ задержався до теперь звычай, що вѣрни стоятъ ôтдѣльно ведля полôвъ, гденекуда такъ, що при самôмъ входѣ стоятъ женьщины, про що тая часть корабля **б а б и н е ц ъ** называеся, а мужчины на передѣ. Въ корабли находится: *а)* при самôмъ входѣ есть звычайно **к р е с т и л ь н и ц я**, т. е. великій красно изъ каменя, або мармора, або дерева вытесаный тарелковатый сосудъ на свячену воду, котрый зъ верху есть покрытый вежо — або копуло-образнымъ покрываломъ. Въ тôмъ сохраняеся въ западнôй Церкви свячена вода употребляема при крещенію. Ведля нашого обряда благословитъ крестячій священикъ воду передъ самымъ крещеніемъ, для того не находимо въ нашихъ Церквахъ, съ малими изнятіями, крестильницъ. Впрочôмъ где тіи находятся, заховуеся въ нихъ вода Іорданьска, и они пригадуютъ на давни крестильницѣ (*βαπτιστερια*), котри находилися въ осôбныхъ каплицяхъ такъ довго, якъ крещеніе дѣялося погруженьемъ крещаемого до воды. — *в)* **С п о в ѣ д а л ь н и ц ѣ**, т. е. мѣстця, где вѣрни сповѣдаются. Они походятъ зъ пôзнѣйшихъ часôвъ, понеже давно сповѣдалися вѣрни въ хорѣ, т. е. близко коло престола, ажь въ початкахъ 16. столѣтія остали запроваджени осôбни сповѣдальницѣ, котри ведля приписôвъ церковныхъ повинни находитися на видныхъ мѣстцяхъ и бути заосмотрени кратками, котри ôтдѣляютъ кающогося ôтъ сповѣдника. Въ сповѣдальници повинни находитися выразно выписани або выпечатани задержани грѣхи, и священикови не вôльно тôлько глухихъ на иннôмъ мѣстци, н. пр. въ закристіи, сповѣдати.

Синодъ Замостскій ставляе межи вопросами при каноничнôмъ посѣщенію въ тôмъ взглядѣ слѣдуючи вопросы: „Чи въ сповѣдальници суть деревяни кратки: чи священикъ сповѣдае женьщины або дѣвчата внѣ сповѣдальници безъ передѣла кратами? Тое належитъ заказати. Чи знае, або чи мае табеллю буллѣ „Coena Domini“ и грѣхôвъ Папѣ и Епископу задержаныхъ, прибиту на сповѣдальници?“ (pag. 166). *г)* Амвонъ, т. е. мѣстце зъ ôтки голосятся проповѣди. Давно находилося въ хорѣ пôдвысшене мѣстце, на котре часомъ сходами выходилося, и тамъ читалося евангеліе и Апостолъ, и зъ ôттамъ голосили священики проповѣди, Епископы же проповѣдали ôтъ престола, пôзнѣйше же зачали строити осôбни амвоны на пôдвысшенôмъ мѣстци, н. пр. на пиластрѣ, або стѣнѣ изъ лѣвои стороны ôтъ входа, и тіи амвоны остали отвѣтно украшени, такъ видимо амвоны въ видѣ корабля, (н. пр. прекрасный амвонъ въ Перемыскôй катедральнôй Церкви) украшени рѣзьбами представляючими голуба, символъ св. Духа, або крестъ, котвицю и серце, символы вѣры, надѣи и любви, або чотырохъ Евангелистôвъ и т. п. На давнôмъ амвонѣ (котре имя ôтъ греческого *ἀναβαίνω* походитъ, и означае пôдвысшене мѣстце, на котре выходится) читали діаконы такъ звани диптихи. То були „двѣ або три тонки таблицѣ, котри або складалися або мали окладину, и на котрыхъ внутреннôй воскомъ обтягненôй сторонѣ були выписани имена цѣсарôвъ, королѣвъ, конзулѣвъ або Патріархôвъ, Епископôвъ, Священикôвъ и т. д. Диптихи мали видъ греческои букви *Δ*, и для того гдекотри восточни писателѣ называютъ ихъ также Дельта. Ученый Гоаръ (Euchologion Graec. Venet. 1730, pag. 123) каже, що они мали такій видъ, якъ звычайно изображаются двѣ таблицѣ Мойсея. Диптихи находимо такъ въ восточнôй якъ и западнôй Церкви пôдъ различными именами. Въ гдекотрыхъ западныхъ грамотахъ называются они Dyptagi, Dypterii, Nomina, понеже якъ заразъ побачимо, зъ нихъ ôтчитовалися имена, або таблиця церковна, tabula ecclesiastica, або также списы церковни, catalogi ecclesiastici, а найчастѣйше диптихи. — Тіи таблицѣ були звычайно зъ дорогоцѣнной матеріи зроблени, такъ зъ слоневои кости, серебра, мармора и инныхъ; були также пергаменови и деревяни, но богато и красно вырѣзани и украшени. — Кожда Церковь мала двѣ таки таблицѣ, одну для живыхъ, другу для усопшихъ. На таблици живыхъ були выписани имена жіючихъ настоятелей Церкви, найперше Головы Церкви Папы, потôмъ (на востоцѣ) Патріархи, Митрополита, Епископа, потôмъ чужихъ славнѣйшихъ Епископôвъ, дальше Цѣсаря або короля и важнѣйшихъ державныхъ урядникôвъ, ктиторей Церкви и людей, котри для Церкви чимсь заслужилися, а при кôнци имена тыхъ, котри жертвы принесли, но вѣроятно не всѣхъ, тôлько тыхъ, котри бôльши дары принесли. Тое здается слѣдовати изъ рубрики книгъ церковнихъ, котора при поминанію живыхъ каже: „Іерей поминаетъ, ихже хощетъ“, якъ и зъ слôвъ: „и всѣхъ принесшихъ и ихже ради принесоша“. — На таблици усопшихъ були выписани имена Святыхъ старого и нового завѣта, напередъ же Пречистои Дѣвы Маріи, потôмъ имена власныхъ усопшихъ Епископôвъ и Священикôвъ, якъ и имена чужихъ славныхъ обще почитаныхъ Пастырей, дальше имена ктиторей и благодѣтелей Церкви, а потôмъ имена усопшихъ побожныхъ вѣрныхъ, колишнихъ членôвъ дотычнои громады, но и тутъ не всѣхъ, тôлько отличнѣйшихъ, або за которыхъ власно безкровна жертва приносилася, всѣхъ же прочихъ поминали словами: „и всѣхъ усопшихъ въ надеждѣ воскресенія и пр.“ — Но яка була цѣль того звычаю? Щобы оказати, що всѣ суть членами единои святои католическои и апостольскои Церкви, и щобы возвати вѣрныхъ до молитвы за усопшими, помочи требуючими собратіами. Перше слѣдуе изъ того, що найперше читали имя Папы, яко видимои головы святои Церкви, що признае межи инными греческій авторъ дѣла: de vitandis haereticis (наведеный въ дѣлѣ „Leo Allatius, de consensione perpetua eccl. occ. et orient. l. III. c. 15)“; друге же выплывало изъ слôвъ Апостола Якова, приказуючого, щобысьмо молилися другъ за друга, щобысмо спасеніе получили, и зъ неперерывного преданія церковного. — Слѣдуе еще ôтповѣсти на пытанье, где, кто и коли читавъ диптихи? Диптихи читали діаконы изъ амвона, который бувъ положеный въ хорѣ близко ôтъ престола, и то читали ихъ давнѣйше и ведля различнихъ літургій въ различни часы, або заразъ по проповѣди, або ведля літургіи св. Василія и Іоанна Злат. по освященію св. дарôвъ. Пôзнѣйше перестали диптихи на голосъ читати; а на тое мѣстце іерей поминае Святыхъ и усопшихъ а потôмъ жіючихъ тайно. — Диптихи мали въ Церкви велике значенье, а выкрисленье зъ диптихъ уважали за велику кару и ганьбу. Викрисляно зъ диптихъ такихъ, котри або ôтъ вѣры ôтпали, або безбожнымъ житьемъ соблазнь дали. Такъ н. пр. читаемъ въ Евагрія исторіи церковнôй: „Anastasium imperatorem nonnulli tamquam Chalcédonensi concilio contrarium damnarunt et e sacris tabulis expunxerunt“, а на западѣ, коли въ 9. ст. Епископъ Еббо зъ Реймсъ бувъ оскарженый о здраду стану и зъ своего престола зложеный, пытався Гінкмаръ, Архіепископъ, П. Николая, чи може лишити имя того Епископа въ диптихахъ. Вѣдомо также зъ исторіи восточнои схізмы, що заразъ по ей несчасливôмъ початку остало имя Папы зъ диптихôвъ выкрислене на знакъ, що Греція ôдôрвалася ôтъ единьства св. Церкви. (О диптихахъ ср. Salig, de dyptichis veterum tam profanis quam

sacris. Halae 1731. — Augusti, Denkwürdigkeiten aus der christlich. Archäologie, 12. Band. — Binterim, die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christ.-katholischen Kirche, 4. Band, 2. Theil im Anhang S. 60. — Aschbach, Kirchenlexikon, im 2. Band, S. 398 ss. „Diptychen". — *д)* На самôмъ передѣ корабля стоитъ аналогій, т. е. столикъ, на которôмъ лежитъ образъ (звычайно храмового Святого) и крестъ до цѣлованья. Тутъ кладеся также евангеліе на Утрени. Стѣны корабля суть украшени образами, о которыхъ буде низше бесѣда. — Лавокъ не було въ давнихъ Церквахъ, хотяй не ма закона, который бы заказовавъ сидѣти въ Церкви, противно вже имена „Сѣдаленъ" и „акаѳістъ" показуютъ, що вôльно було въ Церкви сидѣти въ певни часы, въ инни же стояти або клячати; для того съ часомъ остали по Церквахъ лавки запроваджени такъ на востоцѣ якъ и на западѣ, и тôлько треба при ихъ строенью уважати, щобы були чисто и искусно зроблени.

Хоръ, олтарь.

§. 174.

Имя и составни части.

Трета и найважнѣйша часть Церкви есть хоръ, въ которôмъ приносится безкровна жертва нового завѣта, и для того тая часть такожь мѣстце жертвенне, *θυσιαστήριον* называеся. Имя „хоръ" есть греческе, и означае первобытно хороводный танецъ, (Opferreigen), который поганьски народы коло своихъ жертовникôвъ, спѣваючи твѣтни пѣсни, въ честь своихъ богôвъ выправляли; для того и христіане означали тымъ именемъ особливо спѣвъ церковный, спѣвакôвъ, а понеже мѣстце для пѣвцѣвъ церковныхъ було призначене близько коло престола, для того остало имя хоръ приняте для означенья третои и найважнѣйшои части Церкви. Впрочôмъ мае тое имя, яко и мѣстце пѣвцѣвъ церковныхъ близько коло престола красне мистичне значенье, именно тымъ оно пригадуе на престолъ вѣчнои славы, который окруженый есть хорами небесныхъ силъ, непрестанно голосящихъ славу божу. Тая часть Церкви называеся также Олтарь, ôтъ латиньского „alta ara" (у Грекôвъ *βῆμα*), такъ названый для того, що тая часть стояла высше якъ корабль. Имя олтарь означае одже або цѣлый хоръ, або такожь тôлько престолъ, на которôмъ приносится безкровна жертва нового завѣта. Хоръ называеся такожь Святилище, ôтъ его головного призначенья; — Пресвитерія ôтъ того, що тамъ було мѣстце для Епископа и Пресвитерôвъ; — а понеже до тои части Церкви бувъ тôлько священикамъ позволеный вхôдъ, вѣрнымъ же тôлько

для исповѣданья и приношенья жертвъ, для того тая часть называлася такожь „непроходимая" *ἄδυτα*, inaccessa ecclesiae.

Цѣлый хоръ бувъ ôтдѣленый ôтъ корабля черезъ краты, балюстраду, и стоявъ о оденъ або бôльше степеней высше якъ корабль, бувъ подѣленый на низшій и высшій хоръ, котри такожь ôтъ себе були ôтдѣлени черезъ краты, изъ котрыхъ на востоцѣ повставъ иконостасъ. Въ низшôмъ хорѣ було мѣстце для пѣвцѣвъ церковныхъ, для низшихъ клирикôвъ, и для найзнакомитшихъ мірянъ, якъ цѣсарей, королѣвъ, що потверджае исторія св. Амврозія, котрый Імп. Ѳеодозія не пустивъ до высшого хора, т. е. до властивого олтаря, где було мѣстце для Епископôвъ и пресвитерôвъ, но указавъ му на призначене для него мѣстце въ низшôмъ хорѣ, понеже цѣсарска пурпура означае Цѣсаря, но не Священика; (Theodoret. hist. eccl. l. V. c. 17.) для священника же була велика кара, если оставъ выключеный изъ хора, и довженъ бувъ стояти въ корабли. (Communio laicalis.) Въ низшôмъ хорѣ бувъ дальше амвонъ, на котрôмъ, якъ высше сказано, діаконы читали Апостолъ и Евангеліе, а священики проповѣдали слово боже, Епископы же проповѣдали изъ передъ престола зъ того мѣстця, где теперь у насъ суть царски врата, якъ показуе исторія св. Іоанна Златоуста, о котрôмъ яко щось особлившого доносятъ, що ôнъ проповѣдавъ зъ амвона. Тутъ було такожь мѣстце, где вѣрни сповѣдалися, и тое мѣстце Греки называли *βῆμα*, tribunal, котре имя пôзнѣйше стали уживати для опредѣленья цѣлого олтаря. Ведля мнѣнія Пруденція (Peristeph. hymn. XI.) и Ісідора Севільского (Origin. l. 15., c. 4.) зъ того мѣстця були голошени проповѣди. — Въ высшôмъ хорѣ передѣленôмъ ôтъ низшого находився Престолъ, жертвенникъ, тронъ епископскій и крѣсла для священикôвъ, и закристіи. О тыхъ составныхъ частяхъ Олтаря буде теперь бесѣда.

§. 175.

Низшій хоръ, иконостасъ.

Изъ корабля церковного входилося до пôдвысшеного о оденъ або бôльше степеней и ôтдѣленого низкими кратками хора, въ котрôмъ находилося мѣстце для пѣвцѣвъ церковныхъ, дальше для найзнаменитшихъ лиць и для низшого клира, зъ ôтки по наши часы лавки въ тôй части положени называются клиросомъ; потôмъ тутъ стоявъ амвонъ представляючій камень ôтваленый ôтъ гроба Христового, изъ котрого Ангелъ першій разъ оголосивъ радостну вѣсть о воскресенію Христовôмъ, и для того тутъ въ давныхъ часахъ голосилося слово боже, якъ и теперь въ меньшихъ Церквахъ дѣеся. Низшій хоръ бувъ такожь ôтъ высшого хора ôтдѣле-

ный низкою перегородою, котра якъ кажуть, за часо̂въ св. Василія В. перемѣнилася въ решетовату, трема дверми заосмотрену стѣну. Тая зъ початку цѣлкомъ поеднича стѣна покрылася съ часомъ образами, (иконами), о̂тъ чого ен имя иконостасъ походитъ.

Иконостасъ мае трое дверей, котрыми входится до высшого хора або властивого олтаря. Середни дверѣ называются царскими вратами, понеже ними входитъ то̂лько священикъ, представляючій Христа, Царя славы. Зъ правои стороны о̂тъ входа суть южни дверѣ, діаконьскими звани, понеже ними входитъ діаконъ; а зъ лѣвои стороны о̂тъ входа суть сѣверни дверѣ, котри называются также паламарскими, понеже ними входятъ всяки слуги церковни.*) Всѣ тіи дверѣ суть украшени отвѣтными ихъ значенью образами; и такъ царски врата суть двокрыльни, чимъ представляютъ оба завѣты, и на нихъ есть изображене Благовѣщеніе и чотыри евангелисты по то̂й причинѣ, понеже вочеловѣчивый ся изъ Маріи Дѣвы Христосъ першій отворивъ замкнени по упадку грѣховно̂мъ врата царства небесного, выповненье же тои радостнои вѣсти найперше обвѣстивъ Архангелъ Гавріилъ Маріи Дѣвѣ, а Евангелисты цѣлому свѣту. На паламарскихъ и діаконьскихъ дверяхъ суть изображени або ангелы, котри тамъ стоятъ мовбы на стражи передъ престоломъ Бога вѣчного, для того часомъ есть изображеный ангелъ съ огнистымъ мечомъ, або инни образы о̂тносячися до літургичныхъ дѣйствій, котри на престолѣ совершаются. — Зъ обохъ сторонъ царскихъ вратъ находятся велики, намѣстнии образы, именно зъ южнои, діаконьскои стороны есть образъ Спасителя, яко учителя, зъ сѣвернои же паламарскои стороны есть образъ божои Матери, тримаючои на рукахъ Іисуса яко дитину, котрый въ рукахъ мае кулю земску; также и коло паламарскихъ дверей суть велики образы, зъ котрихъ оденъ представляе звычайно храмового Святого, а другій инного Святого, н. пр. св. Николая, св. Іоанна Крестителя, св. Архістратига Михаила або инныхъ.

Въ перешо̂мъ рядѣ надъ царскими и побочными дверми находятся меньши образы, представляючи бо̂льши Праздники, а межи ними въ само̂й серединѣ надъ царскими вратами изображена есть тайна вечеря. Есть звычай, що передъ тыми образами кладеся въ отвѣтни праздники свѣтло.

---

*) Паламаръ походитъ отъ греческого *παραμονάριος*, mansionarius, custos ecclesiae; и въ книгахъ церковныхъ называеся также панамонарь, парамонарь, пономорь або понамарь; въ малоруско̂мъ паламарь. Ср. Miklosich, Lexicon palaeoslov. graeco-latinum. Vindobonae 1862. — 5. pag. 553, 555.

Въ гдекотрыхъ Церквахъ, где нема повного иконостаса, суть тіи празднични образы уставлени въ оденъ образъ надъ жертвенникомъ, зъ о̂тки въ отвѣтни праздники вынимаются и на аналогіи до цѣлованья и почитанья кладутся. *)

Въ третôмъ рядѣ суть образы 12 Апостоло̂въ представленыхъ въ цѣло̂й рости або кождый на осо̂бно̂мъ або по два на одно̂мъ образѣ, а въ серединѣ межи ними изображеный Христосъ яко Царь, сидячій на престолѣ, спочиваючо̂мъ на облакахъ.

Въ четверто̂мъ рядѣ суть представлени старозавѣтни Пророки, а середъ нихъ Пречиста Дѣва съ дитиною Іисусомъ на рукахъ, яко головный предметъ старозавѣтныхъ пророчествъ. Надъ цѣлымъ иконостасомъ возносится св. крестъ, по̂дъ котрымъ стоитъ гденекуда страждуща Марія и св. Іоаннъ, возлюбленый Ученикъ Іисуса.

Иконостасъ представляе символично страшный судъ; бо якъ тутъ на иконостасѣ Христосъ въ своѣй славѣ окруженый ликами Святыхъ, а передъ нимъ въ корабли церковно̂мъ собрани вѣрни: такъ колись соберутся всѣ роды земли, коли Христосъ прійде, окруженый святыми ангелами съ силою и славою судити живыхъ и мертвыхъ.

Въ низшо̂мъ хорѣ находятся мѣстця для низшихъ и высшихъ клирико̂въ, именно въ Церквахъ катедральныхъ мѣстця для крилошанъ, а зъ правои стороны о̂тъ входа Престолъ Епископскій.

§. 176.

Престолъ, видъ, устроенье и символичне значенье.

Средоточіе и найважнѣйше мѣстце хора и цѣлои Церкви есть престолъ, на котро̂мъ приносится безкровна жертва нового Завѣта, и на котро̂мъ Христосъ по̂дъ видами хлѣба и вина въ святѣйшо̂й Евхаристіи перебувае. Понеже жертва нового Завѣта есть средоточіемъ цѣлого дѣла о̂ткупленья и всего богослуженія, для того ніяка Церковь не могла и не може обо̂йтися безъ престола. Вже св. Апостолъ Павелъ говоритъ о нѣмъ (Евр. 13., 10.) и называе го „трапезою Господнею". (I. Кор. 10., 21. **)

---

*) Н. пр. въ Церкви св. Великомученицѣ Варвары въ Вѣдни.

**) Имена суть: престолъ, бо на нѣмъ перебувае Царь Царей, Господь Господей; жертвенникъ, для того, що на нѣмъ приносится безкровна жертва; трапеза (столъ), бо на нёмъ дае Христосъ свое животворяще тѣло и свою животворящу кровь въ поживленье душъ вѣрныхъ; гробъ Христовъ, понеже тутъ спочивае тѣло Христово въ святѣйшо̂й Евхари-

Въ першихъ вѣкахъ мавъ престолъ видъ чотыроугольного стола, и бувъ деревяный, пôзнѣйше каменный, и ведля можности и маетности Церкви украшеный дорогоцѣнными металями и каменями. По змыслу законôвъ церковныхъ повинни престолы строитися зъ каменя, и ôтъ 6. столѣтія выдавала Церковь въ тôмъ взглядѣ выразни приписы, якъ Синодъ Епаоньскій р. 517., котрый выразно роспоряджае, що тôлько каменни престолы можна помазовати св. миромъ.

Престолъ въ давныхъ часахъ спочивавъ якъ звычайный стôлъ на чотырохъ ногахъ, и бувъ въ серединѣ порожный, где сохранялися мощи Святыхъ. Звычай строенья Церквей а именно престолôвъ надъ мощами Святыхъ есть дуже давный. Такъ вже св. Іоаннъ Апостолъ видитъ въ откровенію мученикôвъ почиваючихъ пôдъ престоломъ, бо такъ каже: „Видѣхъ подъ олтаремъ душы избіеныхъ за слово божіе и за свидѣтельство, еже имѣяху“. (Откр. 6., 9.) Св. Кипріанъ заохочае вѣрныхъ до знесенья мученическои смерти межи инными тымъ, що ихъ запевняе, що ихъ тѣла будутъ спочивати пôдъ престолами. Въ кождôмъ престолѣ були доконьче потребни мощи Святыхъ, и безъ нихъ не було позволено Церковь посвятити, якъ посвѣдчае исторія житья св. Амброзія. При тôмъ совѣстно и точно уважано на тое, щобы тіи мощи були правдиви, якъ кромѣ многихъ инныхъ посвѣдчае Григорій Туроньскій, котрый приказавъ многи престолы знести для того, що они були построени надъ неправдивыми гробами мученическими. (Sulpicius Severus in vita Mart. c. 8.)

О давнôмъ видѣ и устроеню престола пишутъ слѣдителѣ христіаньскихъ старожитностей такъ: Давный престолъ мавъ надъ собою покрывало (стелю, дахъ), котре Греки называли *κιβώριον*. *) Латиники Ciborium, т. е. родъ чотыроугольного даха опертого на чотырохъ або шести стовпцяхъ и покрываючого цѣлый престолъ такъ, що

стін, и на памятку, що тѣло Христово було погребене въ новôмъ, зъ каменя вытесанôмъ, гробѣ; олтарь (altare, *βῆμα*) въ тѣснѣйшôмъ змыслѣ, т. е. пôдвысшеный жертвенникъ, котре имя въ ширшôмъ змыслѣ означае цѣлу трету часть Церкви.

*) Слово *κιβώριον* производять гдекотри ôтъ „cibus“, ôтъ того обстоятелства, що святи дары хоронилися въ сосудци, висячôмъ на тôмъ покрывалѣ; одже ôтъ части: цѣлôсть; но вѣроятнѣйше и простѣйше есть розумѣти слово *κιβώριον* въ его властивôмъ значеню (arca, coopertorium, umbraculum), и въ тôмъ значеню уважали тую часть престола яко образъ видимого неба, звôдъ небесный, або яко памятку на склепленый грôбъ Христа. За для того послѣдного значеня производятъ слово „ciborium“ также ôтъ еврейского קֶבֶר (keber), грôбъ.

слова псаломника: „Въ домъ Господа внійду“ (Introibo ad altare Dei), котори въ римскôй Літургіи зъ початку, въ греческôй въ молитвахъ передъ причастіемъ приходятъ, могли также и въ дословнôмъ змыслѣ розумѣтися. На верху того даха зъ внѣ находився въ серединѣ крестъ съ изображеніемъ роспятія, а коло креста було много свѣтла въ стоячихъ свѣчникахъ або въ висячихъ лямпахъ, а коло свѣтла находилися для украшенья цвѣты. Прудентій споминае о тôмъ звычаю вже въ 4. столѣтію, и въ своѣмъ поематѣ о Евлаліи взывае до приношенья цвѣтôвъ и въ зимѣ; а св. Августинъ оповѣдае о однôй слѣпôй женщинѣ, котора велѣла ся запровадити до престола св. Стефана, и тамъ положила цвѣты. Внутрь того надпрестольного звода пôдъ самымъ крестомъ висѣвъ сосудецъ для сохраненья святѣйшои Евхаристіи захованои для причащенья недужныхъ и умираючихъ, и ôнъ назывався киворій, ковчегъ, (ciborium), который найчастѣйше мавъ видъ голуба, и для того называли го періcтеріонъ (ôтъ *περιστερά* — голубъ). По тôй причинѣ называе Тертулліанъ, якъ высше згадовано, Церковь „домомъ голуба“. О тôмъ видѣ ковчега споминае еще вторый Соборъ Никейскій. — Межи стовпами, на которыхъ спочивавъ напрестольный звôдъ, находилися завѣсы, котори назывались „tetravela“, и они пригадовали на завѣсу въ храмѣ Соломоньскôмъ, и закривали святѣйши дары передъ поганами и оглашеными, котори, якъ вѣдомо, въ Церкви оставали тôлько до кôнця проповѣди держанои по евангелію, а съ кôнцемъ літургіи оглашеныхъ зъ Церкви выходили. Тіи завѣсы ôтсувано ажь по выходѣ оглашеныхъ, но и пôдчасъ дальшои літургіи були въ опредѣлени часы засувани. Пôзнѣйше остали тіи завѣсы знесени, понеже при змѣненыхъ обстоятельствахъ, именно коли не було оглашеныхъ и не було причины обавлятися нападôвъ поганьскихъ, не були потрёбни. Въ прочôмъ пôзнѣйше змѣнився на западѣ видъ престола. Перше стоявъ престолъ въ серединѣ олтаря, пôзнѣйше стали го присувати до восточнои стѣны Церкви, а коли престолы стали украшати образами, часомъ надприроднои величины, залишено зо всѣмъ и цѣлый звôдъ, и всё тое, що перше находилося на зводѣ, якъ: крестъ, свѣтло, цвѣты и ковчегъ, клали теперь на престолѣ. За тымъ наступили еще инни змѣны, такъ: священикъ, который перше стоявъ зъ восточнои стороны престола, такъ, що лицемъ бувъ до народа оберненый, теперъ стоявъ передъ престоломъ лицемъ на востокъ; — дальше змѣнився и видъ ковчега, бо ôтъ теперь стали для захованья свят. Дарôвъ строити красни ковчеги, кивоты, въ видѣ вежи, Церкви и т. п., въ которыхъ въ чаши (пушцѣ) сохраняются св. Тайны.

Изъ сказаного показуеся, що въ давныхъ часахъ були престолы такъ на востоцѣ якъ и на западѣ однако устроени,

и що ажь пôзнѣйше соотвѣтно вымогамъ и поглядамъ архітектоничнымъ змѣнилися. (Зр. Fluck, katholische Liturgik, II. 824 ss.) Нерозумно одже и безосновно розумуютъ тіи, котри въ однôй або другôй формѣ строенья престолôвъ достерѣгаютъ щось неправдиве або неисторичне, або вѣрѣ противне. Суть то рѣчи обрядовіи, въ котрыхъ абсолютнои постоянности и непремѣнности нема, понеже тôлько рѣчамъ догматичнымъ пристоитъ тое свойство. Зъ того однакожь не слѣдуе, якобы ктобудь мавъ право строити собѣ престолъ ведля своего уподобанья; нѣ, бо и въ тôмъ взглядѣ належитъ судъ и законодательство до власти церковнои, котра и тутъ соотвѣтно до потребъ и вымогъ богослуженія выдала точни, кождого обовязаючи приписы. Ведля тыхъ приписôвъ довженъ одже престолъ ведля нашого обряда бути устроеный слѣдуючимъ способомъ:

1. Престолъ повиненъ бути чотыроугольный, по можности каменный, и по принятому у насъ звычаю (и по взору престолôвъ въ нашихъ катедральныхъ храмахъ) заосмотреный зводомъ опертымъ на чотырохъ стовпахъ, бо тôлько при такъ устроенôмъ престолѣ можна належито отвѣтити всѣмъ літургичнымъ приписамъ, находячимся въ одобреныхъ нашими Архіереями книгахъ церковныхъ, особливо въ Літургиконѣ.

2. Престолъ повиненъ бути покрытый трема леняними покрывалами, именно: найперше накрываеся престолъ катасаркою, т. е. покрываломъ зъ леняного полотна, котре пригадуе плащаницю, котрою було обвите тѣло Христово. На катасарку роспростираеся индитія, т. е. друге свѣтле простирало изъ леняного полотна, пригадаюче славу Христа, воскресшого ôтъ мертвыхъ; на индитіи роспростираеся або еще одно леняне простирало, або друге въ двое складаеся, такъ, що престолъ есть истинно трема простиралами покрытый. Тое выразно приказуе Синодъ Замостскій словами: „Тое особливо постановляе св. Синодъ, щобы покрывала Престола були трояки, або одно поединче а друге подвôйне, и всѣ зъ лену“ (Tit. III. §. 4. pag. 89).

Крайни части индитіи, т. е. тая часть, котра закрывае стѣны престола, може бути украшена, н. пр. шовкова або зъ иннои матеріи, бо хотяй того законъ церковный выразно не каже, то однакожь потверджае обще принятый звычай. Тôлько треба старатися, щобы тіи украшенья були истинно вкусни и отвѣтни духу церковному, бо многи гафтовани або гаклёвани матеріи могутъ бути красни и вкусни на свѣтскихъ одежахъ, но зо всѣмъ не суть на мѣстци на престолѣ.

3. Межи другимъ и третимъ покрываломъ (одже пôдъ першимъ зъ верху) повиненъ бути роспростертый антиминсъ, т. е. платокъ льняный ôтъ Епископа посвященый и

мощами Святыхъ заосмотреный, на котрôмъ есть изображене положенье Христа до гроба, выписане имя Епископа, котрый той антиминсъ освятивъ, и для якои Церкви и для котрого престола ôнъ оставъ освященый и призначеный. Антиминсы вôйшли въ уживанье вѣроятно зъ повода гоненій христіанъ черезъ язычникôвъ, котри Церкви христіаньски нападали, престолы бурили и положени въ нихъ мощи Святыхъ выкидали або иннымъ способомъ обезчещали. Щобы тому запобѣчи, стали на востоцѣ уживати антиминсы, а на западѣ такъ звани движими престолы, т. е. мали каменѣ величины антиминса, въ котрыхъ були положени св. мощи, щобы въ разѣ небезпеченьства лекше можна ухоронити св. мощи ôтъ зневаги невѣрныхъ. Въ нашихъ часахъ есть еще инна важна причина уживанья антиминсôвъ. Бо літургію не можна совершати на такôмъ престолѣ, где не ма мощей Святыхъ; но св. мощи вкладае до престола самъ Епископъ при освяченью престола, а понеже при великôй розлеглости Епархій Епископъ не може кожду Церковь и кождый престолъ самъ освячати, для того уповажняе священикôвъ до благословенія Церквей и престолôвъ, и посылае до нихъ антиминсы, котри заступаютъ архіерейске освященье престола. Антиминсы освячае самъ епархіальный Епископъ въ великій Четверъ пôдчасъ св. Літургіи, помазуючи ихъ св. миромъ и заосмотряючи ихъ мощами Святыхъ. Кождый антиминсъ мае свое выразне призначенье, т. е. есть на нѣмъ выписане имя Церкви, для котрои есть призначеный; для того не можна антиминсъ однои Церкви або одного престола уживати въ другôй Церкви або на другôмъ престолѣ. Если зъ антиминса выпадутъ мощи або если его верхня часть есть такъ вытерта, що не можна ôтчитати имя Епископа, котрый го освятивъ, або имя престола, для котрого есть призначеный, то не можна такій антиминсъ уживати, но треба удатися до своего Епископа съ прошеніемъ о новый антиминсъ. Въ тôмъ прошенію треба точно сказати, для якого и котрого престола антиминсъ потрёбный, и яке есть титло того престола, т. е. въ якого Святого честь той престолъ посвященый. *) На престолѣ, на котрôмъ нема антиминса, не можна совершати св. Літургію съ изнятіемъ, если бы той престолъ бувъ отъ Епископа освященый и мощами заосмотреный. Надъ простираломъ, покрываючимъ антиминсъ, роспростираеся надъ са-

*) Зр. роспорядженье Перемыскои Консисторіи зъ дня 31. Мая 1873 ч. 1921, где межи иннымп такъ кажеся, що „антиминсы не для Церкви но для Престола, котрого и титло пойменовати подобае, выдаеся“; для того где есть бôльше престолôвъ, треба такожь выразити, чи антиминсъ есть потребный для головного чи побочного престола.

мымъ антиминсомъ, т. е. тамъ, где стоитъ чаша и діскосъ, илитонъ, с. е. малый бѣлый полотняный платокъ, пригадуючій сударъ, котрымъ була въ гробѣ обвинена голова Спасителя. Синодъ Замостскій каже: „Межи два спôдни и трете верхне покрывало треба положити антиминсъ: а надъ тыми простиралами и антиминсомъ роспростерти илитонъ, котрый довжни употребляти всѣ священики“. (Tit. III.. §. 4. pag. 89.)

4. На престолѣ находятся предметы, котри або коньче суть тамъ потрёбни, або тôлько до украшенья служатъ. До першихъ належитъ: ковчегъ, киворій, въ котрôмъ сохраняются св. Тайны въ пущцѣ. Въ ковчезѣ не повинно кромѣ св. Тайнъ ничь инне находитися, и дверцѣ повинни бути всегда замкнени, а ключь схованый на певнôмъ мѣстци, где го въ разѣ потребы скоро и легко можна найти. Передъ ковчегомъ стоитъ св. крестъ съ изображеніемъ распятія; передъ крестомъ находится евангеліе по можности якъ найкрасше и и найдорожше оправлене, а зъ обохъ сторонъ ковчега стоятъ свѣчки, по крайнôй мѣрѣ по однôй зъ обохъ сторонъ. Для украшенья престола есть звычай ставити на престолѣ цвѣты и бôльше число свѣчокъ, що есть истинно дуже похвально, тôлько треба заховати справедливу мѣру, бо велике число украшеній спротивляеся естетицѣ, и цѣлкомъ не причиняеся до украшенья, а кромѣ того забирае много мѣстця. На престолѣ повинно бути покрывало ôтъ пороху.

Символичне значенье престола. Такъ положенье якъ и видъ и составни части престола маютъ красне символичне значенье. Престолъ стоитъ середъ олтаря, бо Христосъ, котрый на престолѣ Богу въ жертву приносится „спасеніе міра содѣла посреди земли“, (пс. 73., 12.) що предображавъ престолъ храма Соломоньского, котрый тоже въ серединѣ святилища стоявъ. Престолъ стоитъ на пôдвысшенью, понеже ôнъ есть найважнѣйше мѣстце Церкви, и самъ Богъ тамъ перебувае; престолъ есть чотыроугольный, понеже на нѣмъ приносится жертва безкровна за всѣхъ людей цѣлого свѣта.

Цѣлый престолъ есть ведля погляда католическои Церкви образомъ стола, на котрôмъ тайна вечеря ôтбулася, креста, на котрôмъ Христосъ умеръ, и горы Голгоѳы, а зовзгляду на тое, що Іисусъ Христосъ на престолѣ въ св. Евхаристіи перебувае, образомъ скиніи нового Завѣта. Дальше понеже на престолѣ даеся Христосъ въ снѣдь вѣрнымъ, есть престолъ трапезою въ домѣ Отца, (пс. 127., 4.) трапезою брачною, при котрôй сидятъ дѣти и гостѣ запрошени. (Мат. 8., 11.) — Понеже Христосъ вознѣсъ ся на престолъ вѣчнои славы, где и передъ торжествуючою Церквою вѣчно Богу Отцу въ жертву за грѣхи людски приносится, для того есть земскій престолъ образомъ вышнього престола небесного Іерусалима,

на которôмъ почивае агнецъ убіеный. (Откров. 5., 6., 7., 17.) — Также есть престолъ образомъ гроба Христового, а понеже пôдъ престоломъ спочиваютъ также мощи Святыхъ, (Откров. 6., 9.) для того есть престолъ также мѣстцемъ, где Святи Угодники божи до страшного суда спочиваютъ. Наконецъ представляе олтарь символично серце вѣрного, которе самому Богу есть посвячене, и на которôмъ неперестанно повинна Богу жертва приноситися. *)

Также и поодиноки части престола маютъ свое символичне значенье, именно: сама спôдня будова престола съ антиминсомъ представляе грôбъ Христа; ковчегъ есть образомъ престола вѣчнои славы Христа Бога; крестъ пригадуе намъ орудіе, на которôмъ спасеніе міра бысть; евангеліе представляе слово вѣчнои правды, которе въ имени Христа Церковь проповѣдае; а звôдъ надъ престоломъ, представляючій небо, напоминае насъ, щобысьмо въ сѣмъ дочаснôмъ житью старалися за помочію Бога заслужити собѣ на блаженьство въ царствѣ небеснôмъ. Свѣчки, котри суть зъ воску, бо „вôскъ являе чистоту нашу и нескверность приношенія“. Запалени свѣчки и лямпы пригадуютъ намъ ревнôсть першихъ христіанъ, котри лютыми гоненіями були принуждени ôтправляти богослуженіе въ темныхъ печерахъ и пôдземныхъ зводахъ при свѣчахъ и лямпахъ. и взываютъ насъ до подôбнои ревности. Они служатъ также до прославленья Бога, и представляютъ горячôсть нашои побожности и любви ко Богу. Наконецъ цвѣты, украшаючи престолъ, напоминаютъ насъ, щобысьмо украсили наши души цвѣтами христіаньскихъ добродѣтелей, и такъ чистымъ серцемъ Бога славили и величали.

Въ давныхъ Церквахъ бувъ тôлько оденъ престолъ, понеже ôнъ мавъ представляти средоточіе, которе Епископа съ пресвитерами и вѣрными въ единствѣ вѣры соединяло, а въ прочôмъ бôльше престолôвъ не було потрёбно, понеже всѣ були обовязани присутствовати при літургіи Епископа або въ загалѣ Настоятеля Церкви; для того кажеся въ канонахъ апостольскихъ: „другій престолъ ставити значитъ тôлько, що ôтдѣлитися ôтъ Епископа“, а св. Игнатій каже: „въ каждôй Церкви есть оденъ престолъ, такъ якъ оденъ Епископъ“. Но съ часомъ змѣнилися обстоятельста и потребы вѣрныхъ; не всѣмъ було можливо присутствовати на головнôй Літургіи; щобы одже и они исповнили заповѣдь церковну, щобы могли бути на св. Літургіи, и для иныхъ важныхъ боговѣйныхъ причинъ вôйшло въ уживанье, що съ помноженьемъ св. Літургій, котри въ тôй самôй Церкви ôтправлялися, помножилося и число престолôвъ,

*) Schüch, Pastoraltheologie, S. 346.

который звычай оставъ принятый и въ нашôй церковнôй провинціи; и у насъ позволено бôльше престолôвъ ставити. Тôлько не треба безъ потребы помнажати ихъ число, и если кто хоче для славы божои выставити новый престолъ, треба найперше уважати, чи есть въ Церкви отвѣтне къ тому мѣстце, и чи Церковь на тôмъ не утерпитъ; дальше треба передъ роспочатьемъ дѣла просити Епископа о позволенье, въ которôмъ прошенію повинна бути высказана причина, промавляюча за ставленьемъ того престола и чи есть запевненый фондъ на належите устроенье и утриманье того престола, щобы потôмъ каса церковна не остала безъ потребы обтяжена; а по укôнченью дѣла треба просити Епископа о антиминсъ и о позволенье благословенія того престола.

§. 177.

Жертвенникъ, горне сѣдалище, закристія.

Зъ пôвночнои стороны престола находится жертвенникъ, предложенье, т. е. стôлъ, на которôмъ ôтправляеся проскомидія. На тôмъ столѣ стоитъ св. крестъ и двѣ свѣчки, котори такъ довго, доки тамъ находятся принесенни и приготовлени св. дары, повинни бути запалени. Въ давныхъ часахъ складали вѣрни на тôмъ столѣ розличниі дары, (приносы), котори въ жертву приносили.

За престоломъ находится пôдвысшене мѣстце, которе называеся горное сѣдалище. Початокъ его сягае часôвъ апостольскихъ, и оно було призначене для Епископа, который тамъ сидѣвъ пôдчасъ чтенія Апостола; а зъ его обохъ сторонъ були низши крѣсла для содѣйствуючихъ пресвитерôвъ. Горное сѣдалище есть одже властиво тôлько для Епископа призначене, и тôлько въ катедральныхъ Церквахъ мае историчну причину своего существованья. Однакожъ пôзнѣйше остало тое мѣстце въ Церквахъ, где не ма Епископа, призначене для священнодѣйствуючого Пресвитера, который по Трисвятôмъ тамъ ôтходитъ ведля літургичного приписа нашого Служебника, который каже: „И абіе Іерей отходитъ къ горнему сѣдялищу, глаголя втай: Благословенъ грядый во имя Господне. . . .“ Тіи слова высказуютъ такожъ символичне значенье горного сѣдалища, которе представляе престолъ Сына божого а степени и окружаючи го сѣдалища пресвитерски и діаконьски представляютъ небесни хоры, котори коло Престола Христового стоятъ. Надъ горнымъ сѣдалищемъ изображеный есть звычайно Христосъ людей благословлящій, а надъ мѣстцями призначеными для прочихъ клирикôвъ, — где таки мѣстця суть — Апостолы и инни Святителѣ.

За хоромъ находится закристія, — часомъ двѣ — т. е. комната призначена для перехованья св. одежей, сосудôвъ и иныхъ знарядôвъ церковныхъ. Въ нѣй одѣваются такожъ священики всѣ, котри при богослуженью участвуютъ, и въ загалѣ тамъ приготовляе ся всё до богослуженія потрѣбне. Въ закристіи повинно одже бути мѣстце для перехованья св. одежей и инныхъ рѣчей церковныхъ, дальше стôлъ, где священикъ одѣваеся, умивальниця для обмытья рукъ передъ и по літургіи и при удѣляню гдекотрыхъ св. Тайнъ, мѣстце для сохраненья св. мира и чашъ. Окна повинни бути заосмотрени желѣзными кратами, а всѣ шафы и скринѣ добрыми замками, понеже въ закристіи хоронятся всѣ цѣнни рѣчи Церкви. Въ закристіи повинно бы находитися такожъ мѣстце призначене для складанья останкôвъ освяченыхъ и благословеныхъ рѣчей, н. пр. свяченои воды, бавовны, уживанои при удѣляныю св. Таинъ крещенья и миропомазанья и т. п. Тое мѣстце называютъ латинники: piscina або sacrarium. Тое мѣстце повинно бути при стѣнѣ закристіи въ земли выкопане, каменемъ обмуроване и зъ верху належито прыкрыте дверцями, котри можна, коли того треба, отворити и замкнути.

§. 178.

II. Внѣшнôсть Церкви. Вежа.

Внѣшній видъ Церкви бувъ въ розличныхъ часахъ розличный отвѣтно до стиля, въ котрôмъ Церковь була выставлена. И такъ василики (ср. §. 170) въ своѣй внѣшности мало розличалися ôтъ звычайныхъ домôвъ а именно ихъ дахъ бувъ пласкій, а вежи суть тому стилю цѣлкомъ незнаеми. Стиль византійскій мае вже копулы, а стиль романьскій и готицкій мае величави до небесъ возносячися, остроконечни вежи, котрыхъ число есть въ прочôмъ различне. Вежи зачали строитися ажь тогди, коли въ Церкви стали употребляти звоны, и для того були перши вежи досыть низки, соотвѣтно до величины и числа звонôвъ. Пôзнѣйше при усовершеню церковнои архітектуры, особливо ôтъ 14. столѣтія, зачали возносити тіи величави вежи, якими велики храмы по нынѣшни часы ôтличаются. Днесь ставлятся Церкви або съ вежами або съ копулами, котрыхъ число есть различне; такъ двѣ велики вежи надъ входомъ Церкви, а маленька вежа надъ восточною еи частію або надъ престоломъ; — або три вежи такъ росположени, що найвысша вежа стоитъ надъ входомъ, низша но ширша надъ кораблемъ, а найнизша надъ олтаремъ (такій видъ мае найбôльше число Церквей въ западнôй части Перемыскои Епархіи); або есть надъ входомъ одна або двѣ высши вежи, надъ кораблемъ велика копула а коло неи двѣ або чотыры меньши копулы; — або въ серединѣ есть велика копула, а коло неи 4 або 12 меньшихъ копулъ. Всѣ тіи вежи або копулы суть симметрично росположени, и маютъ

символичне значенье, якъ ихъ число само собою показуе. О символичнôмъ значенью вежи и въ загалѣ внѣшности Церкви такъ пишутъ учени: „Церковь, каже Дурандъ, состоитъ изъ учащихъ и слухаючихъ, іерархôвъ и мірянъ. Вежи одже представляютъ проповѣдникôвъ и іерархôвъ, которп провадятъ и защищаютъ христіаньску громаду". Вежа возносится до неба, и намъ мовбы пальцемъ показуе, що мы до Бога нашого Отца небеснего душею и серцемъ стремити и возноситися повинни; вежа мовбы промавляле до насъ: „Вышнихъ ищите, идѣже есть Хрістосъ одесною Бога сѣдя: горняя мудрствуйте не земняя" (Кол. 3., 1., 2.). На самôмъ верху вежи або копулы возносится св. крестъ, опертый на кули, представляючôй свѣтъ, и голоситъ побѣду креста надъ міромъ, т. е. надъ грѣхомъ и смертію, и пригадуе намъ, що тôлько пôдъ тымъ побѣдоноснымъ знакомъ можемо дôстатися тамъ, куда намъ вежа дорогу показуе. Пôдъ крестомъ находится гденекуда полумѣсяць, особливо въ околицяхъ навидженыхъ колись нападами турецкои и татарскои дичи, на памятку побѣды Христіаньства надъ магометанизмомъ; а надъ крестомъ находится гденекуда когутъ яко символъ, що Церковь всегда стереже и хоронитъ христіаньску громаду ôтъ ворогôвъ спасенія, и яко напôмненье, щобы и мы сами були всегда на стражи нашего спасенія, памятаючи на слова Спасителя: „Бдите убо, яко не вѣсте дне и часа, въ оньже Сынъ человѣческій пріидетъ".

Въ кôнци служатъ вежи и копулы не тôлько до украшенья Церкви, они украшаютъ и цѣлу окрестнôсть. „Найкраспа околиця, каже оденъ писатель, есть пуста, холодна и безжитья, если въ нѣй не ма ніякои вежи; противно же воздвигнѣмъ въ найпустѣйшôй и дикôй околици хоть не велику вежу, а коли еи побачимо, наповнится наше серце якоюсь тихою радостію".

§. 179.

Будова и освяченье Церкви. Черезъ що тратитъ Церковь освяченье. О примиренію Церкви.

Коли кто хоче предприняти будову Церкви, довженъ найперше удатися до своего Епископа о позволенье, понеже безъ позволенья Епископа не вôльно ніяку Церковь ани въ загалѣ ніяке мѣстце для богослуженья призначене ставити, ведля давного закона Собора Халькедоньского кан. 4. Въ тôмъ прошенію треба доказати, що тая будова есть потрёбна або хоть пожиточна, — що тымъ не нарушаеся права третихъ лиць, особливо права чужои парохіи, — що есть отвѣтне ніякими довгами не обтяжене, и выразно для Церкви законно закуплене або дароване и правосильными грамотами на власнôсть Церкви записане мѣстце, такъ положене, що въ сусѣдствѣ Церкви не находится ничь, що бы або достоинству святого мѣстця або безпеченьству самои будовы спротивлялося (н. пр. если бы по пôдъ саму Церковь переходила рѣка, потôкъ; або если бы на около були хаты выставлени на небезпеченьство огня и. т. п.); — наконецъ що есть запевненый достаточный фондъ на удержанье Церкви, богослуженія и слугъ церковныхъ, бо або есть зложена и забезпечена потребна сумма грошей, або записани яки нерухоми добра, або громада на тое зобовязалася. До прошенія треба также приложити плянъ Церкви выконаный ôтъ чоловѣка фахового. При будовѣ Церкви парохіальнои (и въ загалѣ всѣхъ будинкôвъ парохіальныхъ) довженъ парохъ ведля закона краевого зъ дня 15. Серпня 1866 знеститися съ комитетомъ церковнымъ, и въ загалѣ заховати всѣ роспоряженья того закона, а если бы съ комитетомъ не мôгъ дѣло до конца допровадити, удатися ведля §. 21. того закона и ведля уставы громадскои до ц. к. Староства, до которого всяки дотычни споры и ôтклики належатъ.

Коли Епископъ удѣлитъ позволенье до роспочатья будовы церковнои, треба дальше просити о позволенье благословенія каменя угольного, а по скôнченью цѣлои будовы о позволенье благословенія або освяченья Церкви, и осôбно престола. Въ Церкви неосвяченôй або хоть неблагословенôй не вôльно ніяке богослуженіе ôтправляти. Той законъ основуеся на дуже давнôмъ звычаю, (ср. §. 168.) и мае дуже важни причины, бо Церковь мае исключно служити до прославленя Бога; для того довжно тое мѣстце найперше бути освободжене ôтъ всякои власти сатаны, а щобы сталося мѣстцемъ молитвы и мѣстцемъ видимого общенія Бога съ чоловѣкомъ, повинно молитвами и освяченьемъ для службы божои бути ôтдане и посвячене. — О обрядѣ при благословенію або освяченью каменья угольного и Церкви буде пôзнѣйше бесѣда.

Освяченье Церкви належитъ исключно до Епископа, и тôлько Пана може пресвитеру дати уповажненье Церковь освячати; но понеже Епископамъ не возможно всѣ Церкви освячати, для того они удѣляютъ Пресвитерамъ власть Церкви и престолы благословити. Если бы пресвитеръ важився Церковь освячати безъ уповажненья Престола апостольского, то таке освяченье було бы не тôлько непозволене. но и неважне (Bened. XIV. Syn., dioec. 13., 15., 2.). Но и Епископъ мае право освячати тôлько Церкви своеи Епархіи, и если бы тое въ чужôй Епархіи безъ согласія власного Епископа здѣлавъ, то освяченье було бы непозволене, но важне (Зр. Соб. Трид. зас. 6., к. 5. о реф.).

Освячену або благословену Церковь треба въ добрôмъ станѣ утримовати, и если бы оказалася потреба Церковь

цѣлкомъ збурити, то на тôмъ мѣстци, где стоявъ престолъ, треба поставити крестъ а матеріалъ остаючій зъ розваленои Церкви не вôльна уживати на нечестиви цѣли (Соб. Трид. зас. 21., кан. 7 о реф.).

Церковь може стратити освяченье и благословеніе черезъ обезсвяченье (execratio) и оскверненіе (Pollutio.).

Церковь тратитъ освяченье и благословеніе (Ecclesia execratur), и на ново треба еи освячати або благословити, не тôлько если Церковь згоритъ або иннымъ способомъ еи стѣны внутрь такъ останутъ знищени, що майже на ново ихъ треба ставити, но и тогди если сильно обгорятъ або ваковиско ôтпаде, бо освященіе и благословеніе уважаеся яко привязане до внутреннои стрôйности Церкви. Если же Церковь тôлько на ново бѣлится або малюеся, або если тôлько дахъ завалится, або если тôлько поодиноки части Церкви постепенно ôтнавляются, хотяй бы тымъ способомъ съ часомъ цѣла Церковь остала ôтновлена, то Церковь не тратитъ освященія, хотяй бы тіи частни ôтновленья були въ тôй цѣли предприняти, щобы съ часомъ цѣлу Церковь ôтновити; но если бы тое ôтновленье було такъ велике, що бы истинно можна сказати, що на мѣстци старои повстала нова будова, треба еи на ново освящати або благословити.*) Есть еще оденъ случай, въ которôмъ треба Церковь на ново освячати або благословити, именно, если заходитъ основне сомнѣніе, що Церковь не була освячена ани благословена, въ которôмъ случаю достаточный есть оденъ вѣродостойный свѣдокъ, который тое видѣвъ або зъ певного жерела чувъ.**)

Церковь оскверняеся (ecclesia polluitur): *а)* Черезъ человѣкоубійство або черезъ грѣховне и явне скалѣченье получене съ значнымъ пролитьемъ крови. Мале, тайне и не грѣховне або изъ справедливои обороны походяче пролитье крови, або если кто внѣ Церкви оставъ зраненый, а потôмъ внутрь Церкви кровь остала пролита або смерть наступила, не оскверняе Церковь; противно же, если кто въ Церкви оставъ удареный або зраненый, такъ що въ слѣдствіе того внѣ Церкви умеръ, Церковь есть осквернена. — *б)* Черезъ прелюбодѣйство або тяжко грѣховне излѣяніе сѣмене чоловѣческого, если тое внутрь Церкви, не на стриху, або въ закристіи сталося. — *г)* Черезъ похороненье некрещеного або выклятого нетерпимого чоловѣка въ Церкви, которого тѣло належитъ сей часъ выпокати и где ниде похоронити. — Съ оскверненіемъ Церкви наступае также оскверненіе престола и кладьбища, но противно, черезъ оскверненіе кладьбища не оскверняеся Церковь. — Щобы оскверненіе можна яко таке уважати, вымагаеся, щобы грѣховне дѣло, въ

*) Porubszky, jus eccles., t. I. Agriae 1858, pag. 802.
**) Требникъ, Перемышль 1844, листъ 343.

слѣдствіе котрого оскверненіе наступило, було фактично або юридично знаеме; если же тое дѣло грѣховне есть тайне, то Церковь не есть осквернена, бо не тое дѣло само черезъ себе оскверняе Церковь, но повстаюче въ слѣдствіе того беззаконія омерзѣніе вѣрныхъ, котре ôтносится до мѣстця, где оно остало содѣлане. Но если бы таке зъ початку тайне беззаконіе пôзнѣйше сталося явнымъ, то тымъ самымъ стаеся Церковь осквернена. — Если Церковь остала осквернена и тое есть обще знаеме, то обовязанъ священикъ святѣйши Тайны зъ неи вынести и до иннои Церкви, або если иннои Церкви не ма, до закристіи перенести, зъ престола всё зняти, образы позакрывати, дверѣ замкнути, и всяки богослуженія въ Церкви застановити, и неôтволочно ôтнестися до Епископа. Такожь и въ сомнительныхъ выпадкахъ треба удатися до Епископа о совѣтъ взглядомъ дальшого поступованья.

Если Церковь зъ наведеныхъ причинъ стратила освяченье або благословеніе, то потрѣбне есть нове освяченье або благословеніе; если же остала осквернена, то потрѣбне есть примиреніе, котре совершае або самъ Епископъ, або за его позволеньемъ священикъ.

Престолъ тратитъ освяченье або благословеніе если остане сокрушеный або розрушеный, або если тамъ где самъ Епископъ св. мощи вложивъ, печать остане нарушена, або если верхна доска або плыта престольна, т. е. стôлъ остане розбитый або цѣлкомъ зопсутый. Въ тыхъ случаяхъ належитъ престолъ на ново освятити або благословити. Если же престолъ тôлько посуваеся зъ давного мѣстця, такъ що ôнъ цѣлкомъ не роскладаеся и въ давнôмъ станѣ остае, або если престолъ тôлько высше пôдносится або низше спущаеся, то ôнъ не тратитъ освяченья ани благословенья, бо престолъ не стоитъ въ слѣдствіе освяченья въ ніякôй потрѣбнôй звязи съ землею, на котрôй стоитъ.*) Коли Церковь стратитъ освяченье, то черезъ тое не тратитъ престолъ освяченья, ани противно; но съ оскверненіемъ Церкви наступае такожь оскверненіе престола, антиминсъ однакожь не остае оскверненый.**)

§. 180.

В) *Каплицѣ.*

Каплицѣ суть то меньши домы божи призначени для частного, и тôлько изъятного всенародного богослуженья. По-

*) Gaßner, Past.-Theol. I. 317.
**) Amberger, Past.-Theol. II. 909.

чатокъ каплиць есть дуже давный. Вже въ першихъ вѣкахъ сходилися христiане надъ гробами мученикôвъ, где Богу молилися и жертву приносили, и надъ ними ставили домы божи, котри называлися *μαρτυρία*. Съ часомъ множилося число каплиць такъ зъ повода ревности вѣрныхъ, якъ и въ слѣдствiе упомненiй святыхъ Настоятелей церковныхъ, межи котрыми и въ тôмъ взглядѣ ôтличився св. Іоанъ Златоустъ. (Зр. омил. 18. до Дѣян.) Всѣ тiи каплицѣ були призначени для приватныхъ, частныхъ богослуженiй, всенародни же богослуженiя ôтправлялися въ головныхъ Церквахъ, котрымъ предстоявъ звычайно Епископъ. Коли съ помноженьемъ числа христiанъ повстали Церкви парохiальни, получили многи каплицѣ права Церкви парохiальнои, сталися Церквами парохiальными, а инни и на дальше остали каплицями. До особлившихъ отличiй Церквей парохiальныхъ належало, що всѣ вѣрни обовязани були въ нихъ общому богослуженiю присутствовати, и въ нихъ св. Тайны прiймати; но съ часомъ оставъ той законъ бôльше або меньше ограниченый. Перше изнятiе здѣлано въ тôмъ взглядѣ для монахôвъ, котри просили, щобы имъ було позволено въ ихъ монастыряхъ богослуженiе ôтправляти, на що Соборъ Никейскiй I. согласився въ кан. 8. съ тымъ однакожь примѣченьемъ, що монахамъ не вôльно въ каплицяхъ, находячихся въ приватныхъ домахъ, св. Лiтургiю ôтправляти. Такожь и Епископы мали ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ въ своихъ палатахъ особни каплицѣ, такъ само королѣ и князѣ, котрыхъ каплицѣ мали такожь право Церквей парохiяльныхъ для дворянъ.

Пôсля теперѣшнои практики церковнои розличаются **всенародни, общи** и **приватни** каплицѣ. **Всенародни** каплицѣ суть таки, до котрыхъ вôльно кождому вôйти и до котрыхъ входится дверми изъ общои дороги або улицѣ, н. пр. на кладьбищахъ; **приватни** же каплицѣ суть таки, котри находятся въ приватныхъ домахъ и тôлько для домашныхъ людей суть призначени. При ставленью всенародныхъ каплиць обовязують ти сами законы, якъ и при будовѣ Церкви, а кромѣ того обовязанъ Епископъ передъ удѣленьемъ позволенья, таку каплицю ставити, усунути всё, що могло бы бути получене съ духовною шкодою вѣрныхъ, — н. пр. тiи, що тамъ св. Лiтургiи присутствують, не чують проповѣди, оголошенья оповѣдей, праздникôвъ и т. п., если тому не остане запобѣгнене, — такожь и тое, щобы права Церкви парохiальнои не остали нарушени. Таки всенародни каплицѣ освячаются такъ само якъ и Церкви, могутъ мати звоны и въ нихъ могутъ съ изнятiемъ чисто парохiальныхъ дѣйствiй всѣ прочи священнодѣйствiя совершатися; однакожь Епископъ може роспорядити, щобы въ такихъ каплицяхъ въ праздники

Лiтургiи не ôтправляли передъ кôнцемъ Лiтургiи парохiальнои. *)

Приватни каплицѣ можна ставити тôлько за позволеньемъ Престола Апостольского (Соб. Трид. зас. 22), котрый тое позволенье удѣляе черезъ бреве звычайно пôдъ слѣдуючими условiями: щобы въ однôмъ домѣ була тôлько една мурована каплиця, ôтлучена ôтъ инныхъ частей дома и прилично устроена и украшена; щобы Епископъ або въ его имени кто инный тую каплицю посѣтивъ, и если еи за отвѣчаючу всѣмъ вымогамъ узнае, еи затвердивъ; щобы Епископъ давъ позволенье въ тôй каплици лiтургизати, такъ що въ нѣй може що день ôтправлятися Служба божа съ изнятiемъ найбôльшихъ праздникôвъ, именно: першого дня Пасхи, Сошествiя св. Духа и Рождества Христового, дальше Богоявленiя, великого Четверга, Вознесенiя, Благовѣщенья и Успенiя Пречистои Дѣвы, праздника св. Ап. Петра и Павла, Недѣли всѣхъ Святыхъ и храма Церкви парохiальнои, въ котри дни дотычни лиця довжни удатися на богослуженiе до Церкви парохiальнои; щобы въ такôй каплици не нарушалися права парохiальни; щобы тамъ не удѣляно Тайны крещенiя, Покаянiя и Евхаристiи (съ изнятiемъ случая потребы) безъ позволенья Епископа; щобы николи не ôтправлялася тамъ Служба божа, если хоть оденъ чоловѣкъ зъ тыхъ, для котрыхъ тая каплиця призначена, дѣйстно не есть притомный; наконецъ щобы служащи, не коньче потрёбни, ишли на богослуженiе до Церкви, если тая не есть за надто (бôльше якъ пôвъ милѣ италiйскои) ôтдалена. Съ смертiю лиця або лиць, для котрыхъ бреве (indultum) було выдане тратитъ приватна каплиця всѣ права.

Каплицѣ, котри суть выставлени для певныхъ обществъ, н. пр. въ духовныхъ сѣменицахъ, або инныхъ заведенiяхъ, больницяхъ, монастыряхъ, вязницяхъ, епископскихъ палатахъ, уважаются якбы всенародни (quasi-publica), и для того мае Епископъ право удѣлити позволенье на ихъ построенье и на совершанье въ нихъ всякихъ богослуженiй, очевидно безъ нарушенья правъ Церкви парохiальнои.

Каплицѣ, о котрыхъ до теперь була бесѣда, розличаются ôтъ инныхъ такожь для богослуженiя приватного призначеныхъ мѣстць, котри въ устахъ народа такожь пôдъ именемъ каплиць приходятъ, однакожь ôтъ тамтыхъ совершенно суть розлични. Сего рода суть н. пр. такъ звани каплицѣ, котри вѣрни при дорогахъ, на поляхъ, або гдеинде ставлятъ, и котри не розличаются ôтъ крестôвъ або образôвъ Святыхъ

*) Bened. XIV. de Syn. dioec. Монахамъ однакожь не можна заказати звонити и Службу божу ôтправляти въ своихъ Церквахъ передъ Службою парохiальною. Pius V. in const. „Etsi mendicantium“ § 2.

зъ каменя вытесаныхъ, котри побожнôсть вѣрныхъ на розличныхъ мѣстцяхъ и при розличныхъ случайностяхъ возноситъ. Само собою розумѣеся, що въ такихъ каплицяхъ нема властивого престола, и не можна въ нихъ ніякого церковного богослуженія ôтправляти; суть то мѣстця для приватнои молитвы. Ведля права церковного кождому чоловѣкови свободно таку каплицю на своѣмъ поли выставити (с. 38. D. 1. de consecr.) и ведля его усмотренья знести. Однакожь душпастырь повиненъ на тое уважати, щобы и таки каплицѣ або кресты, если кто ихъ хоче ставити, були въ добрôмъ станѣ утримани, и щобы мѣсто для славы божои, не служили на поруганье и посмѣховиско для людей злои воли.

§. 181.

Г) *Кладьбища.*

Отъ найдавнѣйшихъ часôвъ уважали всѣ хоть по части образовани народы приличне и честне похороненье тѣлъ усопшихъ яко обовязокъ людскости, а ôтказанье тои почести уважано всегда або за кару або за нелюдскôсть. Бо сама природа вложила въ серце кождого чоловѣка желанье, щобы его тлѣнни останки були почитани и на такôмъ мѣстци зложени, где бы цѣлкомъ природно могли перемѣнитися въ землю, зъ котрои повстали. А що природа сама желае, тое потверджае наука великого Апостоло Павла, котрый учитъ, що наши тѣла суть храмомъ св. Духа, котри колись маютъ воскреснути до житья вѣчного, щобы ôдобрали надгороду або кару за свои добри або зли дѣла. Для того вже старожитни народы ведени чувствомъ природнымъ старалися честно похороняти тѣла своихъ усопшихъ собратій, якъ тое особливо доказуе історія Египтянъ, а пôзнѣйше исторія Исраильтянъ. Но о много бôльшу стараннôсть видимо въ тôмъ взглядѣ у христіянъ всѣхъ вѣкôвъ, котри и въ часѣ найлютѣйшихъ гоненій съ небезпеченьствомъ житья старалися о честне похороненье тѣлъ своихъ усопшихъ собратій. Многи на своихъ плечахъ переносили тѣла мучениковъ зъ мѣстця мученія, щобы не лишити ихъ на поруганье поганъ, якъ сенаторъ Астурій тѣло мученика Маріна; а оденъ священникъ именемъ Евтихій тымъ особливо вславився, що 342 мучениковъ власными руками похоронивъ. Були случаи, що христіане за дороги гроши выкуповали тѣла мучениковъ зъ рукъ ихъ мучителей и убійцѣвъ, щобы ихъ тôлько честно похоронити. Не меньше старанными показовалися они въ часѣ епидемій, якъ посвѣдчае кромѣ инныхъ Діонизій Александрійскій. (У Евзебія кн. VII. 22.) У многихъ поганьскихъ народôвъ бувъ звычай палити тѣла усопшихъ; но христіане уважали тое за нечесть, и коли поганьски судіи

тѣла мучениковъ палили, то христіане збирали ихъ останки, и тіижь похороняли.

Церковь клала отже всегда велику вагу на честне похороненье усопшихъ тѣлъ, но при тôмъ була переконана, що похороненье тѣла грѣшникови не помагае, а его залишенье праведникови не шкодитъ, якъ каже св. Августинъ въ книзѣ: „de cura pro mortuis“ и въ дѣлѣ: de „civit. Dei“ l. VII. c. 22., где потѣшае тыхъ, що сумували надъ мучениками, котри не остали честно похоронени.

Изъ наведеныхъ причинъ було одже мѣстце, где тѣла усопшихъ похоронялися, по всѣ часы въ великôмъ почитанью, и уважалося яко святе мѣстце, и всѣ народы по можности и ведля своихъ понятій тоежь украшали. Исраильтяне выбирали къ тому огороды по за мѣстами и селами; Римлянамъ було выразно заказано тѣла усопшихъ въ мѣстахъ або селахъ похороняти або палити (Cicero de legib. l. II. c. 58); они похороняли усопшихъ звычайно при дорогахъ, щобы переходячимъ ихъ минаемôсть пригадовати (Varro), котрый звычай такожь римски Імператоры потвердили. Христіане не видячи въ тôмъ ничь, що бы законамъ божимъ спротивлялося, заховалися такожь ведля того, якъ свѣдчитъ тое обстоятельство, що имъ погане въ тôмъ взглядѣ ничь не закидали. Но зъ вѣры въ общеніе Святыхъ повставъ у христіанъ звычай усопшихъ коло Церквей похороняти, щобы *а)* вѣрни и по смерти тамъ спочивали, где за житья свое духовне поживленье и житье получали; *в)* щобы вѣрни приходячи до Церкви тымъ живше згадовали за усопшихъ и о нихъ Богу молилися; *г)* щобы тымъ остала узмысловлена наука, що живи и усопши суть членами тои самои Церкви, и що съ собою въ тѣснôй духовнôй звязи стоятъ.

Мѣстце тое называлы Греки *κοιμητήριον*, coemeterium, т. е. мѣстце спочинку, зъ котрого наше имя „цминтаръ“ походитъ. Называеся оно такожь кладьбище. Кладьбище було мѣстце призначене для всѣхъ людей безъ изнятія, и въ Церкви не вôльно було никого похороняти; ажь пôзнѣйше стали Епископôвъ, королѣвъ и ктиторôвъ въ Церкви похороняти, а пôзнѣйше кождый знакомитый чоловѣкъ желавъ, щобы бувъ въ Церкви похороненый, для того тое право остало ограничене, а въ Австріи знесене.

Зо взгляду на кладьбища треба заховати слѣдуючи приписы: 1. Передъ заложеньемъ треба въ дорозѣ власти политичнои постаратися о мѣстце для кладьбища, именно щобы оно було свободне ôтъ всякихъ тягарôвъ, т. е. щобы на нѣмъ не тяживъ ніякій довгъ и щобы було исключно на кладьбище закуплене або записане, и тое купно або записъ правосильною грамотою запевнене. 2. Само тое мѣстце повинно бути положене въ ôтдаленью ôтъ помешкань за мѣ-

стомъ або селомъ, мати сухе положенье и бути огороджене плотомъ або муромъ, а въ серединѣ бути заосмотрене св. крестомъ (надв. декретъ 11. Жолтня 1785.).Потрёбни издержки поноситъ каса церковна, а если Церковь убога, ктиторъ и парохіане (надв. декретъ 10. Студня 1784). 3. Гробы повинни копатися за рядомъ безъ рôжницѣ стану и пола; однакожь есть позволено поодинокимъ родинамъ ставити фамилійни гробы, тôлько повинни и въ такихъ гробахъ тѣла, если не суть бальсамовани, бути до землѣ закопани (надв. декретъ 6. Вересня 1787). Грôбъ повиненъ бути 6 стôпъ глубокій и 4 стопы широкій, а межи поодинокими гробами повинна бути просторонь 4 стôпъ (надв. декретъ зъ 23. Серпня и 13. Вересня 1784). 4. Для дѣтей некрещеныхъ повинно бути лишене отвѣтне мѣстце, которе ведля законôвъ церковныхъ неблагословится. Надворный декретъ зъ дня 31. Марта 1783 же роспоряджае, що дѣти некрещени и неживо роджени похороняются разомъ съ другими людьми. — 5. Ведля существуючихъ законôвъ державныхъ неможна никому ôтмовити мѣстця на кладьбищи, ани самоубійцямъ. 6. Кладьбище повинно почитане бути яко святе мѣстце, и для того не повинно на нѣмъ ничь дѣятися, що бы святости мѣстця спротивлялося.*) 6. На кождôмъ кладьбищи або близко коло Церкви повинна находитися трупарня для зложенья тѣлъ усопшихъ, если ихъ въ часѣ епидеміи або для щуплости помешканья не можна въ домѣ смерти черезъ 48 годинъ лишати, щобы жіючихъ не выста-

*) Митрополитъ Спиридонъ Литвиновичъ роспорядивъ въ сѣмъ взглядѣ рѣшеніемъ зъ дня 26. Листопада 1868 до ч. 5656 слѣдуюче: „Приходило уже неразъ до вѣдомости Митр. Консисторіи, же поодинокіи священики приходскіи дуже наганного злоупотребленія взглядомъ кимитарѣвъ допускаются, дозваляючи, абы ихъ скотина розличного рода и гуси на тыхже паслися, и ужитокъ кимитарѣвъ собѣ привлащаютъ. . . . Абы тое злоупотребленіе усторонити приказуеся: абы 1. такъ кимитарѣ коло Церквей, якъ и кладьбища, на которыхъ ся тѣла усопшихъ ховаютъ, належито були огороджени и замыкани, абы ся тамже жадна скотина дôстати не могла, и абы пôдъ острою отвѣчательностію приходника никто не важився на тіи святіи мѣстця скотину и гуси для пашенія запускати, и такъ тіижь збесчещати и зневажати. 2. Всякій пожитокъ зъ кимитарѣвъ и кладбищъ, особенно въ травѣ, котору тôлько косити а не выпасати вôльно, и въ деревахъ на нихъ ростучихъ або въ тыхже овочахъ состоячій, тôлько до взглядныхъ Церквей, а не до кого будь инного належавъ. 3. Гроши зъ такого пожитку узыскани завсѣгды до скарбонки церковнои вкладалися и въ реестрахъ тоиже записовалися. 4. А если той пожитокъ вынайматися мае, тôлько христіанамъ и то пôдъ тою пересторогою вынаймався, абы при

вити на небезпеченьство заразы. Ведля законôвъ державныхъ повинни ôкна трупарнѣ бути заосмотрени дротяными кратами, щобы тамъ не мôгъ влѣзти кôтъ або инне звѣря, и въ зимѣ бути опалени; дверѣ повинни зъ внутрь легко отвиратися а въ рукахъ трупа повиненъ находитися шнурокъ ôтъ звôнка до сторожа. Коли тамъ находится мертвый, повинна трупарня въ ночи бути освѣчена (Надв. декретъ зъ д. 25. Лютого 1797 и 30. Сгудня 1806.).

Понеже кладьбища суть святи мѣстця, для того они благословлятся; для того коли вже всё потрёбне приготовлене, повиненъ душпастырь съ приложеньемъ всѣхъ тутъ ôтносячихся грамотъ, именно же потверджения политичнои власти, удатися до своего Епископа съ прошеніемъ о позволенье благословенія нового кладьбища, — або розширеного кладьбища — котре дѣло Епископъ звычайно декану або инному священику поручае. Если кладьбище есть наоколо Церкви, то съ благословеніемъ Церкви блатословится и цминтарь. Кладьбище яко святе мѣстце може бути такожь обезчещене зъ тыхъ самыхъ причинъ, що и Церковь; и если тое наступитъ, не можна передъ примиреніемъ кладьбища на нѣмъ похороняти. Если Церковь остане осквернена, то тымъ самымъ оскверняеся и кладьбище находячеся въ близкости Церкви, но не противно. Если же кладьбище далеко ôтъ Церкви положене, то оно не остае осквернене черезъ оскверненье Церкви.

Коли кладьбище остане переповнене, и на инни цѣли мае бути обернене, приписуе право церковне, щобы передъ 10 лѣтами не було перекопане, такожь щобы въ тôмъ часѣ не ставлено на тôмъ мѣстци домы, но вôльно и скорше закладати на нѣмъ луки и т. п.

Въ кôнци згадати належитъ за побожный звычай на гробахъ усопшихъ ставити памятники, а найотвѣтѣйшій и найкрасшій памятникъ есть крестъ, бо ôнъ узмысловляе вѣру усопшого въ роспятого Спасителя, и надѣю въ его божи обѣтницѣ. Цѣлкомъ не отвѣтни суть розлични новомодни зъ поганьскихъ часôвъ взяти памятники. „Если бысьмо власными очима всюди не видѣли, каже оденъ ученый, то заледво могли бысьмо увѣрити, що типы найбôльшои части надгробныхъ памятникôвъ взяти суть зъ поганьства, що на освященôй обрядомъ церковнымъ земли зломлени стовпы, згашени

ужиткованью никто тыхъ святыхъ мѣстць не зневажавъ, по крестахъ и инныхъ знаменіяхъ въ памятку усопшихъ поставленыхъ не лазивъ, могилъ на гробахъ не розсувавъ, огородженья не псовавъ, и абы приступъ до тыхже святыхъ мѣстць никому, кому потребный, черезъ задержаніе ключей ôтъ нихъ у вынаймаючого, николи взбороненый не бувъ“.

лямпы, саркофаги, урны обвинени жалобными крепами въ видѣ мокрои хустки, и инни возносятся, мѣсто образôвъ милосердія и любви Христовои" (Зр. Schüch, 369).

Печеры. Въ гдекотрыхъ бôльшихъ Церквахъ находятся такожь пôдземни каплицѣ, криптами (ôтъ *κρύπτω*, ховаю) звани, котри пригадуютъ на тіи пôдземни печери, въ котрыхъ христіане въ часѣ лютыхъ гоненій крылися, и тамъ богослуженія ôтправляли и усопшихъ похороняли. Они называлися такожь катакомбами, и найславнѣйши таки катакомбы находятся въ Римѣ, межи котрыми найславнѣйши суть катакомбы св. Себастіана, котри въ собѣ мѣстятъ 174.000 мучениковъ, межи ними 46 Папъ. На Руси славни суть печеры Лавры Кіевскои, котри однакожь теперь суть въ посѣданью восточныхъ роскольниковъ. Таки печеры ставлено пôдъ бôльшими Церквами, и тамъ похороняли знакомитыхъ усопшихъ особливо духовныхъ, а гденекуда совершалися тамъ такожь поминальни богослуженія.

III. ГЛАВА.

Святіи рѣчи.

§. 182.

Понятіе и подѣлъ.

Пôдъ святыми рѣчами розумѣются всѣ тіи предметы, котри або для узмысловленья религійнои идеи або яко орудія при богослуженью употребляются. Они маютъ въ слѣдствіе своего ôтношенья до священнодѣйствій освяченый характеръ, котрый однакожь не зависитъ ôтъ ихъ вида, украшенья або дорогоцѣнности, но ôтъ ихъ ôтношенья до надприродныхъ рѣчей, съ котрыми въ певнôй звязи стоятъ, и ôтъ освяченья або благословенія церковного. Соотвѣтно ихъ высшому призначенью повинни они по желанью Церкви и на внѣ належито украшени и въ почтенію захованы бути. До святыхъ рѣчей належатъ найперше тіи предметы, котри служатъ яко символы узмысловляючи надприродни религійни идеи, якъ: свѣтло, ѳиміанъ, хлѣбъ, вино, вода, елей, мило, а потôмъ тіи предметы, котри при богослуженіяхъ яко орудія употребляются, якъ: розличны сосуды, одежи, звоны, св. мощи и образы; для того теперь буде бесѣда о поодинокихъ святыхъ рѣчахъ, именно:

А) О тыхъ предметахъ, котри або сами собою изъ своеи природы служатъ яко символы религійныхъ идей, або силою божого установленья употребляются яко видими знаки при удѣляню благодати божои;

В) о святыхъ сосудахъ;
Г) о святыхъ одежахъ;
Д) о звонахъ, св. Мощахъ и образахъ.

§. 183.

А) *Религійни символы.*

До тыхъ належитъ:

1. Свѣтло употребляесе при богослуженью не тôлько для освѣченья храма и пôднесенья торжества, такожь не тôлько на памятку, що колись христіане були принуждени въ темныхъ печерахъ богослуженіе ôтправляти, где одже свѣтло було доконьче потрѣбне, но особливо яко символъ узмысловляючій многи таинственни правды христіаньства. Якъ свѣтло матеріальне освѣтляе, огрѣвае и оживляе цѣлу природу физичну, такъ въ употребленью церковнôмъ оно символично представляе Бога, источника всякого свѣтла и житья, Іисуса Христа, который яко сонце правды на свѣтѣ явився, — и свѣтло нашои вѣры, надѣи и любви, черезъ котори мы маемо и хочемо освободитися ôтъ тьмы и яко чада свѣта ходити. — Ведля законôвъ церковныхъ не вôльно ніяке богослуженіе безъ свѣтла ôтправляти, а особливо пôдчасъ літургіи повинни на престолѣ горѣти хоть двѣ свѣчки, тôлько въ великôй потребѣ можна бы и при однôй свѣчцѣ літургизати, (Bened. XIV. de sacrif. miss. sect. II. n. 52.) и тôлько миссіонерамъ есть позволено въ поганьскихъ краяхъ часомъ и безъ свѣтла св. Літургію совершати. — Свѣчки повинни бути восковіи, а въ лямпахъ повинна горѣти правдива олива изъ дерева оливного, противно же употретбленье свѣчокъ мильовыхъ и стеаріновыхъ, якъ и нафты спротивляесе духу законôвъ церковныхъ, хотяй въ гдекоторыхъ церковныхъ провинціяхъ и тое або выразно остало позволене, або хоть не заказане, такъ якъ и у насъ вôйшли въ уживанье таки свѣчки и лямпы наповнени масломъ.*)

---

*) Книги церковни пôдъ масломъ не розумѣютъ звычайне масло зъ молока выдобуте, но масло деревяне, т. е. оливу. Ведля законôвъ церковныхъ повинносе въ Церкви тôлько чистый вôскъ уживати. Въ новшихъ часахъ однакожь и въ тôмъ хоче индустрія черезъ мѣшанину заступити и вытиснути правдивый вôскъ. Уживаютъ до того парафінъ, котрый дасться тутъ такъ добре ужити, що свѣчка состояча и зъ 1/3 части воску а 2/3 парафіну може у незнатока уходити за правдиву воскову свѣчку. Парафінъ выдобуваеся по найбôльшôй части зъ каменного угля, (Braunkohle), и уживаеся въ фабрикахъ красныхъ особливо бôльшихъ свѣчокъ, а есть дешевшій якъ вôскъ. Парафінъ есть ясно бѣла прозрачна масса. Изъ внѣ розличаеся ôнъ ôтъ вôску тымъ,

Сосуды для свѣтла суть або свѣчники, аба лямпы (пауки), котори ведля средствъ Церкви повинни бути отвѣтно выроблени, и достойно украшени. Бôльши свѣчники, котори поставляются передъ намѣстными образами, называются поставники. — Передъ святѣйшими Тайнами, т. е. просто передъ царскими вратами повинно горѣти такъ зване вѣчне свѣтло зъ почтенія ко Іисусу Христу, который на престолѣ пôдъ видами хлѣба и вина всегда перебувае. Свѣтло въ тôй висячôй передъ св. Тайнами лямпѣ не повинно одже николи угасати. Синодъ Замостскій однакожь робитъ изнятіе для бѣдныхъ Церквей приписуючи щобы передъ престоломъ въ Церквахъ, котори маютъ достаточни фонды, непрестанно горѣли лямпы, а въ бѣднѣйшихъ Церквахъ хоть въ Недѣли и праздники, ôтъ початку ажь до кôнця Літургіи". (Tit. III., §. 3., pag. 86.)

Свѣтло повинно въ Церкви горѣти ôтъ початку ажь до кôнця богослуженія, особливо Службы божои; для того не можна одобрити практику тыхъ Церквей, въ которыхъ свѣтло гасится пôдчасъ заамвоннои молитвы, якбы проче до Літургіи не належало. *)

що есть прозрачный, легкій, майже цѣлкомъ не дасться згнести (мѣсити), а часто дасться розрѣзати. Ростопленый при запаленью свѣчки парафінъ не прилѣпляеся до палця. Профессоръ Ляндольтъ въ Бонъ подае (Въ письмѣ Dingler, polytechnisches Journal 1861. Bd. 160, S. 224) дуже поединчій и певный способъ, щобы той фабрикатъ ôтъ правдивого воску розпôзнати: Кладеся до порцеляновои талерки того воску (котрого правдивôсть хочеся испытати) кусникъ величины орѣха, поливаеся го курячимся сѣрковымъ квасомъ, (rauchende Schwefesäure, nicht englische Schwefelsäure) и тое огрѣваеся, при чôмъ масса чорнѣе и при сильнôмъ розвитью газôвъ надуваеся. Коли розвитье газôвъ, котре есть тымъ сильнѣйше, чимъ бôльше парафину, устане, то огрѣваеся сосудъ еще кôлька минутъ а потôмъ даеся му остигнути. Если вôскъ бувъ помѣшаный съ парафіномъ, то остае парафінъ яко скостнѣла прозрачна верства надъ почорнѣлымъ плыномъ, и легко можна еи зняти. Хотьбы въ воску було тôлько дуже мало парафіну, то и той остане на верху того почорнѣлого плыну въ малыхъ скостнѣлыхъ капляхъ. (Зр. Gaßner, Past.-Theol. I. 499. not. 1.)

*) Въ прочôмъ само собою розумѣеся, що съ свѣтломъ и огнемъ треба осторожно обходитися, щобы не сталося аке несчастье. Зр. роспоряджене Митр. Консист. Львôвскои зъ дня 30. Юнія 1870 до ч. 3404 о осторжности съ свѣтломъ и росп. зъ д. 16. Вересня 1867 до ч. 4539 о ассекураціи Церквей и инни.

2. Өиміамъ. Такъ въ старôмъ завѣтѣ, якъ и у поганьскихъ народôвъ стрѣчаемъ употребленье өиміама при богослуженіяхъ, и съ часомъ оставъ ôнъ и въ Церкви христіаньскôй принятый яко символъ нашихъ молитвъ, котри якъ благовонный Өиміамъ возносятся передъ престолъ всевышнього Бога (въ тôмъ змыслѣ згадуе и св. Письмо о өиміамѣ; пс. 240., 2. Мат. 2., 11. Пткров. 5., 8. — 8., 3., 4.) и молятъ Бога о его св. благодать воздаючи ему довжну честь и славу. Отвѣтно до того высокого значенья треба бы старатися, щобы өиміамъ въ Церкви уживаный истинно ôтповѣдавъ своему призначенью, т. е. щобы дѣйстно заслуговавъ на имя „благовонное кадило". *)

---

*) Правдивый өиміамъ походитъ зъ Индій Азійскихъ, або зъ Африки; бо той өиміамъ, котрый выдаютъ находячися въ малôй Азіи и въ полудневôй Европѣ дерева, якъ juniperus lycia, et thurifera, дальше өиміамъ полученый зъ стиракового дерева, (Storaxbaum) зъ ялôвця, кедра, сосны, ялиць и т. п. не есть правдивый. Индійске өиміамове дерево (boswellia serrata) росте на горахъ индійскихъ. Сокъ выплываючій зъ пôдъ его коры твердне на воздусѣ въ видѣ смолы (живицѣ), и приходитъ въ лавкахъ купеческихъ пôдъ именемъ olibanum orientale въ двохъ сортахъ: 1. выбираный өиміамъ въ округлыхъ або подовговатыхъ зернахъ величины гороха або лѣскового орѣха, часомъ и бôльшои, есть ясножовтавый, а по части до червонявои або брунатнои фарбы зближаючійся, мало прозрачный, зъ верху бѣло опорошеный, рапавый, крехкій, и потовченый перемѣняеся въ бѣлый порохъ; 2. звычайный өиміамъ, котрый есть бôльше неправильно зложеный, приходитъ часто въ бôльшихъ кусняхъ яснѣйшои або темнѣйшои по части до сивои або брунатнои приближаючоися фарбы, и мае на собѣ много нечистыхъ мѣстць. — Вонь того индійского өиміама есть слаба, но пріятно бальсамова, а коли ся го на огонь положитъ, сильнѣйша; смакъ есть троха острый и гôркавый.

Однакожь той өиміамъ рѣдко можна въ продажи получити, звычайно продаютъ африканьскій өиміамъ, котрый въ великôмъ множествѣ находится въ Абиссиніи, Нубіи и инныхъ краяхъ Африки. Той өиміамъ выдае boswellia papyrifera vel floribunda, зъ котрого дерева выплывае живичный сокъ, котрый на воздусѣ твердне. Онъ состоитъ зъ жовтявыхъ або червонявобрунатныхъ або до каплѣ подôбныхъ або неправильно кôнчастыхъ кусникôвъ, и въ продажи приходитъ такожь въ двохъ сортахъ: 1. яко выбраный, состоячій зъ чистыхъ кусникôвъ, и 2. яко звычайный, въ котрôмъ часто находятся кусники вапнянця (Kalkspath) походячи зъ того, що ôнъ находится на горахъ вапнистыхъ.

3. **Хлѣбъ и вино**, котри уживаются при св. Тайнѣ Евхаристіи, представляютъ яко найважнѣйши плоды природни цѣлу природу, а яко головни стравы чоловѣка его тѣлесну природу; а понеже для ихъ позысканья есть потрѣбна праця, представляютъ плоды духовнои дѣятельности чоловѣка. Коли одже христіанинъ хлѣбъ и вино яко жертву до Церкви приноситъ, то узмысловляеся тымъ, що ôнъ жертвуе Богу себе цѣлого съ тѣломъ и душею.

4. **Вода** уважаеся яко символъ чистости и очищенья, и въ тôмъ значенью вôйшла такожь въ Церкви до уживанья. Вже языченики и Исраилтяне омывалися водою передъ молитвою и передъ входомъ до Церкви, на знакъ, що они съ чистымъ серцемъ и безгрѣшно хотятъ передъ Богомъ явитися; и Церковь приняла той звычай тымъ бôльше, що крещеніемъ Христа въ Іорданѣ остало освячене водъ естество, и що вода остала ôтъ Христа установлена яко матерія Т. Крещенія. Церковь освячае одже воду, и употребляе еи не тôлько при Т. Крещенія, но такожь при розличныхъ освященіяхъ и благословеніяхъ.

5. **Елей**, котрый не тôлько горитъ, но такожь покрѣпляе и исцѣляе, уживае Церковь такожь яко символъ высшои власти, силы и достоинства, яко матерію при Т. Елеопомазанія, и при инныхъ случайностяхъ, якъ при Т. Крещенія и гдекотрыхъ помазаніяхъ. Елей той повиненъ бути чистый зъ дерева оливного походячій. Наконецъ

6. **Миро** состояче изъ елея и бальсаму и многихъ инныхъ благовонныхъ составныхъ частей, есть символъ благодатного житья душевного и благодати божои, котру чоловѣкъ въ Т. Миропомазанія получае, щобы вѣру свою сильно исповѣдавъ и ведля неи живъ.

§. 184.

В) *Святи сосуды.*

котри при богослужебныхъ дѣйствіяхъ употребляются достойни суть для того ôтношенья особлившого почитанья

Өиміамъ африканьскій треба передъ уживаньемъ дрôбно потовчи, бо въ противнôмъ случаю дуже поволи роспаляеся. Вонь того өиміама есть остра, для того щобы еи пріятнѣйшою зробити, добре есть додати не много стирака (storax), або бензое (benzoë), и троха лявандового цвѣту. (Lavendelblüthe. Зр. Schüch, Past.-Theol. 377.) Дуже добрый өиміамъ есть такожь слѣдуючо приготовленый: Береся 8 лутôвъ olibanum orientale, 4 ladaunum, 4 луты потовченого бурштину, 1 л. storax, $^{1}/_{2}$ л. лявандового цвѣта, 2 л. бензое и 1 квентъ cortex cascarillae, и всё належито мѣшаеся.

которе пôсля приписôвъ церковныхъ имъ дѣйстно ôтдаеся тымъ, що ихъ не вôльно кождому тыкатися, и не вôльно ихъ никому до чого инного уживати, хотяй бы до своеи цѣли вже були нездали; дальше тымъ, що всѣ св. сосуды справляеся зъ дорогоцѣннѣйшои матеріи, що ихъ посвячаеся або благословится, и що они съ особлившою старанностію переховуются. **Найважнѣйши сосуды церковни суть:**

а) **Чаша**, въ которôй пресуществляеся вино въ кровь І. Христа. Для того высокого призначенья старалися вѣрни по всѣ вѣки чаши зъ дорогоцѣнныхъ матерій справляти. Такъ хотяй въ першихъ вѣкахъ споминаеся о чашахъ деревяныхъ, роговыхъ, шклянныхъ, каменныхъ и мосяжныхъ, то однакожь есть такожь згадка за золоти, дорогими каменями украшени чаши. Въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ заказала Церковь уживати чаши деревяни, шклянни, желѣзни и мосяжни про опасности и недогôдности съ ихъ употребленьемъ получени, и приказала употребляти чаши золоти, або по крайнôй мѣрѣ въ серединѣ добре позолочени.

Зо взгляду на **форму** були давни чаши широки и низки, и тіи котри для причащенія вѣрныхъ употреблялися, ухомъ заосмотрени. Пôсля теперѣшнихъ приписôвъ повинна чаша бути такъ устроена, щобы мала широку пôдставу, щобы не такъ легко звернулася. — Символично чаша представляе грôбъ Спасителя.

Чаша довжна бути ôтъ Епископа або ôтъ выразно къ тому ôтъ Епископа уповажненого Священика посвячена при чôмъ треба сказати, для якои Церкви она призначена, особливо же якій въ тôй Церкви храмовый Святый. **Посвяченье чаши тратится**, если зробится въ чаши дѣра, або значни рисы, або если верхна часть ôтъ спôднои ôтломится, або если чашу на ново позолочаеся. Если же тôлько яка мала репарація на чаши робится, н. пр. щобы верхный острый край заокруглити, або если бы якій безбожникъ чашу до мірскихъ потребъ уживавъ, не тратится посвяченье. Хотяй бы кто при Літургіи важився употребляти чашу непосвячену, то таке неправне употребленье не заступило бы посвяченья, но таку чашу треба коньче дати посвятити.

в) **Дискосъ** есть мала золота або позолочена талѣрка призначена для принятія св. хлѣба. Доки еще всѣ вѣрни причащалися, бувъ дискосъ велика миска, щобы було въ нѣй достаточне мѣстце для потребныхъ ко причащенію частиць. Дискосъ представляе яслы, въ которыхъ положеный бувъ нарожденый Іисусъ; — ведля инныхъ (Германа) представляе грôбъ Спасителя, а священикъ и діаконъ представляютъ Іосифа и Никодима. — Надъ дискосомъ возносится **звѣзда** пригадуюча тую звѣзду, котора волхвамъ въ далекôмъ востоцѣ обвѣстила рождество Спасителя. Дискосъ посвячае такожь

Епископъ. Въ латинскôй Церкви есть звѣзда незнаема; тôлько П. Павелъ IV. и Климентъ II. запровадили такъ звану палю (palla), котора закрывала дискосъ и чашу, пôзнѣйше она есть меньша и св. Германъ згадуе за таке накрытье.

До отиранья дискоса и чаши уживали на востоцѣ губки, що у насъ Синодомъ Замостскимъ заказане. „Хотяй уживанье губки для отиранья дискоса есть въ Церкви нашого обряда давне, то однако св. Синодъ узнавъ за потребне тойзвычай цѣлкомъ знести, и приказуе, щобы дискосъ пальцемъ отирали священники, щобы, зо взгляду, що въ нашихъ сторонахъ губки не суть належито приготовлени, на нихъ не остала яка часть посвяченого хлѣба, и св. Тѣло Христово тымъ не зневажилося". (Син. Зам. tit. III., §. IV., ст. 89.)

При чаши и дискосѣ потребный еще лентіонъ, т. е. малый ручничокъ до вытертья чаши и дискоса по причаценію, дальше три або два покровцѣ, зроблени зъ тои самои матеріи, що и фелонъ. Однымъ покрываеся чаша, другимъ, если есть, дискосъ а третимъ бôльшимъ, воздухомъ званымъ, чаша и дискосъ. Всѣ тіи при Литургіи употребляеми знаряды благословитъ Священикъ по припису епархіального требника, и наколибы цѣлкомъ зопсулися, не можна ихъ до чого инного мірского употребляти.

До чаши належитъ еще ложиця для причащенія вѣрныхъ. Въ давныхъ часахъ причащалися вѣрни св. крови зъ чаши, но тое остало знесене, и по приказу св. Іоанна Златоуста остали запроваджени ложицѣ до причащенья. Въ декоторыхъ Церквахъ мали бути въ уживанью рурки, которыми вѣрни св. кровь ссали; но и той звычай упавъ. Копіе, т. е. малый, видъ копія маючій, нôжъ, котрымъ вырѣзуеся агнецъ и частицѣ зъ просфоры. При проскомидіи потрѣбна еще деревяна талерка, на которôй просфора краеся.

***г)* Дароносиця — пушка — есть чаша прикрыта звычайно вѣнцемъ або иннымъ покрываломъ, и въ нѣй заховуются св. дары для причащенія недужныхъ и для літургіи преждеосвященныхъ. Для причащенія недужныхъ треба еще мати особный сосудъ для перенесенья св. Тайны, который або есть зложеный зъ трехъ частей, такъ що въ однôй есть бавовна, въ другôй елей для Елеопомазанія, а въ третôй св. Тѣло Христово: або для св. Дарôвъ есть осôбный сосудъ въ видѣ дискоса або чаши. Пушка, ложиця и сосудцѣ для перенесенья св. Дарôвъ до недужныхъ есть посвячена такъ якъ и чаша.**

***д)* Мирниця, т. е. сосудъ, где сохраняеся св. миро. Щобы при уживанью св. Мира не носити всегда всё миро, треба мати сосудецъ состоячій зъ трехъ частей; одна на миро зъ верху означена буквою М. друга для елея оглашеныхъ означена буквою Е, а трета на бавовну.**

***е)* Сосуды литійни, т. е. мали сосудцѣ на пшеницю, вино и елей, котри на литіи благословится.**

***ж)* Кадильниця съ лодкою, кропило съ кôтликомъ на свячену воду, и сосудцѣ на вино и воду при Службѣ божôй, котри найлучши суть шклянни, бо ихъ можна всегда чисто утримати.**

Святи сосуды, особливо же чашу и дискосъ треба всегда чисто утримовати. Найпростѣйшій способъ есть хоть разъ на рôкъ взяти чашу до себе, омыти еи теплою, мыломъ легко розпущеною водою, потôмъ на соньци высушити и чистымъ платкомъ вытерти. (Зр. Carl Geiger, von der Reinhaltung und Reinigung der heil. Geräthe und Gewänder. München 1860.)

§. 185.

Г) *Святи одежи.*

Для оказанья высокого значенья богослуженья употребляеся при богослуженію особенна исключно до церковного ужитку призначена одѣжь. Тое видимо въ прочôмъ у всѣхъ народôвъ, котри хотяй погружени въ тьмахъ поганьства, все однакъ уважали богослуженіе яко дѣло дуже важне, и ихъ жрецѣ мали при богослуженію окрему одѣжь. Тое посвѣдчаютъ писателѣ гречески и римски, и иннихъ народôвъ; а у Исраильтянъ було якъ найточнѣйше приписано, яки одежи при богослуженію употребляти належитъ, такъ въ книзѣ Исходъ гл. 28., 29., 39., 40., 13. Левїт. 8, 1., 7, 8. Езекіилъ 42., 14., 44., 17., 19. — То само видимо такожь и у христіанъ, и то въ совершеннѣйшôмъ видѣ ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ. Такъ оповѣдае Өеодоретъ,*) що Константинъ В. подаривъ Макарію, Епископу Іерусалимскому золото вышивану столю; св. Аөаназію закидали межи иными и тое, що ôнъ накладавъ Египтянамъ податокъ состоячій въ льняныхъ одежахъ для богослуженія,) а св. Іеронимъ выразно каже, що Епископъ, Пресвитеры и Діаконы и прочи Клирики одѣваются при богослуженію въ бѣли одежи,***) и той самъ св. Отецъ заховавъ урывокъ листу Епископа Полікарпа Ефесійского, въ котрôмъ тойже утверджае, що св. Іоаннъ Евангелистъ носивъ особенне покрытье головы.†) То само каже св. Епифаній о Ап. Яковѣ (haeres. 78), а св. Іоаннъ Златоустъ (hom. 82 in Math.) и св. Григорій Назіанзеньскій (Somn. Athan. tom. II.) говоритъ о осôбныхъ одежахъ діаконьскихъ при священнодѣйствіяхъ употребляныхъ. – Пôзнѣйши вѣки наводятъ въ тôмъ взглядѣ**

*) Hist. eccl. II. 27.
**) Athan. apol. II. Sozomenus hist. eccl. II. 22.
***) Contra. Pelag. lib. I.
†) Scrip. eccl. 45.

що разъ бôльше свѣдоцтвъ, а **Соборъ Тридентійскій** (зас. 22. о св. Літургіи к. 5.) называе той звычай Апостольскимъ преданіемъ кажучи: „Caeremonias item adhibuit, ut mysticas benedictiones, lumina, thymiamata, vestes aliaque id genus multa ex Apostolica disciplina et traditione, quo et majestas tanti sacrificii commendaretur, et mentes fidelium per haec visibilia religionis et pietatis signa ad rerum altissimarum, quae in hoc sacrificio latent, contemplationem excitarentur". — Есть одже рѣчь певна, що въ Церкви христовôй употреблялися ôтъ першихъ вѣкôвъ при богослуженью особни одежи; но такъ само певно есть, що видъ тыхъ одежей бувъ въ различныхъ часахъ различный, и зависѣвъ ôтъ состоянія Церкви и ôтъ обстоятельствъ, въ якихъ христіане находилися. По тôй причинѣ не було бы и нынѣ на мѣстци желаніе повернутися до первоначального вида и кроя церковныхъ одежей, бо вже на першій вопросъ, якій бувъ той видъ и крôй, не може исторія для браку жерелъ точно ôтповѣсти.

Церковна одѣжь различаеся ôтъ звычайнои одежи головно своимъ высокимъ призначеньемъ, но такожь и внѣшнымъ видомъ и барвою. **Дотычно барвы** не було въ першихъ вѣкахъ вѣроятно ничь опредѣлене; по гоненіяхъ першихъ трехъ столѣтій употребляно въ Церкви особливо бѣли одежи на знакъ чистого серця, съ якимъ христіяне, особливо же священики Богу служили. Въ середнихъ вѣкахъ були на западѣ особливо чотыри барвы одежей церковныхъ употребляни, именно бѣла, багряна, чорна и зелена, якъ свѣдчитъ Іннокентій П. III. и Дурандъ.*) **Бѣли одежи** употребляли въ праздники исповѣдникôвъ и преподобныхъ женъ, котри перетерпѣли мученическу смерть на знакъ ихъ невинности, потôмъ въ праздники Ангелôвъ, Богородицѣ и въ праздники Господски; **багряни одежи** употребляли въ дни Апостолôвъ, Евангелистôвъ и Мученикôвъ, на знакъ крови, котру они Христа ради пролили; потôмъ въ навечеріе Сошествія св. Духа ажь до слѣдуючои Субботы, на памятку, що Духъ св. въ видѣ огненныхъ языкôвъ зôйшовъ на Апостолôвъ; **чорни одежи** употреблялися въ дни смутку и поста; а **зелени** въ звичайни дни. Пôзнѣйше вôйшли въ западнôй Церкви въ уживанье еще одежи **віолетовіи** уживани въ дни постни.**) Въ западнôй Церкви есть впрочѣмъ якъ найточнѣйше опредѣлено, яки одежи належитъ въ поодиноки дни и при различныхъ богослуженіяхъ употребляти. У насъ не знаеме менѣ дотычне роспоряджене; книги церковни споминаютъ о свѣтлыхъ, багряныхъ и чорныхъ одежахъ, и въ нашôй церковнôй

*) Innocent. III. de sacro altar. myst. l. I. c. 64. Durandus, de rit. c. 18.

**) Fluck, I. 117.

провинціи въ дни празднични употребляются свѣтли ризы, въ дни постни ризы багряни, а въ дни заупокойни и при богослуженіяхъ поминальныхъ чорни, гденекуда багряни ризы, а на Сошествіе св. Духа зелени ризы. При справляню одежей церковныхъ треба на тое уважати, щобы не були за надто рôжнобарвни, но щобы на кождôй одежи можна розпôзнати певну переважну барву. — Въ прочôмъ и барва одежей мае свое символичне значенье, и такъ бѣли одежи суть символомъ невинности, святости и радости; багряни одежи суть символомъ жалю и покаянія; чорни суть знакомъ смутку, а зелени символомъ надѣи; и на тôмъ символичнôмъ значенью основуеся ихъ церковне употребленье.

Всяки церковни одежи довжни передъ ихъ уживаньемъ бути благословенни ведля обряда находячогося въ Требнику епархіальнôмъ, черезъ котре благословеніе они получаютъ освяченый характеръ, остаючій на нихъ такъ довго, доки еще ихъ при богослуженію употребляти можна. Благословенія не тратятъ одже церковни ризы черезъ уживанье для мірскихъ цѣлей, хотяй таке уживанье есть грѣховне, ани черезъ меньши направки; ажь тогди, коли одѣжь стратитъ свôй первоначальный видъ, — н. пр. если зъ бôльшои инну меньшу зробится, якъ: зъ фелона епитрахиль, воздухи и пр. — або коли якась одѣжь церковна такъ зопсуеся, що еи при богослуженью употребляти не годится, тогди тратитъ благословеніе, и если бы зъ бôльшои одежи зробилася инна меньша, треба туюжь благословити. Матерію остаючу зъ цѣлкомъ нездалыхъ одежей церковныхъ пайлучше есть употребити до инныхъ цѣлей церковныхъ, не есть однакожь заказано ужити еи и до мірскихъ цѣлей, если тôлько тая матерія зо всѣмъ не мае вида церковныхъ одежей, т. е. есть цѣлкомъ попорена. Тôлько ручнички употребляни до вытеранья чаши не можна пôдъ ніякимъ условіемъ уживати до чого инного; но если суть нездали, треба ихъ спалити а попѣлъ кинути на отвѣтне мѣстце.

Коли священикъ одѣваеся въ церковни ризы, довженъ отмавляти отвѣтни молитвы, котри пригадуютъ му символичне значенье поодинокихъ одежей.

Церковни одежи суть слѣдуючи:

1. **Наплечникъ** (amictus) бувъ въ давныхъ часахъ незнаемый такъ западнôй якъ и восточнôй Церкви; ажь пôзнѣйше, коли стихарь коло шіи розширеный оставъ, зачали употребляти наплечникъ, т. е. невеликій чотыреугольный подовговатый платокъ, котрый священикъ вкладае на плечи и шнурками на собѣ привязуе. При тôмъ мовитъ слова: „Плещѝ моѝ вда́хъ на ра̑ны, и ланитѣ̀ моѝ на заꙋше́нїе, лица̀ же моего не отврати́хъ отъ стꙋда̀ заплева́нїй". Наплечникъ означае одже терпливôсть Спасителя.

2. **Стихарь** була звычайно употребляна довга одѣжь въ розличныхъ барвахъ, котра и до церковного ужитку остала принята, зъ початку яко верхна одѣжь для низшихъ клирикôвъ, якъ: четцѣвъ, пѣвцѣвъ и пôддіаконôвъ, а для высшихъ клирикôвъ яко спôдня одѣжь, и для того также подризникомъ звана. Теперь есть стихарь зъ бѣлого лняного полотна, и означае невинность и чистоту совѣсти священика приступаючого до богослуженія, що высказуе въ молитвѣ. „Да возра́дуется душа̀ моя̀ ѿ Го́сподѣ, ѡблечѐ бо мя̀ въ ри́зу спасе́нія, и҆ ѡде́ждою весе́лія ѡдѣя мя, ꙗ҆кѡ на жениха̀ возложѝ на мя вѣне́цъ, и҆ ꙗ҆кѡ невѣсту ѹкрасѝ мя̀ красото̀ю“. (Пс. 61, 10.)

3. **Поясъ**, котрымъ священикъ понадъ бедра перепоясуеся, означае цѣломудріе священика, его силу надъ ворогами спасенія, котри хотятъ го зъ дороги правды уклонити, и его готôвость до повненьа святои службы. Пригадуе ôнъ ведля мнѣнія гдекотрыхъ также той лентіонъ, котрымъ Спаситель при послѣднôй вечери своимъ ученикамъ ноги отиравъ. Священикъ препоясуючися мовитъ: Благослове́нъ Богъ препоясу́яй мя си́лою, и҆ положѝ непоро́ченъ пу́ть мо́й, соверша́яй нозѣ мои̇, ꙗ҆кѡ е҆ле́ни, и҆ на высо́кихъ поставля́яй мя́.

4. **Епітрахиль** (нашійникъ ôтъ *ἐπιτράχηλος*) була въ давныхъ часахъ бѣла довга, рукавами заосмотрена, зъ переду золотыми гальонами украшена одѣжь знакомитыхъ женьщинъ греческихъ и римскихъ, котру однакожь и царѣ и инни знакомити люде носили, а царѣ еи также въ знакъ отличія удѣляли. Тая первоначально мірска одѣжь вôйшла и въ церковне уживанье пôдъ давнымъ своимъ именемъ столя (*στολη*) и въ давнôмъ видѣ яко обширна цѣле тѣло покрываюча зъ переду ажь до самого споду золотомъ обшита одѣжь. Въ тôмъ видѣ употребляно столю ажь до 6. столѣтія, потôмъ же, коли стихарь стався самостоятельною церковною одежею, остала зъ давнои столѣ тôлько тая золотомъ обшита смуга, котру священикъ на шію закладавъ, зъ ôтки и имя епітрахиль повстало. Давна столя була ознакою достоинства и власти,*) и въ тôмъ значенью остала и до Церкви принята и означае достоинство и власть священическу, и священикъ не може, съ изнятіемъ Сповѣди въ наглыхъ выпадкахъ, ніяке священнодѣйствіе безъ епитрахиля совершати. Давно бувъ звычай, що священики всегда носили епітрахиль, но пôзнѣйше тое

---

*) Такъ приказавъ Артаксерксесъ вложити Мардохею яко найбôльше отличіе столю; Імператоръ Юліанъ позволивъ Прокопію носити столю и инни.

выйшло зъ уживанья, и теперь тôлько Папа мае право всегда епітрахиль носити. — Символично означае епітрахиль благодать божу, силою которои священикъ дѣлае, чому отвѣчае молитва, котору священникъ при одѣянію мовитъ: „Благослове́нъ Бо́гъ и҆зливаа́яй благода́ть свою́ на свяще́ники своя̀, ꙗ҆кѡ миро на главѣ, сходя́щее на браду, браду Ааро́ню, сходящее на ѡме́ты ѻ҆де́жды е҆гѡ̂“. (Пс. 132, 2).

Подôбный до епитрахиля есть **орарь** діаконьскій, который мае имя ôтъ греческого слова *ὥρα*, часъ, для того що діаконъ тримаючи орарь палцями правои руки напоминае священику и народу часъ, коли яки молитвы совершати, и въ загалѣ, коли що дѣлати маютъ; н. пр. коли діаконъ возглашае: „Благослови Владыко, Господу помолимся, Елицы оглашенніи изыйдите“ и т. д. Колись служивъ орарь также до отиранья устъ причащаючихся. Орарь кладе діаконъ на лѣвôмъ рамени по дальматицѣ, и ôнъ представляе по мнѣнію Германа ангелски крыла, бо якъ ангелы на небеси суть слугами божими, такъ діаконы въ Церкви суть слугами Епископа и Пресвитера. Орарь есть также ознакою духовнои власти діакона, и для того діаконъ не може безъ орара ніяку церковну службу совершати.

5. **Нараквицѣ** остали властиво для выгоды священнослужителя запроваджени, щобы му широки рукавы стихаря не перешкаджали, и лѣва нараквиця есть символомъ терпливости и бодрого духа, а права нараквиця символомъ силы, якъ показуеся изъ молитовъ. (Исходъ 15., 6. и пс. 118., 73.), котори священикъ при ихъ надѣванью говоритъ.

6. **Фелонъ** (*φελόνιον* або *φαινώλης* отъ *φαίνω* покрываю и *ὅλος* весь, цѣлый) була давно звычайно употребляна верхна одѣжь, котора була безъ рукавôвъ, и тôлько зъ долины и зъ верху мала отвôръ, такъ що цѣлого чоловѣка покрывала, зъ ôтки и еи имя.*) Пôзнѣйше остала тая одѣжь и въ Церкви принята; но понеже въ тôмъ видѣ не коньче була выгодна, бо при богослуженью треба було передну часть двигати, а щобы руки були свободни, припинати, для того стався съ часомъ видъ фелона змѣняти, именно на востоцѣ оставъ ôнъ зъ переду въ полукрузѣ скороченый, а на западѣ зъ обохъ бокôвъ вытятый, такъ що нынѣ зъ той самои одежи повстали знаеми цѣлкомъ розлични виды фелонôвъ. Фелонъ символично означае высшіи дары св. Духа, и пригадуе тую хламиду, въ котору воины одѣяли Ісуса Христа для поруганья.

У діаконôвъ заступае мѣстце фелона **дальматика**, котора зъ початку не мала рукавôвъ, ажь пôзнѣйше ихъ полу-

---

*) У латинниковъ называеся casula, т. е. малый домокъ, по тôй самôй причинѣ.

чила. Въ еи видѣ находитъ Дурандъ ôтношенье до дѣлъ милостинѣ, и въ тôмъ значенью носятъ еи діаконы, до которыхъ найперше належало милостиню роздѣляти.

Архіереи маютъ кромѣ згаданыхъ еще слѣдуючи церковни одежи:

Мантія, т. е. довгій и широкій фіолетовый плащъ, на которôмъ зъ переду суть вышити двѣ чотыреугольни таблици, называючися скрижальми, и ленты якобы струи або рѣки. Они означаютъ, що Архіерей довженъ мати въ умѣ и сердци оба завѣты, и зъ нихъ мовбы рѣками изливати ученія и наставленья. Мантія есть символомъ повноты власти архіерейскои.

Саккосъ (*σακκος* веретище) заступае мѣстце фелона, и тую до дальматики подôбну одѣжь носили колись гречески Імператоры, потôмъ остала она подарена найперше Царгородскимъ Епископамъ, а пôзнѣйше остала и ôтъ прочихъ Архіереѣвъ принята. Въ нашôй церковнôй провинціи мае саккосъ тôлько Митрополитъ, Епископъ Перемыскій же и Суфраганъ Львовскій маютъ натомѣстъ фелонъ, который звычайно есть зъ матеріи вышитои многими крестами. Символично означае саккосъ то само, що и фелонъ.

Набедренникъ (наколѣнникъ), есть чотыреугольный украшеный платокъ, который привязуеся до пояса по правôй сторонѣ, и означае духовный мечь, которымъ Архіереи маютъ поборювати всякихъ противникôвъ. У насъ носятъ набедренникъ такожь пралаты обохъ Капитулъ.

Омофоръ есть найважнѣйша одѣжь архіерейска, котора на рамена вкладаеся, (*ὦμος* плече и *φέρω* ношу) и спереду и ззаду спускаеся. Омофоръ представляе родъ людскій, который Іисусъ Христосъ яко добрый пастырь взявъ на рамена, щобы го до небесного Отца принести.

Крестъ, который Архіерей на грудёхъ носитъ, означае печать исповѣданія вѣры отъ серця походячого и любовь Бога и ближнього, которою Архіерей есть переповненый.

Митра, котору Архіереи ôтъ Апостольскихъ часôвъ при богослуженію носятъ, мае ôтъ часôвъ Константина В. видъ царского вѣнця, пригадуе терновый вѣнецъ, который воины вложили на голову Спасителя, и означае достоинство Архіерея яко намѣстника Христа. *)

*) Латиньски Архіереи маютъ инакшу митру (инфулу), котора есть на двое роздѣлена, що ведля Дуранда означае основну вѣдомôсть старого и нового завѣта, и пригадуе Мойсея, зъ которого головы по знисходѣ зъ горы Синайскои сіяли два лучи. (Исходъ 34.) — Папа мае потрôйный вѣнецъ, т. е. мовбы три вѣнцѣ разомъ зложени. Поединчій вѣнецъ, т. е. подôбный до митры нашихъ Епископôвъ мали Папы ведля одныхъ (can. 14. Dist. 96.) ôтъ часôвъ Константина В., ведля иныхъ ôтъ часôвъ Клодовика короля Галійского (510). Подвôйный вѣнецъ носили Папы по всѣй вѣроятности ôтъ П. Николая II. († 1061), а потрôйный вѣнецъ ôтъ часôвъ П. Климента V. († 1314). Зр. Walter, Lehrbuch des Kirchenrechtes, 12. Aufl. Bonn 1856 S. 263.

Жезлъ (патерисса ôтъ *πατερίσω*, отцемъ называю) означае духовну власть, котру Архіерей мае надъ вѣрными его духовному старанью поручеными.

Рукавички, котри Архіерей при богослуженію уживае, маютъ ведля Дуранда таке значенье: „Понеже найбôльша часть людей добри дѣла творитъ изъ тщеславія, для того задѣвае Епископъ, одѣявшися въ дальматику (саккосъ яко символъ милостыни) рукавицѣ, щобы лѣва рука не знала, що робитъ права“. (Мат. 6., 3.)

Наши Епископи звыкли при торжественныхъ богослуженіяхъ брати на ноги сандалы, котри зъ однои стороны пригадуютъ, що Апостолы въ сандалахъ ходили, и означаютъ готовôсть Епископа Евангеліе проповѣдати.

При освяченью Церкви одѣваеся Епископъ въ бѣлу сорочку, котра называеся синдонъ (*σινδων*). Тую бѣлу одѣжь бере Епископъ поверхъ архіерейскои одежи, и опасуеся три рази: коло шіи, на знакъ его преданности къ Богу; пôдъ раменами и по надъ бедрами. — На правôй руцѣноситъ Епископъ перстень, котрый означае духовне супружество межи Епископомъ и его Епархіею, такъ якъ и Христосъ женихомъ называеся.

Кромѣ того употребляются при архіерейскôмъ богослуженію два свѣчники: дикиріонъ (двосвѣчникъ) представляючій божеску и чоловѣческу природу Христа, и трикиріонъ (трисвѣчникъ) представляючій св. Тройцю.

Примѣчаніе. Соотвѣтно высокому значенью и достоинству стана священического маютъ священики и внѣ Церкви осôбну ôтъ мірскои розличну одѣжь, котра въ розличныхъ часахъ була розлична. Въ першихъ вѣкахъ христіяньства була одѣжь священикôвъ вѣроятно мало або совсѣмъ не розлична ôтъ одежи мірянъ; къ чому найбôльше причинилися гоненія, про котри було бы нерозсудно и непорядно, щобы священики своею внѣшною одежою ôтъ прочихъ вѣрныхъ розличалися, и такъ еще бôльше на небезпеченьства выставлялися. Но и по гоненіяхъ вѣроятно була одѣжь священикôвъ така сама якъ и мірянъ такъ довго, доки у мірянъ не вôйшли въ житье розлични моды, котри чемности и простотѣ евангелскôй спротивлялися, и для стана священического були зо всѣмъ неотвѣтни. Для того наставала Церковь на тое, щобы клиръ держався давнои честнои, его становиску отвѣтнои одежи, и такъ прійшла съ часомъ въ ужи-

ванье осôбна одѣжь священическа. Зъ IV. и V. столѣтія маемо напôмненья Соборôвъ и св. Отцѣвъ настаючихъ на тое, щобы клиръ одѣвався отвѣтно своему стану. Въ загалѣ выходили дотычни церковни роспоряджения изъ засады св. Іеронима: „Ornatus et sordes pari modo fugiendae sunt; quia alterum delicias, alterum gloriam redolet“ (ep. 2. ad Nepot.). Зо взгляду на барву одежи священическои не було зъ почутку положительныхъ законôвъ, но бувъ обще принятый звычай, що на западѣ носили клирики бѣли, а на востоцѣ чорни одежи, котра барва ôтъ 11. ст. остала въ цѣлôй Церкви принята. Головна одѣжь священика була довга чорна сутана (реверенда), котрои крôй однакожь не всюди бувъ однакій, и тая одѣжь по нынѣшни часы удержалася, и по змыслу законôвъ церковныхъ повинни бы священики всегда въ тôй одежи ходити. Однакожь для бôльшои выгоды выробилася у насъ законна практика, що священикамъ внѣ Церкви вôльно употребляти коротшои одежи (сурдутъ), котра всегда повинна бути чорна, або по крайнôй вѣрѣ темна. — Такожь и зо взгляду на одѣяніе нôгъ выдала власть церковна точни приписы, котри намѣряютъ изъ одежи священика усторонити всё суетне и въ очи впадаюче. Узаконенне у насъ обутье священика суть чоботы съ довгими холявами. На шіи обовязанъ священикъ носити обойчикъ чорный бѣло обшитый а на головѣ чорный капелюхъ або приличну шапку.*) Зо взгляду на одѣжь священическу дуже добре примѣчае Соборъ Тридентійскій: „Хотяй одѣжь не становитъ монаха, то однакожь повиненъ клирикъ носити отвѣтну его стану одѣжь, щобы внѣшною приличностію оказавъ внутренну чистоту норовôвъ; однакожь у гдекотрыхъ приняла роспуста и зневага религіи таки розмѣры, що они съ маловаженьемъ достоинства и поваги стана священического и публичного носятъ мірски одежи. Для того приказуеся всѣмъ духовнымъ пôдъ карою суспензіи, щобы они ведля наставленья своего Епископа носили нхъ стану отвѣтну одѣжь“ (зас. 24. о реф. к. 6); а Синодъ Замостскій каже: „Понеже изъ внѣшного вида являеся внутренне розположенье духа: для того най кождый носитъ одежь ôтъ мірскои розличну, именно чорну и довгу“ (Tit. X. de parochis). Згадани роспоряджения власти церковнои обовязанъ кождый священикъ въ интересѣ своего стану свято хоронити, повиненъ свою ôтличну одѣжь яко отличіе себе самого уважати; а тымъ, котри хотѣли бы въ тôмъ взглядѣ

*) Перемыска Консисторія роспорядила на основѣ рѣшеній зъ 8. Марта 1834. ч. 448, и зъ дня 28. Цвѣтня 1838, ч. 986, пôдъ днемъ 12. Серпня 1857, що не вôльно на соборчики деканальни ити безъ реверенды, не вôльно носити кашкетъ и панталоны, а капелюхи довжни бути чорни, не иннои барвы.

мірянамъ уподобитися уважаючи клирикальну одѣжь яко узы непотрѣбни, пригадую слова св. Бернарда, котрый на вопросъ: „Num de vestibus est cura Deo et non magis de moribus?“ ôтповѣвъ: „At forma haec vestium deformitatis mentium et morum indicium est“ (lib. 3. de consid. c. 5.) Въ прочôмъ Епископамъ пристоитъ власть роспорядити, що въ тôмъ взглядѣ ведля особлившихъ обстоятельствъ своихъ Епархій за добре узнаютъ. *)

Д. Звоны, св. Мощи, и образы.

§. 186.

Звоны.

Звоны остали ажь въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ до уживанья церковного впроваджени. Въ першихъ вѣкахъ були звоны въ теперѣшнôмъ видѣ Церкви незнаеми, а впрочôмъ тогдашни обстоятельства не позваляли бы ихъ уживати, хотяй бы и були знаеми, бо христіане були принуждени богослуженія въ тайныхъ поганамъ незнаемыхъ мѣстцяхъ ôтправляти. Но щобы христіане знали, где и коли маютъ на богослуженіе приходити, для того було пôдчасъ гоненій вѣроятно тое тайно обвѣщано, такъ черезъ діаконôвъ або инныхъ людей, котри ходили по домахъ вѣрныхъ и имъ обвѣщали часъ и мѣстце богослуженія, а може тое часомъ дѣялося заразъ по богослуженію. Коли для Церкви настали весельши часы, и христіяне могли явно Бога прославляти, оказалася потреба знарядôвъ, котрыми бы можна вѣрныхъ на богослуженіе скликовати; и истинно историки згадуютъ за розличнн сего рода знаряды. Такъ находимо згадку за трубы, котрыми особливо монахи на богослуженіе скликовалися, о чôмъ оповѣдаеся въ житью Пахомія; инни ударяли на дверѣ домôвъ, где вѣрни мешкали, молотками, якъ по нынѣшни часы жиды роблятъ. На востоцѣ були въ уживанью святіи доски, котри Левъ Аллатій

*) Латиньски Священики маютъ яко накрытье головы такъ званый бíретъ. Той мавъ первоначально видъ мягкои, досыть великои округлои шапки, здѣланои зъ тои самои матеріи, якъ и проча одѣжь священика. Черезъ закладанье и зниманье зъ головы зробилися на тôй округлôй шапцѣ рôжки, и тіи були для выгоды пôзнѣйше нарочно роблени, про що однакожь тая шапка сталася твердою. Въ Италіи употребляютъ біреты съ трема рогами, въ Нѣмеччинѣ, Франціи и Испаніи съ чотырома рогами. На востоцѣ маютъ священики т. зв. колпаки округли; инни якъ Ормены маютъ накрытье головы въ видѣ малои митры, котре на образахъ мало рôжнится отъ бірета. У насъ суть въ уживанью, т. зв. папафійки, котри повстали вѣроятно зъ каптурôвъ одежи монашескои.

(de recent. Graec. temp. disser.), такъ описуе: Суть то доски 12 стôпъ довги, 4 стопы широки и два цалѣ грубы, зъ здорового и твердого дерева и гладко огибльовани. Тую доску тримаеся въ лѣвôй руцѣ зъ одного кôнца, а правою рукою бьеся на ню молоткомъ въ розлични мѣстця и въ певнôмъ тактѣ, такъ, що тое выдаеся якъ певный рôдъ музики. Таки дерева були на востоцѣ дуже давно въ уживанью, понеже ажь въ другôй половинѣ девятого столѣтія остали на востоцѣ звоны до уживанья церковного впроваджени, а коли тамъ запановали погани Турки, зникли зновъ звоны, и по нынѣшни часы суть въ уживанью згадани доски. О тыхъ доскахъ часто споминаютъ наши книги церковни, такъ коли кажеся о билѣ, клеплетъ довольно, ударяетъ въ великое било и т. п. Такожь и на западѣ уживано подôбни снаряды передъ запроваджевьемъ звонôвъ.—**Но коли остали вынайдени звоны?** Певно есть, що меньши звôнки були вже въ часахъ передхристіяньскихъ знаеми, хотяй не були литіи но кути. Таки звôнки остали и на западѣ найперше ôтъ монахôвъ приняти до скликованья на богослуженіе; они строилися пôзнѣйше въ бôльшихъ розмѣрахъ, такъ що съ часомъ помѣщано таки кути звоны на вежахъ. Очевидно не выдавали таки звоны красного звука, и вѣроятно не далеко було ихъ чути, ажь доки не остали усовершени, и на ихъ мѣстце наступили литіи звоны. Но коли тое сталося, и кто тіи звоны вынайшовъ, не можна съ певностїю сказати. Всё що въ тôмъ взглядѣ утверджаютъ, суть тôлько догадки. Обще мнѣніе приписуе вынайденье теперѣшнихъ звонôвъ **Павлину Епископу Нолянскому** въ Кампаніи; однакожь се мнѣніе не мае историчнои пôдставы, и основуеся тôлько на случайнôй рôвнозвучности именъ, бо Павлинъ бувъ Епископомъ города Ноля въ Кампаніи, а звоны называются „nolae“, „campanae“, одже заключаютъ, що они суть такъ названи ôтъ ихъ автора Павлина Епископа Нолянского въ Кампаніи. Но тое заключенье не мае за собою майже ніякои вѣроятности, бо „nolae“ называлися такожь и давнѣйши кути звоны, а що бôльше ани Павлинъ ани инни писателѣ тыхъ вѣкôвъ не споминаютъ о звонахъ, хотяй выразно говорятъ о знарядахъ уживаныхъ въ тыхъ часахъ до скликованья народа на богослуженіе; певно одже не були бы замовчали о нашихъ звонахъ, если бы имъ були вже знаеми. Не можна одже вынайденье звонôвъ приписати Павлину Епископу Нолянскому, а имена „nola“, „campana“ дадутся пояснити тымъ, що въ Кампаніи находилася руда, зъ котрои вылитіи звоны були найзвучнѣйши; коли одже звоны вôйшли въ обще уживанье, були межи ними найславнѣйши звоны зъ руды Кампаньскои, и зъ того вѣроятно названо ихъ кампанами (campanae). Якъ одже есть рѣчь непевна, кто и коли звоны вынайшовъ, такъ само не можна съ певностію опредѣлити,

коли и черезъ кого они остали въ обще уживанье Церкви впроваджени. Найвѣроятнѣйше есть, що теперѣшни (литіи) звоны остали ведля взора давнѣйшихъ кутыхъ звонôвъ ôтъ незнаемого автора вынайдени, а потôмъ постепенно ôтъ однои окрестности до другои ихъ уживанье роспространялося, доки обще остали принятыми. Загально утверджаютъ, що П. Савиніанъ въ початкахъ VII. ст. давъ уживанью звонôвъ законне уповажненье, но и то не есть певне. За звоны згадуеся найперше въ житьеписи аббата Колюмбы составленои въ 6. столѣтію, въ которôй оповѣдаеся, що той Святый, „при ôтгомонѣ звона“ ишовъ о пôвночи до Церкви; (Bened. XIV. Instit. XX. p. 121.) а Преподобный Веда оповѣдае, (Hist. Angl. l. IV. c. 231), що коли р. 659 король Франкôвъ Кльотаръ облѣгавъ городъ Орлеанъ, велѣвъ Епископъ Люпусъ звонити всѣми звонами Церкви св. Стефана, которого неслыханого звука войско короля Франкôвъ такъ зляклося, що король видѣвся принужденый залишити облогу города и съ цѣлымъ войскомъ утѣкати. Зъ того здаеся одже, що звоны остали въ Италіи скорше запроваджени. Но коли звоны остали ширше пôзнани, остали всюди приняти, и въ 9. столѣтію прійшли зъ Венеціи на востокъ, где були обще уживани, доки ихъ турецке господарство зъ ôттамъ не вытиснуло.

Звоны остали запроваджени яко найотвѣтнѣйше средство для скликованья вѣрныхъ на богослуженіе, а съ часомъ розширилося ихъ уживанье и на инни церковни случайности, изъ которыхъ найважнѣйши содержатся въ слѣдуючихъ стихахъ: „Dum trahor, audite! voco vos ad sacra, venite! Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango! Laudo Deum verum, plebem voco, congrego clerum; Defunctos ploro, nimbum fugo, festaque honoro“. (Glossa ad. c. un. Extravag. com. (I. 5.) de offic. custod.)

Понеже звоны суть призначени для церковного ужитку, для того приписано есть ихъ благословити, при чôмъ звонамъ надаеся имя якого Святого. Початокъ того благословенія приписуютъ гдекотори П. Іоанну XIII., который першій мавъ посвятити р. 968 звôнъ Церкви Лятераньскои пôдъ именемъ св. Іоанна (Baronius ad a. 968). **Маліи звôнки** при Службѣ божôй остали запроваджени ажь въ 13. столѣтію, и то якъ доносятъ черезъ кардинала Гвідона р. 1203 въ часѣ выбору Імператора Оттона IV. Потôмъ остали звона на западѣ въ загалѣ въ уживанье впроваджени, и въ нашôй церковнôй провинціи есть ихъ уживанье законно приказане. — **Законы церковни заказуютъ звонити**: въ часѣ интердикта, на похоронѣ чоловѣка зъ Церкви выклятого, если нероскаяный умеръ; такожь не звонится въ Пятокъ и Субботу страстнои Седмицѣ. Законы австрійски заказуютъ (роспор. зъ дня 26. Листоп. 1783) такожь звонити въ часѣ бурѣ. „Ніяку религійну громаду не можна силовати, щобы она не звонила въ таки дни, въ

котри ведля законôвъ иннои Церкви або общества религійного звоненье есть заказане“ (арт. 14. зак зъ дня 24. Мая 1868. В. зак. держ. ч. 49.).

§. 187.

Св. Мощи.

Пôдъ Мощами Святыхъ розумѣются останки зъ тѣлъ Мученикôвъ и инныхъ Святыхъ, потôмъ и тіи предметы, котори Святи за житья употребляли, або котори въ якôмъ ни будь ôтношеню до Святыхъ стояли, якъ: одежи, орудія ихъ мученическои смерти и т. п. Въ ширшôмъ значеню належатъ до Мощей св. такожь всѣ тіи предметы, котори въ близшôмъ ôтношеню до въ плоти явившогося Спасителя стояли, и его доткненьемъ освящени остали, якъ: крестъ, гвоздѣ, тернистый вѣнецъ и пр. Однакожь тіи останки маючи якесь ôтношенье до Спасителя звычайно наводятся ôтдѣльно ôтъ Мощей Святыхъ, пôдъ которыми розумѣются тôлько высше згадани останки. Св. Мощи заслугуютъ на особливше почитанье, и Соборъ Тридентійскій рѣшивъ въ тôмъ взглядѣ: „Святый Соборъ приказуе Епископамъ и всѣмъ, которымъ урядъ учительскій або душпастырскій есть порученый, щобы ведля принятого ôтъ першихъ часôвъ христіаньства звычаю католическои и апостольскои Церкви, и ведля согласнои науки св. Отцѣвъ и рѣшеній св. Синодôвъ вѣрныхъ съ всякою старанностію о взыванью Святыхъ, почитанью Мощей и законнôмъ уживанью образôвъ поучали и ихъ наставляли, що Святи, котори разомъ съ Христомъ царствуютъ, у Бога за людей вставляются; — — такожь, що тѣла св. Мученикôвъ и инныхъ у Христа жіючихъ, котори були живыми членами Христа и храмами св. Духа, и котори колись до вѣчного житья воскрешени и прославлени будутъ, для вѣрныхъ довжни бути почтительни; черезъ нихъ удѣляе Богъ людямъ многи добродѣйства; такъ що тіи, котори утверджаютъ, що Мощамъ Святыхъ не належится ніяка честь и почитанье, або що гдекотори св. памятники вѣрни безъ пожитку почитаютъ и що вѣрни даремно посѣщаютъ гробы Святыхъ надѣючися зъ того якои помочи, — заслугуютъ на осудженье, такъ якъ ихъ Церковь вже давнѣйше осудила и теперь осуджае“. (Зас. 25. о взыванью и почитанью Святыхъ.) Тая наука Церкви основуеся на найдавнѣйшôмъ преданію, такъ що противне мнѣніе, якобы почитанье Мощей Святыхъ ажь въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ зъ користолюбія и инныхъ нечистыхъ пôбудительныхъ причинъ остало запроваджене, не мае ніякои пôдставы. Вже въ старôмъ Завѣтѣ згадуе св. Письмо съ великимъ почтеніемъ о мощахъ праведныхъ. Такъ каже Іисусъ сынъ Сіраха: „Кώсти ѝхъ да процвѣтѹтъ ѿтъ мѣста

ѝхъ,“ (46., 14.) а на иннôмъ мѣстци каже о пророку Елисею: „И въ ѹспе́нiи проро́чествова тѣ́ло є҆гѡ̀: и҆ въ житiи своє́мъ сотворѝ чꙋдеса̀, и҆ во ѹмѐртвiи ді̂вна дѣла̀ є҆гѡ̂,“ (48., 14., 15.) котри слова Сіраха ôтносятся до того, що оповѣдае авторъ IV. книги Царствъ 13., 21., що усопшій чоловѣкъ, котрого тѣло остало положене на гробъ Елисея, воскресъ изъ мертвыхъ. Подобни свѣдоцтва находятся и въ книгахъ нового Завѣта: Такъ жена кровоточивая дôткнувшися края ризы Спасителя остала исцѣлена; ведля Дѣян. 19. дотыкаются вѣрни главотяжи и обрусцей св. Павла, и исцѣляются; а даже тѣнь переходячихъ Апостолôвъ мала чудотворну силу. Вже въ часахъ апостольскихъ одже находимо почитанье певного рода св. Мощей; слѣдуючи столѣтія показуютъ неоспоримы доказы почитанья св. Мощей въ властивôмъ значеню слова. Такъ р. 107 перетерпѣвъ св. Игнатій въ Римѣ смерть мученическу, а вѣрни зôбрали оставши кости св. Епископа, перенесли ихъ въ Антіохію, и тамъ ихъ „яко неоцѣнене сокровище“ сохранили; — Евзебій (hist eccl. VI. 15.) оповѣдае, що христіане Смирнейски собрали кости пострадавшого р. 169 св. Поликарпа, сохраняли ихъ старанно, цѣнили ихъ высше, якъ „золото и найдорожши каменѣ,“ и на мѣстци, где св. Мощи були сохранени, ôтправляли богослуженіе. О тôмъ событію оповѣдаютъ сами христіане Смирнейски въ посланію съ повода мученическои смерти св. Поликарпа выданои, и додаютъ, що Жиды всѣми силами старалися перешкодити, щобы христіане не получили костей св. Поликарпа. Безъ сомнѣнія було имъ одже вѣдомо, въ якъ великôмъ почитанью суть у христіанъ мощи Святыхъ. То само посвѣдчае исторія гоненій Діоклеціаньскихъ, коли язычники кидали Мощи Мученикôвъ въ море, щобы христіане, якъ погане ложно думали, „не могли имъ божои чести ôтдавати“. (Euseb. hist. eccl. VIII. 6.) Христіане не щадили одже ніякихъ трудôвъ и коштôвъ, щобы выдобути тѣла св. Мученикôвъ зъ рукъ ихъ убійцѣвъ, и щобы ихъ честно похоронити, при чôмъ часто клали до ихъ гробôвъ такожь орудія ихъ мученическои смерти кровь въ губкахъ або чаркахъ и т. п. рѣчи, котри при вынайденью такихъ гробôвъ служатъ за доказъ, що найдени кости суть истинно мощами Святого. Коли гоненія христіянъ устали, не устало почитанье св. Мощей, противно еще побôльшилося христіане ставили надъ гробами Мученикôвъ престолы, каплицѣ и Церкви и то есть причина, що и нынѣ въ каждôмъ Престолѣ або хоть въ антиминсѣ находятся св. Мощи. Исторія церковна пôзнѣйшихъ вѣкôвъ наводитъ премноги въ тôмъ взглядѣ свѣдоцтва, (о котрыхъ межи инными пише Wetzer und Welte, Kirchen-Lexikon, Freiburg in Br. 1852. XI. 197 ss.) зъ котрыхъ показуеся, якъ Церкви старалися посѣдати св. Мощи,

якъ торжественно ихъ хоронили, и даже дни ихъ перенесенія святковали. Досытъ згадати за праздники перенесенія Мощей св. Николая, обрѣтенія главы св. Іоанна Предтечи, воздвиженіе чест. Креста, положеніе честнаго пояса Пресв. Богородицѣ и инни.

Въ першихъ вѣкахъ не було звычаю роздѣляти св. Мощи, такъ якъ нынѣ дѣеся, мѣстце св. Мощей заступали тогди въ тыхъ Церквахъ, котри не мали тѣла якого Святого, вовняни або льняни платки, котри клалися на гробахъ Мучениковъ, и тымъ дотkненьемъ якобы освячени представляли тѣло дотычного Святого. Ажь въ 8. и 9. столѣтію войшло въ ужиманье, мощи Святыхъ роздѣляти и по Церквахъ розсылати.

По всѣ часы уважала Церковь на тое, щобы вѣрни только правдиви Мощи Святыхъ почитали, и для того роспорядила, щобы найперше точно изслѣдовано, чи Мощи истинно зъ тѣла якогось Святого походятъ. Такъ на основѣ Собора Тридентійского роспоряджае Синодъ Замостскій: „Такъ велики суть подступы ворога спасенія людского, що часто може ложными чудесами и привидженьями простодушныхъ и побожныхъ вѣрныхъ въ блудъ впровадити. Для того рѣшае св. Синодъ, щобы отъ теперь не узнавати ніяки нови чудеса, доки они не будутъ отъ Епископовъ належито изслѣдовани и испытани. Хотяй св. Синодъ исповѣдуе, що мощи Святыхъ, котри колись були храмомъ св. Духа и живыми членами Христа, належитъ почитати и съ великимъ почитаньемъ прилично въ Церквахъ сохраняти, однакожь щобы не остали до почитанья выставляни таки мощи, котрыхъ тотожность (identitas) есть або сомнительна, або непевна, обовязани Епископы при каноничныхъ посѣщеніяхъ рѣчь точно изслѣдовати, и потомъ постановити, що съ правдою и побожностію согласне узнаютъ." (Tit XVII., pag. 152.) Всяки мощи одже, котри въ Церкви маютъ бути почитани, довжни бути отъ епархіального Епископа одобрени. И таки мощи, котри суть отъ Папы одобрени, довжни отъ мѣстцевого Епископа бути испытани, доки останутъ общому почитанью отдани. Епископъ испытуе таки отъ Папы одобрени мощи не для того, якобы они потребовали нового одобренья, но щобыся пересвѣдчити, чи они истинно остали въ Римѣ одобрени, и чи не заходитъ яке сомнѣніе о ихъ тотожности и цѣлости (integritas). Для потвердженья подлинности св. Мощей вымагаеся, щобы тіи мощи находилися въ сосудѣ зо всѣхъ сторонъ замкненомъ, запечатаномъ печатію Епископа ихъ подлинность потверджаючого такъ, що безъ нарушенья печати не можна той сосудъ отворити, и ани ничь зъ него выняти, ани ничь вложити. Въ той цѣли звычайно обвязуеся сосудъ шовковымъ шнуркомъ, на котрый печать приходитъ. При той случайности звыкли Епископы выдавати грамоту потверджаючу подлинность св. мощей. Тую печать епископску не треба нарушати, бо тымъ тратится порука, що дотычни мощи суть правдиви. *)

Душпастырь, въ которого Церкви Мощи Святыхъ находятся, повиненъ при даной случайности поучати народъ, якъ полезне и спасительне есть почитанье св. Мощей, якъ многи ласки Богъ вѣрнымъ посредствомъ нихъ удѣлявъ и удѣляе, якъ многи кромѣ душевныхъ добродѣйствъ черезъ молитвы дотычныхъ Святыхъ и тѣлесни добра получили, но при томъ съ натискомъ ихъ увагу звертати, що тое почитанье относится до Бога дивного во Святыхъ своихъ. Зважившп знову, що народъ дуже склонный рѣчи видими высше цѣнити, якъ дѣлаючу посредствомъ нихъ невидиму божу благодать, треба остерѣгати вѣрныхъ передъ сего рода надужитьями и поблудженьями.

Такъ одже належитъ почитати мощи Святыхъ, которыхъ видъ вѣру оживляе, надѣю скрѣпляе, любовь роспаляе, сумуючихъ потѣшае, слабыхъ заохочае, кождого радостію наповняе. Больше треба почитати тіи мощи, котори суть освячени страстію и кровію Спасителя, и котори до серця чоловѣка якъ найживше промавляютъ и ему его недостойность и грѣховность и невысказане боже милосердіе живо пригадуютъ.

§. 188.

Святый крестъ.

Святый крестъ есть найживпимъ представленьемъ основнои правды христіаньства высказанои словами Апостола: „Мы проповѣдаемъ Христа распятаго"; св. крестъ найживше пригадуе намъ, що маемо вѣрити, чого надѣятися и що любити; св. крестъ есть знаменемъ нашои борбы, нашои побѣды и нашого колишнёго прославленья. Для того высокого значенья св. креста находятся дуже части згадки за св. крестъ, такъ въ св. Письмѣ якъ и въ Преданію Церковномъ.

Въ Письмѣ св. приходитъ имя крестъ особливо въ четверакомъ значенью, именно: 1. Яко матеріальный крестъ въ загалѣ, яко найпоноснѣйше орудіе смерти, яко дерево клятвы и ганьбы, н. пр. Фил. 2., 8. и Евр. 12., 2. зровнани съ Второзак. 21., 23. Гал. 3., 13. и І. Кор. 1., 23. — 2. Яко крестъ, на которомъ Христосъ умеръ, н. пр. Мат. 27., 32. Марк. 15., 21. Лук. 23., 26. Іоан. 19., 17., 19., 25., 31. и инни. — 3. Въ значенью примирительнои смерти Христовои, н. пр. Ефес. 2., 16. Кол. 1., 20., 2., 14., або проповѣди о той примирительной смерти, н. пр. І. Кор. 1., 22—25.

*) Зр. Amberger, Pastoral. II. 925.

2., 2. Гал. 3., 1. або въ значеню благодати выплываючои зъ крестнои смерти Христовои, н. пр. І. Кор. 1., 17., 18. — 4. Въ значеню всякихъ терпѣній, котори або Богъ на чоловѣка зсылае, н. пр. Мат. 20., 22. або чоловѣкъ самъ Христа ради пôднимае, н. пр. Мат. 10., 38., 16., 24. Марк. 8., 34. Лук. 9., 23., 14., 27. Въ подôбномъ змыслѣ выражаеся и Преданіе церковне на многихъ мѣстцяхъ. — Такъ одже стався крестъ, колись знакъ найбôльшои срамоты и ганьбы, защитою вѣрныхъ, славою и прапоромъ Церкви Христовои.

Но якій бувъ видъ креста Христового? Апостолы и Евангелисты не споминають о тôмъ, якій видъ мавъ крестъ Христовъ, они тôлько пишуть, що Іисусъ Христосъ бувъ роспятый на крестѣ, зъ чого можна съ всею вѣроятностію заключити, що Іисусъ Христосъ бувъ роспятый на такôмъ крестѣ, якого Римляне употребляли. Ведля свѣдоцтва св. Отцѣвъ бувъ у Римлянъ троякій крестъ въ употребленю, именно: 1. Триконечный подôбный до буквы Т., т. е. стовпъ около 15 стôпъ высокій, который закопували до земли, а на верху прибивали перекладину довготы 7 до 8 стôпъ для прибитья рукъ. Той видъ креста бувъ найпростѣйшій и вѣроятно найдавнѣйше употребляный. 2. Чотыроконечный + которого перекладина (перекрестіе) низше прибивалася, такъ, що верхна часть стовпа до земли закопаного мала по словамъ св. Юстина Мученика (Dialog. cum. Triphone) видъ рога, где прибивали дощечку на которôй было выписане имя и вина роспятого. Така надпись находилася и на крестѣ Спасителя. 3. Пятиконечный крестъ, котрый бувъ зо всѣмъ такій, якъ и чотыроконечный. тôлько въ серединѣ стовпа находився на тôй сторонѣ, где висѣвъ распятый, клинъ, на котрôмъ тѣло распятого опиралося, щобы тягаръ тѣла не роздеръ раны рукъ, и щобы роспятій зъ креста не упавъ. Іисусъ Христосъ бувъ одже роспятый на однôмъ изъ тыхъ у Римлянъ употребляныхъ крестôвъ, и то по мнѣнію многихъ ученыхъ слѣдителей старожитностей христіаньскихъ на пятиконечнôмъ крестѣ, состоячôмъ ведля сказаного изъ трехъ частей, т. е. простопадного до земли закопаного стовпа, перекрестія, на которôмъ були прибити руки Спасителя, и сѣдалища, на которôмъ опиралося тѣло Спасителя.*) Въ прочôмъ многи утверджають, що на крестѣ Христовôмъ не было Сѣдалища, понеже св. Отцы

*) Зр. S. Irenaei, adv. haer. II. 24., 4. ed. Stieren. p. 370. s. Justini, dial. cum. Tryph. n. 91. — Tertull. adv. Marcion. III. 18. — Minut. Felicis, in Octavio c. 29. и инни, котрыхъ наводитъ Dr. Danko, hist. rev. div. novi Test. Vindobonae 1867. — О тôмъ предметѣ читай такожь статію Крыл. Мих. Малиновского въ рускôмъ Сіонѣ. Львôвъ 1874., ст. 541, 602, 636.

представляютъ крестъ Христовъ безъ того сѣдалища, и на найдавнѣйшихъ крестахъ, яки вынайдено, не ма того сѣдалища. Дальше покликуются на доказъ своего мнѣнія о крестѣ чотыроконечнôмъ на историка Евсебія, котрый (vita Constant. I., 28., 30., 31.) пише, що Константину В. явився крестъ чотыроконечный, и що такій самъ видъ мавъ (ведля Sozomen. hist. eccl. l. IV., c. 5.) крестъ, котрый явився за Імп. Константія жителямъ Іерусалима.

Григорій Еп. Туроньскій жившій въ VII. столѣтію пише о пôдножію, на котрôмъ мали бути прибитіи ноги Спасителя, но давнѣйши писателѣ о тôмъ ничого не споминаютъ, и Григорій Тур. не каже, зъ ôтки взявъ тую вѣдомôсть. *) Послѣдуючи св. Григорію Тур. утверджаютъ инни, що тое пôдножіе было криво прибите, правою стороною высше а лѣвою низше, но того исторично доказати не могутъ, и старожитнôсть такого вида креста не знае. Зъ того само собою слѣдуе, що судити о такъ званôмъ греческôмъ крестѣ.

Такожь и о вопросѣ, зъ якого дерева бувъ зробленый крестъ Христовъ, многи много писали, но всѣ дотычни слѣдженья кôнчатся чистыми догадками, и то одно есть певне, що мучителѣ Христа не добирали тутъ дерева, но роспяли Христа на крестѣ зъ такого дерева, яке найскорше и найлекше могли получити, и суть слѣды въ письмахъ св. Отцѣвъ, котри велятъ домнѣватися, що тое дерево было дуже лихого рода, бо св. Григорій Нисс. пише: „Дерево креста Господнього всѣмъ человѣкомъ спасительное, не уважаючи на то, що есть часть, якъ я слышу, дерева презрѣного и многихъ безчестнѣйшого". **) Поминаючи всяки инни догадки о родѣ дерева, зъ якого бувъ зробленый крестъ Христовъ, згадую тôлько за побожне преданіе, ведля котрого крестъ Христовъ мавъ бути зробленый зъ дерева едемского, т. е. того дерева, зъ котрого прародичи противъ заповѣди божои, овочь заказаный взяли.

У Римлянъ бувъ звычай, що часомъ не прибивали руки и ноги роспятыхъ до креста, тôлько ихъ привязовали, и для того думали гдекотри, що и тѣло Христово было до креста тôлько привязане, не пригвожджене; но тое мнѣніе основно есть опровержене, и спротивляеся выразнымъ словамъ Евангелія: „Аще не вижу на руку его язвы гвоздинныя, и вложу перста моего въ язвы гвоздинныя, не иму вѣры"; (Іоан. 20., 25.) зъ котрыхъ слѣдуе, що руки и ноги Іисуса Христа

*) S. Greg. Turon. de gloria Mart. I. 5. ed Ruinart Paris. 1699, pag. 725. а за нимъ J. Gretserus, de Cruce, I. 24. ed Ratisb. 1734 tom., I.. 35.

**) Наведено ведля Крыл. М. Малиновского въ рускôмъ Сіонѣ, на нав. мѣстци.

були гвоздями до креста прибитіи. И истинно на давныхъ и найновшихъ крестахъ представляютъ Христа гвоздями до креста прибитого.*) На теперѣшнихъ крестахъ представляютъ Христа прибитого трема гвоздями; однакожь суть писателѣ, котори утверджаютъ, що Іисусъ Христосъ бувъ прибитый чотырома гвоздями.**) Надъ головою Спасителя була прибита дощечка, на которôй було по свѣдоцтву св. Евангелиста Іоанна (19., 20.) выписано: „Іисусъ Назарянинъ Царь Юдейскій," по еврейски, гречески и римски, и тая напись находится и на нашыхъ крестахъ.

Ведля звычая Римлянъ бувъ Христосъ роспятый нагій, въ чôмъ соглашаются всѣ писателѣ; заходитъ тôлько сомнѣніе, чи сами роспинателѣ окрыли тѣло Спасителя около бедръ. Гдекотори писателѣ суть того мнѣнія, що І. Христосъ бувъ цѣлкомъ наго на крестъ прибитый, и що пречиста Дѣва Марія видячи Христа цѣлкомъ обнаженого, зняла хустку зъ своеи головы, и нею покрыла бедра Христови. (S. Bonaventura med. vitae Christi c. 78. VI. и незнаемый писатель въ дѣлахъ св. Анзельма, dial. de passione Christi c. 10.) Що Іисусъ Христосъ бувъ нагій на крестъ прибитый, свѣдчатъ Евангелисты, (Мат. 37., 25. Марк. 15., 24.) и потверджае старожитнôсть; и есть обще мнѣніе, що коло бедръ було тѣло Спасителя покрыте и то вѣроятно ôтъ самыхъ роспинателей, понеже Римляне тое при всѣхъ роспинаемыхъ заховували, якъ доказуе Langen, die letzten Lebensstunden Jesu и инни, а у Липсія (Lipsius, de cruce, l. II. p. 305.) находится золота монета, на которôй есть представленый роспятый съ покрытыми бедрами.

Крестъ бувъ у христіанъ ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ въ найбôльшôмъ почитанью, но въ часѣ гоненій було его уживанье бôльше тайне, ажь ôтъ часôвъ Константина В. ставили христіане кресты публично, и украшали ними не тôлько домы божи, но и инни будовлѣ и предметы. Въ першихъ вѣкахъ употребляли кресты безъ изображенья роспятія, тôлько на гдекоторыхъ крестахъ бувъ на долинѣ изображеный агнецъ, а на верху вѣнецъ, або голубъ. Коли на крестахъ зачали изображати роспятіе, есть спорный вопросъ. Одни утверджаютъ, що передъ 7. столѣтіемъ не були знаеми кресты съ роспятіемъ, инни зновъ противно приписуютъ крестамъ съ изображеніемъ роспятія дуже давный початокъ. Якъ ни будь тая рѣчь маеся, то есть певно, що въ першихъ вѣкахъ

*) Въ гдекоторыхъ Церквахъ находятся образы роспятія Христового посередъ розбôйникôвъ, и на нихъ представляеся Христосъ прибитый гвоздями, а оба розбôйники привязани шнурами.

**) St. Borgia, de cruce Vaticana comm. Rom. 1779. Cf. Theodoret. eccl. hist. I. 18, Niceph. Callisti. hist. eccl. VIII. 29.

христіане дуже осторожно поступали съ принятіемъ всякихъ образôвъ, одже и роспятія, щобы зъ однои стороны не выставитися на упреки язычникôвъ, що и христіане образамъ покланяются, а зъ другои стороны, щобы слабшимъ во вѣрѣ христіанамъ не дати соблазнь. Но коли образы и межи христіанами що разъ бôльше стали ширитися, не можна сомнѣватися, що принаймнѣй въ приватныхъ рукахъ находилися кресты съ изображеньемъ роспятія, и истинно найдавнѣйши церковни писателѣ, якъ Игнатій, Иреней, Тертулліанъ (apol. c. 12., 16. De idol. c. 5. adv. Jud. c. 11.) и Іеронимъ (Epitaph. Paul.) споминаютъ о изображенью Христа на крестѣ; а въ 6. и 7. столѣтію суть таки кресты въ общôмъ уживанью. — Видъ Христа роспятого на крестѣ бувъ зъ початку такожь розличный. На гдекоторыхъ дуже давныхъ крестахъ находится тôлько погрудье Христа изображене або въ серединѣ, або на верху або на долинѣ креста; на инныхъ цѣле тѣло, часомъ цѣлкомъ одѣте, но по найбôльшôй части наге, тôлько коло бедръ покрыте, на головѣ съ вѣнцемъ тернистымъ, чотырома гвоздями прибите, и съ выплываючою зъ ранъ кровію. На гдекоторыхъ образахъ представляеся Христосъ живый. Такожь и выразъ лица Спасителя распятого ôтъ розличныхъ розлично есть представленый: одни, послѣдуючи мнѣнію Іеронима, Златоуста, Дамаскина и покликуючися на пс. 44., 3., представляли Христа яко идеалъ красоты мужескои; инни зновъ зо взгляду на Исаі. 52., 14., 53., 1., 3., 12., послѣдуючи Юстину, Тертулліану, Василію, Клименту и Кириллу Алекс. представляли собѣ Христа въ цѣлкомъ противнôмъ видѣ. На одныхъ образахъ видимо одже Христа въ видѣ найкрасшого молодця, на другихъ въ видѣ сухого, болесного, старого чоловѣка. Постепенно однакажь затерлися тіи противни мнѣнія, и на образѣ Христа видимо типъ идеальнои красоты, въ которои показуеся лагôднôсть и свята серіознôсть, высока достойнôсть и снисходительна пріятнôсть, котори свойства свѣдчатъ о божествѣ Христа, до серця чоловѣка живо промавляютъ, и тоежь до себе притягаютъ. — Есть такожь дуже давный звычай на крестахъ изображати орудія мученическои смерти Христовои, якъ: гвозди, копіе, трость, а пôдъ крестомъ страждущу Марію и Іоанна Евангелиста, часомъ и инни святи жены; а зъ обохъ сторонъ креста распятыхъ съ Христомъ разбойникôвъ. — Пôзнѣйше стали распятіе Христа на крестахъ вырѣзовати, особливо на западѣ; на востоцѣ суть въ уживанью кресты съ малёванымъ распятіемъ. У насъ суть и одни и други кресты въ уживанью. Матерія, изъ которои кресты роблятся, есть найрозличнѣйша, ôтъ дерева ажь до найдорожшихъ крущцѣвъ. На Руси появився передъ Синодомъ Замостскимъ еретикъ именемъ Филипъ, который зо взгляду на крестъ ширивъ слѣдуючи

ереси: „Не инна була постава (statura) тѣла Христового во чревѣ Маріи, якъ на крестѣ;“ — „Не вôльно уживати серебряныхъ крестôвъ, бо Христосъ умеръ роспятый на деревѣ“. — „Знакъ креста цѣлою рукою зробленый есть знакомъ Антихриста“. Тіи ереси Синодъ Замостскій на третôмъ засѣданью осудивъ (Sessio III. tit. I. de fide catholica pag. 69.*). Есть побожный звычай ставити кресты при дорогахъ, на поляхъ и на инныхъ мстѣцяхъ на розлични памятки, котрый звычай заслугуе, щобы го душпастырь пôддержовавъ; тôлько треба на тое уважати, щобы таки кресты ставлено зъ трвалого матеріала, н. пр. дубины, або еще лучше зъ каменья, и если такій крестъ деревяный упаде, щобы го або поправлено, або спалено. Таки кресты благословится по припису Требника.**)

Святи Образы.

§. 189.

Загальни исторични вѣдомости.

Отъ першихъ вѣкôвъ христіаньства служили образы до украшенья Церквей, и можна сказати, що христіаньству завдячае малярство не тôлько свои найкрасши взоры, но и свою славу и совершеньство. Язычники допровадили рѣзбярство до высокого степени совершеньства, они украшали искусными статуами не тôлько свои храмы, но и приватни и публични будовы, и ихъ дотычни творы суть дѣйстно плодами дуже усовершеного искуства, на которыхъ пôзнѣйше и христіаньски художники образовалися; однакожь Церковь ажь въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ приняла статуи до украшенья домôвъ божихъ, въ першихъ десяти столѣтіяхъ було ихъ церковне употребленье дуже рѣдке и тôлько изъяткове. Сталося тое для того, щобы ôтрôжнитися ôтъ язычникôвъ, и щобы меньше образованымъ вѣрнымъ не дати поводу до идолопоклоньства. Ажь коли идолослуженіе въ Европѣ по бôльшôй части всюди остало выкоренене, остали кромѣ образôвъ и статуи до церковного уживанья приняти. Образы одже були найдавнѣйшимъ украшеньемъ Церкви. Но Церковь

---

*) Той самъ еретикъ учивъ: „Магометаньски мошеи и жидôвски божницѣ заслугуютъ на першеньство передъ христіяньскими Церквами“.

**) О крестѣ читай: Jak. Gretser, S. J. de s. Cruce. Ingolstadii 1608. — J. Lipsius, de cruce libri tres ad sacram profanamque hist. utiles. Antwerp. 1694. — Binterim, Denkwürdigkeiten, im IV. und VII. Bd. — Jabłoński, de origine imaginum Christi Domini, ed. te Water opp. III. — Weßenberg, christl. Bilder, im I. und II. Bd. — Wetzer und Welte, Kirchen-Lexikon II. VI. — Dr. Schlör, die Schule des Kreuzes. Graz.

уважала образы не тôлько яко украшенье Церкви, но такожь яко поученіе вѣрныхъ, бо якъ каже П. Григорій В., чимъ для умѣючихъ читати есть письмо, тымъ для необразованыхъ суть образы, они суть по словамъ Дуранда (Rational. I. 3.) книгами и письмами людей необразованыхъ. Выходячи зъ той засады старалася Церковь всегда о таки образы, котри не тôлько сами собою Церковь украшали, но такожь и вѣрнымъ до сердецъ промавляли. Такъ находилися въ давныхъ Церквахъ въ притворѣ образы представляючи рай, або Адама и Еву, щобы вѣрнымъ входячимъ до Церкви пригадовати грѣхопаденіе, и тымъ ихъ напоминати до щирого покаянія; въ притворѣ бувъ часто изображеный Лазаръ и богачь, щобы вѣрныхъ напôмнути, абы помагали бѣднымъ жебракамъ, котри въ притворѣ стояли и нынѣ стоятъ, и свои скоснѣли руки до маючихъ собратей о милостыню взносятъ. Инни образы зъ исторіи старого и нового Завѣта напоминали до послѣдованья изображеныхъ на нихъ добродѣтелей, якъ н. пр. образъ Іосифа и Сузанны напоминали до цѣломудрія, образъ Данiила въ печерѣ львôвъ до упованья на боже провидѣніе. Мученики и Апостолы до постоянности въ вѣрѣ и т. д. Зо взгляду на таки образы мôгъ одже св. П. Григорій В. сказати: „Образы для того въ Церкви употребляются, щобы тіи, котри не знаютъ читати, очима на стѣнахъ тое читали, що въ книгахъ не могутъ читати“. (Lib. VII. ep. 109 ad Seren.)

Що образы ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ були въ Церкви уживани, не пôдлежитъ ніякому сомнѣнію; Церкви добре знаемый бувъ законъ божій записаный въ книгахъ Мойсея; „Не сотворите себѣ образовъ“ (Левіт. 26, 1), на котре выреченье противники образôвъ покликовалися; но Церковь толковала тое мѣстце такъ якъ саме св. письмо хоче, коли каже дальше: „къ еже покланятися ему“, т. е. щобы образу або статуи божу честь не ôтдавати. Якъ впрочôмъ той законъ божій мавъ розумѣтися, найлучше доказуе устроенье скиніи завѣта, котра по выразному приказу божому образами (статуами) була украшена. (Исходъ 25, 18.) Церковь одже употребляла и употребляе образы не въ змыслѣ язычникôвъ, якобы хотѣла, щобы вѣрни тымъ дѣламъ рукъ чоловѣка покланялися, но щобы вѣрныхъ тыми видимыми знаками заохотити и возвати до почитанья Святыхъ, и поклоненія Богу, котрый дивенъ есть во Святыхъ своихъ. Въ тôмъ змыслѣ були образы ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ употребляни. Вже римски катакомбы були украшени образами; Тертулліанъ и Климентъ Александрійскій кажутъ, що за ихъ часôвъ изображали Спасителя яко доброго пастыря; а коли пôдъ Константиномъ В. Церковь повну свободу получила, помножилося число образôвъ не тôлько въ Церквахъ, но и по инныхъ мѣст-

цяхъ. Замѣчательне есть въ тôмъ взглядѣ особливо свѣдоцтво св. Павлина Нолянского зъ 4. столѣтія, котрый споминае о давныхъ образахъ и каже, що гдекотри зъ нихъ потребуютъ ôтновленья, если же Павлинъ въ 4. ст. о давныхъ образахъ говоритъ, то певно походили тіи образы найменьше зъ 3. столѣтія. Також и гречески св. Отцы потверджаютъ, що церковне малярство есть дуже давне, особливо св. Григорій Ниссейскій и св. Епифаній. Впрочôмъ многи суть свѣдоцтва, що ôтъ 4. ст. число и употребленье образôвъ Святыхъ що разъ бôльше змагалося, якъ особливо посвѣдчае історія иконоборцѣвъ, котрымъ початокъ давъ греческій Імп. Левъ Исаврійскій. Той на пôвъ дикій и всякимъ беззаконіямъ преданый тиранъ, котрый не тôлько въ мірскихъ, но и церковныхъ справахъ привлащавъ собѣ законодательну власть, велѣвъ всѣ образы и статуи бурити, и выкликавъ велики борбы, котри въ исторіи знаеми суть пôдъ именемъ иконоборства, и спровадивъ на греческу имперію велики несчастья.

Въ тôмъ самôмъ духу поступали и его наслѣдники Константинъ Копронимъ и Левъ IV. ажь Імператрица Ирина положила конецъ тому варварству, котре тревало ôтъ р. 726 до 780, и скликаный за еи панованья вторый Никейскій Соборъ (787, пôдъ понтификатомъ П. Адріана І. и Патріарха Тарасія), осудивъ иконоборцѣвъ и рѣшивъ, що образы вôльно почитати и имъ честь ôтдавати, тôлько не треба имъ боже поклоненіе ôтдавати, бо тое належится тôлько Богу. Отъ тыхъ часôвъ процвитало зновъ церковне малярство, и живописцѣ брали свôй предметъ зъ святои исторіи, ажь въ 15. столѣтію вкрався до церковного малярства духъ поганьскій, ôтъ котрого ведля мнѣнія ученыхъ ани славный Рафаилъ не бувъ цѣлкомъ свободный. — Кромѣ властивого малярства цвила також ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ мозаика, и многи храмы, такъ: храмъ Софійскій въ Константинополи и инни, були мозаикою украшени. Въ пôвнôчныхъ краяхъ була мозаика меньше въ уживанью для браку отвѣтного каменя. Найславнѣйши малярѣ давныхъ часôвъ були священики особливо монахи.

Въ першихъ десяти столѣтяхъ служило малярство майже исключно до украшенья церковного; рѣзбярство вправдѣ було изъ поганьскихъ часôвъ знаеме, но для наведеныхъ причинъ мало употребляне, и на востоцѣ по нынѣшни часы рѣзбярство въ Церкви не принялося. Противно на западѣ, и то найперше въ пôвнôчныхъ краяхъ стало розвиватися христіяньске рѣзбярство, а особливо высокій степень совершеньства осягнуло въ періодѣ готицкого стиля, котрого найбôльшою славою було рѣзбярство. Дальше розвинулося тое искуство въ Италіи, ôтчинѣ славного Михель Анджеля, но тутъ почався також упадокъ правдиво и чисто христіяньского рѣзбярства. Михель Анджельо, ученикъ Медичейскои

на поганьскôмъ кляссицизмѣ основанои Академіи, есть отцемъ новомодного до предхристіаньскихъ взорôвъ скланяючогося рѣзбярства, и ôнъ якъ зъ однои стороны на тôмъ поли положивъ велики заслуги, такъ зъ другои стороны стався причиною, що рѣзбярство ôтступаючи ôтъ христіаньскои идеальностн що разъ бôльше скланялося до поганьскои змысловости.

О тôмъ предметѣ пишутъ: Christliche Kunstsymbolik und Ikonographie. Frankfurt a. M. 1839. — Molanus, historia ss. imaginum et picturarum libri IV., Lovanii in II. tomis. — Kreuser's Abhandlung „Ueber christliche Bildnerei“ in der Dieringer'schen Zeitschrift. Köln 1846. III. Jahrg., I. Bdes. 2. Heft, II. Bdes. 1. und 2. Heft. — И отличне дѣло: Ueber den christl. Kirchenbau. — Fluck, Liturgik, II. 860. ss. — Aschbach, Kirchenlexikon, III. 393. ss. 948 ss. — О почитанью образôвъ: Buchmann, Populärsymbolik.

О образахъ въ особенности.

§. 190.

Представленье св. Тройцѣ.

Поглянувши въ короткости на розвитье церковного малярства слѣдуе теперь застановитися надъ образами въ особенности, и показати, кого и въ якôмъ видѣ представляли св. образы. Церковна живопись (малярство) представляе въ образахъ не тôлько Святыхъ, но також и св. Тройцю, такъ разомъ, якъ и поодиноки лица божи осôбно. И такъ представляе Бога Отца ведля слôвъ св. Письма (Дан. 7, 9. и Откров. Іоанна) яко старця сидящого на престолѣ и въ правôй руцѣ держащого скиптръ яко знакъ найвысшого панованья, съ головою украшеною рôвносторонным треугольникомъ, знакомъ Бога въ Тройци единого.*) Середновѣчни образы даютъ Богу Отцу також часомъ до руки кулю земску, яко знакъ его владѣнія, або часомъ представляютъ Бога Отца спочиваючого на кули земскôй. Понеже Письмо св. говоритъ о руцѣ божôй надъ народомъ, для того часомъ представляютъ Бога Отца яко руку, котра изъ облакôвъ показуеся и міръ благословитъ. Провидѣніе боже представляютъ пôдъ видомъ ока всевидячого треугольникомъ окруженого. Богъ Отецъ однакожь звычайно представляеся разомъ съ обома инными лицями св. Тройцѣ.

*) На гдекотрыхъ образахъ есть голова Бога Отца украшена шестнугольникомъ, котрый означае Бога Отца Творца неба и земли; бо ведля мнѣнія старожитности состоявъ свѣтъ зъ 4 елементôвъ: воды, земли, огня и воздуха, котри зъ давныхъ ученыхъ письмахъ представлялися шестнугольною звѣздою.

Сына божого, Іисуса Христа малярство на основѣ св. Письма представляеѣ въ найрозличнѣйшихъ видахъ, и то такъ въ видѣ человѣческôмъ якъ и символичнôмъ. Образы Іисуса Христа суть найдавнѣйши, бо вже св. Иреней (adv. haeres. I. 24.), ученикъ св. Поликарпа, котрый зновъ бувъ ученикомъ св. Ев. Іоанна, говоритъ о давныхъ образахъ Гностикôвъ представляючихъ Спасителя, котри ведля ихъ мнѣнія мали бути здѣлани ведля образа Спасителя вымалёваного по приказу Пилата; инни св. Отцы, якъ Василій В. Григорій Нисcейскій, особливо св. Августинъ (de Trinit. VII. 4.) говорятъ о многихъ изображеніяхъ І. Христа. Всѣ тіи образы основувалися на св. Письмѣ, и такъ представляли Христа символично яко лозу виноградну, або яко доброго пастыря, особливо часто въ видѣ агнца (ведля Іоан. 1, 19. и Откров. 5, 8).

Инни представляли Христа воскресшого изъ мертвыхъ пôдъ видомъ птаха феникса, котрый ведля сказки народнои повстававъ зъ своего попелу до нового житья, и тымъ хотѣли представити воскресеніе Христа запоручаюче наше колишне воскресеніе. Инни, увзглядняючи пророчество старозавѣтне о львѣ зъ поколѣня Юды, представляли Христа пôдъ видомъ Льва. Греки особливо часто представляли Христа въ видѣ рыбы такъ зо взгляду на Пророка Іону, котрый въ чревѣ кита предсказовавъ Христа въ нѣдрахъ земли, якъ и зо взгляду на тое, що поодиноки буквы греческои назвы рыбы суть початковыми буквами имени, божества и откупительного званія Спасителя. Бо рыба по гречески называеся ἰχθυς, котре имя такъ роскладали; ἰ (ησοῦς) — χ (ριστός) — ϑ (εοῦ) — υ (ιός) — σ (ώτηρ), т. е. Іисусъ Христосъ, божій Сынъ, Спаситель. Тое изображенье Спасителя було такъ обще знаеме, що по свѣдоцтву Тертулліана язычники христіанôвъ прозывали рыбами. — Но Церковь не спріяла великому распространенью символичныхъ изображеній Спасителя, щобы черезъ тое не затерлося съ часомъ изображенье Христа въ видѣ человѣческôмъ, для того Синодъ Труллянскій (р. 692) узаконнивъ кан. 82., щобы Христа изображати тôлько въ видѣ человѣка, котрый канонъ II. Адріанъ I. потвердивъ. — Кромѣ символичныхъ образôвъ Спасителя були такожь и образы въ человѣческôмъ видѣ ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ уживани, и побожне преданіе утверджае, що заховалися правдиви образы Іисуса Христа; такъ той образъ, котрый мавъ бути выписаный по приказу Пилата, потôмъ образъ Никодима, Абгара Едессійского, котрому самъ Христосъ мавъ свôй портретъ пôслати и инни; но тое не дастьси исторично доказати. Іисуса Христа представляли впрочôмъ ôтъ давныхъ часôвъ въ розличныхъ положеньяхъ, о котрыхъ евангелисты оповѣдаютъ такъ яко дитину на рукахъ Маріи, яко 12 лѣтного хлопця въ храмѣ Іерусалимскôмъ, яко учителя посередъ товпъ народа, яко пастыря и т. п., особливо же яко распятого, або яко Первосвященика благословляючого, або яко судію, передъ котрымъ собираются всѣ роды земли, щобы восприяти мзду или кару по дѣломъ своимъ. Яко судія міра сидитъ Христосъ (ведля Исаіа) на престолѣ въ шафировôмъ днѣ або на облакахъ ведля Луки окруженый Ангелами; часто изображене есть при тôмъ сонце и луна, а ноги Спасителя спочиваютъ на дузѣ. Такій образъ изъ серебра подаривъ Константинъ В. Церкви Лятераньскôй. Голова Спасителя украшена звычайно крестообразно сіяючими праменами, зъ котрыхъ однакожь звычайно тôлько три прамена видно.

Духъ святый представляеся въ видѣ бѣлого голуба съ роспростертыми крылами (ведля Мат. 3., 16. Марк., 1., 10. Лук. 3., 22.), а при изображенью Сошествія св. Духа на Апостолôвъ въ видѣ огненныхъ языкôвъ ведля Дѣян. 2. 3. Гденекуда хотѣли св. Духа изображати въ видѣ молодця, но Церковь тое заказала.

Всѣ три лиця божи, т. е. свята Тройця представляеся звычайно такъ, що по правôй сторонѣ Бога Отца яко старця сидитъ Сынъ божій (ведля Дѣян. 7., 55., 56. Мат. 22., 44.) держачій крестъ, а надъ ними возносится Духъ св. въ видѣ голуба; тôлько на образахъ представляючихъ крещеніе Христа въ Іорданѣ представляеся св. Тройца въ иннôмъ видѣ, именно: въ водѣ стоитъ съ похиленою головою Іисусъ крещаемый ôтъ Іоанна, надъ нимъ возносится въ видѣ голуба Духъ святый, а въ облакахъ показуеся Богъ Отецъ, або лучше зъ облакôвъ выходятъ слова: „Сей есть сынъ мой возлюбленый...“

§. 191.

Представленье Пречистои Дѣвы Маріи и Ангелôвъ.

Образы Пречистои Дѣвы Маріи суть дуже давни, бо коли були Церкви выставлени въ честь Матери божои, то не можна сомнѣватися, що они були украшени образами Маріи Дѣвы. Гречески писателѣ утвержаютъ, що св. Лука ôтмалёвавъ образъ Пречистои Дѣвы, и що ведля того образа и инни були роблени. Но якъ ни будь тая рѣчь маеся, то одно есть певне, що тіи образы суть дуже давни, и що представленье Матери божои основувалося на тôмъ, що св. Письмо о Маріи Дѣвѣ оповѣдае. Въ середнихъ вѣкахъ представляли Марію Дѣву часто символично, такъ: яко рожу, яко вежу Давида, яко врата небесная и т. п., но найчастѣйше яко Матерь божу держачу на лѣвôй руцѣ дитину Іисуса благословлящого або тримаючого въ рукахъ кулю земску а въ правôй руцѣ скипетръ. Ведля давного преданія, о котрôмъ говоритъ Епифаній, Никифоръ Каллістъ и инни, була Пречиста Дѣва середного взросту, мала русяве волосье, красни очи, смиренный но

рѣшительный выразъ лица, и велику красоту отвѣчающу избранному сосудови благодати. Пôдъ ногами мае Марія Дѣва часто змѣя, котрому стерла голову. (Быт. 3., 15.) Ведля Откров. 12., 1. окружена есть часомъ цѣла блескомъ, сонцемъ, пôдъ ногами мае луну а около головы вѣнецъ зъ 12 звѣздъ, або такожь одѣта есть плащомъ окрытымъ звѣздами або лѣліами, и спочивае на кули земскôй. Яко царица Ангелôвъ мае царскій вѣнецъ; яко матерь страждуща мае серце прободене мечомъ, Сімеономъ предсказанымъ. (Лук. 2., 35.) На греческихъ образахъ представляючихъ Матерь божу вѣнчану съ Іисусомъ на рукахъ выписани по правой сторонѣ: *МР. ѲΥ.* (Матерь божа), а по лѣвôй сторонѣ: *ІНΣ. ХРΣ.* (Іисусъ Христосъ). Въ новѣйшихъ часахъ стали живописцѣ за надто поводоватися фантазіею, и хотяй ихъ творы суть истинно красни и искусно выроблени, то однакожь дуже часто мало увзглядняютъ духа церковного.

Такожь и образы Ангелôвъ суть дуже давни, бо вже въ скиніи Завѣта находилися Херувімы. Ихъ изображенье основуеся такожь на выреченьяхъ св. Письма о ихъ дѣятельности. Понеже Ангелы суть слугами божими, для того изображаются яко дѣти або молодцѣ перепоясани, съ крылами (пс. 103., 3.) а часомъ съ мечомъ, чашою або инными ознаками ихъ службы; понеже они Бога непрестанно славлятъ и величаютъ, для того маютъ часомъ цитры и трубы; понеже они приносятъ молитвы вѣрныхъ передъ престолъ божій (Ѳовіт. 12., 15.), для того изображаются часто съ кадильницями. (Ведля Откров. 8., 3.) Ангели дѣлятся, якъ вѣдомо, на девять хорôвъ, и у Грекôвъ бувъ звычай поодиноки хоры отвѣтно ихъ особенностямъ изображати. Такъ: Серафімôвъ изображаютъ съ шестома крылами, (Исаі. 6., 2.) зъ котрыхъ два суть коло головы, два на ногахъ а два въ серединѣ тѣла, а въ рукахъ держатъ кропилницю съ Трисвятымъ; Херувімы, ôтъ совершеньства знанія названи, представляются въ видѣ двохъ головъ съ двома крылами; (въ молитвѣ літургійнôй называются протое Серафімы шестокрылатіи, а Херувімы многоочитіи). Престолы (Кол. 1., 16.) изображаются въ видѣ крылястыхъ колесъ огненныхъ, однакожь ихъ крыла маютъ видъ престола, и суть въ серединѣ очима заосмотрени, може для того, щобы представити всевѣдучого сидящого на херувімахъ. До другого ôтдѣла ангелôвъ належатъ Господьствія, Силы и Власти, и тіи суть одѣяни въ бѣли стихарѣ, препоясани золотыми поясами и украшени зелеными епітрахилями, а въ правôй руцѣ держатъ золоти трости, такъ якъ той Ангелъ котрого видѣвъ Пророкъ Іезекіилъ (40., 3.), а въ лѣвôй руцѣ печать божу, або початкови буквы имене Спасителя *ІС. ХС.* осѣнени блескомъ въ видѣ (☓). До третого ôтдѣла

Ангелôвъ належатъ: Начала, Архангелы и Ангелы, и ихъ представляютъ звычайно въ видѣ воинôвъ вооруженыхъ въ мечѣ и копіи, для того, що они побѣдили ôтпавшихъ ангелôвъ, и струтили ихъ въ адъ кромѣшный. Письмо св. наводитъ имена трехъ Ангелôвъ: Михаила, Гавріила и Рафаила, и ведля того, що о нихъ Письмо св. оповѣдае, представляютъ ихъ живописцѣ. Именно Михаила, т. е. кто есть Богъ, поборника злого, представляютъ яко воина убиваючого змѣя; Гавріила, т. е. божу силу, представляютъ Греки въ одежи священническôй, Римляне съ лелією въ руцѣ на образахъ представляючихъ благовѣщеніе; Рафаила, т. е. исцѣленіе боже, представляютъ яко молодця съ палицею и тыквицею (банькою), такожь съ рыбою, котрою исцѣливъ старого Ѳовѣта. Ангелôвъ хранителей представляютъ съ дитиною, котру они провадятъ за руку.

Ангеломъ противоположени суть зли духи, діаволы, котрыхъ живописцѣ ведля выреченій св. Письма порôвнуючого ихъ съ василисками, змѣями и розличными гадинами пôдъ тыми видами представляютъ. Діавола представляютъ такожь въ видѣ чоловѣческôмъ, но безображенôмъ, и то съ рогами, хвостомъ, пазурами и съ козлячими ногами. Тое изображенье не есть вымысломъ чистои фантазіи живописцѣвъ, но оно такожь основуеся на св. Письмѣ, бо о рогахъ и хвостѣ говоритъ св. Іоаннъ въ Откровенію (13., 2.); пазуры при змѣяхъ, о котрыхъ св. Письмо говоритъ, сами собою розумѣются, а ноги козлячи даютъ діаволу вѣроятно зо взгляду на тое, що Іисусъ Христосъ порôвнуе проклятыхъ, ангелôвъ діавола, съ козлами. Изъ пыска діавола бухае огонь, дымъ и жупель (сѣрка) ведля Откров. 9., 17., 19.

§ 192.

Представленье Святыхъ старого и нового Завѣта.

Исторія свята обохъ Завѣтôвъ подае премноги предметы для христіаньского малярства, котри истинно остали вызыскани.

I. Изъ старого Завѣта. Прародичôвъ Адама и Еву представляютъ наго, зъ чого по свѣдоцтву св. Августина вже Юліянъ ôтступникъ смѣявся: безъ пупка, для означенья, що они не звычайно на свѣтъ прійшли, но ôтъ Бога безпосередно остали сотворени. По выгнаню зъ рая представляютъ ихъ окрытыхъ ризами кожаными ведля Быт. 3., 21. Патріархôвъ и инни личности библійни, якъ: Мойсея, Іова, Ѳовита и т. д. представляютъ въ довгихъ и широкихъ на востоцѣ уживаныхъ ризахъ, додаючи таки ознаки, яки имъ св. Письмо приписуе, именно Мойсею двѣ скрижали и прамени зъ головы его сіяючи. Пророкôвъ изображаютъ

такожь ведля сказôвокъ св. Письма, именно: **Илію** съ мечомъ и воскрешенымъ отрочатемъ або на огненнôй колесници; **Елиссея** съ двоголоватымъ орломъ (IV. Царст. 2., 9.) представляючихъ подвôйного духа Иліи; **Исаію** съ пилою, котрою ведля преданія по приказу царя Манассія оставъ перерѣзаный; **Іеремію** съ галузкою мигдаловою; **Іезекіила** съ вратами и вежами (Іезек. 40.); **Даніила** межи двома львами; **Амоса** яко пастыря межи ôвцами; **Іону** съ кораблемъ и въ чревѣ кита и т. д. Пророки одѣяни суть ведля звычаю восточного въ довги ризы, на ногахъ маютъ чоботы, а въ рукахъ держатъ звитокъ (Rolle) и тымъ розличаются на образахъ ôтъ Апостолôвъ, котри на ногахъ маютъ сандалы а въ рукахъ книгу. Въ кôнци найбôльшого и послѣдного старозавѣтного Пророка **Іоанна Крестителя** представляютъ такъ, якъ го св. Письмо описує, одѣяного шкôрою зъ вельблуда и препоясаного ремѣннымъ поясомъ.

II. **Изъ нового Завѣта.** Тутъ розличаютъ чотыри бороды Святыхъ, т. е. Апостолôвъ, Мучениковъ, Исповѣдникôвъ и преподобни жены, и отвѣтно тому, що о нихъ церковне преданіе оповѣдае, ихъ изображаютъ. Такъ:

1. **Апостолы.** Межи ними особеннымъ способомъ представляются **Евангелисты**, котрыхъ по свѣдоцтву Павлина Нолянского представляли въ видѣ чотырохъ рѣкъ выплываючихъ зъ однои скалы, означаючои Христа; но звычайнѣйше есть изображенье Евангелистôвъ съ символами взятыми изъ пророчества Іезекіила 1., 10. и ведля того представляютъ Евангелистôвъ слѣдуючимъ способомъ: **Матей** мае коло себе чоловѣка крылами заосмотроного, — не ангела, якъ обще думаютъ —, понеже ôнъ зачинае свое Евангеліе ôтъ книги родства Іисуса и въ его Евангелію выступае Іисусъ особливо яко Бого-человѣкъ; **Марко** мае коло себе льва, понеже Евангеліе зачинае ôтъ Іоанна Предтечи, гласа вопіющого во пустыни; **Лука** мае коло себе телца жертвенного, бо зачинае ôтъ жертвы Захаріи, а **Іоаннъ** мае коло себе орла, понеже ôнъ мовбы орелъ возносится въ Евангелію и откровенію до найвысшихъ таинствъ, и тіи ôткрывае. Часомъ представляли чотырохъ Евангелистôвъ разомъ съ чотырома лицями, котри ведля Іезекіила були заосмотрени крылами.

Апостолôвъ изображали або символично разомъ пôдъ видомъ 12 овецъ або въ видѣ чоловѣческôмъ по двохъ (ведля Марк. 6., 7.) або поодиноко въ одѣянію и съ ознаками имъ свойственными. **Въ загалѣ** представляютъ Апостолôвъ съ довгимъ волосьемъ яко Назареѣвъ, котри ведля закона еврейского николи не давали волосье стричи; дальше ведля закона имъ даного (Мат. 10., 9. Лук. 9., 3., 10., 4.) маютъ на ногахъ **сапоги**, т. е. рôдъ пôдошвы, котри до нôгъ ремѣнцями привязовалися, чимъ, якъ вже сказано, розличаются

ôтъ Пророкôвъ, которыхъ изображають всегда въ чоботахъ; — **ризу** довгу безъ рукавôвъ, поясъ и плащь, который имъ служивъ також яко покрывало въ ночи, а въ руцѣ маютъ **книгу**, въ противоположности до Пророкôвъ, котори маютъ звитокъ пергаменовый, якого до писанья употребляли, а **ихъ головы окружае въ крузѣ блескъ** (gloriola). Звычайно изображаютъ всѣхъ Апостолôвъ съ бородами съ изнятіемъ св. Іоанна, которого на западѣ представляютъ яко всегда дѣвственного молодця, на востоцѣ же яко бородатого старця. Кромѣ того мае кождый Апостолъ орудія своеи мученическои смерти. **Въ особенности одже изображаютъ Апостолôвъ такъ:** **Петро** мае въ правôй руцѣ два ключи ведля Мат. 16., 19; часомъ мае въ еднôй руцѣ книгу а въ другои крестъ верхною частію на дôлъ оберненый, бо ведля Преданія св. Петро по власному желанію головою на дôлъ оставъ на крестъ прибитый. Никифоръ Каллістъ оповѣдае, що Св. Петро бувъ сильнои будовы тѣла, мавъ густу кучеряву бороду, на вершку головы лисину, и досыть постарѣле лице. — Портретъ св. **Павла** певно бувъ роспространеный, бо св. Августинъ (de Trinit. VIII. 6.) каже, що его образъ есть всѣмъ знаемный. Того Апостола представляютъ съ сильною бородою, высша часть головы есть велика, въ руцѣ держитъ книгу, и мае мечь которымъ яко Римлянинъ оставъ стятый. Св. Ап. **Андрей** проповѣдавъ ведля преданія евангеліе въ Скитіи, Согдіанѣ и Колхідѣ а наконецъ въ Патрасѣ въ Ахаіи, где ôтъ проконзуля Егеа на крестѣ вида букви *X* оставъ роспятый; для того на образахъ мае книгу ако Апостолъ и крестъ, но ажь до 14. столѣтія простый крестъ.

Св. Якова, который по приказу Агріппы оставъ стятый, коли изъ далекихъ сторонъ въ Іерусалимъ повернувъ, изображаютъ съ палицею и съ мечомъ, орудіемъ его смерти. — Св. **Іоанна Апостола** изображаютъ або яко Евангелиста въ видѣ высше описанôмъ, або съ сосудомъ, пригадуючимъ тую розогрѣтымъ олѣёмъ наповнену бочку, до которои го ведля Тертулліана за Імп. Домитіана вкинули, або съ чашою, зъ которои змѣй выходитъ, на памятку, що нѣкій идолослужитель Аристодемъ давъ св. Іоанну чашу наповнену ѣдомъ, и сказавъ, що если св. Іоаннъ тое выпье и ничь му не пошкодитъ, то ôнъ (Аристодемъ) станеся христіаниномъ. Св. Іоаннъ выпивъ, и оставъ здоровъ. — Св. Іоанна представляютъ такожь въ ризахъ священическихъ, понеже ôнъ мавъ первый совершати богослуженіе въ властивыхъ ризахъ церковныхъ. О св. **Матею** мало маемо вѣдомостей; ведля преданія ôнъ забавивъ найперше якійсь часъ въ Іерусалимѣ, потôмъ удався въ глубину Азіи, где по приказу царя Гіртіка оставъ при престолѣ пробитый. Его изображаютъ про тое съ книгою и мечомъ або

довгимъ копіемъ. — Также и о Симеонѣ мало знаемо, а понеже преданіе оповѣдае, що ôнъ оставъ пилою перерѣзаный ôтъ перзійскихъ жрецѣвъ, для того его изображаютъ съ пилою, а св. Юду Ѳадея звычайно тôлько съ книгою и пальмою, знакомъ мученическои смерти, або и съ каменемъ, бо ведля преданія бувъ укаменованый. — Яковъ молодшій, першій Епископъ Іерусалимскій оставъ зъ храма на дôлъ скиненый, а понеже еще не умеръ, укаменованый и на конецъ валкомъ добитый, для того мае на образахъ той знакъ своеи смерти. — Св. Филипъ оставъ въ Іераполи въ Фригіи роспятый на звычайнôмъ крестѣ маючôмъ видъ буквы Т, и для того мае на образяхъ книгу и такій крестъ. — Св. Вартоломей проповѣдавъ ведля преданія въ середнôй Азіи, и многихъ до христіаньства навернувъ, а коли прійшовъ въ Арменію, тамъ го роспяли, облупили и наконецъ стяли; для того на образахъ мае въ руцѣ широкій нôжъ. — Св. Ѳома проповѣдавъ ведля преданія въ Индіяхъ, где королеви представився яко будовничій новои духовнои будовы, а потôмъ выставивъ Церковь и Престолъ каменный, на которôмъ положивъ таку напись: „Коли море дôйде до того каменя, тогди прійдутъ бѣли чужинцѣ, и будутъ зновъ проповѣдати науку Ѳомы". Повѣсть додае, що власно тогди, коли Васко ді Гама прійшовъ до Индій, море дôйшло до згаданого каменя, и такъ тое пророчество сповнилося, бо ôтъ тогди проповѣдали миссіонеры евангеліе въ Индіяхъ. Коли многихъ Индійцѣвъ до вѣры Христовои навернувъ, оставъ пôдчасъ молитвы каменемъ, ведля инныхъ копіемъ убитый. На пôдставѣ згаданыхъ вѣдомостей мае на образахъ яко будовничій угломѣръ, и орудія своеи смерти, камень або копіе. Замѣчательно и тое, що св. Ѳома мае въ руцѣ отворену книгу, а инни Апостолы заперту, вѣроятно на памятку его невѣрства по воскресенію Христовôмъ, понеже ôнъ о всѣмъ самъ наочно переконатися, и якбы чорне на бѣлôмъ хотѣвъ читати. — Св. Матѳя, который на мѣсце Іуды Іскаріотского оставъ выбраный, не ма на образахъ представляючихъ 12 Апостолôвъ, щобы не перекрочити число; но если осôбно изображаеся, то мае сокиру яко орудіе, которымъ оставъ убитый.

2. Мученики були ôтъ вѣрныхъ всегда якъ найбôльше почитани, христіане свято хоронили ихъ тлѣнни останки, на ихъ гробахъ собиралися на богослуженія, и ôтъ першихъ вѣкôвъ мали ихъ образы, котори въ великôмъ почтенію заховували. Яко символичну ознаку мученичества давали Мученикамъ до рукъ пальму, знакъ побѣды и жизни вѣчнои (Откров. 7., 9.), часомъ заставу, особливо если мученики за житья були воинами, н. пр. св. Георгій. Если о якôмъ Мученику щось бôльше було знаеме, то изображали го съ такими знаками, котори пригадовали якусь важну хвилю зъ его житья, або изображали

ихъ также съ орудіями ихъ мученическои смерти; н. пр. св. Первомученикъ Архідіяконъ Стефанъ есть одѣяный въ ризы діаконьски и коло него суть каменѣ; св. В. М. Варвара мае коло себе на образѣ вежу, въ котрôй еи отецъ державъ, въ правôй руцѣ пальму и мечь, котрымъ ôтъ власного отца остала стята, въ лѣвôй руцѣ чашу съ св. Тайнами, понеже есть побожне мнѣніе потверджене историчнымъ событіемъ зъ р. 1448, що той чоловѣкъ, котрый св. Варвару щиро почитае, не умре безъ принятія св. Тайнъ; св. Іуліанъ Ѳарсійскій изображаеся яко воинъ съ палмою и коло него есть вода, понеже оставъ утопленый; св. В.М. Георгій яко воинъ на кони поборюючій змѣю; св. Іосафатъ яко Епископъ, съ пальмою и топоромъ и т. п.

3. Исповѣдники, т. е. тіи святш мужи, котри вправдѣ не перетерпѣли мученическу смерть, но рôвною ревностію для слави божои и сердечною любовію къ Богу були переняти, якъ и св. Мученики, изображаются съ ознаками ихъ стану або занятія, н. пр. св. Папы съ потрôйною митрою и потрôйнымъ крестомъ, св. Епископы въ ризахъ архіерейскихъ и инными символами зъ ихъ житья, якъ св. Николай, котрый яко Архіерей мае въ лѣвôй руцѣ евангеліе а правою рукою благословитъ, а коло его головы изображена Пречиста Дѣва и Іисусъ Христосъ, котри му вкладаютъ митру и омофоръ на памятку знаного событія изъ исторіи І. Никейского Собора. Св. Цѣсарѣ, королѣ и князѣ представлени въ ознакахъ своего достоинства; св. Учителѣ маютъ книги, звитки паперовіи и т. п. Всѣхъ же головы окружени вѣнцемъ лучистымъ, символомъ ихъ вѣчнои славы.

4. Преподобни жены и св. Дѣвы изображаются съ вѣнцемъ лучистымъ коло головы, въ рукахъ маютъ лелію, символъ невинности, коло себе часто лямпу зо взгляду на подобіе евангельске (Мат. 25.) и часто брачный вѣнецъ, понеже они жили для Христа яко женнха. Часомъ маютъ также инни ознаки, згадуючи за важнѣйши хвилѣ або событія зъ ихъ житья.

§. 193.

Хоругви, Плащаниця.

Росправляючи о святыхъ рѣчахъ въ кôнци згадати належитъ за хоругви и плащаницю. Хоругви були вже въ старожитности при войску знаеми, но коли и черезъ кого до церковного употребленья остали запроваджени, не можна съ певностію сказати; вѣроятно сягае початокъ церковныхъ хоругвей до часôвъ Костантина В., котрый по чудеснôмъ явленью креста на небѣ воинску заставу св. крестомъ и написью имени Христа въ золотôмъ вѣнци заосмотривъ, и зда-

еся ôтъ тогди зачали и въ Церкви подôбни хоругви употребляти. О тôмъ згадуе Григорій Туроньскій, описуючи (hist. Franc. l. 5. c. 4.) торжественный походъ до Церкви; такъ само Григорій Отунскій. (Greg. Autun. gemma anim. l. I. c. 72.) Впрочôмъ то одно здаеся бути певне, що церковни хоругви завдячаютъ свôй початокъ войсковымъ заставамъ, тымъ бôльше, що истинно въ тôмъ взглядѣ заходитъ межи ними велика сходнôсть; бо якъ войны собираются пôдъ своимъ прапоромъ, коли идутъ на брань противъ непріятеля, такъ и христіане, котрыхъ житье Письмо св. порôвнуе съ борбою противъ ворогôвъ спасенія, вооружени въ духовне оружіе (Ефес. 6., 11.) собираются пôдъ знаменемъ церковнымъ въ борбѣ съ духовнымъ супостатомъ. — Церковни хоругви суть двоякого вида: або сукно, на котрôмъ зъ обохъ сторонъ суть образы, виситъ изъ перекрестья, або есть одною стороною прибите до державка на горѣ крестомъ украшеного; перши суть у насъ бôльше въ уживанью. Хоругви символично означаютъ заохоту до духовнои борбы и знамя побѣды вѣры Христовои надъ невѣрствомъ и побѣды христіянина надъ ворогами спасенія. Хоругви для того ставляются въ корабли Церкви, и употребляются при розличныхъ церковныхъ обходахъ. Хоругви передъ ôтданьемъ до церковного ужитку благословитъ священикъ ведля указа Требника.

Плащаниця есть то досыть великій шовковый або зъ иннои матеріи здѣланый платъ, на котрôмъ есть изображене тѣло Христове въ гробѣ лежаще. Плащаницю употребляеся въ великій Пятокъ, коли она кладеся на приготовленый грôбъ Христовъ, и тамъ остае для поклоненія и цѣлованья вѣрныхъ выставлена ажь до воскресной Утренѣ, коли зъ гроба знимаеся, и по обходѣ кладеся на престолъ, и тамъ ажь до ôтданія праздника Пасхи остае. На плащаници изображене въ серединѣ тѣло Христово въ гробѣ лежаще, а на рогахъ изображаются або чотыри Евангелисты або розличны орудія, котри були употреблени при мученію Христа, якъ: гвоздѣ, губка, молотокъ и инни.

Примѣчаніе. Переглянувши въ попереднôмъ святи мѣстця и св. рѣчи, и описавши ихъ видъ значенье и употребленье, не ôтъ рѣчи буде еще слѣдуючи примѣчанія додати: 1. Священикъ повиненъ такъ при строенью Церквей, якъ и при справлянью розличныхъ снарядôвъ Церковныхъ передъ всѣмъ уважати, щобы задосыть учинивъ законнымъ вымогамъ, а при тôмъ повиненъ старатися, щобы всё тое строилося и робилося въ духу и ведля понятій церковныхъ; бо хотяй не кожда громада есть въ состоянію выставити у себе великолѣпный храмъ и посправляти дорогоцѣнни знаряды церковни, то певно всюди въ нашихъ часахъ есть можливе все тое, если вже щось справляеся або будуеся, справити и выставити

въ тôмъ видѣ, якій понятіямъ и вымогамъ церковнымъ отвѣчае. Все тое же тôлько тогди буде могло статися, если священикъ самъ знае, якъ всё мае бути устроене; для того въ сѣмъ письмѣ подани суть потрѣбни сказôвки, и наведени сочиненія, зъ котрыхъ можна въ тôмъ взглядѣ точнѣйше поучитися. Власть мірска и церковна выдала въ тôмъ взглядѣ точни приписы, о котрыхъ учитъ право церковне, до котрого ôтсылаю, а тутъ згадую хоть для исторіи гдекотри насъ близше тычащися роспоряженья. Такъ Епископска Консисторія Перемыска роспоряджае пôдъ днемъ 12. Вересня 1857 до ч. 2776, щобы при будовѣ Церквей заховати добрый вкусъ, богомазы не пріймати до Церкви, и не много образôвъ по стѣнахъ вѣшати; а пôдъ днемъ 15. Цвѣтня 1858 до ч. 624 (съ поликомъ на давнѣйше роспоряджене зъ 14. Сирпня 1815 до ч. 1495, выдане на основѣ рѣшенія ц. к. Правит. зъ 14. Липня 1815 до ч. 13391) приказуе, щобы Церкви ставити ведля приписôвъ церковныхъ и літургичныхъ. — 2. Понеже въ каждôй Церкви могутъ найтися яки старожитни цѣнни забытки, чи то сама будова Церкви, чи образы, книги або инни рѣчи, котри на позôръ не маютъ ніякои вартости, и легко могутъ запропаститися, для того есть рѣчь душпастыря таки давни забытки хоронити ôтъ заглады, и если самъ не знае певну рѣчь оцѣнити, удатися до знатока. Перемыска Консисторія взывае пôдъ днемъ 7. Марта 1857 до ч. 692 священьство, щобы заховувати стари забытки при церковныхъ будовляхъ; а въ найновшихъ часахъ выйшло зъ инициативы ц. к. Министерства Просвѣты ôтъ обохъ нашихъ Консисторій подôбне роспоряджене. — 3. Зо взгляду на кошта будовы Церквей и т. д., треба поступати ведля наведеного вже высше закона краевого зъ дня 15. Серпня 1866 выданого и оголошеного 30. Студня 1866 ч. 28. — 4. Належитъ старатися о чистôсть и опрятнôсть въ будинкахъ церковныхъ (ср. рѣшеніе Митр. Конс. Львôвскои зъ дня 10. Юнія 1871 до ч. 3361) и найбôльше старатися хоронити будинки и знаряды церковни ôтъ всякого небезпеченьства, якъ: крадежи и огня; для того наставати на тое, щобы при Церквахъ були приписани варты, и щобы Церкви були заасекуровани. Въ тôмъ взглядѣ выдали обѣ Консисторіи многи обще знаеми роспоряджения. — 5. Въ забудованьяхъ церковныхъ не позволено ніяки нецерковни рѣчи хоронити, якъ вже Синодъ Замостскій каже: „Понеже дôмъ божій есть домомъ молитвы, для того не повиненъ бути хранилищемъ мірскихъ рѣчей. Для того заказуе Синодъ клирикамъ свои або чужи рѣчи до Церкви ôтносити и тамъ ховати або складати, съ изнятіемъ если бы нападъ непріятеля, наглый пожарь або яка инна нагла потреба ихъ до того принудила, однакожь коли потреба мине, щобы тіи рѣчи ôтнесли на ихъ давни мѣстця“. Дальше додае: „Знаряды церковни до

богослуженія потрѣбни най не бракуютъ, ани не будутъ подерти або нечисти, и о тое най деканы стараются. Кождый Епископъ довженъ приказати всѣмъ парохамъ своеи Епархіи, щобы зъ кождои Церкви составлени були два инвентарѣ, зъ котрыхъ оденъ въ дотычнôй Церкви, другій въ канцеляріи Епископскôй мае хоронитися. Если яка Церковь потребуе направы даху, ôкна, повалы або иннои якои направы, повиненъ Епископъ постаратися о тую направу на кошта бенефиціи, если доходы выстарчаютъ, если же нѣ, то запретити тую Церковь на такъ довго, ажь ôтъ тыхъ, до котрыхъ тое належитъ, буде такъ направлена, що въ нѣй можна богослуженія прилично ôтправляти" (Sess. III. tit. 18. de Ecclesiis). Въ загалѣ повиненъ душпастырь въ тôмъ взглядѣ такъ дѣлати, щобы мôгъ съ Псаломникомъ сказати: „Господи возлюбихъ благолѣпіе дома твоего и мѣсто селенія славы твоея". (Пс. 25., 8.)

IV. ГЛАВА.

Літургичне слово.

§. 194.

Языкъ церковный.

Пôдъ церковнымъ языкомъ розумѣеся тая бесѣда, въ котрôй богослуженія совершаются: для того найперше згадати належитъ, въ якихъ языкахъ богослуженія по всѣ часы ôтправлялися, потôмъ въ якихъ теперь ôтправляются. За часôвъ Апостолôвъ були особливо три языки обще знаеми и розширени, сирохальдейскій, греческій и латиньскій, и не пôдлежитъ ніякому сомнѣнію, що Апостолы въ проповѣдяхъ и въ богослуженіяхъ особливо тыхъ обще знаемыхъ языкôвъ употребляли; въ краяхъ же, где они були незнаеми, проповѣдали въ народныхъ языкахъ, до чого були выпосажени даромъ языкôвъ. (Дѣян. 2., 8.) Но чи Апостолы въ такихъ краяхъ, где згадани три языки були мало або цѣлкомъ незнаеми, також и богослуженія исключно въ дотычныхъ народныхъ языкахъ совершали, есть по нынѣшни часы нерѣшеный вопросъ. Многи писателѣ*) покликуючися на выреченье св. Ап. Павла I. Кор. 14. утверджаютъ, що Апостолы употребляли въ каждôмъ

*) Card. Bona, rer. liturg. l. II. Romae 1671. — Edm. Martene, de antiquis eccl. ritib. Rouen 1700. l. I. c. 3. art. 2.— Bened. XIV. de sacrif. Missae sect. I. c. 73—85 s. Thomas Aqu. in Comment. ad I. Cor. 14. и инни.

краю при проповѣдяхъ и богослуженіяхъ исключно народный языкъ, и для потвердженья своего мнѣнія покликуются також на свѣдоцтва давныхъ писателей, и на найдавнѣйши літургіи; инни*) знову думаютъ, що Апостолы проповѣдали въ такихъ краяхъ въ краевыхъ языкахъ, но богослуженіе ôтправляли въ однôмъ изъ наведеныхъ трехъ языкôвъ, и тôлько тое що було потреба на народнôмъ языцѣ поясняли. Перше мнѣніе мае за собою бôльше вѣроятности, бо хотяй бы наведене выреченье св. Павла далося погодити и съ другимъ мнѣніемъ, то суть знову инни свѣдоцтва, котри за першимъ мнѣніемъ промавляютъ, такъ св. Ириней (противъ ерес. кн. I., гл. 10.) и св. Августинъ (до пс. 44., ч. 24.) каже, що богослуженія и проповѣди совершаются въ розличныхъ языкахъ, но при тôмъ сохраняеся единьство вѣры. Но хотяй бы Апостолы и ихъ безпосередни наслѣдники истинно всѣ богослуженія исключно въ народныхъ языкахъ ôтправляли, то не можна зъ другои стороны перечити, що дальшому переведенью того дѣла ставлялися що разъ бôльши перепоны, коли объемъ богослужебныхъ чинôвъ змагався, и літургіи получивши постоянну основну форму остали написани. Треба ихъ було на розлични языки переводити; но тое було при малôмъ розвитью тыхъ языкôвъ дуже тяжке дѣло, треба одже було приняти певный літургичный языкъ для богослуженія, и тіи въ народнôмъ языцѣ поясняти якъ свѣдчитъ св. Епифаній. (Expos. fid. R. 1.) Понеже згадани три языки були найбôльше роспросторонени, для того они найбôльше були въ уживанью, и они суть найдавнѣйшими літургичными языками, и св. Августинъ называе ихъ языками свѣтовыми.

На западѣ прійшовъ постепенно латиньскій языкъ въ исключне уживанье літургичне, и для важныхъ причинъ римска Церковь безъ изнятія тои засады держится, що богослуженія довжни совершатися въ латиньскôмъ языцѣ съ изнятіемъ меньше важныхъ частей, якъ пѣсней церковныхъ, общихъ молитвъ и т. п. На востоцѣ уживано греческои и сирохалдейскои бесѣды, бо по еврейски тогди вже никто не говоривъ, а кромѣ того вôйшли въ уживанье инни еврейскому спокревнени языки, якъ: арабскій, коптицкій и ависсиньскій.

Но Церковь Римска николи не робила католицизмъ зависимымъ ôтъ языка богослужебного, противно держалася всегда тои засады, котору П. Венедіктъ XIV. высказавъ при выданью словеньскихъ книгъ церковныхъ р. 1755. словами: Ut omnes Catholici sint, non ut omnes Latini fiant, necessarium est. Тое доказуе исторія наверненья Словенъ; бо коли Апостолы Словенъ св. Кирилъ и Методій въ 9. ст. греческу літур-

*) Binterim, Denkwürdigkeiten IV. Bd., 2. Th., S. 93. ss. Lüft, Liturgik I. §. 209.

гію и инни церковни книги на словеньскій языкъ переложили, и въ тôмъ языцѣ богослуженіе совершали, Престолъ Апостольскій, передъ которымъ тіи Апостолы ôтъ Епископа Сольноградского були оскаржени, выслухавши покликаного до Рима Методія, одобривъ и позволивъ уживанье словеньского языка при літургіи и инныхъ богослуженіяхъ, бо якъ каже П. Іоаннъ VIII. (872—882) „той, который три головни языки, еврейскій, греческій и латиньскій сотворивъ, создавъ и всѣ прочи языки для своеи чести и славы.“ Такъ одже оставъ словеньскій языкъ повагою Престола Апостольского яко языкъ літургичный принятый, но помимо того еще довгій часъ мавъ своихъ противникôвъ. Найбôльше спротивлялися его уживанью погранични Епископы, а Епископы Далматиньски и Кроацки посунулися въ половинѣ 11. ст. такъ далеко, що одноголосно высказалися противъ уживанью словеньского языка въ літургіи, ажь П. Иннокентій IV. положивъ конецъ тымъ напастьямъ спротивляючимся выразнымъ рѣшеніямъ Римского Престола, и р. 1248 на ново потвердивъ рѣшенія ПП. Адріана II. и Іоанна VIII., при чôмъ истинно по апостольски выразився кажучи: Sermo rei, non res est sermoni subjecta. Въ тôмъ змыслѣ выразилися пôзнѣйше и инни Папы, а П. Григорій XVI. пише въ посланію до Митрополита Михаила Левицкого р. 1841 межи инными такъ: „Съ найбôльшимъ задоволеньемъ читалисьмо въ твоѣмъ листѣ увагу противъ тымъ, котори не соромлятся очерняти св. Папскій Престолъ, якобы ôнъ всегда старався Русинôвъ собѣ пôдвладныхъ и инни восточни народы ôтъ ихъ власныхъ обрядôвъ ôттягнути, щобы наконецъ ихъ всѣхъ до латиньского обряда притягнути. Якъ то далеке есть ôтъ правды, доказуютъ явно роспорядженья Римскихъ Папъ, котори, якъ иннымъ восточнымъ народамъ, такъ и Русинамъ въ особенности позваляютъ справованье ихъ власныхъ обрядôвъ, додаючи едино тое условіе, щобы тіи обряды ани истиннѣ и вѣрѣ католическôй не спротивлялися, ани общеніе съ Римскою Церкою не выключали“.

Пôзнѣйше оставъ и Румуньскій языкъ яко літургичный принятый, и книги богослужебни остали зъ словеньского на румуньске переведени.

Изъ сказаного показуеся, що богослуженіе ôтправлялося у всѣхъ народôвъ и по всѣ часы на языцѣ ôтъ звычайно употребляного бôльше або меньше розличнôмъ, або, що такъ скажу, мертвôмъ, которого формы не пôдлѣгаютъ неминаемымъ змѣнамъ жіючого языка. И тое есть доконьче потрёбне, бо тое вымагае: 1. сама природа чоловѣка; бо такъ якъ чоловѣкъ чуе потребу для богослуженія мати осôбне, тôй цѣли исключно посвячене мѣстце, якъ узнае за потрёбни святи одежи, такъ само отвѣчае его успособленью, щобы богослуженье совершалося

не въ звычайнôй, но якôйсь высшôй, мовбы тôй цѣли исключно посвяченôй бесѣдѣ, котра сама собою поважна и богослуженію надае тымъ бôльшу повагу и торжественнôсть. Тую потребу чули вже въ часахъ передхристіаньскихъ; такъ літургична бесѣда Исраилтянъ не була звычайно ôтъ народа употребляна, но бесѣда Патріархôвъ, котру нарôдъ дуже мало розумѣвъ; у Римлянъ употребляли пѣсни походячи зъ часôвъ Нумы, котри по свѣдоцтву Цицерона, Віргіля и Гораца за ихъ часôвъ тôлько учени розумѣли; и Могаметане совершаютъ богослуженіе въ давнôмъ арабскôмъ языцѣ, котрый ôтъ теперѣшного арабского языка есть дуже розличный. — 2. Природа самого богослуженія, бо богослуженіе содержитъ въ собѣ щось таинственне, котрому бôльше отвѣчае така словесна форма, котра ôтъ звычайнои различаеся, и своею постоянностію и своими незвычайными звуками тымъ достойнѣйше таинственнôсть богослуженія засланяе. 3. Шкодливи послѣдства, яки бы були получени съ уживаньемъ звычайнои бесѣды при богослуженіяхъ. Такъ кожда жіюча бесѣда есть пôдвержена розличнымъ перемѣнамъ, такъ що бесѣда теперъ за найлучшу уважана по мало десяткахъ лѣтъ вже есть пристарѣла; одже треба бы було старатися о нови книги церковни, написани на усовершенôмъ народнôмъ языцѣ, щобы літургична бесѣда съ поступомъ дотычнои літературы рôвный крокъ держала. Що тое булобы получене съ недогôдностями, коштами и розличными трудностями, не ма що и згадовати; въ розличныхъ Церквахъ находилибыся церковни книги розличного выданья, одже въ розличныхъ фазахъ того самого языка; а въ слѣдствіе того, що найгôрше, отворило бы ся для ересей широке поле, и тогди певно не можна бы на літургични книги покликоватися яко на найпевнѣйшихъ свѣдкôвъ церковного преданія, якъ теперь дѣеся.*) Слушно каже про тое оденъ протестантскій ученый: Жіюча бесѣда въ богослуженью не дасть погодитися съ его незмѣняемостію, бо не можна не припустити, щобы съ змѣною языка и літургія не приняла инный видъ. Жіюча бесѣда не тôлько мае многи свойственни и особливши выразы, но може и довжна що разъ бôльше розвиватися, и соотвѣтно степени народного образованья розлични фазы переходити. Но зовсѣмъ невмѣстно було бы, щобы и літургична бесѣда тымъ перемѣнамъ пôдлежала, если бы що пôвъ вѣка літургичну бесѣду яко незрозумѣлу и смѣшну треба було змѣняти“. (Mar-

*) Доказомъ того теперѣшній періодъ румуньскихъ книгъ церковныхъ, котри по закиненью кирилицѣ молода Румунія хоче коньче до италійского языка приблизити, и кождый ихъ такъ толкуе, выкидаючи давнѣйши слова, и ставляючи на ихъ мѣстце нови, якъ му подобаеся.

Heinecke, System des Kathol. III. 393.) **Зъ тыхъ взглядôвъ ніякъ не можна согласитися съ тыми, котри хотѣлибы, щобы богослуженіе въ бесѣдѣ народнôй ôтправляти. Инна есть рѣчь съ звычайными молитвословами, пѣснями и т. п., тіи повинни бути писани языкомъ народа, для котрого суть призначени, и котрый ихъ уживае, не маючи никого, ктобы мôгъ кождому всё поясняти, що му незрозумѣле. Учени богословы кождои народности повинни бы про тое старатися заосмотрѣти своихъ родимцѣвъ въ таки отвѣтин молитвословы, св. пѣсин, письмо св. для приватного ужитку и т. д., при чôмъ примѣчаеся, що одобренье нового перевода св. Письма до Престола Апостольского, а одобренье молитвословôвъ, житьеписей Святыхъ и т. п. до Епископа належитъ.**

§. 195.

Пѣніе церковне.

Пѣніе въ загалѣ есть такъ давне, якъ рôдъ людскій, бо якъ чоловѣкъ свои мысли звычайнымъ словомъ обявляе, такъ само чуе въ собѣ потребу свои чувства, если они до высшого степени вознесутся, пѣніемъ обявити; а понеже религійне поле въ чоловѣцѣ найблагороднѣйши и найсильнѣйши чувства возбуджае, для того представляе оно такожь найобилнѣйше поле для пѣнія. По тôй причинѣ не було и не ма ніякои религіи, котра бы пе мала пѣнія церковного. Въ старôмъ завѣтѣ находимо пѣніе церковне ôтъ часôвъ Патріархôвъ. (Быт. 31., 26. сл.) **Особливо причинився у Исраилтянъ до пôднесенья и процвитаня пѣнія церковного Давідъ; ôнъ призначивъ** 4000 **левітôвъ яко пѣвцѣвъ и музикантôвъ, подѣливъ ихъ на** 24 **классы, котрымъ предстояло** 12 **настятелѣвъ; а до найбôльшого совершеньства двигнулося св. пѣніе еврейске пôдъ Соломономъ. По роздѣленью цѧрства Исраильского упало и пѣніе церковне, и тôлько на короткій часъ зновъ двигло ся пôдъ царями Езекіемъ и Іосіемъ; потôмъ зновъ упало, и въ плѣни вавилоньскôй умовкло пѣніе и св. музыка; „на рѣкахъ вавилонскихъ, каже псаломникъ, тамо сѣдохомъ и плакахомъ, внегда помянути намъ Сіона: на вербіихъ посредѣ его обѣсихомъ органы наша“,** (Пс. 136., 1.) **По поворотѣ зъ плѣни двигнулося св. пѣніе зновъ особливо трудами Іуды Макавея** (І. Мак. 4., 54.) **и уреджалося ажь до совершенного упадку царства Юдейкого, но вже не змогло двигнутися до совершеньства, яке мало за часôвъ Давіда и Соломона.**

Если теперь обернемося до христіаньства, то вже за часôвъ Христа стрѣчаемся съ св. пѣніемъ. Самъ Іисусъ Христосъ воспѣвъ при послѣднôй вечери похвальну пѣснь, и тымъ освятивъ и узаконнивъ употребленіе пѣнія при богослуженію; а Апостолы послѣдуючи бож. Учителю не тôлько

сами спѣвали похвальни пѣсни Господеви, но и вѣрныхъ до того заохочали и напоминали. „Исполняйтеся духомъ, каже Апостолъ, глаголюще въ псалмѣхъ н пѣніихъ и пѣснехъ духовныхъ, воспѣвающе и поюще во сердцахъ вашихъ Господеви“. (Ефес. 5., 19.) **Такожь и перши Христіане спѣвали при богослуженіи псалмы Давідови и инни пѣсни, (Кол.** 3., 16. **Тимот.** 3., 16.) **що потверджае Климентъ Алекс., котрый ангелске пѣніе христіанъ противоставитъ нечестивымъ пѣснямъ поганьскимъ.** (Orat. ad gentes Paedag. II. 4.) **О тôмъ предметѣ пише и Плиній молодшій въ своѣмъ доносѣ до Імп. Траяна, где каже, що христіане въ опредѣлени дни передъ сходомъ сонця сходилися, щобы Христа яко Бога воспѣвати; Тертулліанъ згадуе** (apol. c. 39.) **за пѣніе псалмôвъ при тайнôй вечери, а св. Кипріанъ въ письмѣ о молитвѣ господнѣй каже: „Псалмы повинни ôтзыватися, и благозвучными голосами бути спѣвани“. св Василій В.** (ep. 63 ad Neocaes.) **пише: „Съ всходомъ сонця зачинаютъ всѣ одноголосно, мовбы едиными устами и единымъ сердцемъ псаломъ исповѣданія спѣвати;“ а св. Іоаннъ Зл. каже: „Колись спѣвало цѣле собраніе разомъ одноголосно, що и мы теперь робимо“. (Омилія до пс.** 145.) **Зъ тыхъ и многихъ инныхъ свѣдоцтвъ явно показуеся, що пѣніе церковне ôтъ часôвъ Христа було въ уживанью.**

Въ первыхъ часахъ христіаньства були псалмы головнымъ предметомъ церковного пѣнія, и якъ учени изъ давныхъ свѣдоцтвъ заключаютъ, були чотыри способы псалмопѣнія въ уживанью; ***а)*** **Всѣ спѣвали однымъ голосомъ, и той спосôбъ псалмопѣнія бувъ вѣроятно найдавнѣйшій, и вѣроятно Христосъ и Апостолы, а потôмъ и христіане такъ спѣвали при богослуженіяхъ, однакожь не всегда, тôлько гдекотри псалмы. Такъ свѣдчатъ св. Василій и св. Іоаннъ Злат. въ высше наведеныхъ мѣстцяхъ, а св. Іоаннъ Зл. на иннôмъ мѣстци еще такъ каже: „Женщины, мужи, старцѣ и молодцѣ суть вправдѣ ведля пола и вѣку розлучени (т. е. въ Церкви осôбно стоятъ), но не зо взгляду на спѣвъ. Бо духъ управляющій голосомъ кождого робитъ зо всѣхъ одну мелодію.“ (Ом. до пс.** 145.) — ***б)*** **Оденъ спѣвавъ, а всѣ прочи въ мовчанію прислуховалися, котрый спосôбъ псалмопѣнія бувъ ведля свѣдоцтва Кассіяна** (Institut libr. II. c. 12.) **въ уживанью у Монахôвъ Египетскихъ. —** ***г)*** **Цѣле собраніе дѣлило ся на два хоры и оба тіи хоры спѣвали на перемѣну по одному стиху псалма. Той спосôбъ псалмопѣнія называеся антифонія, въ противоположенью до першого рода, котрый называеся симфонія, понеже всѣ разомъ и однымъ голосомъ спѣваютъ. Ведля Сократа** (hist. eccl. l. VI. c. 8) **оставъ той спосôбъ псалмопѣнія запроваджений черезъ св. Игнатія Антіохійского, котрый**

въ видѣнію оставъ напôмненый, щобы той спосôбъ псалмопѣнія, котрымъ Серафіми Бога величаютъ, въ Церкви запровадивъ, що ôнъ здѣлавъ; **Теодоретъ** же (hist. eccl. l. II. c. 24.) приписуе тую заслугу двомъ монахамъ Діодору и Флявіану жившимъ за часôвъ Константина В., котри перщи мали той спосôбъ пѣнія запровадити. Тое противорѣчіе дасться (ведля Pagi, critica in Baronium a. 400 n. 10.) легко погодити, если пріймеся, що той спосôбъ псалмопѣнія бувъ ôтъ часôвъ св. Игнатія, котрый пострадавъ р. 107 або 116, въ сирійскôмъ языцѣ, а Флявіанъ той самъ спосôбъ пôзнѣйше запровадивъ въ греческôмъ языцѣ. Той спосôбъ псалмопѣнія принявся скоро въ цѣлôй Церкви. Св. Іоаннъ Злат. запровадивъ той спосôбъ псалмопѣнія въ Царгородѣ, щобы ухоронити вѣрныхъ ôтъ пôдступôвъ Аріанъ, котри за помочію того въ Царгородѣ еще незнаемого способа псалмопѣнія хотѣли вѣрныхъ до своеи секты притягати, (Socrat. hist. eccl. VI. 8.) а св. Амврозій запровадивъ го въ Медіоланѣ, зъ ôтки на цѣлый западъ перейшовъ. На востоцѣ бувъ ôнъ обще знаемый по свѣдоцтву св. Василія, (ep. 63. ad Neocaes.) а о западѣ пише св. Августинъ такъ: „Якъ часто було взрушене мое серце, якъ часто я плакавъ при пѣнію твоихъ имнôвъ и пѣсней, о Боже! Еще не давно запровадила Церковь Медіоланьска той спосôбъ потѣшенія и созиданія, въ котрôмъ голосы и сердця братей, взаимно перебѣгаючися, соглашаются. . . . Тогди (т. е. за часôвъ Амврозія) оставъ запроваджений звычай имны и псалмы ведля способа восточного спѣвати, щобы народъ не нудився; и ôтъ тогди задержався той звычай по нынѣшни дни, и оставъ ôтъ многихъ, або майже ôтъ всѣхъ твоихъ громадъ на свѣтѣ послѣдованый“. (Confess. l. IX. c. 6. et 7.) Въ прочôмъ о тôмъ свѣдчитъ и самъ св. Амврозій порôвнуючи согласне псалмопѣніе на спосôбъ антифонъ съ шумомъ волнъ морскихъ. (Hexaem. l. III. c. 5.) — *д)* **Оденъ спѣвавъ, а други мовбы ôтповѣдали**, и то двоякимъ способôмъ, або пѣвецъ ôтспѣвавъ оденъ стихъ, а прочи спѣваючи повтаряли послѣдни слова, (якъ н. пр. у насъ и теперь дѣеся при остатнôмъ спѣванью вечерного прокімена, коли чтецъ каже: „Господь воцарися, въ лѣпоту облечеся,“ а хоръ спѣвае „въ лѣпоту облечеся“) або оденъ (пѣвецъ, ὑποβολεύς) спѣвавъ стихъ псалма, а други припѣвали инный отвѣтный стихъ розличный ôтъ стиха черезъ пѣвця ôтспѣваного. Той спосôбъ псалмопѣнія бувъ въ 4. ст. дуже уживаный, и часто употребляно го на перемѣну съ пѣніемъ антифоннымъ. Первый спосôбъ четвертого рода псалмопѣнія приписуютъ Апостольски Конституціи словами: „Коли чтенія въ двохъ (т. е. антифоны) скôнчатся, най оденъ зачинае спѣвати псалмы Давіда, а народъ най отвѣчае кôнцемъ стихôвъ“; (Const. Apost. l. II. c. 75.) другій спосôбъ, т. е. що народъ отвѣчавъ инными отвѣтными словами бувъ

особливо въ Александріи въ уживанью, якъ свѣдчитъ св. Аѳаназій, котрый оповѣдае, що коли Аріане обсадили Церковь, щобы го зловити, ôнъ велѣвъ діакону спѣвати псалмъ, а народу по каждôмъ стиху припѣвати: „Яко во вѣки милость его“; а понеже Аріане не важилися насильно впасти до Церкви, коли всѣ вѣрни торжественно спѣвали, удалося св. Аѳаназію утечи. (Apol. I.) Ведля свѣдоцтва св. Іоанна Зл. бувъ той послѣдній спосôбъ псалмопѣнія и въ Царгородѣ знаемый, (ом. 36. до І. Кор.) а ведля св. Августина и на западѣ. (Retract. l. I. c. 20.) Всѣ тіи чотыри способы пѣнія церковного суть у насъ по нынѣшни часы въ уживанью.

Но яке було тое пѣніе, чи давно псалмы и имны були тôлько повольно рецитовани, чи мелодійно спѣвани? Изъ письмъ св. Августина показуеся, що и оденъ и другій спосôбъ бувъ въ уживанью. Той св. Отецъ оповѣдае, що св. Аѳаназій приказавъ четцу псалмы такъ спѣвати, щобы бôльше приноровлявся до предподаючого якъ до спѣваючого;*) а на иннôмъ мѣстци каже, що Донатисты закидали католикамъ, що они за надто поединчо спѣваютъ.**) Но той св. Отецъ згадуе такожь за спѣвъ церковный модульованый, якій першій разъ чувъ въ Медіоланѣ, и котрый го до слезъ взрушивъ, и похваляе такій бôльше искусный спѣвъ, если тойже не переступае справедливи границѣ.***)

Еще скорше выробився фигуральный спѣвъ церковный на востоцѣ, и то на основѣ давного дуже усовершеного пѣнія греческого, котрого системъ тонôвъ оставъ до церковного пѣнія принятый, и отвѣтно употребленый; а понеже той системъ бувъ досытъ трудный, и не для каждого приступный, для того скоро показалася потреба пѣвцѣвъ церковныхъ, котри бы до того завода нарочно образовалися. И истинно

*) „Tutius mihi videtur, quod de Alexandrino episcopo Athanasio saepe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmos, ut pronuntianti vicinior esset, quam canenti“. (Aug. Confess. l. X. c. 33.)

**) „Pleraque in Africa ecclesiae membra pigriora sunt; ita ut Donatistae nos reprehendant, quod sobrie psallimus“. (Aug. ep. 119. ad Januar c. 18.)

***) „Verumtamen cum reminiscor lacrimas meas, quas fudi ad cantus ecclesiae tuae, in primordiis recuperatae fidei meae, et nunc ipse commoveor, non cantu, sed rebus quae cantantur; cum liquida voce et convenientissima modulatione cantantur, magnam instituti hujus utilitatem rursus agnosco. Ita fiuctuo inter periculum voluptatis, et experimentum salubritatis, magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem approbare in ecclesia, ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis adsurgat“. (Aug. Confess. l. X. c. 33.)

вже св. Игнатій (ep ad Ephes. c. 4.) згадуе за пѣвцѣвъ церковныхъ, а Конституціи апостольски (lib. III. c. 11.) причисляютъ пѣвцѣвъ до низшихъ чинôвъ церковныхъ. Церковни настоятелѣ звертали на тое церковне заведеніе по всѣ часы велику увагу, и вже за часôвъ Константина В. остали заправаджени школы пѣвчески, въ котрыхъ молоди хлопцѣ обучалися въ пѣнію церковнôмъ. Першу таку школу мавъ на западѣ запровадити П. Сільвестеръ (314–335), пôзнѣйше заслужилися на западѣ для пѣнія церковного П. Иларій (461—468), особливо же П. Григорій В., котрый есть властивымъ основателемъ церковного пѣнія латиньскои Церкви, котре вправдѣ розличні фазы перейшло и часами майже цѣлкомъ остало зъ Церкви вытиснене, но въ слѣдствіе рѣшеній Собора Трид. (зас. 22. и 24.) знову получило приналежне мѣстце и почитанье.

Не меньше старалася восточна Церковь о процвитанье пѣнія церковного. Синодъ Лаодикейскій (р. 376) роспорядивъ, щобы пѣвцѣ изъ народа выбрани въ Церкви спѣвали, а поодиноки Святителѣ и инни св. Мужи закладали пѣвчески школы, и старалися о образованье пѣнія церковного. Въ тôмъ взглядѣ особливо заслужилися: св. Василій въ Кесаріи Кападокійскôй, св. Іоаннъ Зл. въ Царгородѣ, св. Ефремъ въ Сиріи, св Аѳанасій въ Александріи, а пôзнѣйше кромѣ иныхъ особливо св. Іоаннъ Дамаскинъ, творецъ Осмогласника. Руска Церковь получила съ евангеліемъ и спѣвъ церковный зъ Греціи, безпосередно же зъ Болгаріи еще за часôвъ Володиміра В., а р. 1054 прійшли на Русь три гречески пѣвцѣ и запровадили тутъ спѣвъ церковный зъ нотъ на 8 голосôвъ. Пôзнѣйше однакожь той спѣвъ руски Монахи дальше выробили и списали въ ірмологіонѣ.*)

Кромѣ того звычайно ритуальнымъ званого пѣнія церковного не мае греческа Церковь инного пѣнія, а, якъ каже Папъ-Силаді въ своѣмъ правѣ церковнôмъ, и Румуны не знаютъ хорального або искусного пѣнія церковного; на Руси однакожь принялося и высше, хоральне пѣніе церковне, и многи дотычни творы суть по мнѣнію знатокôвъ не тôлько плѣняючи, но истинно искусни и духу церковному вповнѣ отвѣчающи.**)

---

*) Ірмологіонъ уложеный ведля такъ званои черезъ Гвідона, монаха чина св. Бенедикта, вынайденои сольмизаціи, т. е. шѣсть складокъ: утъ, ре, мі, ѳа, соль, ля, означаючихъ шѣсть першихъ тонôвъ, котри ôнъ взявъ зъ имна въ честь св. Іоанна Крестителя, котрого дотычна штрофа такъ звучитъ: **Ut** queant laxis — **Re**sonare fibris — **Mi**ra gestorum — **Fa**muli tuorum, **Sol**ve polluti — **La** bii reatum sancte Joannes.

**) Желательно було бы, щобы якій знатокъ занявся основною працею о нашôмъ пѣнію церковнôмъ въ загалѣ, и о употребляныхъ у насъ пѣсняхъ церковныхъ.

Музикальни инструмента не принялися николи въ восточнôй Церкви, но на западѣ прійшли давно въ уживанье, и такъ роспространився той звычай, що многи Епископы хотѣли про надужитья цѣлкомъ музику зъ Церкви усунути, однакожь хотяй тое стремленіе и на Соборѣ Тридентійскôмъ показалося, не прійшло до дѣла, тôлько той Соборъ роспорядивъ, щобы пѣніе церковне остало въ духу церковнôмъ зреѳормоване, що и сталося; но пôзнѣйше вôйшли знову въ житье розличні надужитья, и теперь стараются нарочно въ тôй цѣли основани общества Cäcilien-Verein, щобы спѣвъ церковный и музику церковну очистити ôтъ вкравшихся до нихъ творôвъ, котри въ театрахъ, но не въ Церквахъ суть на своѣмъ мѣстци. Впрочôмъ въ каждôй латиньскôй Церкви находятся органы, котри въ церковне употребленье вôйшли не скорше, якъ въ 8. столѣтію, хотяй вже въ передхристіаньскихъ часахъ були знаеми. Язычники и Исраилтяне мали вже подôбный инструментъ, котрый состоявъ изъ бôльше зложеныхъ деревяныхъ пôзнѣйше металевыхъ рурокъ, и на котрôмъ грали такъ, якъ теперь на устныхъ гармонѣйкахъ. Зъ того повстали водни органы (organon hydraulicum) такъ звани для того, що руры черезъ воду наповнялися воздухомъ и выдавали пожелани тоны. Вынайденье тыхъ органôвъ приписуютъ Ктесибію Александрійскому, славному механикови, котрый живъ около 230 р. передъ Христомъ; Тертулліанъ же приписуе ихъ вынайденье Архімеду. Пôзнѣйше стали для выдобутья тонôвъ уживати мѣхôвъ надуваючихся, и такъ повстали теперѣшни органы. Перши органы прійшли на западъ зъ Константинополя, именно Имп. Константинъ Копронимъ подаривъ р. 757 королю Пипину органы, а еще бôльши органы получивъ Кароль В. въ дарѣ ôтъ Імп. Константина и велѣвъ ихъ въ Храмѣ Аквисграньскôмъ поставити. Потôмъ росширилося уживанье органôвъ на цѣлôмъ западѣ, и тôлько въ Папскôй каплици, где ніяки музикальни инструмента не допущаются, ихъ не ма.

О пѣнію церковнôмъ пишутъ: Binterim, Denkw. Bd. IV. — Fluck, Liturg. II. 295 ss. — Wetzer und Welte, Kirchenlexicon. VII. Art. Musik. — Lüft, Liturgik. II. 190 ss.

§. 196.

Церковни книги.

Пôдъ церковными книгами розумѣются всѣ тіи книги, въ котрыхъ всяки церковни богослуженія, Чины и Уставы находятся. Книги церковни суть дуже давни, одни зъ нихъ, якъ Евангеліе, Апостолъ, Псалтырь сягаютъ до часôвъ апостольскихъ, инни остали составлени св. Отцами и инными Писателями церковными розличныхъ вѣкôвъ. Такъ находятся

въ книгахъ церковныхъ изъ 4. столѣтія творы св. Василія В., который кромѣ власныхъ сочиненій списавъ все тое, що неpедъ нимъ тôлько устно або въ частныхъ письмахъ зъ минувшихъ вѣкôвъ задержалося; дальше св. Іоаннъ Златоустъ, Григорій Назіанзеньскій, Ефремъ Сирійскій; зъ 5. столѣтія творенія пѣснопѣвцѣвъ: Романа Сладкопѣвця и Анатолія царгородского; изъ 7. ст. Софронія патріарха Іерусалимского и Андрея Критского; зъ 8. столѣтія: Іоанна Дамаскина, Космы Маюмского, Германа Царгородского; зъ 9. столѣтія Θеодора Студита и брата его Іосифа Солуньского, Θеофана Никейского и Іосифа пѣснописця. При росправѣ о богослуженьяхъ буде еще о поодинокихъ книгахъ близше говоритися.

Коли Русины до вѣры христіаньскои остали навернени, получили также и всѣ тіи духовни творы греческои Церкви, а ихъ переведеньемъ на словеньскій языкъ занялися найперше св. Апостолы Кирилъ и Методій, по нихъ инни боговѣйни мужи. Ведля доносôвъ Паноньскихъ житьеписцѣвъ, письма ексарха Іоанна, Нестора и западныхъ лѣтописцѣвъ, перевели св. Кирилъ и Методій слѣдуючи книги церковни: Чтенія Евангелски и Апостольски, псалтырь, часословъ, пареміи, літургіи, требникъ, октоихъ и минею праздничну, одже тіи книги, котори до богослуженія були доконьче потрѣбни, и тіи книги були вѣроятно вже за часôвъ Володиміра на Руси въ уживанью. Пôдъ Ярославомъ Мудрымъ остали и инни книги на словеньскій языкъ переведени; именно тогди переведено службы избраныхъ Святыхъ составлени Θеофаномъ Никейскимъ (р. 857), и Іосифомъ псалмопѣвцемъ (написани коло р. 887); вѣроятно тогди переведено и Тріодь написану черезъ Студитôвъ Θеодора и Іосифа. При кôнци 11. столѣтія повставъ на Руси псалмопѣвецъ Григорій, который составивъ многи каноны, и вѣроятно его твореніе есть Служба преп. Θеодозія составлена р. 1090 при случайности перенесенья мощей того Святого, дальше служба св. Бориса и Глѣба и св. В. М. Георгія. Пôзнѣйше составили руски Монахи Службу Перенесенія мощей св. Николая, службу св. Священномученика Іосафата, Праздника св. Евхаристіи, Сострадáнія Пресв. Богородицѣ и инни.

Церковни книги нашои Церкви суть:

1. Евангеліе, въ которôмъ содержатся евангелія чотырохъ Евангелистôвъ въ звычайнôмъ порядку. Евангелія суть подѣлени на главы и стихи, но той подѣлъ есть школьный, для церковного ужитку важнѣйшій есть подѣлъ на зачала, и такъ евангеліе Матея подѣлене на 115, Марка на 71, Луки на 114, а Іоанна на 67 зачалъ. При кôнци книги евангелскои находится указъ, яка часть евангелія мае читатися въ каждый день и на каждôмъ дотычнôмъ богослуженію черезъ цѣлый рôкъ. Той указъ зачинаеся ôтъ

Недѣли Пасхи и такъ иде ажь до слѣдуючои великои Субботы, и показуе при каждôй Недѣли и дни, яке зачало маеся читати, н. пр. Въ св. и вел. Недѣлю Пасхи на літургіи: евангеліе отъ Іоанна зач. 1. и т. д. Щобы тое зачало лекше можна найти, есть въ текстѣ на долинѣ звычайно червонымъ типомъ то само зазначене, и при тôмъ додани слова, якими дотычне зачало мае зачинатися, щобы чтеніе було заокруглене. Тіи слова суть або „во время оно,“ або „рече Господь ко . . .“ По тыхъ словахъ выпечатана червона звѣздка ôтсылаюча до першого слова зачала, которе маеся читати, и при тôмъ словѣ есть также звѣздка. — Дальше находится при кôнци книги евангелія мѣсяцисловъ, въ которôмъ при каждôмъ Святôмъ и Празднику тымъ самымъ способомъ указане есть зачало, которе мае въ его день читатися. Въ кôнци суть тамъ показани евангелія общи Святымъ и на розлични потребы.

Евангелія читаются на літургіяхъ въ слѣдуючôмъ порядку: Въ Недѣлю Пасхи начинаеся ôтъ 1. зачала Іоанна, и читаеся черезъ 7 седмиць зъ изнятіемъ трехъ дней, т. е. свѣтлого вторника, Недѣли мироносицъ и вознесенія, одже ôтъ Пасхи до Сошествія св. Духа читаеся зъ изнятіемъ наведеныхъ трехъ дней евангеліе Іоанна. Отъ Понедѣлка по Сошествіи св. Духа начинаеся читати евангеліе св. Матея, и читаеся черезъ 17. Седмиць, т. е. ажь до Недѣли 17. включно такъ, що черезъ 11. тыжней т. е. ôтъ Понедѣлка по Сош. св. Духа ажь до Недѣли 11. по Сошествію исключно, а черезъ слѣдуючи 6 тыжнѣ тôлько въ Субботы и Недѣли читаеся, въ прочи же пять дней тыхъ 6 тыжней береся евангеліе Марка за рядомъ ôтъ 2. зачала. — Въ Понедѣлокъ 18-ый зачинаеся читати евангеліе Луки, которе черезъ 12 тыжней, т. е. до 29. Недѣли читаеся по всѣ дни, а въ слѣдуючихъ 6 тыжняхъ, т. е. до Недѣли о блуднôмъ сынѣ включно тôлько въ Субботы и Недѣли, а въ прочи пять дней тыхъ шести тыжней читаеся дальшій тягъ евангелія Марка. — Евангеліе св. Марка же кромѣ наведеныхъ дней читаеся еще въ Недѣлю Мироносиць, въ 1., 2., 3., 4. и 5. Субботу вел. Поста и въ 2., 3., 4. и 5. Недѣлю великого Поста. Также и евангеліе ôтъ Луки читаеся кромѣ наведеныхъ дней еще въ свѣтлый вторникъ и на вознесеніе. Въ страстну седмицю читаются изъ всѣхъ чотырохъ евангелистôвъ зачала отвѣчающи богослуженію. Ведля того порядка читаеся одже въ протягу року на літургіяхъ цѣле евангеліе.

2. Апостолъ, т. е. книга, котора содержитъ Дѣянія Апостольски и всѣ посланія Апостолôвъ, въ тôмъ порядку: Дѣянія, потôмъ соборни посланія: Якова, два посланія Петра, три посланія Іоанна, посланіе Іудино, а потôмъ посланія Ап. Павла: ко Римляномъ, два къ Коринθяномъ, къ Галатомъ, ко Ефесеемъ, къ Филиписеемъ, къ Колоссаемъ, два къ Солуня-

номъ, два ко Тімоѳеєю, къ Тіту, къ Філимону и ко Евреемъ. Апостолъ есть такожь подѣленый на зачала, но не такъ якъ евангеліе, где кождый евангелистъ мае свои власни зачала, тôлько такъ, що численье зачалъ начинаеся ôтъ першои главы Дѣяній, и иде черезъ всѣ посланія апостольски въ наведенôмъ порядку, ажь до кôнця посланія ко Евреемъ. Цѣлый Апостолъ мае 335 зачалъ, властиво же 339, понеже Дѣянія апостольски кôнчатся зачаломъ 51-ымъ, а посланіе Яковле числится зновъ ôтъ 50-го зачала; П. Петра кôнчится 68-ымъ зачаломъ, а П. Іоанна числится зновъ ôтъ 68 зачала; посланіе къ Тіту кôнчится 302 зачаломъ, а посланіе къ Філимону мае такожь зачало 302. Для вынайденья апостольского чтенія есть Апостолъ при кôнци книги такъ само урядженый, якъ и книга евангелія. Тое оглавленіе составивъ Исаіа Монахъ.

Апостолъ читаеся въ слѣдуючôмъ порядку: Дѣянія Апостольски читаеся по всѣ дни ôтъ Недѣли Пасхи ажь до Сошествія св. Духа включно; во Вторникъ первои Недѣли по Сош. зачинаются читати посланія св. Апостола Павла за рядомъ въ наведенôмъ порядку, который тôлько кôлька разъ въ Субботы и Недѣли перерываеся, а въ Среду 31-ои Недѣли начинаются читати соборни посланія въ своѣмъ порядку, якъ высше були наведени, и ихъ чтеніе кôнчится въ четвертокъ сырный посланіемъ Юдинымъ. Въ Субботы и Недѣли великого Поста читаеся зачала изъ посланія ко Евреемъ, а страстнои Седмици отвѣтни зачала зъ розличныхъ посланій.

3. **Псалтирь**, т. е. собраніе всѣхъ 150 псалмôвъ, котори для церковного употребленія суть подѣлени на 20 каѳісмъ, и такъ до І. каѳісмы належатъ псалмы ôтъ 1. до 8. до ІІ. каѳ. 9—16. до ІІІ. пс. 17—23; — до IV. пс. 24—31; до V. пс. 32—36; — до VI. пс. 37—45; до VII. пс. 46—54; до VIII. пс. 55—63; до IX. пс. 64—69; до X. пс. 70—76; до XI. пс. 77—84; до XII. пс. 85 - 90; до XIII. пс. 91—100; до XIV. пс. 101—104; до XV. пс. 105—108; — до XVI. пс. 109—117; до XVII. пс. 118; — до XVIII. Пѣснь степеней пс. 119—133; — до XIX. пс. 134—142; — до XX. пс. 143—150. Кожда каѳізма дѣлится на три части, котри заключаются цѣснію: Слава отцу . . . и для того славами называются. Звычайно у насъ употребляни Псалтирѣ содержатъ: *а)* Указъ о псалтирѣ, т. е. якъ мае читатися псалтирь черезъ цѣлый рôкъ, и ведля того указа есть псалтирь такъ подѣленый, що кождого тыжня мае перечитатися цѣлый псалтырь одинъ разъ, а въ великôмъ Постѣ кождого тыжня съ изнятіемъ страстнои седмици два разы; въ страстнôй седмици, коли приписано перечитати всѣ чотыри евангелія, читаеся въ перши три дни цѣлый псалтирь тôлько разъ, именно всѣ каѳісмы съ изнятіемъ першихъ трехъ и сѣмнайцятои, а каѳісма 18. читаеся въ тôмъ часѣ три разы, именно щодень на вечерни. — *в)* По-

тôмъ слѣдуютъ каѳісмы, а по кождôй суть отвѣтни тропари и молитвы. — *г)* Девять пѣсень изнятыхъ изъ розличныхъ книгъ старого и нового Завѣта, именно: пѣснь по проходѣ черезъ море червоне, котру „воспѣ Мойсей и сынове Ісраилевы;“ пѣснь Мойсеова (Вторoз. 32.) воспѣта при кôнци его житья; пѣснь Анны матере Самуила пророка (І. Царст. 2.); пѣснь пророка Аввакума; (гл. 3.) пѣснь Исаіи (гл. 26.); пѣснь Іоны Пророка (гл. 2.); пѣснь Даніила Пр. (гл. 3.); пѣснь пресв. Богородицѣ (Лук. 1.) и молитва Захаріи отца Предтечи. (Лук. 1.) Тіи пѣсни поются въ постѣ. — *д)* По пѣсняхъ слѣдуютъ величанія праздникомъ Господскимъ, богородичнымъ и нарочитыхъ святяхъ, и припѣвы общіи различнымъ Святымъ; потôмъ припѣвы болгарскіи праздникомъ господскимъ движимымъ, богородичнымъ и нарочитымъ Святымъ недвижимымъ; — *е)* Параклисъ ко пресвятѣй Богородици; — *ж)* ключь Алфа и пасхалія азбучная зрячая, несходимая до конца вѣка.

Наведени три книги церковни содержатъ въ собѣ Письмо св. и употребляются при всѣхъ богослуженіяхъ.

4. **Служебникъ** або Літургиконъ для того такъ названый, понеже въ собѣ содержитъ бож. Літургію. Наши Літургиконы содержатъ: *а)* Утреню воскресну; *в)* чтенія апостольски и евангелски на поодиноки Недѣли и дни цѣлого року зачавши ôтъ Недѣли Пасхи. При кождôмъ дни находятся передъ чтеніями такожь антіфоны, Тропари и кондаки и прокімены а по чтеніяхъ мѣстодостойники, причастни и отпусты. При Недѣли Пасхи находятся еще молитвы на благословеніе артоса и розличныхъ брашенъ, при Недѣли Пятдесятницѣ послѣдованіе колѣноприклонныхъ молитвъ совершаемыхъ въ день св. Пятдесятницѣ; при великôмъ Пятку есть поученіе о украшеніи гроба Хрістова, а потôмъ слѣдуе рядъ евангелій воскресныхъ чтомыхъ на Утренни по вся Недѣли черезъ весь годъ. — *г)* Чинъ божественныхъ Літургій св. Іоанна Златоуста, св. Василія Великого и літ. преждеосвященнои св. Григорія Двоеслова Папы Римского. Въ тôй части находится по літургіи св. Іоанна Златоуста поученіе о причащеніи міряиъ; по літургіи св. Василія Великого поученіе, коли совершаеся тая літургія, и якъ ôтправляеся разомъ съ вечернею; а потôмъ слѣдуе поученіе о совершаныо літургіи преждеосвященныхъ дарôвъ. — *д)* Службы всего лѣта праздникомъ господскимъ, богородичнымъ и нарочитымъ Святымъ свойственныя, т. е. мѣсяцесловъ такъ урядженый, що при кождôмъ дни находятся тропари, кондаки, прокімены, чтенія Апостола и Евангелія, причастни и отпусты свойственни припадаючому празднику або Святому; где того нема, тамъ ôтсылаеся до общины. Велики Праздники маютъ тутъ такожь свои антіфоны и задостойники. *е)* Служ-

бы прочимъ святымъ не имѣющимъ въ мѣсяцословѣ свойственныхъ общія, именно: Ангеломъ, Пророкамъ, Апостолу единому и многимъ, Мученику единому и многимъ, Святителю единому и многимъ, св. Учителямъ церковнымъ, Священномученику единому и многимъ, Преподобному единому и многимъ, Священноисповѣднику единому и многимъ, Преподобноисповѣднику единому и многимъ, Мученицѣ единой и многимъ, преподобной женѣ единой и многимъ, Преподобномученицѣ единой и многимъ, Преподобной и прав. Дѣвѣ единой и многимъ. Если одже якій Святый не мае въ мѣсяцословѣ своеи особнои Службы, то береся его служба зъ тои общины. — *ж)* Службы различныя, т. е. службы на розлични намѣренія, такъ: на обновленіе храма, за отпущеніе грѣховъ, о недужныхъ, о путешествующихъ, на всякое прошеніе, о мирѣ, о престатіи напрасныя смерти, во время бездождія, во время безведрія, о призываніи помощи св. Духа, служба благодаренія, и служба о усопшихъ на всѣ дни Садмици. — *з)* Послѣдованіе вечерни, т. е. порядокъ вечерни содержацій уставъ о совершанью вечерни и при тôмъ суть молитвы свѣтилничныя, котри священикъ пôдчасъ чтенія пс. 103. мае ôтмавляти предъ царскими вратами, потôмъ ектенія велика, прокімены на всѣ дни седмици, слѣдуючи двѣ ектеніи, ектеніи на літіи, поученіе о устроенью тетрапода на літіи и молитва на благословеніе літійне. Потôмъ *и)* слѣдуе послѣдованіе полунощницы недѣлныя и повседневныя, котре содержитъ тôлько ектенію и обычне прошеніе о прощеніе и моленія о властяхъ и всякихъ инныхъ лицахъ помочи божои требуючихъ. — *к)* Послѣдованіе Утрени содержаще короткій уставъ о утрени, 11 молитвъ утренныхъ, котри священикъ передъ царскими вратами довженъ бы ôтмавляти, ектенію велику, прокімени воскресни осми гласовъ, слѣдуючи ектеніи и отпусты всея седмицы. — *л)* Тропари, кондаки съ богородичны, прокімени, и аллилуія недѣлныя осми гласовъ, и тропари и пр. дневныя; потôмъ тропари общіи, молитва надъ коливомъ святому, и имнъ: Тебе Бога хвалимъ. Въ тôмъ порядку составленъ Служебникъ Перемыскій зъ р. 1840. Дуже порадно есть мати въ Служебнику службу о умиреніи Церкви, молитвы въ часѣ отпуста Ювилейного, молитву за Імператора, и имнъ народный, котри найлучше до Служебника влѣпити, щобы не затратилися, и всегда були пôдъ рукою.

Давни служебники, котри заховуются такожь у католическихъ Румунôвъ, содержатъ заразъ на початку „Уставъ, священнослуженія, сирѣчь како служитъ діаконъ со Пресвитеромъ въ велицѣй вечерни и утренни“, потôмъ слѣдуютъ молитвы на вечерни съ ектеніами, дальше послѣдованіе утрени, потôмъ всѣ три літургіи, а въ додатку суть положени отпусты недѣлни, празднични и повседневни, благословеніе коліва, благословеніе брашенъ на Пасху, и поученіе о приготовленіи и сохраненіи агнца на цѣлый рôкъ до причащенія вѣрныхъ. Нашъ служебникъ мае одже о много обширнѣйше содержанье и есть выгôднѣйшій, а при тôмъ и его внѣшній видъ въ листѣ о много оказальше и достойнѣйше представляеся, якъ давни и теперѣшни гречески служебники, котри въ четвертинѣ печатаются. Впрочôмъ и типографичне устроенье Перемыского и Львôвского Служебника есть дуже оказале.

5. Часословъ або орологіонъ зъ греческа званый, содержитъ въ собѣ послѣдованія и службы общого богослуженія съ тыми молитвами, котри постоянно або дуже часто при богослуженію читаются або спѣваются. Въ часословѣ одже находятся такъ якъ и въ служебнику непремѣняеми и постоянни молитвы всѣхъ службъ щоденного богослуженія, именно вечерни, повечерія, полунощницѣ, утрени, и часôвъ, котри священикъ щодень такъ само мае читати, и тымъ розличаеся часословъ ôтъ инныхъ книгъ церковныхъ, котри содержатъ въ собѣ службы на поодиноки дни и часы. Часословъ есть одже мовбы постоянна и незмѣняема основна форма общого богослуженія.

Часословъ (изданія Львовского 1837) содержитъ: *а)* По молитвахъ чтомыхъ отъ сна воставшими полунощницю повседневну, субботну и недѣльну;*) *в)* послѣдованіе Утрени, котре кромѣ короткого устава заключае въ собѣ шестопсалміе, молитвы утренни, ектеніи, тройчни и два каноны, оденъ воскресный а другій повседневный, першій взятый изъ Октоиха гласа 6. на Недѣлю, а повседневный изъ канона на Недѣлю мясопустну, сѣдални же изъ службы Понедѣлка 6. гласа. При кôнци Утрени суть наведени отпусты повседневни, а потôмъ слѣдуе *г)* послѣдованіе часовъ зъ междочасіами и послѣдованіе обѣдницы, дальше поученіе о возвышеніи панагіи и чинъ о панагіи *д)* Чинъ вечерни съ псалмами, молитвами вечерными и ектеніами обычными и літійными. До чина вечерни додани суть и стіхиры на господи возвахъ и на стіховни для вечерни въ субботу изъ 6. гласа а для повседневнои вечерни изъ службы мясопустнои Недѣли и зъ службы понедѣлка 6. гласа. *е)* Послѣдованіе повечерія малого и великого и молитвы на сонъ градущимъ. При повечерію малôмъ есть канонъ молебна къ пресв. Богородицѣ изнятый зъ 8. гласа Октоиха на повечеріи во вторникъ.

*) Канонъ недѣльнои полунощницѣ зôбраный зо всѣхъ ôсьмь гласôвъ, именно: пѣснь 1. зъ 1 гласа; пѣснь 3. зъ 2 гл.; п. 4. зъ 3 гл; п. 5. зъ 4 гл.; п. 6. зъ 5 гл.; п. 7. и 8 зъ 7 гл.; а пѣснь 9. зъ 8 гласа. Въ Октоиху же мае кожда Недѣля для полунощницѣ осôбный канонъ.

ж) Послѣдованіе часовъ царскихъ передъ Рождествомъ Христовымъ, Богоявленіемъ и въ великій Пятокъ. — *з)* Тропари воскресни съ богородичны, кондаки и ипакои осьми гласовъ, антіфоны по вся дни, тропари дневніи и кондаки всея седмицы съ прокіменами, аллилуіами и причастными; потôмъ богородични отпустительніи по тропарѣхъ святымъ поеміи въ все лѣто на всѣ гласы и на всѣ дни седмични, а потôмъ тропари и кондаки, прокімени, аллилуіа, причастники и показаніе зачалъ апостольскихъ и евангелскихъ на четырдесятницу и пятдесятницу, при чôмъ есть служба на вечерню великои Субботы, и утреня воскресна на Пасху. *и)* Мѣсяцословъ на цѣлый рôкъ, въ котрôмъ есть при кождôмъ Святôмъ его коротенька исторія и тропарь, кондакъ, прокіменъ, аллилуія и причастенъ, а при великихъ Праздникахъ и антіфоны съ мѣстодостойниками. Въ додатку есть 532 лѣтне обращеніе індіктіона, пасхалія зрячая, правило монашествующимъ и кождому чоловѣку, яке издавна захована, молитвы ко св. причащенію, предъ літургизаніемъ и по причащеніи, а при кôнци пѣсни поеми передъ выставлеными св. Дарами. Въ недостатку инныхъ книгъ церковныхъ можна бы одже изъ часослова и літургикона ôтправити всѣ богослуженія.

Подôбный до часослова або властиво гденещо скороченый часословъ есть Молитвословъ ерейскій, котрого содержанье съ малыми скороченьями есть таке саме, якъ и часослова. Кромѣ молитвословôвъ Почаевскихъ и Будинскихъ звычайно у насъ употребляеся молитвословъ изданія Львовского зъ р. 1839, котрый ôтступае въ гдекотрыхъ рѣчахъ ôтъ порядку часослова, такъ кладе утреню воскресну и повседневну на иннôмъ мѣстци, молитвы ерейски съ ектеніями роздѣляе ôтъ чина утрени и вечерни про що его уживанье для початкового священика недогôдне, но за то находятся въ нѣмъ часы царски съ чтеніями и три акаѳісты. Молитвословъ изданія Перемыского зъ р. 1847, мае лучшій порядокъ и есть повнѣйшій, тôлько не ма въ нѣмъ часôвъ царскихъ а есть тôлько два акаѳісты, и особливо бракъ часôвъ царскихъ даеся въ нѣмъ дуже чути. Малый молитвословъ Львôвскій зъ р. 1825, мае дуже добрый порядокъ тримаючійся часослова, но много рѣчей въ нѣмъ не достае, особливо що тропари и кондаки маютъ тôлько избрани Святи. Той молитвословъ есть выгôдный въ подорожи, но дома не выстарчае. *)

6. Октоихъ або Осмогласникъ содержитъ въ собѣ службу на поодиноки дни седмични. На каждый день седмичный есть послѣдованіе вечерни, повечерія, утрени, и блаженна на літургіи а на Недѣли есть кромѣ того чинъ малои вечерни и полунощницѣ. Сѣмь такихъ послѣдованій принадлежащихъ семи днямъ седмицѣ, котри черезъ цѣлу седмицю на одинъ гласъ спѣваются, называются гласомъ, а понеже такихъ гласôвъ есть ôсьмъ, для того книга, въ котрôй они содержатся, называеся Осмогласникъ, Октоихъ (ôтъ ὀκτώ — ἦχος, гласъ).

*) Нове Львôвске выданье молитвослова зъ р. 1876 есть такъ зо взгляду на типографичне устроенье, якъ и зо взгляду на порядокъ и повноту дуже добре.

Октоихъ содержитъ одже въ кождôмъ гласѣ *а)* на Недѣлю: Малу и велику вечерню, т. е. стіхиры на Господи возвахъ и на стіховни, канонъ Богородицѣ на повечеріе, канонъ св. Тройцѣ на полунощници, сѣдални, ипакой, степенни и прокіменъ утрени и три каноны утренни, т. е. воскресный, крестовоскресный и богородичный и стіхиры на хвалите а потôмъ блаженна на літургіи. *в)* На понедѣлокъ: вечерни стіхиры, канонъ молебный пресв. Богородицѣ, три сѣдални утренни и два каноны утренни: покаянный и ангеломъ, а потôмъ стіхиры на стіховни и блаженна. *г)* На вторникъ: вечерню, канонъ Богородицѣ на повечеріи, на утрени сѣдални три и два каноны: покаянный и Іоанну Предтечи. *д)* На Среду: крестни стіхиры вечерни, канонъ Богородицѣ на повечеріи, а на утрени по трехъ сѣдалнахъ канонъ святому кресту и Богородици, а потôмъ якъ въ други дни. *е)* На Четверъ: стіхиры вечерни Апостоламъ и св. Николаю, канонъ богородичный повечерія, а на утрени крôмъ обычного, канонъ Апостоламъ и св. О. Николаю. *ж)* На Пятокъ: стіхиры вечерни крестни и крестобогородични, канонъ богородичный повечерія, а на утрени по сѣдалнахъ канонъ кресту и Богородици. *з)* На Субботу: стіхиры вечерни Святымъ, канонъ повечерія богородичный, а на утрени по двохъ сѣдалнахъ канонъ Святымъ и другій усопшимъ; на хвалите (котрого прочи дни не маютъ) стіхиры мученични, а на стіховни стіхиры покойни. — Такій самъ порядокъ и содержанье есть всѣхъ ôсьмъ гласôвъ. — Октоихъ*) содержитъ кромѣ того зъ початку предисловіе похвальное, а при кôнци припѣвы Григорія Сінаита, котри спѣваеся що Недѣли на полунощници по канонѣ св. Тройцѣ, тропари воскресни поеми по непорочныхъ що Недѣли, ексапостоляріи або свѣтилни недѣлни и стіхиры евангельски, свѣтилни дневніи на всѣ дни седмицѣ и тройчни дневни на св. четырдесятницю, а при самôмъ кôнци есть уставъ о дняхъ седмицѣ, якъ маютъ братися каноны Октоиха и Минеи.

Порядочне пѣніе Октоиха начинаеся въ седмични дни въ понедѣлокъ по Недѣли всѣхъ Святыхъ и кôнчится передъ субботою мясопустною; въ Недѣли же начи-

*) Изданія Львовского 1765.

наеся въ втору Недѣлю по Сош. св. Духа и продовжаеся до пятои Недѣли вел. Поста включно. Октоихъ одже не употребляеся въ седмични дни ôтъ субботы мясопустнои, а въ Недѣли ôтъ цвѣтнои Недѣли ажь до Недѣли всѣхъ Святыхъ включно, съ изнятіемъ гдекотрыхъ частей, якъ при Тріоди скажеся, а кромѣ того оставляеся Октоихъ: *а)* въ велики праздники Господски, въ якій нибудь день они припадутъ, одже и въ Недѣлю; *в)* въ велики богородични Праздники, если они въ день седмичный припадаютъ; если же праздникъ богородичный припаде въ Недѣлю, то береся служба зъ Октоиха Недѣли и зъ Минеи Празднику. Также и въ предпразденьства великихъ праздникôвъ, и въ праздники нарочитыхъ Святыхъ оставляеся Октоихъ.

Пѣніе всѣхъ осьми гласôвъ въ протягу осьми седмиць называеся въ церковнôмъ уставѣ стовпомъ, а такихъ стовпôвъ есть въ протягу року шесть, и они начинаются въ определеный часъ.*)

7. Минея, т. е. книга, котра содержитъ богослуженія праздникôвъ и Святыхъ кождого дня цѣлого року, а понеже она дѣлится на 12 частей для поодинокихъ мѣсяцѣвъ, для того называеся минея (*μηναῖον* ôтъ *μήν*, мѣсяць). Каждый день цѣлого року мае осôбну службу, т. е. вечерню и утреню, а на утрени суть два або три каноны Святыхъ, котри въ дотычный день припадаютъ. Майже кождый Святый, о котрого житью історія щось згадуе, всѣ важни церковни событія, котрыхъ память въ Церкви обходится, маютъ свои службы и каноны утренни, такъ що число всѣхъ канонôвъ доходитъ до 800.

Понеже не кожда Церковь есть въ состоянію справити собѣ минею, для того здѣлано зъ великои минеи вытягъ, и такъ повстали еще двѣ книги церковни: Анѳологіонъ и общая минея.

---

*) Въ котрый день начинаеся кождый стовпъ Октоиха, показуе пасхалія зрячая, при чôмъ найперше треба въ Індіктіонѣ вынайти ключеву букву, т. е. ключь граничный, и пôдъ тою буквою въ пасхаліи зрячôй дивитися, а тамъ есть точно сказано, въ якій день начинаеся кождый стовпъ Октоиха, н. пр. коли начинаеся перший стовпъ р. 1876? Въ індіктіонѣ есть для того року ключь граничный *М*, а пасхалія зрячая пôдъ тою буквою каже: Стовпъ первый начинается 6. Юнія, одже въ другу Недѣлю по Сош. св. Духа начинается перший стовпъ. Ведля стовпôвъ вынаходится не тôлько гласы Октоиха, но и евангелія утрени, якъ на своѣмъ мѣстци буде сказано. При тôмъ примѣчаю, що численье стовпôвъ начинаеся ôтъ Недѣли всѣхъ Святыхъ, для того до тои Недѣлѣ треба для определенья початку стовпôвъ триматися буквы ключевои минувшого року.

8. Анѳологіонъ (также трефологіонъ, трефолой, цвѣтословъ, цвѣтная минея, праздничная минеа званый) содержитъ выбрани зъ мѣсячнои минеи послѣдованія на праздники Господски, Богородични и Святыхъ. Обща Минея содержитъ службы всѣмъ вообще Святымъ певного лика або чина, такъ: Пророку, Апостоламъ, Святителямъ и т. д. потôмъ каноны богородични пѣваеми на памяти святыхъ празднуемыхъ предъ ихъ канонами; догматы и догматики, т. е. богородични воскресни осьми гласôвъ, богородични отпустительни, котри спѣваются по тропаряхъ Святыхъ во всѣ дни, а потôмъ службу общу Іоанну Предтечи, Ангеламъ, св. Отцамъ и богородичну. Въ нашихъ изданіяхъ есть обща минея разомъ съ анѳологіономъ, и то напередъ обща минея а потôмъ анѳологіонъ. Во Львовѣ выданый трефологіонъ р. 1841.

9. Тріодь. Такъ называются двѣ церковни книги, котри содержатъ въ собѣ богослуженіе утренне и вечерне четырдесятницѣ и пятдесятницѣ. Утрени тріоди маютъ неповни каноны, т. е. ихъ каноны состоятъ не зъ девяти пѣсней якъ въ Октоиху и Минеи, но зъ двохъ (двопѣснци), трехъ (трипѣснци), або чотырыхъ (четырепѣснци) пѣсней, а понеже найбôльша часть тыхъ канонôвъ состоитъ изъ трехъ пѣсней, для того тіи книги называются Тріоди (ôтъ греч. *τρεῖς*, три — *ᾠδή*, пѣснь).

Двопѣснци, трипѣснци и чотыропѣснци спѣваются тôлько въ дни седмични, а въ недѣли повный канонъ, и въ протягу шести дней седмичныхъ спѣваеся всѣ девять пѣсней канона. Двопѣснецъ состоячій зъ 8. и 9. пѣсни приходитъ тôлько въ великій вторникъ на Утрени, а въ кождôмъ трипѣснци и чотыропѣснци приходитъ 8. и 9. пѣснь, а передъ тыми пѣснями находится въ понедѣлокъ 1., во вторникъ 2., въ середу 3., въ четверъ 4., въ пятокъ 5., а въ субботу 6. и 7. пѣснь; такъ одже въ субботы спѣваеся чотыропѣснецъ, въ прочи дни седмични трипѣснецъ, а въ недѣли повный канонъ.

Тріодь дѣлится на двѣ книги, на Тріодь постну, и тріодь цвѣтну.

Тріодь постна содержитъ послѣдованья для богослуженія ôтъ Недѣли Мытаревои ажь до Пятка передъ субботою Лазаревою, одже богослуженіе дней приготовленья до четырдесятницѣ и самои четыредесятницѣ. Приготовляючи дни до четыредесятницѣ суть: недѣля Мытаря и Фарисея, недѣля блудного сына, суббота и недѣля мясопустна и цѣла сырна седмиця, и тіи дни маютъ въ тріоди свое богослуженье. Тріодь постна заступае одже въ певни дни совершенно Октоихъ, а въ гдекотри дни соединяеся съ Октоихомъ; но понеже тіи части, котри зъ Октоиха берутся, суть при кôнци Тріоди постнои выпечатани, для того въ дни

седмични Октоихъ при пѣнію Тріоди постнои есть излишный; въ недѣли же Тріодь не мае пѣній Октоиха, тôлько до нихъ ôтсылае; тутъ одже Октоихъ есть потребный ажь до Недѣли ваій, коли Октоихъ зо всѣмъ оставляеся. Тріодь постна заступае Октоихъ цѣлкомъ, такъ що зъ него ничь не береся въ слѣдуючи дни: въ субботу акаѳіста, въ недѣлю цвѣтоносну и черезъ цѣлый страстный тыждень ажь до субботы великои. Тріодь постна соединяеся съ Октоихомъ, такъ: *а)* Въ дни сырнои седмицѣ береся зъ Октоиха на вечерни стіхиры на Господи возвахъ, а на утрени сѣдални по першôмъ стихословіи, свѣтилни и тіи пѣсни канона, котрыхъ въ Октоиху не ма, одже въ понедѣлокъ пять пѣсней канона Октоиха кромѣ 1., 8. и 9. и т. д. *в)* Въ седмични дни четырдесятницѣ береся зъ Октоиха на утрени сѣдални по 1. стихословіи и свѣтилни, канонъ октоиха же трипѣсницемъ заступаеся, и въ седмични дни четырдесятницѣ цѣлкомъ оставляеся. *г)* Въ Недѣли же береся кромѣ тріоди и Октоихъ во всѣ недѣли вел. поста кромѣ недѣли цвѣтоносной.

Тріодь постна соединяеся также съ пѣніями минеи або трефологіона, именно: во всѣ седмични дни четырдесятницѣ береся кромѣ Тріоди зъ Минеи три або чотыри стіхиры на Господи возвахъ, а на утрени канонъ случившогося Святого, котрый съ малыми изнятіями, въ Тріоди указаными, цѣлый спѣваеся. Дни вел. поста, въ котри Минея цѣлкомъ оставляеся, суть: *а)* Всѣ Недѣлѣ постнои Тріоди начинаючи ôтъ недѣли Мытаря и Фарисея до Недѣли ваій включно; *в)* середа и пятокъ третои седмицѣ и четверъ пятои седмицѣ; *г)* субботы: мясопустна, сыропустна, першои и пятои седмицѣ и суббота Лазарева; *д)* всѣ дни страстнои седмицѣ. Но если бы въ тіи дни случився великій Святый (именно 24. Февр. обрѣтеніе главы Іоанна Предтечи, и 9. Марта св. сорокъ мученик.), або Святый храмовый, або праздники стрѣтенія и благовѣщенія, то ихъ служба и въ наведени дни береся. Суть однакожь и тутъ ограниченья, такъ: служба 40 мучениковъ не береся, если тіи Святи случатся въ четверъ, або субботу пятои седмицѣ; служба Іоанна Предтечи не береся въ субботу мясопустну, если тая 24. Февруарія выпадае, тôлько служба стрѣтенія береся всегда въ свôй день, а служба благовѣщенія ôтправляеся и въ страстну седмицю, служба храмового Святого же въ страстну седмицю не береся.

Тріодь цвѣтна содержитъ*) богослуженіе ôтъ субботы Лазаревои ажь до недѣли всѣхъ Святыхъ включно, а кромѣ того содержитъ службу праздника пресвятои Тайны Евхаристіи на цѣлый тыждень до отданія праздника, и послѣдованіе праздника сострадания пресв. Богородицѣ въ пятокъ вторoи Седмицы по Недѣли всѣхъ Святыхъ.

*) Ведля Львôвского выданья зъ р. 1746, бо инни Тріоди суть такъ роздѣлени, що въ постнôй Тріоди есть и богослуженіе страстнои седмицѣ.

Цвѣтна Тріодь соединяеся такъ якъ и постна съ Октоихомъ и съ пѣніями Минеи но инакшимъ способомъ. (О часѣ ôтъ субботы Лазаревои до великои субботы вже сказано при постнôй Тріоди). Розличія межи соедененіемъ постнои Тріоди съ Октоихомъ и межи соединеніемъ цвѣтнои Тріоди съ октоихомъ суть слѣдуючи: *а)* При цвѣтнôй Тріоди береся гдекотри пѣнія Октоиха не тôлько въ седмични дни, но и въ недѣли; *в)* Тріодь цвѣтна мае въ собѣ пѣнія Октоиха ведля порядку осьми гласôвъ, и той порядокъ кождого року есть постоянный; въ постнôй Тріоди же не ма того порядку, бо въ часѣ пѣнія постнои Тріоди не суть гласы що року тіи сами, но розличии; для того цвѣтна Тріодь выразно означае, котрого гласа Октоиха пѣнія маютъ въ поодиноки дни седмични и недѣли братися, а Тріодь постна каже тôлько загально, що береся дотычне пѣніе зъ Октоиха, но не каже, зъ котрого гласа, бо въ тôмъ часѣ не есть порядокъ гласôвъ що року постоянный; береся одже зъ припадаючого гласа; *г)* всѣ пѣнія Октоиха, котри въ часѣ цвѣтнои Тріоди берутся, суть въ Тріоди выпечатани, и для того есть книга Октоихъ въ тôмъ часѣ излишна.

Цвѣтна Тріодь береся також разомъ съ пѣніями Минеи начинаючи ôтъ Ѳоминои седмицѣ, т. е. ôтъ вечерни Ѳоминои недѣли такъ, що на вечерни береся три стїхиры на Господи возвахъ, а на утрени канонъ, звычайно „на четыре“, т. е. що зъ кождои пѣсни маютъ по ірмосахъ читатися чотыри слѣдуючи тропари. Минея зо всѣмъ опущаеся въ часѣ цвѣтнои Тріоди: Кромѣ страстнои седмицѣ, якъ высше сказано, во всѣ дни свѣтлои седмицѣ, во всѣ недѣли пятдесятницѣ, въ день преполовенія и его отданія, въ отданіе Пасхи, въ день вознесенія и его отданія, въ субботу предъ пятдесятницею, въ праздникъ сошествія св. Духа въ недѣлю и понедѣлокъ, въ недѣлю всѣхъ Святыхъ, въ праздникъ пресвятои Евхаристіи и его отданіе и въ праздникъ сострадания пресв. Богородицѣ. Службы святыхъ прилучившихся въ тіи дни, съ изнятіемъ середнихъ якъ св. Георгія и св. Іоанна (8. Мая), переносятся на инни дни, якъ „настоятель изволитъ“; бôльшимъ Святымъ одже, особливо Храмовому Святому ôтправляеся служба въ ихъ дни, хотяй бы случилися въ згадани дни.

10. Ірмологіонъ содержитъ въ нотахъ розличии пѣнія церковни Октоиха, Минеи и Тріоди, котри въ Церкви спѣвати, не читати належитъ, и ведля котрыхъ и многи инни пѣсни церковни спѣваются. Ірмологіонъ есть одже вытягъ зо всѣхъ головныхъ книгъ церковныхъ и содержитъ (вы-

данье Почаевске зъ р. 1794) по короткôмъ поученію (алфавитѣ) ірмологісанія пѣнія октоиха уряджени ведля осьми гласôвъ. Въ кождôмъ гласѣ есть въ нотахъ уложене, якъ маютъ на вечерни спѣватися стіхиры на Господи возвахъ съ догматами, догматиками и славами, потôмъ на утрени Богъ Господь явися намъ, тропарѣ воскресни, сѣдални, степенна, ірмосы всѣхъ девяти пѣсней съ свѣтилномъ; потôмъ подобни, болгарски и припѣвы къ стіхирамъ. При кождôмъ гласѣ суть такожь стіхиры великихъ праздникôвъ, котри на великôй вечерни мѣсто недѣльныхъ догматôвъ спѣваются. По осьмôмъ гласѣ суть тропарѣ спѣваеми по канонѣ недѣлнои полунощницѣ, два тропарѣ, котри спѣваются въ недѣлю по славословію; многомилостивенъ, припѣвы, свѣтилни́ и величанія различнымъ праздникамъ, потôмъ розлични пѣнія Тріоди постнои, котри въ часѣ Тріоди при розличныхъ богослуженіяхъ частѣйше приходятъ и ôтъ инныхъ пѣній розличаются, потôмъ пѣснь иже Херувіми и пѣснь благодарственна св. Амвросія „Тебе Бога хвалимъ“. При кôнци книги находится указаніе, яки ірмосы належитъ брати на утреняхъ Святыхъ въ кождый день цѣлого року, и на котрôмъ листѣ ихъ шукати. *) Такъ само суть тамъ указани ірмоси Тріоди цвѣтнои и постнои и ірмосы обиціны; ірмосы Октоиха же не указуются въ тôмъ указанію, бо цѣлый ірмологіонъ подѣленый ведля порядка осьми гласôвъ Октоиха, одже легко ихъ пôдъ поодинокими гласами найти. Впрочôмъ для лекшого вынайденья означено червоными буквами и въ текстѣ при кождôмъ ірмосѣ, стіхирѣ и т. д. коли ихъ належитъ спѣвати.

Зъ того великого ірмологіона здѣланый есть вытягъ, и въ 4ⁿᵉ выданый пôдъ заглавіемъ „Осмогласникъ изъ великаго ірмологіона изятый“. Львовъ 1858. — Гдекотри найчастѣйше употребляеми пѣнія ірмологіона и инни пѣсни церковни содержитъ „Гласопѣснецъ малый, изданый Вознякомъ во Львовѣ 1847“. Богогласникъ Львовъ, 1850 содержитъ пѣсни церковни въ нотахъ.

11. **Типикъ** есть уставъ або руководство, якъ маютъ богослуженія цѣлого року изъ всѣхъ высше наведеныхъ церковныхъ книгъ ôтправлятися. Типикъ (Перемыскій у насъ обще употребляный, выданый р. 1852. Іер. Іаковомъ Досков-

*) Въ нашихъ книгахъ церковныхъ числятся або листы (картки), або стороны, такъ въ Октоиху, Тріодяхъ, ірмологіонѣ числятся листы, и въ нихъ опредѣляются стороны такъ, що або кажеся: зри листъ, чимъ означаеся, що дотычне мѣстце, до котрого ôтсылаеся, лежитъ на першôй сторонѣ того листа, або кажеся: зри листъ на оборотѣ, т. е. що дотычне мѣстце находится на другôй сторонѣ сказаного листа. Въ инныхъ книгахъ, якъ въ часословѣ, трефологіонѣ числятся стороны.

скимъ, сотр. пароха катедральнoго а потôмъ разсмотренъ, понѣкуду исправленъ и по потребѣ розширенъ Архіпресвитеромъ Григоріемъ Шашкевичомъ р. 1870) дѣлится на слѣдуючи части: *а)* О правилѣ церковномъ во обще; *в)* уставъ священнослуженія, т. е. якъ совершаеся вечерня мала и велика, повечеріе, полунощниця, утреня, часы и літургія; *г)* уставъ на часъ ôтъ другои Недѣли по сош. св. Духа до Недѣли Мытаревои; *д)* уставъ на часъ ôтъ Нед. Мытаря до другои Недѣли по Сош. св. Духа; *е)* указы о полиелеи, катавасіи рядовôй, пѣсни „велкчитъ“, о изобразительныхъ и антіфонахъ и о отпустахъ съ доповнительными примѣчаніями; *ж)* въ додатку содержитъ шѣсть стовпôвъ съ началами стовпôвъ евангелійныхъ вынятыми зъ індіктіона и короткій указъ пасхаліи. — Типикъ составленый есть на основѣ книгъ церковныхъ, на котри часто ôткликуеся, и въ нихъ треба шукати поясненія, если бы въ типику щось неповно або не цѣлкомъ ясно було сказане.

12. **Требникъ** есть книга, котра содержитъ молитвы опредѣлени при справованью св. Тайнъ и розличныхъ церковныхъ освященій и благословеній. Называеся требникъ ôтъ головного содержанья, т. е. ôтъ чинôвъ св. Тайнъ, котри христіянамъ необходимо суть потребни. Зъ греческа называеся евхолоіонъ, т. е. молитвословъ. Требникъ, котрый у насъ теперь законно есть приписаный, есть по приказу Синода Замостского (зас. 3., тит. 3. о св. Тайнахъ) ставленый, св. Апостольскимъ Престоломъ одобреный, и першій разъ за соизволеніемъ Митрополита Кіевского и всея Руси Аѳаназія на Шептицахъ Шептицкого р. 1739 выданый, и инного Требника у насъ употребляти не позволено. Требникъ*) дѣлится на слѣдуючи части: По короткôмъ поученію, якъ священикъ мае св. Тайны совершати содержитъ послѣдованіе всѣхъ святыхъ Тайнъ; чинъ погребенія священикôвъ и мірянъ дорослыхъ и младенцѣвъ въ протягу цѣлого року и свѣтлои седмицѣ съ додаткомъ парастаса; потôмъ слѣдуе чинъ о панагіи и великого и малого освященія воды, дальше чинъ изгнанія бѣсôвъ изъ человѣка, и розлични инни благословенія и освященія людей, звѣрятъ и предметôвъ мірскихъ и церковныхъ; потôмъ формы Т. Покаянія на розлични случаи, почôмъ слѣдуютъ чины благословенію кладьбища, угольного каменя новои Церкви, и благ. новои Церкви, сосудôвъ церковныхъ, чинъ примирительный оскверненои Церкви и кимитира и многи инни молитвы. — Упорядкованье Требника оставляе для пересмотра много до желанья.

Кромѣ наведеныхъ книгъ церковныхъ содержа-

*) Найбôльше роспросторонене есть выданье Перемыске р. 1844. Новѣйшими часами выйшовъ той Требникъ во Львовѣ.

чихъ все богослуженіе и уставъ, якъ оно мае совершатися, остали еще инни меньши книги, вытяги зъ однои або бôльше книгъ для догôдности служителей церковныхъ, або вѣрного народа составлени и выдани, такъ: Октоихъ недѣльный, котрый содержитъ тôлько службу недѣльну. (Перемышль 1852.) Изборникъ благопотребныхъ церковныхъ чинôвъ и службъ изъ Часослова Літургикона, Октоиха, Минеи и Тріоди (Львôвъ 1873), книга дуже практична и пожиточна такъ для священьства, якъ особливо для вѣрныхъ, бо содержитъ богослуженіе на всѣ недѣли и праздники цѣлого року, и вѣрни маючи еи въ руцѣ могутъ истинно и дѣйстно въ богослуженію удѣлъ брати. Такій самъ, но меньше повный Сборникъ бувъ пôдъ заглавіемъ „Великій Сборникъ" выданый въ Вѣдни 1886. — Страстникъ, т. е. книга содержаща евангелія, котри читаются въ страстнôй седмици.

Самостоятельни книги церковни для приватного ужитку суть въ кôнци: акаѳістникъ и молитвословы для мірянъ. Акаѳістникъ (выданый во Львовѣ 1864) содержитъ молитвы утрени и вечерни, передъ и по причащенію и 20 акаѳістôвъ. Молитвословы для мірянъ содержатъ розличии молитвы зъ книгъ церковныхъ выняти, або ôтъ побожныхъ людей на розличии хвилѣ и потребы чоловѣка составлени, и ихъ число есть досыть велике, но они въ загалѣ для народа не суть цѣлкомъ отвѣтни, для того що суть народу по бôльшôй части незрозумѣли. Молитвословъ повиненъ бути писаный языкомъ того народа, котрый го употребляе, щобы кождый образованый и необразованый розумѣвъ кожде слово, и не тôлько слова вымавлявъ, но ихъ духомъ перенявся. Молитвы выняти зъ книгъ церковныхъ суть прекрасни, но ихъ красоту неученый чоловѣкъ ажь тогди пôйме, если они будутъ вѣрно ôтдани его языкомъ, въ противнôмъ разѣ его молитва остане бôльше або меньше механичнымъ вымавляньемъ незрозумѣлыхъ для него словъ. Тому недостатку хотѣвъ оденъ издатель тымъ зарадити, що додавъ словаръ труднѣйшихъ слôвъ; но той способъ цѣли не отвѣчае, бо кто схоче ôтъ чоловѣка молитвою сердечно занятого вымагати, щобы ôнъ при каждôмъ незрозумѣлôмъ словѣ дивився въ словари? Тое съ певностью не причиннлобыся до пôднесенья его побожности. Намъ одже доконьче есть потребный молитвословъ писаный жіючимъ языкомъ; но тутъ зновъ треба стеречися крайности, въ яку попавъ издатель Молитвенника Вѣденьского, котрый при всѣй цѣнности матеріала еще меньше отвѣчае своѣй цѣли, якъ инни молитвословы, и есть зо всѣмъ нездалый.

Переглянувши такъ всѣ книги церковни не могу не звернути увагу на ихъ пребогате и прекрасне содержанье: есть то великій скарбъ духовный, котрый духа читателя не тôлько покрѣпляе, потѣшае и до Бога пôдноситъ, но и въ умѣетности збогачае, и особливо для проповѣдника, учителя и въ загалѣ для душпастыря есть неоцѣненои вартости, и истинно тіи книги заслугуютъ, щобы ихъ священикъ порядочно читавъ. Если Соборы усердно поручаютъ священикамъ пильне и часте читанье Письма св. и письмъ св. Отцѣвъ, то безперечно заслугуютъ на тое и книги церковни, бо они содержатъ св. Письмо и церковне Преданіе.

V. ГЛАВА.

Священнодѣйствія.

§. 197.

Переглядъ.

Внутренне настроенье духа, котрымъ чоловѣкъ при богослуженью есть перенятый, обявляеся не тôлько словомъ, но такожь и посредствомъ органôвъ тѣлесныхъ, такъ що истинно душа и тѣло чоловѣка ôтдае Богу довжну честь и славу. Про тое, якъ въ §. 149 показано, и розличии движенія и дѣйствія тѣла съ богослужебными чинами получени, котри въ ширшôмъ значенью слова священнодѣйствіями называемо, становлятъ форму богослуженія. Тутъ одже буде бесѣда о тыхъ священодѣйствіяхъ, о скôлько они въ обемъ загальнои літургики впадаютъ, о прочихъ же священнодѣйствіяхъ, котри поодинокимъ чинамъ літургичнымъ суть свойственни, якъ зливанье водою при крещенію и т. п. буде бесѣда въ частнôй літургицѣ. Загальни священнодѣйствія ôтносятся до поставы и движеній цѣлого тѣла и его поодинокихъ частей.

§. 198.

Постава и движенія тѣла.

1. Обнаженье головы при богослуженію. Въ тôмъ взглядѣ заховали христіяне всегда приказъ Апостола Павла, котрый каже: „Всякъ мужъ молитву дѣя или пророчествуя покрытою главою, срамляетъ главу свою. И всяка жена молитву дѣющая или пророчествующая откровенною главою, срамляетъ главу свою: едино бо есть и тожде остриженнѣй. Аще бо не покрывается жена, да стрижется: аще ли же срамъ женѣ стрищися или бритися, да покрывается: мужъ убо не долженъ есть покрывати главу, образъ и слава божія сый;

жена же слава мужу есть: Нѣсть бо мужь отъ жены, но жена отъ мужа: ибо не созданъ бысть мужъ отъ жены, но жена отъ мужа. Въ насъ самѣхъ судите, лѣпо ли есть женѣ откровеннѣй Богу молитися? Или и не самое естество учитъ вы, яко мужь убо аще власы раститъ, безчестіе ему есть: жена же аще власы раститъ, слава ей есть? Зане растѣніе власовъ вмѣсто одѣянія дано бысть ей“ (І. Кор. 4—15). Ведля тыхъ слôвъ Апостола мае мужъ при богослуженію ôткрывати голову на знакъ соеи зависимости и смиренности передъ Богомъ, жена же мае голову при богослуженію закрывати. Тому закону спротивлялися еще за часôвъ Тертулліана дѣвицѣ, котри кажучи, що той законъ выданый есть тôлько для женъ, не хотѣли головы при богослуженіяхъ закрывати, що Тертулліану дало поводъ до написанья письма: „De velandis virginibus“, въ котрôмъ доказуе, що въ рѣчи стоячій законъ ôтноситсл такъ до женъ якъ и до дѣвиць. О скôлько и якъ той законъ женьскій полъ нынѣ заховуе, обще вѣдомо.

2. Стоянье и сидженье. Звычайна постава тѣла при молитвахъ и богослуженьяхъ есть стояча. Тая постава тѣла при молитвѣ була въ старôмъ Завѣтѣ знаема и принята, якъ посвѣдчаютъ многи мѣстця св. Письма, такъ: Быт. 18., 22., 19., 27. II. Паралип. 20., 13. и инни, и въ христіаньствѣ остала задержана. Стоянье при молитвѣ есть символомъ воскресенія Христового и послѣдуючого зъ ôтти радостного пôднесенья души до Бога, такожь нашого норовственного воскресенія ôтъ работы грѣха до свободы добродѣтели, ôтъ рабства тьмы до свободы дѣтей божихъ. И истинно само внутренне почутье чоловѣка каже, що отвѣтнѣйше и приличнѣйше есть стояти передъ лицемъ Бога, котрого и небесни силы со страхомъ и трепетомъ окружаютъ; для того и самъ Христосъ каже о своихъ послѣдователяхъ, що они стоятъ при молитвѣ коли у Марка 11., 25. каже: „Егда стоите молящеся“, котри слова однакожь не содержатъ приказа, щобы вѣрни тôлько стоячи молилися, лише одобряютъ тую поставу тѣла при молитвѣ. — Однакожь не есть заказано при богослуженью въ певни часы сидѣти. Тое доказуютъ выразно наши книги церковни, такъ въ літургіи коптійскôй св. Григорія*) возглашае діаконъ: „Сидящіи востаните“ (qui sedetis surgite); въ Александрійскôй літургіи св. Василія В. діаконъ по причащеніи возглашае:**) „Къ молитвѣ востаните“ (*ἐπὶ προσευχὴν στάθητε*); дальше поодиноки части псалтыря, котри пôдчасъ богослуженій читати належитъ, называются сѣдалнами, понеже пôдчасъ ихъ читанья вôльно було сидѣти;

---

*) Renaudot, liturgiarum orientalium collectio. Paris 1766. L. I. pag. 28. et 100.

**) Ibidem, pag. 84.

кромѣ того есть знову богослуженье именемъ акаѳістъ, пôдчасъ котрого не вôльно було сидѣти, зъ чого слѣдуе, що пôдчасъ инныхъ моленій можна було сидѣти, бо инакше тое имя не мало бы змысла, если бы при ніякôмъ богослуженію не вôльно було сидѣти. Изъ наведеныхъ случаѣвъ, котри выняти суть изъ давныхъ літургій греческихъ, и изъ инныхъ богослуженій, при котрыхъ каѳісмы читаются, показуеся, що при каждôмъ богослуженью були хвилѣ, коли було вôльно сидѣти; для того мнѣніе, якобы при богослуженью николи не було вôльно сидѣти, есть безосновне и спротивляеся исторіи давныхъ восточныхъ літургій, котрыхъ текстъ на многихъ мѣстцяхъ доказуе, що при богослуженьяхъ вôльно було також въ певни часы сидѣти.

3. Клячанье. Звычай при певныхъ моленіяхъ и богослуженіяхъ клячати, або колѣна приклоняти есть такъ давный, якъ само христіаньство. Вже св. Письмо оповѣдае, що Іисусъ Христосъ на горѣ елеоньскои „поклонь колѣна моляшеся“ (Лук. 22., 41.), дальше тое само оповѣдае св. Письмо о св. Стефанѣ, коли бувъ укаменованой (Дѣян. 7., 60.), о св. Петрѣ, котрый хотячи воскресити Товіѳу „преклонь колѣна помолися“ (Дѣян. 9., 40), о св. Павлѣ, котрый въ своѣй подорожи въ Іерусалимъ въ Мілитѣ „преклонь колѣна своя, со всѣми ими помолися“ (Дѣян. 20., 36.), а въ Тирѣ, коли го всѣ ôтпроваджали „преклоньше колѣна помолихомся“. (Дѣян. 21., 5.) Самъ же Апостолъ напôмнувши Ефесянъ каже: „Сего ради прикланяю колѣна моя ко Отцу Господа нашего Іисуса Хріста“. (Ефес. 3., 14.) Колѣноприклоненье одже, котре вже въ старôмъ Завѣтѣ (Быт. 17., 3., 17. Числ. 16., 22.) було знаеме, находимо въ Церкви христіаньскôй вже за часôвъ апостольскихъ, и той звычай задержався въ Церкви по всѣ часы. О тôмъ свѣдчитъ найперше Евсебій оповѣдаючи (hist. eccl. l. II. c. 23.) о св. Апостолѣ Яковѣ, що той Апостолъ въ храмѣ всегда колѣна преклонивши молився, про що его колѣна съ часомъ сталися такъ твердыми, якъ шкôра вельблуда. Тертулліанъ (de orat c. 17., 23.) каже, що христіане порядочно молилися преклонивши колѣна, а св. Іоаннъ Златоустъ каже: „Симъ напоминаю васъ, щобысьте молилися супокôйно колѣна преклонивши и руки вознѣсши“; (de Anna, sermo IV. opp. tom. 4. col. 668.) а на иннôмъ мѣстци: „Примѣръ Христа (на горѣ елеоньскôй молящогося) поучае насъ, щобысьмо були въ молитвѣ постоянни; щобысьмо стоячи возносили не тôлько тѣлесни но и душевни очи, и щобысьмо прикланяючи колѣна сокрушили сердця наши“. (Ом 80. до Іоан. 17., 1. tom. 8. col. 433.) Тое посвѣдчаютъ и инни писателѣ, а св. Василій поясняе значенье колѣноприклоненїя словами: „Во всякôмъ колѣноприклоненію и востанію ôтъ тогожь показуемъ самымъ дѣломъ, що

мы повержени грѣхомъ упали на землю, а человѣколюбіемъ сотворившого насъ остали возвани на небо". (О св. Духу гл. 27.) Не пôдлежитъ одже ніякому сомнѣію, що колѣноприклоненіе ôтъ апостолскихъ часôвъ въ Церкви находилося, и для того мнѣніе тыхъ, котри утверджаютъ, що ведля нашого обряда съ изнятіемъ на сошетвіе св. Духа впрочôмъ николи не треба клякати, походитъ або зъ неоснованого упередженья, або властиво зъ совершеного незнанья исторіи церковнои. Для потвердженья своего мнѣнія покликуются на 20. канонъ І. Никейского Собора зъ р. 325. но неслушно. Бо той канонъ говоритъ тôлько о пятдесятници, и бувъ властиво выданый противъ чотырнадесятникôвъ (quattuordecimani), т. е. тыхъ, котри пасху обходили разомъ съ жидами дня 14. мѣсяця Нізанъ, незважаючи, чи той день припадавъ на Недѣлю чи нѣ, и щобыся розрôжнити ôтъ прочихъ, котри пасху праздновали въ Недѣлю, противъ тогдашному звычаю въ часъ пятдесятницѣ клякали; одже 20. канонъ Собора Никейского не заказуе всегда клякати, а если заказовавъ клячати въ пятдесятницю, то мавъ важну причину, котра ôтъ давна перестала существовати, и для того самъ той канонъ противнымъ законнымъ звычаемъ ôтъ многихъ вѣкôвъ оставъ знесеный. Безъ найменьшои пôдставы покликуются противники клячанья пôдчасъ Літургіи на слова літургіи: „Станѣмъ добрѣ, станѣмъ со страхомъ", и „Прости пріимше"; бо що тутъ говорится, не мае розумѣтися о тѣлеснôмъ стоянью, або о простôй поставѣ тѣла, но тое мае разумѣтися въ змыслѣ норовственнôмъ. Тіи слова поясняе св. Іоаннъ Злат. такъ: „Бо що діаконъ всѣмъ приказуе тыми словами: Станѣмъ добрѣ (слова літургіи) не на дармо есть установлено; но щобысьмо на земли лежаще гадки наши вознесли, и щобысьмо, ôткидаючи лѣнôсть походячу зъ житейскихъ (мірскихъ) попеченій, могли нашу душу передъ Богомъ просту поставити. А що то есть правда, и що тіи слова не тычатся тѣла но души, послухаймо Павла, котрый тіи слова такъ само уживае. Бо коли до упавшихъ и пôдъ тягаромъ скорбей майже ôтчаяваючихъ писавъ, сказавъ: „Тѣмже ослабленныя руки и ослабленныя колѣна исправите". (Евр. 12., 12.) Чи скажемо, що ôнъ о тѣлесныхъ рукахъ и колѣнахъ говоритъ? Нѣ: бо не говоритъ до людей занятыхъ бѣганьемъ и борбами, но приказуе тыми зловами воздвигнути силы душевни притиснени искушеніями". (De incomprehensibili Dei natura, hom. 4. opp. t. I. col. 734.) Такъ само маютъ розумѣтися и слова: Прости пріимше. — Зо всѣмъ безосновне есть наконецъ мнѣніе, що до св. Причастія належитъ приступати стоячи, т. е. що пôдчасъ принятія св. Тайны Евхаристіи належитъ стояти, не клячати; бо вже канонъ Собора Картагійского IV. выразно каже: Poenitentes etiam die

remissionis genua flectant". (Can. 82). Есть тутъ бесѣда о кающихся, котрымъ вже тогди выразно було приказано клячати и въ тіи дни, въ котри прочи вѣрни ведля тогдашнои практики не клякали. Но никто не схоче перечити, що чоловѣкъ приступаючій до св. Тайнъ Покаянія и Евхаристіи есть каянникъ, (poenitens) одже вже ведля законôвъ першихъ вѣкôвъ довженъ клячати. Колѣноприклоненіе основуеся одже ведля сказаного на преданію Апостольскôмъ въ Церкви по всѣ вѣки и всюди свято хороненôмъ.

4. Поклоны и простертье на земли. Поклоны суть двояки: мали и велики. Малый поклонъ есть, если накланяемъ тѣло немного, и такъ покланьяются вѣрни входячи и выходячи зъ Церкви и при богослуженіяхъ, где тіи поклоны выразно указани. Великій поклонъ есть, коли упадаемъ на колѣна и руками и головою дотыкаемся земли. Въ церковныхъ книгахъ поклоны называются метаніями ôтъ греческого *μετανοία*, покаяніе, понеже Греки называли всяке дѣло, котре чоловѣкъ предпринимавъ для умертвленья своего тѣла, покаяніемъ (*μετανοία*), а понеже и поклоны тôй цѣли служатъ, для того Греки называли ихъ такожь дѣломъ покаянія або коротко покаяніемъ, *μετανοία*, котре имя съ малою перемѣною и наши церковни книги въ тôмъ самôмъ змыслѣ приняли. Впрочôмъ простѣйше есть поясненье слова метаніе ôтъ метати, *βάλλειν* jacere. *) Коли належитъ велики поклоны творити, показуютъ книги церковни, особливо Тріодь постна, бо велики поклоны, метанія, приписани особливо въ великôмъ постѣ.

Простертье на земли яко знакъ найбôльшого смиренія и роскаянія було вже въ старôмъ завѣтѣ знаеме, (Быт. 17., 3., 16., 22. Іис. Nab. 5., 14.) и той звычай стрѣчаемъ такожь въ Церкви христіаньскôй ôтъ першихъ вѣкôвъ. Такъ простерти на землю молили каянники першихъ вѣкôвъ входячихъ до Церкви вѣрныхъ о ходатайство; но такожь и прочи вѣрни въ надзвычайныхъ случаяхъ въ тôмъ положенью тѣла молили Бога о помôчь. Историкъ Сократесъ (hist. eccl. l. III. c. 13.) оповѣдае, що Епископъ Царгородскій Александеръ упавъ на лице передъ престоломъ, и черезъ кôлька дней и ночей такъ моливъ Бога о просвѣщеніе, якъ мае поступити собѣ съ Аріемъ; Теодоретъ оповѣдае, (hist. eccl. l. V. c. 18.), що Імператоръ Θеодозій Великій, коли оставъ черезъ св. Амврозія зъ Церкви выключеный, и потôмъ за позволеньемъ того Епископа перший разъ до Церкви прійшовъ, не стоячи ани колѣна приклонивши, но на земли лежачи молився словами псаломника: „Прильпе земли душа

*) Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862 pag. 366. каже: метаніе corporis et capitis inclinatio, *μετανοία* метати *βάλλειν* jacere.

моя: живи мя по словеси твоему". Той обрядъ задержався по нынѣшни часы при удѣляню Тайны Священьства и при торжественнôмъ обѣтѣ монашескôмъ, такожь и межи вѣрными часомъ стрѣчаеся.

§. 199.

Движенія поодинокихъ частей тѣла.

1. **Знакъ креста святого.** Звычай себе знакомъ крестнымъ знаменати або креститися походитъ зъ апостольскихъ часôвъ, якъ посвѣдчае св. Василій В. кажучи: Щобы уповающіи на имя Господа нашого Іисуса Христа знаменалися образомъ креста, кто учивъ писаніемъ? не по тайному ли то преданію?" (Прав. 97. о св. Духу гл. 27.) О тôмъ звычаю говорятъ св. Отцы яко о чôмсь обще знаемôмъ и употребляемôмъ, въ котрыхъ имени наводжу тôлько Тертулліана, котрый (de corona milit. c. 3.) такъ пише: „При всякôмъ входѣ и выходѣ, при одѣянію, умыванью, при столѣ, при запаленью свѣчи, идучи спати и при всякôмъ нашôмъ занятію осѣняемъ чоло знакомъ креста", *) И той побожный звычай захowуеся у христіанъ по нынѣшни часы.

Въ першихъ столѣтіяхъ знаменали звычайно тôлько чело знакомъ креста, щобы тымъ Христа явно исповѣсти, и знакомъ его пониженья упражнятися въ смиренію, якъ каже св. Іоаннъ Златоустъ: „Для того и въ дома, и на стѣнахъ, и на ôкнахъ и на чолѣ и въ духу образуемъ знакъ креста". (Ом. 54 до Мат. opp. t. 7. col. 537.) При тôмъ изображали на чолѣ рôвнораменный або такъ званый греческій крестъ (+) великимъ пальцемъ правои руки, прочи же пальцѣ були зогнени и вкупѣ соединени держалися. Або тымъ самымъ способомъ знаменали не тôлько чоло, но и уста и грудь, о котрôмъ способѣ говоритъ св. Іоаннъ Златоустъ въ ом. 87. до Матея (t. 7. col. 773.**). Найчастѣйше уживаный способъ креститися же есть такъ званый великій крестъ, при котрôмъ складаются перши три пальцѣ въ одно, и кладутся найперше на чоло, при чôмъ мовится: **Отца**, потôмъ на груди вымавляючи: и **Сына**, потôмъ на праве рамя кажучи: и **святаго**, а на конецъ на лѣве рамя, при чôмъ мовится: **Духа**, аминь. Три

---

*) Малиновскій, знаменіе крестное въ рускôмъ Сіонѣ. Львôвъ 1874, ст. 513. сл.

**) Гдекотри писателѣ кажутъ, що той звычай креститися походитъ зъ 6. столѣтія, такъ Wetzer und Welte, Kirchenlexikon, 6. Bd., S. 277, а за нимъ писатель употреблянои у насъ літургики, котрый каже такожь, що той способъ креститися походитъ зъ 6. ст., а яко доказъ наводитъ згадане мѣстце Златоуста. Но якъ може Златоусгъ, († 407) свѣдчити о тôмъ, що сталося ажь въ 6. ст., того той писатель не каже.

пальцѣ складаеся для того, щобы тымъ высказати вѣру въ Бога въ Тройци святôй единого, и для того есть такожь звычай три разы креститися. Латинники кладутъ руку найперше на лѣве ажь потôмъ на праве рамя; но то на одно выходитъ, понеже они найперше мовлятъ: Spiritus, а потôмъ: sancti. Знакъ креста св. означае: *а)* Явну исповѣдь нашои вѣры въ Христа роспятого, нашои надѣи, що тôлько въ Христѣ и черезъ Христа можемо спасеніе осягнути, и нашои любви ко Христу. *в)* Тымъ знакомъ мы заявляемъ, що не ганьбимося креста, но що узнаемъ го съ Апостоломъ за нашу славу и найбôльшу окрасу. *г)* Крестный знакъ есть для насъ всегдашною наукою и напôмненьемъ, щобысьмо роспяли наше тѣло съ его похотями, и щобысьмо памятаючи на науку Роспятого съ нимъ и ведля его воли жили, и сталися достойными съ Христомъ вѣчнои славы сподобитися. *д)* Въ кôнци знакомъ крестнымъ мы символично дѣлаемъ обѣтъ, що нашъ умъ, наше серде и наше тѣло буде Богу вѣрно служити.

Знакъ креста дѣлаемъ такожь при благословенію инныхъ людей, або предметôвъ, и тымъ знакомъ молимо Бога, щобы ôнъ излѣявъ благодати на крестѣ заслужени на того, кого благословимо. При благословенію складаеся пальцѣ правои руки такъ, що они изображаютъ буквы ІС. ХС., т. е. Іисусъ Христосъ. При тôмъ ставляеся одже указательный палецъ просто, а середній згинаеся не много, такъ що тіи два пальцѣ изображаютъ ІС.; великій палецъ кладеся поперекъ надмизинного, котрый мало згинаеся и такъ образуеся буква Х., а мизинный палецъ мало зôгнутый образуе букву С.; всѣ пальцѣ правои руки образуютъ одже ІС. ХС.

2. **Приклоненье головы**, за котре вже Апостольски Конституціи и найдавнѣйши Літургіи згадуютъ, означае наше смиреніе передъ Богомъ, и приписане есть при гдекотрыхъ молитвахъ, особливо же при благословеніяхъ.

3. **Пôдниманье, складанье, роспростиранье и возложенье рукъ.** О воздвиганью рукъ споминае вже Апостолъ, коли каже: „Хощу оубо, да молитвы творятъ мужіе на всякомъ мѣстѣ, воздѣюще (воздвигаючи) преподобныя руки безъ гнѣва и размышленія", (I. Тімот. 2., 8.) и о тôмъ звычаю говорятъ многи св. Отцы и писателѣ Церковни, такъ каже Тертулліанъ: Мы не тôлько воздвигаемъ руки, но и роспростираемъ ихъ, чимъ наслѣдуемо страсти Господни и молячися исповѣдуемъ Христа". (De orat. c. 11.) Воздвиганье рукъ есть символомъ пôднесенья нашои души до Бога, або видимымъ знакомъ сердечнои молитвы.

Складанье рукъ при молитвѣ есть безъ сомнѣнія такожь дуже давне, но о нѣмъ говоритъ найперше П. Николай I., котрый о складаню рукъ згадуе въ посланію до Болгарôвъ, и тоежь такъ поясняе: Складанье рукъ пригадуе на Мат.

22., 23. (о немилосерднômъ слузѣ) и узмысловляе прошеніе, щобы Богъ въ день суда не велѣвъ намъ руки звязати и насъ въ тьму кромѣшнюю кинути, понеже мы сами звязуемъ наши руки т. е. каемся за наши грѣхи и есьмо готови вдячно пôддатися всякôй дочеснôй карѣ". (Respons ad Bulgar. c. 54.)

Роспростиранье рукъ знаеме вже въ старômъ завѣтѣ, и найдавнѣйшимъ писателямъ христіаньскимъ, якъ Тертулліану на наведенômъ мѣстци, и тымъ мы образуемъ нашими руками образъ креста, на котрômъ Христосъ умеръ, и тымъ исповѣдуемъ, що тôлько черезъ заслуги Христа могутъ наши молитвы бути ôтъ Бога выслухани; а ведля св. Іоанна Златоуста (до пс. 140.) молящійся хоче черезъ знуженье и трудъ полученый съ роспростертьемъ рукъ при молитвѣ хоть по части Богу задосыть учинити за тіи премнoги грѣхи, котрыхъ руками допущаеся. Возложенье рукъ уживаеся при благословеніяхъ, особливо при Т. Крещенія и Священьства.

4. Біенье въ груди походитъ зо старого завѣта, бо мытарь біеся въ груди; (Лук. 18., 13.) и оно остало приняте въ Церкви христіаньскôй яко признанье, щосьмо грѣшни, и заслугуемо на кару божу. „Що инного значитъ битися въ груди, каже св. Августинъ, якъ обвиняти тое, що есть въ нашôй груди, (т. е. серци) и видимымъ удареньемъ скрытый грѣхъ карати?" (in ps. 146.) Для того битье въ груди уважаеся яко знакъ покаянія.

5. Очи тримаеся звычайно спущени, такъ на знакъ смиренія и скромности, якъ и щобыся устеречи ôтъ рострясенья черезъ поглядъ на инни предметы. Тôлько тамъ, где выразно есть приписане, пôдноситъ священикъ очи въ гору на знакъ пôднесенья серця до Бога по примѣру Христа, котрый вознесши очи молився ко небесному Отцу.

6. Цѣлованье престола и святыхъ рѣчей и цѣлованье мира. Цѣлованье есть знакомъ почитанья и любви, и въ тômъ значеню находится въ церковнômъ уживаню ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ. Тертулліанъ говоритъ (lib. II. ad uxor. c. 4.) о цѣлованю узôвъ мученическихъ, а св. Іоаннъ Златоустъ о цѣлованю порогôвъ и дверей церковныхъ, (ом. 30. до II. Кор.) и о цѣлованю креста и евангелія. Особливо въ уживаню есть теперь цѣлованье престола и евангелія крестôвъ и образôвъ, мощей Святыхъ и св. мира и инныхъ освященыхъ предметôвъ. Особливо замѣчательне есть такъ зване цѣлованье мира (osculum pacis), т. е. красный зъ апостольскихъ часôвъ походячій звычай, що пôдчасъ літургіи на возванье священика клиръ и народъ цѣлованьемъ свое взаимне единьство и любовь внѣшно оказовали. Той звычай основуеся безсомнѣнно на частômъ упоминанью Христа, щобы его наслѣдники заховали взаимну любовь и згоду; а щобы тую заповѣдь Христову вѣрнымъ особливо тогди живо пригадати, коли совершалася безкровна жертва, памятникъ любви Христовои, выбрала Церковь той видимый знакъ, и узаконила цѣлованье мира въ часѣ Літургіи. Существованье того обряда посвѣдчаютъ всѣ найдавнѣйши Літургіи, въ котрыхъ находимо молитвы передъ цѣлованьемъ мира, такъ н. пр. въ Літургіи св. Якова молится священикъ: „Господи Боже нашъ, сотвори насъ хотяй недостойныхъ, сподобитися сего спасенія: щобысьмо отъ всякія прелести, и отъ всякого лицепріимства очищени, цѣловалися взаимно цѣлованіемъ святымъ и божественнымъ, соединени союзомъ любви и мира". Въ Літургіи св. Василія Александрійскго молится священикъ передъ цѣлованьемъ мира такъ: „Боже великій и вѣчный, сотворивый чоловѣка въ нетлѣніи, и смерть, котра черезъ ненависть діавола въ свѣтъ прійшла, черезъ животворяще присутствіе единороднаго Сына твоего уничтоживый: наполнивый землю миромъ зъ небесъ посланымъ . . . благоволи очистити насъ отъ всякія злобы, отъ всякого зла и прелести: и сподоби насъ взаимного цѣлованья въ цѣлованіи святомъ". О тômъ каже такожь св. Юстинъ М. (въ I. апол.): „По окôнченью молитвъ поздоровляемся взаимнымъ цѣлованьемъ"; и за той обрядъ літургичный споминаютъ и западни літургіи. Однакожь цѣлованіе мира не въ каждôй літургіи дѣялося въ той самъ часъ. Въ восточныхъ літургіяхъ мало оно мѣстце передъ канономъ, тамъ где и теперь діаконъ возглашае: Возлюбимъ, въ Амврозіаньскôй Літургіи и въ Африканьскихъ по „Отче нашъ", въ Римскôй Літургіи же передъ самымъ Причастіемъ. При тômъ цѣловали клирики Епископа а потômъ сами себе, такожь мужчины межи собою, и ôтдѣльно женьщины сами себе. Цѣловалися въ лице и при тômъ обнималися, якъ показуеся зъ 15. катихизы Кирила Іерусалимского и зъ 127. бесѣды св. Августина. Той звычай тревавъ на западѣ до 13. столѣтія, бо еще П. Иннокентій III. говоритъ о нѣмъ (lib. 17. de mysterio altaris c. 5); но ôтъ коли вѣрни въ Церкви перестали ôтдѣльно ведля полôвъ стояти, оставъ той обрядъ знесеный. У насъ задержалося цѣлованье мира пôдчасъ Літургіи передъ „Вѣрую", тогди по возгласѣ: „Возлюбимъ другъ друга" цѣлуются священики при соборнôй Службѣ въ рамена поздоровляючися словами: Христосъ посредѣ насъ; есть и будетъ; а діаконы межи собою. Если тôлько оденъ священикъ літургізае, то цѣлуе воздухъ надъ дискосомъ, потômъ надъ чашею, а наконецъ край престола. Въ кôнци есть у насъ послѣдне цѣлованіе усопшихъ при похоронахъ.

Переглянувши такъ всё, що всѣмъ богослужебнымъ чинамъ есть вспôльне, и що про тое въ объемъ загальнои літургики належитъ, слѣдуе теперь приступити до поодинокихъ богослужебныхъ чинôвъ, котрыхъ поясненье и представленье буде предметомъ частнои Літургики.

ДРУГА РОСПРАВА.

Частна Літургика.

§. 200.

Понятіе и подѣлъ.

Частна Літургика занимаеся поясненьемъ поодинокихъ въ собѣ заключеныхъ богослужебныхъ чинôвъ, и подае правила, ведля котрыхъ они совершатися маютъ. Всякого рода богослуженія ôтправляются або для всѣхъ вѣрныхъ, або тôлько для поодинокихъ членôвъ, и ведля того розличаются всенародни и (въ наведенôмъ змыслѣ) приватни або частни богослуженія. До першихъ належитъ Літургія, яко найважнѣйше богослуженіе, и всѣ прочи Церковію установлени щоденни богослуженія, котри однымъ именемъ называются правило и суть слѣдуючи: вечерня, повечеріе, полунощниця, утреня и часы; до другихъ належатъ чины св. Таинъ и Освященій съ благословеніями. Ведля того дѣлимо частну Літургіку на два ôтдѣлы:

Першій ôтдѣлъ: О всенародныхъ богослуженіяхъ.

Другій ôтдѣлъ: О богослужебныхъ дѣйствіяхъ для поодинокихъ людей.

I. Отдѣлъ.

Всенародни богослуженія.

§. 201.

Понятіе, значенье и подѣлъ.

Пôдъ всенародными богослуженіями розумѣются таки літургични чины и общи моленія, котри головно намѣряютъ прославленіе Бога на внѣ, а чоловѣкови до осягненья ласки божои помагаютъ, и въ тôй цѣли або безпосередно ôтъ самого Іисуса Христа, або ôтъ Апостолôвъ и ихъ наслѣдникôвъ установлени остали. Всенародни богослуженія состоятъ одже зъ молитвъ, котрыми мы Бога прославляемъ, о милôсть просимо и за получени благодати благодаримо, и они становлятъ важну

часть дѣятельности священической. Бо благодать божа, котра кождому чоловѣкови доконьче потребна, походитъ съ выше, а Церковь, котра въ имени Бога одною рукою удѣляе божу благодать, отвирае и приготовляе другою рукою серця вѣрныхъ на еи принятіе тымъ, що въ ихъ имени Богу молитвы приноситъ. Священикъ же есть тымъ орудіемъ, посредствомъ котрого молитвы Церкви, молитвы вѣрныхъ Богу приносятся. Въ его серце складаютъ вѣрни свои желанья и потребы, его руки и очи взносятся къ Богу въ имени рукъ и очей всѣхъ вѣрныхъ, его устами молятся вѣрни; для того то священикъ взывае при всякихъ богослуженіяхъ вѣрныхъ до участія въ молитвѣ словами: Господу помолимся, Господа просимъ, на що они смиренно ôтзываются: Господи помилуй, подай Господи, и якбы хотѣли выразити, що соглашаются и соединяются съ молитвами священика, кажутъ при кôнци молитвъ: Аминь, т. е. да будетъ тако. Всенародни богослуженія суть про тое великои ваги, но зъ того слѣдуе такожь, що належитъ ихъ съ отвѣтною побожностію и расположеньемъ совершати, бо пожитокъ зъ нихъ для вѣрныхъ выпливаючій зависитъ ôтъ расположенья того, кто ихъ совершае и кто нимъ присутствуе. Святіи Тайны дѣлаютъ сами собою безъ взгляду на достойнôсть служителя, не такъ церковни моленія, тутъ головный успѣхъ зависитъ ôтъ служителя. Кромѣ належитого расположенья треба при всякихъ всенародныхъ богослуженіяхъ уважати на тое, щобы ихъ ôтправляти въ духу и ведля приписôвъ церковныхъ; для того треба при ихъ совершаню точно и совѣстно триматися приписаныхъ Церковію обрядôвъ, бо всяке ôтступленье ôтъ тыхъ обрядôвъ есть грѣховне. Въ кôнци, понеже успѣхъ всенародныхъ богослуженій зависитъ и ôтъ расположенья и захованья вѣрныхъ при ихъ ôтправѣ участвуючихъ, для того треба вѣрнымъ выкладати ихъ змыслъ и значенье, и поучати ихъ, якъ повинни захоуватися, щобы сталися участниками плодôвъ всенародныхъ богослуженій.

Найважнѣйше всенародне богослуженье есть бож. Літургія, яко безкровна жертва нового Завѣта; всѣ прочи церковни чины и моленія суть мовбы красный вѣнецъ, котрый се святѣйше богослуженье окружае, и на его достойне празднованье приготовляе. Для того тутъ найперше буде бесѣда о бож. Літургіи, а потôмъ о прочихъ богослуженіяхъ въ слѣдуючôмъ порядку:

I. О Літургіи;

II. о правилѣ церковнôмъ;

III. о церковныхъ и богомольныхъ обходахъ (процессіяхъ).

I. ГЛАВА.

Св. Літургія.

§. 202.

Понятіе и имена.

Св. Літургія есть всегдашня жертва нового Завѣта, въ котрôй Iисусъ Христосъ пôдъ видами хлѣба и вина посредствомъ священика на жертвеннику безкровно себе Богу небесному Отцу въ жертву приноситъ, и вѣрнымъ овочи и заслуги своеи крестнои жертвы удѣляе або привмѣняе. Літургія есть ведля науки Церкви всегдашнымъ ôтновленьемъ крестнои жертвы Iисуса Христа, для того якъ крестна жертва есть средоточіемъ цѣлого дѣла ôткупленія, такъ само есть свята Літургія средоточіемъ цѣлого церковного богослуженія; она есть найсовершеннѣйшою евхаристичною, просительною, умилостивительною и благодарственною жертвою. Про тое высоке значенье остала св. Літургія жертвами старого завѣта предсказана, и еи высоке значенье высказуютъ еи многи ôтлични имена.

Звычайно называеся Літургія (ôтъ греческого *λειτόν*, обще народне — *εργόν*, дѣло), пôдъ котрымъ именемъ въ ширшôмъ змыслѣ розумѣются всѣ богослуженія, въ тѣснѣйшôмъ значенью же безкровна жертва нового завѣта; вечеря Господня, на памятку, що при послѣднôй вечери остала установлена; тайна вечеря для тои самои причины; евхаристія (*εὐχαριστια,* благодать, благодареніе) бо установлена ôтъ Iис. Христа въ благодарственне воспоминанье его любви къ роду людскому, и заключае въ собѣ найвысшу благодать, самого Христа; чаша благословенія, бо приносячи тую св. жертву хвалимо и благословимо Бога за всѣ благодѣянія намъ удѣлени; приношеніе (*πρόσφορα*), бо пôдъ видами хлѣба и вина приносится Христосъ Богу Отцу въ жертву; общеніе (*σύναξις*), бо при тôмъ богослуженію соединяемся съ Христомъ и межи собою взаимно, яко члены одного тѣла; ломленіе, бо Христосъ переломивъ при тайнôй вечери хлѣбъ, що и Церковь по его примѣру робитъ; трапеза (*τραπεζα,* стôлъ), бо тутъ подае Христосъ вѣрнымъ въ поживленье свое тѣло и свою кровь; смотреніе (*οἰκονομία*) и тайноводство (*μυσταγογία*), понеже черезъ внѣшни обряды провадитъ насъ до пôзнанья таинственныхъ рѣчей установленыхъ для нашего спасенія; звычайно Служба Божа въ тôмъ змыслѣ якъ Літургія.

§. 203.

Потреба жертвы, образы новозавѣтнои жертвы.

Потреба жертвы показуеся зъ потребы религіи, бо религія есть единеніе чоловѣка съ Богомъ, котре основуеся на знисходженью Бога ко чоловѣку и преданности чоловѣка ко Богу. Но тая преданнôсть чоловѣка ко Богу довжна бути всесторонна, а понеже чоловѣкъ зъ души и тѣла состоитъ, повинна его преданнôсть ко Богу оказоватися душею и тѣломъ и всѣми добрами, яки чоловѣкъ по воли божôй посѣдае, щобы чоловѣкъ такъ исполнивъ свою первоначальну задачу, и такожь и нерозумну природу ко Богу припровадивъ, а тое дѣеся черезъ жертву. Жертва внѣшно приносима означае внутренну духовну жертву, черезъ котру душа чоловѣка Богу ôтдаеся, понеже съ внѣшнымъ предметомъ приноситъ чоловѣкъ Богу такожь всѣ силы души особливо вѣру, надѣю и любовь. Понеже жертва есть сущною частію религіи, для того „есть жертва такъ давна якъ религія, и находится по всѣ вѣки и у всѣхъ народôвъ". (Св. Өома Акв.) Жертва есть такъ якъ и религія божого початку, „не якобы Богъ жертвы потребовавъ, но для спасенія людей; бо почитанье Бога есть намъ пожиточне, не Богу". (Св. Август. листъ 49.)

Вже прародичи були обовязани Богу жертву принести черезъ захованье заповѣди: „Отъ всякаго древа, еже въ раи, снѣдію снѣси: отъ древа же, еже разумѣти доброе и лукавое, не снѣсте отъ него". (Быт. 2., 16., 17.) Черезъ вздержаньеся ôтъ овочôвъ заказаного дерева мали прародичи оказати свою преданôсть ко Богу, а черезу ѣдженье овочôвъ зъ инныхъ деревъ внѣшну природу до преданости ко Богу съ собою соединити. Захованье тои заповѣди було одже истинною жертвою, котрою они Бога славили и величали, ему за получени добра дяковали и о нови дары просили, и въ тôмъ состояло существо жертвы передъ грѣхопаденіемъ. „Перши люде, ôтъ всякои змазы грѣховнои свободни и чисти, приносили самыхъ себе Богу яко найчистѣйшу жертву". Но черезъ переступленье тои заповѣди ôтказавъ чоловѣкъ жертву Богу довжну, вырѣкся Бога и стягнувъ на себе кару, котру му Богъ загрозивъ словами: „Въ оньже аще день снѣсте, ôтъ него, смертію оумрете". Чоловѣкъ ôтпавши разъ ôтъ Бога, не мôгъ бôльше власными силами повернути до Бога, не бувъ въ состоянію Богу жертву приносити, и оставъ бы на вѣки смерти преданый, если бы Богъ не давъ му ôткупителя. Той соединивъ черезъ воплощеніе родъ людскій съ собою, и якъ той родъ черезъ ôтказанье жертвы Богу довжнои ôтъ Бога ôтпавъ, такъ черезъ Спасителя, котрый себе самого Богу въ жертву принѣсъ, оставъ ôтъ вѣчнои смерти освободженый и до нового житья двигненый. По грѣхопаденію есть одже

правдива жертва тôлько черезъ Спасителя або зо взгляду на Спасителя можлива. Но по грѣхопаденію прійшло до жертвы еще одно сущне свойство, именно теперь оказалася потреба жертвы умилостивительнои або примирительнои, бо ажь по примиренію съ Богомъ може чоловѣкъ Бога славословити и величати, ему за получени добра дяковати и о нови дары просити.

Ведля сказаного есть жертва (по грѣхопаденію) внѣшне дѣйствіе, котрымъ якійсь видимый предметъ черезъ его знищенье Богу посвячаеся яко выразъ найсовершеннѣйшои преданости Господу неба и земли. До жертвы вымагаеся знищенье предмета яко выразъ почутья власнои виновности и яко образъ Христа, котрый смерти ôтдався; дальше жертва повинна бути выразомъ внутреннои преданности, бо ôтъ того зависитъ еи заслуга передъ Богомъ, котрый таки жертвы, котрымъ тои преданности недостае, выразно ôткидае. (Іерем. 7., 21., 23.) Найсовершеннѣйша жертва въ наведенôмъ змыслѣ есть безкровна жертва нового завѣта. На тую жертву приготовляли и еи предобразовали такъ жертвы патріархôвъ якъ и жертвы старозавѣтни. Всѣ старозавѣтни жертвы мали трояку цѣль и значенье: *а)* Сами собою (обєктивно) они предображали ôткупительну жертву, всказовали одже на Спасителя и удержовали переконанье о потребѣ и обѣтници ôткупленья; *в)* зо стороны людей (субєктивно) були они выразомъ признанья ôтпаденья ôтъ Бога, и вѣры и надѣи въ Спасителя; *г)* они мали зо взгляду на Спасителя примирительну силу, котра зъ креста и на минувшôсть дѣлала. Жертвы старозавѣтни були одже образомъ и символомъ жертвы Христовои, и мали примирительну силу, не сами зъ себе и черезъ себе, но зо взгляду на заслуги смерти Спасителя; оправданіе зъ нихъ выплываюче було предобразительне, т. е. тіи, котри Богу належито и достойно жертвы приносили, сталися достойными по совершенью великои жертвы крестнои бути дѣйстно оправдаными, або якъ св. Августинъ коротко выражаеся: Старозавѣтни жертвы обѣцювали и предображали спасеніе, а новозавѣтна жертва дае тоежь. (Petrus Lomb. Sent. l. IV. dist. 1. n. 5·)

Старозавѣтни жертвы дѣлилися на кровави, т. е. получени съ кровопролитіемъ жертвованыхъ звѣрятъ, и безкровни состоячи зъ зерна, овочей, хлѣба и т. п. и они всѣ були образами крестнои жертвы Христовои и установленои ôтъ Христа безкровнои жертвы нового завѣта. Новозавѣтна жертва була одже вже въ старôмъ Завѣтѣ предсказана и предображена. „Якъ ôтъ початку свѣта було откровене таинвство воплощенія, такъ само було откровене таинвство тѣла и крови Спасителя; оно було откровене Мелхиседеку, и предображене въ агнци пасхальнôмъ; оно було предсказане въ маннѣ за для его многихъ

благодатныхъ дѣйствій, въ старозавѣтныхъ жертвахъ зо взгляду на примиреніе, въ приношеніяхъ зо взгляду на задосытьучиненье, во всесоженіяхъ зо взгляду на освященіе“. (Laurentius Justiniani, de casto connub. c. 24. t. I.)

§. 204.

Установленье новозавѣтнои жертвы.

Безкровна жертва нового завѣта остала ôтъ Христа установлена при тайнôй вечери, коли „Господь Іисусъ въ нощь, въ нюже преданъ бываше, пріемъ хлѣбъ и благодаривъ преломи и рече: пріимите, ядите, сіе есть тѣло мое еже за вы ломимое: сіе творите въ мое воспоминаніе. Такожде и чашу по вечери глаголя, сія чаша новый завѣтъ есть въ моей крови: сіе творите, елижды аще піете, въ мое воспоминаніе“. (I. Кор. 11., 23—25., ср. Мат. 26., 26—28., Марк. 14., 22—24., Лук. 22., 19—20.) Въ тыхъ словахъ, котрыми Іисусъ Христосъ безкровну жертву установивъ, находятся всѣ сущни части літургіи, котри Церковь по приказу Спасителя „Сіе творите въ мое воспоминаніе“ въ отвѣтну и достойну форму убрала, и съ часомъ выробилися розличии обряды при совершанью безкровнои жертвы, такъ що літургіи внѣшними обрядами вправдѣ ôтъ себе розличаются, но въ сущныхъ частяхъ точно соглашаются. Доки одже приступимо до историчного пересмотра внѣшнои формы літургіи, застановимося найперше надъ сущными составными частями літургіи.

§. 205.

Сущни составни части літургіи.

Яки суть сущни составни части літургіи, показуютъ слова еи установленья. Тіи суть: матерія, форма, служитель и намѣреніе; они суть до літургійнои жертвы необходимо потребни, и если бы якоись зъ тыхъ частей не доставало, то жертва була бы неважна, а властиво не була бы жертва.

1. Матерія безкровнои жертвы нового завѣта есть хлѣбъ и вино. Хлѣбъ яко матерія літургійнои жертвы довженъ бути пшеничный, понеже св. Письмо поединчо споминае о хлѣбѣ, що всегда о хлѣбѣ пшеничнôмъ мае розумѣтися. Впрочôмъ той хлѣбъ есть вже въ старôмъ завѣтѣ прознаменаный, такъ въ жертвѣ Мелхиседека, (Быт. 14. 18.) и черезъ Пророка Малахію (1., 10., 11.). Чи той хлѣбъ квашеный чи опрѣсночный, не належитъ до важности жертвы, якъ ведля рѣшенія Собора Флорентійского высказавъ П. Евгеній IV. въ декретѣ для Орменôвъ. Но кождый священикъ обовязанъ уживати при літургіи такій хлѣбъ, якій въ его обрядѣ есть приписаный; бо такъ каже Синодъ Замостскій: „Понеже

матерія сеи св. Тайны въ Церкви восточнôй есть хлѣбъ пшеничный квашеный, для того св. Синодъ выразно приказуе, щобы священики не уживали инного хлѣба пôдъ карою суспензіи ôтъ священодѣйствій, ôтдаленья зъ бенефіцій и инными ôтъ Епископа залежачими карами." (Зас. III., тит. III., §. 3. о Евхаристіи.) — Тôлько если бы гр.-кат. священикъ въ подорожи черезъ рим.-кат. краи, або рим.-кат. священикъ черезъ гр.-кат. краи, ніякимъ способомъ не мôгъ получити хлѣба его обрядомъ приписаного, мôгъ бы употребляти хлѣбъ уживаный въ другôмъ обрядѣ. (Schüch, Pastoral S. 422, Anm. 1. *) Внѣшній видъ хлѣба есть обонятный, но ведля законного звычаю нашои Церкви повиненъ выкроеный изъ просфоры агнецъ бути чотыроугольный. На самôй просфорѣ, котра есть округла вытискаеся печать представляюча крестъ зъ написію: *IC. XC. НІКА*. т. е. Іисусъ Христосъ побѣджае. — Щобы одже хлѣбъ бувъ важною матеріею жертвы літургійнои, повиненъ бути чисто пшеничный, у насъ квашеный, и на водѣ печеный.

Вино при літургіи уживане мае бути чисте и природне, т. е. зъ винограда, для того ніякимъ иннымъ плыномъ не може бути заступлене. Тое вино повинно бути вже выроблене, чисте и не скваснѣле; бо если бы вже въ оцетъ переходило, не можна го уживати, жертва була бы неважна. Хотяй преданіе утверджае, що І. Христосъ при тайнôй вечери употреблявъ червоне вино, то однакожь въ тôмъ взглядѣ Церковь ничь не опредѣлила, и позволено есть уживати такъ бѣле якъ и червоне природне вино; но звычайно употребляеся бѣле вино.

До вина вливаеся „мало" воды, котрый звычай основуеся на непрестаннôмъ преданію восточнои и западнои Церкви посвѣдчаючôмъ, що І. Христосъ при тайнôй вечери до вина влявъ мало воды по примѣру Юдеѣвъ, котри пасхальне вино съ водою мѣшали. Тое розтворенье вина водою означае ведля одныхъ нерозлучне соединеніе божества и человѣчества въ лици Христа, и соединеніе Христа съ Церквою; ведля инныхъ же пригадуе, що изъ прободеного копіемъ ребра Христового „изыде кровь и вода", съ чимъ соглашаются и слова проскомидіи. Церковь выразно приказуе до вина вливати воду, но каже „мало", такъ щобы вода становила тôлько маленьку часть вина, досыть есть одже вляти до чаши кôлька кроплей воды. — Вливанье воды не належитъ до сущности жертвы, т. е. жертва була бы и безъ воды важна, но належитъ до цѣлости жертвы, и если бы священикъ зъ власнои вины тое опуствивъ, допуствивъ бы ся тяжкого грѣха.

2. Форма суть слова „Сіе есть тѣло мое" вымовлени надъ хлѣбомъ, и „Сія есть кровь моя" вымовлени надъ виномъ. Чи и прочи слова формы освященія суть до важности доконьче потрѣбни, не есть рѣшено; но Церковь выразно приказуе, щобы всѣ тіи слова выразно и точно безъ найменьшои перемѣны вымавляти, именно слова: „Пріймите ..." „пійте" съ попереджаючими, якъ и призваніе св. Духа „Сотворивъ оубо хлѣбъ ...", и если бы кто сомнѣвався, чи всё належито вымовивъ, обовязанъ тое повторити.

До важности освяченья потреба, щобы матерія и форма стояла въ моральнôй звязи, т. е. щобы священикъ вымавляючи слова Христови мавъ истинно передъ собою матерію. щобы еи видѣвъ и истинно о нѣй мôгъ казати: „сіе есть тѣло" и „сія есть кровь ..", матерія одже не повинна передъ очима священика ничимъ бути заслонена або закрыта.

3. Служитель літургійнои жертвы есть законно поставленый священикъ, и никто инный не може літургію совершати. Важно совершае одже літургію кождый законно поставленый священикъ, хотяй бы за для якихъ переступленій бувъ суспендованый, запрещеный або зо стана священического выкиненый, бо характеръ священическій не може зъ него бути знятый; позволено же літургизае тôлько тогди, если не пôдлежитъ ніякимъ цензурамъ ани карамъ церковнымъ.

4. Намѣреніе, т. е. священикъ повиненъ передъ выголошеньемъ слôвъ Спасителя возбудити въ собѣ волю, тое дѣлати, що Христосъ здѣлавъ и во свое воспоминаніе творити повелѣвъ, именно хлѣбъ и вино въ тѣло и кровь Іисуса пресуществляти и Богу жертвовати. Тое намѣреніе повинно бути дѣйствительне (actualis intentio), т. е. въ хвили освященія возбуджене, або хоть силою перебуваюче (virtualis intentio), т. е. передъ літургіею возбуджене.

Тіи сущни составни части суть до літургіи необходимо потрѣбни, и еслибы щонибудь зъ нихъ не доставало, жертва не була бы важна; и для того тіи части находимо во всѣхъ літургіяхъ по всѣ часы, хотяй впрочôмъ ихъ внѣшна форма або обрядъ Літургіи не всегда и не всюди бувъ еднакій, но въ розлични часы и на розличныхъ мѣстцяхъ розличный.

§. 206.

Исторія Літургіи.

І. Літургіи восточнои Церкви. Що вже Апостолы совершали бож. Літургію, не пôдлежитъ ніякому сомнѣнію, бо они перши мали сповнити заповѣдь Спасителя: „сіе творите въ мое воспоминаніе", и тое посвѣдчае св. Письмо, зъ котрого

---

*) О розличныхъ зо взгляду на матерію могучихъ случитися выпадкахъ буде низше бесѣда.

слѣдуе, що Апостолы зачали Літургію ôтправляти ôтъ Сошествія св. Духа, понеже Дѣянія Апостольски оповѣвши, що въ онъ день „приложишася душъ яко три тысящы", додаютъ: „Бяху же терпяще въ ученіи Апостолъ и во общеніи и въ преломленіи хлѣба и молитвахъ" (Дѣян. 2., 41.); передъ сошествіемъ св. Духа же о вѣрныхъ тôлько каже: „Бяху терпяще единодушно въ молитвѣ и моленіи". (Дѣян. 1., 14.) Апостолы совершали безкровну жертву найперше въ тôй комнатѣ, въ котрôй ôтъ Христа остала установлена и где на нихъ зôйшовъ Духъ святый, но коли число вѣрныхъ помножалося, въ бôльше домахъ, якъ посвѣдчае св. Письмо: „По вся дни терпяще единодушно въ Церкви, и ломяще по домомъ хлѣбъ, пріимаху пищу въ радости и въ простотѣ сердца, хваляще Бога и имуще благодать у всѣхъ людей: Господь же прилагаше по вся дни Церкви спасающыяся". (Дѣян. 2., 46., 47.)

Безъ сомнѣнія установили Апостолы заразъ зъ початку певный обрядъ для совершанья бож. Літургіи, и ведля Апостола Павла обнимала тая Літургія чотыри части: „молитвы, моленія, прошенія и благодаренія". „Пôдъ тыми словами, каже св. Августинъ, розумѣю тое, що цѣла або майже цѣла Церковь всегда празднуе, такъ що при празднованью таинствъ приносимо молитвы, доки зачнеся благословити тое, що есть на престолѣ; моленія же, коли тое есть благословене и освячене и до роздѣленья зломлене, котри молитвы майже цѣла Церковь заключае молитвою Господнею. До того розумѣнія (того мѣстця) провадитъ насъ и початокъ греческого слова *εὐχή προσευχή*, котре означае моленіе получене съ освяченьемъ. Освяченымъ же бувае всё, що Богу жертвуеся, особливо же жертва евхаристична, черезъ котру обявляеся нашъ найбôльшій обѣтъ, котрымъ мы посвячаемося, щобы всегда во Христѣ остати. Прошенія дѣются, коли нарôдъ благословится, бо тымъ приносятъ Епископы яко заступники вѣрну громаду черезъ возложенье рукъ премилосердному всемогуществу. Коли тое сталося и коли совершилося причастіе святымъ тайнамъ, заключаеся всё благодареніемъ, котре и Апостолъ на послѣднôмъ мѣстци поручае." (Ad Paulin. ep. 59., quaest. 5., sol. 1.) Такъ одже вже Апостолъ Павелъ опредѣливъ въ головныхъ чертахъ обрядъ літургіи, котрый пôзнѣйше выробився. Апостолы заховали одже певну форму або певный обрядъ при совершанью св. літургіи, но що той обрядъ бувъ такожь письменно составленый, не можна доказати, хотяй суть писателѣ, котри тое утверджаютъ. Бо если бы Апостолы мали писану літургію, то она безъ сомнѣнія находилабыся въ канонѣ св. Писанія, и славни слѣдителѣ Христіаньскои старожитности, якъ Оріrенъ, Евсебій, П. Дамазій, П. Гелазій, св. Іеронимъ и инни

були бы о нѣй знали и споминали, а Соборы булибыся на ню яко на найпевнѣйше свѣдоцтво правдивои вѣры покликовали; — о чôмъ всѣмъ нема ніякои згадки въ церковнôй исторіи. Находятся вправдѣ давни літургіи пôдъ именами Апостолôвъ, но они суть якъ дальше побачимо, не подлинни, т. е. не походятъ въ теперѣшнôй формѣ ôтъ тыхъ авторôвъ, котрыхъ имена носятъ. Апостолы совершали літургію ведля певнои формы, котра однакожь не була списана, тôлько изъ устъ до устъ переходила, и въ преданію неписанôмъ сохранялася, доки пôзнѣйше про важни причины остала написана.

Близше описанье обряда літургіи часôвъ Апостолôвъ и ихъ безпосередныхъ наслѣдникôвъ находится въ первôй апологіи св. Юстина Мученика, котрый тамъ такъ пише: „Мы провадимо вѣрного, котрый черезъ крещеніе до нашого общества оставъ принятый тамъ, где братья собралися, щобы такъ за себе, якъ и за просвѣщеного и за всѣхъ людей всѣхъ мѣстць вспôльни моленія и прошенія, съ побожнымъ сердцемъ приносити, щобысьмо сталися достойными и способными по пôзнанью правды такожь черезъ наши дѣла бути вѣрными и добрыми строителями и хранителями даныхъ намъ заповѣдей и сталися участниками вѣчного спасенія. По скôнченю молитвъ поздоровляемъ другъ друга взаимнымъ поцѣлуномъ. Потôмъ подаеся тому, котрый братіи предстоитъ (настоятелю), хлѣбъ и чаша съ водою и виномъ. Якъ ôнъ (настоятель) тіи (т. е. хлѣбъ и чашу) въ руки возьме, возсылае честь и славу Отцу всѣхъ рѣчей въ имя Сына и Святого Духа и ôтмавляе обширну благодарственну молитву, щобы Богъ удостоивъ насъ тыхъ своихъ дарôвъ. По скôнченью его молитвъ и благодаренія, ôтзываеся весь притомный народъ голосно для потвердженья словомъ: аминь. Аминь же есть еврейске слово и значитъ: най ся стане. Коли настоятель благодареніе заключивъ и цѣлый народъ тоежь радостнымъ воскликомъ потвердивъ, удѣляютъ тіи, котрыхъ мы діаконами або слугами называемо, кождому зъ притомныхъ зъ освяченого черезъ благодареніе хлѣба, вина и воды до спожитя, и ôтносятъ непритомнымъ. Тое поживленье называеся у насъ Евхаристія; въ нѣй не вôльно никому участь брати, кто не вѣритъ въ истинну нашои науки и не есть окрещеный во оставленіе грѣхôвъ и во ôтродженье, и кто не жіе такъ, якъ Христосъ приказавъ . . . Во всѣхъ дарахъ жертвенныхъ, котри приносимо, славимо и величаемо Творца всяческихъ черезъ его Сына Іисуса Христа и святого Духа. А въ день, котрый называеся Недѣля, сходятся всѣ по мѣстахъ и на селѣ обитаючи разомъ; и читаются Дѣянія апостольски або письма Пророкôвъ, кôлько часъ позваляе. Коли чтецъ

скôнчивъ, держитъ настоятель бесѣду, въ котрôй народъ наставляе и до послѣдованья такъ красныхъ правдъ напоминае. Потôмъ всѣ разомъ встаемо и ôтмавляемо молитвы, по котрыхъ укôнченю, якъ оповѣдалисьмо, жертвуеся хлѣбъ, вино и вода. Настоятель возсылае потôмъ, о скôлько въ его силахъ, моленія и благодаренія, а народь восклицае радостно: аминь. Потôмъ дѣеся роздѣленье и удѣленье освяченыхъ черезъ благодареніе дарôвъ кождому притомному; а непритомнымъ посылаются черезъ діаконôвъ. Въ прочôмъ маетнѣйши роблятъ складки, кождый по своѣй воли; що накладаютъ, ôтдаеся настоятелю, котрый тымъ спомагае вдовы и сироты, недужныхъ и бѣдныхъ, увязненыхъ и подорожныхъ". Тое изъ св. Юстина дословно наведене мѣстце описуе обрядъ, якъ ôтправлялася Літургія за его часôвъ; но св. Юстинъ умеръ около р. 167. одже той обрядъ яко щось обще знаеме сягавъ до часôвъ апостольскихъ, и ôнъ содержитъ не тôлько всѣ сущни части. но также и порядокъ пôзнѣйшихъ літургій, якъ зрôвнанье того описанья съ нашими літургіями само собою показуе. При конци своего описанья згадуе св. Юстинъ за различни дары, котри вѣрни до Церкви приносили, и котрыми настоятель потребныхъ спомагавъ. Зъ тыхъ дарôвъ устрояли по совершеню літургіи вспôльни обѣды (ἀγαπαι), за котри и св. Письмо згадуе (I. Кор. 11., 20. сл. Дѣян. 6., 1.); но понеже то до надужитій провадило, для того ихъ знесено, и на ихъ памятку задержався звычай такъ звани антідоры, т. е. частки благословеного хлѣба вѣрнымъ роздавати.

По образу тои ôтъ св. Юстина описанои літургіи совершалася св. літургія ажь до четвертого столѣтія; порядокъ св. Юстиномъ наведеный мало оставъ змѣненый, и различія за ходили тôлько въ молитвахъ, котрыхъ составленье лишене было поодинокимъ Епископамъ, и въ несущныхъ обрядовыхъ рѣчахъ. Церковь однакожь наставала всегда на тое, щобы держатися молитвъ ôтъ попередникôвъ переданыхъ, форму же літургіи ôтъ Апостолôвъ въ головныхъ чертахъ передану такъ восточна якъ и западна Церковь всегда свято хоронила. Доказомъ того есть согласіе, яке въ сущныхъ рѣчахъ и въ головныхъ составныхъ частяхъ межи восточными и западными літургіями находимо; тое согласіе не дасться инакше пояснити, якъ тымъ, що всѣ тіи літургіи маютъ апостольскій початокъ, котрый Апостолы вправдѣ не списали, но устно своимъ наслѣдникамъ передали. Всѣ Церкви совершали одже літургію ведля формы въ сущности ôтъ Апостолôвъ переданои, и для того коли пôзнѣйше стали літургіи писати, надавали имъ имена Апостолôвъ, ôтъ котрыхъ тіи Церкви остали основани, и ôтъ котрыхъ они обрядъ літургіи получили. Если про тое есть бесѣда о літургіяхъ св. Якова, св. Марка и т. п.,

то не мае розумѣтися, якобы сами тіи Апостолы тіи літургіи составили и написали, но що обрядъ літургій ôтъ нихъ уживаный въ певнôй Церкви бувъ въ уживаню и свято хороненый, а пôзнѣйше списаный, и, понеже свôй початокъ тымъ Апостоламъ завдячавъ, ихъ именемъ заосмотреный Въ наведенôмъ змыслѣ одже можемо утверджати, що гдекотри літургіи Апостольски суть подлинни; инни же, котри также именами Апостолôвъ украшаются, суть пôдложени. — Не есть тутъ мѣстце заниматися обширно розсудженьемъ, котри літургіи звычайно Апостоламъ яко авторамъ приписовани истинно суть подлинни, котри же пôдложени; наведемо тôлько вислѣдокъ дотычныхъ слѣдженій ученыхъ критикôвъ, и скажемо найперше, котри літургіи суть пôдложени, а потôмъ, котри суть подлинни.

Пôдложени літургіи суть:

1. Літургія св. Петра, котра въ греческôмъ и латиньскôмъ языцѣ остала выдана черезъ Іоанна каноника Церкви Парижскои, а передъ нимъ черезъ Вілгельма Ліндана, есть безъ сомнѣнія пôдложена, бо о нѣй давнѣйши писателѣ не споминаютъ, ани нема слѣду, щобы она колись въ якôй Церкви була уживана. Но если бы тая літургія истинно ôтъ св. Петра походила, то безъ сомнѣнія була бы еи Римска Церковь яко дорогоцѣнный останокъ свято хоронила. Въ прочôмъ само еи содержанье свѣдчитъ, що она много пôзнѣйше составлена, якъ еи мнимый авторъ живъ. Такъ кажеся тамъ въ поминаніяхъ: „Во первыхъ помяни Господи Пророкôвъ, Апостолôвъ, Мученикôвъ, Исповѣдникôвъ, Священикôвъ и Праведникôвъ. Помяни Господи св. Отцевъ, учителей правовѣрныхъ, изряднѣе же Игнатія, Діонизія и прочихъ Святыхъ . . ." Дальше цѣлый составъ тои літургіи показуе, що она есть составлена изъ греческои и римскои літургіи, именно початокъ и конецъ есть взятый зъ греческои а канонъ съ малыми перемѣнами зъ римскои літургіи. По мнѣнію Ренодота (Liturg. orient. collectio, Paris. 1715, l. 27., II. 153.) „есть тая літургія дѣло якогось Грека, котрый хотячи доказати, що ôнъ щирый и совершенный католикъ, написавъ книгу літургичну, въ котрôй свои (греčески) давни формы (обряды) таинъ до римскихъ приноровивъ, цѣлкомъ непотрѣбно и нездало, понеже римска Церковь ôтъ давна и теперь оставляе восточнымъ (церквамъ) ихъ обряды". Изъ сказаного видно, що тая літургія не походитъ ôтъ св. Апост. Петра, що николи и нигде не була въ уживанью, и що свôй початокъ незнаемому писателю пôзнѣйшихъ вѣкôвъ завдячае.

2. Літургія св. Матѳея Апостола, находится въ другôмъ томѣ дѣла „Bibliotheca maxima Patrum", и згадуе за-Соборы въ Никеи, Константинополи и Ефезѣ, поминае многихъ Папъ, Патріархôвъ, Епископôвъ и королѣвъ зъ пôз-

нѣйшихъ вѣкôвъ, содержитъ въ символѣ вѣры слово: „и Сына“ и т. п., зъ чого оказуеся, що она не може ôтъ Апостола Матѳея походити; также не була пôдъ именемъ того Апостола нигде въ уживаню.

2. **Літургія св. Іоанна Евангелиста** (у Ренодота, Liturg. orient. collectio, tom. II., p. 163 ss.) составлена вѣроятно ôтъ незнаемого намъ Патріарха Яковитôвъ Антіохійского того имене, а щобы еи бôльше значенье надати, именемъ св. Апостола и Евангелиста Іоанна заосмотрена. Що тая літургія непоходитъ ôтъ Апостола, котрому приписуеся, есть рѣчь певна; но певно есть такожь, що она дуже давно составлена.

4. Кромѣ наведеныхъ есть еще **Літургія св. Варнавы**, у Метафраста, и Літургія 12 Апостолôвъ, котри обѣ суть такожь пôдложени.

Кромѣ наведеныхъ пôдложеныхъ Апостольскихъ Літургій суть еще инни, котрыхъ початокъ Апостольскимъ Отцамъ приписуютъ, но такожь неслушно. До тыхъ літургій належатъ:

1. **Літургія св. Климента Римского**, котра находится въ 8. книзѣ конституцій Апостольскихъ, есть переповнена анахронизмами и ересями. Вѣроятно составивъ еи незнаемый намъ писатель при кôнци третого або зъ початку четвертого столѣтія, и она не була нигде въ уживаню.

2. **Літургія Діонизія Ареопагіта**, Епископа Аѳеньского, находится въ третôй книзѣ о церковнôй іерархіи, и есть якъ и само згадане дѣло, пôдложена. Находятся въ нѣмъ многи выреченья Плятона, неумѣстни вопросы, и таке помпатичне описанье христіаньскихъ торжествъ и обрядôвъ, що ихъ ніякимъ способомъ не можна приписати першимъ часамъ христіаньства. Р. 532. хотѣли Северіане въ Царгородѣ свои ереси повагою сеи літургіи боронити, но на тое сказавъ имъ Ипатій, Епископъ Ефесійскій: „Тіи дѣла Діонизія суть незнаеми цѣлôй старожитности“.

3. **Літургія св. Игнатія Мученика** († 107) составлена вѣроятно иннымъ Игнатіемъ, пôзнѣйшимъ Епископомъ Антіохійскимъ, но черезъ ошибку ôтписчика, або для наданья еи бôльшои поваги, св. Игнатію М. ложно приписана. Стиль и содержанье тои літургіи здраджае пôзнѣйши вѣки.

4. **Літургія св. Юлія Папы Римского** († 352) составлена ôтъ сирійскихъ Яковитôвъ ведля мнимыхъ посланій П. Юлія въ тôмъ намѣренію, щобы повагою Головы Церкви боронити ихъ ереси, но неудачно, понеже тіи посланія суть такожь пôдроблени.

Всѣ тіи Літургіи суть пôдложени, но ведля мнѣнія ученыхъ критикôвъ походятъ зъ давныхъ часôвъ, хотяй не ôтъ тыхъ писателей, котрымъ остали приписани.

Подлинни літургіи:

1. **Літургія св. Апостола Якова, або літургія Церкви Іерусалимскои** есть найдавнѣйша межи всѣми намъ знаемыми. Она не есть вправдѣ въ тôмъ видѣ, въ якôмъ теперь находится, ôтъ Апостола Якова составлена; — бо въ нѣй находятся мѣстця зъ посланій св. Апостола Павла написаныхъ ажь по смерти св. Якова; дальше въ нѣй находится слово „единосущный“, потôмъ выразна згадка о божествѣ Іисуса Христа и св. Духа, на що св. Отцы первого Никейского и первого Царгородского Собора не покликуются, хотяй бы тое для нихъ було безъ сомнѣнія найсильнѣйше оружіе противъ Аріанôвъ и Македоніанôвъ; — но она була въ уживаню въ Церкви Іерусалимскôй ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ и преданіе приписуе еи початокъ св. Ап. Якову, для того мы еи до подлинныхъ літургій апостольскихъ причисляемъ въ змыслѣ высше наведенôмъ, т. е. такъ, що тая Літургія въ головныхъ чертахъ истинно ôтъ св. Якова походитъ, и по всѣ часы въ Церкви Іерусалимскôй, котрои св. Яковъ бувъ першимъ Епископомъ, була захована и уживана. Первоначальный еи видъ съ часомъ оставъ змѣненый и розширеный, но всегда пôдъ окомъ и за уповажненьемъ Церкви Іерусалимскои, и для того она, хотяй пôзнѣйше въ гдекотрôмъ взглядѣ змѣнена, слушно може бути приписана св. Якову, и причислятися до подлинныхъ апостольскихъ літургій. Сего мнѣнія суть найславнѣйши критики, межи ними ученый Ренодотъ. — Тую літургію можна уважати за образъ и подлинникъ всѣхъ восточныхъ літургій, при котрыхъ составленью она яко взôръ служила. Она була въ уживаню въ Іерусалимѣ и цѣлôмъ Патріархатѣ Іерусалимскôмъ, но съ часомъ остала вытиснена черезъ Літургіи Царгородски, котри на востоцѣ вôйшли въ обще уживанье. Теперь мае тая літургія ôтправлятися въ Церкви Іерусалимскôй разъ въ роцѣ, именно въ день св. Апостола Якова. (Зр. Renaudot, Lit. or. coll. t. II., p. 19. ss.) Тая літургія употреблялася въ сирійскôмъ языцѣ и въ Церкви Антіохійскôй.

2. **Літургія Церкви Александрійскои**, котра приходитъ такожь пôдъ именемъ св. Апостола Марка, основателя Церкви Александрійскои. Тая літургія остала вынайдена въ однôмъ Калябрійскôмъ монастыри черезъ Сірлета, и мы еи приписуемъ св. Апостолу Марку не въ тôмъ змыслѣ, яко бы она въ тôмъ видѣ, якъ еи теперь маемо, ôтъ того Апостола була составлена и написана, но для того, що еи обрядъ походитъ въ головныхъ точкахъ ôтъ св. Марка, котрый въ основанôй черезъ того Евангелиста Александрійскôй Церкви хороненый и съ часомъ усовершеный оставъ. Що тая літургія въ нынѣшнôмъ видѣ не походитъ ôтъ св. Марка „пока-

зуеся зъ поодинокихъ слôвъ и выреченій въ нѣй находячихся. Такъ въ тôй літургіи споминаеся о св. Апостолѣ Марку яко Евангелистѣ и Мученику, що св. Марко самъ о собѣ не мôгъ казати; находится дальше молитва за Александрійского короля, хотяй исторія свѣдчитъ, що за часôвъ св. Марка тымъ краемъ управлявъ Корнилій Галлій яко намѣстникъ Імператора Августа: наконецъ находятся въ нѣй слова „единосущный“, пѣснь „трисвятое“ и инни, котри за часôвъ Апостола Марка не були въ уживанью. Зъ того слѣдуе, що тая літургія въ нынѣшнôмъ видѣ не походитъ ôтъ св. Марка; однакожь понеже мае за собою свѣдоцтво Церкви Александрійскои, можемо утверджати, що она свôй початокъ и свои головни черты завдячае св. Марку, що одже въ змыслѣ высше опредѣленôмъ есть подлинна. Тая літургія була въ Египтѣ уживана ажь до 12. столѣтія, коли и тамъ остали заведени літургіи Царгородски.

3. До подлинныхъ літургій апостольскихъ причисляютъ также **літургію** находячуся въ 8. книзѣ **Конституцій** (Чиноположеній) **Апостольскихъ**, котра мае сходства съ літургіею Іерусалимскою. Но тая літургія не була по мнѣнію критикôвъ нигде въ уживанью, а въ прочôмъ и тое сочиненіе, въ котрôмъ она находится, о много пôзнѣйше составлене, для того тая літургія яко не маюча за собою свѣдоцтва ніякои Церкви не може до подлинныхъ бути причисленою.

4. **Літургіи Царгородски.** До часôвъ св. Василія В. Архіепископа Кесаріи Каппадокійскои употребляли въ Царгородѣ літургію св. Якова, и на еи якъ и на иныхъ жерелъ основѣ составивъ *а)* св. **Василій** нову **літургію**, при чôмъ тое особливо мавъ передъ очима, щобы въ нѣй сущни части літургіи находилися. Причину, котра св. Василія споводовала до составленья тои літургіи, наводитъ **Проклій**, Архіепископъ Царгородскій,*) слѣдуючу: „Апостолы и послѣдовавши по нихъ учителѣ совершали бож. літургію дуже довго; християне же охолоднѣвши въ богочестію стали не приходити на літургію по причинѣ еи довгого треванья. Для того св. Василій увзглядняючи немоць чоловѣческу скоротивъ еи. „**Амфілохій** же, житьеписецъ св. Василія оповѣдае, що св. Василій просивъ ôтъ Бога ласки, щобы мôгъ Богу літургію власными словами приносити, и тая ласка мала му бути удѣлена. Зъ тыхъ свѣдоцтвъ заключае Гоаръ (Goar), що св. Василій составивъ двѣ літургіи, одну довшу а другу коротшу. Літургія св. Василія остала не о довго обще принята, и по нынѣшни часы ôтправляеся 10 разъ въ роцѣ, именно: въ навечерія рож-

*) Tractatus de tradit. div. liturgiae.

дества Христового и Богоявленія, (або ведля устава въ сами тіи праздники), въ день св. Василія, въ недѣли великого Поста съ изнятіемъ цвѣтоносной Недѣли, и въ Четверъ и Субботу страстнои Седмици. *в)* **Літургія** св. **Іоанна Златоуста**, котра ведля общого мнѣнія остала черезъ того Святого ведля літургіи св. Василія составлена, по тôй причинѣ, що и літургія св. Василія сталася съ часомъ за довгою. Що св. Іоаннъ Златоустъ истинно составивъ літургію, не пôдлежитъ ніякому сомнѣнію, а що нынѣшна літургія св. Іоанна Злат. дѣйстно ôтъ него походитъ, посвѣдчае обще церковне преданіе. Однакожь ведля мнѣнія ученыхъ есть нынѣшна літургія св. Іоанна Злат. ôтъ кого инного составлена, и ажь въ осьмôмъ столѣтію именемъ того великого Учителя Церкви заосмотрена. Можна припустити, що первоначальный видъ літургіи св. Іоанна Златоуста оставъ съ часомъ змѣненый; но одно есть певне, що тая літургія прійшла скоро до найбôльшого значенья и общого уживанья. По наши часы ôтправляеся літургія св. Іоанна Златоуста черезъ цѣлый рôкъ съ изнятіемъ тыхъ дней, на котри приписана есть літургія св. Василія або такъ звана літургія преждеосвященныхъ дарôвъ, о котрôй на своѣмъ мѣстци буде бесѣда. — Царгородски літургіи остали черезъ просвѣтителей словеньскихъ народôвъ на церковно словеньскій языкъ переведени, и у насъ суть въ уживанью. — Тіи царгородски літургіи вытиснули постепенно всѣ давнѣйши, и вôйшли або въ греческôмъ языцѣ або въ иныхъ языкахъ у розличныхъ восточныхъ народôвъ въ уживанье. Суть вправдѣ на востоцѣ еще инни літургіи, принаймнѣй приходятъ пôдъ иными именами; но они маютъ велики сходства съ Царгородскими літургіями, и суть або прости и поединчи переводы тыхже, або маютъ гдеяки обрядови и догматични перемѣны, або наконецъ гдекотри зближаются до римскои літургіи. Такъ: **Яковиты Египетски** (Копты) употребляли літургію св. Марка, а кромѣ неи еще инни пôдъ именемъ св. Василія, св. Григорія Назіанзеньского и св. Кирилла въ коптійскôмъ языцѣ. **Християне Ависсиньски**, котрыхъ перший християньскій проповѣдникъ бувъ св. Фрументій ôтъ св. Аѳаназія Алекс. въ Епископа поставленъ, мали зъ початку літургіи Церкви Александрійскои, но пôзнѣйше находится у нихъ двайцять літургій, межи ними літ. Діоскора и такъ звана літургія Іисуса Христа. **Несторіане**, котрыхъ по р. 431, найбôльше число въ Месопотаміи находилося, зъ ôтки въ Перзіи, Татаріи, Китаи и въ Индіяхъ восточныхъ розширилися, мали три літургіи, котри Ап. Ѳаддею, Якову и Несторію приписовали. **Марониты** маютъ Царгородски літургіи въ халдейскôмъ и сирійскôмъ языцѣ. **Ормяне** маютъ літургію подôбну до Царгородскои, и она есть составлена вѣроятно при кôнци 4. столѣтія.

II. Літургіи западнои Церкви.

До западныхъ літургій належатъ;

1. Літургія Римскои Церкви, котрои початокъ въ еи основныхъ частяхъ вже **П. Іннокентій I.** (402—417*) выводитъ ôтъ св. Петра. Найдавнѣйши списы тои літургіи находятся въ трехъ сакраментаріяхъ. **) *а)* **Сакраментарій Леоніаньскій** (sacramentarium Leonianum) названый ôтъ П. Льва I. (440—446), есть приватне собраніе давныхъ літургичныхъ чинôвъ составлене вѣроятно пôдъ понтификатомъ П. Фелікса III. (483—392), но до церковного уживанья не приписаный; имя мае ôтъ П. Льва, бо вѣроятно гдекотри чины суть ôтъ него составлени. *в)* **Сакраментарій Геласіаньскій** (sacr. Gelasianum) названый ôтъ П. Гелазія I. (492—496), котрый составивъ тую книгу для употребленья Римскои Церкви. *г)* **Сакр. Григоріаньскій** (sacr. Gregorianum) ôтъ П. Григорія I. (590—604), котрый давнѣйши богослужебни чины пересмотривъ, гдещо скоротивъ и исправивъ, и ôтъ его часôвъ римска літургія мало змѣнилася.

2. Літургія Церкви Медіоляньскои, такожъ Амвросіаньскою звана, завдячае свôй початокъ Анаѳолону, первому Епископу тои Церкви, ученику св. Варнавы, и она пôзнѣйше остала исправлена черезъ св. Амврозія, и получила нынѣшній видъ. Она есть подôбна до греческихъ літургій, и за влѣяніемъ св. Амврозія не остала черезъ римску літургію вытиснена, но одержалася въ Медіолянскôй церковнôй провинціи по наши часы, хотяй впрочôмъ еи видъ по часахъ св. Амврозія много змѣненый оставъ.

3. Літургія Испаньскои Церкви, такожъ готицкою або мозарабскою звана, котра есть дуже давна. Первоначальна літургія Испанькои Церкви остала черезъ Аріанôвъ безображена, но коли готицки королѣ ôтъ Рекареда р. 589.

---

*) Ad Decentium episc. Eugubinum.

**) Sacramentarium або liber sacramentorum содержитъ ведля Zacarria (bibl. ritualis Romae 1776, t. I. l. I. c. 3.) „Continebant hi libri orationes ante epistolam, orationem secretam post offertorium, praefationes statis diebus, canonem et infra canonem precationem, et orationem post communionem. — Insuper referebantur ritus et ratio conferendi sacros ordines, ministrandi solemniter baptisma sabbato sancto paschae et pentecostes, conficiendi sacrum chrisma et oleum sanctum, reconciliandi poenitentes, et missae ad nuptias benedicendas. Quum ergo, quae ad omnia seu conficienda seu administranda sacramenta, ac praesertim Eucharistiam, a vetustissimis Eccleciae Patribus Sacramentum κατ' ἐξοχὴν appellatam, pertinent, ejusmodi codicibus inscriberentur, nullo aptiore, quam Sacramentarii nomine denotari poterant“.

навернулися до католическои Церкви, начали церковни настоятелѣ реформовати церковну дисциплину, особливо же очищати и исправляти літургію, котру въ противоположенью до давнои испаньскои назвали готицкою. Найбôльшу заслугу положивъ въ тôмъ взглядѣ Исидоръ Севільскій. Той мужъ видячи, що майже кождый священикъ мае свôй обрядъ, занявся усильно усуненьемъ того соблазнительного состоянія, и на IV. Толетаньскôмѣ Синодѣ (633.) остало пôдъ его предсѣдательствомъ рѣшено, щобы всѣ заховали въ всѣхъ богослуженіяхъ однообразнôсть. Тая такъ исправлена літургія получила имя исидоріаньскои. Но коли въ 8. столѣтію Испанія прійшла пôдъ панованье Арабôвъ, и сами Испане имя Мостарабôвъ*) получили, названо и тую літургію мостарабскою або мозарабскою. Стараньямъ П. Григорія VII. (1073—1085) удалося тую літургію вытиснути, и въ Испаніи римску літургію запровадити; но понеже тому спротивлявся клиръ и народъ, для того позволено мозарабску літургію въ 6 головныхъ Церквахъ Толетаньскихъ уживати, и для того она называеся такожъ толетаньскою. Съ часомъ однакожъ стався и въ тыхъ Церквахъ розширяти римскій обрядъ, и літургія мозарабска була бы цѣлкомъ загибла, если бы тому не запобѣгъ славный кардиналъ Хименесъ († 1517), котрый постаравшися о поправне выданье мозарабского служебника выставивъ при головнôй Церкви каплицю, и основавъ соборъ 13. священикôвъ, котри мали обовязокъ щодень ведля обряда мозарабского літургію и прочи богослуженія ôтправляти.

4. Літургія Галлійскои Церкви була подôбна до восточныхъ літургій, но вже за часôвъ Піпіна и Кароля В. уступила мѣстце римскôй літургіи.

Такъ одже видимо, що изъ многихъ давнѣйшихъ Літургій остали на востоцѣ въ переважнôй части тôлько літургіи св. Василія и св. Іоанна Златоуста, а на западѣ літургія Римска або св. Григорія, и въ однôй провинціи церковнôй Літургія св. Амврозія.

А) Літургія св. Іоанна Златоуста и св. Василія В. въ особенности.

§. 207. *Переглядъ.*

Переглянувши розличии літургіи въ загалѣ слѣдуе теперь застановитися въ особенности надъ содержаньемъ упо-

---

*) **Мостарабы або Мозарабы**, т. е. тіи, котри сталися черезъ своихъ побѣдителей Арабами, для розличія ôтъ правдивыхъ Арабôвъ. Слово Мостарабы походитъ ôтъ арабского глагола „араба“, и есть дѣепричастникъ (participium) 10. конструкціи. Гдекотри выводятъ тое слово ôтъ „mixti“ и „Arabes“ но ложно.

трebляныхъ у насъ літургій св. Іоанна Златоуста и св. Василія Великого. Обѣ тіи літургіи розличаются ôтъ себе тôлько въ гдекотрыхъ молитвахъ іерейскихъ тайно читаныхъ; въ молитвахъ же голосно читаемыхъ (поемыхъ) и въ внѣшнôмъ обрядѣ тыхъ літургій нема ніякого розличія, и для того буде слѣдуюча росправа такъ до однои, якъ и до другои ôтноситися. Въ тôй росправѣ буде бесѣда о поодинокихъ составныхъ частяхъ літургіи зо взгляду на ихъ словесне и символичне значенье. Дотычно символичного значенья літургіи — и всѣхъ составныхъ частей правила — о котрôмъ на розличныхъ мѣстцяхъ другои части сего сочиненія буде бесѣда, уважаю за потрѣбне примѣтити, що оно всегда и во всѣхъ богослуженіяхъ тôлько тогди мае змыслъ и церковне значенье, если есть основане и выпроваджене зъ дѣла ôткупленья рода людского. И такъ обрядъ літургіи, составленый по приказу Спасителя: „Сіе творите въ мое воспоминаніе", представляе символично дѣло ôткупленья рода людского, показуючи намъ Христа ôтъ его воплощенія ажь до преславного на небеса вознесенія и одесную Отца сидѣнія, а передъ очима вѣрного, съ побожностію и увагою св. Літургіи присутствуючого, дѣеся символично все тое, що единородный Сынъ божій для спасенія рода людского дѣломъ довершивъ.

Літургія дѣлится на три головни части, именно Проскомидію, літургію оглашеныхъ и літургію вѣрныхъ, и мы соотвѣтно тому подѣлу будемо поясняти св. Літургію.

I. Проскомидія.

§. 208.

Историчный початокъ и имя.

Памятаючи на слова св. Письма: „Да не явишися предъ Господемъ тощъ" приносили перши христіане, коли на богослуженіе приходили розличии дары, якъ: хлѣбъ, вино, елей и пр., котри черезъ діаконôвъ ôтдавали Настоятелю Церкви: тойже выбиравъ одну часть хлѣба и вина для св. жертвы, а прочи дары употреблявъ на удержанье клира и слугъ церковныхъ, на спомаганье убогихъ, чужесторонныхъ и на инни побожни цѣли. Тое посвѣдчае св. Юстинъ М. коли пише: „Въ день сонця (т. е. въ Недѣлю) богати и хотячи, кождый по своѣй воли дае, що хоче, а собране складаеся у Настоятеля; ôнъ помагае сиротамъ, вдовамъ, и недужнымъ або за для якои иннои причины потребуючимъ; коротко сказавши, ôнъ стараеся о всѣхъ въ нуждѣ находячихся. Тіи дары були обще за потрѣбни узнани, такъ що за нечесть уважано, если бы кто изъ вѣрныхъ непринѣсши ніякого дару приступавъ до св.

Причастія, якъ показуеся зъ бесѣдъ св. Іоанна Златоуста и св. Августина. Тую часть даровъ вѣрными принесеныхъ, котра для безкровнои жертвы остала призначена, приготовляли священнослужителѣ съ отвѣтными молитвами до св. Жертвы, а отвѣтный той чинъ назывався „приношенье" або „проскомидія" (*προςκομιδία* ôтъ *προςκομίζω* приношу.) Но съ часомъ ослабла ревнôсть Христіанъ въ приношенью даровъ до Церкви, и тогди оказалася потреба иннымъ способомъ старатися о дары до св. жертвы потрѣбни, котри однакожь такъ якъ и давнѣйше були до св. жертвы приготовляни, и такъ повстала тая перша часть літургіи, котра проскомидіею называеся.

§. 209.

Приготовленье священика до св. літургіи.

Велика святôсть и важнôсть св. Літургіи вымагае, щобы священикъ хотячій літургизати належито приготовився до того дѣла. Тое приготовленье ôтносится до души и до тѣла священика, и о нѣмъ буде пôзнѣйше бесѣда; тутъ маемъ на гадцѣ тôлько тое приготовленье, котре священикъ прійшовшій вже до Церкви мае исповнити, и оно состоитъ въ певныхъ молитвахъ, въ умыванью рукъ и въ одѣянью въ церковни ризы. Коли оджe священикъ ôтмовивши приписани молитвы и исповнивши всѣ Церковою приписани условія прійде до Церкви въ намѣренію бож. Літургію совершити, стае передъ царскими дверми, и поклонивши ся глубоко святымъ Тайнамъ воздае Богу честь и славу мовлячи: „Благословенъ Богъ нашъ,. . ." а потôмъ взывае молитвою „Царю-небесный." Духа святого, щобы прійшовъ и вселився въ него и очиcтивъ го ôтъ всякои душевнои скверни, щобы съ чистымъ и неповиннымъ серцемъ мôгъ стати передъ престолъ всевышнього Бога и достойно совершити безкровну жертву. Отмавляе потôмъ и прочи молитвы начала обычного, *) а потôмъ умоляе для себе и для предстоячихъ вѣрныхъ милосердіе боже въ тропаряхъ: „Помилуй насъ Господи, помилуй насъ . . ." По скôнченью тропаровъ покланяеся низко, и ôтходитъ передъ образъ Спасителя, „котрому поклонившися проситъ молитвою „Пречистому твоему образу покланяемся Христе . . ." о прощенье грѣховъ, и съ вдячностію высказуе радôсть, котрою наповнився свѣтъ черезъ приходъ Спасителя для

***) Т. е. по трисвятôмъ, Слава и нынѣ, пресвятая Тройце, Господи помилуй, слава и нынѣ, и Отче нашъ. Тіи молитвы называются началомъ обычнымъ, бо всѣ богослуженія тыми молитвами начинаются.**

спасенія рода людского. Поклонившися Спасителю и вôзвавши его о прощеніе иде священикъ передъ образъ Богородицѣ, черезъ котру „міру спасеніе бысть“, щобы она яко Мати и источникъ милосердія упросила для насъ сильнымъ своимъ и могучимъ ходатайствомъ милости у Сына своего, а скôнчивши молитву „Милосердія сущи источникъ“, стае еще разъ передъ царскими дверми и зближаючися до Таиньства „еже Ангелы и Архангелы трепещуще видѣти желаютъ“, а пôзнаючи свою слабôсть и неудôльнôсть молитъ Бога въ молитвѣ „Господи низпосли руку твою“ о помôчь и силу, щобы мôгъ безкровну жертву достойно и неосужденно совершити. — По скôнченью тыхъ молитвъ входитъ мовлячи слова: „Боже очисти мя грѣшнаго, и помилуй мя“ до св. олтаря, *) где поклонившися глубоко св. Тайнамъ цѣлуе св. престолъ и евангеліе и ôтходитъ до закристіи. Если есть діаконъ, то всѣ тіи моленія совершае съ священикомъ.

Теперь умывае священикъ руки не такъ зо взгляду на тѣлесну чистôсть, якъ щобы тымъ змыслово показати, що ôнъ помолившися съ мытаремъ (Лук. 18.) оставъ ôтъ всѣхъ грѣхôвъ очищеный, и такъ съ чистымъ серцемъ приступае до совершанья безкровнои жертвы. Въ прочôмъ умыванье рукъ знаеме було вже въ старôмъ завѣтѣ, а даже и у язычникôвъ, а въ Церкви христіаньскôй находится той звычай ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ. О тôмъ говоритъ св. Кирилъ въ пятôй мистагогичнôй катехезѣ, а св. Германъ каже: „Умытье рукъ іереѣвъ означае, щобысьмо очистивши совѣсть, умъ и мысль, котри суть руками нашихъ душъ, со страхомъ и кротостію и всякою боговѣйностію приступали ко св. престолу“. Тому символичному значенью отвѣчае молитва, котру священикъ ôтмавляе пôдчасъ умыванья рукъ, молитъ бо ся тогди словами псаломника, (пс. 25., 6.—12.) котрыми высказуе свою ревнôсть для славы божои и любовь житья праведного а омерзѣніе грѣха, котрый священика дѣлае мужемъ крови, и проситъ, щобы го Богъ сохранивъ на пути непорочнôй, и на пути правды.

Умывши руки одѣваеся священикъ разомъ съ діакономъ — если есть — во всѣ церковни ризы, (ср. §. 185., ст. 387. сл.) въ тôмъ порядку, якъ Служебникъ приписуе, а

*) Въ давныхъ Служебникахъ находится тутъ примѣчаніе, що священикъ покланяеся обомъ крылосамъ, що мае означати, що ôнъ проситъ ôтъ вѣрныхъ прощенья всякихъ провинъ. Щобы священикъ до народа обертався, не каже Служебникъ выданый въ Римѣ по приказу П. Венедікта XIV. р. 1754. А въ выданью Парискôмъ (Migne, Patrol. cursus completus, opp. S. Joannis Chr. t. XII. col. 902. Paris 1864) не ма зовсѣмъ згадки о тôмъ поклоненію.

передъ вложеньемъ на себе кождои изъ нихъ найперше еи цѣлуе, и при одѣваныо мовитъ отвѣтни молитвы. Синодъ Замостскій (р. 88.) каже въ тôмъ взглядѣ: „Проскомідію всякій най ôтправляе одѣяный въ святи одежи“, не згадуе одже, що фелонъ мае братися ажь по проскомидіи; однакожь у насъ вôйшло, якъ каже Служебникъ ст. 3. въ уживанье фелонъ брати ажь по проскомидіи, котрый звычай, властію церковною одобренъ, кождый скващеникъ для однообразности довженъ заховати.

Коли священикъ способомъ наведенымъ упросивши благодати божои и примирившися съ Богомъ одѣеся въ святи одежи, приступае теперь до совершенья проскомидіи, т. е. до приготовленья матеріи безкровнои жертвы.

§. 210.

Обрядъ проскомидіи и еи символичне значенье.

Приступаючи до проскомидіи, — котра совершаеся на жертвеннику, на котрôмъ ажь до великого входа горитъ свѣтло — біеся священикъ въ груди мовлячи слова „Боже милостивъ буди мнѣ грѣшному“, и намѣряючи творити воспоминаніе страстей и смерти Іисуса Христа ôтмавляе пôдчасъ росположенья св. сосудôвъ до жертвы потребныхъ кондакъ великого Пятка: „Искупилъ ны еси отъ клятвы законныя честною твоею кровію, на крестѣ пригвоздився, и копіемъ прободся, безсмертіе источилъ еси человѣкомъ Спасе нашъ, слава тебѣ,“ а потôмъ воздае Богу честь и славу славословіемъ „Благословенъ Богъ нашъ. . .“, и такъ зачинае властиву проскомидію. Теперь починаются молитвы и обряды, котри маютъ намъ представити цѣле дѣло ôткупленья рода людского Христомъ предприняте и довершене, и для того літургія представляе намъ найперше воплощеніе, рождество и молодецкій вѣкъ Спасителя. Щобы тое представити бере священикъ до лѣвои руки просфору, представляючу Пречисту Дѣву Марію, изъ котрои единородный Сынъ божій тѣло приняти благоволивъ, а до правои руки бере копіе яко символъ страстей Іисуса Христа, и щобы назнаменати, що Іисусъ Христосъ своею смертію насъ ôткупивъ „отъ клятвы законныя,“ робитъ надъ просфорою три разы знакъ св. креста, орудія смерти Христовои, чимъ вже зъ самого початку пригадуе на слова праведного Сімеона, котрый не довго по рождествѣ Іисуса возвѣстивъ его смерть. Теперь изображае рождество Іисуса Христа, при чôмъ пророческими словами старого завѣта (Исаі 53., 7., 8.) предсказуе, а словами Евангелиста (Іоан. 19., 34.) потверджае его смерть. Щобы представити рождество Іисусово закравуе просфору — представляючу Пречисту Дѣву — зъ чотырохъ сторонъ, и закравуючи въ

праву сторону мовитъ: „Яко овча на заколеніе ведеся“ (Исаі 53., 7.) въ лѣву же мовлячи: „И яко агнецъ непороченъ прямо стригущаго его безгласенъ, тако не отверзаетъ устъ своихъ“ (Исаі 53., 7.), въ горню сторону кажучи: Въ смиреніи его судъ его взятся“; (Исаі 53., 8.) а въ дольню мовлячи съ Пророкомъ: „Родъ же его кто исповѣсть“. (Исаі 53., 8.) Потôмъ вкладае копіе пôдъ верхну часть обкроенои просфоры, и вырѣзуючи еи каже: „Яко вземлется, отъ земли животъ его“ представляе, якъ Іисусъ ôтъ Пречистои Дѣвы взявъ тѣло. Но понеже тое роджене отроча було призначене на смерть, для того якъ агнца призначеного на заколенье обертаютъ на взнакъ, такъ и священикъ агнца — частиця тая изъ просфоры выкроена называеся агнецъ — за наши грѣхи на заколеніе давшогося обертае дольною стороною до горы, и нарѣзуе го крестообразно мовлячи слова: „Жрется агнецъ божій вземляй грѣхъ міра, за міра животъ и спасеніе“, чимъ предсказуе роспятіе Христа, а щобы при самôмъ рождествѣ предсказати и послѣдовавшу смерть, кладе агнца на діскосъ твердою (або горною) стороною на верхъ, и прободуе го копіемъ въ праву сторону, якъ и на крестѣ Христа прободено, и каже: „Единъ отъ воинъ копіемъ ребра его прободе“; (Іоан. 19., 34.) а понеже по прободенью ребра Христового по свѣдоцтву евангелиста выйшла зъ прободеного мѣстця кровь и вода, вливае священикъ до чаши найперше вино, котре благословитъ и вливаючи въ чашу каже: „И абіе изыйде кровь“, а потôмъ воду, котру также благословитъ и вливаючи зъ неи мало до чаши мовитъ: „И вода: и видѣвый свидѣтельствова, и истинно есть свидѣтельство его“. (Іоан. 19., 34.) — Чаша стоитъ по лѣвôй сторонѣ діскоса, понеже кровь и вода потекла зъ лѣвого ребра Спасителя.*) — „Сими знаками и словами описавъ священикъ Іисуса Христа нашого спасенія ради сшедшого зъ небесъ и воплотившогося; оголосивъ безконечне величество его особы и безмѣрне пониженье и смиреніе его въ воспріятію человѣческои природы и совершенью дѣла ôткупленья. Хлѣбъ и вино суть тыми знаками Богу даровани и ко безкровнôй жертвѣ приготовлени. Якъ городы мужамъ, котри непріятель побѣдили або общу справу удачно заступали, памятники ставляютъ, и на нихъ тіи славни дѣла записуютъ, такъ пише священикъ на дарахъ, котри Богу приноситъ, смерть Іисуса Христа и безконечну еи цѣнность. Не есть же противорѣчіе писати смерть Господню або лучше всесовершенну жизнь при изображеніюродженья Гос-

---

*) Щобы не ошибнутися въ означенью, котра сторона ведля церковного звычаю права, а котра лѣва, треба собѣ всегда представити Христа стоячого на престолѣ лицемъ до народа оберненого.

пода ôтъ Дѣвы, бо Іисусъ Христосъ изволивъ вже яко маленька дитина обрѣзатися и кровь пролити, и представився яко даръ Богу въ храмѣ, (въ 40, день) где старецъ Сімеонъ возвѣстивъ его смерть. Увзглядняючи тое продовжае священикъ описовати похвалы смерти Господа, и представляе коло Агнца заколеного перше тыхъ, котри изъ того образа совершенного житья произведени и розмножени съ нимъ спрославляются, (т. е. Пречисту Дѣву, Ангелôвъ и всѣхъ Святыхъ) а потôмъ и тыхъ, котри ôтъ него помочи и спасенія ожидаютъ“,*) т. е. всѣхъ членôвъ Церкви, котри або еще жіютъ або въ вѣрѣ и упованію воскресенія яко живи члены Церкви Христовои упокоилися.

Положивши такъ агнца Богу жертвованого на серединѣ діскоса, понеже „Хрістосъ посредѣ земли содѣла спасеніе наше“, полагае священикъ округъ агнца частицѣ зъ просфоры вырѣзани въ честь и поминаніе Святыхъ, котри вже съ Христомъ царствуютъ, и въ намѣренію прочихъ усопшихъ и живыхъ членôвъ Церквн.**) — Выкравуе одже изъ просфоры другій платокъ „и роздѣляе го на мали частицѣ; зъ котрыхъ одну найбôльшу тригульну въ честь Богородицѣ кладе ведля слôвъ св. Письма: „Предста Царица одесную тебе въ ризы позлащенни одѣянна и преукрашенна“ вымавляючи тіи слова по правôй сторонѣ агнца, т. е. ôтъ своеи лѣвои руки. На тôй сторонѣ не кладеся бôльше ніяка частиця. Зъ другои стороны агнца кладе въ трѣхъ рядахъ девять частиць зо взгляду на девять хорôвъ небесныхъ силъ, котри Бога непрестанно славословятъ, но тіи частицѣ кладутся на діскосѣ въ честь и память розличныхъ рядôвъ Святыхъ. И такъ перша частиця кладеся въ честь св. Іоанна Предтечи, найбôльшого по словамъ Спасителя межи рождеными ôтъ жены. и прочихъ Пророкôвъ, друга частиця зо споду пôдъ первою кладеся въ честь верховныхъ Апостолôвъ Петра и Павла и всѣхъ св. Апостолôвъ, а трета св. Іерархôвъ, яко наслѣдникôвъ Апо-

---

*) Зр. Іос. Мѣльницкій, о старыхъ греч, и восточныхъ літургіяхъ въ р. Сіонѣ 1872 ст. 520.

**) Ведля давного звычаю употребляно до кождои літургіи пять просфоръ, и зъ першои вырѣзовався агнецъ, зъ другои частиця въ честь Богородицы, зъ третои частицѣ въ честь Святыхъ, зъ четвертои частицѣ въ поминаніе живыхъ, а зъ пятои частицѣ въ поминаніе усопшихъ. Теперь береся до літургіи лише одна просфора, изъ котрои вырѣзуются агнецъ и частицѣ, а останки роздѣляеся яко антідоръ. Звычай неполаганья частиць и вырѣзованья многихъ агнцѣвъ зъ однои просфоры, котри высушени уживаются черезъ довгій часъ, не можна одобрити вже для тои однои причины, що до літургіи належитъ мати всегда свѣжій хлѣбъ.

стольскихъ. Въ другôмъ рядѣ кладеся перша частиця въ честь св. Мучениковъ и Мучениць, друга въ честь преподобныхъ Отецъ и Матерей, а трета въ честь св. безсребренниковъ. Въ третôмъ же рядѣ кладеся перша частиця въ честь св. Богоотецъ Іоакіма и Анны, друга въ честь Святого, котрого память совершаеся, а трета въ честь всѣхъ Святыхъ. (Такъ ведля нашого Служебника, ведля инныхъ въ честь св. Іоанна Златоуста або св. Василія В. ведля того, котрого Літургія совершаеся.) Тымъ видомъ представлени суть коло Агнца Богу въ жертву принесеного всѣ тіи, котри съ Христомъ въ Царствѣ небеснôмъ прославляются. Слѣдуютъ теперь частицѣ въ поминаніе тыхъ, котри ожидаютъ помочи и спасенія ôтъ Бога, и тіи частицѣ кладутся пôдъ агнцемъ въ двохъ рядахъ, въ першôмъ рядѣ за жіючихъ а въ другôмъ за усопшихъ. Межи живыми поминае священикъ найперше церковныхъ и мірскихъ Начальниковъ, именно: святѣйшого вселеньского Архіерея Папу Римского, и найвысшого владѣтеля мірского Імператора, а потôмъ Архіепископа и Епископа епархіального, всяке епископство, пресвитерство, діаконьство каѳолическе и весь священническій чинъ (монахи и своихъ Настоятелей), за ними же поминае тыхъ вѣрныхъ, за котрыхъ або силою своего званія молитися довженъ, (н. пр. яко парохъ) або котри его молитвамъ особливо поручилися, (н. пр. дали му жертву) и за кождого зъ нихъ кладе осôбно частицю. Помянувши жіючихъ поминае священикъ дальше усопшихъ, и то найперше ктиторôвъ и создателей дотычнои Церкви и инныхъ усопшихъ, за котрыхъ довженъ або хоче молитися, и въ ихъ поминаніе кладе частицѣ въ другôмъ рядѣ зо споду Агнца. На конецъ мовлячи молитву: „Помяни Господу по многимъ щедротамъ твоимъ и мое недостоинство, и прости мнѣ всякое прегрѣшеніе вольное же и невольное", кладе и за себе одну частицю, и тымъ заключае полаганье частиць.*)

Такъ одже представлено есть воплощеніе и рождество единородного Сына божого, котрый въ видѣ Агнца положеный на діскосѣ, представляючôмъ яслы, въ котри было положене отроча Іисусъ, а діскосъ почивае на жертвеннику пригадуючôмъ вертепъ Виѳлеемскій, где Христосъ родився. По рождествѣ явилася звѣзда волхвамъ на востоцѣ, и показуючи имъ дорогу стала надъ вертепомъ, въ котрôмъ родився Іисусъ; для того священикъ бере звѣзду, и ставляе еи надъ діскосомъ кажучи: „И пришедши звѣзда ста верху, идѣже бѣ отроча", (Мат. 2., 9.) и покрывае діскосъ и чашу покровцями пригадуючими пелены, котрыми бувъ повитый родженый

*) Если есть богато людей до причастія, то кладеся при кôнци отвѣтне число частиць на діскосѣ.

Іисусъ. Тіи покровцѣ означаютъ такожъ, що божа сила и всемогущество Іисуса було укрыте пôдъ видомъ слабои дитины; но священикъ знае Іисуса яко Господа славы, для того проповѣдае его величество и царство надъ всею вселенною, кажучи при покрываню діскоса съ Псаломникомъ: „Господь воцарися въ лѣпоту облечеся: облечеся Господь въ силу препоясася . . ." (пс. 92.), а при покрываню чаши: „Покры небеса добродѣтель твоя Христе, и хвалы твоея исполнь земля". Тыми словами славитъ и величае священикъ могущество и силу родженого Іисуса, и покланяеся ему съ пастырями и волхвами, а потôмъ покрываючи чашу и діскосъ бôльшимъ покровцемъ, воздухомъ званымъ, молитъ Іисуса словами: „Покрый насъ кровомъ крилу твоею . . .", щобы родившійся единородный Сынъ божій своею всемогущою силою покрывъ насъ ôтъ всякого врага и супостата, щобы умиривъ (успокоивъ) и спасъ насъ яко благъ и человѣколюбецъ. Поклонившися родженому Іисусу съ волхвами приноситъ священикъ и дары, за золото чашу, за смирно кадильницю а за ливанъ ѳиміамъ, котрымъ кадитъ предложени и приготовлени святіи дары. Потôмъ заключае чинъ проскомидіи молитвою предложенія: „Боже Боже нашъ . ." и малымъ отпустомъ, по чôмъ ôтмавляючи псаломъ „Помилуй мя Боже" приступае до св. престола и начинае властиву Літургію.

II. Літургія оглашеныхъ.

§. 211.

Имя, составни части, ôтношенье до старозавѣтнои Службы, и цѣль.

Имя мае тая часть літургіи зъ того, що въ давныхъ часахъ, коли таинства передъ невѣрными свято хоронилося, (disciplina arcani) тôй части могли и невѣрни, особливо же оглашени низшихъ степеней присутствовати. Церковь хоронила таинства передъ всѣми, котри еще не були черезъ крещеніе до числа вѣрныхъ принятыми, щобы они на случай, що останутъ въ язычествѣ, не выставили найсвятѣйши рѣчи на смѣхъ и зневагу невѣрныхъ; но она позваляла всѣмъ оставати въ Церкви пôдчасъ тои части, пôдчасъ котрои настоятель мавъ науку, щобы тымъ способомъ переконалися о истинѣ христіаньства и чимъ скорше сталися членами единоспасительнои Церкви. Въ нашихъ часахъ ôтступила Церковь про змѣнени обстоятельства ôтъ первобытныхъ законôвъ, но имя Літургіи оглашеныхъ задержала тая часть Літургіи по нынѣшни часы.

Літургія оглашеныхъ продовжаеся ôтъ самого початку ажь до возгласа діаконьского: „Елици оглашеніи изыйдите

. . . елици вѣрніи, паки и паки Господу помолимся“. По тôмъ возгласѣ выходили оглашени зъ Церкви, и оставалися тôлько вѣрни, т. е. правдиви члены видимои Церкви, котрыхъ протое діаконъ взывае до дальшои молитвы, іерей же читае перву молитву вѣрныхъ.

Літургія оглашеныхъ состоитъ изъ слѣдуючихъ частей: По окадженью Церкви и возваню св. Духа славословитъ іерей Бога пѣснію „Благословенно Царство“, и самъ або діаконъ спѣвае велику ектенію, котру заключае молитвою первого антіфона и возгласомъ. Потôмъ слѣдуе первый антіфонъ и мала ектенія съ молитвою другого антіфона и другій антіфонъ, до котрого присовокупляеся пѣснь „единородный Сыне“. По ôтспѣванью тои пѣсни слѣдуе зновъ мала ектенія съ молитвою третого антіфона и тойже антіфонъ, по котрôмъ іерей ôтчитавши тайну молитву робитъ малый входъ, и повернувши до св. олтаря ôтмавляе тайно молитву Трисвятого, пôдчасъ чого хоръ спѣвае припадаючи Тропари и Кондаки. По скôнченью сихъ возглашае іерей возгласъ молитвы трисвятого, и спѣваеся трисвятое, по котрого скôнченью іерей ôтходитъ молячися „Благословенъ грядый“ къ горному сѣдалищу и слѣдуе чтеніе Апостола. По скôнченôмъ чтенію Апостола іерей (або діаконъ) кадитъ Престолъ и Церковь, и ôтмовивши молитву „Возсіяй въ сердцахъ нашихъ“ спѣвае евангеліе, по котрôмъ мае отвѣтну науку до собраныхъ вѣрныхъ. По сѣмъ слѣдуе ектенія сугубая, дальше ектенія и молитва о оглашеныхъ и по скôнченью тои молитвы возгласомъ „Елици оглашеніи изыйдите“ кôнчится Літургія оглашеныхъ.

Літургія оглашеныхъ мае въ своихъ составныхъ частяхъ велике сходство съ богослуженіемъ старозавѣтнои Церкви. У Израилтянъ зачиналося богослуженіе величаніемъ Бога, по чôмъ слѣдовало читанье закона Мойсеового, величанье Бога, читанье письмъ Пророкôвъ, наука и молитвы, котри заключалися словомъ аминь. Составивши съ тыми частями старозавѣтного богослуженія Літургію оглашеныхъ найдемо майже тіи сами части, но въ духу христіянькôмъ составлени. Такъ первому величанію старозавѣтнои службы отвѣчае „Благословенно Царство“ съ послѣдуючими возгласами ажь до пѣнія трисвятого; бо всѣ тіи возгласы, молитвы и антіфоны не суть що инне, якъ величаніе Бога въ плоти явитися благоволившого; чтенію закона Мойсеового отвѣчае чтеніе посланій Апостольскихъ, котри содержатъ въ собѣ законъ Христовъ; другому величанію отвѣчае пѣснь аллилуіа, а чтенію Пророкôвъ отвѣчае чтеніе Евангелія, котре оповѣдае о тôмъ, що Пророки предсказовали. Потôмъ слѣдуе и у насъ проповѣдь и молитвы въ обохъ ектеніяхъ, котри словомъ аминь заключаются. Причина того согласія лежитъ

въ тôмъ, що христіяне въ многихъ рѣчахъ христіаньству не спротивляючихся приноровлялися до звычаѣвъ и обрядôвъ старозавѣтныхъ, змѣняючи и додаючи тое, що христіаньству было отвѣтне.

Цѣль літургіи оглашеныхъ состоитъ въ тôмъ, щобы вѣрныхъ на достойне и праведне празднованье великого Таинства, безкровнои жертвы приготовити, и щобы ихъ до такого душевного настроенья и росположенья припровадити, щобы они своимъ присутствіемъ при св. Літургіи Богу довжну честь и славу воздали, и собѣ на дочасни и вѣчни блага заслужили. — Літургія оглашеныхъ находится такожь и въ Римскôй літургіи, и мае съ невеликою рôжницею тіи сами составни части, якъ и Греческа.

§. 212.

Предметове и символичне поясненье літургіи оглашеныхъ: Кадженье, перве славословіе, ектеніи и перви два антіфоны съ пѣснію: „Единородный Сыне“.

По скôнченью проскомидіи иде священникъ мовлячи слова: „Во гробѣ плотски, въ адѣ же съ душею яко Богъ, въ раи же съ разбойникомъ, и на престолѣ былъ еси Хрісте со Отцемъ и Духомъ вся исполняяй неописаный“ до престола, и кадитъ (если есть діаконъ, то тойже) найперше престолъ крестообразно и жертвенникъ, потôмъ іконостасъ и всѣхъ вѣрныхъ. Тымъ ôтдае представленымъ на образахъ Святымъ и притомнымъ въ Церкви вѣрнымъ, одже всѣмъ членамъ видимои и невидимои Церкви довжну честь и похвалу, а символично представляе благодать божу, котру принѣсъ зъ неба родивыйся въ Виѳлеемѣ Сынъ божій, и котрою наповнилася вся вселенна. Окадивши Церковь вертае до Престола, и славословлячи Бога словами: „Благословенъ . .“ взывае помочи св. Духа молитвою „Царю небесный“, а згадуючи на родившогося Сына божого, котрого рождество въ проскомидіи описавъ, и котрый теперь, подôбно якъ колись за молодыхъ лѣтъ свѣту не знаемый, на жертвеннику (предложенію) укрытый есть, обвѣщае свѣтови его явленіе ангелскою пѣснію „Слава во вышнихъ Богу, и на земли миръ, въ человѣцѣхъ благоволеніе“; а щобы мôгъ достойно высказати всѣ, що Іисусъ для нашого ôткупленья здѣлавъ, молитъ Бога словами псаломника: „Господи оустнѣ мои отверзеши, и оуста моя возвѣстятъ хвалу твою.“ Щобы до голошенья славы божои еще бôльше стався способнымъ, освящаеся цѣлованьемъ св. престола, якъ колись уста Пророка Исаіи освятилися дôтткненьемъ угля зъ престола божого взятого, и черезъ Серафі-

ма до его устъ приложеного. (Исаі 6., 7.*) Такъ стае іерей передъ святымъ престоломъ, и (если есть діаконъ по возгласѣ: Благослови Владыко) якъ колись Іоаннъ Предтеча уготовляючи путь Господеви проповѣдавъ славу приближаючогося царства небесного, и іерей начинае літургію славословіемъ Царства божого возглашаючи: „Благословенно царство Отца . . .“ Христосъ явившійся на свѣтѣ принѣсъ намъ благодать божу, примиривъ насъ съ Богомъ, або, коротко сказавши, подавъ миръ душамъ нашимъ. Предкладаючи одже, що всѣ вѣрни остали тымъ миромъ (спокоемъ) одушевлени, взывае насъ Церковь, — устами іерея або діакона — щобысьмо въ мирѣ приносили Богу наши молитвы, понеже родившійся Іисусъ знѣсъ клятву праматерню, усунувъ вражду, яка межи Богомъ и людьми панoвала, и мы яко „приобрѣтени чада божіи“ можемо спокôйно, т. е. миромъ Господу помолитися.

И мы повинуючися тому напôмненью Церкви молимо Бога, щобы той миръ небесный не опущавъ насъ и щобы допровадивъ насъ до вѣчного спасенія. Памятаючи дальше на напôмненье великого Апостола Павла (І. Тимоѳ.) мы молимося и о всѣхъ людехъ, для котрыхъ просимо о небесный миръ, особливо же о благостояніе святыхъ Церквей, щобы Церковь сильна и непоборима стояла противъ всѣхъ нападôвъ темныхъ властей, и щобы въ еи единоспасительныхъ нѣдрахъ всѣ въ единьствѣ вѣры, надѣи и любви соединилися. Дальше слѣдуютъ молитвы о духовныхъ и мірскихъ начальникахъ и властяхъ, о розличныхъ потребахъ житья людского и о помôчь и спасеніе для всѣхъ особливои помочи божои потребуючихъ. — Тутъ присоединяются ведля нашого служебника молитвы почастного намѣренія, н. пр. о недужныхъ, усопшихъ и инни. Высказавши прошенія мы пересвѣдчени, що исповненіе всего того ôтъ всемогущества божого завиcитъ, молимо Бога еще разъ, що бы сохранивъ насъ ôтъ всего (скорби, гнѣва, нужды), щобы насъ божого мира позбавити могло, и за молитвами Пресвятои Дѣвы и всѣхъ Святыхъ поручаемся Богу, и воздаемъ му честь и славу устами священика возглашаючого: „Яко подобаетъ тебѣ всякая слава, честь и поклоненіе. . .“ — Всѣ тіи молитвы (ектеніи, т. е. коротки, сердечни молитвы) голоситъ іерей (або діаконъ), а на-

*) Если есть діаконъ, то проситъ іерея о благословеніе словами: „Время еже сотворити . .“, и ажъ потôмъ, поцѣлувавши крестъ ему іереемъ поданый, ôтходитъ передъ царски двери. Если літургіи присутствуе Епископъ, то іерей (съ діакономъ) иде до него, и приклонившися проситъ о благословеніе словами літургикона, а потôмъ цѣлуе крестъ Епископомъ му поданый и руку (десницю) Епископа, и вертае до престола.

родъ по кождôй зъ нихъ взывае до Бога сердечно: Господи помилуй.

Іерей продовжае теперь въ молитвѣ первого антіфона „Господи Боже нашъ“ славословіе державы, славы, милости и человѣколюбія божого, и молитъ Бога, щобы низпославъ на насъ милôсть свою, а народъ высказуе словами пророческими славу божу и его униженье для насъ, и такъ якобы съ Предтечею приготовляе пути Господеви, спѣваючи першій антіфонъ.*) По кождôмъ стиху антіфона прибѣгаемъ пôдъ покровъ Пресвятои Богородицѣ молячи еи, щобы она яко избраный сосудъ благодати божои умолила намъ милôсть и помилованье у Сына своего а Бога нашего насъ ради воплотившогося, до котрого воплощенія антіфоны ôтносятся. Антіфоны**) состоятъ изъ трехъ стихôвъ въ честь св. Тройцѣ, и для того заключаются славословіемъ (Слава и нынѣ) святои Тройцѣ.

По скôнченью первого антіфона молимо Бога въ малôй ектеніи знову (паки и паки) о его благодать, и возвани возгласомъ іерея „яко твоя держава“ до славословія Бога яко Творца и Вседержителя спѣваемъ другій антіфонъ, въ котрôмъ словами старого завѣта величаемъ Бога, котрого слава и лѣпота явилася не тôлько въ сотворенью и удержанью свѣта, но особливо въ ôткупленью рода людского. Для того спѣваемъ: „Господь воцарися, въ лѣпоту облечеся“ т. е. понеже черезъ грѣхъ прародичôвъ царство боже на земли остало розрушене, для того прійшовъ Сынъ божій на землю, и основавъ нове царство, Церковь свою на земли, котру забезпечивъ противъ всякои силы діавольскои, до котрои про тое повинни належати всѣ люде. Высказавши такъ славу Бога и славу державы его явившоися напослѣдокъ въ ôткупленью рода людского, спѣваемъ пѣснь „единородный Сыне,“ въ котрôй пророчества въ антіфонахъ высказани имномъ о воплощенію Сына божого потверджаются.***) По кождôмъ стиху другого антіфона додаемъ слова: „Молитвами Святыхъ твоихъ Спасе спаси насъ,“ взываючи тымъ святыхъ угодникôвъ божихъ, щобы просили для насъ о милôсть у родившогося спасенія нашего ради Сына божого. Діаконъ ôтходитъ по скôнченью першои малои ектеніи передъ образъ Богоро-

*) Діаконъ ôтходитъ пôдчасъ пѣнія 1. антіфона передъ образъ Спасителя.

**) О значенью антіфонôвъ зрôвнай §. 195. г.

***) Той имнъ приняла Церковь ôтъ Імп. Юстиніяна въ 6. столѣтію для опроверженья ереси Несторія, котрый называвъ Марію Христородицею не Богородицею, якобы она не Бога но чоловѣка родила. Тая ересь була осуджена на Соборѣ Ефесійскôмъ (р. 431.), но и пôзнѣйше мала еще приверженцѣвъ.

дицѣ, и тымъ узмысловляе, що теперь голосится слава родившогося изъ Маріи Дѣвы единородного Сына божого.

§. 213.

Продовженье: Мала ектенія, третій антіфонъ съ отвѣтными молитвами и малый входъ.

Проскомідія описала намъ воплощеніе и рождество Іисуса Христа, а початокъ літургіи ажь до пѣсни „единородный Сыне“ пригадавъ намъ молодый вѣкъ Спасителя, коли ôнъ свѣту незнаемый перебувавъ въ тишинѣ возрастаючи въ благодати у Бога и у людей и приготовляючися на велике дѣло ôткупленья рода людского; для того мы мовбы представителѣ современникôвъ Іисуса Христа высказуемъ въ першихъ двохъ антіфонахъ ожиданье народôвъ на Спасителя и словами пророческими высказуемъ его милôсть и державу, а поучени ôтъ св. Іоанна Предтечи величаемъ и славимъ его воплощеніе въ пѣсни „единородный Сыне“. Но вже приходитъ хвиля, коли Іисусъ Христосъ явився цѣлому свѣту, и щобы насъ на розгадованье тои хвили належито приготовити, взывае насъ Церковь въ малôй ектеніи (по единородный Сыне) до нового собранія духа, а іерей славословитъ возгласомъ „Яко благъ и человѣколюбецъ„ доброту и человѣколюбіе Откупителя, и молится тайно, щобы Богъ даровавъ всѣмъ въ Церкви собравшимся въ семъ житью пôзнанье правды а во вѣчности животъ вѣчный; а народъ прибѣгае поклонитися всенародному явленью Іисуса на рѣцѣ Іорданскôй спѣваючи третій антіфонъ: „Прійдите возрадуемся . . .“ (изъ пс. 94.), и по каждôмъ стиху додае слова: Спаси ны Сыне божій: въ Святыхъ дивенъ сый поющыя ти, аллилуіа.“ Іерей молится еще „Владико Господи Боже нашъ,“ щобы Богъ, котрому на небесѣхъ ангелски чины служатъ, сотворивъ, щобы и сему входу церковныхъ слугъ ангелы сослужили, и творитъ **малый входъ, пригадуючій всенародне явленье Іисуса Христа на рѣцѣ Іорданскôй.** Іерей бере до рукъ (або если есть діаконъ, то ему дае) евангеліе, иде по за престолъ на право и выходитъ черезъ сѣверни дверѣ передъ иконостасъ, а передъ нимъ иде діаконъ або паламаръ съ запаленою свѣчою, и іерей стае передъ царски дверѣ, где держачи евангеліе верхною стороною до лиця обернене стоитъ ажь до скôнченья третого антіфона; потôмъ благословитъ святый входъ мовлячи: „Благословенъ входъ святыхъ твоихъ, . .“ цѣлуе евангеліе, и двигаючи евангеліе „мало“ возглашае: „Премудрость прости“, и черезъ царски дверѣ входитъ въ св. олтарь, и кладе евангеліе на престолѣ; а народъ видѣвшій торжественне явленье Іисуса Христа ôтдае му поклонъ спѣваючи: „Прійдите поклонимся и припадемъ ко Хрісту: Спаси ны Сыне божій...“, а потôмъ припадаючи тропари и кондаки. — Если есть діаконъ, то ôнъ несе евангеліе, а іерей иде за нимъ зложивши руки на грудехъ, потôмъ дае іерееви, а если присутствуе Епископъ, то Епископу, цѣловати евангеліе и благословити святый входъ. Описаный входъ означае, якъ вже сказано, всенародне явленіе Іисуса Христа на рѣцѣ Іорданьскôй, діаконъ або паламаръ несучій запалену свѣчу представляе св. Іоанна Крестителя попереджаючого Іисуса якъ зоря восходяче соньце, а священикъ одѣтый въ святи одежи представляе Іисуса Христа плотію одѣтого и образомъ якоже человѣка обрѣтшогося. Пôднесенье евангелія руками діакона або іерея пригадуе само явленіе Спасителя, котрый ôтъ самого небесного Отца яко его Сынъ возлюбленый засвидѣтельствованъ бувъ, и для того вѣрни покланяючися ему спѣваютъ: „Прійдите поклонимся. . .“ *)

Примѣчаніе І. О антіфонахъ, изобразительныхъ и блаженныхъ.

1. **Повседневни антіфоны.** Першій повседневный антіфонъ „Благо есть исповѣдатися... возвѣщати заутра... яко правъ Господь. .“ суть приготовленіемъ до славословія, и состоятъ зъ 2. и 3. стиха 9. псалма. — Другій антіфонъ повседневный: „Господь воцарися . . . ибо утверди вселенную. . . свидѣнія твоя. . .“ содержитъ пророчество о дѣлахъ совершенныхъ Господомъ особливо его крестною смертію, и есть взятый зъ 1. и 2. стиха 92. псалма. Третій антіфонъ повседневный есть похвальна пѣснь на срѣтеніе Господа всенародно явившогося, и состоитъ зъ першихъ трехъ стихôвъ 94. псалма: „Прійдите возрадуемся Господеви“. — Повседневни антіфоны выпечатани на отвѣтныхъ мѣстцяхъ Служебника берутся по всѣ дни цѣлого року, въ котри не суть указани святому на блаженнахъ пѣсни. (Ср. Типикъ Перемыскій зъ р. 1870 ст. 269.)

2. **Изобразительни антіфоны** состоятъ такожь зъ Псальмôвъ: именно першій изобразительный антіфонъ изъ 103. псалма: „Благослови душе моя Господа,“ а другій изъ 145. псалма: „Хвали душе моя Господа“; першій зъ нихъ заключаеся пѣніемъ: „Слава и нынѣ“, а другій по „Слава и нынѣ“ имномъ „Единородный Сыне.“ Тіи антіфоны называются изобразительными „понеже разомъ съ другими пѣснями церковными составляютъ осôбне богослуженіе, котре изображае, воплощеніе Сына божого, и ôтправляеся въ тіи дни, коли не совершаеся літургія. Тое богослуженіе называеся Обѣдницею. Ведля устава (на наведенôмъ мѣстци типика) берутся антіфоны изобразительни „въ Недѣли въ весь годъ и

*) У насъ есть звычай, що священикъ выйшовшій на малый входъ дае цѣловати евангеліе вѣрнымъ.

въ Владычни и Богородични праздники, въ нихже нѣсть антіфоновъ (осôбныхъ). Такоже въ предпрасденствахъ и попразденствахъ, и въ всю пятдесятницу, подобнѣ же и въ дни Святыхъ имущихъ бдѣніе и поліелей, входъ и славословіе великое". У насъ однакожь вôйшло въ уживанье, що по всѣ дни берутся антіфоны повседневни, а въ Недѣли и Пятдесятницу антіфоны Пасхи, т. е.: „Воскликните Господеви . . . Боже ущедри ны . .", и осôбни антіфоны великихъ праздниковъ. Служебникъ (выданья Почаевского р. 1791 и Перемыского р. 1840.) каже при всѣхъ Недѣляхъ и дняхъ ôтъ Пасхи до Вознесенія выразно, що належитъ брати антіфоны Пасцѣ; ôтъ Недѣли всѣхъ Святыхъ же не каже въ тôмъ взглядѣ ничого;*) но якъ вже сказано, въ Львовскôй церковнôй провинціи береся во всѣ Недѣли антіфоны Пасцѣ.

3. Пôдъ блаженнами розумѣются *а)* евангелски стихи о блаженствѣ (Мат. 5.,) обѣцянôмъ ôтъ Господа за розлични добродѣтели, а *в)* тіи церковни пѣсни, (тропари) котри по поодинокихъ стихахъ евангельского зачала о блаженьствѣ на літургіи звыкли були спѣватися, и въ тôмъ послѣднôмъ значенью звычайно уживаеся въ книгахъ церковныхъ имя „блаженна." Блаженни находятся вышечатани въ октоиху на кождый день кождого гласа; въ Минеи и въ Тріодяхъ не ма блаженныхъ, и где берутся, заступаются тропарями пѣсней канона. Выразы книгъ церковныхъ: „Блаженны Октоиха на осьмь", або „Блаженны гласа на шесть", або „Блаженны Праздника пѣснь 4-а на шесть" и т. п. указуютъ одже, зъ ôтки и кôлько маеся брати тропарей (пѣсней) поемыхъ со стіхами зачала о блаженьствахъ; н. пр. въ 17. день Септембря кажеся: „Блаженны праздника пѣснь 4-а на шѣсть", т. е. до шѣсть стихôвъ о блаженствахъ припѣваеся шесть тропарей четвертои пѣсни утренного канона на воздвиженіе честного креста. Въ прочôмъ, близше поясненье въ тôмъ взглядѣ належитъ до типика.

4. Антіфоны праздничии взяти суть зъ пророческихъ письмъ старого Завѣта, и всегда ôтносятя до дотычного праздника. Осôбни антіфоны маютъ слѣдуючи Праздники: Пасха, Вознесеніе, Сошествіе св. Духа, Праздникъ пресвятои Евхаристіи, Преображеніе, Воздвиженіе, Рождество Христово, Богоявленіе и Недѣля Цвѣтоносна. По каждôмъ стиху першого антіфона праздничного припѣваеся: „Молитвами Богородицы Спасе спаси насъ"; по кождôмъ стиху другого антіфона припѣваеся: „Спаси ны Сыне божій", воскресый изъ мертвыхъ або рождейся отъ Дѣвы (и пр. соотвѣтно празднику) поющія ти, аллилуія, а по цѣлôмъ другôмъ антіфонѣ: слава и нынѣ и единородный Сыне. По кождôмъ же стиху третого антіфона спѣваеся тропарь праздника. Також и мѣсто „прійдите поклонимся" маютъ велики праздники „входное" або входни стихи праздника, взяти изъ пророческихъ псальмôвъ ôтносячихся до праздника.

---

*) Есть одже очевидне противорѣчіе межи типикомъ и Служебникомъ, котре не може причинитися до однообразности въ совершанью богослуженія, и видится бути конечна потреба тоежь усунути, бо суть то книги находячися въ рукахъ кождого священика.

Примѣчаніе II. О тропаряхъ и кондакахъ по входѣ. Передъ малымъ входомъ величаемо Іисуса Христа пѣснями взятыми зъ пророческихъ письмъ старого Завѣта, и тымъ заявляемъ наше ожиданье на всенародне явленіе Христа Бога; но коли на входѣ узримо священика съ евангеліемъ, чимъ оное явленіе Христа представляеся, замовкаютъ старозавѣтни пророчества, т. е. антіфоны, а на ихъ мѣстци спѣваются пѣсни ôтносячися до дѣлъ нового Завѣта, и ними мы прославляемъ Господа, Пречисту Дѣву Марію або инныхъ Святыхъ. Тіи пѣсни суть тропари и кондаки. Имя „тропарь" означае коротку пѣснь, въ котрôй оповѣдаеся о заслугахъ и терпѣніяххъ якого Святого, або о значенью припадаючого Праздника, и походитъ ôтъ греческого глагола *τρέπειν*, бо мае задачу слушателя взрушити, и до послѣдованья честнотъ празднику отвѣтныхъ наклонити. Кондакъ (отъ греч. *κοντος*, parvus, brevis — а зъ того *κοντάκιον* breviculum) есть коротка похвальна пѣснь въ честь Праздника або Святого. Кромѣ того спѣваеся тутъ звычайно также богородиченъ, т. е. похвальна пѣснь Богородици, понеже по принятому въ греческôй Церкви звычаю мы при всѣхъ молитвахъ величаемъ Матерь божу и поручаемся ей могучому ходатайству.

Примѣчаніе III. О малôмъ входѣ на Службѣ Архіерейскôй. Если Архіерей мае св. Літургію совершати, тогди одѣваются діаконы съ прочими до асcисты належащими, берутъ жезлъ и мітру, дикірій и трикірій, кадильницю съ лодкою на ѳиміамъ, свячену воду съ кропиломъ, и пôдъ проводомъ крестоносця удаются до обиталища Архіерея, котрый одѣвшися въ мантію и мітру иде такъ торжественно проваджений при ôтголосѣ звонôвъ до храма божого. При входовыхъ дверяхъ Церкви ожидае Архіерея все проче священьство съ народомъ, и Архіерей вôйшовши до Церкви ôтмавляе приписану въ Понтификалѣ молитву, благословитъ кадило, и діаконы кадятъ го, при чôмъ оденъ возглашае: „Да благословитъ тя Господь отъ Сіона, и узриши многая и благая Іерусалима во вся дни живота твоего, всегда...", по чôмъ хоръ спѣвае: „Буди имя Господне", а Архіерей кроплячи свяченою водою Церковь и вѣрныхъ иде за проводжаючими до Церкви, и стае передъ царскими дверми. Тутъ знявв-

ши зъ себе мантію и мітру ôтмавляе ôтвѣтни молытви, а діаконы одѣваютъ го во всѣ архіерейски ризы, пôдчасъ чого оденъ діаконъ спѣвае молитвы при одѣянію поодинокихъ ризъ. Потôмъ Архіерей иде на свôй престолъ, тамъ благословитъ время, и остае на престолѣ ажь до скôнченья третого антіфона. Пôдчасъ третого антіфона выходятъ всѣ сослужащи зъ олтаря, приходятъ до Архіерея одни правою, други лѣвою стороною и покланяются ему. Діаконъ мовитъ: „Благослови Владыко св. входъ", а Архіерей: „Благословенъ входъ. . .", цѣлуе евангеліе, и по возгласѣ „Премудрость прости", — т. е. возвѣщаеся премудрôсть, дѣло божого смотрѣнія о чоловѣцѣ; прости, т. е. уважайте прилѣжно, — бере трикирій въ праву а дикирій въ лѣву руку, и благословитъ на востокъ, западъ, полудне и сѣверъ, ôтдае свѣчники, бере кадильницю и кадитъ св. престолъ зо всѣхъ сторонъ, а передъ нимъ идутъ всѣ сослужителѣ и діаконы спѣваючи: „Спаси ны Сыне божій. . ." По третôмъ обходѣ стае передъ св. Престоломъ на молитву Трисвятого.

§. 214.

Продовженье. Молитва Трисвятого, Трисвятое, отхôдъ къ горному сѣдалищу, прокіменъ, чтеніе Апостола и аллилуіа, и евангеліе.

Малый входъ пригадавъ намъ живо пресвяту Тройцю явившуся при всенароднôмъ явленью Сына божого и крещенію въ рѣцѣ Іорданскôй, для того теперь исповѣдуемъ св. Тройцю пѣніемъ ангелскои пѣсни „Святый Боже" або Трисвятого,*) коли іерей по скôнченью молитвы трисвятого возгласитъ: „Яко святъ еси Боже нашъ. ."**) По скôнченью трисвятого, котре іерей на знакъ що „небесныя земнымъ сликоствуютъ" разомъ съ хоромъ (народомъ) ôтмавляе, иде тойже къ горному сѣдалищу мовлячи молитву: „Благословенъ грядый. . .", и тымъ представляе, що Іисусъ, котрый для нашого спасенія понижився „зракъ раба пріимъ", и котрого въ рѣцѣ Іорданьскôй о крещеніе просячого видѣлисьмо, що той Іисусъ николи не опустивъ престолъ своеи отеческои

*) На рождество Христово, Богоявленіе, въ субботу Лазареву, въ праздникъ Пасхи и всю свѣтлу Седмицю и на Сошествіе св Духа спѣваеся мѣсто трисвятого „Елицы во Хріста крестистеся", на тую памятку, що въ давныхъ часахъ оглашени въ тіи дни бували крещени и тыми словами привѣтствовани.

**) Ведля приписа Служебника іерей при словахъ „Нынѣ и присно" обертаеся до народа и роспростирае руки вымавляючи тіи слова, а діаконъ, если есть, кôнчитъ: „И во вѣки вѣковъ".

славы, и що всегда сидитъ во славѣ одесную Отца.*) Сидячи такъ на горнôмъ сѣдалищи іерей представляе Христа въ его славѣ и силѣ, и въ имени Христа мовитъ по возгласѣ діаконьскôмъ: „воньмимъ" (т. е. уважаймо). „Миръ всѣмъ" и додае „Премудрость воньмимъ", т. е. уважаймо, бо Христосъ сидячій на престолѣ славы удѣляе намъ миръ и благословеніе, и се буде голоситися намъ наука его спасительна, слово премудрости божои. По тôмъ возгласѣ спѣвае хоръ припадаючій прокіменъ,**) а потôмъ чтецъ читае отвѣтне дню або празднику або намѣренію зачало изъ посланій апостольскихъ. По скôнченю Апостола іерей каже четцу „Миръ ти" а діаконъ — або самъ іерей — додае премудрость воньмимъ. Хоръ теперь величае Бога пѣснію „аллилуіа", т. е. хвалите Господа. Аллилуіа есть пѣснь въ прославленіе Господа явившогося на земли. По аллилуіа находятся стихи (оденъ або бôльше), такъ якъ и по прокіменѣ, и они называются аллилуіаріи, або аллилуіи. Тіи стихи стоятъ въ такôмъ ôтношенью до евангелія або службы дня або праздника, якъ прокіменъ до Апостола, и якъ прокіменъ приготовляе на чтеніе Апостола, такъ аллилуіаріи приготовляютъ на евангельске чтеніе. ***)

Пôдчасъ пѣнія аллилуіи бере іерей — або діаконъ — кадильницю, кладе до неи ѳиміамъ, благословитъ го, и кадитъ престолъ и цѣлу Церковь, якъ зъ початку літургіи, а іерей молитъ Бога: „Возсіяй въ сердцахъ нашихъ", щобы Богъ просвѣтивъ насъ нетлѣннымъ свѣтломъ своего благоразумія, щобысьмо порозумѣли его святу евангелску науку, и щобы наповнивъ насъ страхомъ божимъ, щобысьмо могли всѣ наши грѣховни склонности побѣдити, и ведля науки евангелія Христового для славы божои и нашого спасенія жити. По-

*) Походъ іерея къ горному Сѣдалищу означае такожь ведля инныхъ вторый приходъ Спасителя на страшный Судъ.

**) Прокіменъ (*προκείμενος* — напередѣ лежащій) называеся стихъ зъ св. Письма взятый попереджаючій чтеніе св. Письма, именно паремін и Апостола, и служитъ за предисловіе до чтенія. Прокіменъ выражае або содержанье и силу послѣдуючого чтенія або значенье дотычного дня и праздника, и для того если прокіменъ выражае силу и содержанье Апостола, то называеся „Прокіменъ Апостола", если же ôтносится до молитвъ дня, называеся „прокіменъ дне". Кождый прокіменъ мае за собою стихъ, котрый есть продовженьемъ прокімена, и съ нимъ въ тѣснôй звязи стоитъ, и такъ само якъ и самъ прокіменъ до припадаючого чтенія або дня и праздника ôтносится.

***) Въ велику Субботу не ма аллилуіи, но мѣсто того читаеся: „Воскресни Боже суди земли, яко ты наслѣдиши во всѣхъ языцѣхъ" съ своими стихами.

окадженью Церкви вертае іерей — або діаконъ — до св. олтаря, бере евангеліе, и ведля указа Служебника читае припадаюче зачало евангельске, по котрого ско̂нченю хоръ такъ якъ зъ початку евангелія спѣвае: „Слава тебѣ Господи, слава тебѣ“. Чтеніе евангелія пригадуе, якъ Іисусъ Христосъ самъ проповѣдавъ слово боже, представляе намъ одже Христа яко учителя. Чтеніе Апостола попереджае евангелски чтенія, якобы на знакъ, що Іисусъ Христосъ всюди посылавъ передъ собою своихъ ученико̂въ, доки самъ удався на яке мѣстце для голошенья слова вѣчнои правды. Кадженье передъ евангеліемъ означае, що вѣрни соглашаются съ молитвою іерея о просвѣщеніе душъ, и що и зъ ихъ сердецъ возноситься сердечна молитва до престола Христа сидячого одесную Отца, котрого наука намъ мае голоситися.

По евангелію бувае ведля принятого о̂тъ давныхъ вѣко̂въ звычаю проповѣдь. О порядку, въ яко̂мъ Апостолы и Евангелія въ протягу року читаются, сказано при осмотрѣ книгъ церковныхъ. (§. 196. 1., 2.)

§. 215.

Заключеніе літургіи оглатенныхъ. Ектенія сугубая и ектенія и молитва о оглашенныхъ.

По евангелію слѣдуе ектенія сугубая, въ котро̂й Церковь взывае вѣрныхъ, щобы поучени словомъ евангелскои правды вознесли свои серця ко Господу Богу и молилися о настоятеляхъ духовныхъ и мірскихъ и о всѣхъ людяхъ въ Церкви присутствуючихъ и ожидаючихъ божои милости, а пото̂мъ, если іерей мае почастне намѣреніе, додаются тутъ осо̂бни отвѣтни ектеніи. По ско̂нченю сугубои ектеніи взывае іерей — або діаконъ — до молитвы за оглашеныхъ, щобы Богъ поучивъ ихъ словомъ истинны, ихъ очемъ о̂ткрывъ евангельску правду, и ихъ до своеи святои соборнои апостольскои Церкви присоединивъ, вко̂нцы же возвавши ихъ, щобы свои головы передъ Господемъ приклонили, молится тайно, щобы Богъ пославый своего единородного Сына для спасенія рода людского призрѣвъ на оглашеныхъ, давъ имъ доступити благодать крещенія и причисливъ ихъ до своего избраного стада, до святои Церкви, и тую молитву заключае возгласомъ: „Да и тіи съ нами славятъ“, щобы и оглашени разомъ съ вѣрными славили и величали Бога въ Тройци св. единого. Теперъ выходили оглашени зъ Церкви, до чого ихъ напоминавъ діаконъ словами: „Елици оглашеніи изыйдите, оглашенніи изыйдите, елици оглашенніи изыйдите“,*) а оставали

*) Если суть два діаконы, то той возгласъ спѣваютъ або такъ, що оденъ каже: „Елицы огл. . . изыйдите“, другій „оглашенніи изыйдите“, пото̂мъ зновъ першій „елицы огл. . . изыйдите“, а другій проче до ко̂нця.

въ Церкви то̂лько сами вѣрни, котрыхъ діаконъ взывавъ до дальшихъ молитвъ продовжаючи: „Елицы вѣрніи, паки и паки Господу помолимся“; и тымъ начинаеся Літургія вѣрныхъ.

Примѣчаніе. При службѣ архіерейско̂й замѣчательни о̂тъ малого входа до ко̂нця Літургіи оглашеныхъ слѣдуючи точки. Архіерей удѣливши приписани въ понтификалѣ благословенія спѣвае трисвятое, и по ско̂нченю тогожъ о̂тходитъ на горне мѣстце. Коли по евангелію діаконъ молится о Папѣ, Архіерей благословитъ вѣрныхъ трикиріемъ, коли же діаконъ молится о Імператорѣ, Архіерей благословитъ наро̂дъ дикиріемъ, а коли діаконъ молится о Архіерею, то тойже благословитъ наро̂дъ крестомъ.

III. Літургія вѣрныхъ.

§. 216.

Объемъ, составни части и символичне значенье.

Літургія вѣрныхъ обнимае всѣ моленія Літургіи св. Василія и св. Іоанна Зл. о̂тъ первои молитвы вѣрныхъ ажь до ко̂нця Літургіи. Въ Літургіи вѣрныхъ розличаемъ пять головныхъ частей, ведля котрыхъ туюжь поясняти будемо, именно: *а)* Предложеніе святыхъ даро̂въ; *в)* цѣлованіе мира и символъ вѣры; *г)* приношенье жертвы; *д)* причастіе; *е)* заамвонна молитва и отпустъ. Тая часть Літургіи продовжае описанье туземского житья и дѣланья Іисуса Христа для нашого спасенія о̂тъ его входа въ Іерусалимъ на вольную страсть и смерть ажь до преславного на небеса вознесенія и одесную Отца сидѣнія.

§. 217.

А) *Предложеніе честныхъ даро̂въ.*

Тая часть Літургіи продовжаеся о̂тъ возгласа діаконьского „Елицы вѣрніи, паки и паки миромъ Господу помолимся“ ажь до возгласа іерейского „Щедротами единороднаго Сына твоего . .“, и въ еи составъ входятъ двѣ молитвы вѣрныхъ съ малыми ектеніами, молитва пѣсни херувімскои або великого входа съ великимъ входомъ и молитва о предложеныхъ честныхъ дарахъ съ отвѣтною ектеніею.

Коли оглашени возгласомъ дїаконьскимъ остали возвани Церковь опустити, роспростирае іерей зложеный на престолѣ илитонъ якобы на знакъ, що передъ вѣрою просвѣчеными очами вѣрныхъ о̂ткрыеся и совершится найбо̂льше таинство о̂тъ Іисуса Христа для нашого спасенія установлене и для того въ першо̂й молитвѣ вѣрныхъ „Благодаримъ тя Го-

сподн Боже силъ" дякуе Богу, що сподобивъ насъ зновъ приступити до святого жертвенника, щобысьмо передъ нимъ молилися о нашихъ грѣхахъ и людскихъ невѣдѣніихъ, и молится, щобы Богъ принявъ наши моленія и сотворивъ насъ достôйноми приносити ему безкровну жертву, и щобысьмо чистою совѣстію могли призывати его святе имя, котрому належится вснка слава, честь и поклоненіе, яко Богу въ Тройци святôй единому. А потôмъ въ другôй молитвѣ вѣрныхъ „Паки и многажды" повтаряе іерей еще съ бôльшимъ жаромъ тіи сами прошенія, и молитъ, щобы намъ Богъ давъ неповинно и неосужденно причаститися святыхъ Таинъ, и сподобивъ насъ своего небесного Царства и заключае славословіемъ божои державы и силы. — Въ Літургіи св. Василія В. есть молитва о оглашеныхъ и обѣ молитвы вѣрныхъ зо взгляду на слова розличии, но ихъ змыслъ и содержанье есть таке саме, якъ и молитвъ Літургіи св. Златоуста. — Діаконъ — або іерей — взывае пôдчасъ тыхъ тайныхъ моленій ерейскихъ вѣрныхъ, щобы они „паки и паки миромъ Господу помолилися", бо истинно, если мы при кождôмъ моленію повинни бути въ мирѣ съ ближними, съ нашою совѣстію и съ Богомъ, то особливо необходимо потрѣбный есть намъ душевный миръ въ тôй хвили, коли хочемо жертву Богу приносити (Мат. 5., 23., 24.), коли хочемо приготовлени въ проскомидіи святи дары на престолъ Бога вышнього зложити. По возгласѣ іерейскôмъ: „Яко да подъ державою",*) слѣдуе само предложенье або перенесенье приготовленыхъ св. дарôвъ на престолъ.

По возгласѣ іерейскôмъ хоръ спѣвае херувімску пѣснь: „Иже херувіми тайно образующе, и животворящей Тройци трисвятую пѣснь приносяще, всякую нынѣ житейскую отвержимъ печаль, яко да царя всѣхъ подемлющіи ангелскими невидимо дориносима чинми, аллилуіа, аллилуіа", т. е. мы що таинственно представляемъ (изображаемъ) херувімôвъ и животворящôй Тройци трисвятую пѣснь (с. е. пѣснь „аллилуіа", котру св. Іоаннъ Евангелистъ въ откровенію (19., 4.) чувъ, якъ ен херувіми на небѣ спѣвали) приносимо (спѣваемо), ôтложѣмъ теперь всяке житейске старанье (т. е. всяке старанье о дочасни рѣчи), щобысьмо могли пôднятн Царя всѣхъ (тварей, сотвореній), котрого ангельски чины невидимо дориносятъ (т. е. на копіяхъ несутъ**) аллилуіа. — Пѣснь херувімска напоминае вѣрныхъ, щобы они теперь забули на всѣ свои житейски журбы и старанья, и цѣлу свою увагу звернули на велики таинства, котри передъ ними совершатися будутъ.

На тую велику хвилю приготовляеся и іерей мовлячи тайно молитву „Никтоже достоинъ", въ котрôй проситъ, щобы носимый на престолѣ херувімскôмъ Господь Серафімôвъ очистивъ душу и серце его ôтъ совѣсти лукавои, и удоволивъ го предстати святôй трапезѣ, и священнодѣйствовати святое и пречестное тѣло и кровь Господа, и сподобивъ го, щобы черезъ него грѣшного и недостойного раба Богу остали принесени святи дары. — Если есть діаконъ, то пôдчасъ наведенои молитвы іерейскои кадитъ престолъ, предложеніе и Церковь, якъ зъ початку Літургіи, если же не ма діакона, то самъ іерей тое робитъ, и тымъ способомъ дае выразъ сердечнымъ молитвамъ въ тôмъ часѣ до неба возносячимся, и якобы устеляе путь Господеви на вольную страсть и смерть приходячому, якъ колись дѣти еврейски ему въ Іерусалимъ входячому путь вѣтвами стелили.

По окадженью Церкви*) стае іерей — съ діакономъ — передъ престоломъ, и мовитъ тримаючи кадильницю въ лѣвôй руцѣ пѣснь херувимску три разы и по кождôмъ разѣ знаменаючися знакомъ св. креста низко покланяеся. Потôмъ цѣлуе св. престолъ, и ôтходитъ ко предложенію, где поклонившися мовитъ: „Боже милостивъ буди мнѣ грѣшному", и бере воздухъ, котрымъ покрыти суть св. дары, и кладе го (ведля приписа нашого Служебника) на лѣве рамено діакона (абоведля принятого у насъ звычаю дае го одному діакону (пôддіакону) въ обѣ руки, котрый го несе передъ собою, а на воздусѣ лентіонъ, а дискосъ съ звѣздою дае діакону въ руки, а самъ бере чашу и выходитъ сѣверными дверми, и спѣвае: „Святѣйшаго, вселеньскаго Архіерея" до кôнця и вôйшовши черезъ царски дверѣ до олтаря кладе чашу на роспростертый илитонъ, потôмъ бере ôтъ діакона стоячого по правôй сторонѣ дискосъ и кладе го ôтъ лѣвои руки, т. е. ведля церковного змысла по правôй сторонѣ чашн, потôмъ бере зъ рукъ діакона воздухъ, и покрывае нимъ чашу и дискосъ, и кадитъ

*) Пôдчасъ того возгласа обертаеся іерей при словахъ „Нынѣ а присно" роспростираючи руки до народа, на памятку, що ведля давнои практики тогди отвирали царски дверѣ.

**) Той выразъ есть ведля общого мнѣнія зрôвнанье взяте зъ римскихъ імператорскихъ часôвъ, и мае такій змыслъ. Коли у Римлянъ новый імператоръ оставъ выбраный, ставляли го на великій щитъ (Schild), и воины (жовнѣры) двигали го на тôмъ щитѣ копіами, и такъ го обносили помѣжъ всѣ легіоны, въ тôмъ намѣренію, щобы всѣ ему належитый поклôнъ ôтдали и его яко імператора узнали. Пѣснь херувімска составлена вѣроятно св. Юстиномъ М. каже одже, що и Ангелы несутъ невидимо Царя Христа на щитахъ, що узмысловляе іерей — съ діакономъ — несучи св. дары въ жертву принесени на дискосѣ помѣжъ вѣрный народъ.

*) Пôдчасъ котрого ôтмавляе псаломъ „Помилуй мя Боже".

предложени святи дары. — Если самъ іерей безъ діакона літургізае, то ведля принятого у насъ звычаю совершае великій входъ такъ: Прійшовши по херувімскôй пѣсни до предложенія, кадитъ тоежь, кладе воздухъ съ лентіономъ на свое лѣве рамено, а дискосъ, на котрôмъ стоитъ звѣзда, кладе на чашу, воздушокъ зъ чаши бере до рукъ пôдъ чашу, и такъ тримаючи чашу робитъ великій входъ. — Если суть діаконы або еще бôльше священикôвъ при соборнôй літургіи, то они всѣ идутъ передъ літургизаючимъ, и спѣваютъ: „Всѣхъ васъ православныхъ христіанъ да помянетъ Господь Богъ въ царствіи своемъ всегда нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ". — По великôмъ входѣ кôнчитъ хоръ херувімску пѣснь спѣваючи послѣдный еи уступъ: „Яко да Царя", а священикъ зложивши и покрывши дары мовитъ: „Благообразный Іосифъ" и „Оублажи Господи . . . на олтарь твой телцы".Великій входъ означае символично входъ Іисуса Христа на вольную страсть и смерть въ Іерусалимъ, а понеже Іисусъ Христосъ передъ своею смертію точно предсказавъ, що буде проданый и на муки ôтданый, и що по своемъ распятію въ третій день воскресне, для того и Церковь подôбно якъ въ проскомидіи описала при изображеню рождества Христового его смерть, описуе и тутъ при изображеню входа Спасителя на страсть и смерть обстоятельства, котри собудутся по его распятію, именно знятіе зъ креста и положенье до гроба, коли мовитъ: Благообразный Іосифъ съ древа снемъ пречистое тѣло твое, плащаницею чистою обвивъ, и благоуханьми въ гробѣ новѣ закрывъ положи".

Предложивши такъ святи дары молитъ іерей Бога словами псаломника (пс. 50.), щобы они були Богу пріятни, которе прошеніе высказуе и въ слѣдуючôй ектеніи: „Исполнимъ молитву нашу" и въ молитвѣ предложенія: „Господи Боже вседержителю", а высказавши въ дальшôй ектеніи смиренни прошенія о душевни добра въ противоположеню до першихъ ектеній, въ котрыхъ и о тѣлесни добра просивъ, заключае предложеніе честныхъ дарôвъ возгласомъ: „Щедротами единороднаго твоего Сына", т. е. удѣли намъ, просимо, всѣ тіи душевни добра черезъ богати заслуги твоего единородного Сына, который насъ въ евангелію научивъ: „Елика аще просите у Отца моего въ имя мое, дасть вамъ". Въ ектеніи по великôмъ входѣ мы молимо Бога о сами душевни добра, такъ: щобы Богъ давъ намъ всѣ дни нашого житья совершенно, свято и безгрѣшно прожити, щобы пôславъ намъ ангела мира, вѣрного наставника и хранителя, щобы простивъ намъ всѣ грѣхи наши, и щобы давъ намъ тое, що для нашихъ душъ есть полезне, и щобы давъ намъ прочи дни нашого житья въ мирѣ и покаянію прожити, щобысьмо яко правдиви христіане померли, и непостыдно и мирно могли явитися на страшнôмъ судѣ Христовôмъ; — мы одже молимо Бога тôлько о добра душевни, бо памятаемо на напôмненье пѣсни херувімскои: „Всякую нынѣ житейскую отложимъ печаль", и для того не о земски но о небесни добра Бога просимо.

Примѣчаніе I. Гденекуда есть звычай, що вѣрни на великій входъ клякаютъ. Тое заказуе Синодъ Замостскій кажучи: „Заказуе святый Синодъ приклоняти колѣна або голову, коли переносится хлѣбъ приношеніа зъ жертвенника на престолъ въ часѣ великого входа; и приказуе парохамъ нарôдъ о тôмъ поучати, щобы тойже не бувъ выставленый на небезпеченьство идолопоклоньства". (Зас. III., тит. III, §. 4., ст. 90.)

Примѣчаніе II. При архіерейскôй Службѣ освячае Архіерей передъ великимъ входомъ воду.

§. 218.

В) *Цѣлованье мира и символъ вѣры.*

Коли святи дары Богу въ жертву предложени остали, и коли вже сама безкровна жертва нового Завѣта совершитися мае, обовязани вѣрни съ побôльшеною ревностію и съ умноженымъ жаромъ приготовлятися на маюче совершитися велике таинство, щобы жертва тая, сама собою безконечнои цѣны, и зо взгляду на вѣрныхъ Богу пріятна була. А понеже безъ вѣры не можна угодити Богу, вѣра же безъ любви есть мертва, якъ тѣло безъ души, для того вѣрни изъявляютъ передъ приношеньемъ святои жертвы черезъ цѣлованье мира свою взаимну любовь и единодушно исповѣдуютъ вѣру. Яко знакъ тои взаимнои любви выражае іерей вѣрнымъ желанье мира словами: „Миръ всѣмъ", на що хоръ въ имени вѣрныхъ ôтповѣдае: „И духому твоему", а потôмъ іерей — або діаконъ — взывае вѣрныхъ, щобы и внѣшнымъ знакомъ заявили собѣ взаимну любовь, возглашаючи: „Возлюбимъ другъ дрлга, да единомыслiемъ исповѣмы", хоръ же продовжаючи тое возванье діакона — або іерея — каже, кого маемо исповѣдати, спѣваючи: „Отца, Сына и святого Духа, Тройцу единосущную и нераздѣлную". Пôдчасъ пѣнія того іерей цѣлуе покрытіи воздухомъ святи дары, найперше надъ дискосомъ, потôмъ надъ чашою, а наконецъ край святого престола передъ собою, и поминаючи приказъ евангельскій, що перша и важнѣйша есть любовъ Бога, якъ любовъ ближнього, заявляе при кождôмъ цѣлованью свою любовь Бога мовлячи: „Возлюблю тя Господи крѣпосте моя, Господь утвержденіе мое и прибѣжище мое". Если есть бôльше служителей — при соборнôй Літургіи — то они по заявленю любви Бога заявляютъ и свою взаимну любовь цѣлуючися въ

рамена, при чôмъ настоятель мовитъ: „Христосъ посредѣ насъ“, а сослужителѣ ôтповѣдаютъ: „Есть и будетъ“. Если суть діаконы, то они такъ само заявляютъ свою взаимну любовь.*)

По цѣлованью мира іерей — або діаконъ — возглашае: „Двери, двери, премудростію воньмимъ“, а хоръ спѣвае: „Вѣрую“.**) Возгласъ діакона „двери, двери“ мавъ въ давныхъ часахъ такій змыслъ, що тыми словами діаконъ взывавъ стоячихъ при дверяхъ церковныхъ дверникôвъ (остіаріѣвъ), щобы они добре стерегли входа (дверей) до Церкви, щобы никто невѣрный не вôйшовъ до Церкви теперь, коли вѣрни исповѣдаютъ свою вѣру, и коли мае совершитися свята жертва. Теперь же маютъ слова „двери, двери, такій змыслъ, що таинства нашои вѣры, очамъ невѣрныхъ утаени — въ святыхъ дарахъ воздухомъ покрытыхъ предображени — ôткрываются передъ очима вѣрныхъ, — бо іерей двигае воздухъ зъ святыхъ дарôвъ — и для того напоминае насъ іерей (або діаконъ) словами: „премудростію воньмимъ“, щобысмо цѣлу нашу увагу звернули на тое, що намъ представляеся въ символѣ вѣры, котрый теперь исповѣдати маемъ. — По тôмъ возгласѣ двигае іерей воздухъ обома руками и держитъ го надъ святыми дарами мовлячи тайно символъ вѣры. Тымъ що іерей тримае воздухъ межи своими очима и предложеными святыми дарами заявляе, що мы исповѣдаючи нашу вѣру, сильно и непоколебима стоимо въ святôй вѣрѣ, и вѣруемъ всѣ таинства, хотяй они нашимъ змысловымъ очамъ суть закрыти и непонятни. — По скôнченью символа іерей двигае воздухъ три разы, и воздаючи словами ангельскими пресвятôй Тройци, котрои вѣроисповѣданье зложивъ, честь и славу молячи ей о милôсть, складае воздухъ, цѣлуе го и кладе го на престолъ по правôй сторонѣ.*)

---

*) Въ давныхъ вѣкахъ христіаньства, коли вѣрни въ Церкви ведля полôвъ ôтдѣлено присутствовали, заявляли собѣ и они взаимну любовь общимъ цѣлованьемъ, но ôтъ коли разомъ въ Церкви присутствуютъ, остало тое цѣлованье мира залишене.

**) Ведля нашого звычая выходитъ оденъ пѣвецъ на середину Церкви и тамъ спѣвае: „Вѣрую“.

***) При Службѣ архіерейскôй цѣлуе Архіерей святи дары на означеныхъ мѣстцяхъ, сослужителѣ цѣлуютъ го въ рамено и въ руку, а потôмъ Архіерей прикланяе голову, и два сослужителѣ тримаютъ надъ его головою воздухъ ажь до скôнченья символа.

§. 219.

Г) *Приношенье жертвы.*

Черезъ цѣлованье мира и исповѣданье вѣры приготовилися вѣрни на присутствованье приношенью безкровнои жертвы, бо они возбудили въ своихъ душахъ живу вѣру, т. е. вѣру получену съ любовію Бога и ближнього; для того теперь уважае ихъ свята Мати Церковь за достойныхъ присуствовати найбôльшому таинству нашои святои вѣры, безкровнôй жертвѣ нового Завѣта, черезъ котру и они Богу честь и славу и благодареніе (евхаристію) воздавати и участниками крестнои жертвы Христовои статися маютъ. Щобы вѣрныхъ на предстоячу важну хвилю еще бôльше уважными зробити, возглашае іерей — або діаконъ — „Станѣмъ, добрѣ, станѣмъ со страхомъ, воньмимъ, святое возношеніе въ мирѣ приносити“, т. е. уважаймо, щобысьмо боговѣйно и со страхомъ божимъ могли святи дары Богу въ жертву приносити, — а хоръ въ имени народа ôтповѣдае: „Милость мира, жертву хваленія“, т. е. народъ выражае, що ôнъ знае, въ чôмъ тое возношеніе (тая жертва) состоитъ, именно що тая жертва есть плодомъ мира або примиренія съ Богомъ, и що есть жертвою воздаючою Богу найбôльшу хвалу. На тое молитъ іерей словами Апостола: „Благодать Господа . . .“, щобы благодать Бога въ Тройци святои единого була съ вѣрными, и удержовала ихъ всегда въ тôмъ спасительнôмъ расположенью, а вѣрни желаютъ іерею устами хора то само ôтповѣдаючи: „И со духомъ твоимъ“.*) По тôмъ іерей, мовбы повтаряючи при зближенью святѣйшого дѣла напôмненье херувімскои пѣсни, щобысьмо ôтложили всяки житейски старанья, возглашае: „Горѣ имѣимъ сердца“, т. е. вознесѣмъ наши серця ôтъ всего земского до горного, небесного, а хоръ ôтповѣдае: „Имамы ко Господу“, т. е. мы вже вознесли наши серця до Бога. Видячи такъ вѣрныхъ належито приготовленыхъ на празднованье найбôльшого таинства взывае ихъ словами „Благодаримъ Господа“, щобы дяковали Богу за премноги его намъ удѣлени добродѣйства, на що хоръ въ имени вѣрныхъ ôтповѣдае: „Достойно и праведно есть, покланятися Отцу и Сыну и святому Духу, Тройцѣ святѣй единосущнѣй и нераздѣлнѣй“, т. е. истинно, мы обовязани оказовати нашу вдячнôсть, Богу въ Тройци святôй единому, котрый намъ всѣ тіи благодѣянія удѣлити изволивъ; — а іерей точнѣйше и докладнѣйше высказуе въ тайнôй молитвѣ „Достойно и праведно“ тіи благодаренія, и дякуе Богу, що ôнъ „отъ небытія въ бытіе насъ привелъ“, т. е.

---

*) Если есть діаконъ, то по возгласѣ „Станѣмъ“ входитъ до олтаря.

насъ сотворивъ, (Богъ Отецъ) „и отпадшихъ возставилъ“, т. е. ôткупивъ (Сынъ божій) и „не отступилъ насъ“, т. е. пôславъ намъ святого Духа, котрый есть всегда съ нами. За всѣ тіи намъ вѣдоми и невѣдоми, явлени и неявлени благодѣянія и за тую службу (жертву) благодаритъ іерей Бога, и молитъ го, щобы благоволивъ еи пріяти, хотяй ему предстоятъ силы ангельски, котри его славу непрестанно голосятъ спѣваючи: „Святъ, святъ, святъ, Господь Саваоѳъ, исполнь небо и земля славы твоея, осанна во вышнихъ“. При словахъ: „Побѣдную пѣснь...“ бере іерей — а если есть діаконъ, то тойже — звѣзду, и изображае нею на дискосѣ образъ святого креста, на знакъ, що зближаеся воспоминаніе крестнои смерти Христовои, и поцѣловавши звѣзду кладе еи на престолѣ; а хоръ спѣвае пѣснь ангельску „Святъ“ доповняючи еи словами: „Благословенъ грядый во имя Господне, осанна во вышнихъ“, котрыми дѣти еврейски витали Христа при входѣ на вольную страсть и смерть въ Іерусалимъ.

Коли хоръ спѣвае ангельску пѣснь, ôтнавляе іерей намѣреніе на проскомидіи повзяте, що по установленью Христа хоче предлежащій хлѣбъ въ тѣло а предлежаще вино въ кровь Христову освятити, также въ гадкахъ повтаряе, за кого и за яку потребу хоче тую жертву совершити, и возбудивши въ собѣ совершенный жаль и совокупивши всѣ свои змыслы продовжае попередну тайну молитву, кажучи: „Съ сими и мы блаженными силами“, т. е. съ тыми ангелскими силами, котри Тобѣ всегда предстоятъ и Твою славу воспѣваютъ, и мы воспѣваемъ Ти Владыко: Яко святъ еси и пресвятъ Ты, и единородный Твой Сынъ и Духъ Твой святый, и великолѣпна слава Твоя (Боже Отче), котрый весь міръ (родъ людскій), такъ полюбивъ, щось давъ Сына Твоего единородного, щобы (черезъ его пониженье и крестну смерть) всякъ вѣруяй въ него (кождый чоловѣкъ, котрый го исповѣдуе) не погибъ, но осягнувъ жизнь вѣчну; котрый то Твôй Сынъ единородный понизився и прійшовъ на свѣтъ, и (все о насъ смотреніе исполнивъ) сполнивши всё, що ведля Твоихъ ôтвѣчныхъ совѣтôвъ для нашого спасенія сповнене мати було, въ тую нôчь, коли мавъ бути проданый за насъ, або властиво коли самъ себе за наше спасеніе давъ, взявъ хлѣбъ до своихъ святыхъ, пречистыхъ и непорочныхъ рукъ, воздавъ благодареніе, и „благословивъ, освятивъ и преломивъ“ (хлѣбъ), давъ своимъ ученикомъ и апостоламъ мовлячи: „Пріимите, ядите, сіе есть тѣло мое, еже за вы ломимое во оставленіе грѣховъ“, такожде и чашу по вечери глаголя: Пійте отъ нея вси, сія есть кровь моя новаго Завѣта, яже за вы и за многи изливаемая во оставленіе грѣховъ“. Коли іерей мае вымавляти слова: „Пріемъ хлѣбъ во святыя своя и пречистыя и непорочныя руки“ бере дискосъ въ руки и двигае го не

много, и кажучи „благодаривъ“ приклaняе голову, а вымавляючи слова: „благословивъ, освятивъ, преломивъ“ при кождôмъ зъ нихъ знаменае хлѣбъ знакомъ креста святого, и сказавши еще тихимъ голосомъ: „даде святымъ своимъ ученикомъ и апостоломъ рекъ“, съ всякою увагою и набожностію голосно каже слова освящаючи: „Пріймите, ядите ..“, черезъ котри по воли и установленью божому хлѣбъ пресуществляеся въ тѣло Христово. По выголошенью тыхъ слôвъ хоръ ôтповѣдае „аминь“, а іерей покланяеся глубоко пресвятому тѣлу Христовому, ôткрывае потôмъ чашу, бере еи до руки, благословитъ разъ мовлячи: „Такожде и чашу по вечери глаголя“, и нахиливши чашу къ собѣ, дивится до неи и выголошуе слова освящаючи: „Пійте отъ нея вси . . .“, черезъ котри вино по воли и установленью божому пересуществляеся въ кровь Христову, потôмъ покланяеся пресвятôй крови Христовôй, а нарôдъ знову ôтповѣдае „аминь“. Коли хоръ еще спѣвае „аминь“, мовитъ іерей тихимъ голосомъ: „Поминающе убо сію спасительную заповѣдь, (котору Іисусъ Христосъ давъ намъ при тайнôй вечери словами: „Сія творите въ мое воспоминаніе“) и вся яже о насъ бывшія: (т. е. и споминаючи всё, що Сынъ божій для нашого спасенія здѣлавъ именно) крестъ, гробъ, тридневное воскресеніе, на небеса возшествіе, второе и славное паки пришествіе“, а потôмъ складае руки крестообразно, и до правои руки бере дискосъ а до лѣвои чашу, пôдноситъ обое и голосно каже: „Твоя (т. е. твои дары) отъ твоихъ (т. е ôтъ твоихъ рабôвъ) тебѣ приносимъ о всѣхъ (т. е. о всѣхъ людяхъ) и за вся“ (т. е. за всѣ благодѣянія) а хоръ доповняе: Тебе поемъ, тебе благословимъ, тебѣ благодаримъ Господи, и молимъ ти ся Боже нашъ.*) Потôмъ ставляе іерей дискосъ и чашу съ тѣломъ и кровію Іисуса Христа на престолъ, и покрывае чашу малымъ воздушкомъ. — Въ Літургіи св. Василія В. заходятъ тутъ гдеяки розличія, но не въ самôй рѣчи, тôлько въ словахъ. Такъ суть обширнѣйши молитвы по „Благодаримъ Господа“ и по „Святъ“, но ихъ содержанье есть то само; кромѣ того разомъ съ словами освящаючими спѣвае іерей и попереджаючи слова: „Даде святымъ своимъ ученикомъ и

*) Пôдчасъ пѣнія ангельскои пѣсни „Святъ“, яко и по выголошенью слôвъ освящаючихъ и возгласа „Твоя отъ твоихъ“ слуга церковный звонитъ малыми звôнками, а нарôдъ упадае на колѣна и въ тôмъ положенью тѣла ôтдае поклонъ Христу Богу, котрый пôдъ видами хлѣба и вина прійшовъ намъ въ снѣдь датися. — Если суть діаконы, то ведля нашого звычая они пôдносятъ при словахъ „Твоя отъ Твоихъ“ дискосъ и чашу, такъ що дискосъ всегда есть по правôй сторонѣ и зъ верху. При тôмъ діаконы складаютъ прави руки крестообразно.

апостоломъ рекъ“, котри въ Літургіи св. Златоуста тихимъ голосомъ вымавляе; — дальше чашу также три разы благословитъ, а по пресуществленью вина въ кровь Христову выразнѣйше згадуе за приказъ Спасителя: „Сіе творите въ мое воспоминаніе“.

Такъ одже остала безкровна жертва нового Завѣта Богу Отцу принесена, хлѣбъ и вино остали черезъ выголошенье надъ ними слôвъ Христовыхъ: „Сіе есть тѣло мое“ и „Сія есть кровь моя“ въ истинне тѣло и истинну кровь Христову пересуществлени, и черезъ ôтдѣльне освяченье святыхъ дарôвъ (представляюче роздѣленье крови ôтъ тѣла) и ихъ крестообразне пôднесенье смерть Христа на крестѣ изображена. Теперь іерей возноситъ руки и молится въ молитвѣ: „Еще приносимъ тебѣ словесную сію“ (а въ Літугіи св. Василія В. „Сего ради Владыко пресвятый“), щобы Богъ низпославъ на насъ своего святого Духа, и сподобивъ насъ статися участниками благодатей смертію Христовою намъ заслуженыхъ. Отмовивши молитву: „Еще приносимъ“, мовитъ три разы тихимъ голосомъ: „Господи, иже пресвятаго твоего Духа“ съ стихами, и по кождôмъ разѣ низко покланяеся, а потôмъ благословитъ освяченый хлѣбъ мовлячи: „И сотвори хлѣбъ убо сей честное тѣло Христа твоего“, посѣмъ освячене вино: „А еже въ чаши сей, честную кровь Христа твоего“, наконецъ обое мовлячи: „Преложивъ Духомъ твоимъ святымъ“, и поклонившися глубоко продовжае зачату молитву мовлячи дальше: „Якоже быти причащающимся въ трезвѣніе души, въ оставленіе грѣховъ, въ пріобщеніе святаго твоего Духа, въ исполненіе царства небеснаго, въ дерзновеніе еже къ Богу, не въ судъ или въ осужденіе“. Поручивши божôй благодати всѣхъ вѣрныхъ поминае іерей и прочихъ членôвъ Церкви Христовои, именно найперше Святыхъ мовлячи тайно: „Еще приносимъ Ти словесную сію службу о иже въ вѣрѣ усопшихъ Праотцѣхъ, Отцѣхъ, Патріарсѣхъ, Пророцѣхъ, Апостолѣхъ, Проповѣдницѣхъ, Евангелистѣхъ, Мученицѣхъ, Исповѣдницѣхъ, Воздержницѣхъ, и о всякомъ дусѣ праведнѣмъ, въ вѣрѣ скончавшемся“, почôмъ кадитъ святый престолъ и голосно продовжаючи поминаніе Святыхъ каже: „Изряднѣ (особливо) о пресвятѣй, пречистѣй, пребогословленнѣй, славнѣй Владычицѣ нашей Богородицѣ и приснодѣвѣ Маріи“, — на що хоръ спѣвае: „Достойно есть“,*) а діаконъ если есть, кадитъ престолъ крестообразно — іерей же роспростерши руки такъ якъ и передше продовжае поминанія Святыхъ дальше мовлячи тихимъ голосомъ: „Святаго Іоанна Пророка Предтечи и Крестителя,*) святыхъ, славныхъ и всехвальныхъ Апостолъ, святаго (имярекъ), егоже и память совершаемъ и всѣхъ святыхъ Твоихъ, ихже молитвами посѣти насъ Боже“, т. е. приносимо Ти Боже тую словесну службу о всѣхъ Святыхъ, молячи Тя, щобысь молитвъ ихъ ради привмѣнивъ намъ плоды сеи службы, безкровнои жертвы. — Возвавши Святыхъ о ихъ ходатайство поминае іерей всѣхъ въ надеждѣ воскресенія усопшихъ, при чôмъ совокупляе руки, а потôмъ роспростираючи ихъ поминае живыхъ, и для нихъ о милôстъ и помилованье проситъ; особливо же поминае найвысшихъ церковныхъ Настоятелей, возглашаючи: „Въ первыхъ помяни Господи святѣйшаго вселенскаго Архіерея (имя) Папу Римского, преосвященнаго Архіепископа нашего Митрополита киръ (имя), боголюбиваго Епископа нашего киръ (имя): ихже даруй. . . . истинны“, на що хоръ отвѣчае: „И всѣхъ и вся“.

*) Мѣсто достойно береся въ велики праздники ірмосъ девятои пѣсни, съ припѣвомъ праздничнымъ, и тое называеся „задостойникъ“ (т. е. за-мѣсто-достойника). Въ великôмъ постѣ береся на Літургіи св. Василія Богородиченъ 8 гл. „О тебѣ радуется“.

Тутъ іерей поминае живыхъ, котрымъ плоды приносимои жертвы особливо привмѣнити желае, и зложивши руки ôтмавляе дальшій рядъ поминаній молячися тайно: „Помяни Господи градъ сей (весь сію) . . . и на всѣхъ насъ милости твоя низпосли“, и заключае поминанія возгласомъ: И даждъ намъ, (т. е. всѣмъ, котри въ Церкви присутствуютъ, и котри були поминани) единѣми усты и единѣмъ сердцемъ славити и воспѣвати пречестное и великолѣпное имя твое“; и заключаюи всѣ тіи молитвы проситъ Бога словами: „И да будутъ милости“, щобы милосердіе Спаса нашого Іисуса Христа, котре въ его крестнôй смерти совершеннымъ способомъ показалося, и котрому мы сами себе и всѣхъ и вся поручили, было всегда съ нами.

Тымъ заключаеся также найважнѣйша часть и средоточіе св. Літургіи, т. е. Приношенье жертвы, а теперь слѣдуе приготовленье до св. Причастія и само Причастіе.

Примѣчаніе I. При Службѣ архіерейскôй бере Архіерей при возгласѣ „Благодать“ трикирій и дикирій, и оберненый до народа крестообразно благословитъ; при словахъ: „Горѣ имѣимъ“ осѣняе южну сторону, а при словахъ „Благодаримъ Господа“ осѣняе сѣверну сторону и потôмъ ôтдае трикирій и дикирій.

Примѣчаніе II. О словахъ освящаючихъ и призванію св. Духа (epiclesis).

Хотяй росправа о тôмъ предметѣ належитъ до догматики, то однакожь для еи великои важности не ôтъ рѣчи буде тутъ

*) Въ давныхъ выданьяхъ есть отвѣтнѣйше до текста читанье: „О святѣмъ Іоаннѣ . .“.

въ короткости тымъ предметомъ занятися, тымъ бôльше, що наше поясненье літургіи тôлько тогди буде точне и зрозумѣле, если догматъ о словахъ освящаючихъ буде въ належитôмъ свѣтлѣ поставленый. Мы вѣруемъ и исповѣдуемъ, що хлѣбъ и вино остаютъ пересуществлени (преложени) въ истинне, вещественне и существенне тѣло и кровь Іисуса Христа черезъ вымовленье надъ ними устами священика тыхъ слôвъ, (именно: „Сіе есть тѣло мое“ надъ хлѣбомъ, а „Сія естъ кровь моя“ надъ виномъ), котрыми Іисусъ Христосъ на тайнôй вечери святѣйшу Евхаристію установивъ. Призваніе святого Духа одже, котре въ восточныхъ літургіяхъ по словахъ освящаючихъ приходитъ, не ôтносится, якъ за Николаемъ Кавасиліемъ утверджаютъ приверженцѣ восточного роскола, до содѣланья або упрошенья присутствія (вещественного и истинного) тѣла Христового, но до обявленья содѣланого вже вещественного присутствія, и до упрошенья спасительныхъ плодôвъ того присутствія для мистичного тѣла Христового, т. е. для Церкви; — або: тымъ призываніемъ святого Духа (ôтъ слôвъ: „И просимъ и молимъ и милися дѣемъ...“ ажь до „Преложивъ Духомъ твоимъ святымъ“) не молится іерей о тое, щобы предложени святи дары остали въ тѣло и кровь І. Христа преложени, бо тое вже сталося произнесеньемъ освящаючихъ слôвъ Христовыхъ „Сіе есть тѣло мое“ и „Сія есть кровь моя“: но ôнъ молитъ Бога, щобы ôнъ силою св. Духа показавъ плоды сего вже содѣланого вещественного и существенного истинного присутствія тѣла и крови Христа на всѣхъ членахъ своеи святои Церкви.— Що истинно такъ рѣчь маеся, показуеся зъ слѣдуючихъ:

I. Въ исторіи евангелскôй, якъ еи у трехъ евангелистôвъ (Матѳея, Марка и Луки) и Апостола Павла читаемъ, не находится ничь, зъ чого бысьмо могли догадоватися, що Іисусъ Христосъ вещественне присутствіе своего тѣла и своеи крови иннымъ способомъ содѣлавъ, якъ тыми самыми ôтъ згаданыхъ святыхъ писателей наведеными словами, котре тое присутствіе означаютъ. Що бôльше, изъ способа оповѣданья тыхъ чотырохъ писателей ясно слѣдуе, що они хотѣли о установленью св. Евхаристіи точно всё оповѣсти, и ничь не залишити зъ того, що Христосъ для означенья и содѣланья вещественного присутствія казавъ або дѣлавъ. Но кромѣ слôвъ установленья они не оповѣдаютъ ничь бôльше, що бы Христосъ тогди говоривъ, або дѣлавъ для означенья вещественного присутствія своего тѣла и своеи крови; для того не пôдлежитъ ніякому сомнѣнію, що Іисусъ Христосъ тыми самыми словами не тôлько означивъ, но и содѣлавъ существенне и вещественне присутствіе своего тѣла и своеи крови пôдъ видами хлѣба и вина. — Тую правду потверджае преданіе церковне, бо кôлько разъ св. Отцы зачавши

ôтъ св. Юстина о установленью св. Евхаристіи говорятъ, всегда поединчо и постоянно наводятъ тôлько тіи слова и дѣла, о котрыхъ згадани чотыри св. писателѣ оповѣдаютъ.

Христосъ установивъ одже и содѣлавъ св. Евхаристію словами: „Сіе есть тѣло мое“ „Сія есть кровь моя“; а понеже ôнъ Апостоламъ словами: „Сіе творите въ мое воспоминаніе“ (Лук. 22., 19., I. Кор. 11., 26.), приказавъ то само, що здѣлавъ, т. е. тую саму рѣчь и тыми самыми словами дѣлати (творити), для того суть слова освящаючи тіи, котри Христосъ на тайной вечери при установленью св. Евхаристіи вырѣкъ, або: хлѣбъ и вино пересуществляеся въ літургіи въ истинне вещественне и существенне тѣло и въ истинну, вещественну и существенну кровь Христа тогди, коли іерей въ имени Христа пôдчасъ літургіи тіи слова Христови надъ хлѣбомъ и виномъ произнесе.

Совершенно про тое ложна есть наука восточныхъ роскольникôвъ, котри утверджаютъ, що хлѣбъ и вино остаютъ пересуществлени ажь тогди, коли іерей надъ хлѣбомъ каже: „И сотвори хлѣбъ убо сей честное тѣло Христа твоего“, а надъ чашею: „А еже въ чаши сей честную кровь Христа твоего“, а потôмъ надъ обома: „Преложивъ я Духомъ твоимъ святымъ“. Ложне есть такожь мнѣніе гдекотрыхъ католическихъ богословôвъ (якъ le Brun, Renaudot, Tutté), котри думали, що восточни літургіи не можна инакше пояснити якъ такъ, если ся прійме, що освященье дѣеся не черезъ сами слова евангельски, но черезъ тіижъ разомъ съ послѣдуючимъ возваніемъ св. Духа, и що тое мнѣніе може католическій богословъ свободно боронити, понеже, кажутъ, на Соборѣ Флорентійскôмъ бувъ вправдѣ той спорный вопросъ порушеный, однакожь ничь не було въ тôмъ взгладѣ рѣшено, и Соборъ согласився на тое, щобы въ декретѣ соединенія (уніи) за той вопросъ не згадовати. Но то не правда. Бо акты Собора флорентійского доказуютъ, що П. Евгеній IV. и Отцѣ Собора вымагали, щобы тое исповѣданье (о словахъ освящаючихъ) було въ декретѣ соединенія выразно наведено, и безъ того нехотѣли той декретъ пôдписати; но коли Греки заявили, що они въ самôй рѣчи соглашаются съ Латиннниками, но думаютъ, що таке выразне отверженье противного мнѣнія було бы для нихъ понижаюче, бо могло бы выдаватися, яко бы они до теперь св. Евхаристію не належито справовали, согласився Папа на опущенье тои точки въ декретѣ соединенія, но пôдъ условіемъ, що Греки на Соборѣ торжественно заявлятъ, що въ тôмъ взглядѣ соглашаются съ наукою римскои Церкви. И истинно тое исповѣданье зложивъ Виссаріонъ на общôмъ собранію въ притомности всѣхъ греческихъ и латиньскихъ Епископôвъ „въ своѣмъ и инныхъ Отцѣвъ восточнои Церкви представителей имени, всенародно (публично), пôднесенымъ и зрозумѣлымъ голосомъ“. (Mansi, Conc. Flor.)

II. Но якъ можна погодити слова призыванія св.

Духа съ тымъ, що слова освящаючи суть слова Христа? Наведенôй науцѣ (що слова освящаючи суть: „Сіе есть тѣло..") здаеся противлятися слѣдуюче по словахъ освящаючихъ ôтъ Іисуса Христа установленыхъ возваніе святого Духа, котре естъ въ літургіи св. Златоуста таке: „И просимъ и молимъ и милися дѣемъ: низпосли Духа твоего святаго на ны и на предлежащія дары сія", а въ літургіи св. Василія В.: „Молимся и тебе призываемъ, святе святыхъ, благоволеніемъ твоея благости, прійти Духу твоему святому на ны, и на предлежащыя дары сія, благословити я и освятити и показати". Но тое противорѣчіе есть тôлька поверховне, въ самôй рѣчи же го не ма. Бо если ведля согласнои науки цѣлои христіанскои старожитности пересуществленіе хлѣба и вина дѣеся черезъ слова Христови: „Сіе есть тѣло мое" и „Сія есть кровь моя", змыслъ послѣдуючои молитвы (epiclesis) не може бути инный, якъ щобы докладнѣйше остало обявлене тое, що вже черезъ слова Христови остало содѣлане, и щобы тое що въ собѣ вже совершене (т. е. пересуществлене) есть, было намъ спасительне. Той змыслъ легко буде порозумѣти, если увзгляднимо звязь тыхъ молитвъ съ словами Христа, котри суть освящаючими. Цѣла тая часть літургіи, котру мы приношеніе (ἀνάφορα) называемъ, уважаеся яко одно дѣло жертвенне; и для того треба всѣ обряды при совершеню святои жертвы Церковію приписани, чи они въ словахъ, чи въ рѣчахъ, чи въ певныхъ дѣлахъ состоятъ, уважати въ звязи и въ соединенію съ тымъ, що ведля установленья Христа есть сущне (essentiale); для того належитъ всѣ обряды и всѣ молитвы приходячи въ приношенію относити до самого освященья, котре дѣеся словами Христовыми. Дальше цѣль всѣхъ обрядôвъ и слôвъ, котри Церковь при справованю святыхъ Таинъ, именно св. Евхаристіи установила, есть особливо двояка: перше, щобы сама рѣчь котра дѣеся остала точнѣйше представлена и отвѣтно еи достойности и внѣшно украшена и почтена, а друге, щобы черезъ тое въ душахъ вѣрныхъ остало возбуджене и скрѣплене отвѣтне расположенье и побожнôсть для ôтданья Богу довжнои чести и для осягненья бôльшихъ благодатей. Если тое застосуемо до нашого предмета, то побачимо:

а) Що тіи призванія св. Духа, щобы предлежащіи дары освятивъ и преложивъ въ честное тѣло и честную кровь Христову точнѣйше и яснѣйше представляютъ тое, що черезъ освящаючи слова Христа остало содѣлане. Бо значенье того призванія мае, якъ каже Виссаріонъ, ôтноситися не до часу, коли ся го вымавляе, но до часу, за котрый ся го каже; а тое призваніе кажеся за часъ, коли переложеніе истинно дѣеся, т. е. за часъ, коли іерей вымавляе слова: „Сіе есть тѣло мое" и „Сія есть кровь моя", съ котрыми то словами се призваніе становитъ одну цѣлôсть. Бо дѣйствіе св. Духа въ словахъ освящаючихъ не есть постепенне ани частне, но одноразове, представленье же того дѣйствія въ молитвахъ и словахъ не може статися на разъ но постепенно; если одже найперше дѣеся пересуществленіе черезъ слова освящаючи, а потôмъ ажь призываеся св. Духа, щобы тое пересуществленіе (преложеніе) содѣлавъ, то тая молитва яко часть одного дѣла жертвенного мае ôтноситися до самои хвилѣ преложенія; и такъ тое призваніе не есть що инне, якъ точнѣйше представленье самого преложенія содѣланого словами Христа. (Bessarion, de sacr. Eucharistiae, et quibus verbis Christi corpus conficiatur, in Migne, Patrologiae graec. tom. 161., col. 494 ss. Paris 1866.)

в) О скôлько же тое призваніе св. Духа ôтносится до часу, коли ся го каже, т. е. по содѣланôмъ пересуществленью, не мае такъ розумѣтися, щобы тогди еще сталося пересуществленье, но щобы хлѣбъ пересуществленый т. е. тѣло Христово, и вино пресуществлене, т. е. кровь Христова, були вѣрнымъ во спасеніе, щобы вѣрни сталися участниками благодатей черезъ крестну смерть Христову, котра ôтдѣльнымъ освященьемъ хлѣба и вина представляеся, заслуженыхъ; и для того іерей дальше молится о тіи благодати мовлячи въ літургіи св. Златоуста: „Якоже быти причащающимся въ трезвѣніе души . . ." а въ літургіи св. Василія: „Насъ же всѣхъ единаго хлѣба и чаши причащающихъ . . .".

Такъ розумѣли и поясняли гречески Епископы на Соборѣ Флорентійскôмъ призываніе св. Духа опираючися при тôмъ на свѣдоцтвахъ давныхъ св. Отцѣвъ, особливо св. Іоанна Златоуста, „намъ, якъ каже Виссаріонъ, найбôльше знаемого", и тую вѣру торжественно заявивъ на соборѣ Флорентійскôмъ Виссаріонъ въ имени восточнои Церкви, межи котрои заступниками бувъ такожь Митрополитъ Кіевскій пôзнѣйше кардиналъ Исидоръ. (О тôмъ предметѣ отлично и обширно пише Виссаріонъ въ дѣлци высше наведенôмъ). — Виссаріонъ (въ дѣлѣ наведенôмъ) опровергнувши мнѣніе, якобы преложеніе дѣялося черезъ призваніе св. Духа, кромѣ иныхъ и тымъ, що слова того призванія въ кождôй літургіи суть инни, а „форма Тайны довжна бути незмѣняема", потôмъ подôбно, якъ высше наведено, поясняе призваніе св. Духа. Тое поясненье похваляе и писатель греческій (несоединеный) Георгій Корезій, котрый каже: „Sane condemnatur novitas sententiarum, quas induxit in Ecclesiam Nicolaus Cabasilas consecrationem sacrorum donorum precibus tribuens, quod neque ss. Patrum aliquis unquam dixit, neque ullus canon disposuit, neque consonum est fidei Ecclesiae, quae per preces implorat adventum Spiritus sancti non simpliciter, ut faciat panem corpus et quod est in calice, sanguinem; **sed ut fiat nobis ad fructum**". (Cf. Franzelin, tractatus de ss. Eucharistiae sacr. et sacrificio. Romae 1873, pag 74 ss.)

§. 220.

Д) *Причастіе.*

Коли хлѣбъ и вино черезъ выголошенье надъ ними слôвъ Христовыхъ въ правдиве тѣло и правдиву кровь Христову остали преложени, приготовляе насъ Церковь на причащеніе святымъ божественнымъ, безсмертнымъ и животворящимъ Тайнамъ Христовымъ; слѣдуе одже четверта часть літургіи вѣрныхъ, котра называеся Причастіе, и тая часть продовжаеся ôтъ: „Вся святыя помянувше“ ажь до возгласа: „Яко ты еси освященіе наше“.

Іерей (або діаконъ) зачинае совершивши всѣ поминанія ектенію; „Вся святыя помянувше паки и паки миромъ Господу помолимся“; а потôмъ молится о принесеныхъ и освященыхъ честныхъ дарахъ, щобы они остали намъ преподани зъ ласки всемогущого Бога, дальше щобы Богъ, котрый тіи дары принявъ на небесный свôй жертвенникъ, удѣливъ намъ благодать св. Духа и избавивъ насъ ôтъ всякои скорби, гнѣва и нужды; потôмъ прикланяе голову и мовитъ тихимъ голосомъ молитву: „Тебѣ предлагаемъ животъ нашъ весь, и надежду Владыко человѣколюбче, и просимъ, и молимъ и милися дѣемъ (ἱκετεύομεν — obsecramus — **колѣна приклонивши просимъ) сподоби насъ (дай намъ) причаститися небесныхъ твоихъ и страшныхъ таинъ, сея священныя и духовныя трапезы, съ чистою совѣстію, во оставленіе грѣховъ (**ad remissionem peccatorum — zur Verzeihung der Sünden**), въ прощеніе согрѣшеній (**veniam delictorum — zum Nachlaß der Vergehen**), въ общеніе Духа святого, въ наслѣдіе царствія небеснаго, въ дерзновеніе (**fiducia — Vertrauen**) еже къ тебѣ, не въ судъ (**judicium**) или въ осужденіе“ (**condemnationem**), а потôмъ голосно мовитъ ектенію просительну, котру заключае словами: „Соединеніе вѣры. .“ и возглашае: „И сподоби насъ Владыко со дерзновеніемъ неосужденно смѣти призывати Тебе небеснаго Бога Отца и глаголати“; а хоръ спѣвае: „Отче нашъ“. Молитва Господня есть тутъ на дуже отвѣтнôмъ мѣстци положена, бо если коли, то теперь, коли приготовляемся до святого причастія, потреба намъ наши серця въ щирôй молитвѣ до Бога двигнути, а тое безъ сомнѣнія найлучше робимо ôтмавляючи щиро тую молитву, котрôй насъ самъ Сынъ божій научивъ. Тую одже молитву хоръ спѣвае, а іерей вознѣсши руки ôтмавляе тайно, и голосно заключае словами: „Яко твое есть царство“. Іерей привѣтствуе потôмъ вѣрныхъ словами: „Миръ всѣмъ“, якобы пригадуючи вѣрнымъ, щобы зближаючися до св. Причастія ôтновили миръ съ Богомъ и ближнимъ, що и они ему словами: „И духови твоему“ желаютъ; посѣмъ, возвавши вѣрныхъ, щобы приклонили головы до слѣдуючои молитвы, и самъ прикланяе голову, и молится тайно: „Благодаримъ тя царю небесный, иже неисчетною твоею силою (т. е. твоею неизмѣримою силою або всемогуществомъ), вся содѣтелствовалъ еси (т. е. здѣлавъ еси), и множествомъ милости (милосердія) твоея отъ небытія въ бытіе вся привелъ (сотворивъ) еси. Самъ владыко съ небесе призри на поклоньшыя тебѣ главы своя; не бо подклониша плоти и крови, т. е. не поклонилися чоловѣкови), но тебѣ страшному Богу. Ты убо Владыко предлежащая (т. е. предлежащи св. Тайны), всѣмъ намъ во благое изравняй (т. е. всѣмъ намъ во благо рôвно роздѣли), по коегождо своей потребѣ (т. е. ведля кождого потребы) . .“ и заключае возгласомъ: „Благодатію и щедротами . . .“.**

По скôнченью того возгласа іерей покланяеся низко св. Тайнамъ, иде „мало“ на праву сторону (т. е. къ южнымъ дверямъ) престола, где паламарь (або если суть клирики, то они) тримае въ рукахъ надъ талѣркомъ сосудецъ съ водою и платокъ (ручникъ) до обтираня рукъ, и омывае великій и указательный палецъ, котрыми буде дотыкатися пресвятого Тѣла Христового и отирае ихъ (чимъ показуе, що съ чистымъ и непорочнымъ серцемъ приступае до св. причастія), вертае на середину престола, покланяеся низко, и вознѣсши руки до горы молится тайно: „Воньми (услыши) Господи Іисусе Христе Боже нашъ, отъ святаго жилища (обиталища, помешканья) Твоего, и отъ престола славы Царствія Твоего, и прійди во еже освятити насъ иже горѣ со Отцемъ сѣдяй, (котрый на небѣ съ Отцемъ сидишъ) и здѣ намъ невидимо спребываяй: (и съ нами на земли невидимо пребываешъ) и сподоби державною (сильною) твоею рукою преподати намъ пречистое тѣло твое и честную кровь (и дай, щобы намъ твоею всесильною рукою було удѣлене Твое пречисте тѣло и твоя кровь) и нами всѣмъ людемъ (а черезъ насъ всѣмъ вѣрнымъ людямъ)“. — Скôнчивши тую молитву бьеся іерей въ груди мовлячи: „Боже милостивъ буди мнѣ грѣшному“, ôткрывае святу чашу, покланяеся низко, бере въ умыти палцѣ обохъ рукъ святый агнецъ, и возглашае самъ або діаконъ: „Воньмимъ“, и пôдносячи святый агнецъ надъ дискосомъ каже голосно: „Святая Святымъ“, по чôмъ хоръ спѣвае: *) „Единъ святъ, единъ Господь, Іисусъ Хрістосъ, во славу Бога Отца, аминь“ а по скôнченью того спѣвае хоръ припадаючій причастенъ. **) — По выголошенью слôвъ: „Свя-

---

***) Тутъ звонитъ слуга церковный (паламарь) малымъ звôнкомъ, а нарôдъ упадае на колѣна.**

****) Въ седмични дни спѣваеся причастенъ дню; въ Недѣлю звычайно: „Хвалите Господа съ небесъ, хвалите его въ вышнихъ, аллилуіа“; въ дни Празникôвъ господскихъ, богородичныхъ и нарочитыхъ Святыхъ, и въ попразденьства отвѣтный**

тая Святымъ“ роздрабляе іерей св. агнецъ кажучи: „Раздрабляется (frangitur) и раздѣляется Агнецъ божій, Сынъ Отчь, раздрабляемый и нераздѣляемый (т. е. котрый ломится, но не роздѣляеся) всегда ядомъ и никогдаже иждиваемый (т. е. котрый всегда даеся въ покармъ, но николи не остане зъѣдженый, — qui semper comeditur et nunquam consumitur), но причащающыяся освящаяй“. Дѣлитъ одже св. агнецъ на чотыри части и кладе ихъ на дискосѣ крестообразно, именно такъ, що частицю, на котрôй вытиснено І С (т. е. Іисусъ), кладе на горѣ, где есть Х С. (т. е. Христосъ), на долинѣ, частицю съ знакомъ Н І ôтъ лѣвои руки, а частицю съ знакомъ К А ôтъ правои руки. Потôмъ бере частицю съ знакомъ І С до першихъ двохъ пальцей обохъ рукъ, двигае еи надъ чашу, робитъ нею надъ чашою знакъ святого креста мовлячи: „**Исполненіе вѣри святаго Духа**“, впущае еи до чаши, и покрывши чашу покланяеся низко. Пальцѣ, котрыми дотыкався пречистого тѣла Христового тримае іерей зложени ажь до омытья чаши. *)

Зо взгляду на символичне значенье описанои части Літургіи, поступлено въ описанью дѣла ôткупленья черезъ единородного Сына божого по предвѣчному совѣту божому предпринятого дальше, именно: Отдѣльне освященье святыхъ дарôвъ представляе смерть Христа на крестѣ, свята кровь Христова ôтдѣлена ôтъ тѣла Христового и въ чаши кокрыта пригадуе, якъ душа Іисуса Христа вступила въ адъ, щобы перебуваючимъ тамъ душамъ праведныхъ ôтъ вѣка упокоившихся возвѣстити совершене черезъ крестну жертву Христову ôткупленье, а соединеніе роздробленого тѣла Христового съ его кровію при словахъ: „Исполненіе вѣры святаго Духа“, представляе соединеніе души и тѣла Христового або его преславне воскресеніе.

Передъ роздробленіемъ освященого хлѣба возглашае священикъ: „**Святая святымъ**“, т. е. що пресвята Тайна тѣла и крови Христа може бути тôлько святымъ с. е. людемъ очищенымъ ôтъ всякого грѣха удѣлена, а хоръ въ имени вѣрныхъ ôтповѣдае: „Единъ святъ, единъ Господъ, Іисусъ Христосъ въ славу Бога Отца, аминь“, котрыми словами вѣрни на повысше возванье священика признаютъ, що тôлько оденъ есть Святый самъ черезъ себе, Іисусъ Христосъ, ôтъ котрого и ми святôсть получити желаемъ.

Если есть діаконъ, то по возгласѣ „воньмимъ“ входитъ въ олтарь и складае на собѣ орарь крестообразно.

Празднику причастенъ, котрый есть наведеный въ службѣ припадаючого Праздника.

*) Въ Служебнику Перемыскôмъ есть тутъ въ изображенію ошибка, бо въ рубрицѣ кажеся тримати пальцѣ совокуплени, а на изображенію суть они роздѣлени.

Коли іерей — по примѣру Іисуса Христа, котрый при тайнôй вечери также роздѣливъ (роздробивъ) хлѣбъ — роздробивъ освященый хлѣбъ, и одну частицю впустивъ до чаши (дае сослужащимъ, если суть, іереямъ и діаконамъ на долонь правои руки по частици тогожь) покланяеся низко и мовитъ роспостерши руки съ всякою побожностію молитву передъ причастіемъ: „Вѣрую и исповѣдую“ до кôнця, по тôмъ поклонившися низко бере першими двома палцями правои руки всѣ три части св. Агнца, и мовлячи: „Честнаго и пресвятого и пречистаго тѣла . .“, накланяеся надъ дискосомъ, и причащаеся пресвятого Тѣла Христового, и зложивши руки розмышляе побожно о св. Тайнахъ. По сѣмъ ôткрывае чашу, покланяеся низко, и взявши дискосъ до лѣвои руки омѣтае оставшися частки св. тѣла осторожно великимъ пальцемъ правои руки*) до чаши, по чôмъ бере чашу въ праву а дискосъ въ лѣву руку, пôдкладае го пôдъ чашу и мовитъ: „Честныя и пресвятыя . .“, и причащаеся святои крови „единощы точію“, т. е. пье пресвяту кровь тôлько разъ. Причастившися такъ, кладе чашу на илитонѣ, складае руки и мовитъ: „Се прикоснуся устнамъ моимъ, и отиметъ беззаконія моя, и грѣхи мои очиститъ“, т. е. якъ уста пророка Исаіи дôткненьемъ угля, руками ангельскими въ клѣщахъ зъ престола Божого взятого, остали очищени ôтъ всего земского, и до голошенья слова Господнего приготовлени, такъ остали и мои уста доткнени ôтъ пресвятыхъ и животворящихъ Таинъ Христовыхъ, и черезъ тое взяте есть ôтъ мене всяке беззаконіе и моя душа очищена ôтъ грѣхôвъ. — **Если есть бôльше сослужителей**, то они всѣ причащаются за рядомъ ведля старшости; а прочихъ клирикôвъ причащае літургизаючій ложицею.

По причастію отирае іерей ручникомъ уста и чашу, покрывае еи, покланяеся низко, бере чашу въ обѣ руки и обертаеся до народа упавшого на колѣна, и возглашае: „**Со страхомъ божіимъ и съ вѣрою приступите**“ (если же есть діаконъ, то ôнъ тіи слова голоситъ), а хоръ спѣвае: Благословенъ грядый во имя Господне, Богъ Господь и явися

---

*) Уживанье губки до отиранья чаши заказуе Синодъ Замостскій кажучи: „Хотяй уживанье губокъ до отиранья дискоса есть давне въ Церкви нашого обряда, то однакожь узнавъ св. Синодъ, що тоежь цѣлкомъ мае бути знесене, и приказуе дискосъ пальцемъ якъ въ латиньскôй Церкви отирати, щобы до губокъ, котри у насъ не суть такъ добре, якъ где инде приготовлени, яка часть освященого хлѣба не прилѣпилася, и щобы найсвятѣйше тѣло Христове не выставилося на зневагу“. (Tit. III., § 5., 90.)

намъ“; потôмъ iерей, котрый пôдчасъ того отвѣта стоитъ держачи чашу покрыту оберненый до народа, благословитъ людей чашою возглашаючи: „Спаси Боже люди твоя, и благослови достоянiе (дѣдицтво) твое“, и обертаеся тою самою стороною (т. е. на право) до престола, ставляе чашу на илитонѣ, и покланяючися низко мовитъ: „Вознесися на небеса Боже, и по всей земли слава твоя“, а хоръ спѣвае по возгласѣ iерейскôмъ: На многа лѣта Владыко (або по гречески: Исъ полла ети деспота, с. е. *εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα*). Видѣхомъ свѣтъ. . .“ Iерей бере зновъ чашу обома руками и мовитъ тайно „Благословенъ Богъ нашъ“, и обернувшися до народа благословитъ чашою и продовжае голосно: „Всегда нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ“, и обертаеся на около до олтаря и ставляе чашу на илитонѣ, народъ же заключае возгласъ iерея словомъ: „аминь“ и спѣвае: „Да исполнятся“. Iерей поставивши чашу на илитонѣ ôткрывае еи, и поклонившися низко бере чашу въ праву руку а лѣвою пôдтримуе дискосъ и выпивае святи дары, потôмъ пôддiаконъ (або паламарь) вливае до чаши вино, котрымъ iерей ополокуе чашу и тоежь выпивае. По сѣмъ бере чашу обома руками, такъ що перши пальцѣ обохъ рукъ тримае надъ чашою, и омывае ихъ виномъ и водою, котри пôддiаконъ зливае, выпивае всё, отирае лентiемъ (ручникомъ) пальцѣ, уста, чашу и дискосъ (и ложицю умыту) и зложивши всѣ приналежности чаши на тôйже, складае илитонъ, кладе евангелiе на своѣмъ мѣстци а чашу коло него, и мовитъ тайно: „Да исполнятся“.

Такимъ способомъ ôтбуваеся причастiе, а приходячи въ нѣмъ молитвы и обряды маютъ слѣдуючiй змыслъ: Iерей обертаеся съ чашою до людей и взывае ихъ до причастiя словами: „Со страхомъ божiимъ и со вѣрою приступите, т. е. обвѣстивши перше, що тôлько святи могутъ святому приобщатися, взывае ихъ теперь, щобы ôтновили въ собѣ страхъ божiй и вѣру въ Христа, котрый хоче имъ въ покармъ душевный датися; а хоръ въ имени вѣрныхъ каже: „Благословенъ грядый во имя Господне, Богъ Господь явися намъ“, и тыми словами мовбы витае Христа приходячого до нашихъ сердецъ; а коли вѣрни запричащалися (если суть до причастiя), благословитъ ихъ iерей святѣйшими дарами мовлячи: „Спаси Боже люди твоя, и благослови достоянiе твое“, хоръ же привѣтствуе iерея и спѣвае наповненый радостiю, що вѣрни сподобилися приобщенiя св. Таинъ: „Видѣхомъ свѣтъ истинный, обрѣтохомъ вѣру истинную, нераздѣлнѣй святѣй Тройцѣ покланяемся, та бо насъ спасла есть“, т. е. узрѣлисьмо правдиве свѣтло, найшлисьмо правдиву вѣру (намъ Христомъ откровену), котра насъ научила

покланятися св. нероздѣльнôй Тройци, черезъ котру есьмо спасени. Въ кôнци iерей сказавши: „Вознесыйся“, воздае Богу за все для нашого освященья содѣлане славу кажучи: „Благословенъ Богъ . .“, а нарôдъ заявляе свое согласiе съ тымъ, и дякуе Богу за его превелику ласку, що сподобивъ насъ причаститися св. Тайнамъ, и спѣвае: „Да исполнятся уста наша хваленiя твоего Господи (най наши уста наповнятся твоимъ славословiемъ), яко да поемъ (величаемъ) славу твою: Яко сподобилъ еси насъ (за тое, щось намъ позволивъ або давъ) причаститися святымъ твоимъ, божественнымъ, безсмертнымъ и животворящымъ Тайнамъ, утверди же насъ во твоей святыни вся дни поучатися правдѣ твоей, аллилуiа“.

Символично же представляе iерей, коли на слова „Со страхомъ“ обернеся до людей, Iисуса Христа, якъ ôнъ по своѣмъ воскресенiю ученикамъ являвся, доки еще на земли перебувавъ, и имъ миръ и благословенiе удѣлявъ, для того и iерей благословитъ людей кажучи: „Спаси Боже“. Но не довго оставъ Христосъ на земли; по 40 дняхъ выпровадивъ своихъ Апостолôвъ и ученкôвъ на гору елеоньску, обѣцявъ имъ Духа св. и благословлячи ихъ вознѣсъ ся на небеса. Тое все символично представляеся въ лiтургiи, коли iерей послѣднiй разъ съ чашою обертаеся до людей, ихъ благословитъ, якъ Христосъ ученикôвъ на горѣ елеонскôй, и каже: „Благословенъ Богъ нашъ всегда нынѣ. .“, якобы казавъ съ Христомъ: „Се азъ съ вами по вся дни до скончанiя вѣка. аминь“.

Хоръ дякуе Богу за причастiе св. Таинъ въ пѣсни: „Да исполнятся“, а коли тая пѣснь скôнчится, выражае iерей (або дiаконъ) тiи сами чувства вдячности въ ектенiи: „Прости, *ὄρθοι* — recti, съ чистою совѣстiю) прiимше божественныя, пречистыя, безсмертныя, пренебесныя и животворящыя, страшныя Хрiстовы Тайны, достойно благодаримъ Господа“ — „Заступи . .“ — „Дне всего . .“ и въ молитвѣ: „Благодаримъ тя Владыко“, въ котрôй дякуе Богу за тое, що въ першôй молитвѣ вѣрныхъ просивъ, и заключае тую благодарственну молитву (котра въ Лiтургiи св. Василiя словами но не змысломъ есть розлична) возгласомъ: „Яко ты еси освященiе наше и тебѣ славу возсылаемъ, Отцу, и Сыну, и святому Духу, нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ“, на що хоръ отповѣдае: Аминь“.

Тымъ кôнчится четверта часть Лiтургiи вѣрныхъ, т. е. Причастiе.

Примѣчанiе. 1. Въ давныхъ служебникахъ, такожь въ выданью Римскôмъ, находится згадка за теплоту, т. е. по соединенiю святыхъ дарôвъ вливалося до чаши теплу воду

кажучи: Благословенна теплота святыхъ твоихъ всегда нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминь", т. е. благословенна тая ревнôсть — теплота, — котру маютъ въ серци твои святи, або ихъ жива вѣра, постоянна надѣя и горяча любовь Бога, съ якою приступаютъ до св. причастія; тіи слова ôтносилися очевидно до возгласа „Святая Святымъ". Но въ нашихъ Служебникахъ нема о тôмъ згадки, и той обрядъ у насъ знесеный рѣшеніемъ Собора Замостского, котрый каже: „Заказуе святый Синодъ про важну причину и зноситъ терпленый (toleratam) въ восточнôй Церкви звычай вливати до освященыхъ видôвъ чаши по освященію но передъ причастіемъ теплу воду".

2. Ведля указанья нашого Служебника бере на „Со страхомъ божіимъ" чашу самъ іерей и съ нею обертаеся до народа, а діаконъ тôлько возглаше: „Со страхомъ", бо служебникъ не каже ничь о тôмъ, щобы діаконъ бравъ чашу, а потôмъ передъ: „Спаси Боже" еи іерею ôтдававъ, тôлько кажеся тамъ такъ: „Іерей покрывъ чашу, и поклонся низко, абіе пріемъ ю (одже самъ іерей бере чашу), обращается къ людемъ, діаконъ же возглашаетъ: Со страхомъ. Но у насъ есть звычай перенятый зъ давныхъ часôвъ, що іерей дае чашу діакону, котрый съ нею на „Со страхомъ" до людей обертаеся, а потôмъ еи іерею передъ „Спаси Боже" ôтдае. Понеже тому звычаеви о скôлько менѣ вѣдомо, церковна власть не противится, можна го заховати.

3. На возгласъ: „Всегда нынѣ и присно" звыкли у насъ ôткрывати чашу, що спротивляеся приписамъ Служебника бо тамъ выразно кажеся, що передъ „Со страхомъ" покрываеся а по возгласѣ „Вегда нынѣ и присно" ôткрываеся чашу. Тая літургична рубрика звучитъ: „Іерей же поставивъ святую чашу на ілітонѣ, открываетъ ю"; и тое есть лучше, бо згаджаеся съ давнымъ, въ служебнику Римского выданья наведенымъ звычаемъ, ведля котрого передъ возгласомъ: „Всегда нынѣ" складалися всѣ воздушки на чашу, и ôтношено св. дары на жертвенникъ, где дѣялося ихъ спожитье и омытье чаши.

4. Если въ Церкви Літургіи присутствуе Епископъ, або якій инный церковный або мірскій достойникъ, н. пр. крылошанинъ, деканъ, староста, ктіторъ, то даеся имъ по омытью чаши цѣловати дискосъ. То само дѣеся и съ евангеліемъ ведля принятого у насъ звычаю.

5. Мѣсто отвѣта: „Благословенъ грядый" по „Со страхомъ божіимъ" и мѣсто: „Видѣхомъ свѣтъ истинный" по „Спаси Боже" спѣваеся на Пасху ажь до Вознесенія тропарь: „Христосъ воскресе", а на Вознесеніе до его отданія: „Вознесися на небеса Боже и по всей земли слава твоя".

§. 221.

Е) *Заамвонна молитва и Отпустъ. Символика цѣлои літургіи.*

Черезъ описани молитвы и обряды остала безкровна жертва нового завѣта совершена; Церковь свята приготовила въ проскомидіи святи дары Богу въ жертву и тымъ представила рождество Іисуса, — въ Літургіи оглашеныхъ приготовила насъ на приходъ Спасителя, котрого молодый вѣкъ и крещеніе въ Іорданѣ и учительску дѣятельнôсть намъ представила, — въ Літургіи вѣрныхъ приготовила насъ на достойне празднованье найбôльшого таинства, безкровнои жертвы, показуючи намъ Христа входячого на вольную страсть и смерть въ Іерусалимъ, — возбудила въ насъ вѣру и любовь, и совершила саму безкровну ôтъ Христа установлену жертву, представляючу его смерть крестну и показавши намъ воскресеніе Господне сподобила насъ по воли божôй бути причастниками безмертныхъ и божественныхъ Таинъ, потôмъ же удѣливши намъ съ Христомъ воскресшимъ благословеніе, представила намъ его преславне на небеса вознесеніе: теперь, коли цѣле дѣло ôткупленья передъ нашими вѣрою просвѣчеными очима остало представлене, заключае Церковь тое велике богослуженіе, поручаючи себе и насъ сидячому одесную Отца Откупителю нашому, и въ имени и силою святого Духа знисшедшого на Апостолôвъ и на всѣхъ членôвъ Церкви удѣляе намъ послѣдне благословеніе, и воздавши Христу Богу честь и славу поручаеся его милости, и заключае святу Літургію. Такій есть змыслъ заключительнои части св. Літургіи. Еи составни части суть слѣдуючи.

Іерей (або діаконъ, если есть) возглашае: „Съ миромъ изыйдемъ", а хоръ отвѣчае: „О имени Господни", т. е. упросивши у Господа миръ (спокôй) съ Богомъ и людьми воздаймо ему въ мирѣ подяку за его превелики дары, и такъ опустѣмъ св. Хракъ въ имя Господне; — и продовжае: „Господу помолимся" — „Господи помилуй", т. е. молѣмъ Бога, щобы ôнъ давъ намъ, щобы той миръ съ нами перебувавъ, щобы благословеніе его спочивало надъ нами во всѣ дни нашого житья. Тіи чувства высказуе іерей въ „заамвоннôй *) молитвѣ", котра состоитъ изъ молитвъ ôтъ іерея въ протягу Літургіи тайно читаныхъ: „Благословляй благословящыя тя Господи, и освящаяй на тя уповающыя, спаси люди твоя, и благослови достояніе твое, исполненіе церкве твоея сохрани (т. е. изобиліе благодатныхъ дарôвъ

*) Имя тои молитвы походитъ зъ ôтти, що іерей выходивъ зъ олтаря за амвонъ, т. е. ажь до корабля церковного, где вѣрни стоятъ, и тамъ читавъ тую молитву.

Христомъ Церкви даныхъ, Ефес. 3., 19.) и великій объемъ Церкви сохрани або заховай въ цѣлости), освяти любящыя благолѣпіе дому твоего (т. е. красоту Твоего дома) ты тѣхъ возпрослави божественною силою твоею, и не остави насъ уповающихъ на Тя; (наведена часть заамвоннои молитвы есть голосне повтореньe тайнои молитвы другого антифона) миръ мірови твоему даруй, церквамъ твоимъ, іереемъ, благовѣрному імператору нашему (имя), воинству и всѣмъ людемъ твоимъ; (въ тôй части суть коротко зôбрани прошенія великои ектеніи) яко всяко даяніе благо, и всякъ даръ совершенъ свыше есть, сходяй отъ тебе отца свѣтовъ: (тутъ словами св. Апостола Якова говоритъ, що ôтъ Бога походитъ всяка благодать) и тебѣ славу, и благодареніе, и поклоненіе возсылаемъ, Отцу, и Сыну и святому Духу, нынѣ и присно (теперь и всегда) и во вѣки вѣковъ"; по чôмъ хоръ заключае: „аминь" и благодарячи Бога спѣве: „Буди имя Господне благословенно отъ нынѣ и до вѣка"; и ведля приписа нашого Служебника читаеся пс. 33. „Благословлю Господа на всякое время".

Тою молитвою поручивъ іерей себе и вѣрныхъ Христу сидячому одесную Отца во славѣ и владѣющому намъ въ силѣ; теперь же тихимъ голосомъ молится, щобы Іисусъ Христосъ, котрый исповнивъ и совершивъ пророчества закона старозавѣтного и пророкôвъ („исполненіе закона и пророкъ самъ сый Хрісте Боже нашъ"), и котрый совершивъ всё, що ведля предвѣчного постановленья Бога Отца для нашого примиренія съ Богомъ черезъ грѣхъ прародичей оскорбленого мало бути довершене („исполнивый все отеческое смотреніе"), щобы той Христосъ Богъ нашъ наповнивъ радостію и веселіемъ серця наши черезъ удѣленье намъ Утѣшителя святого Духа („исполни радости и веселія сердца наша"), „всегда, нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ аминь."

Потôмъ іерей цѣлуе святый престолъ (если присутствуе Архіерей, покланяеся ему, и получивши его благословеніе) стае (ведля приписа нашого Служебника) въ царскихъ дверяхъ и благословитъ людей правою рукою возглашаючи: „Благословеніе Господне на васъ, того благодатію и человѣколюбіемъ, всегда нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ„ а хоръ кôнчитъ: „Аминь". По сѣмъ взывае іерей (або діаконъ) словомъ „премудрость" вѣрныхъ, щобы величали пречисту Дѣву Марію, що они роблятъ спѣваючи: „Честнѣйшую Херувімъ, и славнѣйшую безъ сравненія Серафімъ, безъ истлѣнія Бога Слова рождшую, сущую Богородицу тя величаемъ", а потôмъ воздае іерей честь и славу Христу словами: „Слава тебѣ Хрісте Боже упованіе наше, слава

тебѣ", а хоръ въ имени народа продовжае тое славословіе спѣваючи: „Слава Отцу, и Сыну и святому Духу, и нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ, аминь" и додае молячи о милôсть и благословеніе боже: „Господи помилуй, Господи помилуй, Господи благослови", а іерей заключае Літургію ôтпустомъ: „Хрістосъ истинный Богъ нашъ" (въ Недѣли: „Воскресый изъ мертвыхъ". або ведля припадаючого праздника, н. пр. „Рождейся во Виѳлеемѣ. . ." и пр.) молитвами пречистыя своея Матере, святыхъ славныхъ и всехвальныхъ Апостолъ, и иже во святыхъ Отца нашего Іоанна Златоустаго, Архіепископа Константиня града (або Василія Вел. Архіепископа Кесаріи Кападокійскія), преподобныхъ и богоносныхъ Отецъ нашихъ, и всѣхъ святыхъ помилуетъ и спасетъ насъ, яко благъ и человѣколюбецъ".

Теперь замыкае іерей царски дверѣ, знимае зъ себе церковни одежи, умывае руки и ôтмавляе „Нынѣ отпущаеши" Отче нашъ съ трисвятымъ, тропарѣ св. Іоанна Златоуста або св. Василія В. и молитвы по причастію, и такъ поручившися Богу ôтходитъ.

Если теперь поглянемо на цѣлу св. Літургію, то истинно съ вдячностію треба подивляти мудрôсть Церкви показуючу ся въ устроенью літургіи. Трогательни и до серця промавляючи суть всѣ молитвы, котри въ составъ літургіи входятъ, якъ и обряды, котрыми тое святе дѣйствіе, приношенье безкровнои жертвы, есть мовбы краснымъ вѣнцемъ украшене. Тіи молитвы и обряды подаютъ намъ найлучшій способъ, якъ мы маемо Богу служити и ему честь и славу ôтдавати; они показуютъ намъ найсовершеннѣйшій способъ, якъ маемо приносити Богу найсовершеннѣйшу жертву, и въ протягу цѣлои літургіи описуютъ намъ цѣле дѣло ôткупленья рода людского представляючи намъ Христа въ исповненію его троякого Чина, именно: учительского, священического и царского. Въ подрôбности було о тôмъ при поясненью поодинокихъ частей літургіи сказане, тутъ про тое тôлько для лучшого пересмотра наведемо въ цѣлости символичне значенье літургіи. Отъ початку проскомидіи ажь до кôнця пѣсни „единородный Сыне" представляеся намъ рождество и молодый вѣкъ Спасителя, коли ôнъ въ тишинѣ и свѣту незнаемый приготовлявся на велике дѣло ôткупленья; малый входъ и слѣдуюча часть літургіи оглашеныхъ ажь до кôнця молитвы о оглашеныхъ представляе намъ Христа яко Учителя, котрый на рѣцѣ Іорданьскôй всенародно явився свѣтови, и ôтъ того часу зачавъ проповѣдати слово евангельскои правды, и взывати всѣхъ, щобы увѣрили въ Бога и его Посланника Христа. Літургія вѣрныхъ представляе намъ Христа яко Первосвященика. котрый самъ яко жертвующій себе самого принѣсъ

яко жертву совершенну Богу за животъ міра. Тое все, що Ісусъ Христосъ яко Священикъ для нашого спасенія здѣлавъ, представляе намъ літургія постепенно: Такъ въ обохъ молитвахъ вѣрныхъ приготовляе насъ на празднованье принесенои Христомъ жертвы, великій входъ показуе намъ Христа входячого въ Іерусалимъ на вольную страсть и смерть, и при тôмъ пророческими словами предсказуе, що Христосъ для насъ здѣлати хоче; цѣлованьемъ мира и символомъ взывае насъ, щобысьмо живою вѣрою приготовилися на маюче совершитися таинство; ôтдѣльне освященье хлѣба и вина и ихъ крестообразне пôднесенье до горы представляе смерть Христа на крестѣ; свята кровь Христова въ чаши покрыта пригадуе намъ, якъ душа Христа ôтъ тѣла, котре на дискосѣ якобы въ гробѣ спочивае, розлучена вступила до ада, щобы задержанымъ тамъ душамъ ôтъ вѣка упокоившихся праведникôвъ совершене ôткупленье обвѣстити; открытье чаши передъ „Святая Святымъ" пригадуе ôтваленье каменя ôтъ гроба Христового, а соединеніе святого тѣла съ святою кровію черезъ впущенье частицѣ освященого Агнца въ чашу представляе воскресеніе Христово; коли іерей съ святыми дарами на „Со страхомъ божимъ" обертаеся до вѣрныхъ, представляе Христа, котрый по воскресенію явився ученикамъ, а благословеніе на „Спаси Боже" и „Всегда нынѣ" представляе намъ преславне вознесеніе Христа, где ôнъ посидитъ одесную Отца, и царствуе во вѣки. Видѣлисьмо оджe Христа ôтъ его рождества ажь до вознесенія, и съ Апостолами поглядаемъ на небо до дателя всѣхъ благъ, а якъ колись на Апостолôвъ зôйшовъ святый Духъ, такъ и на насъ сходитъ благословеніе Духа святого, коли получаемъ ôтъ священика словами: „Благословеніе Господне" послѣдне благословеніе. За всё тое воздаемъ Христу Богу честь и славу и поручившися его милости и человѣколюбію мовимо съ праведнымъ Сімеономъ: „Нынѣ отпущаеши раба твоего Владыко по глаголу твоему со миромъ, яко видѣста очи мои спасеніе твое, еже еси уготовалъ предъ лицемъ всѣхъ людей. Свѣтъ во откровеніе языкомъ, и славу людей твоихъ Ісраиля".

Примѣчаніе 1. Если Архіерей літургизавъ, то по отпустѣ выходитъ зъ олтаря передъ иконостасъ, где знимаютъ зъ него архіерейски одежи, и одѣтого въ мантію и митру ôтпроваджаютъ по ôтмовленю молитвъ по св. причащенію до его палаты, такъ якъ передъ роспочатьемъ Літургіи его впровадили.

2. Въ поясненью літургіи тримаюся точно приписôвъ нашого Служебника, бо не иде менѣ тутъ о описанье давныхъ або теперѣшнихъ чужихъ обрядôвъ, но о поясненье того, що у насъ кождый священикъ при совершанью бож. Літургіи совѣстно и точно заховати обовязанъ; для того не ôтъ рѣчи

буде звернути еще увагу на гдекотри приписы, котри може сами собою могутъ здаватися маловажными, но зо взгляду на необходимо потрѣбну и выразными законами приказану однообразнôсть суть дуже важни. Такъ: *а)* Руки треба такъ тримати, якъ въ Служебнику указано; бо поминувши тое, що тіи приписы маютъ свôй добрый змыслъ и важну причину, треба увзгляднити, якъ то непріятне и дивне робитъ враженье на вѣрного, если ôнъ видитъ, що оденъ священикъ н. пр. при певныхъ молитвахъ роспространяе руки, якъ Служебникъ каже, другій ихъ на грудяхъ крестообразно складае а инный для выгоды на престолъ опре або за епитрахиль сховае. *в)* Не треба бôльше разъ обертатися до вѣрныхъ, якъ въ Служебнику приписано, а именно: На возгласъ: „Яко святъ еси" передъ трисвятымъ обертаеся іерей правымъ бокомъ, роспространяе руки пôдчасъ: „Нынѣ и присно" и на лѣво звертасся до престола; — на возгласъ: „Яко да подъ державою" передъ имномъ херувімскимъ обертаеся такъ само ôтъ правои до лѣвои стороны на около; — на возгласъ: „Со страхомъ божіимъ" обертаеся до народа тримаючи чашу въ рукахъ, и такъ стоитъ до скôнченья пѣсни: „Благословенъ грядый", потôмъ благословитъ св. чашою, и обертаеся до престола, кладе чашу на илитонъ, покланяеся и знову обертаеся, а поблагословивши вѣрныхъ чашою обертаеся докола къ престолу; въ кôнци обертаеся на послѣдне благословеніе и стоячи (ведля выразного приписа служебника) въ царскихъ дверехъ благословитъ вѣрныхъ правою рукою крестообразно возглашаючи: „Благословеніе Господне".

3. Понеже у насъ есть закономъ приказано пôдчасъ літургіи на „Святъ", пôдчасъ преложенія, на „вонмимъ, Святая святымъ" и на „Со страхомъ божіимъ" малыми звôнками звонити, треба тое заховати. Противне поступованье, котре спорадично появилося, споводовало дуже сумни и соблазнительни событія межи вѣрнымъ народомъ.

4. Зо взгляду на кадженье. Кадится найперше престолъ зо всѣхъ сторонъ идучи на праву руку и жертвенникъ; потôмъ передъ иконостасомъ образъ Спасителя, образъ Богородицы, потôмъ образы коло діаконьскихъ дверей, и крылосы правый и лѣвый; потôмъ обернувшися до народа найперше достойникôвъ, (Епископа, крылошанôвъ и пр.) если суть въ Церкви, потôмъ праву и лѣву сторону, а наконецъ середину Церкви. На кадженье выходитъ священикъ при літургіи всегда царскими дверми и ними вертае, а діаконъ выходитъ и вертае черезъ діаконьски дверѣ.

Всѣ наведени и прочи въ служебнику содержани приписы обовязанъ священикъ точно и совѣстно заховати, бо тое есть приказане многими законами власти церковнои,

(ср. §. 152.) а Синодъ Замостскій каже: „Всѣ най заховують однообразно̂сть обрядо̂въ съ всею приличностію, побожностію, и повагою, такъ при спѣваныхъ якъ и читаныхъ Літургіяхъ. Щобы тая однообразно̂сть була захована ведля приписо̂въ Требника (выданого по приказу того Синода, котрый мы маемъ), приказуе св. Синодъ деканамъ, щобы при своихъ посѣщеніяхъ (т. е. посѣщеніяхъ, осмотрахъ деканальныхъ) о обрядахъ пыталися, и неумѣетныхъ поучали“. (Tit. III., §. 4., pag. 91.)

В) О літургіи преждеосвященыхъ даро̂въ.

§. 222.

Исторія, имя и подѣлъ.

Початокъ той літургіи сягае найдавнѣйшихъ вѣко̂въ христіаньства, но теперѣшній сво̂й видъ мае она ведля общого мнѣнія о̂тъ Папы Григорія Великого (590 — 604), котрого Греки за для его діалого̂въ (розговоро̂въ) о житью и чудахъ Италійскихъ Отцѣвъ и о безсмертности души Діалогомъ або Двоесловомъ назвали. Христіане давныхъ вѣко̂въ обходили часъ св. Четырдесятницы съ великимъ сокрушеніемъ и покаяніемъ, они посвячали той часъ исключно розмышлянью о страстяхъ Христовыхъ, и для того св. Отцѣ увзглядняючи тое расположенье вѣрныхъ судили, що въ то̂мъ часѣ не годится, щобы вѣрни въ яко̂мъ нибудь радостно̂мъ торжествѣ удѣлъ брали; а понеже св. літургія уважалася всегда за найбо̂льше и найрадостнѣйше торжество, для того не совершали ей въ дни св. Четырдесятницѣ съ изнятіемъ въ Субботы и Недѣли яко дни посвячени на памятку сотворенья свѣта и воскресенія Христового. „Дни св. Четырдесятницы, каже соборъ Лаодикейскій, суть днями покаянія; для того най кождый розмышляе надъ своими беззаконіями, и не о̂тдаеся празденьствамъ хотячи передъ часомъ наповнитися духовною радостію“. Понеже одже въ дни Четырдесятницѣ не совершалася св. Літургія, не могли вѣрни такъ часто причащатися, якъ собѣ въ побожности желали, бо зъ Письмъ св. Отцѣвъ показуеся, що побожни вѣрни причащалися при кождо̂й Літургіи. Тое ограниченье було для побожныхъ вѣрныхъ утяжливе; щобы имъ про тое дати спосо̂бно̂сть частѣйше причащатися, остало запроваджене осо̂бне богослуженіе, на котро̂мъ освячени въ попереджаючу Недѣлю святи Дары къ почитанью и причащенію вѣрныхъ на престолѣ выставлялися. Тое богослуженіе называеся **літургія преждеосвященыхъ Даро̂въ**, для того що тутъ не ма жертвы, святи дары не освящаются, то̂лько напередъ (прежде), т. е. въ попереджаючу Недѣлю освящени Дары выставляются, и вѣрнымъ въ причащеніе подаются.

Тая літургія сущно розличаеся о̂тъ властивои літургіи св. Іоанна и св. Василія, бо тутъ не ма жертвы, не ма такожь всѣхъ составныхъ частей літургіи, и велику часть той літургіи становитъ вечерня.

Літургію преждеосященыхъ даро̂въ дѣлимо на три части: I. Вечерня. II. Молитвы о оглашеныхъ. III. Літургія вѣрныхъ.

§. 223.

Приготовленье святого Агнца до літургіи преждеосвященыхъ даро̂въ.

Літургія преждеосвященыхъ даро̂въ совершаеся въ середы и пятницѣ всѣхъ седмиць великого Поста, и въ понедѣлокъ, вторникъ и середу страстной седмицѣ: въ попереджаючи Недѣли про тое, с. е. во всѣ Недѣли о̂тъ сыропустной ажь до цвѣтоносной включно освящаеся святый Агнецъ для літургій преждеосвященыхъ даро̂въ. Тое дѣеся такъ: На проскомидіи въ наведени Недѣли совершае священикъ всё якъ звычайно, но мѣсто одного бере три хлѣбы, а въ Недѣлю цвѣтоносну чотыри, и найперше мовитъ надъ першимъ слова: „Во воспоминаніе.. Яко овча на заколеніе... И яко агнецъ непороченъ... Въ смиреніи его... Родъ же его кто исповѣсть... Яко вземлется отъ земли... Жрется агнецъ..“ и способомъ при проскомидіи літургіи св. Іоанна Зл. указанымъ вырѣзуе одного агнца. Пото̂мъ бере другій хлѣбъ, и такимъ самымъ способомъ вырѣзуе другого агнца, а наконецъ зъ третого хлѣба третого агнца, и всѣ три кладе на дискосѣ оденъ верхъ другого, и якъ звычайно наливае въ чашу вино и воду то̂лько разъ, покрывае дискосъ и чашу и совершае проскомидію звычайнымъ способомъ. Літургію совершае іерей такъ якъ звычайно, при освященію каже якъ и всегда „Сіе есть тѣло мое“ „Сія есть кровь моя“, по призыванію св. Духа мовитъ якъ и при кождо̂й літургіи: „Сотвори хлѣбъ убо сей“ въ единственно̂мъ не множествено̂мъ числѣ „хлѣбы сія“, а коли возгласитъ „Святая Святымъ“, роздробляе то̂лько оденъ св. Агнецъ, прочи же два (або три) сохраняе въ свято̂мъ кивотѣ ажь до дня, коли мае о̂тправлятися Преждеосвященна.

Звычай, святи агнцы для літургіи преждеосвященныхъ даро̂въ призначени святою кровію напаяти, есть у насъ знесеный, и цѣлкомъ слушно, бо Церковь свята вѣруе и исповѣдуе, що по̂дъ видами хлѣба есть всецѣлый живый Христосъ, съ тѣломъ и кровію, съ душею и божествомъ, такъ само и по̂дъ видами вина есть всецѣлый живый Христосъ съ душею и божествомъ.

Въ ко̂нци тутъ примѣчае „наставленіе о чинѣ божественныя літургіи преждеосвященныхъ“, що тіи три агнцы составляютъ то̂лько одну жертву, яко и единъ есть Христосъ; для

того не може священикъ одного агнца въ однôмъ намѣренію (интенціи), а другого и третого въ инныхъ намѣреніяхъ приносити; но обовязанъ всѣ три (або чотыри агнцы) въ однôмъ намѣренію Богу въ жертву приносити. Само собою розумѣе ся, що Літургію Преждеосвящену не можна въ жертву приносити, т. е. що не можна на тую Літургію стипендію брати, бо на сѣй літургіи не совершаеся жертва, тôлько дары вже освящени и въ жертву принесени выставляются къ почитанью вѣрныхъ.

§. 224.

I. Вечерня яко часть літургіи преждеосвященыхъ дарôвъ.

Першу часть літургіи преждеосвященыхъ дарôвъ становить вечерня, котра однакожь ôтъ звычайнои вечернѣ въ гдекотрыхъ частяхъ есть различна, якъ изъ слѣдучого поясненья покажеся.

Передъ роспочатьемъ сеи літургіи ôтправляе іерей полунощницю, утреню и часы, а скôнчивши все тое ôтмавляе якъ и передъ літургіею св. Іоанна Златоуста звычайни молитвы: Благословенъ Богъ нашъ, Царю небесный, Отче нашъ, тропарѣ: Помилуй насъ Господи.. Пречистому твоему образу... Милосердія сущи источникъ, и Господи низпосли руку твою, и умывае руки молячися: Умыю въ неповинныхъ. По сѣмъ одѣваеся во всѣ священически одежи, котри благословитъ и цѣлуе передъ одѣяніемъ, но при тôмъ мѣсто звычайныхъ молитвъ при кождôй мовитъ тôлько: „Господу помолимся". Одѣяный стае передъ святымъ престоломъ, и зачинае якъ и передъ инными літургіями „Благословенъ Богъ нашъ . . . Царю небесный. . Слава во вышнихъ Богу . . . Господи устнѣ мои отверзеши . ., цѣлуе св. престолъ (если есть діаконъ, то мовитъ: „Время еже сотворити", т. е. проситъ о благословеніе сего богослуженію посвященого часу) и возглашае воздаючи Богу честь и славу: „Благословенно царство", а хоръ заключивши се славословіе словомъ „Аминь", мовитъ якъ на вечерни: „Прійдите поклонимся", и читае псаломъ 103. „Благослови душе моя Господа" *), въ котрôмъ въ имени всѣхъ сотвореній Богу честь и славу воздае. По заключенью сего псальма пѣніемъ славословія: „Слава и нынѣ", и трикратнымъ: Аллилуіа, слава тебѣ Боже", спѣвае іерей (або діаконъ) велику або мирну ектенію „Миромъ Господу помолимся", котру заключае возгласомъ: Яко подобаетъ тебѣ всякая слава", заключаючи тымъ славословіе, котре

*) Іерей читае молитвы вечерни зачавши ôтъ 4-ои, бо перши три читае пôдчасъ каѳізмъ.

всѣ сотворенья своему Сотворителю словами псаломника (пс. 103.) воздавали.

По тôмъ возгласѣ запирае іерей царски дверѣ, котри съ початку отворивъ (см. Типикъ, Перемышль 1870, ст. 68.), а чтецъ читае на серединѣ церкви, т. е. передъ вѣрными въ корабли просто царскихъ дверей зъ каѳізмы 18.: „Къ Господу внегда скорбѣти мнѣ" (пс. 119., 120., 121., 122., 123.) первый антіфонъ, т. е. перву славу, котру заключае славословіемъ: „Слава и нынѣ", и трикратнымъ: „Аллилуіа, слава Тебѣ Боже", при чôмъ три разъ низько покланяеся. Пôдчасъ чтенія первои каѳізмы, котра заступае первый антіфонъ инныхъ літургій, іерей читае тайно молитву первого антіфона: „Господи щедрый и милостивый" а по скôнченью первои каѳізмы спѣвае малу ектенію, котру заключае возгласомъ: „Яко твоя держава". Чтецъ читае теперь такъ само якъ перше другу (втору) Славу каѳізмы 18. або другій антіфонъ: „Надѣющіи ся на Господа" (пс. 124., 125., 126., 127. и. 128.), котру такъ само якъ и першу заключае. Пôдчасъ того читае іерей молитву другого антіфона: „Господи, да не яростію твоею обличиши насъ" (т. е. другу молитву вечерню), а по скôнченью другого антіфона спѣвае малу ектенію, и заключае еи возгласомъ третого антіфона звычайнои літургіи: „Яко благъ и человѣколюбецъ". Чтецъ читае тутъ наведенымъ способомъ трету славу або третій антіфонъ 18. каѳізмы: „Изъ глубины воззвахъ къ тебѣ Господи..." (пс. 129., 130., 131. у 132.) и звычайнымъ славословіемъ заключае цѣлу 18. каѳізму; а іерей читае пôдчасъ того молитву третого антіфона: „Господи Боже нашъ, помяни насъ грѣшныхъ"; по чôмъ спѣвае малу ектенію и заключае еи возгласомъ: „Яко ты еси Богъ нашъ".

По каѳізмѣ *) хоръ спѣвае якъ на вечерни: „Господи воззвахъ" и припадаючи стихіры, а іерей або діаконъ кадитъ св. Престолъ и цѣлу Церковь, якъ при літургіи Златоуста, и повернувши въ престолъ читае такожь стїхиры на Господи воззвахъ. **) Коли хоръ начне спѣвати стїхиру на „Слава" отвирае іерей царски дверѣ, бере кадильницю, кладе въ ню ѳиміамъ и робитъ входъ якъ на вечерни, т. е. тримаючи

*) На всѣхъ Преждеосвященыхъ береся 18. каѳізма, тôлько въ Середу пятои Недѣли великого Поста береся каѳізма 7. „Вси языци восплещите руками", и читаеся такъ само ведля трехъ антіфонôвъ. (О каѳізмахъ ср. §. 196. 3.)

**) При літургіи преждеосвященôй есть на Господи воззвахъ звычайно десятъ стїхиръ, для того десять стиховъ оставляеся, тôлько въ Середу 5-ои Недѣли Поста есть 29. стїхиръ, для того оставляеся стихи ôтъ: „Падутъ во мрежу свою грѣшници".

кадильницю въ правôй руцѣ иде наоколо престола на право, и входячи черезъ сѣверни дверѣ ôтмавляе молитву входа „Вечерь и заутра и полудне“, и стае передъ царскими дверми, доки хоръ не скôнчитъ Богородиченъ. Передъ iереемъ идутъ свѣщоносцѣ, по крайнôй мѣрѣ оденъ. *)

Коли хоръ скôнчитъ богородиченъ, возглашае iерей (або дiаконъ) „Премудрость, прости“, а хоръ спѣвае пѣснь: „Свѣте тихiй“, а iерей (або дiаконъ, если есть) кадитъ Престолъ и Церковь по обычаю. По скôнченю пѣсни „Свѣте тихiй“ iерей возглашае: „Воньмимъ. Миръ всѣмъ. Премудрость, воньмимъ“, а хоръ спѣвае припадаючiй прокiменъ съ его стихомъ. Теперь голоситъ iерей (або дiаконъ) „Премудрость“, чтецъ: „Бытiя чтенiе“, iерей: „воньмимъ“ (т. е. слухаймо) а чтецъ читае припадаючу Паремiю**), по котрôй

*) Если на лiтургiи преждеосвященôй мае читатися евангелiе, то священикъ несе на входѣ евангелiе, якъ на малôмъ входѣ лiтургiи Златоустовои, а передъ нимъ иде дiаконъ (або паламарь) съ кадильницею. Тое дѣеся: *а)* Въ три дни страстои седмицѣ, коли Преждеосвячена ôтправляеся; *в)* въ дни посвящени памяти великихъ Святыхъ, именно: Первое и второе обрѣтенiе (вынайденье) честныя главы св. Iоанна Предтечи (24. Лютого) и св. сорокъ Мученикôвъ иже въ Севастiи (9. Марта), и *г)* въ дни храмовыхъ Праздникôвъ. — Если тiи дни припадутъ на Середу Пятницю св. Четырдесятницѣ.

**) Слово „Паремiя“ есть греческе *παροιμία* и значитъ притча, proverbium (II. Петр. 2., 22.) parabola (Iоан. 10., 6.) Такъ называются чтенiя зъ св. Письма старого Завѣта, котри або содержатъ въ собѣ пророчества о событiю, котре въ той день воспоминаеся, або поясняютъ значенье и силу припадаючого праздника, або содержатъ похвалу его. На преждеосвященыхъ читаются двѣ паремiи (съ изнятiемъ, если бы припадало навечерiе празднуемого святого, бо тогди читаются и его три паремiи) одна зъ книги бытiя, а друга зъ книги притчей Соломона, и они суть такъ розположени, що въ протягу великого Поста до Пятка вайй на вечерняхъ цѣлкомъ тiи двѣ книги остаютъ перечитани. Причина, для чого на вечерняхъ великопостныхъ власно тiи двѣ книги читаются, есть така: Великiй пôстъ есть постановленый для того, щобы мы розмышляючи о святыхъ страстяхъ Господнихъ духовно ôтродилися, т. е. щобысьмо черезъ щире покаянiе очистилися ôтъ грѣхôвъ, и повернули до того счасливого, благодатного состоянiя, въ якôмъ насъ Богъ сотворивъ. Щобы насъ до того духовного ôтродженья допровадити, читае намъ Церковь книгу Бытiя, въ котрôй оповѣдае, въ якôмъ состоянiю чоловѣкъ бувъ сотворенный, якъ черезъ свою власну вину упавъ и стався несчасливымъ, що Богъ для уратованья упавшого чоловѣка здѣлати постано-

скôнченю хоръ спѣвае другiй прокiменъ съ его стихомъ. — Коли хоръ спѣвае прокiменъ бере iерей кадильницю наповнену ѳимiамомъ и запалену свѣчку (звычай есть брати трисвѣчникъ) въ обѣ руки, тримае ихъ разомъ, и оберненый до престола робитъ нею святый крестъ возглашаючи: „Премудрость прости“, а обернувшися до народа возглашае: „Свѣтъ Христовъ, просвѣщаетъ всѣхъ“, по чôмъ всѣ роблятъ три глубоки поклоны до земли, а чтецъ каже: „Притчей чтенiе“, iерей же возгласивши: „Воньмимъ“ покланяеся также три разы, и затворяе царски дверѣ, а чтецъ читае другу паремiю. (Если есть навечерiе празднуемого Святого, то читаются его три паремiи.) По скôнченю другои паремiи начинаеся пѣнiе „Да исправится“. Тое дѣеся такъ: Пѣвцѣ выходятъ зъ своихъ лавокъ (зъ крылосôвъ) на середину Церкви, и тамъ остаютъ подѣлени на двѣ стороны ажь до скôнченья того пѣнiя. Iерей въ олтари бере кадильницю и стоячи передъ престоломъ кадитъ престолъ зъ переднои стороны, и спѣвае зъ iрмолоя стихъ: „Да исправится“. (Если суть где клирики або выучени пѣвцѣ, то два зъ нихъ або хоть оденъ стаютъ просто царскихъ дверей и спѣваютъ той стихъ и слѣдуючи) и пôдчасъ пѣнiя стоитъ, а хоръ (пѣвцѣ) обохъ сторонъ и всѣ вѣрни клячатъ. Коли iерей той стихъ скôнчивъ клякае на переднôй сторонѣ престола (если есть осôбный пѣвецъ, то и ôнъ клякае), а першiй крилось (т. е. пѣвцѣ правои стороны) встае, а съ нимъ всѣ вѣрни, котри на тôй сторонѣ Церкви находятся, и спѣвае стоячи „Да исправится“. Коли хоръ кôнчитъ пѣнiе того стиха, встае iерей, кадитъ престолъ зъ переднои стороны и иде на его праву сторону, и стоячи спѣвае другiй стихъ: „Господи возвахъ къ тебѣ услыши мя: воньми гласу молитвы моея, егда воззову къ тебѣ“, а пôдчасъ того пѣвцѣ и вѣрни на обохъ сторонахъ клячатъ. Коли iерей скôнчитъ, клякае, а встае крилосъ другои (лѣвои) стороны, а съ нимъ всѣ вѣрни находячися на тôй сторонѣ, (друга же сторона клячитъ) и спѣвае: „Да исправится“. Пôдъ конецъ того стиха встае iерей, кадитъ праву сторону престола и иде за престолъ, где стоячи спѣвае: „Положи Господи хранение устомъ моимъ: и дверь огражденiя о устнахъ моихъ“, пôдчасъ

вивъ, и яки мѣры до осягненья тои цѣли предпринимавъ; — а кромѣ того читае намъ книгу Притчей Соломона, котра насъ учитъ, якъ мы собѣ поступати и якъ жити повинни, щобысьмо сталися участниками того, що Богъ для нашого спасенiя здѣлавъ. Все тое читае намъ на вечернôмъ богослуженiю, понеже вечерня — якъ на своѣмъ мѣстци буде показано — представляе символично историю ôтъ сотворенья свѣта ажь до явленья Мессiи; для того есть найотнѣтнѣйше богослуженiе, на котрôмъ наведени наставленья намъ подаются.

чого всѣ пѣвцѣ и вѣрни клячатъ. По скôнченью пѣнія того стиха клякае іерей за престоломъ, а встае знову перший крилосъ (а друга сторона клячитъ) съ вѣрными своеи стороны и спѣвае: „Да исправится". По скôнченью того встае іерей якъ передше, кадитъ и иде на лѣву сторону престола, а коли всѣ пѣвцѣ и вѣрни знову упали на колѣна, спѣвае іерей стоячи по лѣвôй сторонѣ престола: „Не уклони сердца моего во словеса лукавствія, непщевати вины о грѣсѣхъ" и скôнчивши клякае на тôмъ самôмъ мѣстци, а встае другій хоръ съ вѣрными своеи стороны, пôдчасъ чого друга сторона клячитъ, и той другій хоръ (або крилосъ) спѣвае знову: „Да исправится". Пôдъ конецъ того пѣнія встае іерей якъ и передше, кадитъ лѣву сторону престола и иде передъ престолъ. Хоръ другій скôнчивши пѣніе клякае, и коли знову всѣ пѣвцѣ и вѣрни клячатъ, спѣвае іерей стоячи передъ престоломъ: „Да исправится молитва моя, яко кадило предъ тобою"; а скôнчивши отвирае царски дверѣ, встаютъ оба крилосы съ вѣрными, и всѣ разомъ кôнчатъ: „Воздѣяніе руку моею жертва вечерная"; іерей кадитъ престолъ зъ передноѝ стороны и робитъ съ всѣми вѣрными три поклоны до земли. — Если суть пѣвцѣ, котри тіи стихи, яки звычайно на іерея припадаютъ, спѣваютъ, то они стоятъ и клячатъ тогди коли и іерей, но всегда на однôмъ мѣстци; а іерей робитъ то само, якъ высше сказано, съ изнятіемъ, що не самъ спѣвае. — По скôнченью сего серце вѣрного, котрый все тое розумѣе, до глубины проникаючого обряда, слѣдуе (если припадае празднуемый Святый, Прокіменъ, Апостолъ и Евангеліе, въ страстну седмицю тôлько Евангеліе, а потôмъ) сугубая ектенія, и тымъ заключаеся перша часть Літургіи преждоосвященыхъ дарôвъ.

§. 225.

II. Молитвы о оглашеныхъ.

Друга часть літургіи преждеосвященыхъ дарôвъ содержитъ молитвы о оглашеныхъ, и тую часть можна назвати літургіею оглашеныхъ ведля аналогіи літургіи св. Іоанна Зл. и св. Валилія В. Въ составъ тоѝ части входитъ ектенія и молитва о оглашеныхъ, въ котрôй іерей молится, щобы Богъ Создатель всѣхъ призрѣвъ и на оглашеныхъ, т. е. приготовляючихся на принятіе св. Тайны Крещенія, избавивъ ихъ ôтъ древня прелести и козни сопротивнаго, т. е. ôтъ прелестей и пôдступôвъ діавола, ворога нашого спасенія, и щобы призываючи ихъ до жизни вѣчноѝ просвѣтивъ ихъ души и тѣла, сопричитая ихъ словесному твоему стаду, на немже имя твое нарицается", т. е. щобы Богъ причисливъ оглашеныхъ до своихъ вѣрныхъ, на котрыхъ его святе имя именуеся, и заключае возгласомъ: „Да и тіи (т. е. оглашенніи) съ нами (с. е. вѣрными) славятъ пречестное и великолѣпое имя твое": а хоръ кôнчитъ словомъ „аминь".

Отъ середы средопостноѝ, т. е. ôтъ середы четвертоѝ седмицѣ вел. Поста слѣдуе теперь ектенія о такихъ оглашеныхъ, котри вже приготовлялися до принятія святого крещенія на слѣдуючу Пасху, и для того просвѣщаемыми або къ просвѣщенію приближаючимися называлися.*) Понеже тіи оглашени вже въ короткôмъ часѣ мали приняти Тайну Крещенія, для того ихъ теперь точнѣйше поучано въ правдахъ вѣры, а щобы имъ Богъ удѣливъ благодатъ, молилася о нихъ свята Церковь въ осôбныхъ молитвахъ, на що теперь пригадуе ектенія и молитва о просвѣщаемыхъ. Іерей або діаконъ возглашае найперше: „Елици оглашенніи изыдите оглашенніи изыдите,**) елици къ просвѣщенію приступите: („изыдите" не може бути, бо просвѣщаеми ажь пôзнѣйше выходили) помолитеся иже къ просвѣщенію", потôмъ взывае вѣрныхъ до молитвы о просвѣщаемыхъ, щобы ихъ Богъ утвердивъ и укрѣпивъ въ ихъ добрôмъ предпринятію, и просвѣтивъ ихъ просвѣщеніемъ розума и благочестія, щобы давъ имъ доступити бани паки бытія, т. е. крещенія, оставленія грѣховъ и одежди нетлѣнія, т. е. чистоти и невинности серця, дальше щобы ихъ Богъ породивъ водою и духомъ, т. е. щобы ихъ ôтродивъ въ Тайнѣ крещенія, и щобы ихъ спасъ, заступивъ и сохранивъ своею ласкою, вкôнци же взывае просвѣщаемыхъ, щобы приклонили свои головы, а самъ молится о нихъ тайно (с. е. тихимъ голосомъ) „Яви Владыко лице твое, (т. е. поглянь (призри) Владыко) на иже къ святому просвѣщенію готовящихся. (с. е. на тыхъ, котри приготовляются на святе крещеніе) и желающихъ грѣховную скверну оттрясти: (котри хотятъ очиститися ôтъ грѣховныхъ змазъ), озари (просвѣти) ихъ помышленіе, извѣсти я въ вѣрѣ (дай имъ пôзнати св. вѣру), утверди въ надеждѣ, соверши въ любви, уды честны Хріста твоего покажи (здѣлай ихъ честными членами мистичного тѣла Христового), давшаго себе избавленіе о душахъ нашихъ" (с. е. котрый то Христосъ давъ ся за наше спасеніе) — и заключае возгласомъ: „Яко ты еси просвѣщеніе наше: . . аминь". По сѣмъ возглашае іерей або діаконъ: „Елици оглашенніи изыдите" и ôтъ кôнця того возласа: „Елици вѣрніи, паки и паки миромъ Господу помолимся", зачинаеся трета часть літургіи преждеосвященныхъ дарôвъ, або літургія вѣрныхъ. Пôдчасъ того возгласа іерей розпростирае илитонъ.

---

*) О розличныхъ степеняхъ оглашеныхъ буде бесѣда при поясненью обряда Тайны Крещенія.

**) Тіи слова повтаряются на памятку, що въ давныхъ часахъ бôльше діаконôвъ взывало оглашеныхъ, щобы зъ Церкви выйшли.

§. 226.

III. Літургія вѣрныхъ.

Трета часть літургіи преждеосвященыхъ дарôвъ начинаеся ôтъ возгласа діаконьского „Елици вѣрни“ и продовжаеся до кôнця. Въ тôй части розличаемъ зновъ три меньши въ собѣ заключени ôтдѣлы, именно: *а)* Предложенье преждеосвященного Агнца. *в)* Причастіе. *г)* Заамвонну молитву съ отпустомъ; и ведля тыхъ ôтдѣлôвъ будемо дальшій тягъ сеи літургіи розсмотряти.

а) Предложенье преждеосвященного Агнца. Той ôтдѣлъ продовжаеся ôтъ початку літургіи вѣрныхъ до початку діаконьства: „Исполнимъ вечернюю молитву“: По возгласѣ діаконьскôмъ коли въ давныхъ часахъ по ôтдаленью оглашеныхъ сами вѣрни въ Церкви остали, читае іерей тайно першу молитву вѣрныхъ: „Боже великій и хвальный“, по сѣмъ малу ектенію и другу молитву вѣрныхъ: „Владыко святый преблагій“ въ котрôй молитъ Бога, щобы намъ давъ ласку, щобысьмо могли достойно пôдняти единородного Сына божого, котрого пречисте тѣло и животворяща кровь ôтъ множества небесныхъ силъ невидимо дориносими (т. е. на копіяхъ несени,) на престолѣ мае предложитися, и щобысьмо сихъ св. Таинъ достойно причастилися; — и заключае возгласомъ: „По дару Хріста твоего“.

Теперь зближаеся торжественна хвиля перенесенья и предложенья преждеосвященыхъ дарôвъ. Хоръ зачинае спѣвати: „Нынѣ силы небесныя съ нами невидимо служатъ: се бо входитъ царь славы, се жертва тайная совершена дориносится, т. е. севносится на копіахъ (въ тôмъ змыслѣ, якъ въ пѣсни херувімскôй) жертва тайна, котра вже есть совершена, або Богу принесена на Літургіи, коли тіи святи дары остали освящени вѣрою, и любовію приступимъ, да причастници жизни вѣчныя будемъ: аллилуіа, аллилуіа, аллилуіа“; — а іерей або діаконъ кадитъ престолъ и цѣлу Церковь, коли же верне до престола, мовитъ: „Нынѣ силы небесныя“ такъ якъ на літургіи св. Іоанна Златоуста три разы, и за кождымъ разомъ покланяеся. По скôнченью сеи пѣсни іерей (або діаконъ, если есть) отвиряе скинію, где ківотъ съ св. дарами хоронится, и поклонившися низко ставляе ківотъ (пушку) на роспростертôмъ илитонѣ, клякае и кадитъ три разы преждеосвящени дары. По сѣмъ стае, бере ківотъ въ руки и творитъ великій входъ, при чôмъ ничь не мовитъ, тôлько въ умѣ своѣмъ молится, а передъ нимъ идутъ свѣщеносци и діаконъ або паламаръ съ кадильницею, котрый кадитъ св. дары идучи бокомъ, щобы плечима не бувъ оберненый до святыхъ дарôвъ; нарôдъ же весь упавъ на колѣна, а слуга церковный звонитъ пôдчасъ

цѣлого входа въ мали звôнки. Коли іерей черезъ царски дверѣ поверне до олтаря, ставляе ківотъ на илитонѣ, клякае и кадитъ св. дары три разы. Покадивши встае, ôтдае кадильницю, ôткрывае ківотъ, а поклонившися низко выймае зъ ківота ложицею святый агнецъ и кладе го на дискосѣ, при чôмъ ничь не мовитъ. Такожь вливае до чаши вино и воду, при чôмъ такожь ничь не мовитъ ани не благословитъ, ставляе еи на звычайнôмъ мѣстци, и покрывае еи воздушкомъ („точію“ додае указъ въ служебнику, т. е. що чашу не покрывае и лентіономъ, якъ звычайно, тôлько самымъ воздушкомъ), наконецъ покрывае чашу и дискосъ воздухомъ, и кадитъ три разы святи дары, по кождôмъ разѣ глубоко покланяючися. Пôдчасъ того кôнчитъ хоръ пѣснь „Нынѣ силы“, и коли іерей преждеосвящени дары покривъ воздухомъ, робитъ съ всѣми вѣрными три поклоны до земли, и теперь слѣдуютъ молитвы святого причастія.

Примѣчаніе. Ведля давного устава, якъ примѣчае Служебникъ, роскладавъ іерей передъ роспочатьемъ Преждеосвященои святи сосуды, т. е. чашу съ дискосомъ и приналежачими покровцями на жертвеннику, и коли хоръ начавъ спѣвати стїхиры на Господи возвахъ, бравъ іерей ківотъ съ преждеосвящеными дарами, переносивъ го на жертвенникъ и тамъ клавъ святый агнецъ на дискосѣ, до чаши наливавъ вино и воду и покрывши всё якъ на проскомідіи оставивъ тамъ до великого входа, а ківотъ ôтносивъ до скиніи, а на великій входъ такъ само якъ на иннôй літургіи переносивъ преждеосвященого агнца на престолъ. Но сей обрядъ оставъ у насъ знесеный, и святый агнецъ переносится пôдчасъ „Нынѣ силы“ способомъ высше указанымъ. Причины дла чого той обрядъ оставъ знесеный, наводитъ Служебникъ въ указѣ о входѣ великôмъ слѣдуючи: „Сей обрядъ, т. е. святого агнца на жертвенникъ переносити, бѣдствія ради, да не како посвященый Агнецъ похищенъ (пôрваный) будетъ отъ нѣкоего животнаго, оставляется, и творится входъ на преждеосвященой Літургіи пôдчасъ нынѣ силы и т. д.“, якъ высше описано. Перша одже причина, для чого перенесенье св. Агнца на жертвенникъ пôдчасъ стихословія на Господи воззвахъ залишено есть, щобы не стався припадокъ, щобы яке животне, н. пр. мышь, святый агнецъ не вхопила. Инну причину наводитъ Служебникъ, що „перенесеніе Агнца освященого зъ жертвенника разомъ съ чашою не маючого въ собѣ освященои крови могло бы людямъ дати поводъ до думанья, що и въ чаши есть освячена кровь, и они могли бы рôвну честь ôтдавати освященому Агнцу якъ и чаши Христовôй“. Для того приказуе Служебникъ, щобы св. Агнецъ не переносити пôдчасъ стихословія на жертвенникъ, но ажь на „Нынѣ силы“ выймати го зъ скиніи и способомъ указанымъ предкладати. — По тôй причинѣ треба передъ літургіею поставити на престолѣ чашу и дискосъ.

в) **Причастіе.** По предложеню преждеосвященого Агнца слѣдуютъ якъ по великôмъ входѣ на Літургіи Златоустовôй молитвы приготовляючи на причастіе. Іерей або діаконъ*) мовитъ теперь ектенію: „Исполнимъ вечернюю молитву", и молится тайно: „Иже неизреченыхъ", щобы Богъ сподобивъ насъ достойно причаститися святыхъ Таинъ, а по ектеніи просительнôй и по Отче нашъ повтаряе тіи прошенія въ тайнôй молитвѣ, и по возгласѣ: „Благодатію и щедротами" умывае руки якъ и на инныхъ літургіяхъ, молится тайно: „Вонъми Господи Іисусе", біеся въ груди мовячи: „Боже милостивъ буди мнѣ грѣшному", и возглашае „Вонъмимъ, Преждеосвященая святая святымъ". Пôдчасъ того суть св. Дары еще воздухомъ покрыти, и іерей кладе лѣву руку пôдъ воздухъ, дотыкаеся великимъ пальцемъ святого Агнца, и тогди возглашае: „Вонъмимъ, Преждеосвященая . .", а коли хоръ спѣвае: „Единъ святъ . .", знимае іерей воздухъ,**) кладе го на бôкъ, роздрабляе святый агнецъ и ôтмовивши обычни молитвы причащаеся тôлько пôдъ видами хлѣба. Хоръ спѣвае причастенъ зъ пс. 33.: „Вкусите и видите, яко благъ Господь, Аллилуя".

По причастію отирае іерей дискосъ, якъ при инныхъ літургіяхъ, покрывае чашу, бере еи въ руки (або дае діакону), обертаеся до людей и возглашае: „Приступите", а хоръ спѣвае: „Благословлю Господа на всякое время, аллилуія". Іерей межи тымъ обертаеся до престола, ставляе чашу на илитонѣ, покланяеся низко, бере зновъ чашу въ обѣ руки, мовитъ тихо: „Благословенъ Богъ просвѣщаяй и освящаяй насъ", и обернувшися до людей благословитъ чашою возглашаючи: „Всегда нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ", обертаеся на около до престола, и якъ звычайно поживае святіи дары, и омывае и вытирае чашу. Хоръ докôнчае воз-

*) Взглядомъ котрого рубрика въ Служебнику примѣчае: „Діаконъ вземъ время", т. е. упросивши ôтъ іерея якъ и на другихъ літургіяхъ по великôмъ входѣ, щобы го поминавъ и помолився о нѣмъ, мовлячи за іереемъ: „Помяни мя брате и сослужителю". . „Да помянетъ Господь Богъ" и пр.

**) Въ нашôмъ Служебнику не сказано ани въ текстѣ ани въ уставѣ, коли мае зниматися воздухъ, котрымъ покрыта чаша и дискосъ, тôлько передъ: „Вонъмимъ, Преждеосвященая святая святымъ" сказано: „И по обычаю творитъ святое возношеніе"; для того я беру мое поясненье, коли мае воздухъ зниматися и якъ при тôмъ поступати зъ Служебника Румунъского, котрый дословно то само каже, що и Служебникъ Римского выданья, и оба кажутъ такъ робити, якъ высше описано. (Думнеещиле літургій, Блаж. 1870, ст. 183. — *Εὐχολόγιον, ἐν Ῥώμῃ* 1754, ст. 99.)

гласъ іерейскій словомъ „аминь" и спѣвае: „Благодаримъ тя Хрісте Боже нашъ; яко сподобилъ еси насъ, причастниками быти пречистаго твоего тѣла и честныя твоея крове (понеже пôдъ видами хлѣба есть живый Христосъ, одже на Преждеосвященнôй пôдъ видами хлѣба пріймаемъ тѣло и кровь Христову) изліянныя за весь міръ, во оставленіе грѣховъ, смотренія твоего таинства. Аллилуіа". Іерей ôтмавляе тую пѣснь по тиху, а потôмъ голосно дякуе Богу за ласку причастія въ ектеніи: „Прости пріимше" и въ тайнôй молитвѣ: „Благодаримъ тя Спаса всѣхъ Бога", котру заключае возгласомъ: „Яко ты еси освященіе наше", и тымъ кôнчатся молитвы належачи до причастія. Слѣдуе теперь послѣдна часть літургіи преждеосвященныхъ дарôвъ.

г) **Молитва заамвонна и отпустъ.**

Іерей читае по возгласѣ: „Съ миромъ изыдемъ" и „Господу помолимся" заамвонну молитву, котра ôтносится до св. четырдесятницѣ и упрашае ôтъ Бога, щобы намъ позволивъ сей святый часъ такъ пережити, щобысьмо исповнивши все, що ôтъ насъ свята Церковъ въ имени Бога въ тôмъ часѣ вымагае, сподобилися ласкъ, яки намъ Богъ удѣлити хоче, именно молится въ молитвѣ: „Владыко вседержителю", щобы Богъ, котрый все премудро устроивъ, и намъ сей святый часъ великого поста въ своѣмъ милосердію дожити давъ, („введый насъ въ пречестныя дни сія") для очищенья душъ и тѣлъ, до поскромленья нашихъ злыхъ склонностей, и котрый богоугодному Мойсею сорокъ дней постившому скрижали закона рукою божою списани давъ, — щобы Богъ давъ и намъ подвигомъ добрымъ подвизатися, пôстъ належито совершити, въ вѣрѣ крѣпко стояти, невидимыхъ ворогôвъ нашого спасенія побѣдити и знищити, статися побѣдителями грѣха, и такъ съ чистымъ и невиннымъ серцемъ дочекатися свѣтлого праздника воскресенія Христового; хоръ спѣвае три разы „Буди имя Господне" и читае псаломъ 33: „Благословлю Господа на всякое время". Іерей читае еще тайно молитву: „Господи Боже нашъ", цѣлуе престолъ, благословитъ людей правою рукою возглашаючи: „Благословеніе Господне на васъ", дае отпустъ, запирае царски дверѣ, розôбравшися умывае руки и ôтмавляе тропарь св. Григорія съ богородичнымъ и молитвы по причащенію, и благодарячи Бога ôтходитъ.

Примѣчаніе. 1. У насъ есть побожный звычай по літургіи преждеосвященнôй и по инныхъ великопостныхъ богослуженіяхъ спѣвати: „Претерпѣвый за насъ страсти, Іисусе Христе, Сыне божій помилуй насъ". Тую пѣснь спѣваеся три разы и по каждôмъ разѣ всѣ покланяются до земли.

2. По причастію мѣсто: „Со страхомъ божіимъ“ возглашае іерей на Преждеосвященôй тôлько слово: „Приступите“, а „Спаси Боже“ цѣлкомъ есть опущене. Здаеся однакожь, що тутъ зайшла въ давныхъ часахъ ошибка зъ вины ôт писчика, котрый ôтписавши вже передъ тымъ двѣ літургіи, именно св. Іоанна Златоуста и св. Василія В. уважавъ за излишно все тое, що въ сѣй літургіи рôвно якъ въ попередныхъ приходитъ, на ново ôтписовати, и думавъ, що достаточно навести (зацитовати) дотычне мѣстце однымъ словомъ, котрымъ оно або начинаеся або кôнчится; въ сѣмъ разѣ мѣсто писати все: „Со страхомъ божіимъ . .“ написавъ тôлько остатне слово: „Приступите“. Но пôзнѣйшій ôтписчикъ або типографъ того не розумѣвъ и взявъ тую цитацію за цѣлый текстъ, и такъ ôтпали зъ літургіи преждеосвященнои оба возгласы: „Со страхомъ“ и „Спаси Боже“. За тымъ мнѣніемъ промавляе тое обстоятельство, що тіи возгласы находятся во вѣхъ инныхъ выданьяхъ, такъ въ греческôмъ, румуньскôмъ и инныхъ.

3. Ведля устава нашои святои Церкви не належитъ въ великій пôстъ съ изнятіемъ субботъ и недѣль и четверга страстнои седмицѣ яко и праздника Благовѣщенія ôтправляти совершенну літургію. Тое показуеся: *а)* Зъ того, що въ Служебнику не ма на тіи дни Апостола и Евангелія; *в)* зъ выразныхъ рѣшеній Престола Апостольского. Такъ коли Антіохійскій Патріархъ, Грекомелхитъ съ Римомъ соединеный удався съ прошеніемъ до П. Венедитка XIV., щобы священикамъ его церковнои провинціи позволивъ въ великій пôстъ мѣсто преждеосвященои ôтправляти совершенну літургію, Папа на тое не согласився. Альбанамъ же позволивъ той Папа ôтправляти и въ седмични дни совершену літургію, но выразно приказавъ, щобы въ Церквахъ парохіальныхъ ôтправляно преждеосвящени. Впрочôмъ маютъ бути таки монастырѣ, въ котрыхъ щодень ôтправляеся Преждеосвящена съ изнятіемъ Субботъ и Недѣль.

У насъ невѣдоме менѣ роспоряджене, ôтносячеся до сего предмета, но практика, о котрôй власть церковна знае и еи не заказуе, позваляе во всѣ дни седмицѣ съ изнятіемъ Середъ и Пятниць всѣхъ тыжней великого поста, и трехъ першихъ дней страстнои седмицѣ и великого Пятка, ôтправляти літургію св. Іоанна Златоуста, на котрôй береся Апостолъ и Евангеліе съ прочими або Святому зъ общины або намѣренію, або обомъ разомъ. Но въ Середы и Пятки не належитъ николи правити совершенну літургію; въ тіи дни и въ великій Пятокъ же правится літургія св. Іоанна Златоуста съ вечернею тôлько тогди, если на тіи дни припадае Благовѣщеніе.

§. 227.

Символичне значенье літургіи преждеосвященыхъ дарôвъ.

Літургія Преждеосвященыхъ дарôвъ есть властиво богослуженіе вечерне, и въ своѣй переважнôй части состоитъ зъ вечернѣ, для того есть и ен символичне значенье то само, що и вечернѣ. Тая літургія представляе намъ про тое въ молитвахъ и обрядахъ своеи першои части исторію откровенія божого ôтъ сотворенья свѣта ажь до воплощенія Сына божого, обѣцяного Мессіи, що слѣдуючимъ способомъ дасться пояснити. Коли Богъ своимъ всемогущимъ словомъ свѣтъ сотворивъ, були безъ сомнѣнія всѣ сотворенья переняти радостію и благодарностію къ Богу, котрый ихъ ôтъ небытія въ бытіе привѣвъ, и певно высказовали тое чувство способомъ кождому зъ нихъ отвѣтнымъ славлячи и величаючи Бога Сотворителя. Тіи сами чувства высказуе Церковь, коли зачинае преждеосвящену. Іерей славитъ царство Бога въ Тройци святôй единого возглашаючи: „Благословенно царство“, а хоръ въ имени народа стихословитъ по „Прійдите поклонимся“ псаломъ 103. „Благослови душе моя Господа“, котрый представляе всѣ сотворенья, якъ они всѣ безъ изнятія Бога Творця славословлятъ и ему чувства сердечнои благодарности высказуютъ. Все тое представляе намъ тіи счасливи часы, коли чоловѣкъ мавъ еще повный миръ съ Богомъ, и коли еще въ раю остававъ. Но не довго тревавъ той счасливый станъ нашихъ прародичей; они согрѣшили и остали зъ рая выгнани, рай оставъ для нихъ запертый, а тую хвилю представляе на преждеосвященôй іерей тымъ, що по скôнченью псалма 103. и ектеніи мирнои замыкае царски дверѣ. — Богъ не ôткинувъ однакожь чоловѣка на вѣки, обѣцявъ му еще въ раю Откупителя, на котрого праведники старого завѣта черезъ многи вѣки въ молитвахъ и дѣлахъ покаянія тужливо ожидали; а мы на тую памятку на преждеосвященôй читаемъ каѳизму: „Ко Господу, внегда скорбѣти ми, воззвахъ, и услыша мя“, и ектеніи съ отвѣтными молитвами, въ котрыхъ съ праведниками старого завѣта высказуемъ нашу скорбь душевну передъ Богомъ, ему наши потребы представляемъ и о милôсть и помилованье просимъ; а коли каѳизма съ тыми молитвами скôнчилася, мы чуючи съ кающимся Адамомъ и его потомками тяжацу на насъ вину еще съ бôльшимъ жаромъ обертаемся до Бога, и спѣваемъ псаломъ: „Господи воззвахъ къ тебѣ услыши мя“, и въ тôй хвили выходитъ іерей (або діаконъ) съ кадильницею и кадячи Церковь пригадуе тымъ старозавѣтни жертвы, котри Богу були ôтъ початку свѣта приношени яко образы маючои „въ исполненіи

временъ“ совершитися жертвы совершеннои, и яко видимый знакъ, що Богъ на вѣки не ȏткинувъ чоловѣка, но давъ му часъ покаянія и приготовленья на Откупителя; самъ же іерей або діаконъ, котрый кадитъ, представляе пророкȏвъ старозавѣтныхъ, котри пȏддержували и покрѣпляли надѣю въ маючого прійти Мессію. Межи тымъ хоръ спѣвае дальши стихи псалмȏвъ 140., 141., 129. и 116. съ припадаючими стіхирами, и якобы предвидѣвъ зближаючогося Спасителя, заключае стихами: Хвалите Господа вси языци“ и „Яко утвердися милость его“, потȏмъ же воздае славу пресвятȏй тройцѣ, и богородичнымъ Пресвятȏй Матери божȏй, а іерей отвирае царски дверѣ на знакъ, що вже ȏтвераются дверѣ райски замкнени по паденію першого чоловѣка, бо вже приходитъ обѣцяный Мессія, котрого представляе іерй выходячій зъ олтаря. Передъ нимъ иде діаконъ або паламарь представляючій пророкȏвъ старозавѣтныхъ, котри уготовляли путь Господеви и его приходъ предсказовали; и оба стаютъ передъ царскими дверми, а коли хоръ скȏнчивъ богородиченъ, іерей (або діаконъ) возглашае: „Премудрость прости“ и входитъ до олтаря, кадитъ престолъ и цѣлу Церковь, а хоръ спѣвае имнъ: „Свѣте тихій“. Сей имнъ*) спѣваеся по входѣ для того, понеже ȏнъ живо представляе, якъ чоловѣкови вже тогди, коли зъ власнои вины стративъ первобытне свѣтло божои благодати, показалося нове свѣтло въ обѣцянȏмъ Мессіи, котрый для спасенія рода людского стався чоловѣкомъ, щобы чоловѣка причастникомъ вѣчнои, неминаемои славы зробити. Въ сѣмъ имнѣ воздаеся одже слава воплотившомуся Мессіи.

По скȏнченью имна „Свѣте тихій“ звертае діяконъ або самъ іерей словомъ „воньмимъ“ увагу вѣрныхъ на возгласъ іерейскій: „Миръ всѣмъ“ обвѣщаючій намъ, що воплотившійся Мессія приноситъ намъ миръ, т. е. що ȏнъ примиритъ насъ съ Богомъ, ȏтъ котрого черезъ грѣхъ первородный осталисьмо ȏтдѣлени, а дальшими словами: „Премудрость воньмимъ“ напоминае вѣрныхъ на слѣдуючій прокіменъ и пареміи, зъ котрыхъ перва намъ оповѣдае о нашȏмъ сотворенью, паденію и приготовленью на ȏткупленье, а друга (притчи) насъ учитъ, якъ жити маемо, щобы-

*) Имнъ „Свѣте тихій“ составивъ св. мученикъ Атиногенъ († пȏдъ імператоромъ Северомъ коло р. 169), якъ посвѣдчае св. Василій В. кажучи: „Кому есть знаемый имнъ Атиногена, котрый ȏнъ намъ оставивъ, тому буде также знаеме мнѣніе мученникȏвъ о св. Духу“. Звычайно однакожь приписуютъ сей имнъ Софронію Патріарху Іерусалимскому, вѣроятно для того, що ȏнъ го около р. 634 въ своѣй провинціи въ церковне уживанье впровадивъ.

сьмося стали достойными всего того, що Богъ для насъ здѣлавъ. Въ первȏй пареміи взятȏй зъ книги Бытія представляеся намъ одже сумный нашъ станъ душевный по грѣхопаденію, и тьма духовна, въ якȏй упавшій родъ людскій ходивъ, а друга паремія взята зъ притчей Соломона показуе намъ, якъ маемо ходити въ свѣтлѣ, котре намъ приноситъ воплотившійся Сынъ божій. Щобы той переходъ ȏтъ тьмы до свѣтла еще бȏльше узмысловити и живше представити, бере іерей кадило и запалену свѣчку (трисвѣчникъ), звертае увагу вѣрныхъ на той переходъ премудростію божою содѣланый словами: „Премудрость прости“, и обертаючися до людей возглашае: „Свѣтъ Христовъ, просвѣщаетъ всѣхъ“. Се видиме свѣтло напоминае вѣрныхъ, що науки божи устами пророкȏвъ высказани маютъ просвѣтити ихъ притъменый розумъ, и приготовити ихъ на свѣтло евангельскои правды, котру имъ воплотившійся Сынъ божій голосити буде.

По скȏнченью пареміи не продовжаеся історія дѣланья Христового, но вѣрни поучени о воплощенію Сына божого предкладаютъ ему въ пѣнію стихȏвъ: „Да исправится“ и въ слѣдуючихъ ектеніяхъ и молитвахъ свои потребы и прошенія; потȏмъ же приготовляе насъ Церковь на причастіе, почȏмъ складаемъ Богу сердечну подяку за превелики благодати, и видѣвши всё, що Богъ для нашого спасенія содѣлавъ, и поклонивши ся самому Христу пȏдъ видами хлѣба утаеному мовимо съ праведнымъ Сімеономъ: „Нынѣ отпущаеши раба твоего Владыко по глаголу твоему со миромъ“, т. е. днесь ȏтпущаешъ мене твоего раба съ миромъ такъ якъ еси менѣ обѣцявъ; „яко видѣста очи мои спасеніе твое, еже еси уготовалъ предъ лицемъ всѣхъ людей“; бо мои вѣрою просвѣщени очи видѣли, що ты для спасенія рода людского здѣлавъ и видѣли Спасителя, на котрого прихȏдъ ты насъ приготовлявъ: „свѣтъ во откровеніе языковъ“, котрый то Спаситель ȏткрывъ свѣтло правды и язычникамъ, „и славу людей твоихъ Ісраиля“, и прославивъ рȏдъ Ісраиля, зъ котрого тѣло взяти изволивъ.

§.228.

Переглядъ розличныхъ приписȏвъ ȏтносячихся до совершанья св. літургіи.

Въ дотеперѣшнȏй роспровѣ була бесѣда о предметахъ ȏтносячихся въ загалѣ до св. літургіи, теперь будутъ еще наведени розлични приписы ȏтносячися до совершанья літургіи, такъ въ загалѣ, якъ и въ поодинокихъ выпадкахъ. Такъ буде тутъ бесѣда о мѣстци и часѣ св. літургіи, дальше за кого можна и треба літургизати и кто обовязанъ св. літургіи присутствовати, о стипендіяхъ на Службу божу, и о Службѣ

парохіальнôй, о вымогахъ зо стороны священика совершаючого божественну літургію, о приписахъ ôтносячихся до дѣйстного совершанья літургіи, и о розличныхъ выпадкахъ могучихся случити при літургизанью.

§. 229.

А) Мѣстце св. Літургіи. Совершанье літургіи въ чужôй Церкви.

1. Літургію можна ôтправляти тôлько въ Церкви або каплици освященôй або благословенôй (ср. §. 179.), на освященôмъ або благословенôмъ, антиминсомъ заосмотренôмъ престолѣ, если тіи святи мѣстця зъ якои ни будь причины не стратили освященья або не остали осквернени. Изняти суть тôлько случаи потребы, въ котрыхъ власть церковна позваляе и где инде літургизати. Синодъ Замостскій каже такъ: „Понеже певно есть, що ôтъ самыхъ Апостольскихъ часôвъ були мѣстця осôбни, где вѣрни для празднованья святыхъ Таинъ собиралися,[1]) для того заказали святи каноны празновати святи Тайны въ приватныхъ домахъ.[2]) Сей про тое святый Синодъ вступаючи въ ихъ (т. е. згаданыхъ постановленій) слѣды выразно приказуе пôдъ карою суспензіи ôтъ божественныхъ (т. е. ôтъ справованья духовного уряда), щобы ніякій священикъ не важився тую жертву (т. е. літургію) совершати внѣ Церкви або каплицѣ на Службу божу исключно призначенои и посвяченои або благословенои, безъ позволенья своего Епископа; а Епископы не повинни тое позволенье (внѣ Церкви и т. д. літургизати) легко и безъ великои причины давати". Соборъ Тридентійскій же, на котрый наведене рѣшеніе Замостского Синода покликуеся, звучитъ такъ: „Episcopi ne patiantur privatis in domibus, atque omnino extra Ecclesiam, et ad divinum tantum cultum dedicata oratoria, ab Ordinariis designanda et visitanda, sanctum hoc sacrificium a saecularibus aut regularibus quibuscunque peragi", (Conc. Trid. sess. 22. decretum de observandis et evitandis in celebratione Missae). Не вôльно одже ôтправляти літургію где инде, тôлько въ Церкви або въ каплици, если тая каплиця есть на Службы божи призначена (ср. §. 180.), но изняти суть ôтъ того закона случаи потребы, въ котрыхъ ведля наведеного рѣшенія Синода Замостского Епископъ мае власть позволити и где инде літургизати, н. пр. пôдъ голымъ небомъ, въ приватнôмъ домѣ або на иннôмъ честнôмъ мѣстци. Таки выпадки могутъ случитися въ часѣ вôйны, гоненій, заразы, або коли безъ опасности

---

[1]) I. Кор. гл. 11. — [2]) Син. Лаодикейскій кан. 58. Соб. Тридент. декр. о тôмъ, що при св. Літургіи заховати, а чого выстерѣгатися треба.

смерти або инного великого труда не можна въ Церкви літургизати; такожь если бы Церковь згорѣла, завалилася або ôтъ невѣрныхъ або еретикôвъ остала збурена (cap. Concedimus 30. de consecr. Dist. I.), або и пôдчасъ довгои подорожи черезъ краи невѣрныхъ. Въ тыхъ и подôбныхъ случаяхъ великои потребы (in casu summae necessitatis) може священикъ и безъ позволенья Епископа, если тойже не есть на мѣстци або трудно (далеко) до него дôстатися, а есть важна потреба літургизанья, и на иннôмъ мѣстци літургизати, если тôлько мае антиминсъ. Таке есть обще мнѣніе богословôвъ, и тому не спротивляеся законъ Собора Тридентійского, бо якъ кажеся въ декретѣ Граціяна: „Quoniam necessitas legem non habet"; (cap. Sicut 11. de consecr. Dist. I.), а въ книзѣ законôвъ церковныхъ: „Quod non est licitum lege, necessitas facit licitum". Cap. Quod non X. de regulis juris V. 41.[1]) Однакожь саме велике число народа, такъ що всѣ не могутъ въ Церкви помѣститися, не есть достаточна причина, щобы іерей мôгъ и внѣ Церкви або каплицѣ літургизати безъ выразного позволенья власти церковнои; бо въ тôмъ случаю могутъ вѣрни, котри не могутъ въ Церкви помѣститися, и внѣ Церкви задосыть учинити вторôй заповѣди церковнôй. — На корабли можна літургизати тôлько за позволеньемъ Престола Апостольского; миссіонеры получаютъ ôтъ власти церковнои право літургизати на кождôмъ мѣстци;[2]) капеляны войскови маютъ право въ потребѣ літургизати пôдъ голымъ небомъ и пôдъ землею (н. пр. въ пивници[3]) и на всякôмъ мѣстци.

Порядочне мѣстце літургизанья есть одже Церковь и каплиця посвячена або благословена, доки она свое посвяченье або благословеніе не стратила и не остала осквернена (ср. §. 179.); не вôльно про тое и въ Церкви або каплици літургизати въ слѣдуючихъ случаяхъ: *а)* Если Церковь стратила освященье або благословеніе, т. е. остала обесвячена або осквернена, и ктобы важився въ такôй Церкви або каплици літургизати, не пôдпадае вправдѣ карамъ церковнымъ, но тяжко грѣшитъ[4]). *в)* Если Церковь есть запрещена (interdicta), и ктобы въ запрещенôй Церкви літургизавъ, стаеся неключимымъ (irregularis[5]). *г)* Если въ Церкви оставъ похороненый невѣрный або выключеный нетерпимый (excommunicatus vitandus), черезъ що въ про-

---

[1]) Lucii Ferraris bibliotheca t. V. Missa, art. 4. n. 3.—5.
[2]) Bened. XIV. De sacrif. Missae, l. III. c. 6. n. 11.
[3]) Dr. Jos. Symersky, die Verehelichung der Militärpersonen. Olmütz 1874. S. 134.
[4]) Instructio pastoralis Eystadensis 1871 p. 109.
[5]) C. de clerico excommunicato, cap. Postulastis §. Quaesivistis. De sent. excom. in VI. c. Is qui §. Is vero.

чôмъ Церковь остала осквернена, для того и зъ того взгляду не вôльно въ нѣй літургію совершати*). *д)* **Въ каплицяхъ приватныхъ** або публичныхъ можна літургизати тôлько въ тіи дни, котри въ грамотѣ освященія або благословенія суть выразно наведени; бо въ тыхъ грамотахъ есть выразно сказано, въ котри дни можна въ дотычнôй каплици літургизати, н. пр. въ певни дни святочни, або въ дни поминальни основателей тои каплицѣ и т. п. Коли про тое священикъ въ такôй каплици хоче літургизати, повиненъ найперше заглянути до грамоты освященія або благословенія, чи тое въ той день позволено.

2. **Если якій священикъ хоче въ чужôй Церкви літургизати**, то передъ всѣмъ обовязанъ просити настоятеля тои Церкви о позволенье; а настоятель Церкви обовязанъ, если ему той священикъ незнаемый, желати ôтъ него, щобы выказався достовѣрными свѣдоцтвами, що ôнъ есть истинно священикомъ и що не тяжатъ на нѣмъ ніяки кары церковни, про котри бы не мавъ права позволено літургію ôтправляти. **Синодъ Замостскій** приписуе въ тôмъ взглядѣ: „Дуже вредливо було бы для Церкви и съ великимъ згôршеньемъ вѣрныхъ получене, если бы волоцюгôвъ священикôвъ и клирикôвъ безъ розличія припущалося въ каждôй Церкви до ôтправы богослуженія, бо могло бы статися, щобы найбôльши переступники и ледачи люде впыхалися во святая и тіи оскверняли. Для того дуже часто роспоряджали святи каноны, щобы ніякого, чужого, незнаемого, и ніякого чужои Епархіи клирика не припущати до богослуженія безъ поручительного письма его Епископа. Святый Синодъ послѣдуючи тымъ канонамъ строго приказуе, щобы ніякого священика чи то мірского чи монаха, латиньского або греческого обряда не припущано до літургизанья и до справованья (удѣлянья) святыхъ Тайнъ безъ поручительного або посвѣдчаючого письма его власного Епископа, по крайнôй мѣрѣ того самого року выставленого. Кто бы тому противодѣлавъ буде караный тримѣсячною суспензою ôтъ божественныхъ и иными карами по воли Епископа“.**) (Зас. III., тит. 3., §. 4.) Если одже зголосится гдесь чужій незнаемый священикъ съ желаніемъ св. літургію совершати або святи Тайны удѣляти (н. пр. сповѣдати), треба ôтъ него вымагати, щобы выказався письмомъ ôтъ своего Епископа, що ему вôльно тіи святи Тайны совершати, и тое посвѣдчаюче письмо повинно бути хоть того самого року выставлене, а въ многихъ епархіяхъ приписано, що тое письмо

*) Cap. Ecclesia, De consecr. Dist. II. — cap. Sacris, De sepulturis.

**) Зр. Conc. Laodic. can. 14. — Chalced. can. 13. — Trident. sess. 22. de obs. et evit in celebratione Missae.

(litterae testimoniales) не повинно бути старше, якъ три мѣсяцѣ. Не достаточно було бы, если бы такій чужій незнаемый священикъ предложивъ грамоту поставленія и одобренія (формату и пробату), бо ôнъ може бути истинно священикомъ, но н. пр. суспендованымъ, про що ему не вôльно ани літургизати ани ніяки св. Тайны справовати. Само собою розумѣеся такожь, що ôтъ такого чужого незнаемого чоловѣка треба такожь вымагати, щобы выказавъ идентичнôсть своеи личности посвѣдченьемъ власти политичнои (Reisepaß, Legitimation). Тіи мѣры осторожности суть необходимо потрѣбни за для великои важности предмета; бо и у насъ случалися выпадки, що ошусты и жиди выдавалися за священикôвъ, и літургію ôтправляли.

Зо взгляду на тое, що въ Львовскôй церковнôй провинціи жіютъ вѣрни греческого и латиньского обряда, остало закономъ Конкордіи пôдъ заглавіемъ: **зо взгляду святыхъ чинôвъ або літургіи** приписано: *а)* „Священики обохъ обрядôвъ, котри не пôдпали ніявôй цензурѣ (т. е. карѣ церковнôй) могутъ въ Церквахъ взаимнихъ (т. е. рускій священикъ въ латиньскôй, а латиньскій въ рускôй Церкви) за позволеньемъ управителя Церкви на престолахъ або посвященыхъ або переносныхъ (portatilia altaria), або на антиминсахъ, яки въ греческôй Церкви суть уживани, но кождый ведля своего обряда и своимъ літургичнымъ языкомъ ведля позволенья (ex indulto) Апостольского Престола, літургіи позволено ôтправляти. — *в)* Такъ само могутъ священики обохъ обрядôвъ ôтправляти святу жертву літургіи въ ораторіахъ приватныхъ канонично (т. е. ведля приписôвъ права каноничного) созданыхъ и въ каплицяхъпо селахъ и на кладбищахъ за позволеньемъ Епископôвъ находячихся, но всегда за попереднымъ позволеньемъ пароха, въ котрого парохіи тая каплиця находится. Въ ораторіяхъ латиньскихъ (людей лат. обряда) обовязани священики латиньского обряда (ведля буллѣ П. Венедикта XIV. „Imposito nobis“) тôлько на посвяченôмъ (черезъ Епископа) престолѣ або на посвяченôй такожь (черезъ Епископа) каменнôй плытѣ, не на антиминсахъ літургію ôтправляти.“ — Силою того закона могутъ одже священики обохъ обрядôвъ въ своихъ взаимнихъ Церквахъ за позволеньемъ настоятеля Церкви ôтправляти літургію, но кождый священикъ ведля своего обряда, одже въ ризахъ и языкомъ своего обряда.

Въ кôнци тутъ належитъ примѣтити, що кождый священикъ повиненъ въ Церкви мати книжку, въ котру записуются чужестороннi священики, котри тамъ літургизали. Въ тôй книжцѣ добре есть при цѣлкомъ чужихъ священикахъ примѣтити, на якôй основѣ настоятель Церкви позволивъ имъ літургизати.

§ 230.

В) *Часъ коли літургію можна и належитъ совершати и кôлько разъ. Порядокъ богослуженія.*

1. **Літургизати можна кождого дня въ роцѣ съ изнятіемъ** дней, коли ôтправляеся літургія Преждеосвящена и великого Пятка, въ котрый день не ôтправляеся літургія тôлько тогди, если бы на великій Пятокъ выпало Благовѣщеніе. Также и на Середу и Пятокъ сыропустнои седмицы не есть приписана літургія; въ прочи дни цѣлого року можна літургизати, и береся ведля наведеныхъ высше приписôвъ літургію св. Іоанна Златоуста або св. Василія Великого.

2. **Кождый священикъ**, хотяй ôнъ немае душстаровництва, **обовязанъ ôтправляти св. Літургію**, понеже Іисусъ Христосъ приказавъ всѣмъ священикамъ безъ изнятія: „Сіе творите во мое воспоминаніе", для того Церковь хотячи, щобы благодать, котру священики черезъ рукополаганье приняли, не остала тща, желае, щобы священики яхъ найчастѣйше до св. престола приступали. Но на **вопросъ кôлько разъ до року священикъ не маючій душстаровництва довженъ літургизати**, найлучше ôтповѣмо словами преп. Беды: „Священинкъ, который безъ важнои причины не ôтправляе службу божу, ôтнимае пресвятôй Тройцѣ довжну честь и славу, о скôлько то въ его силахъ лежитъ, ангеламъ радôсть, грѣшникамъ прощеніе, праведнымъ помôчь и благодать, душамъ въ чистилищи потѣху, Церкви особлившу благодать Христову, а самого себе позбавляе духовного лѣку и потѣхи". Соборъ же Тридентійскій приказуе, щобы кождый священикъ хоть що Недѣлѣ и Праздника літургізавъ, а душпастырѣ такъ часто, якъ ихъ урядъ того вымагае. (Sess. 23. De Reform. cap. 14.) Впрочôмъ священикъ не маючій душстаровництва довженъ пôдъ тяжкимъ грѣхомъ хоть въ найбôльши Праздники літургизати.

3. **Въ оденъ день вôльно тôлько одну літургію ôтправляти**, бо такъ кажеся въ декретѣ Граціана: „Sufficit sacerdoti unam missam in die una celebrare, quia Christus semel passus est, et totum mundum redemit, et valde felix est, qui unam digne celebrare potest". (Cap. Sufficit, dist. 1. de cons.) И если бы священикъ важився въ оденъ день два разъ літургизати, стаеся неправильнымъ (irregularis).

Суть однакожъ изнятія ôтъ сего общого закона и могутъ случитися выпадки, въ котрыхъ священикъ може бôльше разъ на день позволено літургизати, а **тіи случаи суть**: *а)* **Если священикъ пôдчасъ літургіи умре або занедужае**, такъ що не може скôнчити літургію, може и повиненъ другій священикъ, если есть, хотяй бы вже бувъ

по Службѣ божôй и не натще, докôнчити зачату черезъ умершого або занедужавшого священика літургію, если вже значна еи часть ôтправлена, н. пр. вже по великôмъ входѣ, бо если еще близше, то можна по мнѣнію богословôвъ залишити дальшу ôтправу. Въ такôмъ разѣ зачинае той другій священикъ тамъ, где першій переставъ. *в)* **Если якій священикъ мае двѣ або три Церкви ôтъ себе дуже ôтдалени**, а не може мати сотрудника ани вѣрни не могутъ до однои Церкви на Літургію прійти, то може въ каждôй Церкви літургизати, щобы всѣ вѣрни могли заповѣди церковнôй задосытьучинити. Зо взгляду на той случай каже П. Венедиктъ XIV. въ дѣлѣ de Synodo dioecesana: „Hodie unus dumtaxat superest casus, quo sacerdoti fas est, uno eodemque die geminum offerre sacrificium, si nempe idem parochus duarum parochiarum curam gerat, quae ad invicem longo satis intervallo dissocientur, ex quo fiat, ut vix aut ne vix quidem utriusque parochiae populus in unam se conferre possit ecclesiam ad sacrum audiendum". (Lib. VI., cap. 8., num. 3.) Въ тôмъ разѣ однакожъ потребне есть позволенье Епископа. — **Миссіонеры** маютъ и въ тôмъ взглядѣ бôльши права ôтъ Престола Римского.

Засады, котрыхъ Церковь въ тôмъ взглядѣ держится, суть: *а)* Епископъ може безъ Апостольского индульта тôлько тымъ священикамъ позволити два разъ на день літургизати, котри суть завѣдателями двохъ самостоятельныхъ парохіальныхъ Церквей, такъ положеныхъ, що вѣрни однои парохіи не могутъ удатися на службу божу въ другôй парохіи; *в)* тое позволенье може бути тôлько на Недѣли и приказани Праздники удѣлене; *г)* не можна тое позволенье дати такимъ парохіамъ, где есть еще другій священикъ; *д)* священикъ не може въ предположеню, що Епископъ позволитъ два разы на день літургизати, хотяй бы якъ бувъ певный важности своихъ причинъ, но обовязанъ справу предложити своему Епископу, и чекати на его рѣшеніе; Епископъ же не може дати позволенья, доки не узнавъ, що тутъ истинно заходитъ случай абсолютнои потребы; *е)* если парохъ получитъ позволенье въ Недѣли и Свята два разъ літургизати, не смѣе на тіи службы брати стипендіи, бо обѣ тіи службы обовязанъ правити за парохіанъ. *)

---

*) Славный богословъ Gury (Casus conscientiae, Ratisbonae 1864, II, 264.) отвѣчае на вопросъ: „An altera missa possit eadem die ab eodem sacerdote celebrari absque licentia episcopi?" такъ: „Sane id aliquando fieri potest ex gravissima et urgenti causa, ut ex jure canonico eruitur, v. gr. si secus magna populi multitudo — 300 homines — deberet carere missa. In uno aut altero casu praesertim repentino, et in quo non facile

4. Также и часъ дня, коли літургія мае совершатися, есть точно опредѣленый, именно мае літургія совершатися межи сходомъ сонця и полуднемъ. Тіи границѣ опредѣляютъ порядочный часъ літургизанья, однакожь суть случаи, въ котрыхъ для важнои потребы можна тіи границѣ переступити.' Синодъ Замостскій постановляе въ тôмъ взглядѣ загально: „Святый Синодъ постановляе зо взгляду на Службу парохіяльну, щобы для бôльшои выгоды парохіянъ була певна година означена (коли мае Служба божа правитися). Въ загалѣ належитъ літургію зачинати хоть передъ полуднемъ; съ изнятіемъ навечерій Рождества Христового и Богоявленія, и Четверга и Субботы страстнои седмицѣ“. Законы епархіяльни опредѣляютъ тое близше. Такъ выдавъ б. п. Митрополитъ Спиридонъ Литвиновичъ пôдъ днемъ 9. Лютого 1865 до ч. 5722 порядокъ богослуженія, ведля котрого Службу божу парохіяльну належитъ зачинати коло 10. годины передъ полуднемъ. — (Если бы священикъ мавъ много людей сповѣдати або иннымъ дѣломъ парохіальнымъ бувъ перешкодженый, н. пр. мавъ до слабого ити, крестити слабу дитину и т. п., то само собою розумѣеся, що може и пôзнѣйше зачати, и впрочôмъ треба уважати на мѣстцеви обстоятельства.)

Для близшои информаціи наводжу згадане роспорядженье дословно. Оно звучитъ такъ:

„Митрополича Консисторія довѣдалася, що чины Богослуженія церковного не ôтправляются въ недѣли и свята по всѣхъ церквахъ однообразно въ принадлежныхъ и певныхъ годинахъ, черезъ що вѣрный народъ або спôзняеся, або собѣ скучае чекати; также що въ недѣли и свята посередъ святои літургіи по перечитаню святого евангелія замѣстъ проповѣди слова Божого ôтправляются то акаѳисты то парастасы, хоть слово Божое при благодати Божôй (Дѣян. 16., 14.)

---

pateat adttus ad Episcopum“. Такожь безперечно мôгъ бы священикъ въ той самъ день безъ попередного позволенья Епископа другій разъ літургизати, если бы вже по своѣмъ причастію, но еще передъ омытьемъ чаши и выпитьемъ того омытья довѣдався, що тяжко недужного треба причащати, а въ кивотѣ не було бы сохраненыхъ святыхъ дарôвъ для причастія; но если бы вже выпивъ зъ чаши воду, котрою еи омывавъ, то въ тôмъ случаю не може ведля общого мнѣнія другій разъ літургізати. — Само собою розумѣеся, що въ случаю, коли треба докôнчити літургію черезъ умершого або занедужавшого священика зачату, не потрѣбне есть позволенье Епископа. — Инни случаи, котри гдекотри богословы наводятъ, и кажутъ, що въ нихъ можна другій разъ літургизати, не згадую, бо тое мнѣніе не дасться оправдати. (Зр. Gaßner, Pastoral. Salzburg 1868. I. 747.)

въ священодѣйствіяхъ мае головне значеніе, и есть именно ôтъ святои літургіи неôтдѣльное такъ, що оно изъ давныхъ давенъ проповѣдалося на святôй літургіи або заразъ по перечитанью святого евангелія або по молитвѣ заамвоннôй. (Дѣян. 2., 42. I. Кор. 14. I. апpolог. св. Юстина Филос. и муч. ч. 67. Златоустъ. бесѣд. 3. на 2. посл. къ Солун. къ норовоучен.)

Для захованья порядка въ ôтправленію Богослуженія церковного були уже дани въ нашôй Архидіецезіи узаконенія, яко то:

Посланіе пастырске до Духовеньства люду діецезіи Льввôвскои и Перемыскои изъ дня 15. Цвѣтня 1795 выданое Епископомъ Петромъ Бѣляньскимъ, и напечатаное въ Львовѣ; также

Куренды тутейшои Митрополичои Консисторіи изъ 3. Липня 1813 де чиселъ 868, 870 и 872.

Предовсѣмъ заслугуе ту на увагу порядокъ для ôтправленія чинôвъ Богослужебныхъ въ Архикатедральнôй Львовскôй церквѣ святого велкомученика Георгія, приписаный б. п. Митрополитомъ Антоніемъ Ангелловичомъ изъ Крилоса пôдъ днемъ 27. Лютого 1814, а вѣдомый всѣмъ архидіецезальнымъ Душпастырямъ изъ тыхъ временъ, когда еще каждый бувъ въ Семинаріи и въ домѣ пресвитеріальнôмъ.

Ведля помянутыхъ діецезальныхъ узаконеній, поминувши черезвзвычайни празднични чины Богослуженія съ порядкомъ ихъ, въ церковныхъ книгахъ означенымъ, маютъ ôтправлятися звычайни Богослужебни церковни чины, въ слѣдуючôмъ порядку:

1. Въ суботу вечеръ бувае велика недѣльна вечерня, котра правится въ Архикатедральнôй Церкви по 3-тôй годинѣ съ полудня, и въ тôмъ часѣ мае ся она правити по бôльшихъ Церквахъ въ мѣстахъ, по селахъ же тôлько зимою, а весною, лѣтомъ и осеною выпадае сію вечерню правити въ пôзнѣйшихъ годинахъ, но найдалѣ о 7-мôй годинѣ, зо всѣмъ же она оставлятися не повинна.

2. На особливше вниманіе заслугуе Богослуженіе церковне въ сами дни недѣльни и святочни яко праздничны, понеже въ сіи дни ведля третои заповѣди Божои и ведля первои и другои заповѣди церковнои вѣрніи неповинни ôтъ Богослуженія церковного пôдъ тяжкимъ грѣхомъ ôттягатися, а честне Духовеньство мае доложити всеи старанности, абы имъ къ тому не дати жаднои причины.

Когда припадае великій праздникъ, то въ попередный вечеръ правится малая вечерня, а слѣдуючого праздничного дня правится рано межи годинами 5. и 6. всенощне (велика вечерня или повечеріе съ благословеніемъ хлѣбôвъ, пшеницѣ, вина и елея). Въ праздники по всенощнôмъ и въ недѣли межи годинами 6. и $^1/_2$9. правится утреня съ часомъ первымъ. Въ

тыхъ церквахъ, при котрыхъ есть бôльше священикôвъ, то такъ, якъ въ архикатедральнôй церквѣ, правится по годинѣ 6. перва ранна служба Божа тиха, а по сѣй службѣ наступае гомилія яко бесѣда изъ евангелія літургійного.

При многихъ способностяхъ обявила уже Митрополича Консисторія свою волю, щобы въ тыхъ парохіяхъ, въ котрыхъ есть бôльше церквей, а то особливо тогда, когда дочерни церкви находятся въ особныхъ, ôтдаленныхъ мѣстцевостяхъ, и въ котрыхто парохіяхъ суть додани парохамъ сотрудники, сіе парохіальное Духовеньство не правило въ недѣли и свята разомъ тôлько въ однôй церквѣ Богослуженія, а подѣлилося такъ, абы и въ матричнôй и въ дочерныхъ церквахъ правилося все Богослуженіе. На сіи выпадки, що въ якôй матричнôй або дочернôй церквѣ не може въ недѣли и свята правитися Богослуженіе, подобае сіи церкви рано ôтворити, абы тіи, котри не могутъ ôтити до инои Церкви на Богослуженіе, въ нихъ молитвы мовили и побожни пѣсни спѣвали.

3. Желати припадае, щобы честни священослужителѣ не тôлько іерейски части чинôвъ Богослужебныхъ ôтправляли, но также занималися прочими частями ихъ изъ псалтири, октоиха, минеи или трифологіона, тріодôвъ постнои и цвѣтнои и ирмологіона особенно въ храмахъ, где одинъ тôлько пѣвецъ на однôмъ хорѣ пѣніе церковное творитъ, священикъ на другомъ хорѣ пѣніе приносити довженъ. На пытанье, коли ôтмавляти молитвы іерейски вечерни, утрени, кромѣ часа первого, совокупляемого съ утренею, прочи часы и молитвы къ причащенію, ôтповѣдае загальное правило Церковное, щобы сіи молитвы ôтмавляти напередъ. „Востани, поучиси въ нощи въ началѣ стражбы твоея, пролій яко воду сердце твое предъ лицемъ Господнимъ, воздвигни къ нему руцѣ твои“. (Плачь Ієрем. 2., 19.) „Блюдите бдите и молитеся“. (Марк. 13., 33.) Моляйся прежде времене, боится Бога. Моляйся во время, хвалитъ Бога, Моляйся по времени, воздасть отвѣтъ“. (Св. Бернардъ.) Напередъ ôтмавляти сіи молитвы потребно особливо тогда, когда звыкли вѣрни зголошатися до святои исповѣди. Прочи часы и молитвы къ причащенію можна также ôтмовити по ôтправѣ церковнôй, а часъ девятый можна оставити передъ вечернею. Когда кто зголосится до святои исповѣди, то священикъ довженъ его высповѣдати. Требникъ приписуе, щобы священослужитель часто наказовавъ своихъ парохіанъ: „яко да приключшейся болѣзни котрому отъ нихъ, абіе ему возвѣщали (а не ôткладали ажь до недѣлѣ и свята) яко да временно о должномъ душевномъ врачеваніи его тщаніе сотворитъ“.

4. О $^1/_2$10. годинѣ а найдалѣ о 10. годинѣ мае начинатися свята літургія яко Служба Божа спѣвана. По перечитаню святого евангелія або по молитвѣ заамвоннôй повинна бути пôдъ найтяжшою отвѣчательностію проповѣдь слова Божого съ оголошеніемъ заповѣдей, наступаючихъ въ тыждню праздникôвъ, постôвъ, суботъ задушныхъ, Архіерейскихъ посланій, чрезвычайныхъ моленій. Суть нѣкотри меньши свята, до котрыхъ нарôдъ привязуе особное побожное и доброе значеніе въ своѣмъ домашнôмъ житію; тіи также подобае заповѣдати. Якъ во время гомиліи або бесѣды церковнои такъ во время проповѣди Слова Божого не выпадае другому священику читати святу літургію, абы не розрывати уваги притомныхъ, а когда спѣваеся свята літургія, то съ тихою можно инному священику непрежде выходити, якъ ажь по великôмъ входѣ со святыми дарами. Якъ честни парохи въ недѣли и свята довжни приносити святу літургію за парохіанъ своихъ, такъ тіи довжни особливо въ недѣлѣ и свята ити на Богослуженіе до своихъ церквей парохіальныхъ. На сихъ постановленіяхъ церковныхъ выйшли куренды пôдъ 16. Юлія 1855, Ч. 2723; 24. Декембрія 1861, Ч. 5853, и 9. Декембрія 1862, Ч. 6002, щобы никто изъ честныхъ Душпастырей въ недѣлѣ и праздники не оставлявъ въ своѣй парохіальнôй церквѣ оузаконенныхъ службъ Божихъ и поученій церковныхъ; щобы той Душпастырь, котрый где на ôтпустъ выбиратися хоче, оповѣвся завчасно настоятелю деканата, выказався запрошеніемъ, у себе вечерное и ранное Богослуженіе ôтправивъ, святу літургію принаймѣ ôтчитавъ и о душпастырствѣ въ оставленôй своѣй на тогда парохіи потребное роспорядивъ; также щобы учити вѣрный нарôдъ, абы тойже въ дни недѣльни и святочни Богослуженію и науцѣ духовнôй въ своѣй парохіальнôй церквѣ присуствовавъ. Оуже въ приведеннôмъ посланію пастырскôмъ изъ 15. Цвѣтна 1875 було поручено честному Духовеньству, старатися о тое, щобы нарôдъ бравъ оучастіе въ пѣнію церковнôмъ пôдъ проводомъ дяка принаймѣ отвѣтами „аминь“, „Господи помилуй“, „тебѣ Господи“, „подай Господи“, „и со духомъ твоимъ“ и проч., що теперь при заведенныхъ школахъ и на инніи пѣсни, также на чтеніе апостола и символа вѣры простиратися може, и курендою до Ч. 3285 шк. изъ 1864 до точки 2 заострено есть.

Законами есть постановлено, щобы женихôвъ вѣнчати рано, и щобы они були на спѣваннôй літургіи, и приготовляли себе постомъ такъ до причастія якъ до вѣнчанія, котрое по скôньчанію святои літургіи предприниматися довжно. Когда въ дочернôй церквѣ ôтправлялася святая літургія, припадае также вѣнчати въ нѣй женихôвъ.

Высше помянутыми курендами изъ року 1813 було еще то приписано, щобы по спѣванôй літургіи въ церквахъ дочерныхъ, если бы въ нихъ съполудня не мала ся правити

вечерня, катихизовати молодѣжъ, що въ подобныхъ припадкахъ также теперь заховати потребно.

5. Въ недѣлѣ и свята съ полудня о 2. а найдалѣ о 3. годинѣ приписана есть для молодежи наука катихитична. Якъ о сѣй науцѣ найострѣйши выходили куренды даже пôдъ утратою парохіи и для особлившого взгляда при обсаженію парохій, такъ честне Духовеньство мае нею найпевнѣйше заниматися. Отъ сеи повинности не освобождае наука религійна въ школѣ, понеже не всѣ дѣти ходятъ до школы; понеже на катихитичну науку учащати повинни также доросли особливо тіи, котри въ малженьство вступити намѣряютъ; и понеже на сію науку сами стари ходити желаютъ, абы свои вѣдомости религійни розширити и укрѣпити. Въ часѣ великого поста подобае на катихизаціяхъ приготовляти дѣти до святыхъ тайнъ покаянія и причащенія. Кожда наука катихитична повинна тревати годину, а по нѣй наступае вечерня.

6. Дотычно погребанія въ недѣлѣ и свята приписуе требникъ: „Въ недѣльныя и праздничныя дни никогоже погребати достоитъ. Аще же коея ради нужды приключится кого погребсти, літургія недѣли и празднику обрядомъ да будетъ обычнымъ, въ нейже ектенія о оусопшихъ не иматъ быти пѣта народно. Въ проскомидіи же и по изрядномъ обычно тайно да поминается. Не запинаетъ бо праздникъ особного и тайного о оусопшвхъ моленія, точію народнаго“. Сіе погребаніе може ся для того но неиначе якъ по спѣванôй літургіи або по вечерни предприняти.

7. Иде теперь о тое, где помѣстити акаѳисти и парастасы, если о нихъ вѣрніи въ недѣлѣ и свята просятъ. О тôмъ упоминае реченый порядокъ, приписаный б. п. Митрополитомъ Антоніемъ Ангеловичомъ, въ котрôмъ именно о акаѳистахъ говорится такъ, щобы ихъ правити въ недѣлѣ и свята по вечерни, где также ини церковни пѣсни помѣщатися могутъ. Но и по спѣванôй святôй літургіи, если не заходитъ потреба катихизовати молодѣжъ, а въ тôмъ случаѣ по катихизаціи, могутъ правитись акаѳисты; строгоже заказуе ся правити ихъ замѣсть проповѣди по перечитаню святого евангелія на святôй літургіи, и также не выпадае правленіемъ ихъ передъ святою спѣваною літургіею спиняти розпочатіе тоиже въ свое время. Тôлько тогда, когда межи утренею и святою спѣваною літургіею въ свое время останеся довольного часа, или когда буде бôльше священикôвъ, якъ въ день храмового праздника, однако пôдъ осторожностями выложеными въ курендѣ изъ 9. Декембрія 1862, Ч. 6002 съ изъятіемъ тыхъ, котри помагаютъ исповѣдати вѣрныхъ, прочимъ ничь не стоитъ на перепкодѣ, передъ святою спѣваною літургіею правити акаѳистъ. Дотычно же парастасôвъ, то правленіе ихъ строго заказуется въ недѣлѣ и свята передъ святою літургіею спѣваною або посередъ неи по перечитаню святого евангелія, а оно допускаеся тôлько по спѣванôй святôй літургіи и по вечерни.

Ту подобае взяти на увагу слова святого писанія: „Проклятъ человѣкъ творяй дѣло Господне съ небреженіемъ“ (съ неувагою); для того святая довжни свято ôтправлятися. Но понеже власне въ недѣлѣ и свята попри инныхъ и такъ просторонныхъ службахъ церковныхъ звыкли вѣрніи требовати акаѳистôвъ и парастасôвъ, то Митрополича Консисторія, запобѣгаючи небреженію въ дѣлахъ Господныхъ, котрое стягае на священослужителя проклятіе Божіе, и вредитъ повазѣ Духовеньства, ухвалила, поручити честнымъ душпастырямъ, правити тогда такъ званни „соборни“ акаѳисты и парастасы, якъ то во многихъ церквахъ бувае, що ся правитъ точно одинъ акаѳистъ того самого рода или одинъ парастасъ, и що вѣрніи желаючи такого акаѳиста или парастаса складаютъ свои дары. Такъ возможно и священослужителю святая ôтправити свято, и такъ также участвовати могутъ вѣрніи въ сѣй ôтправѣ церковнôй.

8. Митрополича Консисторія справедливо ожидае по побожности честного Духовеньства, и буде на тое особный мати взглядъ, абы также въ будни дни правилося въ церквѣ повседневное, а по крайнôй мѣрѣ святая літургія, если уже не спѣвана, то тиха, и то въ певныхъ годинахъ, щобы вѣрніи знали коли напевно прійти. По мѣстахъ въ бôльшихъ церквахъ есть того необходима потреба, но также и по селахъ заходитъ сія потреба якъ для другихъ парохіянъ, такъ для молодежи шкôльнои. Впрочôмъ каждый священослужитель взявъ на совѣсть свою, Богослуженіе церковное ревно ôтправляти. Тогда также легко прійде, поединокимъ побожнымъ желаніямъ парохіянъ своихъ задосыть учинити, щобы они не ôткладали ихъ до недѣлѣ и свята.

9. Наконецъ найострѣйше запрещаеся, вымагати того, абы хорыхъ привозили чи до матричнои чы до дочернои церкви къ исповѣданію, причащенію и елеопомазанію. Дана въ тôмъ взглядѣ куренда пôдъ 15. Юнія 1811, Ч. 872 утримуеся во всѣй своѣй строгости и силѣ.

Честнымъ урядамъ деканальнымъ поручаеся, сію куренду доставити кождому урядови парохіальному, на захованье, оголошеніе и выясненье еи по церквахъ наставати, и о выкроченіяхъ противъ неи сюда доносити, также въ свидѣтельствахъ о поведенію Душпастырей на ону взглядъ мати.

Отъ греч.-кат. Митрополичои Консисторіи.

Львôвъ, дня 9. Лютого 1865.

Спиридонъ, Митрополитъ“.

§. 231.

Г) *За кого можна літургизати.*

1. **Жертву безкровну можна приносити за самого себе и за всѣхъ вѣрныхъ, — якъ учитъ Апостолъ: „Всякъ бо первосвященикъ, отъ человѣкъ пріемлемъ, за человѣки поставляется на службы, яже къ Богу, да приноситъ дары же и жертвы о грѣсѣхъ. И сего ради долженъ есть якоже о людехъ, такожде и о себѣ приносити за грѣхи". (Евр.** 5., 1., 3.), **— и то не тôлько за праведныхъ, но и за грѣшникôвъ яко жертву примирительну и просительну ведля науки Собора Тридентійского:** „Hujus (sacrificii) quippe oblatione placatus Dominus gratiam et donum poenitentiae concedens, crimina et peccata, etiam ingentia dimittit" (sess. 22. de sacr. Missae c. 2.). **Можна такожь літургію ôтправляти за невѣрныхъ, еретикôвъ, роскольникôвъ способомъ предстательства, щобы ихъ Богъ навернувъ до правдивои вѣры, и за оглашеныхъ, щобы ихъ Богъ наповнивъ жаждою пôзнанья истинны. Особливо же можна літургію ôтправляти за души въ чистилищи удержани, щобы Богъ скоротивъ ихъ терпѣнія. (Соб. Трид.** sess. 22., can. 3.) **Но не можна літургизати:** *а)* **За усопшихъ еретикôвъ, акатоликôвъ, и невѣрныхъ, котри до общества Церкви не належали. Бо хотяй они за помочію ласки божои могли еще въ остатнôй хвили житья покаятися и спасеніе доступити, то однакожь тіи непонятни совѣты божи не належатъ до внѣшного суда Церкви, и для того Церковь николи не позволяла богослуженія ôтправляти за тыхъ, котри внѣ Церкви умерли.** (Greg. III., c. 3., ep. 1. ad S. Bonifac. — Martin. V. in Conc. Constant. constit. „Inter cunctas".) **— Для того не може священикъ ани пôдчасъ похорона ани пôдчасъ поминального богослуженія за усопшого акатолика або невѣрного літургизати; — бо якъ каже обще принята засада:** „Quibus non communicavimus vivis, nec mortuis communicare fas est". — *β)* **Не вôльно літургію ôтправляти за тыхъ, котри суть поименно зъ Церкви выключени, понеже они суть рѣшеніемъ Церкви позбавлени всякихъ благодатей, яки Церковь удѣляе** (c. A nobis 28. et c. Sacris 38. X. d. sent. excom. 5, 39.). **Но священикъ може при літургіи спомнути и такого человѣка хоть непрямо, коли молится за всѣхъ грѣшникôвъ, щобы Богъ и его помиловавъ; просто же за него не може николи літургизати; бо тымъ спротивлявъ бы ся приказу Церкви, котра того человѣка позбавила всякои помочи за кару и для того, щобы скорше роскаявся. — Можна однакожь ôтправляти за такихъ выключеныхъ** (excommunicati), **котри не суть поименно выключени.** — *γ)* **Не можна такожь літургизати за святыхъ, Ангелôвъ, но можна приносити літургію въ ихъ честь.** (Trid. sess. 22., cap. 3. et can. 5.)

§. 232.

Д) Участіе народа при літургіи.

1. **Доки духъ христіаньскій еще не остигнувъ, участвовали всѣ вѣрни въ богослуженіяхъ, кождый зъ нихъ приступавъ до св. Тайнъ, и причащалися такъ якъ теперь найперше священики, потôмъ міряне, котрымъ св. хлѣбъ давано на долонь правои руки, якъ теперь священикамъ при соборныхъ службахъ. Посвѣдчае то св. Василій В. въ листѣ до Кесаріи и инни, и додае, що въ Египтѣ мае кождый вѣрный св. Тайны въ своѣмъ домѣ. Отъ** V. **ст. давали женьщинамъ св. хлѣбъ на бѣлый платокъ, а за для приключившихся надужитій и злоупотребленій знесено пôзнѣйше той звычай, и заведено маліи ложицѣ до причастія вѣрныхъ. Пôдчасъ причастія спѣвали псалмы, зъ чого еще затримався причастенъ, т. е. оденъ стихъ зъ такого псальма, и аллилуія.**

Изъ сказаного показуеся, що въ першихъ вѣкахъ не знали служобъ приватныхъ, т. е. такихъ, при котрыхъ бы лише самъ священикъ причащався. Но съ часомъ остигла ревнôсть христіянъ, на що вже св. Іоаннъ Зл. ускаржаеся: „Даремно, каже, совершаемо літургію, даремно стоимо при престолѣ; никто не хоче съ нами участвовати". Люде зачали гадати, що досыть есть бути на Службѣ божôй, а не коньче треба причащатися, зъ чого прійшли въ уживанье такъ звани *Εὐλογια*, **т. е. хлѣбъ, котрый пôдчасъ Службы божои на престолѣ лежавъ, и котрый потôмъ діаконы такъ присутствуючимъ, якъ и непритомнымъ по домахъ роздавали на знакъ единьства и любви, и щобы ихъ тымъ возвати до приготовленья на принятіе св. Тайнъ. Той звычай пôзнѣйше залишено, хотяй на западѣ бувъ еще въ** IX. **ст., якъ показуеся зъ актôвъ Собора Нантійского, котрый въ** 9. **канонѣ го заховати приказуе. Поволи прійшло до того, що кромѣ Недѣлѣ и Свята мало кто або никто не приходивъ на Службу божу, и лише самъ священикъ причащався. Церковь пôдносила всегда свôй голосъ противъ такои обоiятности, но не заказовала таки службы, лише выразно приказала, що при Службѣ довженъ бути хоть оденъ служитель.**

Для доказа, якъ далеко въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ такъ вѣрни якъ и духовни ôтъ духа побожности ôтдалилися, згадую лише за гдекотри роды такъ званыхъ приватныхъ службъ, яки на западѣ практиковалися: ***а)*** **Суха служба божа** (Missa sicca), **при котрôй священикъ ôтправлявъ всѣ молитвы, но не освящавъ ани не причащався.** (Card. Bona, Rer. liturg. l. I., c. 15., §. 6.) — ***в)*** **Стрѣлецка Служба** (M. venatoria), **при котрôй опущалися всѣ молитвы и совершалося лише освященіе и причастіе.** (Bened. XIV. de sacrif. Missae l. III., c. 6., n. 8.) — ***г)*** **Службы складани** (Missae bi-tri-vel quadri-

faciatae), котрыхъ початокъ П. Венедиктъ XIV. приписуе скупству и захланности священикôвъ, котри хотячи бôльше наразъ заробити, ôтправляли бôльше службъ ôтъ разу; такъ що читали найперше початокъ службы ажь до канона тôлько разъ, кôлько службъ ôтъ разу правити намѣряли, такъ само и конецъ, а канонъ и причастіе ôтправляли тôлько разъ. (Durand. l. I., c. 1. n. 24., Reichenberger Pastor. Anweis. III. Th., S. 121.) Тіи выродки повстали на западѣ, и денекуда довшій часъ задержалися; нынѣ ихъ вже не ма, но остали по нихъ гôдни наслѣдники въ тыхъ священикахъ, котри важатся бôльше стипендій на одну службу складати, що въ певнôмъ ôтношеню еще бôльше преступленіе, бо при меньшôмъ трудѣ хотятъ засытити свою захланнôсть.

Щобы вѣрни ревно приходили на Службу божу, повиненъ ихъ душпастырь поучати о спасительныхъ слѣдствахъ, и о великихъ ласкахъ, яки съ выповненьемъ того закона церковного суть получени, и о тяжкôмъ грѣсѣ, якого въ противнôмъ разѣ допущаются.

2. Понеже Церковь знае, що ревнôсть вѣрныхъ въ участвованю на службѣ божôй остигла, и могло бы случитися, що бы до Церкви кромѣ священика никто не прійшовъ, а такъ не було бы ани представителя вѣрныхъ, за котрыхъ священикъ Богу жертву приноситъ, для того постановила Церковь, що если бы кромѣ священика никого въ Церкви не було, священикъ не може літургизати, що одже долженъ бути при Службѣ божôй хоть оденъ чоловѣкъ, котрый священикови при Службѣ божôй услугуе. Въ тôмъ взглядѣ постановила Церковь: *а)* Що женьщина не може служити до Службы божои (cap. Inhibendum. III., 2.); Папа Венедиктъ XIV. въ грамотѣ „Allatae sunt“ §. 29., ростягае той заказъ и на Грекôвъ покликуючися на рѣшеніе П. Іннокентія IV. въ посланію до Епископа Тускулянского. — *в)* Незаконный сынъ не може служити своему отцу до Службы божои, бо не годится, щобы сынъ незаконного ложа служивъ своему хоть роскаяному отцу при св. Літургіи, въ котрôй единородный Сынъ божій Богу Отцу за спасеніе рода людского жертвуеся. (Cap. Quum decorem I., 17.) Про тое довженъ священикъ при літургіи мати служителя мужеского пола, хотяй бы тойже не знавъ припадаючихъ ôтвѣтôвъ, ани не знавъ читати, бо тогди мовитъ самъ священикъ тое, що на дяка припадае.

§. 233.

Е) Стипендія на Службы божи. Службы фонда религійного.

Понеже Церкви першихъ вѣкôвъ не мали власного маетку на утриманье священикôвъ и покрытье выдаткôвъ богослуженія, для того приносили вѣрни по можности розлични дары на тую цѣль, якъ: хлѣбъ, вино, олѣй, гроши и инни рѣчи до Церкви, и клали ихъ на призначеный къ тому стôлъ, або сами або черезъ діяконôвъ. — Памятка на той звычай задержалася въ гдекотрыхъ околицяхъ, где по еванґелію пôдчасъ сугубои ектеніи приносятъ люде жертвы на престолъ, а въ певни зновъ дни приносятъ такожь хлѣбъ и инни дары и жертвы. — Таки дары называлися приношенія, приносы (*προσφοραι*), и кождый вѣрный бувъ морально обовязанъ ихъ приносити, якъ показуеся зъ однои омиліи св. Іоанна Злат., где ôнъ людямъ маетнымъ выкидае, що ся ôтъ тои довжности ôттягаютъ. Межи тыми дарами були одни за живыхъ, други за усопшихъ, зъ ôтки и диптихи свôй початокъ маютъ. Одна часть тыхъ жертвъ призначалася на освященіе, друга на утриманье священикôвъ и слугъ церковныхъ, а трета для бѣдныхъ, котри разомъ съ всѣми вѣрными по богослуженю тыми приносами угощалися (*ἀγαπή*). Но понеже при тôмъ пôзнѣйше надужитья дѣялися, для того знесено тіи вспôльни угощеня, а на ихъ памятку осталося еще по наши часы роздѣлянье антидора по службѣ божôй.

Всѣ остальни приносы складалися разомъ, и Епископъ удѣлявъ кождому служителю церковному, що му було потрѣбне, самъ же священикъ не мôгъ для себе ничь брати, хоть бы му кто якій даръ дававъ. Ажь въ VII. ст. зачали священики привлащати собѣ тіи дары, котри имъ вѣрни давали, хотяй тому законы спротивлялися. Но съ часомъ прійшло до того, що ôтъ XII. ст. той звычай стався общимъ, якъ думае Венедиктъ XIV. и Мабильонъ, и Церковь увзглядняючи змѣнени обстоятельства ему не спротивлялася. Тымъ способомъ повстали т. зв. стипендіи на службы, котри маютъ уважатися не яко заплата за літургію, бо то була бы симонія, ани не яко заплата за трудъ, бо до того кождый священикъ силою своего званія обовязаный; но яко добровôльный даръ на утриманье священика.

Священикъ приймаючій таки стипендія, обовязанъ:

а) Отправити літургію въ тôмъ намѣренію, яке мае той, кто жертву принѣсъ. — Сума грошева залежитъ ôтъ принятого звычаю, а священикъ не смѣе пôдъ тяжкимъ грѣхомъ бôльше вымагати, якъ обще принято; може однакожь бôльше приняти, если кто добровôльно дае (S. Rit. Cong. 16. Jan. 1649), або меньше, если хоче; тôлько щобы то не було похоже на торгъ; н. пр. если бы кто черезъ приймованье меньшихъ стипендій хотѣвъ бôльше людей до себе притягнути.

Обовязанъ одже літургію ôтправити въ намѣренію дателя; при чôмъ однакожь може и инни намѣренія присовокупляти, тôлько не смѣе за нихъ стипендіи брати.

в) **Обовязанъ літургію чимъ скорше ôтправити. Св. Собраніе Обрядôвъ** (17. Jul. 1655) **приказуе, щобы замовлени службы найдальше въ протягу трехъ мѣсяцей за живыхъ, а двохъ за усопшихъ ôтправити, а П. Урбанъ** VIII. **роспорядивъ, щобы священикъ не пріймавъ бôльше стипендій, якъ въ протягу двохъ мѣсяцѣвъ ôтправити може. Въ прочôмъ если бувъ часъ опредѣленый, то треба въ тôмъ часѣ ôтправити; а если бы то було въ наглôй потребѣ, н. пр. въ слабости, при полозѣ, то наколи потреба мине, а служба не ôтправлена, довженъ о тôмъ дателю сказати и, если тойже хоче, даръ ôтдати.** (Liguori theol. mor. VI., 317.)

г) **Заказано есть пôдъ карою клятвы въ буллѣ П. Иннокентія** XI. „Nuper" (23. Dec. 1697) **бôльше малыхъ стипендій на одну службу складати, хиба если дотычни лица на тое согласятся.** (**Син. Зам.** lit. III., §. 4., p. 91.) **Для того если бы кто принѣсъ меньше стипендіюмъ, якъ звычайно, а священикъ тоежь не хоче приняти, довженъ го спытатися, чи пристане на тое, щобы его жертва съ инною зложилася на одно стипендіюмъ. Если бы священикъ того не сказавъ, и принявъ таке мале стипендіюмъ, то обовязанъ за тоежь, хотьбы було найменьше, службу божу ôтправити.**

д) **Если кто дôставъ бôльше стипендіюмъ а потôмъ хоче, щобы тую службу божу кто инный ôтправивъ, обовязанъ силою буллѣ П. Венедікта** XIV. „Quanta cura" (30. Jun. 1741, §. 3.) **пôдъ карою суспензіи и клятвы Папѣ задержанои, дати му цѣле стипендіюмъ, хотяй бы ôнъ и съ меньшимъ бувъ задоволеный. Изняти суть лише таки выпадки, если бы приносячій давъ той бôльшій даръ тôлько зо взгляду на священика, котрому дае, н. пр. зъ пріязни, або зо взгляду на его нужду. — То само тычится пôсля буллѣ П. Иннокентія** XI. **зъ 23. Студня 1697** „Nuper" **службъ фундушевыхъ, за котри бы высша якъ звычайна сума припадала, но не есть опредѣлене певне стипендіюмъ, понеже тутъ розумно предкладаеся, що фундаторъ намѣрявъ перевышкою помочи мѣстцевому душпастырю. Для того може тойже дати инному священикови, котрый тіи службы править, звычайне стипендіюмъ. Но если сума грошева въ грамотѣ фундаційнôй була на кожду службу точно опредѣлена, довженъ цѣлу дати.** (S. Cong. Conc. 11. Junii 1855 et 18. Juli 1869.)

е) **При церквахъ ôтпустовыхъ, где бôльше на службы даютъ, треба всё точно записовати, и за тіи дары. котри на осôбну службу дани, правити отвѣтне число службъ; а щобы можна бôльше прочихъ малыхъ стипендій на одно стягнути, треба просити Епископа о позволенье, що ôнъ для важныхъ причинъ може позволити.**

ж) **Если где находится фундація на службы, съ тымъ опредѣленіемъ, щобы тôлько службъ правити, на кôлько зъ доходôвъ ведля принятои таксы выстарчитъ, то може священикъ, наколи доходы зменьшатся, меньше число службъ правити, якъ доси, а коли побôльшатся, обовязанъ и число службъ пôднести. Но и о тôмъ треба Епископа увѣдомити, котрый число опредѣлитъ.** (S. R. C. 23. Nov. 1697, §. 21.) — **Если же було опредѣлене число службъ, котри зъ тои фундаціи маютъ правитися, а доходы такъ зменьшатся, що не выносятъ тôлько, щобы звычайне стипендіюмъ за означене въ фундаціи число службъ можна зъ нихъ заплатити, то священикъ не смѣе самъ число службъ зменьшати, но довженъ удатися до Епископа, томужь грамоту фундаційну и точный выказъ доходôвъ зъ фундаціи предложити, а Епископъ може число службъ зменьшити** (Innoc. XII. 23. Dec. 1697), **въ певныхъ случаяхъ тôлько за позволеньемъ Папы.**

з) **Строго заказано читати Службу божу на передъ на намѣреніе того, кто найскорше на службу принесе.** (S. Cong. Concilii 15. Nov. 1605.)

и) **Щобы священикъ зо взгляду на Службы божи не стягнувъ на себе отвѣчательности передъ Богомъ и передъ людьми, довженъ провадити докладный записникъ полученыхъ на службу божу стипендій, котрый при каноничнôмъ посѣщенію мае предложити до пересмотра и пôдписа візитатора.**

к) **Священики поставлени въ душпастырствѣ въ парохіяхъ або капеляніяхъ, на котри фондъ религійный презентуе, чи они суть тамъ постоянно введени, чи завѣдателями, обовязани що року службы ф. ôтправляти. Въ тôмъ взглядѣ оголосила Митроп. Консисторія Львôвска р. 1870, до ч. 5219 слѣдуюче роспорядженье выс. ц. к. Намѣстництва Галицкого:**

„Высокое ц. к. Намѣстничество рѣшеніемъ ôтъ 28. Сентемврія 1870, Ч. 36024, удѣлило здѣшной Митрополитальной Консисторіи къ обнародовленію слѣдующое розпоряджение:

Die aus dem Religionsfonde ganz oder theilweise dotirte Geistlichkeit hat die Verpflichtung, die an dem Vermögen des Religionsfondes haftenden Stiftungsmessen in jener Anzahl, welche dem jeweiligen Congruabezuge aus dem Religionsfonde entspricht, unentgeltlich zu persolviren.

Das Stipendium für eine Religionsfondsmesse wird mit 45 kr. CM. oder $78^3/_4$ kr. Oe. W., und die Anzahl der zu verrichtenden gestifteten Messen im Verhältnisse des Congruabezuges, in welchem das Stipendium für die zur Ablesung zugewiesenen h. Messen die Bedeckung zu finden hat, bemessen. — Nachdem jedoch die Anzahl der zu verrichtenden Religionsfondsmessen in der Regel mit jährlichen 26 heil. Messen festgesetzt wird, so findet das Stipendium hiefür im Betrage von **20** fl. **$47^1/_2$ kr.** Oe. W. zumeist die Bedeckung in dem Congruabezuge aus dem Religionsfonde.

Falls jedoch der Congruabezug vermindert wird, oder aber ganz aufhört, so erscheint es geboten, die Anzahl der zur Verrichtung zugewiesenen Stiftungsmessen entweder verhältnissmässig herabzusetzen, oder es hat diese Verpflichtung ganz aufzuhören.

Aus Anlass eines vorgekommenen Falles, wornach ein Pfründner, ungeachtet dessen, dass man seinen Congruabezug bedeutend vermindert und in der Folge ganz eingestellt hat, die dieser Pfründe zugewiesenen Religionsfondsmessen unausgesetzt persolvirt hat und sodann um die Vergütung des Stipendiums für die von ihm ungebührlich verrichteten Stiftungsmessen bittlich eingeschritten ist, hat das h. Ministerium für Cultus und Unterricht mit dem Decrete vom 3. v. M. Nro. 7046 anher bedeutet, in Hinkunft zur Vermeidung derartiger Ansprüche Sorge zu tragen, damit, falls der Zuschuss aus dem Religionsfonde vermindert, oder aber gar eingestellt wird, hiernach auch die entsprechende Aenderung in der Zutheilung der Religionsfondsmessen durch Herabsetzung derselben, oder gänzliche Befreiung von dieser Verpflichtung vorgenommen wird.

Mit Bezug auf den obigen h. Minist.-Erlass ersuche ich das hochw. Consistorium der unterstehenden Diözesan-Geistlichkeit bedeuten zu wollen, damit in der Folge in vorkommenden Fällen, wenn irgend ein Pfründner mit Rücksicht auf seinen Congruabezug aus dem Religionsfonde in den ihm zur Verrichtung zugewiesenen Religionsfondsmessen überbürdet sein sollte, dieselbe sogleich zur Kenntniss bringe und um die Herabsetzung der Anzahl der Stiftungsmessen, oder um die gänzliche Befreiung von dieser Verpflichtung ansuche, weil ich im entgegengesetzen Falle nicht in der Lage wäre, die aus diesem Anlasse gestellten Ansprüche wegen Vergütung des Stipendiums für die ungebührlich verrichteten Stiftungsmessen zu berücksichtigen.

О чôмъ Вч. Душпастырѣ къ сообразованюся завѣдомляются.

Отъ гр.-кат. Митрополитальнои Консисторіи.

Львôвъ дня 1. Студня 1870. **Іосифъ, Митрополитъ.**“

§. 234.

Ж) *Служба божа парохіяльна.*

Кождый самостоятельный душпастырь, яке нибудь ôнъ имя мае, т. е. чи ôнъ есть парохомъ чи капеляномъ або такъ званымъ експонованымъ сотрудникомъ, або завѣдателемъ, обовязанъ въ певни дни за вѣрныхъ его душстаровництву порученыхъ св. літургію приносити. Понеже тая довжнôсть есть дуже важна, для того буде тутъ подробно сказано, яки довжности душпастырь въ тôмъ взглядѣ мае исповнити. Тутъ насуваются слѣдуючи вопросы:

1. **Що мае розумѣтися пôдъ Службою божою (літургіею) парохіяльною? Пôдъ Службою парохіяльною розумѣеся літургія, котру душпастырь въ Недѣлѣ и приказани Праздники въ присутствѣ своеи громады совершае и за живыхъ и усопшихъ парохіянъ Богу жертвуе. До Службы божои парохіяльнои належитъ одже въ тѣснѣйшôмъ значеню тôлько літургія, котра ведля найважнѣйшои практики церковнои получена есть съ проповѣдію, въ ширшôмъ значеню треба до Службы парохіяльнои причислити и прочи богослуженія Церковію установлени, именно: Вечерню съ Повечеріемъ, Полунощницю и Утреню съ Часами, понеже и въ тыхъ богослуженіяхъ душпастырь молится за своихъ вѣрныхъ.**

2. **Коли и черезъ кого остала Служба божа парохіяльна запроваджена? Службу божу парохіяльну запровадивъ самъ Іисусъ Христосъ тогди, коли безкровну жертву нового Завѣта установивъ и ôтъ того часу находимо еи въ Церкви по всѣ часы. Першу Службу божу парохіальну ôтправивъ Іисусъ Христосъ на тайнôй вечери, бо ôнъ принѣсъ себе самого, т. е. свое живе тѣло и свою живу кровь въ жертву Богу Отцу за свою громаду, т. е. за Апостоловъ и всѣхъ, котри въ него тогди вѣрили и пôзнѣйше вѣрити будутъ, а при тôмъ удѣлявъ имъ также науки, и для того находимо при тôй жертвѣ Спасителя обѣ части, котри по всѣ вѣки при Службѣ парохіяльнôй находимо, именно жертву и проповѣдь. Тое що Христосъ здѣлавъ, робили и Апостолы. Ведля свѣдоцтва дѣяній апостольскихъ совершали Апостолы першу Літургію въ день сошествія св. Духа. Они зôбралися съ вѣрными въ числѣ 120 на опредѣленôмъ мѣстци, а Петръ яко настоятель жертвовавъ и проповѣдавъ, (Дѣян. 1., 12.—16.) находимо одже тутъ знову всѣ условія парохіяльнои Службы божои, такъ: есть опредѣлене мѣстце „горница идѣже бяху пребывающе“, котре заступае пôзнѣйши Церкви парохіяльни, дальше есть зôбрана громада вѣрныхъ въ числѣ 120 людей, котре ведля понятій еврейскихъ было потрѣбне и достаточне до составленья громады церковнои; — потôмъ въ тôмъ собранію вѣрныхъ приноситъ настоятель жертву и мае науку; суть одже всѣ условія Службы божои парохіяльнои. — Инный примѣръ Службу парохіяльнои наводятъ дѣянія апостольски въ гл. 20. Св. Павелъ прійшовъ въ Троаду и „въ едину отъ субботъ (т. е. въ недѣлю), собравшымся ученикомъ преломити хлѣбъ (т. е. на празднованье безкровнои жертвы) Павелъ бесѣдоваше къ нимъ (т. е. мавъ науку), хотя изыти наутріи, простре же слово до полунощи: баху же свѣщы многи въ горницѣ, идѣже бѣхомъ собрани“. (Дѣян. 20., 7—9.) Видимо тутъ знову Апостола яко душпастыря, котрый въ собранію вѣрныхъ въ горници (нашôй парохіяль-**

нôй Церкви) освѣченôй проповѣдае и жертву приноситъ; суть одже зновъ всѣ условія парохіалнои Службы божои. — Апостолôвъ послѣдовали въ тôмъ взглядѣ ихъ Наслѣдники, Епископы, якъ письма св. Отцѣвъ перших вѣкôвъ, такъ наведене высше свѣдоцтво св. Юстина М., посвѣдчаютъ. Доказуе се особливо тое обстоятельство, що въ первшихъ вѣкахъ весь клиръ и всѣ вѣрни були обовязани въ Недѣлѣ и Праздники присутствовати на Літургіи Епископа, котру ôнъ въ епископскôй Церкви съ проповѣдію совершавъ. Що Епископъ тую Літургію истинно за свою громаду приносивъ, доказуе не тôлько его становиско и ôтношенье до вѣрныхъ, словами св. Письма (I. Тімот. 2., 1., Евр. 5., 1., 3.) точно опредѣлене, но тое ясно доказуютъ сами літургіи. Бо въ каждôй літургіи находятся молитвы за тыхъ, котри дары принесли и за тыхъ, котри бы хотѣли дары принести, но не маютъ; но ведля церковныхъ законôвъ каждый вѣрный бувъ обовязанъ кождои Недѣлѣ въ своѣй Церкви явитися, а если бы тое три разы безъ важнои причины залишивъ, пôдпадавъ клятвѣ (кан. 11. собора Сардик.); кождый вѣрный одже приходивъ до Церкви и всѣ хоть въ воли жертвовали якись дары, для того за всѣхъ приносивъ Епископъ безкровну жертву, або совершавъ въ нашôмъ змыслѣ Службу божу парохіяльну.

Въ первшихъ вѣкахъ була одже Літургія епископска службою парохіяльною. Коли число вѣрныхъ побôльшилося, и всѣ до однои Церкви такъ зъ причины великого ôтдаленья якъ и зъ причины великого числа не могли приходити, повстали Церкви парохіяльни, въ котрыхъ остали осôбни священики постановлени, и получили обовязокъ и власть въ порученôй имъ громадѣ тровкій урядъ душпастырскій справовати, а съ тымъ перейшовъ на нихъ такожь обовязокъ за вѣрныхъ тои громады безкровну жертву приносити, и ôтъ тыхъ часôвъ повстали Службы божи парохіяльни въ теперѣшнôмъ значеню того слова. Парохи прійшли тымъ способомъ въ таке саме ôтношенье до своеи громады, якъ перше Епископы, и дѣлали въ тôмъ взглядѣ яко заступники Епископа все тое, що перше до самыхъ Епископôвъ належало. Щобы однакожь тую тѣсну звязь, яка перше межи Епископомъ и его клиромъ и вѣрными заходила, задержати, покликовали Епископы на великій Четверъ всѣхъ деканôвъ яко заступникôвъ клира до своеи катедральнои Церкви, щобы разомъ съ ними літургизати, а коли и тое оказалося неможливымъ, собирали и собираютъ коло себе въ той день хоть клиръ своего города, и такъ задержуеся памятка на они давни часы, коли весь клиръ и народъ бувъ обовязанъ присутствовати літургіи своего верховного Пастыря. Парохи одже були обовязани, такъ якъ давнѣйше Епископы, въ Недѣлѣ и Свята за свою громаду літургизати и еи поучати, або они мали обовязокъ ôтправляти Службу божу

парохіяльну. О тôй довжности парохôвъ говорятъ много разъ св. Отцѣ, такъ св. Іоаннъ Злат. въ 18. омиліи до Дѣян. гл. 7. и въ 2. ом. до I. Тімот. гл. 1. и инни, а тая довжнôсть парохôвъ слѣдуе зъ того, що они жіютъ зъ приносôвъ вѣрныхъ, або маютъ удержанье зъ своего уряда, котре заступае добровôльни жертвы вѣрныхъ давныхъ вѣкôвъ, и для того якъ тогди бувъ обовязокъ жертвовати за приносящихъ тіи дары, такъ само и днесь обовязанъ парохъ приносити безкровну жертву за тыхъ, ôтъ котрыхъ або про котрыхъ ôнъ удержанье получае.

3. **Кто обовязанъ ôтправляти Службу божу парохіяльну?** Соборъ Тридентійскій постановляе въ тôмъ взглядѣ загально, що той обовязокъ маютъ всѣ, котрымъ естъ душстаровництво повѣрене, а Синодъ Замостскій роспоряджае: „щобы всѣ парохи мешкали при своихъ Церквахъ, и богослуженіе особливо въ Недѣлѣ и праздники ôтправляли“. Право церковне и почастни роспоряджены церковни же опредѣляютъ точнѣйше, кто мае обовязокъ ôтправляти Службу божу парохіяльну. Ведля законôвъ церковныхъ (котри точно суть выложени въ конституціи П. Іннокентія XII. „Nuper a congreg.“ зъ дня 24. Цвѣтня 1699, — въ конст. П. Венедикта XIV. „Cum semper“ зъ 19. Серпня 1744 — и въ Конст. П. Пія IX. „Amantissimi Redemptoris“ зъ 3. Мая 1858) обовязани ôтправляти службу парохіяльну, т. е. літургизати засвою громаду: *а)* Всѣ самостоятельни канонично введени парохи; *в)* тіи священики котри вправдѣ независимо и въ своѣмъ имени душпастырство справуютъ, и часть, або и всѣ доходы съ нимъ получени берутъ, но сами суть ôтъ якогось общества, н. пр. капитулы монастыря зависими, и для того не суть канонично введени, якъ у насъ дѣеся въ парохіяхъ до монастырей належащихъ. Монастырь ако особа моральна мае довжнôсть выповняти въ тôй парохіи (parochia incorporata) обовязки парохіяльни, и тіи обовязки поручае одному изъ своихъ членôвъ, котрый мае всѣ права и довжности парохіяльни, и про тое обовязанъ такожь за свою громаду літургизати; *г)* капеляны, сотрудники експоновани и инни сего рода священики, бо они маютъ ведля права церковного права парохіяльни; *д)* всѣ завѣдателѣ, чи они суть завѣдателями парохій чи якихъ инакше назваимхъ душпастырскихъ посадъ. — Священики, котри сутъ поставлени яко капеляны при женьскихъ монастыряхъ, больницяхъ, вязницяхъ, заведеніяхъ убогихъ, семинаріяхъ и т. п. не суть ведля права церковного парохами, для того они не маютъ обовязку яко таки ôтправляти за своихъ вѣрныхъ літургію, если очевидно той обовязокъ зъ иного взгляду на нихъ не тяжитъ. (S. Rituum Congr. 7. Dec. 1844.)

Обовязокъ ôтправляти Службу парохіяльну есть личный, т. е. парохъ або инный въ душпастырствѣ поставленый священикъ обовязанъ лично тую Службу божу въ присутствіи своеи громады въ церкви парохіальнôй ôтправляти за громаду, и ніякои иннои стипендіи на тую Службу не брати. Отъ тои строгои довжности освободжаютъ тôлько важни законни причины, а тіи суть: *а)* Слабôсть ведля засады: „Ad impossibilia nemo tenetur". *в)* Отсутствіе ôтъ парохіи, чи оно есть впрочôмъ позволене чи непозволене, бо тогди душпастырь физично не може задосыть учинити тôй довжности; но въ тôмъ разѣ обовязанъ постаратися о заступника, котрый мае обовязокъ за громаду непритомного пароха літургизати. Синодъ Замостскій каже такъ: „Если бы пароху случилося ôтсутствовати, най дасть о тôмъ знати декану, и най возве инного священика, котрый бы го заступавъ; або принаймнѣй, если бы не мôгъ найти такого священика, най въ попередну недѣлю обвѣститъ народу, що небуде дома, щобы вѣрни могли въ сусѣднôй Церкви бути на богослуженію". Синодъ Замостскій толкуе одже той законъ о личнôй довжности пароха службу божу парохіальну ôтправляти дуже лагôдно, очевидно зо взгляду на мале число священьства. На пытанье, чи парохъ можеся въ тôмъ взглядѣ заступити своимъ сотрудникомъ, т. е. чи парохъ не будучи законно перешкодженый може ôтправити Службу божу за стипендія приватни, а сотрудникови велѣти, щобы правивъ Службу божу за парохіянъ, ôтповѣдаютъ канонисты и моралисты заперечаючо, бо сотрудникъ не мае парохіи, одже не мае ани обовязку ôтправляти службу парохіяльну въ тôмъ значенью, щобы при тôмъ не мавъ права взяти инне стипендіюмъ; сотрудникъ обовязанъ тое робити тôлько тогди, коли парохъ законно перешкодженый. Тое однакожь не перешкаджае, щобы сотрудникъ мавъ велику Службу божу, а парохъ где есть звычай читану, тôлько и въ тôмъ разѣ довженъ парохъ ôтправляти за вѣрныхъ, а сотрудникъ може взяти стипендіюмъ.*) Такъ само рѣчь маеся, если бы чужій священикъ літургизавъ. Впрочôмъ справедливôсть здаеся вымагати, що если парохъ черезъ довшій часъ не есть въ парохіи, и сотрудникъ го заступае, котрый въ тіи дни, коли теперь мае за пароха літургизати мôгъ бы получити на Службу божу, щобы му парохъ тое вынадгородивъ, особливо если тое отсутствіе для пароха есть користне, бо н. пр. въ тôмъ часѣ справуе якій урядъ, съ котрымъ заплата есть получена.

На пытанье, чи законно отсутствуючій парохъ може тамъ, где находится ôтправляти літургію за

---

*) Зр. Gaßner, Pastoral I. 902 ss.

свою громаду, и чи тымъ задосытьчинитъ своѣи довжности, ôтповѣла конгрегація Собора Тридентійского дня 11. Мая 1720, що тое не позволено, т. е. що тымъ не задосытьчинитъ своѣи довжности, но довженъ постаратися о заступника. (Bouix, de parochis p. 591.)

4. Въ котри дни мае ôтправлятися Служба парохіяльна? Давнѣйши законы церковни и самъ Соборъ Тридентійскій постановляютъ тôлько въ загалѣ, що парохи и инни душпастырѣ обовязани літургизати за свою громаду (applicare pro populo), а близше опредѣленье въ тôмъ взглядѣ лишаютъ Синодамъ почастнымъ, и въ слѣдствіе того выробилося велике розличіе въ тôмъ взглядѣ въ розличныхъ провинціяхъ церковныхъ; бо въ одныхъ мали священики бôльше довжностей а въ другихъ меньше. Для того приходили до Конгрегаціи кардиналôвъ пояснителей Собора Тридентійского (Congr. Card. Conc. Trid. Interpretum) зъ розличныхъ сторôнъ запытанья, чого въ тôмъ взглядѣ триматися. Тая конгрегація уважала здаеся зъ початку яко причину тои довжности парохôвъ ихъ бенефицію, и для того часто на тіи запытанья такъ ôтповѣдала, що тіи парохи, котри маютъ лучши парохіи и бôльши доходы, повинни щодень за вѣрныхъ літургизати, а бѣднѣйши Парохи хоть въ Недѣли и Свята. Но тіи отвѣты сталися тôлько причиною бôльшои непевности, бо тяжко було рѣшити, котра парохія богата а котра бѣдна, и такъ совѣстни священики мали великій тягарь, а легкодушни могли собѣ тую рѣчь ведля ихъ уподобанья толковати. Щобы тую непевнôсть пояснити, выдавъ П. Іннокентій XII. конституцію „Nuper a congregatione" (дня 24. Цвѣтня 1699), въ котрôй роспорядивъ, що всѣ парохи обовязани хоть въ Недѣли и Праздники за свою громаду Службу божу ôтправляти. Коли пôзнѣйше зачали знову появлятися сомнѣнія въ тôмъ взглядѣ, опираючися на давныхъ звычаяхъ рѣшивъ П. Венедиктъ XIV. въ конституціи „Cum semper oblatas" (19. Серпня 1744), що обовязокъ за нарôдъ въ Недѣлѣ и Свята літургизати маютъ всѣ парохи и на рôвни съ ними поставлени душпастырѣ. Тымъ способомъ остала тая справа найвысшимъ рѣшеніемъ залагоджена. Однакожь въ пôзнѣйшихъ часахъ наступило знесенье многихъ праздникôвъ, и знову повстали сомнѣнія, чи въ тіи знесени праздники парохи суть обовязани літургизати за громаду, чи нѣ, и знову выробилися въ тôмъ взглядѣ розлични практики, а зъ розличныхъ сторôнъ приходили до Риму запытанья, що дѣлати. Для того выдавъ П. Пій IX. дня 3. Мая 1858 конституцію „Amantissimi Redemptoris", въ котрôй роспорядивъ, що парохи обовязани літургизати за свою громаду въ Недѣлѣ и Праздники. Ведля теперѣшного закона обовязанъ одже парохъ въ Недѣлѣ и Свята за своихъ парохіянъ Службу божу ôтправляти, понеже въ

тіи дни вѣрни обовязани Службы Божои и науки духовнои слухати. Само собою розумѣеся, що если на Недѣлю припадае еще инный праздникъ, не мае парохъ обовязку другій разъ за той праздникъ літургизати.

Зо взгляду на убожество гдекотрыхъ парохôвъ, для котрыхъ и мале стипендіюмъ много значитъ, постановивъ П. Венедиктъ XIV. въ конст. „Cum semper“, що если бы хтось такому священикови давъ на службу божу пôдъ тымъ условіемъ, щобы туюжъ въ Недѣлю або Праздникъ ôтправивъ, то ôнъ може приняти и тую Службу ôтправити въ желаемый день, но обовязанъ въ тыжни за громаду Службу божу ôтправити; однакожь до того потребуе попередного позволенья своего Епископа, котрый му тое позволенье силою згаданои папскои конституціи дати може.

5. **Где мае правитися Служба божа парохіяльна?** Якъ вже само имя и значенье Службы парохіяльнои каже, ôтправляеся тую Службу въ Церкви парохіальнôй, матричнôй. Но понеже у насъ суть звычайно и дочерни Церкви, до котрыхъ часто велике число вѣрыхъ належитъ, для того есть звычай, що въ тыхъ Церквахъ парохъ ôтправляе що трету Недѣлю. Впрочôмъ въ тôмъ взглядѣ треба триматися мѣстцевого взычаю або существуючихъ укладôвъ, щобы не дати причины до негодованья вѣрныхъ. Если парохъ мае сотрудника, то найлучше, если оденъ въ матернôй а другій въ дочернôй Церкви правитъ.

§. 235.

3) *Вымоги зо стороны священика хотячого літургизати. Расположенье тѣлесне и духовне, и здôбнôсть канонична.*

Велика важнôсть и святôсть дѣла, котре священикъ въ літургіи совершае, вымагае такожь отвѣтного приготовленья и належитого расположенья зо стороны священика, и для того остали въ тôмъ взглядѣ точни приписы выдани, котри ôтносятся до тѣлесного и духовного расположенья священика.

А) Тѣлесне расположенье священика. Зо взгляду на тѣлесне расположенье священика хотячого літургизати вымагаеся:

1. **Пôстъ природный**, т. е. вздержанье ôтъ ѣдженья и питья передъ літургіею, або священикъ хотячій літургизати довженъ ôтъ пôвночи бути натще. Чи той законъ ôтъ самыхъ Апостолôвъ оставъ постановленый, не есть рѣшено, однакожь здаеся, що ôнъ есть пôзнѣйше въ житье введеный. Бо перши Христіяне звыкли були при кождôй літургіи причащатися и въ часѣ гоненій брали съ собою освящени дары

домôвъ, щобы на случай если бы черезъ язычникôвъ остали нападени и увязнени, могли ними на остатнюю путь покрѣпитися. Но они не могли знати, коли ихъ язычники нападутъ, коли одже треба буде причащатися, для того не можна припустити, щобы всегда натще причащалися. Коли гоненія устали и христіяне бôльшу свободу получили, сходилися заразъ по пôвночи на празднованье безкровнои жертвы, тогди одже безъ сомнѣнія причащалися натще, и хотяй пôзнѣйше стали літургію пôзнѣйше совершати, затримали той побожный звычай натще причащатися, и такъ повставъ законъ церковный о природнôмъ постѣ передъ причастіемъ зъ побожного звычаю, якъ и многи инни законы церковни. Що той законъ есть дуже давный показуеся зъ письмъ св. Отцѣвъ и Писателей церковныхъ; такъ н. пр. каже вже Тертулліанъ († 245) до жены христіаньскои, котра мае поганьского мужа, такъ: „Non sciet maritus (sc. ethnicus), quid secreto ante omnem cibum gustes“, т. е. твôй мужъ поганинъ не повиненъ знати, що ты тайно передъ всякою инною стравою (т. е. натще) поживаешъ (т. е. причащаешъ ся). Св. Іоаннъ Зл. съ великимъ огôрченьемъ опровергае, якобы ôнъ причащавъ людей, котри вже не були натще (въ посланію до Киріака*) а на иннôмъ мѣстци говоритъ о тôмъ, для чого передъ причастіемъ заховуеся пôстъ. (Opp. t. VI. hom. in Seraphim VI. col. 138.) А св. Августинъ выразно каже: „A jejunis semper accipitur“ (sc. Communio**) „Per universum orbem mos iste servatur“.***) Зъ побожного звычаю повставъ одже законъ о природнôмъ постѣ передъ Причастіемъ, котрый законъ вѣроятно найперше на почастныхъ синодахъ оставъ оголошеный, и найдавнѣйшу згадку за него находимо въ 8. гл Синода Африканьского, а потôмъ р. 397 въ рѣшеніяхъ Синода Картагійского III., котрый въ кан. 29. каже: „Ut sacramenta altaris non nisi a jejunis hominibus celebrentur, excepto die anniversario, quo coena Dominica celebratur“. Въ давныхъ вѣкахъ було одже приказано заховати пôстъ передъ причастіемъ, тôлько великій четверъ бувъ изнятый ôтъ того закона, понеже въ той день ôтправляли Літургію на памятку тайнои вечери ажь коло вечера по вспôльнôмъ обѣдѣ (ἀγαπή); но про случившіися надужитья и тое остало знесено и приказано, щобы передъ причастіемъ всегда бути натще. **Причины,**

---

*) „Много на мене выгадуютъ: кажутъ, що я причащавъ нѣкотрыхъ по обѣдѣ (т. е. коло они вже пообѣдали). Если я тое здѣлавъ, най мое имя выкинутъ зъ книги епископôвъ, ани най го не записуютъ въ списѣ правовѣрныхъ, бо если бымъ чогось подôбного допустився, най и Христосъ выкине мя зъ Царства своего.“ (Посл. 125.)

**) Ep. 54 ad Januarium.

***) Ep. 235.

котри тому закону початокъ дали, суть: перше, щобы тôй пресвятôй Тайнѣ довжну честь ôтдати, потôмъ, щобы намъ показати, що соединеніе съ Христомъ есть початокъ и основа духовного житья, наконецъ, щобы запобѣгнути всякôй зневазѣ св. Тайны, яка бы черезъ немѣрнôсть въ ѣдженью и питью могла случитися.

Часъ, на котрый той законъ ростягаеся, есть ôтъ попереджаючои пôвночи до самого причастія, и ведля мнѣнія богословôвъ можна пôвнôчь числити ведля того годинника, котрый найпôзнѣйше иде, если тôлько дотычный чоловѣкъ не знае, що той годинникъ (часосказъ) звычайно спôзняеся. Заразъ по причастію може священикъ и кождый вѣрный ѣсти, однакожь есть обще мнѣніе богословôвъ, що зъ почтенія къ тôй святôй Тайнѣ належится по причастію вздержатися якійсь часъ ôтъ ѣдженья, що цѣлкомъ природно, бо чоловѣкъ обовязанъ по причастію подяковати Богу за его ласки, а тое вымагае певного часу.

Щобы той пôстъ, котрый передъ причастіемъ належитъ заховати, близше опредѣлити, наводятъ богословы способôъ, якимъ той пôстъ природный може бути нарушеный: *а)* Если щось зъ внѣ до устъ и до жолудка чоловѣка прійде; для того не нарушаеся природный пôстъ, если до жолудка чоловѣка прійдутъ якись частки зъ его тѣла, н. пр. слина, кровь зъ зубôвъ и т. п. *в)* Той предметъ, котрый зъ внѣ до устъ чоловѣка прійде, довженъ бути въ властивôмъ значенью того слова зъѣдженый або выпитый; для того можна передъ причастіемъ полокати уста якимъ будь плыномъ, копитувати языкомъ вино або що инного, если тôлько ничь до жолудка не пôйде. *г)* Той предметъ довженъ бути снѣдный, для того если бы ктось полкнувъ такій предметъ, котрый не есть снѣдный н. пр. каменикъ, ядро зъ черешнѣ и т. п., то тымъ еще не нарушае природный пôстъ. — Если про тое чоловѣкъ до устъ возьме и полкне хоть найменьшу частку якого предмета снѣдного, то ломитъ природный пôстъ и не може того дня причащатися а священикъ не може літургизати. О нюханью табаки и куренью каже П. Венедиктъ XIV. въ дѣлѣ „De synodo Dioecesana“, l. 11., c. 13. n. 2. такъ: „Nec tabaci fumus nec pulvis naribus ingestus est vera comestio aut potatio, quibus dumtaxat naturale jejunium solvitur“. Нюханьемъ табаки и куреньемъ не нарушаеся одже природный пôстъ, однакожъ понеже уважаеся за неприличне курити передъ причастіемъ, для того у насъ есть се изъ побожного звычаю заказано. Впрочôмъ въ тôмъ взглядѣ не всюди есть еднака практика. П. Урбанъ VIII. заказавъ въ конституціи „Cum Ecclesiae“ дня 30. Сѣчня 1642 нюхати въ Церкви табаку пôдъ карою клятвы для Епархіи Севільскои, а Папы Іннокентій X. и XI. выдали такій самъ заказъ для Церкви св. Петра въ Римѣ,

и многи Епископы послѣдовали тому примѣру. При тыхъ заказахъ выходили однакожь Епископы не зъ засады, якобы куренье и нюханье табаки нарушало пôстъ, но увзгляднями, що одно и друге есть для здоровля шкодливе, и що есть соблазнительне для вѣрныхъ, если бы священики пôдчасъ Службы божои честовалися табакою або въ закристіи собѣ позакуряли, якъ мали случатися выпадки въ Испаніи. Но ôтъ коли тютюнъ и табака въ обще уживанье вôйшли, узнала власть церковна, що тіи заказы не суть на часѣ, и П. Венедиктъ XIII. знѣсъ той заказъ зо взгляду на Церковь св. Петра, и каже, що ôнъ еще яко секретарь Конгрегаціи Собора старався наклонити многихъ Епископôвъ, щобы не выдавали таки роспорядженья. У насъ якъ и въ многихъ инныхъ епархіяхъ есть побожный звычай, котрый получивъ силу закона звычаевоего, що вѣрни и священики вздержуются передъ причастіемъ ôтъ куренья; чи и табачарѣ той побожный звычай заховуютъ, не есть минѣ вѣдомо.

Изнятія ôтъ строгости сего закона суть слѣдуючи: *а)* Небезпеченьство смерти; если про тое ктось находится въ небезпеченьствѣ смерти, можна го причащати, хотяй бы вже не бувъ натще. *в)* Если начату літургію не можна инакше, якъ не натще докôнчити, н. пр. если священикъ по освященію дарôвъ пригадае собѣ, що не есть натще, если мае зопсутый хлѣбъ або скваснѣле вино (або оцетъ и т. п. мѣсто вина), и тое ажь по причастію спостереже, бо тогди довженъ взяти добру матерію и на ново тайно освятити и причащатися, хотяй вже не есть натще; если священикъ по освященью умре або тяжко занедужае, тогди повиненъ инный священикъ, если есть, службу докôнчити и причащатися, хотяй не есть натще. Но если бы священикъ передъ освященіемъ умеръ або занедужавъ, то оставляеся Служба; такъ само если бы передъ освященіемъ пригадавъ собѣ, що не есть натще, повиненъ бы не кôнчити Службу, если тôлько не ма обавы соблазни, бо если бы сталася соблазнь, бо н. пр. люде въ Церкви, довженъ кôнчити службу. *г)* Если бы инакшимъ способомъ святѣйшу Евхаристію не можна було захоронити передъ обезчещеньемъ, н. пр. въ часѣ огня, вылива воды, при нападѣ розбôйникôвъ и т. п., коли ніякъ не можна св. Евхаристію схоронити, тогди може спожити частицѣ священикъ або и мірянинъ, хотяй не есть натще. *д)* Если изъ залишенья літургіи священикъ давъ бы велике згôршенье, бо люде чекаютъ на Службу божу, и если бы не літургизавъ, то бы людей обуривъ, и на себе стягнувъ пôдозрѣнье. Но зъ другои стороны треба уважати, чи черезъ тое, що ôнъ літургизае не натще, не станеся еще бôльше згôршенье, бо н. пр. многи знаютъ, що священикъ не натще літургизае. Зъ тои причины може и мірскій

чоловѣкъ, если тогди коли вже приступивъ до причастія, пригадае собѣ, що не есть натще, причащатися.

Кто той законъ о природнôмъ постѣ передъ Літургіею и причастіемъ не заховуе, допущаеся тяжкого грѣха.

2. Цѣломудріе. Священикъ жонатый обовязанъ черезъ три добы передъ Літургизаньемъ вздержатися ôтъ тѣлесного змѣшенья супружеского. (Conc. Carthag. c. 4. — Balsamon in explicatione c. 4. Concilii Carthag.)

Дотычно розлитья сѣмене (pollutio) могутъ случитися три выпадки: або дотычный чоловѣкъ есть зовсѣмъ невинный, тое розлитье не есть грѣховне, тогди може літургизати; або есть грѣховне, н. пр. споводоване мыслями, желаніями, надмѣрнымъ ѣдженьемъ або питьемъ и т. п., тогди не може літургизати; — або есть виновнôсть сомнительна, тогди порядно есть не літургизати, если того не вымагае потреба.

3. Здôбнôсть тѣлесна. Священикъ довженъ бути свобôдный ôтъ всякихъ недостаткôвъ тѣлесныхъ, котри бы му совершанье св. Літургіи не можливымъ або утяжливымъ робили; такъ ôтъ него вымагаеся, щобы мавъ здорови ноги, щобы мôгъ пôдчасъ цѣлои літургіи стояти, мати здорови рамена и руки, очи и въ загалѣ всѣ члены, котри ему при совершанью св. літургіи суть потрѣбни. Очевидно, що если бы тіи тѣлесни недостатки мавъ передъ рукополаганьемъ, то не оставъ бы до стана священического принятый, и о тôмъ тутъ не може бути бесѣда; но таки недостатки и уломности могутъ го пôзнѣйше навѣдити, для того иде теперь о тое, що въ такôмъ разѣ дѣлати, и про тое застановимося надъ поодинокими случаями, котри могутъ случитися:

а) Священикъ обовязанъ цѣлу св. літургію стоячи ôтправляти, если одже ктось про старôсть або недугу не може такъ довго на ногахъ стояти, то не може літургизати. Въ исторіи церковнôй находимо вправдѣ примѣры, що Службу божу сидячи ôтправляно, но тое тôлько Папы и мале число найвысшихъ достойникôвъ церковныхъ, такъ н. пр. П. Гонорій IV. (1285), Пій II. (1458), Пій III. (1503), П. Венедиктъ XIV. въ своєй глубокôй старости, котрый по тôй причинѣ написавъ письмо „Epistola ad Rev. Dom. Realem, primum Pontificiarum caerimoniarum magistrum", въ котрôмъ вычисляе случаи, коли и кто літургію сидячи ôтправлявъ. Позвеленье къ тому удѣляе тôлько престолъ Апостольскій, и то дуже рѣдко. О палици не вôльно службу божу правити ведля канона П. Захаріи у Граціана: „Nullus episcopus, presbyter aut diaconus ad solemnia missarum celebranda praesumat cum baculo introire, et qui temere praesumpserit, communione privetur". (De consecr. Dist. I., cap. 57). Въ случаю, если кто на ноги слабуе (подагру и т. п.), довженъ ôтнестися до Епископа.*)

в) Священикови потребни суть при літургіи здорови рамена и руки, щобы мôгъ всѣмъ літургичнымъ приписамъ задосыть учинити, если про тое кому руки трясутся, такъ що есть небеспеченьство выверненья чаши або розлитія св. крови при причащенію вѣрныхъ, то стаеся неправильный, и не смѣе літургизати ани при помочи другого священика. При легшôмъ трясенью рукъ може Епископъ позволити священикови літургизати при помочи другого священика.

г) Священикови суть при літургіи потрѣбни здорови очи, понеже есть приписано всѣ молитвы, хотяй бы ихъ священикъ и на память знавъ, зо Служебника читати. Если бы про тое священикъ цѣлкомъ ослѣпъ, то не може Службу божу ôтправляти, хотяй бы всѣ молитвы якъ найточнѣйше на память знавъ. Папа Венедиктъ XIV. говоритъ о тôмъ предметѣ въ наведенôмъ посланію пôдъ ч. 17. такъ: „Если парохъ або священикъ не есть цѣлкомъ слѣпый (non e affatto cieco), удѣляеся му позволенье літургизати въ дни празднични и въ дни седмични за усопшихъ, но съ многими застереженями (con molte clausule), а особливо съ тымъ, щобы „небувъ цѣлкомъ слѣпый, и не говоривъ молитвы на память", и приказуеся епископу, що если бы той священикъ цѣлкомъ ослѣпъ, щобы му заперечивъ позволенье літургизанья. Но если иде справа о священика, котрый стався цѣлкомъ слѣпымъ, тая недуга, котра го навѣдила по принятію Тайны Священьства, не позбавляе го чина священического, тôлько не позваляе му совершати святу Тайну Евхаристіи, но не инни обовязки, при котрыхъ свѣтло очей не есть доконьче потрѣбне, н. пр. може сповѣдати, або проповѣдати. Суть вправдѣ примѣры, що слѣпымъ епископамъ було дане позволенье ôтправляти Літургію. . . а въ однôмъ случаю удѣлено одному гôдному пароху флорентійскому совершенно слѣпому, за котрымъ промавляли розлични важни обстоятельства, позволенье ôтправляти літургію при помочи (coll' assistenza) другого священика. Суть такожь и инни подôбни примѣры зъ пôзнѣйшихъ часôвъ".

д) Въ тôмъ взглядѣ згадати еще належитъ за инни недостатки и недуги тѣлесни. Такъ если кто стратитъ одно рамя, то Престолъ Апостольскій николи не позваляе му літургизати; если кому кôлька пальцей недостае, то майже николи не получитъ позволенья літургизати; если кто оглухне, не потребуе ніякого розрѣшенія до літургизанья;

---

*) Зрôвнай о тôмъ предметѣ наведене посланіе П. Венед. XIV. въ Ferraris, bibliotheca, t. V. col. 801.—820.

кто терпитъ на падалицю (epilepsis) стаеся неправильный и може літургизати тôлько въ присутствію другого священика, котрый бы на случай нападу слабости мôгъ літургію докôнчити; кто дôткненый паралѣжомъ и въ слѣдстіе того руки му ся сильно трясутъ, не може получити позволенья літургизати ани въ присутствіи другого священика. Такъ рѣшила тіи два послѣдни выпадки кангрегація Собора Трид. дня 27. Мая 1718.*)

4. Въ кôнци зо взгляду на тѣлесне расположенье згадати належитъ на внѣшній видъ, въ якôмъ священикъ на літургію явитися мае. Поминаючи внѣшну чистôсть и опрятнôсть такъ всеи одежи якъ и лиця и головы приказуютъ законы, що священикъ довженъ на Службу божу приходити въ ревверендѣ, и одѣятися во всѣ священически одежи. Если бы якои нибудь одежи церковнои не доставало, то не вôльно безъ дуже важнои причины Службу божу ôтправляти (Bened. XIV. de sacr. Missae, l. 3, cap. 7., §. 1.), и если бы то сталося зъ вины самого священика, то ôнъ тяжко грѣшитъ. Кромѣ Епископа не мае ніякій священикъ, хотяй бы бувъ прелатъ, права пôдчасъ літургіи мати перстень на пальци, съ изнятіемъ, если на тое мае осôбне позволенье (speciale indultum**); такожь не позволено священику носити перуку.

В) Душевне расположенье священика.

Если вже зо взгляду на тѣлесне расположенье передъ літургизаньемъ Церковь такъ точни приписы выдала, то тымъ точнѣйши суть приписы ôтносячися до расположенья душевного, бо не чоловѣкови но Богу приготовляе священикъ въ своѣй души обиталище; ôнъ предпринимае дѣло, при котрôмъ ангельски силы невидимо служатъ и на котре они взирати желаютъ. До такого оджe дѣла повиненъ священикъ со страхомъ и трепетомъ, съ смиреннымъ и сокрушенымъ серцемъ приступати, бо „сердце смиренне и сокрушене Богъ не уничижитъ“. Важне про тое есть приготовленье душевне на совершанье святои літургіи, а тое зависитъ ôтъ расположенья умственного и норовственного, и здôбности каноничнои священика.

I. Расположенье умственне состоитъ въ тôмъ, щобы священикъ мавъ тіи силы умственни, котри суть потрѣбни, щобы всё до літургіи належаче мôгъ розумно и належито сповнити, именно щобы літургизаючій священикъ бувъ въ состоянію возбудити въ собѣ потрѣбне намѣреніе совершати безкровну жертву и туюжь за своихъ вѣрныхъ або за яку инну потребу

*) Thesaurus resolutionum s. Congr. Concilii, tom. I., pag. 64.

**) S. Rituum congregatio, Instit. eccles. 34., §. 4. u. 15.

приносити, и щобы мôгъ съ належитою увагою и побожностію тое святе дѣло совершити. Всяки про тое духовіи (психични) слабости, котри самопôзнанье чоловѣка ослабляютъ або цѣлкомъ зносятъ, роблятъ го неспосôбнымъ — на якійсь часъ або на всегда — до совершанья св. Літургіи. Такъ не може літургизати священикъ на пôвъ пяный (хотяй бы передъ пôвночію упився), заспаный або если есть за надто змѣшаный, н. пр. зо страху и т. п., дальше если про велику старôсть сходитъ на дитинячій розумъ (senium repuerascens) и такій, котрый стративъ розумъ. Станъ зъумашествія робитъ священика абсолютно нездôбнымъ до літургизанья на такъ довго, доки тревае, если же мине, може ôтъ Епископа бути зновъ уповажненый до совершанья Службы божои. Очевидно, що въ тôмъ взгладѣ потрѣбна есть якъ найбôльша осторожнôсть, и кождый священикъ въ совѣсти обовязанъ, неôтволочно донести Епископу, если щось подôбного на другôмъ спостереже. То само тычится, если кто зъ якои ни будь причины дурноватымъ (blödsinnig) стаеся. Въ такôмъ выпадку не ма иннои рады якъ такого чоловѣка сей часъ ôтъ его довжностей усунути.

II. Расположенье норовственне потрѣбне до літургизанья состоитъ въ посѣданью благодати освящаючои; если про тое на кôмъ тяжитъ якій тяжкій грѣхъ, той не може літургизати, доки свою совѣсть въ Тайнѣ Покаянія ôтъ того грѣха не очиститъ. Тôлько въ дуже важныхъ выпадкахъ може священикъ находячійся въ станѣ тяжкого грѣха возбудивши въ собѣ совершенный жаль и безъ сповѣди літургизати, однакожь мае строгій обовязокъ якъ найскорше, т. е. такъ скоро, якъ тôлько му буде можливе, сповѣдатися.

Случаи, въ котрыхъ священикъ отяженый тяжкимъ грѣхомъ може по возбудженью совершенного жалю безъ попереднои сповѣди літургизати суть слѣдуючи:*)

1. Потреба літургизати або причащатися, котра ведля общого мнѣнія богословôвъ може случитися въ слѣдуючихъ выпадкахъ:*) если бы священикъ ажь пôдчасъ Службы божои допустився тяжкого грѣха, або пригадавъ собѣ якій тяжкій грѣхъ, если бы парохъ мусѣвъ опустити службу парохіяльну, бо не мае сповѣдника; если бы опущенье літургіи споводовало соблазнь вѣрныхъ, а для священика неславу, бо н. пр. священикъ пригадавши собѣ тяжкій грѣхъ ôтъ олтаря бы ôтступивъ. Но въ такихъ выпадкахъ позволено есть літургизати безъ попереднои сповѣди тôлько тогди,

*) Тіи засады ôтносятся такъ до мірянъ, якъ и до священикôвъ.

коли треба истинно обавлятися, що зъ того бы для священика повстала велика нечесть, або велике згôршенье (gravis infamia, notabile scandalum).

2. Недостатокъ сповѣдника, т. е. що священикъ не може ніякимъ способомъ найти сповѣдника и высповѣдатися передъ літургизаньемъ въ той день необходимо потрѣбнымъ, бо н. пр. есть Недѣля або Свято або замовлена Служба божа, а сповѣдника въ мѣстци нема. — Если одже есть необходима потреба літургизати, а нема сповѣдника и безъ великои трудности не можна сповѣдатися, то може священикъ літургизати, но довженъ возбудити въ собѣ совершенный жаль, и потôмъ якъ найскорше сповѣдатися. Въ якôмъ протягу часу священикъ обовязанъ сповѣдатися, т. е. чи заразъ того самого дня, чи ажь въ тôмъ часѣ, коли звычайно сповѣдаеся, не есть Церковію рѣшене, Соборъ Тридентійскій каже тôлько загально: „Quodsi necessitate urgente sacerdos absque praevia confessione celebraverit, quam primum confiteatur“. Богословы же въ переважнôй части соглашаются въ тôмъ, що такій священикъ повиненъ найдальше въ протягу трехъ дней сповѣдатися; если же може скорше, то тымъ лучше, особливо если бы на другій день мавъ знову літургизати.

III. Здôбнôсть канонична, т. е. щобы священикъ хотячій літургизати бувъ свободный ôтъ всякихъ каръ и цензуръ церковныхъ, бо „если бы кто суспендованый, выключеный (excomunicatus), низложеный (degradatus), неправильный, або инакше канонично перешкодженый літургизавъ, совершае вправдѣ Тайну, но дуже тяжко грѣшитъ такъ зовзгляду на Причастіе, котре недостойно пріймае, якъ и зовзгляду на выповненье святыхъ чинôвъ, котри справовати ему есть заказане“. Въ прочôмъ о тôмъ предметѣ ôтсылаю до права каноничного, котре точно учитъ, коли и пôдъ якими условіями священикъ пôдпадае пôдъ кары церковни.

IV. Въ кôнци священикъ хотячій літургизати обовязанъ ôтмовити приписани молитвы.

Зваживши слова св. Василія В., котрый каже: „Понеже всѣ вѣрни а особливо клирики обовязани непрестанно молитися но тому про немôчь чоловѣческу и иностороннѣ занятія не могутъ задосыть учинити, для того довжни хоть въ певни часы Бога славити, щобы тымъ способомъ черезъ протягъ цѣлого дня, мовбы безперерывно, Богу честь и славу ôтдавали“ (Regul. brev. 147), и памятаючи на тіи слова ôтмавляли, и ôтмавляютъ праведни священики що день цѣлый чинъ богослуженія, т. е. цѣле правило церковне. Безъ сомнѣнія тяжко грѣшитъ священикъ, котрый безъ всякихъ молитвъ приступае до літургіи. О тôмъ буде точнѣйше бесѣда при поясненью правила церковного въ §. 240.

Такъ приготовленый довженъ священикъ съ приналежною побожностію и приличностію приступати до св. літургіи, заховати приписани обряды, и по службѣ божôй Бога поблагодарити.

§. 236.

И) *Приписы ôтносячися до дѣйстного совершанья літургіи, котру належитъ ôтправити цѣло, неперерывно, уважно и побожно.*

Всѣ до дѣйстного совершанья літургіи ôтносячися приписы дадутся стягнути пôдъ слѣдуючи точки: Літургію треба ôтправляти цѣлу безперерывно, уважно и побожно, и о тыхъ приписахъ буде теперь бесѣда.

I. Літургію належитъ ôтправляти цѣлу, т. е. священикъ обовязанъ всѣ молитвы ведля установленья Церкви въ обемъ літургіи входящи безъ всякого опущенья, скороченья або перемѣны совершити. До цѣлости літургіи належитъ одже, щобы священикъ не тôлько всѣ головни и сущни части літургіи совершивъ, но такожь всѣ тое, що въ обемъ літургіи входитъ, точно заховавъ и совершивъ, и ктобы щось зъ літургіи опуст ивъ, грѣшитъ дуже тяжко и пôдпадае кромѣ того про бôльше опущенье тяжкимъ карамъ церковнымъ.

Изняти суть тôлько случаи физичнои або моральнои неможливости літургію цѣлу совершити, а таки случаи суть:

1. Если священикъ пôдчасъ Службы божои такъ занедужае (або умре), що не може докôнчити літургію. Въ такôмъ выпадку треба такъ поступити: Если тая слабôсть тôлько хвилева, и священикъ не выходячи зъ Церкви въ короткôмъ часѣ прійде до себе, повиненъ, если може, продовжати літургію дальше ôтъ того мѣстця, где переставъ; если же выйшовъ зъ Церкви, то не потребуе для докôнченья літургіи вертатися, хотяй бы и поздоровѣвъ. Хотяй бы такій занедужавшій священикъ прійшовъ до себе на стôлько, що бы мôгъ літургію довершити, но межи тымъ минула одна годнина, то не повиненъ вже тую літургію кôнчити, но сховати святи дары въ ківотѣ и при слѣдуючôй Службѣ божôй ихъ спожити. Если есть можливе получити въ разѣ занедужанья літургизаючого священика инного священика, то повиненъ тойже, если еще година не минула, докôнчити літургію, хотяй бы вже бувъ по літургіи и не бувъ натще; въ противнôмъ же разѣ треба сховати святи дары до слѣдуючои літургіи, при котрôй по причастію маютъ бути спожити.

2. Если бы Церковь пôдчасъ літургіи зачала горѣти, валитися, або вода до неи бухала при выли-

вахъ, або если бы на Церковь вороги напали, то може священикъ, если св. дары еще не сутъ освящени (одже передъ „Пріймите, ядите") престолъ опустити; если же вже зачавъ освящающи слова, або вже есть по освященью, то може съ опущеньемъ всѣхъ прочихъ молитвъ и обрядôвъ заразъ причащатися и зъ Церкви утѣкати взявши съ собою святи дары зъ ківота; а въ разѣ великого страху и замѣшанья може и причастіе опустити и утѣкати. (Rubrica Missalis Romani defectus 2 b.)

3. Если Церковь передъ освященіемъ остане обезсвячена або осквернена, повиненъ священикъ перестати літургизати, если же вже зачавъ молитвы освященія, довженъ докôнчити.

4. Если бы священикъ мôгъ другому человѣкови ôтъ розбôйника або зъ умашедшого нападеному житье уратовати, мае поступити такъ якъ въ попереднôмъ случаю.

5. Если священикъ передъ освященіемъ пригадае собѣ, що не есть натще або що мае тяжкій грѣхъ, може перестати літургизати, если не ма обавы згôршенья и обезславленья; но понеже тая обава звычайно мае мѣстце, для того треба возбудити въ собѣ совершенный жаль, и Службу кôнчити.

II. Літургію належитъ ôтправляти безъ перервы, т. е. священикъ зачавшій літургизати не може щось инного, що въ составъ літургіи не належитъ дѣлати, тôлько повиненъ літургію ôтъ початку до кôнця правити. Изняти суть и ôтъ того закона зновъ тôлько случаи потребы, а тіи суть:

1. Для проповѣданья слова божого по евангелію. Перерванье Службы божои въ тôмъ случаю не тôлько не спротивляеся законамъ церковнымъ, но противно основуеся на давнôй практицѣ церковнôй, якъ посвѣдчае кардиналъ Бона, славный слѣдитель старожитностей хрістіаньскихъ, кажучи, що „звычай заразъ по евангелію проповѣдати прійшовъ до насъ зъ найдавнѣйшихъ часôвъ". Сей звычай есть истинно похвальный, бо вѣрни взрушени словомъ божимъ тымъ побожнѣйше присутствуютъ потôмъ св. Літургіи.

2. Если треба въ наглôй потребѣ удѣлити крещеніе або розрѣшеніе, напутіе и елеосвященіе, то каже св. Альфонсъ Лігорі такъ: „Si urgeat gravis necessitas proximi, ut si moriturus sit baptizandus vel absolvendus, potest Missam interrumpere: in aliis tamen sacramentis non ita necessariis non decet inter consecrationem et sumptionem interrumpere, nisi moriturus esset in propinquo, nec opus esset vestes exuere; vel nisi poenitentiae sacramentum ob phrenesin suscipere non posset. Revertens autem ad sacrificium sacerdos, si fuerit ante facta consecratio, incipiet, ubi desierit: uti et, si facta non fuerit et parva mora intercesserit v. gr. minor quam unius horae; si autem longior, ordietur ab initio". Если про тое треба умираючого крестити або розрѣшити, то може священикъ Службу божу где нибудь, одже и по освященію перервати, розôбратися и спѣшити съ духовною помочію; если же умираючому треба напутіе або елеосвященіе удѣлити, и священикъ еще есть передъ освященіемъ, може такъ само здѣлати т. е. спѣшити до умираючого; но если вже есть по освященію то може для удѣленья умираючому напутія и елеосвященія тôлько тогди Службу божу перервати, коли той умераючій есть близко, такъ що священикъ не потребуеся зъ ризъ розбирати и може престолъ видѣти. Такъ рѣшило Собраніе св. Обрядôвъ 19. Студня 1829, но при иннôй случайности (7. Студня 1844) рѣшило, що въ такôмъ разѣ треба Службу прискорити, спѣвану дочитати и спѣшити до недужного съ напутіемъ и елеосвященіемъ. Лише тогди, коли бы той умираючій бувъ зъумашедшій, або духовно такъ расположеный, що не може сповѣдатися и жаль взрушити, може священикъ и для удѣленья ему св. Тайнъ живыхъ (т. е. напутія и елеосвященія) перервати літургію и по освященію, и пôйти до умираючого, хоть и дальше находится, такъ само якъ и для удѣленья Тайнъ крещенія и покаянія. (Зр. S. Alphons Liguori, theol. moralis, tom. V., pag. 203 n. 352.)

3. Если до Церкви передъ освященіемъ прійде человѣкъ поименно выклятый, треба Службу перервати, доки не выйде; если же по освященію, то належитъ літургію докôнчити. Той случай впрочôмъ дуже рѣдкій.

4. Въ кôнци можна перервати літургію во всѣхъ тыхъ случаяхъ, коли поволено ей не докôнчити.

III. Літургію належитъ ôтправляти уважно и побожно. Священикъ повиненъ про тое пôдчасъ літургіи звернути цѣлу увагу на тое, що дѣлае, не оглядатися ани не говорити съ инными, ани не читати проповѣдь пôдчасъ Апостола, но уважати на всѣ слова молитвы и обряды, котри совершае. При тôмъ повиненъ заховатися побожно, котра побожнôсть довжна обявлятися такъ въ внѣшнôмъ уложенью тѣла якъ и въ внутреннôмъ настроенью духа. Злый знакъ есть то про тое у священика, если ôнъ оглядаеся, руки не тримае належито зложени, не покланяеся и не крестится якъ належитъ, если за надто спѣшитъ и т. п., бо зъ того можна заключити, що ôнъ не съ побожности но для обовязку літургизае. „Кровавыми слезами хотѣвъ бымъ плакати, кôлько разъ побачу, съ якъ малою увагою совершаеся Літургія. Слова полыкаютъ, поклоны здаются бути скорше дѣла поруганья якъ почитанья, молитвы и обряды гонятся взаимно,

щобы тôлько чимъ скорше бути готовымъ. . . Тое соблазняе вѣрныхъ, зневажае имя боже, ослабляе почтеніе къ святôй жертвѣ, и нарушае вѣру въ пресвяти таинства. Якъ могутъ таки священики получити ласку ôтъ Бога, коли они Бога своимъ совершаньемъ літургіи бôльше ображаютъ якъ прославляютъ? Якъ могутъ прощенья сподѣватися, коли они и при совершаню примирительнои жертвы грѣшатъ?" (св. Лігорі, der Priester am Altar, Regensburg 1843, S. 11). А инный писатель такъ каже о священику, котрый безъ належитои побожности літургизае: „Чи такій священикъ не бувъ бы на ганьбу выставленый, если бы люде знали, що его гадки чимъ иннымъ занимаются въ тôй хвили, коли побожни вѣрни думаютъ, що ôнъ цѣлкомъ въ мысляхъ о Бозѣ затопленый? Скарбы небесни суть му отворени, цѣна за ôткупленье міра есть въ его рукахъ, всѣ чекаютъ на тое, що ôнъ буде дѣлати, — ôнъ самъ допущае, що безъ всякого чутья якъ камень, зимно якъ марморъ выходятъ му зъ устъ найсвятѣйши слова літургіи. Притомнôсть животворящого Агнца жертвенного не робитъ на него нiякого впечатлѣнія; ôнъ на тое ани не мыслитъ. — И до чого провадитъ тая слѣпота? До святотатства". (Chaignon, Betrachtungen für Priester.)

§. 237.

К) *О недостаткахъ можливыхъ при св. Літургіи. Заключеніе росправы о літургіи.*

При найбôльшôй старанности и совѣстности священика могутся при совершаню літургіи случити розличии выпадки, котри або саму жертву роблятъ неважною або хоть непозволеною, або суть съ грѣхомъ або згôршеньемъ получени. О гдекотрыхъ выпадкахъ була вже высше бесѣда, тутъ наведу еще инни выпадки и недостатки, котри при літургизаню могутъ случитися. Они ôтносятся до матеріи, до служителя и до самого обряда літургіи. *)

I. **Недостатки матеріи.**

Матерія Тайны Евхаристіи есть хлѣбъ пшеничный квашеный и вино природне, до котрого доливаеся мало воды (зр. §. 205.). Хлѣбъ повиненъ бути свѣжій, не черствый, а вино не зопсуте и не скваснѣле. Зо взгляду на матерію могутъ одже случитися недостатки, если або якои матеріи забракне, або если не есть така, яка бути повинна.

А) **Недостатки хлѣба:**

*) Зр. Missale Romanum, Venetiis 1793 de defectibus in celebr. Missae occurrentibus, pag. 29 ss. — S. Thomae Aqu. Summae pars III. qu. 83, art. 6.

1. **Если хлѣбъ не есть пшеничный**, або хотя пшеничный но печеный зъ муки пшеничнои, до котрои примѣшано много иннои муки, н. пр. житнои и т. п., або **если хлѣбъ зопсутый** (сплѣснѣлый), то жертва есть неважна.

2. **Если хлѣбъ печеный не на водѣ**, но на молоцѣ, то матерія и жертва сомнительна, и священикъ уживаючій такій хлѣбъ, хоть знае, що ôнъ на молоцѣ печеный, тяжко грѣшитъ.

3. **Если хлѣбъ зачинаеся псути** (н. пр. плѣснѣти), но еще не есть цѣлкомъ зопсутый, то жертва важна, но священикъ тяжко грѣжитъ.

4. **Священикъ греческого обряда не смѣе уживати хлѣба опрѣсночного и взаимно**; а если бы кто противодѣлавъ, той вправдѣ важно литургизае, но тяжко грѣшитъ. Тôлько если бы священикъ греч. обряда находився въ краяхъ, где неможе получити квашеного хлѣба, може літургизати на опрѣсночнôмъ; а латинникъ въ такôмъ разѣ на квашенôмъ.

5. **Агнецъ освящаемый повиненъ бути цѣлый**, не зломленый, и если бы бувъ поломленый зъ вины священика, бо уживае черствый хлѣбъ, то грѣшитъ.

6. **Если священикъ передъ освященіемъ спостереже, що хлѣбъ нездалый**, бо або не пшеничный або зопсутый, то обовязанъ взяти инный хлѣбъ, и літургію дальше продовжати.

7. **Если же тое спостереже ажь по освященію або ажь по причастію св. тѣла**, довженъ также взяти инный хлѣбъ, освятити го тайно, т. е. вымовити надъ нимъ слова: „Пріймите ядите", и Літургію продовжати. Неважный хлѣбъ мôгъ або вже спожити або нѣ; если вже споживъ, бо ажь на причастію спостерѣгъ, що матерія неважна, то хотяй вже не есть натще, причащаеся, бо законъ приказуючій цѣлôсть літургіи есть важнѣйшій, якъ законъ о постѣ природнôмъ передъ причастіемъ; если же той хлѣбъ еще не споживъ, то кладе го на бôкъ и по причастію споживае, а если бы го не мôгъ спожити, бо сплѣснѣлый, то треба той хлѣбъ по Службѣ божôй спалити а попѣлъ на чисте мѣстце кинути. **Но коли бы священикъ неважнôсть хлѣба спостерѣгъ ажь по причастію св. крови**, то бере новый хлѣбъ и нове вино съ водою, освящае обое на ново тайно и причащаеся, якъ звычайно, а потôмъ продовжае літургію. Тое дѣлае для того, щобы тайна була совершена и щобы при освященью заховати належитый порядокъ, т. е. щобы найперше бувъ освященый хлѣбъ а потôмъ вино. — Если бы належитого хлѣба безъ великои трудности не можна дôстати, то поперестаеся на тôмъ; тайна буде важна, бо Христосъ есть пôдъ обома видами рôвно притомный, но жертва неважна, и

если священикъ мавъ на тую Службу стипендію, довженъ еще разъ правити.

8. Если освященый хлѣбъ згине, або чудеснымъ способомъ або случайно, н. пр. вѣтеръ звѣе, мышь пôрве и т. п., и не можна го найти, то береся новый хлѣбъ и тойже тайно освящаеся.

В) Недостатки вина.

1. Если вино цѣлкомъ скваснѣло, на оцетъ перейшло або сплѣснѣло, або если до него богато воды наляно, то жертва неважна.

2. Если вино зачинае кваснѣти або псутися, або если до вина не наляно мало воды, або если бы мѣсто природнои воды наляно инного плыну або искуснои воды, то жертва совершаеся, но священикъ тяжко грѣшитъ.

3. Если священикъ передъ освященіемъ вина, хотьбы вже по освященію хлѣба, спостереже, що въ чаши не ма вина або воды (бо забувъ долити) або обоихъ, то обовязанъ потрѣбне взяти, наляти и освятити.

4. Если же по освященію чаши спостереже (пригадае собѣ), що въ чаши не ма вина тôлько вода, то выливае воду въ инный сосудъ, бере вино съ водою до чаши и тайно освящае, а вылиту воду споживае по причастію.

5. Если ажь по причащенію св. тѣла и чаши спостереже, що въ чаши нема вина тôлько вода, то бере новый хлѣбъ и вино съ водою, посвящае обое тайно, и причащаеся, хотяй вже не есть натще. Або если бы могла статися соблазнь, то не бере новый хлѣбъ, тôлько вино съ водою и тоежь посвящае.

6. Если передъ освященіемъ або по освященію вина спостереже, що вино есть цѣлкомъ скваснѣле або инакше зопсуте, або що въ чаши есть инный плынъ, най поступитъ такъ само, якъ бы въ чаши не було вина або тôлько вода.

7. Если священикъ передъ освященіемъ вина пригадае собѣ, що не налявъ до вина воды, то най заразъ долѣе мало воды и освящае; если же тое ажь по освященію спостереже, най лишитъ такъ якъ есть, бо вода не есть потрѣбна до важности Тайны.

8. Если якои матеріи не достае, но ніякимъ способомъ не можна еи получити, то если то станеся передъ освященіемъ хлѣба, треба перестати літургизати; если же ажь по освященію хлѣба спостереже бракъ вина, и не може го дôстати, то треба Службу кôнчити, но такъ, що опущаеся слова и знаки ôтносячися до недостаючои матеріи. Если бы для полученья недостаючои матеріи треба тôлько коротко чекати, то треба зачекати, щобы жертва не остала несовершена.

II. Недостатки формы.

Формою св. Евхаристіи суть слова освящаючи: „Пріймите, ядите, сіе есть тѣло мое... и пійте отъ нея вси..“, черезъ котри хлѣбъ и вино въ тѣло и кровь Христову пересуществляеся; если бы про тое тіи слова або цѣлкомъ або неточно вымовивъ, то не совершилабыся Тайна.

1. Если при тое священикъ пригадае собѣ еще передъ причастіемъ, що або надъ хлѣбомъ або надъ виномъ не вымовивъ освящаючи слова, або що ихъ не належито съ опущеньемъ важнои части вымовивъ, то вымавляе ихъ тайно другій разъ, а именно надъ хлѣбомъ ôтъ словъ: „Пріемъ хлѣбъ во святыя своя...“, а надъ виномъ: „Такожде и чашу...“, — а потôмъ продовжае літургію. — Тіи сами слова належитъ мовити и при освяченью въ разѣ недостаткôвъ пôдъ І. вычисленыхъ. Мнѣніе, якобы въ такихъ случаяхъ где про недостатокъ матеріи або формы треба еще разъ освящати, треба було и призваніе св. Духа съ словами: „И сотвори убо хлѣбъ сей...“ и т. д. повтаряти, не могу подѣляти, бо тіи слова не суть освящаючи, якъ высше достаточно доказано. Тіи слова не можна николи зъ літургіи выпустити, но въ разѣ послѣдуючого освященія про недостатокъ матеріи або формы не потреба ихъ повтаряти.

2. Если священикъ ажь по спожитью агнца пригадае собѣ, що надъ нимъ не вымовивъ освящаючи слова, най возьме новый хлѣбъ, освятитъ и причащаеся, хотяй вже не есть натще.

3. Если по причащенію св. тѣла пригадае собѣ, що не освятивъ вино, най возьме новый хлѣбъ и нове вино, най освятитъ тайно обое и причащаеся.

4. Такъ само повиненъ собѣ поступити, если зробивъ ошибку при освященію хлѣба, и тое ажь по причастію св. крови собѣ пригадае.

5. Если спостереже, що освященіе обохъ матерій було неважне и то еще передъ причастіемъ, то освящае обѣ матеріи и продовжае службу; если же тое ажь по спожитью обохъ видôвъ спостереже, то вже не ма що робити, бо цѣла жертва була неважна, но треба Службу докôнчити,

III. Недостатки служителя. Тіи могутъ повстати изъ недостатку тыхъ условій, котри священикъ хотячій літургизати довженъ исповнити, а тіи суть: намѣреніе, расположенье души и тѣла, и здôбнôсть канонична. Хотяй о тôмъ предметѣ була вже по части бесѣда высше въ § 235, то однакожь для важности будутъ еще поодиноки случаи наведени.

А. Недостатки намѣренія: Священикъ хотячій літургизати обовязанъ намѣряти дѣлати тое, що Христосъ на тайнôй вечери здѣлавъ и Церковь по приказу Христа творити приказуе, т. е. хлѣбъ и вино, котре священикъ видитъ

або котре пôдъ его змыслы падае, въ тѣло и кровь Христову пересуществляти. Тое намѣреніе довжно бути дѣйствительне (intentio actualis), т. е. передъ самымъ освященіемъ возбуджене, або хоть силою перебываюче (int. virtualis), т. е. передъ літургизаньємъ возбуджене и противнымъ намѣреніемъ не знесене. Про тое:

1. Если священикъ выразно не намѣряе освящати, тôлько обрядъ літургіи совершити, або если яки частицѣ суть закрыти, такъ що священикъ не мае намѣренія ихъ освятити (бо священикъ намѣряе всегда освящати той хлѣбъ и тое вино, котре передъ собою видитъ або якимъ змысломъ спостерѣгае одже тую матерію, о котрôй знае), бо о нихъ не знае; дальше если бы намѣрявъ освятити певне число частиць, н. пр. 20, а передъ нимъ бы було 21, но ôнъ не опредѣливъ въ мысли, котрыхъ 20 хоче освятити: — то въ тыхъ трехъ случаяхъ було бы освященіе неважне, або ніяке. Если же священикъ маючій передъ собою 21 частиць, не опредѣливъ, кôлько зъ нихъ хоче освятити, то всѣ суть освячени; бо ôнъ намѣрявъ освятити тіи, котри до освяченья були приготовлени, и такъ треба собѣ всегда поступати для певности.

2. Если бы яка частиця зосунулася зъ дискоса, и священикъ бы еи ажь тогди спостерѣгъ, коли мае частицѣ до чаши змѣтати, то най еи лишитъ на дискосѣ, по причастію спожіе и не бере еи до причащенія вѣрныхъ, бо есть сомнительно, чи тая частиця остала освящена, чи нѣ.

В) Недостатки расположенья тѣлесного.

1. Если кто не есть ôтъ пôвночи натще, бо н. пр. выпивъ мало воды, взявъ медицину) и літургизае, грѣшитъ, если го не извиняе важна потреба. (Зр. §, 235).

2. Если бы кто цѣлу нôчь не спавъ, може літургизати; но если бы бувъ дуже змѣшаный, лучше най не літургизае, если не ма потребы. Очевидно, що если бы цѣлу нôчь на забавѣ або при картахъ стративъ, не повиненъ літургизати.

Г) Недостатки расположенья душевного.

1. Кто въ станѣ суспензіи, выключенія, низложенья, неключимости або инныхъ каръ церковныхъ літургизае, той вправдѣ совершае жертву, но дуже тяжко грѣшитъ и пôдпадае новымъ карамъ.

2. Если священикъ находячійся въ станѣ тяжко грѣховнôмъ и могучій выспов̂ѣдатися, безъ сповѣди літургизае, тяжко грѣшитъ.

3. Кто въ разѣ потребы літургизае съ тяжкимъ грѣхомъ, бо не мае сповѣдника, и не возбудитъ въ собѣ совершенный жаль, тяжко грѣшитъ.

4. Если пôдчасъ літургіи пригадае собѣ тяжкій грѣхъ, най возбудитъ совершенный жаль и постановитъ

чимъ скорше сповѣдатися, и най кôнчитъ літургію; бо ôтступити ôтъ престола звычайно не може про соблазнь.

Д) Инни выпадки при літургизанью.

1. Если до чаши упаде муха, паукъ, вôскъ зо свѣчки и т. п., и то передъ освященіемъ вина, то треба взяти инне вино съ водою, и освятити; если же тое станеся по освященію, то выняти ложицею, и по Літургіи спалити, а попѣлъ кинути на чисте мѣстце.

2. Коли бы до чаши упала яка отрова (Gift) або щось огидне, то чи станеся передъ освященіемъ чи по освященію, треба поставити на бôкъ, взяти инну чашу съ виномъ и водою, освятити и літургію довершити, и тамту освячену кровь зляти по Службѣ божôй осторожно на баволну и такъ довго тримати, доки не высхне, а потôмъ всё спалити. Такъ само робится съ освященымъ хлѣбомъ, если бы яка отрова на него упала.

3. Коли въ зимѣ вино въ чаши замерзае по посвященію, треба чашу изъ внѣ загрѣти, но до чаши не вливати тепле вино.

4. Если бы св. кровь вылялася на землю, або на яке тверде мѣстце, треба если можна злизати, а потôмъ зошкробати и порохъ кинути на отвѣтне мѣстце; если вылѣеся на престолъ, то треба взяти простирало, пôдложити пôдъ змачане мѣстце чашу, и тое мѣстце водою сполокати, а полоканину выляти на свое мѣстце. Такъ само треба омыти кождый предметъ, на котрый бы св. кровь вылялася.

5. Если освяченый хлѣбъ упаде на землю або на инне мѣстце, належитъ го пôдняти, а тое мѣстце добре обмыти.

6. Если бы священикъ або инный вѣрный заразъ по причастію зблювався, треба тое, що викине, спалити и мѣстце омыти.

7. Если священикъ при ôтновленью частиць въ кивоіріи спостерѣгъ, що они зопсулися, треба ихъ лишити такъ довго, доки не зопсуются, а потôмъ спалити, а попѣлъ кинути на опредѣлене къ тому мѣстце въ закристіи, о котрôмъ высше (ст. 367) була бесѣда.

Зваживши одже святôсть дѣла, яке священикъ при літургіи совершае, и розличии выпадки и недостатки, яки при совершанью того пресвятого дѣла могутъ случитися, повиненъ священикъ докладати всякого старанья, щобы исповнивъ всё ведля законôвъ Церкви, щобы черезъ исповненіе сего найсвятѣйшого дѣла не стягнувъ на себе гнѣвъ божій, но щобы заслуживъ для себе и для порученыхъ ему вѣрныхъ миръ и благословеніе ôтъ Господа.

Безкровна жертва нового завѣта пригадуе намъ всё тое, що Христосъ здѣлавъ и що еще всегда дѣлае для спасенія душъ. Се есть памятникъ всѣхъ таинствъ его житья, особливо же таинства его смерти. То житье и тая смерть мае тôлько одну цѣль: Бога прославляти черезъ спасеніе душъ. И безпрестанне совершанье того таинства повѣривъ Богъ священикови. О истинно святый, небесный чинъ оставъ намъ наданый! Для того іереи Бога вышнього, воздавайте Богу честь и славу, и служѣтъ му достойно, и памятайте всегда на слова праведного Сімеона: „Се лежитъ сей на паденіе и на востаніе многимъ". (Лук. 2., 34.)

II. ГЛАВА.

Правило церковне.

А) О правилѣ церковнôмъ въ загалѣ.

§. 238.

Понятіе и исторія. Часъ церковного богослуженія.

1. **Пôдъ правиломъ церковнымъ розумѣеся цѣле богослуженіе ôтъ святыхъ Отцѣвъ въ имени Церкви росположене и въ Церкви совершаеме.** Имя „правило" находится въ книгахъ церковныхъ, и оно есть дуже отвѣтне, бо Церковь свята не могла лишити кождому служителю церковному свободу въ опредѣленью, коли и якъ ôнъ Бога почитати и Ему служити мае, понежэ черезъ тое не мали бы совѣстни служителѣ церковни николи певности, чи они все до ихъ званія въ тôмъ взглядѣ належаще совѣстно выповнили, а легкодушни могли бы ôтъ всякого сюда ôтносячогося обовязка освободитися; дальше не було бы единства и однообразности въ совершанью богослуженія, легко могли бы повстати ереси, а въ найбôльше случаяхъ не було бы ніякого богослуженія, бо мало найшлобыся такихъ Епископôвъ и іереѣвъ, котри бы були въ состоянію уложити собѣ сами певный рядъ богослуженія. Для того Церковь послѣдуючи бож. Спасителю, котрый намъ въ молитвѣ „Отче нашъ" оставивъ певну незмѣняему форму молитвы, установила такожь певный незмѣняемый рядъ моленій, и они разомъ называются правиломъ. — До правила въ ширшôмъ значенью належатъ одже всѣ богослужебни чины разомъ съ літургіею, въ тѣснѣйшôмъ змыслѣ же тôлько всѣ тіи богослужебни чины, изъ котрыхъ щоденне богослуженіе состоитъ съ изнятіемъ літургіи, котра яко найбôльше и найсвятѣйше дѣло есть

средоточіемъ всѣхъ прочихъ богослуженій, до котрои они всѣ ôтносятся, на ню приготовляютъ, и якъ планеты ôтъ сонця свое свѣтло и тепло получаютъ.

Правило церковне состоитъ изъ слѣдуючихъ частей: Вечерня, Повечеріе, Полуноцница, Утреня, Часъ 1-, 3-, 6- и 9-ый.

Молитва есть такъ давна, якъ родъ людскій, бо прославленье Бога есть найвысша цѣль чоловѣка, и для того молитву находимо вже при сотворенью свѣта. „Гдѣ былъ еси, каже Богъ къ Іову, егда основахъ землю? егда восхвалиша мя гласомъ веліимъ вси ангели мои?" (Іов. 38., 4., 7.). Ангели божи неперестанно славословятъ Бога взываючи: „Святъ, святъ, святъ Господь Саваоѳъ, исполнь вся земля славы его" (Исаі 6., 3.), а по ихъ примѣру величавъ и чоловѣкъ Бога непрестанными славословеньми. Богъ „положилъ есть око свое на сердцахъ ихъ (с. е. людей) показати имъ величество дѣлъ своихъ: да имя святыни его восхвалятъ, и да повѣдаютъ величества дѣлъ его". (Іис. Сірах. 17., 7., 8.)

Черезъ грѣхъ первого чоловѣка змѣнився и характеръ молитвы; ôтъ теперь могла молитва бути заслужительною тôлько зо взгляду на обѣцяного Мессію, и для того суть всѣ молитвы старого Завѣта предобразительни, и якъ жертвы старозавѣтни що разъ яснѣйше и точнѣйше предображали жертву новозавѣтну, такъ видимо и въ молитвахъ старозавѣтныхъ тымъ бôльше розвитье и зближенье до молитвъ новозавѣтныхъ, чимъ бôльше „исполненіе временъ" приближалося.

а) **Въ старôмъ завѣтѣ становили молитвы важну часть богослуженія, и були такожь составлени певни и постоянни формы молитвъ, особливо псальмы.** Такъ Давидъ призначивъ точно, якъ Левіты мали Бога величати, „постави же предъ лицемъ ківота завѣта Господня отъ Левітъ, еже служити и возглашати (дѣла божія), и исповѣдати и хвалити Господа Бога Іисраилева" (І. Парал. 16., 4.); а коли побожнôсть стала упадати „повелѣ Езекія царь Левітомъ, да восхвалятъ Господа словесы Давідовыми и Асафа пророка" (II. Парал. 29., 30.); и Левіты спѣвали тіи пѣсни въ сопроводѣ музики: „И съ ними (с. е. хвалящими Господа въ пѣсняхъ) трубы и кимвалы еже возглашати, и органы пѣній божіихъ." (І. Парал. 16., 42.) **Кромѣ того бувъ такожь опредѣленый певный часъ,** коли тіи моленія мали совершатися; такъ кажеся въ книзѣ Параліпоменонъ: „И оставиша тамо предъ кіВотомь завѣта Господня Асафа и братію его, да служатъ предъ кіВотомъ выну (всегда) по вся дни" (І. Пар. 16., 37.); на иныхъ же мѣстцяхъ еще точнѣйше опредѣленый есть часъ моленій, бо до левітôвъ належало кромѣ иныхъ довжностей: „еже стояти утро хвалити, такожде и

къ вечеру“. (I. Парал. 23., 30.) **Тутъ** оджe згадуеся утренни и вечерни молитвы; на инныхъ мѣстцяхъ же находимо згадку и за инни часы молитвы; такъ каже **Давидъ** о собѣ: „Седмерицею днемъ хвалихъ тя о судьбахъ правды твоея“ (пс. 118., 164.) и „полуноцы востахъ исповѣдатися тебѣ о судьбахъ правды твоея“ (пс. 118., 62.), а на иннôмъ мѣстци: „Вечеръ и заутра и полудне повѣмъ и возвѣщу, и услышитъ гласъ мой“ (пс. 54., 18.). Такъ само вѣдомо, що пророкъ **Даніилъ** „въ три времена дне бяше преклоняя колѣна своя, моляся предъ Богомъ своимъ“ (Дан. 6., 10.). Старозавѣтна **Церковь** мала оджe певни опредѣлени богослужебни чины, котри въ опредѣленый часъ дня ôтправлялися.

в) **Тое находимо и въ христіаньскôй Церкви въ совершеннôмъ видѣ.** Що христіане ôтъ самого початку мали певни богослуженія и молитвы, хотяй еще не зовсѣмъ опредѣлени, и тіи молитвы въ певни часы ôтправляли, посвѣдчаютъ **книги св. Письма**. О первыхъ христіянахъ оповѣдаютъ **Дѣянія Апостольски**, що були „по вся дни терпяще единодушно въ Церкви“ (2., 46.), т. е. що они кождого дня збиралися на молитвы, и то въ певни опредѣлени часы, именно въ тіи сами часы, на котри и теперѣшне богослуженіе призначене. Такъ **Христосъ** молився цѣлу нôчь, рано и вечеръ (Лук. 6., 12.); **Апостолъ Павелъ и Сіла** молятся о пôвночи въ вязници (Дѣян. 16., 25.); въ третій часъ зôйшовъ **Духъ св.** на Апостолôвъ на молитву зôбраныхъ (Дѣян. 2., 15.); въ шестый часъ выходитъ **Петръ** на горницю помолитися; о девятôмъ часѣ идутъ **Апостолы Петръ и Іоанъ** до храма помолитися (Дѣян. 3., 1.); о всѣхъ оджe тыхъ часахъ, на котри наше богослуженіе расположено, споминае Письмо св. яко о такихъ, котри вже за часôвъ Апостольскихъ були молитвѣ посвящени. О тыхъ самыхъ часахъ споминаютъ на многихъ мѣстцяхъ и **Евангелисты**, именно: въ притчѣ о господинѣ винограда кажеся, що ôнъ выходивъ за робôтниками рано, потôмъ о третôй, шестôй, девятôй и одинайцятôй годинѣ (Мат. 20.); у **Марка** (13., 35.) напоминае насъ **Христосъ**: „Бдите убо, не вѣсте бо, когда Господь дому прійдетъ, вечеръ, или полуноцы, или въ пѣтоглашеніе (коли когуты спѣваютъ, т. е. надъ раномъ) или утро“.

Тое посвѣдчае такожь преданіе церковне. Такъ св. **Игнатій** напоминае вѣрныхъ: „Ревнуйте и собирайте ся частѣйше на благодареніе и славословіе Бога; бо кôлько разъ вы собиретеся, ослабляеся сила Сатаны и уничтожаются его враждебни пôдступы“; — св. **Юстинъ М.** († 165) згадуе такожь о собраніяхъ христіянъ на молитвы, а о св. **Евгеніи**, настоятельцѣ одного монастыря, оповѣдае ей житьеписецъ **Герібертъ**,[1]) що она всѣ часы, вечерню, полунощницю и

[1]) Rosevidas, de vitis Patrum l. I. c. 9.

утреню такъ совѣстно ôтправляла, що за великій грѣхъ собѣ почитала, если бы тôлько найменьшу часть опустила. **Тертулліанъ** споминае въ своѣй апологіи о нôчныхъ собраніяхъ (coetus antelucani) христіянъ, на котрыхъ они пѣсни въ честь Христа спѣваютъ;[2]) а на иннôмъ мѣстци вычисляе поименно годины тыхъ собраній кажучи:[3]) „Понеже св. Лука оповѣдае, що третій часъ, коли святый Духъ зôйшовъ на Апостолôвъ, бувъ часъ молитвы, потôмъ и шестый часъ, коли Петро выйшовъ въ горницю помолитися, и девятый часъ, коли Апостолы ишли до храма на молитву, якъ же не могли бысьмо узнати, що, хотяй всегда и всюди можна молитися, тіи три годины суть особлившими часами молитвы? Се посвѣдчае примѣръ Даніила, котрый три разы на день моливсяʺ. О тыхъ часахъ молитвы говоритъ и **Климентъ Александрійскій**,[4]) а особливо точно говоритъ о тôмъ предметѣ св. **Кипріанъ**,[5]) котрый вычисляе часы молитвы именно: полунощницю, утреню, третій, шестый и девятый часъ и вечерню, и каже, для чого христіяне особливо въ тіи часы молилися. **Апостольски Конституціи**[6]) выразно приписуютъ: „Молитеся рано, о третôмъ, шестôмъ и девятôмъ часѣ, вечеръ и въ пѣтоглашеніе. Рано повинни мы дяковати Богу, що насъ просвѣтивъ: о третôмъ часѣ, понеже въ тôмъ часѣ Пилатъ засудивъ Іисуса; о шестôмъ часѣ, бо тогди Іисуса прибили на крестъ; о девятôмъ часѣ, бо тогди возмутилося всё и протряслося надъ злобою юдейскою; въ вечеръ, понеже Богъ давъ намъ нôчь для спочинку ôтъ трудôвъ дневныхъ; въ пѣтоглашеніе (коли когутъ пѣе, бо вже зближаеся день, въ котрый мы маемо творити дѣла свѣтла“. — Зъ четвертого и пятого столѣтія посвѣдчаютъ тое св. Отцы **Аѳаназій, Василій, Григорій Наз.** и **Златоустъ**, а на западѣ св. **Амврозій** и **Іеронимъ**, зъ котрыхъ наводжу тôлько трехъ. Такъ каже св. **Аѳаназій**:[7]) „Восходяче сонце най видитъ книгу (т. е. св. письмо) въ твоихъ рукахъ. О третôмъ часѣ молися, бо тогди приготовляли крестное дерево; о шестôмъ часѣ молися въ псальмахъ съ плачомъ и воздыханіемъ, бо тогди роспяли Сына божого; о девятôмъ часѣ занимайся зновъ имнами и славословіемъ, бо тогди умеръ Христосъ на крестѣ; о дванайцятôмъ часѣ довженъ есть довше молитися. О пôвночи востани и величай Господа Бога твоего въ имнахъ. Рано ôтмавляй псаломъ: „Боже, Боже мой къ тебѣ утренюю“ и „Хвалите Господа“. Св. **Василій**[8]) пише такъ:

[2]) Tertull. Apolog. c. 39.
[3]) Tertull. de jejunio c. 10.
[4]) Stromat. l. 7.
[5]) De oratione dominica c. 35. et 36.
[6]) Lib. 8. c. 34.
[7]) De virginitate n. 12.—20.
[8]) Regula fus. explicat. interrog. 37.

„Суть певни часы для молитвы выбрани, понеже каждый зъ нихъ пригадуе намъ певне благодѣяніе боже. Рано молимося, щобы перши гадки душевни Богу посвятити, и щобы не допустити до серця яке дочасне старанье, докисьмо не потѣшилися гадкою о Бозѣ, якъ и писано есть: „Помянухъ Господа и возрадовахся". Не повиннисьмо скорше приступити до щоденныхъ занятій, доки (въ первôмъ часѣ) не задосытьучинимо словамъ: „Къ Тебѣ помолюся, Господи заутра услыши гласъ мой, заутра предстану Ти и узриши мя" (пс. 5.). — О третôмъ часѣ собираются всѣ братя на молитву, щобы згадаючи за дары Духа святого, котри около того часу Апостоламъ удѣлени були, всѣ единедушно его почитали и молили, щобъ удостоивъ и ихъ участія его освящаючои благодати, и щобы ихъ провадивъ на дорозѣ праведности, и тымъ послѣдують тому, котрый сказавъ: „Сердце чисто созижди во мнѣ Боже, и духъ правъ обнови въ утробѣ моей. Не отверзи мене отъ лица твоего, и духа твоего святаго не отими отъ мене" (пс. 50.). — Такожь и о шестôмъ часѣ уважаемъ молитву за потрѣбну, по примѣру святыхъ, у котрыхъ стоитъ написано: „Вечеръ и заутра и полудне повѣмъ и возвѣщу и услышитъ гласъ той" (пс. 54.). О тôмъ часѣ довжнисьмо ôтмавляти псаломъ девятдесятый, щобысьмо були певни ôтъ бѣса полуденного. — Що о девятôмъ часѣ молитва намъ потрѣбна, учатъ сами Апостолы, понеже читаемъ въ исторіи, що Петро и Іоанъ ходили о 9. годинѣ до храма. — Коли день скôнчится, довжнисьмо дяковати за всё, що намъ сего дня удѣлено, и вызнати всё, щосьмо провинили; бо щобы на будучнôсть ôтъ грѣхôвъ ухоронитися, пожиточно есть згадати за содѣлани грѣхи. — Коли нôчь наступае, слѣдуе прошеніе (повечеріе), щобы нашъ ôтпочинокъ нôчный бувъ свобôдный ôтъ соблазни, страха и беззаконій; для того и о тôй годинѣ мовится 90. псаломъ. (На великôмъ повечерію; на малôмъ есть отвѣтна молитва: И даждь намъ на сонъ грядущымъ.) — О пôвночи есть молитва потрѣбна якъ учимося ôтъ св. Павла и Сілы въ дѣяніяхъ апостольскихъ. Тое потверджае и псалмопѣвецъ кажучи: „Полунощи востаяхъ, исповѣдатися тебѣ о судьбахъ правды твоея"(пс.118.). — Передъ появленьемъ першои раннои зорѣ довжнисьмо такожь собиратися на молитвы, и стеречися, щобы день не заставъ насъ въ постели. Довжнисьмо послѣдавати тому, котрый каже: „Предвариста очи мои ко утру, поучитися словесемъ твоимъ" (пс. 118., 148.). (Есть бесѣда о полунощници.) Жадне зъ наведеныхъ богослуженій не можна опустити, бо ихъ цѣль есть, щобысьмо всё, що дѣлаемо, до прославленья Бога и Христа ôтносили". Изъ наведеныхъ слôвъ св. Василія показуеся, що рядъ щоденного богослуженія бувъ вже за часôвъ того великого Учителя церковного такій самъ, якъ и нынѣ, и що въ составъ поодинокихъ

чинôвъ входили тіи сами псальмы, якъ и нынѣ. Св. Іоаннъ Златоустъ[9]) говоритъ такъ: „Коли когутъ пѣе, приходитъ настоятель и будитъ всѣхъ. Коли всѣ встали, спѣваютъ пророчески имны, котри имны суть пожиточни и любовію Бога наповнени. „Седмерицею днемъ хвалихъ тя о судьбахъ правды твоея" (пс. 118., 164.). . . . Передъ досвѣтомъ спочиваютъ мало, . . . а коли день настане, совершивши молитвы утренни берутся до читанья Письма святого. . . Потôмъ ôтправляютъ часъ третій, шестый, девятый и вечерни молитвы, и дѣлячи день на чотыри части, въ кожду почитаютъ Бога псальмопѣніемъ и имнами". То само посвѣдчаютъ и св. Отцѣ западнои Церкви, особливо св. Августинъ и Кассіанъ, у котрыхъ тіи сами часы молитвѣ посвячени находимо.

Отъ найдавнѣйшихъ часôвъ находилися одже въ Церкви певни молитвы, котри въ певни часы ôтправлялися, и то въ тіи сами часы, якъ и теперь. Всѣ тіи богослуженія ôтправлялися всенародно, т. е. не тôлько клиръ, но и міряне сходилися на тіи богослуженія, якъ показуеся зъ приказа Конституцій апостольскихъ: „Собирайтеся щоденно, рано и вечеръ, на псальмопѣніе и молитвы въ домѣ Господнôмъ",[10]) и „Молѣтеся рано, о третôмъ, шестôмъ и девятôмъ часѣ, вечеръ и въ пѣтоглашеніе". А св. Ефремъ Сирійскій[11]) напоминае: „Являйтеся въ Церкви всегда въ ночи, рано и въ полудне, мужѣ и жены, богати и убоги, рабы и свободни, старцѣ и молодцѣ, на празднованье таинъ божихъ; собирайтеся ревно, и жертвуйте Господеви працю рукъ вашихъ. Якъ Ангелы небесни повинни и вы служити Богу со страхомъ и радоватися съ трепетомъ, повиннисьте плакати, воздыхати и просити". — Если кто про яку ни будь перешкоду не мôгъ на тіи богослуженія до Церкви удатися, то обовязанъ бувъ ихъ дома ôтправити: „Если въ Церкви не можна зôбратися, то повиненъ каждый дома псальмы ôтмавляти и молитися".[12]) Що истинно вѣрни брали великій удѣлъ въ псальмопѣнію, показуеся зъ свѣдоцтва св. Іеронима,[13]) котрый такъ пише: „Где ни будь обернешъ ся, спѣвае рôльникъ при плузѣ аллилуіа. Жнецъ заохочаеся въ потѣ чола псальмами, а виноградникъ, который обрѣзуе виноградъ, спѣвае псальмы Давида. Таки суть въ тôй околици (коло Виѳлеема) пѣсни, таки спѣвы любовни. Се радôсть пастыря, се оружіе рôльника". Подôбно говоритъ еще Преп. Веда[14]) о своихъ часахъ.

---

[9]) In I. Timoth. hom. 14. opp. t. XI. col. 576.
[10]) L. II. c. 59.
[11]) De fest. diebus et de dignit. div. myster. sermo opp. t. I. p. 9.
[12]) Const. Apost. l. II. c. 59.
[13]) Ep. 46. Paul. et Eust. ad Marcell. opp. t. l. col. 206.
[14]) Hist. Angliae l. 4. c. 18.

Однакожь вже коло четвертого столѣтія сталися міряне ôтъ тыхъ богослуженій ôттягати, и тôлько клиръ съ тымъ бôльшою ревностію ихъ совершавъ, и Церковь по всѣ часы на тое наставала и настае, щобы клиръ всѣ богослужебни чины въ составъ правила церковного входячи точно и совѣстно ôтправлявъ. Но о тôмъ предметѣ буде еще на иннôмъ мѣстци бесѣда.

3. Наконецъ тутъ еще належитъ сказати, для чого власно згадани часы, якъ: вечеръ, пôвнôчь, пѣтоглашеніе, утро, часъ первый, третій, шестый и девятый, були на молитву призначени, и якій подѣлъ часу тутъ мае розумѣтися?

Християне приняли тіи годины яко часъ молитвамъ посвяченый зо старого завѣта, и молячися такъ въ певни годины цѣлого дня, хотѣли тымъ исповнити приказъ святого Письма: „Непрестанно молитеся"; а въ старôмъ завѣтѣ зависѣло опредѣленіе тыхъ часôвъ на молитву ôтъ тогдашного подѣла дня и ночи. Исраилтяне начинали день ôтъ вечера на основѣ книги Бытія, и дѣлили го на день и нôчь (Быт. 1., 4.), и протое цѣлый нашъ день называеся въ св. Письмѣ „νυχθήμερον", т. е. день и нôчь (II. Кор. 11., 25.), и розличали часъ свѣтла и часъ ночи, такъ що до свѣтла причисляли рано (утро), полудне и вечеръ. (Исходъ 16., 12. — Второз. 28., 29.)

По поворотѣ зъ плѣни Вавилоньскои дѣлили Евреи день на годины, и то на 12 годинъ (Дан. 4., 16.), и числили ихъ ôтъ схода сонця; перша година еврейска одже есть ведля нашого численья шеста; трета еврейска (Мат. 20., 3.) есть наша девята; шеста и девята година еврейска есть наша дванайцята и трета съ полудня (Мат. 20., 5.), а одинайцята година еврейска есть наша пята съ полудня. Того подѣла дня тримаеся св. Матѳей въ евангеліи, а св. Іоанъ, котрый писавъ особливо для жителей малои Азіи, числитъ годины дня ведля звычаю Римского, котри день зачинали ôтъ пôвночи.

Нôчь дѣлили Евреи давнѣйше на три части або бдѣнія, и перше бдѣніе тревало ôтъ смерка до пôвночи, т. е. до десятои годины въ ночи (Плачь Іерем. 2., 19.), друге бдѣніе обнимало часъ ôтъ десятои передъ пôвночію до другои по пôвночи або до пѣтоглашенія, т. е. коли когуты зачинаютъ пѣти (Суд. 7., 19.), а трете бдѣніе тревало ôтъ пѣтлоглашенія до стражи утреннои або ажь до свѣта. (Исход. 14., 24. І. Царст. 11., 11.) Понеже одже день съ ночію бувъ подѣленый на 7 головныхъ частей, мôгъ Пророкъ Давидъ сказати: „Седмерицею днемъ хвалихъ тя о судьбахъ правды твоея" (пс. 118., 164.), понеже въ кождый зъ тыхъ часôвъ славивъ Бога. — Но за часôвъ Христа дѣлили Евреи нôчь по примѣру Римлянъ на чотыри стражи або части, зъ котрыхъ кожда обнимала три годины. Перша нôчна стражь (vigilia) называючася въ св.

Письмѣ „поздѣ" або „вечеръ" (ὄψε) тревала ôтъ змраки до 9. годины, друга (пôвнôчь, μεσονύχτιον) ôтъ 9. до 12. годины, трета (пѣтоглашеніе, ἀλεκτοροφωνία) ôтъ 12. до 3. годины по пôвночи, а четверта нôчна стражь (утро, πρωΐ) ôтъ третои годины до шестои. Тіи ночни стражи называются въ книгахъ церковныхъ бдѣніями, и о всѣхъ чотырохъ говоритъ Інсусъ Христосъ у Марка (13., 35.): „Бдите убо: не вѣсте бо, когда Господь дому пріидетъ, вечеръ, или полунощи, или въ пѣтлоглашеніе, или утро". Той подѣлъ часу бувъ въ житью обывательскôмъ дуже важный, якъ посвѣдчае Тертулліанъ,*) згадани часы дня „були и въ общôмъ житью важнѣйши, бо они роздѣляли день, порядковали справы, и они були публично объвѣщани", особливо же бувъ той подѣлъ часу важный для войска, бо въ тіи часы ôтмѣнялися стражи (варты), и въ слѣдствіе того стався той подѣлъ часу важнымъ и въ житью церковнôмъ. Бо кождый християнинъ уважаеся яко воинъ Бога вышнього, и яко такій стоитъ въ службѣ Бога, для того якъ мірски воины въ тіи часы починали нову службу, такъ и вѣрни яко воины божи ставали въ тіи часы въ нову службу божу, або въ тіи особливо часы воздавали Богу честь и славу. То здаеся бути найпростѣйша и найприроднѣйша причина, для чого власно згадани часы були молитвѣ и богослуженію посвячени. Всяки инни выводы, якъ н. пр. изъ символичного значенья числа 7 и инни, не суть основани.

Если одже составимо численье часу, яке въ книгахъ церковныхъ находимо, съ нашимъ численьемъ; то показуеся слѣдуюче: Пôдъ вечеромъ або поздѣ книгъ церковныхъ розумѣеся наша 7-а, 8-а и 9-а година вечерна; пôдъ полунощію наша 10-а, 11-а и 12-а година въ ночи; пôдъ пѣтоглашеніемъ наша 1-а, 2-а и 3-а година по пôвночи, а пôдъ утромъ 4-а, 5-а и 6-а година рано. Часъ первый обнимае часъ ôтъ 6-ои до 9-ои годины, часъ третій ôтъ 9-ои до 12-ои; часъ шестый ôтъ 12-ои до 3-ои съ полудня, а часъ девятый ôтъ 3-ои до 6-ои годины съ полудня. Наконецъ примѣчаеся, що всѣ чотыри ночни стражи, одже ôтъ 6-ои годины вечера належатъ ведля церковного численья до слѣдуючого дня, понеже день церковный зо взгляду на богослуженіе начинаеся вечеромъ.

§.239.

Идеа и цѣль церковного правила.

Идеа и цѣль церковного правила стоитъ въ тѣснôй звязи съ цѣлію Церкви; а найвысша задача и цѣль Церкви есть упавшій рôдъ людскій до соединенія съ Богомъ, або до первобытнои святости припровадити. Но первобытне состо-

*) De jejun c. 10.

яніе чоловѣка состояло въ неперерывно̂мъ живо̂мъ соединенію съ Богомъ, въ зрѣнію Бога, въ житью по воли божо̂й, въ живо̂мъ почутью зависимости о̂тъ Бога, и въ всегдашно̂мъ о̂тношенью всѣхъ добръ до Бога. Церковь про тое хотячи тое первобытне состояніе въ родѣ людско̂мъ возстановити, мае задачу утримовати всегдашне соединеніе съ Богомъ, а тое дѣлае черезъ богослуженія входячи въ составъ церковного правила. Бо черезъ тіи молитвы остае чоловѣкъ въ всегдашно̂мъ общенію съ Богомъ, тыми молитвами узнае свою зависимо̂сть о̂тъ Бога, ними проситъ Бога о всё для его тѣлесного и душевного блага потрѣбне, и дякуе Богу за получени блага.

Дальше понеже Церковь мае задачу возстановити первобытне состояніе чоловѣка, и зъ Церкви воинствуючои здѣлати Церковь тріумфуючу, для того отвѣтно есть, щобы она була образомъ тои тріумфуючои Церкви, а то дѣеся зновъ черезъ богослуженія правила церковного, котрыми Церковь по примѣру небесныхъ силъ Бога неперестанно величае. „Годилобы ся, каже св. Амврозій*), щобысьмо наслѣдовали стражи небесного Іерусалима, котрыхъ задачею честь Бога неперестанно славословити, котри на стѣнахъ вѣчного города поставлени весь день и всю но̂чь не мовчатъ, но всегда возглашаютъ: Святъ, святъ, святъ Господь Саваоѳъ. Но понеже мы часто есьмо принуждены перервати славословія божи, то хотяй въ опредѣлени часы довжнисьмо отвирати наши уста“.

Для осягненья тои цѣли довжна Церковь всегда поборювати ворога спасенія, князя міра сего, котрый ходитъ „яко левъ рыкая, ищя кого поглотити“; а найсильнѣйше къ тому оружіе есть кромѣ поста молитва. Для того молится Церковь день и но̂чь, и прибѣгае въ помо̂чь своимъ дѣтямъ, щобы остоялися противъ напастей вражіихъ, и не упали въ борбѣ съ ворогомъ спасенія.

Церковь есть дальше посередницею межи Богомъ и людьми, для того въ безперестанныхъ молитвахъ двигае свои руки до Бога, щобъ о̂тъ него получити благодати, и тыми самыми молитвами складае передъ божимъ престоломъ жертвы своихъ дѣтей, щири молитвы; для того безперестанне занятіе Церкви есть и зъ того взгляду молитва, котру Церковь Богу приноситъ въ правилѣ церковно̂мъ.

Въ ко̂нци Церковь представляе о̂ткупленый родъ людскій, уважаеся про тое власностію Бога, и зъ вдячности за тую превелику благодать приносится въ молитвахъ церковного правила всегда Богу въ жертву.

Правило церковне мае одже свою причину въ идеи и задачи Церкви, и для того видимъ, що оно хотяй

*) Ep. 27.

не въ теперѣшно̂мъ видѣ, но въ сущности есть такъ давне якъ сама Церковь. Въ сущности находимо го вже за часо̂въ апостольскихъ, оно постепенно розвивалося, доки трудами великихъ святителей и Учителей церковныхъ о̂тъ св. Василія до Іоанна Дамаскина прибрало той видъ, якій нынѣ въ нашихъ книгахъ церковныхъ мае.

Идеа и цѣль правила церковного есть одже представленье житья Церкви.

Но кромѣ того можна цѣле правило церковне и его поодиноки части о̂тносити такожь до инныхъ предмето̂въ, и зъ нихъ его идеу и цѣль выводити, якъ истинно многи св. Отцѣ и Писателѣ церковни дѣлали, котри въ поодинокихъ частяхъ правила церковного видѣли представленье св. Тройцѣ, або дѣлъ Іисуса Христа. Но съ тымъ дастся погодити головна идеа правила церковного, котра ведля сказаного состоитъ въ представленью житья церковного; бо если идеа правила церковного о̂тносится до св. Тройцѣ або до житья и дѣланья Спасителя, то тымъ кажеся то̂лько, що житье Церкви есть образомъ Бога въ Тройци св. единого, образомъ воплощеного Сына божого. Такъ толкуютъ идеу правила церковного многи Отцѣ восточнои и западнои Церкви. Такъ н. пр. св. Аѳанасій[2]) составляе правило церковне съ страстію Христовою; св. Василій[3]) выпроваджае поодиноки чины правила церковного зъ примѣра Святыхъ; св. Кипріанъ[4]) выводитъ ихъ изъ понятія св. Тройцѣ кажучи, що въ правилѣ церковно̂мъ всюди приводится намъ на гадку свята Тройця.

Мистики середныхъ вѣко̂въ о̂тносили поодиноки чины правила церковного исключно до Христа, и то або до цѣлого житья и дѣланя або то̂лько до страстей Христовыхъ. Н. пр. каже Hugo a S. Victore:[5]) „Хотяй мы всегда повинни Бога хвалити, то однакожь маемо тую довжно̂сть особливо о по̂вночи, рано, о першо̂мъ, трето̂мъ, шесто̂мъ и девято̂мъ часѣ, вечеръ и въ повечеріе. Бо о по̂вночи Христосъ родився, рано воскресъ о̂тъ мертвыхъ, о першо̂й годинѣ остало его воскресеніе женамъ обѣцене, о трето̂й зо̂йшовъ Духъ св. на Апостоло̂въ, о шесто̂й Христа роспяли, а о девято̂й годинѣ Христосъ умеръ. Въ вечеръ розмышляемъ о второ̂мъ приходѣ Спасителя при ко̂нци свѣта, а въ повечеріе станеся радо̂сть святыхъ въ день суда совершена“. — Инни о̂тносили чины правила церковного до страданій Христа, и тое выражаютъ въ слѣдуючихъ стихахъ:[6])

[2]) De virginit. n. 12. opp. t. IV. ed. Migne col. 264 ss.
[3]) На наведено̂мъ мѣстци въ §. 237.
[4]) De oratione Domin.
[5]) Speculum de eccles. myster. c. 3.
[6]) Div. Psalmod. c. 2., §. 3., n. 2.

„Hae sunt septenis propter quae psalimus horis.
Matutina ligat Christum, qui crimina purgat.
Prima replet sputis. Causam dat Tertia mortis.
Sexta cruci nectit. Latus ejus Nona bipertit.
Vespera deponit. Tumulo Completa reponit.“

На основѣ того символичного поясненья составлени суть образы находячихся въ многихъ давнѣйшихъ молитвословахъ, такъ н. пр. въ молитвословѣ Перемыского выданья зъ р. 1847.

Еще инни составляли седмораке число чинôвъ церковного правила (понеже часъ 1-ый становитъ съ утреною цѣлôсть) съ освяченымъ числомъ 7. и кажутъ, що мы седмочастнымъ правиломъ церковнымъ воздаемо Богу честь и подяку за седмодневне сотворенье свѣта, а инни еще инакши поясненья того предмета повымышляли. *)

Застановившися надъ содержаньемъ поодинокихъ чинôвъ правила церковного и надъ часомъ, коли они ведля устава маютъ совершатися, находимо въ нихъ истинно многи точки, котри насъ поводуютъ видѣти въ нихъ кромѣ общои и загальнои идеи, с. е. представленья житья церковного такожь представленье цѣлого дѣла ôткупленья рода людского, въ раи падшому чоловѣкови обѣцяного и крестною смертiю Христа совершеного. Правило церковне представляе намъ житье Церкви, но понеже тое житье тôлько черезъ Христа и въ Христѣ есть можливе, для того оно показуе намъ такожь всё, що единородный Сынъ божій ведля отвѣчного совѣта божого для нашого спасенія здѣлавъ. И такъ вечерня, котрою правило церковне начинаеся, показуе намъ счасливе состояніе рода людского, его паденіе, обѣтницю Мессіи, приготовленье рада людского на его приходъ и рождества Сына божого. Слѣдуючи чини, именно повечеріе, полунощниця и початокъ утрени представляютъ молодый вѣкъ Іисуса, коли ôнъ въ тишинѣ свѣту незнаемый приготовлявся на дѣло ôткупленья рода людского; Утреня ôтъ „Богъ Господь и явися“ представляе Христа яко Учителя вселеннои; часъ первый доповняе гадки утренѣ, часъ третій пригадуе (псальмами 16. и 24.) тую хвилю, коли Юдеи постановили убити Христа, часъ шестый представляе Христа на крестѣ страждущого, а часъ девятый съ обѣдницею згадуе послѣдни хвилѣ Спасителя, его страшни страданія въ пс. 83. и 84. высказани, и предсказанье его прославленья въ пс. 85. Точнѣйше буде тая гадка переведена при поодинокихъ чинахъ, тутъ тôлько належитъ примѣтити, що поодиноки чины можна такожь и до инныхъ, якъ тутъ наведеныхъ событій, ôтносити, и хотяй се поясненье не можна ставити яко едино правдиве и неоспориме, то однакожь яко таке, котре найбôльше отвѣчае поясненьямъ св. Отцѣвъ и найлучше здаеся отвѣчати головному содержаню поодинокихъ чинôвъ правила церковного и его головнои идеи. Въ прочômъ понеже таки поясненья не суть догматомъ, то для оправданья ихъ най послужатъ слова св. Августина: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas“.

*) Зр. Fluck, Liturgik II. 389.

§. 240.

Кто обовязанъ ôтправляти церковне правило?

Що въ первыхъ вѣкахъ всѣ вѣрни, не тôлько клирики, сходилися до Церкви на ôтправу правила церковного, видѣлисьмо вже высше; но коли міряне що разъ рѣдше стали учащати на тіи богослуженія, а наветъ и літургію стали залишати, видѣлася Церковь споводована при змѣненыхъ обстоятельствахъ ôтступити ôтъ строгости закона и мірянамъ тôлько приказала на літургію ходити, а совершанье правила церковного остало довжностію священьства. Въ западнôй Церкви остала тая довжнôсть якъ найточнѣйше опредѣлена, и кождый священикъ латиньского обряда обовязанъ щоденно ôтправляти цѣле правило церковне (recitare breviarum) пôдъ тяжкимъ грѣхомъ и съ обовязкомъ воздаянія (sub onere restitutionis), т. е. если бы не ôтмовивъ щоденно цѣлый бревіаръ, не тôлько тяжко грѣшитъ, но кромѣ того обовязанъ въ совѣсти припадаючу часть доходôвъ изъ своеи бенефиціи на побожни цѣли дати ведля засады: „Beneficium propter officium“.

Не такъ ясный есть той предметъ зо взгляду на священикôвъ греческого обряда. Есть въ загалѣ мнѣніе, що священики гр. каѳ. обряда не суть обовязани щоденно ôтправляти правило Церковне. Но хотяй треба признати, що у насъ не ма въ тôмъ взглядѣ такъ ясного законного опредѣленія якъ въ латиньскôй Церкви, то однакожь ани на хвилю не можна согласитися съ наведенымъ мнѣніемъ, противно и священики гр. каѳ. обряда обовязани суть ôтправляти щодень правило церковне, чого доказомъ есть преданіе Церкви восточнои. Такъ: *a)* Св. Отцѣ, котри вѣрныхъ до пильного участія въ тыхъ богослуженіяхъ напоминаютъ, тымъ самымъ вымагаютъ и предполагаютъ, що священики, яко „соль земли, свѣтъ міру“ даютъ вѣрнымъ въ тôмъ взглядѣ добрый примѣръ; бо певно не могли бы вымагати ôтъ мірянъ того, до чого клиръ, избрани сынове божи, не суть обовязани, Згадую тôлько высше наведени примѣры Апостолôвъ и слова св. Отцѣвъ: Игнатія М., Юстина Мученика, Конституцій Апостольскихъ, Аѳаназія, Василія и Златоуста (§. 237), изъ котрыхъ видно, якъ велику вагу клали тіи св. Отцѣ на точне

ôтправлянье правила церковного. — *в)* Що истинно клиръ восточнои Церкви и въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ бувъ обовязанъ ôтправляти правило церковне, посвѣдчае и тое обстоятельство, що и власть мірска на тое въ выразныхъ законахъ наставала; такъ роспоряджае книга законôвъ Юстиніаньска: „Sancimus, ut omnes clerici per singulas ecclesias constituti, per se ipsos psallant nocturna, et matutina, et vespertina, ne ex sola ecclesiasticarum rerum consumptione clerici appareant; nomen quidem habentes clericorum, rem autem non implentes clerici, circa liturgiam Domini Dei. Si enim multi laicorum, ut suae animae consulant, ad ecclesias confluentes, studiosi circa psalmodiam ostenduntur, quomodo non fuerit indecens, clericos ad id ordinatos, non implere suum munus? Quapropter omnino clericos psallere jubemus, et ipsos inquiri a Deo amantissimis pro tempore episcopis, et duobus primis presbyteris cujusque ecclesiae et ab eo, qui vocatur Archon vel Exarchus, et ab Ecdico sive defensore cujusque ecclesiae: et eos, qui inventi non fuerint inculpate in liturgiis perseverantes, extra clerum constitui. Nam qui constituerunt vel fundarunt sanctissimas ecclesias pro sua salute et communis rei publicae, reliquerunt illis substantias, ut per eas debeant S. liturgiae fieri, et ut in illis a ministrantibus piis clericis Deus colatur“. (Codex legis Just. lib. l., tit. III., leg. 42., §. 10.)

Если же власть мірска такій законъ выдавати могла, (хотяй тое властиво до власти церковнои належало) то се явно доказуе, що истинно клиръ восточнои Церкви бувъ обовязанъ ôтправляти правило церковне, и що о тôй довжности були всѣ пересвѣдчени, тôлько не всѣ тую довжнôсть исповняли, если ажь мірска власть имъ тое пригадовати була споводована. Если бы законы Церкви восточнои не приписовали клиру щоденне ôтправлянье правила церковного, то безъ сомнѣнія мірска власть не могла бы була такій законъ выдавати. *г)* И въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ приказовала Церковь восточна своему клиру ôтправляти правило церковне, якъ посвѣдчае Номоканонъ и книга „Правила“ составлена изъ розличныхъ законныхъ книгъ восточнои Церкви. Глава 66. Правилъ каже: „Священикъ, который не ôтправляе часы и літургизае, грѣшитъ“; а гл. 72. каже: „Всѣ священники обовязани въ день и въ ночи ôтправити правило, т. е.: 1. Полунощницю на памятку воскресенія и второго пришествія Христового. 2. Утреню съ часомъ первымъ въ благодареніе, що по тьмахъ возсіяло свѣтло Евангелія; 3. Часъ третій, въ который Духъ святый зôйшолъ на Апостоловъ просвѣтившихъ міръ своею наукою. 4. Часъ шестый, въ котрый Христосъ роспятый стеръ грѣхъ Адама. 5. Часъ девятый, въ котрый Христосъ смертію своею смерть побѣдивъ. 6. Вечерню, понеже къ вечеру Христосъ воплотивсяôтъ Духа святого. 7. Повечеріе, щобысьмо въ ночи спочи-

вали съ Христомъ и въ надѣю будущого дня“.*) — Для того *д)* справедливо каже крылошанинъ пôзнѣйше Епископъ греко каѳолическій Велико Варадскій Дръ Паппъ-Силагі (въ своѣмъ дѣлѣ въ*) нотѣ наведенôмъ ст. 371.): „Ad cultum divinum (до богослуженія) spectant etiam horae Canonicae, seu officium divinum ex psalmis, hymnis, variisque precibus et lectionibus eum in finem compositum, ut Clerici illud, ceu peculiarem cultus divini partem, in Ecclesia, cui adscripti sunt, tum recitando, tum canendo certis quotidie horis peragerent. Ad opinionem autem illorum refutandam, qui adstruunt, Clericos orientalis ritus non obligari horas canonicas extra chorum persolvere, interrogatione hac de re a Maronitarum Patriarcha apud S. Sedem Apostolicam facta, Gregorius XIII. Pontifex respondit: Tenentur etiam omnes ordinati ad horas canonicas, non solum beneficiati sed etiam qui sunt in sacris sine beneficio“. Такъ одже законы восточнои Церкви обовязуютъ клиръ до щоденного ôтправляньня правила церковного и не може пôдлежати ни найменьшому сомнѣнію, що и нашъ клиръ мае той обовязокъ; для того *е)* примѣръ боговѣйныхъ старшихъ священикôвъ нашихъ, хотяй може не такъ всесторонно образованыхъ но въ Письмѣ св. и книгахъ церковныхъ глубоко ученыхъ, показуе, що они истинно совѣстно исповняли той обовязокъ, и щоденно ôтправляли правило церковне, якъ посвѣдчаютъ сами молитвословы по нихъ оставшіися.

Не треба въ прочôмъ лякатися, якобы совѣстне ôтправленье правила церковного заняло священикови цѣлый день; нѣ, для ôтчитанья общого правила, яке въ нашихъ молитвословахъ іерейскихъ находится, выстарчитъ о много коротшій часъ. Зо всѣмъ невмѣстно есть наконецъ казати, що то все есть тôлько для монахôвъ; бо если бы тое тверджене було правдиве, то тогди властиво не треба бы молитвословôвъ іерейскихъ, но по крайнои мѣрѣ молитвословôвъ монашескихъ. Если же власть церковна позваляе печатати молитвословы іерейски, и великій натискъ кладе на тое, щобы кождый іерей такій молитвословъ мавъ, то безъ сомнѣнія дѣлае то для того, що кождый священикъ обовязанъ ôтправляти правило церковне. Близше буде о сѣмъ предметѣ бесѣда въ третôй части.

В) О правилѣ церковнôмъ въ особенности.

§. 241.

Подѣлъ росправы.

Основа и форма всего богослуженія, котре въ протягу року церковного ôтправляеся, есть богослуженіе дневне, ко-

*) Зр. Dr. Jos. Papp-Szilágyi de Illyésfalva, canonicus gr.-cath. Magno Varadinensis, Enchiridion Juris Eccl. orientalis catholicae, M. Varadini 1862 pag. 77., 78.

тре въ различни дни и праздники въ роцѣ припадаючіи змѣняеся зо взгляду на содержаніе, но его форма остае всегда та сама, для того подѣлимо тую росправу на три ôтдѣлы, и

въ першôмъ ôтдѣлѣ буде бесѣда о дневнôмъ правилѣ церковнôмъ;

въ другôмъ ôтдѣлѣ о правилѣ церковнôмъ седмичнôмъ; а

въ третôмъ ôтдѣлѣ о правилѣ церковнôмъ цѣлого року.

I. Отдѣлъ.

Дневне правило церковне.

§. 242.

Переглядъ.

Рядъ щоденного богослуженія начинаеся вечернею по примѣру старого завѣта, въ котрôмъ день ôтъ вечера начинаеся, и до щоденного богослуженія або дневного правила церковного належитъ: 1. Вечерня, 2. Повечеріе, 3. Полунощниця, 4. Утреня, 5. Часъ первый, 6. Часъ третій, 7. Часъ шестый, и 8. Часъ девятый. Поясненье тыхъ частей дневного правила церковного буде предметомъ дальшои росправы.

I. Вечерня.

§. 243.

Обрядове поясненье вечерни.

Розличаемъ трояку вечерню: малу, повседневну и велику. Яко основу сего поясненья беремо вечерню велику, и при поясненю тои вечерни буде всюди на своѣмъ мѣстци наведено, въ чôмъ велика вечерня ôтъ малои и повседневнои различаеся.

Велика вечерня состоитъ изъ слѣдуючихъ частей: *а)* Изъ начала обычного и предначинательного псальма съ великою ектеніею; *в)* изъ каѳізмы съ малою ектеніею; *г)* изъ псальмôвъ и стихірь на Господа воззвахъ; *д)* изъ входа съ пѣснію „Свѣте тихій“, прокіменомъ, паремія ми и ектеніями; *е)* изъ стихірь на стиховни съ пѣснію „Нынѣ отпущаеши“ и тропарями съ богородичнымъ; *ж)* зъ отпуста.

А) Начало обычне и предначинательный псаломъ съ великою ектеніею.*)

Іерей бере на себе епітрахиль, выходитъ сѣверными дверми и поклонившися низко стае передъ царскими дверми и начинае вечерню началомъ обычнымъ. Начало обычное або обще начало суть тіи молитвы, котрыми всякии чины церковного правила звыкли начинатися. Іерей воздае найперше славу Богу, котрому передъ всѣмъ слава належится, возгласомъ: „Благословенъ Богъ нашъ, всегда“, котрый хоръ заключае словомъ „аминь“, и возвавши: „Слава тебѣ Боже нашъ слава тебѣ“ найперше молитъ Бога о просвѣщеніе и благодать божу молитвою: „Царю небесный“, бо начинаючи молитвы знае, що чоловѣкъ самъ собѣ лишеный „невѣсть помолитися, якоже подобаетъ“, но „самъ Духъ ходатайствуетъ о насъ воздыханіи неизглаголанными“, и для того найперше проситъ о помôчь и просвѣщеніе Духа святого. Потôмъ молится до святои Тройцѣ ôтмавляючи Трисвятое и молитву „Пресвятая Тройце“, Слава и нынѣ и Отче нашъ, и іерей заключае начало обычне возгласомъ: „Яко твое есть Царство“. Потôмъ взывае Церковь всѣхъ вѣрныхъ, щобы поклонилися Христу Спасителю словами: „Пріидите поклонимся“, передъ чимъ мовитъ 12 разъ Господи помилуй и Слава и нынѣ, и стихословитъ пс. 103. „Благослови душе моя Господа“,**) въ котрôмъ всѣ сотвореньа премудрôсть Бога Творца прославляютъ и ему честь, славу и благодареніе воздаютъ. Псаломъ: „Благослови душе моя Господа“ называеся предначинательнымъ, бо нимъ начинаеся вечерне богослуженіе. Коли хоръ стіхословитъ пс. 103., стоитъ іерей передъ царскими дверми, и читае тайно молитвы вечерни выпечатани въ молитвословѣ. Тіи молитвы называются свѣтилничніи для того, понеже въ нихъ проситъ Бога, щобы научивъ насъ ходити и жити ведля заповѣдей свѣтла откровеннои правды; ведля мнѣнія инныхъ же тіи молитвы называются свѣтилничными для того, що давно бувъ звычай тую свѣчку, котру діаконъ нѣсъ передъ священикомъ съ початку вечерни ставляти передъ царскими дверми, и при нѣй іерей ôтмавлявъ тіи молитвы.

Слѣдуе теперь велика або мирна Ектенія: „Миромъ Господу помолимся“, котру іерей заключае возласомъ: „Яко подобаетъ тебѣ всякая слава, честь и поклоненіе“ и по еи скôнченю іерей входитъ южными дверми въ олтарь.

*) О великôй вечерни съ літургіею буде бесѣда въ слѣдуючôмъ §.

**) Если вечерня совершаеся разомъ съ 9. часомъ, то по девятôмъ часѣ безъ отпуста заразъ начинаеся „Пріидите поклонимся“ и пс. 103. (Зр. Типикъ ст. 24. въ нотѣ.)

Такимъ способомъ начинаеся велика и повседневна вечерня; а на малôй вечерни, не ма ектеніи великои, но хоръ по скôнченью пс. 103. мовитъ 3 разы „Господи помилуй“ и Слава и нынѣ, и заразъ начинае: „Господи возвахъ“.

В) Каѳізма съ малою ектеніею.

По возгласѣ іерея начинае хоръ спѣвати каѳізму „Блаженъ мужъ“, т. е. избрани стихи первого антіфона тои каѳізмы, а прочи стихи первого и прочихъ двохъ антифонôвъ читае чтецъ тайно. Зо взгляду на тую каѳізму приписуе типикъ (ст. 271.) слѣдуюче: „На велицѣй вечерни въ Субботу всегда иматъ пѣтися первая каѳізма псалтири вся, въ инныя же дни, егда указуетъ уставъ праздника или Святаго въ началѣ службы вечернія положеный, поется токмо первый антіфонъ первыя каѳізмы состоящій изъ тріехъ первыхъ псалмовъ“. — „Блаженъ мужъ“ або перва каѳізма цѣла береся одже на великôй вечерни въ Субботу вечеръ черезъ цѣлый рôкъ, если же на Недѣлю выпадутъ слѣдуючи чотыри праздники: Воздвиженіе честнаго креста, Рождество Христово, Богоявленіе и Преображеніе Господне, то въ Субботу на вечерни береся тôлко первый антіфонъ первои каѳізмы. Первый антіфонъ первои каѳізмы береся во всѣ Праздники Господски, богородични и поліелейни Святи (т. е. котри маютъ на Утрени поліелей) съ изнятіемъ праздникôвъ Вознесенія, Понедѣлника св. Духа, св. Пророка Иліи и Собора св. Архістратига Михаила; — въ прочи же дни не береся каѳізма „Блаженъ мужъ“. — Если типикъ каже брати цѣлу перву каѳізму, то тогди спѣваеся 8 стихôвъ указаныхъ въ типику ст. 272., а если тôлько первый антіфонъ, то спѣваеся тôлько 6 стихôвъ указаныхъ въ молитвословѣ и ірмологіонѣ, прочи же стихи чтецъ читае; и въ обохъ случаяхъ заключаеся пѣніе каѳізмы трикратнымъ пѣніемъ: „Аллилуіа, аллилуіа, аллилуіа, слава Тебѣ Боже“. По каѳізмѣ приписана есть ектенія мала съ возгласомъ: „Яко твоя держава“; но у насъ есть обще принятый звычай, що тую ектенію читае іерей тайно, а хоръ по заключенью каѳізмы спѣвае: Господи помилуй, Господи помилуй, Тебѣ Господи, Аминь, т. е. отвѣты на возгласы малои ектеніи.

На малôй вечерни не ма каѳізмы ани малои ектеніи, а на повседневныхъ вечерняхъ берутся порядочно слѣдуючи каѳізмы: Въ недѣлю вечеръ не ма каѳізмы, тôлько если на понедѣлокъ припадае праздникъ або поліелейный Святый, то береся первый антіфонъ первои каѳізмы, т. е. „блаженъ мужъ“;—въ Понедѣлокъ вечеръ береся каѳізма шеста, т. е. пс. 37.—45.; — въ Вторникъ вечеръ береся каѳізма девята, т. е. п. 64.—69.; — въ Середу вечеръ береся каѳізма дванайцята, т. е. пс. 85.—90.; — въ Четверъ вечеръ береся каѳізма пятнайцята, т. е. пс. 105.—108.; — а въ

Пятокъ вечеръ береся каѳізма 18-а, т. е. пс. 119. — 133. — Инный порядокъ маютъ вечернѣ великопостни, котрый буде указаный при осмотрѣ богослуженія великопостного. Каѳізмы на вечерни повседневнôй не спѣваются, тôлько читаются.

Г) Псалмы и стіхиры на Господи воззвахъ.

По скôнченью каѳізмы бере іерей (або діаконъ если есть) кадильницю, кладе въ ню ѳиміамъ мовлячи молитву: „Кадило ти приносимъ Хрісте Боже нашъ, въ воню благоуханія духовнаго, еже пріемь въ пренебесный твой жертвенникъ вознизпосли намъ благодать пресвятаго твоего духа“, и кадитъ престолъ, іконостасъ и цѣлу Церковь, при чôмъ зъ олтаря выходитъ сѣверными а вертае южными дверми; а хоръ зачинае спѣвати псаломъ 140. „Господи воззвахъ“ на припадаючій гласъ. Перши два стіхи того псалма спѣвае, а прочи стихи псалма 140- и 141-ого читае, оставляючи два послѣдни стіхи 141-ого псалма, котри съ стіхами пс. 129-ого и 116-ого припѣваются до стіхиръ на „Господи воззвахъ.“ Стіхиры на Господи воззвахъ суть пѣсни, въ котрыхъ величаеся припадаюдій праздникъ. Тіи стіхиры находятся въ Октоиху, въ Тріодяхъ и въ Минеи (або Трефологіонѣ), и ихъ число есть розличне. Въ Субботу вечеръ есть 7. стіхиръ въ Октоиху, а понеже на вечерни въ Субботу спѣваеся 10. стіхиръ то прочи три береся зъ Минеи, на Праздники есть звычайно 8, а на повседневныхъ вечерняхъ 6; на малôй же вечерни есть тôлько 4 стіхиры. Въ прочôмъ близше поясненье сего предмета належитъ до типика. Стіхиры на „Господи воззвахъ“ заключаются пѣніемъ: Слава и нынѣ. По „Слава“ спѣваеся стіхира Святого або праздника, а по „и нынѣ“ богородиченъ. Богородични на „Господи воззвахъ“ называются догматами, понеже они содержатъ всегда догматъ ôтносящійся до воплощенія Сына божого; а стіхира на „Слава“ называеся такожь наславникомъ. Тая стіхира мае всегда за предметъ величаніе припадаючого праздника або Святого.

Д) Входъ, свѣте тихій, прокіменъ, пареміи и ектеніи.

Коли хоръ начинае спѣвати богородиченъ на „Господи воззвахъ“, одѣваеся іерей въ фелонъ, отвирае царски дверѣ, бере кадильницю съ ѳиміамомъ и робитъ входъ якъ на літургіи, а прійшовши передъ царски дверѣ, стоитъ тамъ ажь до скôнченя догмата. Если есть діаконъ, то ôнъ иде съ кадильницею. Іерей ôтмавляе передъ царскими дверми тайно молитву входа: „Благій человѣколюбче царю“ и возглашае: „Премудрость прости“, и кадитъ престолъ и цѣлу Церковь, а хоръ спѣвае имнъ: „Свѣте тихій“ (зр. §. 226.). По скôнченью того имна возглашае іерей: „Воньмимъ, Миръ всѣмъ. Премудрость воньмимъ“, почôмъ хоръ спѣвае припадаючій прокіменъ. Въ Субботы есть всегда той самъ прокіменъ,

„Господь воцарися,“ кождый день мае также свôй власный прокіменъ, такъ якъ и всѣ праздники. По прокіменѣ слѣдуютъ пареміи, если припадае Праздникъ Господскій або Богородичный, або полієлейный Святый, звычайно же въ Субботу не ма пареміи; а по пареміахъ сугуба ектенія, потôмъ „Сподоби Господи вечеръ сей безъ грѣха сохранитися намъ“, и ектенія просительна: „Исполнимъ вечернюю молитву нашу Господеви“.

На малôй вечерни не ма входа, тôлько заразъ по „Слава и нынѣ“ возглашае іерей „Премудрость прости“, хоръ спѣвае „Свѣте тихій“, а потôмъ іерей стоячи въ епітрахили передъ царскими вратами возглашае: „Воньмимъ . . .“ хоръ же спѣвае прокіменъ дня, и не ма ектеній, тôлько „Сподоби Господи“, почôмъ заразъ слѣдуютъ стіхиры на стіховныхъ.

На повседневнôй вечерни также не ма входа, іерей не отвирае царски дверѣ ани не кадитъ, тôлько пôдъ конецъ стіхиры на: „Слава и нынѣ“ выходитъ въ епітрахили передъ царски врата, и коли по отвѣтныхъ возгласахъ остане ôтспѣвана пѣснь: Свѣте тихій и прокіменъ, не ма сугубои ектеніи, тôлько хоръ читае: „Сподоби Господи“, а іерей заразъ спѣвае ектенію просительну, по котрôй скôнченью входитъ въ олтарь.

Е) Стіхиры на стіховни, Нынѣ отпущаеши и тропарѣ.

По просительнôй ектеніи спѣвае хоръ стіхиры на стіховни, котрыхъ на субботнôй вечерни есть чотыри, на прочихъ же вечерняхъ три и котри заключаются стіхирою на слава, если Святый мае и богородичнымъ на „и нынѣ“, котрый называеся догматикъ по тôй самôй причинѣ, якъ и першій богородиченъ. (Замѣтити належитъ, що оба тіи богородични находятся въ ірмологіонѣ). До стіхиръ на стіховни припѣваются певни стіхи, зъ ôтки и имя тыхъ стіхиръ, и тіи стіхи суть инни въ субботу, инни на праздники, а инни на седмични дни.

По стіхирахъ на стіховни спѣвае хоръ молитву праведного Сімеона „Нынѣ отпущаеши“, потôмъ трисвятое съ Отче нашъ, а по возгласѣ іерейскôмъ: „Яко твое есть царство“ спѣвае тропарѣ по указу уставному.*)

Ж) Отпустъ.

Отпустъ есть великій и малый. На великôй вечерни есть отпустъ великій, котрый есть такій: Іерей возглашае: „Премудрость“, хоръ отвѣчае: „Благослови“; потôмъ іерей: „Сый благословенъ и препрославленъ Хрістосъ Богъ нашъ“, а хоръ: „Утверди Боже вѣру каѳоліческую во

*) Близше поясненье, яки стихиры, тропарѣ и т. д. берутся, переходитъ границѣ сего письма.

вѣки вѣковъ“; іерей: „Пресвятая Госпоже Богородице спаси насъ“, а хоръ спѣвае: „Честнѣйшую херувімъ“; — іерей: „Слава тебѣ Хрісте Боже упованіе наше, слава тебѣ“, а хоръ: „Слава и нынѣ: Господи помилуй (3 разы) Благослови“, а іерей возглашае: „Воскресый изъ мертвыхъ (на праздники: „Рождейся во Виѳлеемѣ...“, або „Во Іорданѣ креститися изволивый..“ або отвѣтно до праздника) Хрістосъ истинный Богъ нашъ, молитвами пречистыя своея Матере (еяже днесь Н. Н. праздникъ свѣтло празднуемъ, если есть праздникъ богородичный) силою честнаго и животворящаго креста, святыхъ славныхъ и всехвальныхъ Апостолъ,и святаго Н. егоже днесь память (если нарочитый Святый: торжественно) совершаемъ, и святаго Н. егоже есть честный храмъ сей, и всѣхъ Святыхъ помилуетъ и спасетъ насъ, яко благъ и человѣколюбецъ. Аминь.“

На повседневныхъ вечерняхъ, т. е. тогди, коли не ма входа, есть приписаный повседневный отпустъ: Іерей мовитъ: „Премудрость“, хоръ: „Честнѣйшую херувімъ“; — іерей: „Слава тебѣ Хрісте Боже“, а хоръ: „Слава и нынѣ: Госп. пом. благослови“, и іерей заключае: „Хрістосъ истинный Богъ нашъ“.

На малôй вечерни и по часахъ есть малый отпустъ начинаючійся ôтъ возгласа священика: „Слава тебѣ Хрісте Боже“. Въ прочôмъ отпустъ кождого дня и кождого праздника мае свои особенности, котри суть въ молитвословѣ іерейскôмъ точно указани.

§. 244.

Вечерня съ літіею, або всеночне бдѣніе.

Передъ великими Праздниками ôтправляеся вечерня велика съ літіею. Тое богослуженіе называеся звычайно всенощное бдѣніе або коротко всеночне на тую памятку, що колись христіяне особливо передъ великими праздниками цѣлу нôчь перебували на молитвахъ або на бдѣніяхъ. Рядъ тои вечернѣ не много розличаеся ôтъ великои вечернѣ и для того тутъ буде наведено лише тое, чимъ всеночне ôтъ великои вечернѣ розличаеся.

По заходѣ сонця (ведля давного звычаю, коли цѣлу нôчь тое богослуженіе правилося), або ведля теперѣшного нашого звычаю вчасъ рано около пятои годины,звонитъ слуга церковный въ великій звôнъ мовлячи псаломъ 50. „Помилуй мя Боже“, иде потôмъ до Церкви, засвѣчае свѣтло, а межи тымъ клиръ и народъ собираеся въ Церкви, а потôмъ звонится во всѣ звоны. Коли все приготовлене, бере іерей на себе епітрахиль и фелонъ (а діаконъ, если естъ, дальматику и орарь), кадитъ престолъ и отвирае царски дверѣ, передъ нимъ иде діаконъ

або паламарь съ свѣчкою, и выходитъ черезъ сѣверни дверѣ передъ царски врата, где стае, а коли діаконъ або хоръ возгласитъ: „Повелите", воздае славу святôй Тройци возгласомъ: „Слава святѣй, единосущнѣй и животворящей и нераздѣлнѣй Тройцѣ всегда нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ" и кадитъ іконостасъ и цѣлу Церковь, а хоръ начинае: „Прійдите поклонимся" и пс. 103. Іерей окадивши Церковь входитъ царскими дверми въ олтарь, ôтдае кадилницю и запирае царски дверѣ, а зложивши зъ себе фелонъ выходитъ въ епітрахили сѣверными дверми, стае передъ царски дверѣ и читае молитвы свѣтилничніи, а потôмъ ектенію такъ само якъ на великôй вечерни, и дальше ôтправляеся велика вечерня съ пареміами и обома ектеніами.

По скôнченью ектеніи просительнои слѣдуе літія, т. е. обща смиренна молитва состояща изъ стіхиръ літійныхъ и ектеній літійныхъ. Початокъ того богослуженія есть дуже давный, оно пригадуе оглашеныхъ и кающихся, котрымъ не було позволено разомъ съ вѣрными при совершанью літургіи присутствовати, но они стоячи въ притворѣ церковнôмъ молили Бога о помилованье и просили праведныхъ до Церкви входячихъ о ихъ ходатайство; кромѣ того се богослуженіе пригадуе на крестни обходы, котри христіяне въ часѣ великихъ несчастій для умоленья благодати божои звыкли були ôтправляти. Въ обохъ случаяхъ були то смиренни общи моленія, и въ первôмъ случаю бувъ такій звычай, що клиръ съ народомъ вѣрнымъ ишовъ въ западну часть церкви, и тамъ разомъ зъ оглашеными и каянниками за нихъ молився. Дѣялося тое въ навечерія великихъ праздникôвъ, и тымъ хотѣла Церковь показати, що она рôвною любовію обнимае не тôлько праведныхъ, но и согрѣшившихъ по примѣру Христа „прійшовшого взыскати и спасти погибшія".

Въ пôзнѣйшихъ часахъ устало вправдѣ заведеніе оглашеныхъ и каянникôвъ, но сей обрядъ задержався, и цѣлкомъ слушно, бо хотяй не ма вже явныхъ каянникôвъ, то есть богато грѣшникôвъ, котри бы повинни сердечно молити Бога о прощенье и помилованье, до чого ихъ Церковь власно молитвами и обрядами літійными заохочае. Бо истинно изъ цѣлого літійного богослуженія вѣе духъ покаянія и сокрушенного серця: се бо клиръ и народъ якобы въ почутью, що не есть достоинъ перебувати въ храмѣ, передъ престоломъ Бога вышнього, иде въ притворъ Церкви, мѣстце покаянія и тамъ величае въ стіхирахъ літійныхъ Праздникъ, котрого память совершаеся, а іерей взявши кадилницю, кадитъ Церковь до окола, на знакъ щобы наши смиренни молитвы такъ вознеслися передъ престолъ божій, якъ возносится воня кадильная, и щобы Богъ пôславъ намъ благодать св. Духа такъ, якъ тая воня насъ окружае; а окадивши Церковь стае разомъ съ вѣрными въ

притворѣ (або при самыхъ дверехъ церковныхъ), ôтдае кадилницю и держачи св. крестъ въ руцѣ, спѣвае съ хоромъ стіхиры літійни. — Гденекуда, н. пр. въ каѳедральнôй Церкви Перемыскôй, есть звычай, що клиръ съ народомъ обходитъ цѣлу Церковь внутрь, при чôмъ іерей кадитъ а хоръ спѣвае стіхиры літійни, и ажь коли цѣлу Церковь обôйдутъ, стаютъ въ притворѣ. Той звычай пригадуе крестни обходы, котри въ давныхъ вѣкахъ вѣрни въ часѣ великихъ бѣдствій для упрошенья божои благодати предпринимали. Коли скôнчатся стіхиры літійни, спѣвае іерей (або діаконъ, если есть) ектеніи літійни „Спаси Боже люди твоя и благослови достояніе твое"; — „Еще молимся о святѣйшомъ Архіереи Н. Папѣ Римскомъ, и о великодержавномъ Імператорѣ"; — „Еще молимся о преосвященномъ Архіепископѣ...", — а хоръ спѣвяе съ народомъ по кождôй тôй ектеніи 12 разъ Господи помилуй або киріе елейсонъ. Посѣмъ возглашае іерей: „Услыши ны Боже", „Миръ всѣмъ". „Главы вашя Господеви приклоните", и заключае молитвы літійни молитвою: „Владыко многомилостиве", по котрôй входитъ съ вѣрными въ корабль Церкви и стае въ хорѣ (або пресвитеріи) передъ тетраподомъ, а пѣвцѣ не идутъ до крылосôвъ, тôлько стоятъ на серединѣ Церкви передъ вѣрными и спѣваютъ стіхиры на стіховни.

Въ тыхъ літійныхъ ектеніяхъ молимося одже до Бога, щобы насъ спасъ и помиловавъ, а понеже знаемо, що молитвы насъ грѣшныхъ людей суть за слаби, и що мы сами недостойни есьмо благодати божои, для того якъ колись каянники просили входячихъ до Церкви вѣрныхъ особливо Исповѣдникôвъ, щобы за ними вставилися у Епископа, щобы часъ ихъ покаянія оставъ скороченый, такъ и мы взываемо Пречисту Дѣву Марію и всѣхъ Святыхъ, щобы молилися за нами и за всѣмип помочи требуючими, щобы Богъ спасъ насъ и помиловавъ, яко благъ и человѣколюбецъ. Латиньскои Церкви літія не есть знаема, но она мае літаніи, котри суть въ иннôмъ видѣ то само, що наша літія.

Коли скôнчатся стіхиры на стіховни, спѣвае хоръ пѣснь праведного Симеона „Нынѣ отпущаеши", а по трисвятôмъ и Отче нашъ іерей возглашае: „Яко твое есть царство", а хоръ спѣвае припадаючій тропаръ праздника*). А теперь слѣдуе благословеніе хлѣба, пшеницѣ, вина и елея. Початокъ сего обряда сягае до першихъ вѣкôвъ христіаньства, и его причина була така: Христіане першихъ вѣкôвъ

*) Если есть праздникъ Господскій або Богородичный, спѣваеся тропаръ праздника три разы, если же есть праздникъ великого Святого, то спѣваеся тропарь Святого два разы, и „Богородице Дѣво" оденъ разъ (Типикъ, ст. 17.).

ôтправляли передъ великими праздниками богослуженіе черезъ цѣлу нôчь, про що се богослуженіе всеночне называеся, а по великôй вечерни заразъ зачинали утреню, якъ и теперь на всеночнôмъ бувае; и черезъ тое остали ихъ силы ослаблени. Щобы ихъ одже до дальшого богослуженія покрѣпити, благословила Церковь часть изъ принесеного хлѣба, вина и елея, котрыми вѣрни по вечернôмъ и літійнôмъ богослуженію мѣрно покрѣплялися. Межи тымъ ударявъ слуга церковный въ другій (середній) звôнъ, а іерей начинавъ утреню возгласомъ: „Слава святѣй“. Пôзнѣйше знесено тое вспôльне покрѣпленье вѣроятно про надужитья, якимъ и найсвятѣйши рѣчи суть пôдвержени, но обрядъ благословенія хлѣба оставъ, и мѣстце давного покрѣпленья заняло роздаванье роздробленого на літіи благословеного хлѣба и помазованье благословенымъ елеемъ, що дѣеся або на утрени по евангелію або по літургіи. Самъ той обрядъ совершае ся такъ: Въ Церкви просто царскихъ дверей поставляеся тетраподъ, на котрôмъ кладеся крестъ, коло него двѣ свѣчки засвѣчени, а передъ крестомъ ставляеся на осôбныхъ къ тому приготовленыхъ сосудахъ літійныхъ пять хлѣбôвъ, передъ хлѣбами пшеницю, зъ правои стороны, т. е. просто іконы Богородицѣ, сосудъ съ виномъ, а по лѣвôй сторонѣ, т. е. просто іконы Спасителя, сосудъ съ елеемъ, такъ що тіи чотыри сосуды стоятъ крестообразно. Береся пять хлѣбôвъ на памятку, що Христосъ пятома хлѣбами насытивъ множество народа. Тіи хлѣбы повинни бути всегда свѣжи, щобы ихъ можна роздѣлити и вѣрнымъ роздати, такъ само и пшениця, вино и елей повинни бути цѣлкомъ свѣжи. — Коли хоръ начне спѣвати тропарь праздника, бере іерей кадилницю, и кадитъ тетраподъ зо всѣхъ чотырохъ сторонъ, а по тропарѣ возглашае: „Господу помолимся“, и взявши оденъ хлѣбъ въ руку начинае велегласно молитву: „Господи Іисусе Хрісте Боже нашъ, благословивый пять хлѣбовъ, и пять тысящь народа насытивый. (При тыхъ словахъ знаменуе хлѣбы на тетраподѣ лежащи хлѣбомъ, котрый въ руцѣ мае, потôмъ кладе хлѣбъ на свое мѣстце, обертае праву руку долонею на верхъ и показуючи нею на хлѣбы, продовжае.) Самъ и нынѣ Владыко благослови хлѣбы сія, (показуючи такъ само пальцями правои руки на пшеницю, мовитъ) пшеницу (показуючи такъ само на вино, продовжае) віно (и показуючи зновъ такъ само на елей, мовитъ) и елей (и продовжае ôттягнувши руку) и умножи я въ градѣ семъ (или веси сей, а монахи въ святѣй обители сей) и во всемъ мірѣ твоемъ всегда: и отъ нихъ вкушающихъ вѣрныхъ твоихъ освяти. Яко ты еси благословяяй и освящаяй всяческая Хрісте Боже нашъ, и тебѣ славу возсылаемъ. . .“: Хоръ заключае: „аминь“ и спѣвае три разы: „Буди имя Господне“

и стіхословитъ псаломъ 103. „Благословлю Господа на всякое время“ до словъ: „Не лишатся всякаго блага“, и заключае словами: „Слава и нынѣ, Господи помилуй, Господи помилуй, благослови“. Іерей входитъ по благословенію въ олтарь, и по скôнченью псалма обертаеся до народа и благословитъ якъ на літургіи возглашаючи: „Благословеніе Господне на васъ“. Если вечерня съ літіею ôтправляеся ôтдѣльно ôтъ утрени, т. е. въ вечеръ, то слѣдуе теперь великій отпустъ, якъ на звычайнôй великôй вечерни; если же заразъ мае бути утреня, якъ на всеночнôмъ звычайно дѣеся, то по благословенію іерей обертаеся ко престолу, хоръ каже: „Именемъ Господнимъ благослови Отче“, и іерей начинае утреню возгласомъ: „Слава святѣй“. (Зр. Типикъ ст. 16., 17. и Служебникъ.) У насъ есть красный и побожный звычай, що на літіи роздаеся вѣрнымъ свѣтло, котре они тримаютъ запалене ажь до скôнченья благословенія хлѣба. — Есть такожь принятый у насъ звычай, що на „Свѣте тихій“ звонится въ оденъ звôнъ.

§. 245.

Символичне поясненье вечерни.

Вечерня, котра рядъ щоденного богослуженія начинае, представляе намъ сотворенье свѣта и счасливу долю рода людского въ раю, его грѣхопаденіе и выгнанье зъ рая съ обѣтницею Откупителя, ожиданье Мессіи и его воплощеніе. Якъ колись по сотворенью свѣта всѣ сотворенья радовалися, що ôтъ небытія въ бытіе остали введени, и Бога своего Творца, кожде по своимъ силамъ, прославляли, такъ и теперь на почантку вечернѣ выходитъ священикъ, и воздае славу Богу возгласомъ: „Благословенъ Богъ нашъ“ або „Слава святѣй“, чимъ мовбы переноситcя въ часы старого Завѣта, коли тайна троичности лицъ еще не була ясно ôткрыта, для того не именуе три лица божи, а хоръ въ имени народа стіхословитъ псаломъ 103: „Благослови душе моя Господа“, котрый представляе чудесный образъ всего сотвореня, и изъявляе радôсть и чувство благодарности всѣхъ сотвореныхъ рѣчей и существъ. При торжественнôй вечерни передъ великими праздниками еще лучше представляеся тое, бо тогди священикъ одѣянъ въ фелонъ представляючій повноту дарôвъ св. Духа отвирае царски врата, наповняе цѣлу церковь благовонньмъ ѳиміамомъ, а предиде ему со свѣщою діаконъ (або слуга церковный), и все тое означае, якъ Духъ божій по надъ водами возносячійся вырѣкъ при сотворенью свѣта всемогущи слова: „Да будетъ свѣтъ“, и ясна зоря просвѣтила вселенну, а всѣ сотвореня въ чувствѣ благодарности Богу честь и славу ôтдавали. — Но не довго тревавъ той

счасливый станъ; упавъ першій чоловѣкъ, а рай оставъ для него затвореный, що представляе запертье царскихъ вратъ при торжественныхъ вечерняхъ. Слѣдуе потôмъ ектенія мовбы молитва упавшого рода людского, котрому Богъ заразъ въ раю обѣцявъ Откупителя. — Посѣмъ спѣвае хоръ стихи каѳізмы: „Блаженъ мужъ...“, котри пригадуютъ тіи напôмненя, котри Богъ упавшому роду людскому черезъ патріархôвъ и пророкôвъ удѣлявъ, щобы они жили ведля приказаній божихъ и заслужили собѣ на благодать ôткупленья черезъ обѣцяного Мессію. По скôнченью сего псалма народъ чуючій тяжащу на нѣмъ вину подôбно кающомуся Адамови сердечно взывае: „Господи воззвахъ...“ Въ тôй хвили выходитъ діаконъ або священикъ съ кадилницею, щобъ представити тіи жертвы, котри Богу ôтъ початку свѣта приношени були, и предобразовати безкровну жертву нового Завѣта, самъ же діаконъ або священикъ пригадуе на пророкôвъ старого Завѣта, котри предсказовали Мессію. Межи тымъ хоръ припѣвае дальши стихи пс. 140., 141., 129. и 116. съ припадаючими стихірами, и якобы предвидѣвъ зближаючогося Спасителя заключае стіхами: „Хвалите Господа вси языци“ — „Яко утвердися милость“, потôмъ же въ серединѣ Церкви воздае славу пресвятôй Тройци и спѣвае пѣснь о воплощенію Сына божого (догматъ), а священикъ отвирае царски врата на знакъ, що вже отвираются дверѣ до раю, замкнени по паденію першого чоловѣка, бо вже приходитъ обѣцяный Мессія, котрого представляе священикъ выходящій зъ олтаря. Передъ нимъ иде діаконъ (або церковный слуга) съ свѣщою, представляючій пророкôвъ, котри приготовляли пути Господеви. И такъ стаютъ передъ царскими вратами, а коли хоръ скôнчивъ догматъ, діаконъ (або священикъ) возглашае „Премудрость прости“ и входятъ въ св. олтарь, хоръ же спѣвае трогательный имнъ: „Свѣте тихій, святыя славы безсмертнаго Отца, небеснаго, святаго блаженнаго, Іисусе Хрісте, пришедше солнца на западъ, видѣвше свѣтъ вечерній, поемъ Отца, и Сына, и святаго Духа Бога, достоинъ еси во вся времена пѣтъ быти гласы преподобными, Сыне божій, животъ даяй всему міру: егоже ради весь міръ славитъ тя“; т. е. Іисусе Христе, тихе свѣтло святои славы безсмертного, небесного, святого, блаженного Отца: теперь при заходѣ сонця, колисьмо узрѣли зорю вечерню, величаемъ Отца и Сына и св. Духа Бога, бо належится всегда святымъ голосомъ величати, тебе Сыне божій животдавче; для того величае тя весь міръ. — Имнъ „Свѣте тихій“ спѣваеся тутъ для того, понеже ôнъ живо представляе, якъ чоловѣкови вже тогди, коли зъ власнои вины стративъ первобытне свѣтло божои благодати, показалося нове

свѣтло въ обѣцанôмъ Мессіи, котрый для спасенія рода людского стався чоловѣкомъ, щобы го причастникомъ вѣчнои, неминаемои славы зробити. Въ сѣмъ имнѣ одже воздаеся слава явившомуся Мессіи.

По скôнченью имна „Свѣте тихій“ звертае діаконъ словомъ „воньмимъ“ увагу вѣрныхъ на благословеніе, котре имъ явившійся Спаситель черезъ священика словами: „Миръ всѣмъ“ удѣляе, и зновъ взывае ихъ словами: „Премудрость воньмимъ“, щобы уважали на слѣдуючій Прокіменъ, котрый хоръ спѣвае, и въ котрôмъ содержится премудрôсть божа.

По прокіменѣ читаются въ навечеріе великихъ праздникôвъ и нарочитыхъ Святыхъ пареміи, т. е. уступы зъ книгъ ст. Завѣта, котри въ образахъ и притчахъ указуютъ на тіи событія, котри въ Церкви въ припадаючій день празднуются, и котри учатъ насъ, якъ на пути заповѣдей божихъ ходити маемъ, щобысьмо дотычный праздникъ достойно и съ пользою для нашихъ душъ обходили. Слѣдуютъ потôмъ ектеніи, въ котрыхъ чоловѣкъ дочекавшійся Спасителя умильно проситъ о всё, що для житя душевного ему потрѣбне. Межи обома ектеніами, а на малôй вечерни передъ ектеніею: „Исполнимъ“ читаеся молитва: „Сподоби Господи ..“, въ котрôй мы ôтдавши славу явившомуся Мессіи прибѣгаемъ къ нему, щобы удѣливъ намъ благодать божу на кождôмъ кроку намъ потрѣбну. Молитва „Сподоби Господи“ есть одже доповненье обохъ ектеній.

Въ навечеріе великихъ праздникôвъ ôтправляеся Литія. Чоловѣкъ удостоившій ся прихода Спасителя воздае ему пѣснію: „Свѣте тихій“ честь и славу' и молитъ го въ слѣдуючихъ ектеніяхъ о благодать божу; но почувши въ пареміахъ, якъ бы ему належало жити, поглядае на свою совѣсть, и на першій поглядъ пôзнае, що му много не достае, и що ôнъ есть недостойный тыхъ ласкъ, яки намъ Спаситель принѣсъ; для того въ почутью своеи грѣховности, выходитъ зъ храма въ церковный притворъ, и тамъ по примѣру давныхъ каянникôвъ смиренно проситъ о помилованье боже, а понеже чуе, що его молитвы суть за слаби, для того, якъ колись каянники просили вѣрныхъ особливо исповѣдникôвъ, щобы вставилися за ними у Епископа, щобы ихъ покаяніе було скорочене, такъ и мы пôдчасъ литіи взываемо Пречисту Дѣву Марію и всѣхъ Святыхъ, щобы молилися за нами и всѣми помочи требуючими, щобы Богъ помиловавъ и спасъ насъ, яко благъ и чоловѣколюбецъ.

По сихъ смиренныхъ молитвахъ народъ голоситъ: „Аминь“, заявляючи тымъ надѣю, що Богъ призрѣвъ на смиренни молитвы наши, входитъ до храма, и славословитъ Бога въ стихирахъ, котри называются стиховными, для того що передъ кождою есть отвѣтный дню або празднику стіхъ.

Тымъ кôнчится вечерня, и истинно не можна еи було отвѣтнѣйше заключити — ведля идеи, яку представляе, и яка еи за пôдставу служитъ —, якъ словами Богопрiимца Симеона: „Нынѣ отпущаещи . .“; бо якъ колись праведный Симеонъ узрѣвши обѣцяного Мессiю искренною радостiю преповненъ сказавъ: „Нынѣ отпущаеши . .“, такъ и мы видѣвши духомъ сотворенье свѣта и радôсть и благодарнôсть зъ ôтси походячи, дальше узнавши несчасливе паденiе рода людского, и обѣтницю Откупителя Мессiи, — учувши потôмъ прекрасни напôмненя въ стихахъ псаломскихъ „Блаженъ мужъ“, и излѣявши наши моленiя въ стихiрахъ на „Господи воззвахъ“, почôмъ есьмо удостоилися воздати пѣснiю „Свѣте тихiй“ славу явившомуся Мессiи, и наколи мы поучени чтенiемъ паремiй пôзнали, щосьмо грѣшни люде и недостойни божого помилованя, литiйными молитвами упросили божу благодать, — мы теперь надѣючись, що Богъ „яко милостивъ и чоловѣколюбецъ“ прiйме насъ на свою ласку, прославляемъ го въ стихiрахъ (на стiховни), и подôбно праведному Симеону радуемся спѣваючи пѣснь „Нынѣ отпущаеши“, що Богъ прославъ намъ Откупителя, и прославляючи память праздника (въ тропари) и Богородицѣ, заключаемъ получивши iерейске благословенiе вечерне богослуженiе.

§. 246.

II. Повечерiе.

Повечерiе (повечерниця або павечерниця) есть богослуженiе, котре ôтправляеся по вечерни, и въ котрôмъ мы Богу за получени добра дякуемо, за содѣлани грѣхи каемося и опѣцѣ божôй въ предстоящу нôчь поручаемося.

Есть двояке повечерiе: мале и велике, теперь про тое розсмотримо составни части повечерiя.

А) Мале повечерiе.

Мале повечерiе состоитъ изъ псальмôвъ и молитвъ въ слѣдуючôмъ порядку: Если мале повечерiе въ Церкви ôтправляеся, то iерей взявши епiтрахиль стае передъ царски дверѣ и начинае: „Благословенъ Богъ нашъ“, и совершаеся проче начало обычное, а по „прiидите поклонимся“ чтецъ читае псальмы 50.: „Помилуй мя Боже“; 69.: „Боже въ помощь мою воньми“; 142.: „Господи услыши молитву“ и имнъ: „Слава во вышнихъ Богу“, а посѣмъ символъ вѣры: „Вѣрую“.

Слѣдуе теперь канонъ молебный пресвятѣй Богородици, котрый есть съ богослуженiемъ кождого дня въ Октоиху выпечатаный, а если священикъ самъ дома ôтправляе повечерiе, но не мае октоиха, то бере канонъ молебный находячiйся въ молитвословѣ. — По скôнченью канона спѣвае хоръ

„Достойно есть“, а по трисвятôмъ и Отче нашъ берутся тропари ведля устава, посѣмъ хоръ мовитъ 40 разъ „Господи помилуй“, а iерей молитву: „Иже на всякое время“, а потôмъ молитву къ Пресвятôй Богородици: „Нескверная, неблазная“, и молитву къ Iисусу Христу: „И даждь намъ Владыко на сонъ грядущимъ“, посѣмъ молитвы: „Преславная“ и „Упованiе“ и малымъ отпустомъ заключае мале повечерiе; а обернувшися до братiи мовитъ ектенiю: „Помолимся о святѣйшемъ Архiереи“ цѣлу. — Если iерей самъ ôтправляе повечерiе, то мовитъ при кôнци такожь тропари: „Помилуй насъ Господи“ и молитву: „Ненавидящыя и обидящыя насъ“.

В) Велике Повечерiе дѣлится на три части: 1. Отъ початку до пс. помилуй мя Боже або часть благодарственна; 2. часть покаянна ôтъ пс. 50. до пс. 69.; а 3. часть славословительна ôтъ пс. 69. „Боже въ помощь мою воньми“ до кôнця.

1. Часть благодарственна.

Она начинаеся началомъ обычнымъ и iерей одѣваеся тôлько въ епiтрахиль. Въ тôй части великого повечерiя мы высказуемъ Богу чувства благодарности за благодѣянiя, котрисьмо въ минувшiй день ôтъ Бога получили, и надѣи, що Богъ дарує намъ въ наступаючу нôчь спокôйный сонъ, и сподобитъ насъ по смерти спôчнути съ праведнымн (пс. 4., 8., 9.). При тôмъ молимося дальше (пс. 6.), щобы Богъ призрѣвъ на насъ не окомъ ярости и гнѣва своего (пс. 6., 1.), но увзглядняючи нашу немôчь (пс. 6., 2.) и наше сокрушенье (пс. 6., 3.) помиловоъ насъ, доки еще маемо часъ каятися, бо по смерти не буде часу просити о помилованье (пс. 6., 6.) и въ надѣи, що Богъ выслухавъ наши молитвы (пс. 5., 10.), мы съ чувствомъ вдячности къ Богу взываемъ ворогôвъ нашого спасенiя, щобы ôтступили ôтъ насъ, бо не змогутъ бôльше намъ шкодити (пс. 6. 11.). Но знаючи нашу немôчь и силу нашихъ ворогôвъ душевныхъ, а надѣючися, що Богъ воздвигне насъ ôтъ сна нôчного, молимо Бога (пс. 12.), щобы ôнъ удѣливъ намъ благодать, щобы тiи спасительни гадки въ насъ перебували, и щобысьмо бôльше не блудили въ темнотѣ грѣховнôй, щобы вороги нашого спасенiя николи не могли радоватися побѣдою надъ нами ôтнесеною (пс. 12., 5.), бо мы будемо за помочiю Бога ходити по стезямъ заповѣдей божихъ, и „стужающiи намъ“, т. е. тiи, котри хотѣли бы насъ знищити (душевно), не будутъ могли тѣшитися; бо мы за помочiю Бога будемо тѣшитися тымъ, що Богъ насъ спасъ ôтъ нападôвъ вражихъ, и за тое будемо Богу дяковати и хвалити его святе имя (пс. 12., 7.). Тiи гадки продовжаются въ слѣдуючôмъ псалмѣ 24., въ котрôмъ молимо Бога, щобы удѣливъ намъ тую (с. е. упрошену въ пс. 12.) благодать, не „поминаючи на грѣхи юности и невѣдѣнiя нашего“, т. е. не згадуючи на тiи

часы, коли мы въ нероскаянію жили, — и въ псальмахъ 30. и 90., въ котрыхъ мы нашу цѣлу и повну надѣю въ Бозѣ покладаемо. — Посѣмъ якобы въ почутью, що удостоилисьмося божои благодати, славимо и благодаримо Бога пѣснію Пророка Исаіи: *„Съ нами Богъ, разумѣйте языци, и покаряйтеся, яко съ нами Богъ“*, за удѣлени намъ благодати, и въ тропаряхъ: „День прешедъ...“ дякуемъ Богу за благодати минувшого дня, исповѣдуемъ вѣру въ Бога, ôтъ котрого такъ многи благодати получилисьмо знаючи, що безъ вѣры не можна угодити Богу, а чуючи нашу немощь и грѣховнôсть, просимо Пречисту Дѣву и всѣхъ Святыхъ, щобы они спомагали насъ своими молитвами, и молитвою св. Василія В.: „Господи, Господи, избавлей насъ“, въ котрôй содержатся всѣ гадки, прошенія и благодаренія до теперь высказани, заключаеся перша часть великого повечерія.

Тая часть великого повечерія есть такожь дуже сходна съ первою частію Утрени, и такъ: одна и друга зачинаеся началомъ обычнымъ, а потôмъ слѣдуе шѣсть псальмôвъ передѣленыхъ пѣніемъ: „Слава и нынѣ“ съ аллилуіа. На Утрени спѣваеся по шестопсалмію въ честь явившогося Мессіи „Богъ Господь и явися намъ“, а на повечеріи славится такожь приходъ Спасителя пѣніемъ слôвъ: „Съ нами Богъ“ съ прочими пророческими стіхами Пророка Исаіи (гл. 8. и 9.). По „Богъ Господь“ слѣдуютъ на утрени тропари, такъ само и на повечеріи по „Съ нами Богъ“, и тіи тропари отвѣчаютъ часу и намѣренію повечерного богослуженія.

2. Часть покаянна.

Она начинаеся такожь возваніемъ: „Пріидите поклонимся“, а посѣмъ читаются два псальмы покаянни: пс. 50: „Помилуй мя Боже“ и пс. 101: „Господи услыши молитву мою“, по котрыхъ іерей читае покаянну Молитву Манассіи Царя Юдейского: „Господи вседержителю, Боже Отецъ нашихъ“, а по еи скôнченью хоръ читае трисвятое съ Отче нашъ и спѣвае по возгласѣ: „Яко твое есть царство“ тропари „Помилуй насъ Господи“, посѣмъ 40 разъ Господи помилуй, и іерей заключае тую часть молитвою „Владыко Боже Отче вседержителю“, въ котрôй коротко повтаряе моленія другои части великого Повечерія.

3. Часть похвальна (славословительна).

Трету часть великого Повечерія составляе съ малымъ розличіемъ мале повечеріе, и тая часть состоитъ изъ славословій и хваленій Бога и святыхъ угодникôвъ божихъ, и она есть подôбна тôй части утренѣ, котра начинаеся ôтъ канона. — Ся часть Повечерія начинаеся такожь возваньемъ: „Пріидите поклонимся“, почôмъ читаются псальмы малого Повечерія, именно пс. 69: „Боже въ помощь мою воньми“, пс. 142: „Господи услыши молитву мою“ и имнъ: „Слава во вышнихъ Богу“. Перши тіи два псалмы 69. и 142. становлятъ переходъ ôтъ покаяннои части Повечерія до Славословій, котри начинаются пѣснію: „Слава во вышнихъ Богу“ и продовжаются въ канонѣ, котрый заразъ потôмъ имнѣ слѣдуе *).

По канонѣ спѣваеся на великôмъ повечерію пѣснь „Достойно есть“, трисвятое и Отче нашъ, а по возгласѣ: „Яко твое есть Царство“ тропарь: „Господи силъ съ нами буди“, и пс. 150: „Хвалите Бога во святыхъ его“, такъ що до кождого стіха того псалма припѣваеся тропарь: „Господи силъ“, на „Слава“ же спѣваеся або читаеся тропарь: „Господи аще не быхомъ“, а на „и нынѣ“ богородиченъ: „Многая множества моихъ Богородице“, потôмъ „Всесвятая Богородице“ и „Все упованіе.**)

---

*) Звычайно береся канонъ молебный Пресвятои Богородицѣ печатаный при кождôмъ дневнôмъ богослуженію Октоиха; въ перву седмицю великого Поста береся канонъ преп. Андрея Критскаго заразъ зъ початку Повечерія; дальше суть часомъ два каноны, якъ указуе типикъ, а въ слѣдуючи дни не ма повечерію канона: *а)* Въ дни свѣтлои седмицѣ; *в)* въ вечеръ недѣлѣ сыропустнои, если на тую недѣлю ôтправлялося всеночне бдѣніе; *г)* въ дни мясопустнои и сыропустнои седмицѣ, кромѣ середы и пятка сыропустнои седмицѣ; *д)* въ дни ôтъ понедѣлка св. Духа до недѣлѣ всѣхъ Святыхъ.

Канонъ Андрея Критского береся съ початку Повечерія для того, бо ôнъ своимъ содержаньемъ приготовляе душу чоловѣка къ покоянному моленію вел. повечерія; не отвѣтно було бы про тое читати го въ третôй части вел. повечерія, котра есть бôльше торжественна и славословительна.

Если велике повечеріе ôтправляеся въ навечеріе великихъ праздникôвъ, якъ: Рождества Христового, Богоявленія и Благовѣщенія, то по великôмъ славословію заразъ выходидтся на літію, а проча часть повечерія оставляеся.

**) Тіи тропарѣ съ псалмомъ 150. однакожь не всегда берутся, и такъ 1. На малôмъ повечерію не ма ани тропаря „Господи силъ“ ани псалма 150-го, но мѣсто того береся тропарь дня и храма (если же храмъ Христовъ або Богородицѣ, т. е. если патронъ Церкви есть Христосъ або Богородиця, то найперше береся тропарь храма, а посѣмъ дня), а потôмъ тропарѣ: „Боже Отецъ нашихъ“. Въ субботу вечеръ береся ипакой припадаючого гласа, а въ пятокъ вечеръ тропарѣ: „Апостолы, Пророцы“ и т. д. якъ въ молитвословѣ указано. Если же есть навечеріе великого Праздника Господского, богородичного або поліелейного Святого, то мѣсто тыхъ тропарей береся кондакъ праздника або Святого. Близше о тôмъ предметѣ зр. типикъ. — 2. На великôмъ повечерію не береся тропаря

По тыхъ тропаряхъ або кондакахъ слѣдуе 40 разъ Господи помилуй, молитва св. Василія: „Иже на всякое время" съ прочими молитвами по ряду молитвослова и въ великôмъ постѣ съ поклонами, посѣмъ трисвятое съ Отче нашъ, а по возгласѣ: молитвы къ Пречистôй Дѣвѣ „Нескверная" и къ Іисусу Христу „И даждь намъ Владыко на сонъ грядущымъ", въ котрыхъ соединени суть всѣ моленія и прошенія цѣлого Повечерія; посѣмъ еще слѣдуе коротка молитва къ Пресвятôй Дѣвѣ Маріи: „Преславная", „упованіе наше" и молитва „Владыко многомилостиве" (зъ літіи), котра однакожь въ пятки на великôмъ повечерію не читаеся; и отпустомъ заключаеся повечеріе.

Г) Коли ôтправляеся велике Повечеріе?

Велике повечеріе ôтправляеся: 1. въ вторникъ и четверъ (т. е. на середу и пятокъ) сыропустнои седмицѣ; 2. въ понедѣлокъ, вторникъ, середу (съ изнятіемъ среды 5-ои седмицѣ), четверъ и пятокъ (съ изнятіемъ пятка 5-ои седмицы) всѣхъ седмицъ великого Поста; 3. въ понедѣлокъ, вторникъ и середу страстнои седмицѣ; 4. въ навечеріе Рождества Христового и Богоявленія; 5. въ навечеріе Благовѣщенія, если той праздникъ случится въ вторникъ, середу, четверъ, пятокъ и субботу першихъ шести седмицъ великого поста, або если случится въ вторникъ, середу и четверъ страстнои седмицѣ.

Въ прочи дни правится мале повечеріе.

§. 247.

III. Полунощниця.

Полунощниця есть богослуженіе, котре давни христіане о пôвночи ôтправляли; бо они памятаючи на напомненье

„Господи силъ" ани пс. 150-го въ слѣдуючи дни: *а)* Въ вторникъ и четвертокъ сырный, но мѣсто того береся тропарь дня и храма и „Боже Отецъ нашихъ", якъ на малôмъ повечерію. *в)* Въ пятки великого Поста береся мѣсто: „Господи силъ съ нами буди" кондаки, именно: въ пятокъ 1-ои седмицѣ кондакъ св. мученика Ѳеодора; въ пятки 2-ои, 3-ои и 4-ои седмицѣ великого Поста кондакъ о усопшихъ „Со святыми упокой"; въ пятокъ 5-ои седмицѣ и въ середу 5-ои седмицѣ есть мале повечеріе съ кондаками Субботы акаѳіста и великого канона; въ пятокъ 6-ои седмицѣ поста береся кондакъ св. Лазаря. *г)* Въ предпразденьство Благовѣщенія (если тое выпаде на пятокъ 3. и 4. седмицѣ поста) береся кондакъ предпразденьства. *д)* Если въ седмични дни св. вел. Поста выпаде обрѣтеніе главы або 40 мучениковъ, то мѣсто „Господи силъ" береся кондакъ Святому, а *е)* въ понедѣлокъ и вторникъ страстнои Седмицѣ береся кондакъ Тріоди и тропарь „Господи силъ".

Іисуса Христа: „Бдите убо, не вѣсте бо когда Господь дому пріидетъ, вечеръ или полунощи" и на притчу о десяти дѣвахъ: „Полунощи вопль бысть, се женихъ грядетъ, исходите въ срѣтеніе его" — сходилися христіане о пôвночи на тое богослуженіе.

Полунощниця есть трояка: Повседневна, субботна и недѣльна.

А) Полунощниця повседневна.

Она зачинаеся началомъ обычнымъ, и по „пріидите поклонимся" читаеся пс. 50. „Помилуй мя Боже", а посѣмъ каѳізма 17-а або псаломъ 118. „Блаженни непорочніи". Що той псаломъ вже за часôвъ св. Василія о пôвночи читався, посвѣдчае св. Василій словами: „О пôвночи есть молитва потрѣбна, якъ учимося ôтъ св. Павла и Сілы въ дѣяніяхъ апостольскихъ. Тое потверджае и псалмопѣвецъ, кажучи: „Полунощи востахъ исповѣдатися тебѣ о судьбахъ правды твоея" (пс. 118.)· По каѳізмѣ слѣдуе мале славословіе, т. е. „слава и нынѣ" и вѣрую, трисвятое съ Отче нашъ, а по возгласѣ „Яко твое есть царство" тропарѣ: „Се женихъ грядетъ и пр.", посѣмъ 40 разъ Господи помилуй и молитва „Иже на всякое время" съ славословіемъ св. Тройцѣ и пречистои Дѣвы Маріи, а въ великôмъ постѣ поклоны съ молитвами св. Ефрема Сірина; посѣмъ молитва св. Василія В. „Владыко Боже Отче вседержителю" и тымъ заключаеся перша часть полунощницѣ.

Друга часть содержитъ въ головнôмъ содержанью молитвы о усопшихъ, и по возванью „Пріидите поклонимся" читаются два псалмы, именно пс. 120.: „Возведохъ очи мои въ горы" и пс. 133.: „Се нынѣ благословите Господа", и по трисвятôмъ и Отче нашъ слѣдуютъ тропари о усопшихъ: „Помяни Господи въ надеждѣ воскресенія", и малымъ отпустомъ заключаеся полунощниця.

Въ нашихъ молитвословахъ суть по молитвѣ о усопшихъ еще тропари „Помилуй насъ Господи", „Ослаби" и молитва „Ненавидящыя и обидящыя насъ"; но того нема въ давныхъ часословахъ.*)

В) Полунощниця Субботна ôтправляеся такъ само и состоитъ зъ тыхъ самыхъ частей, якъ и повседневна, только *а)* мѣсто 17-ои каѳізмы береся 9-а каѳізма, т. е. пс. 64., 65., 66., 67., 68. и 69.; *в)* мѣсто тропарей „Се женихъ" читаются тропари въ честь св. Тройцѣ „Несозданное естество", и *г)* на кôнци есть молитва св. Еустратія: „Величая величаю тя".

*) Въ праздники читаеся на полунощници мѣсто: „Се женихъ грядетъ" тропарь праздника, а мѣсто тропарей и молитвы о усопшихъ, кондакъ праздника або Святого.

Г) Полунощница Недѣльна.

Она есть цѣлкомъ различна ôтъ першихъ двохъ; такъ не ма на нѣй каѳизмы, но мѣсто неи канонъ въ честь св. Тройцѣ, не ма символа вѣры, но его мѣстце заступае величаніе св. Тройцѣ, мѣсто тропарей „Се женихъ" або „Несозданное естество" береся ипакой гласа, и не ма такожь молитвъ о усопшихъ. Рядъ недѣльнои полунощницѣ есть одже такій: 1. Начало обычне съ пс. 50-ôмъ; 2. канонъ св. Тройцѣ, котрый находится въ октоиху при кождôмъ гласѣ;*) 3. величаніе св. Тройцѣ, т. е. тропари: „Достойно есть . ."; 4. величаніе Богородицѣ и трисвятое съ Отче нашъ, по чôмъ читаеся ипакой гласа и 5. молитва до св. Тройцѣ „Всемогущая и животворящая святая Тройце"; по чôмъ отпустомъ заключаеся полунощниця.

IV. Утреня.

§. 248.

Понятіе и подѣлъ.

Утреня, якъ еи имя каже, есть богослуженіе, котре вчасъ рано або утро ôтправляеся, и мы различаемъ трояку утреню: *а)* Недѣльну або воскресну; *в)* велику або утреню съ поліелеемъ, и *г)* утреню седмичну. — Для лучшого перегляда будемо одже утреню ведля того подѣла поясняти, такъ що при недѣльнôй утрени пояснимо складъ утренѣ въ еи цѣлости и въ частяхъ, а при утрени великôй або праздничнôй и седмичнôй скажемо тôлько тое, чимъ они ôтъ утренѣ недѣльнои различаются. О утрени великопостнôй буде бесѣда при осмотрѣ богослуженія великопостного.

§. 249.

А) *Утреня недѣльна.*

Для лучшого пересмотра дѣлимо утреню на слѣдуючи пять частей: 1. Начало обычне съ псалмами и моленіями за Царя; 2. Шестопсалміе съ ектеніею и тропарями на Богъ Господь и явися намъ; 3. Каѳизмы съ тропарями воскресными, степенною и евангеліемъ съ послѣдуючими моленіями; 4. Канонъ съ свѣтилномъ и стіхирами на хвалите; 5. Велике Славословіе съ ектеніями и отпустомъ.

1. Начало и моленія за Царя.

Утреню начинае іерей одѣяный въ епітрахиль возгласомъ „Благословенъ Богъ нашъ", почôмъ хоръ заразъ

*) Канонъ находячійся въ молитвословѣ есть изъ всѣхъ осми канонôвъ составленый. Зр. ст. 433. въ нотѣ.

каже „пріидите поклонимся" и читае пс. 19. „Услышитъ тя Господь въ день печали" и пс. 20. „Господи силою твоею возвеселится царь", котри заключае малымъ славословіемъ, читае дальше трисвятое и Отче нашъ, а по возгласѣ: „Яко твое есть царство" читае тропарѣ: „Спаси Господи люди твоя". Іерей стоитъ пôдчасъ того передъ царскими дверми, а коли скôнчатся тропари, мовитъ ектенію за Царя: „Помилуй насъ Боже . . ." „Еще молимся", и возгласъ „Яко милостивъ и человѣколюбецъ", а хоръ по кождôй ектеніи спѣвае 6 разъ „Господи помилуй". Церковь молится въ тôй части утренѣ за Імператора послѣдуючи напôмненью св. Апостола Павла, що наше перше моленіе повинно бути Богу приношене за найвысшого владѣтеля мірского.*)

2. Шестопсалміе съ ектеніею и Богъ Господь съ тропарями.

По возгласѣ іерейскôмъ заключаючôмъ моленія о Царю проситъ хоръ о благословеніе до дальшихъ молитвъ словами: „Именемъ Господнимъ благослови Отче", а іерей высшимъ голосомъ воздае честь св. Тройци возгласомъ: „Слава святѣй . .", котрый пѣвцѣ заключаютъ словомъ „аминь" и мовлятъ три разы пѣснь ангельску: „Слава во вышнихъ Богу, и на земли миръ въ человѣцѣхъ благоволеніе", котрою съ Ангелами воздаемо славу явившомуся на свѣтъ Спасителю, а потôмъ словами „Господи устнѣ мои отверзеши, и уста моя возвѣстятъ хвалу твою" молитъ Бога, щобы отворивъ наши уста и сподобивъ насъ, щобы и мы подôбно ангеламъ могли воздати славу явившомуся Спасителю, и тымъ взывае вѣрныхъ, щобы они воздавали славу Богу, передъ нимъ отвирали свои серця и высказовали свои потребы, що въ имени вѣрныхъ истинно робитъ чтецъ читаючи шестопсалміе.**) Шестопсалміе есть якъ бы розмышлянье чоловѣка, котрого ангельска пѣснь поучила о явленью Мессіи, о тôмъ всѣмъ, що родившійся Спаситель мае здѣлати для спасенія рода людского; чоловѣкъ застановляеся надъ своимъ грѣховнымъ состояніемъ, поглядае на премногихъ ворогôвъ, котри хотятъ погубити его душу, и въ тôмъ своѣмъ прикрôмъ положенью не видитъ где инде помочи, якъ у явившогося въ плоти Сына божого, котрого милости и помилованью про тое съ повнымъ упованіемъ поручаеся. И такъ заразъ въ

*) „Молю убо прежде всѣхъ творити молитвы, моленія, прошенія, благодаренія, за вся человѣки: За царя и за всѣхъ иже во власти суть". (I. Тім. гл. 2., ст. 1.—2.)

**) Шестопсалміе назване такъ ôтъ шести псалмôвъ, зъ котрыхъ состоитъ; называеся такожь ексапсалмы по гречески ôтъ ἕξ — шѣсть, и ψάλμος — псаломъ.

першômъ зъ тыхъ псалмôвъ: „Господи, чтося умножиша стужающіи ми“ (пс. 3., котрый есть составленый Давидомъ) коли ôнъ утѣкавъ передъ своимъ сыномъ Авессаломомъ, скаржится на множество своихъ душевныхъ ворогôвъ, но поглядаючи на сильну помôчь божу въ Бозѣ цѣлу свою надѣю покладае, що и ôнъ найде у Господа спасеніе. Въ другôмъ псалмѣ: „Господи да не яростію твоею обличиши мя“ (пс. 37.) чоловѣкъ поглядаючи на свои грѣхи молится, щобы Богъ его грѣхами отяженого (ст. 5.—8.), ôтъ другôвъ и искренныхъ опущеного (ст. 12., 13.), а ôтъ ворогôвъ неслушно гоненого (ст. 20.—21.) не опустивъ, но прійшовъ му на помôчь и давъ му доступити спасенія. Въ третôмъ псалмѣ: „Боже, Боже мой, къ тебѣ утренюю“ (пс. 62. составленый Давидомъ, коли ôнъ на выгнанью находився въ пустыни юдейскôй) чоловѣкъ потѣшаеся славословіемъ Бога, у котрого надѣеся погибели своихъ (душевныхъ) ворогôвъ и своего спасенія. Въ четвертôмъ псалмѣ: „Господи Боже спасенія моего“ (пс. 87.) чоловѣкъ на ново высказуе свою нужду (душевну) передъ Богомъ и умоляе его о помôчь (сей псаломъ есть мессіанскій), а въ пятôмъ псалмѣ: „Благослови душе моя Господа“ (пс. 102.) перенятый чувствомъ вдячности къ Богу за одержани многи добродѣйства, о котри перше просивъ, Богу дякуе и его славословитъ и до того славословія взывае и всѣ силы небесни; а въ шестôмъ псалмѣ: „Господи услыши молитву мою“ (пс. 142. составленый Давидомъ, коли го Авессаломъ, его сынъ, гонивъ) еще разъ обертаеся въ сердечнôй молитвѣ до Бога, щобы не по строгôй справедливости, но по великому своему милосердію съ нимъ поступивъ, и выбавивъ го ôтъ гоненій и ворогôвъ, котри го окружаютъ, и тымъ заключаеся шестопсалміе. Таки гадки и чувства высказуе чоловѣкъ почувши при словахъ: „Слава во вышнихъ Богу“ вѣсть о явленью Мессіи.

Священикъ входитъ по возгласѣ „Слава святѣй“ въ олтарь, а коли чтецъ по першихъ трехъ псалмахъ мовитъ мале слалословіе, т. е. „Слава и нынѣ и пр.“, выходитъ передъ царски дверѣ и пôдчасъ чтенія другихъ трехъ псалмôвъ продовжае стоячи передъ царскими дверми читанье молитвъ утренныхъ. Тыхъ молитвъ утренныхъ есть одинайцять и въ нихъ содержатся всѣ моленія, прошенія и славословія цѣлои утрени.

Шестопсалміе заключаеся славословіемъ и пѣснію аллилуіа, а потôмъ слѣдуе ектенія мирна або велика, въ котрôй мы наши прошенія Богу высказуемо, а потôмъ пѣснію: „Богъ Господь и явися намъ“ величаемъ явившогося Спасителя, и слѣдуючимъ тропаремъ величаемъ праздеництво дня ставще ся черезъ Христа для нашого спасенія, и тымъ заключаеся друга часть утренѣ.*) — По скôнченью пѣнія „Богъ Господь“ съ стихами входитъ іерей въ олтарь.

3. Каѳізмы, сѣдални воскресни, тропарѣ воскресни, степенна, евангеліе и послѣдуючи моленія.

Трета часть утренѣ начинаеся чтеніемъ псалтиря, а именно въ недѣлю на утрени читаеся черезъ цѣлый рôкъ**) три каѳізмы, именно каѳізма 2-а, 3-а и 17-а. По першихъ двохъ каѳізмахъ суть мали ектеніи съ отвѣтными возгласами и сѣдални воскресни зъ октоиха, а по третôй каѳізмѣ, т. е. пс. 118-го начинаючогося ôтъ слôвъ: „Блажени непорочніи въ путь“, ôтъ котрыхъ слôвъ тая каѳізма непорочными называеся, слѣдуютъ тропарѣ воскресни: „Ангелскій Соборъ“ съ припѣвомъ „Благословенъ еси Господи“, а по ихъ скôнченью мала ектенія и ипакой***) припадаючого гласа.

По ипакою спѣваеся зъ ірмолоя степенна. Суть то антіфоны составлени на всѣ 8 гласы октоиха черезъ св. Іоанна Дамаскина на основѣ псалмôвъ 119.—133., т. е. каѳізмы 18-ои, котра передъ собою мае въ псалтири напись: „Пѣснь степеней“, для того и тіи антіфоны степенною называются. Кождый гласъ октоиха мае свои антіфоны степенни, и они всѣ берутъ свои мысли изъ згаданыхъ 15 псалмôвъ степенныхъ. И такъ 1-ый антіфонъ степенны 1-ого гласа взятый изъ 1. и 4. стіха пс. 119-ого, другій антіфонъ тогожь гласа изъ 1. и 5. ст. пс. 120-ого, а третій антіфонъ изъ 1. и 5. стіха пс. 121-ого. Степенна II. гласа: Первый антіфонъ изъ 1. и 3. ст. псалма 122-ого, другій антіфонъ изъ 1. и 6. ст. пс. 123-ого, а третій антіфонъ изъ 1. и 3. стіха пс. 124-ого. Степенна III. гласа: Первый антіфонъ изъ 1. и 5. ст. пс. 125-ого, другій антіфонъ пзъ 1. и 3. ст. пс. 126-ого, а тре-

*) На недѣлнôй утрени спѣваеся по „Богъ Господь“ тропарь воскресный припадаючого гласа два разы, посѣмъ на Слава тропарь Святого, а на „и нынѣ“ богородиченъ воскресенъ по гласу тропаря Святого. Изнятія показуе при розличныхъ праздникихъ уставъ.

**) Каѳізмы 17-ои не читаеся: въ Ѳомину недѣлю и на Сошествіе св. Духа; такожь если въ недѣлю выпадутъ слѣдуючи праздники: Преображеніе Господне, Воздвиженіе честнаго креста, Рождество Христово и Богоявленіе. Въ наведени дни береся тôлько двѣ каѳізмы. (См. Указъ о псалтирѣ.)

***) Ипакой есть греческе слово ôтъ слова *ὑπακούω* — слухаю, съ увагою слухаю, и есть стіхира, въ котрôй оповѣдаеся о якôйсь правдѣ ôтносячôйся до воскресенія Христового, котру належить уважно слухати и при тôмъ стояти не сидѣти, якъ на сѣдалнахъ, котри имя маютъ зъ ôтти, що пôдчасъ нихъ можна було сидѣти. Ипакой мае кождый гласъ.

тій антіфонъ изъ 1. и 4. ст. пс. 127-ого. Степенна IV. гласа: Первый антіфонъ изъ 1. и 5. стіха пс. 128, ругій антіфонъ изъ 1. и 4. ст. пс. 129-ого, а третій антіфонъ изъ 1. и 2. ст. пс. 130-ого. Степенна V. гласа бере свои мысли зновъ во всѣхъ трехъ антіфонахъ изъ тыхъ самыхъ псалмôвъ, якъ и степенна первого гласа, т. е. зъ псалмôвъ 119.—121. Степенна VI. гласа бере свои мысли такъ якъ и степенна другого гласа изъ псалмôвъ 122.—124. Степенна VII. гласа такъ якъ и степенна третого гласа изъ псалмôвъ 125.—127., а степенна VIII. гласа, котра мае чотыри антіфоны, бере свои мысли въ першôмъ антіфонѣ изъ 1. и 5. ст. пс. 128-ого, въ другôмъ антіфонѣ изъ 1. и 4. ст. пс. 129-ого, въ третôмъ антіфонѣ изъ 1. и 2. ст. пс. 130-ого, а четвертый антіфонъ изъ пс. 132-ого. Третій стихъ кождого антіфона есть составленый въ честь св. Тройцѣ. Имя свое маютъ оджe тіи антіфоны ôтъ тыхъ псалмôвъ, на котрыхъ основѣ они остали составлени. Но для чого тіи 15 псальмы пѣснями степеней называются, не соглашаются учени пояснителѣ св. Письма. Гречески св. Отцѣ, якъ Златоустъ и инни, розумѣютъ пôдъ тыми пѣснями тіи пѣсни, котри Юдеи спѣвали, коли повертали изъ плѣни Вавилоньскои, для того называе св. Аѳаназій тіи псальмы „псальмами Вавилоньскими“, або тіи пѣсни, котри Евреи спѣвали на богомольныхъ походахъ до Іерусалима, котри що року три разы, т. е. на три велики праздники ôтправляли.*) Ведля преданія юдейскихъ Тальмудистôвъ же тіи псальмы маютъ свое имя зъ ôтти, що ихъ спѣвали въ праздникъ Кучокъ левіты на пятнайцяти степеняхъ тыхъ сходôвъ, котри провадили зъ ôтдѣла для мужчинъ до ôтдѣла женщинъ.**) Отъ коли тіи псальмы вôйшли въ употребленіе церковне, маютъ они значенье молитвъ, котри наши души мовбы постепенно ôтъ земныхъ къ небеснымъ провадятъ и той змыслъ маютъ такожь и степенни въ Октоиху находящіися.

Коли кôнчатся антіфоны степенни, отвирае іерей одѣяный въ епітрахиль и фелонъ, царски дверѣ и возглашае: „Воньмимъ. Миръ всѣмъ. Премудрость воньмимъ“, котрымъ возгласомъ насъ приготовляе на уважне слуханье прокімена и евангелія, котри намъ о премудрости божôй оповѣдати будутъ; а хоръ спѣвае прокіменъ гласа, котрый якъ и всѣ прокімены мае свôй стіхъ и въ тѣснôй звязи съ евангеліемъ стоитъ. Слѣдуе возванье до молитвы съ возгласомъ іерейскимъ, потôмъ „Всякое дыханіе“ и чтеніе евангелія утренного. Утренни евангелія недѣльни говорятъ

*) S. Joannes Chrys.

**) Dr. Reischl, die heil. Bücher des alten Testamentes. Regensburg 1869. II. Bd., 1. Abth., S. 517 zum Psalm 119.

всегда о воскресенію Христовôмъ, и для того называются такожь евангеліями воскресными*). — Въ недѣлѣ читаеся на утрени всегда рядове евангеліе воскресне. (Два евангелія читаются на утрени тôлько въ слѣдуючихъ двохъ выпадкахъ (случившихся н. пр. р. 1877): *а)* Если рождество Христово случится въ субботу, то въ недѣлю предъ Просвѣщеніемъ (т. е. 2. Сѣчня) читаеся на утрени ведля устава найперше евангеліе недѣлѣ предъ Просвѣщеніемъ, а потôмъ евангеліе рядове воскресне. *в)* Если недѣля по Просвѣщенію случится 7. Сѣчня, и не ма того року „отступки“, т. е. не

*) Утренныхъ евангелій воскресныхъ есть одинайцять и они начинаются за рядомъ читати на утрени недѣлѣ всѣхъ Святыхъ, такъ що въ недѣлю всѣхъ Святыхъ читаеся 1. евангеліе воскресне, и такъ дальше за рядомъ черезъ цѣлый рôкъ съ изнятіемъ недѣль св. Пятдесятницѣ, бо въ тіи 7 недѣлѣ читаются вправдѣ на утрени евангелія воскресни, но въ иннôмъ порядку. Яке евангеліе належитъ читати въ певну недѣлю показуе пасхалія зрячая при стовпахъ гласôвъ октоиха. Евангеліе воскресне кождои недѣлѣ съ изнятіемъ пятдесятницѣ можна и слѣдуючимъ способомъ вынайти, за помочію котрого выноходится такожь число недѣлѣ. До числа даного дня мѣсяця дочисляеся число

Май	40.	Новемб.	224.
Юній	71.	Декемб.	254.
Юлій	101.	Януар.	285.
Августъ	132.	Мартъ прост. года	344.
Септемб.	163.	„ висок. „	345.
Октовр.	193.		

отвѣтного мѣсяця на прилежачôй таблици указане (котре показуе, кôлькома днями першій день даного мѣсяця ôтъ 21. Марта ôтстоитъ); изъ суммы треба ôттягнути число буквы пасхальнои, а проче дѣлится черезъ 7; то частне число о 7 уменьшене покаже число недѣлѣ, а останокъ число дня тои недѣлѣ начавши ôтъ понедѣлка. — Хотячи теперь знати, котре евангеліе воскресне на утрени тои недѣлѣ читаеся, треба число недѣлѣ подѣлити черезъ 11, то останокъ покаже число евангелія утренного; если же число недѣлѣ есть меньше якъ 11, то оно само показуе число евангелія воскресного. Н. пр. якій день и котрои недѣлѣ есть день 4. Септемврія 1877, и котре евангеліе воскресне припадае на тую недѣлю? До 4 додаеся 163, ôтъ суммы 167 ôттягаеся число буквы пасхальнои *є* = 6 (зр. §. 163., ст. 320.), остае 161; тое дѣлится черезъ 7, выйде 23; тое частне число уменьшаеся о 7, остае 16, — оджe 4. Септ. 1877 есть недѣля 16-а по Сош. св. Духа. — Яке мае евангеліе утренне? Число недѣли 16 дѣлится черезъ 11, остае 5, оджe на 16. Недѣлю по Сош. св. Духа припадае 5-е евангеліе воскресне. (Зр. Балудянскій, ст. 29. I.).

потреба гдекотри недѣльни евангелія другій разъ читати, то читаеся евангеліе недѣлѣ по Просвѣщенію и евангеліе утренне воскресне по ряду; если же есть ôтступка, то читаеся тôлько евангеліе Недѣлѣ по Просвѣщенію.

По евангелію мовится „Воскресеніе Христово видѣвше" и пс. 50. „Помилуй мя Боже", а іерей выходитъ съ евангеліемъ черезъ царски дверѣ и кладе евангеліе на тетраподѣ къ цѣлованью вѣрнымъ, где оно остае ажь до великого славословія. По скôнченью псальма 50. спѣвае хоръ „Слава: Молитвами Апостолъ: — и нынѣ: Молитвами Богородицы: и помилуй мя Боже: Воскресъ Іисусъ отъ гроба"; а по скôнченью тыхъ тропарей іерей (або діаконъ) спѣвае ектенію: „Спаси Боже люди", по котрôй хоръ спѣвае 12 разъ Господи помилуй, и заключае возгласомъ: „Милостію и щедротами" трету часть утренѣ и запирае царски дверѣ.

Пѣснь: „Воскресеніе Христово" опущаеся въ Недѣлю: Цвѣтоносну и Сошествія св. Духа, и если на недѣлю выпадутъ праздники: Рождество Христово, Богоявленіе и Преовраженіе.

4. Канонъ съ свѣтилномъ и стіхирами на хвалите.

а) Канонъ есть собраніе пѣсней въ честь празднуемого событія зъ дѣла ôткупленья рода людского, або празднуемого Святого ведля певныхъ правилъ составленыхъ. Совершенный канонъ состоитъ зъ девяти пѣсней, щобы тымъ уподобитися девяти хорамъ ангельскимъ, котри Бога непрестанно прославляютъ, и есть малыми ектеніами и отвѣтными чтеніами подѣленый на три бôльши ôтдѣлы въ честь трехъ головныхъ розрядôвъ ангельскихъ Силъ. Канонъ состоитъ изъ девяти пѣсней, а кожда пѣснь состоитъ изъ ірмоса и тропарей. Ірмосъ ôтъ греч. слова *εἶρμος*, т. е. звязь, есть коротка пѣснь составлена на основѣ св. Письма ст. Завѣта, ведля котрои слѣдуючи тропарѣ такъ зо взгляду на змыслъ, якъ и зо взгляду на метричный розмѣръ суть составлени. Ірмосы канона суть составлени на основѣ пѣсней старого Завѣта, и такъ: ірмосъ 1-ои пѣсни есть составленый на основѣ пѣсни благодарственнои воспѣтои Маріамною сестрою Мойсея по переходѣ Евреѣвъ черезъ море червоне (Исходъ 15., 1.—19.); ірмосъ 2-ои пѣсни, котра тôлько въ дни покаянни береся, составленый на основѣ пѣсни Мойсея въ часъ похода Евреѣвъ черезъ пустыно: „Вонми небо и возглаголю" (Второз. 32., 1.—44.); ірмосъ 3-ои пѣсни взятый изъ пѣсни Анны матере пророка Самуила: „Утвердися сердце мое во Господѣ" (І. Царствъ 2.); ірмосъ 4-ои пѣсни взятый изъ пѣсни пророка Авакума, котрый видѣвъ Бога грядущого изъ горы пріосѣненнои: „Господи услышахъ слухъ твой и убояхся" (Авак. 3., 2.—20.); ірмосъ 5-ои пѣсни изъ книги пророка Исаіи предсказавшого рожденіе Еманунла ôтъ Дѣвы: „Отъ нощи утренюетъ духъ мой къ тебѣ Боже" (Исаі 26., 9.—20.) ірмосъ 6-ои пѣсни изъ пророка Іоны, котрый по тридневнôмъ побытѣ въ чревѣ кита достався на сушу: „Возопихъ въ скорби моей къ Господу Богу" (Іон. 2., 1.—7.); ірмосъ 7-ои пѣсни изъ пѣсни трехъ отрокôвъ въ пещи Вавилонскôй: „Благословенъ еси Господи, Боже Отецъ нашихъ" (Дан. 3., 26.—56.); ірмосъ 8-ои пѣсни взятый такожь изъ пѣсни тыхъ отрокôвъ: „Благословите вся дѣла Господня, Господа пойте, и превозносите его во вѣки" (Дан. 3., 57.—72.); а ірмосъ 9-ои пѣсни бере свои мысли изъ пѣсни новозавѣтнои пророка Захаріи, отця св. Іоанна Крестителя: „Благословенъ Господь Богъ Ісраилевъ" (Лук. 1., 68.—79.). Ірмосы канона напечатани суть въ Октоиху, и въ ірмологіонѣ на ноты уложени, а при канонахъ не всегда печатаются, тôлько наводятся першими словами; инни же ірмосы спѣваются на ноту тыхъ ірмосôвъ, котри суть въ ірмологіонѣ положени.

По ірмосѣ кождои пѣсни канона слѣдуютъ тропарѣ, т. е. ведля змысла и розмѣра ірмоса составлени коротки пѣсни въ честь празднуемого событія або Святого. Имя тропарь розличнн розлично толкуютъ: Одни тое имя производятъ ôтъ греч. слова *τρόπος* (способъ, способъ житья, Art, Weise, Lebensweise, Lebensbild), понеже въ тропари содержится образъ зъ житья Святого, або описанье праздника. Инни тое имя производятъ ôтъ греч. слова *τρόπαιος* (Trophäe, Siegeszeichen), понеже въ тропари прославляеся побѣда Святого або торжество праздника; инни знову производятъ тое имя ôтъ *τρόπος*, т. е. перенесене значенье, понеже въ тропари представляеся Святый часто пôдъ различными образами, н. пр. яко звѣзда, луча, сѣтло, лучь и т. п.; а еще инни производятъ тое имя ôтъ *τρέπειν*, понеже тропарь мае вѣрныхъ до такого житья взрушити, яке намъ въ тропари представляеся, або якого ôтъ насъ вымагаеся, если хочемо статися участниками благодатей таинства для насъ содѣланого, и въ тропари описаного. Всѣ тіи толкованья суть оправдани и въ кôнци оденъ змыслъ маютъ, а для того не можна одно на счотъ другого пôдносити. Такихъ тропарей не всегда и не въ кождôй пѣсни есть однакове число, но разъ меньше, инный разъ бôльше. Въ прочôмъ звычайно береся въ Недѣлю бôльше канонôвъ, и уставъ всегда точно каже, кôлько тропарей на поодинокихъ пѣсняхъ маеся брати. Книги церковни означаютъ число тропарей звычайно словами: „на 14-ть" або: „на 8-мь" и т. п., т. е. що тогди береся 14. або 8. тропарей. *)

---

*) Близше поясненье въ типику.

Кожду пѣснь канона заключае богородиченъ составленый по взору попереджаючого ірмоса, и катавасія, т. е. ірмосы певныхъ праздниковъ, котрыми пѣсни канона заключаются.*) Имя мае зъ ôтти, що на пѣніе катавасіи пѣвцѣ обохъ сторонъ сходили зъ своихъ крилосôвъ (лавокъ, сѣдалищъ), и совокупившися разомъ въ серединѣ межи обома сторонами тіи ірмосы спѣвали. Имя катавасія походитъ ôтъ греч. глагола *καταβαίνω* — сходжу.

По третôй пѣсни канона читаеся мала ектеніа съ возгласомъ: „Яко ты еси Богъ нашъ и тебѣ славу возсылаемъ", а потôмъ конгдакъ,**) ікосъ***) и сѣдаленъ въ Минеи Святого. (Зр. Типикъ ст. 33.)

По шестôй пѣсни канона недѣльного спѣваеся мала ектенія съ возгласомъ: „Ты бо еси царь мира" и кондакъ съ ікосомъ воскреснымъ припадаючого гласа.

Передъ катавасіею 8-ои пѣсни спѣваютъ пѣвцѣ: „Хвалимъ, благословимъ, покланаемся Господеви, поюще и превозносяще его во вся вѣки", а іерей выходитъ въ епітрахили передъ царски дверѣ и по скôнченью 8-ои пѣсни возглашае для того, що 9-а пѣснь ôтносится всегда до воплощенія Сына божого, въ честь пресвятои Богородицѣ: „Богородицу и Матерь свѣта пѣсньми возвеличимъ", а хоръ спѣвае пѣснь Богородицѣ: „Величитъ душа моя Господа" и до кождого стіха припѣвае: „Честнѣйшую херувімъ", а по скôнченью тои пѣсни входитъ въ олтарь, а хоръ спѣвае девяту пѣснь канона.

По 9-ôй пѣсни канона слѣдуе знову мала ектенія, котра заключаеся возгласомъ: „Яко тя хвалятъ вся силы небесныя". — Тымъ заключаеся канонъ.

Въ Октоиху находятся на кожду Недѣлю три каноны, именно: канонъ воскресный, до котрого тропарей припѣваеся: „Слава Господи воскресенію твоему", канонъ крестовоскресный съ припѣвомъ: „Слава Господи кресту твоему и воскресенію" и канонъ пресвятои Богородицѣ съ припѣвомъ: „Пресвятая Госпоже Богородице спаси насъ". Котри зъ

---

*) Катавасія есть двояка: одна, котра береся тôлько по гдекотрыхъ пѣсняхъ канона, а друга, котра береся по всѣхъ пѣсняхъ канона, и тая называеся катавасіа рядова. Коли маеся брати катавасія рядова каже Типикъ ст. 266 и 267.

**) Кондакъ (греч. *κοντάκιον*, breviculum) есть короткій выкладъ таинства праздника або страстей Мученика и заслугъ Святого.

***) Ікосъ (ôтъ *οἶκος*, образъ) есть пѣснь церковна, котра славу и значенье праздника, або похвалу Святого обширнѣйше якъ кондакъ и въ образахъ высказуе. — Ікосъ находится всегда по кондаку, а николи не читаеся самъ.

тыхъ канонôвъ належитъ спѣвати, показуе уставъ*), такъ якъ и тое, що на недѣлю выпадае такожь канонъ Минеи.

в) Свѣтиленъ.

По скôнченью канона и по малôй ектеніи спѣваеся на недѣльнôй Утрени три разы: „Святъ Господь Богъ нашъ", и Свѣтиленъ або ексапостиларій. Называеся свѣтиленъ для того, що въ нѣмъ просимо Бога о просвѣщеніе; ексапостиларій (котре имя свѣтилнамъ недѣльнымъ отвѣчае) для того, що въ нихъ есть бесѣда о высланью Апостолôвъ на проповѣдь (ôтъ *ἐξαποστέλλω*, высылаю). Инни же выводятъ тое имя зъ ôтти, що въ давныхъ часахъ для ихъ пѣнія высылали четця на середину Церкви.**) — Свѣтилни недѣльни суть выпечатани въ Октоиху, ихъ есть 11 и поодиноки отвѣчаютъ евангеліамъ утреннымъ, такъ що вынайшовши евангеліе утренне тымъ самымъ есть вынайденый и свѣтиленъ. При свѣтилнахъ суть такожь стіхиры евангельски, котри спѣваются по ряду евангелій утренныхъ на Слава на Хвалите. Изнятія показуе типикъ.

г) Стіхиры на Хвалите.

По свѣтилнѣ слѣдуютъ три псальмы именно: пс. 148.: „Хвалите Господа съ небесъ", пс. 149.: „Воспойте Господеви пѣснь нову", и пс. 150.: „Хвалите Бога во святыхъ его", въ котрыхъ псальмахъ всѣ розумни и нерозумни сотворенья взываются, щобы хвалили Господа, котрый призрѣвъ на несчасну долю упавшого рода людского, опуствивъ престолъ своеи вѣчнои славы и насъ словомъ и дѣломъ научивъ, якъ мы жити повинни, щобысьмо сподобилися принятія до тыхъ небесныхъ хорôвъ, котри Бога непрестанно величаютъ. Перши два стіхи пс. 148-ого спѣваеся съ додаткомъ: „Всякое дыханіе да хвалитъ Господа", а прочи стіхи пс. 148- и 149-ого читаеся ажь до послѣдного стіха: „Сотворити въ нихъ судъ написанъ", котрый съ стіхами пс. 150-ого припѣваеся (приспѣвуеся) до стіхиръ на хвалите, такъ званыхъ для того, що спѣваются по псальмѣ начинаючôмся ôтъ слова: „Хвалите", и содержачôмъ похвалы Господа. Тыхъ стіхиръ есть 8, и до першихъ 6 припѣваются стіхи псалма, а до послѣднихъ двохъ стіхи печатани въ Октоиху. Изнятія показуе типикъ. На „слава" береся стіхира евангельска такъ названа для того, що она составлена на основѣ евангелія, котре на утрени отвѣтнои недѣлѣ читаеся, а на „и нынѣ" богородиченъ: „Преблагословенна еси Богородице Дѣво".

---

*) Звычай, що зъ кождои пѣсни спѣваеся тôлько ірмосъ и катавасіа, можна на рôвни поставити съ такимъ звычаемъ, котрый цѣлый канонъ опущае. Ірмосы треба спѣвати, а тропари читати.

**) Goari, Euchologion. Paris 1647, p. 57.

5. **Велике Славословіе съ ектеніями и отпустомъ.** Коли хоръ начинае спѣвати богородиченъ „Преблагословенна еси“, одѣваеся іерей въ фелонъ, выходитъ передъ царски дверѣ и по скôнченью богородична возглашае: „Слава тебѣ показавшему намъ свѣтъ“, а хоръ спѣвае велике славословіе: „Слава во вышнихъ Богу“, котре заключае трикратнымъ пѣніемъ „Святый Боже“ съ славою. Початокъ того славословія есть такій: Въ давни часы, коли совершалося всеночне бдѣніе въ повнôмъ значенью того слова, а утреня начиналася по пѣтоглашенію, т. е. о 3. годинѣ по пôвночи, продовжалося утренне богослуженіе до схода сонця, и власно тогди, коли зачало свитати, возглашавъ священникъ: „Слава тебѣ показавшему намъ свѣтъ“, а вѣрни воздавали Богу славу имномъ: „Слава во вышнихъ Богу“ начинаючимся тыми словами, котрыми Ангелы обвѣстили міру явленіе „свѣта отъ свѣта“, единородного Сына божого зъ Маріи Дѣвы вочоловѣчившогося.

По трисвятôмъ іерей бере евангеліе зъ тетрапода и иде въ олтарь, а хоръ спѣвае тропарь воскресный, по котрôмъ слѣдуе ектенія сугубая*) и просительна, и великимъ отпустомъ заключаеся утреня недѣльна.

§. 250.

В) *Велика утреня, або утреня съ поліелеемъ.*

Велика утреня есть або получена съ всеночнымъ бдѣніемъ або нѣ. Если не есть получена съ всеночнымъ бдѣніемъ, то начинаеся такъ само якъ и утреня недѣльна, и до „Богъ Господь“ не ма ніякого розличія; если же ôтправляеся всеночне бдѣніе, то заразъ по благословенію вечернѣ: „Благословеніе Господне“ не ма отпуста, но хоръ мовитъ: „Именемъ Господнимъ благослови Отче“ и іерей начинае утреню славословіемъ св. Тройцѣ: „Слава святѣй“, и дальше ôтправляеся тая утреня звычайнымъ рядомъ. — По „Богъ Господь“ спѣваеся тропарь праздника ведля устава, потôмъ каѳізмы съ сѣдалнами праздника, по котрыхъ слѣдуе *поліелей*, т. е. избрани стіхи изъ псалма 134.: „Хвалите имя Господне“, и пс. 135.: „Исповѣдайтеся Господеви, яко благъ“. Имя поліелей походитъ зъ ôтти, що въ тыхъ стихахъ часто повтаряеся слово милôсть по гречески *ἔλεος*, одже поліелей ôтъ *πολύς* — многій, а *ἔλεος* — милôсть, або многомилостивенъ. Инни выводятъ тое имя ôтъ *πολύς* — многій, а *ἔλαιον* — елей, для того що тогди засвѣчають бôльше лямпъ наповненыхъ олѣомъ або масломъ.

*) Ектенія сугубая (сугубъ, dupplex), т. е. молитва вытревала або удвоена, по котрои народъ якбы для оказанья бôльшои ревности три разы „Господи помилуй“ взывае.

По поліелею слѣдуютъ на великôй утрени величанія праздника або Святого печатани при кôнци псалтыря. По указу типика (ст. 19.) если велика утреня правится съ всеночнымъ, одѣваеся іерей въ фелонъ, отвирае царски дверѣ и ними выходитъ передъ аналогій, людямъ роздаются свѣчки, а іерей кадитъ найперше ікону праздника положену на анаголіи, посѣмъ олтарь и цѣлу церковь, а ставши передъ аналогіею начинае величаніе, спѣваючи первій стіхъ, котре хоръ продовжае. По скôнченью величанія входитъ іерей въ олтарь, хоръ читае сѣдаленъ, и спѣвае первый антіфонъ степенны 4-ого гласа. Пôдчасъ того паламарь звонитъ въ великій звôнъ и слѣдуе чтеніе евангелія праздничного звычайнымъ способомъ. По евангелію читаеся псаломъ „Помилуй мя Боже“, а по припадаючôй стіхирѣ ектенія літійна: „Спаси Боже“ съ возгласомъ и заразъ начинаеся припадаючій канонъ праздничный. По третôй пѣсни канона есть мала ектенія и сѣдаленъ Святого або ипакой праздника; по шестôй пѣсни знова мала ектенія и кондакъ съ ікосомъ, и всё проче ôтправляеся ажь до кôнця такъ само, якъ на утрени недѣльнôй. Якій канонъ и т. д. треба брати, указуе уставъ.

Велика утреня розличаеся одже ôтъ недѣльнои тымъ, що если есть съ літіею, не мае моленій за Царя, и що мае такожь поліелей и величаніе.

§. 251.

Г) *Утреня седмична.*

Утреня седмична ôтправляеся за рядомъ такъ само, якъ недѣльна, но по каѳізмахъ и сѣдалнахъ Октоиха слѣдуе заразъ пс. 50.: „Помилуй мя Боже“ и канонъ, котрый заключаеся пѣснію Богородицѣ: „Достойно есть“ и свѣтилномъ дневнымъ. На хвалите не ма стіхиръ, и для того псалмы 148., 149. и 150. тôлько читаются, по котрыхъ іерей выходитъ передъ царски дверѣ въ епітрахили и мовитъ: „Слава тебѣ показавшему намъ свѣтъ“, а хоръ читае „Слава во вышнихъ Богу“ за рядомъ, и іерей посѣмъ безпосередно спѣвае ектенію просительну, по котрôй слѣдуютъ стіхиры на стіховни. По сѣмъ слѣдуе: „Благо есть исповѣдатися Господеви“ съ трисвятымъ и Отче нашъ, а по возгласѣ іерейскôмъ: „Яко твое есть царство“ хоръ спѣвае тропарь Святого съ Богородичнымъ отпустительнымъ*) при кôнци утрени, и сугубою ектеніею, въ котрôй однакожь два перши стіхи: Рцемъ вси“ и „Господи вседержителю“ опущаются, и дневнымъ отпустомъ заключаеся седмична утреня.

*) Богородични отпустительни суть одни, котри берутся на вечерни, по „Нынѣ отпущаеши, а други на утрени. Они находятся въ минеи, треболикъ и часословѣ.

Въ субботу ôтправляеся такожь седмична утреня, но она мае стіхиры на хвалите, для чого перши два стіхи псальма 148-ого спѣваются, и стіхиры на стіховни; впрочôмъ не розличаеся ôтъ седмичнои утрени.

Примѣчаніе: 1. Каѳізмы читаются на утрени седмичнôй слѣдуючимъ порядкомъ: Въ понедѣлокъ каѳізма 4- и 5-а, во вторникъ каѳізма 7- и 8-а, въ середу каѳізма 10- и 11-а; въ четверъ каѳізма 13- и 14-а, въ пятокъ каѳізма 19- и 20-а, а въ субботу каѳізма 16- и 17-а. Инакшій рядъ каѳізмъ приписаный на великій пôстъ, о чôмъ на своѣмъ мѣстци буде сказано. (См. Указъ о псалтирѣ.)

2. Полієлей спѣваеся ведля указа типика (ст. 265.): *а)* Во всѣ праздники Господски, богородични и нарочитыхъ Святыхъ, въ якій ни будь день они прилучатся, а потôмъ слѣдуютъ величанія праздника выпечатани при кôнци псалтыря; *в)* на недѣльныхъ утреняхъ начавши ôтъ недѣлѣ по отданію воздвиженія честного креста ажь до 20-ого Студня; *г)* ôтъ отданія праздника Богоявленія во всѣ недѣлѣ ажь до недѣлѣ сыропустнои, а въ три послѣдни недѣлѣ передъ великимъ постомъ, т. е. въ недѣлю о блуднôмъ сынѣ, мясопустну и сыропустну спѣваются по полієлеи еще стіхи изъ псальма 136.: „На рѣкахъ вавилонскихъ" съ аллилуіею красною.*) Въ прочи Недѣлѣ не ма полієлея, тôлько если припаде праздникъ або полієлейный Святый.

§. 252.

Символичне толкованье утрени.

Вечерне богослуженіе представило намъ рождество единородного Сына божого, а утреня представляе дальшій перебѣгъ дѣла ôткупленя рода людского, представляе намъ Христа въ его молодôмъ вѣку и яко учителя, передъ котрымъ мы про тое высказуемъ наши потребы, и славимо и величаемо его дѣла для нашочо спасенія предпринятіи. На всеночнôмъ бдѣнію воздае іерей по вечернôмъ благословенію св. Тройци честь и славу торжественнымъ возгласомъ: „Слава святѣй", потôмъ ведля давного звычаю свѣтло, котре на літіи було засвѣчене съ изнятіемъ однои свѣчки въ олтари и свѣтла передъ іконами Спасителя и Богородицѣ, загашуеся, а въ тôй тихôй тьмѣ даеся чути голосъ пѣсни „Слава во вышнихъ Богу", котра пригадуе, якъ по рождествѣ Мессіи Ангелы явилися чуваючимъ въ пôзнôй ночи пастырямъ, и тыми словами имъ радостну вѣсть принесли. Почувши тую вѣсть мы подôбно пастырямъ прибѣгаемъ до родившогося Іисуса, хотячи ему съ пастырями поклонитися; ноцц обысьмо могли хвалу его достойно исповѣсти, молимо Бога словами: „Господи устнѣ мои отверзеши", щобы ôнъ освятивъ наши уста и отворивъ ихъ на достойну похвалу Бога, и якобы приближившися до Іисуса отвираемъ въ шестопсалмію передъ нимъ наши серця, бо всѣ тіи псальмы не суть що инне, якъ розговоръ душѣ розличными потребами притисненои съ своимъ Спасителемъ, котрый прійшовъ еи спасти и помиловати, и съ Богомъ примирити. Высказавши такъ въ шестопсалмію наши сердечни гадки и чувства передъ Іисусомъ, мы теперь еще разъ повтаряемъ тіи прошенія въ иннôй формѣ въ великôй ектеніи, и славимо Христа пѣснію „Богъ Господь и явися намъ", котра есть якбы продовженье пѣсни ангельскои: „Слава во вышнихъ Богу. — Тымъ що ôтъ возгласа: „Слава святѣй" въ Церкви есть свѣтло погашене, представляеся якъ Іисусъ Христосъ въ молодôмъ вѣку остававъ въ тишинѣ, и якъ ôнъ ажь въ 12-ôмъ р. житья удався съ Маріею и св. Іосифомъ до Іерусалима, що може намъ пригадовати пѣснь степенна або антіфоны степенни, составлени изъ тыхъ псальмôвъ, котри Юдеи идучи до храма Іерусалимского спѣвали. Межи тымъ величаемо въ тропаряхъ и сѣдалнахъ и инни событія зъ дѣла ôткупленья рода людского, а при чтенію евангелія видимо Христа выступившого яко учителя вселеннои, и въ слѣдуючôй части Утренѣ величаемо и славимо всё, що ôнъ для нашого спасенія здѣлати благоволивъ, и такъ въ протягу цѣлои утренѣ духомъ переходимо цѣле туземске житье и дѣланье Спасителя, ажь до тои хвалѣ, коли невдячный родъ людскій постановивъ Іисуса убити.

*) Слово „красный" означае въ книгахъ церковныхъ тое, що торжественный; въ тôмъ змыслѣ называеся н. пр. Пасха красною.

§. 253.

V. Часы.

Пôдъ часами розумѣются богослуженія, котри ôтъ найдавнѣйшихъ вѣкôвъ въ опредѣлени часы (годины) дня ôтправлялися (зр. §. 237.). Розличаемъ трояки часы: *а)* Повседневни або звычайни, *в)* царски, *г)* великопостни и пасхальни; тутъ буде бесѣда о першихъ двохъ родахъ. Часôвъ есть чотыри изъ наведенои въ §. 237. причины.

А) Часы повседневни.

Тіи часы состоятъ изъ трехъ псальмôвъ, про що такожь часами трипсальмными называются, и зъ молитвъ церковныхъ.

Часъ первый ôтправляеся ведля устава церковного о першôй церковнôй, т. е. о нашôй 7-ôй годинѣ рано. Служба часа первого начинаеся началомъ обычнымъ (если той часъ не получаеся съ утренею, бо тогди начинаеся ôтъ „Прійдите"), а по „прійдите поклонимся" читаеся три псальмы, именно:

пс. 5.: „Глаголы моя внуши Господи“, въ котрôмъ молимо Бога, щобы выслухавъ нашi молитвы, котри рано до него засылаемо, щобы покоривъ беззаконникôвъ, и воздвигнувъ и потѣшивъ праведникôвъ; потôмъ пс. 89.: „Господи прибѣжище былъ еси намъ въ родъ и родъ“, въ котрôмъ мы найперше исповѣдуемъ вѣру въ Бога Творца и Владыку міра и часу (ст. 2.—4.), згадуемъ за минаемôсть нашого житья (5.—7.), котрои причиною есть грѣхъ возбуджаючій гнѣвъ божій (7.—11.), и молимо Бога о просвѣщеніе (12) и проценье (13.—14.), а черезъ тое о удѣленье намъ его святои благодати. (15.16.) Дальше читаеся пс. 100.: „Милость и судъ воспою тебѣ Господи“, въ котрôмъ Богу торжественно обѣцюемо, що всегда и всюди будемо свято хоронити заповѣди божи. — По третôмъ псальмѣ читаеся „слава и нынѣ“ „аллилуіа и „Госп. помилуй“ 3 разы, а на „слава“ береся тропарь дня, если уставъ що инне не приказуе, а на „и нынѣ“ богородични часа: „Что тя наречемъ“ и т. д., посѣмъ трисвятое съ Отче нашъ, а по возгласѣ: „Яко твое есть Царство“ кондакъ дня, и 40 разъ Господи помилуй, почôмъ іерей читае молитву св. Василія: „Иже на всякое время“, а по пѣсни св. Богородицѣ, молитву: „Христе свѣтеистинный“, и малымъ отпустомъ заключае чахъ первый.

Слѣдуючи часы ôтправляются такъ само, а ихъ составни части суть таки сами, тôлько суть инни псалмы и молитвы.

Часъ третій, т. е. богослуженіе, котре колись ôтправлялося о 3-ôмъ або нашôмъ 9-ôмъ часѣ, начинаеся началомъ обычнымъ, и по „пріидите поклонимся“ мае три псальмы именно: пс. 16.: „Услыши Господи правду мою“, котрый содержитъ молитву Давида о выбавленье изъ гоненій черезъ Савла, и въ нѣй покликуеся на свою невиннôсть и на зôпсутье и переворотнôсть ворогôвъ (2.-8.), и каже, що Богъ тымъ прославится, если ему праведному (въ правдѣ явлшемуся) допоможе (8.—15.); пс. 24.: „Къ тебѣ Господи воздвигохъ душу мою“ есть сердечна, просительна и покорна молитва, въ котрôй въ узнанью своеи грѣховности молитъ Бога съ дѣтиннымъ упованіемъ о помилованье; — пс. 50.: „Помилуй мя Боже“ есть молитва щирого покаянія, въ котрôмъ вызнаемо нашу виновнôсть (4.—7.), и просимо о прощеніе (1.—9), и обѣтницю нового славѣ божôй и его св. службѣ посвяченого житья. По псальмахъ слѣдуе тропарь Святого съ богородичнымъ часа, а по Отче нашъ кондакъ Святого, дальше якъ въ первôмъ часѣ, и при кôнци молитва: „Владыко Боже Отче вседержителю“.

Часъ шестый давно о шестôмъ або нашôмъ 12. часѣ въ полудне ôтправляный, мае слѣдуючи три псальмы: пс. 53.: „Боже во имя твое спаси мя“ есть сердечна молитва просительна получена съ обѣтницею вѣрно служити Богу за получену ôтъ него помôчь; — пс. 54.: „Внуши Боже молитву мою“, въ котрôмъ праведникъ зо всѣхъ сторонъ притисненый и небезпеченьствами окруженый, ôтъ своихъ другôвъ и знаемыхъ опущеный, молитъ Бога, щобы сохранивъ го ôтъ такихъ позорныхъ другôвъ и имъ воздавъ ведля ихъ заслугъ, и свою цѣлу надѣю въ Бозѣ покладае; — и пс. 90.: „Живый въ помощи вышняго“, въ котрôмъ высказуеся сила упованія въ Бозѣ найперше загально (1.—2.), а потôмъ въ розличныхъ случаяхъ, котри гадки заключае голосъ Божій запевняючій, що Богъ такого чоловѣка выслухае, изъ скорби выбавитъ и его прославитъ. На шестôмъ часѣ читаеся потôмъ тропарь и кондакъ храма, и при кôнци молитва: „Боже и Господи силъ“.

Часъ девятый давно о 9-ôмъ, т. е. нашôмъ 3. часѣ съ полудня ôтправляный мае слѣдуючи три псальми: пс. 83. „Коль возлюбленна селенія твоя Господи силъ“ есть молитва просительна (Давида передъ Авессаломомъ утѣкаючого), въ котрôй высказуеся сердечна туга за селеніемъ божимъ (т. е. Іерусалимомъ яко образомъ Церкви), и молитва о приверненье до тыхъ селеній; — пс. 84.: „Благословилъ еси Господи землю твою“ есть благодареніе за маюче совершитися ôткупленье съ радостнымъ поглядомъ на его преславни плоды, а пс. 85.: „Приклони Господи ухо твое“ есть молитва о заступленье противъ ворогôвъ получена съ надѣею прославленья.

На девятôмъ часѣ береся тропарь и кондакъ Святого, а на кôнци молитва: „Владыко Господи Іисусе Христе Боже нашъ“, котра, такъ якъ и молитвы инныхъ часôвъ, соединяе въ собѣ моленія и прошенія цѣлого часа.

В) Часы царски.

Отъ повседневныхъ часôвъ розличаются часы, котри совершаются въ навечеріе Рождества Христового и Богоявленія, и въ великій Пятокъ, котри называются часы царски, для того такъ названи, що гречески Цѣсарѣ при захованью особлившихъ обрядôвъ на тіи часы до Церкви ишли. О тыхъ часахъ буде бесѣда на своѣмъ мѣстци при осмотрѣ богослуженія цѣлого року.

§. 254.

Символичне толкованье часôвъ.

Если увзглянимо содержанье часôвъ и часъ, коли они ведля устава церковного маютъ совершатися, то найдемо въ нихъ таке символичне значенье:

Часъ первый содержитъ кромѣ сердечнои утреннои молитвы згадку на тую хвилю, коли Юдеи постановивши Христа убити, вели го ôтъ Каіафы къ Пилату, звязанаго яко

злодѣя, и якъ тамъ Іисусъ судія всего міра ôтъ беззаконныхъ архіереѣвъ и старцей юдейскихъ оклеветаный, а ôтъ неправедного судіи осудженъ оставъ. Для того читаеся найперше пс. 5-ый, въ котрôмъ о ворогахъ Спасителя, котри го оклеветали, кажеся: „Яко нѣсть во устнѣхъ ихъ истинны, сердце ихъ суетно. Гробъ отверстъ гортань ихъ (т. е. зъ ихъ устъ выходитъ смрôдъ, т. е. ложь, якъ зъ отвореного гроба), языки своими льщаху, суди имъ Боже" (пс. 5., 10., 11.). Въ прочихъ своихъ частяхъ содержитъ той часъ молитву ранну о просвѣщеніе, щобысьмо памятаючи на минаемôсть нашого житья ходили на пути заповѣдей божихъ, щобы коли настане день вѣчности, мы дôсталися до града Господня, где сами тôлько праведники будутъ мати мѣстце (пс. 100.).

Часъ третій пригадуе тую хвилю, коли Христосъ на судѣ Пилата безчислени поруганія, заушенія и раны перетерпѣвъ; для того читаеся пс. 16., въ котрôмъ Пророкъ о Христѣ говоритъ: „Врази мои душу мою одержаша, тукъ свой затвориша (т. е. ихъ сердце сталося безъ чутья, якъ тукъ, с. е. товстôсть, fett), уста ихъ глаголаша гордыню (т. е. они насмѣвалися зъ мене — коли Христа вѣнцемъ тернистым увѣнчали, очи му завязали и біючи го по лици, казали: прорци намъ Христе, кто есть ударей тя?). Изгонящіи мя нынѣ обыдоша мя, очи свои возложиша уклонити на землю (т. е. щобы мене знищити). Обяша мя яко левъ готовъ на ловъ, и яко скименъ обитаяй въ тайныхъ" (т. е. они мя обняли, якъ львы, котри всегда суть готови на убійство, и яко скимны, т. е. молоди львы, котри не могучи спуститися на свои силы, причаюются, щобы на свою жертву въ отвѣтнôй хвили кинутися). Въ третôмъ псальмѣ 50. есть такожь молитва о посланіе св. Духа, понеже о тôмъ часѣ зійшовъ Духъ св. на Апостолôвъ.

Часъ шестый есть посвяченый розмышлянью, якъ Іисусъ Христосъ о шестôй годинѣ (т. е. въ полудне) нѣсъ свôй крестъ и бувъ веденъ на роспятіе, и якъ его на крестѣ пригвоздили и межи двома розбôйниками повѣсили, якъ потôмъ роздѣлили его ризы, и мимоходащи ругалися зъ него, а съ ними и оденъ розбôйникъ, вкôнци що тогди сталася велика тьма. Тіи мысли находятся въ псальмахъ, котри на тôмъ часѣ читаются; такъ показуеся на многихъ ворогôвъ Христа: „Яко чуждіи восташа на мя, и крѣпцыи взыскаша душу мою, и не предложиша Бога предъ собою" (пс. 53.), на велику тугу Христа, о котрôй самъ казавъ: „Прискорбна есть душа моя" словами: „Сердце мое смятеся во мнѣ, и страхъ смерти нападе мя" (пс. 54., 5.), на练 мракъ при смерти Христа: „Боязнь и трепетъ прійде на мя и покры мя тма" (пс. 54., 6.), на тое, що и его найблизши други его оставили и его выреклися, а оденъ го продавъ: „И аще бы ненавидяй мя на мя велерѣчевалъ, укрылбихся отъ него: ты же человѣче равнодушне, владыко мой, и знаемый мой. Иже купно наслаждался если со мною брашенъ, въ дому божіи ходихомъ единомышленіемъ" (пс. 54., 13.—15.), и на великій страхъ, котрый завладѣвъ всею природою, яко и на счастье тыхъ, котри въ Бозѣ помочи шукаютъ (пс. 90.).

Часъ девятый наконецъ пригадуе намъ послѣдни хвилѣ Спасителя, его смерть, и сошествіе души Спасителя въ адъ. Іисусъ Христосъ совершивъ дѣло ôткупленья, для того желае вернути до селеній вѣчнои славы, котрыхъ красоту и величіе описуе пс. 83-ій; черезъ свою смерть ôткупивъ Христосъ родъ людскій, що предсказуе пс. 84-ый, а щобы и усопшимъ ôтъ вѣка праведникамъ обвѣстити радостну вѣсть о ôткупленью, сходитъ душа Спасителя въ адъ, зъ ôтки зновъ выходитъ и въ воскресенію Христа съ его тѣломъ соединяеся: „Яко милость твоя велія на мнѣ, и избавилъ еси душу мою отъ ада преисподнѣйшаго" (пс. 85., 13.).

Точнѣйше и яснѣйше есть той змыслъ часôвъ высказаный въ царскихъ часахъ великого Пятка.

Если теперь еще разъ поглянемо на символичный змыслъ и значенье цѣлого дневного правила церковного, то видимо въ нѣмъ представлену історію сотворенья и ôткупленя рода людского, такъ: вечерня переноситъ насъ мыслями въ тіи давни часы, коли Богъ чоловѣка сотворивъ и его въ раю поставивъ, показуе намъ дальше паденіе чоловѣка и послѣдуючу кару, обѣтницю Откупителя, приготовленье на его приходъ и его рождество; повечеріе и полунощниця згадуе бôльше за наши потребы, утреня продовжае дальше історію дѣла ôткупленья, часъ первый показуе намъ Христа передъ неправедный судъ поставленого, часъ третій тогожь Христа по многихъ зневагахъ на смерть осудженого, часъ шестый провадитъ насъ на Голгоѳу, где Христа роспяли, а часъ девятый пригадуе намъ послѣдни хвилѣ страждущого Мессіи, его погребеніе, въ адъ сошествіе и прославленіе.

Примѣчаніе. 1. Съ часами ôтправляеся въ тіи дни, коли не ма літургіи, Обѣдниця ведля ряду молитвослова. Она называеся обѣдниця, для того що ôтправляеся мѣсто обѣдни, т. е. літургіи; называеся такожь Изобразительными, для того що изображае літургію, и часомъ мѣсто літургіи ôтправляеся. (О еи чинѣ см. типикъ ст. 63.)

2. Междочасія суть чотыри службы, котри въ монастырахъ межи часами ôтправляются, и якбы продовженье часôвъ составляютъ. Ихъ составъ есть такій, якъ и часôвъ.

3. Ведля теперѣшнои практики не ôтправляеся кожде изъ наведеныхъ богослуженій ôтдѣльно, но соединяеся бôльше разомъ, такъ що на три разы ôтправляеся цѣле правило цер-

ковне, и тымъ способомъ есть щодень трояка служба: вечерна, утренна и дневна. *а)* Служба вечерна состоитъ изъ девятого часа, вечернѣ и повечерія; *в)* Служба утренна состоитъ изъ полунощницѣ, утренѣ и первого часа, а *г)* Служба дневна состоитъ изъ третого и шестого часа и літургіи, або обѣдницѣ, если для якои будь причины літургія не ôтправляеся. Изнятія показуе уставъ.

4. Суть дни, въ котри літургія ôтправляеся съ вечернею, именно: *а)* Літургія св. Іоанна Златоуста ôтправляеся съ вечерною (т. е. по вечерни) тôлько на праздникъ Благовѣщенія, если той праздникъ выпадае на седмичный день св. Четырдесятницѣ, або на понедѣлокъ, второкъ, середу або пятокъ страстнои седмицѣ. *в)* Літургія св. Василія ôтправляеся съ вечерню: въ великій четвергъ и велику субботу, потôмъ въ 3., 4. и 5. недѣлю вел. Поста, если на тіи дни припадае Благовѣщеніе и въ навечеріе рождества Христового и Богоявленія, если навечеріе не припадае на субботу або недѣлю. *г)* Літургія преждеосвящена всегда ôтправляеся съ вечернею, бо вечерня есть головна часть тои літургіи.

II. Отдѣлъ.

Седмичне Богослуженіе.

§. 255.

Пôдставою и формою цѣлого богослуженія есть богослуженіе дневне; правило церковне дневне повтаряеся въ своѣй головнôй и основнôй части во всѣ дни цѣлого року, тôлько до него або додаются отвѣтни даному дню молитвы, або содержанье гдекотрыхъ его составныхъ частей перемѣняеся отвѣтно до памятки, котра въ певный день совершаеся. При осмотрѣ богослуженія седмичного и цѣлорочного не иде про тое о описанье формы богослуженія, бо тая остае все одна, но иде о описанье и о опредѣленье, якимъ памяткамъ посвячени суть богослуженія, котри въ протягу седмицѣ и цѣлого року совершаются.

Въ протягу седмицѣ есть богослуженіе слѣдуючимъ способомъ расположене:

Недѣля есть посвячена исключно памяти воскресенія Христового. Всѣ пѣсни и чтенія прославляютъ про тое воскресеніе Іисуса Христа. О составѣ богослуженія була вже высше бесѣда, для того тутъ буде тôлько доповнительно сказано о особенностяхъ недѣльного (и прочихъ дней) богослуженія. Въ Субботу вечерь мае недѣльне богослуженіе 7 стихіръ воскресныхъ, зъ котрыхъ чотыри послѣдни называются стихірами анатоліевыми для того, що они суть составлени ôтъ Анатолія Патріярха Царгородского, жившого въ 5. столѣтію, або восточными, для того, що греческе слово ἀνατολή означае востокъ (Euchol. Goari pag. 58.); имя сочнителя остало одже перетолковане. На повечерію есть канонъ богородичный, на полунощници канонъ св. Тройцѣ, а на утрени суть въ октоиху три каноны, именно: воскресный крестовоскресный и богородичный.

Богослуженіе Понедѣлка посвячене есть прославленью безплотныхъ силъ, чому отвѣчае содержанье стихіръ вечернихъ, и особливо канонъ утреній Ангеламъ. Кромѣ того богослуженіе Понедѣлка есть покаянне, и для того на вечерни суть три стихіры покаянни а три Ангеламъ, а на утрени два каноны, покаянный и Ангеламъ.

Во Вторникъ прославляе Церковь Пророкôвъ яко найдавнѣйшихъ слугъ божихъ, а понеже ведля слôвъ Спасителя найбôльшій пророкъ бувъ св. Іоаннъ Предтеча, для того сей день особливо памяти того Святого посвяченый. Богослуженіе сего дня мае знову стихіры покаянни и пророчи, и два каноны: покаянный и пророку.

Въ Середу началися страсти Іисуса Христа, для того воспоминае богослуженіе сего дня страсти Христови, и Пречисту Дѣву Марію, котра съ Христомъ найболестнѣйше сострадала. Соотвѣтно тому суть на вечерни стихіры страстни (або крестни) и богородични, а на утрени канонъ кресту и Богородици.

Въ Четверъ почитае Церковь память всѣхъ Апостолôвъ и ихъ наслѣдникôвъ, т. е. Святителей въ Лици св. Отца Николая Чудотворця, и соотвѣтно тому суть на вечерни стихіры Апостоламъ и св. Николаю, а на утрени канонъ Апостоламъ и св. Ныколаю.

Въ Пятокъ перетерпѣвъ Христосъ смерть крестну, для того есть богослуженіе сего дня посвячене страстямъ Христовымъ, и сострađанію Пресвятои Богородицѣ; на вечерни суть стихіры крестни и богородични, а на утрени канонъ кресту и Богородици.

Въ Субботу наконецъ представляе Церковь воспоминаючи совершенье всего сотворенья, той счасливый спокôй, якій насъ во вѣчности чекае, если на сѣмъ свѣтѣ праведно ведля заповѣдей божихъ жити будемо. Щобы насъ до такого праведного житья заохотити, воспоминае и почитае въ сей день всѣхъ св. Угодникôвъ божихъ, котри по праведнôй борбѣ въ царствѣ божôмъ перебуваютъ, и поминае такожъ души всѣхъ въ надеждѣ воскресенія усопшихъ, щобы и ихъ принявъ Богъ въ селенія Святыхъ. Соотвѣтно тому суть на вечерни стихіры Святымъ и усопшимъ, а на утрени

канонъ Святымъ и усопшимъ. На утрени субботно̂й замѣчательно и тое, що она мае стихіры на хвалите, и стихіры на стіховни.

Въ кождый день береся кромѣ наведеного богослуженія находячогося въ Октоиху также служба припадаючого Святого зъ минеи або Трефолоя, або припадаючого Праздника, о чо̂мъ поучае типикъ, до котрого о̂тсылаю.

III. Отдѣлъ.

Цѣлорочне Богослуженіе.

§. 256.

Идеа и подѣлъ.

Идеа цѣлорочного богослуженія есть тая сама, що и богослуженія щоденного, именно представленье и прославленье дѣла о̂ткупленья рода людского. До тои идеи о̂тносятся всѣ церковни обряды и молитвы, котри на основѣ правила дневного въ протягу цѣлого року совершаются, тая идеа есть мовбы духъ, котрый все̂ провадитъ и оживотворяе. Дневне правило церковне представляе намъ дѣло о̂ткупленья рода людского въ головныхъ чертахъ, а богослуженіе цѣло̂рочне представляе и поясняе тоежъ всесторонно и почастно.

Богослуженіе цѣлоро̂чне стоитъ въ тѣсно̂й звязи съ составомъ року церковного, або властиво одно о̂тъ другого зависитъ, для того отвѣтно до подѣла року церковного на недвижими и движими праздники дѣлимо росправу о цѣлорочно̂мъ богослуженію на двѣ главы:

Перша глава: О богослуженію недвижимыхъ праздникôвъ.

Друга глава: О богослуженію движимыхъ праздникôвъ.

I. ГЛАВА.

О богослуженію недвижимыхъ праздникôвъ.

§. 257.

Подѣлъ недвижимихъ праздникôвъ.

Кождый день року церковного есть посвяченый памяти певного Святого або якого событія зъ дѣла о̂ткупленья рода людского, и соотвѣтно тымъ воспоминаніямъ есть также богослуженіе кождого дня росположене. Ведля того дѣлится

богослуженіе цѣлого року на слѣдуючи роды: *а)* Богослуженіе малого або непраздну емого Святого; *в)* богослуженіе малого праздника; *г)* богослуженіе середного праздника; *д)* богослуженіе великого праздника. Въ то̂мъ порядку розсмотримо богослуженіе цѣлого року въ загалѣ, о̂тсылаючи впрочо̂мъ для близшого поученья до типика.

§. 258.

А) *Богослуженіе малого або непраздну емого Святого.*

Дни, на котри таке богослуженіе припадае, не маютъ въ мѣсяцословѣ находячо̂мся въ Минеи, Трефолои, Часословѣ и Молитвословѣ ніякого знака, и характеристична ознака сего богослуженія есть, що оно мае на вечерни на „Господи воззвахъ“ три стихіры, а на утрени на кождо̂й пѣсни канона по 4. тропарѣ; есть то одже найменьше торжественне богослуженіе, котре впрочо̂мъ ведля устава соединяеся всегда съ инными богослуженіями.

§. 259.

В) *Богослуженіе малыхъ праздникôвъ.*

Тіи праздники суть двоякого рода, и въ Часословѣ*) суть означени трема точками съ полукругомъ зъ правои або зъ лѣвои стороны. *а)* Тіи мали праздники, котри суть въ часословѣ означени трема точками съ полукругомъ о̂тъ лѣвои стороны, т. е, такимъ знакомъ (∴ маютъ на вечерни каѳизму обычну, на „Господи воззвахъ“ стихіры на 6, а на утрени канонъ на 6. и велике славословіе, т. е. пѣснь „Слава во вышнихъ Богу“ спѣваеся, и ко̂нчится трисвятымъ, якъ на велико̂й утрени, и тіи праздники называются въ уставѣ: „Святыми съ славословіемъ великимъ“.

Таки праздники суть слѣдуючи два: 1. Память обновленій храма святаго Хріста и Бога нашего воскресенія дня 13. Септемврія. Храмъ о котро̂мъ тутъ бесѣда, бувъ выставленый на Голгоѳѣ, а его обновленіе або освященіе о̂тбулося по̂дъ Імп. Константиномъ В. р. 335. — 2. Зачатіе честнаго и славнаго Пророка предтечи и Крест. Госп. Іоанна. Прочи суть до инныхъ розрядо̂въ причислени. *в)* Тіи мали праздники, котри въ часословѣ суть означени трема точками съ полукругомъ о̂тъ правои стороны, т. е. знакомъ ∴) маютъ на вечерни на „Господи

---

*) Выданья Льво̂вского зъ р. 1837, зр. листъ 339, „о знаменіяхъ“. Въ молитвословахъ, въ Минеи и въ Трефолои не ма тыхъ знако̂въ, що особливо въ молитвословѣ було бы дуже желательно.

воззвахъ“ стихіры на 6, а на утрени канонъ также на 6 и мале славословіе, т. е. пѣснь „Слава во вышнихъ“ читаеся безъ трисвятого. Тыхъ малыхъ праздникôвъ есть бôльше, именно: 1. Предпразденьство рождества пресв. Богородицю 7. Септ. — 2. Св. и праведныхъ Богоотецъ Іоакіма и Анны 9. Септ. — 3. Св. великомученицы Еуфиміи пострадавшои мученическу смерть р. 288 дня 16. Септ. — 4. Св. ВМ. Еустаѳія Плакіды дня 20. Септ. Онъ бувъ воевода Римскій, и пострадавъ п. 96. — 5. Св. первомученицы Ѳеклы дня 24. Септ. Она була навернена черезъ св. Ап. Павла, и по довгôмъ вѣку и страданіяхъ перетерпѣла мученическу смерть. — 6. Преп. О. нашего Киріака отшелника дня 29. Септ. Киріакъ бувъ родомъ Коринтіанинъ, живъ за часôвъ Імп. Ѳеодозія малого, вступивъ до монастыря и живъ побожно 109 лѣтъ. — 7. Св. Григорія великія Арменіи (дня 30. Септ.); живъ за Імп. Діоклетіана, бувъ сродникъ царю Арменскому, оставъ по приказу Тіридата царя Арменского увязненый и ажь по 15 лѣтахъ выпущеный. — 8. Св. священомученика Кипріана (2. Окт.); пострадавъ яко Епископъ за Імп. Декія р. 247. — 9. Св. священомуч. Діонисія ареопагіта (3. Окт.); мужъ розумный, богатый и славный, наверненый черезъ с. Ап. Павла, оставъ Епископомъ, а потôмъ р. 98 мечомъ его стяли. — 10. Св. ММ. Сергія и Вакха (7. Окт.), пострадавшихъ пôдъ Імп. Максиміаномъ р. 288. — 11. Св. ВМ. Артемія (20. Окт.), пострадавшого пôдъ Імп. Юліаномъ Отступникомъ р. 344. — 12. Преп. О. Іларіона В. ум. 325. — 13. Преп. О. Іоанникія В. (4. Нов.), котрый живъ 94 лѣтъ и умеръ въ святости за панованья Михаила и Ѳеодоры. — 14. Св. О. Павла АЕ. Константіня града, исповѣдника (6. Нов.); живъ за Імп. Константія, и оставъ ôтъ Аріанôвъ его власнымъ омофоромъ задушеный. — 15. Св. О. Іоанна Патр. Алаксандрійскаго милостиваго (12. Нов.); живъ за Імп. Ираклія. — 16. Св. ВМ. Іакова Персянина (27. Нов.), замученого р. 386 по приказу персійского царя Изгирда. — 17. Преп. О. Спиридона чудотворца, Еп. Тримифійскаго (12. Дек.) живъ за часôвъ Константина В., бувъ пастыремъ, но по смерти своеи жены поставленъ Епископомъ, прославивса многими чудами. — 18. Предпразденство Просвѣщенія (2. Януар.) — 19. Преп. ОО. Павла Ѳивейскаго и Іоанна кущника (15. Януар.). Павелъ бувъ першій пустиножитель, умеръ р. 343; а св. Іоаннъ живъ за Імп. Льва Великого, постриженъ въ монастыри неусыпающихъ, умеръ по многихъ терпѣніяхъ въ домѣ отца своего. — 20. Св. Сімеона богопріимца и Анны пророчицы (3. Февр.), знаемыхъ зъ св. письма. — 21. Св. ВМ. Ѳеодора стратилата (8. Февр.); живъ за панованья Константина В., мученическу смерть претерпѣвъ черезъ ôтсѣченье головы. — 22. Св. ВМ. Ѳедора тирона (17. Февр.); пострадавъ пôдъ Імп. Максіміаномъ. —

23. Соборъ св. Арх. Гавріила (26. Марта). — 24. Св. О. Аѳаназія вел. Патр. Александрійскаго (2. Мая); умеръ по премногихъ трудахъ р. 358. — 25. Воспоминаніе на небеси явльшагося знаменія честного креста, въ градѣ Іерусалимѣ (7. Мая). Тое явленіе св. креста сталося р. 338 въ самъ праздникъ Сошествія св. Духа тымъ способомъ, що крестъ звѣздами представленый явився ôтъ мѣста лобного ажь до горы елеонскои. — 26. Св. О. Епіфанія Еп. кипрскаго, и Германа патр. Констант (12. Мая.). Епифаній живъ за Імп. Онорія и Аркадія, сынъ бѣдного селянина вступивъ въ монастырь, оставъ потôмъ Епископомъ и умеръ р. 394. Германъ же живъ за часôвъ Імп. Анастасія, боровся съ иконоборцями. — 27. Пр. О. Пахомія вел. (15. Мая); живъ за Імп. Константина В. родомъ Египтянинъ, зъ жовнѣра стався монахомъ, основавъ въ Египтѣ монастырь званый Тавенесія, въ котрôмъ було 700 монахôвъ. — 28. Пр. О. Симеона, иже на дивнѣй горѣ (24. Мая), родомъ зъ Антіохіи Сирійскои, живъ за панованья Анастасія Диккороса, перебувъ на стовпѣ 45 лѣтъ, умеръ р. 566. — 29. Св. ВМ. Ѳеодора стратилата (8. Юнія) на памятку перенесенья мощей того Святого ôтъ Іракліи въ Евхаиты. — 30. Св. О. Кирилла АЕ. александрійского (9. Юнія); живъ въ часѣ третого вселеньского Собора, умеръ 436. — 31. Перенесеніе мощей св. чудотворцевъ безсребренниковъ Кира и Іоанна (28. Юнія), котре сталося р. 392. — 32. Св. безср. Космы и Даміана въ Римѣ мучившихся (1. Юлія) р. 276 въ царство Каріна. — 33. Св. М. Прокопія (8. Юлія); перетерпѣвъ за часôвъ Діоклетіана. — 34. Предпразденьство происхожденія честного и животворящаго креста Господня (31. Юлія). — 35. Предпразденьство преображенія Господня (5. Августа). — 36. Предпразденьство Успенія Пресв Богородицы (14. Авг. — 37. Возвращеніе мощей св. Ап. Варѳоломеа (25. Авг. отъ Липарска острова въ градъ Минекдъ р. 825.*) — Всѣ тіи маліи праздники называются въ уставѣ „Святыми на шесть“ або „шестеричными Святыми“, або: „Святіи поемыи на шесть“.

§. 260.

Г) *Богослуженіе середнихъ праздникôвъ.*

Тіи праздники суть въ книгахъ церковныхъ означени знакомъ малого креста ✝, и они маютъ на вечерни „Блаженъ мужъ“ первый антіфонъ, на „Господи воззвахъ“ стихіры на 6, або часомъ на 8, три пареміи и стихіры на стиховни. На утрени маютъ полієлей и евангеліе, канонъ на 8 и велике славословіе. Тіи праздники называются въ уставѣ „Святыми полієлейными“ або „Святіи, имущіи полієлей“.

---

*) Тіи маліи праздники остали тутъ наведени для того, що въ молитвословахъ не суть належито означени.

Середнихъ праздникôвъ есть бôльше число, и тутъ будутъ тôлько гдекотри або меньше знаеми або важнѣйши наведени, такъ: Начало Індикта, сирѣчь новаго лѣта (1. Септ). Имя индиктъ (indictio) есть латиньске и походитъ зъ часôвъ Римскихъ Цѣсарей. Есть то періодъ 15 лѣтній, котрый дѣлився на три части (lustrum), ведля котрыхъ Римляне своимъ пôдданымъ податки (дань) обчисляли и тіижь въ першихъ дняхъ кождого пятилѣтія собирали. Церковь св. начинае въ сей день новый рôкъ, понеже въ сей день прійшовъ Христосъ въ святилище Юдейске, и взявши книгу пророка Исаіи, читавъ зъ неи мѣстце, где есть написано: „Нынѣ лѣто Господне пріятно“. Въ той день приноситъ Церковь такожь благодареніе Богу о плодахъ земныхъ минувшого лѣта, и молится, щобы намъ Богъ и въ будущи лѣта удѣлявъ плоды земни. — Покровъ пресвятыя Владичицы нашея Богородицы и присно Дѣвы Маріи (1. Окт.) постановленый на памятку того, що св. Андрей юродивый и его ученикъ Епифаній въ часѣ всеночного бдѣнія 1. Окт. 1309 видѣли въ Царгородѣ въ Влахернскôмъ храмѣ въ воздухахъ Матерь божу съ Пророками, Апостолами и Ангелами, молящуся о мірѣ и своимъ покровомъ (омофоромъ) покрываючу христіянъ. Тогди напали Сарацены Грекôвъ и много прикростей имъ робили, но коли Греки дôзналися о тôмъ явленью, скрѣпилася ихъ ôтвага и въ короткôмъ часѣ остали Сарацены прогнанни. Сей праздникъ обходжено у насъ перше торжественно, но теперь есть тôлько праздникъ церковный. Положеніе честныя Ризы пресв. Владычицы нашея Богородицы въ Влахернѣ (2. Юлія). Риза пресвятои Богородицѣ остала положена р. 443 въ Влахернѣ. Влахерна есть мѣстце въ Царгородѣ на березѣ морскои пристани, назване ôтъ Блахерны, воеводы Скитского, котрый на тôмъ мѣстци оставъ убитый, где пристань и Церковь Пресв. Богородицѣ выставивъ. Въ тôй Церкви зложена була риза Матери божои. — Происхожденіе честныхъ дверъ честнаго и животворящаго Креста (1. Августа). Происхожденіе або выносъ св. креста ôтправлялося въ Царгородѣ такъ, що св. крестъ выносили зъ імператорскои палаты до великого храма св. Софіи, и при тôмъ совершалося освяченье воды, потôмъ обходили съ тымъ крестомъ черезъ 15 дней по улицяхъ города, а потôмъ ôтносили го зновъ до імператорскои столицѣ. Той обрядъ совершали для того, щобы умолити Бога о помôчь для недужныхъ, котрыхъ число въ тôмъ мѣсяци було незвычайно велике. Богослуженіе сего дня мае многи отличія: Передъ вечернею кладеся крестъ устроеный зелеными рослинами на жертвеннику, а по вечерни бере го священикъ и переноситъ на престолъ, где го оставляе до слѣдуючого дня. На утрени пôдчасъ великого Славословія приходитъ іерей съ кадиломъ къ святому престолу, кадитъ престолъ и

св. крестъ, бере крестъ на голову и выходитъ сѣверными дверми зъ олтаря за свѣщеносцями, котри несутъ и кадило, и стоитъ передъ царскими дверми, доки не скôнчится трисвятое. По скôнченю трисвятого возглашае: „Премудрость, прости“, хоръ спѣвае „Спаси Господи люди твоя“, а іерей иде ко аналогію, на котрôмъ кладе св. крестъ, и на около кадитъ. Посѣмъ совершае освященіе воды по указу Требника, поклоненіе св. кресту и заключеніе Утрени. Крестъ остае на аналогію тôлько черезъ оденъ день, а въ вечеръ вносится въ олтарь, пôдчасъ чого пѣвцѣ спѣваютъ тропарь: Спаси Господи люди твоя“ и кондакъ: „Вознесыйся на крестъ волею“. Отъ сего дня начинаеся якобы празднованье животворящому кресту, бо спѣваеся катавасія: „Крестъ начертавъ Мойсей“ ажь до отданія праздника „Воздвиженія“ съ изнятіемъ дней попразденьства Преображенія и предпразденьства и попразденьства Успенія пресв. Богородицѣ. Въ сей день начинаеся такожь пôстъ успеньскій,

Отъ Едеса пренесеніе въ Константінъ градъ нерукотвореннаго Образа Господа нашего Іисуса Христа, рекше святаго Убруса (16. Августа). Исторія того образа есть ведля преданія така: Авгарь, царь Едесскій, тяжко занедужавшій пôславъ Ананію ко Іисусу Христу съ прошеніемъ, щобы его исцѣливъ. Ананія бувъ живописецъ, и ему приказавъ Авгарь изобразити лице Іисусове, но ôнъ того не мôгъ зробити; тогди Іисусъ Христосъ видячи его даремный трудъ, велѣвъ подати собѣ воду до умытья, а коли отеръ свое лице, остало на обрусѣ (ручнику) изображене лице Іисуса Христа. Той обрусъ оставъ пôсланый Авгару, а ôнъ силою благодати божои выздоровѣвъ. На тôмъ обрусѣ були выписани слова: „Божіе видѣніе, божественное чудо“. Авгара окрестивъ посѣмъ Апостолъ Θаддей, а той царь поставивъ той образъ надъ вратами города Едессы, съ надписомъ: „Христе Боже, иже на тя надѣяйся, никогдаже отщетится“. По довгôмъ часѣ, коли въ Едессѣ идолопоклонники хотѣли той образъ скинути, замуровавъ го Епископъ Едесскій поставивши передъ нимъ горящу свѣчку. Въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ хотѣвъ Перзійскій король Хозроесъ плѣнити Едессу; тогди мала якась побожна жена видѣніе, въ слѣдствіе котрого Епископъ Едесскій ôткрывъ той образъ и къ великому удивленью найшовъ передъ нимъ свѣчку горящу, а за помочію Бога остали вороги побити и городъ спасеный. Наконецъ оставъ той образъ за стараньемъ Імп. Романа въ 10. столѣтію съ великою честію зъ Едессы до Царгорода перенесеный и въ храмѣ пресв. Дѣвы, названои фара, зложеный. Такъ оповѣдае преданіе о тôмъ образѣ, но исторично тое не можна доказати.

Положеніе честнаго пояса пресвятыя Богородицы (31. Августа). Ведля преданія переходивъ поясъ пресвя-

той Дѣвы по ей смерти зъ рукъ до рукъ христіянъ. Въ 5. столѣтію оставъ той поясъ изъ Іерусалима въ Царгородъ перенесеный. Въ 10. ст. мала греческа Імператриця Зоя, жена Імп. Льва философа, котра довго слабовала, видѣніе, що она выздоровѣе, если на ню буде положенъ поясъ пресв. Богородицѣ, що и сталося. Потôмъ оставъ той поясъ зновъ въ золотый ковчегъ въ Халкопратійскôмъ храмѣ Богоматери положеный. Тое сталося ведля примѣчанія нашого Часослова р. 942, но тогди вже не живъ Імп. Левъ философъ.

Д) *Богослуженіе великихъ Праздникôвъ.*

§. 261.

Характеристични ознаки богослуженія тыхъ праздникôвъ. Пред- и Попразденьство. Отданіе Праздника.

Велики праздники (вычислени высше въ §§. 160., 161. и 162.) суть въ мѣсяцословахъ означени окруженымъ крестомъ (+), а надписи суть звычайно червоными (красными) буквами печатани.

Всѣ тіи праздники маютъ велику вечерню съ всенощнымъ. Они дѣлятся на праздники Господски, Богородични и нарочитыхъ Святыхъ, а въ ихъ богослуженію заходитъ тое розличіе, що если праздникъ Господскій случится въ недѣлю, то служба воскресна зовсѣмъ оставляеся и береся тôлько служба Праздника; если же на недѣлю припаде праздникъ богородичный або нарочитого Святого, то береся служба воскресна съ службою припадаючого праздника. — Велики праздники маютъ дальше предпразденьство и попразденьство, т. е. богослуженіе тыхъ праздникôвъ не ограничаеся на самъ день праздника, но оно ростягаеся на попереджаючи и послѣдуючи дни. Предпразденьство приготовляе насъ на достойне празднованье самого праздника, молитвы и пѣсни предпразденьства суть якобы пророчества предсказуючи самъ праздникъ. Всѣ велики праздники маютъ порядочно по одному дню предпразденьства, тôлько праздникъ Рождества Христового мае пять, а праздникъ Богоявленія чотыри дни предпразденьства*). Оденъ великій праздникъ, именно: „Обрѣзаніе Господне“ не мае предпразденьства.

Попразденьство есть продовженье праздника. Оно состоитъ при многихъ праздникахъ въ тôмъ, що въ першій день по празднику прославляются и почитаются участники событія въ день праздника воспоминаного. Такъ н. пр. по Рождествѣ Христовôмъ обходится праздникъ: „Соборъ Пресвятыя Богородицы“, по Богоявленію: „Соборъ св. Крест. Іоанна“, по Срѣтенію совершаеся память св. Сімеона Богопріимца и пророчицы Анны; по благовѣщенію соборъ св. Архістратига Гавріила. Въ тіи дни попразденьственни продовжаеся прославленье событія воспоминаного въ день самого праздника, а число тыхъ дней не есть всегда однакове, но часомъ меньше а часомъ бôльше. Такъ есть дней попразденьства: оденъ день, по Благовѣщенію пресвятыя Богородицы; або чотыри дни, по Рождествѣ Богородицы и Входѣ Богородицы въ храмъ; або шѣсть по Рождествѣ Христовôмъ; або сѣмь по Воздвиженіи честнаго креста, и по Преображеніи Господнемъ; або ôсѣмь по Богоявленію и по Успенію пресв. Богородицы. Число дней попразденьства зависитъ ôтъ ôтношенья дотычныхъ праздникôвъ къ другимъ праздникамъ або къ посту. Праздникъ Обрѣзанія Господня не мае попразденьства, бо заразъ начинаеся предпразденьство Богоявленія.

*) Середни праздники не маютъ предпразденьства, съ изъятіемъ праздника происхожденія честнаго креста (1. Авг.), котрый мае оденъ день предразденьства.

Послѣдній день попразденьства называеся отданіемъ Праздника. Оно ôтличаеся ôтъ прочихъ дней попразденьства тымъ, що въ той день совершаеся служба праздника торжественнѣйше, якъ въ прочи дни попразденьства, а именно береся по бôльшôй части служба самого праздника.

Богослуженіе великихъ праздникôвъ въ особенности.

Понеже о великихъ праздникахъ була вже высше бесѣда и ихъ богослуженіе по бôльшôй части порядочно ôтправляеся, для того тутъ розсмотримо лише тіи недвижими велики праздники, котрыхъ богослуженіе мае якись особенности, а тіи праздники суть слѣдуючи: Рождество Христово, Богоявленіе, Благовѣщеніе и Воздвиженіе честного Креста.

§. 262.

Праздникъ по плоти Рождества Господа Бога и Спаса нашего Іисуса Христа.

Праздникъ Рождества Іисуса Христа есть средоточіе всѣхъ богослуженій церковныхъ, котри суть постановлени для прославленя воплощенія Сына Божого, и зо взгляду на вагу того событія не ма кромѣ Пасхи праздника, котрый бы Церковь съ такимъ торжествомъ ôтправляла, и на котрый бы такъ многи радостни имны и пѣсни були составлени. Подôбно пастырямъ Виѳлеемскимъ, котри радостно поспѣшили до яселъ поклонитися рожденному Іисусу, поспѣшили многи побожни пастырѣ и учителѣ церковни составити для прославленя рождшогося Сына божого радостни имны, котри вѣрни мовбы надъ колыскою Іисуса спѣваютъ. Плѣняе серце

человѣка милый звукъ церковныхъ пѣсней, котри въ сѣмъ часѣ спѣваются, кожда зъ нихъ радостно голоситъ: „Христосъ раждается“, и наветъ найтвердше серце не може замкнутися для общои радости, коли по Церквахъ загомонятъ наши красни народни коляды. Здаеся, якобы миле дитя въ яслахъ для побожного змысла було приступнѣйше, якъ тяжко страждущій Мессія на Голгоѳѣ, и якобы ôнъ въ дитиньствѣ бôльше уподобився человѣкови, якъ тогди, коли мавъ довершити велике дѣло, зъ любви къ намъ пôдняте.

Щобы сей великій праздникъ достойно праздновати, постановленый есть довшій часъ, въ котрôмъ насъ Церковь въ богослуженіяхъ на тое торжество приготовляе, котрый часъ есть мовбы предпразденьство Рождества Христового, а по празднику рождества слѣдуютъ зновъ инни богослуженія и праздники, котрыми се торжество достойно заключаеся. Цѣлый одже кругъ рождества Христового представляе въ отвѣтныхъ богослуженіяхъ всё, що ôтносится до воплощенія, рождества и молодыхъ лѣтъ Спасителя, ажь доки ôнъ яко учитель выступивъ. Яко приготовленье на предстоящій праздникъ спѣваются ôтъ Праздника Входа Преч. Дѣвы ірмосы праздника Рождества Христового: „Христосъ раждается“ яко катавасія, дальше читаются таки части св. Письма старого Завѣта, котри до часу, мѣстця и инныхъ обстоятельствъ при воплощенію Сына божого ôтносятся, и почитаеся память тыхъ Святыхъ, котри съ тымъ преславнымъ событіемъ въ якôйсь связи стоятъ.

Яко приготовленье на праздникъ Рождества Христового обходитъ Церковь пôстъ, котрый начинаеся въ день св. Ап. Филиппа, и для того также Филипôвкою называеся (Зр. §. 166., 1. б.). Въ тôмъ часѣ почитаеся также память тыхъ Пророкôвъ, котри особливо о часѣ явленія Мессіи проповѣдали.

Въ тôмъ часѣ обходитъ Церковь также двѣ Недѣлѣ, котри въ тѣснôй звязи съ праздникомъ Рождества Христового стоятъ, именно Недѣлю Праотецъ и Недѣлю Отецъ. Въ Недѣлю Праотецъ воспоминаются: св. Патріархи жившіи передъ закономъ и по законѣ, ôтъ Адама до св. Іосифа Обручника, и св. Пророки ôтъ Самуила до Захаріи и Іоанна Предтечи. Недѣля Праотецъ припадае въ оденъ изъ дней ôтъ 11-го до 17-го Декемврія, и въ тую недѣлю читаеся всегда евангеліе 28- ои Нед. по Сош. св. Духа.

Послѣдна суббота передъ Рождествомъ Христовымъ называеся Субботою предъ Рождествомъ Христовымъ, и она мае на літургіи осôбный Апостолъ и Евангеліе, котри ôтносятся до явленія Христового.

Послѣдна недѣля передъ Рождествомъ Христовымъ называеся Недѣлею предъ Рождествомъ Христовымъ або Недѣлею св. Отецъ. Въ той день прославляе Церковь память тыхъ Патріархôвъ, изъ котрыхъ племени Христосъ по плоти родився; и такъ въ Апостолѣ вычисляются (Евр. 11., 9.—40.) тіи старозавѣтни Святи, котри жили вѣрою въ грядущого Мессію, а въ Евангеліи читаеся родословіе (Мат. 1.) Іисуса Христа, котре вычисляе предкôвъ по плоти Іисуса Христа ôтъ Авраама отца вѣруючихъ ажь до св. Іосифа Обручника. Недѣля св. Отецъ припадае въ дни ôтъ 18-го до 24-го Декемврія, и еи богослуженіе есть инакше передъ днемъ 20-го Декемврія, а инакше по тôмъ дни, якъ о тôмъ подрôбно учитъ типикъ.

Властиве предпразденьство праздника Рождества Христового начинаеся 20-го Декемврія, и ôтъ сего дня ôтносится богослуженіе щоразъ бôльше до наступаючого Праздника.

Послѣдній день передъ праздникомъ Рождества Христового есть Навечеріе, або Святый вечеръ, въ котрый мы особлившими молитвами и строгимъ постомъ на предстоячій великій Праздникъ приготовляемся. Въ сей день совершаются въ Церкви довши молитвы, а вѣрни заховуютъ строгій пôстъ ажь до явленья першои звѣзды вечернои, пригадуючои тую звѣзду, котра явилася волхвамъ на востоцѣ. Цѣле богослуженье сего дня занимаеся исключно прославленьемъ по плоти Рождества Іисуса Христа.

По утрени ôтправляются Часы царски. Въ Часѣ первôмъ воспѣвае Давідъ (пс. 44., 45.) славу божого Сына, котрый зъ его племени мавъ родитися, а (въ чтеніяхъ) Пророкъ Михеа (гл. 5.) духомъ божимъ веденый обертаеся до Виѳлеема, изъ котрого изыйде князь Ісраила, потôмъ же представляе намъ Апостолъ (Евр. 1., 1.—13.) отвѣчне рождество Сына божого, а Евангелистъ Матѳей (1., 18.—25.) оповѣдае о рождествѣ Христовôмъ ôтбувшôмся такъ, якъ о нѣмъ Ангелъ св. Іосифу обвѣстивъ.

Безпосередно потôмъ ôтправляеся Часъ третій, въ котрôмъ въ пс. 35. молимо Бога словами псаломника, щобы явився цѣлому свѣтови, въ слѣдуючôмъ же пс. 86. Давідъ предказуе, що Царство Мессіи буде славне и число его жителѣвъ буде несчислене. Потôмъ же Пророкъ Іеремія (гл. 3.) духомъ предвидячи Мессію роду Исраиля обѣцяного, величае го яко единого Бога, котрый всѣмъ спасеніе принесе, Апостолъ же (Гал. 3., 23.—29.) голоситъ, що вѣрою въ того Пророками предсказаного Христа мы получили спасеніе, а Евангелистъ Лука (2., 1.—20.) оповѣдае, якъ пастырѣ найперше довѣдалися ôтъ Ангела о рождествѣ Спасителя.

Въ Часѣ шестôмъ величае Давідъ въ пс. 71. царство Христа яка праведне, супокôйне, велике и счасливе, а въ пс. 131. Бога молитъ, щобы скоро явився Христосъ и оби-

тавъ въ Сіонѣ. Потôмъ слѣдуе чтеніе зъ Пророка Исаіи, (гл. 7.), котрый предсказуе, що Мессія, Еммануилъ народится зъ Дѣвы; чтеніе же Апостола къ Евреемъ (гл. 1., 10.—2., 4.) представляе славу Христа бôльшу надъ славу всѣхъ ангельскихъ силъ, а въ евангелію ôтъ Матөея (гл. 2., 1.—12.) оповѣдаеся, якъ волхви прійшли зъ далекого востока поклонитися тому славному Мессіи.

Въ девятôмъ часѣ еще сердечнѣйше и живше тіи гадки и чувства обявлются. Въ першôмъ псальмѣ (пс. 109.) величае Давідъ Христа, котрый буде сидѣти по правôй сторонѣ Отца, буде Царь великій и сильный и священикъ по чину Мелхіседека, а въ пс. 110. величае Господа, котрый такъ многи благодати своѣй Церкви удѣлитъ. Потôмъ читаеся уступъ зъ пророка Исаіи (гл. 9.), котрый, якбы на всё дивився, оповѣдае о рождествѣ Отрочате, котрого имя есть чудне, а Апостолъ (Евр. 2., 11.—18.) о Мессіи посвѣдчае, що черезъ него мы всѣ спасеніе получаемъ. Въ кôнци оповѣдае Евангелистъ Матөей (2., 13.—23.) о бѣгствѣ Ісуса до Египта.

Въ пôзнôй порѣ зачинаеся потôмъ літургія св. Василія В. съ вечернею, на котрôй спѣваются стихіры патріярхôвъ Германа и Анатолія, котри предстоячій праздникъ живо и торжественно величаютъ. Особливо ôтличаеся стихіра на Слава: „Августу единоначальствующу“, котру составила Касія, греческа инокиня, ôтъ котрои и инни пѣсни церковни походятъ. По „Свѣте тихій“ читаеся 8 паремій, въ котрыхъ соединяеся всё, що до воплощенія и рождества Сына божого ôтносится.

Чтенія зачинаются ôтъ книги бытія (гл. 1.) где оповѣдаеся о сотвореню свѣта, чимъ представляеся намъ, що той самъ Богъ, котрый насъ сотворивъ, приходитъ насъ ôткупити. Друге чтеніе береся зъ книги Числъ (гл. 24.) о переходѣ Израилтянъ черезъ пустыню, при котрôй случайности Валаамъ призваный ôтъ царя Моавитôвъ, щобы проклявъ Израилтянôвъ, ихъ благословитъ, и о Мессіи пророкуе, що еще яснѣйше предсказуе пророкъ Міхеа въ третôмъ чтенію (гл. 4. и 5.), кажучи, що Мессія народится въ Виөлеемѣ. — По третôмъ чтенію спѣваютъ хоры тропарь: „Тайно родился еси во вертепѣ“, котрого послѣдни слова по отвѣтныхъ стіхахъ повтаряютъ. — Потôмъ слѣдуютъ дальши три чтенія, именно зъ прор. Исаіи (гл. 11.) о рождествѣ Христа, о его возвышеню, и наверненю всѣхъ народôвъ до него; — потôмъ зъ прор. Іереміи (гл. 3.) о явленію Сына божого на земли и его житью межи людьми, наконецъ изъ прор. Даніила (гл. 2.), котрый выкладае царю Небукаднезару сонъ о котырохъ великихъ царствахъ, и предказуе о царствѣ Мессіаньскôмъ, котре Богъ воздвигне, и котре надъ всѣми царствами вознесеся. — Теперь спѣваютъ хоры зновъ тропарь: „Возсіялъ еси Христе

отъ Дѣвы“, радуючися, що вже зближаеся тое славне царство. Наконецъ читаются еще двѣ пареміи зъ прор. Исаіи (гл. 9. и 7.). о чудеснôмъ отрочати и таинственнôмъ рождесвѣ Емануила, — почôмъ совершаеся літургія св. Василія В. По скôнченью же літургіи запаляеся свѣчка въ серединѣ пресвитеріи, и клиръ и народъ спѣвае подôбно пастырямъ въ Виөлеемѣ тропарь: „Рождество Твое Христе Боже нашъ..“ и кондакъ: „Дѣва днесь пресущественнаго раждаетъ, и тымъ заключаеся богослуженье Навечерія рождества І. Христа.

Теперь росходятся вѣрни до своихъ домôвъ, щобы по дневнôмъ постѣ покрѣпитися, и при уготовленôй вечери засѣдаютъ всѣ домовники безъ розличія стану, щобы оказати, що Христосъ для всѣхъ родився, и всѣхъ прійшовъ ôткупити. Столы накрываются соломою и сѣномъ на памятку, що Христосъ въ стаянцѣ родився.

Посѣмъ ôтзываеся по домахъ побожныхъ христіанъ милый звукъ колядъ ажь до того часу, коли ихъ звôнъ не завозве на велике повечеріе, котре пôзно въ ночи, або дуже рано звыкло ôтправлятися. Коляды походятъ зъ часôвъ поганьскихъ. Словене мали межи инными такожь божка спокою и счасливости именемъ Коляда, и его памятку обходили ôтъ 25. Студня черезъ бôльше дней забавами и розличными спѣвами. Коли межи ними свѣтло евангелія засіяло, пôзнали Церковни Настоятелѣ, що майже не можливо есть затерти у народа памятку на тіи весели пѣсни и обряды, до котрыхъ народъ черезъ довги вѣки привыкъ; для того оставили колядьı, но надали имъ характеръ христіяньскій, видячи, що то до пôднесеня духа христіянньского причиняеся. И истинно не ма такихъ пѣсней, котри бы народъ съ такою сердечностію спѣвавъ, якъ колядьı.

Такъ одже совершаеся велике повечеріе съ литією, на котрôй спѣваются стихіры сочинени св. Іоанномъ Дамаскиномъ и его пріятелемъ Епископомъ Маюмскимъ, а въ самъ день Рождества ôтправляеся звычайне торжественне богослуженье.

Примѣтити належитъ, що если Рождество Христово припадае въ Недѣлю або Понедѣлокъ, то часы царски ôтправляются въ Пятокъ, литія въ свôй часъ, а літургія св. Васлія въ самъ праздникъ.

По Празднику Рождества Христового слѣдуе попразденьство, котре тревае ажь до 31. Студня, т. е. до Обрѣзанія Господа; прочи же богослуженія, котри совершаются ажь до початку пасхального круга, пригадуютъ тіи событія, котри ôтносятся до того часу, коли Христосъ въ тихôмъ родиннôмъ житью остававъ, доки яко учитель вселенной не выступивъ, прочи же тутъ ôтносячися недвижими праздники пригадуюлъ важни хвилѣ зъ житья Спасителя.

Заразъ въ другій день праздника Рождества обходится Соборъ Пресв. Богородицѣ, коли мы славлячи явившогося Мессію прославляемъ его пресвяту Матерь, подôбно пастырямъ, котри ôтдавали поклонъ Ісусови и его Преч. Матери.

Третій день посвященый памяти св. Первомученика Стефана, що св. Августинъ такъ поясняе: „Вчера праздновалисьмо рождество Господа, днесь празднуемо рождество слуги. Рождество Господа обходилисьмо въ той день, въ котрый ôнъ изволивъ родитися; рождество же слуги обходимо въ той день, коли ôнъ (слуга) оставъ вѣнчаный. Рождество Господа праздновалисьмо въ той день, коли ôнъ принявъ видъ раба, а рождество слуги обходимо въ той день, коли тойже зложивъ зъ себе видъ раба“. Щобы намъ одже живо представити, що Христосъ для того зôйшовъ зъ престола своеи славы, и принявъ наше тѣло и намъ уподобився, щобы насъ до своеи славы двигнувъ, обходитъ Церковь въ третій день рождества память св. Стефана, котрый першій проливъ свою кровь за Христа и доступивъ вѣнця неувядаемои славы.

Тіи три дни суть приказани праздники, въ прочи дни попразденьства, въ котри такожь память дѣтей въ Виѳлеемѣ ôтъ Ирода позабиваныхъ обходится, совершаеся всегда служба праздника ажь до 31. Студня, коли праздникъ рождества ôтдаеся.

Суббота, котра слѣдуе по рождествѣ Христовôмъ, называеся Субботою по Рождествѣ Христовôмъ, и она мае на літургіи осôбный Апостолъ и Евангеліе, а недѣля по рождествѣ Христовôмъ называеся Недѣлею по Рождествѣ Христовôмъ, або Недѣлею Богоотецъ, и она есть посвящена памяти св. Іосифа Обручника, Давида Царя и Якова брата (т, е. сродника) Господня, щобы учтити память тыхъ праведникôвъ, котри по плоти въ близшôй звязи съ Іис. Христомъ стояли.*)

§. 263.

Праздникъ Богоявленія.

Въ осьмый день по празднику рождества Христового совершаеся на памятку обрѣзанія Христового Праздникъ еже по плоти Обрѣзанія Господа и Спаса нашего Іисуса Христа, а

*) Если тая недѣля случится въ дни ôтъ 26-го до 31-го Студня, то еи служба совершаеся въ дотычный день, но если она случится 1-го Сѣчня (т. е. если Рождество припадае въ недѣлю), то служба недѣлѣ по Рождествѣ ôтправляеся въ другій день Рождества, т. е. 26-го Студня, бо въ слѣдуючу недѣлю припадае недѣля предъ Просвѣщеніемъ.

заразъ въ слѣдуючій день, с. е. 2-го Сѣчня начинаеся предпразденьство Богоявленія, котрый якъ и праздникъ Рождества Христового съ великимъ торжествомъ обходится. Тіи два праздники обходила Церковь греческа въ першихъ вѣкахъ разомъ (зр. §. 158. и 160. 2.); бо якъ при рождествѣ Христа Богъ въ лици Христа людямъ явився, такъ явилася при крещенію Спасителя пресвята Тройця видимымъ способомъ. Но коли безбожни ереси Арія и Македонія ширитися, и вѣрѣ о св. Тройци спротивлятися стали, роздѣлили св. Отцѣ тіи два праздники, щобы вѣру о св. Тройци тымъ живше и яснѣйше представити, оба тіи праздники съ належитымъ торжествомъ обходити, и особливо послѣднымъ праздникомъ тыхъ, котри крещеніе ажь до годины смерти ôткладали, до скорѣйшого принятія тои тайны наклонити. Сей праздникъ называеся такожь празд. Просвѣщенія для того, що тогди многи пріймали крещеніе, и для того на сей день спѣваеся мѣсто трисвятого: „Елици во Христа“; называеся такожь Крещеніе Господне ôтъ историчного событія. И передъ Богоявленіемъ есть суббота и недѣля ôтличена яко суббота и недѣля предъ Просвѣщеніемъ.

Богослуженіе сего праздника состоитъ изъ такихъ стихіръ, пѣсней и чтеній, котри або предсказуютъ торжественне явленье Христа або явившогося прославляютъ. Подôбно якъ передъ Рождествомъ Христовымъ есть послѣдній день предпразденьства особлившимъ молитвамъ и строгому посту посвяченый, и называеся Навечеріе Богоявленія або Щедрый вечеръ. Рано по утрени совершаются часы царскіи состоячи зъ псальмôвъ, котри стремленіе души до соединенія съ Богомъ пôдъ образомъ оленья за жереломъ жаждущого представляютъ; дальше зъ пророчествъ Исаіи призываючого всѣхъ до струѣвъ животныхъ; зъ чтеній апостольскихъ говорящихъ о Т. Крещенія и зъ евангелскихъ оповѣданій о самôмъ крещенію и зъ отвѣтныхъ пѣсней.

Въ Часѣ первôмъ величае Давидъ (пс. 22.) благодѣянія ôтъ Бога получени, а въ пс. 26. заявляе, що не мае кого боятися, понеже мае просвѣтителя и защитителя Бога, а потôмъ проповѣдае Исаія (гл. 35.) о будущôй радости и счастью тыхъ, котри въ Христа увѣрятъ, а Апостолъ (Дѣян. 13., 25.—32.) говоритъ о явленію Ісуса, Евангелистъ же (Мат. 3., 1.—12.) голоситъ намъ проповѣдь Іоанна Кр. о Ісусѣ.

Въ Часѣ третôмъ взывае Давидъ (пс. 28.) праведныхъ, щобы Бога прославляли, котрый гласомъ на водахъ и пр. свою силу показуе, а въ пс. 41. высказуе свое желаніе съ Богомъ соединитися пôдъ образомъ оленя желающого на источники водніи; посѣмъ же пророкъ (Исаі 1., 16.—20.) взывае Израилтянъ, щобы очистилися и покаялися, чимъ предсказуе крещеніе новозавѣтне, а Апостолъ (Дѣян. 19., 1.—8.) оповѣ-

дае о покрѣпленью (миропомазанью) людей ôтъ Іоанна крещеныхъ; Евангелистъ же (Марк. 1.) оповѣдае о Іоаннѣ Крестителю.

Въ Часѣ шестôмъ высказуе (пс. 73.) несчастье народа и храма, и молится, щобы явився Богъ „утвердивый силою своею море и стершій главы змѣевъ на водѣ", и принѣсъ помôчь, а въ пс. 76. величае дивни дѣла божи, на котрыхъ видъ „убояшася воды, и смятошася бездны"; потôмъ Пророкъ (Исаі 12., 3.—6.) славословитъ Бога за освободженье и благодѣянія черезъ Христа намъ удѣлени, а въ чтенію апостольскôмъ (Рим. 6., 3.—11.) есть бесѣда о силѣ крещенія новозавѣтного, въ кôнци же Евангелистъ (Марк. 1., 9.—12.) оповѣдае о крещенію Іисуса Христа въ рѣцѣ Іорданскôй.

Въ девятôмъ Часѣ величаемъ словами псаломника (пс. 92.) величіе и законъ божій, и згадуючи (пс. 113.) за чуда, яки Богъ при освободженью Израилтянъ зъ Египта здѣлавъ, яко и за ничтожнôсть идолôвъ поганьскихъ, высказуемъ наше упованіе въ Бозѣ нашôмъ помощнику и защитителю; потôмъ читаеся уступъ зъ Пророка Исаіи (49., 8.—15.), котрый предсказуе счастье вѣрующихъ въ Христа, и взывае ихъ, щобы славили Бога, а въ чтенію апостольскôмъ (Тіт. 2, 11.—15., 3., 4.—7.) есть бесѣда о явленью благодати божои, котра намъ показуе, якъ жити маемо, щобысьмо сталися наслѣдниками жизни вѣчнои, а Евангелистъ (Лук. 3., 1—18.) оповѣдае о проповѣди Іоанна Крестителя въ пустыни.

Въ пôзнôй порѣ дня начинаеся **Літургія св. Василія В. съ вечернею**, на котрôй читаеся 13 **пареміи** оповѣдаючихъ о различныхъ очищеніяхъ старого Завѣта яко образахъ новозавѣтного крещенія, и въ многихъ зъ нихъ есть згадка за вѣкопомный Іорданъ, котрый послуживши въ старôмъ Завѣтѣ законнымъ обрядамъ очищенія теперь выступае и мовбы вливаеся въ исторію евангельску. Найперше читаеся 3 пареміи именно 1-а изъ кн. Бытія (гл. 1.) о первыхъ трехъ дняхъ сотворенья, 2-а изъ кн. Исходъ (гл. 14.) о переходѣ Израилтянъ черезъ море червоне, а 3-а изъ кн. исходъ (гл. 15.) о походѣ Израилтянъ черезъ пустыню, где Богъ въ Меррѣ перемѣнивъ гôрку воду въ солодку, и по скôнченью тыхъ трехъ пареміи пѣвцѣ спѣваютъ тропарь: „Явился еси въ мірѣ", котрого послѣдни слова по отвѣтныхъ стихахъ повтаряются. — Посѣмъ слѣдуютъ знову три пареміи, именно: 4-а изъ кн. Іисуса Навина (гл. 3.) о чудеснôмъ переходѣ Юдеѣвъ черезъ Іорданъ, 5-а изъ кн. Царствъ четвертыхъ (гл. 2.) о переходѣ пророка Иліи съ Елисеемъ черезъ Іорданъ и о ôтходѣ Иліи на небо, а 6-а изъ кн. Царствъ четвертыхъ (гл. 5.) о очищенью Неемана посредствомъ воды Іорданскои, а по 6-ôй пареміи спѣвае хоръ тропарь: „Грѣшникомъ и мытаремъ", котрого послѣдни слова по отвѣтныхъ стихахъ припѣвае. Наконецъ слѣдуе

7 пареміи, именно: 7-а изъ кн пророка Исаіи (гл. 1.) взываючого всѣхъ до очищенья и покаянія; 8-а изъ кн. Бытія (гл. 32.) о стрѣтенію Якова съ Исавомъ надъ рѣкою Іорданъ; 9-а изъ кн. Исходъ (гл. 2.) о выдобутью отрочате Мойсея зъ водъ черезъ доньку Фараона; 10-а изъ кн. Судей (гл. 6.) о Гедеонѣ покликанôмъ для спасенія Израилтянъ; 11-а изъ кн. Царствъ третіихъ (гл. 18.) оповѣдае, якъ Илія Пророкъ умоливъ Бога, що жертвы на олтари положени огонь небесный спаливъ; 12-а изъ кн. Царствъ четвертыхъ (гл. 2.) о изцѣленію водъ Іерихоньскихъ черезъ пророка Еліссея; а 13-а паремія изъ кн. пророка Исаіи (гл. 49.) высказуе счастье всѣхъ въ Христа вѣруючихъ и взывае ихъ, щобы славили Бога.

По пареміяхъ совершаеся літургія св. Василія В., а по заамвоннôй молитвѣ совершаеся **великое освященіе воды. Обрядъ сего освященія воды**, або водосвятія Іорданьского, **походитъ зъ первыхъ вѣкôвъ христіаньства**, якъ посвѣдчае св. Іоанъ Златоустъ, котрый такъ пише: „Настоящій день есть той самъ, въ котрый крестився Господь и освятивъ естество водъ. Для того о пôвночи на сей праздникъ всѣ черпаютъ воду, и почерпнуту несутъ домôвъ и заховуютъ еи черезъ цѣлый рôкъ. И показуеся дивный знакъ, що вода такъ освячена не псуеся черезъ довгій часъ, но черезъ цѣлый рôкъ, або и черезъ два и три лѣта остае незопсута и свѣжа, и по такъ довгôмъ часѣ не розличаеся ôтъ воды просто зъ жерела принесенои". Зъ тыхъ слôвъ св. Іоанна Златоуста показуеся, що вже давно передъ нимъ бувъ сей обрядъ въ уживанью, и есть мнѣніе, що ôнъ повставъ въ Церкви Іерусалимскôй. Также здаеся, що тогди освящали воду о пôвночи передъ праздникомъ Богоявленія. Въ другôй половинѣ пятого столѣтія запровадивъ Патріярхъ Антіохійскій Петръ Гнофей, также Фуллономъ званый, звычай, се водосвятіе въ навечеріе Богоявленія совершати, котрый звычай обще оставъ принятый. Се водосвятіе называеся великимъ для розличія ôтъ малого, и совершаеся або по заамвоннôй молитвѣ, если навечеріе Богоявленія припадае въ понедѣлокъ, вторникъ, середу, четверъ и пятокъ, або по великôмъ повечерію, если навечеріе Богоявленія случится въ субботу або недѣлю. Въ тôмъ послѣднôмъ случаю совершаются часы царски въ попереджаючій пятокъ, повечеріе съ великимъ водосвятіемъ въ навечеріе, а літургія св Василія В. съ вечернею въ самъ праздникъ Богоявленія. (Обрядъ великого водосвятія находится въ Минеи, Трефологіонѣ и въ Требнику.)

При великôмъ водосвятію употребляются трисвѣчники (трôйцѣ) въ честь св. Тройцѣ, котра при крещенію Христа явилася. По водосвятію въ навечеріе Богоявленія запаляютъ свѣчникъ, ставляютъ го середъ пресвитеріи, и спѣваютъ тропарь и кондакъ Богояленія.

Цѣлый сей день заховують вѣрни строгій пôстъ и передъ освященіемъ воды ничь не ѣдятъ, ажь въ вечеръ засѣдаютъ до вечерѣ, якъ въ навечеріе Рождества Христового; въ пôзнôй ночи або вчасъ рано спѣшатъ на звукъ звона на велике Повечеріе съ літіею, на котрôй спѣваются прекрасни стихіры Космы монаха и Анатолія; въ самъ праздникъ Богоявленія совершаеся звычайне торжественне богослуженіе, а по Літургіи совершаеся еще разъ велике водосвятіе, но съ бôльшимъ торжествомъ, бо оно ôтправляеся звычайно на рѣкахъ або керницяхъ, куда всѣ въ торжественнôмъ походѣ удаются.

Въ слѣдуючій день обходитъ Церковь Соборъ св. прор. Предтечи и Крестителя Іоанна, а въ слѣдуючи дни продовжаеся попразденьство Богоявленія, и 14. Сѣчня ôтдаеся праздникъ Богоявленія.

§. 264.

Благовѣщеніе Пресв. Богородицѣ.

Сей праздникъ (зр. §. 161., 6.) припадае всегда 25-го Марта, котрый день може случитися ôтъ четверга 3-ои седмицѣ великого поста до середы свѣтлои Седмицѣ, а ôтъ часу, коли припадае, зависятъ особенности его богослуженія. Понеже сей праздникъ припадае въ великôмъ постѣ, для того мае тôлько по однôмъ дни пред- и попразденьства, а если ôнъ припаде въ субботу Лазареву, то не мае попразденьства; если же случится въ страстну и свѣтлу седмицю, то не мае ани предпразденьства ани попразденьства.

А) О предпразденьствѣ Благовѣщенія примѣчае уставъ, що суть случаи, въ котрыхъ служба предпразденьства Благовѣщенія береся не въ навечеріе Благовѣщенія, но кôлька дней скорше, именно: *а)* Если Благовѣщеніе случится въ среду 5-ои седмицѣ поста, то служба предпразденьства береся въ попереджаючій понедѣлокъ, бо тогди совершаеся во вторoкъ служба великого канона; *в)* если Благовѣщеніе случится въ пятокъ 5-ои седмицѣ, то служба предпразденьства совершаеся въ середу, бо въ четверъ есть служба великого канона; *г)* если Благовѣщеніе случится въ недѣлю цвѣтоносну, то служба предпразденьства совершаеся въ минувшій четверъ.

В) О службѣ самого праздника Благовѣщенія примѣчаеся слѣдуюче: Тое богослуженіе состоитъ изъ всенощного бдѣнія, утренѣ, часôвъ, вечернѣ и літургіи, и оно такъ ôтправляеся:

1. Всеночне бдѣніе начинаеся або великимъ повечеріемъ або вечернею. *а)* Великимъ повечеріемъ начинаеся всеночне тогди, коли въ навечеріе Благовѣщенія була ôтправлена вечерня съ преждеосвященною; *в)* если же

въ навечеріе Благовѣщенія не було преждеосвященнои, то всенощне бдѣніе начинаеся вечернею. Если же Благовѣщеніе случится въ великій Пятокъ або велику Субботу, то всеночне бдѣніе начинаеся утренею. Въ Киріопасху, т. е. если Благовѣщеніе случится въ самъ день Пасхи, начинаеся всеночне бдѣніе также утренею, котра мае тую особенность, що съ канономъ пасхальнымъ береся канонъ Благовѣщенія, и читаеся евангеліе Праздника по 6-ôй пѣсни. Въ прочи же дни пасхальнои седмицѣ, если тогди Благовѣщеніе припадае, начинаеся всеночне бдѣніе великою вечернею.

На утрени Благовѣщенія замѣчательни слѣдуючи особенности:

а) На утрени Благовѣщенія читаеся всегда Евангеліе и спѣваеся полиелей во всѣ дни великого поста съ изнятіемъ Недѣлѣ Пасхи, коли нема поліелея, а евангеліе читаеся по 6-ôй пѣсни.

в) По 8-ôй пѣсни спѣваеся „Честнѣйшую Херувімъ" тôлько тогди, если Благовѣщеніе случится въ 3., 4. и 5. недѣлю великого поста, въ прочи же дни береся мѣсто того тôлько ірмосъ або самого праздника (до нед. цвѣтоноснои) або съ ірмосомъ Тріоди (ôтъ нед. цвѣтоноснои).

г) Велике славословіе спѣваеся въ праздникъ Благовѣщенія тôлько тогди, если оно въ дотычный день и такъ бы спѣвалося, хотяй бы не було сего праздника, т. е. въ Недѣлѣ великого Поста.

д) Если нема великого славословія, то есть при кôнци утрени ектенія: „Помилуй насъ Боже", и не читаеся 40 разъ „Господи помилуй".

е) Велики поклоны бываютъ въ день Благовѣщенія тôлько въ тіи дни, коли они звычайно въ постѣ приписани.

2. Часы ôтправляются въ праздникъ Благовѣщенія таки, яки ведля устава припадаютъ, одже въ понедѣлокъ, вторникъ, середу, четверъ и пятокъ св. Четырдесятницѣ и въ перши три дни страстнои седмицѣ часы великопостни, въ субботу и недѣлю звычайни часы, въ великій Пятокъ часы царски, а въ свѣтлу седмицю часы пасхальни.

3. Вечерня совершаеся въ праздникъ Благовѣщенія передъ літургіею во всѣ тіи дни, въ котри совершаются часы великопостни, и также въ четверъ, пятокъ и субботу страстнои седмицѣ; а въ субботы и недѣлѣ 3., 4., 5. и 6-ои седмицѣ великого Поста, и въ свѣтлу седмицю совершаеся вечерня по літургіи.

4. Літургія въ праздникъ Благовѣщенія, въ якій нибудь день тойже случится, всегда совершаеся, а именно всегда и въ великій Пятокъ совершаеся літургія св. Іоанна Златоуста; если же Благовѣщеніе случится въ 3., 3., и 5-у недѣлю вел. Поста або въ великій четверъ и вел. субботу, то ôтправляеся літургія св. Василія В.

Г) **Попразденьство праздника Благовѣщенія тревае только оденъ день, т. е. 26. Марта, Соборъ св. Архістратига Гавріила; и если той день случится въ четверъ або пятокъ 5-ои седмицѣ вел. поста, то служба великого канона отправляеся во вторникъ тоиже седмицѣ. Если же 26. Марта случится въ субботу Лазареву, въ недѣлю цвѣтоносну або въ страстну и свѣтлу седмицю, то не ма попразденьства Благовѣщенія и его служба береся на повечеріи одного изъ дней минувшои седмицѣ.**

Примѣчаніе. Съ найбôльшими перемѣнами получене есть богослуженіе Благовѣщенія, если той праздникъ случится въ великій Пятокъ, для того дуже пожадана була брошура, котру выдавъ р. 1877 В. Преп. Архіпресвитеръ Шашкевичъ Григорій пôдъ заглавіемъ: „Уставъ церковный о праздницѣ Благовѣщенія Пр. Богородицы, егда случится въ св. великій Пятокъ". Перемышль 1877. Въ печатни руск. Собора Клироса въ Перемышли.

§. 265.

Воздвиженіе честнаго и животворящого Креста.

Той праздникъ совершаеся 14-го Вересня (зр. §. 160., 5.) на памятку двохъ событій: вынайденья животворящого креста и его зверненья ôтъ Перзôвъ. Св. Крестъ оставъ вынайденый стараньемъ Імп. Елены р. 326 въ земли на мѣстци, где поставлено капище Венеры, а понеже тамъ найдено три кресты, и коли чудеснымъ способомъ пôзнали, котрый есть правдивый крестъ Христа, упадали всѣ люде на землю и хотѣли цѣловати той св. крестъ, но про велике множество народа многи немогли видѣти той св. крестъ, тогди выйшовъ Епископъ Іерусалимскій Макарій на пôдвысшене мѣстце и двигавъ св. крестъ, такъ що го всѣ могли видѣти, и узрѣвши го падали на лица, взываючи: „Господи помилуй". Пôзнѣйше оставъ той св. крестъ Перзами зрабованый, но р. 628 черезъ Ираклія ôтзысканый и въ храмъ воскресенія Христового внесеный, где для поклоненія оставъ поставленый. Праздникъ въ честь св. креста запроваджений оставъ всюди принятый, и для того ôнъ называеся всемірне воздвиженіе.

Особенности службы сего Праздника суть слѣдуючи: *а)* По вечерни выноситъ іерей св. крестъ украшеный зъ закристіи на престолъ, котрый обрядъ пригадуе и представляе вынайденье св. креста. *в)* На Утрени праздничнôй выноситъ іерей, одѣяный во всѣ св. ризы, св. крестъ зъ престола на аналогій для всеобщого поклоненія слѣдуючимъ способомъ: Іерей одѣяный во всѣ ризы кадитъ пôдчасъ великого Славословія престолъ и св. крестъ, дае кадилницю діякону або паламарю, бере св. крестъ и воздвигнувши го до головы

иде зъ олтаря и стоитъ передъ царскими дверми ажь до скôнченья славословія и трисвятого, почôмъ возглашае: „Премудрость прости", а хоръ спѣвае тропарь „Спаси Господи люди твоя", и іерей иде передъ аналогій, на котрôмъ кладе св. крестъ, тойже кадитъ зо всѣхъ сторонъ и, поклонившися три разы глубоко, бере св. крестъ на голову и обернены на востокъ, т. е. до престола, возглашае: „Помилуй насъ Боже", по чôмъ хоръ спѣвае 100 разъ „Господи помилуй" (або перву сотницю); іерей же знаменае найперше св. крестомъ три разы къ востоку, помалу прикланяе голову на пядь ôтъ землѣ, а коли хоръ отспѣвае 50 разъ „Господи помилуй", двигае помалу голову, коли же хоръ ôтспѣвае 97 разъ „Господи помилуй", стае іерей просто, пôдчасъ чого хоръ высшимъ голосомъ докôнчае сотницю, іерей знаменае зновъ три разы на востокъ, и иде на южну, восточну, сѣверну и наконецъ зновъ на западну сторону аналогія, и на кождôй сторонѣ ôтспѣвавши ответну ектенію такъ само робитъ, якъ першій разъ, а хоръ по кождôй ектеніи спѣвае 100 разъ „Господи помилуй". По скôнченью пятои сотницѣ спѣвае хоръ по „Слава и нынѣ" кондакъ: „Вознесыйся на крестъ волею", іерей кладе крестъ на аналогію, и спѣвае „Кресту твоему покланяемся Владико", покланяеся по кождôмъ разѣ и цѣлуе св. крестъ, а за нимъ весь народъ. Пôдчасъ цѣлованья св. креста спѣваются стіхиры: Прійдите вѣрніи". Св. крестъ остае на аналогію ажь до отданія праздника, т. е. до 21. Вересня, въ котрый день по літургіи іерей кадитъ честный крестъ, покланяеся и цѣлуе тойже съ народомъ а взявши го на голову вноситъ въ олтарь.

Въ праздникъ воздвиженія совершаеся впрочôмъ звычайне торжественне богослуженье, на літургіи спѣваеся мѣсто трисвятого „Кресту твоему", и берутся багряни ризы.

Сей праздникъ ôтличеный кромѣ сказаного и тымъ, що суббота и недѣля передъ и по сѣмъ празднику мае осôбный Апостолъ и Евангеліе, и называеся суббота и недѣля передъ и по Воздвиженіи; дальше замѣчательно, що ірмосы Воздвиженія спѣваются яко катавасія ôтъ 1-го Августа ажь до ôтданія праздника Воздвиженія съ изнятіемъ дней ôтъ праздника Преображенія до отданія Успенія.

II. ГЛАВА.

О богослуженію движимыхъ праздникôвъ.

§. 266.

Переглядъ и подѣлъ росправы.

Праздникъ Пасхи (зр. §§. 163., 164. и 165.) есть найбôльшій и найважнѣйшій въ Церкви христіаньскôй, есть „праздниковъ праздникъ, и торжество торжествъ", ôтъ него полу-

чаютъ всѣ прочи праздники свою силу и благодатни дѣйствія, такъ якъ звѣзды небесни ôтъ сонця свое свѣтло и тепло отримуютъ. Для того то сей праздникъ ôтправляеся съ великимъ торжествомъ, и якъ его довги и трогательни обряды попереджаютъ, такъ и по нѣмъ слѣдуютъ многи праздники, котри се превелике событіе, котрого память въ день Пасхи обходится, прославляютъ и достойно заключаютъ. Всѣ движими праздники стоятъ въ тѣснôй звязи съ праздникомъ Пасхи, и для лучшого пересмотра дотычного богослуженія, дѣлимо сію росправу на слѣдуючи части:

I. Богослуженіе святои Четырдесятницѣ, а именно: А) Часа приготовляючого на св. Четырдесятницю. В) Св. Четырдесятницѣ. Г) Страстнои седмицѣ.

II. Богослуженье св. Пятдесятницѣ, именно: А) Праздника Пасхи. В) Свѣтлои седмицѣ ажь до отданія Праздника Пасхи. Г) Вознесенія Господа, и недѣлѣ св. Отецъ, Сошествія св. Духа и Недѣли всѣхъ Святыхъ.

III. Богослуженье Праздника св. Евхаристіи и Сострадания Пресв. Богородицѣ.

I. Богослуженіе святои Четырдесятницѣ.

§. 267.

А) *Богослуженіе часа приготовляючого на св. Четырдесятницю.*

Якъ воеводы передъ борбою ободряютъ своихъ войнôвъ мудрымъ и благовременнымъ словомъ, такъ и Церковь найперше приготовляе насъ къ подвигамъ поста и покаянія, а потôмъ призываае насъ до самыхъ тыхъ подвигôвъ. (Синаксаръ Нед. Мытаря и фарисея.) Въ праздникъ Пасхи маемо обходити найбôльшу тайну нашои вѣры, совершенье нашого ôткупленья, маемо поклонитися Христу воскресшому изъ мертвыхъ, а съ Христомъ воскресшимъ до нового Богу пріятного житья воскреснути. Но къ тому необходимо есть потрѣбно, щобысьмо совершенно змѣнилися, покинули дотеперѣшне грѣшне житье и съ Богомъ ведля его заповѣдей жити зачали. До тои норовственнои перемѣны хоче насъ Церковь ввести въ тôмъ часѣ, коли празднуе память найбôльшого пониженя, страстей и смерти Іисуса Христа. Св. Четырдесятниця есть посвячена розгадованью о страстяхъ Спасителя, черезъ що мы маемъ духовно ôтновитися черезъ пôстъ, молитву и щире покаяніе. Но Церковь увзглядняючи слабôсть чоловѣка не вproваджае го просто въ часъ строгого покаянія, но поступае съ нимъ постепенно, и стараеся его найперше на труды строгого покаянія приготовити, а тое дѣлае въ протягу трехъ тыжней, котри попереджаютъ св. Четырдесятницю, именно

часъ ôтъ Недѣлѣ Мытаря и Фарисея до Недѣли Сыропустнои. Въ тіи три седмицѣ приготовляе насъ Церковь до трудôвъ великого поста. Знаючи, що головна перепона всякои добродѣтели есть гордôсть, стараеся той грѣхъ зъ насъ выкоренити, ставляючи намъ передъ очи примѣръ гордого фарисея и смиренного мытаря (въ Нед. Тріоди або мытаря и фарисея), щобы насъ наклонити до смиренія, основы всякои добродѣтели, и для того начинаючи постну тріодь спѣвае (на вечерни): „Не помолимся фарисейски братіе, ибо возносяй себе смирится; смиримъ себе предъ Богомъ, мытарски пощеніемъ зовуще: очисти ны Боже грѣшныя", и велитъ намъ молитися: „Покаянія отверзи ми двери жизнодавче. . . На спасенія стези настави мя Богородице. . . Множества содѣянныхъ мною лютыхъ помышляя окаянный . .",*) и тымъ духомъ переняте есть богослуженіе послѣдуюче. Возвавши насъ такъ до смиренія, показуе намъ (въ недѣлю о блуднôмъ сынѣ) множество нашихъ беззаконій, и велике милосердіе Бога, котрый готовъ намъ всё простити, если тôлько съ блуднымъ сыномъ пôзнаемо наши беззаконія и щиро до Бога обернемося. Блудный сынъ видячи, въ яке сумне состояніе ôнъ черезъ свое блудне житье попавъ, заплакавъ въ чужинѣ, и сердечно бажавъ повернути еще разъ до своего доброго отця, не яко сынъ, но яко наемникъ; для того и мы видячи, що черезъ наши грѣхи сталисьмося чужинцями въ ôтчинѣ нашôй небеснôй, желаемъ хоть яко наемники повернути до неи, спѣваючи на вечерни: „Возвратився къ благоутробному Отцу взываю со слезами: Пріими мя яко наемника припадающа человѣколюбію твоему, и спаси мя" (на вечерни, на стіховни, Слава): а щобы нашъ сумный станъ еще живше представити, спѣваемъ (на утрени), якъ Израилтяне на выгнанью съ Іереміемъ: „На рѣкахъ вавилоньскихъ, тамо сѣдохомъ и плакахомъ помянувше Сіона".**) Сей псаломъ пригадуе спустошенье землѣ Израильскои въ часѣ неволѣ Вавилоньскои, а тутъ представляе спустошенье, яке роблятъ въ души чоловѣка намѣтности, для того велитъ го Церковь спѣвати въ тôмъ часѣ, коли вѣрни около своего душевного спасенія найбôльше працювати повинни.

Но поучена сумнымъ досвѣдченьемъ, що не кождого чоловѣка зможе взрушити до покаянія превелике милосердіе Боже показане въ притчѣ о блуднôмъ сынѣ, представляе (въ недѣлю мясопустну) строгу справедливôсть божу, и велике спустошенье, яке запануе на земли, коли Христосъ прійде су-

*) На утрени по евангелію, котри тропарѣ спѣваются черезъ цѣлый великій пôстъ.

**) Той псаломъ спѣваеся и въ слѣдуючи двѣ недѣлѣ, т. е. мясопустну и сыропустну.

дити живыхъ и мертвыхъ. **Суббота мясопустна** посвячена есть памяти всѣхъ ôтъ вѣка въ надѣи воскресенія усопшихъ. (Зр. §. 167., 1.) — Въ седмицю сыропустну поступае Церковь въ приготовленью до поста дальше, бо въ сей тыждень начинаеся вже въ середу и пятницю великопостне богослуженье съ поклонами; Церковь заказуе вже ѣсти мясо, но позваляе еще живитися набѣломъ, т. е. ѣсти сыръ, яйця и масло, а богослуженіе сеи седмицѣ разомъ съ недѣлею сыропустною приготовляе насъ на великій пôстъ, показуючи намъ, якъ сей святый часъ пережити повиннисьмо, щобысьмо могли достойно поклонитися преславному Христа воскресенію. **Суббота сыропустна** есть посвячена памяти всѣхъ преподобныхъ и богоносныхъ отецъ въ постѣ просіявшихъ, щобы насъ примѣромъ тыхъ праведникôвъ, котри строгимъ постомъ ôтличилися, до правдивого поста наклонити и заохотити. Такъ оджe приготовляе насъ Церковь на святу Чотырдесятницю, поступаючи съ нами постепенно, бо знае, що якъ въ природѣ тѣлеснôй, такъ и въ норовственнôмъ ôтновленью всё постепенно дѣеся, а въ саму недѣлю сыропустну показуе намъ въ молитвахъ и пѣсняхъ грѣхопаденіе Адама и Евы, котрого причиною було невоздержанье, щобы намъ тимъ показати, що мы черезъ пôстъ и молитву маемо двигнутися.

В) Богослуженіе св. Четыредесятницѣ.

§. 268.

Особенности сего богослуженія.

Дневне правило мае въ протягу св. Четыредесятницѣ гдекотри особенности, а именно слѣдуючи:

1. **Вечерня** въ недѣлю вечеръ ôтправляеся такъ: По началѣ обычнôмъ оставляеся на „Господи воззвахъ" 10 стіхôвъ, и береся 4 стіхиры покаянни зъ октоиха гласа рядового (зъ котрыхъ двѣ находятся на стіховни вечернѣ недѣльнои, а двѣ на стіховни утренѣ понедѣлка) 3 стіхиры тріоди и 3 минеи Святого съ славою. По тôмъ есть великій входъ съ кадиломъ, а по „Свѣте тихій" спѣваеся прокіменъ великій, въ одну недѣлю: „Не отврати лица твоего", а въ другу: „Далъ еси достояніе", и іерей замыкае царски дверѣ и выходитъ въ епітрахили на ектенію: „Исполнимъ вечернюю молитву". По ектеніи слѣдуютъ стіхиры на стіховни, а по „Нинѣ отпущаеши" и Отче нашъ спѣваются тропарѣ: „Богородице Дѣво.. Крестителю Хрістовъ . . . Молите о насъ . . ." съ великими поклонами, а „Подъ твою милость" безъ поклона; посѣмъ 40 разъ „Господи помилуй" мѣсто ектеніи „Помилуй насъ Боже" и велики поклоны съ молитвою св. Ефрема: „Господи и Владыко живота моего", и отпустъ малый. Такъ правится вечерня начавши ôтъ сырнои недѣлѣ ажъ до 5. недѣлѣ поста.

2. **Повечеріе** совершаеся велике съ поклонами въ понедѣлокъ, вторникъ, середу, четверъ и пятокъ, съ малими изнятіями, котри высше наведени.

3. **Полунощниця** ôтправляеся звычайна, но съ поклонами и молитвою св. Ефрема съ изнятіемъ субботъ и недѣль, коли не ма поклонôвъ.

4. На **Утрени**, кромѣ субботъ и недѣль береся: *а)* мѣсто „Богъ Господь" и тропарей „Аллилуіа" съ отвѣтными стіхами и троичны гласа; *в)* берутся по три каѳизмы; *г)* по 50-ôмъ псальмѣ читаеся молитва „Спаси Боже люди твоя" съ возгласомъ „милостію и щедротами"; *д)* канонъ спѣваеся минеи и трипѣснецъ тріоди; *е)* свѣтилни берутся троичнии гласа; *ж)* славословіе читаеся, и *з)* по ектеніи и стѣховни береся „Благо есть исповѣдатися" съ Отче нашъ, а по „Въ Церкви стояще" 40 разъ „Господи помилуй" мѣсто сугубои ектеніи, молитва „Небесный царю" и молитва св. Ефрема съ великими поклонами, и присовосупляеся часъ первый.

5. На **часахъ** береся каѳизма, и по псальмахъ спѣваются тропарѣ: „Заутра услыши гласъ мой . . . Господи иже пресвятаго . . . Иже въ шестый день же и часъ . . . Иже въ девятый часъ" съ поклонами, а на 6-ôмъ часѣ есть чтеніе зъ книги пророка Исаіи ôтъ гл. 1-ои до гл. 66-ои съ прокіменами тріоди.

6. На **вечерняхъ повседневныхъ** не ма входа ани великого прокімена, и на Господи воззвахъ оставляеся тôлько 6 стихôвъ, но суть двѣ пареміи съ прокіменами тріоди, именно: перша паремія зъ книги Бытія, а друга зъ книги Притчей Соломона, котри книги суть такъ на пареміи розположени, що ôтъ понедѣлка первои седмицѣ вел. поста до пятка вайі цѣлкомъ остаютъ перечитани. Впрочôмъ кôнчится тая вечерня такъ, якъ и въ недѣлю вечеръ.

Богослуженіе денне великого поста звыкло въ тіи дни, коли не ма Преждеосвященои, такъ ôтправлятися: Рано полунощниця съ утренею и часомъ первымъ; потôмъ передъ полуднемъ часъ третій, шестый и девятый съ изобразительными и вечернею, а съ полудня велике повечеріе. Если есть преждеосвящена, то правится всё такъ само, тôлько вечерня совершаеся разомъ съ преждеосвященою.

§. 269.

Свята Четырдесятниця.

Богослуженіе св. Четырдесятницѣ ôтличаеся трогательными пѣснями и молитвами, котри выйшли зъ темныхъ келій побожныхъ мужôвъ Іоанна Дамаскина и его пріятеля Космы Маюмского, Студітôвъ Іосифа и Ѳеодора, преп. Андрея Критского и инныхъ. Въ тôмъ богослуженію представляеся намъ исторія рода людского ôтъ его сотворенья и

грѣхопаденія ажь до ôткупленья. Оно состоитъ зъ гôркихъ слезъ покаянія выдобуваючихъся зъ груди чоловѣка, зъ пѣсней псаломскихъ и пророчествъ звѣщаючихъ зближаючеся спасеніе, и суть получени съ отвѣтными обрядами, частыми поклонами, щобы змыслъ молитвъ и внѣшнымъ способомъ представити и тымъ чоловѣка скорше и живше до покаянія наклонити.

Черезъ цѣлый першій тыждень вел. поста берутся чтенія зъ книги бытія за порядкомъ, въ котрыхъ оповѣдаеся о паденію Адама, щобысьмо пôзнали, за що въ тіи дни маемо каятися, и научилися, зъ якого сумного состоянія насъ Спаситель выбавивъ, и для того тымъ сердечнѣйшѣ ему дяковали, коли по скôнченью великого поста будемо обходити память побѣды Христа надъ адомъ и смертію. Для того не безъ глубокого змысла есть перша нед. поста, въ котру Церковь обходитъ память побѣды надъ иконоборцями, и возстановленьь св. иконъ; хоче насъ Церковь тымъ напôмнути, щобысьмо сильною вѣрою возобновили въ насъ образъ божій, на котрый есьмо сотворени, но котрый мы грѣхами и невѣрствомъ майже затерли. — Въ перви четыри дни тои седмицѣ читаеся на повечерію канонъ Андрея Критского.

Суббота першои недѣлѣ поста посвящена памяти святого мученика Θеодора Тирона по тôй причинѣ: Императоръ Юліянъ Отступникъ приказавъ для поруганья христіянъ всѣ въ Царгородѣ на продажъ выставлени живности кровію поганьскихъ жертвъ покропити, понеже христіанамъ не вôльно було ничь зъ того ѣсти, що съ поганьскими жертвами въ якôй звязи стояло. Въ тôмъ прикрôмъ положенью явився св. мученикъ Тиронъ Епископу Евдоксію въ снѣ и приказавъ му, щобы для захованя вѣрныхъ ôтъ оскверненя велѣвъ имъ, щобы они по домахъ ѣли такъ зване коливо (*χολυκιον, κουκιον, κουκιδιον*), т. е. варену пшеницю съ сушеными овочами, котри суть благословени. Тое зроблено, а на памятку того событія посвящена суббота першои недѣлѣ Поста св. Тирону, въ котрый день по вечерни субботнôй, т. е. въ пятокъ вечерь благословится коливо подôбно якъ хлѣбъ на литіи. Коливо есть теперь варена пшениця съ медомъ, при чôмъ мѣдъ мае представити благословеніе воскресенія, а пшениця береся по смыслу слôвъ Апостола (I. Кор. 15., 36.—38.), котрый такъ каже: „Безумне, ты еже сѣеши не оживетъ, аще не умретъ: и еже сѣеши, не тѣло будущее сѣеши, но голо зерно, аще случится, пшеницы или инного отъ прочихъ". Для того коливо уживаеся и при поминальныхъ богослуженіяхъ. — Такъ одже заключаеся богослуженье першои недѣлѣ великого поста въ першу недѣлю торжественнымъ возваніемъ, щобысьмо празднуючи память возстановленя образôвъ ôтновили въ собѣ оскверненый образъ божій.

Богослуженье другого тыжня вел. поста продовжае тіи спасительни гадки и напôмненя, котри мы въ першу недѣлю повзяли, оно показуе намъ, якъ часто и тяжко мы Бога прогнѣвали, и тымъ взывае насъ до тымъ щиршого покаянія, а коли Церковь видитъ, що силы чоловѣка стаютъ упадати, выставляе му въ трету недѣлю св. крестъ, яко знамя побѣды и заохоту до дальшихъ трудôвъ, и почитанью св. креста посвячена есть цѣла слѣдуюча седмиця вел. поста, котра про тое такъ якъ и 3-а недѣля крестопоклонною называеся. Въ субботу выносится крестъ на престолъ, а въ недѣлю на утрени на аналогій, где остае ажь до пятка. На літургіи мѣсто трисвятого береся: „Кресту твоему". — Четверта недѣля поста посвящена есть такожь памяти св. Іоанна лѣственника. Онъ живъ 90 лѣтъ на горѣ Синай († коло 606) и оставивъ намъ прекрасный поематъ, котрый называеся лѣствиця (*κλίμαξ*), въ котрôмъ въ 33 степеняхъ представляючихъ 33 лѣта житья Спасителя, представляе намъ постепенне духовне усовершенье чоловѣка, и той поематъ есть образомъ совершенного житья монашеского, потвердженый живымъ примѣромъ св. Іоанна. — Въ пѣсняхъ 4-ои седмицѣ уподобляеся душа кающогося чоловѣку попавшому межи розбôйникôвъ, котрому ани священикъ ани левітъ не дае помочи, и для того Церковь напоминае го, щобы у Бога шукавъ помочи.

Въ четверъ пятои недѣли вел. поста ôтправляеся утреня съ великимъ канономъ св. Андрея Критеского, въ котрôмъ представленый есть образъ правдивого каянника на образѣ Маріи Египетскои. — Тая Марія Египетска провадила довгій часъ дуже розпустне житье, но тронута ласкою божою щиро покаялася, и Богъ еи за житья силою чудотворною прославивъ. Представляючи еи образы желае печалива мати Церковь кождого грѣшника на подôбну дорогу спровадити. Память сеи святои каянницѣ обходитъ Церковь въ 5. недѣлю вел. поста. Причина, для чого власно въ серединѣ вел. поста намъ приводится на гадку св. Марія Египетска, есть щобы мы набрали охоты до дальшихъ трудôвъ съ великимъ постомъ полученыхъ. Тое богослуженіе звычайно называеся поклонами.

Въ субботу пятои недѣлѣ поста молимо о помôчь Пречистои Дѣвы, для чого тая суббота такожь суббота похвальна або Суб. Акаθіста называеся, и въ той день получена есть утреня съ Акаθістомъ Пречистôй Дѣвѣ. Се богослуженье мае такожь историчну пôдставу: За часôвы Імп. Ираклія и Патріархи Сергія напали Саракины и Скиты Царгородъ, но власно въ тую субботу були побѣджени, для того собрався клиръ и народъ въ Церкви блахернскôй на подякованье Богу и его св. Матери; а понеже тое богослуженье цѣлу нôчь тревало и при тôмъ никто не сѣдавъ, для того названо се богослуженье акаθістъ (ôтъ *α* не, и *καθίζω* сидѣти,

несѣдаленъ). Потôмъ приказано се богослуженье що року въ тую субботу ôтправляти, для того имя суббота акаѳіста, або похвальна, понеже величаеся Преч. Дѣву Марію.

Въ пѣсняхъ тріоди 5-ои недѣлѣ и по части слѣдуючои седмицѣ есть згадка о богачи и Лазарѣ, и Церковь напоминае насъ „выстерѣгатися немилосердія и безчеловѣчія богача, а ревновати терпѣнію и веледушію Лазаря“ (самогласенъ въ нед. 5-у на вечерни), и добрыми дѣлами заслуговати собѣ на царство небесне.

Шеста седмиця великого поста есть близшимъ приготовленьемъ на страстный тыждень. Зъ книги бытія читаются главы о Іосифѣ Египетскôмъ, образѣ Христа, котрого власный ученикъ продавъ такъ якъ Іосифа его братья; такожь читаются инни мѣстця письма святого, котри на страсти Христа приготовляютъ, насъ же до тѣснѣйшого соединенія съ Богомъ провадятъ. Въ пятокъ ваій, т. е. шестои седмицѣ великого поста, кôнчится св. Четырдесятниця, якъ высказуе Церковь спѣваючи на стіховни (на утрени): „Душеполезную совершивше четырдесятницу, и святую седмицу страсти твоея просимъ видѣти человѣколюбче“.

§. 270.

Г) *Богослуженіе страстнои Седмицѣ.*

Богослуженіе страстнои седмицѣ начинаеся въ вечеръ патка ваій, а кôнчится въ велику Субботу. Въ сѣмъ богослуженію поступае Церковь цѣлкомъ хронологично на основѣ евангелія и представляе намъ послѣдни дни туземского дѣланья и страстей Іисуса Христа въ тôмъ порядку, въ якôмъ они истинно сталися. Шѣсть дней передъ Пасхою удався Христосъ до Виѳаніи воскресити праведного Лазаря, а памяти сего славного событія есть посвячена суббота шестои седмицѣ вел. Поста, и называеся для того Субботою Лазаревою. Воскресеніе Лазаря показало бож. силу Христа, и пересвѣдчило вѣруючихъ въ Христа о его воскресенію и о общôмъ воскресенію всѣхъ умершихъ, для того есть богослуженіе сего дня радостне, и спѣваются таки пѣсни, якъ и въ недѣлю.

Въ слѣдуючу недѣлю, с. е. недѣлю цвѣтоносну або Ваій, воспоминаеся торжественный входъ Іисуса Христа въ Іерусалимъ, и прославленью сего событія есть посвячене богослуженье сего дня. Тая недѣля называеся цвѣтоносна або ваій для того, що на памятку, якъ Евреи стелили Христу входячому въ Іерусалимъ пальмы, благословятся на утрени по евангелію ваіи, або у насъ галузки вербъ, котри найскорше розцвитаются. Тіи благословени ваіи роздаются вѣрнымъ або тогди, коли на утрени приходятъ цѣловати евангеліе або по літургіи.

Слѣдуе теперь богослуженье страстнои седмицѣ, котре представляе намъ страсти Христови, и кождый день оповѣдае о нихъ. Въ перши три дни взывае насъ Церковь до молитвы словами: „Се женихъ грядетъ во полунощи“ и провадитъ насъ крокъ за крокомъ на кожде мѣстце, котре Іисусъ Христосъ при кôнци своего житья своимъ присутствіемъ освятивъ.

Торжественный входъ Спасителя въ Іерусалимъ такъ огорчивъ старшину жидôвску, що они постановили Христа убити, и для того взывае насъ Церковь въ недѣлю ваій вечеръ „отъ вѣтвій и ваій стекатися къ честному Христовыхъ страстей таинству, и сего видѣти за насъ страсть терпяща волную“ (на стіховни вечеръ). Такъ приготовляе насъ на слѣдуючи дни, въ котри узримо Христа въ найбôльшôмъ пониженью.

Въ страстный понедѣлокъ взывае насъ Церковь прійти на встрѣчь „начаткамъ страстей Христовыхъ“ и ити съ Христомъ въ Іерусалимъ „очищенымъ смысломъ и умерщвленіемъ страстей“ (Сѣд. по 3. каѳ.). Въ сей понедѣлокъ представляются страданія Христа пôдъ образомъ Іосифа, ôтъ своихъ братей проданого, котрого Богъ воздвигнувъ до панованья надъ Египтомъ, а Юдеи представляются пôдъ образомъ безплодной смоковницѣ, котру Христосъ проклявъ для того, що на нѣй не найшовъ овочôвъ, и тымъ учитъ насъ Церковь, що душу чоловѣка не приносячу ніякого плода, т. е. добрыхъ дѣлъ, чекае клятва божа.

Во вторникъ оповѣдае намъ Церковь о десяти дѣвахъ, напоминаючи насъ тымъ, щобысьмо були всегда готови на срѣченіе небесного Жениха, и щобысьмо про тое всегда старалися добродѣтельно и праведно жити, и статися достойными вôйти въ „небесный чертогъ“.

Въ середу представляе намъ Церковь вечерю Христа у Сімона прокаженого, на котрôй блудниця слезами и многоцѣннымъ миромъ омыла ноги Спасителя и волосьемъ своеи головы ихъ отерла; а тымъ взываючи насъ такожь до щирого покаянія осуджае захланнôсть Юды, котрый за 30 сребренникôвъ продавъ Спасителя.

Въ богослуженію тыхъ трехъ дней находятся слѣдуючи особенности: На утрени спѣваеся мѣсто „Богъ Господь“ Аллилуіа съ стіхами и тропарь „Се женихъ“ три разы, и читаеся приписане евангеліе (въ фелонѣ) и по 50. псалмѣ молитва „Спаси Боже люди твоя“ съ возгласомъ, и утреня кôнчится такъ, якъ въ часѣ Четырдесятницѣ. На часахъ приписано есть ôтчитати всѣ чотыри евангелія (Тетроевангеліе) слѣдуючимъ рядомъ: Въ понедѣлокъ на 3., 6. и 9. часѣ цѣле евангеліе ôтъ Матѳея и половина евангелія ôтъ Марка; во вторникъ друга половина евангелія ôтъ Марка и

два чтенія Луки,*) а въ середу трете чтеніе евангелія ôтъ Луки и евангеліе ôтъ Іоанна до 14-ои главы до слôвъ: „Нынѣ прославися Сынъ человѣческій“, т. е. до початка святыхъ страстей. Тымъ читаньемъ евангелій показуе намъ Церковь цѣле житье Спасителя и напоминае насъ, що Христосъ добровôльно перетерпѣвъ страсть и смерть за насъ. Въ тіи три дни совершаеся дальше літургія преждеосвящена, на котрôй читаеся евангеліе, и для того есть входъ съ кадиломъ и евангеліемъ. Повечеріе правится въ понедѣлокъ и вторникъ велике съ поклонами, а въ середу мале безъ поклонôвъ. Чтенія (пареміи) сихъ трехъ дней берутся такожь зъ инныхъ книгъ, якъ въ часѣ Четырдесятницѣ, именно на вечерняхъ береся перша паремія зъ книги Исходъ а друга зъ книги Іова, а на 6-ôмъ часѣ изъ кн. Пророка Іезекіила, котри уступы въ близшôмъ ôтношенью до праздника стоятъ.

Великій четверъ. Въ сей день совершаеся память смиренія Іисуса Христа, котрый самъ умывъ ноги своимъ ученикамъ, тайнои вечери, на котрôй Христосъ установивъ жертву новозавѣтну, св. Евхаристію, молитвы Христа въ Гетсиманскôмъ огородѣ, и преданія Христа черезъ Юду. Цѣле богослуженье сего дня есть тыми гадками преняте, особливо же живо представлена есть злоба Юды въ тропари: „Егда славніи ученици“, котрый въ сей день спѣваеся. Богослуженье сего дня мае слѣдуючи особенности: На утрени береся по „Аллилуіа“ съ его стіхами тропарь: „Егда славніи“, евангеліе ôтъ Луки и пс. 50-ый, а молитвы „Спаси Боже“ не ма. Канонъ (Космы) живо представляе значенье праздника; суть стіхиры на „Хвалите“ и на „Стіховни“, и утреня кôнчится такъ, якъ повседневна (не постна). До утренѣ прилучаеся часъ первый, на котрôмъ есть паремія зъ книги прор. Іереміи (Гл. 11.) предсказуючого злобу Юдеѣвъ и терпливôсть Мессіи, а на 6-ôмъ часѣ не ма пареміи. — Літургія ôтправляеся св. Василія В. съ вечернею, на котрôй суть три отвѣтни пареміи зъ книгъ Исходъ (гл. 19.), Іова (гл. 38.) и Исаіи (гл. 8.), а мѣсто пѣсни херувімскои, причастна и „Да исполнятся“ спѣваеся въ сей день пѣснь: „Вечеры твоея тайныя“ зъ ірмолоя.

По заамвоннôй молитвѣ совершаеся въ каѳедральныхъ Церквахъ умовеніе нôгъ на памятку, що Христосъ на тайнôй вечери умывъ своимъ ученикамъ ноги. Сей обрядъ есть дуже давный, понеже вже св. Августинъ († 430) о нѣмъ споминае. Такожь и праздкованье великого четверга, яко дня установленья пресв. Евхаристіи походитъ зъ перших вѣ-

*) Всѣ четыри евангелія дѣлитъ уставъ на девять чтеній, именно евангеліа ôтъ Матѳея, Марка и Іоанна на два, а евангеліе ôтъ Луки на три чтенія, котри читаются на аналогіи.

кôвъ христіяньства, бо о нѣмъ говоритъ 28. канонъ Собора Картагійского зъ. р. 397, св. Іоанъ Златоустъ и инни.

Умовеніе нôгъ совершаеся такимъ способомъ: Въ корабли Церкви устрояютъ тетраподъ съ сѣдалищомъ для Епископа яко образъ Христа, а на около для 12 священикôвъ представляючихъ Апостолôвъ. Діаконъ спѣвае отвѣтну ектенію, по котрôй Епископъ читае молитву: „Боже преблагій“ и „Господи Боже нашъ“, въ котрыхъ проситъ, щобы Богъ омывъ насъ ôтъ всякои скверни тѣлеснои и вознѣсъ насъ смиреніемъ, а посѣмъ діаконъ начинае читати (на амвонѣ) евангеліе, котре до сего событія ôтносится, а коли прійде на слова: „Воставъ съ вечери (Іисусъ)“ встае Епископъ, и коли діаконъ голоситъ: „И положи ризы своя“, знимае зъ себе Епископъ архіерейски ризы (кромѣ стіхаря, пояса, епитрахиля и нараквицъ), и при словахъ діакона: „и пріемь лентіонъ, препоясася“ бере Епископъ ручникъ (лентіонъ) и нимъ опоясуеся, а при словахъ евангелія: „потомъ влѣя воду въ умывальницу“ наливае воды до умывальницѣ, а коли діаконъ начне спѣвати: „И начатъ умывати ноги ученикомъ и отирати лентіемъ, имже бѣ препоясанъ“, тогди умывае Епископъ ноги сидячимъ до окола начавши ôтъ лѣвои стороны; а коли прійде до іерея представляючого Апостола Петра, тогди діаконъ голоситъ: „Пріиде къ Сімону Петру, и глагола ему той“ а іерей востае и мовитъ: „Господи! Ты ли умыеши мои нозѣ?“ а Епископъ отвѣчае: „Еже азъ творю, ты не вѣси нынѣ, разумѣеши же по сихъ“; на тое ôтповѣдае іерей: „Не умыеши ногу моею во вѣки“, а Епископъ: „Аще не умыю тебе, не имаши части со мною“, на що іерей каже: “Господи, не нозѣ мои токмо, но и руцѣ и главу“ и сѣдяе іерей, а Епископъ мовитъ: „Измовенный не требуетъ токмо нозѣ умыти: есть бо весь чистъ, и вы чисти есте, но не вси“ и омывае му ноги, а діаконъ кôнчитъ евангеліе словами: „Вѣдяше бо предающаго его, сего ради рече: не вси чисти есте“. Потôмъ одѣваеся Епископъ въ свои ризы и кôнчитъ літургію. — Въ великій четверъ совершае Епископъ такожь освященіе мира и антиминсôвъ. — Повечеріе ôтправляеся въ великій четверъ мале съ канономъ Тріоди.

Въ пôзнôй порѣ великого четверга совершаеся утреня великого пятка, т. е. послѣдованіе святыхъ и спасительныхъ страстей Г. Н. І. Христа, на котрôй ведля порядка уставомъ указаного читаеся 12 евангелій о страстяхъ Христовыхъ. По кождôмъ евангелію звонится, и ôтъ сего часу замовкаютъ звоны ажь до воскреснои Утренни.

Великій пятокъ. Понеже утреня вже въ четверъ вечеръ ôтправлена, для того ôтправляются найперше Часы Царскіи состоячи зъ такихъ псальмôвъ, чтеній и пѣсней, котри до страстей и смерти Христовои, котру въ сей день об-

ходимо, ôтносятся. — **Въ І. Часѣ** молимо Бога словами псаломника (пс. 5.), щобы добрыхъ благословивъ а злыхъ укаравъ; въ пс. 2. предсказуе псаломникъ, що даремно князѣ земски спротивляются Христу, бо ôнъ есть ôтъ Бога постановленый царь всѣхъ, котрому всѣ покланятися довжни, если хотятъ спастися, а въ пс. 21. Христосъ страждущій молитъ Отца небесного, щобы го не оставлявъ, а потôмъ пророкъ Захарія (гл. 11.) говоритъ о преданію Христа за 30 сребренниковъ, Апостолъ (Гал. 6., 14.—18.) о ôтновленію черезъ язвы Христа, а Евангелистъ Матөей (27., 1.—56.) оповѣдае о страстяхъ Христовыхъ. — **Въ ІІІ. Часѣ** молитъ страждущій Мессія Бога (пс. 34.) о помôчь противъ обидящихъ его, въ пс. 108. предсказуе Юдѣ предателю заслужену кару а собѣ славу, а въ пс. 50. молитъ, щобы оставъ поверненый до своеи славы; потôмъ читаеся уступъ зъ кн. Исаіи (гл. 8.), где пророкъ предсказуе о терпливости Мессіи, и зъ Апостола (Рим. 5., 6.—10.), котрый каже, що Христосъ за насъ неправедныхъ умеръ, а Евангелистъ (Марк. 15., 1.—41.) оповѣдае о страстяхъ и роспятію Христа. — **Въ VI. Часѣ** читаеся пс. 53., въ котрôмъ псаломникъ молитъ Бога о помôчь противъ противниковъ, пс. 139., въ котрôмъ тоже молитъ о выбавленье ôтъ ворогôвъ и пс. 90., котрый высказуе, якъ певный есть ôтъ ворогôвъ праведникъ жіючій пôдъ опѣкою Бога; потôмъ читаеся паремія зъ кн. прор. Исаіи (гл. 52.), котрый предсказуе пониженье Христа такъ живо, якъ бы на тоеже дивився, а друга паремія зъ посланія ко Евреемъ 2., 11.—18. о нашôмъ освященью и ôткупленью черезъ Христа; а Евангелистъ Лука (23., 32.—49.) оповѣдае о роспятію Христа посередъ двохъ розбôйниковъ. — **На IX. Часѣ** наконецъ читаеся пс. 68., въ котрôмъ Христосъ устами псаломника высказуе свои многи терпѣнія пôдняти зъ ревности для славы божои, и молитъ о помôчь, потôмъ пс. 69., въ котрôмъ молитъ для себе и для праведныхъ о помôчь, а для злыхъ о постыдженье и посоромленіе, и пс. 85., въ котрôмъ предсказуеся, що Христу всѣ роды земли будитъ покланятися. Посѣмъ читаеся паремія зъ кн. прор. Іереміи (гл. 11.) о злобѣ Юдеевъ и терпливости Мессіи, а друга зъ посланія ко Евреемъ (10., 19.—30.), а Евангелистъ Іоанъ (18., 28.—19., 1.—37.) о послѣдныхъ страстяхъ и смерти Іисуса.

По часахъ царскихъ ôтправляеся **вечерня** съ трема пареміами (Исходъ гл. 33., Іовъ гл. 42. и Исаі. гл. 52.), по котрыхъ читаеся Апостолъ (І. Кор. 1., 14.—2., 1.—3.) о Христѣ за насъ роспятôмъ, и Евангеліе ôтъ Матөея о погребенію Христа и запечатанью гроба, а коли хоръ зачне спѣвати стіхиру: „Тебе одѣвающагося свѣтомъ яко ризою", **совершаеся положенье плащаницѣ слѣдуючимъ способомъ** (ведля приписа Служебника): Пôдчасъ стіховни одѣваеся іерей во всѣ церковни ризы, якъ до літургіи (а берутся чорни ризы), а слуга церковный роздае свѣтло, и коли все готове, иде крестоносецъ съ крестомъ на передъ, а за нимъ прочи, потôмъ идутъ чотыри іереи або вѣрни несущи плащаницю, а наконецъ іерей съ святѣйшими дарами, передъ котрыми діаконъ або паламарь иде съ кадиломъ, и въ тôмъ порядку робится обходъ внѣ або внутрь Церкви. Коли всѣ повернутся, ставляе іерей св. Дары на престолѣ, кадитъ ихъ а потôмъ ставляются св. Дары въ ківотѣ на гробѣ Христовôмъ, нарочно къ тому уготовленôмъ або на престолѣ, где остаютъ выставлени ажь до воскреснои утренѣ. Плащаницю же кладеся на гробѣ Христовôмъ, где такожь ажь до воскренія остае. Грôбъ Христовъ повиненъ по можности бути украшеный многими свѣщами и цвѣтами. — По положенію плащаницѣ кôнчится вечерня и спѣваеся три разы: „Благообразный Іосифъ", почôмъ всѣ цѣлуютъ плащаницю. — При гробѣ Христовôмъ звычайно читаются Дѣянія Апостольски. — **Повечеріе** ôтправляеся въ великій Пятокъ мале съ канономъ о роспятію Христовôмъ находячôмся въ Тріоди.

Велика Суббота есть посвячена памяти погребенія Христового и его сошествія въ адъ. Погребеніе празднуемъ на вечерни при положенію плащаницѣ, а о сошествію въ адъ споминяе много разъ канонъ великои субботы. Вчасъ рано, або гденекуда въ пятокъ вечеромъ совершаеся передъ св. гробомъ **велика утреня**, котра мае слѣдуючи особенности: Начинаеся началомъ обычнымъ, но по „Отче вашъ" не берутся псальмы и моленія за царя, тôлько іерей заразъ возглашае: „Слава святѣй" и слѣдуе шестопсальміе и „Богъ Господь" съ тропарями дня, а потôмъ слѣдуе каөізма 17-а, т. е. пс. 118-ый: „Блаженни непорочніи", за котрои кождымъ стіхомъ спѣваются коротки пѣсни, названи похвалами, для того що они содержатъ похвалу або прославленье Христа умершого и погребеного. По кождôй статіи або славѣ каөізмы есть мала ектенія, а по скôнченью третои статіи спѣваются тропарѣ воскресни: „Ангелскій Соборъ", мала ектенія и пс. 50-ый. Слѣдуе посѣмъ канонъ съ стіхирами на „Хвалите" и великимъ славословіемъ. Пôдчасъ славословія ôтходитъ іерей, котрый до теперь бувъ одѣяный тôлько въ чорный епитрахиль и фелонъ, до закристіи, и одѣявшися въ стіхаръ и прочи чорни одежи выходитъ передъ грôбъ; по скôнченью славословія съ трисвятымъ слѣдуе прокименъ и два чтенія (Іезек. гл. 37., І. Кор. 5., 7.—9. и Гал. 3., 13.—14.), а по аллилуіа и окадженью гроба и Церкви слѣдуе евангеліе (Мат. 27., 62.—66.) оповѣдаюче, якъ Юдеи запечатали грôбъ Христовъ и поставили стражу при нѣмъ. Потôмъ кôнчится утреня звычайнымъ способомъ.

Въ пôзнôй порѣ дня начинаеся Літургія св. Василія В. съ вечернею, котра вечерня ôтносится до слѣдуючого дня, и для того пѣсни субботни соединяются съ стіхирами воскресными. Іерей начинае се богослуженіе въ чорныхъ ризахъ. По „Свѣте тихій“ читаеся 15 паремій, въ котрыхъ представляются пророчества и образы о спасенію людей черезъ воскресеніе Христово, и о славѣ Церкви. И такъ 1. зъ кн. Бытія (гл. 1.) о сотворенью свѣта, 2. зъ кн. Пророка Исаіи (гл. 60.) о славѣ нового Іерусалима; 3. зъ кн. Исходъ (гл. 12.) о агнци старозавѣтнôмъ яко образѣ Христа; 4. зъ кн. прор. Іоны (гл. 4.), котрый въ чревѣ кита бувъ образомъ Христа погребеного: 5. зъ кн. Іисуса Навина (гл. 5.), котрому явився Ангелъ; 6. зъ кн. Исходъ (гл. 13.) о переходѣ Израилтянъ черезъ море червоне яко образѣ Пасхи новозавѣтнои. По шестôй паремiи чтецъ мовитъ „Поимъ Господеви“, а хоръ спѣвае: „славно бо прославися“, и читаются стіхи Тріоди, по котрыхъ хоръ спѣвае: „Славно бо прославися“, а потôмъ слѣдуютъ дальши пареміи, именно: 7. изъ кн. пр. Софонія (гл. 3.) о славѣ нового Іерусалима; 8. изъ кн. Царствъ третихъ (гл. 17.) о воскресенію отрочате вдовы въ Сарептѣ черезъ пророка Илію: 9. зъ кн. прор. Исаіи (гл. 61.) о славѣ нового Іерусалима; 10. зъ кн. Бытія (гл. 22.) о жертвованю Исаака, образа Христа; 11. зъ кн. пр. Исаіи (гл. 61.) о лѣтѣ Господа пріятнôмъ, с. е. новозавѣтнôмъ; 12. зъ кн. Царствъ четвертыхъ (гл. 4.) о воскресенію отрочате черезъ пророка Елиссея; 13. зъ кн. пророка Исаіи (гл. 63); 14. зъ кн. прор. Іереміи (гл. 21.) о новôмъ завѣтѣ и 15. зъ кн. пр. Даніила (гл. 3.) о отрокахъ въ печи вавилоньскôй. По скôнченю паремій читае чтецъ стіхи тріоди, и по кождôмъ хоръ спѣвае: „Господа пойте и превозносите во вся вѣки“; посѣмъ слѣдуе мала ектенія, и мѣсто трисвятого спѣваеся: „Елици во Христа“ на памятку, що въ той день давно крестили оглашеныхъ. По Апостолѣ не спѣваеся Аллилуія, но: „Воскресни Господи суди земли“ съ отвѣтными стихами, а пôдчасъ того ôтходитъ іерей до закристіи и одѣваеся въ свѣтли ризы. Дальше совершаеся літургія звычайнымъ способомъ, но мѣсто пѣсни херувімскои спѣваеся: „Да молчитъ всякая тварь“, а по заамвонной молитвѣ совершаеся літійне благословеніе хлѣба, пшеницѣ, вина и елея.

Коло вечера ôтправляеся передъ гробомъ Христовымъ Надгробное, с. е. по началѣ обычнôмъ и пс. 50-ôмъ канонъ великои субботы, и всё проче, якъ на полунощници недѣльнôй, и тымъ кôнчится богослуженіе страстнои седмицѣ и постнои тріоди.

II. Богослуженіе св. Пятдесятницѣ.

§. 271.

А) *Праздникъ Пасхи.*

Черезъ довгій часъ и многими молитвами и обрядами приготовляла насъ Церковь на сей Свѣтлый праздникъ, и надѣючися, що мы очистилися ôтъ всякои змазы грѣховнои, розвивае всё торжество, щобысьмо такожь и внѣшно достойно поклонилися святому воскресенію Христовому. Богослуженье Пасхи начинаеся торжественною утреною, котра называеся Утреня воскресна.

Вчасъ рано (або ведля мѣстцевого звычаю пôзно вечеръ въ субботу) освѣчаютъ Церковь всѣми свѣтлами и роздаютъ свѣтло вѣрнымъ, а іерей одѣваеся въ свѣтли ризы (якъ на літургію) и выходитъ передъ плащаницю, котру кадитъ, а хоръ спѣвае тропарь „Егда снишелъ еси“, пôдчасъ чого берутъ плащаницю и кладутъ еи на престолѣ, где остае ажь до отданія праздника Пасхи.*) Теперь бере іерей св. крестъ и спѣваючи: „Воскресеніе твое Христе Спасе, ангели поютъ на небеси“, выходитъ при ôтгомонѣ звонôвъ (за свѣщоносцями и діякономъ або паламаремъ несучимъ кадило) черезъ царски дверѣ передъ Церковь, где стае передъ головнымъ входомъ, и затворяются дверѣ Церкви. Іерея кадитъ діяконъ, а ôнъ кадитъ людей, и обернувшися къ дверемъ возглашае: „Слава святѣй“, и посѣмъ спѣвае три разы: „Христосъ воскресе“, котрый тропарь и вѣрни три разы спѣваютъ. Потôмъ читае іерей стіхи: „Да воскреснетъ Богъ“, а вѣрни по кождôмъ спѣваютъ три разы „Христосъ воскресе“. По „Слава и нынѣ“ спѣвае іерей высшимъ голосомъ три разы „Христосъ воскресе изъ мертвыхъ, смертію смерть поправъ“, а вѣрни: „и сущимъ во гробѣхъ животъ даровавъ“, а по третôмъ разѣ отвирае дверѣ Церкви и входитъ самъ напередъ, а всѣ прочи за нимъ спѣваючи: „И сущимъ во гробѣхъ животъ даровавъ“. Коли іерей прійде въ олтарь, спѣвае велику ектенію „Миромъ Господу помолимся“, и начинаеся канонъ воскресный: „Воскресенія день“, а потôмъ обходитъ іерей по Церкви съ св. крестомъ и привѣтствуе вѣрныхъ словами: „Христосъ воскресе“, на що они отвѣчаютъ: „Во истинну воскресе“. Коли начнутся стіхиры: „Пасха священная“, даеся передъ царскими дверми цѣловати св. крестъ и инни образы, а по скôнченю

---

*) Где святѣйши дары суть на гробѣ выставлени, тамъ совершаеся найперше съ св. Тайнами торжественный обхôдъ, и складаеся ихъ въ ківотѣ.

утренѣ іерей знаменаючи вѣрныхъ св. крестомъ мовитъ: „Христосъ воскресе“ три разы, на що они ôтповѣдаютъ: „Во истинну воскресе“ и ôтспѣваньемъ тропаря воскресного, съ заключеньемъ: „И намъ даровавъ животъ вѣчный, покланяемся его тридневному воскресенію“ кôнчится утреня воскресна. Такимъ способомъ кôнчится богослуженье ажь до отданія праздника Пасхи.

Въ великій день Пасхи и черезъ цѣлу слѣдуючу седмицю ôтправляются Часы пасхальни (писани въ молитвословѣ) и вчасъ рано совершаеся Літургія св. Іоанна Златоуста, на котрôй заходятъ слѣдуючи особенности: По возгласѣ: „Благословенно Царство“ спѣвае іерей и народъ по три разы: „Христосъ воскресе“; мѣсто трисвятого спѣваеся: „Елици во Христа“; евангеліе ôтъ Іоанна (зач. 1.) читаеся, где есть можливе, въ различныхъ языкахъ, ведля стіхôвъ, и по каждôмъ стіху звонятъ во всѣ звоны; мѣсто „Достойно“ спѣваеся „Ангелъ вопіяше“ съ ірмосомъ „Свѣтися“; на возгласы: „Со страхомъ божіимъ . . . Спаси Боже люди твоя . . . и Всегда нынѣ . .“, котри іерей заключае словами: „Хрістосъ воскресе“, спѣвае хоръ тропарь: „Хрістосъ воскресе“; той самъ тропарь спѣваеся и мѣсто: „Да исполнятся“ и „Буди имя Господне“. На премудрôсть спѣваеся мѣсто „Честнѣйшую“ ірмосъ: „Свѣтися“, а по возгласѣ: „Слава тебѣ Христе Боже“ такожь той тропарь, и по отпустѣ кôнчится богослуженье, якъ на утрени. *) По замвоннôй молитвѣ освячаеся Артосъ (с. е. хлѣбъ), котрый мае на собѣ изображеніе просфоры способомъ въ служебнику приписанымъ. Якъ въ старôмъ завѣтѣ забивали на памятку освободженья изъ Египта агнца, котрый бувъ образомъ Агнца вземлющого грѣхи міра, такъ и въ новôмъ завѣтѣ приноситcя на памятку воскресенія Христового, черезъ котре мы ôтъ вѣчного рабства остали освободжени, артосъ, с. е хлѣбъ котрый представляе ангельскій хлѣбъ, хлѣбъ живота вѣчного, сшедшій зъ небесе — Господа нашого Іисуса Христа, напитавшого насъ духовною пищею бежественныхъ своихъ благодѣяній. (Зр. молитву на освященіе артоса.) — По літургіи благословитъ душпастырь такожь различни брашна вѣрныхъ, въ Церкви або по домахъ ведля мѣстцевого звычаю.**) — Отъ утренѣ воскреснои ажь до кôнця літургіи субботы свѣтлои седмицѣ остаютъ царски,

*) Если въ праздникъ Пасхи случится Благовѣщеніе, то читаеся найперше Евангеліе Пасхи ведля стіхôвъ, а потôмъ евангеліе Благовѣщенія якъ звычайно.

**) Въ часѣ пасхальнôмъ звыкли собѣ взаимни желанья при свяченôмъ яйци высказовати и такожь красными яйцями себе обдаряти. Той звычай выпроваджаютъ гдекотри ôтъ Маріи Магдалины, котра прійшовши до Риму, явилася у Імператора Тиверія и принѣсши му въ даръ красне яйце сказала: „Христосъ воскресе“, а потôмъ начала проповѣдати о воскресенію Христовôмъ. Яйце въ прочôмъ есть въ тôмъ часѣ дуже отвѣтнымъ знакомъ нашихъ желаній, бо оно есть символомъ ôтродженья, а окрашене червоною барвою представляе наше ôтродженье черезъ кровь Христову.

діяконьски и паламарски дверѣ отворени на знакъ, що Христосъ воскресеніемъ своимъ отворивъ намъ дверѣ Царства небесного.

Въ вечеръ праздника Пасхи ôтправляеся велика вечерня съ евангеліемъ ведля устава, при чôмъ тое замѣчательно, що іерей одѣваеся во всѣ ризы, якъ на літургію. — Есть звычай на многихъ мѣстцяхъ, що черезъ цѣлый день Пасхи звонятъ, и тое называеся звонъ цѣлодневный.

§. 272.

В) *Свѣтла Седмиця ажь до ôтданія Праздника Пасхи.*

Цѣла седмиця слѣдуюча по празднику Пасхи есть якобы продовженье того великого праздника и называеся свѣтлою Седмицею, а въ еи богослуженью заходятъ слѣдуючи особенности: *а)* Іерей ôтправляе всѣ богослуженья во всѣхъ церковныхъ одежахъ; *в)* утреня ôтправляеся черезъ цѣлый тыждень тая сама, що въ день Пасхи, и ôтмѣняются тôлько стіхиры на „хвалите“; *г)* часы берутся черезъ цѣлый тыждень пасхальни, и они заступаютъ такожь полунощницю и повечеріе; *д)* на літургіи спѣваеся цѣлый тыждень „Елици во Христа“ и всѐ проче такъ якъ въ праздникъ Пасхи; *е)* въ свѣтлый понедѣлокъ бувае крестный походъ на кладьбище, где совершаются моленія о всѣхъ въ вѣрѣ и надѣи воскресенія усопшихъ.

Праздникъ Пасхи продовжаеся черезъ 40 дней на памятку сорокдневного перебуванья Іисуса Христа по воскресенію на сѣй земли, и для того въ протягу цѣлого того часу спѣваеся пѣсни и имны пасхальни, а въ богослуженію того часа заходитъ тôлько тая рôжниця, що свѣтла седмиця уважаеся якбы продовженье самого дня Пасхи, и для того богослуженье той седмицѣ есть таке саме, якъ праздника Пасхи, а въ слѣдуючи седмицѣ ажь до отданія праздника Пасхи совершаеся память еще инныхъ событій, въ котрыхъ божество, сила и слава Господа явилася, и котри насъ въ вѣрѣ въ воскресеніе Христово утверджаютъ, и намъ спасительни плоды тогожь живо и ясно представляютъ. Богослуженіе цѣлого часу Пятдесятницѣ ажь до отданія празника Пасхи состоитъ про тое зъ пѣсней пасхальныхъ и зъ пѣсней соста-

вленыхъ въ честь событія, котрого память въ минувшу недѣлю совершалася.

Недѣля перша*) по Пасцѣ называеся недѣля Ѳомина, бо въ той день совершаеся память явленья Іисуса Христа Апостоламъ и увѣренье Ѳомы о воскресенію Христовôмъ. Сей день называеся также „Антіпасха“ (ôтъ греч. ἀντί πάσχα), т. е. мѣсто Пасхи, для того, що въ тую недѣлю першій разъ повтаряеся праздникъ Пасхи. Для тои причины называеся тая недѣла также „Недѣлею отновленія“ або „Нед. новою“. Въ сей день роздробляеся артосъ въ праздникъ Пасхи благословеный, и роздаеся вѣрнымъ.

Въ слѣдуючу недѣлю совершаеся память женъ Мироносицъ, котри були свѣдками погребенія и воскресенія Христового. Они першіи почули ôтъ Ангела вѣсть о воскресенію Христовôмъ, увидѣли Его воскресшого и обвѣстили тое Апостоламъ. Разомъ съ мироносицями почитаемъ въ тую недѣлю также память Іосифа Аримаѳейского и Никодима, котри похоронили Христа въ новôмъ гробѣ.

Въ слѣдуючи недѣлѣ совершаеся память такихъ событій, котри передъ смертію и воскресеніемъ Христа въ дни старозавѣтнои Пятдесятницѣ сталися и котри намъ божу силу Христа доказуютъ и явно голосятъ, що Христосъ, обѣцяный Мессія, прійшовъ насъ избавити ôтъ грѣха и смерти, и затерти въ насъ также и слѣдства грѣха. И такъ въ недѣлю о росслабленнôмъ, т. е. четверту по Пасцѣ, совершаеся память чудесного уздоровленья чоловѣка черезъ 38 лѣтъ жилами росслабленого при такъ званôй овчôй купели въ Іерусалимѣ, а памятка того событія обходится и въ слѣдуючій понедѣлокъ и вторникъ. — Въ середу седмицѣ о разслабленнôмъ празднуеся Преполовленіе праздника, т. е. Пятдесятницѣ, и въ той день совершаеся память событія зъ туземского житья Іисуса Христа случившогося въ преполовленіе старозавѣтнои пятдесятницѣ, о котрôмъ евангеліе того дня (Іоанъ 14.) оповѣдае. Сей праздникъ обходится черезъ 8. дней.

Въ преполовленіе совершае Церковь память тои хвили, коли Христосъ стоячи въ святилищи обѣцявъ всѣмъ „воду, отъ котрои піяй не вжаждется во вѣки“, а въ слѣдуючу, т. е. пяту недѣлю по Пасцѣ, оповѣдае, якъ Христосъ прійшовши въ Сихарь на источникъ (керницю) Якова въ розговорѣ съ женою Самарянинею подавъ еи „воду живую, изсушающую источники грѣховъ“ (канонъ утр.) и показавъ, що ôнъ есть серцевѣдецъ, истинный Богъ, обѣцяный Мессія. Се событіе празднуеся кромѣ недѣлѣ также въ четверъ, пятокъ и субботу, а въ перши три дни седмицѣ Самарянины береся служба

*) Або ведля церковного численья втора, бо Пасха уважаеся яко перша недѣля.

преполовленія. — Въ шесту недѣлю по Пасцѣ совершаеся память чудесного уздоровленья слѣпорожденного черезъ Іисуса Христа, ставшогося также въ дни старозавѣтнои Пятдесятницѣ; и тое событіе празднуеся также въ слѣдуючи дни, а въ середу совершаеся отданіе Пасхи. Въ той день совершаеся служба Пасхи, но часы берутся звычайни, не пасхальни.

Въ богослуженіяхъ дней Пятдесятницѣ ôтъ Ѳоминои недѣлѣ до Отданія Праздника замѣчательни еще слѣдуючи особенности: 1. Всѣ богослужебни чины начинаются трикратнымъ спѣваньемъ тропаря пасхального: „Христосъ воскресе“ и такъ само заключаются. 2. Молитва: „Царю небесный“ не береся ôтъ Пасхи ажь до Сошествія св. Духа. 3. Вечернѣ въ недѣлѣ вечеръ во всю Пятдесятницю ôтправляются съ входомъ и великимъ отпустомъ. 4. Утренѣ начинаются въ цѣлу Пятдесятницю возгласомъ: „Слава святѣй“, и по трикратнôмъ „Христосъ воскресе“ слѣдуе заразъ шестопсальміе. Кромѣ того маютъ утренѣ ажь до Вознесенія стіхиры на „Хвалите“ и на „Стіховни“, но славословіе мале, а отпустъ великій. Проче богослуженіе совершаеся звычайнымъ порядкомъ съ перемѣнами вже при празднику Пасхи наведеными.

§. 273.

Г) *Вознесеніе Господне и недѣля сема по Пасцѣ, св. Отецъ.*

Праздникъ вознесенія Господа нашого Іисуса Христа обходится въ 40-тый день по воскресенію, въ котрый день Господь вознѣсъ ся на небеса. Христосъ приказавъ Апостоламъ не ôтдалятися ôтъ Іерусалима, но тамъ ждати на сошествіе св. Духа, вывѣвъ ихъ до Виѳанія, и благословлячи ихъ вознѣсъ ся на небо; а коли они сумно поглядали на небо, явилися имъ Ангелы и обявили имъ, що той Іисусъ, котрого они видѣли возносячогося на небеса, такъ само зновъ прійде на землю. Тіи гадки и мысли находимо въ цѣлôмъ богослуженью составленôмъ въ честь вознесенія Господа Бога и Спаса нашего Іисуса Христа. Пѣсни того богослуженья представляютъ то сумни гадки, якими наповнило Апостолôвъ вознесеніе Господне,*) то зновъ представляютъ Апостолôвъ веселячихся, що Господь пôйшовъ уготовити мѣсто для нихъ,**) и вѣрныхъ возбуджаютъ, щобы воспѣли радостну пѣснь Христу „на рамѣхъ херувімскихъ вознесшуся со славою, и спосадившему насъ одесную Отца“; а кромѣ того воспоминаеся о второмъ приходѣ Спасителя на страшный судъ.

*) „Апостоли... рыдающе глаголаху: Владыко не остави насъ сирыхъ..“ (на Гди воззвахъ).

**) Стихира 1. на Господи воззвахъ.

Праздникъ вознесенія обходится черезъ десять дней, и ôтдаеся въ пятокъ 7-ои седмицѣ по Пасцѣ, т. е. передъ Сошествіемъ св. Духа.

Недѣля 7-а по Пасцѣ посвячена памяти св. Отецъ I. вселенского Собора Никейского, (зр. §. 165., ст. 324.), котри опровергнувши ересь Аріеву исповѣли вѣру въ божество Іисуса Христа.

По ôтданію праздника вознесенія совершаеся **въ субботу передъ Сошествіемъ св. Духа** память всѣхъ ôтъ вѣка усопшихъ православныхъ христіянъ, и тымъ молимо Христа, щобы ôнъ котрый своею страстію и смертію и преславнымъ воскресеніемъ насъ ôткупивъ, призрѣвъ и на всѣхъ во вѣрѣ усопшихъ, и принявъ ихъ до селеній Святыхъ, где уготовивъ мѣста для всѣхъ любящихъ его.

§. 274.

Д) *Сошествіе св. Духа и Недѣля всѣхъ Святыхъ.*

На памятку сошествія св. Духа на Апостоловъ (зр. ст. 325.) совершаеся **Праздникъ Сошествія св. Духа** также **Пятдесятницею** званый, для того, що припадае въ 50-ый день по Празднику Пасхи. Въ праздникъ Юдейскои Пятдесятницѣ були всѣ ученики Христови въ однôй комнатѣ (горници) собрани, и тогди стався великій шумъ, а надъ Апостолами явилися огненни языки, они остали наповнени св. Духомъ и стали говорити розличными языками, и якъ Богъ помѣшаньемъ языкôвъ роздѣливъ народы, такъ теперь роздѣленьемъ огненныхъ языкôвъ ихъ соединивъ, якъ спѣвае Церковь: „Егда снишедъ языки слія, раздѣляше языки вышній; егда же огненныя языки раздаяше, въ соединеніе вся призва". (Кондакъ.)

Богослуженіе Пятдесятницѣ совершаеся ведля указанья цвѣтнои Тріоди, и замѣчательна есть въ нѣмъ тôлько вечерня въ день Пиатдесятницѣ, на котрôй читаются **молитвы колѣнопреклоненія** въ такôмъ порядку: Заразъ по отпустѣ літургіи начинаеся вечерня,*) котра ôтправляеся звычайнымъ способомъ ажь до прокімена. По прокіменѣ возглашае іерей (або діаконъ): „Паки и паки приклоньше колѣна, Господу помолимся" и читае молитву; „Пречисте, нескверне" и „Благословенъ еси Господи Владыко", котри заключае докôнченьемъ малои ектеніи съ возгласомъ: „Твое бо есть миловати и спасити . . .". Посѣмъ слѣдуе ектенія сугубая, а по нѣй знову по возгласѣ: „Паки . . . помолимся" молитва: „Господи Іисусе Христе Боже нашъ" и „Господи, Господи, избавлей насъ отъ всякія стрѣлы летящія во дни", и докôнчае малою

*) Въ сей праздникъ спѣваеся зъ початку богослуженія „Царю небесный" приклонивши колѣна.

ектеніею съ возгласомъ: „Благоволеніемъ и благостію единороднаго Сына твоего". Потôмъ читаеся: „Сподоби Господи въ вечеръ сей", и по возгласѣ: „Паки и паки.." прикланяютъ знову всѣ колѣна и іерей читае молитвы: „Приснотекущій, животный", „Боже великій и вѣчный" и „Боже великій и вышній",*) почôмъ слѣдуе ектенія просительна и проче вечернѣ, якъ звычайно.

Есть звычай, въ праздникъ Сошествія св. Духа **домы и храмы зелеными деревами и цвѣтами украшати**. Той звычай походитъ зо старого завѣта, коли по свѣдоцтву св. Письма (Лев. 24., 10.—17., Числ. 28., 26.) Израилтяне свои храмы и домы деревами, травою и цвѣтами украшали. Такъ безъ сомнѣнія була украшена и тая комната, где були собрани Апостолы, коли на нихъ зôйшовъ св. Духъ, и той звычай до теперь христіяне заховуютъ. Тое украшенье представляе наше душевне ôтновленье содѣлане силого св. Духа, и дары св. Духа намъ удѣлени. Той звычай есть такожь причина, що на Сошествіе св. Духа употребляются у насъ зелени ризы церковни.

Служба праздника Пятдесятницѣ ôтправляеся черезъ цѣлый слѣдуючій тыждень, а въ Субботу ôтдаеся той праздникъ. Перша **недѣля** по Сошествію посвячена памяти **всѣхъ Святыхъ** (зр. ст. 326.), котрои бодослуженье впрочôмъ не мае ніякои особенности.

§. 275.

III. Праздникъ святѣйшои Евхаристіи и Сострадання пресв. Богородицѣ.

До движимыхъ праздникôвъ, котри у насъ торжественно ôтправляются, належитъ **Праздникъ пресвятои Тайны Евхаристіи** (зр. ст. 327.), котрый припадае въ четверъ по недѣлѣ всѣхъ Святыхъ. Служба того праздника составлена черезъ побожныхъ Василіянъ содержитъ въ собѣ прославленье сего великого Праздника, и продовжаеся ôтъ самого Праздника ажь до его отданія. На **великôй вечерни** читаются по звычайнôмъ послѣдованью вечернѣ **три пареміи**, именно: *а)* Зъ книги Мойсея Исходъ о очищенью народа Исраильского передъ законодательствомъ Синайскимъ; *в)* зъ кн. Царствъ первыхъ (гл. 21.) оповѣдаюча о тôмъ, якъ іерей Авімелехъ давъ Давідови хлѣбы предложенія въ поживленье; *г)* зъ кн. Царствъ третихъ (гл. 6.) о чудеснôмъ удержанью пророка Иліи при потоцѣ Хоратъ и о умноженью муки и елея вдовы въ Сарептѣ. Стіхиры літійни

*) Отвѣтна тымъ молитвамъ есть велика ектенія, котра съ початку вечернѣ спѣваеся.

прославяють св. Т. Евхаристіи згадуючи за еи старозавѣтни образы, а посѣмъ звычайнымъ способомъ заключаеся вечерня. Ведля звычайного порядку совершаеся и утреня съ літургіею, котра мае свои праздничии антіфоны.

Мѣстцями есть звычай въ сей праздникъ творити богоносну літію съ свят. Тайнами, що ведля типика дѣеся слѣдуючимъ способомъ: По заамвоннôй молитвѣ передъ „Буди имя Господне“ входитъ іерей въ олтаръ, вынимае дароносицю зъ скиніи и приклонивши колѣна кадитъ св. Тайны; потôмъ бере св. Тайны и обернувшися до народа зачинае отвѣтну пѣснь и иде за народомъ въ торжественнôмъ ходѣ къ першому изъ чотырохъ внутрь або внѣ Церкви устроеныхъ престолôвъ, на котрôмъ поставляе св. Тайны и окадивши ихъ читае перше евангеліе зач. 1. ôтъ Матѳея. По евангелію кадитъ зновъ св. Тайны и иде до прочихъ престолôвъ, при котрыхъ то само робитъ, тôлько евангеліе читае ôтъ прочихъ трехъ евангелистôвъ. По скôнченью тои богоносной літіи вертаеся до Церкви и покадивши св. Тайны сохраняе ихъ въ скиніи, а по „Буди имя Господне“ кôнчитъ літургію.

Сей обрядъ есть взятый зъ латиньскои Церкви, въ котрôй оставъ запровадженный черезъ П. Іоанна XXII. (1317), и читанье початку чотырохъ евангелій мае торжественно заявити, що Церковь, а особливо Тайна святѣйшои Евхаристіи, есть основана на Евангелію. Въ Римѣ однакожь не читаютъ при тôй процессіи евангелій, тôлько по літургіи совершаютъ богоносный обходъ, котрый заключаютъ благословеніемъ святѣйшими Тайнами.

Праздникъ св. Евхаристіи мае попразденьство ажь до слѣдуючого четверга, коли сей праздникъ ôтдаеся, а слѣдуючій день, с. е. пятокъ второи седмицѣ по Недѣли всѣхъ Святыхъ, посвяченый есть памяти сострадания пресвятои Богородицѣ, котрого служба ôтноситься до значенья и предмета праздника и совершаеся звычайнымъ способомъ. — Симъ днемъ заключаются всѣ движими праздники.

Если теперь поглянемо на порядокъ и обрядъ цѣлого правила церковного, то истинно мимовольно видимося принуждеными подивляти велику мудрôсть и щиру побожнôсть показуючуся въ еи частяхъ и цѣлости; въ тôмъ богослуженію „соединяе насъ Духъ божій такимъ чудеснымъ союзомъ, що Христосъ о нѣмъ сказавъ: „Отче, молю.... да вси едино будутъ: якоже ты Отче во мнѣ, и азъ въ тебѣ, да и тіи въ насъ едино будутъ“. (Іоан. 17., 21.) Такимъ чудеснымъ союзомъ въ Бозѣ соединенни заносимо щоденно тіи сами молитвы къ Богу. И ктожъ, одушевленый духомъ Христа, не мавъ бы желати, щобы тое особливше согласіе межи священьствомъ водворилося и межи вѣрными? Чи ты брате, Іерею, хотѣвъ бысь ôтдѣлитися ôтъ того братного общенія молитвы? Чи противно не есть твоимъ сердечнымъ желаніемъ черезъ совѣстне и точне ôтправлянье Церковію приписаного правила церковного въ тôмъ общенію перебувати?“ Для того совершаймо всѣ богослужебни чины духомъ и истинною для блага Церкви, для спасенія нашого и тыхъ, котри нашому духовному попеченію суть повѣрени.

III. ГЛАВА.

О церковныхъ и богомольныхъ обходахъ.

§. 276.

Переглядъ и подѣлъ.

Пôдъ церковными и богомольными обходами розумѣемо всѣ тіи всенародни богослуженія, котри вѣрни або пôдъ проводомъ священика або сами въ определени часы, або при особлившихъ случайностяхъ для славы Бога и упрошенья благодати божои предпринимаютъ. Всѣ тіи всенародни богослуженія дѣлимо на церковни (процессіи) и на богомольни (отпустови) обходы, и въ наведенôмъ порядку будемо о нихъ говорити.

§. 277.

А) *Церковніи обходы. (Процессіи.*)*

Процессіи суть всенародни вспôльни обходы клира и народа внутрь або внѣ Церкви для опредѣленои религійнои цѣли. Початокъ церковныхъ обходôвъ сягае до першихъ вѣкôвъ христіяньства, и вже въ старôмъ завѣтѣ находимо ихъ якъ посвѣдчаютъ многи мѣстця зъ книгъ св. Письма ст. Завѣта, н. пр. Исх. 15., 1. 20., 21. Суд. 11., 34. 21., 21. пс. 67., 26. и инни. И не могло инакше бути, бо тіи церковни обходы лежатъ въ духу христіяньства, котре не тôлько внутренно,

*) Латиньске имя процессія (processio), котре для означенья сихъ церковныхъ обходôвъ майже во всѣхъ языкахъ остало приняте, означае у церковныхъ Писателей найперше тôлько, що ити на богослуженіе, бути на богослуженію; потôмъ такожь собраніе (на богослуженію) = греч. σύναξις. Нынѣшне значенье получило се слово ажь тогди, коли христіяньство сталося религіею державною, и коли христіяни всенародно выступати и Бога почитати могли. Пôзнѣйши (византійски) Греки приняли такожь тое слово перемѣнаючи го соотвѣтно своему выговору на προχεσσα або προχευσα; а властиве имя греческе для процессій (особливо просительныхъ, покаяныхъ) есть літія.

но и внѣшно и всенароднно Бога прославляти мае. Вправдѣ не споминае ясторія перших вѣкôвъ о процессіяхъ, бо люти гоненія не позволили христіянамъ опустити темни катакомбы, въ котрыхъ Бога прославляли, но коли христіяньство получило свободу, видимо заразъ, якъ христіяне всенародни обходы церковни устрояютъ, а даже и въ часѣ гоненій стрѣчаемъ поодиноки примѣры процессій. Такъ н. пр. перенесли христіяне (р. 258) мощи св. Кипріяна въ торжественнôмъ ночнôмъ походѣ зъ мѣстця мученія до дома Макробія; а коли въ часѣ гоненій Діоклетіяньскихъ (р. 290) тѣло св. М. Бонифатія зъ Тарзу въ Римъ остало перенесене, вышла римска матрона Аглаесъ съ многими клириками и вѣрными спѣваючи побожни пѣсни на встрѣчь святымъ мощамъ. Отъ часôвъ Константина В. суть церковни обходы обще знаеми и уживани. О нихъ споминае Златоустъ въ бесѣдѣ противъ публичныхъ забавъ, историки Сократесъ, Созоменъ, св. Августинъ и многи инни.

Давни процессіи ôтбувалися въ слѣдуючôмъ порядку: Напередъ ишовъ крестоносецъ (Socrat. h. e. l. VI. c. 8.), а за нимъ ишли съ хоругвами. Съ крестомъ ишовъ звычайно клирикъ (діяконъ або пôддіяконъ), а хоругви несли міряне. За хоругвами ишовъ діяконъ съ евангеліемъ, а коло крестоносця и коло хоругвей ишли низши клирики, котри били въ святи дерева, щобы процессіи бôльше торжество надати и вѣрныхъ до участія возвати. (Conc. Nic. II. act. 4.) На западѣ уживали къ тому маліи звôнки. Потôмъ ишли съ образами, а часто съ мощами Святыхъ, дальше клиръ и народъ для удержанья порядка на певни классы ведля пола и вѣка подѣленый. Пôдчасъ процессіи ôтмавляли всѣ ответни молитвы (псальмы степеней), и спѣвали побожни, торжеству отвѣтни пѣсни. Наведеный порядокъ заховуеся и при нынѣшныхъ процессіяхъ. Важнѣйши процессіи, котри у насъ суть въ уживанью, суть: На водосвятіе Іорданьске, на кладьбница въ свѣтлу седмицю або на Сошествіе св. Духа, на благословеніе поля засѣяного, на освященіе нововыставленого креста, коло Церкви въ велики праздники, въ часѣ ювилея, и при инныхъ надзвычайныхъ случаяхъ.

§. 278.

В) *Богомольни обходы.*

Богомольни обходы суть процессіи, котри вѣрни на ôтдалене святе мѣстце для прославленья Бога и своего освященія предпринимаютъ. Они суть плодомъ религійного почутья чоловѣка, и для того находимо ихъ у всѣхъ народôвъ и по всѣ часы. Вже язычники мали свои богомольни походы, такъ н. пр. Греки ходили до Дельфі, Додоне и на инни мѣстця, где

своихъ идолôвъ почитали; въ старôмъ Завѣтѣ видимо то само, Исраилтяне поспѣшали зо всѣхъ сторонъ для почитанья правдивого Бога въ Іерусалимъ, котрый побожный звычай Христосъ своею богомольною подорожію въ Іерусалимъ освятивъ. Яко плодъ религійного почутья находимо про тое богомольни походы и въ Церкви христіяньскôй, и то вже ôтъ часôвъ Апостольскихъ; бо св. Письмо оповѣдае намъ, що Апостолы и инни побожни ходили на грôбъ Христа, св. Павелъ спѣшивъ зъ малои Азіи на праздникъ Пятдесятницѣ въ Іерусалимъ. Въ часахъ гоненій не выступаютъ тіи богомольни подорожи такъ явно и численно, якъ въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ, бо тогди христіяне були принуждени крытися передъ своими ворогами, однакожь находимо о нихъ хоть поодиноки споминки. Такъ оповѣдае Евсебій о Епископѣ Каппадокійскôмъ Александрѣ, що ôнъ пôднявъ подорожь до Іерусалима на святи мѣстця; Орігенъ каже о собѣ, що тамъ бувъ, и вѣроятно тое многи инни побожни люде робили, бо св. Іеронимъ каже, що не есть можливо вычислити имена всѣхъ тыхъ Епископôвъ, Мучениковъ и славныхъ мужей, котри ôтъ вознесенія Господа ажь по его часы до Іерусалима удавалися, щобы тамъ помолитися, где Христосъ за насъ умеръ.*) Коли Церковь получила повну свободу, сталося число богомольцѣвъ Іерусалимскихъ що разъ бôльше, такъ що св. Іеронимъ въ наведенôмъ письмѣ такъ говоритъ: „Сюда (въ Іерусалимъ) приходятъ особливо тіи, котрыхъ уважаютъ за перших въ свѣтѣ христіянскôмъ... Всякій знаменитый Галлійчикъ спѣмитъ сюда. Британьчикъ въ вѣрѣ поученный думае, що есть ôтдѣленый ôтъ христіяньского свѣта, если бы не прійшовъ до святои землѣ ему тôлько зъ св. Письма знаемои. Щожь сказати о Арменіи, Перзіи, Индіахъ? що о народѣ Етіопскôмъ, о Египетѣ тôй отчинѣ монахôвъ, що о Понтѣ, Каппадокіи, Сиріи и Мезопотаміи и инныхъ краяхъ востока? Они всѣ приходятъ до сеи землѣ и показуютъ намъ примѣры преславныхъ добродѣтелей. Ихъ языки суть розлични, но вѣра одна и та сама. И кôлько тутъ есть розличныхъ языкôвъ, тôлько и розличныхъ хорôвъ, котри спѣваютъ и молятся.“ Въ пôзнѣйшихъ вѣкахъ сталися богомольни подорожи до св. землѣ еще численнѣйши, а коли Ісламиты христіянъ и богомольцѣвъ стали утискати, повстали крестни вôйны, по котрыхъ несчасливôмъ укôнченью (1291) число богомольцѣвъ вправдѣ зменьшилося, но не упало, и еще по нынѣшни часы удаются вѣрни зъ цѣлого свѣта въ Іерусалимъ, щобы тамъ Богу помолитися, где Христосъ страдавъ и умеръ.**)

---

*) Hieron. ep. ad Marcellum 17.

**) Отличне описанье такои подорожи содержитъ дѣло: Die heiligen Orte, Pilgerreise nach Jerusalem, von Monsignor Mislin,

Кромѣ Іерусалима бувъ **Римъ** мѣстцемъ, куда ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ богомольцѣ до гробôвъ св. верховныхъ Ап. Петра и Павла удавалися. Вже Орігенъ зробивъ обѣтъ удатися до Рима, щобы посѣтити гробы св. Апостолôвъ;*) св. Іоанъ Зл. желае видѣти землю, где спочиваютъ святи тѣла кажучи: „Хотѣвъ бымь бути на тôмъ мѣстци, где остаютъ тіи узы (котрыми св. Павелъ бувъ звязаный), хотѣвъ бымь видѣти тіи узы, котрыхъ боятся демоны, ублажаютъ Ангелы . . . . . Если бы менѣ тôлько позволили мои занятія церковни и послужило здоровлье, хотѣвъ бымъ пôдняти тую подорожь, щобы видѣти тіи узы, котрыми св. Павелъ бувъ звязаный.“**) Тіи богомольни подорожи до Рима множилися що разъ бôльше, такъ що П. Николай І. мôгъ (въ другôй половинѣ 9. ст.) до Імп. Михаила І. писати: „Многи тысячи людей зъ всѣхъ частей свѣта приходятъ щоденно въ Римъ, и поручаются покрову и ходатайству св. верховныхъ Апостолôвъ“. — Кромѣ Іерусалима и Рима були еще многи инни мѣстця, куда богомольцѣ удавалися, особливо же до гробôвъ апостольскихъ, якъ: св. Якова въ Компостелѣ въ Испаніи, св. Іоанна въ Ефесѣ; — також до гробôвъ Мучениковъ и Исповѣдникôвъ. Таки мѣстця остали часто по воли божôй особлившими чудами прославлени, що явно свѣдчило, що Богу таки богомольни подорожи суть пріятни, а межи ними прославилися въ розличныхъ краяхъ особливо мѣстця почитаню Пречистои Дѣвы Маріи посвячени, котри то мѣстця про тое чудесными называются. Видячи все тое св. Церковь судила за потрѣбне получити таки богомольни подорожи съ особлившими користями духовными, и для того надѣлила таки мѣстця ôтпустами, и они про тое называются мѣстцями ôтпустовыми, а вѣрный нарôдъ съ особлившою ревностію и побожностію ихъ посѣщае. Церковь свята, непогрѣшима учителька истинны не уважае вправдѣ таки богомольни подорожи яко необходимо потрѣбни, однакожь имъ не спротивляеся, противно ихъ пôддержуе и спомагае, понеже видитъ въ нихъ средство до пôднесенья побожности, до прославленья Бога и освященія вѣрныхъ. Се мнѣніе ясно высказавъ Соборъ Тридентійскій,***) и для того Церковь не тôлько удѣляе побожнымъ богомольцямъ ôтпусты, но установила такожь „чинъ благословенію путеходцевъ къ святому мѣсту путешествіе творящихъ.“*) Но щобы богомольни подорожи истинно своѣй цѣли отвѣтили, вымагае Церковь, щобы ихъ совершати въ духу истинно религійнôмъ, а св. Кароль Боромейскій поучае въ тôмъ взглядѣ такъ: Если священикъ предпринимае богомольну подорожь, повиненъ мати позволенье ôтъ Епископа, и передъ ôтходомъ высповѣдатися, въ дорозѣ ôтмавляти свои молитвы, и прійшовши до якогось мѣстця, найперше пôйти до Церкви помолитися, ажь посѣмъ удатися на спочинокъ, а прійшовши на св. мѣстце въ Церкви на молитвахъ перебувати. Міряне довжни посовѣтоватися съ своимъ душпастыремъ, сповѣдатися и причащатися и просити своего Отца духовного о благословеніе, въ дорозѣ честно и побожно заховатися, Церкви посѣщати, приказани посты хоронити, на нôчлѣгахъ ведля полôвъ ôтдѣльно спати, а прійшовши на святе мѣстце о тое старатися, щобы совѣстно выповнили обѣтъ Богу содѣланый. Такъ устроени и совершени богомольни подорожи причинятся певно до прославленія Бога и спасенія вѣрныхъ.

Для того треба науками и напôмненьями старатися о тое, щобы таки походы сталися тымъ чимъ бути повинни. Если где въ поблизу есть мѣстце ôтпустове, то повиненъ бы священикъ самъ провадити походъ церковный, особливо если люде еще до того не навыкли. Тымъ способомъ станеся не одна Церковь, до котрои доси мало кто чужій заглянувъ, мѣстцемъ богато ôтъ всѣхъ посѣщанымъ.

Въ нашихъ часахъ даются чути голосы, щобы ôтпусты цѣлкомъ знести. Но поминаючи неможливôсть такого предпринятія, ктожь може заперечити вôльному чоловѣкови по тяжко перебутôмъ трудѣ рочнôмъ ôтдалитися на кôлька дней зъ своего дому, щобы забуваючи на труды щоденни разъ посвятивъ кôлька хвиль своѣй души? Если богачамъ вôльно въ купеляхъ и пр. розрыватися, то чомужь бы мало бути заказане вѣрному но бѣдному чоловѣкови на мѣстци ôтпустовôмъ Богу помолитися, на мѣстци, где всё що го окружае, до побожности го заохочае“. (Franz Geiger, sämtl. Schr. B. 1., S. 159.) А мнѣніе тыхъ, котри посѣщанье мѣстць ôтпустовыхъ зъ засады ôткидаютъ, уважае Церковь яко „зухвале, небезпечне и нарушаюче побожный звычай Церкви и рядъ провидѣнія“. (D. 9. Dist. XXX.)

Безъ основы ôткликуются противники походôвъ ôтпустовыхъ на повагу св. Отцѣвъ и Соборôвъ, бо всѣ они повстаютъ лише противъ надужитій, яки при сѣй случайности могли бы дѣятися; а противъ тыхъ повиненъ кождый совѣстный душпастырь съ всею силою и жаромъ пастырскимъ выступати.

---

3 Bde. Wien 1860. Се сочиненіе есть и для ексегетики дуже пожиточне.

*) Euseb. h. eccl. l. VI. c. 14.

**) Chrysost. in ep. ad Ephes. hom. 8. opp. t. XI. col. 57.

***) Зас. 25. о почитаню Святыхъ.

*) Требникъ Перемыскій, листъ 204.

II. Отдѣлъ.

Богослужебни дѣйствія для поодинокихъ людей.

§. 279.

Подѣлъ росправы.

Богослуженія, посредствомъ котрыхъ благодать ôткупленья не всѣмъ въ загалѣ, тôлько поодинокимъ людямъ удѣляеся, суть святи Тайны и церковни Освященія и Благословенія, о котрыхъ теперь въ наведенôмъ порядку буде бесѣда.

I. ГЛАВА.

Святіи Тайны.

Переглядъ.

Понеже всѣ св. Тайны маютъ межи собою много вспôльного, для того найперше застановимося надъ тымъ, що священикъ при удѣляню кождои св. Тайны заховати довженъ. Для того найперше о св. Тайнахъ въ загалѣ, а потôмъ въ особенности.

А) О св. Тайнахъ въ загалѣ.

§. 280.

Значенье св. Таинъ.

Святи Тайны суть для насъ по словамъ св. Амброзія лѣками евангельского Самарянина для утриманья або привернення здорввля душъ нашихъ, понеже сила выходяча на насъ зъ терпѣній Спасителя, т. е. благодать заслужена намъ на престолѣ крестнôмъ, мае на насъ посредствомъ св. Таинъ, яко къ тому постановленыхъ каналôвъ, переходити. Тому то лишивъ Спаситель въ Церкви своѣй установлени для нашого спасенія св. Тайны, о котрыхъ мы вѣрити повинни, що посредствомъ нихъ стаемося участниками страстей І. Христа, если ихъ побожно и съ вѣрою пріймаемо.

Спаситель постановивъ 7 св. Таинъ, котре число цѣлкомъ заспокояе всѣ потребы духовного житья. Бо якъ для житья тѣла 7 рѣчей потрѣбно, именно: родитися, рости и живитися, въ недузѣ мати лѣки, а коли силы упадаютъ, покрѣпленіе, дальше для утриманья порядку настоятельство, а для удержанья рода людского законне розмноженье: такъ и въ житью душевнôмъ потрѣбне есть родженье, що дѣеся въ

Т. Крещенія, возрастъ духовный, въ Т. Миропомазанія, поживленье, котре намъ даеся въ св. Тайнѣ Евхаристіи; дальше покрѣпленье упадаючихъ силъ душевныхъ, котре намъ подае Т. Елеосвященія, приверненье здоровля душевного въ Т. Покаянія; настоятельство церковне, котрымъ насъ заосмотрае Т. Священьства, и освященіе законного розмноженья, що дѣеся въ Тайнѣ Супружества. — Такъ одже св. Тайны заспокояютъ всѣ потребы душевного житья чоловѣка, суть про тое для него найбôльшои ваги.

Зо взгляду на тое высоке значенье св. Таинъ приписуе Церковь, щобы ихъ съ якъ найбôльшимъ почитаньемъ удѣляти; для того повиненъ священикъ: α) Памятати, що святе дѣло совершае, що про тое и самъ святостїю ôтличатись довженъ; бо хотяй сила св. Таинъ не залежитъ ани ôтъ служителя ани ôтъ причастника, то однакожь кто ихъ недостойно удѣляе, тяжко грѣшитъ и стоитъ на перепонѣ иннымъ ласкамъ, котри Богъ при достойнôмъ удѣляню св. Таинъ самому служителеви удѣляе. Для того повиненъ священикъ передъ удѣляньемъ якои Тайны очистити свою совѣсть. β) Довженъ священикъ точно познакомитися съ приписами, якъ Тайны удѣляти належитъ, щобы бувъ въ состоянію вѣрныхъ поучати, якъ они до св. Таинъ приступати маютъ. Церковь постановила при удѣляню св. Таинъ торжественни обряды, разъ для ихъ высокого значенья, а потôмъ, щобы узмысловити ихъ силу, котру на души оставляютъ, и щобы тымъ способомъ наклонити змыслового чоловѣка до розмышляньа надъ Тайнами и благодатію божою. γ) Понеже св. Тайны для вѣрныхъ суть необходимо потрѣбни, для того повиненъ душпастырь всегда бути готовый на ихъ удѣлянье, и вѣрныхъ напоминати, щобы часто приступали до того жерела благъ вѣчныхъ. Самъ же повиненъ удѣляти св. Тайны совѣстно, щобы про его вину вѣрни не були позбавлени ласки божои. А щобы зъ ихъ стороны ничь не стояло на перепонѣ ласцѣ божôй, повиненъ часто поясняти, въ чôмъ св. Тайны состоятъ и що до ихъ належитого принятія належитъ.

§. 281.

Справованье св. Таинъ. Загальни приписы.

Задача священика при справованью св. Таинъ состоитъ въ тôмъ, щобы Тайны не лише важно, но такожь позволено и плодоносно були удѣляни.

А) До важного справованья потреба:

І. Зо стороны служителя: α) щобы мавъ власть удѣляти св. Тайны; β) щобы при удѣляню св. Таинъ мавъ потрѣбне намѣреніе.

До *α*) Св. Тайны не могутъ всѣ христіяне удѣляти, власть тая удѣляеся при Тайнѣ Священьства; лише Тайну Крещенія може кождый чоловѣкъ важно удѣлити.

До *β*) Намѣреніе потрѣбне при удѣляню св. Таинъ есть воля Тайну такъ справовати, якъ еи Христосъ постановивъ, и якъ то Церковь приписуе, або принаймнѣй „робити, що робитъ Церковь". Намѣреніе есть або дѣйствительне (actualis), котре священикъ при самôмъ удѣляню св. Тайны въ собѣ возбуджае; або силою перебуваюче (virtualis), котре священикъ передъ якимъ священодѣйствіемъ возбудивъ и нiякимъ иннымъ дѣломъ не перервавъ. — Священикъ повиненъ при удѣляню св. Таинъ мати одно зъ наведеныхъ намѣреній, не достаточно було бы, если бы, вправдѣ передше намѣрявъ яку Тайну удѣляти, но потôмъ о тôмъ не гадавъ и по инныхъ занятіяхъ удѣливъ св. Тайну. Еще меньше выстарчило бы намѣреніе правдоподôбне (interpretativa), котре въ тôмъ состоитъ, що священикъ вѣроятно возбудивъ бы въ собѣ потрѣбне намѣреніе, если бы о тôмъ мысливъ. Не есть однакожь догматично рѣшено, чи въ разѣ, колибы священикъ не мавъ потрѣбного намѣренія, Тайна есть неважна, якъ кажеБе недиктъ XIV. de synodo dioecesana.

II. Зо взгляду на матерію и форму, щобы уживати матерію и форму, котру пôсля постановленья Христа Церковь уживае, и щобы матерія съ формою въ моральнôй звязи стояла.

III. Зо стороны пріймаючихъ св. Тайны (кромѣ крещенія) потрѣбно, щобы були крещени, и мали хоть вѣроятне намѣреніе.

В) До позволеного удѣляньня потреба:

I. Зо стороны служителя, щобы: *α*) Мавъ не тôлько власть, но и право удѣляти св. Тайны. Тое право мае Епископъ въ своѣй Епархіи. Тое приказано для того, щобы удержати порядокъ въ Церкви, тому не повиненъ жаденъ священикъ въ чужôй парохіи св. Тайны удѣляти, тôлько за позволеньемъ Епископа або мѣстцевого душпастыря. Изняти суть лише случаи потребы, въ котрыхъ не тôлько позволено, но и приказано св. Тайны где нибудь удѣляти. — Монахи не могутъ безъ позволенья Епископа св. Тайны удѣляти.

β) Служитель повиненъ бути вôльный ôтъ всякихъ цензуръ церковныхъ; бо кто бы въ станѣ цензуры церковнои удѣлявъ св. Тайны, пôдпадае тяжшôй карѣ съ изнятіемъ тогди, коли бы въ небезпеченьствѣ смерти не було инного священика.

γ) Довженъ служитель находитися въ станѣ ласки освящаючои и мати потрѣбни вѣдомости.

δ) Заховати Церковію приписани обряды при удѣляню св. Таинъ, и то цѣлкомъ неôтмѣнно и безъ найменьшихъ скороченій або додаткôвъ. Въ тôмъ взглядѣ приписуе Соборъ

Тридент. (sess. VII. c. 13.), що „если бы кто утверджавъ, що Церковію приняти и одобрени обряды, котри при торжественнôмъ удѣляню св. Таинъ употребляются, могутъ ôтъ служителей по ихъ воли бути опущени або ôтъ кождого душпастыря на инни нови змѣнени, да будетъ анатема". А Синодъ Замостскій приписуе: „Обряды, котри ôтъ св. Отцѣвъ до насъ прійшли, задержуе св. собраніе; а щобы въ ôтправѣ священодѣйствій не було нiякого замѣшанья и несходства.. приказуе, щобы всѣ тримались одного и того самого требника нашои св. Церквы, такъ щобы до него ани ничь не додавали, ани зъ него ничь не опущали. (Tit. III. pag. 76.)

II. Зо стороны пріймаючихъ св. Тайны потреба до позволеного удѣлянья, щобы були членами Церкви, добре приготовилися и передъ принятіемъ св. Таинъ живыхъ, находилися въ станѣ ласки освящаючои. Хотяй впрочôмъ за тое всё самъ пріймаючій есть отвѣчательный, то однакожь повиненъ священикъ яко пастырь бути вѣрнымъ помôчнымъ, щобы они достойно приступали до св. Таинъ. Для того треба ихъ часто поучати, якъ до принятія св. Таинъ приготовитися мають.

Зо взгляду на тое заходитъ вопросъ, чи вôльно грѣшникови заперечити св. Тайны? Треба розличити, чи грѣшникъ есть общеявный, чи нѣ; если грѣшникъ не есть общеявный, а явно желае св. Тайны, то не вôльно му св. Тайны заперечити; если же есть общеявный грѣшникъ (якъ: выключеный, жіючій съ наложницями, публична блудниця, великій лихварь, богохульникъ и пр.), то належитъ му заперечити Тайны съ изнятіемъ Т. Покаянія, до котрои кождый кающійся приступити може.

Въ кôнци нехай буде зауважано, що священикъ при удѣляню св. Таинъ повиненъ уважати, щобы они всѣмъ присутствуючимъ пожадану користь принесли; бо хотяй Тайны дѣйствуютъ сами собою (ex opere operato), то однакожь могутъ они еще особливши ласки принести, если ихъ удѣлянье дѣеся способомъ належитымъ и съ правдивовою побожностью.

§. 282.

О захованью священика передъ, при и по удѣленью св. Таинъ.

I. Передъ справованьемъ св. Таинъ повиненъ священикъ одѣтися въ приписану требникомъ одѣжь церковну, и старатися, щобы всѣ до св. Таинъ потрѣбни знаряды були чисти и на своѣмъ мѣстци положени. Дальше щобы при справованью св. Тайны не зробити якои ошибки, переглянути обрядъ въ Требнику приписаный; потôмъ треба памятати,

що дѣло се есть святе, для того тôлько святый его совершати може, тому очистити совѣсть ôтъ грѣхôвъ сповѣдію або хоть щирымъ жалемъ; а притомныхъ напоминати, щобы честно и святости дѣла отвѣтно заховалися.

II. При удѣляню св. Тайны треба мати передъ собою Требникъ и точно заховати приписани тамъ обряды; поодиноки слова вымавляти уважно, выразно, побожно и зрозумѣло, и то не на память, но зъ требника, щобы не зробити яку ошибку. При тôмъ возбудити въ собѣ потрѣбне намѣреніе.

III. По удѣленью св. Тайны подяковати Богу, що сподобивъ священика бути орудіемъ и посередникомъ освященія вѣрного, и просити Бога, щобы той, котрый принявъ св. Тайну, уживъ еи на свое добро, яко и о ôтпущенье провины, если якои при справованью Тайны допустився. — Если бы священикъ при удѣляню св. Тайны зробивъ яку важну ошибку, туюжь исправити, о чôмъ подрôбнѣйше при каждôй Тайнѣ буде сказано. Дальше если потрѣбно, совершене священодѣйствіе записати, а святи сосуды яко и прочи знаряды церковни на свое мѣстце сховати. Сосуды, въ котрыхъ сохраняются св. елеи, повиненъ священикъ самъ ховати на опредѣленôмъ къ тому мѣстци.

О давъ бы Богъ, щобы всѣ священики заховали тіи спасительни приписы! Щобы всѣ пôдчасъ священодѣйствія ôтличалися скромностїю, повагою и побожностїю, и такъ показали, що они суть истинно слугами божими и строителями его св. Таинъ! (Синод. въ Кульмѣ.) Кожде движенье священика при богослуженью возбуджае и въ народѣ побожнôсть, если отвѣчае сему св. дѣлу; противно же легке, неуважне, розтрясене захованье священика при удѣляню св. Таинъ стаеся причиною погибели тыхъ душъ, котри ôнъ до спасенія провадити довженъ.

Примѣчаніе. Тутъ належало бы еще говорити въ загалѣ о составныхъ частяхъ св. Таинъ, но понеже тіи рѣчи зъ догматики знаеми, щобы объемъ предмета не розширяти, ихъ переходжу.

В) О св. Тайнахъ въ особенности.

I. Членъ.

Тайна Крещенія.

§. 283.

Понятіе.

Т. Крещенія есть перша и найпотребнѣйша Тайна, въ котрôй чоловѣкъ черезъ воду и слово Боже ôтъ грѣха первородного и всѣхъ передше содѣланыхъ грѣхôвъ личныхъ очищаеся, духовно ôтроджаеся, благодать освящаючу получае и

яко членъ до Церкви Христовои пріймаеся. — Для того значенья кладе Апостолъ на Т. Крещенія велику вагу, и утверджае, що вѣрнымъ доконьче потрѣбне есть знанье всего, що до тои Тайны належитъ. Тому повинни душпастырѣ народъ часто о св. Т. Крещенія поучати, особливо же тогди, коли при случайности якого Крещенія бôльше людей собереся; тогди бо они лѣпше поймутъ значенье Тайны, котра передъ ихъ очима удѣляеся, и съ бôльшою побожностію будутъ присутствовати св. обряду. Понеже Т. Крещенія есть найпотрѣбнѣйша, для того обовязанъ душпастырь уважати, щобы жадна дитина безъ крещенія не умерла, и щобы тая св. Тайна всегда важно була удѣлена.

§. 284.

Матерія Т. Крещенія

есть вода чиста и природна, якъ довго она водою назватися може; для того всякій инный плынъ, н. пр. молоко, вино, искусни воды (рожеви, кольоньски) есть неважна матерія крещенія.

Вода есть для многихъ причинъ поставлена матеріею крещенія, такъ: *α*) понеже Т. Кр. всѣмъ до спасенія потрѣбна, для того найотвѣтнѣйша есть така матерія, котру всюди легко мати можна; *β*) вода найлучше узмысловляе дѣйствія Т. Кр., бо якъ вода брудъ тѣла омывае, такъ очищае крещеніе нечистоту души; *γ*) якъ вода заспокоюе жажду тѣла, такъ кр. заспокояе намѣетности души. — Вода крещенія есть вже въ старôмъ завѣтѣ прознаменана, такъ въ потопѣ (I. Петр. 3., 20.), въ переходѣ черезъ море червоне (I. Кор. 10., 1.), въ очищенью Наама Сиріянина (IV. Цар. 5., 14.), въ жерелѣ Силоамскôмъ (Іоан. 5., 2.) и Пророками предсказана. (Ис. 55., 1. Езек. 47., 2.)

Вода, котру ся при крещенію употребляе, повинна, съ изнятіемъ потребы, бути освячена. Звычайно уживаеся вода освячена въ праздникъ св. Богоявленія, но въ браку тоиже освячаеся вода молитвою въ требнику при обрядѣ крещенія указаною.

Въ першихъ вѣкахъ христіяньства погружали крещаемого трикратно въ водѣ на знакъ, що крещаемый умирае грѣху и востае до нового житья съ Христомъ. Той звычай опираеся на словахъ св. Ап. Павла (Римл. 6., 4. и Солун. 2., 12.) и есть освяченый христіаньскою старожитностію, якъ тое многи свѣдоцтва потверджаютъ. Такъ читаемъ въ кн. констит. апост. „Крещеніе даеся во смерть Іисуса, а вода уживаеся во погребеніе". Св. Іоанъ Злат.: „Крещенымъ и погруженымъ бути, а потôмъ зъ воды выйти, есть знакъ снитія въ адъ и выхода зъ него. Для того и св. Павелъ называе кре-

щеніе погребеніемъ, коли каже: Сопогребохомся съ нимъ крещеніемъ во смерть: Коли мы голову въ водѣ якъ въ гробѣ погружаемъ, погребаемъ старого чоловѣка, а коли зъ ôттамъ двигаемся, востае новый чоловѣкъ. Но вже въ першихъ вѣкахъ крестили такожь такъ, що тôлько зливали або кропили крещаемого, якъ тое доказуе множество окрещеныхъ на Сошествіе св. Духа, дальше крещеныхъ въ вязницяхъ або и крещеныхъ слабыхъ. Давно одже крестили для важныхъ причинъ черезъ зливанье або окропленье, но въ загалѣ держалася Церковь звычаю погружати крещаемыхъ, и хотяй тамто крещеніе уважала за важне, то однакожь не припущала людей, котри безъ важнои причины не були погруженіемъ окрещени, до стана священического. Погруженье дѣялося трикратно, щобы означити вѣру въ Тройцю святу, и показати, що якъ Христосъ три дни въ гробѣ лежавъ, а потôмъ воскресъ, такъ и мы до нового житья востати повинни. Тôлько въ Испаніи погружали ôтъ часôвъ аріаньскихъ тôлько разъ, а то по тôй причинѣ, щобы розрôжнитися ôтъ тыхъ еретикôвъ, котри трикратнымъ погруженьемъ хотѣли означити розличіе межи Сыномъ и Духомъ ôтъ Отца, котрый звычай за для тои причины П. Григорій I. одобривъ. Греческа Церковь задержала до нынѣ звычай трикратного погруженья, въ латиньскôй Церкви видимо той звычай еще въ 16. ст., ôтъ котрого часу ôнъ устае.

П ô с л я т е п е р ѣ ш н о и п р а к т и к и нашои Церкви крестится трикратнымъ зливаньемъ воды на голову крещаемого. Омываеся голова яко средоточіе змыслôвъ чоловѣка. При тôмъ треба уважати, щобы вода истинно сплынула по тѣлѣ щобы не остала на волосью, бо тогди було бы кр. сомнительне и належалобы го повтаряти. Воду сплываючу зъ головы треба вляти на осôбне къ тому призначене мѣстце. — Лѣкарѣ радятъ, щобы особливо въ зимѣ не лити воду на самъ вершокъ головы, бо тое мѣстце еще найслабше, но на бôкъ головы, котрый есть сильнѣйшій.

§. 285.

Ф о р м а.

Форма Т. Крещенія состоитъ изъ слôвъ: „К р е щ а е т с я р а б ъ б о ж і й (имя) во имя О т ц а и С ы н а и с в я т а г о Д у х а, А м и н ь“. На Руси уживали гдекотри таку форму: „Крещается рабъ божій (имя) во имя Отца, аминь; во имя Сына, аминь; во имя св. Духа, аминь“, котру форму Синодъ Замостскій заказавъ. „Щобы зъ того не повстала яка соблазнь, або щобы не здавалося, якобы тымъ припущалася троичнôсть существа приказуе св. Синодъ, щобы на будучнôсть никто инну форму не уживавъ, якъ тую, котра есть приписана и ôтъ П. Евгенія IV. колись одобрена“ (tit. III., §. 1., pag. 78.). Форма

есть при крещенію доконьче потрѣбна, и не можна еи въ ничôмъ змѣнити, бо всяка змѣна потягнулабы за собою неважнôсть Тайны. Не важне одже було бы крещеніе, при котрôмъ уживалабыся форма: „Кр. р. б. во имя Христа“. Вправдѣ читаемъ въ дѣяніяхъ апостольскихъ (2., 38. 19., 48. 19., 5.), що Апостолы крестили во имя Христа, но тое маеся пôсля св. Отцѣвъ розумѣти такъ, що они крестили крещеніемъ ôтъ Христа постановленымъ, не крещеніемъ Іоанновымъ, но ôтъ формы они не ôтступали.

Ошибки противъ бесѣды, котри змыслъ формы не змѣняютъ, не маютъ на важнôсть Т. Крещенія ніякого влѣянія.

§. 286.

Служитель.

Порядочный служитель Т. Крещенія есть Епископъ и Пресвитеръ, котри силою своеи власти могутъ важно крестити, діяконы же за позволеньемъ Епископа або пресвитера, а въ разѣ потребы може кождый чоловѣкъ важно и позволено крестити, если тôлько заховае всё, що по приписамъ Церкви тутъ заховати належитъ. Но въ такихъ случаяхъ мае кождый клирикъ першеньство передъ мірскимъ чоловѣкомъ, мужчина передъ женьщиною и пр., съ изнятіемъ такихъ выпадкôвъ, где для приличности, н. пр. коли дитина по части еще въ утробѣ матери находитися, женьщинѣ першеньство дати належитъ.

С а м о г о с е б е никто не може крестити, понеже межи крещаемымъ и крещаючимъ довжно бути розличіе, но въ тôмъ разѣ заступае крещеніе воды кр. жажды або кровы.

Р о д и ч и не могутъ свою власну дитину крестити, бо затягнулибы межи собою духовне сродство, котре бы имъ забороняло съ собою по супружески жити; тая перепона однакожь устае въ разѣ потребы, т. е. коли дитину небезпечно слабу треба крестити.

Р о д и ч и д ѣ т е й н е з а к о н н ы х ъ навѣть и въ разѣ потребы затягаютъ крещеніемъ своихъ дѣтей духовне сродство, ôтъ котрого маютъ просити розрѣшеніе, если хотятъ побратися. Порядочный служитель Т. Кр. есть кождый священикъ, однакожь для удержанья порядку повиненъ тôлько мѣстцевый душпастырь або самъ, або черезъ своего заступника крестити.

Въ околицяхъ, где суть м е ш к а н ц ѣ о б о х ъ к а т. о б р я д ô в ъ, не позволено священикови одного обряда крестити дѣти мешканцѣвъ другого обряда, съ изнятіемъ случая потребы, но тогди треба заховати приписы к о н к о р д і и, котра пôдъ: С. а. такъ каже: „Най жаденъ священикъ не важится крестити дѣти другого обряда, если не ма небезпеченьства смерти дитины, або строи зимы, ôтдаленого мѣстца, або

прикрои дороги, що дитина не може бути крещена ôтъ священика своего обряда. Но крещеніе пôдъ тыми обстоятельствами удѣлене цѣлкомъ не потягае за собою змѣны обряда, ани не може до такои змѣны служити за пôдставу. Кождый священикъ, чотрый при згаданыхъ обстоятельствахъ потребы або великои трудности Тайну крещенія удѣляе, довженъ держатися требника своего обряда. Священики же руско-католически, котри дитину до латиньского обряда належачу въ наведеныхъ выпадкахъ крестятъ, нехай не важатся еи також Т. Миропомазанія удѣляти пôдъ карою суспензіи, котрôй самымъ дѣломъ пôдпадаютъ, и инными карами залежачими ôтъ воли Епископа. Дѣйствіе крещенія сего рода въ потребѣ або тяжкôй трудности удѣленого, довжно записатися до осôбнои книги для крещенія дѣтей инного обряда съ выразнымъ примѣчаніемъ, що дитина до инного обряда належитъ. Въ кôнци належитъ неотволочно донести о удѣленью того крещенія дорогою урядовою до дотычного пароха".

Согласне съ тымъ есть давнѣйше розпорядженье Синода Замостского: „Еслы бы случилося, що священикъ нашого обряда або въ потребѣ або за согласіемъ власного пароха окреститъ дитину лат. обряда, приказуе св. Синодъ, щобы не удѣлявъ еи Т. Миропомазанія, но перечитавши (пôсля требника) св. Евангеліе, залишивъ прочи обряды, а имя крещеного до книги крещеныхъ записавъ (Синодъ не приказуе мати осôбну книгу, яку пôсля закона конкордіи мати належитъ), а свѣдоцтво крещенія удѣленого до латиньского пароха пôславъ, щобы тойже и тамъ тую дитину (розумѣеся зъ належитымъ примѣчаніемъ) записавъ. Ктобы противодѣлавъ сему закону, пôдпадае строгимъ карамъ залежащимъ ôтъ воли Епископа".

Того закона конкордіею на пôдставѣ Синода Замостского установленого треба держатися, и старатися для захованья своихъ правъ уважати, щобы и сусѣдни латиньски священики го заховали, а въ разѣ его нарушенья зъ якои ни будь стороны ôтнестися неотволочно до своего Епископа.

Дѣти вояковъ креститъ капелянъ войсковый, если того нема, мѣстцевый душпастырь, котрый давнѣйше о тôмъ доносивъ до консисторіи, теперь то знесено.

§. 287.

Пріймаючій Т. Крещенія.

Т. Кр. може пріймати кождый чоловѣкъ, котрый вже народився и жіе; не суть про тое ани дѣти ôтъ крещенія выключени, якъ показуеся зъ слôвъ Христа у Мат. 19., 14. „Оставите дѣтей и не возбраняйте имъ прійти ко мнѣ: таковыхъ бо есть царство небесное"; и у св. Мат. 28., 19., где всѣхъ приказуе крестити, для того и св. Павелъ окрестивъ цѣлу родину, одже и дѣти. (І. Кор. 16., 15.) На пôдставѣ выреченій Христа и примѣра Апостола крестили такожь въ першихъ вѣкахъ и дѣти, хотяй мало такихъ примѣрôвъ находимо, а то по тôй причнѣ, що тогди по найбôльшôй части доросліи люде до вѣры христ. приступали. Св. Юстинъ М. свѣдчитъ, що вже за часôвъ апостольскихъ было крещеніе дѣтей въ уживанью, коли каже: „Суть многи межи нами, котри вже 60 або 70 лѣтъ пережили и ôтъ дитиньства суть учениками Христа". Но ôнъ писавъ свою апологію въ серединѣ другого столѣтія, для того певно тіи люде, о котрыхъ споминае, еще за часôвъ апостольскихъ були окрещени. То само потверджае св. Иреней, Поликарпъ и инни. Гдекотри хотѣли дѣти ажь въ осьмый день крестити по примѣру еврейского обрѣзанья, но противъ тому повстали многи противни голосы, такъ що се мнѣніе съ мнѣніемъ св. Григорія Наз. дѣти ажь по трехъ лѣтахъ крестити не остоялося. Бувъ однакожь звычай, що, если ніякого небезпеченьства не було, съ крещеніемъ чекали до бôльшого праздника.

Пôсля теперѣшнои практики нашои Церкви удѣляеся Т. Кр. чимъ скорше по рождествѣ, и строго заказано ôтволѣкати крещеніе.

Если дорослый чоловѣкъ хоче креститися, довженъ найперше бути поученъ въ правдахъ вѣры и норовственности, возбудити въ собѣ щирый жаль и заявити желаніе, що хоче приняти крещеніе. Въ давнѣйшихъ часахъ дѣялося тое постепенно. Кто хотѣвъ креститися, приходивъ до Епископа, Пресвитера або Діякона, котрый му сумарично предкладавъ головни члены св. вѣры, и пытався, чи тіижь хоче за правдиви узнавати, а коли на се согласився, пріймовано го до числа оглашеныхъ, тымъ що на него вкладали руки, знаменали чоло знакомъ св. креста, и ôтмавляли надъ нимъ молитвы. Оглашеныхъ були три степени: слышащи, колѣна приклоньши и просвѣщаеми, котри въ короткôмъ часѣ мали вже бути окрещени.

Часъ, якъ довго кто мавъ оставати въ станѣ оглашеныхъ, бувъ розличный, залежало то ôтъ того, якъ они заховувалися и якъ понимали правды вѣры христіяньскои. Пôдчасъ того часу мали осôбного катихита (Doctor audientium), котрый имъ однакожь лише найпотребнѣйши правды вѣры выкладавъ, а о Таинствахъ мовчавъ, понеже обавлянося, щобы они пôзнѣйше не вернули до поганьства. Тое называлося disciplina arcani, и зъ ôтти походитъ частый выразъ въ письмахъ св. Отцѣвъ: „Norint fideles, quid dicitur", а св. Кирилъ Іерус. приказуе вѣрнымъ, щобы передъ оглашеными не казали о тôмъ, що чули въ катехезѣ. Ажь коли оглашени до третого степене були приняти, тогди учили ихъ Символъ вѣры и Молитву Господню.

3. Зъумашедшихъ, котри ажь въ пôзнѣйшôмъ вѣку тымъ недугомъ дôткнени остали, можна тôлько тогди крестити, коли маютъ свѣтли хвилѣ и обявлятъ желаніе, що хотятъ приняти крещеніе. Ели же передъ тымъ, доки розумъ стратили, обявили желаніе бути крещеными, а находятся въ небезпеченьствѣ житья, то можна ихъ крестити, хотяй бы и не мали притомности.

4. При крещенію дѣтей могутъ случитися слѣдуючи выпадки:

α) „Дитина находится еще въ утробѣ матери"; тую не можна крестити, якъ то дѣлали тіи, котри мѣсто дитины матерь крестили, и до котрыхъ ôтносится выреченья св. Августина: „кто еще не народився, не може крещеніемъ ôтродитися". Однакожь при тяжкихъ породахъ, где есть опаснôсть, щобы дитина безъ крещенія не умерла, можна и треба еи крестити, если тôлько водою еи тѣла дôткнутися можна. Коли тая водою злита часть есть голова а дитина жива народится, то не треба еи бôльше (условно) крестити; если же найперше инна часть тѣла покажеся, тогди крестится пôдъ условіемъ, а коли дитина жива народится, повторяеся крещеніе тоже пôдъ условіемъ. — Если дитя въ утробѣ матери окрещене неживе на свѣтъ прійде, похороняеся го на кладьбищи въ священôй земли.

β) Если мати пôдчасъ родженья умре то треба еи уста отворени тримати, и старатися чимъ скорше зъ неи дитину выняти и, если жіе, окрестити; если же житье есть сомнительне, но не ма очевидныхъ ознакôвъ смерти, пôдъ условіемъ (аще живъ есть) крестити.

Такъ само треба собѣ поступити, если умре жена, котра вже не одовго мала породити, хотяй впрочôмъ рѣшеніе, чи въ такôмъ выпадку искусна помôчь мае уживатися, належитъ до людей фаховыхъ (лѣкарей).

γ) Если мати поронитъ и плодъ (embryo) не есть очевидно загнилый, треба го крестити пôдъ условіемъ, понеже лѣкарѣ утверджаютъ, що найдальше въ 40 дней ôтъ початья дитья жіе. Такій плодъ есть шкôркою окруженый, котрый, колися розрѣже, зновъ треба пôдъ условіемъ крестити.

δ) Если народится якій дивоглядъ, то треба собѣ осторожно поступити и если не ма небезпеченьства, спытати досвѣдченыхъ людей о пораду. Дивоглядъ, котрый ничь на собѣ до чоловѣка подôбного не мае, не крестится; — если есть сомнѣніе, крестится пôдъ условіемъ: „аще есть человѣкъ". Коли есть сомнѣніе, чи дивоглядъ есть одна або двѣ особы, то не можна крестити, доки не ма певности. Коли суть двѣ особы зрослени, що пôзнаеся зъ того, що мае бôльше головъ або грудей, то крестится кожде зъ осôбна. Въ небезпеченьствѣ смерти крестится ихъ разомъ словами: „Крещаются. . .", котру форму тôлько въ сѣмъ и подôбныхъ выпадкахъ, где есть небезпеченьство смерти, и нема часу поединчо крестити, но николи инде, употребляти можна.

Если не можна съ певностію сказати, чи дивоглядъ зъ двохъ лиць состоитъ, то крестится одно абсолютно, а друге пôдъ условіемъ: „аще не есть крещеный".

ε) Пôдкинени и найдени дѣти крестится пôдъ условіемъ: „аще не есть крещеный", хотяй бы и мали на собѣ картку посвѣдчаючу, що суть крещени съ изнятіемъ тогди, если посредствомъ тои картки можна дôйти, где и коли дитина крещена.

ξ) При каждôй дитинѣ, котру до крещенія принесутъ, повиненъ крещаючій священикъ пытатися, чи тая дитина не есть вже въ потребѣ крещена. Если нѣ, то крестится абсолютно, если вже крещена, то порадно есть, если нема певности, що особа котра тую дитину окрестила, заховала всё потрѣбне, крестити пôдъ условіемъ „аще не есть крещеный". Если же крещеніе въ потребѣ удѣливъ самъ священикъ, або кто инный, на котрого можна спуститися, то доповняются тôлько прочи обряды.

η) Христіяньски родичи обовязани свои дѣти чимъ скорше до крещенія приносити, и могутъ къ тому карами церковными принуждени бути. Перше мало и правительство обовязокъ надъ тымъ чувати.

ϑ) Николи не вôльно крестити дѣти нехристіяньскихъ родичôвъ противъ ихъ воли, хиба тогди, коли бы таки родичи або опекуны свои дѣти выкинули або опустили.

На переступаючихъ той законъ накладае право австрійске кары. Ведля австрійскихъ законôвъ пôдлежатъ дѣти до 14. року житья власти родичей. Такъ каже арт. 1. (закона интерконфес. зъ 25. Мая 1868): „Законни и съ законными на рôвни стоячи дѣти идутъ, коли обое родичи до того самого исповѣданія належатъ, за вѣрою родичей".

„При супружествахъ мѣшаныхъ идутъ хлопцѣ за ôтцёмъ, а доньки за матерію. Однакожь могутъ супруги передъ заключеніемъ супружества згодитися, що захований буде противне поступованье, або що всѣ дѣти будутъ належати до вѣроисповѣданья Отца або матери." (Право церковне вымагае, щобы всѣ дѣти були католиками, хотяй терпитъ и тое, щобы дѣти обого пола ишли за родичами.) „Дѣти незаконни належатъ до вѣроисповѣданья матери."

„Если жадне зъ наведеныхъ постановленій не мае мѣстця, тогди мае той, до котрого выхованье дитины належитъ, право, опредѣлити вѣроисповѣданье дитины. Реверсы выдани настоятелямъ або слугамъ якои Церкви або общества религійного або иннымъ особамъ дотычно исповѣданья, въ якôмъ дѣти выховани и образовани бути маютъ, суть безсильни."

Арт. 2. „Призначена пôсля попередного артикула для якои дитины вѣра не може правильно такъ довго бути змѣнена, доки сама дитина добровôльно тое не здѣлае. Родичи однакожь, котри пôсля арт. 1. вѣроисповѣданье своихъ дѣтей способомъ угоды опредѣляти право маютъ, могутъ тоежь змѣнити у тыхъ дѣтей, котри еще не пережили 7 лѣтъ. Въ случаю змѣны вѣроисповѣданья черезъ одну або обѣ части родичѣвъ, взглядно матерь незаконну, уважаются дѣти, котрымъ семый рôкъ еще не минувъ, зо взгляду на вѣроисповѣданье, незважаючи на заключену передъ змѣною вѣры умову, цѣлкомъ такъ, якъ бы ажь по змѣнѣ вѣры родичей, взглядно матери незаконнои, народилися“ (т. е. послѣдуютъ вѣрѣ родичей).

„Если яка дитина передъ укôнченымъ семымъ рокомъ житья легітимуеся, то маеся съ нею взглядомъ вѣроисповѣданья поступити пôсля арт. 1.“

Арт. 3. „Родичи и опѣкуны, яко и слуги Церкви суть отвѣчательни за точне захованье сихъ приписôвъ.“

„На случай ихъ нарушенья маютъ найблизши сродники, такъ само и Настоятелѣ Церквей и обществъ религійныхъ право взывати помочи властей, котри справу слѣдити и пôсля права розсудити довжни.“

ι) Дѣти, котри безъ крещенія умираютъ, не можна по христіяньски похоронити.

§. 288.

Часъ и мѣстце крещенія.

Въ давныхъ часахъ звыкли були крестити въ **дни праздничии**, особливо въ таки, котри до Т. Крещенія мали яке ôтношеніе, такъ на св. Богоявленіе, або въ навечерія воскресенія Христового и Сошествія св. Духа; въ разѣ потребы позволено и приказано було кождого часу крестити. Тертулліянъ споминае о звычаю крестити въ певни часы яко о дуже давнôмъ, що и св. Іеронимъ потверджае; и той звычай задержався ажь до 12. ст. Дѣти же крестили въ кождôмъ часѣ, якъ доказуе исторія П. Симплиція, котрый нарочно постановивъ двохъ пресвитерôвъ, до котрыхъ належало въ кождôмъ часѣ до удѣлянья Т. Крещенія бути готовыми. Тоже показуеся зъ письмъ св. Киприяна, котрый спротивлявся ôткладанью крещенія дѣтей до 8. дня. **Теперь** приказано дитину заразъ по рождествѣ крестити, тôлько дорослыхъ людей належитъ ради бôльшого торжества крестити въ якій праздникъ. Хотяй въ прочôмъ крестити можна въ каждôй годинѣ дня, то однакожь, где можливо, належитъ крестити рано передъ богослуженіемъ.

Властиве мѣстце до удѣлянья Т. Крещенія есть Церковъ. Въ первшихъ вѣкахъ крестили всюди, якъ исторія апостольска доказуе, пôзнѣйше повстали осôбни до удѣлянья Т. кр. опредѣлени каплицѣ (*βαπτιστερια, φωτιστερια*), зъ котрыхъ теперь остали еще сосуды съ свяченою водою, котри въ притворѣ Церкви стояти довжни; и теперь повинно крещеніе въ Церкви парохіяльнôй удѣлятися. Строго заказано въ приватныхъ домахъ крестити съ изнятіемъ потребы, но и тогди безъ торжественныхъ обрядôвъ, котри чимъ скорше въ Церкви парохіяльнôй доповнити належитъ.

Синодъ Зам. приписуе: „Хотяй св. канонами вже давно заказано парохамъ удѣляти Т. Кр. въ палатахъ, або инныхъ домахъ приватныхъ, съ изнятіемъ случаѣвъ потребы, то однакожь розсудокъ пароха и успособленье нашого климата не забороняе, щобысьмо зо взгляду на сами дѣти и на служителей ôтступили по части ôтъ строгости законôвъ. Для того приказуе св. Синодъ пôдъ карами залежачими ôтъ воли Епископа, що если дитина народится въ мѣстци, где есть Церковь парохіяльна, на всякій случай мае до Церкви (до крещенія) занесена бути: если же нѣ (т. е. если въ мѣстци не ма Церкви парохіальнои) могутъ парохи удаватися до домôвъ приватныхъ въ часѣ зимы, понеже часомъ черезъ за велике ôтдаленье Церкви, або велике зимно и бурѣ можна бы дитину житья позбавити“. (Tit. IV., §. 1., pag. 80.)

Синодъ Трулянскій, на котрôмъ дисциплина восточнои Церкви опираеся, выразно каже: „Deponatur clericus, qui sine licentia Episcopi intra domum in oratorio domus sacrificat vel baptizat“. (Can. 31.)

Кто про тое въ домѣ приватнôмъ крестити хоче, повиненъ уважати, чи есть того потреба, и тую комнату, въ котрôй мае ôтбутися крещеніе, отвѣтно устроити. Тôлько королѣ и князѣ маютъ право, щобы ихъ дѣти дома крестилися.

§. 289.

Воспріемники.

Св. Т. Крещенія удѣляеся пôсля стародавного звычаю въ притомности упрошеныхъ къ тому свѣдкôвъ, котри воспріемниками (крестными Отцями, susceptores, sponsores, fideijussores, *ἀνάδοχοι, ἡγέμονες*) называются. Гдекотри писателѣ производятъ той звычай изъ старого завѣта, въ котрôмъ язычники приступаючи до закона Мойсеового въ притомности трёхъ свѣдкôвъ пріймовалися. Що той звычай есть дуже давный, пôсвѣдчае Діонизій Ареопагітъ, котрый каже: „Наши св. учителѣ (Апостолы) за потрѣбне узнали, щобы дѣти пôсля того звычаю пріймовалися до Церкви, пôсля котрого они ôтъ природныхъ (тѣлесныхъ) родичôвъ ôтдаются на

науку якому боговѣйному учителю, щобы тойже бувъ для нихъ отцемъ и вождомъ, и щобы они пôдъ его проводомъ проче житье свято довершили". Но причину того звычаю лучше шукати въ самôмъ значенью крещенія. Крещеніе есть духовне рождество, черезъ крещеніе есть Церковь матерію, а воспріемники заступаютъ Церковь; якъ Церковь черезъ нихъ дѣти Богу жертвуе, такъ само хоче, щобы они дѣти зъ крещенія воспріятіи въ Христѣ выховували и удержовали. Для того суть воспріемники: *α*) Свѣдками крещенія, котри крещаемыхъ до кр. приносятъ и за нихъ передъ Богомъ и людьми свѣдчатъ; *β*) обѣщателями, понеже они передъ Богомъ и Церквою обѣцюютъ, що крещаемый буде вѣрнымъ сыномъ Церкви; *γ*) духовными отцями, бо обовязуются крещаемыхъ въ св. вѣрѣ выховувати. — Зъ того выплываютъ для воспріемникôвъ слѣдуючи довжности: духовнымъ дѣтямъ добрый примѣръ давати, помагати ихъ родичамъ въ христ. выхованью и пригадовати имъ часто обѣтницю при крещенію здѣлану.

На тыхъ свойствахъ и довжностяхъ воспріемникôвъ опираются приписы яки Церковь взглядомъ нихъ постановила: *α*) Щобы тôлко одного крестного отця або одну крестну матерь припущати, а найбôльше два лиця, мужа и жену, якъ приписуе Син. Замостскій (tit. III., §. 1., p. 80.), а то по тôй причинѣ, понеже если бы було бôльше воспріемникôвъ, то духовне выхованье було бы незапевнене такъ, якъ коли оно меньше особамъ повѣрене, а потôмъ и для того, щобы занадто не розширяти духовне сродство. *β*) Воспріемники повинни бути люде, котри вже пережили лѣта дѣтинни, суть миропомазани и знаютъ науку вѣры христіяньскои, въ котрôй крестнякôвъ маютъ воспитовати.

„Парохи, приписуе Син. Зам., най припущаютъ на воспріемникôвъ такихъ людей, о котрыхъ суть переконани, що они на тôлько знаютъ таинства вѣры, що будутъ въ состоянію тыхъ, котрыхъ зъ крещенія воспріяли, наставляти въ заповѣдяхъ христіяньскихъ, и свои довжности точно выповняти." (Tit. III., §. 1., p. 80.)

Зъ тои причины повинни на воспріемникôвъ братися тôлько честни и побожни люде.

Не могутъ бути воспріемниками:

α) Власни родичи крещаемыхъ, щобы тымъ показати, якъ выхованье тѣлесне ôтъ духовного рôжнится; особливо же для того, що тымъ затягнули бы межи собою духовне сродство, котре ажь до отриманья розрѣшенія забороняло бы имъ собѣ довгъ супружескій взаимно ôтдавати. *β*) Невѣрни, жиди, еретики и схизматики, бо тіи не могутъ запоручити выхованье дѣтей въ св. катол. вѣрѣ. — Если бы случилося, що при крещенію присутствуе якій иновѣрецъ, котрого ніякъ не выпадае ôтдалити, то може остати яко кумъ почетный, но до метрики го записовати не вôльно.

γ) Выклятіи и запрещени (excommunicati et interdicti), бо кто самъ до Церкви не належитъ, не може за инного ручити, що буде приказы Церкви выповнявъ. По тôй причинѣ заказано припущати за воспріемникôвъ людей, „котри переступаютъ законы церковни, особливо четверту заповѣдь церковну".

δ) Общеявни преступники, безчестни, божевôльни и люде не маючи ніякихъ вѣдомостей религійныхъ.

ε) Монахи и инокинѣ, котри правиломъ своего чина ôтъ свѣта суть ôтдалени, и для того не могутъ выповнити довжности воспріемника. Церковь кладе велику вагу на воспріемникôвъ, для того повинни душпастырѣ часто пригадовати тіи довжности людямъ, котри сей обовязокъ на себе пріймаютъ, и такъ: треба людей при спосôбности якихъ крестинъ або въ нарочнôй проповѣди поучати, въ чôмъ состоятъ довжности воспріемникôвъ, щобы про тое старалися тіи обовязки совѣстно выповняти и памятали о своихъ крестныхъ дѣтяхъ. Особливо треба бути старанным при выборѣ крестныхъ родичей для дѣтей неправого ложа, бо тіи бôльше якъ инни потребуютъ ихъ духовнои помочи. Треба дальше поучати вѣрныхъ, що черезъ кумôвство затягаеся межи воспріемниками и крещаемымъ якъ и его отцемъ и матерію духовне сродство, котре есть перепоною до заключенья супружества; щобы про тое трималися по можности тыхъ самыхъ кумôвъ, або брали ихъ зъ родины.

Примѣчаніе. Если есть бôльше кумôвъ, то довженъ душпастырь пытатися, котрыхъ выбираютъ за правдивыхъ крестныхъ отцѣвъ, и тыхъ тôлько до метрика записати, и тôлько тіи затягаютъ духовне сродство, прочи же маютъ уважатися за свѣдкôвъ, якъ на пôдставѣ Собора Тридентійского рѣшивъ Соборъ Замостскій. (Tit. III., §. 1., p. 81.)

§. 290.

Условне крещеніе.

Понеже Т. Кр. до спасенія доконьче есть потрѣбна, а при тôмъ николи не може бути повторена, для того позваляла Церковь всегда за для важныхъ причинъ удѣляти Т. Крещенія пôдъ условіемъ, щобы зъ однои стороны никто не оставъ безъ Т. Крещенія, а зъ другои стороны, щобы тая св. Тайна не була обезчещена. Если про тое важнôсть Т. Кр. пôдлежитъ розумному сомнѣнію, то належитъ пôдъ условіемъ крестити. Таки выпадки суть слѣдуючи: *а)* Если есть сомнѣніе, чи крещаемый жіе, тогди крестится: „аще живъ есть крещается..."; *в)* если дитина еще въ утробѣ матери нахо-

дится, и воду не можна на голову, тôлько на инну часть тѣла зляти, тогди креститсл „аще требуетъ, крещается . .“, такъ само и въ случаю пороненья; *г)* если роджене есть дивоглядъ, тогди: „аще есть человѣкъ, крещается“; *д)* если заходитъ сомнѣніе, чи кто вже крещеный, тогди: „аще не есть крещеный, крещается. . .“ Близше було вже на своѣмъ мѣстци сказане.

При условнôмъ крещенію треба дуже осторожно заховатися. Були выпадки, що священики всегда пôдъ условіемъ крестили, если яка дитина дома була крещена, хотяй не мали важнои причины сомнѣватися о важности крещенія. Для того коли принесутъ дитину до крещенія, треба передъ всѣмъ выпытатися, чи она еще не крещена, а если крещена, ôтъ кого? Зъ того можна пôзнати, чи на особу крестившу можна спуститися, чи нѣ. При тôмъ треба совѣстно поступати, особливо если особа крестивша есть женьщина, бо легко може случитися, що она злякласл въ такôмъ звычайно небезнечнôмъ выпадку и щось существенного залишила, або хотяй свѣдома своего блуда, не хоче до него признатися, щобы не стратила повагу и службу. Если про тое така жена въ своихъ отвѣтахъ крутитъ, и не ма вѣродостойного свѣдка, то належитъ крещеніе пôдъ условіемъ повторити. — Въ загалѣ нехай служитъ за правило, що если не ма певности о важности крещенія, то треба го пôдъ условіемъ повторити.

Понеже условне крещеніе тôлько зъ важныхъ причинъ есть позволене, для того певно есть, що и черезъ него затягаеся духовне сродство; для того порадно есть оба разы тыхъ самыхъ воспріемникôвъ, если першій разъ яки були, употребляти. — При крещенію зъ потребы може и самъ законный отецъ крестити, и не затягае тымъ ніякои перепоны въ супружествѣ.

§. 291.

Приготовленье до Принятія Т. Крещенія.

Якъ при кождôй иннôй Тайнѣ, такъ и при Т. Крещенія потребни суть певни приготовленья, котри ôтносятся: *α)* До крещаемого, *β)* до служителя, *γ)* до рѣчей потребныхъ при удѣляню Т. Крещенія.

α) Крещаемый есть або дитина або дорослый человѣкъ. Дитя не може ніякъ приготовитися до Т. Крещенія, его заступаютъ воспріемники и отецъ. Если же дорослый человѣкъ хоче креститися, то повиненъ найперше выучитися основни правды христіаньского вѣро- и норовоученія, а передъ самымъ крещеніемъ возбудити въ собѣ щирый жаль за грѣхи. Давно тревавъ той станъ приготовляючій довгій часъ, въ протягу котрого человѣкъ хотячій прійти до Церкви

переходивъ всѣ степени оглашеныхъ. Теперь уставъ той звычай, но все таки приписано есть довшій часъ учити крещаемыхъ, и ажъ въ якійсь бôльшій праздникъ ради бôльшого торжества его крестити.

Въ кождôмъ разѣ треба мымагати ôтъ дорослого человѣка хотячого креститися: *а)* Щобы выразно заявивъ свое желанье Т. кр. приняти; *в)* що вѣруе, що кто вѣруе и крестится спасенъ буде; *г)* щирый жаль за грѣхи и рѣшительне постановленье бôльше не грѣшити; *д)* черезъ якійсь часъ упражнятися въ дѣлахъ побожности и милосердія; *е)* въ день крещенія зъ почтенія къ тôй св. Тайнѣ бути натще; дла того належитъ такого чоловѣка передъ полуднемъ крестити.

β) Служитель повиненъ также приготовитися до удѣлянья Тайны крещенія, такъ що до души якъ и що до тѣла. Зо взгляду на душу треба возбудити въ собѣ потрѣбне намѣреніе, и хоть щирымъ жалёмъ очистити свою совѣсть, а передъ самымъ удѣляньемъ Т. кр. ôтмовити приписану молитву. (Писану въ требнику ст. 9.) Зо взгляду на тѣло треба взяти на себе приписану одѣжь, т. е. епитрахиль и фелонъ, и похвально есть передше умыти руки. — Воспріемники же повинни явитися чисто и честно убрани, и чекати съ дитиною въ притворѣ Церкви.

γ) Въ кôнци треба приготовити потрѣбни знаряды и матеріи, т. е. воду, олѣй оглашеныхъ, бавовну до отиранья пальцей, свѣчки, и бѣлу одѣжь. На тетраподѣ, на котрôмъ всѣ тіи сосуды находятся, мае стояти крестъ и двѣ запалени свѣчки.

§. 292.

Имя крещаемого.

При Крещенію даеся крещаемому нове имя, котрого звычаю першій примѣръ маемо на св. Кипріанѣ, котрый перше назывався Thascius, а при крещенію принявъ ôтъ своего катихита имя Cyprianus. Христіяне перемѣняли звычайно при крещенію свои имена на имена ôтъ мученикôвъ взяти, но гдекотри задержовали имена поганьски, противъ чому повстае Діонизъ Ал. и Іоанъ Златоустъ, и напоминаютъ христіянъ, щобы не носили имена поганьски. Давно залежало имя крещаемого цѣлкомъ ôтъ Епископа або Пресвитера крестившого, котри имена ôтъ розличныхъ обстоятельствъ давали. Такъ назвавъ Епископъ Аттикъ жену цѣсаря Теодозія, котра була донькою Атеньского философа, *Εὐδόξια*. Часомъ брали имена ôтъ Праздникôвъ, н. пр. *'Επίφανιος* ôтъ *'Επίφανια*, Paschasius ôтъ Pascha; — также ôтъ добродѣтелей: вѣра, надежда, любовь, мудрôсть (софіа); або ôтъ случайныхъ событій, н. пр. доньку военачальника Немезія назвали

„Lucilla", понеже она при крещенію ôтзыскала свѣтло очей. Пôсля теперѣшнои практики залежитъ имя звычайно ôтъ воли родичей або воспріемникôвъ, но при тôмъ треба уважати: 1. Щобы не дати имя, котре тôлько Богу належится; 2. жадне поганьске имя; 3. ніяке выдумане имя, котре передше никто не носивъ; 4. не давати бôльше именъ; 5. не упиратися, щобы коньче дати имя того Святого, котрый въ день рождества або крещенія припадае; 6. не давати цѣлкомъ незнакоми имена, понеже народъ ихъ легко перекручае; 7. не допустити, щобы въ тôй самôй родинѣ мало бôльше дѣтей то само имя.

§. 293.

Обрядъ крещенія.

Цѣлый обрядъ крещенія дасться подѣлити: 1. На тіи дѣйства, котри совершаются передъ приходомъ до воды крещенія; 2. котри совершаются при водѣ крещенія; 3. по крещенію. Цѣлый же обрядъ крещенія представляе змысловымъ способомъ оправданіе, котре невидимо въ души чоловѣка крещаемого дѣеся.

Перша часть обряда крещенія отвѣчае давному катехуменату. Давно дѣялося тое всё въ три осôбни часы, якъ каже Соборъ Царгородскій I. (381.): „Тыхъ, котри правдиву вѣру приняти желаютъ, робимо въ першій день христіянами, въ другій оглашеными, а въ третій совершаеся надъ ними заклинаніе (ексорцизмъ) тымъ, що три разы на ихъ уста и уши дыхаеся. И такъ они посвячаются, и мы стараемся, щобы довгій часъ оставали въ Церкви и Писанія слухали; а потôмъ крестимо ихъ". (К. 7.) Для лучшого порозумѣнія сего канона поглянемо близше, якъ той обрядъ принятія до Церкви дѣявся: Коли кто зголосився, що хоче прійти до Церкви христіяньскои, то Епископъ испытовавъ го найперше о попереднôмъ житью, знаменавъ го на чолѣ и на груди знакомъ креста св., вкладавъ на него руки, при чôмъ ôтмавлявъ приписану молитву и пріймавъ го до числа оглашеныхъ, а его имя записовалося до отвѣтного спису. Отъ того часу мôгъ вже христіяниномъ называтися, що означаютъ слова высше наведени: „робимо ихъ въ першій день христіянами"; однакожь той чоловѣкъ бувъ ôтъ вѣрныхъ ôтдѣленый, стоявъ въ притворѣ Церкви и по проповѣди выходивъ.

По якôмсь часѣ ôтмавлялася надъ нимъ молитва отвѣтна, при чôмъ ôнъ клячавъ, и ôтъ того „колѣнопреклоньшій" назывався, и мôгъ вже вôйти до Церкви, тамъ где вѣрни собиралися, однакожь по скôнченью службы оглашеныхъ такожь выходивъ. Тое мае розумѣтися пôдъ тымъ, що соборъ каже „въ другій день катехуменами". — Той станъ тревавъ пôсля права три лѣта, мôгъ однакожь за для ревности оглашеного скороченый бути. Коли въ тôмъ станѣ оглашеный довшій часъ въ правдахъ вѣры съ изнятіемъ Таинствъ и обрядахъ церковныхъ бувъ обученый, пріймовано го звычайно въ часѣ великого поста до „просвѣщаемыхъ", и теперь приготовляно го точнѣйше на принятіе Т. крещенія. Теперь записовано его имя до инного спису. Тое дѣялося въ серединѣ великого поста, на котрый звычай припоминае еще ектенія на преждеосвященнôй о просвѣщаемыхъ. Теперь освячався той чоловѣкъ многозначными обрядами: молитвою, заклинаньемъ, при чôмъ ôнъ ôтрѣкався злого духа и всѣхъ дѣлъ его, обѣцювавъ вѣрити въ Христа и ему служити; а священикъ або Епископъ знаменавъ го крестомъ св., дыхавъ на него и ôтмавлявъ приписани молитвы. При кôнци того стану, звычайно въ Цвѣтну Недѣлю учено ихъ символъ вѣры и молитву Господню, а въ велику субботу заклинано ихъ еще разъ, помазовано елеемъ оглашеныхъ и освяцано воду, котрою ихъ мали крестити. Тымъ кôнчився станъ оглашеныхъ, що мае розумѣтися пôдъ словами Собора: „въ третій день... слухали".

Если теперъ поглянемо на теперѣшній обрядъ крещенія, то найдемо, що всё тое въ короткости зôбране есть въ тыхъ дѣйствахъ крещенія, котри совершаются передъ впроваджевьемъ крещаемого до Церкви въ притворѣ: Священикъ найперше дае имя дитинѣ, и знаменаючи го знакомъ креста святого ôтмавляе надъ нимъ молитву „О имени твоемъ Гди Боже истинный..." и тымъ принимае го яко и другою молитвою: „Запрещаетъ ти Господь, діаволе.." до числа оглашеныхъ, чимъ кôнчится тое, що пôсля слôвъ Собора въ першій и другій часъ дѣялося. — Теперь зачинаются на памятку остатного степени катехумената заклинанія ôтъ молитвы: „Владыко гди, сотворивый человѣка..." ажь до кôнця молитвы: „Владыко Господи Боже нашъ...", при чôмъ крещаемый входитъ до Церкви, мовлячи символъ вѣры, священикъ освящае воду и елей оглашеныхъ, и помазуе крещаемого (просвѣщаемого) елеемъ оглашеныхъ, и приступае до самого крещенія, що Соборъ высше наведеный розумѣе пôдъ словами: „а потôмъ ихъ крестимо". Такъ одже отвѣчае тая перша часть обряда крещенія цѣлкомъ довгому часу давного катехумената, — або приготовленья до крещенія.

Слѣдуе теперь друга часть обряда крещенія, або властиве крещеніе. Яко приготовленье на послѣдуюче таинственне дѣло помазуе священикъ крещаемого елеемъ представляючимъ Христа яко добру лозу, на котрôй крещаемый мае бути защепленый, щобы одôрвавшися ôтъ дикои лозы, с. е. службы сатанинои, приносивъ добри плоды добродѣтелей хри-

стіаньскихъ. Для того помазуеся крещаемого на тыхъ частяхъ тѣла, котри яко особливши мѣстця пребыванія певныхъ головныхъ добродѣтелей уважаются, именно: на чолѣ яко пребыванію розума, котрый мае познати правду, при чômъ іерей мовитъ: „Помазуется рабъ божій (имя) елеомъ радости ... во еже отверзатися уму его къ разумѣнію и пріятію таинъ вѣры Христовы, и познанію истины его, нынѣ ...“; на персехъ яко пребыванію любви кажучи: „Въ исцѣленіе души и тѣлу, и въ еже любити Гда Бога отъ всего серца ...“; на плечахъ на знакъ смиренія и терпливости, якою ученикъ Христа ôтличатися мае при словахъ: „Во еже усердно взяти благое иго Христово ...“; на ушахъ въ знакъ послушанія словами: „Во услышаніе вѣры и воспріятіе ...“; на рукахъ, щобы всегда бувъ до добрыхъ дѣлъ готовый, при чômъ мовитъ: „Во еже непорочно воздержати ...“, и на ногахъ, щобы всегда ходивъ на пути заповѣдей божихъ, и для того при тôмъ мовитъ: „Въ еже ходити ему по стопамъ заповѣдей Христовыхъ“. — Посѣмъ помазанью бере іерей воду, и зливаючи еи крестообразно на голову крещаемого, котрого воспріемники тримаютъ, вымавляе форму крещенія: „Крещается рабъ божій (имя) во имя Отца, и Сына, и святаго Духа. Аминь“, и въ тôй хвили очищаеся крещаемый дѣйствомъ невидимои благодати божои ôтъ грѣха первородного и всѣхъ до теперь содѣланыхъ личныхъ грѣхôвъ, остае украшеный благодатію божою, стаеся членомъ Церкви и наслѣдникомъ Царства небесного. Щобы тое невидиме дѣйствіе благодати божои змыслово представити, ôтмавляеся пс. 31. „Блаженни, имже отпустишася беззаконія“, и совершаются обряды. котри тое, що невидимо сталося, внѣшнымъ способомъ представляютъ и крещеному такожь обовязки, яки на себе взявъ, показуютъ. Найперше дае крещеному бѣлу одѣжь мовлячи: „Одѣвается рабъ божій (имя) одеждою правды ...“, чимъ представляе му, що ôнъ позыскавъ чистоту и невинность серця черезъ удѣлену му освящаючу благодать, котру цѣле житье свято хоронити повиненъ; а потôмъ дае му запалену свѣчку кажучи: „Пріими свѣщу сію возженную, и тщися (старайся) въ всемъ житіи..“, чимъ го напоминае, щобы цѣле житье ишовъ за свѣтломъ вѣры и украшався добрыми дѣлами, щобы въ годинѣ смерти мôгъ стрѣтити Христа съ мудрыми дѣвами и вôйти до Царства небесного. Посѣмъ малымъ ôтпустомъ, въ котрôмъ споминаеся св. Іоанъ Креститель, заключаеся обрядъ Крещенія.

Олѣй уживаный при крещенію освячае самъ священикъ, при чômъ треба памятати на слѣдуючій приписъ Синода Замотского: „Позваляемъ парохамъ, щобы они ведля давного звычаю Церкви восточнои освячали елей оглашеныхъ, но нехай каждый зъ нихъ памятае, щобы мавъ досыть къ тому потрѣбнои оливы“. (Tit. III., §. 1., p. 81.)

Обрядъ крещенія рôжнится въ гдекотрыхъ рѣчахъ при крещенію дѣтей и дорослыхъ; дальше если крестится дитину небезпечно слабу, и коли доповняеся крещеніе у чоловѣка, котрый въ небезпеченьствѣ тôлько зъ воды безъ всякихъ обрядôвъ оставъ окрещеный.

1. При **крещенію дѣтей** заховуеся обрядъ, о котрôмъ высше була бесѣда.

2. **Обрядъ крещенія дорослыхъ** есть обширнѣйшій, въ котрôмъ еще докладнѣйше представляеся всё, що давно въ часѣ катехумената дѣялося. Изъ высше сказаного вже вѣдомо, що не можна дорослого чоловѣка скорше крестити, ажь доки не мае точныхъ вѣдомостей основныхъ правдъ христ. вѣро- и норовоученія. Требникъ епархіальный въ тôмъ взглядѣ приписуе: „Вѣстно бꙋди, ѧко сицевіи не первѣе крещенны быти мáютъ, донелѣже о вѣрѣ хрістіѧнстѣй, и молитвахъ доволно поꙋченны, и опáсно не бꙋдꙋтъ истѧзани, а҆ще и҆стинно крещéніѧ отъ своей колѣ сподобíтисѧ желáютъ“ (к. 24.). Въ прочômъ треба тутъ точно заховати приписы требника (к. 24. и пр.).

3. **Коли случится, що принесутъ до крещенія дитину дуже слабу**, о котрôй можна сомнѣватися, чи буде такъ довго жити, щобы заховати въ порядку цѣлый обрядъ крещенія, треба для забезпеченья окрестити еи найперше зливаючи воду и вымавляючи приписану форму, а потôмъ, если жіе, доповнити прочій обрядъ. (Rit. Romanum. p. 28.)

4. **Если яка дитина въ небезпеченьствѣ тôлько зъ воды була окрещена**, при чômъ обрядъ крещенія не бувъ захованый, то приказане есть, коли небезпеченьство мине, доповнити опущеный обрядъ. Доповненье обряда крещенія въ такихъ случаяхъ есть приписъ и давный звычай Церкви, якъ показуеся зъ исторіи П. Корнилія, котрый закидавъ Новатови, що ôнъ окрещеный въ слабости не принявъ проче, що пôсля приписôвъ приняти належало. (Евзеб. и ц. l. IV. c. 43.) И тое мае свою важну причину въ тôмъ, що обрядъ крещенія належитъ причислити до церковныхъ освященій, котри суть великои ваги. — При доповненью обряда крещенія треба заховати то, що приписуе требникъ на картцѣ 22.

5. **Если удѣляеся крещеніе пôдъ условіемъ**, то заховуеся цѣлкомъ приписаный обрядъ, тôлько въ формѣ крещенія додаются слова потрѣбни до означенья, що крещеніе пôдъ условіемъ удѣляеся, якъ о тôмъ на своѣмъ мѣстци было сказано.

По крещенію повиненъ священикъ умыти руки, подяковати Богу и помолитися о новокрещенôмъ, и если того потреба, напôмнути родичей, якъ съ дитиною заховатися по-

винни. — По домахъ звыкли по крещенію ôтбуватися гостины, котри обрядови тôлько що совершенному прямо спротивляются, особливо если тіи гостины, якъ по селахъ бувае, въ корчмѣ ôтправляются; для того таки гостины многими соборами провинціональными, въ Австріи же и законами державными, оголошеными для Галичины надворнымъ рѣшеніемъ зъ дня 22. Вересня 1822, суть заказани. Дѣйствіе крещенія обовязанъ священикъ докладно до книги рожденныхъ (метрики) записати, при чôмъ треба точно заховати приписы церковни и державни.

§. 294.

О книгахъ крещеныхъ (метрикахъ).

1. Звычайно приписують початокъ книгъ метрикальныхъ роспорядженью вѣкопомного Цѣсаря Іосифа II. зъ дня 20. Лютого 1784, и утверджають, що тое роспорядженье впровадило книги метрикальни въ житье. Тое твердженье однакожь цѣлкомъ спротивляеся исторіи, котра свѣдчитъ, що книги метрикальни всякого рода свôй початокъ завдячають Церкви католическôй. Такъ поминувши вже звычай першихъ вѣкôвъ записовати имена крещеныхъ въ осôбну книгу, згадуемъ за певни исторични событія. Соборъ Тридентійскій приписуе (зас. 24. о реформ. супр. гл. 2.), що „каждый парохъ повиненъ провадити книгу, въ котрôй мае записовати имена дѣтей крещеныхъ и ихъ воспріемникôвъ“, а Синодъ Замостскій опираючися на тôмъ рѣшенію вселеньского Собора приказуе: „Каждый парохъ довженъ мати осôбну книгу для крещеныхъ, въ котрôй записуе имя, прôзвище отца и матери крещенои дитины яко и (воспріемникôвъ) крестного отца и крестнои матери, тымъ способомъ: Дня .... мѣсяця .... року .... я парохъ Церкви Н. креcтивъ Н., сына Н. Н. законныхъ супругôвъ, народженого дня ...; воспріемники були Н. Н., и его миропомазавъ емъ. Воспріемникъ бувъ Н. — Если же дитина есть ложа незаконного: крестивъ емъ Н., дитя незнаемыхъ родичей; съ изнятіемъ если родичи до дитины признаются и хотятъ, щобы ихъ поименно записати. — Тую книгу довженъ парохъ оставити своимъ наслѣдникамъ, такъ що она всегда при Церкви остае; ктобы противно дѣлавъ, пôдпадае карамъ залежащимъ ôтъ воли Епископа.“ Такъ одже вже давно передъ выданьемъ реченого надворного рѣшенія существовали точни приписы о веденью книгъ метрикальныхъ во обще, а крещеныхъ въ особенности; и для того на пôдставѣ исторіи сказати треба, що книги метрикальни завдячають свôй початокъ законодательству церковному, при чôмъ однакожь признати належитъ, що законы державни, котри книгамъ метрикальнымъ такожь и передъ властями мірскими важне значенье надали, тінжь въ гдекотрыхъ взглядахъ поправили.

2. Ведля законôвъ австрійскихъ (особливо рѣшенія надворного зъ дня 27. Цвѣтня 1812) маютъ въ книзѣ родженыхъ заповнитися слѣдуючи рубрики: 1. Рôкъ, мѣсяць и день рождества и крещенія, при чôмъ числа маютъ означитися буквами; 2. мѣстце мешканья и число дома; 3. имя дитины крещенои; 4. еи вѣросповѣданіе (чи есть католикъ чи акатоликъ). Тая рубрика мае свою причину въ тôмъ, що Цѣсарь Іосифъ II. патентомъ толеранційнымъ зъ дня 13. Жовтня 1781 приказавъ, щобы католически священики до книгъ метрикальныхъ такожь и акатоликôвъ записовали, и тôлько въ дотычнôй рубрицѣ додавали, що они суть акатолики. Отъ коли акатолики сами свои метрики провадятъ, не мае тая рубрика властивого значенья, но заповнити еи треба; 5. полъ дитины, чи есть мужеского, чи женьского пола; 6. чи есть законного, чи незаконного ложа (тое треба всегда буквами выписати); 7. имя и прôзвище отця и его станъ; 8. имя матери и прозвище еи родичей; 9. имя, прозвище, станъ и мѣстце мешканья воспріемникôвъ; 10. имя, прôзвище и характеръ крестившого священика (тое пишеся пôдъ сподомъ черезъ прочи рубрики); 11. имя, прôзвище и мѣстце мешканья бабы (акушерки) або лѣкаря, котрый бувъ при полозѣ.

3. При кôнци кождого року обовязанъ душпастырь робити зъ метрикъ двѣ ôтписи, зъ котрыхъ одну урядъ деканальный ôтсылае до Консисторіи, а друга остае въ актахъ парохіяльныхъ ведля роспорядженья Львовскои Митр. Конс. 14. Мая 1860, ч. 2642. — То само заховати треба и съ книгами вѣнчаныхъ и усопшихъ. — При писанью ôтписôвъ зъ метрикъ треба всё зъ пôдлинника точно выписати и такъ зарядити, щобы всё, що въ пôдлиннику на однôй сторонѣ находится и въ ôтписи на тôй самôй сторонѣ стояло, щобы стороны ôтписи точно ôтповѣдали сторонам пôдлинника.

4. Вытяги зъ метрикъ (свѣдоцтва крещенія и рождества) повинни содержати всё, що въ пôдлиннику находится, и то въ тôмъ самôмъ порядку; для того найлѣпше есть мати печатани формуляры, а въ браку такого, зробити собѣ формуляръ цѣлкомъ отвѣчаючій рубрикамъ книги метрикальнои, и на нѣмъ выписати всё, що въ метрицѣ стоитъ. Метрики и вытяги зъ метрикъ довжни въ латиньскôмъ языцѣ бути ведени (патентъ цѣсарскій зъ дня 20. Липня 1784 и рѣш. ц. к. Намѣст. Львôв. 12. Липня 1867). На початку вытяга метрикального пишеся: „Extractus, e libro Natorum Parochiae. (Capellaniae, gr. cath. N., tomo N., pag. N.)

Въ серединѣ:

Annus, mensis, dies		Numerus domus	Nomen infantis	Religio		Sexus		Thori		Pater	Mater	Pa rini
Nativitatis	Baptismi			Catholica	Acathol.	Mascul.	Feminina	Legitimi	Illegitimi			
Anni millesimi octog. die 3-a	die 5-a	120	Eudoxius	Catholica	|	Puer	|	Legitimi	|	N. N. faber in N.	Joanna filia Petri et Mariae N. scultetorum ex N.	N. N. sutor in N. N. N. civis in N.

Baptisavit et Confirmavit N. parochus in N.
Obstetrix fuit N. N. ex N.

Hunc extractum e dicto libro Natorum cum originali suo ad amussim concordare, manus propriae subscriptione sigilloque Ecclesiae parochialis attestor.

Locus Sigilli. N. die 25. Sept. 1872. N. N. parochus in N.

5. **При вписованью до метрики дѣтей незаконного ложа заховати належитъ еще слѣдуючи приписы державни:** 1. Перши рубрики якъ звычайно; 2. въ рубрицѣ „Thori“ пишеся выразно: „Illegitimi“; 3. въ рубрицѣ „Pater“ не пишеся ничь або „ignotus“. — Не вôльно яко отца дитины записовати того, кого або самъ священикъ, або люде въ загалѣ або сама мати незаконна за отца подае; понеже самъ священикъ може легко ошибнутися, загальне мнѣніе ничь не доказуе, а незаконна мати може зъ користолюбія або инныхъ причинъ подати за отця того, кто нимъ не есть. (Цѣс. патентъ зъ дня 20. Лютого 1784.) Для того при вписанью дитины незаконного ложа тôлько тогди можна незаконного отца записати, если ôнъ самъ къ тому признаеся и самъ выразно при свѣдкахъ и пароху желае, щобы его яко отца дитины записано. Однакожь и въ тôмъ разѣ довженъ священикъ мати певнôсть, що той чоловѣкъ есть дѣйстно той, котрого имя до метрики записати каже; если бы той отецъ про тое пароху ани воспріемникамъ не бувъ знаемый, то мае поставити двохъ вѣродостойныхъ свѣдкôвъ, котри го знаютъ и посвѣдчаютъ, що ôнъ истинно такъ называеся. Если бы не мôгъ двома знаемыми, вѣродостойными свѣдками выказатися, то мае его записанье на такъ довго ôтложитися, доки не выкажеся (пôсля §. 164 общои книги зак. держ.) посвѣдченьемъ ôтъ своеи политичнои власти. (Надв. декр. зъ дня 21. Жовтня 1813.) Если въ такôмъ разѣ той чоловѣкъ хотячій, щобы го за отця незаконно родженои дитины записати, свѣдками ся свѣдчитъ, то тіи свѣдки „маютъ потвердити, що они того человѣка знаютъ, що имя, котре подае, есть его правдивэ, и що они посвѣдчаютъ, що ôнъ самъ выразно желавъ, щобы го яко отця тои дитины записати“. На тое маютъ пôдписатися власноручно, если же не знаютъ писати, то пôдписуе ихъ парохъ або кто инный съ додаткомъ, що ихъ пôдписавъ. Самъ священикъ пôдписуеся такожь на тôмъ освѣдченью.

Если же той чоловѣкъ для браку свѣдкôвъ письменне посвѣдченье ôтъ своеи политичнои власти для доказа, що ôнъ есть дѣйстно той, котрого имя подае, принести довженъ, то мае въ тôмъ легализованôмъ, т. е. печатью и пôдписомъ настоятеля дотычного уряда заосмотренôмъ, письмѣ выражено бути, що „Н. Н. зъ Н. освѣдчае, що ôнъ есть отцемъ дня... въ Н. ôтъ Н. Н. незаконно уродженои дитины, и хоче щобы его яко отця тои дитины до метрики записати“. Коли такимъ письмомъ выкажеся, треба го записати съ покликомъ на тоежь письмо, котре въ метрицѣ яко документъ сховати треба. До того записа не потреба позволенья власти политичнои, хотяй бы незаконный отецъ ажь пôзнѣйше желавъ бути вписаный. (Зр. росп. Метр. Конс. зъ дня 3. Цвѣтня 1860, ч. 1848.) — Если бы тіи приписы не заховалися, то записъ есть неважный и не приноситъ ани матери ани дитинѣ ніякои користи.

6. **Чіе прôзвище носитъ незаконно роджена дитина?** Имя матери, хотяй бы отецъ незаконный при захованью всѣхъ высше наведеныхъ приписôвъ бувъ до метрики записаный, понеже незаконный отецъ не мае власти надъ дитиною незаконною (§. 165. абщ. кн. зак. держ.); тôлько тогди, если тіи особы пôзнѣйше звѣнчаются,носитъ дитя незаконно роджене имя незаконного отця. Щобы тое въ метрицѣ можна дописати, треба щобы отецъ выказався свѣдоцтвомъ вѣнчанья съ незаконною матерію и треба въ метрицѣ выразно додати, коли, где и черезъ кого тіи особы були вѣнчани. До записанья въ метрику крещеныхъ послѣдовавшои черезъ вѣнчаніе незаконныхъ родичей легітимаціи дитины, не потрѣбне позволенье Намѣстництва. (Митр. Конс. 19. Нов. 1868, ч. 6497.) Всѣ тутъ ôтносни письма треба въ метрицѣ заховати.

Если яка священикови незнаема жена каже, що она есть замужна и желае щобы имя мужа яко отця дитины записати, то повиненъ священикъ.

a) Жадати, щобы мужъ лично явився и принѣсъ свѣдоцтво вѣнчанія. Если два свѣдки потвердятъ, що то есть дѣйстно той чоловѣкъ, на котрого имя свѣдоцтво вѣнчанія выставлене, и коли зъ свѣдоцтва покажеся, що они вже передъ 6 мѣсяцями шлюбъ взяли, то маеся го за отця записати, хотяй бы ôнъ вѣрнôсть жены оспорювавъ и дитину за свою приняти не хотѣвъ. На коли еще 6 мѣсяцей ôтъ шлюбу не минуло, то тôлько тогди можна дитину яко законно роджену записати, если мужъ на тое согласится.

в) Коли мужъ притомный священикови незнаемый не може выказатися свѣдоцтвомъ вѣнчанія, то тôлько тогди можна го за отця записати, коли два вѣродостойни свѣдки ствердятъ, що его заявленье есть правдиве, т. е. що ôнъ истинно есть мужомъ тои жены.

г) Хотяй мужъ не есть притомный, но предложене свѣдоцтво вѣнчанія, котре показуе, що ôтъ вѣнчанія вже 6 мѣсяцей минуло, треба дитину пôдъ его именемъ записати, если тôлько есть певнôсть, що мужъ жіе.

д) Коли бы отецъ не бувъ притомный, но предложене свѣдоцтво вѣнчанія, ведля котрого они еще не жили съ собою 6 мѣсяцей, то треба вправдѣ отца записати, но додати часъ вѣнчанія, и примѣтити, що ôтъ воли отца буде залежати, чи тую дитину хоче за свою приняти; що такожь и матери сказати належитъ.

е) Если же ани отецъ не есть притомный, ани свѣдоцтво вѣнчанія не есть предложене, то можна незнаемою женою подане имя отца тôлько тогди до метрики записати, коли два правни свѣдки заявленье жены потвердятъ; — если такихъ свѣдкôвъ не ма, то мае священикъ занотовати собѣ окремо имя подане отця и заразъ ôтнестися до політичнои власти, щобы справдила, чи то есть правдивый отецъ, и пôсля рѣшенія тойже застосоватися. (Роспорядж. 2. Лист. 1803.)

8. **Если незнаема вдова породитъ**, то довжна, щобы дитину яко законну записати до метрики, принести свѣдоцтво вѣнчанія и свѣдоцтво смерти своего мужа, щобы тымъ осягнути найперше певнôсть, що она була бракосочетана, а потôмъ, що ôтъ смерти мужа не минуло еще бôльше якъ десять мѣсяцей. Если вдова не може предложити одно зъ тыхъ свѣдоцтвъ, то мае поставити двохъ вѣродостойныхъ свѣдкôвъ. На коли бы зъ свѣдоцтва смерти або зъ заявленья свѣдкôвъ противне показалося, н. пр. що ôтъ смерти мужа вже 11 мѣсяцей минуло, то можна дитину яко законну ажь тогди записати, коли люде фахови докажутъ, що дитина за пôзно уродилася, и судъ дитину за законну узнасть. Такъ само и въ тôмъ разѣ, если дитина народится передъ 7. мѣсяцёмъ по вѣнчаню, но вже по смерти мужа мае черезъ фаховыхъ людей бути доказано, що тая дитина могла скорше народитися и судъ принявъ еи за законну, если мае бути до метрики яко законна записана. (§. 157. общ. к. зак. держ.)

9. **Если породитъ жена**, котрои мужъ довго слабовавъ, або въ дорозѣ бувъ, мае дитина записатися яко законна, бо право каже: „Nuptiae clamant patrem"; но отецъ мае право законне родженье такои дитины оспорювати. (Декр. надв. 24. Червня 1801.)

Въ загалѣ повиненъ священикъ при записованю дѣтей, котрыхъ родичи не суть знаеми, жадати щобы ихъ родичѣ выказалися потрѣбными свѣдоцтвами; скорше не можна дитину яко законно роджену записати.

10. **При дѣтяхъ найденыхъ** (пôдкиненыхъ), котрыхъ родичи, мѣстце и часъ родженья незнаеми, остаютъ дотичны рубрики порожни, доки мірска власть щось певного не выслѣдитъ, пôсля чого потôмъ застосоватися треба. Тымчасомъ записуеся тôлько где и коли дитину найдено, и въ якôмъ вѣку могла бути. Даеся еи такожь имя, понеже таку дитину пôдъ условіемъ крестится.

11. **Крещеніе дѣтей въ цивильнôмъ супружествѣ родженыхъ** такъ мае бути до метрикъ крещенія вписане, щобы въ рубрицѣ „ложа, thori" тôлько штрихъ (—) положити, а въ рубрицѣ родителей при кôнци по записаню имени матери додати: „parentes in matrimonio civili vivunt". При выдаваню метрикъ крещенія для такихъ дѣтей належитъ, щобы вѣрно и дословно выписати рубрики зъ книги метрикальнои, або если метрика буде выдана въ формѣ свѣдоцтва урядового, написати: „filium parentum in matrimonio civili viventium N. N. et N. N.". (Зр. паст. посланіе зъ дня 6. Липня 1868 Митроп. Спиридона Литвиновича и А. Епископа Іосифа Сембратовича до обохъ нашихъ Епархій ст. 9., ч. 10.)

12. **Примѣчанія.**

Отсылаючи для близшои информаціи до права церковного, наводжу еще слѣдуючи приписы:

а) Кожда книга метрикальна повинна бути урядово перешита и пагінована ведля слѣдуючого роспорядженя:

Nr. 3502. Die hohe k. k. Statthalterei hat unterm 2. Juli l. J., Z. 14350, Folgendes anher eröffnet:

„Man hat die Wahrnehmung gemacht, dass bei der Führung der Pfarrmatrikel von Seite der Curaten die bestehenden, lediglich die Verlässlichkeit dieser öffentlichen Bücher sicherstellenden Vorschriften nicht mit der wünschenswerthen Genauigkeit eingehalten werden, dass namentlich die Matrikeln, welche die Geistlichkeit über die Geborenen, Getrauten und Verstorbenen zu führen hat, zumeist nicht der Vorschrift gemäss eingerichtet sind, indem sie nur geheftet, **nicht paginirt, nicht mit einem Faden durchzogen und mit der ämtlichen vorgeschriebenen Clausel auf der letzten Blattseite versehen werden.** Manche Geistlichen beschränken sich darauf, dem betreffenden bis zur letzten Seite ausgefüllten Matrikelbuche einen Bogen oder nach Umständen mehrere Bögen der bezüglichen Drucksorte beizuheften, oder sie tragen die vorkommenden Geburts-, Trau- und Sterbefälle auf besonderen Bögen ein, welche nach Ausfüllung dem betreffenden Matrikelbuche entweder beigeheftet oder einfach nur beigelegt werden."

Nach so oftmaligen Aufforderungen und Mahnungen, mit denen die Nothwendigkeit einer ordentlichen Führung der Pfarr-

matrikelbücher der sämmtlichen Curatgeistlichkeit dieser Erzdiöcese zu Gemüthe geführt und die genaueste Beachtung der diesfälligen hohen Bestimmungen in Erinnerung gebracht worden ist, muss das Metropolitan-Consistorium mit Befremden und höchstem Missfallen vernehmen, dass die diesfälligen Vorschriften hie und da immer noch ausser Acht gelassen und die Pfarrmatrikel, welche die Grundlage öffentlicher Urkunden bilden und daher vielseitige öffentliche und Privatinteressen berühren, nicht mit der nöthigen Genauigkeit geführt und in gehöriger Ordnung gehalten werden.

Mit Bezug auf die in der jüngst unterm 16. Februar l. J., Z. 768, ergangenen Consistorial-Verordnung angedeuteten, auf diesen Gegenstand bezüglichen h. Vorschriften und rücksichtlich auf das a. h. Patent vom J. 1784, dann das Kreisschreiben vom 26. März 1830, Z. 13431, wird den ehrw. Curaten dieser Erzdiöcese zur strengsten Pflicht gemacht, die ordentliche Matrikelführung überhaupt unter Vermeidung der zu gewärtigenden empfindlichen Strafen sich besonders angelegen sein lassen; insbesondere aber die mit der Amtsclausel nicht versehenen, in den Pfarracten von welch' immer Zeitperiode etwa vorfindigen Matrikelbücher mit Einzeichnung der Tauf-, Trau- und Sterbefälle eingebunden gehörig zu paginiren und der betreffenden k. k. Behörde unverzüglich zur ämtlichen Durchziehung und Clausulirung vorzulegen, was in Hinkunft jedesmal zu geschehen hat, so oft die Nothwendigkeit der Anschaffung eines neuen Matrikelbuches eintritt, und zwar im Voraus, bevor die letzte Blattseite der bestehenden Matrikel gänzlich beschrieben ist.

Die ehrw. Decanatämter haben die genaue Beachtung dieser Anordnung strenge zu überwachen und jede diesfällige Unterlassung unter eigener Verantwortung dem Metropolitan-Consistorium allsogleich anzuzeigen.

Vom gr. kath. Metropolitan-Consistorium, Lemberg, am 19. Juli 1859. Spiridion Dr. Litwinowicz, Bischof und Apost. Administrator.

в) О поправкахъ въ метрикахъ:

Nr. 393. Seine Excellenz der Herr Minister für Cultus und Unterricht hat dem hiesigen Metropolitan-Ordinariate unterm 16. December 1859, Zl. 18479/5131, Nachstehendes zu eröffnen befunden:

„Um bei der Veranlassung jener Eintragungen in die Matrikelbücher, welche von Seite der kaiserlichen Behörden auf Grund bestehender Vorschriften in Anspruch genommen werden, einen gleichförmigen Vorgang zu erzielen, hat das Ministerium des Innern im Einvernehmen mit dem Ministerium für Cultus und Unterricht unter dem 27. November 1859, Z. 10901/m. J., anzuordnen befunden, dass, wenn in Folge Entscheides einer politischen Behörde Aenderungen oder Zusätze in den von katholischen Seelsorgern geführten Matrikelbüchern vorzunehmen sind, diese in der Form, in welcher die ämtliche Eintragung stattfinden soll, von der politischen Landesbehörde an das dem betreffenden Seelsorger vorgesetzte Ordinariat mit dem Ersuchen geleitet werden, die treue Aufnahme der Aenderung oder des Zusatzes in der Matrik zu veranlassen."

Gleichzeitig ist von dem Ministerium des Innern das Justizministerium um die Verfügung angegangen worden, dass auch die Gerichtsbehörden die in ihrem Wirkungskreise verfügten, genau formulirten Aenderungen und Zusätze in den Matrikelbüchern zur Bewerkstelligung der Eintragung in diese an die politische Landesstelle des katholischen Matrikelführers leiten, welche sich hierwegen an das Ordinariat desselben wenden wird.

Demgemäss werden sämmtliche Curaten dieser Erzdiöcese mit Bezug auf die diesfälligen Gubernial-Verordnungen vom 21. October 1836, Z. 58446, und 3. März 1845, Z. 7003, die mit den Consistorial-Erlässen vom 19. November 1836, Zl. 3800, und 15. April 1845, Z. 1685, der sämmtlichen Curatgeistlichkeit kundgemacht worden sind, angewiesen:

1. Die von der h. Landesstelle bewilligten und denselben übertragenen nachträglichen Einzeichnungen einzelner Tauf-, Trauungs- oder Sterbefälle, nicht nach den Rubriken des betreffenden Matrikelbuches, sondern in der im diesfälligen Erlasse angezeigten Art in unveränderter Form *per extensum* und zwar in der laufenden Reihenfolge der Matrikeleinzeichnung vorzunehmen, an der Stelle hingegen, wo die Eintragung des fraglichen Actes eigentlich vorkommen sollte, eine Randbemerkung mit Hinweisung auf die bezügliche nachträgliche Einzeichnung etwa in der Art (Name und Zuname dessen, auf den der Act sich bezieht, dann: *vid. Tom. N. pag. N. libri N.)* anzusetzen, desgleichen:

2. Die Berichtigung der Matrikelbücher hinsichtlich der in der einen oder anderen Rubrik nöthigen Anordnungen oder Zusätze durch Vornahme der Eintragung in unveränderter Form der im bezüglichen Erlasse bewilligten Berichtigung in der daselbst formulirten Art in das betreffende Matrikelbuch nach der Reihenfolge der vorkommenden Matrikel-Einzeichnungen *per extensum* ohne Aus- oder Durchstreichen, viel weniger Radirung der unrichtigen Stelle, zu bewirken, gleichzeitig aber eine Randbemerkung mit Hinweisung auf die Stelle, wo die zu berichtigende Eintragung vorkommt, in der Art *(vid. Tom. N. pag. N. libri N.)*, desgleichen an jener Stelle eine ähnliche Randbemerkung mit Hinweisung auf die bewirkte Berichtigung anzusetzen.

Uebrigens sind selbstverständlich die diesfälligen Bestimmungen der obangezogenen h. Gubernial-Verordnung genau zu beachten. Die ehrw. Decanatsvorsteher haben die vorliegende

Verordnung den Curaten ihres Amtsbezirkes zukommen zu machen und deren genaue Beachtung sorgsam zu überwachen.

Vom gr. kath. Metropolitan-Consistorium, Lemberg, am 31. Jänner 1860. Spiridion Dr. Litwinowicz m. p., Bischof und Apost. Administrator.

г) **Власть политична мае право вглянути въ метрики:**

Nr. 6733. In Erledigung des Consistorialberichtes vom 29. November 1859, Z. 5931, anlässlich der von einem Decanatsamte gestellten Anfrage über die Competenz der k. k. Bezirksämter zur Inspicirung der Pfarr-Matrikelbücher hat die hohe k. k. Statthalterei unterm 17. December 1859, Z. 52644, anher eröffnet, dass die Revision und Inspicirung der Pfarr-Matrikelbücher in den Wirkungskreis der Kreisbehörde gehört, dass jedoch die Bezirksvorsteher und die delegirten Bezirksbeamten in Conscriptions- und Volkszählungsangelegenheiten, sowie überhaupt in allen Fällen, wo es die Geschäftsbehandlung erheischt, berechtigt erscheinen, Einsicht in die Matrikelbücher zu nehmen oder Auszüge aus solchen von Amtswegen abzuverlangen.

Welches den sämmtlichen ehrwürdigen Curaten dieser Erzdiöcese zur Wissenschaft und Darnachachtung in vorkommenden Fällen kundgegeben wird.

Vom gr. kath. Metropolitan-Consistorium, Lemberg, am 3. Jänner 1860. Spiridion Dr. Litwinowicz m. p., Bischof und Apost. Administrator.

д) **Имена треба до метрикъ записовати по церковному мѣсяцеслову:**

Ч. 4888. Понеже показалося, що въ книги Метрикальни записуются имена не такъ, якъ они по церковному Мѣсяцослову выражаются, но якъ простолюдины ихъ выговорюютъ, и понеже затымъ въ Свѣдительствахъ Метрикальныхъ, норовственности, убожества и къ вѣнчанію сопружескому потрѣбныхъ пишится имена по выговору простолюдинôвъ, а для того заходитъ иногда сомнѣніе о тождествѣ особы, якъ н. пр. Яцко, чи означаетъ Якова, чи Гіацинта, чи Іннокентія; то Митрополическа Консисторія зауважала бути потрѣбнымъ роспорядити, дабы и въ Метрикахъ и въ Свѣдительствахъ урядôвъ парохіяльныхъ писалися имена не по выговору простолюдинôвъ, но по церковному Мѣсяцослову. Если бы однако имена були уже где въ метрикахъ записани по простолюдинному выговору, то потрѣбно вправдѣ ихъ такъ въ свидѣтельствахъ написати, однако межи скобками значеніе того самого имени по церковному Мѣсяцослову помѣстити. Отъ Митрополическои Консисторіи. Львôвъ, дня 5. Октобрія 1861. Зъ повелѣнія Его Первосходительства киръ Митрополита. Іоаннъ Лотоцкій в. р., Схоліархъ.

е) **О крещенію и похоронѣ людей инного обряда треба доносити дотичному пароху:**

Nr. 5207. Die h. k. k. Statthalterei hat anher unter dem 28. September 1861, Z. 48348, Folgendes bedeutet:

„Man hat in neuerer Zeit wiederholt die Wahrnehmung gemacht, dass die Seelsorger, wenn sie einen Tauf- oder Begräbnissact an einer zu einem fremden Ritus gehörigen Person vollzogen haben, es entweder gänzlich versäumen, hievon sogleich dem betreffenden Pfarrer die angeordnete schriftliche Anzeige zu machen, oder aber die von ihnen vollzogenen Acte auf besonderen Zetteln zwar bestätigen, dabei jedoch ausser Acht lassen, dass derlei Ausfertigungen dem betreffenden Pfarrer auf einem verlässlichen Wege zugesendet werden sollen.

Die Folge eines solchen Verfahrens ist dann, dass solche Acte in die betreffenden Matrikelbücher nicht eingetragen werden und dass im Zwecke deren Constatirung erst vielseitige und zeitraubende Erhebungen durchgeführt werden müssen, um die nachträgliche Eintragung solcher Acte veranlassen zu können, dass ferner insbesondere bei einem grösseren Zeitverlaufe derlei Erhebungen nicht selten ganz erfolglos bleiben.

Dieser Uebelstand und die hieraus für das Institut der Matrikelbücher resultirenden Nachtheile veranlassen die k. k. Statthalterei, das hochwürdige Consistorium zu ersuchen, dem unterstehenden Curatclerus die Abstellung der obigen Missbräuche und die strenge Beobachtung der diesfalls bestehenden Vorschriften, insbesonders des Patentes vom 20. Februar 1784 und der Gubernial-Verordnungen vom 2. August 1816, Z. 33822, und 27. April 1839, Z. 7664, zur Pflicht zu machen und demselben in Erinnerung zu bringen, dass:

1. Keine Kinder von Eltern eines fremden Ritus ohne wichtige Gründe, die eigentlich nur in der Schwäche des Täuflings bestehen könnten, ohne vorläufige Einwilligung des zuständigen Pfarrers getauft und ebenso ohne diese Ermächtigung oder ohne eintretende wichtige Ursachen auch Verstorbene eines fremden Ritus nicht begraben werden dürfen; dass ferner:

2. Im Falle eines derlei vorgenommenen Actes hierüber unverweilt die schriftliche Anzeige an den zuständigen Pfarrer im ordentlichen Dienstwege erstattet werden soll."

Hievon wird der ehrwürdige Curatclerus zur strengsten Darnachachtung mit dem Bedeuten in die Kenntniss gesetzt, sich in die Gerechtsame des lat. Ritus nicht einzumischen, aber auch die Gerechtsame des gr. kath. Ritus, wo sie gegen diesen h. Erlass geschmälert werden sollen, strengstens zu wahren und solche Fälle anher rechtzeitig anzuzeigen, damit dagegen Abhilfe getroffen werde.

Vom gr. kath. Metropolitan-Consistorium, Lemberg, am 26. November 1861. In Abwesenheit Sr. Excellenz des Hochwürdigsten Herrn Metropoliten. Johann Łotocki m. p., Domscholaster.

ж) **О належитости за выставленье метрикъ:**

Nr. 1485. Die hohe k. k. Statthalterei hat anher unterm 22. März 1861, Z. 19462, Folgendes eröffnet:

„Hinsichtlich der von der k. k. Statthalterei beantragten Festsetzung von Gebühren für Ausfolgung von Matrikelscheinen zur Begründung von Militärbefreiungs-Gesuchen hat das hohe k. k. Staatsministerium mit Decret vom 15. März 1861, Z. 2178/588, bedeutet, dass die gebührenfreie Verabfolgung der wie immer gearteten Auskünfte aus den Geburts-, Tauf-, Trauungs- und Sterbematriken, welche von armen Parteien benöthigt oder durch eine öffentliche Behörde von Amtswegen in Anspruch genommen werden, durch die bestehenden Vorschriften angeordnet ist, weshalb es sich von selbst versteht, dass die Matrikenführer aller Confessionen gehalten sind, derlei Auskünfte zur Ausführung der Bestimmungen des Gesetzes über die Ergänzung des Heeres und des zu diesem Gesetze gehörigen provisorischen Amtsunterrichtes an arme Personen und über behördliches Verlangen umsomehr ohne Entgelt auszufolgen, als auch die Staatsverwaltung die Zeugnisse der Gemeinden, Seelsorger u. s. w. für bedingt stempelfrei erklärt hat, welche von den Wehrpflichten im Grunde des erwähnten provisorischen Amtsunterrichtes zur Nachweisung der Bedingungen der gesetzlichen Befreiung von der allgemeinen Wehrpflicht beizubringen sind. — Desgleichen darf ebenfalls im Sinne der bestehenden Vorschriften von keiner Partei eine Gebühr abverlangt werden, wenn der Seelsorger und beziehungsweise der Matrikenführer nach Massgabe der §§. 13 und 16 des in Rede stehenden provisorischen Amtsunterrichtes den beigebrachten Nachweis offenkundiger Untauglichkeit einer Person zum Heeresdienste oder die Thatsache zu bestätigen hat, dass in den Fällen des §. 13 sub. 4 des Gesetzes über die Ergänzung des Heeres die Gattin oder das Kind eines Stellungspflichtigen noch am Leben sei.

Dagegen steht nichts im Wege, dass die Matrikenführer für die Ausstellung der zur Ausführung der erwähnten gesetzlichen Bestimmungen von nicht armen Parteien benöthigten Geburts-, Tauf-, Trauungs- und Todtenscheine die gesetzlich zulässigen Gebühren in Anspruch nehmen, wobei man zugesteht, dass für die Ausfertigung der in der Beilage 5 des provisorischen Amtsunterrichtes zu dem Heeresergänzungsgesetze bezeichneten Auskünfte nicht arme Parteien zur Entrichtung einer Abgabe, welche jedoch den Betrag von Einem Gulden Ö. W. in keinem Falle überschreiten darf, an die Matrikenführer verhalten werden. — Uebrigens liegt es im wohlverstandenen Interesse der Matrikenführer, dass sie die angedeuteten zulässigen Gebühren, welche von den Parteien abverlangt und entrichtet wurden, auf den ausgefertigten Matrikscheinen und Auskünften genau bezeichnen.

Hievon wird der ehrwürdige mit der Matrikenführung betraute Curatclerus zur strengsten Beobachtung der darin enthaltenen Bestimmungen hiemit in die Kenntniss gesetzt. Vom gr. kath. Metropolitan-Consistorium. Lemberg, am 9. April 1861. Gregor. m. p., Metropolit.

з) **О тôмъ самôмъ предметѣ:**

Ч. 4508. Ц. к. Финансова краева Дирекція въ Львовѣ припоручила пôдъ днемъ 15. Септемврія 1863, Ч. 28387, обвѣстити Честному Духовеньству слѣдующая:

„Es kommen die Fälle sehr häufig vor, dass von Seite der Pfarrämter Urkunden und Schriften, denen die unbedingte Stempelfreiheit zu einem bestimmten Zwecke, wie unter Anderem die Auskunftstabellen aus den Tauf-, Trauungs- und Sterbe-Matrikeln, behufs der Erwirkung der gesetzlichen Befreiung vom Militärdienste zugestanden ist, ungestempelt ausgefertigt werden, ohne dass dabei die Bestimmung des Absatzes 5 der Vorerinnerungen zum Stempeltarife vom 9. Februar 1850 beobachtet, das ist, ohne dass an der Stelle, wo das Stempelzeichen gewöhnlich angebracht zu werden pflegt, der Zweck der Urkunde und die Person, welcher sie zu diesem Zwecke zu dienen hat, angegeben wird.

Dies führt in allen Fällen, in denen die gedachte Schrift oder Urkunde von der Partei zu anderen Zwecken, als jenen, zu dem sie ausgefertigt wurde, benützt wird, zu Anständen, welche gegen die Pfarrämter ausgetragen werden und vielseitige Schreibereien hervorrufen.

Da durch Anwendung der bezogenen gesetzlichen Bestimmung zugleich die Partei von der verbotswidrigen Verwendung einer solchen Schrift oder Urkunde abgehalten wird, so hat man die Ehre, das hochwürdige Metropolitan-Consistorium zu ersuchen, die unterstehenden Pfarrämter auf die Befolgung der bezogenen gesetzlichen Bestimmung aufmerksam zu machen.“

Отъ гр. кат. Митрополитальнои Консисторіи. Львôвъ, 1. Октобрія 1863. Съ повелѣнія его Преосвященьства Епископа апостольского діецезіи адміністратора. Іоаннъ Лотоцкій в. р., Схолярхъ.

и) **Еще инне дотычне роспорядженье:**

Ч. 3708. Ц. к. Финансова краева Дирекція въ Львовѣ дала до Митрополичои Консисторіи допись пôдъ днемъ 1. Августа 1864, Ч. 22438, слѣдующого содержанія:

„Es häufen sich die Fälle immer mehr, in welchen Matrikelauszüge, Tarifpost N. 73 des Gebühren-Gesetzes vom 9. Februar 1850, aus dem Grunde beanständet werden müssen, weil dieselben ungeachtet des stempelpflichtigen Gebrauches, der davon gemacht wird, entweder gar nicht gestempelt sind, oder gegen die Vorschrift der Anmerkung zu dieser Tarifpost nur mit dem einfachen Stempel pr. 50 kr., statt mit so vielen Stempeln pr. 50. kr., als

darin Geburts-, Tauf-, Trauungs- und Sterbefälle bestätigt werden, versehen zu werden pflegen.

Auch wird die Vorschrift des Absatzes 5 der Vorerinnerung zu dem Gebührengesetze, ungeachtet des hierortigen an das hochwürdige Metropolitan-Consistorium gerichteten Einschreitens vom 15. September 1863, Z. 28387, nicht beachtet, also unterlassen, solche Matrikelauszüge, wenn sie zu einem bestimmten Zwecke ungestempelt ausgestellt werden dürfen, an der Stelle des Stempelzeichens dahin zu clausuliren, dass der Zweck der Urkunde und die Person, welcher sie zu diesem Zwecke zu dienen hat, angegeben wird.

Derlei auf vorgedrucktem Papier ausgestellte stempelgebrechliche Matrikelauszüge werden am häufigsten als Beilagen stempelpflichtiger Eingaben um Heiratsbewilligungen betreten.

Mit Beziehung auf das obige hierortige Ersuchen hat man die Ehre, das hochwürdige Metropolitan-Consistorium im Interesse des Allerhöchsten Dienstes einzuladen, die Pfarrämter und Localien, welche in die Lage kommen, derlei Matrikelauszüge auszufertigen, auf die bezogenen gesetzlichen Bestimmungen mit dem Bemerken aufmerksam zu machen, dass man im Nichtbeachtungsfalle die auf derlei Verkürzungen des Stempelgefälls gesetzten nachtheiligen Folgen, auf Grund solidarischer Haftung des Ausstellers mit dem Annehmer einer stempelgebrechlichen Urkunde vor Allem gegen die Herren Aussteller der stempelgebrechlich betretenen Matrikelauszüge geltend machen werde.“

Подаючи сію дописъ Честному Архідіецезальному Духовеньству до вѣдомости, звертаемъ увагу тогоже на тутейшу куренду въ тômъ самômъ предметѣ зъ дня 1. Октобрія 1863, Ч. 4508, и также на вредни слѣдствія изъ неуваги на сіи приписы такъ для выдаючихъ свѣдоцтва метрикальни, якъ для принимаючихъ ихъ. Отъ гр. кат. Митрополичои Консисторіи. Львôвъ, дня 11. Серпня 1864. Спиридонъ, Митрополитъ.

***к)* О належитости за выставленье извѣстій фамилійныхъ:**

Ч. 5734. Высокое ц. к. намѣстничество краеве прислало къ здѣшнои Митрополичои Консисторіи пôдъ днемъ 16. Листопада 1866, Ч. 52601, завозванie слѣдуючого содержанія:

„Anlässlich des vom k. k. Landes-General-Commando anher mitgetheilten Concertationsprotokolls über die bei der diesjährigen Heeresergänzung gemachten Wahrnehmungen wurden als theilweise Ursachen der unterlassenen Reclamationen — um Befreiung von der Militärstellung die vorgekommenen überspannten Forderungen der Geistlichkeit für die Ausfertigung der Familienauskünfte angeführt.

Um dieser etwa hie und da bestehenden Unzukömmlichkeit für die nächste Heeresergänzung vorzubeugen, wolle das hochwürdige Consistorium die unterstehenden mit der Matriken-

führung betrauten Seelsorger auf die genaue Befolgung der mit den h. o. Erlässen vom 22. Mai 1861, Z. 19462, und 15. Juli 1863, Z. 32780, bekanntgegebenen diesfälligen Bestimmungen des hohen k. k. Staatsministeriums vom 15. März 1861, Z. 2178/588, erinnern und dafür Sorge tragen, damit keine Ausschreitungen in dieser Richtung vorkommen. Lemberg, am 16. November 1866. Gołuchowski m. p.“

О чômъ завѣдомляючи, приказуе Консисторія всѣмъ почтеннымъ Душпастырямъ сообщеніи тамже пôдъ днемъ 9. Цвѣтня 1861, Ч. 1485, и 23. Юлія 1863, Ч. 3450, высокіи розпоряженія строго соблюдати, а къ избѣженію всякихъ жалобъ на издаваемыхъ метрикальныхъ картахъ либо извѣстіяхъ жаданіи и полученіи правно призволеніи грошевіи надгороды всегда записовати. Отъ гр. кат. Митроп. Конс. Львôвъ, дня 13. Студня 1866. М. Куземскій в. р., Оффиціялъ.

***л)* О выказахъ щорочныхъ молодцѣвъ довжныхъ ставитися до войска:**

Ч. 3579. Въ справѣ выставленя ежегодныхъ выказôвъ зъ метрикъ рожденныхъ о молодцяхъ имѣючихъ ставитися до войска удѣлило Высокое ц. к. Намѣстничество рѣшеніемъ ôтъ 4. Юнія 1872, Ч. 16172, слѣдующое роспоряджене:

„Es wurde die Wahrnehmung gemacht, dass einige Pfarrämter in den jährlichen Auszügen aus den Tauf- und Geburts-Registern über die stellungspflichtigen Jünglinge 1. Altersclasse solche Jünglinge, welche mit ihren Eltern in einen anderen Bezirk übersiedelt sind, ausgelassen haben.

Nachdem diese Uebergehung den Bestimmungen des §. 11 der Instruction zur Ausführung des Wehr-Gesetzes vom 5. December 1868 (kundgemacht im L. G. und V. Blatt Jahrgang 1869, Stück 17 N. 35) zuwiderläuft und den übergangenen Jünglingen die Entziehung von der Stellungspflicht erleichtert, beehre ich mich, das hochw. Consistorium um die Anweisung der unterstehenden Pfarrämter zu ersuchen, bei Verfassung der erwähnten Ausweise die obbezogenen Vorschriften genau einzuhalten.“

О чômъ Всечестніи Душпастыри къ точному сообразованію завѣдомляютъ ся. Отъ гр. кат. Митрополитальнои Консисторіи. Львôвъ, дня 2. Юлія 1872. По повелінію Ихъ Высоко-Преосвященьства Киръ Митрополита. М. Малиновскій.

***м)* О втяганью до метрикъ перемѣны назвыска:**

Nr. 4902. Die hohe k. k. Statthalterei hat unterm 25. September 1859, Z. 39950, Folgendes anher eröffnet:

„Mit dem Erlasse des h. Ministeriums des Innern vom 28. August 1859, Z. 18129, ist der k. k. Statthalterei die im Einvernehmen mit dem h. Cultus-Ministerium getroffene Anordnung zugekommen, zufolge deren in Zukunft bewilligte Namensänderungen anmerkungsweise in die betreffenden Geburts-

oder Taufbücher einzutragen sind, zu welchem Behufe von dem Ministerium des Innern diejenige Landesstelle, in deren Verwaltungsgebiete der Impetrant im Geburts- oder Taufbuche eingetragen erscheint, beauftragt werden wird, im Wege des kirchlichen Obern des Matrikenführers die bezeichnete anmerkungsweise Eintragung zu veranlassen, was auch bezüglich vergangener Fälle von Amtswegen geschehen kann, falls sich Parteien wegen Anmerkung bereits genehmigter Namensänderungen in den Geburts- oder Taufbüchern unter Beibringung des Original-Bewilligungsdecretes an die erwähnte Landesstelle wenden sollten.

Im Grunde Decretes des h. Cultus-Ministeriums vom 14. September 1859, Z. 13353, wird das hochwürdige gr. k. Metropolitan-Consistorium von dieser an die politischen Landesbehörden ergangenen Anordnung mit dem Beifügen in Kenntniss gesetzt, dass dem auf die anmerkungsweise Eintragung bewilligter Namensänderungen in die Geburts- oder Taufbücher gerichteten Ansinnen der erwähnten Landesbehörden in jedem einzelnen Falle durch die geeignete an die Matrikenführung zu erlassende Weisung entsprochen werden wolle."

Hievon wird die ehrw. Curatgeistlichkeit dieser Erzdiöcese zur Beachtung bei vorkommenden Fällen in Kenntniss gesetzt. Vom gr. kath. Metropolitan-Consistorium. Lemberg, am 5. October 1859. Spiridion Dr. Litwinowicz, Bischof und Apost. Administrator.

***н)* О доповненью и исправленью книгъ метр. зъ повода легітимацін дѣтей неправого ложа:**

Ч. 6497. Львôвское ц. к. Намѣстничество краеве рѣшеніемъ изъ 30. Жовтня 1868, Ч. 53743, и Буковиньское ц. к. Правительство краеве рѣшеніемъ ôтъ 23. Вересня 1868, Ч. 10909, обнародовили роспорядженья дотычно исправленья и доповненья книгъ метрикальныхъ крещенія изъ повода легитимацін дѣтей неправого ложа, наступившои черезъ послѣдовавшое супружество ихъ родичей, — котрыхъ слѣдующое содержаніе:

„Das k. k. Ministerium des Innern hat zufolge Erlasses vom 12. September 1868, Z. 3649, im Einvernehmen mit dem Ministerium für Cultus und Unterricht, betreffend die Verhandlungen wegen Berichtigung der Geburtsbücher aus Anlass der durch die nachgefolgte Verehelichung der Eltern eingetretenen Legitimationen unehelicher Kinder, nachfolgende Anordnungen erlassen:

Nach dem Patente vom 16. October 1787 J. G. S., N. 733 nach dem §. 164 des a. b. Gb. und nach der mit Hofkanzlei-Decret vom 21. October 1813, Z. 16350, für die Geburtsbuchführer hinausgegebenen Instruction sind dieselben ermächtigt, den von der unverehelichten Mutter angegebenen unehelichen

Vater unter Beobachtung der dort vorgezeichneten Vorsichten in das Geburtsbuch einzutragen.

Das Gesetz macht keinen Unterschied, ob die Einschreibung des Namens des unehelichen Vaters bei der ersten Aufnahme des Geburtsactes oder später geschieht, im Gegentheile verordnet das Hofkanzlei-Decret vom 27. Juni 1835, Z. 16406, dass, wenn der uneheliche Vater des Kindes sich bei der Taufe oder später in das Taufbuch als solcher schriftlich eintragen will, ihm dies in Gegenwart des Seelsorgers und eines Zeugen jederzeit unweigerlich zu gestatten sei, wobei selbstverständlich die Beobachtung aller für Einschreibung des unehelichen Vaters in das Geburtsbuch vorgezeichneten Vorsichten nicht ausser Acht gelassen werden darf.

Es macht auch keinen Unterschied, wenn der als ausserehelicher Erzeuger des Kindes sich angebende Mann seither die Kindesmutter geheiratet hat, in welchem Falle die Legitimation des unehelich geborenen Kindes durch die nachher erfolgte Verehelichung seiner Eltern rechtlich begründet ist und in welchem Falle zur Ersichtlichmachung dieser Rechtsfolge es genügt, wenn im Geburtsbuche nach der vorausgegangenen Einschreibung des Vaters angemerkt wird, dass laut Trauungsbuches der Pfarre N., laut Eheregisters des Magistrates N., laut beigebrachten Trauungsscheines dto. u. dgl. die Eltern des Kindes am .... sich ehelich verbunden haben.

Ist der nachherige Gatte der Mutter des Kindes im Geburtsbuche ohnehin schon als der uneheliche Vater des letzteren eingetragen, so gestaltet die Sache sich noch einfacher und es genügt die Anmerkung der nachgefolgten Verehelichung in obiger Weise.

Hieraus folgt, dass in allen derlei zweifellosen Fällen die Dazwischenkunft der politischen Behörde nicht gesetzlich gefordert ist und dass derartige Anliegen der Parteien, wobei es sich nicht um eine Abänderung, sondern nur um Vervollständigung des Geburtsbuches durch Eintragung des unehelichen Kindesvaters und Anmerkung der später erfolgten Verehelichung der Eltern handelt, — füglich von dem Führer des Geburtsbuches für sich allein abgethan werden können. Es muss jedoch in jedem Falle einer späteren Eintragung des unehelichen Vaters in die Geburtsmatrikel dieser Umstand ersichtlich gemacht und die Sache so eingerichtet werden, dass erkennbar werde, was ursprünglich aufgenommen und was nachgetragen worden ist.

Die Amtshandlung der politischen Behörde hat nur dann Platz zu greifen, wenn über die Identität der Person oder sonstige für den Gegenstand wesentliche Fragen Zweifel rege werden."

О тыхъ высокихъ роспоряженіяхъ ВЧ. душпастыри для

сообразованіяся увѣдомляются. Отъ гр. кат. Митрополитальнои Консисторіи. Львôвъ, дня 19. Листопада 1868. Спиридонъ в. р., Митрополитъ.

о) Коли метрика скôнчилась и нову робити треба, то даеся еи до уряда повѣтового (ц. к. староства), котрый предложену книгу шнуркомъ перешивае, кôнцѣ шнурка припечатуе и затверджае, кôлько картокъ книга обнимае. Если бы печать або шнурокъ зопсувся, згорѣвъ або вылетѣвъ, треба заразъ ôтнестися до староства.

п) Въ метрицѣ не вôльно ничь перемѣняти, мазати або шкробати; всяки перемѣны може тôлько высша власть позволити.

р) Метрики треба чисто тримати и на безпечнôмъ мѣстци ховати.

§. 295.

Благословеніе жены родившои

есть красный и похвальный, однакожь не приказаный звычай. Намѣряеся тымъ подяковати Богу за счасливе роджене, жертвовати Богу новонароджену дитину и пригадати матери еи обовязокъ, тую дитину для Бога выховувати. Обрядъ показуе требникъ на л. 6.—8. Не належитъ благословити жену родившу незаконно, ани жену жіючу въ цивильнôмъ супружествѣ ведля высше наведеного (§. 294., 11.) рѣшенія.

§. 296.

Обовязки душпастыря зо взгляду на бабы (акушерки).

Понеже они часто въ потребѣ крестити довжни, для того поставила ихъ Церковь пôдъ особлившій надзôръ душпастыря, при чôмъ и правительство отвѣтни законы выдало, котри точно заховати належитъ.

За акушерку не повинна пріймоватися особа, котра къ тому не есть уповажнена и коли въ якôмъ мѣстци службу приняти хоче, повинна у душпастыря явитися и ôтъ него потрѣбни поученія приняти. Перемыска Консисторія приказуе пôдъ днемъ 12. Чевრня 1818, ч. 1077, на основѣ рѣшенія краевого Правительства зъ дня 29. Цвѣтня 1818, ч. 19823, щобы акушерки передъ парохомъ испытъ здавали.

Тіи поученія ôтносятся: *α*) До еи захованья въ обще; *β*) до удѣляньа крещенія въ потребѣ; *γ*) до способа, якъ мае заховатися при умираючихъ.

До *α*) треба еи напôмнути, щобы свою службу совѣстно выповняла и всегда була на услуги готова, щобы передъ кождымъ дѣломъ Бога о помôчь просила, не робила рôжницѣ межи бѣдными и богатыми; дальше щобы заховала тайну о всѣмъ, що до ей занятія ôтносится, або що при той случайности довѣдалася, потôмъ щобы въ своихъ бесѣдахъ и цѣлôмъ захованю приличнôсть заховала и николи не уживала яки средства забобонни.

До *β*) належитъ еи точно научити форму крещенія и приказати, щобы въ разѣ потребы николи инну матерію не уживала, тôлько воду, и щобы при тôмъ мала намѣреніе робити, що Церковь приказуе. Дальше, щобы не важилася крестити, тôлько въ потребѣ, т. е. небезпеченьствѣ смерти. Въ тôмъ взглядѣ треба еи такожь поучити о выпадкахъ, коли пôдъ условіемъ крестится.

До *γ*) если бы мати тяжко занедужала, то повинна призвати священика, а съ недужною возбудити по можности актъ вѣры, надѣи, любви и жалю, и заховати ся такъ, якъ при умираючихъ заховатися належитъ.

§. 297.

Воведеніе жены родившои до Церкви.

По примѣру старого Завѣта приходитъ жена родивша въ 40 день по родженью до Церкви и приноситъ роджену дитину, щобы еи Богу жертвовати. До сего часу уважаеся нечистою, и заховуеся въ нашôмъ народѣ звычай, що зъ дому нигде не выходитъ. Коли въ означенôмъ часѣ прійде до Церкви, стае въ притворѣ Церкви, а священикъ „взявши Епитрахіль выходитъ съ служачимъ несучимъ свячену воду до неи, колѣна преклонившои, и читае надъ нею молитвы приписани въ требнику (к. 23., 24.), заховуючи всё, що тамъ приказане“. Отъ того часу она есть очищена и може до св. Таинъ приступовати.

Додатокъ.

Выпадки съ дѣтьми невѣрныхъ и жидôвъ.

1. Если дитина жидôвска есть въ небезпеченьствѣ смерти, чи можна еи крестити противъ воли родичей? Можна ведля права церковного, бо родичи тутъ тратятъ право стояти еи на перепонѣ до осягненья добра, котре бы она певно желала осягнути, еслибы могла свое желанье выразити, а при тôмъ нема небезпеченьства Тайну обезчестити, бо нема ніякои надѣи, що дитина выздоровѣе.

2. Дитина невѣрна хоче креститися, но родичи спротивляются? — Пôсля права австрійского ажь тогди, коли мае 14 лѣтъ.

3. Родичи католики оголосилися безконфессійными або жидами, чи можна ихъ дѣти противъ ихъ волѣ крестити? Такъ якъ въ выпадку попереднôмъ.

4. Одна сторона жидôвскихъ супругôвъ позваляе крестити дитину, друга нѣ, що робити? Если отецъ хоче, то согласитися.

5. Дитина жидôвска (н. пр. выкинена) прійшла правнымъ способомъ пôдъ власть християнина, чи можна еи крестити? Можна, бо той опѣкунъ заступае мѣстце отця и забезпечае христіяньске выхованье дитины.

6. Жидôвка еще не замужна, но беременна желае креститися; еще передъ полученьемъ Т. крещенія родитъ дитя и тяжко занедужавши проситъ, щобы и еи и дитя окрестити; що робити? — Уважати, кто тую дитину возьме до себе; если христіянинъ, то окрестити, — если жидъ, то нѣ, бо Т. кр. була бы зневажена.

II. Членъ.

Тайна Миропомазанія.

§. 298.

Понятіе.

Есть Тайна, въ котрôй чоловѣкъ крещеный миромъ и Духомъ св. покрѣпляеся, щобы вѣру свою твердо исповѣдавъ и ведля неи живъ. Миропом. называеся такожь печать, совершеніе, зъ чого показуеся его тѣсна звязь съ Т. Крещенія, понеже въ Мироп. совершаеся тое, що въ Т. Крещенія зачалося; въ Мироп. стаеся крещеный совершенымъ христіяниномъ. Въ Крещенію родится чоловѣкъ до нового житья, а въ Миропомазанію стаеся мужомъ совершенымъ „отлагающимъ вся дитинная“ (І. Кор. 13., 11.), для того якъ въ тѣлеснôмъ житью рождество розличаеся ôтъ возраста, такъ само розличаеся Крещеніе ôтъ Миропомазанія.

§. 299.

Матерія и форма.

Отдалена матерія Т. Миропомазанія есть св. миро, т. е. родъ олѣю состоячій зъ оливы и бальсаму, и пôсля приписа греч. Церкви зъ 33 розличныхъ вонныхъ частей, при чôмъ однакожь по приказу Синода Замостского „треба уважати, щобы найбôльша часть св. мира состояла зъ оливы съ бальсамомъ змѣшанои“. (Tit. III., §. 2., ст. 82.)

Тая матерія дуже добре ôтповѣдае значеню св. Т. Миропомазанія, бо „олива есть масна и скоро розливаеся по тѣлѣ, чимъ повноту благодати божои найлучше представляе, котра черезъ Духа св. зливаеся на всѣхъ“. Такожь означае олива дуже добре благодать удѣляему въ св. Т. Миропомазанія, т. е. покрѣпленіе, бо якъ колись атлеты помазовалися оливою, коли ставали до борбы, такъ и тутъ помазуеся крещеный чоловѣкъ до борбы съ непріятелями душевного спасенія. Въ прочôмъ якъ олива до тѣла входитъ, такъ и благодать Духа св. проникае душу, для того олива есть тутъ цѣлкомъ отвѣтна.

Но и бальсамъ при тôмъ употребляемый есть дуже отвѣтный знакъ Т. Миропомазанія; бо якъ бальсамъ есть благовонный, такъ и чоловѣкъ довженъ ôтъ себе росширяти благовоніе добродѣтелей. Дальше мае бальсамъ силу, що заховуе ôтъ гнилизны тѣла нимъ помазани; такъ само и благодать удѣлена въ Т. Миропомазанія заховуе чоловѣка ôтъ гнилизны грѣха. Щобы тое еще лѣпше представити, причиняе греческа Церковь еще 33 инни благовонія, котри на винѣ суть варени.

Миро посвячае Епископъ въ великій Четверъ, и не можна го довше, тôлько черезъ оденъ рôкъ уживати, на другій рôкъ тôлько за позволеньемъ Папы. „Миро получаютъ парохи або сами або посредствомъ декана ôтъ Епископа, и коли го получатъ, не смѣютъ старе уживати; но его останки на чистôмъ камени спалити, а попелъ кинути на призначене къ тому мѣстце.“ (Син. Зам. tit. III., §. 2., ст. 83.) „Понеже св. Миро по благословенію не есть поединчій, простый олѣй, но помазанье Христово и знакъ ласки Духа святого, якъ каже св. Кирилъ Іерус., для того треба выстерѣгатися, щобы го якимъ ни будь способомъ не зневажити, ани не тримати го въ деревянôмъ, глинянôмъ або мосяжнôмъ, но въ серебрянôмъ або циновôмъ сосудѣ и то на приличнôмъ мѣстци въ Церкви, николи въ домахъ приватныхъ. Кто бы противо дѣлавъ, пôдпадае карамъ ôтъ воли Епископа залежачимъ.“ (Син. Зам. тамже.)

Близша матерія Т. М. есть помазанье на чолѣ, очахъ носѣ, устахъ, ушахъ, грудяхъ, ногахъ и рукахъ. Помазуеся великимъ пальцемъ правои руки крестообразно. Чимъ иннымъ якъ пальцемъ помазовати невôльно. На рукахъ помазуеся долонь. Помазовати треба на всѣхъ частяхъ, бо всѣ представляютъ змыслы чоловѣка, котри маютъ боротися съ искушеніями до грѣха; въ видѣ креста, бо крестъ есть защита християнина.

Форма Т. М. суть слова: „Печать дара Духа святаго, аминь“, котри такъ треба поволи вымавляти, щобы пôдчасъ того скôнчити помазованье на всѣхъ згаданыхъ частяхъ. Въ давныхъ требникахъ находилася форма: „Печать и даръ Духа святаго“, котру Синодъ Зам. (tit. III., §. 2., ст. 83.) знѣсъ и высше наведену уживати приказавъ.

§. 300.

Служитель.

Щобы сей вопросъ справедливо рѣшити, треба розрôжнити порядочни и надпорядочни случаи и практику поодинокихъ Церквей. Певно есть, що посвяченье мира исключно до Епископôвъ належитъ на пôдставѣ рѣшеній многихъ Соборôвъ и Престола Апостольского, такъ що миро ôтъ пресвитера посвячене есть нездале. Инакше рѣчь маеся съ удѣляньемъ Т. Миропомазанья. Порядочно належало то до Епископа, котрый если при крещенію не бувъ, самъ миропомазовавъ, якъ зъ многихъ свѣдоцтвъ старожитности христіяньскои показуеся. Такъ пише въ тôмъ взглядѣ св. Кипріанъ: „Quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in Ecclesia non baptisantur, praepositis Ecclesiae offerantur, ut per nostram orationem et manus impositionem Spiritum S. consequantur, et signaculo divino consignentur". **То само посвѣдчае св. Амврозій, св. Іеронимъ, для того св. Августинъ называе тое право Епископôвъ** „antiquum ab Apostolis traditum morem". — **Но певно есть также, що въ надпорядочныхъ выпадкахъ Епископы приказовали пресвитерамъ удѣляти Т. Миропомазанія, особливо тымъ людямъ, котри ôтъ Епископа були вправдѣ окрещени но не миропомазани, опанованымъ ôтъ злого духа, и всѣмъ тымъ, котри въ ереси або расколѣ окрещени приходили до Церкви катол. и тяжко занедужали, такъ що була обава, щобы не умерли передъ принятіемъ Т. Миропомазанія. Соборъ Аравсиканьскій каже:** „Haereticos in mortis discrimine positos, si catholici esse desiderant, et si desit Eppus, a Presbytero cum chrismatis benedictione consignari placet". **То тычилося Церкви западнои.**

Въ греческôй же Церкви бувъ ôтъ давна звычай, що пресвитеры тыхъ, котрыхъ крестили, такожь и миропомазали, на котрый звычай ôткликуеся Фотій въ своѣмъ окружнôмъ посланію, що певно не мôгъ бы бувъ здѣлати въ такôмъ письмѣ, если бы то була неправда. Вѣроятно Церковь вост. повѣряла ôтъ перших вѣкôвъ той до Епископôвъ належачій чинъ пресвитерамъ, о чôмъ здаются говорити Конституціи апостольски, где пишутъ о порядку обрядôвъ при крещенію: „Episcope aut Presbyter, unges prius baptizandum oleo sancto, deinde baptizabis aqua, et tandem signabis unguento"; **а Синодъ Барцилоньскій каже:** „Statutum est, ut quum chrisma presbyteris dioecesanis pro neophytis confirmandis datur, nihil pro liquoris pretio accipiatur". **Въ прочôмъ и Папы позваляли Пресвитерамъ въ надзвычайныхъ случаяхъ удѣляти Т. Миропомазанія; такъ пише П. Григорій В. въ листѣ до Пресвитерôвъ Сардиніи, котрымъ въ иннôмъ листѣ заказавъ миропомазати такъ:** „Pervenit quoque ad nos, quosdam scandalizatos fuisse, quod presbyteris chrismate tangere in fronte eos, qui baptizati sunt, prohibuimus. Et nos quidem secundum usum veterem Eccae nostrae fecimus; sed si omnino hac de re aliqui contristantur, ubi Eppi desunt, ut presbyteri etiam in frontibus baptizatos chrismate tangere debeant, concedimus". **Инни Папы позвалили пресвитерамъ лат. обряда такожь миропомазати, особливо тамъ, где Епископôвъ не было, такъ на миссіяхъ. — Зъ того всего слѣдуе, що Епископы суть порядочни, а пресвитеры надпорядочни служителѣ Т. Миропомазанія. Наша Церковь задержала звычай Церкви восточнои, що пресвитери миропомазуютъ, якъ каже Синодъ Замостскій: „Тайна Миропомазанія ôтъ Христа Господа постановлена, котру въ восточнôй Церкви правомъ надпорядочнымъ, и порученою ôтъ Епископа властію и розрѣшеніемъ Престола Апостольского парохи заразъ по крещенію удѣляти звыкли".**

§. 301.

Кто пріймае Т. Миропомазанія.

Хотяй Т. Мир. до спасенія не есть необходимо потрѣбна, то однакожь никто не повиненъ еи безъ важнои причины залишати, понеже кождому чоловѣкови потрѣбна есть ласка, яку Т. Миропомазанія удѣляе. Бо якъ природа желае, щобы всѣ котри ся родятъ, дозрѣвали, хотяй то не всегда осягае, такъ само желае и Церковь свята, щобы всѣ крещени въ христіяньствѣ доспѣвали, къ чому Т. Мир. есть дуже потрѣбна и пожиточна, для того никто не повиненъ безъ неи остати.

Т. Мир. може пріймовати кождый крещеный чоловѣкъ, и пôсля практики нашои Церкви опертои на давнôмъ звычаю удѣляеся заразъ по крещенію.

Приготовленье есть у дѣтей не можливе; если же дорослый чоловѣкъ Т. мир. пріймае, то повиненъ: *α*) Выучитися правды вѣры христіяньскои; *β*) очистити свою совѣсть сповѣдію, коли не разомъ съ крещеніемъ тую Тайну пріймае; *γ*) упражнятися въ молитвѣ и добрыхъ дѣлахъ; *δ*) ôтъ пôвночи бути натще для почтенія сѣй св. Тайнѣ довжного.

При Т. Миропомазанья, если осôбно удѣляеся, суть такожь воспріемники, котрыхъ тычится всё, що о воспріемникахъ при Крещенію было сказане.

Обрядъ Т. Мир. точно опредѣленъ въ Требнику епархіяльнôмъ.

„Если бы случилося, що для важныхъ причинъ священникъ рускій дитину латиньского обряда родичей креститъ, то нехай не важится тôйже и Т. Миропомазанія удѣляти, пôдъ карою суспензіи ôтъ священнодѣйствій и инными карами ôтъ Епископа залежачими." (Concordia C. a.)

III. Членъ.

Св. Тайна Евхаристіи.

§. 302.

Значенье и дѣйствія.

Духовне житье, котре намъ въ Т. Крещенія удѣляеся, а въ Т. Миропомазанья покрѣпляеся, утримуе и поживляе св. Т. Евхаристіи; сія св. Тайна есть поживленье для душевного житья. Що хлѣбъ и напôй для тѣла, то есть св. Т. Евх. въ много совершеннѣйшôй степени для его души. Кажеся: „въ совершеннѣйшôй степени", понеже тая св. Тайна не переходитъ якъ хлѣбъ и напôй въ наше естество, но противно мы въ певнôмъ значеню слова перемѣняемъ ся въ его естество.

Многократни суть дѣйствія св. Т. Евхаристіи, такъ: 1. Св. Евх. утримуе намъ духовне житье, понеже захороняе насъ ôтъ смерти душевнои, походячои зъ грѣха. Грѣхъ есть смертію для души, передъ котрою душу такъ само можна хоронити, якъ тѣло передъ смертію тѣлесною. Тѣло хоронится передъ смертію двоякимъ способомъ, тымъ що ся го внутренно поживленьемъ и лѣками скрѣпляе, и щося го хоронитъ ôтъ внѣшныхъ припадкôвъ. Тожь само дѣеся въ св. Т. Евх. для души, бо найперше она скрѣпляеся ласкою Духа св., а потôмъ св. Евх. силою своею проганяе ôтъ чоловѣка всѣ напасти непріятелѣвъ спасенія.

Но Евхаристія исцѣляе такожь недуги души чоловѣка, понеже она ôтпущае простительни грѣхи, котри ослабляютъ душу чоловѣка, подôбно якъ физични силы чоловѣка щоденно природнымъ горячомъ ослаблени поживленьемъ покрѣпляются.

2. Св. Евхаристія покрѣпляе наше духовне житье, понеже помнажае освящаюçу благодать, и подае такожь инни ласки; заохочае чоловѣка, щобы охотно и неустрашимо ишовъ на дорозѣ добродѣтелей, и защепляе въ нѣмъ добродѣтели.

3. Св. Т. Евх. провадитъ наше житье духовне до совершеньства, понеже если благодать и истинна черезъ Христа прійшла, то приходитъ она и до души чоловѣка, если достойно приймае Тѣло и Кровь того, що сказавъ: Ядый мою плотъ и піяй мою кровь во мнѣ пребываетъ, и азъ въ немъ". — Дальше соединяе насъ съ Христомъ, а посередно и съ цѣлою невидимою Церквою. Сама же черезъ себе содержитъ тая св. Тайна нашу найбôльшу славу, понеже писано есть: „Ядый мою плоть и піяй мою кровь, имать животъ вѣчный, и азъ воскрешу его во послѣднїй день".

Для тыхъ важныхъ дѣйствій есть св. Т. Евх. средоточіемъ дѣланья священика, для того перши христіяне перебували въ ученію Апостолôвъ, въ ломленію хлѣба и въ молитвѣ.

Тому то и душпастырь повиненъ старатися, щобы вѣрніи часто и достойно приступали до св. Т. Евхаристіи.

Св. Т. Евх. есть пôсля науки Церкви Тайна и Жертва нового Завѣта. О св. Евхаристіи яко жертвѣ була вже бесѣда, для того тутъ будемо говорити о нѣй яко Тайнѣ; а понеже всё, що ôтносится до матеріи, формы и служителя сеи св. Тайны, вже въ росправѣ о літургіи сказано, для того тутъ буде бесѣда лише о тôмъ, кто може св. Т. Евхаристіи пріймати.

§. 303.

Кто може и повиненъ св. Т. Евхаристіи пріймати?

I. Кождый христіянинъ находячійся въ станѣ ласки освящаючои може св. Т. Евхаристіи пріймати. Зо взгляду однакожь на велике почтеніе, яке сѣй св. Тайнѣ належится, постановила Церковь св. слѣдуючи изнятія:

α) Дѣти ажь тогди можна до Причастія припущати, коли прійшли до пôзнанья розума. Въ восточнôй Церкви бувъ звычай дѣти заразъ по крещенію причащати, що Соборъ Зам. заказавъ, и выразно приказавъ, дѣти ажь тогди до Причастія припущати, коли они належито выучени будутъ въ состояніи пôзнати и розрôжнити тѣло Христово ôтъ иннои стравы. (Tit. III. §. 3., p. 85.)

β) То само тычится и людей дурноватыхъ и глухонѣмыхъ; если же глухонѣмый есть и слѣпый, то не можна го причащати, бо ôнъ не може розрôжнити Евхаристію ôтъ звычайнои стравы.

γ) Божевôльныхъ тôлько тогди можна причащати, коли маютъ ясни хвилѣ. Если ажь въ пôзнѣйшихъ лѣтахъ розумъ стратили, а передше по христіяньски жили, то можна ихъ въ тяжкôй недузѣ причащати, хотьбы не були притомни, если тôлько нема небезпеченьства зневаженья св. Т. Евхаристіи.

II. Обовязанъ пріймати св. Т. Евхар. кождый чоловѣкъ: А) Хоть разъ въ рôкъ въ часѣ пасхальнôмъ; В) въ тяжкôй недузѣ; Г) пôдвержени тяжкимъ покусамъ.

А) О пасхальнôмъ причастію. Пôсля церковныхъ приписôвъ обовязанъ кождый чоловѣкъ коло Великодня въ часѣ пасхальнôмъ сповѣдатися и причащатися. Пôдъ часомъ пасхальнымъ розумѣеся пôсля буллѣ П. Евгенія IV. „Fide digna" часъ ôтъ Цвѣтоносной Недѣли до Н. Ѳоминои; но мѣстцевый звычай розтягае той часъ ôтъ Средопостья, т. е. Середы 4. Недѣли В. Поста ажь до Вознесенія. Для точного поясненья сего закона приписано:

1. Причастіе пасхальне повиненъ бы кождый Христіянинъ въ власнôй своѣй Церкви, т. е. до котрои нале-

житъ, ôтправити; однакожь звычай и тутъ много змѣнивъ, такъ що теперь Церковь терпитъ, хоть ктось и въ иннôй Церкви сей обовязокъ выповнитъ.

2. Волоцюги обовязани тамъ причащатися, где случайно находятся, бо они правдивого помешканья не маютъ.

3. Сѣй заповѣди не задосыть учиняе чоловѣкъ, котрый причащаеся недостойно, понеже П. Инокентій XI. отвергъ противне мнѣніе, а Церковь вымагае причащеніе достойне и спасительне памятаючи на слова: „Да испытуетъ убо себе человѣкъ, и тако отъ хлѣба сего да ясть, и отъ чаши да піетъ".

4. Если кто причащаеся передъ роспочатьемъ часу пасхального, обовязанъ пôдъ тяжкимъ грѣхомъ на ново въ часѣ пасх. причащатися.

4. Кто залишитъ причастіе пасхальне, повиненъ чимъ скорше сей обовязокъ выповнити не чекаючи на нову пасху; понеже тая заповѣдь не есть строго до дня привязана, якъ на пр. пôстъ, слуханье службы божои, — но содержитъ въ собѣ властиво двѣ заповѣди: причащатися хотъ разъ въ рôкъ, и причащатися въ часѣ пасхальнôмъ; для того кто залишивъ одно, обовязанъ хоть друге выповнити.

6. Кто предвидитъ, що за для далекои подорожи або иннои причины не буде мôгъ тую заповѣдь выповнити, въ своѣмъ часѣ, обовязанъ сѣй заповѣди скорше задосыть учинити.

7. Священикъ не може загально позволити всѣмъ своимъ парохіянамъ, щобы где будь причащалися, но може тое позволити поодинокимъ лицямъ.

Щобы всѣ прихожане въ часѣ пасхальнôмъ причащалися, повиненъ душпастырь: *α*) Мати списъ всѣхъ до сповѣди и причастія обовязаныхъ; *β*) передъ роспочатьемъ пасхальнои сповѣди оголосити дотычну заповѣдь церковну, и всё до еи выповненья потрѣбне пояснити; *γ*) потягати по можности до отвѣчательности кождого, кто сѣй довжности не задосыть учинивъ; *δ*) нерадивыхъ въ тôмъ взглядѣ упоминати; *ε*) противъ непослушныхъ пôсля приписôвъ церковныхъ собѣ поступати, накладаючи на нихъ приписани на переступникôвъ сеи заповѣди кары церковни.

Тіи кары суть: ***а)*** Не можна ихъ припустити до жадного дѣйства церковного, н. пр. кумôвства, братства и пр.; ***в)*** ôтмовити имъ церковне погребеніе. Въ важнѣйшихъ выпадкахъ порадно есть ôтнестися до Епископа.

В) О напутіи.

Кождый тяжко недужный чоловѣкъ обовязанъ пôдъ тяжкимъ грѣхомъ сповѣдатися и причащатися; ôтъ сеи довжности вôльни суть лише люде не маючи еще повного уживанья розума. Причастіе въ тяжкôй недузѣ называеся напутіе живота вѣчного, понеже св. Евхаристія мае чоловѣка запровадити до жизни вѣчнои.

Тутъ належитъ спôмнути за три важнѣйши выпадки:

Чи чоловѣкъ, котрый пару дней передъ недугою причащався, може и довженъ теперь занедужавши пріймовати Т. Евх. яко напутіе? Може; въ тôмъ соглашаются всѣ богословы, но чи довженъ, мнѣнія росходятся. Одни кажутъ, що его недавне причастіе може вже уважатися за приготовленье на смерть, понеже ôнъ тогди вже хоть початково бувъ слабый; — инни кажутъ противно, понеже заповѣдь ажь тогди обовязуе, коли слабôсть дѣйстно настала. И се послѣдне мнѣніе есть вѣроятнѣйше, для того пôсля него заховатися треба.

2. Чи той, кто рано еще цѣлкомъ здоровый причащався, може и довженъ, если по полудни тяжко занедужае, св. Евх. яко напутіе пріймовати? Тутъ мнѣнія росходятся: Одни кажутъ, що ани не може ани не довженъ; други утверджаютъ, що може и довженъ; инни знову кажутъ, що може, но не есть обовязанъ. П. Венедиктъ XIV. уважае всѣ три мнѣнія яко употребляеми; св. Альфонсъ припущае, що въ наглыхъ выпадкахъ може причащатися, но въ звычайныхъ слабостяхъ нѣ. Се мнѣніе здаеся бути найотвѣтнѣйше.

3. Чи можна напутіе удѣлити чоловѣкови, котрый вже не есть натще? Можна наветъ тогди, коли слабый въ тôй слабости вже разъ причащався.

Слабыхъ св. Т. Евхаристіи заосмотрювати есть право парохіяльне, для того не може никто инный тôлько парохъ або сотрудникъ до слабыхъ съ св. Тайнами ходити, всякій инный священикъ, чи мірскій чи монахъ, може тое тôлько за вѣдомостію пароха робити. Въ потребѣ може и обовязанъ кождый священикъ причащати слабыхъ.

Кому удѣляеся напутіе? Всѣмъ кающимся, но треба уважати, що невôльно удѣлити св. Т. Евх.: 1. Людямъ недостойнымъ, якъ: жіючимъ на вѣру, общеявнымъ грѣшникамъ, именно зъ Церкви выключенымъ; — доки они всѣ щиро не роскаются и въ Сповѣди не очистятся ôтъ грѣхôвъ. 2. Дѣтямъ, котри еще не маютъ пôзнанья розума. 3. Людямъ на розумѣ слабымъ (божевôльнымъ, мелянхоликамъ и пр.); такимъ котри неустанно кашляютъ, або вонѣтуютъ, щобы св. Т. не зневажити. Такихъ людей треба поучити, щобы они духовно желали приняти Христа. Если кто неустанно кровію плюе або вонѣтуе, або если жолудокъ мае такъ зопсутый, що всѣ стравы зъ него нестравлени выходятъ, то треба чекати, чи слабôсть не мине на якій часъ, тогди бы можна го причащати. Въ сомнѣнію, чи слабôсть устала, даеся слабому кусникъ хлѣба або воды, и

если тое затримае, можна го причащати. Если бы недужный заразъ по причастію звонѣтовався, и еще бы видно було св. дары, то треба всё зôбрати до чистои воды, спалити на горячôмъ камени, а попёлъ кинути на свое мѣстце. То само треба зробити, если бы въ короткôмъ часѣ по причастію зачавъ сильно плюти або вонѣтовати, хотяйбы частиць не можна була спостеречи. Такъ само коли бы умеръ пôдчасъ причастія, и частка бы му въ устахъ остала. 4. Слабыхъ не маючихъ притомности не можна въ тôмъ станѣ причащати, хиба если передъ тымъ побожно жили, и не ма небезпеченьства зневаженья св. Таинъ. 5. Дурноватыхъ и глухонѣмыхъ можна въ слабости причащати, если св. Евх. ôтъ иннои стравы рôзрôжнити могутъ. 6. Недужныхъ на падавицю (епилепсію) не можна причащати, коли ихъ слабôсть пôрве.

Дотычно обряда при удѣляню напутія приписано, щобы священикъ одѣявся въ епитрахіль заосмотреный мѣстцемъ для св. Таинъ и фелонъ, взявъ до осôбного сосудця св. Тайны, крестъ до рукъ, передъ нимъ иде слуга церковный съ звôнкомъ и свѣтломъ. Соборъ Замостскій приписуе: „Кôлько разъ св. Т. Евхаристіи до недужного нести выпаде, треба, если дôмъ недужного ôтъ Церкви не далеко есть ôтдаленый, ôтнести св. Тайны явно въ св. ризахъ, и съ запалеными свѣчами. Если же дôмъ слабого дальше есть ôтдаленый ôтъ мѣстця, где Церковь парохіяльна положена, позваляемъ парохамъ нести св. Евхаристію тайно въ приличнôмъ сосудци зъ срѣбра або цины исключно къ тому ужитку призначенôмъ, но при тôмъ повинни при собѣ мати свѣчки и епитрахіль, котри при удѣляню св. Таинъ довжни употребляти“. (Tit. III., §. 3., p. 86.)

Примѣчаніе. 1. Если прійде до причастія чоловѣкъ негôдный, о чôмъ священикъ вправдѣ знае, но тôлько зо сповѣди або иннымъ тайнымъ способомъ, не може ему заперечити св. Тайны.

2. Рускій священикъ не може латинникôвъ причащати, тôлько въ потребѣ и взаимно. Въ тôмъ взгладѣ приписуе конкордіа: „Если кто заслабне, а не ма священика его обряда, щобы го запричащавъ, може му и священикъ инного обряда силою апостольского позволенья св. напутіе удѣлити, т. е. латинника може рускій священикъ въ квашенôмъ а русина латиньскій священикъ въ опрѣсночнôмъ запричащати“. (C. d.)

Г) Люде пôдвержени тяжкимъ покусамъ. Понеже св. Т. Евхаристіи того, кто еи достойно пріймае, передъ грѣхами ухороняе, для того потрѣбне есть приступованье до тои св. Тайны для чоловѣка пôдверженого тяжкимъ покусамъ. Тому то желае св. Церковь, щобы вѣрни часто приступали до св. Т. Евх., и свою душу сею ангельскою стравою покрѣпляли. То показуеся зъ премногихъ мѣстць письмъ св. Отцёвъ,

котри н. пр. четверте прошеніе: „Хлѣбъ нашъ . . .“ розумѣютъ о св. Т. Евхаристіи. Такъ Кирилъ Іерус.: „Той св. хлѣбъ есть естественный“, бо ôнъ ôтносится до естества души; ôнъ удѣляеся для блага души и тѣла. Слово „днесь“ означае „щоденно“. Св. Августинъ: „Хлѣбъ . . . днесь твою Евхаристію, щоденне поживленье дай намъ днесь“; св. Амврозій: „Если то есть хлѣбъ щоденный, для чого не пріймаемъ го щоденно, но чекаемъ, ажь доки рôкъ не мине?“ Такъ само кажутъ многи Соборы.

Для того повинни душпастырѣ напоминати вѣрныхъ, щобы часто приступали до св. Т. Евхаристіи, и зъ неи черпали поживленье и покрѣпленье для житья душевного.

Выключени суть ôтъ причастія:

а) Люде не належачи до общества церковного, такъ: выключени, запрещени.

в) Общеявно недостойни: публични грѣшники, наложники, лихварѣ, чарôвники, богохульцѣ и инни люде сего рода. — Общеявнôсть есть двояка: правна и фактична, если черезъ вырокъ судіи есть потверджена, або сама всѣмъ знаема. Тыхъ людей не можна такъ довго до причастія припустити, доки щиро не покаются и згôршенье не залагодятъ. Треба ихъ про тое найперше напôмнути, щобы покаялися, бо не будутъ до Причастія припущени. Если же тôлько самъ священикъ знае о грѣсѣ, и то або зъ сповѣди або иннымъ способомъ, то може го тайно напôмнути, но коли прійде до причастія, не може му тоежь заперечити. — Тожь само николи не вôльно тôлько на видъ причащати, — н. пр. дати му до устъ суху ложицю, — бо то бувъ бы обманъ, котрый николи не може бути позволеный. Если священикъ закаже при сповѣди кающомуся ити до Причастія, а ôнъ прійде, то треба го причащати.

г) Не вôльно причащати людей не маючихъ ніякихъ вѣдомостей религійныхъ.

д) Умершимъ св. Евх. до гроба давати на знакъ, що они въ обществѣ Церкви умерли, многими соборами заказано, — было одже колись въ уживаню.

§. 304.

Приготовленье на принятіе св. Т. Евхаристіи.

Спасительни слѣдства св. Т. Евхаристіи зависятъ ôтъ того, якъ чоловѣкъ на принятіе сеи св. Тайны приготовится и якъ по Причастію заховуеся. Приготовити повиненъ ôнъ въ своѣй души достойне мѣстце для принятія источника благъ, а потôмъ подяковати Богу за его ласку; для того душпастырь повиненъ съ всею старанностію вѣрныхъ до сихъ обовязкôвъ напоминати и въ нихъ поучати.

Що приготовленье есть истинно потрѣбне, доказуе примѣръ бож. Спасителя, котрый не перше удѣливъ своимъ ученикамъ св. Тайны, ажь коли имъ умывъ ноги на знакъ, що тôлько съ чистымъ серцемъ годится приступати до принятія сихъ св. Таинъ; дальше для того, щобы вѣрни пôзнали, яко той чоловѣкъ, котрый достойно пріймае св. Тайны, многи ласки получае, противно же недостойно до нихъ приступаючій самъ ся осуждае. Всё бо добре мае таку природу, що въ своѣмъ часѣ ужите приноситъ користь, но коли го кто въ не своѣмъ часѣ або неналежито уживае, ему шкодитъ: такъ само приноситъ и св. Т. Евх. недостойно принята упадокъ, зопсутье и погибель для души чоловѣка. Такъ подававъ Богъ Израилтянамъ посредствомъ скиніи завѣта премного добродѣйства, Филистинôвъ же посредствомъ неи погубивъ; такъ само покрѣпляютъ стравы тѣло чоловѣка, коли ихъ бере до здорового жолудка; противно же въ зопсутôмъ жолудку стаются причиною многихъ недугъ. — Такъ дѣеся и съ Тайною св. Евхаристіи: коли еи пріймаеся до чистого серця, приноситъ спокôй души, въ противнôмъ разѣ неспокôй и несчастье. И цѣлкомъ природно; бо если въ загалѣ не годится до якого св. дѣла приступати негôдно, то тымъ меньше до сеи св. Тайны; для того св. Апостолъ пише: „Да испытуетъ себе человѣкъ, и тако отъ хлѣба сего да ястъ, и отъ чаши да піетъ“.

Приготовленье до св. Т. Евх. есть двояке: I. Приготовленье души; II. приготовленье тѣла.

I. Приготовленье души вымагае:

α) Щобы бути вôльнымъ ôтъ тяжкого грѣха, бо кто въ станѣ тяжкого грѣха Т. Евх. пріймае, допущаеся ошуканьства, бо причастіемъ посвѣдчае, якобы ôнъ съ Христомъ соединився, що есть неможливе, бо Христосъ не може съ Беліяломъ на однôмъ мѣстци перебувати; тымъ же тяжко грѣшитъ. Для того никто обтяженый смертнымъ грѣхомъ не може причащатися.

Кто безъ дуже важнои потребы находячися въ тяжкôмъ грѣсѣ не сповѣдаеся, тôлько возбудивши въ собѣ жаль причащаеся, тяжко грѣшитъ, съ изнятіемъ слѣдуючихъ випадкôвъ: 1. Если бы не мôгъ непричащатися безъ утраты чести; 2. если тôлько сомнѣваеся, чи допустився тяжкого грѣха, бо таки грѣхи не суть потребною матеріею сповѣди; 3. если кто по сповѣди пригадуе собѣ тяжкій грѣхъ, на котрый при совѣстнôмъ приготовленю до сповѣди забувъ; бо той грѣхъ оставъ му разомъ съ инными невѣдомыми грѣхами ôтпущеный. Однакожь для заспокоенья совѣсти порадно есть, если можливе, еще разъ сповѣдатися.

β) Бути вôльнымъ ôтъ всякои непріязни и мати

спокôй со всѣми людьми, по словамъ Спасителя: „Коли принесешъ жертву Господеви, а пригадаешъ собѣ, що братъ (ближній) твôй на тебе гнѣвъ мае; иди погодися найперше съ нимъ, ажь тогди прійди и принеси жертву Богу“.

γ) Старатися бути вôльнымъ ôтъ добровôльныхъ легкихъ грѣхôвъ, бо хотяй они не суть потрѣбна матерія Т. Покаянія, то однакожь уменьшаютъ ласку божу.

δ) Передъ самымъ причастіемъ возбудити въ собѣ вѣру, надѣю, любовь и жаль, и щире желанье соединитися съ Христомъ.

II. Приготовленье тѣла:

α) Треба бути натще ôтъ пôвночи, котрый приказъ мае причину въ почтенію сеѣй св. Тайнѣ довжнôмъ; дальше щобы показати, що Христосъ, естество сеи св. Тайны, першій приходитъ до насъ и основуе любовь въ нашôмъ серци; а потôмъ щобы запобѣгнути можливому зневаженью св. Евхаристіи, на що особлившій взглядъ брано на Син. Картагійскôмъ IV. Въ прочôмъ близше о сѣмъ предметѣ була бесѣда въ росправѣ о літургіи.

β) Повиненъ чоловѣкъ до св. Причастія приступати въ чистôй одежи, опрятно и въ загалѣ отвѣтно высокôй важности сеи св. Тайны.

По причастію повиненъ чоловѣкъ подяковати Богу за его ласку, и хоть чвертъ години не ѣсти. Для того повинни бы сповѣдники надавати кающимся молитвы, котри они заразъ по причастію ôтмавляти повинни.

§. 305.

О захованью св. Т. Евхаристіи.

Кождый душпастырь обовязанъ мати всегда певне число частиць освященыхъ, щобы въ разѣ потребы мавъ недужныхъ чимъ причащати. Тіи частицѣ заховуются въ кивотѣ, и довжни принаймнѣй що два тыжнѣ ôтмѣнятися або если въ Церкви есть вохкôсть частѣйше. Щобы на тое не забути, треба мати коло престола табличку, на котрôй записуеся, коли св. Тайны ôтмѣнено. Кивотъ повиненъ бути всегда замкненый на ключь и въ добрôмъ станѣ утримованый, щобы не було якои шпары. Передъ престоломъ довжно бы горѣти вѣчне свѣтло на честь св. Евхаристіи, однакожь для бѣдныхъ Церквей ограничае Синодъ Замостскій той законъ, и каже щобы хоть въ Недѣлѣ и Свята передъ св. Тайнами окреме свѣтло пôдчасъ цѣлои Літургіи горѣло. (Tit. III., §. 3., p. 86.)

§. 306.

Обрядъ при причастію вѣрныхъ

мае захоВатись такій, якій приписаный въ епарх. служебнику. Священикъ обернувшися на „Со страхомъ божіимъ . . . .“, знаменаеся знакомъ св. креста, и мовитъ по малу и выразно: „Вечери твоея тайныя . . .“ По скôнченью молитвы обертаеся до Престола лѣвою стороною, кладе чашу на престолъ, ôткрывае еи и покланяеся св. Дарамъ. Потôмъ кладе ложицю до чаши, бере до лѣвои руки чашу, дискосъ и лентіонъ, и причащаючи вѣрныхъ, котрымъ слуга церковный давъ передше цѣловати св. крестъ, за рядомъ мовитъ при кождôмъ: „Честнаго и пресв. тѣла и крове Гда. Н. І. Христа причащается рабъ божій Н. (або по имени своѣмъ) во оставленіе всѣхъ грѣховъ своихъ и во жизнь вѣчную. Аминь.“ А потôмъ отираючи му уста лентіономъ, мовитъ: „Се прикоснуся устнамъ твоимъ и отиметъ беззаконія твоя, и грѣхи твоя очиститъ“.

По причащенію всѣхъ обертаеся зновъ до престола, кладе св. Дары на престолъ, покрывае чашу и поклонившися имъ, обертае ся съ чашою лѣвымъ бокомъ, и благословляючи народъ мовитъ: „Спаси Боже . . .“ и т. д.

Если случится за для важнои потребы причащати кромѣ литургіи, то священикъ одѣваеся въ епитрахиль и фелонъ, иде до престола, отвирае царски врата, выймае дароносицю, ôткрывае еи, и держачи еи въ лѣвôй руцѣ мовитъ: „Со страхомъ . . .“, а потôмъ: „Вечери твоея тайныя . . .“; потôмъ причащае зъ дароносицѣ, а служитель церковный наливае до ложицѣ, въ котрôй священикъ держитъ св. хлѣбъ, мало звычайного вина.

По причащенію благословитъ священикъ народъ св. Дарами, кладе дароносицю до кивота и запирае царски врата.

Подôбно причащаеся и недужныхъ, тôлько що тогди св. Дары суть на приготовленôмъ къ тому дискосѣ.

§. 307.

Участіе народа.

Церковь желае, щобы вѣрни якъ найчастѣйше приступали до св. Т. Евхаристіи, тому и душпастырѣ повинни въ сѣмъ взглядѣ вѣрныхъ поучати и напоминати, ставляючи имъ передъ очи давныхъ христіянъ, котри що недѣли и свята приступали до сеи св. Тайны. Но якъ часто можна певному чоловѣкови позволити до св. Т. Евхар. приступати, суть найрозличнѣйши мнѣнія. Одно всѣ признаютъ, що часте пріймованье св. Т. Евхаристіи есть кождому чоловѣкови спасительне. Суть и въ нашихъ часахъ боговѣйни мірски люде, котри если не що днины, то хоть що недѣлѣ приступаютъ до сеи св. Тайны;

но понеже певно есть що тôлько достойне пріймованье сеи св. Тайны для чоловѣка есть спасительне, для того заходятъ вопросы:

α) Кому можна позволити (на его прошеніе) що недѣлѣ причащатися?

β) кому треба тое радити?

γ) кому можна еще частѣйше причастіе позволити?

До α) Тыжневе причастіе, т. е. пріймованье св. Т. Евхаристіи що недѣлѣ можна кождому чоловѣкови позволити, котрый рѣшительно стараеся бути вôльнымъ ôтъ всякого тяжкого грѣха и побожне житье провадити. И хотяй бы такій чоловѣкъ еще упадавъ до легкихъ грѣхôвъ, и еще за надто до свѣта бувъ привязаный, то и на той случай треба му щонедѣльне причащеніе позволити, бо власно тымъ можна го до совершеннѣйшого житья допровадити. Се мнѣніе потверджае П. Александеръ VIII., котрый осудивъ слѣдуючи тверджень я: „Arcendi sunt a sacra Communione quibus nondum inest amor Dei purissimus et omnis mixtionis expers“, и „Sacrilegi sunt judicandi, qui communionem percipiendam praetendunt antequam condignam de delictis suis poenitentiam egerint“.

До β) Всѣмъ тымъ, котри находятся въ особлившôмъ небезпеченьствѣ грѣха и щиро желаютъ освободитися ôтъ грѣхôвъ, до котрыхъ вже привыкли, и ôтъ котрыхъ безъ особлившои божои помочи не змогутъ освободитися. Изняти суть: 1. Общеявни грѣшники, доки щиро не покаются и не дадутъ знакôвъ истиннои поправы; 2. люде, котрыхъ побожнôсть есть пôдозрѣла, по крайнôй мѣрѣ сомнительна; 3. молодцѣ низше 15 лѣтъ.

До γ) Частѣйше, якъ тыжневе, пріймованье св. Т. Евхаристіи можна позволити тымъ, котри щиро желаютъ соединитися съ Христомъ, не маютъ ніякихъ намѣетностей, стережутся и легкихъ грѣхôвъ, упражняются въ молитвѣ и провадятъ правдиво побожне житье. Понеже таке житье ôтъ многихъ обстоятельствъ зависиме, для того не легко можна дуже часте причастіе позволити женихамъ, служащимъ и т. д.

Щоденне причастіе можна ведля науки св. Лигорія позволити тôлько людямъ, котри вже певный степень совершеньства довшими трудами и упражненіями собѣ присвоили и котри особливо смиренностію и самоотверженіемъ ôтличаются. Если бы про тое душпастырь въ данôмъ выпадку зауважавъ, що чоловѣкъ, котрый частѣйше въ тыжни, або и що день причащаеся, въ своѣй побожности упадае и добровольно легкихъ грѣхôвъ допущаеся, то треба му частѣйше причащанье заперечити. — Судъ въ тôмъ взглядѣ належитъ до сповѣдника.

IV. Членъ.

Св. Тайна Покаянія.

§. 308.

Понятіе, потреба и значенье Т. Покаянія.

Покаяніе есть ôтъ Христа установлена Тайна, въ котрôй чоловѣкови крещеному черезъ розрѣшеніе ôтъ законного (т. е. къ тому уповажненого) священника удѣлене грѣхи по крещенію содѣлани, если о нихъ каеся, ихъ вызнае и за нихъ задосыть учинити хоче, ôтпущаются, и ôнъ съ Богомъ примиряеся.

Зъ якои нибудь стороны поглянемо на Тайну Покаянія, чи зо стороны еи основанія, котре походитъ ôтъ самого бож. Спасителя Церкви христіяньскои, чи зо стороны дѣлаючои въ нѣй ласки божои, чи наконецъ поглянемо на цѣль, яку тая св. Тайна осягнути мае, всегда мусимо сказати, що се заведеніе есть найотвѣтнѣйше, щобы чоловѣка зъ грѣховного состоянія двигнути и норовственнымъ зробити. Якъ лише чоловѣкъ пôзнае свôй грѣховный станъ, и погляне на сумне свое положенье, лякаеся, бо видитъ, що ничь доброго его не чекае; радъ бы грѣшникъ двигнутися, но щобы тое благе дѣло мôгъ зачати, потребуе внутренного заспокоенья, а тое може му дати тôлько безусловна певнôсть, що ôнъ доступитъ прощенья грѣхôвъ. Понеже чоловѣкъ состоитъ такожь зъ частей змысловыхъ, потребуе и змысловымъ способомъ мати тую певнôсть, що ему грѣхи суть ôтпущени; а тую доступае при розрѣшенію при сповѣди. Такъ одже Т. Покаянія успокояе чоловѣка и робитъ го способôбнымъ, щобы зачавъ поправу житья; посередно же приноситъ му многи инни добродѣйства. Такъ Т. Покаянія припроваджае чоловѣка до пôзнанья самого себе, безъ чого не можлива ніяка поправа. Покаяніе принуджае го, щобы ôтъ часу до часу глянувъ до себе, и себе и свои дѣла безсторонно осудивъ и на будучнôсть выстерѣгався всёго, що на собѣ злого спостереже. Дальше наклоняе тоеже чоловѣка щиро надъ собою працёвати и на путь беззаконія не сходити, и показуе му гадкою на зли дѣла застрашеному милосердіе боже, котре готове пôдъ певными условіями всё му простити и его до числа своихъ дѣтей приняти. Въ Т. Покаянія получае чоловѣкъ ôтъ сповѣдника найотвѣтнѣйши науки, тутъ учится найлѣпше, тутъ выкореняются застарѣли пороки гублячи душу и тѣло несчасливои своеи жертвы; и тымъ способомъ Т. Покаянія не тôлько для поодинокого чоловѣка есть найбôльшимъ добромъ, но и для цѣлого общества есть найсильнѣйшою пôдставою гаразду и супокою. Зъ тыхъ то причинъ ôтзываются изъ табора людей, котри ôткинули Т. Покаянія, голосы, щобы сповѣдь зновъ запровадити.

§. 309.

Матерія и форма Т. Покаянія.

I. Матерія Т. Покаянія есть: *а)* Отдалена, котру становлятъ всѣ по крещенію содѣлани грѣхи, и есть зновъ: *α*) потрѣбна, котра состоитъ зъ всѣхъ тяжкихъ грѣхôвъ, котрыхъ грѣшникъ еще важно не сповѣдався, бо ведля науки Собора Тридентійского (зас. 14. о Покаян.) довжни всѣ тяжки грѣхи, котрыхъ чоловѣкъ допустився и котри собѣ припоминае, разъ бути пôдвержени власти ключей, т. е. въ сповѣди остати вызнаными; *β*) достаточна, котра состоитъ въ простительныхъ або и тяжкихъ, но вже разъ въ сповѣди вызнаныхъ грѣхахъ, котрыхъ одже грѣшникъ може сповѣдатися и розрѣшеніе получити, но не есть до того обовязанъ; *γ*) сомнительна матерія Т. Покаянія суть грѣхи, о котрыхъ чоловѣкъ съ певностію не знае чи ихъ допустився, и малія несовершеньства, о котрыхъ не можна сказати, чи они осягнули степень простительного грѣха. — *в*) Близша матерія (quasi-materia) Т. Покаянія состоитъ ведля науки Собора Тридент. въ дѣлахъ каянника, именно въ жалю, сповѣди и задосытьучиненью. (Sess. 14. cap. 3).

II. Форма Тайны покаянія „состоитъ въ словахъ, котри священикъ яко судія надъ каянникомъ поставленый вымавляе, именно: „А҆́зъ тѧ̀ разрѣша́ю ѿ всѣ́хъ грѣхѡ́въ твои́хъ“; прочи же молитвы попереджаючи або послѣдуючи по тыхъ словахъ, суть похвальни и довжни задержатися, однакожь до сущности самои формы не належатъ, ани не суть до справованья сеи св. Тайны доконьче потрѣбни“. (Синодъ Замостскій, §. 5. о Покаянію.) — Въ великôмъ и наглôмъ небезпеченьствѣ, где нема часу, кождого зъ осôбна розрѣшати, н. пр. передъ битвою, если корабль або човно топится и т. п. можна въ множественнôмъ числѣ тую форму розрѣшенія вымавляти, именно: „Азъ васъ разрѣшаю отъ всѣхъ грѣховъ вашихъ“.

§. 310.

Пріймаючій Т. Покаянія.

До принятія Т. Покаянія потрѣбна есть зо стороны пріймаючого здôбнôсть и достойнôсть.

А) Здôбнымъ до принятія Т. Покаянія есть чоловѣкъ, котрый жіе, есть крещеный, хоть разъ находився въ уживанью розума и согрѣшивъ, котрый дальше знае тіи

правды, котри кождый человѣкъ пôдъ утратою спасенія знати и вѣрити обовязанъ, если и о скôлько ôнъ ихъ поняти може, и вѣруе въ всѣ правды потрѣбни потребою закона (necessaria necessitate praecepti), а если ихъ не знае, тіжь пôзнати и выучитися обѣцюе, котрый дальше передъ священикомъ морально есть притомный и якимъ ни будь способомъ заявляе свое желаніе Т. Покаянія приняти.

В) До достойного принятія Т. Покаянія потрѣбный есть жаль, сповѣдь и задосытьучиненье.

I. **Жаль съ рѣшительнымъ постановленьемъ** бôльше не грѣшити, котрый яко конечне условіе предкладае испытанье совѣсти, есть до полученья прощенія грѣхôвъ безъусловно потрѣбный, и довженъ бути: 1. **Истинный и внутренный**, т. е. не ограничатися на внѣшныхъ знакахъ н. пр. слезахъ и т. п., но истинно зъ серця, зъ омерзѣнія грѣха походити. 2. **Надприродный**, т. е. походити зъ надприродныхъ Богомъ откровеныхъ и вѣрою пôзнаныхъ побудительныхъ причинъ, и для того бути або **совершеный** походячій зъ чистои любви Бога, або **несовершеный** походячій зъ погляда на мерзôсть и злобу грѣха або боязни передъ дочасными и вѣчными грѣхъ постигаючими карами. Самъ природный жаль, н. пр. возбудженый у роспустника утратою маетку и здоровля и т. п. не достаточный до Т. Покаянія. 3. **Загальный**, т. е. ростягаючійся на всѣ хоть тяжки грѣхи. 4. **Надъ всё**, т. е. каянникъ обовязанъ уважати грѣхъ за бôльше зло, якъ всѣ инни и найбôльши дочасни зла и несчастья, и мати волю радше всё перетерпѣти, якъ Бога еще разъ грѣхомъ оскорбити.

II. **Сповѣдь** есть жалостне вызнанье содѣяныхъ грѣхôвъ (або хоть грѣховности) передъ уповажненымъ священикомъ, щобы ôтъ нихъ розрѣшеніе получити.

Сповѣдь довжна бути: повна, докладна (точна), щира и жалостна. *а*) **Повна**, т. е грѣшникъ обовязанъ вызнати всѣ грѣхи, котрыхъ ôтъ крещенія або ôтъ остатнои сповѣди допустився. Розличаеся матеріально и формально повна сповѣдь. **Матеріально повна сповѣдь** состоитъ въ подрôбнôмъ высказанью всѣхъ грѣхôвъ, такъ що до ихъ числа, якъ и що до рода и инныхъ обтяжаючихъ або улегшаючихъ обстоятельствъ, и до такои повнои сповѣди есть грѣшникъ обовязанъ, ôнъ довженъ про тое вызнати: 1. **Число грѣхôвъ** цѣлкомъ точне, або хоть вѣроятне и приблизительне, если же тое не можливе, то хоть часъ, случайнôсть и вѣроятне повтарянье грѣха въ тыжни, дни и т. п.; бо кто не може всё здѣлати, обовязанъ до того, що есть въ его силахъ. 2. **Тіи грѣхи, котрыхъ ôнъ вже давнѣйше допустився**, но доси ихъ зъ якои нибудь причины не вызнавъ; бо хотяй грѣхи, на котри человѣкъ безъ своеи вины забуде, въ важнôй сповѣди непрямо (indirecte) ôтпущаются, то однакожь и до нихъ ôтносится приказъ всѣ грѣхи разъ въ сповѣди вызнати. Тожь само и тогди, если грѣшникъ не сказавъ докладне число грѣхôвъ, н. пр. мѣсто 10 сказавъ 5 разъ. 3. Если кто певно знае, що допустився грѣха, но сомнѣваеся, чи го на сповѣди вызнавъ, обовязанъ го вызнати. Изняти суть ôтъ того закона люде, котри ôтправили сповѣдь загальну або котри часто сповѣдаются, а при тôмъ побожно жіютъ, бо за ними промавляе вѣроятнôсть, що вже и того грѣха сповѣдалися; тоже скрупулянты. 4. Если кто сповѣдався якого грѣха яко непевного, а потôмъ пригадуе собѣ, що го певно допустився, обовязанъ того грѣха еще разъ сповѣдатися, бо Церковь приказуе вызнавати грѣхи такъ, якъ ихъ человѣкъ собѣ пригадуе. — **Формально повна сповѣдь** состоитъ въ тôмъ, щобы кающійся вызнавъ свои грѣхи такъ, якъ собѣ ихъ по совѣстнôмъ приготовленью припоминае и вызнати може; и така сповѣдь есть до важности Т. Покаянія достаточна.

Для того извинени суть ôтъ матеріально повнои сповѣди люде, котри за для физичныхъ або моральныхъ перепонъ не могутъ матеріально повну сповѣдь ôтправити. **За для физичныхъ причинъ** извинени суть: 1. Глухи, нѣми и чужестранцѣ, котрыхъ сповѣдникъ не розумѣе; 2. недужни, котрымъ станъ здоровя не позваляе много натужатися; 3. находячися въ небезпеченьствѣ смерти.

За для моральныхъ причинъ извинени суть ôтъ матеріально повнои сповѣди люде, **котри того безъ великои трудности зробити не могутъ**, такъ: 1. Если бы вызнанье якого грѣха получене было съ нарушеньемъ печати сповѣди; 2. если бы кто сповѣдатися мусѣвъ передъ сповѣдникомъ, о котрôмъ съ моральною певностью судитъ, що ôнъ тое вызнанье ужіе на чіесь зло; 3. недужный человѣкъ, особливо въ часѣ епидеміи.

Сповѣдь повинна бути *в*) **докладна** (точна), для того обовязанъ кающійся вызнати также родъ и обстоятельства, котри грѣхъ змѣняютъ, н. пр. блудодѣяніе, чужолоство, крадѣжь и святотатство, пôдкупити урядника або патрона Церкви и т. п. Наконецъ сповѣдь довжна бути *г*) **щира и жалостна**.

III. **Задосытьучиненье** есть до важности Т. Покаянія доконьче потрѣбне, и каянникъ обовязанъ оскорбленôй и нарушенôй справедливости задосытьучинити, а если ему тое не можливе, хоть мати волю задосытьучинити. — Въ прочôмъ ôтсылаю до догматики, а о поодинокихъ сюда ôтносячихся предметахъ буде еще низше бесѣда.

§. 311.

Служитель Т. Покаянія и важнôсть его уряда.

Служитель Т. Покаянія есть священикъ, котрый есть важно рукоположеный и до слуханья сповѣди ôтъ законнои власти уповажненый.

Великои ваги есть задача, котру священикъ яко сповѣдникъ выповнити мае, понеже щобы тая ôтъ Христа для ôтпущенья всѣхъ по крещенію содѣланыхъ грѣхôвъ постановлена Тайна свою цѣль осягнула, щобы тая послѣдна доска оставшася зъ розбитого корабля невинности чоловѣка запровадила го до счасливои пристани слезами жалю обмытои, треба еи належито справовати. Сповѣдникъ мае зъ серця грѣшника выкоренити беззаконія, а натомѣстъ защепити добродѣтели; но щобы тое осягнувъ, довженъ совѣстно и оглядно поступати, бо истинно великій его урядъ, ôнъ выповняе урядъ судіи, учителя и лѣкаря. Яко судія мае передъ собою виновника, котрый самъ себе оскаржае, мае судити его беззаконія и соотвѣтну кару за нихъ накладати. — Яко учитель мае передъ собою чоловѣка ôткрывшого тайны своего серця, и соотвѣтно ихъ потребамъ ему науку удѣлити. Тутъ обовязанъ ôнъ неумѣетного поучити, слабодушного потѣшити, упадаючого встримати, неоглядному очи отворити. — Яко лѣкарь мае выслѣдити причины душевнои слабости, подати спомагаючи средства и передъ новыми недугами охоронити. Кто той троякій урядъ добре выповнити хоче, обовязанъ совѣстно и щиро трудитися, а передъ всѣмъ Бога о помôчъ молити.

Зъ тыхъ причинъ есть урядъ сповѣдника: *а*) Оденъ зъ найважнѣйшихъ або самъ найважнѣйшій: понеже можна го справедливо назвати серцёмъ всѣхъ занятій душпастыря. Тутъ бо ôнъ занимаеся въ особеннотти найважнѣйшимъ дѣломъ чоловѣка, его спасеніемъ, и при сповѣди може чоловѣкови найбôльше доброго здѣлати. — „При сповѣди мае священикъ божу, творчу силу, ôнъ бо мае за помочію ласки божои создати нове сотворенье, для того справедливо при сповѣди называеся намѣстникомъ Христа, бо стараеся подôбно Христу „взыскати и спасти погибшія“. Тому то кладутъ славни й святи Мужи такъ велику вагу на сповѣдникôвъ; такъ каже П. Пій V. „Если бысьмо мали самыхъ добрыхъ сповѣдникôвъ, то найскорше бысьмо зреформовали свѣтъ Христіяньскій“; а св. Лигорій ôтзываесь жалостно: „Нарѣкае свята Церковь, що велике число еи дѣтей про недбальство або безбожнôсть пôдлыхъ сповѣдникôвъ пропадае. Певно бо есть, що если бы всѣ сповѣдники свôй урядъ совѣстно выповняли, то небо радовалобыся, а адъ стогнавъ бы въ своихъ основаніяхъ“. Тое потверджае въ прочôмъ власне досвѣдченье, що

въ такôй громадѣ, где есть совѣстный и розумный сповѣдникъ, рѣдко подыбати бôльшихъ беззаконій; для того правдиви суть слова одного богослова: „Дайте громаду здеморализовану доброму сповѣдникови, а побачите, що въ коротцѣ она станеся примѣромъ честноты“. (Pochard.)

Для того довженъ кождый приготовляючійся до обнятія тои довжности памятати на важнôсть кроку, котрый хоче предприняти, бо если про его вину пропаде яка душа, „то зъ его рукъ зажадае еи Богъ“ на страшнôмъ своѣмъ судѣ.

Но урядъ сповѣдника есть *в*) также и найтяжшій, такъ зо взгляду на его задачу, при котрои выповненю стрѣчае многи перепоны, якъ и зо взгляду на велики трудности для души и тѣла.

г) Урядъ сповѣдника естъ дальше найнебезпечнѣйшій такъ за для великои отвѣчательности, съ якою есть полученый, понеже при сповѣди ôнъ много доброго, но такожь и много злого здѣлати може, за що колись отвѣчати буде довженъ, якъ и за для многихъ искушеній, на яки при сповѣди есть выставленый.

Но урядъ сповѣдника есть для него *д*) такожь найпотѣшнѣйшій, бо ôнъ робитъ сповѣдника свѣдкомъ и орудіемъ востановленого внутренного супокою и дае му тое миле переконанье, що ôнъ есть добродѣёмъ тои перше несчасливои а теперь заспокоенои души. А кромѣ того приноситъ и священикови самому великій душевный пожитокъ, бо накланяе го старатися такожь о свôй душевный станъ, щобы коли другихъ провадитъ до праведности, самъ ôтъ неи не ôтдалився. Щобы сповѣдникъ тую важну задачу совѣстно мôгъ выповнити, вымагаеся ôтъ него: 1. Щобы мавъ потрѣбни вѣдомости, бо если где инде, то певно тутъ потягнувъ бы бракъ вѣдомости за собою дуже сумни слѣдствія. 2. Здоровый розсудокъ, щобы въ тяжшихъ выпадкахъ знавъ що сказати. Если бы въ прочôмъ ніякъ немôгъ сповѣдникъ якій выпадокъ рѣшити, то лучше, если можна, вздержатися съ своимъ судомъ, казати кающомуся прійти другій разъ, а тымъ часомъ засягнути рады у досвѣдченого священика, або въ важныхъ выпадкахъ у Епископа. 3. Бути при слуханью сповѣди терпливымъ, и николи не датися опановати якôй намѣетности. 4. Бути перенятымъ любовію и ревностію о добро ближнихъ, и не щадити труда тамъ, где иде о добро душевне ближнихъ, о ихъ спасеніе або погибель. 5. Выстерѣгатися всѣхъ погрѣшностей спротивляючихся совѣстному выконанью уряда сповѣдника. Таки погрѣшности суть: Суета повстаюча н. пр. зъ того, що до кого бôльше, або значнѣйши люде до сповѣди идутъ; лицепріимство, если бы кто безъ розумнои причины ро-

бивъ розличіе межи кающимися; жажда зыску, колибы споведь уживавъ яко средство до побôльшенья доходôвъ, що истинно булобы дѣло найгôрше; неоглядность и легкомыснôсть особливо при сповѣданью женьщинъ; боязнь людей если бы при сповѣди значнѣйшого чоловѣка не хотячи го уразити не представивъ му совѣстно его грѣховный станъ, и не приказавъ му здѣлати, що для поправы доконьче потрѣбне; за скоре сповѣданье, котре ани не заслугуе имени сповѣди. Въ прочôмъ въ тôмъ взглядѣ примѣтити належитъ, що при сповѣди людей образованыхъ въ религійнôмъ ôтношенью можна скорше справитися, съ людьми же о котрыхъ треба сомнѣватися, чи они маютъ тіи вѣдомости, треба довше забавитися, не зважаючи на тое, що може еще много людей до сповѣди чекае; бо тутъ иде о спасеніе души, при чôмъ всяки инни взгляды устаютъ. Въ кôнци треба выстерѣгатися всякого пониҗанья инныхъ сповѣдниковъ, бо тымъ пôдкопуеся безпосередно и свою повагу и повагу цѣлого заведенія.

I. Отдѣлъ.

§. 312.

Уповажненье Сповѣдника до слуханья сповѣди, судовластіе.

До важного удѣлянья Т. Покаянія треба не лише бути священикомъ, но также мати власть суда, або судовластіе, якъ опредѣливъ догматично Соборъ Тридент. зас. 21. гл. 15. о реф. — Саме священьство не выстарчае до важного удѣляня Т. Покаянія, понеже удѣлянье сеи св. Тайны есть справованье власти судебнои; для того якъ судія мірскій не може всюди и о всѣмъ судити, тôлько тамъ где есть къ тому уповажненый, такъ само дѣеся и при сѣй св. Тайнѣ. Въ Т. Священьства получае священикъ здôбнôсть до справованья сеи Тайны; но щобы тое мôгъ робити важно, потрёбуе еще окремого уповажненья ôтъ верховнои власти церковни. Кто до слуханья сповѣди уповажненый бути желае, т. е. кто судовластіе отримати хоче, довженъ найперше доказати, що ôнъ есть способный до слуханья сповѣди, т. е. що мае потрѣбни къ тому вѣдомости. Посвѣдченье о здôбности якого священика до слуханья сповѣди зовеся **одобренье** (апробата), и безъ того посвѣдченья не може Епископъ удѣлити никому судовластье (jurisdictio). Ведля теперѣшнои практики удѣляеся одобренье и уповажненье до слуханья сповѣди разомъ грамотою, котру звычайнно называютъ: пробата; передъ еи одержаньемъ однакожь обовязанъ каждый пôддатися испыту зъ богословія пастырского о Т. Покаянія.

Судовластье удѣлити може Папа для цѣлои Церкви, а Епископъ або его генеральный викарій, а коли Престолъ епископскій необсадженый, викарій капитулярный або администраторъ апостольскій для дотычнои Епархіи. **Тое удѣленье есть двояке**, або таке, що комусь надаеся душпастырство въ якôй громадѣ, и тогди ôнъ получае судовластье правильне (jurisdictio ordinaria), або тôлько въ загалѣ уповажняеся го до слуханья сповѣди (jurisdictio delegata), хотяй не мае ніякого душпастырства. Всѣ парохи и въ загалѣ бенефиціяты получаютъ одже судовластье черезъ впроваджене на парохію (institutio) всѣ прочи священики котри не остаютъ въ душпастырствѣ, черезъ осôбне письмо.

Судовластье удѣляеся звычайно для цѣлои Епархіи, такъ що священикъ маючій ôтъ своего Епископа уповажненье до слуханья сповѣди, може въ цѣлôй Епархіи важно сповѣдати, однакожь всегда за вѣдомостью настоятеля Церкви, якъ приписуе Синодъ Замостскій: „Священики, котри не маютъ Церкви парохіяльнои, не смѣютъ безъ уповажненья Епископа сповѣди слухати“. (Tit. III., § 5., pag. 95.)

Жаденъ священикъ не може про тое, доки не мае судовластія, слухати сповѣди, а то ани тогди, коли бы мôгъ на певно сподѣватися, що получитъ тоежь уповажненье; и кто бы противно собѣ поступивъ, пôдпадае самымъ дѣломъ карѣ выключенія. (Excomunicatio.) (Син. Зам tit. III. §. 5.)

Монахи, котри хотятъ сповѣдати вѣрныхъ, потребуютъ такожь уповажненья ôтъ Епископа; для слуханья сповѣди монахôвъ и всѣхъ до монастыря належачихъ одержуютъ уповажненье ôтъ своихъ Настоятелей.

Капеляны войскови отримуюъ судовластье ôтъ своего епархіяльного Епископа, або ôтъ Престола Апостольского посредствомъ Епископа войскового.

Изъ сказаного слѣдуе:

а) Священикъ може тôлько въ тôй Епархіи сповѣди важно слухати, въ котрôй отримавъ судовластье; но если до него зъ чужои Епархіи люде приходятъ, може ихъ важно розрѣшити.

в) Парохи и прочи въ душпастырствѣ поставлени священики могутъ своихъ парохіянъ всюди важно розрѣшати, бо тіи всюди остаютъ пôдъ ихъ властію.

г) Парохъ може тôлько такихъ священикôвъ до помочи при слуханью сповѣди просити, котри маютъ судовластье, и довженъ старатися, щобы они и ôтъ Епископа тои Епархіи получили уповажненье.

д) Если священикъ сомнѣваеся, чи мае уповажненье, не може безъ тяжкого грѣха розрѣшати.

Изняти суть слѣдуючи выпадяи:

а) Въ небезпеченьствѣ смерти може кождый священикъ кождого кающогося ôтъ всѣхъ грѣхôвъ и цензуръ важно розрѣшати; одже и такій священикъ, котрый не есть уповажненый, або выключеный, низложеный, еретикъ, однакожь лише тогди, коли нема инного уповажненого священика. Но и въ притомности уповажненого священика може неуповажненый важно розрѣшити, если уповажненый не може або не хоче розрѣшити, если есть суспендованый, або если тôлько для иннои Епархіи мае судовластье, або если бы умираючій не хотѣвъ за для якои причины сповѣдатися передъ священикомъ, котрый есть уповажненый, або если бы уповажненый бувъ участникомъ въ грѣсѣ нечистоты умираючого. Въ тыхъ случаяхъ може священикъ якій будь важно сповѣдати и розрѣшити.

в) На границяхъ Епархій могутъ священики обохъ Епархій помагати собѣ взаимно при слуханью сповѣди, понеже тое вôйшло въ уживанье, а власть Церковна тому не противится. Тоже вôльно священикови руского обряда сповѣдати латинникôвъ и ихъ розрѣшати, якъ и противно латиньскій свящ. може сповѣдати Русинôвъ. (Concordia C. b.)

г) Суть случаи, въ котрыхъ Церковь для важныхъ причинъ доповняе судовластье священика, щобы кающися душевну шкоду не утерпѣли. Таки случаи суть:

α) Коли есть причина предкладати, що священикъ мае судовластье, но тая причина есть ложна; н. пр. если кто поставленъ парохомъ, при чôмъ и судовластье удѣляеся; но тое поставленье за для симоніи неважне.

β) Если въ загалѣ о кôмъ думаютъ, що ôнъ мае судовластье, а ôнъ того не мае, н. пр. якій монахъ. Въ тыхъ двохъ случаяхъ доповняе Церковь ведля общого мнѣнія богословôвъ судовластье такого сповѣдника, щобы вѣрніи безъ власнои провины не понесли душевну страту, и хотяй бы пôзнѣйше довѣдалися, що сповѣдалися передъ священикомъ неуповажненымъ, то не суть обовязани сповѣдь повтаряти.

Если же бы кто сповѣдався передъ чоловѣкомъ мірскимъ удаючимъ священика, то сповѣдь есть неважна, понеже тутъ противостоитъ перепона права божого,

Священикъ, котрый не маючи судовластья сповѣдае, тяжко грѣшитъ и пôдпадае строгимъ карамъ церковнымъ.

Примѣчаніе. Чи може свящ., котрый есть на якій часъ суспендованый, о чôмъ въ его парохіи никто незнае, сповѣдати, щобы свою честь уратовати? — Нѣ.

§. 313.

Ограниченье судовластія.

Понеже священики судовластіе ôтъ высшихъ настоятелей церковныхъ получаютъ, то само собою розумѣеся що высша власть Церкви судовластье душпастырѣвъ для важныхъ причинъ обмежити, ограничити або и цѣлкомъ ôдобрати може. Тое обмеженье судовластья священика дѣеся: *α*) Зо взгляду на мѣстце, *β*) на часъ, *γ*) на лиця, а *δ*) на грѣхи.

А) Зо взгляду на мѣстце бувае судовластье о стôлько ограничене, що оно уповажняе священика до слуханья сповѣди лише въ Епархіи Епископа удѣляючого уповажненье; а до позволеного выконанья тои власти належитъ еще увѣдомленье и согласіе душпастыря мѣстцевого.

Монахи, котри ôтъ Епископа епархіяльного до слуханья сповѣди поединчо, т. е. безъ изнятія суть уповажненни, могутъ въ цѣлôй Епархіи важно и позволено сповѣдати за вѣдомостію дотычного душпастыря; но до недужныхъ не могутъ тамъ, где не маютъ правъ парохіяльныхъ, безъ выразного позволенья дотычного душпастыря ходити. Противодѣлаючи пôдпадаютъ карѣ суспензіи. (Clemens VIII. Const. „superna“ §. 4.)

В) Зо взгляду на часъ може также судовластіе бути обмежене, такъ що певный священикъ тôлько на означеный часъ дôстае уповажненье до слуханья сповѣди, по уплывѣ котрого на ново о удѣленье судовластья довженъ просити. У насъ удѣляеся судовластье абсолютно и на неограниченый часъ, що однакожь не выключае можливôсть, щобы Епископъ якому священикови за для важныхъ причинъ тую власть обмеживъ.

Г) Важнѣйши суть обмеженья судовластья зо взгляду на лица. Такъ:

1. Жаденъ священикъ не смѣе безъ особенного, выразного уповажненья Епископа слухати сповѣди Инокинь, и если бы кто противодѣлавъ, то сповѣди суть неважни. (Григорій XV. въ буллѣ „Inscrutabili", Инокен. XIII. въ буллѣ „Apostolici", Бенедиктъ XIII. въ буллѣ „Pastoralis".) Тое тычится также и монахôвъ, котри не смѣютъ такъ само безъ выразного позволенья Епископа инокинѣ сповѣдати. Священикъ уповажненый до слуханья сповѣди въ однôмъ монастыри инокинь не може тую власть и на другій монастырь розтягати, н. пр. капелянъ Яворôвскій не може въ Словитѣ сповѣдати инокинѣ. Само собою розумѣеся, що парохъ того мѣстця, где монастырь инокинь лежить, не мае права инокинѣ сповѣдати.

Кромѣ порядочного сповѣдника довжень Епископъ що року два або три разы посылати инокинямъ надпорядочного сповѣдника, щобы они, если не ôткрываютъ передъ своимъ порядочнымъ сповѣдникомъ всѣ тайны своего серця, не пропали во вѣки. Коли той ôтъ Епископа высланый надпорядочный сповѣдникъ до монастыря прійде, маютъ му всѣ инокинѣ представитися, но не мусятъ передъ нимъ сповѣдатися. — Если бы яка инокиня для заспокоенья души або для иннои важнои причины не хотѣла сповѣдатися передъ порядочнымъ сповѣдникомъ, то можна еи инного назначити. — Коли надпорядочный сповѣдникъ въ монастыри находится, не може порядочный сповѣдникъ ему ніяки перепоны ставити, ани никого сповѣдати; но коли надпорядочный сповѣдникъ свôй урядъ скôнчитъ, не мае права дальше сообщатися съ инокинями; и если бы хотѣвъ другій разъ инокинѣ сповѣдати, потребуе нового уповажненья. Clemens X in bulla „Superna".)

Коли инокинѣ суть въ дорозѣ, то може ихъ въ разѣ потребы каждый священикъ сповѣдати.

2. Священикъ не мае власти розрѣшити соучастницю въ грѣсѣ нечистоты взглядомъ того грѣха, якъ рѣшивъ П. Бенед. XIV. въ конст. „Sacramentum poenitentiae" (1. Jun. 1741) и „Apostolici muneris" (8. Febr. 1745). Сила того постановленья есть така, що если бы сповѣдникъ розрѣшивъ участницю въ грѣсѣ нечистоты, то не лише той грѣхъ тѣлесный, но и прочи грѣхи не суть ôтпущени. Для близшого поясненья слѣдуюче:

а) Пôдъ грѣхомъ нечистоты розумѣеся тутъ всякій грѣхъ противъ шестои заповѣди божои, котрый есть внѣшній и смертный, н. пр. нечисти дотыканья, цѣлуны и пр.; про тое ложне есть мнѣніе тыхъ, котри утверджаютъ, що тутъ розумѣеся тôлько тѣлесне змѣшеніе.

в) Сей законъ повиненъ яко непріятный ограничено пояснятися (lex odiosa est strictae interpretationis), для того пôдъ участницею не можна тутъ розумѣти инне лице, тôлько участницю въ грѣсѣ нечистоты. Однакожь не добре есть, щобы священикъ розрѣшавъ и того, кто съ нимъ грѣшивъ, хотяй иннымъ способомъ, н. пр. въ кривдѣ, піятицѣ; но розрѣшеніе есть важне.

г) Если бы сповѣдникъ участницю въ грѣсѣ нечистоты розрѣшивъ ôтъ того грѣха, то розрѣшеніе неважне, а сповѣдникъ пôдпадае пôдъ кару бôльшои екскомуникаціи, ôтъ котрои лише Престолъ Апостольскій може го розрѣшити. (Const. „Sacram. Poenit.") — Но если бы сповѣдникъ тôлько слухавъ сповѣди участницѣ въ грѣсѣ нечистоты, но еи не розрѣшивъ, ôтсылаючи еи до инного сповѣдника, то не пôдпадае наведенôй карѣ; понеже Бен. XIV. выразно каже: „Sacerdoti complici, qui vel extra mortis articulum confessionem excipit poenitentis eumque absolvit..."

д) Въ небезпеченьствѣ смерти може священикъ участницю въ грѣсѣ нечистоты важно и позволено розрѣшити, если не ма инного священика, котрый бы мôгъ сповѣдати. Той инный священикъ може бути навѣтъ и такій, котрый не есть до слуханья сповѣди уповажненый. — Тôлько тогди, коли бы неизбѣжими обстоятельства були сего рода, що того другого священика не можна бы було безъ великого згôршенья до тои въ небезпеченяствѣ смерти находячоися особы завôзвати, тогди можна того другого священика уважати, якобы го не було. „Но нехай памятае священикъ въ грѣсѣ нечистоты участникъ, що стягае тяжку провину на себе и пôдпадае самымъ дѣломъ наведенымъ карамъ, если безъ важнои причины змыслитъ собѣ згаданe небезпеченьство згôршенья и обезславленія; що бôльше най знае, що есть его довжностію по можности запобѣгнути тымъ небезпеченьствамъ. (Const. „Apostolici".)

е) Если бы сповѣдникъ участникъ въ грѣсѣ нечистоты удѣливъ своѣй соучастници находячôйся въ небезпеченьствѣ смерти розрѣшеніе незважаючи, що тое инный священикъ мôгъ бы здѣлати безъ згôршенья, або если не старався обстоятельства такъ зарядити, щобы згôршенье усунути, — то розрѣшеніе есть важне, но сповѣдникъ пôдпадае пôдъ наведени кары. (Const. „Apostolici".)

з) „Желаемъ, щобы Епископы напоминали своихъ священикôвъ, котрымъ судовластіе удѣляютъ, до читанья и совѣстного захованья тыхъ роспоряджeній, и о Господѣ имъ на серце клали, щобы святый имъ повѣряемый урядъ въ святôй невинности, чистотѣ совѣсти и розсудно справовали и такъ показалися достойными служителями Христа и строителями св. Таинъ божихъ". (Const. „Sacram".)

3. Священикъ до слуханья сповѣди просто уповажненый, и не маючій власти до розрѣшенія ôтъ грѣхôвъ задержаныхъ, не може розрѣшати людей, на котрыхъ тяжитъ якій грѣхъ Престолу Апостольскому або Епископу задержаный.

О грѣхахъ задержаныхъ.

§. 314.

I. Въ загалѣ.

Найважнѣйше ограниченье судовластія есть, котре ôтноситcя до певныхъ грѣхôвъ, ôтъ котрыхъ не може кождый до слуханья Сповѣди уповажненый священикъ розрѣшати, понеже они суть высшôй власти церковнôй задержани; для того тіи грѣхи называются грѣхами задержаными.

I. Що Настоятелѣ церковни маютъ власть задержати собѣ грѣхи, есть догматично опредѣлена наука Церкви кат. (Син. Трид. зас. 14., к. 11. о покая.), котру Соборъ Замостскій тыми словами оголошае: „Понеже не пôдлежитъ ніякому сомнѣнію, що задержанье выпадкôвъ серця вѣрныхъ страхомъ передъ бôльшими беззаконіями наповняе и ихъ ôтъ тыхже ôтстрашае, для того довжни Епископы кромѣ грѣхôвъ Престолу Апостольскому задержаныхъ, еще инни ведля потребы собѣ задержати, и тіижь що року обвѣщати, особливо если по своему благомнѣнію гдекотри додаютъ або опущаютъ". (Tit. III., §. 5., pag. 95.)

Зъ того слѣдуе, що кождый Настоятель церковный, котрый мае власть законодательну, може собѣ розрѣшеніе ôтъ певныхъ хрѣхôвъ задержати и ведля того розличаемъ грѣхи задержани Папѣ, Епископу и Настоятелю монастыря, котрый надъ своими пôдчинеными мае власть епископску.

II. Цѣль задержанья грѣхôвъ есть двояка: перше щобы ôтмститися на грѣшнику за его бôльше переступленье, а потôмъ щобы грѣшника тымъ скорше до поправы наклонити тымъ, що ся го получеными съ розрѣшеніемъ трудностями робитъ уважнымъ на тяжкôсть грѣха, и тымъ способомъ ôнъ на будучнôсть бôльше ся его стереже.

Щобы тую цѣль осягнути, приписуе Церковь:

а) Щобы число грѣхôвъ задержаныхъ не помнажати, щобы, якъ каже Син. Зам. „черезъ тое ихъ значенье не упало, и щобы при надмѣрнôмъ обмеженью судовластія тіи, котри тяжшихъ грѣхôвъ допустилися, ôтъ св. Сповѣди чи то для браку священикôвъ уповажненыхъ до розрѣшенія, чи то для утяжливыхъ подорожей и великихъ выдаткôвъ не ôтстрашилися" (ст. 95.).

в) Щобы задержанья були соотвѣтни потребамъ часу, мѣстця и людей, и спротивлялися особливше розпространенымъ грѣхамъ; для того грѣхи задержани не суть всегда тіи сами, но ведля обстоятельствъ змѣняются.

г) Щобы Епископы постановляли особливо въ ôтдаленыхъ околицяхъ Епархіи розсудныхъ и досвѣдченыхъ священикôвъ яко своихъ ôтпоручникôвъ, котри маютъ власть розрѣшати ôтъ выпадкôвъ задержаныхъ.

д) Также и народу повинно ся при случайности сказати, що певни грѣхи за для ихъ тяжкости суть задержани, щобы людей ôтъ нихъ тымъ бôльше ôтстрашити

III. Щобы якій грѣхъ мôгъ бути задержанымъ, повиненъ:

α) Бути смертный: бо хотяй верховный Настоятель Церкви также и легкій грѣхъ може собѣ задержати, то однакожь по змыслу давнои практики церковнои и Собора Трид. не могутъ грѣхи простительни бути задержани, бо не було бы сорозмѣрности межи грѣхомъ и карою.

β) Грѣхъ мае бути внѣшній, для того не може собѣ Епископъ задержати грѣхъ внутренный, н. пр. зли мысли и желанія, хотяй бы ôнъ бувъ найтяжшій.

γ) Грѣхъ довженъ бути въ своѣмъ родѣ дѣломъ довершеный, если законодатель противно не опредѣливъ н. пр. „зôгнанье плода зъ утробы матери" есть грѣхъ задержаный, но къ тому потреба, щобы була осягнена цѣль, если не есть выразно сказане: „хотяй безъ слѣдства".

δ) Грѣхъ довженъ бути безпосередно черезъ того поповненый, кто его сповѣдаеся, для того не пôдпадае задержанью той, кто велѣвъ другому щось такого зробити, що есть задержане.

ε) Грѣхъ довженъ бути певно поповненый, одже не може назватися задержанымъ, коли есть сомнѣніе, чи того грѣха истинно допустився, або чи той грѣхъ есть тяжкій, чи легкій.

ξ) Треба при Папскихъ задержаньяхъ, щобы дотычный чоловѣкъ перекрочивъ вже лѣта дитиньства, т. е. хлопецъ мавъ лѣтъ 14, а дѣвчина 12, для того понеже хотяй малолѣтнôсть не выключае можливости поповненья грѣха задержаного, то однакожь уменьшае его великôсть.

η) Если грѣхъ задержаный есть съ св. цензурою полученый, треба, щобы грѣшникъ о тôмъ знавъ, бо цензурѣ пôдпадаютъ тôлько упорни, а незнаючи о карѣ не могутъ бути упорными.

Если сповѣдникъ сомнѣваеся, чи якій грѣхъ есть задержаный, що мае робити? Въ такôмъ разѣ лучше бути лагôднѣйшимъ якъ строжшимъ, понеже задержанье довжно яко законъ непріязный обмежено толковатися; для того не треба накладати на грѣшника тягаръ тамъ, где не ма певности о провинѣ.

Ведля тыхъ правилъ мае сповѣдникъ заховатися при грѣхахъ задержаныхъ, и при тôмъ памятати, що тутъ треба строго держатися закона и ніякій грѣхъ не называти задержанымъ, о котрôмъ то не есть певно, и противно не розрѣшати ôтъ задержаного грѣха якъ ôтъ звычайного.

IV. Грѣхъ задержаный тяжитъ на грѣшнику такъ довго, доки ôнъ ôтъ того грѣха (або цензуры) прямо не остане розрѣшеный; для того не устае задержанье: 1. Черезъ непряме розрѣшеніе удѣлене ôтъ звычайного сповѣдника, н. пр. въ разѣ потребы для усуненья обезславленья кающогося, т. е. если звычайный сповѣдникъ въ разѣ потребы, якъ: передъ шлюбомъ и т. п. розрѣшае и ôтъ задержаного, но съ наложеньемъ ему обовязка, щобы пôзнѣйше, если буде можливе, удався до инного до розрѣшанья ôтъ задержаныхъ уповажненого сповѣдника. 2. Если грѣшникъ въ добрôй вѣрѣ сповѣдаеся передъ звычайнымъ сповѣдникомъ и задержаного грѣха, и ôтъ тогожь изъ невѣжества або неуваги остане розрѣшеный. Такій каянникъ, если есть належито росположеный, получае ôтъ звычайныхъ грѣхôвъ прямо, а ôтъ задержаного непрямо розрѣшеніе, и обовязанъ, коли прійде до пôзнанья грѣха задержаного, удатися до священика къ розрѣшанью ôтъ задержаныхъ уповажненого и того грѣха сповѣдатися. Сповѣдникъ же, котрый зъ неуваги або невѣжества ôтъ грѣха задержаного розрѣшивъ, обовязанъ просити у своего Епископа о дотычну власть, и коли той каянникъ до сповѣди другій разъ прійде, старатися осторожно припровадити го до того, щобы ôнъ еще разъ вызнавъ той грѣхъ и его розрѣшити; если же бôльше не прійде, лишити го въ его добрôй вѣрѣ.*) 3. Задержанье не зносится черезъ святотатску сповѣдь, хотьбы передъ самымъ Епископомъ або уповажненымъ сповѣдникомъ ôтправлену, если

*) Liguori, Theol. mor. VI. 596. Gury Comp. II. 578 qu. 5. Gousset, каже: „Am gerathensten jedoch ist es, wenn die Bischöfe die Erklärung abgeben, daß der Vorbehalt in dem besprochenen Falle nicht mehr statt habe“.

або грѣхъ задержаный оставъ затаеный, або вызнаный безъ постановленья его выстерѣгатися. Такожь не зносится задержанье черезъ сповѣдь святотатску, зъ инныхъ причинъ, если кающійся безъ своеи вины забувъ вызнати грѣхъ задержаный.

V. Задержанье устае: 1. Если кающійся грѣхъ задержаный передъ уповажненымъ сповѣдникомъ вызнавъ, мавъ рѣшительне постановленье того грѣха выстерѣгатися и наложену покуту (епітімію) ôтправити, хотяй бы сповѣдь для иннои причины була неважна. 2. Если кающійся належито росположеный передъ уповажненымъ до розрѣшанья ôтъ задержаныхъ сповѣдникомъ сповѣдь ôтправивъ, но грѣхъ задержаный безъ власнои вины вызнати забувъ, и если можна припущати, що сповѣдникъ хотѣвъ и ôтъ задержаныхъ розрѣшати, бо н. пр. каянникъ заявивъ передъ нимъ, що хотѣвъ бы получити розрѣшеніе ôтъ всякихъ задержаній, або сповѣдався въ часѣ ювилея, миссіи и т. п. — Если же каянникъ сповѣдаеся въ часѣ ювилея, миссіи святотатско передъ священикомъ, котрый тôлько въ часѣ ювилея або миссіи бувъ уповажненый до розрѣшенія ôтъ задержаныхъ, то задержанье не зносится. (Schüch, Pastoral 641.)

II. О грѣхахъ задержаныхъ въ особенности.

§. 315.

А) *Грѣхи Папѣ задержани.*

I. Грѣхи Папѣ задержани дадутъ усправедливитися не лише зо взгляду на организмъ церковный, но такожь и зъ почутья вѣрныхъ и потребъ часу. Найперше бувъ звычай, що Епископы и священики накладали великимъ грѣшникамъ за покуту, щобы ишли на яке св. мѣстце, особливо до Риму и тамъ о розрѣшеніе просили; були такожь выпадки, що вѣрни для ôтпокутованья за свои грѣхи сами таки подорожи пôднимали, а коли певни беззаконія за надто стали ширитися, просили Епископы для ихъ выкорененья, щобы Престолъ Апостольскій задержавъ собѣ ихъ розрѣшеніе. Тымъ способомъ поставлено на Соборѣ Клермонтскôмъ р. 1130 битье священика яко першій Престолу Ап. Задержаный грѣхъ; а пôзнѣйше сталося то само съ многими инными въ розлични часы панующими грѣхами, котри до XV. ст. до значного числа взросли. Всѣ тіи грѣхи представляютъ сумный образъ беззаконій минувшихъ столѣтій, котрый однакъ мае тую пріятну сторону, що народы радо пôдчинялися верховнôй власти катол. Церкви и кары ôтъ неи накладани охочо пріймали.

Всѣ грѣхи Престолу Апост. задержани содержатся въ такъ званôй буллѣ „In coena Domini" въ книзѣ церк. законôвъ, декретахъ Соборôвъ вселеньскихъ и постановленій Папскихъ.

Отъ 13. ст. бувъ звычай, що въ певни торжественни дни, особливо же въ великій Четверъ, на Вознесеніе Господне и на Праздникъ св. Ап. Петра и Павла оголошано выключеніе противъ гдеякихъ беззаконникôвъ. Всѣ тіи выключенія собрано въ Римѣ въ одну буллю котру потôмъ що рôкъ въ великій Четверъ читано и на дверяхъ головныхъ Церквей оголошано. Перша сего рода булля есть ôтъ П. Урбана V. зъ р. 1364 „Apostolatus", **котру потôмъ що разъ побôльшано, ажь черезъ П. Урбана VIII. прійшла до того объема въ якôмъ доси существуе.** (Bullar t. VI., p. 113.) **Пôдъ натискомъ мірскои власти залишивъ П. Климентъ XIV. въ р. 1770 першій разъ еи оголошенье въ великій Четверъ, и ôтъ того часу той станъ тревае. Но тымъ не перестала она обовязувати, понеже выразно въ нѣй кажеся, що всё, що въ нѣй содержится, такъ довго буде обовязовати, доки Престолъ Апостольскій що инного не рѣшитъ.**

Коли обстоятельства еще бôльше змѣнилися и давнѣйши дотычни постановленья часто неотвѣтными оказалися, выдавъ П. Пій IX. конституцію „Apostolicae Sedis moderationi" **дня 12. Окт. 1869, въ котрôй Папски задержанья остали ограничени и пояснени. Тая конституція мае силу закона всюди въ цѣлôмъ свѣтѣ католическôмъ, она содержитъ тôлько тіи Папски задержанья и цензуры, котри еще теперь существуютъ.**

II. **Всѣ Папски задержанья дѣлятся на три головни ôтдѣлы, именно: Выключенія** (excommunicationes), **суспензіи** (suspensiones) **и запрещенія** (interdicta). **Выключенія знову суть або Папѣ або Епископу, або зовсѣмъ не задержани; а выключенія Папѣ задержани суть двоякого рода, именно: або суть Папѣ особлившимъ способомъ** (speciali modo) **задержани, або нѣ, т. е. той, кто въ загалѣ получивъ власть розрѣшати ôтъ папскихъ цензуръ або выключеній, не мае власти розрѣшати ôтъ цензуръ особлившимъ способомъ** (speciali modo) **Папѣ задержаныхъ, но потребуе до того выразного, особенного уповажненья.**

Для важности предмета наводжу тіи Папски задержанья: *)

А) Выключеніямъ Папѣ особлившимъ способомъ задержанымъ (excommunicationes Summo Pontifici speciali modo reservatas incurrunt) **пôдпадаютъ:**

1. Omnes a christiana fide apostatae, et omnes ac singuli haeretici, quocunque nomine censeantur et cujuscunque sectae existant, eisque credentes, eorumque receptores, fautores, ac generaliter quilibet defensores. — **Выключеніе еретикôвъ зъ Церкви есть такъ давне, якъ сама Церковь и оно основуеся на науцѣ Апостолôвъ (II. Тім. 2., 25., 26. Тит. 3., 11. II. Іоан. 9., 10. I. Тімот. 1., 19., 20. II. Сол. 2., 11.), котри ложну науку держали за згублившу, якъ злый примѣръ, бо той тôлько рѣку занечищае, а тамтой жерело ѣдомъ наповняе.** *) **Щобы пôдпасти выключенію про ересь, потрѣбне:** ***а)*** **Зо стороны розума заблудженье** (error); ***в)*** **зо стороны волѣ упоръ, т. е. если кому правда остала якъ найлучше представлена, но ôнъ зо злои волѣ держится заблудженья (ложного мнѣнія);** ***г)*** **заперечанье правды вѣры ôтъ Церкви выразно яко откровенной оголошенои;** ***д)*** **щобы дотычный чоловѣкъ бувъ крещеный и знавъ о тôй цензурѣ:** ***е)*** **щобы ôнъ не тôлько внутренно (въ мысли), но и внѣшно свою ересь вызнававъ** (haeresis formalis externa licet occulta). — **Апостатъ есть той, кто перейде на жидôвство, поганьство, або остане „безконфессійнымъ".**

2. Omnes et singuli scienter legentes sine auctoritate Sedis apostolicae libros eorundem apostatarum et haereticorum haeresim propugnantes, nec non libros cujusvis auctoris per apostolicas litteras nominatim prohibitos, eosdemque libros retinentes, imprimentes, et quomodolibet defendentes. **Церковь непогрѣшима хоронителька правдивои вѣры довжна була съ наукою еретикôвъ и ихъ книги осудити, и ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ було заказано читати, перетримовати и ôтписовати книги еретикôвъ. По вынайденю книгопечатнѣ видѣлася Церковь принужденою на таки книги еще бôльше уважати, и ведля наведенои конституціи Пія П. IX. есть читанье книги въ двохъ случаяхъ заказане:** ***а)*** **Если тая книга ôтъ еретика або ôтступника есть составлена, и ересь выразно и серіозно боронитъ;** ***в)*** **если яка книги Папскимъ рѣшеніемъ выразно есть осуджена и заказана. Пôдъ тую саму цензуру пôдпадаютъ и переховуючи таки книги.**

3. Schismatici et ii, qui a Romani Pontificis pro tempore existentis oboedientia pertinaciter se subtrahunt vel recedunt. **До тыхъ належатъ не тôлько въ загалѣ всѣ роскольники** (schismatici), **но и такъ звани ліберальни католики, котри распоряженья и законы Престола Апостольского опровергаютъ, и явно за такихъ выдаются, котри ôтъ послушанія святому Престолу ôтпали и въ тôмъ упорно перебуваютъ.**

4. Omnes et singuli, cujuscunque status, gradus seu conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis Romanorum Ponti-

*) Зр. Schüch, Pastoral SS. 644—662.

*) Döllinger, Christenthum und Kirche. S. 236. ff.

ficum pro tempore existentium ad universale futurum Concilium appellantes, nec non ii, quorum auxilio, consilio, vel favore appellatum fuerit.

5. Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes, vel hostiliter insequentes S. R. E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Sedisque Apostolicae Legatos vel Nuntios, aut eos a suis dioecesibus, territoriis, terris seu dominiis ejicientes, nec non ea mandantes, vel rata habentes, seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem.

6. Impedientes directe vel indirecte exercitium jurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori, et ad hoc recurrentes ad forum saeculare, ejusque mandata procurantes, edentes, aut auxilium, consilium, vel favorem praestantes.

7. Cogentes sive directe sive indirecte judices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones: item edentes leges vel decreta contra libertatem aut jura ecclesiae. **Перва часть того артикула „Cogentes etc.“ не ôтносится ведля инструкціи конгрегаціи (S. Officii) зъ дня 1. Лютого 1871 до пôдвладныхъ судіѣвъ, котри тôлько по приказу своихъ настоятелей дѣлаютъ, но до такихъ лиць, котри ôтъ никого не принуждени мірскихъ судіевъ принуждаютъ, щобы они противъ законôвъ церковныхъ або противъ конкордатами съ св. Престоломъ принятыхъ узаконненій клирикôвъ передъ мірски суды потѣгали; а друга часть „edentes“ ôтносится до законодателей.**

8. Recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras, vel acta quaelibet, a Sede Apostolica vel ab ejusdem Legatis aut Delegatis quibuscunque profecta, eorumque promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes aut eorum causa sive ipsas partes, alios laedentes vel perterrefacientes.

9. Omnes falsarii litterarum Apostolicarum, etiam in forma Brevis ac supplicationum gratiam vel justitiam concernentium, per Romanum Pontificem vel S. R. E. Vice-Cancellarios, seu Gerentes vices eorum, aut de mandato ejusdem Romani Pontificis signatarum: nec non falso publicantes litteras apostolicas, etiam in forma Brevis, et etiam falso signantes supplicationes hujusmodi sub nomine Romani Pontificis, seu Vice-Cancellarii, seu Gerentis vices praedictorum.

10. A b s o l v e n t e s c o m p l i c e m i n p e c c a t o t u r p i etiam in mortis articulo, si alius sacerdos, licet non approbatus ad confessiones, sine gravi aliqua exoritura infamia et scandalo possit excipere morientis confessionem.

11. Usurpantes aut sequestrantes jurisdictionem, bona, redditus ad personas ecclesiasticas ratione suarum ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes.

12. Invadentes, destruentes, detinentes per se, vel per alios civitates, terras, loca aut jura ad Ecclesiam Romanam pertinentia, vel usurpantes, perturbantes, retinentes supremam jurisdictionem in eis; nec non ad singula praedicta auxilium, consilium, favorem praebentes.

Кромѣ сихъ 12 выключеній пôдпадаютъ тôй самôй карѣ ведля конституціи „Romanus pontifex“ зъ дня 28. Серпня 1873:

13. Canonici et dignitates cathedralium ecclesiarum, qui nominato et praesentato ab iis, qui hoc jure gaudent ad dictam ecclesiam hujus curam, regimen, et administrationem sub quovis titulo etc. concedere, vel haecce in eum transferre ausi fuerint (ante exhibitionem litterarum apostolicarum de more faciendam): — item ipsi nominati et praesentati ad vacantes ecclesias, qui earum curam regimen et administrationem suscipere audent ex concessione et translatione ab iis peracta, quibus competit, vacante sede episcopali vicarium constituere, vel qui vacantem ecclesiam administrant — nec non ii, qui praemissis paruerint, vel auxilium, consilium aut favorem praestiterint, cujuscunque status, conditionis, praeminentiae et dignitatis fuerint.

В) В ы к л ю ч е н і я м ъ П а п ѣ п о е д и н ч о з а д е р ж а н ы м ъ п ô д п а д а ю т ъ:

1. Docentes vel defendentes sive publice sive privatim propositiones ab Apostolica Sede damnatas sub excommunicationis poena latae sententiae; i t e m d o c e n t e s v e l d e f e n d e n t e s t a m q u a m l i c i t a m p r a x i m i n q u i r e n d i a p o e n i t e n t e n o m e n c o m p l i c i s, prouti damnata est a Benedicto XIV. in Constit. „Suprema“ 7. Juli 1745; „Ubi primum“ 2. Juli 1746; „Ad eradicandum“ 28. Sept. 1746. **Яко не погрѣшими Учителѣ истины опровергали Папы не тôлько еретически и цѣлкомъ ложни науки, но и таки, котри ереси зближалися або для норовственности оказалися небезпечными, и до такихъ опроверженыхъ мнѣній ôтносится сей артикулъ. Сюда належитъ и тверженье, що при сповѣди есть позволено пытатися о имя участника въ грѣсѣ, о чôмъ еще пôзнѣйше буде бесѣда.**

2. V i o l e n t a s m a n u s s u a d e n t e d i a b o l o, i n j i c i e n t e s i n c l e r i c o s, v e l u t r i u s q u e s e x u s m o n a c h o s, exceptis quoad reservationem casibus et personis, de quibus jure vel privilegio permittitur, ut episcopus aut alius absolvat. — **Битье клирика бувъ першій задержаный грѣхъ, а потреба того оказалася въ середныхъ вѣкахъ, коли клиръ спротивляючійся своевольствамъ и беззаконіямъ бутного рицарства дуже часто на зневаги бувъ выставленый. Щобы тое задержанье наступило, вымагаеся, щобы тое битье было нарочне, не припадкове, тяжко грѣховне и зъ злои волѣ походяче (suadente diabolo), не для власнои обороны, и щобы біючій знавъ, що ôнъ біе священика.**

3. D u e l l u m p e r p e t r a n t e s, aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes et quilibet complices, vel qualem cunque operam aut favorem praebentes, nec non de industria

spectantes, illudque permittentes, vel quantum in illis est, non prohibentes, cujuscunque dignitatis sint, etiam regalis vel imperialis. **Пôдъ тую кару пôдпадаютъ оджe: *а)* Сами дуеллянты, чи зраненье наступило, чи нѣ; *в)* кто до дуеллю взывае, хотяй бы тое возванье не остало приняте; *г)* кто возванье прійме, хотяй бы до битки не прійшло: *д)* секунданты и всѣ, котри при сѣмъ дѣлѣ якимъ будь способомъ участвуютъ; *е)* зрѣтелѣ, если нарочно идутъ на дуель дивитися; *ж)* всѣ тіи, котри бы повинни дуель не допустити, но тое залишаютъ.**

4. Nomen dantes sectae Massonicae aut Carbonariae, aut aliis ejusdem generis sectis, quae contra ecclesiam, vel legitimas potestastes seu palam, seu clandestinesmachinantur, nec non iisdem sectis favorem qualemcunque praestantes eorumve occultos coryphaeos ac duces non denunciantes, donec non denuntiaverint.

5. Immunitatem asyli ecclesiastici ausu temerario violare jubentes aut violantes.

6. Violantes clausuram Monialium, cujuscunque generis aut conditionis, sexus vel aetatis fuerint, in earum monasteria absque legitima licentia ingrediendo; pariterque eos introducentes vel admittentes, itemque Moniales ab illa exeuntes extra casus ac formam a S. Pio V. in Constit. „Decori“ praescriptam.

7. Mulieres violantes Regularium virorum clausuram, et Superiores aliive eas admittentes.

8. Rei simoniae realis in beneficiis quibuscunque, eorumque complices.

9. Rei simoniae confidentialis in beneficiis quibuslibet, cujuscunque sint dignitatis.

10. Rei Simoniae realis ob ingressum in religionem.

На симонистôвъ накладала Церковь ôтъ першихъ вѣкôвъ найтяжши кары и ставляла ихъ на рôвни съ еретиками, про святотатство, съ якимъ симонія есть получена, и про велики страты, яки тое злобне беззаконіе для душъ вѣрныхъ за собою потягае.

11. Omnes questum facientes ex indulgentiis aliisque gratiis spiritualibus excommunicationis censura plectuntur Constitutione s. Pii V. „Quam plenum“ 2. Jan. 1569.

12. Colligentes eleemosynas majoris pretii pro missis, et ex iis lucrum captantes, faciendo eas celebrari in locis, ubi missarum stipendia minoris pretii esse solent. **О тôмъ була бесѣда при літургіи.**

13. Omnes, qui excommunicatione mulctantur in constitutionibus s. Pii V. „Admonet nos“ 4. Cal. Apr. 1567, Innocentii IX. „Quae ab hac. Sede“ Nov. 1591, Clementis VIII. „Ad Romani Pontificis curam“ 26. Iunii 1592 et Alexandri VII. „Inter caeteras“ nono Cal. Nov. 1660 alienationem et infendationem civitatum et locorum S. R. E. respicientibus.

14. Religiosi praesumentes clericis aut laicis extra casum necessitatis sacramentum extremae Unctionis aut Eucharistiae per viaticum ministrare absque parochi licentia.

15. Extrahentes absque legitima venia reliquias ex sacris coemeteriis sive catacumbis Urbis Romae ejusque territorii, eisque auxilium vel favorem praebentes.

16. Communicantes cum excommunicato nominatim a Papa in crimine criminoso, ei scilicet impendendo auxilium vel favorem.

17. Clerici scienter et sponte communicantes in divinis cum personis a Romano Pontifice nominatim excommunicatis et ipsos in officiis recipientes.

18. Praesumentes absolvere sine debita facultate a casibus romano Pontifici specialiter reservatis.

19. Usurpatores bonorum ecclesiasticorum.

20. **Цензура тычится надужитій миссіонерскихъ.**

Г) Суспензіи Папѣ задержани.

Пôдъ суспензіею розумѣеся запрещенье исповняти тую власть, яку священикъ або силою своего рукоположенья або силою своего уряда посѣдае. Суспензія есть або довременна, т. е. на певный часъ, або всегдашня, т. е. на цѣле житье выречена. Суспендованый священикъ може ôтъ прочихъ грѣхôвъ ôтъ звычайного сповѣдника розрѣшеніе получити, но обовязанъ старатися о якъ найскорше розрѣшеніе ôтъ суспензіи и до розрѣшенія вздержатися ôтъ выконуванья заказаного ему уряда. Папскôй суспензіи пôдпадаютъ:

1. Suspensionem ipso facto incurrunt a suorum beneficiorum perceptione ad beneplacitum S. Sedis Capitula et Conventus ecclesiarum et monasteriorum aliique omnes, qui ad illarum, seu illorum regimen et administrationem recipiunt Episcopos aliosve Praelatos de praedictis ecclesiis seu monasteriis apud eandem S. Sedem quovis modo provisos, antequam ipsi exhibuerint litteras apostolicas de sua promotione.

Арт. 2., 3., 4. и 5. тычится Епископôвъ и монахôвъ.

6. Suspensionem ab Ordine suscepto ipso jure incurrunt, qui eundem Ordinem recipere praesumpserunt ab excommunicato, vel suspenso, vel interdicto nominatim denuntiatis, aut ab haeretico vel schismatico notorio: eum vero, qui bona fide a quopiam eorum est ordinatus, exercitium non habere ordinis sic suscepti, donec dispensetur, declaramus.

Арт. 7. тычится священикôвъ въ Римѣ перебуваючихъ.

Д) Задержани запрещенія (interdicta reservata), **котрыми совершанье общого богослуженія, справованье и приймованье гдекотрыхъ св. Таинъ, и христіяньски похороны опредѣленыхъ лиць, або на опредѣленыхъ мѣстцяхъ заказуются, суть ведля высше наведенои конституціи Пія П. IX. слѣдуючи:**

1. Interdictum Romano Pontifici speciali modo reservatum ipso jure incurrunt Universitates, Collegia et Capitula quocunque nomine nuncupentur, ab ordinationibus seu mandatis ejusdem rom. pontificis pro tempore existentis ad universale futurum concilium appellantia.

2. Scienter celebrantes, vel celebrari facientes divina in locis ab Ordinario, vel delegato Judice, vel a jure interdictis, aut nominatim excommunicatos ad divina officia, seu ecclesiastica sacramenta, vel eccl. sepulturum admittentes, interdictum ab ingressu ecclesiae ipso jure incurrunt, donec ad arbitrium ejus, cujus sententiam contempserunt, competenter satisfecerint.

Наведенымъ папскимъ цензурамъ пôдпадаютъ люде, котри высказаного въ поодинокихъ артикулахъ грѣшного дѣла допустилися, и знали, що на тое переступленье есть цензура постановлена; въ слѣдуючихъ двохъ случаяхъ же пôдпадаютъ папскôй цензурѣ допущаючися дотычныхъ грѣхôвъ всегда, хотяй не знаютъ, що они суть Папѣ задержани.

Е) Тіи прями папски задержанья, котри не суть съ цензурою получени, и котрымъ и тіи пôдпадаютъ, котри не знали, що они суть задержани, суть слѣдуючи два:

1. Calumniose denuntiantes innoxios sacerdotes apud ecclesiasticos judices de facta sollicitatione ad turpia in confesionali, — vel sceleste procurantes, ut id ab aliis fiat. **Тому задержанью пôдпадаютъ не тôлько тіи, котри лично (устно або письменно) священика передъ судіею церковнымъ ложно и клеветно оскаржаютъ, що ôнъ допустився намовы до грѣха нечистоты въ сповѣдници, но и тіи, котри тое черезъ инни лиця роблятъ, и якимъ будь способомъ такого клеветного оскарженья невинного священика причиною стаются. Тое задержанье не мае мѣстця, если вправдѣ ктось усиловався другого чоловѣка намовити до такого клеветного оскарженья, но ôнъ того не зробивъ. Если же таке ложне и клеветне оскарженье остало дѣломъ доввершене, и то сознательно и въ злôй вѣрѣ** (scienter et mala fide), **то клеветникъ пôдпадае задержанью, хотяй бы клеветникъ пôзнѣйше свою клевету ôткликавъ, або власть церковна сама еи за клевету узнала. — Само собою розумѣеся, що клеветникъ, коли покаяеся, обовязанъ для полученья розрѣшенія ôткликати клевету. Розрѣшеніе ôтъ того задержанья пристоитъ исключно и особлившимъ способомъ Престолу Апостольскому.**

2. Acceptatio munerum notabilium a religiosis.

Наведени выпадки суть Папѣ задержани, и они остали тутъ вычислени зо взгляду на роспорядженье Синода Замостского, котрый приписуе, щобы кождый священикъ выпадки Папѣ задержани знавъ (ст. 95.).

§. 316.

В) *Грѣхи Епископу задержани.*

І. Грѣхи Епископамъ задержани суть тяжки беззаконія, котри въ певнôй окрестности частѣйше появляются, и щобы вѣрныхъ ôтъ нихъ ôтстрашити, тôлько ôтъ Епископа могутъ бути розрѣшени. Тому задержанью пôдпадае кождый, кто дотычного грѣха допустится, хотяй не знае, що той грѣхъ есть задержаный.

Епископы определяютъ сами, котри грѣхи собѣ задержуютъ, и тіи задержанья суть ведля потребъ и обстоятельствъ поодинокихъ Епархій розлични. Въ слѣдуючôмъ наводжу роспорядженье Преосв. Епископа Перемыского киръ Іоанна Ступницкого вычисляюче грѣхи Епископамъ задержани въ Епархіахъ Львôвскôй и Перемыскôй обохъ обрядôвъ.

Ч. 419. „Грѣхи Архіерейскому розрѣшенью задержани були доси въ Епархіи греч. кат. Перемыскôй слѣдуючи:

1. Прогнаніе плода чоловѣческого изъ утробы матерной. 2. Святокупство. 3. Клиробіеніе. 4. Предумышленное скалѣченье самого себе. 5. Исповѣданіе грѣхôвъ кромѣ нужды предъ пресвитеромъ неуніятскимъ. 6. Розрѣшеніе исповѣдающоися соучастницѣ грѣха противъ шестои заповѣди божои.

Зо взгляду на пôднесеніе общои норовственности и ôтстрашеніе ôтъ грѣхôвъ, котри суть или преступленіями вопіющими или являючими глубоке паденіе норовственне чоловѣка, уважаемъ полезнымъ, никотори въ тôмъ ôтношенію здѣлати перемѣны и постановляемъ слѣдуючи грѣхи оставити нашому Архіерейскому задержанью, а именно:

1. Добровольное убійство — homicidium voluntarim. **2. Побіеніе Отца или Матери** — percussio patris vel matris. **3. Кровосмѣшеніе въ первôмъ степени сродства** — incestus in primo consanguinitatis gradu. **4. Зôгнаніе плода если то наступило** — procuratio abortus secuto effectu. **5. Скотоложство** — bestialitas. **6. Исповѣданіе въ Тайнѣ покаянія у священика съ Церквою римско кат. не соединенного** — confessio sacramentalis coram presbytero Ecclesiae Romanae non unito. **7. Змѣшеніе тѣлесное съ жидами обоего пола и служеніе за мамку у жидôвъ** — commixtio carnalis cum Judaeis utriusque sexus, nec non famulitium nutricum apud Judaeos. **8. Добровольне пôдпаленіе домôвъ** — incendium voluntarum aedium. **9. Возбудженье до блудодѣянія въ святôй сповѣди** — sollicitatio ad turpia in sacro poenitentiae tribunali.

Хотяй грѣхи, давнѣйше Архіерейскому розрѣшенію задержаніи, рôвно суть тяжки, не выказуются однакже теперь; понеже рѣдше появляются, душпастырь довженъ однакже, коли котрый изъ тахъ случитъ ся, не залишити о тяжкости и мерзости тогожь поучити каючогося.

Зъ причины часто буваючихъ случаѣвъ, що на бôльшихъ собраніяхъ народа являютъ ся до таинственнои сповѣди вѣрныи належачіи до Архіепархіи Львôвскои или котрои изъ епархій латиньскихъ, тожь на пôдставѣ постановленія „конкордіи“ пôдъ буквами „Е. в.“ оголошенои пôдъ днемъ 4. Декемврія 1864 сповѣди просячимъ заперечити не можна.

Но понеже въ кождôй изъ тыхъ Епархій никотріи ôтмѣны находятъ ся въ грѣхахъ Архіерейскому розрѣшенію задержаныхъ, для того присовокупляемъ тутъ при списку грѣхôвъ задержаныхъ нашои Епархіи, такожь списокъ тыхже гр. кат. и лат. Архіепархій Львôвскихъ и лат. Перемыскои Епархіи — а именно:

I. Въ Архіепархіи гр. кат. Львôвской:

1. Homicium voluntarium. 2. Percussio patris et matris 3. Incestus in primo consaguinitatis gradu. 4. Procuratio abortus secuto effectu. 5. Bestialitas. 6. Confessio sacramentalis coram presbytero Ecclesiae Romanae non unito. 7. Commixtio carnalis cum Judaeis. 8. Incendium aedium. 9. Perjurium et violatio voti temperantiae a potu inebriante.

II. Въ Архіепархіи лат. Львôвской:

1. Homicium voluntarium. 2. Incestus in primo consaguinitatis et affinitatis gradu proveniens. 3. Procuratio abortus secuto effectu. 4. Commixtio carnalis cum Judaeis utriusque sexus, nec non famulitium nutricum apud Judaeos. 4. Incendium aedium. 6. Sollicitatio ad turpia in Sacro poenitentiae tribunali. 7. Confessio sacramentalis coram presbytero Ecclesiae Romanae non unito.

III. Въ Епархіи лат. Перемыскôй:

1. Homicidium voluntarium. 2. Procuratio abortus secuto effectu. 3. Incestus in primo consanguinitatis et affinitatis gradu. 4. Commixtio carnalis cum Judaeis, utriusque sexus, nec non famulitium nutricum apud Judaeos. 5. Incendium aedium animo saltem implicito nocendi. 6. Sollicitatio ad turpia in S. Poenitentiae tribunali. 7. Confessio sacramentalis coram Presbytero Ecclesiae Romanae non unito.

Хотяй изъ богословія пастырского кождому душпастыреви довженъ бути извѣстный способъ поступованья въ случаю, если кающійся исповѣдаеся грѣха Архіерейскому розрѣшенью задержаного, то однакже не буде излишнымъ, если въ короткости пригадаемъ преподобнымъ душпастырямъ никоторыи правила, якъ въ такихъ случаяхъ поступати подобае.

Тожь переконавши исповѣдаючогося о мерзости и вредливости грѣха и о причинѣ задержанья, возбудитъ душпастирь покаяніе о грѣху тôмъ въ серцю грѣшника — а притôмъ поучитъ его, що ôнъ (священикъ) не мае власти дати розрѣшеніе и що о тôмъ грѣху безъ выраженья имени исповѣдаючого ся и его обстоятельствъ, Архіерею передже донести и ôтъ него розрѣшенія просити муситъ — и тогди ажь коли таковое позволеніе узыскае, буде мôгъ дати кающомуся розрѣшеніе ôтъ тогоже грѣха. Ту Священикъ довженъ означити часъ и то точно, щобы кающійся до повторнои сповѣди передъ сповѣдникомъ своимъ явився, а за той часъ наложитъ ему якіи благопотрѣбніи молитвы или спасительныи дѣла, яко предуготовленіе къ розрѣшенію. Въ котрôмъ же часѣ мае явитися кающійся знова до сповѣди, то довжно уважатися на тое, коли власть розрѣшенія ôтъ Архіерея съ певностію получити духовникъ сподѣваеся.

О власть розрѣшенія мае податися прошеніе до Ординаріата запечатане съ выраженіемъ грѣха задержанного не прилагаючи ни имени, ни обстоятельствъ кающогося — а на обвертцѣ напишеся пôдъ обыкновеннымъ титуломъ примѣчаніе, „въ справѣ чисто духовнôй“.

Получивши власть розрѣшенія не може священикъ делеговати инного священика до розрѣшенья каючогося ôтъ того грѣха, бо тая власть даеся тôлько для его особы.

Въ нѣкотрыхъ однакже случаяхъ може священикъ съ изъятіемъ грѣхôвъ наведеныхъ въ: Bulla Benedicti PP. XIV. an 1741 calend. Junii „Sacramentum poenitentiae“ не ôтносячися попередно до Ординаріата розрѣшити каюцогося ôтъ грѣха задержаного — а тіи случаи суть:

1. Во время ювилейного ôтпуста, коли пôдъ певными условіями даеся Архіерейскимъ посланіемъ всѣмъ священикамъ власть, ôтъ задержаныхъ грѣхôвъ розрѣшати. 2. Въ хвилѣ смерти (in articulo mortis) коли устае всякое задержаніе. 3. Въ опасности смерти, еслися исповѣдаючій въ тойже находитъ, якъ н. пр.: женьщина бременна; но еслибы кого опасность смерти переминула и исповѣдаючійся грѣха задержаного прійшовъ до здоровья, то на такій разъ мае его священикъ обовязати, щобы ся еще разъ исповѣдавъ сего грѣха передъ священикомъ, маючимъ власть ôтъ грѣхôвъ задержаныхъ разрѣшати. 4. Также если бы заходили для исповѣдаючогося безславіе, соблазнь на пр. изъ опущенія ôтправы св. Литургіи и посудженіе зъ причины тои, що исповѣдаючійся или исповѣдаючася не получивши розрѣшенія не приступали до св. причащенія, тогда розрѣшае священикъ не впростъ (indirecte), т. е. наложивши на такого обовязанность, того грѣха пôзнѣйше сповѣдатися передъ такимъ священикомъ, що мае потрѣбную власть, или во время ювилейное.

Для легшого спамятанья грѣхôвъ Архіерейскому розрѣшенію задержаныхъ, розсилаютъ ся тіи грѣхи списани на особныхъ листахъ, котри препоручаемъ на мѣстцяхъ, где обыкновенно св. сповѣди слухаеся для вѣдомости прикрѣпити.

Предлежаче ордінаріатске роспорядженіе начинае Преп. Духовеньство такъ мѣрске, якъ и монашеске обовязовати ôтъ дня полученія куренды деканальнои.

Властію розрѣшати ôтъ грѣхôвъ задержаныхъ заосмотряемъ всѣхъ Всечетнѣйшихъ Членôвъ Собора Крылошанського при нашôй катедральнôй Церквѣ и тыхъ Преподобныхъ Священикôвъ нашои Епархіи, мірскихъ и монашескихъ, котри взглядымъ душпастиремъ запрошени, прибуваютъ сповѣдати до церквей, яки получили ôтъ Святѣйшого Римского Апостольского Престола или ôтъ Перемыского гр. кат. Епископского Ординаріата ôтпусты на певни свята или дни.

Понеже цѣль задержанія грѣхôвъ Архіерейскому розрѣшенію есть не тôлько наказательна, но и врачевательна, для того есть дуже полезнымъ средствомъ къ певнѣйшôй поправѣ грѣшника, бо дѣлае его уважнымъ на великôсть преступленія и возбуджае въ нѣмъ омерзѣніе тогожь, а труднôсть дѣлаема при розрѣшенію ôтстрашитъ его ôтъ повторенія тогожь грѣха — зъ тои причины препоручаемъ Преподобному Духовеньству тое Ординаріатске роспоряджeніе совѣстно и точно наблюдати и съ повагою, благорозуміемъ, усердіемъ, богобоязливостію и кротостію исповняти туюжь многоважну довжнôсть судіи и врача духовного въ славу Бога и спасеніе людей вашому душпастырству повѣренныхъ. Отъ Епископского гр. кат. Ординаріата. Перемышль, дня 24. Сѣчня 1874. Іоанъ, Епископъ.

Въ угорскихъ Епархіахъ находятся межи грѣхами задержаными по бôльшôй части слѣдуючи: 1. Raptus virginis aut cujuscunque mulieris; 2. Incestus. **Въ гдекотрыхъ Епархіахъ ростягаеся тое задержанье до другого, въ инныхъ до четвертего степени сродства.** 3. Procuratio abortus; 4. incendium anima nocendi excitatum; 5. violatio ecclesiae; 6. homicidium voluntarium: 7. percussio parentum; 8. falsificatio monetarum cursu publico donatarum, sive realis sive repraesentativi valoris; item ponderum ac mensurarum. — **Въ Дяковарскôй Епархіи задержане** „lenocinium“.

II. Для близшого поясненья выпадкôвъ у насъ задержаныхъ примѣчаеся:

1. **Доброволь́ное убійство. Убійство есть страшный грѣхъ нарушаючій найвысшу власть Бога, Господа житья и смерти; дальше есть превеликою несправедливостію противъ державы, фамиліи убитого и особливше его души. — До задержанья потрѣбне есть одже:** *а)* **Дѣйстне чоловѣкоубійство, одже не покалѣченье и т. п.;** *в)* **несправедливе убійство, одже не таке, котре есть оправдане, н. пр. въ вôйнѣ, при власнôй оборонѣ** (Nothwehr) — servato moderamine tutelae inculpatae, — **судове; убійство мае бути доброво́льне;** *д)* **лично и дѣйстно довершене; для того не пôдпадае задержанью, кто залишитъ запобѣгнути убійству, хотяй му тое можливе; ани той, кто недобровольно, зъ неуваги, въ замѣшанью змыслôвъ другого убивъ, бо ôнъ не намѣрявъ го убити, ани не**

предвидѣвъ убійство. Такожь не пôдпадае задержанью той, котрый хотѣвъ другого убити, но оставъ перешкодженый, або кто не самъ, но черезъ инного якого чоловѣка убійство споводовавъ.

Кожде дѣло може бути прямо або непрямо доброво́льне. Дѣло есть прямо доброво́льне (actus directe voluntarius), **если ктось дѣлае щось въ певнôмъ намѣренію, котре осягае, н. пр. стрѣляе на другого, щобы го убити; непрямо доброво́льне** (indirecte voluntarius), **если кто творитъ таке дѣло, котре есть причиною послѣдства, котре дѣлаючій не намѣрявъ осягнути, н. пр. если ктось въ слѣдствіе побитья умре, хотяй той що го бивъ не намѣрявъ го убити, — або если злодѣй на горячôмъ учинку зловленый въ своѣй оборонѣ убье властителя, — въ такихъ случаяхъ есть убійство непрямо доброво́льне. Всяке убійство, чи оно есть прямо чи непрямо доброво́льне пôдпадае задержанью.**

2. **Побіеніе отца или матери. Понеже законъ не робитъ ніякои рôжницѣ, для того маеся всяке битье отца або матере, чи оно есть легке чи тяжке, уважати за грѣхъ задержаный. Понеже сей законъ есть неприязный** (lex odiosa), **для того ведля засады:** „Lex odiosa est strictae interpretationis“ **пôдпадаютъ задержанью тôлько тіи, котри бьютъ природного отца або природну матерь, не ôтчима, мачоху, крестныхъ родичей.**

3. **Кровозмѣшеніе въ первôмъ степени сродства; тутъ належатъ тôлько тіи, котри въ первôмъ степени сродства** (consanguinitas) **тѣлесно грѣшатъ, якъ: братъ съ сестрою.**

4. **Зôгнанье плода, если то наступило. Зôгнанье плода есть родъ чоловѣкоубійства. Того тяжкого грѣха допущаеся женьщина, котра таки средства уживае, котри споводовали зôгнанье плода, н. пр. если бере таки медицины або зѣля (зелія), котри плодъ зганяютъ; або сильно шнуруеся, бере сильни средства розвôльняючи** (laxativa), **або нарочно дуже тяжко працюе, щобы плодъ зôгнати, и тое истинно осягае. Но если яка женьщина въ слѣдствіе тяжкои звычайнои працѣ, до котрои есть обовязана, поронитъ, бо она не намѣряла плодъ зôгнати, то не грѣшитъ ани не пôдпадае задержанью. Такъ само не пôдпадае задержанью, хотяй тяжко грѣшитъ, если уживала всяки средства на зôгнанье плода, но даремно. Тому задержанью пôдпадае и той кто причинився до зôгнанья плода сознательно и доброво́льно, н. пр. радивъ и дававъ таки медицины; мужь побивъ жену беременну, въ слѣдствіе чого она поронила, если, тое послѣдство мôгъ предвидѣти.**

5. **Скотоложство, найогиднѣйшій грѣхъ, якого чоловѣкъ може допуститися, есть всегда задержаный, съ якою ни будь звѣриною его допустится.**

6. **Исповѣданіе въ Тайнѣ Покаянія у священика съ Церквою римско-каѳолическою несоединеного**; котре задержанье треба толковати въ повнôмъ и строгôмъ значенью. Передъ такимъ священикомъ не може каѳоликъ важно сповѣдатися, бо яко ôтъ чоловѣка до Церкви неналежащого не може розрѣшеніе получити.

7. **Змѣшеніе тѣлесное съ жидами обоего пола**; а въ Перемыскôй Епархіи и **служеніе за мамку у жидôвъ**.

8. **Добровôльное пôдпаленіе домôвъ**. Щобы пôдпавъ задержанью треба: *а)* **Щобы добровôльно** пôдпаливъ дôмъ, чи то свôй чи чужій, бо законъ не робитъ розличія; *в)* щобы пôдпаливъ дôмъ, т. е. таку будову, котра въ звычайнôмъ житью до домôвъ причисляєся, одже не стирту, дрова, стосы и т. п. Пôдпалячь пôдпадає задержанью, хотяй бы его зле дѣло остало безъ слѣдства, бо законъ поединчо каже „пôдпаленіе“.

9. **Возбудженье до блудодѣянія въ святôй сповѣди** (въ Перемыскôй Епархіи). О тôмъ буде низше бесѣда.

Въ Львôвскôй гр. каѳ. Архіепархіи есть еще задержане: **Perjurium et violatio voti temperantiae a potu inebriante**. „**Кривоприсяство** (perjurium) есть торжественно зложена ложна присяга, если кто съ призваньемъ живого Бога передъ компетентною властію щось яко правдиве потверджає, що ведля своего внутренного переконанья за ложне держитъ, або щось пôдъ присягою обѣцює, що въ хвили самои присяги недержати намѣряє“. Щобы той грѣхъ бувъ задержаный, треба: щобы присяга остала передъ уповажненою (компетентною) церковною або мірскою властію въ приписанôй формѣ зложена. — **Нарушенье обѣта воздержанья ôтъ напиткôвъ** есть тогди грѣхомъ задержанымъ, если той обѣтъ передъ священикомъ принятымъ у насъ звычаемъ оставъ зложеный. Такъ належитъ ведля общого права толковати тое задержанье, но власть епархіяльна може тое инакше поясняти, бо ей пристоитъ яко власти законодательнôй и подлинне толкованье законôвъ.

§. 317.

Г) *Задержанья монастырски.*

Особенности житья монашеского споводовали Престолъ Апостольскій удѣлити Настоятелямъ монастырей власть задержанья певныхъ грѣхôвъ зо взгляду на ихъ пôдвладныхъ. Тіи монастырски задержанья були колись дуже численни, пôзнѣйше (р. 1593) остали ограничени на слѣдуючи: 1. Apostasia a Religione, etiam retento habitu; 2. nocturna ac furtiva e monasterio egressio; 3. veneficia, incantationes et sortilegia; 4. proprietas contra votum paupertatis, quae sit peccatum mortale; 5. furtum mortale de rebus monasterii; 6. lapsus carnis voluntarius opere consummatus; 7. juramentum falsum in judicio legitimo; 8. procuratio, consilium vel auxilium ad abortum foetus animati, etiam effectu non secuto; 9. occisio vel vulneratio, seu gravis percussio cujuscunque personae; 10. falsificatio manus vel sigilli officialium monasterii; 11. malitiosum impedimentum, retardatio, aut apertio litterarum a superioribus ad inferiores vel contra. То суть выпадки, котри собѣ Настоятелѣ монахôвъ западнои Церкви звыкли задержовати. Дотычни узаконенья чина св. Василія В. не суть менѣ знаеми.

§. 318.

Власть розрѣшати ôтъ выпадкôвъ задержаныхъ.

Розрѣшати ôтъ выпадкôвъ задержаныхъ може порядочнымъ способомъ той, кто ихъ задержавъ, потôмъ его наслѣдникъ, або Настоятель въ рѣчахъ духовныхъ, або той, кого ôнъ къ тому уповажнитъ, а въ небезпеченьствѣ смерти кождый священникъ. — **Соотвѣтно тому:**

а) **Отъ грѣхôвъ Папѣ задержаныхъ** мае порядочну власть розрѣшати тôлько Престолъ Апостольскій, котрый однакожь черезъ пенітенціарію удѣляе тую власть Епископамъ. Въ прочôмъ получаютъ Епископы власть розрѣшати ôтъ всѣхъ грѣхôвъ Папѣ задержаныхъ въ такъ званыхъ пятирôчныхъ уповажненьяхъ, для того въ такихъ случаяхъ повиненъ священикъ впростъ до своего Епископа удаватися.

Епископы не могутъ силою пятилѣтныхъ уповажненій (facultates quinquenales) тôлко въ двохъ выпадкахъ розрѣшати: a) Calumniosa denunciatio confesarii de facta sollicitatione ad turpia in confessionali. b) Attentata absolutio complicis in peccato turpi. Къ тому потребуютъ осôбного уповажненья.

в) **Отъ Епископскихъ выпадкôвъ задержаныхъ** може розрѣшати тôлько той священикъ, котрый къ тому ôтъ самого Епископа або его генерального Вікарія есть уповажненый. Для того звыкли Епископы въ ôтдаленыхъ частяхъ Епархіи священикамъ тую власть удѣляти.

г) **Въ случаю або небезпеченьствѣ смерти** устаютъ всяки ограниченья судовластія, тогди може кождый Сповѣдникъ ôтъ всѣхъ Папѣ або Епископу задержаныхъ грѣхôвъ важно и позволено розрѣшати. (Trid. sess. 24. c. de poen.) Но если кто въ такôмъ выпадку получитъ розрѣшеніе ôтъ грѣха задержаного полученого съ якою цензурою, то треба го обовязати, що если выздоровѣе, мае удатися до Папы або Епископа о розрѣшеніе ôтъ цензуры, щобы такъ справедливости було задосыть учинено. Наколи бы то залишивъ, пôдпадае самымъ дѣломъ екскомуникаціи. При розрѣшенію ôтъ выпадкôвъ задержаныхъ не полученыхъ съ цензурою не мае

грѣшникъ, коли выздоровѣе бôльше ніякои въ тôмъ взглядѣ довжности.

д) **Въ часѣ ôтпуста ювилейного** устаютъ такожь всѣ ограниченья судовластія съ изнятіемъ тыхъ, котри въ булѣ оголошаючôй ювилей суть задержани; для того треба заховати то, що въ дотычнôй буллѣ есть приписане. О тôмъ буде еще точнѣйше бесѣда.

е) **Въ случаю великои потребы**, н. пр. щобы ухилити велике згôршенье, або если бы кто мусѣвъ причащатися або літургизати, може грѣшникъ, на котрôмъ тяжитъ грѣхъ задержаный, ôтъ кождого сповѣдника бути розрѣшеный, пôдъ тымъ однакожь выразнымъ условіемъ, що потôмъ удасться еще разъ съ тымъ грѣхомъ до сповѣдника въ тôмъ взглядѣ уповажненого, щобы ôтъ него розрѣшеніе получити. — Если же на тôмъ грѣсѣ еще яка цензура тяжитъ, то пôдпадае грѣшникъ екскомуникаціи, если получивши тымъ способомъ непрямо розрѣшеніе пôзнѣйше не спѣшитъ до уповажненого сповѣдника.

ж) **Кто до розрѣшенія ôтъ папскихъ грѣхôвъ задержаныхъ оставъ уповажненый, той получивъ тымъ самымъ власть розрѣшати ôтъ полученыхъ съ ними цензуръ.** Однакожь не може самъ уповажняти другого священика, щобы розрѣшавъ ôтъ тыхъ грѣхôвъ.

з) **Священикъ, котрый мае власть розрѣшати ôтъ грѣхôвъ Папѣ задержаныхъ, не може безъ особного уповажненья розрѣшати такожь ôтъ грѣхôвъ Епископу задержаныхъ.**

к) Въ тôмъ взглядѣ могутъ еще слѣдуючи выпадки случитися:

α) Если якій грѣшникъ, котрый мае на собѣ грѣхъ задержаный, сповѣдаеся въ добрôй вѣрѣ передъ священикомъ не маючимъ власти розрѣшати ôтъ задержаныхъ и ôтъ него розрѣшеніе получае, то розрѣшеніе есть важне, якъ о тôмъ вже высше сказано. (Liguori tr. XVI., c. 7. n. 139.)

β) Если грѣшникъ сповѣдаеся передъ священикомъ уповажненымъ до розрѣшанія ôтъ задержаныхъ, а при тôмъ зъ власнои вины забуде сказати грѣхъ задержаный, то не може потôмъ ôтъ того грѣха розрѣшенымъ бути, тôлько ôтъ священика къ тому уповажненого. Тое тычится (ведля Antoine, theol. mor. et past.) и того грѣшника, котрый безъ власнои вины забуде сказати грѣхъ задержаный.

γ) Если грѣшникъ сповѣдаеся передъ священикомъ уповажненымъ до розрѣшенія ôтъ задержаныхъ, або и передъ самымъ Епископомъ, но при тôмъ вызнаючи грѣхъ задержаный замовчитъ инни грѣхи, одже сповѣдь святотатску ôтправляе, то тымъ не устае задержанье. Сповѣдь есть неважна, одже и розрѣшеніе безсильне, для того довженъ той грѣшникъ для доступленья розрѣшенія сповѣдатися на ново у священика уповажненого до розрѣшенія ôтъ задержаныхъ.

δ) Зъ того показуеся такожь, що непозволено есть сповѣдатися зъ грѣха задержаного у сповѣдника маючого власть до розрѣшенія ôтъ тогожь, а инныхъ тяжкихъ грѣхôвъ у инного священика.

ε) Если грѣшникъ зъ иннои Епархіи прійде до сповѣди до звычайного сповѣдника, котрый не есть уповажненый до розрѣшенія ôтъ задержаныхъ, то може ôтъ тогожь бути розрѣшеный ôтъ грѣхôвъ въ Епархіи грѣшника задержаныхъ, но не може розрѣшеніе получити ôтъ грѣхôвъ задержаныхъ въ Епархіи Сповѣдника. Но коли бы грѣшникъ для того тôлько пôйшовъ до сповѣди до священика иннои Епархіи, щобы оминути трудности при полученью розрѣшенія (in fraudem legis), тогди не може бути розрѣшеный.

ζ) Кто получивъ власть розрѣшити ôтъ грѣха задержаного, и зъ тои власти не зробивъ ужитку, понеже н. пр. грѣшникъ бôльше не явився, або умеръ, — той не може силою того самого уповажненья другого розрѣшити.

η) Священикъ, котрый получивъ загальне уповажненье розрѣшати ôтъ грѣхôвъ Епископу задержаныхъ, не може на пôдставѣ того самого уповажненья розрѣшати такожь ôтъ цензуръ епископскихъ, хиба если къ тому буде уповажненый. — Такожь не може тую власть удѣляти инному; — ани тая власть не перестае съ смертію того, кто еи удѣливъ, н. пр. Епископа.

§. 319.

Власть Сповѣдника въ часѣ Ювилея.

Въ часѣ ôтпуста ювилейного звыклася сповѣдникамъ надавати бôльша власть, котра однакожь не всегда есть однака, и по обстоятельствамъ може бути обмежена.

Для лучшого порозумѣнія тыхъ уповажненій, котри оголошени суть въ енцикликѣ зъ дня 21. Листопада 1851 а потôмъ зъ дня 1. Серпня 1854 додаеся еще слѣдуюче:

1. **Коли грѣшникъ приступае до св. Т. Покаянія въ тôй цѣли, щобы удостоився доступити ôтпусту**, може го каждый ôтъ Епископа до слуханья сповѣди уповажненый сповѣдникъ розрѣшити „ôтъ всякаго союза клятвы, завѣщанія и запрѣщенія (ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis et interdicti), яко и ôтъ всякихъ церковныхъ каръ ôтъ права або ôтъ чоловѣка наложеныхъ, зъ изнятіемъ низше наведеныхъ, — и ôтъ всѣхъ грѣхôвъ, хотяй бы якъ страшныхъ и великихъ Епископу або Престолу Апостольскому задержаныхъ“. **Изняти суть тôлько:** ***а)*** Розрѣшеніе инокинь въ монастыри перебуваючихъ, котри и въ часѣ ювилея

лише у такого священика могутъ сповѣдатися, котрый до слуханья сповѣди инокинь есть уповажненый. *в)* Изняте есть такожъ розрѣшеніе ôтъ такихъ цензуръ, котри на якесь лице выразно и именно суть наложени.

2. Могутъ розрѣшити людей, котри приступили до якои секты если того каются и поправу обѣцюютъ.

3. Могутъ „розрѣшати ôтъ неправильности затягненои черезъ нарушенье цензуръ", если тôлько тое еще не есть въ судѣ духовнôмъ порушене.

4. Могутъ змѣняти обѣты Богу содѣлани въ дѣла побожности або милосердія, съ изнятіемъ обѣтôвъ: дожизненои чистоты, вступленья до монастыря, и тыхъ обовязкôвъ, котри ктось на себе обѣтомъ вложивъ въ користь кого инного, бо тутъ нарушилобыся чуже право.

5. Щобы и инокинѣ, котри зъ монастыря выходити не смѣютъ, вязнѣ, недужни або иннымъ способомъ перешкоджени люде, выповнили вымоги для полученья ôтпуста, и могли ôтпусту доступити; могутъ сповѣдники замѣнити приписани въ булѣ, оголошаючôй ювилей дѣла, въ инни добри дѣла, котри тіи особы выповнити могутъ, або продовжити для нихъ часъ для полученья ôтпуста.

6. Однакожь и въ часѣ ôтпуста ювилейного маютъ заховатися приписы конституціи П. Венедикта XIV. „Sacramentum poenitentiae", ведля котрои не вôльно: *α*) розрѣшити соучастницю въ грѣсѣ нечистоты, а *β*) не можна увôльнити ôтъ довжности заскаржити у Епископа такого священика, котрый при Сповѣди або при способности сповѣди (якъ о тôмъ низше буде сказано) до грѣха нечистоты намавлявъ.

Но чи може сповѣдникъ въ часѣ ювилея розрѣшити такого священика, котрый розрѣшивъ участницю въ грѣсѣ нечистоты, и тымъ попавъ въ клятву Папѣ задержану? — Може го розрѣшити.

Чи кто въ часѣ того самого ювилея може ôтпусту бôльше разъ доступити? Може тôлько разъ ôтпусту доступити, кôлько разъ дѣла приписани выповнитъ.

Но чи може кто въ протягу того самого ôтпуста ювилейного бути ôтъ якого будь сповѣдника розрѣшенымъ ôтъ грѣхôвъ задержаныхъ, ôтъ котрыхъ въ тôмъ часѣ вже разъ бувъ розрѣшеный? — Нѣ, якъ показуеся зъ слôвъ наведенои буллѣ: Declarantes, neminem posse nisi semel, id est prima tantum vice frui favoribus huic Jubilaeo adiunctis."

Примѣчаніе. Въ требнику епархіяльнôмъ находятся на картцѣ 292. до 302. формы уживаеми при Т. Покаянія въ различныхъ случаяхъ.

§. 320.

О намовѣ до грѣха нечистоты.
(Sollicitatio ad turpia.)

1. Сего великого грѣха допущаеся священикъ котрый „кающогося, кто ни будь ôнъ есть, пôдчасъ сповѣди або передъ або заразъ по сповѣди, при случайности або пôдъ позоромъ сповѣди, або и кромѣ сповѣди въ сповѣдальници, або въ иннôмъ для слуханья сповѣди призначенôмъ або ôтъ священика будьтобы для слуханья обранôмъ мѣстци, важится до нечистыхъ и неприличныхъ рѣчей намавляти або роздражняти чи то словами чи смѣхами, чи дотыканьемъ, чи то письмомъ, котре кающійся заразъ або пôзнѣйше читати мае, або котрый важится (въ наведеныхъ случаяхъ) съ кающимся нечестиви и заказани бесѣды провадити". (Pius IV. const. „Cum sicut 16. April 1591. Gregor. XV. const. „Universi dominici gregis" 30. Aug. 1622. Bened. XIV. const. „Sacramentum poenitentiae" 1. Jun. 1741.)

2. Кождый сповѣдникъ обовязаный кающогося способомъ наведенымъ до нечистоты намавляного напôмнути, що ôнъ обовязанъ священика, котрый го намавлявъ престолу Апостольскому, Епископу або его генеральному викарію оскаржити, и то незважаючи на то, чи намавляный согласився чи нѣ, або хоть то вже давно сталося, або хотяй бы сповѣдникъ не для себе, но для кого другого до грѣха намавлявъ. — Такому кающомуся не смѣе сповѣдникъ розрѣшеніе удѣлити такъ довго, доки своему обовязку не задосыть учинитъ, або принаймнѣй не обѣцяе, що тое при найблизшôй случайности зробитъ. (S. Rom. et. Univ. Inquisit. Instruct. ddto. 20. Febr. 1867.)

3. Если же особа намавляна сповѣдника намавляючого „чимъ скорше", т. е. принаймнѣй въ протягу мѣсяця ôтъ дня, коли пôзнала той обовязокъ, безъ важнои причины не заскаржитъ, пôдпадае самымъ дѣломъ карѣ клятвы (ipso facto excommunicationem incurrit), ôтъ котрои еи однакожь, наколи своему обовязку задосыть учинитъ, кождый сповѣдникъ разрѣшити може.

4. Обовязаный до скарги есть такожь той чоловѣкъ, котрый намову видѣвъ або власными ушами чувъ, або кто о нѣй знае ôтъ самого намавляючого або намавлянои особы, если тôлько на тое спуститися можна, и то навѣтъ тогди, коли бы о тôмъ дôзнався пôдъ тайною, съ изнятіемъ тогди, коли бы го одна зъ участвуючихъ осôбъ о пораду просила. Отъ того обовязку не есть извиненый чоловѣкъ, хотяй бы не мôгъ намовы доказати, и обовязаный такожь въ протягу одного мѣсяця своему обовязку задосыть учинити.

5. Сей обовязокъ устае: *а)* Если намавляючій сповѣдникъ

умеръ; *в)* если намавляючій тôлько удававъ, що ôнъ священикъ, но въ дѣлѣ нимъ не бувъ; *г)* если Епископъ вже иннымъ способомъ о тôмъ довѣдався; *д)* если бы тое безъ великои страты статися не могло; *е)* если Престолъ Апостольскій ôтъ того розрѣшитъ.

6. Сповѣдникъ виноватый не обовязанъ самъ себе оскаржити, ани напоминати намавляного, щобы го оскаржливъ.

7. Если бы яка особа зъ якои будь причины священика о тое переступленье ложно оскаржила, допущаеся грѣха, ôтъ котрого еи съ изнятіемъ въ небезпеченьствѣ смерти никто, лише Престолъ Апостольскій разрѣшити може. (Bened. XIV. Sacr. Poenit.)

Коли бы кому подôбный выпадокъ случився, повиненъ: *α)* Розважити чи тая особа заслугуе на вѣру, бо если бы показалося, що она зо злости се говоритъ, треба еи строго напôмнути и пригадати еи, якого грѣха допущаеся; *β)* не треба довѣдоватися о имени виноватого священика; *γ)* самъ священикъ не повиненъ безъ дуже важнои причины брати сей обовязокъ на себе; но коли бы особа намавляна не могла и не знала, якъ собѣ поступити, то можна еи позволити, щобы по сповѣди оповѣла сповѣдникови всё еще разъ, сповѣдникъ може то всё изнявши имя виноватого написати, або если тая особа не знае писати, такожь имя виноватого и свое пôдписати, яко и особу намавляну, и всё до Епископа пôслати; *δ)* додати треба такожь обстоятелства за виноватымъ промавляючи, н. пр. що поправився, — но не треба додавати, що противъ нему промавляе, н. пр. що особа согласилася: *ε)* если же розумный сповѣдникъ видитъ, що особа намавляна щиро каючася и до сповѣди належито розположена ніякъ не дасться про стыдливôсть и боязнь обезславленья наклонити до того, щобы виноватого заскаржила, то нехай съ замовчаньемъ еи имене о тôмъ донесе до Епископа, котрый, если тое за потрѣбне узнасть, може у св. Пенитенціаріи розрѣшеніе выробити. (Decr. S. Inquisit. 27. Sept. 1724.)

9. Кары на священика сего переступленья винного суть: низложенье, выключенье ôтъ стану священического и доживотна неспособнôсть до ôтправляньа Службы божои. (Decr. S. Inquisit. 5. Aug. 1745.)

10. Тіи кары однакожь належитъ ажь по совѣстнôмъ и точнôмъ розсмотренію справы накладати ведля инструкціи выданои св. Конгрегаціею Инквизиціи зъ дня 20. Лютого 1867.

§. 321.

Свойства сповѣдника потрѣбни до позволеного и успѣшного справованья Т. Покаянія.

Щобы сповѣдникъ свôй урядъ позволено и успѣшно мôгъ справовати, повиненъ:

α) Мати достаточни вѣдомости, щобы бувъ способнымъ до выповненья сего дуже важного уряда. Бо тутъ не иде тôлько о тое, щобы слухати сповѣди и розрѣшати, но щобы души до спасенія провадити. Безъ достаточныхъ вѣдомостей выставивъ бы сповѣдникъ себе и тыхъ, котри до него приходятъ, на небезпеченьство вѣчнои погибели. Неумѣетный сповѣдникъ есть заразою для духовнои громады, слѣпый вождъ слѣпыхъ, згаснене свѣтло въ темнотѣ, зломана и спорохнѣла палиця для хромого. Для того повиненъ каждый, кто той тяжкій урядъ на себе взяти хоче, неустанно збирати собѣ потрѣбни вѣдомости, чи то зъ книгъ чи то зъ розговорôвъ съ досвѣдчеными душпастырями; бо якъ лѣкаръ хотьбы найздôбнѣйшій, котрый ограничаеся на вѣдомости въ часѣ студій назбирани, цѣлкомъ нездôбнымъ стаеся; такъ и священикъ не поступаючій въ умѣетностяхъ, съ часомъ забувае и тое, що въ часѣ студій назбиравъ, и стаеся до слуханья сповѣди цѣлкомъ неспосôбнымъ.

β) Мати ростропнôсть и оглядньôсть, не таку, якъ еи проповѣдае свѣтъ, но таку, котра ôтъ Бога походитъ и до Бога провадитъ, и котра робитъ го способнымъ бути всѣмъ вся, щобы всѣхъ до спасенія допровадити. Тое свойство есть доконьче потрѣбне, бо безъ него неизбѣжими суть многи ошибки, и безъ него не зможе сповѣдникъ въ вопросахъ, напôмненьяхъ, въ накладаняхъ покуты и пр., отвѣтно собѣ поступати.

γ) Отличатися побожностію и боязнію Бога; бо тяжко жадати, щобы до праведности провадивъ той, кто самъ на пути правды не ходитъ; а въ прочôмъ хотяй бы грѣшника грѣшникъ якъ найживше напоминавъ и до доброго нааклонявъ, то певно его слова не будутъ мати таку силу, якъ слова и напôмнеья праведного священика. Для того повиненъ каждый сповѣдникъ для осягненья сего свойства часто въ молитвѣ и розмышляню перебувати, бо молитвою покрѣпится въ добрôмъ и станеся гôднымъ ласки божои, и розмышляньемъ научится пôзнавати станъ душъ, котри до спасенія провадити мае.

„Три хлѣбы суть каждому сповѣдникови потрѣбни, каже Леонардъ а Понто Мавріціо, побожнôсть, ростропнôсть и умѣетнôсть, о котри щодень Бога умоляти бы повиненъ, щобы свôй урядъ точно мôгъ справовати.“ (Unterweisungen für Beichtväter. Regensburg 1850. S. 11 ff.)

§. 322.

Часъ и мѣстце сповѣди.

1. Душпастырь повиненъ на слуханье сповѣди всегда бути готовый, и не тôлько тогди, коли кто коньче потребуе

сповѣдатись (такъ въ часѣ великоднôмъ, въ небезпеченьствѣ смерти), но такожь въ кождый инный часъ; и если бы душпастырь не хотѣвъ своихъ прихожанъ сповѣди слухати, грѣшитъ противъ любви и справедливости. Для того повиненъ бы душпастырь въ Недѣлѣ и Свята нарочно оставати въ Церкви, щобы вѣрни до него до сповѣди прійти могли. Щобы улегшити собѣ однакожь свои труды, треба роспорядити, щобы на сповѣдь пасхальну не приходили всѣ разомъ, но въ певнôмъ порядку; такожь щобы въ Недѣлѣ и Свята приходили або въ Навечеріе або завчасу рано; найлѣпше въ дни робочи; но если кто той порядокъ не заховае и еще до того зъ потребы прійде до сповѣди, треба го сповѣдати.

2. Для слуханья сповѣди повинна въ каждôй Церкви находитися сповѣдальниця положена на такôмъ мѣстци, котре всѣ видѣти могутъ. Заказано же есть сповѣдати въ домахъ, съ изнятіемъ потребы, якъ въ слабости.

Въ закристіи не вôльно сповѣдати, съ изнятіемъ старцѣвъ, слабыхъ, глухихъ, або инныхъ подôбныхъ людей, котрыхъ за для важнои причины не можна въ сповѣдальници межи людьми слухати.

Въ звычайныхъ выпадкахъ бере священикъ при сповѣди на себе епитрахиль, въ потребѣ може и безъ епитрахиля сповѣди слухати.

II. Отдѣлъ.

I. Обовязки сповѣдника при сповѣди.

Троякій урядъ сповѣдника въ загалѣ.

А) Сповѣдникъ яко судія.

§. 323.

Переглядъ довжностей сповѣдника яко судіи.

Яко судія обовязанъ сповѣдникъ:

I. Слухати сповѣди грѣшника;

II. доповнити еи вопросами;

III. судити грѣшника, а

IV. выдати свôй засудъ, т. е. удѣлити розрѣшеніе або тоеже задержати.

§. 324.

Сповѣдникъ яко судія обовязанъ

I. Слухати сповѣди кающогося.

Сей обовязокъ выплывае зъ довжности кающогося вызнати свои грѣхи передъ сповѣдникомъ, щобы ôтъ нихъ бувъ розрѣшеный. Сповѣдникъ повиненъ про тое слухати кающогося: *α*) Уважно, щобы мавъ надъ всѣмъ точный и ясный переглядъ; *β*) цѣло, для того не треба кающомуся перерывати, доки ôнъ самъ говоритъ, бо тое могло бы го змѣшати. Тôлько тогди, коли кающійся занадто по тиху обо незрозумѣло говоритъ, або перестае сповѣдатися, треба до него одôзватися и до дальшои сповѣди го заохотити; *γ*) терпливо, съ любовію и съ правдивою смиренностію; священикъ бо не повиненъ николи забувати, що ôнъ самъ грѣшный, тогди буде въ нѣмъ живе чувство, що ôнъ не такъ возноситися, якъ сожалѣти надъ каянникомъ обовязанъ.

Особливо треба уважати: *а*) На тіи выразы, котри потребуютъ поясненья; *в*) на грѣхъ, до котрого каянникъ найбôльше скланяеся, бо той есть звычайно жереломъ многихъ инныхъ грѣхôвъ; *г*) на цѣле внутренне состояніе кающогося, щобы пôзнати, чи ôнъ еще стогнае въ тяжкихъ оковахъ грѣха, чи вже пôзнавъ свôй сумный станъ, и хоче зъ него освободитися.

Пôдчасъ сповѣди не треба дивитися на сповѣдаючогося, бо то могло бы го змѣшати, но найлѣпше закрытися епитрахілёмъ; такожь не треба рушати руками, щобы въ притомныхъ не возбудити яке пôдозрѣніе, ани не стогнати, и въ загалѣ не давати ніякимъ внѣшнымъ знакомъ пôзнати то, що въ души сповѣдника цѣлкомъ природно може дѣятися.

§. 325.

Сповѣдникъ яко судія обовязанъ

II. Доповнити сповѣдь вопросами; бо якъ каже св. Лігорій: „хотяй до кающогося належитъ испытати свою совѣсть, то однакожь не ма сомнѣнія, що сповѣдникъ, коли спостереже, що кающійся недокладно испытавъ свою совѣсть, обовязанъ самъ пытати го найперие о таки грѣхи, котрыхъ ôнъ вѣроятно мôгъ допуститися, потôмъ о число, родъ и обстоятельства. Невѣжество бо кающогося получене съ лѣнивствомъ въ испытаню совѣсти, возбудженю жалю, вычисленю грѣхôвъ, вкладае часто на сповѣдника обовязокъ, ôтъ котрого бы ôнъ мôгъ бути вôльный, т. е. обовязокъ пытатися.“

Сей обовязокъ выплывае зъ **потребы повнои и докладнои сповѣди.**

Щобы сповѣдникъ при доповненью сповѣди пытаньями не зблудивъ, повиненъ памятати, якихъ грѣхôвъ кающійся коньче обовязанъ сповѣдатися, або въ чôмъ состоитъ матерія Т. Покаянія.

Увзгляднивши обовязки, яки кающійся при сповѣди выповнити мае, повиненъ сповѣдникъ, коли въ тôмъ взглядѣ якій недостатокъ спостереже, **доповнити** сповѣдь кающогося **пытанями**. **Сей обовязокъ** сповѣдника есть **дуже важный**, и кто го мало цѣнитъ, стаеся причиною многихъ неважныхъ сповѣдей, погибели многихъ кающихся, котри сами не могутъ освободитися ôтъ злыхъ обычаѣвъ, а переворотне поступованье сповѣдника не приходитъ имъ на помôчь. Противно же тысячи будутъ благословити сповѣдника, котрый розумными пытанями улегшае имъ сповѣдь.

Сповѣдникъ обовязанъ особливо при **двоякого рода грѣхахъ** пытанями сповѣдь **доповняти**, а то I. при тыхъ, котри зъ **невѣжества** не пôзнаютъ правды, и про тое грѣшатъ, бо не задаютъ собѣ труда, щобы правду ôткрыти, а II. при тыхъ, котри про **злобу** не хотятъ почути голосу совѣсти, и не хотятъ до пôзнанья правды прійти.

Для того переворотнымъ называе Сеньері поступованье такого сповѣдника, котрый не хоче сповѣди неумѣетныхъ слухати, но ихъ заразъ ôтсылае, щобы лучше приготовилися. Таке поступованье есть дуже зле, понеже сего рода люде, хотьбы якъ трудилися, николи не пôзнаютъ свою совѣсть такъ, якъ бы за помочію розумного сповѣдника тое здѣлати могли; а при тôмъ треба обавлятися, що они ôтстрашени трудностію належитого испытаня совѣсти цѣлкомъ залишатъ сповѣдь и въ своихъ грѣхахъ закаменѣютъ. Для того повиненъ сповѣдникъ и невѣжôвъ сповѣдати, если тôлько знаютъ основни правды христіяньства, и за порядкомъ заповѣдей божихъ и церковныхъ ихъ пытатися, особливо если передъ собою мае служащихъ, фѣрманôвъ, воякôвъ, пастухôвъ, и иныхъ сего рода людей, котри при своихъ занятіяхъ забуваютъ на потребы души, и въ рѣчахъ религійныхъ не маютъ достаточныхъ вѣдомостей, понеже або николи, або рѣдко коли приходятъ на проповѣди и катехизаціи. Если бы сповѣдникъ при сповѣди такихъ людей не поступивъ собѣ совѣстно, но выслухавши ихъ поверховне вызнанье грѣхôвъ ихъ ôтпустивъ, стягнувъ бы на себе тяжку отвѣчательнôсть. — Въ прочôмъ увзгляднивши, якъ нынѣ духъ религійный пôдъупавъ, треба майже съ кождымъ каянникомъ подôбно собѣ поступати.

2. **Обемъ вопросôвъ сповѣдника** зависитъ ôтъ обохъ причинъ, на котрыхъ сей обовязокъ опираеся. Такъ: *а)* сповѣдь кающогося може бути неповна, понеже гдеяки грѣхи не суть выявлени, або *в)* сповѣдь може бути недокладна, понеже кающійся не вызнае при поодинокихъ грѣхахъ всё, що бы вызнати повиненъ. Пытанья сповѣдника оджe маютъ сповѣдь неповну доповнити а сповѣдь недокладну докладною зробити; **для того суть пытаня сповѣдника двоякого рода: А) поясняючи, а В) доповняючи.**

Но передъ ними еще потрѣбни суть гдеяки **попереджаючи пытанья**, котри св. Кароль Боромейскій такъ опредѣляе: „Сповѣдникъ повиненъ (зъ самого початку сповѣди) пôзнати: *α*) Коли кающійся бувъ остатній разъ въ сповѣди; *β*) чи наложену покуту ôтправивъ; *γ*) чи и коли свою совѣсть испытавъ?"

А) Поясняючи вопросы суть потрѣбни, коли показуеся, що сповѣдь есть недокладна.

Ознаки недокладнои сповѣди суть: *α*) Если кто вызнае якій грѣхъ дѣломъ доконаный, но не споминае ничь о причинахъ, намѣренію и слѣдствахъ, н. пр. при дѣлахъ нечистыхъ, при биткахъ; *β*) если тôлько яку часть або початокъ грѣха вызнае, н. пр. при грѣхахъ нечистоты звычайно тôлько о мысляхъ, пожаданьяхъ . . або: бувъ емъ въ корчмѣ; ремѣсникъ каже, що въ недѣлю робивъ, а о службѣ божôй не споминае; пастухъ, що шкоду зробивъ, а яку? — *γ*) если нарочно наводитъ улегшаючи обстоятельства, н. пр. затягнули мя тамъ — не бувъ на службѣ божôй про бôль головы — взявъ зъ лѣса галузя (а то було цѣле дерево) — попасъ конья на чужôмъ поли (збôжу) — забавився (упився); *δ*) если кающійся радо говоритъ темными и двозначными выразами; *ε*) если близше не описуе грѣхъ. — Въ всѣхъ наведеныхъ выпадкахъ треба пытанями сповѣдь пояснити и докладною зробити.

Предметомъ поясняючихъ вопросôвъ суть: *а*) Саме грѣшне дѣло, т. е. причина побудительна и намѣреніе, яко и его слѣдства для самого грѣшника и для другихъ, н. пр. при піяньствѣ; *в*) родъ, н. пр. нечистоты; *г*) число, особливо при внѣшныхъ грѣхахъ, хоть приблизительне; при внутренныхъ нѣ; *д*) обстоятельства змѣняючи тяжкôсть грѣха, н. пр. крадѣжь: где, що, кому и пр.; *е*) чи вже перейшло въ звычай, чи нѣ; *ж*) спосôбнôсть, при чôмъ треба розличити ôтдалену и близку; *з*) обовязки стану; *к*) въ загалѣ все, що до точного и ясного представленья моральногo характера кающогеся може причинитися.

В) Вопросы доповняючи суть потрѣбни, коли показуеся, що сповѣдь есть неповна. **Ознаки неповнои сповѣди** суть: *α*) Если ôтъ остатнои сповѣди довгій часъ минувъ, а кающійся не мае чого сповѣдатися; *β*) если кто по довгôмъ часѣ тыхъ самыхъ грѣхôвъ сповѣдаеся, и цѣлкомъ обонятно ихъ оповѣдае; *γ*) если механично ведля якого взорця сповѣдаеся; *δ*) если по вызнанью кôлькохъ малозначныхъ грѣхôвъ перестане сповѣдатися. Въ такихъ выпадкахъ треба сповѣдь

доповнити пытанями, котрыхъ порядокъ св. Кароль Боромейскій такъ подае: „Пытаеся найперше, чи не пригадуе собѣ еще яки инни грѣхи; потôмъ переходится поодиноки заповѣди божи и церковни, грѣхи головни, о скôлько то зо взгляду на вѣкъ и обстоятельства кающогося порадным бути видится; потôмъ о дѣлахъ милосердія и о уживанью пять змыслôвъ". Особливо же не треба николи поминути обовязки стану, и вѣдомостей религійныхъ, бо на тое люде при сповѣди мало зважаютъ.

Ведля наведеного погляду треба собѣ зробити шкицъ пытань, котрый при сповѣдяхъ дуже есть помôчный.

3. Приписы при ставленью вопросôвъ при сповѣди: Дуже много залежитъ ôтъ того, якъ сповѣдникъ пытаеся; понеже если собѣ въ тôмъ взглядѣ нерозумно поступитъ, то бôльше пошкодитъ, якъ поможе.

Въ тôмъ взглядѣ *заказано:*

а) Пытатися зъ цѣкавости о рѣчахъ, котри тутъ не належатъ, н. пр. о домашныхъ обстоятелствахъ.

в) При грѣсѣ нечистоты не треба подрôбно выпытоватися, щобы въ кающôмся змысловôсть не возбудити; бо тутъ досыть есть пытатися о тôлько, щобы родъ грѣха и его число пôзнати. „Желаю вамъ, каже Сеньері, бути ощадными и оглядными при пытаняхъ о нечистотѣ, щобыся вамъ не стало такъ, якъ одному живописцю, котрый хотячи Елену живо представити въ нѣй залюбився."

г) Заказано пытатися о имя кающогося и его вспôльника въ грѣсѣ. Дотычно сего предмета выдавъ П. Венедиктъ XIV. двѣ конституціи: „Suprema omnium ecclesiarum" и „Ubi primum", въ котрыхъ находимо слѣдуючи приписы: 1. Не вôльно выпытоватися за именемъ кающогося, ани его мешканьемъ и. пр.; для того добре ôтповѣла одна невѣста на докучливи и пусти сего рода пытаня сповѣдника: „мое имя не есть грѣхъ". 2. Каючійся не може выявляти имя совиновника, бо до него належитъ свои грѣхи вызнати, не чужи; и на коли бы тое нарочно здѣлавъ, грѣшитъ, коли зъ невѣжества, не грѣшитъ. 3. Кто зъ важнои причины ôткрывае имя участника, не грѣшитъ, н. пр. щобы порадитися, якъ позбутися злои знаемости, або ухоронити свою честь. 4. Для доповненья сповѣди може сповѣдникъ пытатися о совиновнику, не о его имени, ани домѣ, ани инныхъ обстоятельствахъ, зъ котрыхъ бы го мôгъ пôзнати, тымъ бо тяжко грѣшитъ. 5. Если бы кающійся видѣвъ, що при докладнôй сповѣди муситъ выявити совиновника (н. пр. сповѣдаеся женьщина передъ знаемымъ священикомъ, що допустилася блудодѣянія съ ôтчимомъ), то повиненъ ити до инного сповѣдника, если то можливе, если нѣ, то выявляючи совиновника не грѣшитъ. 6. Если выявленье совиновника коньче потрѣбне, щобы запобѣгнути якому великому злу, н. пр. охоронити жизнь князя, запобѣгнути революціи и пр., то може и довженъ то зробити кромѣ сповѣди, и еслибы не хотѣвъ, не можна го розрѣшити. 7. Не смѣе сповѣдникъ выпытоватися за именемъ совиновника, щобы тогожь поправити, бо до сповѣди належитъ старатися о добро того лише, що сповѣдаеся. Для того треба при слѣдженью обстоятельствъ грѣхъ побôльшаючихъ бути осторожнымъ и николи бôльше не выпытоватися, якъ коньче потрѣбно.

Приказано зо взгляду на пытанья:

а) Пытатися съ всею лагôдностію и любовію; про тое треба свои пытанья убрати въ слова якъ найлагôднѣйши, щобы кающогося не ôтстрашити, но заохотити до щиреи сповѣди. Не треба такожь дати пôзнати якими знаками задивленья, обуренье, и стеречися дати пôзнати, що сповѣдникъ радъ бы скорше позбутися кающогося.

в) Пытатися треба скромно и оглядно, якъ то въ звычайнôмъ житью съ якимъ высше поставленымъ лицемъ робится. Треба старатися вытиснути гнилизну зъ глубины серця, но стеречися здорове мѣстце заразити. Практика получена съ молитвою научитъ сповѣдника тіи оба небезпеченьства счасливо оминути. Найлѣпше есть уживати найперше загальни пытаня, котри невинный не зрозумѣе, а виноватый заразъ пôйме.

г) Треба пытатися розумно, щобы самымъ пытаньемъ не пôддати кающомуся способъ до извиненья, н. пр. не пытатися словами: „чи може або „не". Тутъ треба собѣ за примѣръ взяти розговоръ Христа съ женою Самарянинею. Если бы Христосъ бувъ хотѣвъ, щобы она сама свôй грѣхъ вызнала, то певно бувъ бы о правдѣ ôтъ неи не дôзнався. Но запытавши еи прямо о еи мужа пôзнавъ правду зъ еи устъ. Такъ и сповѣдникъ повиненъ пытатися, щобы грѣшникови не остало тôлько: „нѣ" або „такъ".

д) Съ особлившою старанностью и осторожностію треба пытатися за тіи грѣхи, о котрыхъ сповѣдникъ вже зъ инного жерела знае; щобы кающогося припровадити до ôткрытья правды.

При кôнци сповѣди потрѣбни суть еще гдеяки заключаючи пытанья, такъ:

α) Чись вже спокôйный и не боявъ бысь ся стати передъ судомъ божимъ?

β) Чись коли зъ якои причины не ôтправивъ сповѣдь неважну:

γ) Чи маешь волю сказати всё, що бы ти на гадку прійшло?

δ) Чи маешь надѣю, що ти Богъ грѣхи ôтпуститъ?

ε) Чи жалуешъ щиро, щось Бога образивъ?

Тіи пытанья, котри ведля обстоятельствъ поставити можна причинятся много до усовершенья сповѣди.

4. **Причины извиняючи ôтъ довжности пытанья.** Хотяй Сповѣдникъ обовязанъ старатися пытанями доповнити сповѣдь кающогося, то однакожь суть причины, котри го ôтъ сего обовязку увôльняютъ. Тіи причины суть тіи сами, котри извиняютъ ôтъ матеріяльно повнои сповѣди, и суть физични и моральни. **Физични причины суть:** *а)* **У нѣмыхъ,** *β)* **глухихъ,** *γ)* чужосторонцѣвъ, котрыхъ сповѣдникъ не розумѣе, *δ)* умираючихъ.

Моральни причины состоятъ въ великôй трудности, котра съ матеріяльно повною сповѣдію была бы получена, якъ: передъ битвою, на мори, въ часѣ епидеміи, або коли треба обавлятися, щобы кающійся передъ укôнченьемъ сповѣди не умеръ; въ котрыхъ всѣхъ выпадкахъ досыть есть пытатися за оденъ або другій тяжкій грѣхъ и розрѣшеніе удѣлити.

Не извиняе ôтъ довжности пытаня великій натискъ до сповѣди въ часѣ ювилея, праздника або ôтпуста. — О легки грѣхи не ма обовязку пытатися, хиба если бы они значно причинялися до поясненья морального стану кающогося.

При пытаняхъ треба въ прочôмъ заховати середню дорогу, щобы ани недбальствомъ не согрѣшити, ани зновъ не впускатися въ непотрѣбни подрôбности. Коли священикъ мае передъ собою каянника, которого зъ давнѣйшихъ сповѣдей докладно знае або о котрôмъ справедливо може судити, що ôнъ совѣстно до сповѣди приготовився, то не повиненъ го бôльше выпытоватися, но розрѣшити; лѣпше ужити пытаня и напôмненья у людей, котри того правдиво потребуютъ, щобы могли двигнутися и житье свое поправити.

§. 326.

Сповѣдникъ обовязанъ яко судія

III. Судити грѣшника зъ его сповѣди; бо хотяй до важности сповѣди достаточно було бы выслухавши сповѣдь кающогося и пôзнавши станъ его совѣсти дати або заперечити му розрѣшеніе, то однакожь, щобы въ тôмъ взглядѣ не допуститися якои ошибки, треба найперше розсудити.

а) **О тяжкости грѣхôвъ, ихъ вмѣняемости и о нумеричнôмъ и родовôмъ розличію.** Въ тôмъ взглядѣ дуже ошибаются сповѣдники, котри хотячи пôзнати тяжкôсть якого грѣха пытаются кающогося, чи ôнъ той грѣхъ за тяжкій, чи за легкій тримавъ, бо той ôтповѣдае звычайно, що му на гадку прійде, и такъ сповѣдникъ мимовольно ложный судъ выдае. (Св. Лигор. tract. XVI. c. 6.)

в) **Сповѣдникъ обовязанъ пôзнати, яки обовязки вкладае якійсь грѣхъ на кающогося.** Кождый грѣхъ нарушае права Бога, самого грѣшника и ближнього, и для того грѣшникъ затягае на себе трояку довжнôсть. **Богу** не може грѣшникъ задосытьучинити, но самъ Христосъ зробивъ тое за насъ; грѣшникови остае одже тôлько жаловати за поповнени грѣхи, и постановити собѣ бôльше не грѣшити. **Собѣ** шкодитъ чоловѣкъ черезъ грѣхъ на души або и на тѣлѣ; тую кривду муситъ старатися вынадгородити: на души черезъ слуханье слова божого, молитвы, посты и пр., на тѣлѣ черезъ мѣрнôсть, порядокъ въ житью, опанованье своихъ намѣтностей и пр. — **Ближньому** може чоловѣкъ розличнымъ способомъ на души або на тѣлѣ пошкодити, зъ чого выплывае обовязокъ вынадгородженья.

г) **Сповѣдникъ мае розсудити, яки права грѣшникъ черезъ грѣхи утративъ,** такъ н. пр. черезъ цензуры, симонію, тайне вынадгородженье и пр.

д) **Особливо же мае сповѣдникъ судити о расположенью грѣшника,** чи ôнъ на розрѣшеніе заслугуе, чи нѣ. Тое расположенье кающогося состоитъ въ признанью и вызнанью грѣхôвъ, въ щирôмъ, внутреннôмъ, надприроднôмъ и загальнôмъ жалю, и рѣшительнôмъ постановленью бôльше не грѣшити и воли задосытьучинити. Въ тôмъ бо состоитъ близша матерія Т. Покаянія, безъ которои розрѣшеніе важно удѣлити не можна. Для того повиненъ священикъ уважати, чи грѣшникъ жалуе за свои грѣхи, и чи мае волю поправитися, и коли пôзнае, що тіи вымоги у него находятся, розрѣшити го, въ противнôмъ же разѣ съ всею лагôдностію го ôтпустити.

Но понеже расположенье кающогося есть рѣчь чисто внутренна, котора не легко дасться пôзнати, для того потреба еще **застановитися надъ ознаками правдивого расположенья. Тіи ознаки показуютъ: А) що якій грѣшникъ не есть належито расположенъ, або В) що есть расположенъ, або наконецъ Г) що его расположенье есть сомнительне.**

А) Що грѣшникъ не есть належито расположеный, можна пôзнати зъ слѣдуючихъ ознакъ: 1. если грѣшникъ вже бôльше разъ напоминаный всегда съ тымъ самымъ грѣхомъ безъ найменьшого знаку поправы повертае; 2. если цѣлкомъ зимно оскаржаеся, такъ що о нѣмъ сказати можна, що того, що устами вымавляе, въ серци не чуе; 3. если не старався уживати средства предухоронительни, котори му въ попереднôй сповѣди були подани; 4. если ôнъ тôлько зъ примусу прійшовъ до сповѣди, н. пр. бо му родичи, учителѣ, настоятелѣ приказали, або понеже есть часъ пасхальный, або мае вѣнчатися и пр.; 5. если стараеся извиняти свои грѣхи,

не хоче приняти на себе дѣла покаянія, сповѣдникови противляеся, або иннымъ способомъ показуе, що не мае воли поправитися; 6. если не хоче выстерѣгатися способности до грѣха, поеднатися съ ворогомъ, вынадгородити кривды. — Зъ тыхъ и подобныхъ ознакъ можна розумно вносити, що грѣшникъ не есть належито расположеный, и що недостоинъ есть розрѣшенія.

В) **Ознаки належитого росположенья** суть: 1. Если грѣшникъ радо отвирае серце напомненьямъ сповѣдника, бере на себе охочо наложени дѣла покаянія, и хоче поправитися; 2. если показуе особлившій жаль, и съ слезами своихъ грѣховъ сповѣдаеся, — при чомъ однакожь уважати належитъ, чи тіи слезы не маютъ свою причину въ якой земской стратѣ або въ его природномъ успособленью; 3. если прійде по якой проповѣди, въ котрой чувъ о справедливости божой, або инной правдѣ, котра го взрушила и до сповѣди наклонила; або 4. если прійшовъ до сповѣди въ слѣдство якого страшного выпадку — н. пр. смерти, грома...; 5. если грѣшникъ отъ остатнои сповѣди значно поправився, способностьямъ до грѣха спротивлявся, доброволни дѣла покаянія отправлявъ; 6. такожь и зъ цѣлого движенія и голосу кающогося можна заключати, чи онъ есть належито до сповѣди росположеный, чи нѣ; 7. въ годинѣ або въ небезпеченьствѣ смерти не можна такожь безъ важнои причины сомнѣватися о належитомъ росположенью грѣшника.

Г) **Ознаки сомнительного росположенья** суть: 1. непостоянне дотеперѣшне житье; 2. недостаточне приготовленье до сповѣди; 3. если кто только для того не допустився больше певного грѣха, бо тое не було му можливе; 4. если не выповнивъ обѣтницѣ въ минувшой сповѣди здѣлани; 5. если въ загалѣ, ани въ его сповѣди, ани въ отповѣдяхъ, ани въ цѣломъ движенью не показуеся духъ щирого покаянія.

Вопросы сповѣдника зо взгляду на росположенье кающогося.

На подставѣ высше наведеныхъ ознакъ може сповѣдникъ съ меньшою або большою вѣроятностію заключити, чи кающійся есть належито росположеный чи нѣ; но если бы еще яке сомнѣніе заходило, належитъ тоежь отвѣтными пытанями усунути. До того особливо належитъ старатися познати, чи кающійся есть грѣшникъ налоговый, чи грѣшникъ зъ случайности, чи повертаючій до грѣха, понеже отъ того въ многомъ залежитъ его росположенье. Для того треба: *а)* **Налоговому грѣшникови меньше вѣрити**, и не спускатися на его слова и обѣтницѣ, доки не покаже дѣломъ, що хоче поправитися. *в)* Если кто жалится, що его **случайность до грѣха приводитъ**, треба найперше слѣдити, чи

то дѣйстно яка внѣшна причина есть способностію до грѣха, а потомъ дальше розрожнити, чи тая причина есть близка чи отдалена, понеже першу може легко оминути, не такъ але другу. 2. **При повертаючихъ до грѣха** треба особливо на тое дивитися, чи поворотъ до грѣха есть формалный чи матеріальный; бо въ першомъ разѣ показуеся у грѣшника горша воля якъ въ другомъ, для того и росположенье буде у тамтого дуже сомнительне. *д)* Дальше зависитъ росположенье такожь отъ знанья головныхъ правдъ вѣры и норовственности, котри кождый чоловѣкъ знати и вѣрити повиненъ, понеже тая вѣдомость мае велике влѣяніе на жаль и постановленье грѣшника. Для того обовязанъ сповѣдникъ запевнитися въ томъ взглядѣ, и пытатися оглядно, щобы кающогося не уразити, о его религійни вѣдомости.

Если зъ всего того сповѣдникъ познае, що кающійся не мае щирого жалю, довженъ го до жалю росположити, бо инакше не може му удѣлити розрѣшеніе. Согрѣшивъ бы сповѣдникъ противъ любви, если бы такого кающогося отправивъ, щобыся лѣпше приготовивъ, бо чоловѣка образованого уразивъ бы тымъ, а чоловѣка меньше образованого припровадивъ бы въ тяжке положенье, зъ котрого онъ не знавъ бы выдобутися, бо онъ и при найлучшной воли не потрафитъ самъ добре приготовитися до полученья розрѣшенія.

Если же сповѣдникъ мае передъ собою кающогося належито росположеного, то не повиненъ тымъ задовольнитися, и его отпустити, но представленьемъ ему якои побудительнои причины его жаль побольшити, и такъ его еще лучше росположити.

§. 327.

Наконецъ повиненъ **сповѣдникъ яко судія** IV. выслухавши и оцѣнивши сповѣдь **свой судъ выдати**, т. е. **розрѣшеніе удѣлити, або задержати**. Розрѣшеніе есть цѣль и средоточіе Т. Покаянія, и тутъ выступае священикъ яко правдивый намѣстникъ Христа; но тутъ повиненъ такожь памятати на отвѣтъ, котрый за выповнянье тои власти колись буде мавъ зложити.

1. **До удѣленья розрѣшенія потрѣбна**: *α)* Моральна притомность кающогося, *β)* достаточна матерія, *γ)* моральна певность о достаточномъ росположенью кающогося, *δ)* судовластіе надъ кающимся и грѣхами, *ε)* хоть загальный переглядъ надъ всѣми грѣхами, котрыхъ кающійся сповѣдався.

α) **Розрѣшеніе удѣлити можна только чоловѣкови присутствуючому на мѣстци, где сповѣдникъ находится.** П. Климентъ VIII. осудивъ 20. Червня 1682 мнѣніе „що вольно письменно або черезъ посла отдаленому спо-

вѣдникови сповѣдатися и ôтъ него такою самою дорогою розрѣшеніе получити“ яко ложне и соблазнительне. Розрѣшеніе ôтъ непритомного священика удѣлене есть неважне, хотяй бы сповѣдь передъ нимъ була ôтправлена. (П. Павелъ V. 14. Липня 1604.) Однакожъ позволено есть сповѣдатися притомному священикови письменно або черезъ другого чоловѣка, если сповѣдникъ не розумѣе бесѣды кающогося. Однакожь така сповѣдь есть тôлько въ дуже важныхъ выпадкахъ позволена, и той кто сповѣдаеся, муситься передъ сповѣдникомъ яко грѣшникъ ставити.

Достаточна однакожь есть притомнôсть моральна, пôдъ которою можна „розумѣти таке ôтдаленье, въ якôмъ люде на голосъ говорити съ собою звыкли“. Если бы про тое кающійся за скоро опустивъ сповѣдальницю, можна и треба го розрѣшити, доки еще не далеко ôдôйшовъ; въ противнôмъ разѣ треба го повернути, если тое безъ згôршенья статися може.

Зъ того также показуеся, що можна розрѣшити чоловѣка упадаючого зъ даху, утопаючого и инныхъ въ подôбныхъ небезпеченьствахъ поставленыхъ людей, яко и тое, що священикъ не обовязанъ за надто приближатися до слабого, особливо на епидемію, но зъ такого ôтдаленья го сповѣдати, зъ якого го чути и розумѣти може. — Такожь не коньче потребно, щобы сповѣдникъ кающогося видѣвъ, н. пр. если за стѣною горитъ, и ктось тамъ въ небезпеченьствѣ находячійся проситъ о ратунокъ, его можна розрѣшити.

β) Потрѣбна есть до важности розрѣшенія достаточна матерія Т. Покаянія, о чôмъ высше говорено.

Щобы сповѣдникъ мôгъ кому важно удѣлити розрѣшеніе, муситъ мати матерію хоть достаточну въ смыслѣ высше наведенôмъ, инакше бо розрѣшеніе було бы неважне.

γ) Сповѣдникъ довженъ мати певнôсть, що грѣшникъ есть належито расположеный до полученья розрѣшенія. Тая певнôсть однакожь есть моральна, не физична. Въ тôмъ бо состоитъ рôжниця межи Т. Покаянія и прочими Тайнами, що въ нихъ потрѣбна есть физична (въ очи и змыслы впадаюча) певнôсть о важности и присутствію матеріи; въ Т. Покаянія же достаточна есть моральна певнôсть, що грѣшникъ вызнавшій свои грѣхи жалуе за нихъ и хоче поправитися. Бôльшои певности тутъ не можна мати.

Но не вôльно также удѣлити розрѣшеніе такому грѣшникови, о котрôмъ не можна съ моральною певностью сказати, що ôнъ хоче поправитися, у которого одже воля поправы пôдлежитъ розумному сомнѣнію, якъ показуеся зъ рѣшенія П. Инокентія XI. (2. Марта 1679), котрый осудивъ предложенье: „Не можна заперечити грѣшникови розрѣшенія, хотяй нема ніякои надѣи поправы, ани не можна му розрѣшенія ôтложити, если тôлько устами каже, що жалуе и хоче поправитися“. Сповѣдникъ не повиненъ про тое скорше розрѣшити грѣшника, доки не мае хоть вѣроятнои, моральнои певности, що грѣшникъ взрушеный ласкою божою хоче житье свое поправити.

Если сповѣдникъ мае моральну певнôсть, що кающійся есть належито расположеный, обовязанъ му розрѣшеніе удѣлити, понеже кающійся мае по ôтправленôй належито сповѣди право жадати розрѣшенія, которе му безъ причины не може никто заперечити, бо тымъ стала бы му ся кривда, ôнъ не доступивъ бы ласки, и мусѣвъ бы для еи доступленья другій разъ сповѣдатися тыхъ самыхъ грѣхôвъ, до чого не есть обовязанъ.

Если же мае важни причины, котри суть противни тому, щобы грѣшникови розрѣшеніе удѣлити, тогди обовязанъ му заперечити розрѣшеніе. Причины, для которыхъ грѣшникови розрѣшеніе заперечити або ôтложити належитъ, суть двояки: або кающійся есть неспосôбный до одержанья розрѣшенія, або есть того недостойный.

A) Неспосôбни до отриманья розрѣшенія суть тіи, котри безъ своеи вины не могутъ подати матерію Т. Покаянія, якъ: *а)* Усопши, *в)* котри суть ôтъ сповѣдника ôтдалени, *г)* котри николи не мали уживанье розума, *д)* котри безъ власнои вины не могутъ возбудити въ собѣ жаль необходимо потрѣбный до осягненья ôтпущенья грѣхôвъ.

B) Недостойни розрѣшенія суть всѣ тіи, котри зъ власнои вины выключени суть ôтъ ласки ôтпущенья грѣхôвъ. До нихъ належитъ причислити: *а)* Еретикôвъ, невѣрныхъ и схізматикôвъ, котри при своѣмъ блудѣ уперто обстаютъ и суть пôдъ клятвою; *в)* котри зъ власнои вины не знаютъ правды до спасенія доконьче потрѣбни; *г)* котри не маютъ воли поправитися, понеже н. пр. не хотятъ вынадгородити кривду содѣлану, не хотятъ ôтпустити тымъ, що ихъ образили, не хотятъ покинути непріязнь и ненависть, не хотятъ перестати давати згôршенье, або не хотятъ выстерѣгатися спосôбности до грѣха, або опустити злый звычай; — въ загалѣ негôдни суть розрѣшенія всѣ, у котрыхъ спостерѣгаеся ознаки нерасположенья.

Всѣмъ тымъ людямъ обовязанъ сповѣдникъ заперечити або ôтложити розрѣшеніе, хотяй въ прочôмъ межи запереченьемъ и ôтложеньемъ розрѣшенія нема рôжницѣ, понеже розрѣшеніе належится кождому чоловѣкови, кто належито есть расположеный. Священикъ про тое мае обовязокъ тôлько на такъ довго ôтложити розрѣшеніе грѣшника, доки належито не приготовится, но безусловно комусь розрѣшеніе заперечити не мае права.

§. 328.

Поступованье сповѣдника при ôтложенью розрѣшенія.

1. Розрѣшеніе ôткладаеся:

a) Тогди, коли расположенье кающогося есть сомнительне, або коли сповѣдникъ уважае, що тое причинится до поправы грѣшника. Въ тôмъ разѣ не удѣляеся грѣшникови розрѣшенія для того, щобы грѣшникъ мавъ часъ лѣпше пôзнати станъ своеи совѣсти; ôтсылаеся грѣшника на якійсь часъ, щобы въ протягу него старався бôльше заслужити собѣ на ласку розрѣшенія, и лѣпше къ тому приготовився, щобы его належите расположенье не пôдлягало ніякому сомнѣнію. — Тôлько тогди коли бы кающомуся ôтложеньемъ розрѣшенія зробилася велика труднôсть, если бы н. пр. або цѣлкомъ бôльше не мôгъ прійти до сповѣди, або ажь по довгôмъ часѣ, або если бы черезъ тое утерпѣвъ на чести (н. пр. священикъ не мôгъ бы отправити службы божои), тогди при сомнѣнію о расположенью не можна му розрѣшенія заперечити.

β) Порадно есть заперечити часомъ розрѣшеніе повертаючимъ до грѣхôвъ, хотяй бы они въ прочôмъ не були формально тôлько матеріально повертаючи; тое бо захотитъ ихъ до щирпого чуванья надъ собою и ôтжене ôтъ нихъ духовне лѣнивство, которе есть властивою причиною ихъ поворотôвъ до грѣха.

2. Часъ, на якъ довго розрѣшеніе ôтложитися мае, повиненъ бути такъ вымѣреный, щобы дѣйстно причинився до поправы грѣшника, но не стався для него причиною иннои шкоды. Не можна однакожь ведля науки св. Альфонза, вымагати цѣлковитои поправы, досыть есть, если грѣшникъ зачне поправу житья; бо поправа житья залежитъ ôтъ содѣйствія грѣшника съ ласкою божою, котора и въ однôй хвили може грѣшника сокрушити, и на дорогу поправы наклонити. Зъ того взгляду треба на такъ довго розрѣшеніе ôтложити, щобы грѣшникъ мавъ часъ и спосôбность ведля дотеперѣшного способу житья показати, що ôнъ не допустився грѣха, хотяй перше го въ такôмъ протягу звыкъ бувъ допущатися. При грѣхахъ походячихъ зъ внутренныхъ намѣетностей н. пр. гнѣвѣ, онаніи, не треба розрѣшеніе на довше ôткладати, якъ на 8, або 14 дней, если грѣшникъ въ протягу такого часу звыкъ бувъ грѣшити. Въ противнôмъ бо разѣ позбавилобыся грѣшника ласки божои, котра передъ такими грѣхами найскорше може го ухоронити.

Грѣшникамъ зъ спосôбности треба розрѣшеніе ôткладати на такъ довго, щобы они въ тôмъ часѣ мали случайность опертися спосôбности до грѣха. Часъ оджеже залежитъ въ тôмъ взглядѣ ôтъ того, якъ певна спосôбность въ житью грѣшника повтаряеся.

Въ загалѣ треба зо взгляду на часъ, на якій разрѣшеніе ôтложитися мае, уважити на тое, щобы дати грѣшникови спосôбнôсть показати, що ôнъ зачинае за помочію ласки божои поправлятися.

3. Цѣль ôтложенья разрѣшенія есть, щобы грѣшника до Бога тымъ скорше навернути; но щобы тую цѣль осягнути, много залежитъ ôтъ способу, якъ сповѣдникъ при тôмъ заховуеся. Если про тое сповѣдникъ мае важни причины ôтложити розрѣшеніе, то повиненъ: *a*) Тое грѣшникови съ всею любовію и лагôдностію сказати, и старатися го переконати, що на теперь ôтмавляеся му розрѣшеніе не для того, якобы священникъ хотѣвъ му докучити, но для того, понеже розрѣшеніе ему теперь удѣлене сталобыся для него згубливымъ, понеже ôнъ не есть належито приготовленый. — *в*) Треба му подати средства и напôмненья, якъ мае лѣпше приготовитися и зъ того ôтложенья розрѣшенія користати. Нехай хоронится ôтъ поворота до грѣха, и для того выстерѣгаеся спосôбности до грѣха; и най умоляе Бога о ласку, за помочію, котрои буде мôгъ грѣхамъ опертися. *г*) Треба го напôмнути, щобы въ означенôмъ часѣ зновъ прійшовъ до сповѣди, а межи тымъ старався робити всё, що му за покуту есть наложене. Если бы случайно не мôгъ повернути до того самого сповѣдника, то най другому священикови, до которого до сповѣди пôйде, скаже всё докладно, що му при сѣй сповѣди наказано. Для тои причины треба каянникови означити часъ, коли до сповѣди повернути мае. *д*) Выразно треба сказати каянникови, щобы не важився ити до Причастія, бо тымъ допустивъ быся страшного грѣха. При тôмъ повиненъ му сповѣдникъ сказати, що буде надъ нимъ мовити молитву, щобы люде близко стоячи не спостерегли, що ему не удѣляеся розрѣшеніе, но тую молитву най не тримае за розрѣшеніе. Въ подôбныхъ выпадкахъ треба ôтмовити яку коротку молитву надъ грѣшникомъ, но не форму розрѣшенія. *е*) Если бы грѣшникъ тому спротивлявся, и уперто жадавъ разрѣшенымъ бути, не треба тымъ датися змѣшати, но остати при своѣмъ рѣшенію, и хотяй бы сказавъ, що собѣ найде инного сповѣдника, котрый го розрѣшитъ, сказати му, що то може бути, если передъ нимъ не ôткрые правдивый станъ своеи совѣсти, но нехай знае, що тое розрѣшеніе у Бога не буде важне. — Не треба и згадовати, що если бы случилося кому при сповѣди пôзнати, що якій чоловѣкъ неполучившій розрѣшенія ôтъ одного сповѣдника пôйшовъ до другого, треба съ нимъ еще строжше поступити, и розрѣшеніе му на всякъ случай заперечити, хотяй бы можна розумно судити, що тамтой сповѣдникъ за остро собѣ поступивъ. *ж*) Коли кающійся въ означенôмъ часѣ поверне, можна го за тое мѣрно похвалити, но при тôмъ треба точно слѣдити, чи ôнъ выпов-

нивъ всё, що му було приказано. Если бы показалося, що и теперь еще не есть належито расположеный, то треба му на ново розрѣшеніе ôтложити, но вже на коротшій часъ; если же всё выповнивъ удѣлити му съ радостію розрѣшеніе. — *з*) Если до кого прійде кающійся, котрому инный сповѣдникъ заперечивъ розрѣшеніе, то треба ôтъ него выпытатися всё, для чого му розрѣшеніе остало заперечено, и чи выпопнивъ, що му було приказано, и соотвѣтно тому собѣ поступити.

Въ прочôмъ не намѣряемъ радити за велику строгôсть при удѣляню розрѣшенія, противно сповѣдникъ повиненъ въ тôмъ взглядѣ лагôднымъ бути ажь до тои степени, щобы могла бути осягнена цѣль сего заведенія и не были нарушени права Церкви. Треба мати взгладъ на уломнôсть чоловѣческу, про котру чоловѣкъ часомъ и найлѣпши намѣренія не може въ дѣло перепровадити. — Но зъ другои стороны не треба николи розрѣшати чоловѣка нерасположеного, бо таке поступованье не було бы лагôдностію, но несправедливостію противъ Бога, Церкви, кающогося и самого себе. „Два ключи давъ ти Богъ, щобысь мôгъ вязяти и рѣшати; но ты рѣшаешъ всѣхъ безъ розличія, не вяжешъ жадного, и уживаешъ тôлько оденъ ключь“ каже Ѳома зъ Виллянова до сповѣдника, который всѣмъ безъ розличія розрѣшеніе удѣляе.

4. Чи пôдъ условіемъ розрѣшати можна, не соглашаются богословы. Зваживши розличии тутъ ôтносни мнѣнія можна яко правдиве мнѣніе поставити, що

а) можна за певно приняти, що якъ всѣ прочи Тайны, такъ и Т. Покаянія можна пôдъ условіемъ удѣлити, если есть розумне сомнѣніе, чи ктось есть способный бути розрѣшенымъ, чи нѣ. Тое може случитися *α*) если есть сомнѣніе, чи ктось вже прійшовъ до достаточного пôзнанья розума, або нѣ; *β*) если есть сомнѣніе, чи кающійся еще жіе; *γ*) если умираючій непевни або жадни ознаки жалю не показуе; *δ*) если у кого не можна ани ôтдалено достаточну матерію Т. Покаянія ôткрыти, н. пр. у дѣтей, глухонѣмыхъ; *ε*) если сповѣдникъ сомнѣваеся, чи кающійся есть морально притомный, н. пр. если розрѣшае чоловѣка упадаючого зъ даху.

в) Если же сповѣдникъ сомнѣваеся, чи кающійся есть належито расположеный, т. е. чи ôнъ заслугуе на розрѣшеніе, чи нѣ, то не може го розрѣшити безъ дуже важныхъ причинъ. Бо до удѣленья розрѣшенія потрѣбна есть моральна певнôсть о належитôмъ расположенью каянника, въ сомнѣнію нема тои певности, одже не ма пôдставы, на котрôй бы тое розрѣшеніе удѣлити належало. Дальше розрѣшеніе есть то вырокъ судіи, що ктось есть виноватъ або невинный; сказати про тое: я сего чоловѣка розрѣшаю, если есть невинный, не мае змысла, не може

про тое въ практицѣ бути захование. Если про то сповѣдникъ сомнѣваеся о належитôмъ расположенью каянника, то обовязанъ старатися го належито расположити, а если то не удасться, ôтмовити му розрѣшеніе.

Тôлько тогди, можна въ непевности о расположенью кающогося удѣлити розрѣшеніе, если важни причины за тымъ промавляютъ, якъ: *α*) дѣтямъ, о котрыхъ сомнѣваеся, чи они могутъ належито расположитися; *β*) умираючимъ, котрымъ по змыслу церковного законодательства всѣми возможными способами треба помагати; *γ*) если каянникъ черезъ запереченье розрѣшенія значно на чести мусѣвъ бы утерпѣти, и если бы можна предвидѣти, що каянникъ для уратованья своеи чести пôйде до причастія, н. пр. понеже сповѣдаеся по Проскомидіи, що всѣ люде видятъ, а потôмъ не иде до Причастіи. Но и въ тôмъ выпадку треба тôлько въ истиннôмъ сомнѣнію удѣлити розрѣшеніе; въ разѣ же певныхъ ознакъ нерасположенья заперечити; и хотяй бы сповѣдникъ видѣвъ, що каянникъ го не послухае, повиненъ при своѣмъ мнѣнію обстати удѣливши му найперше сердечне напôмненье, н. пр. коли сповѣдаеся чоловѣкъ жіючій съ наложницею, ôтъ котрои не хоче розлучитися, або гнѣвникъ, котрый не хоче перепроситися. — *δ*) Въ кôнци можна при тыхъ обстоятельствахъ удѣлити розрѣшеніе, если вже разъ або два разъ тоежь му заперечилося, и на теперь здавалобыся за строго его еще разъ нерозрѣшеного ôтдалити.

Церковь не опредѣлила въ тôмъ предметѣ ничь певного, для того треба розрѣшеніе пôдъ условіемъ тôлько дуже рѣдко и зъ дуже важныхъ причинъ удѣляти. На кождый случай треба найперше старатися зробити собѣ певнôсть о расположенью; если же кому розрѣшеніе въ сомнѣнію о его гôдности пôдъ условіемъ удѣляеся, треба его на тое уважнымъ зробити, щобы старався щирше надъ собою працювати, и чимъ скорше знова до сповѣди прійшовъ.

Отъ цензуръ и инныхъ каръ церковныхъ може важно и позволено розрѣшити лише той, кто ихъ наложивъ; инный сповѣдникъ тôлько тогди, коли есть къ тому уповажненый. При сего рода розрѣшеніяхъ треба заховати формы приписани въ требнику карт. 292—300.

Примѣчаніе. Що робити, если кто по скôнченôй сповѣди вернеся съ новымъ грѣхомъ, котрый при сповѣди забувъ? Казати му возбудити жаль, и наново го розрѣшити, хотяй бы то бувъ тôлько легкій грѣхъ; що особливо тогди треба заховати, коли бы по сповѣди того нового грѣха допустився.

§. 329.

В) *Сповѣдникъ яко учитель.*

Еще доки сповѣдникъ кающомуся розрѣшеніе удѣлитъ або заперечитъ, повиненъ выповнити свôй урядъ учительскій, т. е. каянника поучити, наставити и напôмнути. „Особливо тыхъ, котри рѣдко коли, або не безъ многихъ грѣхôвъ до сповѣди приходятъ, повинни сповѣдники напоминати, представляти имъ несчасливе житье, котре они пôдъ игомъ грѣховнымъ провадятъ, представити имъ мерзôсть грѣха, щобы они го ôтъ серця зненавидѣли, щиро за него жаловали, и постановили собѣ бôльше не согрѣшати. Певно бо есть, що напôмненья сповѣдника много бôльшои ваги суть, якъ науки проповѣдника; бо слушателѣ проповѣдей звыкли напôмненья проповѣдника бôльше до другихъ якъ до себе стосовати, що не може статися при сповѣди, где священникъ тіи напôмненя исключно до сповѣдаючогося стосуе. Нехай жаденъ сповѣдникъ не извиняеся тымъ, що мае еще многихъ сповѣдати, для того треба съ кождымъ коротко справитися; бо тую труднôсть рѣшаютъ золоти слова св. Франца Салезія: „Каянникови належится ôтъ сповѣдника не заскора, но совѣстна стараннôсть; для того повиненъ кождый сповѣдникъ желати собѣ мало но совѣстно сповѣдей слухати". Для того обовязанъ сповѣдникъ яко учитель:

1. Поучити и наставити грѣшника зо взгляду на его душевне состояніе въ загалѣ, треба му показати, чи ôнъ есть грѣшникъ налоговый, чи зъ случайности, чи повертаючій до грѣха; показати му, яки обовязки вкладае на него грѣхъ къ Богу, ближньому и самому собѣ; представити му, що тіи грѣхи, котри ôнъ мало цѣнивъ, суть тяжки, для того нехай пôзнае станъ своеи совѣсти, и на будучнôсть буде осторожнѣйшій, щобы не погубивъ свою душу. Если на кôмъ тяжитъ обовязокъ вынадгородити кривду, то треба му не тôлько въ загалѣ той обовязокъ припôмнути, но подати му такожь средства, якъ его выповнити мае.

2. Поучити кающогося въ правдахъ вѣры и норовственности, бо розумъ и воля стоятъ въ тѣснôй звязи, для того не помогутъ часто найсердечнѣйши напôмненья, доки каянникъ не пôзнае точно свои обовязки. Тому обовязанъ сповѣдникъ поучити кающогося о тыхъ обовязкахъ, котри ôнъ або цѣлкомъ не знае, або тôлько ложно понимае. „Если сповѣдникъ зауважае, що якій кающійся не знае необходимо потрѣбни правды вѣры и норовственности, то повиненъ го въ тыхже, если часъ позваляе поучити и розрѣшити; если же спостереже невѣдомôсть въ инныхъ правдахъ, то може задовольнитися обѣтницею грѣшеника, що буде старатися въ тыхъ правдахъ точно поучитися. Если же покажеся неможливôсть въ такъ короткôмъ часѣ грѣшника въ тыхъ необходимо потрѣбныхъ правдахъ поучити, треба му розрѣшеніе на сей разъ заперечити, но подати му спосôбъ, якъ вѣдомôсть тыхъ правдъ собѣ придбати може".

3. Поучити кающогося, въ чôмъ состоитъ правдиве росположенье до полученья розрѣшенія; бо многи грѣшники думаютъ, що вповнѣ отвѣчаютъ вымогамъ Т. Покаянія, если вызнаютъ свои грѣхи; для того треба ихъ зъ того блуда выпровадити и поучити, що до належитого приступованья до Т. Покаянія належитъ. Въ тôмъ взглядѣ треба особлившій натискъ класти, чи грѣшникъ знае составни части Т. Покаянія и чи выповнивъ всё, що до нихъ належитъ, именно, чи испытавъ належито свою совѣсть, возбудивъ щирый жаль за грѣхи, чи постановивъ собѣ бôльше не грѣшити, и чи хоче вызнавши свои грѣхи за нихъ задосыть учинити.

4. Поучити кающогося о обовязкахъ его стану и якъ на будучнôсть свое житье урядити мае, щобы оно було Богу пріятне. Зо взгляду на обовязки стану не треба залишити потрѣбни упôмненья наветъ у людей высшихъ сословій, если ся пôзнае, що они въ тôмъ взглядѣ блудятъ; треба однакожь въ такôмъ разѣ ужити огляднѣйшихъ и лагôднѣйшихъ слôвъ. Понеже ôтъ людей поставленыхъ въ якôмсь урядѣ дочасне и вѣчне добро много инныхъ залежитъ, для того треба имъ на серце положити, щобы они свôй урядъ свято справовали; но и подвластныхъ напоминати до послушеньства и почтенія своихъ настоятелей.

5. Поучити и просвѣтити кающогося въ сомнѣніяхъ, котри предкладае. При тôмъ треба вымагати ôтъ каянника, щобы точно выложивъ свое сомнѣніе, котре священикъ по зрѣлôй розвазѣ мае рѣшити. Коли бы тое въ такъ короткôмъ часѣ статися не могло, казати каянникови пôйти до инного досвѣдченнѣйшого священика, або велѣти му прійти иннымъ разомъ; а межи тымъ довженъ сповѣдникъ засягнути рады кого инного. Если же ани одно ани друге статися не може, бо обстоятельства суть таки, що заразъ треба рѣшити, тогди треба помолившись до Бога рѣшити ведля своего знанья и совѣсти.

Вопросъ, чи сповѣдникъ обовязаный поучати и напоминати грѣшника, у котрого не надѣеся ніякого успѣха, рѣшае П. Венед. XIV. такъ: „Если рѣчь иде о таки правды, котри кающійся знати повиненъ, но про невѣжество преодолиме ихъ не знае, обовязанъ го сповѣдникъ поучити, хотяй бы не мавъ ніякои надѣи, що они будутъ помôчни; бо хотяй они заразъ не принесутъ пожаданого успѣха, то може въ будучности взрушатъ грѣшника и наклонятъ го до поправы житья. — Если же иде о рѣчи потрѣбни, о котрыхъ кающійся зъ невѣжества непреодолимого не знае, то не есть приказано поучати го, если нема надѣи поправы.

§. 330.

Г) *Сповѣдникъ яко лѣкарь.*

Третій урядъ сповѣдника есть лѣкаря, котрый въ тôмъ состоитъ, щобы каюцогося ôтъ дальшихъ грѣхôвъ ухоронити. Той обовязокъ есть у сповѣдника дуже важный для добра каюцогося, для того повиненъ сповѣдникъ:

1. Пôзнати загальни и особенни слабости души человѣка, а понеже они всѣ звычайно въ однôй намѣетности соединяются, для того старатися тую найперше пôзнати.

2. Пôзнати жерела и причины душевныхъ слабостей, и тіижь усунути; звычайни причины грѣхôвъ суть случайности, звычай и искушенія.

3. Подати средства такъ загальни якъ и особенни, за помочію котрыхъ можна грѣхамъ спротивлятися.

Таки загальни средства суть: *а*) Остатни рѣчи человѣка, *в*) справедливôсть и милосердіе боже, *г*) примѣръ Спасителя и Святыхъ. О тыхъ правдахъ треба каюцомуся велѣти розмышляти, щобы го такъ ôтъ грѣхôвъ скорше ôтстрашити.

Яко особенни средства приписуютъ въ сѣмъ взглядѣ учителѣ церковни; Щира любовь Бога, поручатися покрову преч. Дѣвы Маріи, часто приступовати до св. Таинъ, памятати на всевѣдучôсть Бога, щоденно испытовати свою совѣсть, и возбуджати жаль за грѣхи. — Особливо же треба въ поодинокихъ случаяхъ выбирати таки средства, котри спротивляются поодинокимъ грѣхамъ каянника, н. пр. непріятелямъ радити, щобы молилися за себе; блудникови приказати, щобы выстерѣгався лѣнивства, злыхъ товаришôвъ и способностей, не напивався, и часто до сповѣди ходивъ.

4. Треба старатися наклонити каянника, щобы содѣйствовавъ съ ласкою божою; бо всяка поправа житья мае свôй початокъ въ ласцѣ божôй, котра помагае и попирае человѣка старающогося свое житье поправити.

§. 331.

О наложенью епитіміи.

Яко лѣкарь и судія обовязанъ сповѣдникъ наложити каюцомуся отвѣтну покуту (епитимію). Если бы тое залишивъ, то грѣшитъ тяжко, если иде рѣчь о тяжки грѣхи. Бо справедливôсть божа вымагае, щобы инакше ôтпущалися грѣхи тымъ, котри передъ крещеніемъ зъ невѣжества согрѣшили, якъ тымъ, котри просвѣчени свѣтломъ евангельскои правды не боялися образити Бога. Хотяй милосердіе боже грѣшникови хоче простити для заслугъ Спасителя, то однакожь годится, щобы и грѣшникъ зъ своеи стороны старався за тіижь по можности задосытьучинити, щобы при другôй случайности не такъ легко ихъ допущався. Для того находится въ Церкви ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ звычай грѣшникамъ каюцимся накладати дѣла покаянія, котри называются задосытьучиненье, котре есть одна изъ составныхъ частей Т. Покаянія. Задосытьучиненье або покута есть одже якесь добре дѣло, котре каюцомуся при сповѣди накладаеся, щобы зъ однои стороны задосыть учинивъ за грѣхи, а зъ другои стороны на будучнôсть ихъ бôльше хоронився.

Цѣль покуты (епитиміи) есть про тое двояка: ôтмстительна и лѣчительна, пôсля чого и двояка покута розличаеся. Сповѣдникъ довженъ для того при наложенью покуты уважати, що тіи дѣла маютъ не тôлько остеречи и ухоронити грѣшника передъ новыми грѣхами, но такожь укарати го за содѣлани беззаконія. „Понеже ключи суть священникови удѣлени не тôлько до рѣшанья, но и до вязанья, якъ св. Отцѣ вѣрили и учили“. (Соб. Трид. зас. 14., кан. 8.)

При накладанью покуты треба передъ всѣмъ уважати, що въ розличныхъ сего рода случаяхъ Церковь постановляе. Треба для того мати передъ очима давни каноны покаянни, котри въ давныхъ часахъ постановляли кары за поодиноки грѣхи. Бо хотяй не можна бы ôтъ сповѣдника вымагати, щобы тіи кары давныхъ вѣкôвъ накладавъ, то однакожь кто ихъ точно знае, буде въ состоянію сорозмѣрни кары за поодиноки грѣхи накладати.

Щобы въ прочômъ покута була добре вымѣрена, повинна бути:

***а*) Сорозмѣрна грѣхамъ, такъ щобы за тяжки грѣхи накладати тяжшу покуту, якъ за легки; дальше за бôльше грѣхôвъ того самого рода инну покуту якъ за грѣхъ, котрого грѣшникъ тôлько разъ допустився. При тôмъ такожь треба памятати, щобы покута спротивлялася внутренному успособленью самого грѣха, такъ н. пр. скупому приказовати давати милостиню, блудникови пôстъ и инни укорянья тѣла, лѣнивому певни працѣ; тому що проклинавъ, молитву и пр.**

***в*) „Покута довжна отвѣчати обстоятельствамъ каюцогося“, такъ що до его внутренного успособленья, якъ и внѣшнихъ обстоятельствъ. Такъ зо взгляду на внутренне успособленье инни покуты треба накладати чоловѣкови образованому якъ простому; инни цѣлкомъ зопсутому, якъ тому що доперва станувъ на дорозѣ беззаконія; инни чоловѣкови, котрый безъ намысла Бога ображае, якъ тому, що вже зачавъ поправлятися и пр. — Зо взгляду на внѣшни обстоятельства, якъ: станъ, вѣкъ, полъ, силы, суть дѣла покаянія такожь розличного рода. Такъ н. пр. зле булобы приказовати служащôй певне число службъ божихъ слухати, або инни дѣла робити, котри съ еи службою не дадутъ погодитися; або приказовати молодôй дѣвчинѣ, щобы ходила до якои ôтдаленои каплицѣ молитися; або замужнôй особѣ накладати яки дѣла**

умертвленія тѣла, котри могли бы въ еи мужу подозрѣніе возбудити; або воякови приказовати постити и пр.

г) **Покута довжна бути спасительна, для того треба при еи накладанью уважати:** *α)* „**На грѣхъ, на грѣшника, и на цѣль, яку ся хоче осягнути; но бôльше якъ на грѣхъ треба уважати на грѣшника, бо если сповѣдникъ зблудитъ, то лѣпше, якъ каже св. Іоанъ Злат. (ом. 43. до Мат.) здати рахунокъ зъ милосердія, якъ зо строгости“ (Segneri). Зъ того взгляду не повинна покута бути за легка, но также и не за тяжка; тому треба таки покуты накладати, котри грѣшникъ буде мôгъ выповнити и въ сомнѣнію лѣпше вывѣдатися о обстоятельства кающогося, зъ котрыхъ буде можна заключити, чи ôнъ може выповнити покуту, чи нѣ. *β)* Особливо же треба мати на оку цѣль, яку черезъ покуту осягнути намѣряеся; для того накладати таки дѣла Покаянія, котри могутъ грѣшника ôтъ будущихъ грѣхôвъ ухоронити; н. пр. приказати кому, щобы 10разъ пôйшовъ на проповѣдь, если передше не старався присвоити собѣ потрѣбни вѣдомости религійни; ходити що мѣсяця до причастія; не сходитися съ певнымъ чоловѣкомъ, и инни подôбни, котри для грѣшника суть утяжливи, но также спасительни. *γ)* Покута повинна особливо у грѣшникôвъ повертаючихъ до грѣхôвъ бути вымѣрена на довшій часъ, щобы не тôлько рану загоити, но и слѣдъ еи затерти. *δ)* Щобы покута сталася спасительною, треба еи съ любовію ôтцѣвскою накладати, по словамъ Апостола: „Аще и впадетъ человѣкъ въ нѣкое прегрѣшеніе, вы духовніи исправляйте того духомъ кротости“ (Галат. 6., 1.); належитъ про тое якъ найлагôднѣйши слова добирати, щобы вже тымъ грѣшника до поправы наклонити.**

д) **Покута довжна бути отвѣтна, якъ изъ доси сказаного показуеся, для того тутъ еще наведени будутъ гдеяки примѣры неотвѣтныхъ покутъ; такъ н. пр. не отвѣтно було бы за тайни грѣхи явни покуты накладати, хотяй въ прочôмъ тое теперь майже не можливе, хиба въ такôмъ выпадку, где кто давъ явне згôршенье, то можна му приказати, щобы явно старався тое згôршенье усунути. — Такъ само неотвѣтно есть накладати всѣмъ каянникамъ за певный грѣхъ тую саму покуту, бо черезъ тое люде легко пôзнаютъ свои взаимни грѣхи; — если приказуеся яка покута въ грошахъ, то треба стеречися, щобы то не ишло въ користь сповѣдника. Дальше неотвѣтно есть накладати за покуту дѣла, до котрыхъ той чоловѣкъ и такъ обовязанъ; въ кôнци не повинна покута на дуже довгій часъ ростягатися, найдалше до другои сповѣди.**

Заходитъ вопросъ, чи лѣпше легки, чи тяжки покуты накладати? На той вопросъ отвѣчаютъ учителѣ церковни, що лѣпше есть склонятися до лагôдности, особливо тогди, коли каянникъ не радо пріявъ бы тяжку покуту, або бы

собѣ гадавъ, що она переходитъ его силы. Но не на мѣстци була бы така лагôдность у повертаючихъ до грѣха и у налоговыхъ грѣшникôвъ, котрымъ всегда треба строжши покуты накладати, хотяй бы можна предвидѣти, що ихъ не выповнятъ.

Всѣ дѣла покаянія, котри за покуту звыкли накладатися, дадутся стягнути на молитву, пôстъ и милостиню, котри цѣлкомъ ôтповѣдаютъ троякимъ добрамъ, яки мы ôтъ Бога получили, т. е. добрамъ души, добрамъ тѣла и внѣшнимъ добрамъ, а при тôмъ суть найотвѣтнѣйши, щобы зъ насъ выкоренити всѣ зароды грѣхôвъ, котри свою причину маютъ въ похотяхъ тѣла, въ похотяхъ очей и гордости житейской (І. Іоан. 2., 16.) Дальше если поглянемо на тыхъ, которыхъ мы черезъ грѣхи ображаемъ, то увидимо, що молитва, пôстъ и милостиня суть найотвѣтнѣйши, щобы за тую кривду, котру мы Богу, ближньому и собѣ робимо, вынадгородити. Бога бо перепрашаемъ молитвою, ближньому вынадгороджуемъ милостинею, а себе караемъ постомъ. Для того суть три высше наведени дѣла яко покута найотвѣтнѣйши.

Молитва яко дѣло покаянія есть:

α) **Молитва въ тѣснôмъ значенью, котра дѣйстно есть задосытьучинительна, понеже всегда есть съ якими трудами получена, н. пр. коли грѣшникови прикажеся клячати при молитвѣ, або пôйти на яке мѣстце, и тамъ молитися и пр.**

β) **Богослуженье въ загалѣ, если приказуеся кому ходити за покуту ажь до другои сповѣди на вечерню и пр.**

γ) **Возбуджанье актôвъ вѣры, надѣи, любви и жалю за грѣхи.**

δ) **Особливше почитанье Пречистои Дѣвы, або инного Святого и пр.**

Пôстъ яко дѣло покаянія состоитъ не тôлько въ вздержанью ся ôтъ ѣдженья и питья, но также въ тôмъ, що грѣшникъ ôтмавляе собѣ звычайни забавы, коротше спитъ, ходитъ на ôтпусты, и инными способами умертвляе свое тѣло.

Милостиня содержитъ въ собѣ всѣ дѣла милосердія, такъ що до души якъ и що до тѣла.

Кающійся обовязанъ приняти наложену покуту, и то въ загалѣ пôдъ тяжкимъ грѣхомъ, и туюжь цѣлкомъ ведля приказу выповнити. Если сповѣдникъ призначае часъ, то въ тôмъ часѣ, а если часъ не есть призначеный, то чимъ скорше; бо неизвинене ôтволѣканье булобы грѣхомъ. Не ма однакожь обовязку ôтправити покуту передъ Причастіемъ. Если же кающійся забувъ, яку мавъ покуту, то повиненъ, если можливе, спытатися сповѣдника, а принаймнѣй на другôй сповѣди о тôмъ сказати.

Змѣнити покуту не може самъ грѣшникъ, тôлько сповѣдникъ при новôй сповѣди, но тое не повинно николи дѣятися безъ важнои причины. Для того треба найперше

выслухати кающогося, для чого наложена покута видится му за утяжлива, а коли его причины суть дѣйстно важни, можна тую покуту або уменьшити, або въ инни дѣла перемѣнити; если же причины кающогося суть безъ основы, и тôлько о его лѣнивствѣ свѣдчатъ, то треба заострити его обовязокъ, и ничь не змѣняти.

Такъ само треба собѣ поступити тогди, если бы кающійся при самôй сповѣди ускаржався, що тая покута, котру му сповѣдникъ накладае, есть для него за тяжка.

Троякій урядъ сповѣдника въ особенности.

§. 332.

Переглядъ.

До теперь остали наведени приписы, котри сповѣдникъ въ загалѣ заховати мае; належитъ теперь застановитися надъ способомъ его поступованья съ поодинокими розличного рода каянниками. Бо задача сповѣдника не кôнчится на тôмъ, що ôнъ кающогося розрѣшае; сповѣдникъ обовязанъ яко душпастырь провадити того, котрого разрѣшивъ, бо тôлько тогди буде мôгъ причинитися до осягненья цѣли, яку Христосъ при постановленью Т. Покаянія осягнути хотѣвъ. Кождый бо человѣкъ, котрый щиро коло своего спасенія працювати намѣряе, потрѣбуе мати духовного вожда; бо якъ недосвѣдченый рôльникъ мусѣвъ бы погибнути въ фаляхъ морскихъ, если бы не повѣрився опѣцѣ досвѣдченого въ тôмъ взглядѣ весляря, но самъ на море пустився, такъ и на збуренôмъ мори грѣховнôмъ легко погибае человѣкъ, если не мае вожда, котрый бы го опытною рукою провадивъ.

Для того повинни душпастырѣ напоминати вѣрныхъ, щобы кождый зъ нихъ выбравъ собѣ певного сповѣдника, до котрого бы всегда до сповѣди ходивъ, бо тогди зможе ôнъ лѣпше пôзнати станъ совѣсти своеи духовнои дитины, и съ бôльшимъ успѣхомъ може еи провадити.

Отношенье межи кающимся и такимъ сповѣдникомъ назначае св. Ап. Павелъ словами: „Яко ангела божія пріясте, мя, яко Хр. Іисуса“ (Гал. 4., 14.), для того повиненъ кающійся: *α*) Относитися до своего сповѣдника съ всею отвертостію и довѣріемъ, щобы тойже мôгъ пôзнати всѣ тайны его серця, ôткрыти всѣ раны, и до нихъ цѣлительный бальсамъ вляти; *β*) слухати и почитати сповѣдника, якъ дитина отца, бо тôлько тогди могутъ его труды успѣшными статися.

Сповѣдникъ же зъ своеи стороны повиненъ старатися бути для кающогося правдивымъ отцемъ и пастыремъ, для того пôзнавши его внутренне успособленье и внѣшни обстоятельства ведля нихъ свое поступованье урядити. Въ загалѣ

буде заховатися сповѣдникъ ведля загальныхъ высше наведеныхъ приписôвъ, въ особенности же повиненъ брати взглядъ на особливши потребы кающогося. Для того теперь буде бесѣда о поступованью сповѣдника въ особенныхъ такихъ выпадкахъ, котри могутъ въ житью человѣка случитися: А) Зо взгляду на его внутренне успособленье; В) на внѣшни обстоятельства; Г) зо взгляду на розлични состоянія, въ якихъ може находитися.

А) Поступованье сповѣдника зо взгляду на внутренне успособленье кающихъ ся.

Переглядъ.

Въ тôмъ взглядѣ заслугуютъ на особлившу увагу: 1. Грѣшники налогови; 2. грѣшники повертаючи до грѣха; 3. упадаючи зъ случайности до грѣха; 4. грѣшники на котрыхъ тяжитъ чужа кривда.

§. 333.

1. О поступованью съ грѣшниками налоговыми.

Найнесчасливше состояніе человѣка есть грѣшный налôгъ, т. е. присвоена черезъ довге грѣшне житье легкôсть якого грѣха допущатися. Наверненье такого налогового грѣшника есть дуже тяжке и потрѣбуе много часу и трудôвъ; бо злый налôгъ стався для того человѣка другою природою, ôтъ котрои тяжко го ôдорвати; для того и найтеплѣйшимъ обѣтницямъ налогового грѣшника не можна много вѣрити, бо ôнъ не такъ легко може слова дотримати. На тое состояніе грѣшника налогового треба про тое уважати, щобы го зъ его сумного состоянія двигнути. Коли такій грѣшникъ прійде до сповѣди, не треба го заразъ розрѣшати, бо таке розрѣшеніе не приноситъ му ніякои корысти, якъ довго ôнъ не мае еще на тôлько силы, щобы мôгъ грѣхови спротивитися. Ажь тогди про тое можна грѣшника налогового розрѣшити, коли можна розумно судити, що его серце не есть вже привязане до грѣха, що ôнъ зачавъ вже праведно жити.

Съ грѣшникомъ налоговымъ треба такъ собѣ поступати:

α) Съ всею оглядностію и любовію треба звернути его увагу на несчасливе его состояніе, и поучити го, що на теперь не може бути розрѣшеный, бо тое бы му не помогло тôлько зашкодило. Повиненъ найперше лѣпше приготовитися, щобы мôгъ ôтпущенье доступити.

β) Щобы му въ сѣмъ дѣлѣ помочи, треба му порадити, якъ найскорше буде мôгъ злый звычай выкоренити; и наложити му отвѣтни дѣла покаянія.

γ) **Отъ выповненья або залишенья наложеныхъ ôтъ сповѣдника дѣлъ покаянія залежитъ дальше поступованье сповѣдника.** Если ôнъ поверне и покаже, що хоть меньше разъ грѣшивъ, що одже вже зачавъ поправу жытья, то можна го розрѣшити; если же не показуе ніякои поправы, то треба тымъ живше и щирше нимъ занятися, нови оружія противъ грѣхôвъ му наложити, и упомнувши го сердечно, знову ôтмовити му розрѣшенье приказуючи му, щобы въ означенôмъ часѣ прійшовъ до сповѣди.

δ) **Для грѣшникôвъ налоговыхъ майже всегда есть дуже добра сповѣдь загальна**, котра имъ цѣле ихъ сумне состояніе живо передъ очи ставляе и въ многихъ случаяхъ стаеся початкомъ ихъ поправы.

Отъ наведеного способу поступованья съ грѣшниками налоговыми можна тôлько зъ важныхъ причинъ ôтступити, такъ: *а*) Въ небезпеченьствѣ смерти, если тôлько въ грѣшнику правдивый жаль возбудити можна. *в*) Въ конечнôй потребѣ, н. пр. передъ битвою, пологомъ, операціею, можна налогового грѣшника пôдъ тымъ самымъ условіемъ розрѣшити. *г*) Если бы можна обавлятися, щобы налоговый грѣшникъ показуючій въ прочôмъ знаки щирого жалю попавъ въ отчаяніе черезъ запереченье му розрѣшенья. *д*) Если бы можна обавлятися, що налоговый грѣшникъ разъ не розрѣшеный николи бôльше до сповѣди не прійде.

2. **Подôбно** якъ съ налоговыми грѣшниками треба собѣ поступати **съ тыми, що повертаютъ до грѣхôвъ**, бо они суть власно на дорозѣ статися налоговыми грѣшниками; но власно для того треба ними тымъ щирше занятися; щобы ихъ не допустити до такого великого морального упадку.

При удѣленью розрѣшенья сего рода грѣшникамъ треба всегда уважати, чи **они формально чи матеріально до грѣха повертали.** Въ першôмъ разѣ запереча ется имъ розрѣшеніе, въ другôмъ же разѣ належитъ ихъ розрѣшити подавши имъ спасительни напôмненья и средства поправы жытья.

§. 334.

2. Грѣшники зъ случайности.

Що пôдъ случайностію до грѣха мае розумѣтися, якъ случайнôсть дѣлится и якъ сповѣдникъ въ тôмъ взглядѣ повиненъ собѣ въ розличныхъ выпадкахъ поступати, учитъ богословіе норовственне, и въ третôй части буде о тôмъ бесѣда; тутъ остае навести, яки **обовязки** сповѣдникъ въ подôбныхъ случаяхъ мае зо взгляду на розрѣшеніе. **Тіи суть:**

а) **Если грѣшникъ находится въ добровôльнôй спосôбности до грѣха**, то не можна го такъ довго розрѣшити, доки тую спосôбность не усуне, н. пр. Анна ходитъ до знаемого, съ котрымъ грѣшитъ.

β) **Если грѣшникъ обѣцюе, що ôнъ буде выстерѣгатися спосôбности до грѣха**, въ котру доси самъ удавався, то треба розрôжнити, чи до усуненья тоиже треба щосъ здѣлати, н. пр. ôтдалити зъ дому наложницю; — чи щосъ залишити, н. пр. не ходити до корчмы. Въ другôмъ выпадку можна обѣтници грѣшника увѣрити и першій разъ го розрѣшити; — но въ першôмъ выпадку треба му заперечити розрѣшенье на такъ довго, доки свою обѣтницю дѣломъ не потвердитъ.

γ) **Если грѣшникъ находится въ потрѣбнôй случайности до грѣха**, то можна го першій разъ розрѣшити, но напôмнути го, щобы старався абы тую спосôбнôсть усунути, або по можности ей противлятися, н. пр. Анна служитъ у пана, котрый ей не позваляе николи до Церкви ходити. — Марію служницю намавляе сынъ господарей до грѣха, або противно. Що имъ приказати? Аннѣ сказати, щобы або службу лишила, абя выразно желала, щобы ей позволили выповняти приказы церковни; — Маріи сказати, щобы противлялася тымъ намовамъ, грозила му, що го оскаржитъ передъ родичами, або службу змѣнила; — сынови, щобы николи съ нею не сходився або старався ей зъ службы ôтдалити.

§. 335.

3. Грѣшники обовязани до воздаянія.

1. **Грѣшникъ, на котрôмъ чужа кривда тяжитъ**, не може бути розрѣшеный такъ довго, доки не вынадгородитъ кривды, або не обѣцяе ей вынадгородити, якъ скоро тôлько буде мôгъ тое здѣлати. Если грѣшникъ може вынадгородити, то треба му означити часъ, въ протягу котрого то довженъ зробити; если же на теперь не есть въ состоянію содѣлану кривду вынадгородити, то треба му приказати, щобы на той обовязокъ все памятавъ и всѣми силами старався го заспокоити, и если то щиро обѣцяе, можна го розрѣшити.

2. **Если же обовязокъ воздаянія есть сомнительтый**, то треба добре застановитися, щобы ложный судъ не выдати, и щобы не увôльнити ôтъ довжности тамъ, где она есть, або не наложити ей тамъ, где ей нема. Въ тяжкихъ до рѣшенья выпадкахъ лѣпше есть розрѣшити кающогося не рѣшивши выпадку, и приказати томужь, щобы въ означенôмъ часѣ прійшовъ до сповѣди, въ котрôй ся той случай рѣшитъ. Но кающійся довженъ обѣцяти, що тому рѣшенью безусловно пôддасться.

3. **Сповѣдникъ не повиненъ безъ дуже важнои причины брати на себе обовязокъ кривду вынадгоро-**

дити, но если бы тое дѣйство уважавъ за потрѣбне, то повиненъ дуже осторожно дѣлати, щобы никто не попавъ въ пôдозрѣнье, а зъ другои стороны, щобы самъ запевнився ôтъ пôдозрѣнья.

4. **Не легко треба вѣрити извиненью грѣшника**, що ôнъ не може вынадгородити, бо хоть ôтъ разу може му то не можливе, то може то зробити поволи.

5. Обоязокъ воздаянія тяжитъ не тôлько на тыхъ, котри ближнього на маетку скривдили, но и на тыхъ, котри го на честн оскорбили, тому съ ними такъ само поступати належитъ; и если бы не хотѣли обмову, клевету н пр. ôткликати, належитъ имъ розрѣшенье заперечити.

В) Поступованье сповѣдника зо взгляду на внѣшни обстоятельства кающихся.

Въ тôмъ взглядѣ на особлившу увагу заслугуютъ: 1. Дѣти, 2. родичи, 3. служащи и господарѣ, 4. люде въ якôмъ урядѣ поставлени, 5. недужни, 6. глухи и нѣми.

§. 336.

1. О поступованью съ дѣтьми.

Оденъ зъ найважнѣйшихъ обовязкôвъ душпастыря яко сповѣдника повинно бути старанье о христіяньске выхованье дѣтей, а понеже до того самъ при сповѣди дѣтей найбôльше може причинитися, для того сего рода сповѣди повиненъ ôнъ ôтправляти съ великою старанностію и оглядностїю. Въ дитинныхъ бо еще незопсутыхъ серцяхъ найскорше можна положити основу правдиво христіяньского житья, а если яки зароды и початки грѣха показуются, найлегше можна ихъ зъ молодого серця выкоренити, бо они еще не мали часу въ нихъ глубоко вкоренитися.

Зо взгляду на се великои ваги занятіе душпастыря нехай служитъ слѣдуюче руководство:

а) **Для сповѣди дѣтей треба всегда осôбный день призначити**, разъ для того, понеже до того потрѣбне есть особливше приготовленье и расположенье, а потôмъ щобы бути вôльнымъ ôтъ иннородныхъ занятій и мати достаточно часу до сповѣданья дѣтей. Въ прочôмъ то мае и на цѣлу громаду добре влѣяніе и може причинитися до того, що люде въ загалѣ будутъ частѣйше до св. Таинъ приступати.

в) **Съ дѣтьми треба при сповѣди якъ найлагôднѣйше бесѣдовати**, подôбно якъ нянька съ дѣтьми говоритъ (I. Сол. 2., 7.), бо тôлько тымъ способомъ можна ôтъ нихъ довѣдатися и выкрыти всѣ тайны серць; противно же замкне имъ остре слово уста навсегда. Сповѣдникъ находится

при сповѣди дѣтей въ тяжкôмъ положеню, бо при всей лагôдности и нѣжности муситъ также заховати потрѣбну повагу и не дати верхъ взяти любви природнôй, яка на видъ дитины въ чоловѣцѣ мимовольно повстае. Но кто щиро переймеся любовію о спасеніе дитины, котру сповѣдае, той буде вже знати, якъ съ нею поступати.

г) **Коли дитина прійде до сповѣди, треба найперше пересвѣдчитися, чи мае потрѣбни вѣдомости религійни**, велѣти еи руки зложити и высказати, яки грѣхи собѣ припоминае. Но тое вызнанье есть майже всегда недостаточне, бо если то у старыхъ людей часто стрѣчаемъ, то при дѣтяхъ не можна и дивоватися, що не знаются добре сповѣдати; для того тутъ обовязанъ сповѣдникъ пытанями дополнити сповѣдь. Но нигде не есть тяжше пытаня ставити, якъ при сповѣди дѣтей, „священикъ бо довженъ такъ пытатися, щобы дѣти не научивъ щось, чого они еще не знаютъ“. (Кароль Бор.) Тая оглядность есть особливо при грѣхахъ нечистоты потрѣбна, бо тутъ найскорше можна нерозсудными пытанями статися причиною ихъ морального зопсутья.

Въ прочôмъ не треба тутъ зъ памяти выпущати тое обстоятельство, що дѣти звычайно ніякого або ложне понятіе о грѣсѣ маютъ, они тримаютъ мали ошибки за тяжки грѣхи, а не роблятъ собѣ ничь зъ бôльшихъ переступленій. Причиною того суть часто родичи и учителѣ, котри имъ н. пр. безъ найменьшого ограниченья кажутъ: непослушни дѣти пôйдутъ до пекла и пр. Сповѣдникъ одже обовязанъ исправити ихъ ложни понятія и поучити, що есть тяжкій грѣхъ, а що нѣ. Если н. пр. дитина оскаржаеся о ложи, непослушеньствѣ, або що кидала каменемъ за псомъ сусѣда, то треба еи сказати: ложь есть зла, но на тôмъ еще не конецъ. Для чого же ты кидавъ на пса сусѣда? чи го не любишъ? чи ôнъ твоимъ родичамъ що злого зробивъ? а що? — чись хотѣвъ сусѣдови або его дѣтямъ на злôсть зробити? чи ôнъ потôмъ проклинавъ? — Если сповѣдникъ зъ ôтповѣди спостереже, що дитина зъ однои або другои причины то робила, то треба еи дальше сказати: Видишъ, тось робивъ зо злости, ненависти и пр., а то Богу дуже не подобаеся. Якъ прійдешъ другій разъ до сповѣди, то старайся пригадати собѣ, не тôлько щось злого зробивъ, но также для чогось то зробивъ, и скажи тое сповѣдникови.

Ложь и непослушеньство мае свою причину часто въ зависти къ братамъ и сестрамъ, бо думае, що ихъ родичи бôльше любятъ, або въ пустотѣ, бо хоче выкрутитися до забавокъ, або и маловаженью родичей.

Сповѣдникъ входячій въ таки подрôбни хвилѣ зъ житья дитины поучитъ еи легше, що зле зробила; но не такъ легко треба рѣшити, що дитина тяжко согрѣшила. Треба ей

вправдѣ напоминати, щобы бо̂льше того не допущалася, но не заразъ обвиняти дитину о тяжкій грѣхъ.

Сповѣдникъ обовязанъ въ дитинѣ возбудити о̂тразу до всякого грѣха и подати ей средства остерегательни, особливо противъ грѣха нечистоты; бо случаеся, що дѣти наймолодши нечестни жарты або забавы собѣ позваляютъ, до чого ихъ зопсута челядь, або инни сего рода люде наклонили, при чо̂мъ дѣти и не знаютъ, що зле роблятъ. Если бы теперь сповѣдникъ зъ боязни, щобы ихъ що злого не научивъ, оминавъ таки пытаня, або собѣ гадавъ, що хоть щось подо̂бного роблятъ, то певно не зо злости або намѣетности, для того не грѣшатъ, той дуже зле старавъ быся о душевне добро повѣреныхъ собѣ дѣтей. Мовчати въ такихъ выпадкахъ выго̂дно, но небезпечно. Тутъ треба середню дорогу обрати, а тое дасться такъ осягнути: Если дитина, котра сповѣдаеся, знае катихізмъ, то легше съ нею поступати, бо кажеся ей о̂тповѣсти на по̂дставѣ науки религійнои, чи не зробила щось противъ приличности, добрыхъ обычаѣвъ и пр. Коли о̂тповѣдае то знакъ, що не чуеся въ ничо̂мъ виновата; если же червонѣеся, або не хоче о̂тповѣдати, то вже стягае на себе по̂дозрѣніе, що якійсь сюда належачій грѣхъ на ей серци тяжитъ, для того треба дальше выпытоватися.

Если же дитина не мае докладныхъ вѣдомостей катихізмовыхъ, то треба ей инакше пытатися, н. пр. чи не зробивъ есь щось, чого бысь ся ганьбивъ передъ людьми робити? если скаже, що нѣ, то можна еще мимо того запытатися: а ко̂лько разъ то сталося? два? пять разъ? А съ кимъ ты спишъ? чи не бавивъ есь ся въ ло̂жку руками? якъ? где? Чи не мысливъ есь на що? — а на що? скажи менѣ о̂тверто, о то̂мъ никто бо̂льше не буде знавъ? Коли дитина скаже: я робивъ зли, некрасни рѣчи, — треба пытатися: где? коли? дома чи на поли? въ день, чи въ ночи? самъ чи при кимъ? То̂лько правду менѣ скажи, я тя научу, що маешъ на другій разъ робити? — Чи видѣвъ есь що некрасного? а що то було? чись ся бавивъ съ другими? а щосьте робили? и пр.

Коли подо̂бными пытанями ничь не буде можна довѣдатися, то треба перестати пытатися, щобы дитину не застрашити и не о̂тклонити о̂тъ сповѣди.

Часомъ случится, що дитина по вызнаню гдеякихъ меньшихъ погрѣшностей зачне червонѣтися и перестане говорити; тогди треба ей заспокоити: „не бо̂йся ничого, видишъ тося Богу и твоему ангелу хранителю подобае, если всё правду скажешъ; зато тя Богъ буде радъ мати и тобѣ всёдобре давати. Може то не грѣхъ, щося боишъ сказати, а якъ бысь затаивъ, то вже бувъ бы грѣхъ“. Въ прочо̂мъ въ тако̂мъ разѣ не треба дитину заразъ по̂дозрѣвати о грѣсѣ нечистоты, бо може то то̂лько яка мала рѣчь, котру

ганьбится сказати, для того лѣпше чекати, доки сама не оскаржится, и если пото̂мъ покажеся, що то дѣйстно яка мала рѣчь, то можна сказати: видишъ, я ти казавъ, що то ничь такъ великого, а если бысь бувъ тое затаивъ, то бувъ бы грѣхъ, бо при сповѣди треба всё правду сказати.

При друго̂й и по̂знѣйшихъ сповѣдяхъ можна вже точнѣйше пытатися, н. пр. чи заховали всё до чого ся ихъ напо̂мнуло? чи заховали ся обычайно? чи не бавилися съ роспустными дѣтьми? чи тіи имъ що неприличне непоказовали, або чи ихъ до чого злого не намавляли? А если до того признаются, дальше: чи ты приставъ на тое? и щожь есь зробивъ? то̂лько скажи отверто, бо передъ сповѣдникомъ не треба ничь таити. Если дитина скаже, що ся некрасно бавила, о̂ткрывала и пр., то треба ей впоити велику о̂тразу противъ того, а до того найлѣпше послужитъ оповѣсти яку о̂тстрашаючу исторію, н пр. о збуреню Содомы, о потопѣ, або о яко̂мъ хлопцю, котрый несчастливымъ стався про таки дѣла. Таки примѣры взрушатъ ихъ и на будучно̂сть будутъ ихъ о̂тъ грѣхо̂въ хоронити.

Понеже почутье встыдливости есть у дѣтей великои ваги, для того треба старатися тую добродѣтель въ дѣтехъ утримати и оживити, для того н. пр. сказати: Если бы тя тогди кто бувъ видѣвъ, колись тіи жарты, рѣчи робивъ, то правда, що бысь ся бувъ сховавъ? або если бы родичи о то̂мъ були знали, то бысь ся певно боявъ кары? а для якои причины? не правда, що для того бось уважавъ, що то недобре? Певно бысь бувъ не важився похвалитися тымъ передъ учителями, або передъ кимъ старшимъ? оджежъ памятай собѣ, щобысь того бо̂льше не робивъ. Правда, що мене послухаешъ? Въ загалѣ треба передъ очами мати, що чувство стыдливости у кождого чоловѣка есть великои силы, для того особливо у дѣтей треба го живо утримовати.

д) По вопросахъ слѣдуютъ поученія и напо̂мненья отвѣтни понятіямъ дѣтей. Въ то̂мъ взглядѣ треба въ нихъ въ загалѣ: *α)* Возбудити о̂тразу до грѣха и страхъ передъ слѣдствами грѣха. На мѣстци будутъ часомъ слова царицѣ Блянки: „Мо̂й сыну, Богъ менѣ свѣдокъ, якъ щиро тя люблю; а однакожь волѣлабымъ тя заразъ неживого видѣти, якъ дознатися, що ты тяжко согрѣшивъ.“ *β)* Добродѣтель треба имъ пріязными, нѣжными словами въ якъ найкрасшо̂мъ свѣтлѣ представити. *γ)* На тіи честноты особлившій натискъ класти, котри ихъ вѣкови, станови родичей, понятіямъ найлѣпше о̂тповѣдаютъ, якъ: послушеньство, зго̂дливо̂сть, любовь до молитвы, правдолюбіе, скромно̂сть, хороненьеся злыхъ товаришо̂въ, пильно̂сть въ наукахъ и пр. *δ)* Подавати имъ средства противъ будучихъ упадко̂въ.

е) **Особливо треба старатися расположити ихъ до жалю за грѣхи и рѣшительного постановленья, бо тутъ сами дѣти не дадутъ собѣ рады. Н. пр. чи ты любишъ твоего добротливого Бога, котрый тя сотворивъ, ôткупивъ и всё добре ти дае? Видишъ того Бога ты образивъ. Онъ хоче ти простити, но желае, щобысь жаловавъ за твои грѣхи. И щожь чи ты жалуешъ, щось Бога образивъ? и чи не будешъ го бôльше ображати?**

ж) **При розрѣшенію дѣтей треба бути дуже осторожнымъ и стеречися въ тôмъ взглядѣ двохъ ошибокъ. Одна ошибка есть: дѣти по короткôмъ напôмненью заразъ розрѣшати по тôй причинѣ, що они зъ невѣжества або легкомысности грѣшатъ; тое бо поступованье противляесь обще принятой засадѣ. Дѣти належитъ рѣдко коли, або властиво съ великою осторожностію розрѣшати, понеже тяжко есть въ нихъ щирый жаль возбудити, и для того если бы сповѣдникъ безъ намысла ихъ розрѣшивъ, выставивъ бы св. Тайну на зневагу, а дѣти на небезпеченьство негôдного пріймованя Т. Евхаристіи. Но хиблено булобы такожь дѣти не скорше розрѣшати, ажь передъ першимъ св. Причастіемъ; бо тымъ способомъ лишило бы ся ихъ ласки божои такъ потрѣбнои противъ злыхъ склонностей и искушеній до грѣха. Дуже часто даются чути скарги падъ загальнымъ зопсутьемъ молодежи, и звыкло приписуеся причина того явленя злому выхованью и злымъ примѣрамъ; но съ тымъ самымъ правомъ можна бы причину того приписати такожь тымъ священикамъ-душпастырямъ, котри не стараются о религійне выхованье дѣтей своихъ прихожанъ. „Дѣти стоятъ на розстайнôй дорозѣ, каже Герсонъ, и обернутся на тую сторону, на котру ихъ ктось попровадитъ. Кто першій ихъ душами займеся, того власностію они останутъ. Если ихъ для Христа будемо выховувати, то останутъ Христови. Если кто не щадитъ труда въ молодежи защепляти любовь до честноты и праведности, ихъ до побожности наклоняти, чувати надъ ними и завчасу ôтдаляти ôтъ нихъ зли склонности, не дати загнѣздитися въ ихъ молодыхъ серцяхъ сѣмени ворога спасенія нашого; — если кто той трудъ на себе возьме; той безъ сомнѣнія може надѣятись, що за помочію ласки божои свою цѣль осягне. Но до того потрѣбне непрестанне чуванье, старанность и любовь. Не можна тутъ казати, що если бы душпастырь о молодѣжь такъ дуже старався, то мусѣвъ бы занедбати старшихъ, котри такожь маютъ право желати, щобы и о ихъ добро старався. То правда, що и старшихъ не треба зъ ока спущати; но зъ того слѣдуе, що душпастырь довженъ свôй часъ такъ подѣлити, щобы всѣмъ бувъ вся. Впрочôмъ священикъ, котрый дѣтьми щиро занимаеся, учится такожь, якъ мае и старшихъ провадити; бо на нихъ пôзнае причины и початокъ розличныхъ грѣхôвъ, и учится, якъ имъ завчасу запобѣгати.**

Такожь не можна казати, що дѣти не порозумѣютъ и не запамятаютъ собѣ удѣлену науку, и для того шкода часу съ ними при сповѣди довго трудитися; бо причина того частѣйше есть самъ священикъ, якъ дѣти. Бо якже може дивитися, що дѣти го нерозумѣютъ, если до нихъ за высоко, за широко або поверховно говоритъ? если предкладае у нихъ вѣдомости, котрыхъ они не маютъ? або если имъ лише загальни напôмненя дае, н. пр. будь всегда послушный! а не стараеся заткати жерело непослушеньства? Треба тутъ намятати, що ся съ дѣтьми говоритъ; для того не треба вымагати, щобы они двигнулися до понятій душпастыря, но душпастырь довженъ до ихъ понятія знижитися.

з) **Покуту треба дѣтямъ легку накладати, и то таку, котру они въ короткôмъ часѣ будутъ могли ôтправити; бо въ противнôмъ случаю або еи забудутъ, або залишатъ.**

и) **Часъ, коли дѣти до сповѣди припущати належитъ, залежитъ не лише ôтъ ихъ вѣку, но такожь ôтъ ихъ успособленья, розвитья и выхованья. Въ тôмъ взглядѣ треба триматися тои засады, щобы дѣти тогди до сповѣди припущати, коли они знаютъ розрôжнити зле ôтъ доброго. Ведля мнѣнія св. Кароля Бор. добре есть дѣти якъ найвчеснѣйше до сповѣди провадити, щобы тымъ способомъ скорше приучилися, якъ до сеи Тайны маютъ приступати. Но сповѣдникъ не повиненъ имъ розрѣшенье удѣлити ажь тогди, коли видитъ, що суть належито расположени. Не треба такожь заразъ по першôй важнôй сповѣди припущати дѣти до причастія, ажь за другимъ або третимъ разомъ, и тогди старатися той день для нихъ памятнымъ зробити.**

§. 337.

2. Сповѣдь родичей.

На велику старанность сповѣдника заслугуютъ родичи, бо они маютъ обовязокъ дѣти по христіяньски выховувати, до чого не могутъ бути здôбни, если сами по христіяньски не жіютъ. Для того коли они до сповѣди пріидутъ, треба особлившій натискъ класти на обовязки ихъ стану.

Родичей неумѣетныхъ треба поучити о ихъ обовязкахъ зо взгляду на душевне и тѣлесне выхованье дѣтей. Такъ: показати имъ, що они обовязани старатися утримати дѣти належито своему станови, давати имъ всё потрѣбне и старатися, щобы они до якого стану прійшли. — Зо взгляду на душевне выхованье обовязани дѣти учити молитвы, приказанья божи, до Церкви и до школы ихъ посылати, и имъ добрый прикладъ давати, и тымъ способомъ вже въ дитин-

ныхъ лѣтахъ защеплати въ нихъ боязнь Бога. — При сповѣди треба слѣдити, чи родичи выповняютъ всѣ свои обовязки къ дѣтемъ, и то тымъ совѣстнѣйше, понеже залишанье тыхъ обовязкôвъ есть причиною зôпсутья и несчастья дѣтей. Такъ тяжко грѣшатъ противъ своихъ дѣтей люде, котри зъ намѣетности, або по довгôмъ, грѣшнôмъ житью заключаютъ супружество, бо поминувши вже шкôдливи слѣдства на здоровье дѣтей, не суть таки люде способни дати кому христіянске выхованье, и тяжко имъ сподѣватися ôтъ Бога потрѣбного благословенія. Если одже таки люде прійдутъ до сповѣди, треба съ ними совѣстно поступити, щобы або цѣлкомъ не упали на духу, або противно не сталися въ своей злости и роспустѣ причиною погибели дѣтей.

Еще бôльше треба уважати на теперѣшни блуды родичей, н. пр. чи котре зъ нихъ не пье, гропи роспущае, чи ся не сварятъ, не біютъ, кривды кому не роблятъ, бо то все мае на дѣтей велике влѣяніе, такъ що справедливо сказати можна, що добри родичи суть найпевнѣйшою пôдставою благобыта краѣвъ и державъ, про що сповѣдники тымъ щирше ними заниматися повинни.

Не треба такожь зъ ока спущати родичей незаконныхъ, тіи бо суть звычайно бôльше занедбали, опущени. До св. Таинъ не можна ихъ скорше припустити, ажь коли постановлятъ поправитися. Тое треба имъ напередъ сказати, щобы не робили собѣ и священикови непріемности, и скорше до сповѣди не приходили, доки не поправлятся.

§. 338.

3. Сповѣдь служащихъ и господарей.

Тутъ треба памятати на обовязки, яки служащи и ихъ службодавцѣ взаимно маютъ.

Службодавцѣ обовязани:

α) **Бути справедливыми** къ служащимъ, для того не накладати имъ працѣ надъ силы и совѣстно выплачати имъ умовлену заплату. Такожь повинни съ ними лагôдно обходитися и старатися своимъ довголѣтнымъ слугамъ на старп лѣта якій притулокъ запевнити.

β) **Старатися о душевне добро своихъ служащихъ**, для того чувати надъ ихъ житьемъ, давати имъ добрый прикладъ, не терпѣти ихъ зли звычаи, противно же запроваджати у нихъ добри обычаи, якъ н. пр. вспôльну молитву, особливо же пильне участіе въ богослуженью, до чого очевидно сами повинни ихъ своимъ примѣромъ притягати.

γ) **Тяжко грѣшатъ службодавцѣ, котри не зважаютъ на моральне житье своихъ служащихъ**, н. пр. если они по ночахъ ходятъ, маютъ пôдозрѣлыхъ знаемыхъ,

ходятъ на музику, николи не опустятъ вечерницѣ и пр. Люде, котри на таки рѣчи холоднокровно поглядаютъ, и може еще власнымъ своимъ примѣромъ къ тому причиняются, приготовляютъ собѣ тяжкій судъ передъ престоломъ страшного Судіи.

δ) **Рѣчь обще знаема**, каже св. Іоанъ Златоустъ, **що служащи суть звычайно роспустни, и тяжко ихъ провадити**; но они суть таки не зъ природы, но зъ причины поступованья и недбальства ихъ панôвъ. Бо понеже панове о ничь бôльше не журятся, якъ щобы имъ служащи служили, и если колись помыслятъ о поправѣ ихъ обычаѣвъ, тое тôлько для власного супокою роблятъ, щобы ихъ не клопотали, коли блудодѣянію, піяньству ôтдаются, або крадутъ; для того дѣеся, що они опущени ôтъ надзору всѣхъ пропадаютъ въ пропасти безбожности. Бо если кто инный до котрого отецъ и мати, опѣкунъ и учитель, до котрого почутье высшого походженья промавляе, тяжко вымотуеся зъ сѣтей безбожныхъ; то щожь гадаешъ станеся съ тыми, котри всёго того суть лишени, съ безбожными сходятся и могутъ безъ перепоны до кого нибудь привязатися, бо никто не журится о ихъ пріязнь? Що, пытаюсь, може зъ нихъ бути? Для того тяжко есть служащому, добрымъ остати. (In epist. ad Tit. hom. 4.)

Служащи знову обовязани:

α) **Бути своимъ панамъ послушни и вѣрни**; для того тяжко грѣшатъ тіи, котрися не журятъ о добро своихъ панôвъ, зъ недбальства допущаютъ, що много для господаря пропадае и пр.

β) **Повинни старатися, причинятися до добра своихъ службодавцѣвъ**, для того тяжко грѣшатъ, если розносятъ ихъ блуды, ихъ обмавляютъ и пр.

γ) **Свою службу повинни вѣрно выповняти** не такъ для зарôбку, якъ для Бога, и не тôлько на дочесну, но такожь на вѣчну надгороду памятати. „Памятай, мôй милый, що ты не такъ чоловѣкови якъ Богови служишъ, а тогди легко прійде ти знести злôсть и гнѣвъ пана. Памятай, що ты не ему ласку робишъ, но божу заповѣдь выповняешъ, а тогди всё легко знесешъ. Служащого, котрый есть такъ доброго успособленья, и такъ лагôдный, не тôлько Богъ вынадгородитъ и золотыми вѣнцями украситъ; но и самъ его панъ, хоть бы якъ пôдлый и злобный, буде го хвалити и подивляти и надъ всѣхъ инныхъ возносити“ (св. Іоанъ Злат. въ посл. къ Тіту ом. 4.).

Въ загалѣ повиненъ сповѣдникъ старатися допровадити до того, щобы господарѣ уважали служащихъ яко членôвъ своеи родины, и о ихъ дочеснѐ и вѣчне добро совѣстно старалися.

§. 339.

4. Сповѣдь людей въ якôмъ урядѣ або иннôмъ занятію поставленыхъ.

Совершеньство христіянина состоитъ въ тôмъ, щобы совѣстно выповнявъ всё, що му ôтъ Бога приказано, для того обовязанъ сповѣдникъ не тôлько на тіи обовязки памятати, яки каждый чоловѣкъ въ загалѣ мае, но такожь и на обовязки стану кождого чоловѣка. Зъ того взгляду на особлившу увагу заслугуютъ: *α*) Священики, *β*) урядники, *γ*) ремѣсники.

***α*) Кто священика сповѣдае, бере дѣйстно тяжку задачу на себе, понеже, ôтъ неи залежитъ въ многихъ выпадкахъ спасеніе священика и многихъ ему повѣреныхъ душъ; бо не оденъ священикъ цѣлкомъ инакше бы заховався, если бы сповѣдникъ не такъ легко его пустивъ, но зробивъ, всё до чого обовязанъ. Для того треба и священика спытатися, чи выповняе обовязки своего стану, котри добре буде часомъ поименно навести, и еслися яке недбальство спостереже, удѣлити му потрѣбни напôмненья, при чôмъ, якъ рѣчь сама вымагае, треба сповѣдаючомуся ôтдавати честь, яка священикови належится. Дѣла покаянія повинни бути сего рода, щобы причинялися до оживленья побожности въ тôмъ священику.**

***β*) При слуханью сповѣди урядникôвъ и инныхъ яке высше становиско занимаючихъ людей треба много оглядности, розсудку и постоянности, щобы зъ однои стороны знати ставити отвѣтни пытанья и осудити належито его поступованье, а зъ другои стороны, щобы зъ нерозумнои боязливости не замовчати и не лишити дотычного каянника въ его грѣхахъ.**

Людей занимаючихъ яке высше становиско треба пытатися за ихъ обовязками, напоминати ихъ, що они обовязани пôдвладнымъ добрымъ прикладомъ присвѣчати, не возноситися, но всѣхъ людей яко дѣти того самого отца небесного уважати и любити. Урядникôвъ напоминати, щобы до Бога удавалися о помôчь потрѣбну до совѣстного выповнянья ихъ обовязкôвъ. Въ загалѣ треба кождого чоловѣка обовязки статися пôзнати и тому соотвѣтно съ нимъ говорити.

***γ*) При сповѣди купцѣвъ, ремѣсникôвъ и инныхъ сего рода людей повиненъ сповѣдникъ памятати, якихъ грѣхôвъ они звыкли допущатися, и если сами въ тôмъ взглядѣ не оскаржаются, пытаньями имъ допомочи. Такъ при купцяхъ, чи вагу добру даютъ, товаръ чи не фабрикуютъ, до Церкви чи ходятъ. Ремѣсникôвъ: чи добре роблятъ, чи въ недѣли не роблятъ и пр.**

§. 340.

5. Сповѣдь недужныхъ.

Ничъ не есть такъ потрѣбне и спасительне, якъ грѣшника тяжко недужного належито высповѣдати. Есть потрѣбне, понеже така сповѣдь рѣшае часто судьбу чоловѣка во вѣчности; есть такожь спасительне, понеже добра сповѣдь на ложу смертельнôмъ може грѣшника въ однôй хвили съ Богомъ поеднати и ему счасливу вѣчность запевнити. Зъ того взгляду повиненъ душпастырь старатися, щобы недужный якъ найлѣпше высповѣдався, и если тôлько станъ его здоровля позваляе, точну сповѣдь загальну ôтправивъ. Особливо же не треба николи минути слѣдуючи точки: 1. Чи слабый коли не затаивъ якій грѣхъ, або иннымъ способомъ не ôтправивъ неважну сповѣдь? 2. чи не живъ довгій часъ въ якôмъ грѣшнôмъ налозѣ, н. пр. піянствѣ, блудодѣянію и пр., про що о важности его минувшихъ сповѣдей можна сомнѣватися; 3. чи слабый не мае вынадгородити чужу кривду, н. пр. на маетку, чести, чи не зложивъ коли ложну присягу; 4. чи не мае яко отецъ, урядникъ и пр. еще що роспорядити, до чого есть обовязаный, н. пр. завѣщанье зробити; 5. чи его совѣсть есть спокôйна, и чи не обавляеся стати на судъ божій?

Щобы всё тое можна належито ôтправити, повиненъ душпастырь намоминати вѣрныхъ, щобы заразъ, коли заслабнутъ призывали священика, щобы урядили и заспокоили свою совѣсть, доки еще суть при повныхъ змыслахъ и не ôткладали се важне дѣло ажь на остатну хвилю, въ котрôй може не можливе буде го належито ôтправити.

Коли священикъ прійде до слабого, повиненъ го по можности приготовити до сповѣди, понеже слабому то тяжко приходитъ. Но коли священикъ видитъ, що силы слабого дуже упадаютъ, не повиненъ вымагати ôтъ него цѣлкомъ повнои и докладнои сповѣди, лише возбудити въ нимъ щирый жаль за всѣ вѣдоми и невѣдоми грѣхи, и розрѣшити го, если ніяка важна причина не стоитъ тому на перепонѣ.

По розрѣшенію треба слабому наложити покуту, котра однакожь на часъ слабости мае бути дуже легка н. пр. коротка молитва або щось подôбного. При тôмъ однакожь можна слабому наложити инну покуту, котру ôнъ буде обовязанъ ôтправити, коли до здоровля прійде.

При сповѣди слабыхъ могутъ случитися слѣдуючи замѣчательни выпадки:

***α*) Если слабый зачинае притомнôсть тратити, то треба задовольнитися вызнаньемъ одного або другого грѣха, возбудити въ нимъ щирый жаль и дати му розрѣшеніе.**

β) **Если слабого** (н. пр. тяжко зраненого, положницю) **не може лѣкарь ôтступити**, то треба такожъ желати тôлько, щобы вызнавъ хоть оденъ легкій грѣхъ, а за прочи грѣхи возбудити щирый жаль и дати му розрѣшенье; если же пôзнѣйше его станъ полѣпшаеся, доповнити сповѣдь.

γ) **Если слабый не може вже говорити**, то треба задовольнитися сповѣдію черезъ знаки, н. пр. порушеньемъ головы, стисненьемъ руку и т. п.

δ) **Если слабый есть глухій, но може говорити**, то треба знаками дати му до зрозумленья, щобы сповѣдався, потôмъ приклонити ухо къ нему, и колися го выслухае, возбудити го знаками до жалю, н. пр. біючися въ груди або возносячи руки до неба, а потôмъ го розрѣшити.

ε) **Если слабый страτивъ слухъ и бесѣду**, но еще есть притомный, то треба якимъ способомъ ôтъ него выдобути знакъ жалю, и розрѣшити го.

ζ) **Коли слабый вже стративъ притомнôсть** и ніякого знаку жалю не показуе, то можна го розрѣшити, если кто посвѣдчитъ, що ôнъ хотѣвъ сповѣдатися. — Если же ôнъ нагло стративъ притомнôсть (н. пр. упавши зъ даху), такъ що не мôгъ заявити желанье сповѣдатися, то можна го пôдъ условіемъ розрѣшити, если по христіаньски живъ и звыкъ пріймовати св. Тайны.

η) **Если кто при грѣшнôмъ дѣлѣ стративъ притомнôсть**, н. пр. при поединку, то можна го розрѣшити, хоть пôдъ условіемъ, если показавъ якій знакъ жалю, доки притомнôсть цѣлкомъ стративъ. Если же пôдчасъ грѣшного дѣла стративъ ôтъ разу притомнôсть, (н. пр. при поединку, або пôдчасъ чужолоства тяжко удареный ôтъ мужа) и не мôгъ вже дати ніякого знаку жалю, то ведля многихъ не можна го розрѣшити, бо тутъ есть певнôсть, що ôнъ не есть расположеный; но св. Лигорій думае. що можна го пôдъ условіемъ розрѣшити, бо можна розумно судити, що ôнъ, если на хвильку до притомности прійде, схоче спасеніе доступити. Но всегда не треба такого чоловѣка опускати, доки або не умре, або не прійде до себе, щобы въ тôмъ разѣ еще разъ го розрѣшити.

ϑ) **Если слабый не хоче примиритися съ непріятелемъ, ôтдалити наложницю, вынадгородити кривду, хотяй му то можливе**, або если уперто остае въ блудѣ и нерозкаяню, то не може и на ложу смертельнôмъ бути розрѣшеный, тымъ меньше причащатися и св. Елеопомазаніе приняти. Если же хоче приняти други св. Тайны, а его грѣхъ не есть общеявный, то муситъ му священикъ, хоть съ тяжкимъ серцёмъ тіи св. Тайны удѣлити, щобы не зломити печать сповѣди. Но треба заклинати слабого, щобы роскаявся.

ι) **Въ небезпеченьствѣ смерти** можна грѣшника розрѣшити въ сомнѣнію о его расположенью, н. пр. налогового грѣшника, если тôлько обѣцяе поправу; женьщину, котра есть беременна незаконнымъ способомъ. Въ иннôмъ разѣ треба, якъ на своѣмъ мѣстци сказано, въ такихъ разахъ задержати розрѣшеніе.

κ) **Если слабый есть обовязаный до вынадгородженья кривды**, то треба наставити на тое, щобы заразъ самъ тое здѣлавъ, або повѣривъ той обовязокъ певнôй особѣ, або запевнивъ вынадгородженье въ завѣщаню, або въ крайнôй потребѣ повѣривъ той обовязокъ сповѣдникови.

λ) **Если кто довше слабуе**, можна го въ короткôмъ часѣ бôльше разъ сповѣдати, особливо если не есть цѣлкомъ спокôйный.

μ) **Дѣти слаби**, котри еще не ходили до сповѣди, но вже прійшли до пôзнанья, що звычайно по укôнченôмъ 7. роцѣ дѣеся, треба сповѣдати и навѣтъ въ сомнѣнію о належитôмъ расположенью розрѣшити.

ν) О скôлько ограниченья судовластія въ небезпеченьствѣ смерти устаютъ, сказано на своѣмъ мѣстци.

§. 341.

6. Сповѣдь глухихъ и нѣмыхъ.

Понеже тіи несчасливи звычайно ôтъ свѣта суть опущени, для того повиненъ священикъ тымъ бôльше ними заниматися и допомагати имъ, щобы свою душу очистили и спасли. Дѣло се тяжке, но заслужительне.

Людей глухихъ (и тяжко слышачихъ), съ котрыми священикъ не може порозумѣтися безъ того, щобы други не чули, треба сповѣдати на осôбнôмъ мѣстци, и хотяй бы такій чоловѣкъ прійшовъ разомъ съ инными до сповѣди, треба го на тое мѣстце ôдôслати. — Но заходитъ пытанье, що мае робити священикъ **коли ажь пôдчасъ сповѣди спостереже, що кающійся есть глухій?** Если то спостереже заразъ зъ початку сповѣди, то треба му приказати, щобы пôйшовъ на мѣстце для слуханья сповѣди глухихъ призначене, и то треба сказати голосно, щобы притомни знали, для чого ôтходитъ. Если же сповѣдникъ ажь пôзнѣйше (н. пр. въ серединѣ сповѣди) спостереже, що кающійся есть глухій, то не можна му на голосъ приказати, щобы прійшовъ инный разъ або на иннôмъ мѣстци, бо тымъ возбудивъ бы въ притомныхъ пôдозрѣнье, що дотычный чоловѣкъ мае тяжки грѣхи. Для того треба въ тôмъ разѣ старатися, о сколько можна, пôзнати грѣхи того чоловѣка и розрѣшити го, абсолютно если съ вѣроятностью сказати можна, що ôнъ расположеный, або условно, если сповѣдникъ о его расположенью сомнѣваеся. По-

куту треба му також наложити, но очевидно тôлько якими знаками, щобы пристоячи люде ничь зъ того не зауважали. (Liguori.)

Нѣмыхъ треба всегда на осôбнôмъ мѣстци сповѣдати. Передъ всёмъ же треба, если то може бути, у домашнихъ вывѣдатися, якъ зъ ними можна порозумѣтися. При сповѣди не можна ôтъ нихъ подрôбного вызнанья грѣхôвъ желати, но скоро хоть оденъ грѣхъ вызнаютъ, ихъ розрѣшити. Но св. Лігори додае: „Sed ego semper eos sub conditione absolverem, nisi quandam moralem certitudinem haberem de dispositione".

Если нѣмый чоловѣкъ знае читати и писати, то треба му написати на картцѣ пытанья, и також письменно покуту му наложити.

Если нѣмый чоловѣкъ не есть глухій, то треба му приказати, щобы рушаньемъ головы ôтповѣдавъ на предложени пытанья.

Если же кающійся есть глухій и нѣмый, то треба старатися якими знаками, о скôлько то можливе, дôзнатися о якôмъ грѣсѣ, и заразъ го розрѣшити. Если знае читати, то можна съ нимъ письменно поступити, если нѣ, або коли есть слѣпый, то можна му знаками на пальцяхъ або инакше (н. пр. щобы клячавъ) покути задати.

При такихъ кающихся, котри ôтъ роджена суть глухонѣми, треба розличити, чи они знаютъ бесѣду глухонѣмыхъ, чи нѣ. Въ першôмъ разѣ не тяжко ихъ сповѣдати, особливо если и сповѣдникъ тую бесѣду хоть по части розумѣе; въ другôмъ же разѣ треба помагати собѣ якими природными знаками, и пôзнавши що то, удѣлити имъ розрѣшенье. Яко покуту надаеся такимъ людямъ: битися въ груди, клячати, креститися и пр., до чого ихъ сповѣдникъ такъ приводитъ, що найперше самъ тіи знаки робитъ.

Коли прійде до сповѣди чоловѣкъ, котрого бесѣду сповѣдникъ не розумѣе, то треба розрôжнити, чи можна мати якого посередника чи нѣ, и чи кающійся хоче сповѣдатися за помочію того посередника чи нѣ. Если хоче, то не есть обовязанъ повну сповѣдь ôтправляти, но достаточно есть, щобы получивъ розрѣшенье, если вызнае оденъ або другій легкій грѣхъ и обѣцяе, що при найблизшôй спосôбности буде сповѣдатися належито. Если же не ма посередника, або кающійся не хоче черезъ него сповѣдатися, то треба знаками собѣ помагати и поступити собѣ якъ съ нѣмымъ чоловѣкомъ.

Г) Поступованье сповѣдника зо взгляду на розлични внутренни состоянія кающихъ ся.

Зъ того взгляду заслугуютъ на увагу: 1. Скрупулянты, 2. сумуючи, 3. пôдвержени тяжкимъ покусамъ.

§. 342.

1. Сповѣдь скрупулянтôвъ.

Що пôдъ скрупулянтами мае розумѣтися и якъ съ ними поступати належитъ, буде сказано пôзнѣйше, тутъ буде наведено тôлько тое, що зо взгляду на покуту и розрѣшеніе здѣлати належитъ. Яко покуту треба людямъ скрупулятнымъ накладати таки дѣла, котри бы причинилися до зменшенья и выкорененья ихъ скрупулôвъ, н. пр. если кто боится, чи якимъ въ собѣ обонятнымъ дѣломъ не согрѣшивъ, приказати ту тое дѣло робити за покуту. Дальше довжни дѣла покаянія скрупулянтови наложени якъ найточнѣйше бути опредѣлени, щобы тымъ не дати ему причины до новыхъ скрупулôвъ.

Розрѣшеніе удѣляеся скрупулянтамъ порядочно; тôлько если бы незважаючи на науки и напôмненья сповѣдника обставали при своихъ скрупулахъ, треба имъ заперечити розрѣшеніе и не пустити ихъ до св. Причастія; противно же если бы заразъ по сповѣди повернули съ новыми безосновными скрупулами, не треба ихъ вправдѣ розрѣшати, но заразъ велѣти имъ ити до Причастія. (Близше о тôмъ въ III. части.)

2. Сповѣдь сумуючихъ. Смутокъ може добри або злиі слѣдства за собою потягнути. Добри слѣдства зъ смутку походячи суть милосердіе и покаяніе, злиі же боязливôсть, лѣнивство, гнѣвливôсть, пôдозрѣванье, заздрôсть и нетерпливôсть; понеже непріятель спасенія людского стараеся ужити той станъ на погибель чоловѣка, хотячи го занепокоити и до добрыхъ дѣлъ неспосôбнымъ зробити. Сповѣдникъ одже повиненъ тымъ злымъ слѣдствамъ противодѣлати оружіемъ, яке намъ вѣра подае. Такъ: *α*) Пригадати сумуючому слова Апостола: „Если кто межи вами сумуе, нехай молится" (Яков. 5., 13.); *β*) напоминати го, щобы противлявся склонности до смутку, къ чому найбôльше помôчнымъ есть заниматися всегда чимсь и николи бездѣльно не оставати; *γ*) щобы часто покрѣплявся св. Тайнами; *δ*) щобы противодѣлавъ причинѣ наклоняючôй го до смутку, котру передъ сповѣдникомъ довженъ совѣстно ôткрыти.

Причины, за для котрыхъ кто сумуе, могутъ бути розлични, такъ:

а) Недостатокъ, такому треба показовати провидѣніе и милосердіе боже, и поучити го, що правдиве счастье не въ достаткахъ, но въ внутреннôмъ задоволеню состоитъ.

в) Тому, що сумуе надъ стратою чести и доброго имене, треба сказати, що каждый чоловѣкъ не есть ничимъ бôльше, якъ тымъ, чимъ есть въ очахъ божихъ, що Апостолы тѣшилися о терпѣняхъ знесеныхъ для Христа, и що они хоть теперь зневажени засіяютъ на страшнôмъ судѣ славою заслуженою.

г) Тыхъ, що сумують за для розличныхъ терпѣній, треба поучити, що никто на свѣтѣ не есть безъ терпѣнія, щобы про тое терпливо всё зносили, бо може то кара за грѣхи, котру лѣпше тутъ на земли, якъ во вѣчности перетерпѣти.

Въ прочômъ треба еще памятати, що смутокъ може статися причиною ôтчаянія, або розпусты, для того слѣдити, чи у дотычного чоловѣка слѣды тыхъ сумныхъ блудôвъ не показуются. При розрѣшенію треба собѣ поступати, якъ звычайно.

3. Сповѣдь людей пôдверженыхъ тяжкимъ искушеніямъ.

Сего рода кающихся треба поучити, що искушенія могутъ причинитися до добра того, кто имъ есть пôдверженый, если имъ совѣстно и постоянно спротивляеся; бо часто суть они остатни напады непріятеля спасенія на душу, котра щиро до Бога навернулася; для того тôлько треба имъ постоянно спротивлятися и совѣстно уживати средства къ тому помôчни.

§. 343.

Д) *Сповѣдь загальна.*

Часто случаеся, що звычайна сповѣдь не може ôткрыти цѣлый станъ совѣсти грѣшника, и не есть въ силѣ кающогося заспокоити. Для осягненья тыхъ цѣлей здаеся найотвѣтнѣйшою бути сповѣдь загальна, т. е. сповѣдь зъ цѣлого, або зъ якоись части житья. Сповѣдь загальна есть великои ваги, для того часто споминаютъ за ню учителѣ церковни сердечными словами.

Належитъ найперше застановитися І. надъ потребою, а потôмъ II. надъ способомъ, якъ сповѣдь загальна мае ôтправлятися.

І. Сповѣдь загальна есть: 1. многимъ потрѣбна; 2. иннымъ дуже пожиточна; 3. а иннымъ шкодлива.

1. Потрѣбна есть сповѣдь загальна тымъ людямъ, котрыхъ минувши сповѣди за для якои важнои перепоны неважни були, такъ н. пр. если кто сповѣдався у священика не маючого судовластія, або сповѣдався зъ грѣхôвъ задержаныхъ у простого сповѣдника, котрый го вправдѣ розрѣшивъ, но неважно, або кто затаивъ грѣхъ або го собѣ не пригадавъ, бо ся зле приготовивъ; дальше тому, кто дôставъ вправдѣ розрѣшеніе, но не важно, понеже не знавъ головни правды вѣры и норовственности. И въ загалѣ, кто ôтправивъ неважну сповѣдь, потребуе для заспокоенья своеи совѣсти ôтправити загальну сповѣдь принаймнѣй зъ того часу, ôтъ коли першій разъ неважну сповѣдь ôтправивъ. Онъ повиненъ такъ приготовлятися, якобы ôтъ того часу цѣлкомъ не сповѣдався.

2. Пожиточна есть сповѣдь загальна кождому чоловѣкови, котрый ôтъ довгого сна грѣховного хоче востати до житья нового, або якесь важне дѣло предпринимае, для того треба до сповѣди загальнои заохочати: *а*) Тяжко слабыхъ, щобы ихъ на смерть приготовити; *β*) тыхъ, котри вступаютъ до якого нового стану; *γ*) довголѣтныхъ грѣшникôвъ, котри щиро желаютъ до Бога навернутися; *δ*) людей, котри покидаючи свои дотеперѣшни многосторонни занятія, удаются въ тишину, н. пр. урядникъ на пенсію.

3. Шкодлива есть сповѣдь загальна скрупулянтамъ, котрыхъ сповѣдь загальна еще бôльше занепокоити бы могла. Для того, коли священикъ мае скрупулянта провадити, повиненъ позволити му оденъ разъ загальну сповѣдь ôтправити, бо тымъ способомъ пôзнае станъ его совѣсти и буде знавъ, якъ его провадити, но другу загальну сповѣдь не треба скрупулянтови позволити.

II. Коли священикъ зауважае, що якомусь кающомуся сповѣдь загальна була бы потрѣбна, но самъ не желае ôтправити таку сповѣдь, то повиненъ поставити му слѣдуючи два вопросы по скôнченю звычайнои сповѣди:

1. „Чи не маешъ що на совѣсти зъ давнѣйшого житья, що бы тя непокоило?"

Се пытанье ôткрыло вже многи блуды давнѣйшихъ сповѣдей. Декотри не скажутъ на сей вопросъ ничого, для того треба ихъ дальше пытатися: Припоминай собѣ, чись коли що не зробивъ, що тя еще до теперь непокоитъ; я хочу ти помочи, щобысь ôтзыскавъ спокôй душевный. Инный скаже: нѣ, но зъ его голосу видко, що то не зъ переконанья, лише може зъ боязни сказано, для того и тутъ еще дальше пытатися належитъ. Инный зновъ скаже, що дѣйстно го щось непокоитъ, но колися го дальше о причину пытае, покажеся, що то суть грѣхи, котрыхъ ôнъ вже щиро сповѣдався; того одже треба заспокоити; если же истинно мае важну причину неспокою, заохотити го до загальнои сповѣди.

Вопросъ высше поставленый треба особливо ставити: *а*) Тымъ, котрыхъ сповѣдникъ еще не знае, або зауважае, що они суть невѣжими въ предметахъ вѣры и норовственности, або що мало журятся о свое спасеніе. *в*) При особливыхъ обстоятельствахъ, якъ: въ часѣ Ювилея, заразы, при змѣнѣ стану. Можна тутъ заохотити ихъ до загальнои сповѣди словами Апостола: „Се время благопріятно, се время спасенія". *г*) При сповѣди недужного всегда треба се пытанье ставити:

2. „Чись еще не ôтправлявъ сповѣдь загальну?"

Симъ вопросомъ взрушится часомъ грѣшника, котрый не застановляючися николи надъ своимъ станомъ душевнымъ, живъ спокôйно, хотяй на его души много беззаконій тяжило.

Коли кающійся ôтповѣсть, що еще не ôтправлявъ сповѣдь загальну, то треба добре застановитися надъ тымъ, чи така сповѣдь була бы для него пожадана, и чи его до неи заохочати и наклоняти можна, чи нѣ. Если же скаже, що вже ôтправлявъ, пытаеся дальше, чи при тôмъ совѣстно приготовлявся, чи може и тая сповѣдь була неважна або хоть сомнительна.

Но коли сповѣдникъ узнае сповѣдь загальну за потрѣбну, и кающій самъ желае еи ôтправити, то треба призначити певный часъ до приготовленья. Безъ дуже наглячои потребы не треба сповѣдь загальну заразъ ôтправляти, бо такимъ способомъ сталабыся она безкористна або и шкодлива. Грѣшникъ одже повиненъ до сповѣди загальнои приготовлятися: *а*) Сердечною молитвою; *в*) точнымъ испытаньемъ совѣсти, при чôмъ для улегшенья треба му якій порядокъ порадити; *г*) совѣстнымъ выповненьемъ всёго, що до правдивои поправы есть потрѣбне, якъ: ôтдаленье близкои случайности до грѣха, вынадгородженье кривды, поеднанье съ непріятелемъ и пр. — Приказуючи грѣшникови, щобы такъ до сповѣди загальнои приготовлявся, треба го зъ другои стороны поучити, що дѣло се, добре подѣлене, не есть таке тяжке; треба лише рѣшительно и розсудно взятися до него, а певно за помочію Бога принесе пожаданый успѣхъ.

До сповѣди загальнои не можна припустити кающогося особливо тогди, коли на нѣмъ такій грѣхъ тяжитъ, за для котрого бы му треба розрѣшеніе, на якійсь часъ ôтложити, н. пр. коли жіе въ добровôльнôй близкôй случайности до грѣха, мае грѣхъ задержаный.

Суть однакожь выпадки, въ котрыхъ сповѣдь загальна заразъ предпринята бути муситъ, а то тогди, коли для особенныхъ обстоятельствъ треба коньче розрѣшеніе удѣлити, що безъ повторенья давныхъ неважныхъ сповѣдей статися не може, або коли належитъ обавлятися, що грѣшникъ бôльше до сповѣди не заразъ або николи не пійде. Въ такôмъ разѣ треба сповѣдь загальну заразъ предприняти; но если часъ и обстоятельства не суть по тому, щобы еи належито ôтправити. то треба занятися особливо выясненьемъ тыхъ грѣхôвъ, котри сталися причиною неважнои сповѣди, а кающомуся наложити, щобы въ догôднѣйшôмъ часѣ ôтправивъ докладну загальну сповѣдь.

Коли ктось першій разъ сповѣдь загальну ôтправляе, то порядно есть зъ самого початку звернути его увагу на великій пожитокъ сповѣди загальнои, и на счастье, яке ôнъ тымъ доступае и заохотити го, щобы старався туюжь совѣстно и точно ôтправити. Таке передне слово и заохота додасть сповѣди загальнôй бôльше торжество, взрушитъ и росчулитъ грѣшника и принесе му безсомнѣнно бôльшу користь душевну.

Доки ся зачне властива сповѣдь загальна, добре есть, особливо если ся го не знае, велѣти му высповѣдатися зъ часу ôтъ остатнои сповѣди, зъ того бо можна хоть приблизительно пôзнати душевный станъ и росположенье грѣшника, а кромѣ того буде свовѣдникъ мôгъ розрôжнити грѣхи, котрыхъ вже сповѣдався, ôтъ новыхъ або замовчаныхъ грѣхôвъ. Потôмъ треба слухати сповѣдь кающогося, не перерываючи го при тôмъ, но уважаючи на головни хвилѣ, щобы потôмъ можна потрѣбне доповнити.

Коли кающійся перестане говорити, треба доповнити сповѣдь пытаньями, при чôмъ треба заховати певный плянъ, бо въ противнôмъ разѣ буде сповѣдникъ о гдеяки грѣхи бôльше разы пытатися, а инни цѣлкомъ замовчитъ, и наконецъ остане сповѣдь загальна недокладна. Пытатися треба найперше о тяжки грѣхи, котри грѣшникови тяжше приходитъ выяснити. Леонардъ де Порто Мавріціо подае въ тôмъ взглядѣ такій способъ: „Порядно есть при сповѣди загальнôй найперше шесту заповѣдь перейти, ажь такъ о другихъ грѣхахъ пытатися. Зо взгляду на грѣхи противъ чистоты треба осторожно поступати, щобы тôлько о тôмъ пытатися и тое кающомуся сказати, що есть конче потрѣбне, т. е. щобы тôлько дôзнатися о родѣ и числѣ грѣхôвъ, не впускаючися въ певни нечисти подрôбности, котри вже сами собою розумѣются. Сповѣдникъ най тутъ мае передъ очима примѣръ лѣкаря, котрый удаючися на заразою дôткнене мѣстце, мае съ собою кроплѣ, котри злый воздухъ очищаютъ, — и най такожь мае приготовлене яке набожне розмышлянье, образъ або примѣръ, щобы розôгнати скверни образы, яки могутъ повстати при вызнанью такихъ грѣхôвъ.“

Если пôдчасъ сповѣди покажеся, що на кающôмся тяжитъ якій обовязокъ, котрому доси не задоситьучинивъ, то треба ôтъ него желати, щобы торжественно обѣцявъ, що му задосить учинитъ.

По скôнченью сповѣди треба кающого поучити, наставити и подати му спомагаючи средства, а потôмъ еще пытатися: чи не маешъ еще що на твоей совѣсти? а коли скаже, що собѣ бôльше ничь не пригадуе, напôмнути го, щобы возбудивъ щирый жаль за всѣ вѣдоми и не вѣдоми грѣхи и если бы пôзнѣйше щось собѣ пригадавъ, вже бувъ спокôйный бо теперь всѣ грѣхи суть му ôтпущени.

Покута при сповѣди загальнôй повинна бути на довшій часъ розложена, щобы грѣшника до поправы житья припровадила.

II. Обовязки сповѣдника по сповѣди.

§. 344.

А) ***О поправѣ ошибокъ при сповѣди поповненыхъ.***

Если сповѣдникъ при сповѣди якои ошибки допустится, чи то зъ невѣжества чи то зъ иннои причины, обовязанъ туюжь исправити, однакожь сей обовязокъ есть зависимый ôтъ розличныхъ обстоятелствъ. Такъ:

1. Если ошибка тычится важности Тайны, то треба розрôжнити, чи блудъ есть провиненый, чи нѣ, коли:

α) **Сповѣдникъ зблудивъ зъ власнои вины, н. пр. забувъ удѣлити розрѣшеніе, або розрѣшивъ не маючи власти ôтъ грѣха задержаного, то обовязанъ той блудъ, хоть бы му якъ тяжко прійшло, поправити. Тôлько тогди, если бы кающійся за для якои причины межи тымъ вже у инного священика сповѣдався, або вже запричащався, устае той обовязокъ, бо въ першôмъ разѣ вже ошибка черезъ инного исправлена, а въ другôмъ разѣ вже на сей разъ не дасть исправитися; Если же**

β) **блудъ стався безъ вины священика, н. пр. понеже кающійся не чекаючи кôнця ôтдалився передъ розрѣшеніемъ, то не есть сповѣдникъ зъ справедливости обовязанъ ошибку исправити, но повиненъ бы тое здѣлати зъ любви, если му тое великои трудности не робитъ.**

2. Если ошибка тычится вправдѣ якоись важнои точки, но не важности Тайны, н. пр. що сповѣдникъ не слѣдивъ точно за родомъ и числомъ грѣхôвъ, то обовязанъ тую ошибку исправити при найблизшôй сповѣди того чоловѣка, если прійде.

3. Если же сповѣдникъ зблудивъ зо взгляду на вынадгородженье кривды, котра на кающôмся тяжитъ, то обовязанъ зо справедливости до исправленья ошибки; такъ:

α) **Коли зъ лѣнивства и неуваги не напôмнувъ кающогося до вынадгородженья, то повиненъ тое пôзнѣйше зробити, если му безъ великои трудности можливе, н. пр. при другôй сповѣди; но самъ не есть обовязанъ до вынадгородженья.**

β) **Если же сповѣдникъ зъ власнои вины (н. пр. зъ невѣжества преодолимого, лѣнивства, неуваги) выразно сказавъ кающомуся, що ôнъ не есть обовязанъ до вынадгородженья, то обовязанъ го о тôмъ поучити, а если бы то було неможливе, самъ вынадгородити; бо ôнъ стався причиною кривды того, кому она мала бути вынадгороджена.**

γ) **Коли же сповѣдникъ безъ власнои вины (н. пр. въ тяжкôмъ до рѣшенья выпадку) увôльнивъ кающогося ôтъ обовязку воздаянія, то довженъ, коли блудъ свôй пôзнасть, о тôмъ кающогося поучити, если буде можливе.**

δ) **Если же сповѣдникъ зъ власнои вины обовязавъ кого до воздаянія, до чого ôнъ не бувъ обовязаный, то повиненъ, коли свôй блудъ пôзнасть, поучити кающогося, а если той вже вынадгородивъ, ему кривду звернути.**

Въ прочôмъ въ наведеныхъ случаяхъ тяжшій обовязокъ маютъ душпастырѣ, якъ прочи сповѣдники, котри душпастырства не маютъ; бо тамти обовязани не тôлько зъ любви, но такожь и зъ справедливости старатися, щобы ихъ вѣрни ніякои шкоды душевнои не утерпѣли.

В) О печати сповѣди.

§. 345.

Понятіе и обовязокъ.

Пôдъ печатію сповѣди розумѣеся строгій обовязокъ до всегдашного мовчанья о всѣмъ, що священикъ лише зо сповѣди знае, и що если бы ся выявило, сповѣдь зробилобы утяжливою и зненавидженою.

Сей обовязокъ основуеся:

а) **На правѣ природнôмъ; понеже кающійся сповѣдаеся лише пôдъ тымъ условіемъ, що сповѣдникъ го не здрадитъ, и сповѣдникъ бере на себе сей обовязокъ, межи кающимся одже и сповѣдникомъ заключаеся угода, а право природне приказуе угоду дотримати, тайну заховати и чужу честь не нарушити.**

в) **На правѣ божôмъ; бо если Христосъ дѣйстно постановивъ Т. Покаянія и приказавъ всѣ грѣхи вызнавати, — о чôмъ сомнѣватися не можна, — то мусѣвъ такожь приказати, щобы сповѣдники о всѣмъ, що зо сповѣди дôзнаются, мовчали; инакше бо тяжко ôтваживъ быся кто ити до сповѣди.**

г) **На правѣ церковнôмъ, котре ôтъ первыхъ вѣкôвъ сей обовязокъ строго приказуе и на переступникôвъ якъ найстрожши кары накладае. Такъ каже Синодъ Лятеранскій IV.: „Най выстерѣгаеся сповѣдникъ, щобы словомъ, знакомъ або якимъ иннымъ способомъ не здрадивъ грѣшника; но если потребуе порады ôтъ розсуднѣйшого, повиненъ о туюжь безъ выраженья имене просити; понеже кто бы ся баживъ грѣхъ при сповѣди пôзнаный ôтврыти, того приказуемъ не тôлько низложити ôтъ священьства, но кромѣ того замкнути го до строгого монастыря на доживотне покаяніе“ (с. 21.). А Соборъ Замостскій на пôдставѣ наведеного рѣшенія каже: „Если бы якій священикъ важився словами або представляючи станъ, мѣстце, часъ або инне обстоятельство, словами або знаками або иннымъ способомъ, здрадити сповѣдь кающогося, буде низложенъ ôтъ священьства и для доживотного покаянія въ строгôмъ монастыри заключенъ“ (tit. III., §. 5., p. 94.).**

Кромѣ того уважае Церковь свято заховуючихъ печать сповѣди навѣть пôдъ утратою житья яко мучениковъ; и Богъ самъ чувае особлившимъ способомъ надъ тымъ, понеже исторія не споминае нигде о простôмъ нарушеню печати сповѣди черезъ священика; противно же доноситъ о мукахъ и терпѣніяхъ совѣстныхъ сповѣдникôвъ, котри не далися наклонити до зневаженья сего обовязку.

Сила печати сповѣди есть така, що николи и въ ніякôмъ случаю не вôльно еи нарушити, хотяй бы сповѣдникъ свое житье мôгъ тымъ спасти. Тôлько за выразнымъ позволеньемъ кающогося може сповѣдникъ ужити то, о чôмъ въ сповѣди довѣдався. Понеже печать сповѣди есть приказана въ користь кающогося, а кождый чоловѣкъ може зречися своего права и позволити выявити то, що самъ мôгъ бы выявити. А навѣтъ могутъ бути случаи, въ котрыхъ до того есть обовязанъ, н. пр. щобы ôтвернути велику шкоду ôтъ державы або инного чоловѣка, и если бы въ такôмъ разѣ не хотѣвъ кающійся ôткрыти, або иннымъ певнымъ способомъ грозяче небезпеченьство усунути, не може бути розрѣшеный, яко нерасположеный.

Щобы однакожь сповѣдникъ мôгъ зробити зо сповѣди ужитокъ, повинно позволенье кающогося бути: α) Выразне; не достаточне одже було бы позволенье вѣроятне, т. е. не можна сповѣдь здрадити гадаючи, що кающій певно бы на тое приставъ, если бы ся го о тое просило; понеже безъ того условія можна бы всегда обавлятися, що сповѣдникъ ужіе сповѣдь, если му того буде потреба, и про тое мало кто важивъ бы ся ити до сповѣди; β) свобôдне; для того не вôльно ніякого примусу уживати; γ) лише зъ дуже важныхъ причинъ можна пріймати таке позволенье, и дуже рѣдко; δ) при его употребленію треба дуже осторожно поступати. — Для того тяжко грѣшитъ сповѣдникъ, если бôльше грѣхôвъ, або бôльше особамъ выявляе, якъ каянникъ выразно позволивъ; або если несправедливо и безъ важнои причины вынуждае ôтъ каянника позволенье на выявленье сповѣди.

§. 346.

Предметъ печати сповѣди и еи объемъ.

Пôдъ печать сповѣди пôдпадаютъ: α) Всѣ грѣхи, котрыхъ кающійся сповѣдався, чи они суть тяжки, чи легки, тайни чи явни, въ мысляхъ, словахъ або дѣлахъ состоячи; β) всѣ природни недостатки и блуды кающогося, о котрыхъ сповѣдникъ въ сповѣди довѣдався, н. пр. невѣжество, скрупулятнôсть, незаконне родженье и т. п.; γ) всѣ обстоятельства, котри съ вызнаными грѣхами въ связи стоятъ; δ) нерасположенье кающогося, задержанье му розрѣшенія, наложена покута, удѣлени напôмненья и пр.; ε) грѣхи и блуды соучастника, о котрыхъ сповѣдникъ при сповѣди случайно довѣдався; ζ) лиця, котри сповѣдникъ при сповѣди яко причину, предметъ або случайнôсть до грѣха пôзнавъ; η) также и особливши честноты каянника падаютъ пôдъ печать сповѣди, и о нихъ не смѣе сповѣдникъ такожь говорити.

Печать сповѣди есть не тôлько абсолютный обовязокъ зо взгляду на грѣхи и лиця, но такожь неограниченый ніякимъ часомъ, або печать сповѣди обовязуе:

а) На всегда, чи кающійся жіе, чи вже умеръ, понеже утяжлива була бы сповѣдь если бы кающійся предвидѣвъ, що по его смерти о его грѣхахъ будутъ говорити.

в) Зо взгляду на всѣхъ людей, для того сповѣдникови не вôльно говорити о тôмъ, що при сповѣди довѣдався, ани: α) Съ самымъ сповѣдавшимся, кромѣ при сповѣди, або и пôзнѣйше, не тôлько за выразнымъ позволеньемъ кающогося, если то н. пр. може выдаватися потрѣбне для его наставленья. При сповѣди однакожь можна о грѣхахъ минувшои сповѣди говорити, тое бо причиняеся до успѣшнѣйшого справованья Т. Покаянія. — β) Ани съ иннымъ сповѣдникомъ того самого кающогося; коли же треба просити о пораду або о розрѣшеніе, то имя и обстоятельства, зъ котрыхъ бы сповѣдь здрадити можна, не выявляются. γ) Ани съ никимъ иннымъ не вôльно о рѣчахъ при сповѣди пôзнаныхъ говорити.

г) Безъ взгляду на всяки корысти, яки выявленье сповѣди самому сповѣдникови або кому инному могло бы принести. Понеже зневага Тайны зъ ôтси повстаюча пошкодила бы цѣлôй Церкви католическôй и пôдкопала бы значенье Т. Покаянія, що не далобыся заступити ничимъ иннымъ. — Даремно мудруютъ гдеяки люде, що тайна сповѣди есть за строга, що про тое належалобы еи ограничити особливо тамъ, где иде о рѣчи важнѣйши; бо ктожь тогди буде важився при сповѣди вызнати свôй грѣхъ, если предвидитъ, що не одовго о нѣмъ инни знати будутъ? Мудрованье повысше оперте на противорѣчію. Для того николи не можна зо сповѣди ничъ выявити, хиба если кающійся самъ выразно на то позволитъ.

Примѣчаніе. 1. Если сповѣдникъ самъ свôй грѣхъ безъ нарушенья печати сповѣди при своей сповѣди вызнати не може, довженъ той грѣхъ въ сей сповѣди замовчати и ажь коли небезпеченьство здрадженья сповѣди мине, тойже грѣхъ выявити, понеже высшій есть обовязокъ печати сповѣди, якъ обовязокъ повной сповѣди.

2. Якъ обовязуютъ таки тайны, котри ктось священикови повѣритъ пôдъ тайною сповѣди, но не при сповѣди? — Священикъ не повиненъ легко пріймати таки тайны, но если ихъ прійме, заховати ихъ яко тайну, до чого правомъ природнымъ есть обовязаный.

3. Если сповѣдника запытае судія мірскій о тôмъ, що при сповѣди довѣдався, то довженъ сказати, що ничь не знае, и може на тое присягати. (Thomas Aqu.) Если бы выразно пыталися, чи о чôмъ зо сповѣди знае, то повиненъ ôтповѣсти, що законы церковни абсолютно заперечаютъ щось зо сповѣди выявити. — На пытанье, чи певного чоловѣка розрѣшивъ, ôтповѣсть, що зробивъ то, що му его урядъ велѣвъ.

4. Чи може священикъ свѣдчити о тôмъ, що знае кромѣ сповѣди, но о чôмъ и зо сповѣди довѣдався?

Св. Θома такъ отвѣчае на сей вопросъ: „Трояке есть о тôмъ мнѣніе. Одни кажутъ, що священикъ о тôмъ, що въ сповѣди довѣдався, не може никому казати, хотяй бы о тôмъ и инымъ способомъ, чи то передъ, чи по сповѣди довѣдався. Инни знову утверджаютъ, що печатъ сповѣди не позваляе му свѣдчити о тôмъ, що передъ сповѣдію знавъ, но не о тôмъ, що по сповѣди довѣдався. Но понеже оба наведени мнѣнія печати сповѣди за великій объемъ даютъ, стоятъ на перепонѣ захованью правды и справедливости. Понеже мôгъ бы ктось бути до грѣха бôльше склонный, если бы не боявся, що той передъ кимъ сповѣдався, буде го скаржити, коли еще разъ при нѣмъ грѣха допустится. Такожь утерпѣла бы часто справедливôсть, если бы ктось не мôгъ свѣдчити о тôмъ, що самъ видѣвъ по сповѣди, въ котрôй грѣшникъ вже того грѣха сповѣдався. Для того загальнѣйше есть мнѣніе, що сповѣдникъ не обовязанъ заховати тайны о тôмъ, що знае инымъ способомъ яко чоловѣкъ, чи то передъ сповѣдію, чи по сповѣди; може бо сказати: знаю о тôмъ, бомъ видѣвъ. Но обовязанъ замовчати всё, що знае о тôй справѣ зо сповѣди; понеже не може сказати: чувъ емъ тое при сповѣди. Однакожь для запобѣгненья можливому згôршенью довженъ ôтъ подôбного свѣдоцтва ôттягатися и тôлько для важнои потребы свѣдчити.“

5. Коли передъ кимъ сповѣдався якій общеявный грѣшникъ, а потомъ ктось пытаеся, чи ôнъ того грѣха сповѣдався, то треба сказати: спытайтеся его самого.

д) Объемъ печати сповѣди выключае всякій позоръ, для того не вôльно въ слѣдствіе сповѣди змѣнити свое поступованье съ кимсь, ôтдалити го зъ дому, бути съ нимъ осторожнѣйшимъ, зле о нѣмъ мыслити або выражатися, зле свѣдоцтво му давати, заперечити му яку св. Тайну.

§. 347.

Якъ поступати собѣ, коли кающійся позволитъ сповѣдникови щось зо сповѣди выявити?

Вже высше сказано, що зо сповѣди тольки тогди вольно ужитокъ зробити, коли кающійся на тое за для важнои причины выразно позволитъ. Но и въ тôмъ разѣ повиненъ сповѣдникъ розумно и осторожно собѣ поступити. Передъ всѣмъ треба памятати, що тое позволенье повинно бути: *а)* Цѣлкомъ добровôльне, бе если бы було вымушене, есть неважне; *в)* выразне въ змыслѣ высше выложенôмъ. Но и тогди, коли оба тіи условія суть, треба бути осторожнымъ. Звычайна причина до выявленья пôзнаного въ сповѣди есть, що кающійся проситъ сповѣдника, щобы напôмнувъ кого третого, абo запобѣгъ якôй стратѣ душевнôй и пр. При тôмъ треба точно заховати слѣдуючи приписы: 1. „Не треба легко вѣрити кающомуся, котрый другихъ скаржитъ, особливо если жена ускаржаеся, щобы не оставъ въ блудъ впроваджелый и не напаступавъ невинныхъ.“ 2. „Най не обовязуеся безъ важнои причины, що буде когось оскарженого напоминати, но нехай скаже кающомуся, щобы о тое просивъ кого инного.“ 3. „Коли кающійся скаже, що не мае никого инного, щобы мôгъ се належито зробити, то треба му сказати, щобы по сповѣди цѣлу рѣчь росповѣвъ, и если то яка важна справа, на письмѣ ей описавъ; бо тогди буде священикъ мôгъ свобôднѣйше дѣлати и въ разѣ потребы доказати, що ôнъ то не зо сповѣди знае.“ 4. При напôмненьяхъ треба старатися ôтвернути пôдозрѣнье, якобы то сповѣдникъ зо сповѣди дôзнався; а если бы то показалося неможливе, сказати дотычному чоловѣкови, що его о то выразно кромѣ сповѣди прошено. На пôдставѣ тыхъ правилъ легко буде поступити собѣ въ слѣдуючихъ выпадкахъ:

а) Молода женьщина скаржится на своего мужа, що ôнъ розпустно жіе и съ другими женьщинами за фамиліярно обходится, и проситъ, щобы го священикъ напôмнувъ.

в) Молода женьщина сповѣдаеся, що согрѣшила съ своимъ ôтчимомъ, и що ôнъ ôтъ того часу не дае ей спокою. Дôмъ отцѣвскій не могу, каже, опустити, матери боюся сказати, не маю никого, кто бы мôгъ го напôмнути, бо го всѣ яко честного чоловѣка почитаютъ.

г) Два монахи спроваджали собѣ блудницю до монастыря и съ нею бôльше разъ грѣшили. Оденъ покаявся и сповѣдаеся, и проситъ, щобы сповѣдникъ тамтого другого напôмнувъ, бо ôнъ и дальше грѣшитъ.

д) Хлопецъ шевскій ходитъ съ челядникомъ красти, но роскаявшися проситъ, щобы священикъ напôмнувъ челядника, котрый го біе, если го не слухае.

§. 348.

Чимъ нарушаеся печать сповѣди?

Печать сповѣди можна нарушити двоякимъ способомъ: прямо и непрямо. Прямо нарушае печать сповѣдникъ, котрый що нибудь зо сповѣди выявляе; непрямо же

той, котрый щось говоритъ або робитъ, зъ чого другій може пôзнати або пôдозрѣвати кающогося о его грѣсѣ, або зъ чого для кающогося яка прикрôсть статися може. Для того нарушае печать сповѣди:

1. Кто о кимъ, хотьбы вже умершôмъ, каже, що допустився певного грѣха.

2. Кто одного зъ тыхъ, котри у него сповѣдалися, хвалитъ, що ôнъ самыхъ легкихъ грѣхôвъ сповѣдався, бо зъ того можна дорозумѣтися, що други тяжкихъ грѣхôвъ сповѣдалися.

3. Кто дѣломъ або словомъ здраджае грѣхъ кающогося иннымъ людямъ, котри о тôмъ и такъ вже знаютъ.

4. Кто каже о якôмъ заведенію, або нечисленнôмъ обществѣ, що тамъ певный грѣхъ часто стрѣчаеся.

5. Кто высповѣдавши кôлька осôбъ каже, що чувъ такій грѣхъ, н. пр. чужолоство; бо легко можна буде дорозумѣтися, кто виноватъ.

6. Кто каже, що певного чоловѣка не розрѣшивъ; або що певный чоловѣкъ дуже жаловавъ за свои грѣхи; бо тутъ есть пôдозрѣніе, що ôнъ тяжкихъ грѣхôвъ сповѣдався.

7. Два сповѣдники, котри говорятъ о грѣхахъ якогось чоловѣка, котрый у обохъ бувъ при сповѣди.

8. Кто на голосъ, або съ розличными движеніями тѣла напоминае кающогося; бо тымъ здраджае, що той чоловѣкъ тяжкихъ грѣхôвъ сповѣдаеся.

9. Кто зо сповѣди робитъ ужитокъ безъ позволенья кающогося, або бôльшій, якъ кающійся позволивъ.

10. Для того не треба ани передъ людьми, котри не могутъ домыслитися, кто тыхъ грѣхôвъ допустився, говорити безъ потребы, осôбливо же не говорити то передъ людьми мірскими, бо они тымъ могутъ соблазнитися и боятися ходити до сповѣди.

11. Кто за для недостойности, о котрôй въ сповѣди дôзнався, заперечае грѣшникови св. Тайны.

12. Кто не хоче выдати посвѣдченье ôтправленои сповѣди тому, кого не розрѣшивъ.

13. Если бы напоминавъ родичей о блудахъ ихъ дѣтей, о котрыхъ при сповѣди дôзнався.

Для себе однакожь може сповѣдникъ зо сповѣди ужитокъ зробити, если тôлько тое кающомуся не пошкодитъ и сповѣдь не зробитъ утяжливою. Такъ може зо сповѣди ужитокъ зробити: α) Щобы молився за грѣшника; β) щобы надъ якимсь тяжшимъ выпадкомъ розмышляти и радитися; γ) щобы свое дотеперѣшне блудне поступованье при сповѣди змѣнити; δ) яко учитель або писатель; ε) щобы самъ тымъ бôльше выстерѣгався передъ искушеніями видячи ихъ силу на другихъ; ζ) може хоронитися передъ грозячимъ му небезпеченьствомъ, если тôлько кромѣ сповѣдавшогося никто тое не спостереже, що то дѣеся въ слѣдство сповѣди, и если тымъ противъ сповѣдавшогося ніяке пôдозрѣніе не повстае; η) може зо сповѣди зробити ужитокъ въ проповѣдяхъ, тôлько съ великою осторожностію, щобы никто не згôршився, и николи не може сказати, що о якôмсь грѣсѣ зо сповѣди знае. (Amberger, Past. Theol. III. Bd. 843. — Antoine, Theol. mor. P. II., pag. 232 ss.)

Примѣчаніе. 1. Зъ якои сповѣди походитъ обовязокъ Тайны печати?

Зъ кождои и самои сповѣди, яко части Тайны Покаянія; для того кôлько разы ктось сповѣдаеся передъ чоловѣкомъ, котрого за священика тримае, въ тôмъ намѣренію, щобы розрѣшеніе получити, повстае для сповѣдника печать сповѣди, хотяй бы сповѣдавшійся не бувъ розрѣшеный. Для того печать сповѣди повстае:

α) Хотяй ктось сповѣдаеся передъ мірскимъ чоловѣкомъ або священикомъ не одобренымъ, котрый удае правдивого сповѣдника, и кающійся го дѣйстно за сповѣдника тримае. Такій мнимый сповѣдникъ обовязанъ заховати Тайну сповѣди, понеже въ противнôмъ разѣ сталабыся сповѣдь утяжливою, бо кождый мôгъ бы обавлятися, що его сповѣдь передъ незнаемымъ священикомъ ôтправлена може бути здраджена.

β) Обовязанъ заховати печать сповѣди и той священикъ, котрый не мае намѣренія Тайну справовати и розрѣшати; бо инакше бувъ бы кающійся выставленый на небезпеченьство, що священикъ го тымъ способомъ може ошукати и ôтъ него о тайныхъ рѣчахъ дôзнатися, а потôмъ го здрадити; що мусѣло бы такожь причинитися до ôтстрашенья людей ôтъ сповѣди; хотяй бы кающійся не мавъ желанья розрѣшеніе получити, тôлько сповѣдь ôтправити (н. пр. понеже му родичи казали).

Противно же не стягае на себе сповѣдникъ, довжнôсть печати сповѣди, если ктось у него тôлько зо смѣху, або щобы го ошукати, щось ôтъ него выдурити, сповѣдаеся; ани тогди, если ктось священикови певну рѣчь пôдъ тайною сповѣди повѣряе. Въ першôмъ бо разѣ не заслугуе обманьщикъ на ніяку пощаду, а въ другôмъ разѣ треба тайну заховати тôлько на силѣ угоды.

2. **Кто мае заховати печать сповѣди?** Тіи всѣ, котри посередно або безпосередно, позволено або непозволено знаютъ о тôмъ, що другій сповѣдався и що есть предметомъ печати сповѣди. Всѣ они обовязани заховати тайну о тôмъ, котрого выявленье сповѣдь зробило бы утяжливою; що певно сталобыся, если бы люде, котри случайно кромѣ сповѣдника дôзнаются о предметѣ сповѣди, о нѣмъ не мовчали.

„Cum quid prohibetur, prohibentur omnia, quae sequuntur ex illo“ reg. J. 39.

Для того обовязани заховати печать сповѣди: α) Самъ сповѣдникъ, чи то правдивый, чи мнимый; β) всѣ котри чули, що другій сповѣдався; γ) настоятель, ôтъ котрого сповѣдникъ проситъ о власть розрѣшенія ôтъ задержаного; δ) посередникъ, за помочію, котрого ктось сповѣдаеся; ε) той, що другого учитъ и приготовляе до сповѣди; ζ) той, у котрого сповѣдникъ радится, якъ въ певнôмъ выпадку мае собѣ поступити; η) кто найшовъ ва картцѣ списани чужи грѣхи, або стоячи коло него пôдчасъ его сповѣди ихъ читавъ. Такій чоловѣкъ, котрый пôдслухуе сповѣдь, грѣшитъ, и обовязанъ тайну о всѣмъ заховати.

3. Чи кающійся также обовязанъ заховати тайну сповѣди? Нѣ, понеже печать сповѣди приказана есть въ користь сповѣдника. Но кающійся повиненъ мовчати на пôдставѣ права природного о тôмъ, що му сповѣдникъ при сповѣди говоривъ, особливо если бы черезъ тое сповѣдникъ на чести мôгъ утерпѣти, н. пр. що не знавъ якій выпадокъ рѣшити, або що нерозсудно напоминавъ и т. п. Но коли бы сповѣдникъ щось такого сказавъ або зробивъ, щобы було противъ загального або приватного добра, н. пр. если бы при сповѣди ересь або расколъ ширивъ, до нечистоты намавлявъ и т. п., тогди обовязанъ тое кающійся выявити и такого сповѣдника у Епископа заскаржити.

4. Сповѣдникъ, котрый зо сповѣди одного изъ змовленыхъ дôзнаеся, що ему грозитъ небезпеченьство въ дорозѣ, котру мае предприняти, або що его хотять отроити въ стравѣ або напою, котрый мае съ певностію брати, або щось подôбного, обовязанъ по силѣ печати сповѣди предприняти тую подорожь ѣсти тую страву, пити той напой и пр., если може сомнѣватися, що если бы тое залишивъ, люде противъ нему змовлени будутъ догадоватися, що оденъ зъ нихъ тое при сповѣди вызнавъ, и що они про тое на нѣмъ будутъ мстится, для того що ихъ при сповѣди здрадивъ, а сповѣдникъ зъ того користае; — довженъ въ такôмъ разѣ Богу поручитися и предприняте дѣло, о котрôмъ присяжени знаютъ, довершити, хотяй видитъ грозяче му небезпеченьство, понеже печать сповѣди постановлена для общого добра вѣрныхъ, и зо взгляду на велику вагу Т. Покаянія строжше обовязуе, якъ довжность власне житье заховати, а навѣтъ есть бôльшои ваги, якъ добро цѣлого свѣта. Бо въ такôмъ разѣ хоть непрямо здрадивъ бы сповѣдь и зломивъ бы печать сповѣди, понеже заприсяжени противъ того сповѣдника видячи, що ихъ союзникъ передъ нимъ сповѣдався, и потôмъ сповѣдникъ залишае дѣло, на котре они певно числили и при котрôмъ они свое злобне дѣло хотѣли выконати,

могли бы догадоватися, що сповѣдникъ тое робитъ въ слѣдствіе сповѣди, що робитъ зо сповѣди ужитокъ, и могли бы на тôмъ своѣмъ союзнику мститися, и такъ сповѣдь сталабыся для того чоловѣка съ шкодою получена и зненавиджена, що есть безусловно заказано.

Но если бы въ подôбнôмъ выпадку таки обстоятельства зайшли, щобы зъ залишенья подорожи, не ѣдженя стравы, не питья вина и пр. не могло зайти ніяке пôдозрѣнье, що оденъ зъ совиновникôвъ того грѣха сповѣдався, понеже совиновники не видѣли або не знали, що оденъ зъ нихъ сповѣдався; — тогди може сповѣдникъ залишити подорожь, не ѣсти страву, не пити напôй и пр., бо тогди той сповѣдникъ робитъ тое, що для захороненья своего житья довженъ робити и при тôмъ не робитъ никому ничого злого. Самъ спасае свое житье або ухороняеся ôтъ инного грозячого му небезпеченьства, а кающомуся не тôлько не робитъ ничого злого, бо передъ никимъ не здраджае его сповѣдь. но противно стаеся его добродѣемъ, бо хоронитъ го ôтъ грѣха, и при тôмъ кающійся ничого не терпитъ, бо никто о тôмъ не знае, для того ани его союзники, котри противъ тому сповѣдникови змовилися, не могутъ го напастовати, що про него свою пôдлу цѣль не осягнули.

Въ тôмъ разѣ одже и пôдъ наведеными обстоятельствами, може сповѣдникъ зо сповѣди ужитокъ зробити, если тôлько мае певнôсть, що рѣчь такъ маеся, не инакше. Въ такôмъ однакожь случаю треба бути дуже оглядным, бо н. пр. могли бы люде злои воли, вороги якогось священика, выдумати такій уговоръ, пôслати одного зъ помѣжь себе до сповѣди, на него уважати и потôмъ священика скаржити, що зломивъ печать сповѣди. (Такъ рѣшаютъ сей вопросъ богословы наведени у Ferrarius, biblioth. t. VII. v. Sigullum Confessionis n. 14., 15.)

§. 349.

Якимъ карамъ пôдпадае священикъ нарушаючій печать сповѣди, и поступованье при тôмъ.

I. Сповѣдникъ, котрый бы важився нарушити печать сповѣди, пôдпадае дуже строгимъ карамъ. Въ декретѣ Граціана (cap. Sacerdos 2. Dist. 6. de poenit.) постановляеся, що такій священикъ, скидаеся зъ священьства и пôдвергаеся за кару безчестному путешествію на цѣле житье. Пôзнѣйше однакожь постановлено для важныхъ причинъ, що такого священика скидаеся зъ священьства, и заключаеся до строгого монастыря на всегдашне покаяніе. (Cap. omnis utriusque sexus 12. De poenit. et remission.) Ведля теперѣшнои практики на такого священика наложена кара низложенья и замкненья.

(Reiffenstuel lib. v. Dec. tit. 38. n. 4.) **Покаяніе, котрому такій священикъ бувъ пôдверженый, состояло въ тôмъ, що ôнъ, если бувъ монахъ, въ три дни кождого тыжня довженъ бувъ постити, дôстававъ лише хлѣбъ и воду, и то въ общôй, ѣдальни, где прочи члены монастыря ѣли, ôнъ клячавъ при дверехъ, а коли они выходили, кождый го ногою копавъ. Тая кара видится за строга, но зваживши злобу беззаконія есть певно заслужена.**

2. **Кары на сповѣдника нарушаючого печать сповѣди не суть таки, котрымъ бы ôнъ самымъ дѣломъ подпадавъ,** (latae sententiae) **но они маютъ силу ажь тогди, коли судія свôй засудъ вырече.** (Ferendae sententiae.)

3. **Но щобы ктось пôдпавъ высше наведенымъ карамъ, потрѣбно:**

а) **Щобы бувъ священикъ; бо если бы кто инный, якъ на своѣмъ мѣстци сказано, удававъ священика и сповѣдь здрадивъ, то ôнъ певно грѣшитъ, и пôдлагае карамъ; но иннымъ, якъ священикъ.**

β) **Щобы сповѣдникъ выявивъ таки грѣхи, котри му кающійся вызнавъ при формальнôй сповѣди ôтправленôй въ тôй цѣли, щобы розрѣшеніе получивъ. Для того если бы ктось священикови кромѣ сповѣди сказавъ яку тайну, хотьбы пôдъ условіемъ, що му тое вызнае пôдъ тайною сповѣди, а священикъ бы то выявивъ, то не пôдпадае згаданымъ карамъ: хотяй тяжко грѣшитъ противъ права природного.**

γ) **Щобы сповѣдникъ выявивъ або якійсь тяжкій грѣхъ въ загалѣ, н. пр. кажучи: Изидоръ сповѣдався тяжкого грѣха, — або легкій грѣхъ поименно, н. пр. кажучи: Изидоръ сповѣдався, що зôлгавъ въ жартѣ.**

δ) **Щобы сповѣдникъ выявивъ якій грѣхъ зо сповѣди въ злôмъ намѣреню и зъ намысла.**

ε) **Щобы выявивъ той грѣхъ кому инному, не тому, котрый сповѣдався, хотяй не вôльно му пôдъ тяжкимъ грѣхомъ и строгою отвѣчательностію говорити о певнôмъ грѣсѣ и съ тымъ чоловѣкомъ, котрый того грѣха сповѣдався.**

Тіи условія суть потрѣбни, щобы священика засудити на повысше наведени кары.

II. *а*) **Судія въ справѣ нарушенои печати сповѣди есть исключно церковный Настоятель, оджe Епископъ, котрый хотячи противъ такого священика слѣдство выточити, не потрѣбуе къ тому позволенья того, котрого сповѣдь остала здраджена; но скоро о тôмъ довѣдаеся, довженъ заразъ слѣдство зарядити; бо если бы таке позволенье було конче потрѣбне, а сповѣдавшійся бы умеръ, або розумъ стративъ, не можна бы того сповѣдника укарати.**

β) **Коли таке слѣдство остане заряджене и обжалованый признаеся, то справа скôнчена, а ôнъ пôдпадае порядочнымъ карамъ.**

γ) **Если же обжалованый каже, що ôнъ о тôмъ грѣсѣ зъ ôтки инде знае и для того о нѣмъ говоривъ, довженъ доказати, якимъ способомъ о тôмъ довѣдався; а коли того не докаже належито, но все таки перечитъ, и не можна му достаточно доказати, що ôнъ сповѣдь выявивъ, то пôдпадае вправдѣ карѣ, но не тôй, о котрôй высше сказано, но надпорядочнôй.**

δ) **Если же сповѣдникъ признаеся, що о тôмъ грѣсѣ знае зо сповѣди, но що го за позволеньемъ сповѣдавшогося выявивъ, довженъ доказати, що му тойже истинно давъ таке позволенье, если самъ сповѣдавшійся го скаржитъ и перечитъ, якобы му позволивъ сповѣдь выявити.**

ε) **Если же не самъ сповѣдавшійся, но кто инный скаржитъ сповѣдника о зломанье печати сповѣди, то довженъ жалобщикъ доказати, бо тутъ видъ промавляе за сповѣдникомъ, котрого такъ довго треба за доброго тримати, доки ся го о противнôмъ не переконае. А наветъ и тогди коли самъ сповѣдавшійся скаржитъ, треба вѣрити сповѣдникови если впрочôмъ есть честный, а жалобщикъ не мае певныхъ доказôвъ.**

ζ) **Если же обѣ стороны рôвни доказы наводятъ, и есть сомнѣніе, чи сповѣдникъ есть виннымъ, то треба извинити священика и вѣрити му, що сповѣдавшійся давъ му позволенье сповѣдь выявити.**

η) **При процесѣ о выявленье сповѣди достаточни суть поединчи свѣдки** (testes singulares), **бо се велике беззаконіе тяжко доказати и трудно допустити, щобы ктось важився сповѣдь при бôльше людяхъ здрадити: для того если бы треба було, щобы то бôльше людей ôтъ разу чуло, то не можна бы му николи доказати, що сповѣдь здрадивъ. (Зр.** Ferraris Bibliothec. v. Sigillum Confessionis.)

V. Членъ.

Св. Тайна Елеосвященія.

§. 350.

Понятіе и плоды.

Елеосвященіе есть Тайна ôтъ Іисуса Христа постановлена для спасенія души, а часомъ и тѣла. Тую Тайну предзнаменану черезъ Евангелиста Марка поручае св. Ап. Яковъ вѣрнымъ въ тôй хвили, коли непріятель нашого спасенія бôльше якъ коли инде стараеся насъ погубити. (Соб. Зам.) „Понеже Письмо св. часто напоминае вѣрныхъ, щобы всегда памятали на послѣдни рѣчи, а Т. Елеосвященія цѣлкомъ природно остатній день чоловѣкови пригадуе, для того повинни душпастырѣ часто о сей св. Тайнѣ росправляти, вѣрнымъ пригадовати, що кождый чоловѣкъ смерти есть пôдверженый,

для того всегда на тую хвилю довженъ бути готовый, щобы коли она прійде, не давъ такъ много змѣшатися.

Щобы тую цѣль осягнути, повинни душпастырѣ поучати вѣрныхъ: *а)* Яку ласку удѣляе сія св. Тайна, котра ôтпускае грѣхи простительни, а случайно и тяжки грѣхи; *в)* що она освободжае душу чоловѣка ôтъ слабостей и уломностей походячихъ зъ грѣха; *г)* що она забезпечае чоловѣкови спокôйну смерть, бо ôнъ радо ôтдае Богу, що ôтъ Бога получивъ; *д)* сія св. Тайна покрѣпляе чоловѣка, щобы легше мôгъ зносити утяжливости недуги, котри бы го легко могли спровадити на путь неправды и беззаконія, чого непріятель спасенія въ сей хвили найбôльше собѣ желае; *е)* кромѣ того привертае сія св. Тайна чоловѣкови часомъ и здоровлье тѣла, и если недужни сію ласку не такъ часто доступаютъ, то причина не такъ лежитъ въ св. Тайнѣ, якъ въ недостатку вѣры удѣляючихъ и проступаючихъ до сеи св. Тайны, по словамъ Евангелиста, котрый посвѣдчае, що Спаситель мало знакôвъ сотвѣлавъ помёжъ своими за невѣріе ихъ. (Мат. 13., 1.) Для того треба вѣрныхъ поучати, що и ихъ тѣла могутъ статися участниками ласкъ изъ сеи св. Тайны походячихъ, и хотяй бы они померли, на нихъ справдятся слова Писанія: „Блаженни умирающіи о Господѣ". *ж)* Особливше дѣйствіе сеи св. Тайны состоитъ въ тôмъ, що она нищитъ останки и слѣдствія грѣха, и такъ доповняе Т. Покаянія. Тіи останки грѣха могутъ бути тяжки або легки грѣхи. Легки грѣхи ôтпускаются обычайно при св. Тайнѣ Елеосвященія, тяжки же тогди, коли слабый забуде або не може ихъ сповѣдатися; а тымъ способомъ спасаеся не оденъ чоловѣкъ, котрый бы въ противнôмъ разѣ бувъ погибъ. — Для того позволено есть перервати навѣть Літургію, щобы тяжко недужному чоловѣкови Т. Елеосвященія удѣлити. (П. Венед. XIV. De syn. dioec. l. VIII., c. 7., n. 5.)

Но до осягненья тои ласки потрѣбно есть, щобы недужный возбудивъ въ собѣ щирый жаль и желаніе сей св. Тайны; кто про тое ажь тогди еи пріймае, коли стратитъ притомнôсть, не доступае тои ласки, если передше жалю въ собѣ не возбудивъ. Зъ того слѣдуе, що тяжко грѣшитъ той, для чіеи вины сія св. Тайна такъ пôзно удѣляеся. Тому треба вѣрныхъ напоминати, щобы въ выпадку слабости не ôткладали принятія ся. Т. Елеосвящнія.

§. 351.

Матерія и форма.

Матерія Т. Ел. есть олѣй зъ овочей дерева оливного вытисненый, котрый дуже добре узмысловяе дѣйствія сеи св. Тайны; бо якъ олѣй утишае болѣзнь тѣлесну, такъ сія св.

Тайна ослабляе неспокôй и болѣзнь душевну. Олѣй въ Т. Ел. употребляемый освящае самъ священикъ, якъ приписуе Соборъ Замостскій: „Матерія Т. Ел. есть олѣй, котрый благословити власти пресвитерамъ въ Церкви восточнôй ôтъ давна порученôй, сей св. Синодъ не ôтнимае. Но понеже практика тои Церкви приказуе, що если яка часть св. олѣю по помазанью недужного остане, туюжь спалити належитъ и до ніякого инного ужитку употребляти, ани для инного недужного не заховувати; для того приказуемъ парохамъ, щобы всегда мали у себе матерію для сей св. Тайны потрѣбну, т. е. олѣй зъ дерева оливного. . . Позваляе однакожь св. Синодъ, що если въ тôмъ самôмъ домѣ есть бôльше слабыхъ, або если яка епидемія пануе, можна бôльше людей тымъ самымъ св. олѣёмъ помазувати. Для того повиненъ кождый священикъ, мати сосудецъ срѣбный або циновый, для сего ужитку исключно призначеный, щобы въ нѣмъ олѣй благословити и въ наведеныхъ случаяхъ заховати можна". (Tit. III., §. 6., p. 96.)

На пôдставѣ Синода Замостского приписуе Требникъ епархіальный: Посе́мъ (по помазанiи) е̑ле́й ѿста́вшiйся спали́тъ, да не для̀ про́чiихъ больныхъ ꙋ҆потреби́тся. А҆́ще же слꙋчи́тся въ є҆ди́номъ до́мꙋ мно́гимъ кꙋпнѡ болѣ́ти, тогда́ вси тíи є҆ди́нымъ є҆ле́емъ ѡ҆свѧще́нымъ могꙋ́тъ бы́ти помаза̂нiи. Та́кожде въ вре́мѧ ѻ҆́бщагѡ гꙋби́тельства є҆ди́нъ є҆ле́й для̀ мно́гихъ храни́мый бы́ти мо́жетъ.

Близша матерія Т. Елеосвящеоія есть помазанье пяти змыслôвъ тѣла олѣёмъ, котре помазанье всѣхъ частей безъ важнои потребы не може бути опущене. „Помазуеся на очахъ, носѣ, устахъ, ушахъ и рукахъ, т. е. на пять змыслахъ тѣла людского и на грудёхъ, зъ ôтки зли мысли походятъ, а на конецъ на ногахъ, котри стали на пути грѣшникôвъ.

Въ наглôй потребѣ досить есть помазати недужного тôлько на головѣ, яко средоточію всѣхъ змыслôвъ. (Венед. XIV. de syn. dioec. l. VIII., c. III., n. 5.)

Въ звычайныхъ выпадкахъ однакожь, не вôльно пôдъ тяжкимъ грѣхомъ опустити помазанье якого змысла.

Форма Т. Ел. есть молитва: „Отче святый, врачу небесный. . . и во вѣки вѣковъ. Аминь" (к. 70.), котру молитву такъ треба вымавляти, щобы помазанье не скорше зачалося ани скôнчилося, якъ сама молитва (Соб. Зам. ст. 97.), оджe щобы матерія и форма стояла въ моральнôй звязи.

Помазуеся великимъ пальцемъ правои руки въ видѣ креста; но при заразливыхъ слабостяхъ вôльно такожь перцемъ або чимъ иннымъ помазовати. Очи помазуеся зъ верху, уши зъ верху на ушкахъ, нôсъ зъ обохъ сторонъ, уста на стисненыхъ варгахъ, руки у мірянъ на долонѣ, у свя-

щениковъ зъ внѣ, а ноги на пôдошвѣ. По помазанью треба помазани части баволною отерти и туюжь спалити; тожь само и перо до помазованья уживане, и всё съ останками олѣю спалити.

Тайну Елеосвященія можна такожь въ певныхъ выпадкахъ пôдъ условіемъ удѣляти, такъ: α) Въ сомнѣнію, чи недужный еще жіе, тогди ставляеся условіе „аще живъ есть"; β) коли при дѣтяхъ сомнѣваеся, чи вже прійшли до уживанья розуму, при божевôльныхъ, чи мали коли уживанье розуму, додаеся въ мысли условіе: „аще требуешъ"; γ) въ сомнѣнію, чи ктось вже важно получивъ тую св. Тайну, „аще еще важно не принявъ Т. Ел."; δ) або коли есть сомнѣніе, чи кто есть належито росположенъ, тогди: „аще есть росположенъ". — Хотяй требникъ не споминае о тыхъ выпадкахъ, то однакожь припускают ихъ богословы.

§. 352.

Кто пріймае Т. Елеосвященія.

Тайну Елеосвященія може пріймати тôлько чоловѣкъ тяжко недужный. Тую практику основану на словахъ Апостола потверджае непрерывне преданіе всѣхъ вѣкôвъ, и узаконняе повага Церкви; для того приписуе Синодъ Замостскій; „Най священики не важатся сію св. Тайну удѣляти цѣлкомъ здоровымъ, або тôлько легко слабымъ". (Tit. III., §. 5, p. 98.)

Кромѣ того муситъ чоловѣкъ хотячій приняти Т. Елеосвященія мати уживанье розуму, для того не могутъ еи пріймати дѣти и божевôльни, бо они не могутъ согрѣшити, понеже ихъ дѣла не можна имъ ани въ заслугу ани въ вину вмѣнити.

Въ якôй степени слабости мае находитися чоловѣкъ хотячій приняти сію св. Тайню, не може по природѣ рѣчи бути точно опредѣлено; приказано есть тôлько, що еи можна удѣляти тôлько людямъ находячимся въ тяжкôй недузѣ, котра смертію скôнчитися може. Въ прочôмъ, якъ каже Синодъ Замостскій „сатана гонячій стопы сынôвъ божихъ, ôтстрашае многихъ неумѣетныхъ, а часомъ и розумныхъ ôтъ сеи св. Тайны представляючи имъ, що они черезъ тое борше умрутъ; для того повиненъ совѣстный душпастырь передъ симъ блудомъ слабого остерѣгати и поучати, що сія св. Тайна ôтъ Бога постановлена не тôлько для заспокоенья души въ страшнôй хвили смерти, но такожь и для здоровля тѣла, если тое до спасенія души причинитися може, якъ зъ самои формы показуеся". (Tit. III., §. 6., p. 99.) Щобы тую цѣль осягнути, треба вѣрнымъ представляти причины, за для котрыхъ Т. Елеосв. не належитъ ôткладати ажь на остатню хвилю.

Тіи суть: *а)* Що Богъ по словамъ Апостола въ сей св. Тайнѣ помагае не тôлько души но и тѣлу; *в)* що спасительныхъ дѣйствъ сеи св. Тайны не легко може статися участникомъ чоловѣкъ, котрый вже стративъ притомнôсть.

На пытанье, чи чоловѣкъ обовязанъ пôдъ тяжкимъ грѣхомъ Т. Елеосвященія пріймати, ôтповѣдае переважна часть богословôвъ, заперечаючо. Но всегда порадно есть тую св. Тайну пріймати, понеже она може чоловѣкови спасеніе вѣчне запевнити, и кто бы еи легковаживъ, показовавъ бы, що въ дѣлѣ своего спасенія есть обоятный, що очевидно есть грѣхомъ.

Т. Ел. можна бôльше разы пріймати, и то кôлько разъ кто тяжко и небезпечно занедужае, одже и въ тôй самôй слабости, если она довго тревае, можна коли слабому стане гôршатися, тую Тайну повтаряти. Т. Елесвященія можна удѣляти такожь и людямъ дуже старымъ, бо старôсть сама собою есть слабôсть.

Противно же не можна удѣляти Т. Елеосвященія людямъ, котри не суть небезпечно слаби, хотяй бы находилися въ опасности смерти, якъ передъ битвою, засудженымъ на смерть. Не вôльно удѣляти Т. Елеосвященія людямъ изъ Церкви выключенымъ або до неи не належачимъ, и всѣмъ тымъ, котри не хотятъ покаятися и въ тяжкôмъ грѣсѣ умераютъ. Яко нерозкаяныхъ, котрымъ Т. Елеосвященія удѣлити не можна, уважаеся тыхъ, котрыхъ и на ложу смертельнôмъ розрѣшити не можна; если тôлько тое иннымъ способомъ, не зо сповѣди есть знаеме. Въ загалѣ тутъ треба заховати яко правило, що если кого хоть пôдъ условіемъ можна розрѣшити, тому можна и Т. Елеосвященія удѣлити.

Николи не вôльно здоровому чоловѣкови Т. Ел. удѣляти. Въ греческôй Церквѣ бувъ звычай помазовати такожь людей здоровыхъ, якъ се потверджаютъ гречески требники (такожъ: Іеремія Патріархъ Царг. in censura adversus August. Lutheranorum Confessionem l. 1., c. 7. Leo Allatius de consensu Eccae Occid. et Orient l. IX., c. 16.). Тое помазанье дѣялося мѣсто задосытьучиненья, якъ оповѣдае Іоанъ Натанаилъ, пресвитеръ Критскій, що гречески священики въ декотрыхъ мѣстцяхъ намазовали сповѣдавшихся елеемъ, и то мало заступити мѣстце задосытьучиненья. Противъ такого злоупотребленья выступае Натанаилъ и Arcudius (l. 5., c. 4.), котрый думае, що Греки пôдъ симъ помазаньемъ розумѣютъ Т. Елеосвященія, и еи такъ здоровымъ якъ и слабымъ удѣляютъ. Но се мнѣніе есть ложне, понеже Греки, якъ доказуе Гоаръ (въ нотахъ до Т. Елеосв.) употребляютъ се наведене помазанье не яко Тайну, но яко освященіе, съ чимъ соглашаеся и П. Венед. (de syn. dioec. l. 7., c. 20.), коли каже: „A silentio Concilii Florentini rectius deducimus, sapientissimis illis Patri-

bus fuisse persuasum, sanctam unctionem a Graecis sacerdotibus non adhiberi hominibus bene valentibus tamquam Sacramentum, sed veluti meram ceremoniam et sacramentalem quandam benedictionem; Graeci enim, qui de singulis suis ritibus coacti sunt rationem reddere, gravem utique reprehensionem non evasissent, si comperti fuissent, hac in re a communi et constanti ecclesiae traditione et praxi aberrare". Зъ того показуеся, що употребляне у Грекôвъ помазанье не есть само собою зле, хотяй про злоупотребленья могло бы, якъ кожда инна рѣчь бути непозволене.

Гдекотри латиньски богословы цѣлкомъ суть противни сему обрядови, утверджаючи, що Греки дѣйстно се помазанье удѣляютъ яко Тайну и уважаютъ го яко доповненье Т. Покаянія, що тôлько о Т. Елеосвященія сказати можна. Синодъ Замостскій заказуе выразно удѣляти Т. Ел. людямъ здоровымъ, зъ чого можна заключити, що сего рода надужитья и въ рускôй Церквѣ зтрѣчалися. Тымъ меньше позволено есть помазовати кающихся мѣсто наложенья имъ задосытьучиненья, котре злоупотребленье взяло свôй початокъ вѣроятно зъ 74. канона, толкованья арабского Собора Никейского I., котрый приказуе, що если вѣрный съ невѣрною тѣлесно смѣшаеся, повиненъ по довгôмъ покаянію „водою благословенною и елеемъ недужнымъ" съ Церквою бути примиреный. Тое надужитье (о котрôмъ споминае згаданый Натанаилъ и Franc. Riccardus, de expeditione sacra c. 12.) заказане ôтъ ПП. Инокентія IV., Климента VIII. и особливо Венед. XIV. въ „Etsi pastoralis". У Орменôвъ есть такожь въ уживанью щось подôбного, но на инну памятку. Въ великій Четверъ освячаютъ по умытью нôгъ масло, котрымъ всѣхъ вѣрныхъ помазуютъ на памятку, якъ Марія Магдалина помазовала ноги Спасителя дорогоцѣннымъ олѣемъ и ôтпущенье грѣхôвъ получила. Цѣль того помазанья есть кромѣ пригаданья одного событія, якъ изъ слôвъ молитвы освящаючои показуеся, ôтдаленье недугъ тѣлесныхъ и удѣленье здоровля душъ.

§. 353.

Служитель.

Основуючися на выразныхъ словахъ Апостола постановила греческа Церковь, що Т. Елеосвященія маютъ удѣляти пресвитеры, и то ведля давнои практики сѣмъ або три; но не пôдлягае ніякому сомнѣнію, що и оденъ священикъ може сію Тайну удѣляти (14. X. de Verb. Sign.), якъ постановляе соборъ Замостскій „що если не можна мати семохъ або трехъ священикôвъ, повиненъ оденъ яко представитель цѣлои Церкви силою, котрои сію св. Тайну справуе, Елеосвященіе слабому удѣлити" (tit. III., §. 6., p. 98.). Въ прочôмъ „не ма ніякои

рôжницѣ, чи Ел. удѣляе оденъ чи бôльше священикôвъ, если тôлько вѣруютъ и исповѣдаютъ, що тую Тайну и оденъ священикъ може важно и позволено удѣляти. Той самъ священикъ довженъ помазовати и форму вымавляти; и не позволено есть, щобы оденъ помазовавъ, а другій форму вымавлявъ".

Если Т. Елеосвященія бôльше священикôвъ удѣляе, то читаютъ по ряду приписани въ Требнику молитвы, по скôнченью же семого Евангелія „Іерей началствуяй бере елей съ сосудомъ, приступае ко больному и омочивъ перстъ большій свой, помазуетъ по ряду вся чуства" (Требн. к. 60.). Не вôльно одже у насъ, щобы кождый священикъ помазовавъ недужного. У Грекôвъ же есть звычай, що кождый зъ участвуючихъ священикôвъ помазуе недужного вымавляючи приписану форму, що гдекотри латиньски богословы уважали яко надъужитье называючи то непотрѣбнымъ повтараньемъ Тайны. Но Гоаръ доказуе, що то ніякъ не можна назвати надужитьемъ, противно що той звычай цѣлкомъ ôтповѣдае приказу Апостола, котрый каже: „Болитъ кто у васъ, да призоветъ пресвитеры церковнія, и тіи молитву творятъ надъ нимъ, помазующе го елеемъ"; зъ чого слѣдуе, що кождый священикъ мае недужного помазовати, якъ то колись и Латинникамъ приказано було черезъ П. Григорія III., котрый каже: „Cum magna reverentia deferatur oleum ad infirmos et eos ungant sacerdotes". Безосновно утверджаютъ, що тымъ способомъ Тайна повтаряеся, понеже всѣ тіи помазованья представляютъ части того самого дѣйствія, бо помазуючи священики намѣряютъ разъ тôлько Тайну совершити, такъ якъ при Літургіи многи священики слова освящаюци вымавляютъ, а однакожь лише одну Тайну дѣйствуютъ. Въ прочôмъ заключае Гоаръ, хоть непрямо за добру узнана есть на Соборѣ рускôмъ ôтъ П. Венед. XIII. потвердженôмъ, где ся каже: „Хотяй въ Церкви греческôй, якъ колись и въ латиньскôй бувъ звычай, що сѣмохъ або хоть трехъ священикôвъ призывано до удѣляньа сей св. Тайны . . . (p. 98). Изъ наведеныхъ причинъ безосновно и ложно осуджаютъ гдекотри богословы греческу Церковь въ сѣмъ взглядѣ о надужитье.

Приказано есть, щобы Т. Елеосв. удѣляли тôлько душпастырѣ своимъ вѣрнымъ, надъ котрыми маютъ духовну власть. Порядочный служитель Т. Елеосвященія есть одже власный парохъ недужного. Въ потребѣ же може кождый священикъ Т. Ел. важно и позволено удѣляти. Парохи суть пôдъ тяжкимъ грѣхомъ обовязани удѣляти Т. Ел. тымъ, що ен приняти желаютъ, хотяй бы то було получене съ небеспеченьствомъ для священика, н. пр. въ часѣ епидеміи. (Въ нед. XIV. de syn. dioec. l. XIII., c. 10., n. 10.)

§. 354.

Обрядъ Т. Елеосвященія

есть точно опредѣленъ въ требнику епархіялнôмъ, и есть двоякій, довшій и коротшій. Коли слабôсть не есть еще дуже небезпечна и станъ недужного позваляе, належитъ ôтправити се священодѣйствіе цѣлкомъ по ряду; „но понеже той обрядъ есть за довгій, особливо если есть бôльше священикôвъ . . ., щобы вѣрни тяжко недугуючи не були за для недостатку часу позбавлени сеи спасительнои Тайны: постановляемъ, щобы составлено новый обрядъ, въ котрôмъ довги молитвы, Евангелія и Апостолы маютъ опуститися“. (Син. Замост.) Однакожь сей обрядъ мае употреблятися лише при помазанью тыхъ людей, котри вже въ остатныхъ хвиляхъ находятся.

Коли священика завозвутъ до слабого, треба спитатися, въ якôмъ станѣ находится, чи буде мôгъ также причащатися. Если може, то бере священикъ св. Тайны, и если не дуже далеко до слабого, довженъ передъ нимъ ити служащій съ свѣтломъ и звôнкомъ. Прійшовши до дому слабого, каже: „Миръ дому сему“, на що ликъ ôтповѣдае: „И всѣмъ живущимъ въ нѣмъ“. Посѣмъ ставляе св. Тайны и елей на столѣ прикритôмъ чистымъ обрусомъ, дае недужному цѣловати св. крестъ и кропитъ хату крестообразно; посѣмъ если недужный еще не сповѣдався, найперше го сповѣдае, а потôмъ ôтправляе Чинъ Т. Елеосвященія; при кôнци же причащае слабого.

Людей, котри при сѣмъ священодѣйствію суть притомни, треба напоминати, щобы молилися за недужного.

На случай, коли бôльше недужнымъ ôтъ разу треба Т. Ел. удѣляти, не есть въ требнику ничь приписане; но можна съ вѣроятностію заключити, що молитвы не получени съ помазаньемъ ôтмавляются тôлько разъ; само дѣйствіе св. Тайны, т. е. помазанье елеемъ и форма надъ кождымъ слабымъ зъ осôбна.

VI. Членъ.

Св. Тайна Священьства.

§. 355.

Загальный поглядъ.

Всё, що зо взгляду на Т. Священьства знати потреба, именно въ чôмъ Т. Священьства состоитъ, яки права она удѣляе и обовязки накладае на пріймаючихъ еи, вѣдомо есть зъ догматыки и права церковного; для того тутъ не ма потребы о тыхъ рѣчахъ говорити.

Священикъ знаючій, яку ласку въ Т. Священьства получивъ, повиненъ памятаючи на слова Апостола (І. Тімот. 4., 14. ІІ. Тімот. 1., 6.) заховати тую благодать и всегда съ нею содѣйствовати. Къ тому найбôльше причинится часте пріиманье Т. Покаянія, и розмышлянье надъ своими довжностьями. Найлѣпше було бы, щобы священики певного округа сходилися на таки духовни упражненія, къ чому дуже добре могутъ послужити приказани чвертьрочни соборчики деканальни, котри належито и по приписамъ церковнымъ ôтправлени много причинятся до просвѣты духовеньства и до пôднесенья духа священического и ревности въ исповненію довжностей душпастырскихъ.

Зо взгляду на велику важнôсть стану духовного повинни душпастырѣ влѣяти также и на тыхъ, котри способлятся до стану духовного, и ихъ словомъ и дѣломъ въ богоугоднôмъ предпринятію спомагати и приготовляти, не спосôбнымъ же ôтъ того стану ôтраджати. — Въ загалѣ повиненъ кождый душпастырь по можности причинятися, щобы Церковь Христова мала добрыхъ и ревныхъ пастырей. *)

VII. Членъ.

Св. Тайна Супружества.

§. 356.

Понятіе и значенье.

Супружество есть нерозрѣшимый въ лици Церкви заключеный союзъ двохъ вôльныхъ осôбъ розличного пола въ цѣли доживотного сожитья, законного заспокоеньа плотскихъ похотей и христіяньского выхованьа дѣтей, котрый Союзъ Христосъ до достоинства Тайны вознѣсъ. Супружество есть для Церкви и для державы великои ваги, понеже добробытъ Церкви и Державы зависитъ ôтъ того, якъ поодиноки фамиліи суть устроени. Где фамиліи на истинно христіяньскôй пôдставѣ спочиваютъ, тамъ и дѣти суть добре выховани, и въ цѣлôмъ обществѣ есть миръ и гараздъ; противно же где фамиліи не маютъ христіяньскои пôдставы, тамъ даремни суть труды и забѣги около добра цѣлого общества. „Тайна сія велія есть, каже Апостолъ, азъ же глаголю, въ Христа и Церковь“. (Ефес. 5., 32.)

---

*) Отъ наведенья обряда рукоположенья виджуся принужденымъ ôтступити, щобы объемъ сего письма еще бôльшимъ не робити.

Зъ того слѣдуе, що оденъ зъ найважнѣйшихъ обовязкôвъ душпастыря есть старанье, щобы вѣрни ведля закона Христового Супружества заключали и ихъ свято заховали. Тое старанье повинно показоватися особливо въ тôмъ, щобы при заключенью супружествъ заховалися всѣ приписы церковни постановлени зо взгляду на супружество. Подрôбный теоретичный выкладъ тыхъ приписôвъ належитъ до права церковного, для того тутъ буде бесѣда тôлько о тôмъ, що въ тôмъ ôтношенью для практики душпастыря знати належитъ.

Література.

Dr. Johann Kutschker, Eherecht der katholischen Kirche nach seiner Theorie und Praxis. Wien 1856. 5 Bde. — Дръ Юліанъ Никоровичъ, Право церковне, въ II. томѣ ôтъ ст. 113. — Haringer, Das heil. Sacrament der Ehe. Regensburg 1854. — Binder, Practisches Handbuch des katholischen Eherechtes für Seelsorger im Kaiserthum Oesterreich, mit einer reichen Sammlung von Formularien. St. Pölten 1865. — Dr. Josef Smersky, Die Verehelichung der Militärpersonen. Olmütz 1874.

§. 357.

I. Кто мае право пристояти супружеству.

Коли яки особы до супружества зголосятся, повиненъ священикъ найперше переконатися, чи мае право ихъ супружеству пристояти и тоежь благословити, а тое право мае тôлько власный парохъ людей хотячихъ супружество заключити. Власный парохъ же есть той, въ котрого парохіи они маютъ свое мешканье або якбы мешканье, т. е. где они постоянно пребываютъ, хоть ôтъ двохъ мѣсяцей въ намѣренью тамъ постоянно остати.

Якбы помешканье маютъ тіи, котри на якійсь часъ (6 недѣль) осѣдаютъ на якôмъ мѣстци не намѣряючи тамъ всегда оставати, н. пр. ученики, вояки, служащи, робôтники.

Никто инный не може про тое вѣнчати новоженцѣвъ, тôлько власный ихъ душпастырь въ высказанôмъ змыслѣ.

Инный священикъ, котрый не есть власнымъ парохомъ новоженцѣвъ, потрѣбуе до того позволенья власного пароха. Тое позволенье довжно бути: α) Выразне, устне або письменне; β) уповажненому знаеме и ôтъ него приняте: γ) кто получивъ ôтъ власного пароха позволенье благословити певне супружество, но може до того кого инного уповажняти, кромѣ за выразнымъ согласіемъ власного пароха; δ) уповажненье кôнчится съ смертію уповажняючого, якъ тôлько уповажненый о тôмъ дôзнаеся; ε) уповажненье може бути загальне або почастне, такъ суть сотрудники, сопомôчники загально уповажнени, хотяй ихъ власть такожь ограничена бути може.

Если бы якій священикъ незважаючи на тіи приписы важився пристояти супружеству осôбъ, котрыхъ власнымъ парохомъ не есть, ани къ тому не есть уповажненый, то пôдпадае самымъ дѣломъ суспензіи, такъ довго, доки го не розрѣшитъ Епископъ того пароха, котрый мавъ право пристояти супружеству. Невѣжество въ тôмъ взглядѣ не извиняе, понеже парохъ повиненъ точно знати всё, що до его урядованья належитъ; для того треба особливо при вѣнчаньяхъ людей незнаемыхъ осторожно собѣ поступати, и ажь коли несомнительными доказами выкажутся, що ихъ супружеству ничь не стоитъ на перепонѣ, приступити до дальшого урядованья.

Кромѣ священика повинни при супружествѣ бути такожь два свѣдки, котри не потрѣбуютъ мати ніяки осôбни свойства, тôлько бути въ состоянію посвѣдчити, що въ ихъ притомности певни лица шлюбъ взяли.

§. 358.

II. Испытъ предшлюбный.

Коли священикъ пересвѣдчится, що мае право пристояти певному супружеству, предпринимае такъ званый предшлюбный испытъ, котрый состоитъ въ точнôмъ и совѣстнôмъ слѣдженью, чи женихи маютъ всѣ тіи условія (свѣдоцтва, документа), котри до заключенія церковно и державно важного и позволеного супружества суть потрѣбни.

До сего дѣла потрѣбни суть слѣдуючи письма:

1. Свѣдоцтво крещенія для опредѣленья вѣку и религіи женихôвъ. Женихи зъ тыхъ краѣвъ, где метрики мірска власть провадитъ, маютъ выказатися свѣдоцтвомъродженья ôтъ власти політичнои для пôзнанья ихъ вѣку, и свѣдоцтвомъ крещенія ôтъ власти церковнои для пôзнанья ихъ религіи. Безъ метрики не можна записати женихôвъ, хиба если они пароху и такъ знаеми, бо суть зъ его парохіи. Если якій женихъ не може принести метрики, то довженъ постаратися о увôльненье ôтъ принесенья метрики.

2. Свѣдоцтво смерти мужа або жены, если котрый изъ женихôвъ бувъ жонатый, для доказа, що перше супружество остало черезъ смерть розрѣшене. Если бы перше супружество остало за неважне узнане, довжна дотычна сторона выказатися рѣшеньемъ суда супружеского. Вдôвцѣ повинни принести такожь свѣдоцтво вѣнчанія для доказа, що межи ними не заходитъ ніяке сватство. — Ведля законôвъ державныхъ може вдова ажь по шѣстьохъ мѣсяцяхъ по смерти першого мужа нове супружество заключити; щобы тое скорше здѣлати, потребуе розрѣшеніе ôтъ часа вдовичого.

3. Если женихи кажуть, що суть безбрачни, а пароху не суть близше знаеми, довжни тое доказати свѣдками. Въ загалѣ иде тутъ, якъ и въ попереднômъ выпадку о доказъ, що женихи суть вôльни и могутъ въ супружество вступити; довжни про тое доказати, що не суть звязани иннымъ супружествомъ, бо або еще суть безбрачни, або ихъ супружество остало розвязане черезъ смерть другои стороны, якъ доказуе принесене свѣдоцтво смерти выставлене ôтъ уряда парохіяльного, настоятеля больницѣ, капеляна войскового або военачальника; або если ніяке изъ наведеныхъ свѣдоцтвъ не можна предложити, судове рѣшеніе, що дотычный чоловѣкъ померъ (Todeserklärung). Изняти суть ôтъ сего общого закона тôлько слѣдуючи два случаи: *а)* Если одна сторона невѣрныхъ або жидôвскихъ супругôвъ перейде на христіяньство, и або не хоче або не може про соблазнь жити съ другимъ въ невѣрствѣ оставшимъ супругомъ; *в)* если одна сторона передъ совершеньемъ супружества (ante consummationem matrimonii) вступитъ до монастыря. Въ тыхъ случаяхъ може друга сторона супружество заключити, хотяй не зайшла смерть, не можна одже желати свѣдоцтва смерти, но доказа, що рѣчь истинно такъ маеся, якъ еи женихи представляютъ. — Дальше обовязани женихи доказати, що не суть звязани важными заручинами; бо священникъ довженъ наставати на тое, щобы заручины остали додержани; если же тое за для важныхъ причинъ не можливе, щобы друга сторона не утерпѣла ніякои шкоды. Наконецъ, чи котра сторона не есть связана важнымъ обѣтомъ безженьства.

4. Зо взгляду на законы державни обовязанъ душпастырь дальше слѣдити, чи не потрѣбне есть яке позволенье до важного и позволеного супружества. Розличаемъ четвераке позволенье до заключеня супружества: *а)* Политычне; *в)* для войсковыхъ осôбъ; *г)* для чужосторонцѣвъ, и *д)* для малолѣтныхъ.

А) Позволенье политычне. Ажь до р. 1868 обовязани були женихи Австрійскои Державы, съ изнятіемъ Угорщины, Седмограду, Дальмаціи, Кроаціи и Слявоніи, выказатися передъ заключеньемъ супружества позволеньемъ власти политичнои. Въ згаданôмъ роцѣ остало тое знесено, и теперь потребуютъ политычного позволенья (Ehekonsens) тôлько жителѣ краѣвъ коронныхъ Салцбургъ, Тироль, Форарльбергъ и Краина.

В) Позволенье для войсковыхъ осôбъ. Лица належащи до войска потребуютъ до заключенія супружества позволенье ôтъ власти войсковои. Но понеже дотычни роспоряженья часто змѣняются, для того повиненъ парохъ точно записовати собѣ дотычни роспоряженья, котри консисторіи сообщаютъ, и ведля нихъ поступати.

Г) Супружества чужесторонцѣвъ (Ehen der Ausländer). Если якій чужесторонецъ хоче въ Австріи женитися, довженъ выказати, що ведля законôвъ своего краю мае право важне и позволене супружество заключити, и если въ его краю есть потребне позволенье власти политычнои, тое предложити. Ординаріаты сообщаютъ парохамъ дотычни роспоряженья, для того въ данôмъ случаю треба ихъ держатися. Теперь обовязуютъ слѣдуючи приписы: Пôддани Баварски (Baiern) потребуютъ позволенье политычнои власти своеи ôтчины; такъ само и пôддани Італійски. Прусаки, Белгійчики и Россіане не потребуютъ такого позволенья. Впрочôмъ ôтсылаю до права церковного примѣчаючи, що если якій чужесторонецъ получивъ право австрійского обывательства, мае уважатися яко пôдданый Австрійскій. Угорски пôдданіи потребуютъ позвеленья ôтъ угорского Министерства Вѣроисповѣданій.

Д) Позволенье для малолѣтныхъ. Право австрійске роспоряджае, що малолѣтни и таки повнолѣтни, котри за для якои будь причины не маютъ права сами важни зъ обовязанья договоры заключати, не могутъ безъ позволенья законного ôтця важне супружество заключити. Если отецъ не жіе, або до заступанья за неспосôбного оставъ узнаный, то потребне есть позволенье компетентнои власти судовои. При супружествахъ малолѣтныхъ треба собѣ про тое такъ поступити: Если котра сторона изъ хотячихъ супружество заключити, еще не мае повныхъ 24 лѣтъ, то треба, щобы отецъ при записѣ предшлюбнôмъ давъ позволенье до того супружества. Если отецъ (законный або адоптивный) не жіе, но малолѣтній женихъ оставъ за повнолѣтного узнаный, довженъ дотычне письмо (Großjährigkeitserklärung) предложити; если же тое не сталося, обовязанъ ôтнестися до власти опѣкуньчои, котра выслухавши опѣкуна удѣляе дотычне позволенье.

Съ чужесторонцями треба и въ тôмъ взглядѣ поступати ведля законôвъ ихъ краѣвъ, бо и въ тôмъ взглядѣ существуютъ розличии ôтъ австрійскихъ приписы, такъ н. пр. въ Италіи потребуе сынъ до скôнченого 25-го, а донька до скôнченого 21-го року житья позволенье отца и матери.

5. Душпастырь обовязанъ дальше слѣдити, чи женихи суть въ правдахъ вѣры и норовственности належито обучени. Синодъ Замостскій роспоряджае: „До сеи великои Тайны, не могутъ парохи припустити вѣрныхъ, доки точно не знаютъ Молитву Господню, Богородице Дѣво, Символъ вѣры, десять заповѣдей божихъ, сѣмъ грѣхôвъ головныхъ, и прочи Таинства вѣры до спасенія доконьче потрѣбни". (О Супруж.)

6. Чи противъ заключенью дотычного супружества

не заложивъ кто законный протестъ, що могло бы статися зо стороны власти церковнои або державнои, або якои интересованои стороны.

7. Чи межи женихами не заходитъ яка перепона въ правѣ церковнôмъ або державнôмъ основана.

8. Въ кôнци наводжу слѣдуюче роспоряджене Митропол. Консисторіи Львôвскои:

Nr. 3250. Nimis frequenter occurrunt gravamina tam a singulis parochianis, quam etiam nomine totarum communitatum nonnunquam — maximo cum detrimento dignitatis et auctoritatis status sacerdotalis quoque ad saeculares c. r. altissimas Instantias porrecta, quod RR. Curati r. g. c. sub praetextu exiguae notitiae doctrinae religionis sponsorum, ab iis munera et labores exposcere eorumque copulationem aggravare, nimis differre et pro peractis respectivis functionibus sacris nimiam solutionem postulare soleant; institutae de casu ad casum hoc obtutu disciplinares canonicae vel mixtae Commissiones, triste praebebant documentum, abusum ejusmodi et si raro, tamen hinc inde revera practicari.

Utique inter primaria officia boni pastoris indubitanter spectat, sanam religionis catholicae doctrinam animis tenerae juventutis parochialis inseminare, dein adolescentibus eandem uberius explanare ita, ut haec futuris sponsis ac parentibus firma sit vitae actionumque norma.

Qua efficacissima media ad assequendum hunc saluberrimum scopum, praeter diebus dominicis et festivis nunquam non intermittendos sermones ecclesiasticos, sunt frequentes catechesationes institutionesque scholares, ut juventus sic principiis religionis christianae debite imbuta, statum matrimonialem digne et cum fructu animae ingredi valeat, quin opus esset eandem ultimis jam diebus ante suscipiendum hunc sacramentalem actum obiter nonnisi cum dispendio temporis et facultatum instruere velle, eapropter Currenda Consistorialis hoc obtutu sub die 4. Septembris 1843, N. 4445 ex 1842 emanata in pleno suo vigore manet utque strictissime observetur Ven. Clero curato pro directione praesentibus in memoriam revocatur, quatenus scilicet matrimonia eorum solummodo sponsorum admittantur, qui — in pessimo jam casu, — saltem rudimenta doctrinae christianae nempe: consuetas orationes et articulos fidei ad salutem aeternam consequendam necessarios, bene recitare intelligereque valent.

Si vero contigerit sponsos hoc sub respectu in instituto examine indoctos adinventos fore, cura indefessa Ven. Cleri neglecta supplere satagebit, attamen severrime V. Curati, sub incurrenda secus gravissima responsabilitate admonentur, ut a quibusvis extorsionibus ex hoc capite sollicite sibi cavent et a sponsis sub praetextu ignorantiae articulorum fidei nec dona, nec labores postulent nec accipiant, sed eosdem, si talem defectum observaverint, post octiduum denuo examinent, si vero etiam tunc parem ignorantiam adinvenerint, eosdem ad respectivum Officium decanale relegent. Jam vero AA. RR. Decanis et Decanatum Administratoribus praecommittitur, ut comparentes sponsos examinent, et si eosdem in essentionalibus fidei articulis rite versatos adinvenerint, desuper respectivum Curatum scriptotenus informent, qui sine ulteriori tergiversatione banna promulgare aut de obstante nefors alio impedimento relationem Officio decanali exhibere tenebitur.

Quodsi non obstante contestatione decanali nec proclamationes fierent nec aliud impedimentum indicatum fuerit, Ven. Officium decanale eventum hunc pro ulterioribus decernendis Metropolitano Consistorio indicabit. A Consistorio Metropolitaeo r. g. c. Leopoli, die 30. Julii 1861.

§. 359.

Якъ поступати, коли прійде до вѣдомости пароха яка перепона.

1. Коли прійде до вѣдомости пароха, що межи людьми хотячими супружество заключити, заходитъ яка перепона, обовязанъ найперше пересвѣдчитися о истиннѣ донесенья. Для доказа перепоны до супружества передъ его заключеньемъ достаточный есть оденъ правный свѣдокъ. Если по розваженю цѣлои справы рѣчь остане неясна и сомнительна, то треба ôтнестися до Епископа. Такъ само треба собѣ поступити, если тôлько зъ поговорки дôзнаеся душпастырь о якой перепонѣ. Для осторожности найлѣпше есть, щобы той, кто доноситъ о якôй перепонѣ, давъ то на письмѣ або сказавъ передъ свѣдками.

Если дѣйстно покажеся яка перепона, то повиненъ душпастырь всѣ дальши кроки застановити, доки цѣла справа не пояснится. Дальше треба ведля приписôвъ права церковного застановитися, чи розрѣшеніе въ данôмъ выпадку можливе, чи нѣ. Если покажеся, що въ певнôмъ выпадку розрѣшеніе не можливе, то треба тое дотычнымъ особамъ отверто сказати и поучити ихъ, щобы ôтъ дальшихъ крокôвъ въ сѣмъ взглядѣ цѣлкомъ встрималися.

Если же перепона есть сего рода, що ôтъ неи можна розрѣшеніе получити, то треба: *а)* Отраджати дотычнымъ

особамъ таке супружество, „бо всѣ перепоны до супружества суть основы, на котрыхъ операеся святôсть и благополучнôсть супружествъ"; *в)* но коли они недадутся ôтклонити, то треба розважити всѣ причины, яки они наводятъ, и коли видитъ, що суть достаточни подати до Епископа, щобы ôнъ дальши кроки подѣлавъ.

2. Розрѣшити може тôлько той, кто право постановивъ, для того ôтъ перепонъ рѣшаючихъ (imp. dirimentia) розрѣшае тôлько Престолъ Апостольскій, ôтъ прочихъ же перепонъ Епископъ або мірска власть, котра ихъ постановила.

Епископъ розрѣшае I. силою власти своей: 1. Отъ перепоны заказу церковного; 2. ôтъ оповѣдей; 3. ôтъ перепоны часа освященого; 4. ôтъ поединчого обѣта не женитися. Въ тыхъ выпадкахъ пишеся до ординаріата (безъ штемпля). II. Силою уповажненья ôтъ Престола Апостольского: *α)* Въ 3. и 4. степени простôмъ и мѣшанôмъ, такожь и въ 2. степени, если тôлько не тыкае 1. степень; *β)* ôтъ перепоны походячои зъ важныхъ заручинъ; *γ)* ôтъ перепоны провины (imp. criminis, neutro tamen cujugum machinante); *δ)* ôтъ пер. сродства духовного, съ изнятіемъ крещеного або миропомазаного и его воспріемника, яко и ôтъ перепоны желати довгъ супружескій; *ε)* розрѣшати и змѣняти поединчи обѣты на инни добри дѣла съ изнятіемъ обѣта всегдашнои чистоты и вступленья въ монастырь.

Коли о розрѣшеніе до Папы подавати треба, то належитъ тамъ розличити двѣ настои (Инстанціи): А) Датарію, В) Пенитенціарію.

А) До Датаріи подаеся о розрѣшеніе ôтъ перепонъ всѣмъ знаемыхъ, котрыхъ обвѣщенье честь и славу просителя не нарушае. Тутъ дае розрѣшеніе самъ Папа, и Датарія служитъ ему тôлько за посередника, для того въ такихъ прошеніяхъ треба просто до Его Святости ôтноситися. Форма диспензы удѣляемои черезъ Датарію есть трояка:

α) Для шляхты, котрою удѣляеся диспенза звычайно тôлько князямъ.

β) Звычайна форма, котра получена есть съ означеною таксою.

γ) Для убогихъ, при чôмъ мало що або ничь не платится. Таку диспензу получаютъ люде: *а)* Котри суть бѣдни (miserabiles), т. е. котри на свое утриманье працêвати мусятъ; *в)* тое муситъ бути потверджене свѣдоцтвомъ Епископа; *г)* если межи ними не зайшло тѣлесне змѣшенье або хôтъ пôдозрѣнье тѣлесного змѣшенья.

В) До пенітенціаріи подаеся о розрѣшеніе, ôтъ перепонъ тайныхъ (pro foro interno), и тутъ ôтносится до Настоятеля Пенітенціаріи (Eminentissime Domine). Св. Пенітенціарія розрѣшае: 1. Въ супружествѣ вже заключенôмъ въ 3. и 4. степени сродства, въ супружествахъ же еще незаключеныхъ не розрѣшае въ жаднôмъ степени; 2. въ перепонѣ сватôвства зо змѣшенья непозволеного розрѣшае въ супружествѣ заключенôмъ або заключаемôмъ навѣть въ 1. степени; 3. во всѣхъ инныхъ еще тайныхъ перепонахъ до супружества.

3. Причины, за для котрыхъ можна получити розрѣшеніе, суть двоякого рода, або таки котри честь просителя не нарушаютъ, або обезславляючи.

Першого рода есть:

1. Малый объемъ мѣстця (angustia loci), если дѣвчина въ мѣстци своего мешканья не може найти чоловѣка своему станови отвѣтного. Тая причина есть важна, если: *α)* Дотычна особа могла бы еще два або три собѣ отвѣтни лица найти, бо до свобôдного выбору не выстарчае такъ мале число; *β)* если бы яка дѣвчина высшого стану могла найти жениха помёжь селянами, бо тое бы еи за надто понижало; *γ)* хотяй бы могла где инде найти жениха, бо никто не есть обовязаный законами церковными опустити своихъ другôвъ и родичей безъ необходимои потребы; *δ)* если бы яка дѣвчина мусѣла за для супружества пôйти въ чужи, ей цѣлкомъ незнаеми стороны; *ε)* въ загалѣ тая причина есть важна, на коли о якусь дѣвчину никто не старався.

2. Недостатокъ посагу (incompetentia dotis), що случаеся: *α)* Если яка дѣвчина есть така бѣдна, що кромѣ еи сродника никто не задоволится еи маеткомъ; *β)* если кто третій обѣцяе еи выпосажити, если за певного чоловѣка пôйде; *γ)* если еи маетокъ есть выставленый на утрату, если не пôйде за своего сродника, котрый зможе ей помочи.

3. Пôдошлый вѣкъ (aetas superadulta), если дѣвчинѣ минувъ вже 24. рôкъ, и никто въ тôмъ часѣ о ню не старався. Для вдôвъ есть тая причина неважна.

4. Удержанье дôбръ при якôй фамиліи (conservatio divitiarum in eadem familia). Если бы яка фамилія мусѣла дуже зъубожѣти, если бы еи добра (маетокъ) подѣлилися.

5. Заслуги для добра Церкви положени (excellentia meritorum), если яка родина около добра Церкви особливши заслуги положила.

6. Залагодженье великихъ непріязней (compositio inimicitiarum), если можна надѣятись, що дотычнымъ супружествомъ положится конецъ великимъ непріязнямъ.

7. **Отдаленье процесôвъ** (evitatio litum), если намѣрене супружество може перепинити процесы помѣжь родичами нареченои и родиною.

8. **Вдова дѣтьми отяжена** (vidua filiis gravata), если яка вдова мае дѣти, котри не мае чимъ выховувати.

9. **Небезпеченьство ôтпаденья ôтъ вѣры** (periculum perversionis et seductionis), если треба обавлятися, щобы яка особа не перейшла на инну вѣру, або що заключитъ супружество противне праву церковному, для того

10. яко причину можна такожь навести, що яка особа взяла або хоче взяти шлюбъ цивильный.

11. Если одна сторона заключила супружество въ добрôй вѣрѣ (bona fide), не знаючи о перепонѣ. Если же обѣ стороны знали о перепонѣ, но о ней замовчали, то тяжко имъ получити диспензу.

Другого рода (обезславляючи) причины суть:

1. **Пôдозрѣле сообщанье** (suspecta conversatio), если тое сообщенье межи двома особами такъ далеко посунулося, що дотычна особа тяжко найде инного мужа.

2. **Беременнôсть обрученои** (impraegnatio oratricis), если дотычна особа стала беременною ôтъ обрученого и вже ніякъ не дастся ей честь привернути, тôлько супружествомъ. Но тутъ треба выразно примѣтити, що тѣлесного змѣшенья тіи особы не для того допустилися, щобы легше получили диспензу. Если они тѣлесно змѣшалися, но жадна сторона не знала, що они сродники, то треба тое въ прошенію выразити; — такожь если хоть одна сторона допустилася того грѣха для того, щобы легше получити розрѣшеніе.

3. **При составленью прошеній о диспензу треба:** 1. Цѣлкомъ докладно описати перепону; 2. если перепона есть явна, то наводится правдиви имена просителей; если же есть тайна, то не наводится ихъ власни имена, тôлько яки змыслени, н. пр. Cajus, Sempronia..; 3. потôмъ треба по ряду навести всѣ причины; 4. при именахъ (чи то правдивыхъ чи змысленыхъ) додаеся имя Епархіи и мѣстця; 5. кôнчится смиреннымъ прошеніемъ о диспензу; 6. додаеся свѣдоцтво убожества ôтъ пароха выставлене, пôдписане и печатію заосмотрене.

§. 360.

О выконанью удѣленои диспензы.

Такъ Датарія якъ и Пенітенціарія звыкла диспензы удѣляти не безпосередно самымъ просителямъ, но посередно черезъ кого инного, котрый мае довжнôсть переконатися о истиннѣ того всёго, що въ прошенію было наведено, и заховати всё, що въ грамотѣ диспензаційнôй есть застережене. Кому про тое выконанье диспензы есть повѣрене, той бере на себе велику отвѣчательнôсть, якъ тое особливо выкладае П. Венедіктъ XIV. въ конституціи „Ad Apostolicae“ §. 6.

Такій повномочникъ повиненъ точно триматися грамоты диспензаційнои, въ котрôй звыкли находитися слѣдуючи условія (clausulae):

I. Въ грамотахъ ôтъ Датаріи выставленыхъ:

α) „Si preces veritate nitantur“, т. е. причины въ прошенію наведени були въ часѣ поданья и теперь еще правдиви; въ противнôмъ бо разѣ було бы розрѣшеніе неважне.

β) Повиненъ переконатися, чи **межи тымъ не случилося** щось, щобы перше правдиви причины уневажняло.

γ) **Чи межи тымъ не зайшла яка нова перепона**; бо въ тôмъ случаю треба бы о нову диспензу старатися.

Грамоту диспензаційну ôтъ Датаріи посредствомъ Консисторіи получену треба просителямъ сообщити, потрѣбни кроки здѣлати и тужь въ актахъ парохіальныхъ заховати, а при дотычнôмъ супружествѣ въ метрицѣ еи число и датумъ зазначити.

II. Грамоты диспензаційни св. Пенітенціаріи выконуе сповѣдникъ. Кому той обовязокъ буде порученый, той не смѣе грамоту скорше отворити, ажь приключе просителя и ему скаже, що рѣшеніе прійшло; и если о перепонѣ кромѣ сповѣди довѣдався, тое ему сообщитъ. — Если же при сповѣди дôзнався о перепонѣ и въ слѣдствіе того подававъ о розрѣшеніе, то треба при сповѣди, въ котрôй дôзнався о перепонѣ, просити кающогося, щобы му кромѣ сповѣди позволивъ завѣдомити го, коли диспенза прійде. Коли же диспенза дѣйстно прійде, отверае уповажненый до еи выконанья сповѣдникъ грамоту, щобы точно пôзнати всё, що она приписуе; и велитъ дотычной особѣ въ означенôмъ часѣ прійти до сповѣди, при котрôй ей сообщае диспензу.

Тутъ треба совѣстно заховати **условія** (clausulae), яки въ грамотахъ диспензаційныхъ св. Пенітенціаріи звыкли находитися. Тіи **суть:**

1. „Sublata occasione amplius peccandi cum dicta muliere“, т. е. щобы проситель зъ близкои случайности до грѣха зробивъ ôтдалену, бо до коли тое не здѣлае, не достоинъ есть диспензы.

2. „Injuncta ei pro tam enormi libidinis excessu gravi poenitentia salutari.“ Треба оджe дотычной особѣ наложити отвѣтни дѣла покаянія, котри св. Пенітенціарія розличае на: „Longa“, „diuturna“ и „gravissima et perpetua“. „Longa“ называеся покута, котра тревае оденъ рôкъ; „diuturna“, котра тревае три лѣта; а „gravissima“, котра вымѣрена на цѣле житье. Тіи покуты однакожь маютъ такъ накла-

датися, що не въ кождый день, тôлько въ певни означени дни маютъ ôтправлятися.

3. „A quibusvis sententiis, censuris ac poenis ecclesiasticis, quas propter praemissa quomodolibet sive a jure sive ab homine latas incurrit, absolvas hac vice in forma Ecc. consueta.“ Силою тыхъ слôвъ, если въ грамотѣ находятся, получае сповѣдникъ власть розрѣшати кающогося ôтъ всѣхъ каръ церковныхъ, якимъ передъ выконаньемъ диспензы пôдпавъ.

4. „Dummodo impedimentum sit occultum“, если про тое перепона сталася явною, треба диспензу св. Пенітенціаріи знищити, и просити о нову диспензу у Датаріи.

5. „Si aliud impedimentum canonicum non obstet“, бо если еще яка инна перепона заходитъ, котра въ прошенію не була наведена, то удѣлена диспенза есть неважна. Треба о нову старатися.

6. „Nullis super his litteris datis aut testibus adhibitis, ita ut hujusmodi absolutio et dispensatio latori in foro judiciari nullatenus suffragetur.“ Священикъ не може одже ани письменно ани устно удѣленье диспензы потвердити.

7. „Praesentibus laniatis seu laceratis, quas sub poena excommunicationis latae sententiae laniare teneris ita, ut nullum earum exemplum exstet“. Наколи одже священикъ удѣлитъ силою порученои му грамоты розрѣшеніе, обовязанъ пôдъ карою выключенія тую грамоту знищити (спалити).

Грамотъ диспензаційныхъ епископскихъ тычатся тіи сами приписы. Они удѣляются для внѣшного суда (pro foro externo) безпосередно самому просителеви черезъ его душпастыря, и таку грамоту повиненъ душпастырь въ архивѣ парохіальнôмъ заховати. Съ диспензами епископскими для суда внутренного (pro foro interno) треба собѣ такъ само поступити, якъ и съ диспензами папскими св. Пенітенціаріи.

Зр. Инструкцію Львôвскои Консисторіи зъ дня 1. Юлія 1872, ч. 1275, и зъ дня 28. Сѣчня 1875, ч. 602.

§. 361.

III. Заручины.

Если противъ певного супружества не ма ніякои перепоны, або если заходяча перепона черезъ диспензу остала усунена, тогди можна приступити до заручинъ.

Заручины не суть вправдѣ до важности Тайны Супружества потрѣбни, однакожь основуются на дуже давнôмъ звычаю Церкви и всюди за для важныхъ причинъ заховуются. Бо они даютъ новоженцямъ способность застановитися надъ

крокомъ, котрый предпринимаютъ, розважати его важнôсть и пôзнати выпливаючи зъ ôтти обовязки. Заручины ôтправляются передъ власнымъ парохомъ, котрый при тôй случайности повиненъ желати предложенья всѣхъ потрѣбныхъ письмъ, и здѣлати предшлюбный протоколъ. Передъ приступленьемъ до списанья протокола предшлюбного треба еще пересвѣдчитися, чи дотычни особы могутъ важни заручины робити, а до того суть уповажнени всѣ, съ изнятіемъ акатоликôвъ, выключеныхъ зъ Церкви, и тыхъ, межи котрыми заходитъ яка перепона, — всѣ тіи, якъ высше сказано, потребуютъ найперше розрѣшенія. Тôлько перепона вѣку (imp. aetatis) и заказъ церковный (vetitum Ecclessiae) не стоитъ заручинамъ на перепонѣ, бо тіи перепоны тычатся самого супружества. Такожь не треба до заручинъ припускати людей, котри не знаютъ хоть основни правды вѣры и норовственности; для того треба при тôмъ пытати ихъ катихізмъ. Позволенье родичей не есть коньче потрѣбне до важности заручинъ (Bened. XIV. Quaest. can. 318.), но дуже пожадане, тымъ бôльше, що въ певныхъ обстоятельствахъ основне спротивленьеся родичей може перешкодити вѣнчанье. Люде, котри вже разъ заручилися и тіи заручины правнымъ способомъ не розрѣшили, а потôмъ хотятъ другій разъ заручатися, тяжко грѣшатъ, стаются безчестными и ихъ други заручини суть неважни. (Bened. XIV. Instit. 46.).

Заручины можна и черезъ повномочникôвъ къ тому выразно уповажненыхъ робити; такожь могутъ родичи робити заручины въ имени своихъ дѣтей, но если тіи не согласятся, то заручины неважни.

Заручины довжни ôтправлятися въ парохіяльнôй канцеляріи, при свѣдкахъ, о чôмъ списуеся протоколъ. До того протокола записуеся: Рôкъ, мѣсяць и день заручинъ, имя и назвиско обохъ сторôнъ, ихъ станъ и мешканье; потôмъ чи суть вôльного стану чи вдовицѣ, такожь имя родичей.

При заручинахъ треба такожь удѣлити новоженцямъ отвѣтну науку, котрои предметомъ есть:

а) Цѣль и призначенье супружества; *в)* взаимне захованье супругôвъ; *г)* ихъ обовязки къ дѣтемъ, якими ихъ Богъ поблагословитъ; *д)* захованье супругôвъ къ власнымъ родичамъ и сродникамъ; *е)* ихъ обовязки яко настоятелей родины.

§. 362.

IV. Оповѣди.

Ведля роспоряджения Собора Тридентійского яко и законôвъ державныхъ приписано есть, передъ вѣнчаніемъ голосити оповѣди. Цѣль оповѣдей есть: *а)* Перешкодити тайны супружества; *в)* ôткрыти заходячи може перепоны; *г)* поручити нове супружество молитвамъ вѣрныхъ.

Оповѣди мае голосити той священикъ, где женихи мають правдиве або якбы мешканье; для того если женихи до розличныхъ парохій належатъ, то въ обохъ парохіахъ довжни оповѣди голоситися. Щобы въ якôй парохіи можна кому оповѣди голосити, треба, щобы тамъ хоть 6 недѣль мешкавъ.

Оповѣди голосится „въ Церквѣ парохіяльнôй пôдчасъ Літургіи въ три по собѣ наступаючи дни празднични" (Син. Зам. ст. 109.). Пôдъ „днями праздничными" розумѣются праздники приказани, въ котри кождый вѣрный обовязанъ службу божу слухати.

Одже не вôльно голосити оповѣди въ инни дни, хотьбы при тôмъ и найбôльше людей було. — Треба дальше голосити оповѣди „въ три по собѣ безпосередно слѣдуючи праздники", хотяй въ прочôмъ мала перерва ничь не шкодитъ. Но если бы ôтъ остатнои оповѣди минувъ довшій часъ (два мѣсяцѣ), то треба на ново голосити.

Мѣстце для голошенья оповѣдей есть Церковь пôдчасъ Службы божои. Пôдчасъ инного всенародного богослуженья можна тôлько для важнои причины оповѣди голосити. (S. Congr. Conc. ddto. 24. Oct. 1587 et 25. Oct. 1856.)

Форма якъ оповѣди голосити треба, приписана въ требнику (к. 30.).

Отъ оповѣдей може Епископъ розрѣшити для слѣдуючихъ причинъ: 1. Если есть обава, щобы кто зо злости суружество не сповнивъ; 2. если есть небезпеченьство для добра души або маетку; 3. щобы усторонити згôршенье; 4. если кто на ложу смертельнôмъ обовязанъ до заключенья супружества; 5. если одна сторона муситъ на довшій часъ зъ дому ôтдалитися; 6. если межи женихами заходитъ за надто велика рôжниця стану, вѣку, маетку; 7. если бы оповѣди могли ихъ славу нарушити; 8. если зближаеся часъ заказаный. — О диспензу ôтъ оповѣдей проситъ самъ парохъ, и на коли женихи до двохъ Епархій належатъ, у обохъ Епископôвъ и у ц. к. староства. Парохъ ани деканъ не мае права диспензовати ôтъ оповѣдей; тôлько коли иде о супружество „in articulo mortis" (propter legitimandam prolem), може парохъ сказати, що тутъ законъ устае, и безъ оповѣдей вѣнчати.

Изъ закона о голошенью оповѣдей выплываютъ, для священика и для вѣрныхъ слѣдуючи довжности:

α) Парохъ обовязанъ на желанье сторонъ выдати свѣдоцтво голошеныхъ оповѣдей. *β*) Кождый христіянинъ обовязанъ въ совѣсти донести о перепонѣ, если о якôй знае. Изняти суть тôлько споВѣдники и люде, котри бы тымъ нарушили тайну своего знанія (н. пр. лѣкарѣ, акушерки), и кождый, кто бы черезъ тое понѣсъ значну шкоду. *γ*) Если пôдчасъ оповѣдей ôткрыеся яка перепона, то треба все застановити, ажь до ей залагодженья. А наветъ и тогди, коли бы яка явна перепона ôткрылася, якъ вже всё до весѣля злагоджене, треба застановити. *δ*) Если же передъ самымъ шлюбомъ при сповѣди священикъ дôзнаеся о якôй перепонѣ, то треба вѣнчати пôдъ условіемъ: що дотычна сторона приступае до вѣнчанья если Епископъ розрѣшитъ и що встримаеся ôтъ сожитья супружеского. — Но якъ мае ôтмовити другôй сторонѣ довгъ супружескій? Мае сказати: Я зробивъ шлюбъ чистоты, и сповѣдникъ заказавъ менѣ пожитье супружеске на такъ довго, доки розрѣшеніе не получу. — Въ такôмъ случаю треба заразъ просити отвѣтну власть о диспензу.

Nr. 128 Ord. Das hohe k. k. Statthalterei-Präsidium hat unter dem 13. Juni l. J., Z. 3430 Pr., diesem Ordinate Nachstehendes eröffnet: „Nach §. 40. des mit dem Allerh. Patente vom 8. October 1856 (R.-G.-Bl. Nr. 185) kundgemachten Gesetzes über die Ehen der Katholiken im Kaiserthume Oesterreich ist die Nachsicht von allen drei durch dieses Gesetz vorgeschriebenen Verkündigungen gegen Ablegung des im §. 39. desselben Gesetzes erwähnten Eides auch dann zu ertheilen, wenn zwei Personen getraut werden wollen, von welchen allgemein vermuthet wird, dass sie bereits mit einander verehelicht seien.

Bei der Anwendung dieser gesetzlichen Vorschrift hat sich die Frage ergeben, ob in dem darin bezeichneten Falle die Nachsicht in der im §. 87 des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches zugestandenen Weise bei der Landesstelle von dem Seelsorger mit Verschweigung der Namen der Parteien angesucht werden könne.

Im Grunde Allerh. Entschliessung vom 19. Mai l. J. hat des h. Cultus-Ministerium mit Erlass vom 4. d. M., Z. 8240, hierüber bedeutet, dass wenn zwei Personen getraut werden wollen, von welchen allgemein vermuthet wird, dass sie bereits mit einander verehelicht seien, die Nachsicht von allen drei durch das bezogene Gesetz über die Ehen der Katholiken im Kaiserthume Oesterreich erheischten Verkündigungen von dem Seelsorger durch den Bischof, jedoch unter Namhaftmachung der Ehewerber bei dem Landeschef nachgesucht werden könne, welcher dieselbe ohne Intervention der bei der politischen Landesstelle bestehenden Hilfsämter gegen dem zu gewähren hat, dass die Ehewerber vor ihrem Seelsorger eidlich betheuern, dass ihnen kein ihrer Ehe entgegenstehendes Hinderniss bekannt sei."

Der ehrwürdige Curat-Clerus wird hievon zur Darnachachtung mit der Weisung in Kenntniss gesetzt, sich in vorkommenden derlei Fällen unmittelbar an dieses Metropolitan-Ordinariat unter Namhaftmachung der Ehewerber zu wenden. Vom Lemberger gr. kath. Metrop. Ordinariate. Lemberg, am 12. Juli 1859. Spiridion Dr. Litwinowicz, Bischof-Administrator.

§. 363.

V. Вѣнчаніе.

Коли всѣмъ приписамъ права супружеского задосить учинено, приступаеся до вѣнчанья, котре есть власти̂во благословеніе Церкви нового брака. Въ то̂мъ взглядѣ треба памятати на слѣдуючи приписы:

1. Передъ вѣнчаніемъ повинни женихи сповѣдатися. (**Син. Зам.** tit. III., §. 8., p. 109.)

2. Не во̂льно вѣнчати въ дни заказани, котри суть: *α*) **Отъ дня св. Ап. Филипа ажь до Богоявленія;** *β*) **о̂тъ недѣлѣ мясопустнои ажь до Недѣлѣ Ѳоминои;** *γ*) **о̂тъ Нед. всѣхъ Святыхъ ажь до св. Петра и Павла;** *δ*) **о̂тъ 1. Серпня до 15. Серпня;** *ε*) **въ день усѣкновенія главы св. Іоана Предтечи и Воздвиженія Ч. Креста; также и въ дни постни тыжневи. — Причина того заказу есть, що тіи дни суть посвячени покаянію, не годится одже въ нихъ весѣля о̂тправляти. Епископъ однакожь може позволити тихе весѣлье въ дни заказани.**

3. Вѣнчанье повинно о̂тбуватися въ Церквѣ, и то передъ полуднёмъ. Въ вечеръ вѣнчати есть выразно заказано.

4. Вѣнчае ведля принятого звычаю парохъ обрученои; инный священикъ потребуе къ тому выразного позволенья.

5. Треба точно заховати обрядъ приписаный въ требнику (к. 35.)

§. 364.

VI. Приписы Конкордіи.

Зо взгляду на сопружества межи людьми обохъ обря́до̂въ приписуе конкордія:

а) „Не во̂льно взбороняти супружества межи исповѣдниками греко- и римско-катол. обряда. Оповѣди при такихъ супружествахъ треба голосити въ обохъ Церквахъ ажъ тогди, коли обѣ стороны задосить учинятъ вымогамъ закона. Для того женихъ повиненъ просити о̂тъ свого пароха письменне посвѣдченье, що всѣ законни требованья зъ его стороны суть заспокоени и ничь не стоитъ на перепонѣ противъ голошенью оповѣдей. Тое посвѣдченье мае доручити пароховн нареченои и таке саме посвѣдченье о̂тъ еи пароха принести. Ажь теперь могутъ оба парохи зачати голосити оповѣди. Тяжкои наганы достоинъ есть священикъ, котрый оповѣди для того о̂ткладае або заперечае, що сторона до его обряда належаща выбрала собѣ жениха або супругу другого обряда, — або котрый для тои причины не хоче выдати свѣдоцтво оповѣдей, — або наконецъ котрый безъ такого свѣдоцтва шлюбъ дае.“

b) „Ведля давнои практыки нашихъ епархій благословитъ супружество парохъ супруги.“

c) „Дѣти такихъ супружествъ маютъ выховуватися ведля пола. Но щобы запобѣгнути великимъ недогодностямъ въ семіахъ мѣшаного обряда, могутъ они за позволеньемъ Епископа праздники и посты заховувати ведля одного и того самого обряда, если родичи на тое согласятся; но зъ того не можна заключити на змѣну обряда. Въ супружествахъ же рускихъ клирико̂въ всѣ дѣти належатъ до обряда отця, а женѣ латиньского обряда буде позволено черезъ упрошене о̂тъ Епископа розрѣшеніе заховати Свята и Посты ведля обряда руского. Епископы могутъ также удѣлити розрѣшеніе служащимъ остающимъ въ семіи мѣшаного обряда, щобы зо взгляду на захованье Святъ и Посто̂въ заховали то, на що обѣ стороны согласятся; но въ недѣлѣ и Свята на той самъ день въ обохъ обрядахъ припадающи могутъ такъ дѣти якъ и служащи до своихъ Церквей на богослуженіе ити. Наведени розрѣшенія могутъ Епископы удѣляти яко делегаты Престола Апостольского.“

d) „Дѣти незаконного ложа належатъ до обряда матери.“

§. 365.

VII. Исправленье неважного супружества.

(Convalidatio matrimonii.)

1. Если до вѣдомости душпастыря прійде, що якесь супружество есть неважне, понеже остало заключене съ рѣшаючою перепоною (cum impedimento irritante), **то обовязанъ: А) Пересвѣдчитися, чи истинно заходитъ перепона, або тую перепону о̂ткрыти; В) тую перепону усунути, т. е. супружество важнымъ зробити.**

А) Открытье перепоны по заключено̂мъ супружествѣ.

1. Передъ всѣмъ тутъ треба заховати засаду, що супружество вѣроятно важне належитъ держати за певно важне, бо въ тако̂мъ разѣ Церковь съ певностію о̂тъ заходячои перепоны розрѣшае (s. Liguori, Homo apost. tract. 18., c. 2., p. 2), **а въ сомнительныхъ случаяхъ належитъ о̂тнестися до Епископа.**

2. Если же перепона истинно заходитъ, то треба розличити, чи супружество есть неважне про недостатокъ согласія, чи про яку инну перепону. Въ перշо̂мъ случаю, если супружество есть неважне про недостатокъ согласія, бо зайшла перепона ошибки або насилія и боязни (imp. erroris aut vis et metus), **то супружество стаеся важнымъ, коли мними супруги выскажутъ свое взаимне согласіе. Если же супружество есть неважне про инну перепону, то треба розро̂ж-**

нити, чи тая перепона есть рѣшаема (dispensabile), чи нѣ. Если ôтъ заходячои перепоны можна розрѣшеніе получити, то треба о розрѣшеніе просити, и черезъ ôтновленье согласія супружество важнымъ зробити.

3. Если ôткрыта перепона есть не рѣшаема и явна (imp. indispensabile et publicum), то треба мнимымъ супругамъ приказати, щобы розлучилися и постаралися у церковного судіи о вырокъ уневажняючій тое мниме супружество. Если же ôткрыта нерѣшаема перепона есть тайна, то треба розрôжнити, чи она обомъ або хоть одному изъ мнимыхъ супругôвъ есть знаема, або чи обомъ сторонамъ есть незнаема. *а)* Если о перепонѣ обѣ стороны знаютъ, то обовязанъ имъ душпастырь заказати супружество продовжати, т. е. довгъ супружескій собѣ воздавати, но если не сома опасности невоздержанія, може имъ позволити жити съ собою якъ братъ и сестра ажь до рѣшенія Епископа, до котрого сей часъ належитъ ôтнестися. *в)* Если перепона тôлько однôй сторонѣ есть знаема, то треба ей приказати, щобы о тôмъ и другу сторону увѣдомила, хотяй бы то ничь не помогло, и щобы вздержалися ôтъ сожитья супружеского ажь до рѣшенія Епископа, до котрого и въ сѣмъ случаю заразъ належитъ ôтнестися. *г)* Если наконецъ тая перепона обомъ сторонамъ есть незнаема и супружество безъ великои соблазни и шкоды розрѣшити не можна, и въ внѣшнôмъ судѣ тую перепону доказати не возможно, то треба тыхъ супругôвъ лишити въ ихъ добрôй вѣрѣ; но душпастырь обовязанъ о тôмъ выпадку донести Епископови и его о рѣшеніе просити.

4. Если ôткрыта перепона есть рѣшаема и явна, то треба просити у дотычнои власти о розрѣшеніе, а коли тое остане удѣлене, супружество ведля приписôвъ исправити. Межи тымъ повинни супруги, если то можливе, ажь до окончательного рѣшенія розлучитися, щобы усунути публичну соблазнь.

5. Если ôткрыта перепона есть рѣшаема и тайна, то суть знову три случаи можливи: *а)* Обѣ стороны знаютъ о тôй перепонѣ, тогди обовязани жити якъ братъ и сестра ажь до удѣленья розрѣшенія, о котре заразъ треба просити. *в)* Тôлько одна сторона знае о перепонѣ и неважности супружества, тогди треба тôй сторонѣ наказати, щобы о тôмъ увѣдомила и другу сторону, и ажь до рѣшенія вздержалися ôтъ супружества. Но если бы въ такôмъ выпадку треба обавлятися, що выявленье перепоны потягне за собою зли слѣдствія, бо н. пр. она схоче просити о узнанье неважности супружества, а тутъ суть дѣти, або що повстанутъ сварнѣ и т. п., то треба другу сторону лишити въ добрôй вѣрѣ и ничь ей о перепонѣ не казати; но

тôй сторонѣ, котра о перепонѣ знае, заказати желати довгъ супружескій, а межи тымъ удатися до Епископа съ прошеніемъ о розрѣшеніе, и въ прошенію всѣ обстоятельства точно выложити. *г)* Тая перепона есть обомъ сторонамъ незнаема, тогди найлучше есть лишити обѣ стороны въ ихъ добрôй вѣрѣ, не казати имъ ничь о заходячôй тайнôй перепонѣ, но сей часъ удатися до Епископа съ прошеніемъ о розрѣшеніе.

6. До пôзнанья перепонъ по заключенью супружества приходитъ священикъ найчастѣйше при сповѣди; для того обовязанъ дуже осторожно поступати, щобы не нарушивъ печать сповѣди, и если для полученья розрѣшенія и исправленія супружества окажутся потрѣбными кроки въ внѣшнôмъ судѣ (in foro externo), то повиненъ сповѣдникъ приказати сповѣдающомуся, щобы тое внѣ сповѣди точно выявивъ.

В) Способъ исправленія (конвалідаціи) супружества: І. Порядочный.

1. Если супружество есть неважне про недостатокъ согласія, то оно стаеся важнымъ черезъ добровольне и взаимне ôтновленье согласія. Тое дѣеся двоякимъ способомъ: *а)* Передъ парохомъ въ притомности двохъ свѣдкôвъ, если перепона есть явна, но оповѣдей голосити не треба, ани не совершаеся обрядъ супружества, бо всё тое вже першій разъ сталося. *в)* Если же перепона есть тайна, то ôтновляютъ мними женихи сами передъ собою взаимне согласіе, безъ присутствія пароха и свѣдкôвъ, бо они формѣ Тридентійскôй вже перше задосыть учинили. Тое тайне ôтновленье согласія дѣеся або выразно, т. е. обѣ стороны заявляютъ собѣ выразно взаимне согласіе до супружества; або мовчкомъ, если тая сторона, котра при заключенью того супружества свободно и правдиво не согласилася и теперь о вырокъ уневажненья супружества просити бы могла, супружество добровольно продовжае и съ своимъ супругомъ довшій часъ въ згодѣ жіе. На всякій случай обовязани супруги ôтновити согласіе добровольно и въ переконанью, що ихъ дотеперѣшне супружество було неважне.

2. Если супружество було неважне про инну перепону, котра черезъ розрѣшеніе остала усунена, то належитъ тое розрѣшеніе выконати ведля высше наведеныхъ засадъ и при тôмъ заховати еще слѣдуючи условія (clausulae), котри въ розрѣшеніяхъ въ судѣ внутреннôмъ (in foro interno) звыкли находитися: *а)* „Dummodo separatio inter latorem et mulierem fieri non possit absque scandalo, ex cohabitatione vero de incontinentia probabiliter timendum tibi visum fuerit.“ *b)* „Dicta muliere de nullitate prioris consensus certiorata, sed ita caute, ut latoris delictum nusquam detegatur.“ *c)* „Ut ma-

trimonium cum dicta muliere secreto seu sine parocho et testibus contrahere valeat." „Prolem legitimam decernendo in foro conscientiae et in ipso actu sacramentalis confessionis tantum et non aliter nec alio modo." — Тіи мними супруги, котри розрѣшеніе ôтъ перепоны получили, обовязани такожь согласіе ôтновити, и то если перепона була явна, явно передъ парохомъ и двома свѣдками, если власть церковно ôтъ того не розрѣшитъ и тайне ôтновленье согласія не позволитъ.

Если же перепона була тайна и розрѣшеніе для суда внутренного остало удѣлене, то „мними супруги обовязани такожь ôтновити согласіе, но тайно сами межи собою, безъ присутствія пароха и двохъ свѣдкôвъ, если вже при першôмъ заключенью супружества формѣ Тридентійскôй задосить учинили". — Способъ, якимъ тое маютъ здѣлати, обовязанъ имъ сповѣдникъ показати. Зо взгляду на форму ôтновленья того согласія не есть ничь рѣшено, тôлько тое ôтновленье согласія довжно бути внѣшне и взаимне, и въ переконанью обохъ сторонъ о неважности ихъ супружества. Зъ того слѣдуе, що обѣ стороны довжни знати, що ихъ супружество було неважне, що одже виновата сторона обовязана другôй сторонѣ, если тая о неважности супружества не знае, тое сказати, но „ita caute, ut latoris delictum uusquam detegatur," кажеся въ такихъ диспензахъ; одже виновата сторона не обовязана и не повинна выявити причину, для чого супружество було неважне.

Но що дѣлати, якъ ôтновити согласіе, если другôй сторонѣ не можна выявити неважнôсть супружества безъ выявленья обезчещаючои причины, або безъ великои шкоды для супружеского сожитья, для дѣтей и т. п., чого звычайно треба обавлятися, если супруги въ незгодѣ жіютъ? Въ такôмъ случаю подаютъ богословы чотыри способы поступованья, щобы душпастырь зъ однои стороны не стався причиною новыхъ спорôвъ супружескихъ, а зъ другои стороны точно выконавъ приписы грамоты диспензаційнои: *а)* Тая сторона, котрôй неважнôсть супружества есть знаема, най скаже другôй сторонѣ, котра о тôмъ незнае, що обавляеся, якобы ихъ супружество зъ якои нибудь причины було неважне, и що про тое найлучше буде ôтновити супружеске согласіе, щобы на будучнôсть ôтъ такихъ обавъ освободитися. *в)* Сторона о неважности супружества знаюча най стараеся осягнути ôтъ другои стороны знакъ новои любви, и най освѣдчитъ, що есть совершенно готовою съ нею нове супружество заключити, если бы була еще свободна, и потôмъ най ôтновлятъ собѣ взаимне согласіе. Но оба тіи способы, якъ примѣчае П. Венедиктъ XIV., котрый ихъ наводитъ, не задосыть чинятъ вымозѣ другу сторону о неважности супружества увѣдомити, для того суть недостаточни. То само

тычится и третого способу: *г)* Знаюча о перепонѣ сторона най присутствуе другôй сторонѣ „affectu maritali" и най стараеся и въ другôй сторонѣ тое намѣреніе возбудити. Но и черезъ тое не дôзнаеся друга сторона о неважности супружества. — Для того уважае П. Венедиктъ XIV. за найотвѣтнѣйшій слѣдуючій способъ: *д)* Знаюча о неважности супружества сторона най заявитъ: Я не согласився при заключенью супружества ведля приписôвъ церковныхъ и для того ведля совѣта сповѣдника мы обое обовязани для заспокоенья совѣсти ôтновити наше согласіе. Если друга сторона на тое согласится, ôтновляютъ согласіе и супружество ихъ стаеся важнымъ.

Но могутъ случитися выпадки, що ни оденъ зъ наведеныхъ способôвъ не дасть перепровадитися, тогди треба ôтнестися до Епископа, и посредствомъ него або: *а)* Просити св Пенітенціарію о знесенье условія: „altera parte de nullitate prioris consensus certiorata", або въ наглыхъ выпадкахъ н. пр. смерти, соблазни; *в)* просити Епископа, щобы ôнъ „licentia praesumpta" ôтъ того розрѣшивъ, и коли тое розрѣшеніе прійде, порадити собѣ котрымъ будь изъ чотырохъ высше наведеныхъ способôвъ.

II. Надпорядочный способъ. Исцѣленіе супружества въ корени. (Sanatio matrimonii in radice.)

Часомъ суть обстоятельства таки, що и найпоединчше непряме ôтновленье согласія есть неможливе; тогди не остае ничь инне, якъ просити святого Отца о исцѣленіе супружества въ корени. Пôдъ тымъ исцѣленіемъ розумѣеся знесенье законного постановленья установляючого уничтожаючу перепону супружеску зо взгляду на супружество вже заключене, и знесенье зъ того постановленья для того супружества вже послѣдовавшихъ законныхъ слѣдствій. Тымъ рѣшеніемъ Престола Апостольского стаеся супружество и дѣти въ тôмъ супружествѣ порождени законнымъ безъ всякого ôтновленья согласія, а именно супружество стаеся законнымъ ôтъ хвилѣ исцѣленія его, а дѣти уважаются законными, якобы тое супружество ôтъ самого початку було важне и законне. (Папа Венед. XIV. de synod. dioec. l. 13., c. 21. и 7.) Тое исцѣленіе може статися: *а)* Тôлько ôтъ Престола Апостольского; *в)* тôлько зъ дуже важныхъ причинъ, и если тое супружество въ загалѣ за законне уходитъ и хоть одна сторона о неважности не знае; *г)* если заходитъ перепона права положительного, не божого або природного, ôтъ котрого никто розрѣшити не може *д)* супружество може бути исцѣлене въ корени безъ вѣдомости супругôвъ, но не противъ ихъ волѣ; если про тое хоть одна часть о перепонѣ знае и согласитися не хоче, не можливе есть исцѣленіе въ корени про недостатокъ согласія,

котре есть необходиме условіе супружества. Тое розрѣшеніе выконуеся такъ: Если перепона обомъ сторонамъ есть незнаема, то лишаеся ихъ въ добрôй вѣрѣ; если же одна сторона о перепонѣ знае, то ей сообщаеся розрѣшеніе, и то ведля обстоятельствъ въ сповѣди або внѣ сповѣди. Само собою розумѣеся, що при тôмъ исцѣленію супружества ôтновленье согласія не есть потрѣбне.

2. Если двѣ особы, котри въ неважнôмъ супружествѣ жіютъ, не хотятъ, щобы ихъ супружество остало исправлене, то повиненъ съ ними душпастырь поступати якъ съ грѣшниками находячимися въ близкôй случайности до грѣха, а если перепона есть явна, уважати ихъ яко публичныхъ грѣшникôвъ.

Коли тôлько одна сторона спротивляеся исправленью супружества, а друга есть готова законамъ Церкви задосить-учинити, то треба съ невинною стороною поступати собѣ якъ съ чоловѣкомъ находячимся въ недобровôльнôй случайности до грѣха, и велѣти еи дѣлати все можливе для усуненья соблазни.

Кардиналъ Капрара пише о тôмъ предметѣ такъ:*) „Если упоръ основуеся на невѣдомости науки и законôвъ Церкви, то треба того чоловѣка поучити. Если и потôмъ остане въ своѣмъ упорѣ, то треба старатися, щобы постановивъ къ тому дѣлу осôбного заступника, котрый бы въ его имени супружество звычайнымъ способомъ заключивъ, або щобы хоть власноручнымъ письмомъ до пароха або инного уповажненого священика заявивъ согласіе до супружества. Коли все тое окажеся неможливымъ, то думаю, що треба просити о исцѣленіе супружества въ корени, щобы хоть для спасенія души невинной стороны, для законности дѣтей и для спокою фамиліи всё можливе здѣлати.“ Ведля наведеныхъ засадъ довженъ парохъ и сповѣдникъ собѣ поступати, а въ сомнѣнію удаватися до своего Епископа, и ведля его приказôвъ и рѣшеній собѣ поступати.

§. 366.

VIII. Супружества мѣшани.

(Matrimonia mixta.)

Пôдъ мѣшанымъ супружествомъ розумѣеся супружество заключене межи двома особами, зъ котрыхъ одна есть каѳолического, а друга акаѳолического вѣроисповѣданія. Церковь каѳолическа всегда спротивлялася такимъ супружествамъ зъ двоякои причины, бо: *а)* Различіе въ религійнôмъ переконанью супругôвъ не отвѣчае существу супружества, и

*) Инструкція кард. Капрара зъ дня 26. Мая 1803.

провадитъ звычайно або до индеферентизму въ рѣчахъ религійныхъ або до апостазіи каѳолической стороны; *в)* выхованье дѣтей въ религійнôмъ ôтношенью пôдлежитъ многимъ опасностямъ. Но понеже таки супружества абсолютно не суть заказани, довжни наши священики въ подôбныхъ случаяхъ заховати ся ведля слѣдуючои Инструкціи:

„De matrimoniis Catholicos inter et Acatholicos emanavit a Sacra Sede Apostolica sequens Instructio ad Archiepiscopos et Episcopos Austriacae Ditionis in foederatis Germaniae partibus: Cum Romanus Pontifex, pro imposito sibi divinitus Apostolici Officii munere, sacrae doctrinae ac disciplinae integritati cavere studiosissime debeat; non potest non moleste ferre graviterque improbare quidquid in earum discrimen induci fortasse contingat. Exploratum porro satis superque est, quid Ecclesia de matrimoniis Catholicos inter et Acatholicos perpetuo senserit. Ipsa nimirum tamquam illicitas planeque perniciosas semper habuit ejusmodi nuptias, tum ob flagitiosam in divinis rebus communionem, tum ob impendens catholico conjugi perversionis periculum, pravamque sobolis institutionem. Atque huc omnino pertinent antiquissimi Canones illas severe interdicentes, et recentiores Summorum Pontificum sanctiones, a quibus speciatim recensendis juvat abstinere; cum ea abunde sufficiant, quae in rem disseruit insignis memoriae Pontifex Benedictus XIV. in Encyclicis literis ad Poloniae Regni Episcopos, atque in celebratissimo opere, quod de Synodo Dioecesana inscriptum est. Quodsi aliquid de Canonum severitate remittens Apostolica Sedes mixta istiusmodi matrimonia quandoque permisit, id gravibus duntaxat de causis aegreque admodum fecit, et nonnisi expressa sub conditione de praemittendis opportunis cautionibus, non modo ut conjux catholicus ab acatholico perverti non posset, quin potius ille teneri se sciret ad hunc pro viribus ab errore retrahendum; sed insuper ut proles utrique sexus ex hisce conjugiis procreanda in catholicae religionis sanctitate omnino educaretur. Quae certe cautiones in ipsa naturali ac divina lege fundantur, in quam procul dubio gravissime peccat quisquis se vel futuram sobolem perversionis periculo temere committat.

Jam vero accepit non ita pridem Sanctissimus Domin. Noster Gregorius divina providentia PP. XVI., per istas Dioeceses Austriacae ditionis in foederatis Germaniae partibus abusum passim invaluisse, ut matrimonia catholicos inter et acatholicos, nulla licet accedente Ecclesiae dispensatione, nec praeviis necessariis cautionibus, per catholicos parochos benedictione, sacrisque ritibus honestarentur. Ac proptera facile intelligitur, quo dolore exinde affici debuerit; maxime cum invectam ita lateque propagatam perspiceret omnimodam mixtarum nuptiarum libertatem, atque adeo magis in dies promotum funestissimum, uti vocant indifferentismum in religionis negotio intra vastissimae illius

ditionis fines, quae catholico nomine tantopere gloriatur. Nec sane Sanctissimi quo fungitur, muneris partes fuisset praetermissurus, si res ante innotuisset. Hanc autem Pontificii Silentii caussam ex eo etiam pronum est conjicere, quod vel nuperis temporibus nulla prorsus ad promiscuas nuptias istic ineundas Apostolica dispensatio fuerit concessa, nisi praescriptis necessariis conditionibus. injunctisque regulis, quae ex Sanctae Sedis instituto servari consueverunt.

Inter haec tamen non parum solatii Sanctitati Suae allatum est, quod una pariter noverit, plerumque earundem Dioecesium Antistites, permotos praesertim Apostolicis in rem ipsam declarationibus ad alias regiones spectanibus, pastorali sollicitudine incubuisse ad praxim illam, uti Ecclesiae principiis ac legibus adversantem, pro viribus tollendam. Proinde debitas rependens laudes ipsorum zelo Sanctissimus Dominus eos hortari ac vehementius etiam excitare non desistit, ut constanti studio pergant Catholice Ecclesiae doctrinam ac diciplinam tueri, solertissime curantes, ne pravus usus reviviscat, atque ubi adhuc superest illius germen funditus eradicetur.

Verum non potuit Sanctitas Sua non mature respicere ad maximas difficultates et molestias, quibus memorati Antistites subditusque iis Clerus identidem premuntur; quemadmodum liquet ex literis, quas Archiepiscopi earum regionum ad ipsam Sanctitatem Suam miserunt; opportunum super gravissimo hoc negotio Apostolicae auctoritatis auxilium atque adjumentum implorantes. Cupiens hinc, salvis catholicae doctrinae principiis, unde neeminimum deflectere fas est, quantum pro supremi Apostolatus munere valeat, subvenire difficilibus istarum Dioecesium circumstantiis, ortasque inde Antistitum angustias minuere; eam ibidem statuit adhibendam et praesenti Instructione significandam tolerantiae prudentiaeque rationem, qua Apostolica Sedes mala illa patienter solet dissimulare, quae vel impediri omnino nequeunt, vel si impediantur, funestioribus etiam incommodis facilem aditum possunt patefacere.

Siquidem igitur in praedictis Dioecesibus quandoque fiat ut, conantibus licet contra per debitas suasiones hortationesque Sacris pastoribus, catholicus vir aut mulier in contrahendi mixti matrimonii citra necessarias cautiones sententia persistat, et aliunde res absque gravioris mali scandalique periculo in religionis perniciem interverti plane non possit: simulque in Ecclesiae utilitatem et commune bonum vergere posse agnoscatur, si hujuscemodi nuptiae, quantumvis illicitae ac vetitae, coram catholico parocho potius, quam coram ministro acatholico, ad quem Partes facile fortasse confugerent, celebrentur; tunc parochus catholicus aliusve sacerdos ejus vice fungens poterit iisdem nuptiis materiali tantum praesentia, excluso quovis ecclesiastico ritu, adesse, perinde ac si partes unice ageret meri testis, ut ajunt, qualificati, seu auctorisabilis; ita scilicet ut, utriusque conjugis audito consensu, deinceps pro suo officio actum valide gestum in matrimoniorum librum referre queat. His tamen in circumstantiis haud impari, immo impensiori etiam conatu et studio per praenunciatos Anstistites et Parochos adlaborandum erit, ut a catholica parte perversionis periculum, quoad fieri possit, amoveatur; ut prolis utriusque sexus educationi in religione catholica, quo meliori liceat modo, prospiciatur, atque ut conjux catholicae fidei adhaerens serio admoneatur de obligatione qua tenetur, curandi pro viribus acatholici conjugis conversionem, quod ad veniam patratorum criminum facilius a Deo obtinendam erit oportunissimum.

Ceterum Sanctissimus Dominus intime dolens, quod haec tolerantiae ratio erga ditionem catholicae fidei professione insignem fuerit ineunda, Antistites ipsos per viscera Jesu Christi, cujus personam in terris gerit, tota animi contentione obtestatur, ut id demum in tam gravi negotio agere studeant, quod, implorato Spiritus Sancti lumine, istiusmodi fini revera consuerint respondere; atque illud una simul satagant, ne tali tolerantiae ratione erga homines mixta connubia illicite contracturos contingat, ut in catholico populo extenuetur memoria Canonum ea matrimonia detestantium, et constantissimae curae qua Sancta Mater Ecclesia filios suos avertere studet ab illis in suarum animarum jactarum contrahendis. Quare eorundem Antistitum et Parochorum erit, in erudiendis sive privatim sive publice fidelibus, flagrantiori in posterum zelo doctrinam et leges ad ea connubia pertinentes commemorare, accuratamque illarum custodiam injungere. Quae quidem omnia ex spectata ipsorum religione, fide, et in B. Petri Cathedram reverentia Sanctitas Sua sibi certissime pollicetur. Datum Romae die 22. Maji Anno Domini 1841. A. Card. Lambruschini.

Sanctissimus Dominus Noster Gregorius divina providentia PP. XVI. attente respiciens ad graves causas expositas in literis ad Sanctitatem Suam nuperrime datis ab Archiepiscopo et Episcopis Galiciae Austriacae Regni, eorumque preeibus benigne annuens praesentem Instructionem ad memoratas etiam regiones extendit. Datum Romae die 16. Julii Anno Domini 1842. A. Card. Lambruschini.

Ex hac Pontifica Instructione intelliget quisquis, quod matrimonia Catholicos inter et Acatholicos benedici non possint, nisi praevie oportunae Cautiones praestitae fuerint, non modo, ut conjux Catholicus ab Acatholico perverti non posset, quin potius ille teneri se sciret adhunc pro viribus ab errore retrahendum, sed insuper ut proles utriusque sexus ex hisce conjugiis procreandae in Catholicae religionis Sanctitate omnino educentur; quod

tamen ejusmodi matrimonia etiam absque benedictione servatis nihilominus aliis de lege servandis, inita tanquam valida reputari, et proles exinde natae tanquam legitimae considerari debeant.

In casibus itaque evenientibus Curatus quilibet sequenti modo se gerat:

1. Ab utraque parte Catholica scilicet et Acatholica, reversales ab illis ipsis et a duobus testibus subscribendas postulabit, quo duntaxat pars Catholica plenam libertatem profitendi nativam Suam Catholicam Religionem, ejusque Actus publice et private exercendi habitura, imo quantum in viribus Ejus positum fuerit, omnem operam datura sit, ut pars altera ab errore revocetur, et ad amplectendam catholicam fidem traducatur, quod denique nasciturae proles utriusque sexus in Catholicae Religionis Sanctitate omnino educari debeant.

2. Hoc fine Curatus pari Catholicae instanter quidem et repetitis vicibus, circumspecte tamen et in omni patientia ac charitate pastorali, ob oculos ponet, quantopere in conscientia obligetur; salutem aeternam Suam et suarum futurarum prolium cordi habere; adeoque non tantum Sua ex parte fidei Catholicae constanter adhaerere, sed etiam ut proles Suae absque discrimine sexus in fide catholica instituantur, curare; quam grave autem coram Deo peccatum ejus esset, si aut semetipsam periculo perversionis objiceret, aut salutem spiritualem vel unius etiam sobolis suae aeterno periculo exponi pateretur. Hoc loco Curatus inter alia allegare poterit illud: Quid prodest homini, si lucretur mundum totum, et detrimentum animae Suae faciat. (Marci Cap. 8. v. 36.); cui Divino effato statim ulterior observatio subjungenda est, quod scilicet quilibet Parens non pro sua tantum anima, sed etiam pro animabus prolium suarum gravem rationem Judici aeterno quondam redditurus sit.

3. Si sponsi his non attentis requisitas Cautiones exhibere renuerint, Curatus firmiter quidem seclusa tamen omni acerbitate, et potius dolens nuntiabit eis, se contra Suam conscientiam neutiquam agere, adeoque vota eorum matrimonialia nullatenus benedicere posse.

4. Si dein partes proposito ineundi secum invicem connubium insistentes omnia alia ad hunc finem legibus praescripta documenta producerent, certumque fuerit matrimonio huic nullum aliud impedimentum obstare, Curatus bannas, prout leges poscunt promulgabit, et continuo videbit, utrum sponsi proposito suo ultro insistant.

5. Si dein Sponsi cum duobus testibus comparerent, et suam declarationem de ineundo secum matrimonio exponere vellent, Curatus declarationem hanc in sua parochiali residentia animo pacifico exaudiet, parti autem Catholicae etiam hac vice, quod passum ejus velut peccaminosum et tremendo Judicio Dei obnoxium nullatenus probare possit, firmiter profecto sed prout

jam dictum est, rescissa omni acerbitate et cum pastorali charitate significabit, tum Sponsorum Nomina, Statum et reliquas circumstantias libro Copulatorum inscribet, actum hunc non qua benedicens sed sequenti modo subscribet: Coram me, N.

6. Testimonia de hujusmodi Connubiis si postulata fuerint, sequenti forma extradenda sunt. „Infrascriptus fidem facio, N. N. et N. N. post trinas promulgationes die N. mense N. anno N. in praesentia Parochi N. et duorum testium N. et N. matrimonium inivisse."

7. Si sponsi mixti hujusmodi connubii in diversis parochiis degerent, adeoque testimonium de promulgatis bannis extradere necessarium esset, Curatus testimonium istud consueto modo conficiet, addere tamen tenetur, quod declaratio de educandis in Religione Catholica omnibus prolibus data, aut vero haud data sit, ne secus alter Curatus in dubio relinquatur, sed ut sciat, quid ei ulterius ad mentem praescriptorum agendum sit.

8. Proles ex hujusmodi mixtis connubiis natas, Curatus tanquam legitimi thori in libro natorum consignabit. Denique

9. cum in hujusmodi casibus nulla copulatio ritualis administretur, sed solummodo passiva Assistentia Curati interveniat, Curatus proinde nullam Copulationis taxam percipere potest.

Ex ipso jam Instructionis Pontificae tenore evidens est, de quam gravi re hic agatur, et quanta cum prudentia, moderamine ac pastorali circumspectione in hoc puncto quilibet Curatus Suo officio fungi teneatur. Evidens autem simul est, quantum curae et sollicitudinis Pastores animarum adhibere debeant, ut fideles Suos Spirituali regimini concreditos, statim a tenera eorum aetate in veritatibus fidei catholicae erudiant, et cordibus eorum amorem erga Catholicam Ecclesiam instillare satagant; ita enim fiet, ut non tam facile aliquis illorum se suosque per connubium cum Acatholicis periculo defectionis a vera Catholica Ecclesia objiciat; et quamvis etiam aliquem circumstantiae ad hujusmodi connubium impellerent, memor certe verae et salutiferae ab incunabulis haustae doctrinae, verae quoque et salutiferae Ecclesiae catholicae firmiter adhaerebit, neque se aut suos ab hac avelli sinet. — Curati itaque hoc meditentur, et se ubivis fideles Verbi Divini praedicatores exhibeant.

Officiis decanalibus comittimus, ut praesentis Intimationis exemplaria typis impressa cuilibet Curato respectivorum Decanatuum admanuent, ejusque observationem inculcent, utque insuper omni data occasione, praecipue autem tempore visitationum Suarum pervestigent, et Consistorio referant, utrum dictum exemplar in actis parochialibus reperiatur, et an Curatus eidem se conformare consueverit. Leopoli, die 31. Januarii 1843. Michael, Metropolita.

Примѣчаніе: Зо взгляду на перву точку наведеной инструкціи наводжу слѣдуючій законъ австрійскій: „Reverse

an Vorsteher oder Diener einer Kirche oder Religionsgenossenschaft oder an andere Personen über das Religionsbekenntniss, in welchem Kinder erzogen und unterrichtet werden sollen, sind wirkungslos". (Art. 1. des Gesetzes vom 25. Mai 1868. R. G. Bl. N. 49.)

§. 367.

IX. Супружества цивильни.

Въ тôмъ взглядѣ обовязуе нашихъ парохôвъ обохъ епархій слѣдуюче рѣшеніе власти церковнои:

„Спиридонъ Литвиновичъ, Божіею Милостію и Святѣйшаго Престола Апостольскаго Благодатію Митрополітъ Галицкій, Архіепископъ Львовскій, Епископъ Каменца Подольского, Его Святости Придворный Прелатъ и Престола Архіерейскаго Пристоятель, Его ц. к. Апостольскаго Величества дѣйствительный тайный Совѣтникъ, Св. Богословія Докторъ и пр., и Іосифъ Сембратовичъ, Божіею Милостію и Святѣйшаго Престола Апостольскаго Благодатію Архіепископъ Назіянзеньскій, Адміністраторъ Апостольскій Епархіи Перемышльскои гр. кат. обряда, Престола Его Святости Пристоятель, Св. Богословія Докторъ и пр. и пр., Честному Священьству мірскому и иноческому въ Епархіяхъ Нашихъ миръ и благословеніе ôтъ Господа! Опредѣленія, котріи въ новѣйше время въ обнародовленныхъ статскихъ законахъ о бракосочитаніяхъ або малженьствахъ содержатся, измѣняютъ дотеперѣшній поступокъ державы противо супружествамъ Католиковъ и не стоятъ бôльше въ такôмъ согласію, якое въ такъ важнôмъ дѣлѣ булобы весьма желательное; для того почитаемъ Мы за нашу довжнôсть, до Васъ, возлюбленніи о Христѣ Братія, пôднести нашъ голосъ, щобы Вашу совѣсть ôтъ возможныхъ заблужденій охоронити и Вамъ изложити, якъ Вы, яко члены Святои Церкви, въ сихъ обстоятельствахъ поступати маете. Подобно тому якъ на всѣхъ небезпечныхъ дорогахъ, такъ и тутъ да будетъ возгласъ Псальмопѣвца къ подателю всякого свѣтла вашимъ гасломъ: „Свѣтилникъ ногама моима законъ твой, и свѣтъ стезямъ моимъ" псал. CXVIII., 105. О сѣмъ высочайшôмъ, бо въ божественнôмъ законѣ поучае насъ въ предлежащôмъ вопросѣ наша любезнѣйшая матерь и учительница всякои мудрости, католическая Церковь; она учитъ насъ о Супружествѣ съ тою поодинокостію, котрая есть достовѣрнѣйшою признакою превосходства Св. Евангелія, съ тою короткостію, котрая для самого дитинячого ума есть понятная. Она говоритъ устами боговдохновенныхъ Отцѣвъ Святыхъ Тридентійского Собора, котрый своею величною и превосходительствомъ надъ всѣми законодательными собраніями міра

такъ превозноситься, якъ небо надъ земнымъ округомъ. — Церковь говоритъ (на 24. засѣданіи сего Собора) о супружествѣ и божественнôмъ законѣ его якъ слѣдуе: „Безпрерывное и нерозрѣшимое сочитаніе брака произнѣсъ, побужденіемъ святого Духа, праотецъ чоловѣческого рода сказуя: „се нынѣ кость отъ костей моихъ, и плоть отъ плоти моея . . Сего ради оставитъ человѣкъ отца своего и матерь, и прилѣпится къ женѣ своей: и будета „два въ плоть едину". (Быт. II. 25. Ефес. V. 30. 31.) „Що „однако тою звязію тôлько двое сочитаются и соединяются, „учитъ Христосъ Господь еще явнѣйше, коли ôнъ послѣдніи „слова яко Богомъ сказани повторительно, произнѣсъ: якоже „ктому нѣста два, но плоть едина" (Мат. XIX. 6.) и заразъ потôмъ такъ давно предъ тымъ Адамомъ изреченную „твердôсть такового сочитанія сими словами скрѣпивъ: „еже „убо Богъ сочета, человѣкъ да не разлучаетъ". (Мат. XIX. 6.). — „Но благодать, тую природную любовь усовер„шающу и нерозрѣшиму еднôсть укрѣпляющу и супругôвъ „освящающу, заслуживъ намъ самъ Христосъ, основатель и „совершитель всепочтенныхъ Таинъ, своею страстью, що „Св. Апостолъ Павелъ изявляе говорячи: Мужіе, любите „своя жены, якоже и Христосъ возлюби Церковь, и „себе предаде за ню (Ефес. V. 32.), скоро придавши: Тайна „сія велика есть; азъ же глаголю во Христа, и во Цер„ковь. (Ефес. V. 32). Понеже такимъ способомъ супружество „въ евангелскôмъ законѣ давніи бракосочитанія черезъ Хри„ста благодатью перевышаетъ: для того учили наши святіи „Отцы, Соборы и преданіе всеи Церкви всегда, що тоеже „справедливо межи Тайны нового завѣта причислено бути „имѣе."

Еслижъ супружество по неложному Божому изреченію черезъ Церковь есть одною изъ сѣмъ Таинъ або Сакраментôвъ нового Завѣта; тогда оно въ своѣмъ внутреннѣйшôмъ существѣ есть тôлько привязано до закона того, котрый ей въ своѣй безконечнôй любвѣ и милосердіи небесный дарь Тайны надѣляе: до закона Божего.

Тая Тайна — той Сакраментъ — нового завѣта не есть нѣщо такового, що по бракосочетанію самовольно и по обстоятельствамъ то ôтъ неи ôтнято, то до неи привязано бути може: бракосочитаніе правовѣрныхъ есть Тайною по воли и черезъ присоединяющуюся ей Христовою благодать уже сама въ собѣ такою, що внутръ Церкви соединеніе мужа и жены къ супружескимъ цѣлямъ есть або Сакраментомъ або жаднымъ супружествомъ. „Супружество", пише съ. Златоустый, „есть одною изъ чудеснѣйшихъ Таинствъ для собственного ему признака, що оно союзъ Христа съ Церквою представляе. Горе тому, кто сей союзъ до ручного до-

говора понижае." Если супружество, уже для того не есть единственнымъ договоромъ або контрактомъ — якъ тое днесь прозвати хотятъ, — понеже оно есть соединеніемъ душъ, ôтданіемъ всеи личности, но союзомъ, яковымъ оное уже Св. Отцы Церкви назвали, и котре къ своему скрѣпленію у самыхъ поганъ религійного посвященія требовало, то и христіяньске супружество, тымъ меньше може бути яко единственный договоръ уважано, когда ему Спаситель достоиньсто Тайны сообщивъ. Если кто скаже, що супружество не есть истинно и собственно одною изъ семи св. Таинъ евангельского закона, Христомъ Господомъ постановленною, но тôлько людьми изобрѣтенною и не сообщае такожь жадной благодати: anathema sit (да отлученъ будетъ), поучае Тридентійскій Соборъ (Sess. 24. can. I.). Опредѣлити условія, пôдъ котрыми Тайна совершается, позволительнымъ и достойнымъ способомъ принимается, есть явно дѣломъ Церкви, яко Христомъ постановленнои строительницѣ св. Таинъ Божіихъ.

По сему основному закону Католическои Церкви о супружествѣ, котрый ôтъ самого начала Христіяньства такъ на Западѣ якъ и на Востоцѣ въ общôмъ бувъ употребленію, може передъ Богомъ и совѣстью тôлько оное родовое сочитаніе истинное, дѣйствительное и законне супружество, тôлько оное Тайною, тôлько оное свойствами снабжено бути, якіи оно по Божôй воли довжно имѣти, котрое пôдъ условіями предписаными Церквою совершается. Держава не може родовому сочитанію очевидно жадного инного значенія надати, якъ лишь державное, то есть значеніе предъ своимъ судилищемъ. Най держава якое будь родовое сочитаніе зъ своеи стороны яко супружество уважае, яко супружество трактуе и державніи или гражданственніи права супружеству надѣляе: церковное значеніе, и що съ тымъ нераздѣльно соединяется, може ему тôлько Церковь сообщити и такоже тое тôлько тогда, коли сіе божественнымъ и церковнымъ законамъ отвѣтствуетъ, котрое для членôвъ Церкви при всѣхъ обстоятельствахъ одовжительнымъ остается. Подôбно, най держава тое или инное родовое сочитаніе за ничтожное объявитъ, или свое соизволеніе для розвода ôтъ стола и ложа удѣлитъ: приговоръ державы дѣйствуе тôлько предъ судилищемъ державы; норовственное управненіе для розлученія и розвода, управненіе предъ Богомъ и совѣстью, можетъ католикъ тôлько изъ приговора Церкви заимствовати, котрому судопроизводству по католическому удостовѣренію супружество въ силу божественного постановленія есть подчиненно. „Если кто скажетъ" такъ голоситъ рѣшеніе Тридентійского Собора (Sess. 24. can 12.) „супружескія дѣла непринадлежатъ до церковныхъ судій" anathema sit (да отлученъ будетъ).

Хотя мірское законодательство о супружествѣ, черезъ новѣйшій державный законъ измѣнилось, якъ оное въ 1855 съ святымъ Престоломъ соглашенное було, то однако тымъ касательно исповненія довжностей членами Церкви ничого не измѣнилось. Тіиже имѣютъ, яко граждане державы воздавая кесарева кесареви, державніи условія для бракосочетанія исповняти, своимъ союзамъ державніи или гражданьскіи права пріобрѣтати: но они довжны такоже теперь якъ предъ тымъ придержоватися Церкви и церковныхъ судôвъ, котріи при Нашыхъ Архіерейскихъ сѣдалищахъ неперерывно въ дѣйствію останутся, щобы разомъ божественному закону и совѣсти удовлетворити. Где однако при теперѣшнôмъ бôльше не существующôмъ согласію церковного и державного законодательства въ супружескихъ дѣлахъ держава соизволеніе къ бракосочитанію, къ розлученію или розводу издае, коли между тымъ Церковь тоеже не издала или ôтказати есть принуждена, имѣете Вы симъ ôтъ самои лишь мірскои власти изданнымъ уповномоченіемъ просто не пользоватися, но тôлько закона Церкви и приговора духовного настоятельства придержоватися. Кто иначе поступае, кто если его супружество по церковному закону важно есть, при тôмъ розлученіе или розвôдъ гласящимъ приговоромъ мірскихъ судій довольствуется; или кто, где по церковнымъ уставамъ важное супружество есть не возможнымъ, съ такъ званымъ цивильнымъ супружествомъ заспокоюется, котрое предъ Богомъ и совѣстію есть жаднымъ супружествомъ, той дѣлается участникомъ тяжкого грѣха. Мы предаемся однако утѣшительнôй надеждѣ, что межи нашимъ побожнымъ, Церквѣ вѣрно и искренно преданнымъ народомъ жадный подобный случай не збудется, и що всемилосерднѣйшій Богъ Насъ и Нашу возлюбленную паству ôтъ жалостнѣйшои конечности своею благодатью сохранитъ, дабы Мы на грѣшникôвъ сего рода, если бы въ своѣмъ грѣшнôмъ житію упорно перебувати хотѣли, судебный приговоръ божественного Спасителя произнести були принужденными: „аще же церковь преслушаетъ, буди тебѣ яко же язычникъ и мытарь" (Мат. XVIII., 17). Однакожь провидуемъ, якъ великіи трудности здѣлае Вамъ Возлюбленніи Братія введеніе новои уставы цивильнои о супружествѣ, сего ради поспѣшаемъ дати Вамъ приписы послѣ котрыхъ въ пастырскôмъ Вашôмъ урядованью поступовати маете, абысте ни совѣсти Вашои не нарушили ни безъ потребы не наражалися на непріятности.

1. Понеже въ сѣмъ ужаснôмъ времени блуды безкарно розсѣваются, легко слабіи въ вѣрѣ и обоятніи въ побожности навестися дадутъ, абы совѣсть свою обмерзили супружествомъ цивильнымъ. Абы сему злому — по елико возможно — запобѣгнути и умыслы люда Божого вчасно противо нему

убезпечити всѣмъ душпастырямъ въ Христѣ повелѣваемъ, абы всѣмъ возрастъ имущимъ въ проповѣдехъ и катихизаціяхъ кôлькократно до року науку Церкви святои о тайнѣ супружества точнѣйше выкладали а именно научали, що всѣ тіи, котрыи благодатью тайны супружества погордивши передъ урядомъ мірскимъ союзъ бракосочетаніемъ цивильнымъ прозваный заключаютъ, смертно грѣшатъ и карамъ церковнымъ пôдпадаютъ.

2. Усильно Вамъ поручаемъ, абысте испытъ предслюбный новобрачныхъ съ такою самою якъ доси точностію и прозорливостію предпринимали и прилѣжно доходили, чи имъ до супружества не препятствуе або якая перешкода канонная або якое запрещеніе церковное или цивильное. Въ перешкодахъ канонныхъ удаватися потреба — якъ доси — до Нашего Ординаріата о розрѣшенье или диспензу, а узыскавши Нашу диспензу, если перешкода канонная есть разомъ запрещенье или заказъ цивильный, удатися належитъ до власти мірскои о узысканье подôбнои диспензы. Новобрачнымъ, котрый церковное розрѣшеніе отримали, можетъ душпастырь помоществовати въ узысканію диспензы мірскои. Бо черезъ такую устороняется препятствіе возбраняющое имъ доступити правъ гражданьскихъ такъ вельми для нихъ важныхъ. Що до препятствія ôтъ сродства и повиноватства въ чистôмъ другôмъ степени, або мѣшанôмъ съ третимъ, ôтъ повиноватства „ex copula illicita“ и ôтъ препятствія зовимого; „justitia publicae honestatis“ просити будемъ Св. Апостольского Престола о надѣленіе Насъ пространнѣйшою властію розрѣшанія.

3. Понеже новый уставъ цивильный малженьскій повертающій назадъ до давныхъ приписôвъ книги права гражданьского (bürgerliches Gesetzbuch) пять заказôвъ цивильныхъ, се есть: 1. Малолѣтнôсть; 2. станъ войсковый; 3. осудженіе на тяжкую вязницю або на смерть; 4. участіе въ причинѣ розвода; 5. залишеніе голосити приңаймнѣй одную заповѣдь — за перешкоды до заключенія важного супружества оголошае: повелѣваемъ Вамъ, абысте никого, комубы одинъ изъ тыхъ заказôвъ цивильныхъ препятствовавъ безъ узысканія диспензы ôтъ власти мірскои до слюбôвъ малженьскихъ не припускали; бо хотяй супружество противъ тымъ заказамъ цивильнымъ заключенное важнымъ бы було передъ лицемъ Бога и Церкви, то однакожь не потягающи за собою слѣдствій гражданьскихъ и правъ гражданьскихъ супружества, великій нанесло бы сторонамъ вредъ, за котрый не малую стягнулибысте на себе отвѣчательнôсть передъ властію мірскою и передъ Нами.

4. Понеже помянутый уставъ гражданьскій о супружествѣ совершенное залишеніе оголошенія заповѣдей яко перешкоду до важного бракосочетанія поставляетъ, що послѣ правъ канноныхъ важности супружества въ правдѣ не препятствуетъ, но тоежь творитъ неправнымъ: симъ посланьемъ Нашимъ всѣхъ Ч. Ч. Парохôвъ, Капелянôвъ и Завѣдателей тыхже по за округомъ градôвъ Львова и Перемышля уповномочняемъ абы въ наглыхъ случаяхъ, когда не ма времени удатися до насъ о диспензу, по узысканію диспензы ôтъ власти мірскои, именемъ Нашимъ „auctoritate Ordinarii delegata“ подôбную диспензу удѣляти могли.

Если диспензу ôтъ двохъ заповѣдей получено, слюбъ или бракосочетаніе не скорше якъ по теченію 48 часôвъ наступити мае, бо иначе заповѣдь булабы безмысльна, если бы неоставлено времени увѣдати о заходящôмъ якôмъ препятствію.

Въ случай близкои смерти Ч. Ч. парохôвъ, Капелянôвъ и Завѣдателей по за округомъ градôвъ Львова и Перемышля уповажняемъ, абы такожь именемъ Нашимъ ôтъ всѣхъ трёхъ заповѣдей диспензовати могли, однакожь передъ всѣмъ потрѣбно есть позыскати диспензу власти мірскои ôтъ трехъ заповѣдей, а по сему потрѣбно есть воспріяти ôтъ обоихъ сторонъ присягу, яко имъ о жаднôмъ препятствѣ не вѣдомо есть, котрое бы противъ стояло важности ихъ супружества.

5. Супружество есть тайна нового завѣта и весьма важніи обязанности за собою потягае. Кто до него приступае, знати довженъ основніи правды Вѣры Святои католическои и обязанности якіи бере на себе. О сѣмъ душпастырь въ время предслюбного испыта, особенно лиць нисшого сословія, увѣритися довженъ. Если не маютъ потрѣбкыхъ вѣдомостей, довженъ есть душпастырь или самъ или сотрудникъ его обучити невѣжихъ. Однакожь находятся между простымъ народомъ поодинокіи лиця такъ тупого понятія, що мало не возможно есть научити ихъ чогось бôльше надъ тое, чого изучилися передъ першимъ исповѣданіемъ грѣхôвъ. Еслижь умѣютъ основныи правды католическіи, а мимо кôлькодневного поученія передъ бракосочетаньемъ чогось бôльше научитися не возмагаютъ, належитъ симъ довольствоватися и до бракосочетанія ихъ приступити. Где пастырь въ Церквѣ и въ школѣ прилѣжно катихисма обучае и съ ревностью доброго пастыря наблюдае, абы дѣти и младенцѣ на науку духовну до Церкви учащали, тамъ не буде грубого невѣжества въ рѣчахъ религійныхъ.

6. Святый Соборъ Тридентійскій (Sess. XXIV., Cap. I. de matr.) всѣхъ новобрачныхъ упоминае, абы передъ слюбомъ сповѣдалися грѣхôвъ своихъ и найсвятѣйшое Тѣло и Кровь Господню побожно воспріяли. Сего ôтъ всѣхъ новобрачныхъ безъ розличія стана вымагати потреба. Если однако лице лучшого воспытанья увѣряе, яко где индѣ сповѣдалося, належитъ дати тому вѣру и не жадати ôтъ него посвѣдченія ôтправленнои сповѣди; кто готовъ есть при такъ высо-

чайшôмъ дѣйствію поповнити ложь, той постараєтся такожь о ложное посвѣдченье.

7. Если власть мірская супругôвъ, котріи до неи розлученье ôтъ стола и ложа удаватися будутъ, до душпастыря въ тôй цѣли ôтошле, абы ихъ послѣ звода законôвъ гражданьскихъ трикратно до згоды и поєднанія упоминавъ: обязанностію его есть передъ всѣмъ припомнути имъ торжественную присягу передъ лицемъ Бога и Церкви здѣланную, котрою слюбовали собѣ доховати взаимную любовь, вѣрнôсть и сожитіе супружеское даже до смерти; такожь старатися буде розяренніи умыслы ихъ усмирити, колотню залагодити, и заумерлую любовь супружескую возбудити. Свѣдѣтельства на даное имъ упомненіе выдавати онымъ не мае, бо таковымъ признавъ бы власти мірскôй судъ о обязанности совѣсти взглядомъ супружескои общности или сполечности, котрый власти мірскôй не принадлежитъ. Если священикови не удастся примирити ихъ въ раздорѣ, тогда есть его обязанностію припомнути имъ, що узыскавши вырокъ свѣтскій о розлученію, довжни суть тую справу предложити судови Нашому супружескому, абы по розсудженію тогожъ могли въ спокôйнôй совѣсти въ розлученію ôтъ стола и ложа проживати.

8. Всѣ, що живутъ въ такъ зовимôмъ супружествѣ цивилнôмъ суть явно-грѣшниками и всенароднои соблазни подателями, и за такихъ въ Церкви Божôй уважанныи бути маютъ. Если бы про тое приходили до святои сповѣди не могутъ борше доступити священического розрѣшенія донелѣже не освѣдчатъ свою готовôсть або залишити неправедный союзъ, або заключити супружество по законамъ церковнымъ. Если бы же и по таковôй сповѣди не дотримали слова, то въ сповѣдяхъ наступуючихъ такъ довго розрѣшенія доступити не могутъ якъ довго не исповнятъ обѣта на первôй сповѣди даного, на котрый безчестный свôй союзъ пôзнали и каялися о нѣмъ. Для явности грѣха, котрого залишити не хотятъ, по приписамъ обрядовымъ о причащенію, не могутъ бути припущенными до Святого Причастія.

Подôбнѣ по приписамъ обрядовымъ взглядомъ воспріемникôвъ или кумôвъ, не могутъ припущенными бути за кумôвъ при Крещенію и въ обще содѣйствовати въ чинахъ церковныхъ, при котрыхъ честныи и побожныи прихожаны употреблятися звыкли; однакожь не належитъ возбраняти имъ присутствія при подôбныхъ дѣйствіяхъ церковныхъ.

Еслибы на ложи смертельнôмъ щиро каялися о грѣсѣ своѣмъ и не тôлько отцу духовному прирекли, яко повернувши до здоровя або прежній союзъ грѣшный залишатъ, або по закону Божому вѣнчаются, но зверхъ сего еслибы за всенародную соблазнь житіемъ своимъ надѣланную въ притомности

двохъ свѣдкôвъ весь народъ христіяньскій перепросили: маютъ бути розрѣшени и еслибы въ тôй болѣзни скончалися, по христіяньски похоронити ихъ належитъ. Но еслибы — хрань Боже — ни на самôмъ ложи смертнôмъ сихъ условій доповнити не восхотѣли и безъ покаянія изъ сего свѣта зôйшли, то имъ яко явнымъ и окаяннымъ грѣшникамъ погребенія христіяньского запретити належитъ; однакожь на кладбищи христіяньскôмъ погребати ихъ позваляемъ.

Любовь христіаньская повелѣвае и благоразуміе пастырское совѣтуе съ таковыми, що въ звязи цивильного бракосочетанія проживаютъ, съ всякою лагôдностію, милостію и благожелательностію собѣ поступати, подôбно якъ съ прочими явно грѣшниками, дабы милостію христіаньскою привлеченіи по благодати Божôй скорѣйше до пôзнанія своего заблудженія и беззаконія и до обращенія къ Богу прійти возмогли.

9. Матерямъ, котріи изъ цивильного супружества породили, не годится давати вывода или благословенія церковного.

10. Крещеніе дѣтей въ цивильнôмъ малженьствѣ рожденыхъ такъ мае бути до метрикъ крещенія вписанное, абы въ рубрицѣ ложа — thori — ино штрихъ или черту (—) положити, а въ рубрицѣ родителей на конци по записанію имени матери додати: „parentes in matrimonio civili vivunt“.

При выдаванью метрикъ крещенія для такихъ дѣтей належитъ абы вѣрно и дословно выписати рубрики съ книги метрикальнои, або если метрика выдана буде въ формѣ свѣдоцтва урядового, написати: „filium parentum in matrimonio civili viventium N. N. et N. N.“

Сынъ изъ таковогo супружества рожденный не може бути рукоположенъ въ священьство безъ розрѣшенія ôтъ Святѣйшого Престола Апостольского.

Подобнѣ и въ книзѣ умерлихъ належитъ записовати всѣхъ въ цивильнôмъ супружествѣ проживших безъ додатку слôвъ: „maritus et uxor“ токмо выразивши имя и прозвиско таковогo покôйника, записати н. пр. „Basilius A. agricola, vixit in matrimonio civili cum Maria B. — Maria B. vixit in matrimonio civili cum agricola Basilio A.“

11. Исповнительное роспоряджение къ супружескому закону ôтъ 3. Липця с. г. предписуе, що душпастырь въ переданный собѣ державною властію для веденія списъ супружествъ (Eheregister), передъ мірскимъ урядомъ заключени бракосочетанія, яко такіи по текущому числу вписати мае.

Тое вписанье въ метрику вѣнчанныхъ имѣется теперь по слѣдующôй формѣ дѣяти:

Якъ часто ôтъ надлежащого уряда къ душпастырю донесеніе о заключенôмъ цивильнôмъ супружествѣ прійде имѣе

душпастырь полученіе тогоже въ книзѣ вѣнчанныхъ слѣдующимъ способомъ примѣтити:

„На (день мѣсяця) ôтъ ц. к. политического (комунального) уряда N. . . . пришло слѣдующе урядовое свидѣтельство, изъ котрого явствуетъ, що ниже наименованныя лиця союзъ заключили, котрый гражданьскіи права супружества за собою веде.“

Послѣ сего имѣе словное содержанье присланного свидѣтельства помѣщено бути.

Наконець распоряджаемъ, щобы приходское духовеньство о сихъ случаяхъ, где имѣлобы до цивильного супружества пріити, особенный списъ вело, въ котрôмъ изявлялибысь поводы, для котрыхъ церковное вѣнчаніе послѣдовати не могло.

То суть приписы, котры Мы Вамъ возлюбленныи Братья для вашого руководства и строжайшого наблюданія настоящимъ посланіемъ препоручаемъ; тіиже суть въ повнôмъ согласію съ изданными въ тôмъ взглядѣ приказами и наставленіями прочихъ Преосвященыхъ Святителей сеи церковнои области, дабы къ утѣшенію для католического міра явнымъ було, що межи католиками всѣхъ трехъ обрядôвъ такоже въ тôмъ весьма важнôмъ вопросѣ оное правило католического житія обладае, котрое Св. Апостолъ Павелъ (I. Кор. I. 10.) проницательными словами препоручае: „Молю же вы, братіе именемъ Господа нашего Iисуса Христа да тожде глаголете вси, и да не будутъ въ васъ распри, да будете же утверждени въ томже разумѣніи и въ тойже мысли“.

Такимъ образомъ придержуючися въ супружескихъ дѣлахъ божественного закона и Церкви его, будете новіи законы державы исповняти, котріи въ супружествѣ нѣкотрое допускаютъ, но отнюдъ не приказуютъ, памятаючи на упомненіе Апостола міра. „Вся ми лѣтъ суть, но не вся на ползу: вся ми лѣтъ суть, но не азъ обладанъ буду отъ чего.“ (I. Кор. VI. 12.)

Братья, въ соединенію состоитъ сила, въ согласованію лежитъ побѣда католическои правды; тая сила и тая побѣда принесе жестово притѣсненнôй Церквѣ той миръ, якого свѣтъ дати не можетъ, но Господь Богъ намъ подасть если мы Его о то просимъ. Тое мы въ сихъ для насъ достопамятныхъ дняхъ дѣлати хочемъ, въ котрыхъ совершаючи со всѣмъ Нашимъ побожнымъ народомъ праздникъ священомученика Iосафата и память его славного причтенія къ лику Святыхъ Святѣйшимъ Отцемъ Папою Піемъ IX., со всею душею и со всею нашою мыслію воспоемъ праздничную пѣснь нашой Церкви:

„Въ незаходящій облакъ неизреченнаго свѣта возшедъ разумно, священномученикъ и пастырь, навыче неизглаголанныя тайны Хрисговы: яко мученикъ бо просвѣщаемъ и яко пастырь тайно научаемъ, тѣмъ и сугубыми вѣнцы отъ вышнія славы увязеся и нынѣ молися, даровати церквамъ соединеніе и миръ, и душамъ нашимъ велію милость.“ Издано въ день праздника честного и славного Пророка, Предтечи и Крестителя Iоанна 1868. года. Спиридонъ в. р., Митрополитъ. Iосифъ Сембратовичъ в. р., Архіепископъ Назіанзеньскій, Адміністраторъ Апостольскій Епархіи Перемышльскои греч.-рускои.

§. 368.

X. Метрика вѣнчаныхъ.

„Душпастырь до благословенія супружества уповаженый, обовязанъ совершене заключенье супружества съ всѣми обстоятельствами до доказа потрѣбными або полезными въ книзѣ вѣнчаныхъ своеи парохіи власноручно записати. Треба одже выразно записати: имя и назвиско, вѣкъ, вѣроисповѣданіе, мешканье и станъ женихôвъ, такожь чи вже були передше бракосочетани чи нѣ; дальше имя, вѣроисповѣданіе и станъ ихъ родичей и свѣдкôвъ, день, коли, и священикъ, при котрôмъ вѣнчаніе сталося. Если показалися яки перепоны, то довженъ остати наведеный спосôбъ, якимъ остали усунени.“ *)

Точнѣйши приписы подае право церковне, тутъ примѣчаеся тôлько слѣдуюче:

1. Треба записати день, мѣсяць и рôкъ вѣнчанія, и то найлучше буквами.

2. Ведля поодинокихъ рубрикъ имя и назвиско, мѣстце родженья, вѣроисповѣданіе, вѣкъ, мешканье, станъ женихôвъ съ примѣчаніемъ, чи они суть безбрачни чи вдовцѣ. — Если невѣста есть вдова, треба до метрики записати найперше имя ей усопшого мужа, ажь по тôмъ ей фамилійне назвиско, н. пр. Анна вдова по бл. п. Iоаннѣ Пôдбережнôмъ, донька законна Iосифа Верхняка и Анны родженои Курпякъ. — Дальше имя и назвиско, вѣроисповѣданіе и станъ родичей жениха и невѣсты, съ додаткомъ, чи они жіютъ чи померли; наконецъ имя и назвиско свѣдкôвъ, котри сами маютъ пôдписатися, а если суть неписьменни, потвердити свôй пôдписъ знакомъ креста. Если свѣдокъ невыразно пôдпишеся, треба заразъ додати: то значитъ Н. Н.

*) Anweisung für die geistl. Ger. §. 76. Подôбно и §. 80. allg. bürg Gesetzbuch.

Въ примѣчанію наводятся грамоты, котри женихи принесли.

4. Пôдписуеся священикъ благословившій супружество, и то если не есть власный парохъ съ выразнымъ додаткомъ: „За соизволеніемъ пароха . . .“

5. О записанью супружества по за предѣлами парохіи, до котрои женихи належатъ, приписуе право державне §. 81: „Если супружество мае заключитися на третôмъ мѣстци, до котрого парохіи ани женихъ ани невѣста не належитъ, то обовязанъ порядочный душпастырь и въ грамотѣ, котрою другого священика своимъ заступникомъ именуе, тое обстоятельство съ выраженьемъ мѣстця где, и священика, передъ котрымъ супружество мае бути заключене и въ книзѣ вѣнчаныхъ своеи парохіи записати.“ §.82: „Душпастырь мѣстця, где супружество заключаеся, довженъ заключенье того супружества въ книзѣ вѣнчаныхъ своеи парохіи съ примѣчаніемъ, ôтъ котрого пароха заступникомъ именованый оставъ, такожь записати и о заключеню того супружества пароху, ôтъ котрого оставъ уповажненый, въ протягу осьми дней донести. (Обща кн. Зак. гр.)

6. **Если австрійскій пôдданый за границею оженится** и повернувши до ôтчины желае, щобы его супружество въ метрику остало затягнене, довженъ удатися до Епископа, котрый потрѣбне споводуе.

Въ прочôмъ тычатся многи приписы о метрикахъ крещеныхъ и метрикъ вѣнчаныхъ.

II. ГЛАВА.

Церковни Освященія и Благословенія (Сакраменталія).

§. 369.

Понятіе и значенье.

Освящанія и благословенія суть священодѣйствія, котри Церковь для внѣшного богопочитанья и спасенія душъ постановила. Они суть въ певнôмъ змислѣ приготовленьемъ до св. Таинъ. Въ св. Тайнахъ удѣляеся чоловѣкови благодать оправдаюча; но чоловѣкъ довженъ съ благодатію содѣлати; и въ тôмъ приходитъ му Церковь въ помочь освященіями и благословеніями; для того освященія и благословенія можна назвати приготовленьемъ до Таинъ, бо они або ôтдаляютъ яку перепону, якъ вода свячена призначена противъ нападôвъ діавольскихъ, — або роблятъ якусь способнôсть до справованья або принятія св. Таинъ, якъ н. пр. престолъ и чаша освячаеся зъ почтенія до св. Т. Евхаристіи.

Св. Тайны удѣляютъ чоловѣкови ласку ôткупленья въ найважнѣйшихъ хвиляхъ житья. Но кромѣ тыхъ хвиль суть еще многи инни, въ котрыхъ чоловѣкъ божои ласки и помочи потребуе; а тая ласка удѣляеся намъ посредствомъ церков. освященій. Не лише чоловѣкъ однакожь, но такожь и безумне сотворенье довжно удѣлъ брати въ ôткупленю, бо всяке сотворенье стогнае пôдъ тягаромъ клятвы упавшои на свѣтъ зъ причины грѣха первородного. Для того освящае и благословится не лише людей, но такожь и инни рѣчи неживотни.

Освященія суть въ прочôмъ въ певнôмъ змыслѣ божого постановленья, бо Христосъ самъ благословивъ жіючіи и неживотни сотворенья, якъ многи мѣстця Евангелія свѣдчатъ; а то само робили Апостолы, и по ихъ примѣру по всѣ вѣки Церковь.

Початокъ освященій походитъ одже ôтъ Христа, но Церковь постановила обряды и молитвы, якъ тіижь ôтбуватися маютъ.

Черезъ освященія одже получаемъ ласку Божу, но цѣлкомъ инакше, якъ черезъ св. Тайны; Тайны бо дѣйствуютъ „силою дѣла совершеного“ (ex opere operato), освященія же „способомъ ходатайства зо взгляду на молитвы и заслуги Церкви“; въ освященіяхъ дѣлае сила благословенія и молитвъ Церкви. Черезъ освященія показуе Церковь найбôльшу материньску старанность о свои дѣти; благословеніе Церкви пріймае чоловѣка на сей свѣтъ, благословеніе товаришитъ ему на всѣхъ крокахъ, благословеніе Церкви веде въ подорожь до вѣчности; словомъ всюди почивае надъ христіяниномъ благословляюча рука Церкви.

Число освященій церковныхъ не есть ограничене; бо Церковь получила ôтъ Христа тôлько въ загалѣ приказъ благословити, а поодиноки хвилѣ, въ котри то дѣятися мае, означае еи мудрôсть и любовь.

Були однакожь учителѣ, котри хотѣли число освященій ограничити, такъ ведля одныхъ мало бы бути 7 освященій: знакъ креста, свячена вода, имя Іисусъ, хлѣбъ свяченый, олѣй свяченый, ексорцизмъ и благословенія; ведля инныхъ бôльше або меньше. Но першій поглядъ показуе, що такій подѣлъ освященій церковныхъ не есть вычерпуючій. Поминаючи инни подѣлы наводжу (поданый черезъ Ambergera Bd. III. 1044), котрый здаеся найотвѣтнѣйшій бути. Ведля того дѣлятся освященія зо взгляду на свою задачу и силу на **три ôтдѣлы**: А) Тіи, що освободжаютъ ôтъ власти и влѣянія злого духа и грѣха, т. е. **ексорцизмы**; В) котри удѣляютъ дочасне и вѣчне благословеніе, а то суть **благословенія**; Г) котри якесь лице або предметъ на службу божу призначаютъ, т. е. **освященія**. — Всѣ освященія и благословенія

зновъ суть двояки, або таки, що правильно повторяются, якъ суть обряды при Літургіи, св. Тайнахъ и пр.; або таки, котри тôлько при особлившихъ случайностяхъ удѣляются. Тутъ буде лише о послѣдныхъ бесѣда.

§. 370.

Кто удѣляе и кто пріймае освященія и благословенія.

1. Служитель освященій и благословеній есть Священикъ и Епископъ. — Кождый священикъ мае власть предпринимати ексорцизмы и благословенія; освященія же належатъ въ загалѣ до Епископа; тôлько таки освященія, котри не суть получени съ помазаньемъ св. Миромъ, може такожь и священикъ предпринимати, прочи же тôлько тогди, коли къ тому остане ôтъ Епископа уповажненый.

Для удержанья порядку церковного приказано дальше, що тôлько власный душпастырь мае право благословенія и освященія въ своѣй парохіи предпринимати, инный священикъ тôлько за его выразнымъ позволеньемъ. Такъ н. пр. до правъ парохіяльныхъ належитъ благословеніе жены родившои, водосвятіе, благословеніе домôвъ, благословеніе плодôвъ земныхъ, похороны и инни подôбни дѣла. Гдекотри же благословенія може кождый священикъ позволено предпринимати; но всегда, если кто завозваный есть въ тôмъ взглядѣ до чужои парохіи, повиненъ съ дотычнымъ парохомъ въ передъ порозумѣтися. Коли же до его Церкви прійдутъ чужи люде съ прошеніемъ о яке благословеніе, то може тоежь предприняти, если оно до правъ парохіяльныхъ не належитъ. Но всегда треба собѣ розумно поступовати, щобы не выставитися на непріемности, и не дати причину до непріязни; для того найлѣпше всегда, если возможно, порозумѣтися съ дотычнымъ парохомъ.

Понеже ласка благословеній много зависитъ ôтъ служителя и пріймаючого, для того повиненъ служитель удѣляти благословенія: *а)* Съ чистымъ серцемъ, бо хотяй и нечисти руки могутъ важно освятити и благословити, то однакожь не излѣе Богъ такъ богати струи ласкъ посредствомъ нихъ, якъ посредствомъ рукъ побожного служителя; *в)* съ живою вѣрою, въ силу ласки божои, не механично; *г)* съ побожностію, шобы священикъ самъ чувъ тое, о що Бога проситъ; *д)* съ упованіемъ на ласку божу, и *е)* съ смиренностью, будучи переконаный, що не его заслуги, но сила божа може дотычне благословеніе удѣлити.

2. Предметомъ благословеній церковныхъ суть предметы и рѣчи, котри по воли Церкви благословени або освящени бути могутъ. Пріймаючими же благословенія суть властиво лише люде, бо благословеніе всякихъ рѣчей

дѣеся такожь тôлько въ користь чоловѣка. Чоловѣкъ хотячій приняти благословеніе церковне, довженъ бути членомъ Церкви, для того не вôльно удѣляти тіи благословенія людямъ до Церкви не належачимъ, хиба такимъ, котри хотятъ навернутися и вѣрятъ въ силу благословеній церковныхъ.

Но пріймаючій церк. благословенія повиненъ бути належито расположеный; для того: *а)* сильно вѣрити въ Христа и его св. Церковь, мѣра бо его вѣры есть мѣрою ласки божои сплываючои на него черезъ таке благословеніе; *в)* щиро желати ласки божои доступити; *г)* пôддатися воли божôй; *д)* находитися въ станѣ ласки освящаючои, бо тая ласка не удѣляеся посредствомъ благословеній; кто про тое въ тяжкôмъ грѣсѣ находится, повиненъ хоть щиро каятися.

§. 371.

А) *Ексорцизмы.*

Черезъ грѣхъ первородный позыскавъ Сатана влѣяніе на людей и на природу, якъ догматично рѣшила Церковь. Христосъ смертію своею побѣдивъ власть Сатаны, однакожь тымъ не освободивъ чоловѣка ôтъ борбы съ діяволомъ, лише улегшивъ тую борбу и запевнивъ чоловѣка, що если сэвѣстно боротися буде, певно побѣду осягне. Може одже діаволъ чи то безпосередно, чи посередно шкодити чоловѣкови на души и на тѣлѣ, и може зъ допуста божого цѣлого чоловѣка опановати, що Письмо св. и Преданіе несомнѣнными свѣдоцтвами доказуе.

Силѣ и влѣянію Сатаны противоставляе Церковь ексорцизмы, котрыми освободжае не лише чоловѣка, но такожь и инни рѣчи до богослуженья або потребы людей призначени зъ его влѣянія. Ексорцизмы суть одже заклинанья злого духа, щобы ôнъ опуставъ чоловѣка або якій инный предметъ, и не важився намъ на души або на тѣлѣ шкодити. Ексорцизмы употребляются надъ людьми и надъ неживотными рѣчами, и суть або получени съ благословеніями и освященіями, або нѣ. Що ексорцизмы маютъ дѣйстно силу противъ злого духа, показуе приказъ Спасителя ученикамъ даный, щобы „о имени его бѣсы изгоняли“ (Лук. 10., 17., 18.), и потверджаютъ многи свѣдоцтва исторіи христіяньскои. — Въ першихъ вѣкахъ христіяньства предпринимали ексорцизмы не лише священики, но такожь и міряне; пôзнѣйше постановила Церковь чинъ ексорцистôвъ, теперь же пристоитъ право ексорцизмъ предпринимати исключно пресвитерамъ, котри въ гдеякихъ важнѣйшихъ выпадкахъ до того потребуютъ позволенья Епископа.

Сила и дѣйствіе екзорцизмôвъ залежитъ ôтъ служителя и ôтъ пріймаючого, для того повинни всѣ участвуючи особы къ тому належито приготовитися. Найважнѣйшій екзорцизмъ есть надъ человѣкомъ опанованымъ ôтъ злого духа. Якъ собѣ въ тôмъ случаю поступати и обрядъ, котрый цѣлкомъ точно заховати треба, приписано въ Требнику л. 158.

Кромѣ того суть еще инни екзорцизмы получени съ благословеніями або освященіями церковными, котрыхъ обрядъ при дотычныхъ освященіяхъ есть опредѣленъ. Тіи екзорцизмы попереджаютъ властиви освященія по тôй причинѣ, що Церковъ уважаючи ведля науки св. Павла, що и неживотна природа стогнае пôдъ клятвою грѣха первородного, хоче найперше освободити освящаемый предметъ ôтъ влѣянія злого духа, доки му свое благословеніе удѣлитъ.

§. 372.

В) *Благословенія церковни.*

Черезъ екзорцизмы освободжаеся природа ôтъ влѣянія злого духа, черезъ благословеніе же бере участь въ ôткупленью, освячаеся. Доки грѣхъ не запановавъ на земли, стояла цѣла природа въ найкраснôй гармоніи съ своимъ сотворителемъ. Грѣхъ розôрвавъ тую звязь, а благословенія церковни привертаютъ еи на ново. Благословенія церковни привертаютъ человѣкови панованье надъ природою, котре ôнъ черезъ грѣхъ стративъ. Благословенія церковни удѣляе Епископъ або Священикъ або для осягненья певныхъ ôтъ Церкви опредѣленыхъ дѣйствѣй, або въ загалѣ.

1. Загальни благословенія Епископски и священически маютъ тымъ бôльшу силу, чимъ достойнѣйшій есть той, кто ихъ удѣляе и ôтбирае. — Священикъ удѣляе благословеніе торжественно при богослуженіяхъ по приписамъ літургичнымъ, и приватно при особлившихъ случайностяхъ, коли того обстоятельства и потребы вѣрныхъ вымагаютъ.

Епископъ благословитъ торжественно не тôлько при богослуженіяхъ, но также и при особлившихъ обстоятельствахъ такъ весь нарôдъ, якъ и подиноки лиця. Однакожь тое право мае лише въ своѣй Епархіи. Найвысшу силу и повноту мае благословеніе Папы, котре ôнъ яко Первосвященикъ всѣмъ краямъ и народамъ удѣляе, котре благословеніе съ ôтпустомъ совершеннымъ есть получене. Благословеніе Святѣйшого Отца звыкло удѣлятися четверакимъ способомъ: *а)* Патріархамъ, Примасамъ, Архіепископамъ и Епископамъ удѣляеся на ихъ прошеніе (Clem. XIII. Inexhaustum, 5. Sept. 1762) власть въ два велики Праздники (Пасху и инный Праздникъ) удѣляти зôбраному въ Церкви народу апостольске благословеніе получене съ повнымъ ôтпустомъ. Для полученья ôтпуста съ такимъ благословеніемъ полученого потрѣбна сповѣдь и причастіе, притомнôсть въ Церкви пôдчасъ благословенія, молитва за Папу, Епископа и Церковъ.

***в)* Тую саму власть получаютъ часомъ въ латиньскôй Церкви монахи.**

***г)* Тожь само дѣеся, коли якій край або нарôдъ освободжаеся ôтъ кары запрещенія (interdictum).**

***д)* Въ кôнци удѣляе Папа апостольске благословеніе поодинокимъ лицямъ въ хвили смерти и въ инни часы.**

Великои ваги есть также благословеніе сватѣйшими Тайнами, котре при торжественныхъ богослуженіяхъ звыкло удѣлятися. Дѣеся то пôдчасъ такъ званыхъ супликацій, котри хотяй не походятъ зъ греческого обряда, у народа однакожь маютъ велике значенье, и бôльше якъ що инного до побожности го взрушаютъ, для того заслугуютъ на старанне захованье.

Особлившій родъ благословенія священического есть окропленіе священою водою по совершеннôй Літургіи, при чôмъ священикъ мовитъ слова псаломника: „Окропиши мя иссопомъ, и очищуся; омыеши мя, и паче снѣга обѣлюся". Есть то красный звычай, котрый не повиненъ залишатися.

2. Особенни благословенія церковни суть розличного рода; они роздѣляются на І. благословенія людей, ІІ. благословенія инныхъ предметôвъ.

І. Людей благословитъ Церковъ при безкровнôй жертвѣ, при св. Тайнахъ и во всѣхъ обстоятельствахъ, въ котрыхъ они особлившои помочи божои потребуютъ. Въ требнику епархіальнôмъ находятся слѣдуючи благословенія людей.

***α)* „Чинъ воведенія въ Церковъ жены по рожденіи" (к. 21.). Се благословеніе не есть выразно приписане, есть однакожь побожный и похвальный звычай походячій зъ першихъ вѣкôвъ христіяньства, опираючійся на примѣрѣ Пречистои Дѣвы Маріи, котра послушна закону прійшла до храма, щобы Богу жертву закономъ Мойсеовымъ приписану принести. Мати родивша приходитъ до Церкви, щобъ подяковати Богу, що породила человѣка призначеного для неба, — обѣцяти Богу, що его по христіяньски буде выховувати, — просити Бога о ласку для дитины, — жертвовати ю Богу; — а Церковъ пріймае тую жертву и подяку, и благословитъ ю.**

***β)* „Чинъ воведенія невѣсты въ Церковъ по брацѣ" (к. 44.), котрымъ удѣляеся невѣстѣ новобрачнôй благословеніе, щобы Богъ удѣливъ ѣй ласку потрѣбну до совѣстного выповнанья всѣхъ обовязкôвъ житья супружеского.**

γ) „Чинъ благословенія супружеству чадъ неимущему“ (к. 212.), котрымъ Церковь пригадуючи приказъ божій о розмноженью рода людского призывае Бога, щобы удѣливъ дотычному супружеству законне потомство.

δ) „Чинъ благословенія путешествующихъ“ (к. 204.). Коли кто выбираеся на яке святе мѣстце або въ далеку подорожь, тогди повиненъ по воли Церкви прійти до Храма, покрѣпитися св. Тайнами, а Церковь удѣляе ему отвѣтными молитвами свое благословеніе. Зъ того видко, якъ велику вагу Церковь кладе на походы богомольни. Наведеный Чинъ може священикъ ôтправити, коли вѣрни его громады выбираются на ôтпустъ.

ε) „Чинъ благословенія воиновъ на брань грядущихъ“ (к. 208.), котрый совершаеся надъ воинами выбираючимися до битвы.

ζ) „Чинъ погребенія тѣлъ усопшихъ.“ Отсылаючи до того, що вже высше въ §. 181. сказано буде тутъ еще бесѣда о слѣдуючихъ точкахъ:

1. Церковь провадитъ чоловѣка ôтъ колыски ажъ до гроба и ажъ на судъ божій; она провадитъ тѣла усопшихъ до гроба, благословитъ мѣстце ихъ вѣчного ôтпочнику и молится за усопшими къ Богу, и въ тôмъ состоитъ христіяньскій похоронъ, котрый есть такъ давный, якъ христіяньство, и основуеся на вѣрѣ въ безсмертнôсть души, въ существованье чистилища, въ воскресеніе мертвыхъ и въ науку о достоинствѣ тѣла чоловѣческого, яко храма Духа святого. Тую вѣру красно представляе обрядъ похоронный: Надъ головою усопшого ставляеся крестъ, и крестъ отвирае такожь походъ похоронный, понеже крестъ есть знамя нашого спасенія; при похоронѣ несутъ хоругви, яко выразъ надѣи славного колись воскресенія; несутъ свѣчки, щобы почтити тѣло усопшого яко храмъ св. Духа; тѣло усопшихъ кропится священою водою, чимъ высказуеся желаніе щобы душа усопшого явилася очищена на страшнôмъ судѣ божôмъ и кадится го ѳиміамомъ на знакъ, щобы наши молитвы о усопшôмъ вознеслися передъ престолъ милостивого Бога.

2. Въ давныхъ часахъ ôтбувалися похороны тайно, що про гоненія инакше бути не могло; ажь коли христіяне получили свободу, могли такожь явно похороняти тѣла усопшихъ. Найперше совершали той обрядъ надъ тѣлами мученикôвъ, а пôзнѣйше и надъ прочими усопшими. Тѣла усопшихъ похороняли пôдъ Церквами або коло Церквей, на знакъ, що и имъ яко невидимымъ членамъ Церкви помагаютъ молитвы Церкви.

Пôзнѣйше установлено, що тôлько тѣла особлившихъ добродѣѣвъ Церкви могутъ въ Церкви похоронятися, а для прочихъ вѣрныхъ постановлено осôбни кладьбища. Тіи кладьбища уважано яко мѣстця святи и ненарушаеми у всѣхъ народôвъ, особливо же у христіянъ, и для того вже ôтъ 6. ст. находимо свѣдоцтва ихъ посвященья, що до нынѣ задержалося, и составленый къ тому осôбный обрядъ (зр. Требникъ к. 302.). Къ тому благословенію потрѣбне есть позволенье Епископа. — На гробахъ усопшихъ клали христіяне такожь памятники, котри состояли въ поединьчихъ каменяхъ, на котрыхъ было выписане имя усопшого, его заслуги около Церкви, часъ и рôдъ смерти и т. п.

Приготовленье до похорона состояло въ тôмъ, що усопшимъ запирали очи и уста, умывали тѣла, помазовали олѣями, одѣвали звычайно бѣлымъ простираломъ, и потôмъ клали до отворенои домовины, котру отворомъ несли по кôлькохъ дняхъ до гроба. Пôдчасъ того ôтправляли надъ тѣломъ богослуженья, котри по бôльшôй части зъ псальмôвъ состояли, зъ ôтки и теперѣшній звычай надъ умершими псалтырь читати, походитъ.

Похороны ôтбувалися звычайно рано и були получени съ Літургіею, якъ показуеся зъ приказа Юліяна Отступника, щобы христіяне похороны вечеромъ ôтправляли. Тѣла усопшихъ несли звычайно сродники и пріятелѣ до гроба, що уважано яко знакъ любви и остатню прислугу, а при похоронахъ Святыхъ або знакомитыхъ людей яко почесть. При похоронахъ спѣвано отвѣтни молитвы и пѣсни, несли запалени свѣчи на знакъ радости, що усопшій совершивъ счасливо свою путь. Въ 3., 9. и 40. день ôтправляли за усопшимъ поминальне богослуженье, що такожь дѣялося въ рôчницю смерти. До землѣ клали тѣла такъ, що голова лежала на западъ, а ноги на востокъ; такъ що усопшій мавъ тое положенье, яке христіяне при молитвахъ звыкло заховали. — Изъ сказаного показуеся, що теперѣшни обряды и звычаи похоронни опираются по бôльшôй части на давнôмъ преданію апостольскôмъ.

3. Обрядъ похоронный есть инный у дѣтей, инный у дорослыхъ и ереѣвъ, що точно показуе требникъ. Въ прочôмъ ведля права довжно бы благословеніе тѣла усопшого ôтправитися въ притворѣ Церкви, но практика инакше показуе. Похоронъ усопшихъ на ôспу и епидемія довженъ совершатися тихо.

4. Право похороняти належитъ до пароха усопшого, про тое и тогди, коли яке тѣло переносятъ на инне мѣстце, повиненъ найперше парохъ похоронъ ôтправити.

5. Выключени суть ôтъ похорона христіяньского: *а)* Всѣ, котри за житья до Церкви не належали, ведля засады: „Quibus non communicavimus vivis, nec mortuis

communicare fas est". Таки люде повинни бы властиво осôбни кладьбища мати; но где тыхъ не маютъ, не можна имъ заперечити мѣстця на кладьбищи. *в)* Всѣ зъ Церкви выключени и явни грѣшники, если въ остатнôй хвили не покаялися. *г)* Котри въ поединку упали, если не роскаялися. *д)* Самоубійцѣ, при котрыхъ треба розрôжнити, чи они въ часѣ самоубійства були при повныхъ змыслахъ, чи нѣ. Въ первôмъ выпадку не можна ихъ по христіяньски похоронити, въ другôмъ можна. Перемыска Консисторія выдала въ тôмъ взглядѣ слѣдуюче роспоряджене:

Ч. 3108. Выс. ц. к. Міністерство вѣроисповѣданя и просвѣщенія пôдъ днемъ 29-го Серпня с. г., Ч. 11437, переслало сюда слѣдующе розпоряджене Высок. Міністерства дѣлъ внутренныхъ зъ дня 24-го Серпня с. ч., Ч. 11627:

Das Ministerium des Innern findet im Einvernehmen mit dem Ministerium der Justiz, wie des Cultus und Unterrichtes die Ministerial-Verordnung vom 7. October 1857, Z. 8827, womit besondere Vorschriften über die Beerdigung der Selbstmörder und über das derselben jeweilig vorhergehendes Untersuchungsverfahren ertheilt wurden, vollinhaltlich aufzuheben. Hienach hat in solchen Fällen für die Bestimmung des Begräbnissortes die Anwendung des Art. XVI. kaiser. Patentes vom 17. Jänner 1850, R. G. B. 24., dass die Beerdigung der Selbstmörder in der Stille und in dem Friedhofe zu veranlassen ist, für die Verwaltungsorgane als ausschliessliche Norm zu gelten. Selbstverständlich bleibet die Berechtigung der kirchlichen Organe, die Bestattung der Selbstmörder auf den Friedhofe mit rituellen Functionen zu begleiten oder die Vornahme solcher Functionen abzulehnen, gänzlich ausser Frage. Сообщаючи Урядови Декан. препоручаесь такожде пôдчиненному духовеньству оголосити съ тымъ прибавленіемъ, що, коли по силѣ высокого розпоряджене самоубійцямъ на общôмъ цминтари мѣстце заперечити не можна, въ такихъ случаяхъ совѣстно застановитися належитъ, чи зо взгляду на попередне житье якоже и станъ душевныхъ силъ въ часѣ поповненого самоубійства дотычного лиця пôсля права церковного такого самоубійци по обряду церковному похоронити або тоежъ ему заперечити належитъ. Отъ гр. к. Епископ. Консисторіи. Перемышль, дня 13-го Вересня 1873. Іоаннъ, Епископъ.

6. Зо взгляду на потрѣбни осторожности приказано: *а)* Щобы не похороняти тѣло усопшого передъ уплывомъ 48 годинъ; *в)* всюди мае бути заприсяженый обзиратель тѣлъ усопшихъ, и ажь тогди можна усопшого похоронити, коли той надзиратель выставитъ картку посвѣдчаючу, що смерть истинно наступила.

Ч. 4555. Въ слѣдствіе роспоряджена высокого ц. к. краевого Намѣстничества зъ дня 15. Липня 1870, Ч. 28511, подаются Чест. Архідіецезальному Духовеньству до вѣдомости и до захованія приписы дотычно осмотрѣнія умершихъ:

Auf Grund der h. Verordnung des Ministeriums des Innern und der Justiz vom 28. Jänner 1855 (R.-G.-Bl. 26., §. 3.) ist die Vornahme der gerichtlichen Todtenbeschau insbesondere in folgenden Fällen nothwendig:

1. Wenn Jemand kürzere oder längere Zeit nach einer vorauserlittenen äusseren Gewaltthätigkeit, als z. B.: durch Stossen, Hauen, Schlagen u. s. w. mit stumpfen, scharfen, schneidenden, stechenden oder durch Gebrauch von Schuss-Werkzeugen oder durch Fallen von einer beträchtlichen Höhe u. dgl., gestorben ist.

2. Wenn Jemand nach dem Genusse einer Speise, eines Getränkes, einer Arznei oder auch nur auf den äusserlichen Gebrauch von Salben, Bädern, Waschwässern, Haarpuder u. dgl. unter plötzlich darauf erfolgten, der Vermuthung einer Vergiftung Raum gebenden Zufällen, gestorben ist.

3. Bei allen todt gefundenen Personen, welche schon äusserlich solche Merkmale an sich haben oder unter solchen Umständen todt gefunden worden, dass daraus wahrscheinlich wird, dass sie keines natürlichen Todes gestorben sind.

4. Bei wo immer aufgefundenen einzelnen, menschlichen Körpertheilen.

5. Bei allen todt gefundenen neugeborenen Kindern und solchen todten Kindern, bei welchen die Vermuthung nicht unbegründet ist, dass eine gewaltsame Fruchtabtreibung oder eine gewaltsam tödtende Handlung stattgefunden habe.

6. Wenn der Tod nach der Behandlung durch Quacksalber und Afterärzte erfolgte.

7. Wenn der Verdacht einer vorhergegangenen fehlerhaften ärztlichen, wund- oder geburtsärztlichen Behandlung hervorkommt.

8. Bei allen Todesfällen, welche aus Handlungen oder Unterlassungen hervorgehen, von denen der Handelnde schon nach ihren natürlichen, für Jedermann leicht erkennbaren Folgen oder vermöge besonders bekanntgemachten Vorschriften, oder nach seinem Stande, Amte, Berufe, Gewerbe, seiner Beschäftigung oder überhaupt nach seinen besonderen Verhältnissen einzusehen vermag, dass sie eine Gefahr für das Leben, die Gesundheit oder körperliche Sicherheit von Menschen herbeizuführen oder zu vergrössern geeignet seien.

Solche Fälle sind insbesondere, wenn der Tod aus einem der nachstehenden Verschulden eingetreten ist:

a) durch unterlassene Verwahrung geladener Schusswaffen;

b) durch unvorsichtiges Unterhalten von brennenden Kohlen in verschlossenen Räumen;
c) durch Unvorsichtigkeit bei Schwefelräucherungen und Anwendung von Narcotisirungs-(Anästherisirungs-)Mitteln;
d) durch Ausserachtlassung der besonderen Vorschriften über Erzeugung, Aufbewahrung, Verschleiss, Transport und Gebrauch von Feuerwerkskörpern, Knallpräparaten, Zündhütchen, Reib- und Zündhölzchen und allen durch Reibung leicht entzündbaren Stoffen, Schiesspulver und explodirenden Stoffen (Schiessbaumwolle);
e) durch Nichtbeobachtung der bei dem Betriebe von Bergwerken, Fabriken, Gewerben und anderen Unternehmungen vorgeschriebenen Vorsichten;
f) durch Unterlassung der Aufstellung der vorgeschriebenen Warnungszeichen;
g) durch den Einsturz eines Gebäudes oder Gerüstes;
h) durch unterlassene oder schlechte Verwahrung eines schädlichen oder bösartigen Thieres;
i) durch den Genuss eines ungesunden, absichtlich verfälschten oder in gesundheitsschädlichen Geschirren bereiteten oder aufbewahrten Nahrungsmittels oder Getränkes;
k) durch Misshandlung bei der häuslichen Zucht;
l) durch Unterlassung der schuldigen Aufsicht bei Kindern oder solchen Personen, die gegen Gefahren sich selbst zu schützen unvermögend sind;
m) durch unvorsichtiges oder schnelles Reiten oder Fahren;
n) durch das Herabfallen von Gegenständen aus Wohnungen, Fenstern, Erkern u. dgl., oder durch Unterlassung der Befestigung dahin gestellter oder gehängter Gegenstände. Dasselbe gilt von solchen Fällen, wo Menschen aus den bisher angeführten Ursachen einen Nachtheil an ihrer Gesundheit erlitten haben und in einiger, bald kürzeren, bald längerer Zeit darauf sterben; ferner, wenn rücksichtlich eines Verstorbenen Gründe bestehen, zu vermuthen, dass jene Personen, denen aus natürlicher oder übernommener Pflicht die Pflege des krank Gewesenen oblag, es ihm während seiner Krankheit an dem nothwendigen ärztlichen Beistande, wo solcher zu verschaffen war, gänzlich haben mangeln lassen, endlich bei Allen angeblich selbst Entleibten, wenn durch die vorhergegangene polizeilichen Erhebungen und durch vorgenommene äussere Beschau der Leiche nicht mit Sicherheit festgestellt werden kann, dass der Tod durch Selbstentleibung erfolgte.

Въ наведеныхъ случаяхъ мае урядъ парохіяльный до ц. к. властей выпадокъ смерти донести и осмотрѣнія умершого ожидати, не приступаючи до похороненія, доки дотычна Комисія потрѣбного не переведе.

Передвчасное формальное похороненіе въ тыхъ случаяхъ часто уже перешкодило, щобы властивое намѣреніе осмотрѣнія умершихъ осягнулося. Отъ гр. кат. Митрополитальнои Консисторіи. Львôвъ, дня 24. Листопада 1870. Іосифъ, Митрополитъ.

7. О Смерти особы упокоившоися передъ 23. годомъ жизни, належитъ донести Настоятелю Парафіи еи мѣстця родженія.

Ч. 4885. В. ц. к. Намѣстничесво рѣшеніемъ ôтъ 12. Вересня 1870, Ч. 33377, удѣлило здѣшнôй Митрополитальнôй Консисторіи къ обнародовленію слѣдующое розпоряженіе:

Um die Vorarbeiten zu dem Geschäfte der Militärstellung zu erleichtern, hat sich Se. Excellenz der Herr Minister des Innern im Einvernehmen mit dem k. k. Ministerium für Cultus und Unterricht und mit dem k. k. Landesvertheidigungs-Ministerium bestimmt gefunden, Folgendes anzuordnen:

Jeder Matrikenführer hat, wenn eine in seiner Geburtsmatrik nicht eingetragene, aber in einer Gemeinde der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder zuständige, vor dem vollendeten 23. Lebensjahre verstorbene Person in seine Todtenmatrik einzutragen kommt, innerhalb 8 Tagen dem Matrikenführer des Geburtsortes dieser Person und zwar in der Regel direct, wenn aber der betreffende Geburtsort in einem anderen Kronlande liegt, oder wenn der Verstorbene einer anderen Confession angehört, im Wege der politischen Landesstelle einen, jene Eintragung nachweisenden Sterbematriken-Auszug zuzumitteln. Der betreffende Matrikenführer des Geburtsortes hat sodann in der Geburtsmatrik der fraglichen Person in der Rubrik „Anmerkungen" den Tag und Ort des Sterbefalles unter Beziehung auf jenen den Matriken-Acten beizulegenden Sterbmatriken-Auszug ersichtlich zu machen. Sollte der Geburtsort eines Verstorbenen auf anderem Wege in verlässlicher Weise nicht zu constatiren sein, so steht dem Matrikenführer des Sterbeortes zu, behufs Eruirung desselben die Mithilfe der politischen Behörden in Anspruch zu nehmen.

Wovon das hochwürdigste Metropolitan-Consistorium mit dem Beifügen verständigt wird, dass der Inhalt des obigen Ministerialdecretes sämmtlichen Bezirkshauptleuten in Galizien, so wie den Magistraten der Landeshauptstadt Lemberg und Krakau zur angemessenen Belehrung der Matrikenführer mitgetheilt wurde.

О чôмъ Всеч. душпастырѣ къ сообразованюся завѣдомляются. Отъ гр. кат. Митрополитальнои Консисторіи. Львôвъ, дня 26. Жовтня 1870. Іосифъ, Митрополитъ.

8. О смерти особы мужеского пола уродженои въ Угорщинѣ, а помершои тутъ передъ 23. рокомъ жизни, належитъ донести до власти политичнои:

Ч. 5958. В. ц. к. Намѣстничество рѣшеніемъ ôтъ 14. Жовтня 1871, Ч. 39635, удѣлило здѣшнôй Митрополитальнôй Консисторіи къ обнародовленю слѣдующое роспоряджене:

„Seine Excellenz der Herr k. k. Minister des Innern haben mit h. Erlass vom 28. August l. J., Z. 11081, bezüglich auf den h. Erlass vom 27. Juli 1870, Z. 10148, betreffend die Evidenzhaltung der Sterbefälle der vor vollendetem 23. Lebensjahre verstorbenen männlichen Personen bekannt gegeben, dass nach einer Mittheilung des königl. ungar. Ministeriums des Innern eine analoge Verfügung auch in den Ländern der ungar. Krone getroffen und zugleich angeordnet wurde, dass solche Sterbefälle in Ungarn männlicher, in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern geborener Personen von den dortigen Matrikenführern den diesseitigen politischen Behörden des Geburtsortes dieser Personen angezeigt werden.

Dem entsprechend sind auch die im diesseitigen Reichsgebiete vorkommenden Sterbefälle von männlichen, im Gebiete der ungar. Krone geborenen Personen unter 23 Jahren von dem betreffenden Sterbematrikenführern im Wege der politischen Behörden hieher anzuzeigen.

Hievon wird das hochwürdigste Consistorium bezüglich auf den hierortigen Erlass vom 12. September 1870, Z. 33377, mit dem Beifügen verständigt, dass der Inhalt des obigen Ministerial-Decretes sämmtlichen Bezirkshauptmännern in Galizien so wie den Magistraten in Lemberg und Krakau zur angemessenen Verständigung der Matrikenführer gleichzeitig mitgetheilt wurde.“

О чôмъ Всеч. Душпастыри съ покликомъ на здѣшну Куренду ôтъ 26. Жовтня 1870, Ч. 4885, къ сообразованю завѣдомляются. Отъ гр. кат. Митрополитальнои Консисторіи. Львôвъ, дня 26. Жовтня 1871. Іосифъ, Митрополитъ.

9. **Свѣдоцтва похороненія урльопниковъ и резервистôвъ маются Начальникамъ громадъ доставляти. Ч. 65. Высокое ц. к. Намѣстничество рѣшеніемъ ôтъ 12. Студня 1871, Ч. 47017, выдало слѣдующое роспоряджене:**

„In Gemässheit der §§. 8. und 27.: 4 der Instruction über die Evidenthaltung der militärischen Urlauber und Reservemänner (Land.-Ges.-Bl. ex 1871, Nr. 27) sind die Gemeindevorsteher verpflichtet, in Todesfällen der Urlauber und Reservemänner die Todtenscheine unmittelbar im kurzen Wege einzuholen und sammt den Militärpässen den betreffenden Behörden vorzulegen.

Nachdem einige Pfarrämter die Ausfolgung dieser Exoffo-Scheine den Gemeinde-Vorstehern zu obigem Zwecke abgelehnt oder solche direct den politischen oder Militär-Behörden eingesendet haben, wodurch die bezüglichen Amtshandlungen verzögert und vermeidliche Correspondenzen hervorgerufen werden, beehre ich mich das hochw. Metrop.-Consistorium um die gefällige

Anweisung der untergeordneten Pfarrämter zu ersuchen, damit dieselben in Todesfällen der Urlauber und Reservisten die Matrikenauszüge unverzüglich den Gemeindevorstehern zur weiteren Beförderung verabfolgen.

Nachdem ferner die Urlauber und Reservemänner nach §. 19.: 8 der vorbezogenen Instruction verpflichtet sind, von ihrer Verehelichung bei der nächsten Controlls-Versammlung unter Vorlage des Trauscheines oder einer beglaubigten Abschrift desselben die Anzeige zu erstatten, so erscheint es zweckdienlich, damit die Pfarrämter zugleich an die unweigerliche Exoffo-Verabfolgung der in dieser Absicht von den Parteien angesuchten Matrikenauszüge erinnert werden.“

О чôмъ Всечест. душпастырское Духовеньство къ точному сообразованю завѣдомляется. Отъ гр. кат. Митрополитальнои Консисторіи. Львôвъ, дня 4. Сѣчня 1872. Іосифъ, Митрополитъ.

10. **Належитости за похоронъ брати есть властиво противне духови церковного права; но може священикъ при сѣй случайности пріймати дары, яки му вѣрни на его утриманье приносятъ. Право австрійске призначило въ т. з. Іозефинскôмъ патентѣ суму тыхъ належитостей; перекроченья въ тôмъ взглядѣ суть про тое противъ права державного. — Запереченье похорона для того, що ктось не заплатитъ желаемои сумы, есть противъ законôвъ церковныхъ. Ц. к. Правительство обѣцяло регуляцію згаданого патента.**

11. **Метрика усопшихъ. Священикъ обовязанъ такожь провадити метрику усопшихъ, въ котрôй мае записоватися: рôкъ, мѣсяць и день смерти; число дома; имя и назвиско усопшого и его станъ, полъ, вѣкъ, рôдъ слабости, котрый повиненъ подати обзиратель. Въ тôмъ протоколѣ треба такожь и неживо роджени дѣти записовати. При кôнци кождого року треба ôтписи тыхъ метрикъ черезъ деканатъ до Консисторіи посылати. — При дѣтяхъ додаеся имя и станъ родичей.**

12. **„Чинъ моленія о болѣзнующихъ огневицею“ есть благословеніе чоловѣка недужного съ молитвою, щобы го Богъ исцѣливъ ôтъ недуга.**

13. **„Чинъ благословенія отрокомъ на училище учитися идущимъ“ (к. 219.) може особливо тогди ôтправлятися, коли начинаеся школьный рôкъ.**

14. **„Обходъ пароха обычный парохіянъ передъ Рождествомъ и Богоявленіемъ“ (к. 333.), при чôмъ священикъ може о многôмъ довѣдатися, що ему въ душпастырствѣ може придатися.**

15. **„Молитва въ началѣ поста великого“ получена съ благословеніемъ, щобы Богъ давъ св. пôстъ на свою славу совѣстно совершити.**

II. Церковь благословитъ такожь инни предметы для ужитку людей призначени. Такъ благословитъ домы, що звыкло дѣятися три разы, при положеню каменя угольного, по выбудованью и въ часѣ праздника Богоявленія. Такожь благословитъ плоды земни и овочи, якъ особливо на Преображеніе Господне. Въ кôнци благословитъ такожь зѣля и стравы на Успеніе Пресвятои Дѣвы и Воскресеніе.

Сутъ еще многи инни благословенія въ требнику, котри приписани суть на розлични потребы и случаи, и котри про тое въ подôбныхъ обстоятельствахъ предпринимати можна.

§. 373.

Г) *Освященія церковни.*

Суть то таки благословенія, котрыми ôтдѣляеся якій чоловѣкъ або предметъ исключно на службу церковну. Сила освященій церковныхъ состоитъ въ тôмъ, що якесь лице або предметъ посвячаеся службѣ божôй и къ тому получае высшу ласку и благословеніе боже.

Освященія належатъ по бôльшои части до Епископа; пресвитеръ же може тôлько гдекотри освященія, и то звычайно за позволеньемъ Епископа предпринимати.

Головнѣйши освященія въ душпастырствѣ приходячи суть:

α) **Освященіе воды, котрого обрядъ есть четверакій: при крещенію, на Богоявленіе, на братей Макабеѣвъ и коротке освященіе. Вода свячена есть символомъ крови Спасителя, котра проникае силою своею всю природу, всюди спасеніе приноситъ. Для того Церковь такъ часто уживае свячену воду. Воду освячае іерей.**

β) **Освященіе елея оглашеныхъ и недужныхъ, о чôмъ вже була бесѣда.**

γ) **Освященіе Церкви и Престола, кимитра, котре самъ Епископъ мае право совершати; коли же тое якому священикови поручае, то есть тôлько благословеніе, понеже опущаются обычни помазанья. (Обрядъ въ Требнику ôтъ листа 302—342.)**

δ) **Освященіе сосудôвъ церковныхъ, зъ котрыхъ одни, якъ: чаша, діскосъ, ложиця и пр. Епископъ, инни же кождый священикъ може благословити.**

ε) **Освященіе одежей и инныхъ знарядôвъ церковныхъ совершае Пресвитеръ. Всѣ тіи освященіа и благословенія можна въ кождый часъ совершати.**

ζ) **Особлившій родъ освященья есть такъ зване „возвысшеніе Панагіи". Панагія (*παναγιον*) есть то емайлованый образъ або крестъ, котрый Епископы на грудяхъ на золотôмъ ланьцуху носятъ. Имя свое мае зъ ôтси, що той образъ представлявъ въ початкахъ Пречисту Дѣву, котра сама называеся по св. Тройци „Пресвятая" (*παναγια*). Чинъ наведеный обходится для слѣдуючои причины: Доки Апостолы не розôйшлися на цѣлый свѣтъ, сходилися що днины на молитвы и общу трапезу. Коли до обѣда засѣдали, лишали всегда перше мѣстце порожне, на памятку, що тамъ сидѣвъ Спаситель, и на тôмъ мѣстци клали часть хлѣба мовбы для Іисуса Христа. По обѣдѣ помолившися брали той хлѣбъ, двигали го до горы и мовили при тôмъ: „Слава тебѣ Боже нашъ, слава тебѣ, Отцу и Сыну и св. Духу. Господи Іисусе Христе помагай намъ." Коли же Преч. Дѣва упокоилася, и Апостолы по еи св. похоронѣ зновъ той обрядъ совершали, явилася имъ окружена Ангелами Пречиста Дѣва, на котрый чудесный видъ они воскликнули: „Пресвятая Богородице помагай намъ". Пôйшли потôмъ до гроба Пречистои Дѣвы, а коли еи тѣло тамъ не найшли, переконалися, що Она взята есть ôтъ Сына своего съ тѣломъ до неба. — На пôдставѣ того преданія совершаеся въ монастыряхъ щоднины „чинъ о панагіи, або о Трисвятомъ"; часомъ же и по инныхъ домахъ. Священикъ бере съ собою три просфоры, кладе ихъ на образѣ праздничнôмъ, котрый лежитъ на столѣ чистымъ обрусомъ прикрытôмъ; потôмъ взявши на себе епітрахиль ôтмавляе псаломъ: „Вознесу тя Боже мой . ." и прочи стіхиры и пѣсни приписани въ требнику (к. 134.). По скôнченью псальма и тропаря: „Днесь спасенія нашего", бере священикъ одну просфору и дѣлитъ еи на тôлько частей, кôлько есть осôбъ въ домѣ съ изнятіемъ господаря и господинѣ; потôмъ берутъ всѣ притомни обрусъ за краи и двигаючи го съ образомъ и просфорами до горы, спѣваютъ: „Блажимъ тя вси роды Богородице Дѣво", потôмъ Ірмосъ 9. пѣсни канона Праздника, и три разы возносятъ образъ. По скôнченью Трисвятого кладутъ образъ на стôлъ и всѣ цѣлуютъ образъ за рядомъ, а священикъ дае господарю и господини по цѣлôй просфорѣ, прочимъ же особамъ по части. Потôмъ кôнчится сей чинъ тропаремъ и кондакомъ, молитвою: „Щедръ и милостивъ Господь" и отпустомъ праздника. Чинъ сей совершаеся въ Праздникъ Успенія Пресвятои Дѣвы.**

ЗМІСТ

ОТДѢЛЪ ІІ
Форма Богослуженія

Глава ІІІ
Святіи рѣчи

Глава IV
Літургичне слово

Глава V
Священнодѣйствія

ДРУГА РОСПРАВА
ЧАСТНА ЛІТУРГИКА

ОТДѢЛЪ І
ВСЕНАРОДНИ БОГОСЛУЖЕНІЯ

Глава І
Св. Літургія

Глава II
Правило церковне

В) О Святых Тайнахъ въ особенности

I Членъ

Святая Тайна Крещенія

II Членъ

Святая Тайна Миропомазанія

III Членъ

Пресвятая Тайна Евхаристіи

IV Членъ

Святая Тайна Покаянія

Отдѣлъ I

Отдѣлъ II

I. Обовязки сповѣдника при Сповѣди

Трoякій Урядъ сповѣдника въ загалѣ

А) Сповѣдникъ яко судія

Кир Юліян Пелеш

ЛІТУРҐІКА.
Біоґрафічні матеріяли

Упорядник А. П. Черемський
Технічне редагування О. О. Савчук

Формат 60x90/$_{16}$. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Palatino Linotype.
Підписано до друку 09.07.2019 р.
Умовн. друк. арк. 42. Наклад 1000 прим.

Видавець: ФО-П Савчук Олександр Олегович
www.savchook.com • e-mail: savchook.book@gmail.com
Тел.: 095.462.18.10

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 3897 від 14.10.2010 року

Поліграфія: ПРАТ «ХКФ «Глобус»

ISBN 978-617-7538-30-0

9 786177 538300